BOUWKUNDIG WEEKBLAD
EN
ARCHITECTURA

48E JAARGANG 1927

BIBLIOTHEEK
DER
TECHNISCHE HOGESCHOOL
DELFT

T. H. S.
BIBLIOTHEEK
DELFT.

159 B

'S-GRAVENHAGE MOUTON & Co.

INHOUD

VAN DEN 48EN JAARGANG 1927.

INHOUD VAN HET REDACTIONEEL GEDEELTE.

(Met uitzondering der prijsv gen, boekwerken en tijdschriften).

Blz.

C. B. Posthumus Meyjes. Het nieuwe kantoorgebouw der Nederlandsche Handel Mij. te Amsterdam . . 1, 11
Ir. A. Boeken. Het „Bauhaus" te Dessau 4
Mr. W. A. M. Cremers. De opheffing van den bouwborgtocht . . . 8, 163
H. C. Verkruysen. John Raedecker, de beeldhouwer en zijn werk. . . 10
Mr. E. H. P. Rosenboom. De opheffing van den bouwborgtocht. . . 16
Dr. H. P. Berlage. De nieuwste Amstelbrug 19
Dick Greiner. Verbouwing clubgebouw van de Zeil- en Roeivereeniging „Nieuwe Meer" te Aalsmeer . 21
Ir. H. Hoekstra. Vloerbedekkingen Triolin 21
Ir. A. H. van Rood. Landhuis van Architect A. H. Wegerif te Wassenaar 25
Ir. A. J. v. d. Steur. Het H. C. Andersenpark te Kopenhagen 31
Mr. Ir. M. M. van Praag. De welstandsbepaling in de bouwverordening 37
G. Westerhout. Gedenkraam in de R. H. B. S. te Almelo, door Joep Nicolas 40
Dr. H. P. Berlage. Toelichting 2e Hofpleinontwerp 41
A. van der Boom. Het Schimmenspel „Don Quichote" van Pieter van Gelder 47
Ir. P. K. van Meurs. Bureauruimte door F. Spanjaard 51
Tentoonstelling van den Haagschen Kunstkring 51
Rotterdamsche Post 59
H. Th. Wijdeveld. Het Rokinvraagstuk te Amsterdam . . . 60, 83, 99
C. J. Blaauw. Het Rokinvraagstuk . 64

Blz.

Pl. van den Berg. Stabiliteitsberekening van een fabrieksschoorsteen 66
H. E. v. d. Pauwert. Film-theaters. . 70
A. van der Boom. Het Dom-raam van R. N. Roland Holst 71
C. B. Posthumus Meyjes. De Amsterdamsche Watervoorziening . . . 73
Mr. E. H. P. Rosenboom. De erkenning der honorariumtabel door den rechter 75
Ir. A. J. van der Steur. Tentoonstelling H. B. O. 76
A. H. Wegerif. Normalisatie van steen 79
Ir. A. J. van der Steur. Het XIe Internationale Architectencongres 81, 114, 148, 301, 311, 362
Ir. J. de Bie Leuveling Tjeenk. De herdenking van Dr. Cuypers honderdsten geboortedag 82
J. P. Mieras. Metropolis 87
L. H. E. v. Hylckama Vlieg. Raam van Joep Nicolas 89
C. B. Posthumus Meyjes. Het Rokinvraagstuk 91
L. H. E. v. Hylckama Vlieg. De woningbouw en de architecten . . . 92
J. P. Mieras. Het nieuwe kantoorgebouw van de Amsterdamsche Bank 100
Maurits Plate. De „Zandhoeve" te Bergen 103
G. Versteeg. Grafmonument. . . . 105
Wieger Bruin. Bij Eyck's Mozaiekontwerp voor Amsterdam's Raadhuis 107
Mr. Paul Scholten. Rapport over de gevolgen van een cessie van een aanneemsom door een aannemer met betrekking tot den door den aanbesteder op grond van bestek en A.V. toe te passen kortingen 109, 165
Th. J. Lammers. Cyclus Groot Amsterdam 110
Ir. G. J. Meyers. Het Rokin vóór en na de demping 113
B. J. Ouëndag. Een vreemde beslissing 114
B. Hoogstraten. Een bijna vergeten gevelwedstrijd beëindigd 117
J. F. Staal. Ingezonden stuk over het

Blz.

artikel „Een vreemde beslissing" van den heer B. J. Ouëndag . . . 118
J. P. Mieras. Tentoonstelling in het Stedelijk Museum 121
Ir. H. Hoekstra. Eenige mededeelingen over de rubber vloerbedekking 121
H. Th. Wijdeveld. Het Dam-hôtel, of het 12½ jarig jubileum van een persbericht 123
C. B. Posthumus Meyjes. De Amsterdamsche Schoonheidscommissie. . 125
C. J. Blaauw. Een vreemde beslissing 126
H. Th. Wijdeveld. Twee werelden, antwoord aan den heer C. J. Blaauw 128
J. P. Mieras. Tentoonstelling van aquarellen van boerenwoningen in Zuid-Holland. 128
Jan Poortenaar. Dans en Wajang 129, 191
Ir. A. J. van der Steur. Over Schoonheidscommissies 133
Meischke & Schmidt. Nieuwe aanbouw aan de Groote Kerk te Rotterdam 136
L. H. E. v. Hylckama Vlieg. De woningwet en de ingebreke zijnde gemeenteraden. 138
Wieger Bruin. Het uitbreidingsplan 's-Gravenhage 143, 156
Jaarverslag van den Tentoonstellingsraad 151
C. M. van Moorsel Pzn. Het nieuwe gebouw van „de Nederlanden" in den Haag 153, 203
J. P. Mieras. Over den tekst van een dagbladbericht 155
Jaarverslag van de P. P. C. . 157, 166
Mr. M. A. W. Cremers. Korting van boeten op de aannemingssom . 8, 163
J. P. Mieras. Aan de nagedachtenis van Dr. P. J. H. Cuypers 179
Ir. H. Hoekstra. Het metaalspuitprocedé „Schoop" in theorie en toepassing 183
Het weren van tocht en inwatering uit gebouwen 184
Ir. A. H. van Rood. De watertoren te Wassenaar 185

Blz.

Ir. H. Hoekstra. Iets over Stedenverwarming 187
J. P. Mieras. De Pyriet stad 195
Van den Eeckhout, Jong en Oud in het Stedelijk Museum 197
H. Th. Wijdeveld. De Theatertentoonstelling in Magdeburg 199
L. H. E. v. Hylckama Vlieg. „Architecten- en aannemersrecht" van Mr. Cremers 200
Ir. G. C. Bremer. Ingezonden stuk aan Ir. van Rood over den Watertoren te Wassenaar 203
P. G. Buskens. Lezing over de afschaffing van de borgstelling 205, 215
J. Zietsma. De verhouding van den architect tot de Schoonheidscommissie 210, 217
Cornelis Veth als criticus 213
Ir. A. H. van Rood. Ingezonden stuk aan Ir. G. C. Bremer, over den Watertoren te Wassenaar. . . . 219
Verslag Vergadering Gew. Kring Amsterdam op 27 April 1927 221
Willem Gerretsen. Drie rampen in Gelderland 226
B. Merkelbach. Ingezonden stuk over den watertoren te Wassenaar . . 228
C. J. Blaauw. Bespiegelingen . 229, 240
Pl. v. d. Berg. De nieuwe stormramp in Gelderland 230
Niegeman. Theatertentoonstelling Maagdenburg 233
Jaarverslag 1926 van het Ned. Instituut voor Volkshuisvesting en Stedebouw 234
J. P. Mieras. Het Volkenbondspaleis 237, 247, 267
H. Th. Wijdeveld. De eerste indruk . 239
J. P. Mieras. St. Anthoniuskerk te Basel 240
Dr. C. A. Lobry de Bruyn. Enkele gegevens over den weerstand tegen slijtage van vloerbedekkingsmaterialen 254
Pl. van den Berg. Gemeentelijke voorschriften bij het bouwen van fabrieksschoorsteenen 257

Blz.

W. M. J. v. d. Wijnpersse. St. Anthoniuskerk te Bazel 258, 339
S. de Clercq. De nieuwe overkapping van de Cathedraal te Rheims, uitsluitend samengesteld uit elementen van gewapend beton 277
Ir. J. B. van Loghem. Siberië. . . . 285
J. P. Mieras. De Rue Mallet Stevens 291
Ir. A. H. v. Rood. De Werkbund Tentoonstelling in Stuttgart . . 297, 305
C. B. Posthumus Meyjes. Reisindrukken 299
J. Luthmann. De Nirwâna flats te den Haag 307
Max Speyer. Telefoongebouw te New-York 330
Ir. A. J. v. d. Steur. Het ateliergebouw Liberty te Amsterdam 331
J. P. Mieras. Congresindrukken 332, 346, 362, 391
Dr. F. H. Fischer. De oudste „eigen bouwers" 340
J. W. Munnik. Winkelbetimmering van G. A. Roobol. 344
Nummer gewijd aan de stad Leiden . 349
V. Huszar. Na-beschouwingen over het internationale architectencongres met onderschrift van de redactie 361
Ir. G. J. Meyers. Gewapend beton, zijne vormgeving en zijne bestendigheid in de buitenlucht 366
Dr. N. G. v. Huffel. Een teekentoestel 367
W. J. M. v. d. Wijnpersse. Humuszuur in veenwater 369
Het nieuwe raadhuis te Hilversum . 375
Dr. F. H. Fischer. Barok en klassicisme 383
Ir. P. H. Endt. Vitaglas en sanaluxglas 384
J. P. Mieras. Architectuur-tentoonstelling Gewest. Kring „Haarlem" van den B.N.A. 392
J. P. Mieras. Huize „Lydia" te Amsterdam 397
J. P. Mieras. Kroniek van de week . 405, 411, 417, 423, 431, 437, 443, 451

Blz.

Ir. A. J. v. d. Steur. Over jonge architecten 409
H. Th. Wijdeveld. Geheimen van de boekenmarkt 415
Dr. F. H. Fischer. Wijsbegeerte der moderne bouwkunst. 418
P. J. G. Nell. Ruimteverwarming met gas 419, 440
E. Heldring. De verdere Stadsontwikkeling 421
Ir. A. H. v. Rood. First Church of Christian Scientist te 's-Gravenhage van Dr. H. P. Berlage . . . 424
Ir. A. J. v. d. Steur. Landelijke bouwkunst 426
W. J. M. v. d. Wijnpersse. Herstelling van een beschadigde paalfondeering 432
H. B. van Broekhuizen, Landelijke Bouwkunst 438
Dr. F. H. Fischer, Het Engelsche landhuis 444
Ir. G. Friedhoff, Schoonheidscommissies 447
W. Eland, Reclamelichtschip. . . . 448
H. Th. Wijdeveld, De lichtklapklep . 449
W. Hartman, Over prijsvraag bebouwing Reinkenstraat 453

UITGEVOERDE BOUWWERKEN EN ONTWERPEN.

Het nieuwe kantoorgebouw der Nederlandsche Handel Maatschappij te Amsterdam, Architect K. P. C. de Bazel †, door C. B. Posthumus Meyjes 1, 11
Het „Bauhaus" te Dessau, Architect W. Gropius, door Ir. A. Boeken . . 4
De nieuwste Amstelbrug, ontwerp van Dr. H. P. Berlage 19
Verbouwing clubgebouw van de Zeilen Roeivereeniging „Nieuwe Meer" te Aalsmeer, Architect Dick Greiner, B.N.A. 21
Landhuis van Architect A. H. Wegerif te Wassenaar, door Ir. A. H. v. Rood 25

Blz.

Het H. C. Andersenpark te Kopenhagen, door Ir. A. J. v. d. Steur . . 31
Bureauruimte door F. Spanjaard, artikel van den heer Ir. P. K. v. Meurs 51
Film-theaters, door H. E. v.d. Pauwert 70
Het Domraam van R. N. Roland Holst, door A. van der Boom . . 71
Het nieuwe kantoorgebouw van de Amsterdamsche Bank, door J. P. Mieras 100
De „Zandhoeve" te Bergen, van Architect Maurits Plate, B.N.A. . . 103
Grafmonument van Carl Liebknecht en Rosa Luxemburg 105
Bij Eyck's Mozaiekontwerp voor Amsterdam's Raadhuis, door Wieger Bruin 107
Nieuwe aanbouw aan de Groote Kerk te Rotterdam, Architecten Meischke & Schmidt B.N.A. 136
Het nieuwe gebouw van „de Nederlanden" in den Haag, door C. M. van Moorsel 153, 203
Het Volkenbondspaleis te Genève, door J. P. Mieras . . . 237, 245, 267
De eerste indruk, door H. Th. Wijdeveld 239
De St. Antoniuskerk te Basel, door J. P. Mieras 240
Over „Schortjes" architectuur . . . 243
De St. Antoniuskerk te Basel, door W. M. J. v. d. Wijnpersse . . 258, 339
De nieuwe overkapping van de cathedraal te Rheims, uitsluitend samengesteld uit elementen van gewapend beton, door S. de Clercq, Architect B.N.A. 277
De Rue Mallet Stevens, door J. P. Mieras 291
Bij de Nirwâna flats, van Irs. Bijvoet, Duiker en Wiebinga, door J. Luthman. 307
Naar aanleiding van het Telefoongebouw te New-York, door Max Speyer 330
Het Ateliergebouw Liberty te Amsterdam, door A. J. v. d. Steur . . 331

Blz.

Bij een winkelbetimmering van Arch. G. A. Roobol, door J. W. Munnik 344
Het nieuwe Raadhuis te Hilversum, van Arch. W. M. Dudok . . 375, 430
Huize „Lydia" te Amsterdam, van Architect J. Boterenbrood, door J. P. Mieras 397
First Church of Christian Scientist te den Haag, Arch. Dr. Berlage, door Ir. A. H. v. Rood 424
Bijz. School voor G. L. O. te Rotterdam, Architect Corns. Hoogeveen . 438

TECHNIEK EN BOUWMATERIALEN.

Blz.

Vloerbedekkingen. Triolin door Ir. H. Hoekstra, Arch. B.N.A. 21
Het kunstmatig drogen van nieuwe bouwwerken 57
Stabiliteitsberekening van een fabrieksschoorsteen door Pl. van den Berg, Arch. B.N.A. 66
De Amsterdamsche watervoorziening 73
Normalisatie van steen 79
Eenige mededeelingen over de Rubbervloerbedekking, door Ir. H. Hoekstra 121
Het metaal spuit procedé „Schoop" in theorie en toepassing. 183
Berekening van bouwconstructies . . 184
Het weren van tocht en inwatering uit gebouwen 184
Enkele gegevens over den weerstand tegen slijtage van vloerbedekkingsmaterialen, door Dr. C. A. Lobry de Bruyn 254, 284
Gemeentelijke voorschriften bij het bouwen van fabrieksschoorsteenen, door Pl. van den Berg 257
Een algemeene beschouwing over behandeling, reiniging en onderhoud van linoleum 262
Gewapend beton, zijne vormgeving en zijne bestendigheid in de buitenlucht, door Ir. G. J. Meyers . . . 366
Een teekentoestel, door Dr. N. G. v. Huffel 367
Humuszuur in Veenwater, door v. d. W. 369

Blz.

Asfaltbeton, door Ir. H. Hoekstra . . 372
Vitaglas en Sanaluxglas, door Ir. P. H. Endt 384
Ruimteverwarming met gas, door P. J. G. Nell 419, 440
Herstelling van een beschadigde paalfondeering, door W. J. M. v. d. Wijnpersse 432

STEDEBOUW EN VERKEERSWEZEN.

Toelichting van Dr. Berlage en den Directeur van Gemeentewerken op het 2e Hofplein-ontwerp . . 41, 396
Het Rokin-vraagstuk te Amsterdam, door H. Th. Wijdeveld . . 60, 83, 99
Het Rokin-vraagstuk te Amsterdam, door C. J. Blaauw 64
Het Rokin-vraagstuk, door C. B. Posthumus Meyjes 91
Cyclus Groot-Amsterdam, lezingen van A. Keppler, A. B. Docen, Ir. Tjaden 110
Het Rokin vóór en na de demping, door Ir. G. J. Meyers 113
Het uitbreidingsplan 's-Gravenhage-West, door Wieger Bruin. . 142, 156
Over het bouwen in Amerika, door Ir. G. Friedhoff 171
Iets over stedenverwarming, door Ir. H. Hoekstra 187, 204
Nummer gewijd aan de stad Leiden . 349
De verdere stadsontwikkeling, door E. Heldring 421
Aan den Raad der Gemeente Amsterdam 436
W. Eland, Reclamelichtschip . . . 448
H. Th. Wijdeveld, De lichtklapklep . 449

ONDERWERPEN VAN RECHTSKUNDIGEN, SOCIALEN EN ADMINISTRATIEVEN AARD.

De opheffing van den bouwborgtocht, door Mr. W. A. M. Cremers . . 8, 163
De opheffing van den bouwborgtocht, door Mr. E. H. P. Rosenboom . . 16
De welstandsbepaling in de bouwverordening, door Mr. Ir. M. M. van Praag 37

Blz.

De erkenning der honorariumtabel door den rechter, door Mr. E. H. P. Rosenboom 75
De woningbouw en de architecten, door L. H. E. v. Hylckama Vlieg . 92
Rapport van Prof. Mr. Paul Scholten inzake opheffing bouwborgtocht 109, 165
Een vreemde beslissing, door B. J. Ouendag 114
De Amsterdamsche Schoonheidscommissie, door C. B. Posthumus Meyjes 125
Een vreemde beslissing, door C. J. Blaauw 126
Over Schoonheidscommissies, door Ir. A. J. v. d. Steur 133
De woningwet en de ingebreke zijnde Gemeenteraden, door L. H. E. v. Hylckama Vlieg 138
Over den tekst van een dagbladbericht, door J. P. Mieras 155
Afschaffing van de borgstelling, door P. G. Buskens 205, 215
De verhouding van den architect tot de Schoonheidscommissie, door J. Zietsma 210, 217
Een klacht van Amstels bouwvereeniging bij de Justitie 210
Vraagstuk Architect-Bouwer en Architect-Adviseur, ingeleid door de Architecten Gratama en Blaauw . 221
Bespiegelingen van C. J. Blaauw 229, 250
Reisindrukken, door C. B. Posthumus Meyjes 299
Een belangwekkende uitspraak van het Hof te Amsterdam, door Mr. I. van Creveld 325
Aan den Raad der Gemeente Amsterdam 436
Ir. G. Friedhoff, Schoonheidscommissies 447

ONDERWIJS, EXAMENS.

Gedelegeerden Eindexamens M. T. S. te Haarlem 186
Uitslag examens Technicum. . . . 228

Blz.

Rapport Rijksgecommitteerden eindexamens 1926—1927 van de M.T.S. te Sneek 283
Uitslag examen v.d. Middelbare Technische School voor de bouwkunde te Utrecht 298
Verslag examens Bouwkundig Opzichter B.N.A. over 1927 412

TENTOONSTELLINGEN, CONGRESSEN, VOORDRACHTEN.

Blz.

Tentoonstelling Haagsche Kunstkring 51
Tentoonstelling van teekeningen van J. P. L. Hendriks, Prix de Rome . 53
Tentoonstelling H. B. O., door Ir. A. J. v. d. Steur 76
Het XIe Internationale Architectencongres. . 81, 114, 148, 301, 311, 362
Tentoonstell. Reisschetsen uit Zuid-Frankrijk, door Ir. G. M. Leeuwenberg 121
Het derde veiligheidscongres . 121, 230, 371, 403
Rekening en verantwoording congrescomité 124, 131, 141, 162, 170, 178, 186, 196, 212, 228, 236, 244, 256, 265, 276
Tentoonstelling van aquarellen van boerenwoningen in Zuid-Holland, door J. P. Mieras 128
Jong en Oud in het Sted. Museum, door van den Eeckhout 197
De Theatertentoonstelling in Magdeburg, door H. Th. Wijdeveld . . . 199
Werkbundausstellung „Die Wohnung" Stuttgart . . . 232, 297, 305
Theatertentoonstelling in Maagdenburg, door Niegeman 233
Congresindrukken van J. P. Mieras 332, 346, 362, 391
Na-beschouwingen over het internationale architectencongres, door V. Huszar 361
Architectuurtentoonstelling Kring „Haarlem" 370, 392
De tentoonstelling van werken van gediplomeerde architecten H. B. O. te Amsterdam, door C. B. Posthumus Meyjes 406
Tentoonstelling van Nederlandsche ontwerpen voor het paleis van den Volkenbond te Genève 458

PRIJSVRAGEN.

Blz.

Prijsvraag voor een medaille uitgeschreven door den Nederl. Indischen Kunstkring te Batavia 50
Prijsvraag uitgeschreven door de stad Birmingham 50
Prijsvraag gedenkteeken voor Juliana van Stolberg. 50
Prijsvraag Station voor autobussen 75, 174
Prijsvraag voor het Volkenbondspaleis te Genève 77, 136, 151, 171, 180, 237, 245, 267, 331, 345, 365, 366, 450
Prijsvraag Watertoren te Wassenaar 89, 98, 108, 115, 162, 176, 185, 203
Juryrapport betreffende de prijsvraag uitgeschreven voor een boezembekleeding in de commissaris-kamer der N.V. Ver. Javasche Houthandel-Mijen te Amsterdam 97
Prijsvraag Bebouwing omgeving Paleis van Justitie te Brussel . . . 116
Een bijna vergeten gevelwedstrijd beeindigd 117
Prijsvraag voor een Geluktelegram 170, 202
Prijsvraag Bouw van een 3e gereformeerde kerk voor den Haag West 186
Bestuur „Bouwkunst en Vriendschap" 244
Prijsvraag Bebouwing Reinkenstraat den Haag 267, 310, 428, 453
Prijsvraag Busetiquet 265
Prijsvraag Nieuwe Beurs te Rotterdam 276
Samenstelling Commissie Internationale Prijsvraagregeling 310
Prijsvraag omslag van een vereenigingsblad . . . 370, 389, 422, 430, 435
Prijsvraag voor een diploma-ontwerp 388, 455
Prijsvraag Paviljoen voor watersporten . . . . . , 396

BOEKWERKEN EN TIJDSCHRIFTEN.

Blz.

Beiaarden in de Nederlanden . . . 27
Nederlandsche Kerkelijke Bouwkunst uit vroeger tijd 28
Constructie en architectuur van winkelpuien 28
Arkitekten no. 10, 1926, Helsingfors 32
Innen Dekoration Januari 1927. . . 33
Das neue Frankfurt Jrg. 1926-1927 . 33
Journal of the Royal Institute of British Architects 18/12 1926 . . 35
Verzamelde opstellen van Dr. Ir. J. H. Plantenga 45
Huisraad en binnenhuis in Nederland in vroeger eeuwen 45
Jaarboek van de V.A.N.K. 46
Wegenbouw 2e druk 47
Internationale Revue I 10. 53
Arkitekten no. 12, 1926 Helsingfors . 54
Stedenverwarming 68
Bali, door P. A. J. Moojen 84
Wie baut Amerika? Richard J. Neutra 86
Holländische Architektur J. J. P. Oud 94
Theater und Lichtspielhäuser von Paul Zucker 96
Die Bauwelt, Heft 9, 1927 122
Paul Parent, l'Architecture des Pays-Bas Méridionaux 137
Arkitekten no. 3. Helsingfors, Zomerhuis van Oiva Kallio. 190
Architecten- en aannemersrecht, door Mr. W. A. M. Cremers 200
Betonwegen door P. W. Scharroo . . 219
Firma Sleeswijk, kaart Zuidelijke Veluwezoom 232
Nederlandsche bouwmeesters . . . 233
Over „Schortjes" architectuur, een boekrecensie en nog wat 243
Jo de Jong, 50 Eeuwen costuum . . 274
Nieuwe bouwkunst in Nederland, met voorwoord van Arch. A. M. J. Sevenhuysen 275
Voordrachten gehouden voor den Betonbond Moorman's periodieke pers 344
Mededeelingen van de Mij. Wegenbouw te Utrecht, over asphaltbeton 372
Nieuwe Nederlandsche bouwkunst van Prof. Ir. J. G. Wattjes. . . . 373
Zwei Wohnhäuser von Le Corbusier und Pierre Jeanneret, durch Alfred Roth 395
Alphabetische naamlijst van de leden van het Kon. Instituut van Ingenieurs 452
Vier lezingen, door A. J. Kropholler, C. M. v. Moorsel, B. J. Koldeweij en Pr. R. van Bergen 452
De ontwikkeling der bouwkunst, door Prof. K. O. Hartmann, deel III . . 452

ONDERWERPEN VAN VERSCHILLENDEN AARD.

Blz.

John Raedecker, de beeldhouwer en zijn werk 10
Diploma architect in België 20
Gedenkraam in de R. H. B. S. te Almelo van Joep Nicolas, door G. Westerhout 40
Het Schimmenspel „Don Quichote" van Pieter van Gelder, door A. van der Boom 47
Rotterdamsche Post 59
Wolkenkrabbers, door J. P. Mieras . 67
Het Domraam van R. N. Roland Holst, door A. van der Boom . . 71
Metropolis, door J. P. Mieras . . . 87
Raam van het permanent Nederlandsch paviljoen te Milaan van Joep Nicolas 89
Jaarverslag Schoonheidscommissie van Baarn 106
Het Damhôtel, of het 12½ jarig jubileum van een persbericht 123
De oude eikeboom 124
Dans en Wajang, door Jan Poortenaar 129, 191
Peter Altenberg 132
Jaarverslag Tentoonstellingsraad . . 151
Mededeelingen van den Tentoonstellingsraad 152, 390
Over den tekst van een dagbladbericht, door J. P. Mieras 155
Jaarverslag van de P. P. C. over 1926 157, 166
De Pyriet-stad, door J. P. Mieras . . 195
Jong en oud in het Stedelijk Museum 197
Cornelis Veth als criticus 213
Drie rampen in Gelderland, door Willem Gerretsen, B.N.A. 226
De nieuwe stormramp in Gelderland, door Pl. v. d. Berg, B.N.A. . . . 230
Jaarverslag 1926 van het Nederlandsch Instituut voor Volkshuisvesting en Stedebouw 234
Siberië, door Ir. J. B. v. Loghem . . 285
„Aan den lezer", artikel over het huis van Wijnand Fockink in de Pijlsteeg, door J. P. Mieras 288
Zomer-idylle op een architectenbureau, door C. B. Posthumus Meyjes 289
Reisindrukken, door C. B. Posthumus Meyjes 299
De oudste „eigenbouwers", door Dr. F. H. Fischer 340
Barok en Klassicisme, door Dr. F. H. Fischer 383
Jaarverslag H. B. O. 1926—1927 . . 393
Architecten tegen bederf bewaard . . 396
Rijksacademie van Beeldende Kunsten, wedstrijd in de schoone bouwkunst 404
Kroniek, door J. P. Mieras . 405, 411, 417, 423, 431, 437, 443, 451
Over Jonge Architecten, door A. J. v. d. Steur 409
Japan en de bouwkunst 410
Geheimen van de boekenmarkt, door H. Th. Wijdeveld 415
Wijsbegeerte der moderne bouwkunst, door Dr. F. H. Fischer . . . 418
Landelijke Bouwkunst, door Ir. A. J. v. d. Steur 426
De opening van het gebouw der Rijksacademie voor Beeldende Kunsten 426, 435
Landelijke Bouwkunst, door H. B. v. Broekhuizen 438
Dr. F. H. Fischer, Het Engelsche landhuis 444

Blz.

PERSONALIA.

De herdenking van Dr. Cuypers honderdsten geboortedag 82, 179
Architect A. Schadée 284
Eere-lidmaatschappen, Bund Deutscher Architekten 403
A. van Walen † 417
C. B. Posthumus Meyjes 443

INGEZONDEN.

J. F. Staal aan de redactie van het Bouwkundig Weekblad en Architectura 118
Onderschrift H. Th. Wijdeveld . 119, 128
Een vreemde beslissing . . . 114, 126
Ir. A. H. van Rood over prijsvraag watertoren te Wassenaar . . 185, 219
Ir. G. C. Bremer over prijsvraag Watertoren te Wassenaar 203
B. Merkelbach over prijsvraag Watertoren te Wassenaar 228
Van den heer P. G. Buskens n.a.v. een „open brief" van den Nationalen Woningraad 253
Van den heer P. Zwart over „Goed begrepen Overheidsbemoeiing" . . 286
van Ir. A. H. v. Rood aan den heer Blaauw 290
van den heer Ir. Tjaden, n.a.v. het stuk „Goed begrepen overheidsbemoeiing", met artikel van den heer Blaauw 308, 364
Irreëele practijken 328
Door W. C. Brouwer over artikel „Siberië" van Ir. J. B. van Loghem 330
Door M. Stam, over gezonden adres aan de Gemeente Enschede met onderschrift van den heer Blaauw . 348
Onderschrift redactie onder artikel van den heer Huszar. 362
Van Prof. Slothouwer aan de redactie 372
Alb. Otten over bestuursverkiezing . 422
W. Hartman over prijsvraag bebouwing Reinkenstraat 453

AFBEELDINGEN IN DEN TEKST.

Blz.

Kantoorgebouw van de Nederlandsche Handelmaatschappij te Amsterdam, Architect K. P. C. de Bazel † 2, 11
Het „Bauhaus" te Dessau, Architect W. Gropius 4
John Raedecker, beeldhouwwerk . . 10
Portiek aan de achterzijde van het Kon. Paleis te Amsterdam, Architect Ir. J. de Bie Leuveling Tjeenk 18
De nieuwe brug over de Amstel te Amsterdam, ontwerp van Dr. H. P. Berlage, Arch. B.N.A. 19
Clubgebouw van de Zeil- en Roeivereeniging „Nieuwe Meer" te Aalsmeer, Arch. Dick Greiner, B.N.A. 21
Landhuis te Wassenaar, Architect A. H. Wegerif, B.N.A. 25
Ammoniak reservoirs van de Badensche Anilinefabriek 28
Koeltorens bij de Staatsmijnen te Hoensbroek 29
Sluisdeuren aan het Gladstone dok te Londen 30
Het H. C. Andersenpark te Kopenhagen 31
Project N.V. Unionbank te Helsingfors, P. E. Blomstedt, Architect . . 35
Woonhuis in Ginnheim, Architect Ernst May 36
Woonkamerontwerp van Architect W. Sobotka 38
Woonkamerontwerp van Prof. Karl Pullich 39
Gedenkraam in de R. H. B. S. te Almelo, ontwerp Joep Nicolas . . 40
Het 2e Hofplein-plan te Rotterdam, ontwerp Dr. H. P. Berlage . . . 42
Het Schimmenspel „Don Quichote" van Pieter van Gelder 46
Monument Juliana van Stolberg, ontworpen door B. A. M. Ingen Housz 50
Bureauruimte, ontwerp F. Spanjaard 51
Kerk voor de Olavs-Petri vereeniging te Helsingfors, 1e en 2e prijs . . . 54
Ontwerp voor het nieuwe kantoorgebouw van het gemeentelijk Electrisch bedrijf te Rotterdam . . . 55
T.O.P.A. Tentoonstelling op het gebied van de openbare en particuliere administratie in het Stedelijk Museum ontwerp H. Th. Wijdeveld 56
Lengte doorsnede van het Engelsche slagschip „Renown". 58
Uit den Notenkraker, Toegepaste kunstgeschiedenis. 58
Het Rokin 60, 80, 90, 92
Stabiliteitsberekening van een fabrieksschoorsteen door Pl.v.d. Berg 66
Kantoorgebouw van de „South Western Bell Telephone Cy" te St.Louis 68
Kantoorgebouw van de Telefooncentrale te New-York 69, 330
Schetsontwerp voor een filmtheater door H. E. v. d. Pauwert 70
Het gebouw van de Chicago-Tribune 70
Het Domraam van R. N. Roland Holst 71
Diploma ontwerpen van de Vereeniging voor Voortgezet en Hooger Bouwkunst-onderricht 76
Houtsnede van S. Jessurun de Mesquita 78
Landhuis R. te Erlenbach (Z.W.), Architect Max Ernst 80
Bali, verschillende tempels 84
Palmerhouse 87
Kantoorgebouw uit Amerika als tegenvoorbeeld 87
Metropolis-film. 88
Nieuwe kantoorgebouw van de Amsterdamsche Bank te Amsterdam, Architecten B. J. Ouendag en Dr. H. P. Berlage 94, 100
Week-end uitstapjes van woonhuizen 96
Schoorsteenversiering, ontwerp W. B. IJzerdraat 98
Landhuis de „Zandhoeve" te Bergen, Architect M. Plate B.N.A. 102
Grafmonument van Carl Liebknecht en Rosa Luxemburg, architect Mies van der Rohe 106
Eijck's Mozaiek ontwerp voor Amsterdam's Raadhuis 107
Goederenloods op goederenloodsemplacement Arnhemsche Broek, ontwerper Ir. S. van Ravestein . . . 111
Goederenloods te Bergen op Zoom, ontwerpen Ir. S. van Ravestein. . 112

Blz.

Contrôlehuisje op het middenperron te Bergen op Zoom, ontw. Ir. S. van Ravestein 113
Seinhuis te de Steeg, ontw. Ir. S. van Ravestein 114
Amsterdamsche bebouwingen . 118, 131, 148, 168, 174, 184, 230
De Frankforter normaalkeuken, Architect Anton Brenner 122
Spoorwegbrug over de Koningshaven te Rotterdam 126
Boerenwoningen in Zuid-Holland . . 128
Dans en Wajang 130, 192
Vernieuwing der aanbouwen aan de Groote Kerk te Rotterdam . . . 134
Portret van Prof. Henri Evers . . . 138
Tuinhuisje aan de Koningslaan te Amsterdam, Architect C. J. Blaauw, B.N.A. 140
Uitbreidingsplan 's-Gravenhage-West 144
Kantoorgebouw „de Nederlanden" te 's-Gravenhage, Architect Dr. H. P. Berlage, B.N.A. 154
Ontwerpen Prijsvraag Watertoren te Wassenaar 164
Friedrich Ebert brug te Mannheim . 170
Ontwerpen Prijsvraag Station voor Autobussen 172
Ontwerp Juliana van Stolberg monument, J. Luthmann, Arch. B.N.A. 176
De Pastorie te Bovenkerk, Architect Dr. P. J. H. Cuypers 180
Het nieuwe hoofdbureau voor den Pakketpostdienst te München . . 182
Zomerhuis van Architect Oiva Kallio 190
Tentoonstelling B.K.I. Sted. Museum 198
Affiche „Etoile du Nord" A. M. Cassandre fec. 203
Stuw en Sluis te Linne bij Roermond 208
Kerk te Heerlen, Architect W.Wijsbek 212
Schoolgebouw, Gemeentewerken den Haag 222

Blz.

Holle-bolle-spiegel kieken 234
Observatorium „Mount Wilson" Californië 235
Tentoonstellingsgebouw der prijsvraagontwerpen voor een Volkenbondsgebouw te Genève . . 238, 245
De St. Anthoniuskerk te Bazel, Arch. Karl Moser 240 340
Bekroonde ontwerpen prijsvraag Volkenbondsgebouw te Genève 246, 258, 268, 452
Overkapping van de Cathedraal te Reims 278
Ingezonden ontwerpen voor de prijsvraag voor een Volkenbondsgebouw te Genève 283, 289, 328, 338, 342, 364, 372, 389, 394, 408, 458
Stadsgezichten met betrekking tot de reclame ontsiering 287
Perceel Wijnand Fockink 288
De Rue Mallet Stevens, architect R. Mallet Stevens 294
Werkbund Tentoonstelling in Stuttgart 297, 304
Banque Franco Polonaise, Paris . . 299
Volnay, parfumerie winkel in Parijs . 300
Boudoir e. a. ontw. E. Kohlmann . . 301
Studio Fumoir, ontw. J. J. Adnet . . 302
Eetkamer, ontw. Djo Bourgeois . . 303
Nirwâna flats van Irs. Bijvoet, Duiker en Wiebinga 306, 325
Congresnummer 312, 334
Ateliergebouw „Liberty" te Amsterdam, Arch. H. A. van Anrooy B.N.A. 332
Boekband, ontwerp A. Kurvers. . . 337
Winkelbetimmering te den Haag, architect G. A. Roobol 345
Wolkenkrabbers van hout 348
De stad Leiden 350
Teekentoestel, ontworpen door Dr. N. G. van Huffel 367

Blz.

Schoolgebouw in het Tuindorp bij Oostzaan, architect Th. J. Lammers B.N.A. 368
Rotsen in Utah, N. Amerika 371
Raadhuis en scholen te Hilversum, Architect W. M. Dudok, B.N.A. . . . 375
Gemeentelijke Woningbouw te Hoek van Holland, architect J. J. P. Oud 384
De Koningszaal van Artis. 392
Huize „Lydia" te Amsterdam, Architect J. Boterenbrood 397
Landhuis te Hilversum, Architect P. J. Verschuyl 406
Koeltoren te Trottendorf 410
A. van Walen † 417
Winkel te Utrecht, Architect J. F. Staal, B.N.A. 420
„De Straat", houtsnede van Max Thalmann 421
De Christian Science Kerk te 's-Gravenhage, door Architect Dr. H. P. Berlage, B.N.A. 424
Landelijke bouwkunst, uit het jaarverslag van „Bedre Byggeskik" . . 428
Herstelling van een beschadigde paalfondeering 432
Kerkgebouw te Bergen N.H., Architect B. T. Boeyinga, B.N.A. . . . 434
Bijz. School voor G. L. O. te Rotterdam, Arch. C. Hoogeveen, B.N.A. 438
Woonhuis Museumplein Amsterdam, Arch. Ir. J. de Bie Leuveling Tjeenk, B.N.A. 444
Reclamelichtschip 448
De Lichtklapklep 449
Detail van den Eifeltoren 450
Hoogovenbedrijf te Velsen 456
Woonhuis te Rotterdam, Arch. Ir. A. H. v. Rood, B.N.A. 457

BOUWKUNDIG WEEKBLAD EN ARCHITECTURA

COMMISSIE VAN REDACTIE: H. TH. WIJDEVELD VOORZITTER, J. P. MIERAS SECRETARIS-REDACTEUR. H. C. VERKRUYSEN REDACTEUR. C. J. BLAAUW, WIEGER BRUIN, J. C. MEISCHKE, C. B. POSTHUMUS MEYJES, IR. A. J. VAN DER STEUR. RED.-ADRES WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM, TEL. Nº. 36736 POSTGIRO Nº. 122568.

VOORWOORD VAN DE REDACTIE.

Zoo juist gevraagd naar ons streven en naar onze bedoelingen, hebben wij daarop het volgende geantwoord: Wij hebben er naar gestreefd de hoeveelheid tekst van de bestaande bladen uit te breiden. Wij zijn in ons streven beloond geworden door een resultaat, dat zóó verre onze hoogste verwachtingen te boven ging, dat het ons duizelen ging.

Gelukkig hadden wij toen juist de typographische verzorging van omslag en binnenpagina's vastgesteld. Definitief vastgesteld.

Bekomen en hersteld, bekenden wij elkaar grif ons doel eigenlijk te hebben voorbijgestreefd. Toen hebben wij natuurlijk net zoo lang terug gestreefd dat wij bij ons doel waren. Hiermede hebben wij de capaciteit van 48000 letters per nummer van het bestaande blad opgevoerd tot 67600 letters. Dit getal, een volkomen vierkant, drukt mathematisch zoo zuiver mogelijk ons streven uit zoowel naar gelijkheid in hoogte en breedte van pagina, als om aan hoogheid van gehalte een gelijke breedheid van opvattingen te paren. Het zij ons thans gegeven, aldus toegerust wekelijks een beeld te geven van het beste wat de Nederlandsche Bouwkunst in de eerste plaats, maar de Buitenlandsche Bouwkunst zeker niet in de laatste plaats, vermag.

Het is de bedoeling bij onze keuze objectief te zijn, zoolang het voorhandene met een hoog cijfer kan worden gewaardeerd. Het dragelijke kan bij onze vele lasten op geen medegevoel aanspraak maken; het komt onvermijdelijk in de branding van onze subjectieve, waarschijnlijk in die van onze meest subjectieve gevoelens. De kans is echter niet uitgesloten dat een speling der natuur de gelukkige toch nog op het blanke, alleszins zonnige, strand van onze pagina's werpt. Ook de bouwtechniek zal thans een deel onzer kolommen — wij kunnen waarlijk van kolommen spreken! — vullen. We hebben hiervoor een aparte rubriek gemaakt, die geregeld zal verschijnen en de vraagbaak van ieder bouwkundige zal worden. Soliede bouwen zonder behulp van dit ons nieuwe blad zal binnen kort tot de onmogelijkheden gaan behooren. De volle bouwpraktijk zal zich in ons blad weerspiegelen. Aan Arbitrage en afschaffing der borgstelling zullen wij onze meest bijzondere aandacht schenken. Arbitrage en afgeschafte borgstelling zonder behulp van dit ons nieuwe blad zal dus ook binnenkort tot de onmogelijkheden gaan behooren . . .

En tusschen dit proza zal decoratieve kunst gestrooid zijn als de sonnetten in de tiende, herziene en vermeerde druk van Leopold.

En mede zullen wij ruimte afstaan aan uitingen van verontwaardiging, van miskenning en van beter-weten, mits de gebruikelijke toon van beschaving blijve heerschen. Want wij wenschen beschaafd te zijn, totdat er niets dan krullen meer over is.

Ten slotte zullen wij gaarne, hoewel wij niet beseffen hoe het eigenlijk ter wereld mogelijk zal kunnen zijn, critische opmerkingen over dit blad, binnenskamers in overweging nemen. Billijkerwijze zal men dit moeten billijken. Want after all voelen wij wel wat voor onze „houding". En het is met 't oog op deze „houding", dat wij meenden het ongeduld onzer lezers nog even op de proef te moeten stellen en dit ongetwijfeld belangwekkende, edoch, summier verslag van ons jongste interview aan al het andere te moeten laten voorafgaan.

HET NIEUWE KANTOORGEBOUW DER NEDERLANDSCHE HANDEL-MAATSCHAPPIJ TE AMSTERDAM.

DOOR C. B. POSTHUMUS MEYJES.

„In der Beschränkung zeigt sich der Meister".

HET UITWENDIGE.

Het nieuwe Kantoorgebouw der Ned. Handelmaatschappij te Amsterdam is voltooid, en sedert kort in gebruik genomen. Steigers, schuttingen, glazen, beeldhouwers, kiosken en verdere bouwkeetbeklemmingen, ze zijn thans vrijwel alle verdwenen en in volle en gave kracht ontplooit zich dit machtige bouwwerk, oeuvre van den inmiddels overleden architect K. P. C. de Bazel, terzijde gestaan door zijn Amsterdamschen collega van Gendt, en in nauwe samenwerking met den architect C. van der Linden ontstaan, op wiens schouders de moeilijke en verantwoordelijke taak rustte, om na overlijden van den meester, op 27 November 1923, diens werk te voltooien, met steun van den heer J. de Bruyn, technisch adviseur der Handel Mij, en met medewerking van den staf van opzichters en teekenaars, die voor het meerendeel reeds jaren lang onder de Bazel hadden gearbeid.

Er is over dit werk in de pers reeds veel, en naar onze meening soms praemuur geoordeeld. Toen de groote lichtkap, die de beide lichthoven overspant, zich hoog boven de omringende grachtenhuizen, als een glazen velum, tijdens den bouw uitspreidde, zijn er reeds vele pennen in beweging gekomen, om een oordeel te vellen. Deze storm is echter thans geluwd en nu, nu het groote werk, als vrucht van circa zeven-jaren-lange studie en harden arbeid gereed is, nu staan wij Amsterdammers zoo nu en dan daarvoor stil en

beschouwen aandachtig het ranke oprijzen der forsche traveeën, het oog omhoog trekkend en een rustpunt biedend in de fijne, plastische geledingen der vijfde étage, waarboven de hoogere verdiepingen, terwille van het straatprofiel en de lichtvalling, naar binnen toe, terugspringen. De meeningen, zij kenteren; men begint als het ware intuïtief te gevoelen, dat men niet vrij is, in de beoordeeling van een werk als het onderhavige, dat den architect de grootste gebondenheid oplegt en waarvan de afmetingen geheel bepaald worden, door de eischen, die de dienst stelt, in verband met de beschikbare terreinoppervlakte. Dit aanvaardend, gewaart men hoeveel talent het schema van dezen gevel is ontworpen. Het is niet het thans zoo gewilde horizontale accent, dat in dit werk domineert; integendeel ondanks de aanzienlijke hoogte van het gebouw, is hier een zuiver afgewogen verticalisme toegepast.

Onze Amsterdamsche binnenstad, met de aangrijpende schoonheid harer grachtengordels, waar de huizen en huisjes, met hunne topgevels en -topgeveltjes, zoo intiem tegen elkaar aanleunen, vraagt, ja verdraagt, o.i. een krachtig horizontalisme daartusschen niet. Het fijne sentiment, aan onze binnenstad eigen, vergt een piëteitvolle en met angstvallige nauwgezetheid overwogen vormgeving, van al het nieuwe, wat daar werkelijk goed mede wil harmonieeren. Als zoodanig komt ons de vormgeving van het onderhavige gebouw, op deze plaats, dan ook zoo volkomen juist voor. Er gaat van dit werk een sfeer van voorname ingetogenheid uit; juiste reflex van den hoofdzetel van een der grootste finantieele- en handelsondernemingen in ons land en onze Koloniën.

Hoe imponeert dit gebouw, als men van het Muntplein komende, de strakke geledingen zich allengskens ziet verfijnen, en afteekenen tegen de grauwgrijze herfstnevelen; de traveeën, in hun stoere kracht contrasteerend tegen de fijnheid der natglimmende boomtakken. Het wiskundig-geometrisch schema, waarvan de Bazel bij al zijn werken uitging, is ook voor deze gevel-conceptie het stramien geweest. Tevergeefs zoekt men hier de uit-

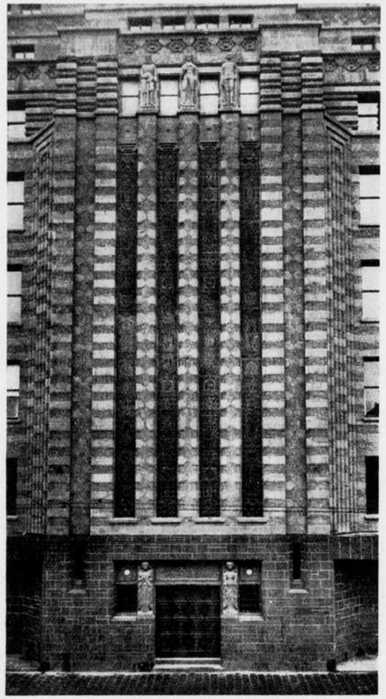

TRAPPENHUISGEVEL VAN HET GEBOUW DER NEDERLANDSCHE HANDEL MAATSCHAPPIJ TE AMSTERDAM. ARCHITECT K. P. C. DE BAZEL †.

bundige hoekoplossingen, of frivole uitingen van een naar emotie hunkerende teekenstift. Tevergeefs ook naar de blije spontaniteit, gelegen in het zoeken naar het „Niemals dagewesene". Die uitingen, zoo teekenend, voor de zich haast te snel ontwikkeld hebbende moderne bouwkunst, zooals wij die uit plan Zuid-of-west kennen; een bouwkunst, die de bezonkenheid van dit werk mist, doch die daarentegen zoo kan trillen van durf en emotie en waarvan daardoor juist zulk een machtige, zij het veelal nog onbegrepen, bekoring kan uitgaan.

Tusschen dit alles, doet dit werk aan als de oase, te midden der brandende hartstochten van onzen tijd. Dit werk, niet ontstaan uit de forsche houtskoollijn, met genialiteit, in één oogenblik van visie, op het papier geworpen, doch voldragen resultaat van een verfijnd en metrisch denken; een oeuvre zonder bergtoppen van trillende schoonheid, maar ook, gelijk al het werk van de Bazel, zelfs het accent der leelijkheid volkomen missend.

Dit gebouw ademt een klassieke schoonheid, niet natuurlijk door het gebruik van dufgeworden historische motieven, maar doordat het in zich draagt, de fundamenteele waarheden der bouwkunst; zuiverheid van proportie en volkomen evenwichtige massagroepeering, door den fijnen en filosophisch-voelenden geest van den ontwerper gerijpt tot een geheel van haast onwaarschijnlijke harmonie en gaafheid; een gaafheid, die ons doet denken aan de schoonheid der kristallen van de anorganische natuur. Is het wellicht hierdoor, dat het beeldhouwwerk van de beeldhouwers van den Eynde en Dr. Mendes da Costa aan de hoofdtravee en van Zijl aan de hoekpartijen, dat uit den aard van het onderwerp van naturalistische strekking is, ons aan dit werk even onbevredigd laat; ons onbewust een gevoel van antagonisme geeft, ten opzichte dezer sierende bouwkunst, die, uit den oorsprong van haar metrische structuur, in haar eigen ornament voorziet, ja daarin soms geleidelijk overvloeit. Doch naast en, van verre gezien, wellicht van hoogere orde, dan iedere vormgeving, behoudens dan het silhouet van het gebouw, is daar het kleureffect; de rustige en zeldzaam fraaie toon van den bovenbouw. De sokkel van seymiet, waarin de beide winkeltjes, resultaat van vele en langdurige onderhandelingen, zakelijk zijn aanvaard, zij moge ons in kleur en vlaktebewerking even onbevredigd laten, en de bovenbouw daar wat gesuperponeerd tegenover doen staan; deze bovenbouw zelve is echter een object geworden van beschaafde materialenkeuze en een harmonie in vorm en kleur van hoog en nobel gehalte. Naar het ons voorkomt, zal dit werk zich dan ook, naarmate de verdere straatbebouwing hare voltooiïng naderbij komt, door de jaren heen, als moderne uiting van klassieke beginselen, in blijvende belangstelling en toenemende waardeering mogen verheugen. (Wordt vervolgd).

KANTOORGEBOUW VAN DE NEDERLANDSCHE HANDEL MAATSCHAPPIJ TE AMSTERDAM. ARCHITECT K. P. C. DE BAZEL. †

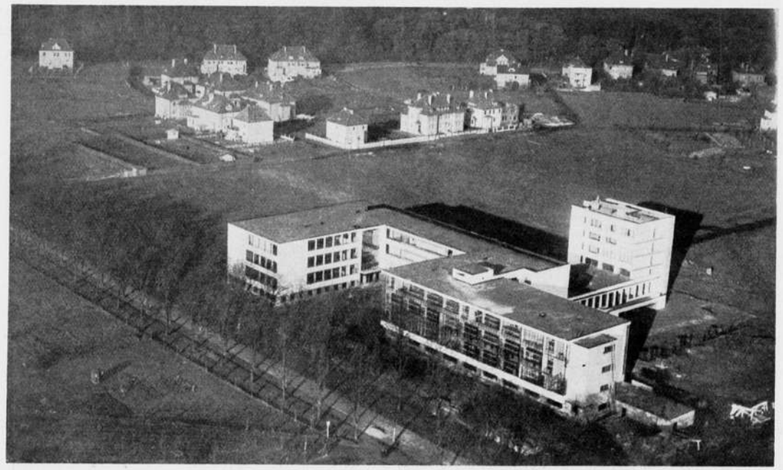

HET „BAUHAUS" TE DESSAU. LUCHTFOTO JUNKER ARCHITECT W. GROPIUS.

HET „BAUHAUS" TE DESSAU.

DOOR IR. A. BOEKEN.

In het begin van de vorige maand werd in de voormalige residentie „Dessau" van het vroeger hertogdom Anhalt het nieuwe gebouw van het „Bauhaus" feestelijk geopend.

Het „Bauhaus", een gemeentelijke instelling, die grooten steun ondervindt van den burgemeester Hesse, is in wezen een voortzetting van het „Staatliche Bauhaus" te Weimar, dat in 1924 zijn werk door de tegenwerking van de Thüringsche regeering moest beëindigen.

Walter Gropius, de bezielende leider, kreeg in April 1925 van de stad Dessau opdracht aldaar met zijn staf van medewerkers het „Bauhaus" opnieuw te organiseeren op een schaal, die wel nergens anders denkbaar is.

Ter gelegenheid van de opening van het volgens de plannen van Gropius opgerichte gebouw, was in de zalen en werkplaatsen een groote tentoonstelling ingericht van werk van het „Bauhaus", werk zoowel van leerlingen als van de leerkrachten, nieuw zoowel als oud, dus de geheele ontwikkeling van het begin vlak na den oorlog tot aan het klaarder heden. Alle afdeelingen, waren vertegenwoordigd: die der zoogenaamde „Grundlehre", waarmee alle leerlingen moeten beginnen, de architectuurafdeeling, waarbij het werk van het bouwbureau der inrichting een belangrijke plaats innam, de meubelmakerij, de weverij, de afdeelingen voor metaalbewerking, voor muurschilderwerk, voor reclame, de drukkerij, die al het drukwerk voor het „Bauhaus" uitvoert en de afdeeling voor tooneelbouw en tooneelfiguren. Door de meer dan duizend uit binnen- en buitenland te zamengestroomde feestgangers werd na de opening een excursie gehouden naar de in aanbouw zijnde groep van zestig ééngezinswoningen bij Törten, een opdracht waar het „Bauhaus" gelegenheid kreeg zijn artistieke, technische en organisatorische inzichten aan de praktijk te toetsen. Op den openingsdag werd tijdens het avondfeest een tooneeluitvoering gegeven, in een bonte rij van vele afzonderlijke nummers, die ondanks hun verscheidenheid toch van een groote eenheid doortrokken waren, terwijl op den tweeden dag een film werd afgedraaid. Deze filmvoorstelling begon met het storten en stampen van gewapend betonfundeeringen voor arbeiderswoningen, gaf vervolgens de modelwoninginrichting van huize Gropius te zien — één van de serie „Meisterhäuser", die dicht bij het schoolgebouw in een dennenbosch voor de leerkrachten zijn opgericht, ging toen na nieuwe stadsuitbreidingen van verscheidene Duitsche steden over tot kristalwonderen uit natuur en chemisch laboratorium om te eindigen met vertragingen van de looptechniek van den wereldkampioen voor hardloopen.

De architectuur van het nieuwe gebouw en van de „Meisterhäuser", de arbeiderswoningbouw-industrie, de tentoonstellingen, de tooneel- en filmvoorstellingen, alle te zamen stelden den bezoekers in staat een indruk te krijgen van de, de geheele maatschappij omvattende „Bauhaus"gedachte, de diepere eenheid te vatten van al de oogenschijnlijk zoo verschillende en nog in staat van wording verkeerende uitingen en tevens den grooten ernst te begrijpen, waarmee te Dessau aan het nieuwe beeld der menschenwereld gewerkt wordt, een groote heilige ernst, waarbij men dan wel de weeë aanstellerij van sommige zich-genie-wanende grasgroene artistjes op den koop toe wil nemen. En nu ik van de architectuur van het Schoolgebouw eenige korte beschouwingen wil laten volgen, moet ik er vooraf uitdrukkelijk op wijzen, dat de architectuur slechts één kant van de Bauhausgedachte vertegenwoordigt, wellicht de zuiverste en de meest succesvolle, en wellicht ook de kant, die het verst tot ontwikkeling is gekomen, maar die toch niet meer is dan één deel van het groote geheel.

Het „Bauhaus" is opgericht aan den rand van een in staat van wording verkeerende villawijk van de stad Dessau. Het is ter weerszijden van een der hoofdwegen van deze wijk gebouwd. Zooals uit de gereproduceerde plattegronden blijkt bestaat het uit drie afzonderlijke gedeelten, namelijk links van den weg het vakschoolgebouw en rechts het laboratorium- en werkplaatsengebouw en het atelierhuis met 28 ateliers voor de afgestudeerden, turnzaal, badinrichting en een keuken aansluitend bij de lunchroom, die met de tweezijdige tooneelruimte en de aula het lage tusschenlid vormt. Over den weg heen, gedragen door vier betonkolommen is het directiegedeelte gebouwd.

Einde September 1925 werd met bouwen aangevangen. Het atelierhuis werd den 1en September 1926 in gebruik genomen, terwijl half October de overige lokaliteiten werden betrokken. Het geheele gebouwencomplex heeft een inhoud van 32000 M^3. en heeft, berekend naar den opgegeven kubieken prijs van f15 à f16, per M^3. ongeveer een half millioen gulden gekost. Het werd ontworpen door den leider van het „Bauhaus" Walter Gropius voor rekening van de stad Dessau. Het aan de inrichting verbonden bouwbureau werkte de plannen uit, terwijl de verschillende afdeelingen aan de voltooiïng en inrichting hebben meegewerkt: de afdeeling voor muurschildering bepaalde de kleur der muurvlakken, de afdeeling voor metaalwerk ontwierp de verlichtingsapparaten, de meubelmakerij de stalen zitmeubelen en de drukkerij zorgde voor de opschriften.

Niemand, die hetzij in werkelijkheid, hetzij op afbeelding, het nieuwe gebouw van het „Bauhaus" ziet, zal kunnen ontkomen aan een zeer sterken en zeer bijzonderen indruk. Zoowel op den beschouwer uit de verte, die het slechts ziet als een opbouwing van helder witte en grijze muren, met de groote glasoppervlakken en de vroolijke kleurvlekjes van de roodgeschilderde deuren, als op hem, die van nabij het heele organisme waarneemt, straalt het gebouw een invloed uit, die sterker is dan bij menig ander bouwwerk.

Maar bij overdenken van dezen indruk zal hij tot de eigenaardige conclusie komen, dat er van deze bijzondere architectuur eigenlijk zoo weinig te zeggen valt, behalve dan in het geval, dat hij een benepen burgerman zou zijn, die natuurlijk met den smadelijken dooddoener zou aankomen, dat dit gebouw net een fabriek gelijkt. Deze dooddoener houdt in den grond niets kwaads in voor het „Bauhaus", maar wijst er alleen op, dat de burgerman het onaangenaam vindt, dat zekere door de bestemming voorgeschreven en zonder consideratie gegeven constructies zijn gedachten associeeren met herinneringen aan de rauwheid van het fabrieksleven, aan stof, rook, rommel en leven, die in een fabriek vaak onvermijdelijk zijn en die hem belet hebben ooit iets van de ware gedaante van den fabrieksbouw te onderscheiden. Trouwens het

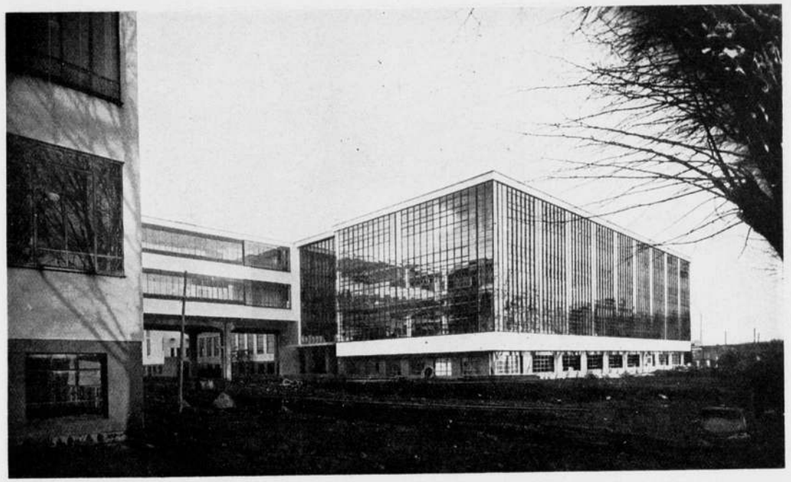

HET „BAUHAUS" TE DESSAU. WESTZIJDE. ARCHITECT W. GROPIUS.

komt meer voor, dat de burgerman geneigd is hedendaagsche bouwwerken — en waarlijk niet de slechtste — te vergelijken met fabrieken; en indien men deze neiging een oogenblik ernstig opneemt, dan zou men hieruit kunnen opmaken, dat de fabrieksbouwer veel en veel eerder tot het zuivere type van een hedendaagsch bouwwerk is gekomen dan de architect.

Indien men oude bouwwerken of ook andere nieuwe beziet, dan is er altijd stof tot opmerkingen en vormenanalyse genoeg, opmerkingen over al of niet academische groepeeringen om assen, over geledings- en indeelingssystemen, over historische, symbolische of heelemaal vrij versierende onderdeelen en toevoegsels, over accenten, momenten en dynamische bedoelingen, over de materialen, die met meer of minder smaak, met min of meer willekeur gekozen zijn.

Het „Bauhaus" is evenwel verstoken van elk detail, dat niet door de bestemming of de constructie vereischt werd en dit dan nog tot den elementairsten vorm terug gebracht; het heeft geen andere gevelgeleding of asverdeeling, dan, die welke zoo nauwkeurig mogelijk aan deze eischen tegemoet kwam. De materialen zijn tot het uiterste teruggebracht: het door Keimsche verf wit en voor een deel ook grijs geschilderde pleisterwerk over beton en baksteen is feitelijk de ontkenning van het materiaal, evenals dit het geval is bij de in heldere kleuren geverfde wandvlakken en plafonds in het gebouw; het ijzer is de dunst mogelijke omvatting van de vensterruiten, terwijl het spiegelglas de grootst mogelijke doorzichtigheid en onzichtbaarheid geeft en de grootst mogelijke weerspiegeling van licht en lucht. Toch spreekt er geen armoede uit deze materialen, ten eerste doordat de kwaliteit der gekozen bouwstoffen de hoogste is, die met de tegenwoordige techniek te bereiken is en ten tweede — en dieper gezien — doordat niet ijdele rijkdom van materialen vergeefs is nagestreefd.

Ook de constructie is, onder aanvaarding van het strakke en gelijkmakende van de hedendaagsche industriëele bouwwijze, als niet ter zake doende, niet nadrukkelijk op den voorgrond gebracht; ieder weet toch, dat in dezen tijd de constructie van een bouwwerk van deze afmetingen waarlijk niet een technisch evenement is, dat de moeite waard is om mee te coquetteeren.

HET „BAUHAUS" TE DESSAU. VERBINDINGSGANG BOVEN DEN DOORRIT. ARCHITECT W. GROPIUS.

De eenvoud van het gebouw moet vooral niet worden opgevat als onbeholpenheid of rauwheid, maar als verfijnde bescheidenheid en correctheid, de gelijkheid van alle gelijksoortige onderdeelen niet als verveling, maar als een zich zelf doen ondergaan in het groot geheel. Bovendien men moet zich, bij het zien van een werk, waarin de ontwerper zonder mededoogen de nieuwe eischen en mogelijkheden aanvaard heeft, bedenken, dat sedert eeuwen de architecten, zoowel degenen, die in historische stijlen werkten, als die voor zoogenaamd moderne opvattingen streden, weliswaar geheel onbewust en veelal op verzoek van het publiek zelf, hun best gedaan hebben dit met hun privé-kunstbelangen te misleiden.

Tegenover de positieve eigenschappen, het zich op den voorgrond plaatsen en het aandacht trekken van andere gebouwen, heeft het „Bauhaus" iets negatiefs. De vormen en samenstellingen spreken alle, indien men doordringt in de bestemming en functioneering, voor zich zelf. Men zou dit ontbreken van positieve elementen kunnen betreuren, indien men niet inzag, dat in de tegenwoordige overdrukke samenleving met haar velerlei aandoeningsmogelijkheden, het zich op den voorgrond dringen van architectonische bijzonderheden doelloos en zelfs hinderlijk is, en dat het weglaten van deze nog de eenige mogelijkheid is het groote geheel, de groepeering van de ruimten en de samenstelling der vlakken, de verschijning der architectuur op haar grootst, tot haar recht te doen komen.

Terwijl eeuwenlang de architecten zich hebben mogen bezighouden met bijzaken, hebben mogen afdwalen op de zijwegen hunner aesthetische liefhebberijen, dwingt het leven thans op straffe van algeheelen ondergang, hen terug te keeren tot de architectuur zelf. Vrijer dan ooit, en ook zelfbewuster, kan de architect thans al zijn krachten wijden aan het essentieële der architectuur, aan de samenbouwing van de ruimten en de uitbouwing van de ruimten in hunne omgeving en in het licht.

Het leven vraagt ruimte, verlichte ruimten. Laat de architect deze dan ook geven en niet iets anders: ruimten, die goed onderling te zamen zijn gebracht, niet alleen voor het practische gebruik, maar ook voor den geest, die zich in de groepeering heeft te oriënteeren. Van de ruimten is het vloeroppervlak, als zijnde de dimensie, die het intensiefst gebruikt wordt, het allerbelangrijkst, waarvan de gescheiden onderdeelen in een vlotte en innige samenstelling tot een georganiseerde eenheid moeten worden, zooals ook de gebruikers in een georganiseerde eenheid leven. Laat hem licht brengen in de ruimten, zooveel als het werk vraagt en zooveel als het klimaat toelaat. Licht, zooveel mogelijk licht! Vroeger zochten architecten altijd naar een belangrijke vensteromlijsting en raamindeeling en naar een harmonisch evenwicht tusschen raamopening en gevel- of wandoppervlak. Indien men echter den eisch van zooveel mogelijk licht aanvaardt, dan vervalt daarmee de belangrijkheid der omlijsting en der verdeeling en ook die van het evenwicht. Dan komt men er toe de ramen over de geheele breedte van den gevel door te trekken — wat heeft men aan penantjes van een paar decimeter breedte, vooral als men het dragend geraamte binnen het gevel- of glasvlak neemt? —. Zelfs gaat men er toe over, zooals dit bij de werkplaatsen, waar geen borstweringen noodig waren, het geval is, één grooten glaswand over alle verdiepingen heen te maken. Wanneer dan 't zij onderlangs het muurvlak, 't zij aan de uiteinden van het bouwwerk nog een blind stuk gevel of een gesloten massa gevraagd wordt of voor de hand ligt, dan is dit een buitenkans voor den ontwerper, die hij te benutten heeft — niet om het evenwicht tusschen de open en gesloten deelen te herstellen — daar is tegenwoordig geen herstellen meer aan — maar om de openheid, de spiegelende glasoppervlakte, beter tot haar recht te doen komen.

Wat de openheid van de architectuur voor het inwendige beteekent, is het best te voelen, als men bedenkt, wat voorheen de waarde van de geslotenheid was. Terwijl vroeger de tegenstelling van de opening in den dichten omgevenden wand den indruk bepaalde, is het thans de gesloten muur of muurgedeelte, het vaste bouwdeel, in een zoo wijd mogelijk opene omgeving.

Onafscheidelijk zijn de beide elementen, ruimte en licht aan elkaar verbonden. De wensch naar licht en openheid, doet de groepeering opener worden. Ziet, hoe het gebouw met zijn verschillende armen in de ruimte grijpt. Ziet hoe de ontwerper het laatste overgebleven aller architectonische elementen, de groepeering der volumen in de ruimte tot zijn recht heeft doen komen. Hier heeft hij datgene, wat hij geven moest en mocht, op zijn best gegeven, en niet iets anders. Gelukkig, hier was wat te groepeeren; hier waren ruimten om samen te bouwen; hier ging het niet om een onnoozel bouwwerkje, welks ideale vorm een rechthoekige doos is.

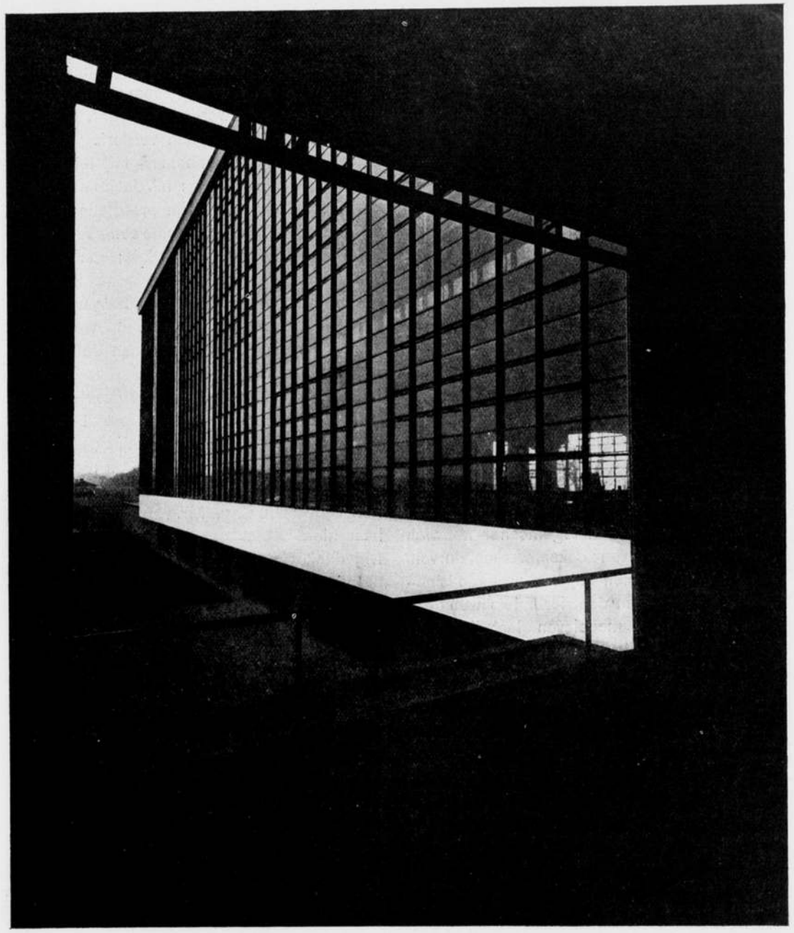

HET „BAUHAUS" TE DESSAU. GEZICHT OP DEN ACHTERGEVEL. ARCHITECT W. GROPIUS.

Het gebouw is geen gesloten compositie meer, maar een opene — reden waarom de gesloten contouren zoo goed doen. Uitwendig en inwendig zijn één geworden. Zou voorheen wellicht — om bij één voorbeeld te blijven — het lichtraam in den achterwand der vestibule door een steenen roosterwerk en door donkerkleurig gebrandschilderd glas tot geslotenheid zijn gebracht, opdat men zich vooral in het gebouw zou voelen en men vooral den achtergevel van den werkplaatsenvleugel niet kon zien, thans is dat venster niet anders dan een groote heldere spiegelruit, waarachter de wijde luchten en het zich sterk verteekenende glasoppervlak met zijn ijzeren nerven geweldig manifesteeren.

Zou men misschien het groote glasvolume van dezen vleugel, waarachter men den heelen inventaris van de werkplaatsen door ziet schemeren, binnenst-buitengekeerde architectuur kunnen noemen, bij het open vestibuleraam keert de architectuur zich buitenste binnen. Ziedaar de evoluties van het hedendaagsche bouwen.

Het is bij beschouwingen als bovenstaande vaak moeilijk uit elkaar te houden, wat men bewondert in het besproken bouwwerk en wat objectief vol beteekenis is in den ontwikkelingsgang van het leven en van de architectuur in het algemeen. Een goed verstaander zal evenwel deze twee zaken wel uit elkander weten te halen. De goede verstaander zal deze regelen ook niet opvatten als een pathetische ophemeling van dit werk, noch zich verwonderen, dat alle kritische opmerkingen daarover ontbreken. Dat het zien van deze architectuur en van het meeste werk van het „Bauhaus", of algemeener het zich voelen in de sfeer van zoeken, werken, durven, vertrouwen en kunnen mij een vreugde is geweest, is zeker. Om den lezer iets van deze vreugde te doen medeleven laat ik hierbij deze serie afbeeldingen reproduceeren.

DE OPHEFFING VAN DEN BOUWBORGTOCHT. DOOR MR. W. A. M. CREMERS.

(Naar aanleiding der artikelen in B. W. No. 49 en 50).

Mr. E. Rosenboom bestrijdt de opmerking, welke ik in dit blad mocht maken over den Bouwborgtocht. Jammer is het wel dat hij dit enkel doet op juridischen grond. De meeste lezers van dit blad zullen het voor en tegen van een dergelijke rechtskwestie niet voldoende kunnen beoordeelen; ook acht ik dit tijdschrift niet de aangewezen plaats voor een juridisch debat. Daarom zal ik me tot een korte opmerking beperken.

Mijne stelling is deze: De boete, die de principaal wegens te late oplevering of wegens andere verzuimen van den aannemer op de aannemingssom kort, is een vordering van den aanbesteder op den aannemer. Mr. Rosenboom stelt daar tegenover dit standpunt: de aannemingssom is geen tevoren vaststaand bedrag, maar dit bedrag wordt alleen overeengekomen voor het geval dat de aannemer tijdig oplevert, terwijl ingeval van vertraging een aannemingssom geldt, die lager is naarmate later wordt opgeleverd. De boete is volgens hem dus geen vordering van den bouwheer op den aannemer. Hij leidt dit af uit een tweede stelling: n.l. dat de aannemer, die te laat oplevert, zijn praestatie niet ten volle verricht, zoodat slechts een gedeeltelijke tegenpraestatie verschuldigd is; een bepaling van boete of korting is volgens hem een tevoren vastleggen van het bedrag, waarmede de bedongen aannemingssom verminderd wordt om evenredig te zijn aan de mindere praestatie van den aannemer.

Uit mijn stelling trek ik het gevolg dat de bouwheer in het algemeen de boete zal kunnen korten op de aannemingssom, maar hem zulks in bijzondere gevallen niet toegestaan is. Deze gevolgtrekking laat ik thans buiten beschouwing. Mr. Rosenboom bestrijdt haar niet.

Mij dunkt dat slechts weinig juristen de beide theorieën van mijn geachten bestrijder zullen onderschrijven. Om met de tweede te beginnen: Het is een grondregel van ons verbintenissenrecht, dat hij, die door zijn medecontractant wordt aangesproken om te praesteeren, zijnerzijds niet kan zeggen: „Gij hebt Uw werk niet behoorlijk verricht, dus behoef ik het ook niet te doen". Een dergelijk verweer is alleen bij de koopovereenkomst toegelaten, daar behoeft men slechts te betalen voor de geleverde hoeveelheid; bij alle andere overeenkomsten — ook bij de aanneming van werk — is dit verweer verboden.

Het eenige middel dat de Wet hem geeft is een bij den rechter in te stellen vordering tot ontbinding der overeenkomst en tot vordering der schade, die hij lijdt. Stelt hij deze vordering in, zoo krijgt hij een tegenvordering op zijn wederpartij, doet hij dit niet, zoo moet hij zijne praestatie ten volle verrichten, maar nooit is er sprake van een vermindering zijner praestatie evenredig aan de mindere praestatie van den ander, een dergelijke constructie kent de wet niet.

Hieruit volgt, dat Mr. Rosenbooms tweede

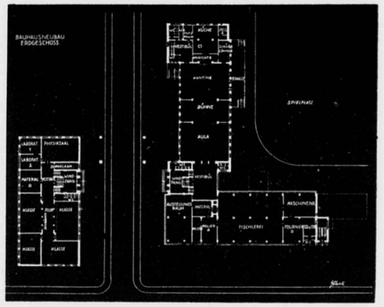

HET „BAUHAUS". VERHOOGD PARTERRE.

stelling alsof het bedrag der aannemingssom niet a priori zoude vaststaan niet juist is. Ten onrechte maakt hij een vergelijking met meer en minder werk door mij tegen te werpen, dat besteksafwijkingen de aannemingssom ook verminderen of vermeerderen. Hij vergeet dat minderwerk een uitdrukkelijke overeenkomst tusschen principaal en aannemer vereischt, waarbij wordt afgesproken, dat het bij bestek omschreven werk niet geheel zal worden gemaakt en dat de aannemingsom met zeker bedrag zal verminderd worden. Uitdrukkelijk zegt art. 1646 dit. Hier is dus geen sprake van een tegenvordering, maar van een herziening der aannemingssom in onderling overleg. Wat is nu het gevolg van de toepassing van de A.V. of de A.A.V. op een werk en het bepalen van boete of korting? De Wet geeft de benadeelde partij, zooals gezegd recht op vergoeding van de schade, die hij bewijst te lijden. Ook laat de Wet de partijen toe om bij het sluiten der overeenkomst gekibbel

HET „BAUHAUS" TE DESSAU. AANZICHT.

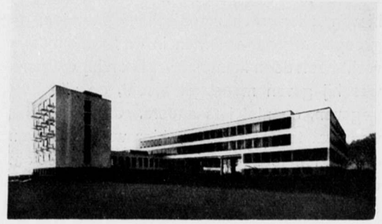

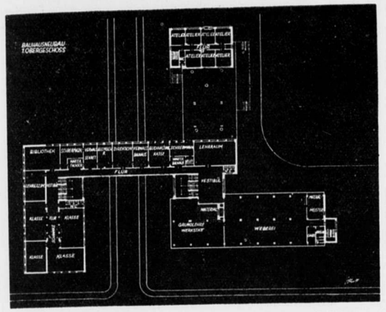

HET „BAUHAUS". EERSTE VERDIEPING.

omtrent het bedrag daarvan te voorkomen door dit bedrag te voren fixeeren. (art. 1285 B.W.) Eveneens kunnen zij een strafbeding maken (art. 1340 B.W.)

Nu is de boete, die wij in bedoelde voorschriften vinden een toepassing van deze wetsartikelen. Het wettelijk strafbeding vindt men in § 36, 48 en 49 der A. A. V. terug. Indien de aannemer afgekeurde materialen bezigt of eigenmachtige besteksafwijkingen verricht, moet hij niet slechts het verkeerde werk uitbreken en vervangen, maar daarenboven vervalt hij in een korting van f 100.—. Let wel, de besteder lijdt geen schade en deze boete is niets anders dan de disciplinaire straf van art. 1340.

De boete wegens te late oplevering draagt daarentegen meer het kenmerk van een gefixeerde schadevergoeding. Men lette alleen maar op de eigenaardigheid dat de boete niet toegepast wordt indien de vertraging een gevolg is van omstandigheden onafhankelijk

HET „BAUHAUS" TE DESSAU. AANZICHT.

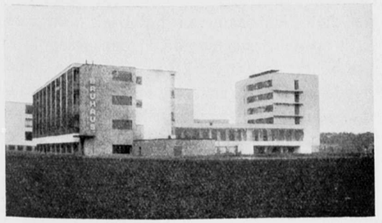

kan den wil van den aannemer. Dit is volvomen hetzelfde als de wetsbepaling, dat geen schadevergoeding verschuldigd is in geval van overmacht.

Men ziet dat mijn stelling op twee wijzen door de wet gedekt wordt, terwijl de schoone theorieën van Mr. Rosenboom daar geen weerklank vinden. Hieraan doet niets af, dat de A. V. en de A. A. V. het woord „korting" bezigen en niet „boete". Het juridisch karakter van een dergelijk instituut moet immers beoordeeld worden naar de desbetreffende bepalingen en niet naar den naam, die door partijen daaraan gegeven wordt. Overigens worden in de praktijk beide uitdrukkingen door elkaar gebruikt. In bestekken, ja zelfs in het artikel van Mr. Rosenboom vindt men zoowel de eene als de andere uitdrukking.

Een duidelijk argument vindt men overigens nog in den text der genoemde voorschriften, § 478 der A. V. bepaalt, dat de kortingen als regel worden afgetrokken van het betalingscertificaat, maar dat zij ook op andere wijze kunnen worden verrekend. Zeer duidelijk volgt hieruit dat een korting of boete een tegenvordering op den aannemer is, die als regel gecompenseerd (ingehouden) wordt, maar ook op andere wijze tot gelding kan gebracht worden.

Ten slotte wordt in de A. A. V. een hoogst belangrijke tegenvordering van den bouwheer uitgewerkt n.l. de meerdere kosten der herbesteding, die veroorzaakt is door ingebreke blijven, onvermogen of overlijden van den aannemer (§ 50 en 51). Hiervan wordt gezegd: „Deze kosten worden ingehouden van de aan den aannemer verschuldigde gelden en, zoo deze ontoereikend zijn, verhaald op den aannemer of den gestelden borgtocht", kan het duidelijker?

Ten onrechte ontkent Mr. Rosenboom de toepasselijkheid van het geciteerde arrest van den Hoogen Raad. Juist het geval dat wij hier bespreken, werd daar beslist: De aannemer had de aannemingssom bij den aanvang van het werk verpand aan een bank. Daarna kreeg de bouwheer recht op een boete of vergoeding wegens vertraagde oplevering van het heiwerk.

Toen de bank hem tot betaling aansprak, wilde hij de theorie van Mr. Rosenboom toepassen en de boete korten op de verschuldigde termijnen. Hij betoogde dat de aannemer niet meer kon cedeeren dan hij zelf bezat en dat — waar des aannemers recht op betaling beperkt was door eventueele kortingen — deze ook in mindering mogen gebracht worden bij de afrekening met de bank. Hij zag zich in drie instanties in het ongelijk gesteld. De Hooge Raad motiveerde zijn beslissing op kristalheldere wijze: Het recht van den schuldenaar om zijn tegenvorderingen te compenseeren met zijn schuld moet wijken voor de verkregen rechten van derden op de vordering te zijnen laste. Een verwachting om later door compensatie voldoening van vordering te krijgen kan steeds door cessie worden verijdeld.

Derhalve moest de principaal den vollen termijn aan de bank betalen en moest hij maar zien hoe hij zijn pretentie op den aannemer voldaan kreeg.

Ten slotte verkondigt mijn bestrijder de meening dat indien de aannemer reeds terstond bij de gunning een vordering — zij het ook onder voorwaarde dat hij het werk maakt — op den bouwheer heeft, deze vordering niet is tot het volle bedrag der aannemingssom, maar slechts tot het bedrag dat bij de eindafrekening zal blijken toe te komen aan den aannemer. Het tegendeel werd beslist bij arrest van den Hoogen Raad van 6 November 1925. Daar betrof het een kwestie, die parallel loopt met de onderhavige en die de lezers van dit blad wel zal interesseeren. Men kent de vordering van art. 1650 B.W.: Indien een onderaannemer niet door den aannemer betaald wordt en deze nog een deel der aannemingssom te vorderen heeft, zoo kan de onderaannemer zich rechtstreeks tot den bouwheer wenden om uit de aannemingssom voldaan te worden. De principaal moet deze vordering voldoen, maar mag dit bedrag weder op de aannemingssom korten. Deze vordering werd in casu ingesteld, maar de aanbesteder beriep zich erop dat de aannemingssom reeds aan een derde was gecedeerd.

Ook thans moest Mr. Rosenbooms theorie

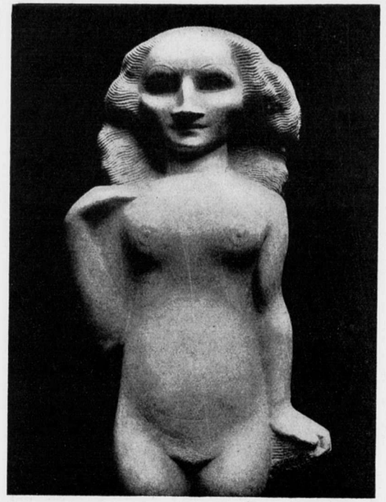

JOHN RAEDECKER BEELD.

weder dienst doen, maar met even weinig succes. De eischer hield vol, dat het recht van den aannemer op de aannemingssom door de rechten van den onderaannemer beperkt was en dat de aannemer, die niet meer recht kon overdragen dan hij zelf heeft, aan den cessionaris slechts het voorhands onbepaald bedrag had overgedragen, dat den aannemer bij de eindafrekening zoude blijken toe te komen. Deze bewering werd verworpen, daar het recht van den eischer nog niet tot gelding was gebracht ten dage der cessie. De bank had derhalve recht op het bedrag dat den aannemer op het oogenblik der overdracht toekwam en, waar korting tegenover haar verboden is, kan de onderaannemer geen recht meer op de gecedeerde aannemingssom doen gelden. Ik kom uit dit alles tot de conclusie, dat de aannemer een korting van kosten van herbesteding, van boeten benevens de rechten van den onderaannemer illusoir kan maken door de aannemingssom te cedeeren of te verpanden.

TENTOONSTELLINGEN.

Het is de bedoeling tentoonstellingen op het gebied der beeldende kunsten regelmatig aan te kondigen, te beginnen met het a.s. nummer.

JOHN RAEDECKER, DE BEELDHOUWER EN ZIJN WERK.

Met een inleidenden tekst van H. P. Bremmer. Uitgave van: „de Spieghel" Uitgeversbedrijf, Amsterdam.

Het recenseeren van een uitgave, die reproducties van kunstwerken inhoudt is een eigenaardig werk. Hoe licht kan het gebeuren, dat men in de beschouwing van de foto's verdiept geraakt, en daardoor de uitgave als zoodanig, waar het in de bespreking om had te gaan, vergeet. Tot bezinning gekomen ten aanzien van de zich opgelegde taak, heeft men dan echter het boek weer dicht te doen en te beginnen met het begin, dat is de buitenkant. Zoo althans is het mij ongeveer gegaan. Op dat punt van den kritischen arbeid aangekomen heb ik met groeiende verwondering zitten kijken naar dien buitenkant. Daar en ook op den rug staat met groote modderige letters: „John Raedecker" en daaronder, geweldig toepasselijk en duidelijk een beeldhouwershamer en een passer; voorts minder toepasselijk een schilderspalet, echt met heusche kloddertjes verf en dan nog een aantal slingerlijntjes die niet duidelijk en dus ook niet toepasselijk zijn. Aan de onderzijde staat in kleiner formaat modderletters „de Spieghel, Amsterdam". Het omslag van deze uitgave is misschien bedoeld als een sierkunstig grapje van den beeldhouwer Raedecker, en een grapje van een knap kunstenaar is wel aardig, tenminste als het slaagt. Toch rijst de vraag of er geen decoratieve ontwerper en boekverzorger in ons land te vinden was, die voldoende gevoelt voor het werk van John Raedecker om een omslag te maken, dat men au serieux kan nemen. Dat was nog aardiger geweest. Zulk een artiest had dan ook meteen aandacht aan het inwendige van het boek kunnen besteden. Want nu dringt het grapje van de buitenzijde ook nog door naar pagina twee met een scheef over het blad zeilend; „John Raedecker" in weer ander formaat dan op den omslag.

Dan is het met het sierkunstige gemodder uit en op pagina drie staat dan ook terecht: „Elck syn tijdt". Voor wie nu nog niet mocht weten waarover het boek gaat, staat op dezelfde pagina drie, maar nu in keurig-nette drukletters voor de derde maal „John Raedecker";

JOHN RAEDECKER PORTRET.

het is ditmaal vermoedelijk bedoeld als voorbereiding voor den tekst van den heer H. P Bremmer, die in dezelfde soort keurige letters met veel te veel wit tusschen de regels en alles zwemmend in een zee van wit een inleiding geeft bij de reproducties. Verder gaande kom ik aan de reeks van 25 zeer goed gedrukte afbeeldingen van het pakkende werk van John Raedecker en dan is al de voorafgaande misère momenteel vergeten. Het is een genot bij rustige beschouwing van de uitstekende foto's even in het verbeeldingrijke leven van dezen kunstenaar te verwijlen en in zooverre is dit boek een waardevol bezit te achten. Bijgaande foto's geven een indruk van de reproducties, die ongeveer 17 × 21 cM. metend van het werk een duidelijk beeld geven.

Bij het dichtslaan van het boek brengt een blik op den rug ervan mij een vraag in de gedachte: Is het werk van een onzer knappe Nederlandsche kunstenaars niet waard om bij reproductie op waardevolle wijze door een daartoe bekwaam artiest typografisch en decoratief verzorgd te worden? Moge het uitgeversbedrijf „de Spieghel" daaraan bij een volgende gelegenheid eens denken! H. C. V.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD EN ARCHITECTURA

COMMISSIE VAN REDACTIE: H. TH. WIJDEVELD VOORZITTER, J. P. MIERAS SECRETARIS-REDACTEUR. H. C. VERKRUYSEN REDACTEUR. C. J. BLAAUW, WIEGER BRUIN, J. C. MEISCHKE, C. B. POSTHUMUS MEYJES, Ir. A. J. VAN DER STEUR. RED.-ADRES WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM, TEL. No. 36736 POSTGIRO No. 122568.
ABONNEMENTSPRIJZEN BIJ VOORUITBETALING VOOR NEDERLAND f 10.—, BUITENLAND f 15.— 'S JAARS. ADVERTENTIËN 1—6 REGELS f 1.80, ELKE REGEL MEER f 0.30. BIJ CONTRACT BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN.
UITGEVERS EN BUREAUX VOOR ADMINISTRATIE MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5, DEN HAAG.

1927 No 2

HET NIEUWE KANTOORGEBOUW DER NEDERLANDSCHE HANDELMAATSCHAPPIJ TE AMSTERDAM.

DOOR C. B. POSTHUMUS MEYJES.

HET INWENDIGE. VERVOLG EN SLOT.

Sterker nog, dan bij het beschouwen van het uitwendige, komen wij, bij het betreden van dit gebouw, onder den indruk van de vele en zeer bizondere eischen, welke de dienst van dit groote bankbedrijf, met zijn tallooze installaties, die, als evenzoovele voelhorens, het geheele gebouw, gelijk een fijn zenuwstelsel, dooraderen, aan den ontwerper, zoowel als aan hen, die met de uitvoering belast zijn geweest, stelde.

Wat daarnaast treft, is de uiterste verzorging, waarmede ieder detail, van groot tot klein, is overwogen en als functie van het geheel, van een daarmede in volle harmonie zijnde vormgeving, getuigt.

De zeer speciale eischen, welke in het bizonder voor de hoofdverdieping, wel moeten hebben gegolden, drukken dan ook op dit interieur een stempel van een volkomen overgave van de zijde van de architecten en een groote mate van zich verdiepen in de gestelde opgave. In dit kader bezien en mede in verband met de zoo geringe diepte van het onderhavige bouwterrein, waaruit men aanstonds de groote hoogte van dit gebouw verklaard voelt, behoeft het dan ook geen verwondering te wekken, dat in dit interieur, het groote moment, waarnaar men, nog onder de impressie van het uitwendige, als het ware onbewust verlangt, het moment, dat ons iets overdraagt van hoogere waarde, dan de tijdelijke waarde van het aanzien van het object, zich niet spontaan manifesteert.

De hoofd-ingang van het gebouw met het hoofdtrappenhuis, zulk een dankbaar motief voor de climax in het interieur, het moest verkleind en opnieuw gereduceerd worden, ten bate der hall- en kantoor-oppervlakten. Doch de Bazel, als fijn voelend architect en begaafd met een doorknede kennis, zoo van materiaal als ambacht, wist met een gelijke behandeling van wanden en plafond in fraai Venetiaansch glas-mozaïek, aan dezen ingang een cachet te geven, van monumentaal en superieur gehalte.

Ook een der ongetwijfeld moeilijkste objecten in dit plan, de loge van den kassier-generaal, die de ruimte-werking van het groote personeel-kantoor, tevens bank-hall, op de bel-étage, onderbreekt, is eerlijk aanvaard en met liefdevolle overgave is hier een bronzen kiosk ontworpen, die rhythmisch aansluitend, aan gesloten kassierskooien, ter weerszijden, welke weer overgaande in open betaaltafels, van fijne bronzen counterhekken voorzien, ons de

KANTOORGEBOUW VAN DE NEDERLANDSCHE HANDELMAATSCHAPPIJ TE AMSTERDAM. PLATTEGROND BELETAGE. ARCH. K. P. C. DE BAZEL †.

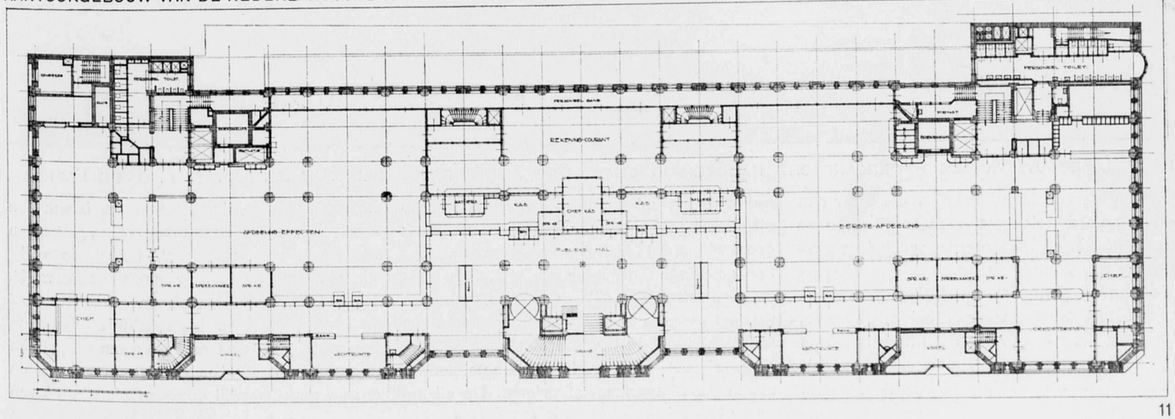

KANTOORGEBOUW VAN DE NEDERLANDSCHE HANDELMAATSCHAPPIJ TE AMSTERDAM. KLUIS. ARCHITECT K. P. C. DE BAZEL †.

overtuiging schenken, dat niemand beter dan de Bazel, de sierkunstenaar-architect, deze oplossing, in de hem eigene, verfijnde vormgeving had kunnen geven.

Verlangend richt zich nu de blik ter weerszijden en opwaarts, waar de beide lichthoven, ieder ter breedte van circa 7 M. en over een lengte van ruim 28 M. zich openbaren als groote, doch harmonische momenten, waarin het rhythme van het metrische systeem, waarop dit plan is gebaseerd, zich duidelijk openbaart; een rhythme, dat versterkt wordt door de strakke hoekgeledingen der stoere pijlers. In de afmetingen van deze pijlers voelt men de hoogte van het gebouw en de zware belastingen van het archief op de bovenverdiepingen.

Deze ruimten zijn zorgvuldig in hoogte, zoowel als in kleurengamma, afgestemd. De eikenhouten lambrizeeringen, met daarboven een dof ivoorkleurige muurbehandeling, geven een sfeer van voorname rust, terwijl de dikke linoleum vloerbedekking er toe medewerkt, om het hinderlijke lawaai van een permanent va-et-viens, tot een opmerkelijk minimum te beperken. Hoe vast en zuiver van schaal zijn in de groote vlakken der borstweringen, de details gezet, terwijl vorm en afmetingen van

KANTOORGEBOUW VAN DE NEDERLANDSCHE HANDELMAATSCHAPPIJ TE AMSTERDAM. TRAPHAL. ARCHITECT K. P. C. DE BAZEL †.

ventilatie-openingen en dergelijke, die zoo dikwerf als hinderlijke elementen het vlak onderbreken, hier verwerkt zijn tot rustige en welkome accenten.

De houten lambrizeeringen zetten zich voort in het verdere gedeelte van het aan den voorgevel gelegen hoofdtrappenhuis. Men vraagt zich af, of deze houten lambris aan de monumentaliteit van dit trappenhuis met zijn granieten treden en fraaie vloeren van glasmozaïek, niet te kort doet, maar het beginsel, van de ééne groote ruimte op de belétage, als uitgangspunt aangenomen zijnde, is in zijn consequentie aanvaard, van eenzelfde wandbekleeding, zoowel in de voor het personeel, als voor het publiek bestemde ruimten.

Ongetwijfeld wordt hierdoor de rustige sfeer, welke dit gebouw eigen is, in niet geringe mate verhoogd.

De glas-in-lood bezetting der traphuisramen, ontwerp van wijlen Prof. der Kinderen, is door den glasschilder Nicolaas voltooid en uitgevoerd. Ondanks de ontegenzeglijk fraaie conceptie en uitvoering hiervan, komt het ons voor, dat het werk van de Bazel welhaast een te persoonlijk en eigen karakter heeft, om, zonder verstoring der harmonie van het

KANTOORGEBOUW VAN DE NEDERLANDSCHE HANDELMAATSCHAPPIJ TE AMSTERDAM. VERGADERZAAL. ARCHITECT K. P. C. DE BAZEL †.

geheel met de uitingen van andere kunstnijveren samen te gaan.

Inzake de hoofdtrappenhuizen in gebouwen van een omvang als het onderhavige, bevinden wij ons hier te lande in een overgangstoestand. Eenerzijds gevoelen wij, dat onze tijd het verticale sneltransport met talrijke en dan ook snelloopende liften vraagt en zien wij in den geest het hoofd-trappenhuis als hoofdmoment plaats maken voor de Amerikaansche „elevatorlobby", waarvan voor ons Nederlanders zulk een sterke aantrekkingskracht als nieuw en modern architectuur object uitgaat, anderzijds zijn wij en met ons, onze Opdrachtgevers, nog te veel gewend aan de „escalier d'honneur", dan dat wij daarvan geheel afstand willen of kunnen doen.

Als zoodanig is het hoofdtrappenhuis in dit gebouw met twee snelloopende liften ter weerszijden dan ook een zuiver specimen van deze overgangsperiode. Een specimen, dat, ondanks de herhaalde inkrimpingen, in grootte en vorm toch nog zijn werking als belangrijk moment in het geheel heeft behouden.

Dalen wij thans af tot de groote kluizen in het souterrain gelegen, waarvan de hierbij gevoegde afbeelding, wegens gebrek aan kleureffect, slechts een zwak schijnsel vormt van de tinteling in kleur en materiaal. De publieke safe-ingang, gelegen aan de Keizersgracht, treft ons door een tweetal ongemeen fraaie bronzen deuren. De trap afdalende, staan wij in de voorruimte der kluizen en wordt het oog direct geboeid door de twee groote kluisdeuren. Er gaat van dergelijke deuren, gelijk als van de buizenpost-centrale een sterke werking, ja, een zekere schoonheid uit. Tegenover de bewustheid van het ontwerp van den kunstenaar, bewust in het streven om een aesthetische emotie te weeg te brengen, geven deze deuren een schoonheid, die ik zou willen kenschetsen als de schoonheid van het onbewuste, een schoonheid, ontstaan door den onbekenden ingenieur, die in logische rangschikking der opbouwende elementen, in zuiverheid van uitvoering en berekende, technische vervolmaking van zijn product, ons de schoonheid geeft, ook voor de moderne locomotief, de automobiel en de vliegmachine zoo karakteristiek. Ook op de centrale regelkamer voor de verwarmings- en licht-installaties, met zijn marmerbekleeding rondom, waarop niets dan glanzende afsluiters en meters in technisch-aesthetisch verband gerangschikt, moge in dit verband de aandacht gevestigd worden.

Wij betreden de kluizen, in twee niveau's onderverdeeld en door een marmeren trap onderling verbonden. De kluis met zijn ononderbroken wandvlakken, zijn drie-dimensioneele beslotenheid, geeft van nature een monumentaliteit, die te midden der verscheidenheid van elementen en materialen, dit onvermijdelijke kwaad, ons steeds zoo weldadig aandoet.

De kristallijne schittering van de glazen vloeren kolom-bekleeding, naast de rustige, blauwe kleur der safeloketten, zouden, ook zonder de verdere beschildering der muren en plafonds, niet nalaten ons een juisten indruk te geven van de belangrijkheid dezer hartader van het gebouw.

Een der talrijke liften voert ons naar de tweede verdieping, waar aan de tuinzijde de Directiekamers en vergaderzalen met vestiaires en nevenruimten met talent gegroepeerd zijn. In

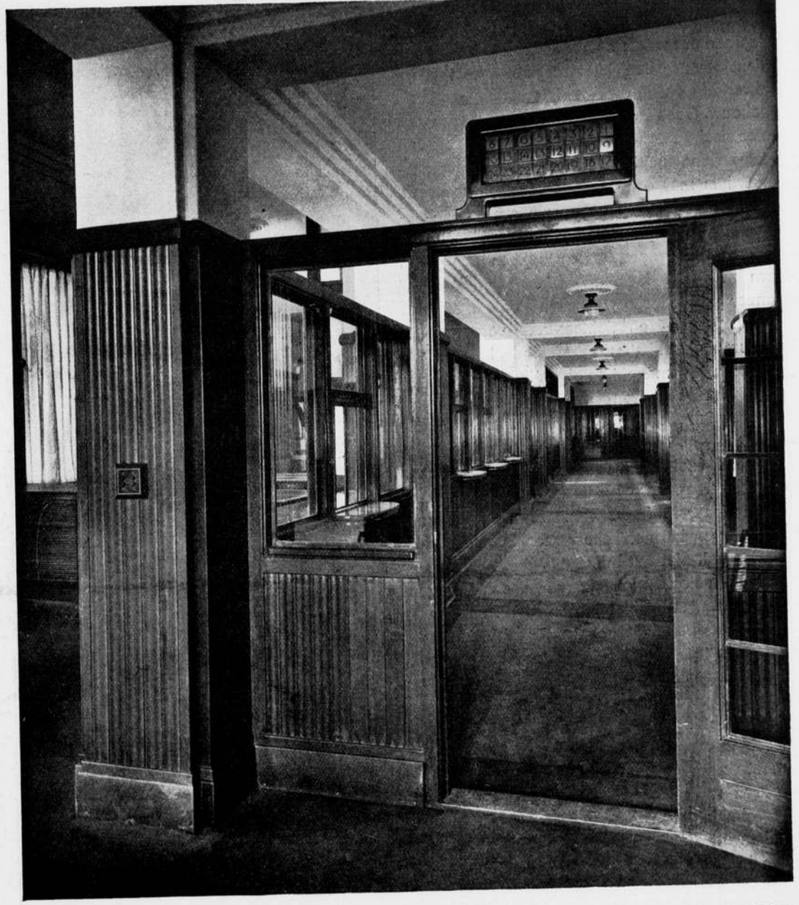

NEDERLANDSCHE HANDELMAATSCHAPPIJ TE AMSTERDAM. GANG LANGS DEN LICHTHOF.

het bizonder verdient de groote vergaderzaal onze aandacht, die, in T vorm ontworpen, met de beide aangrenzende conferentie-kamers een eenheid vormt, waarbij met groote piëteit en fijnen smaak, de gedachten van den overleden bouwmeester zijn vertolkt.

Wij gevoelen aan den beheerschten rijkdom der donkere Cuba-mahoniehouten betimmering, de juistheid van het gezegde van de Bazel, toen hij schrijver dezes eens toevoegde: „een betimmering mag nooit meer zijn dan het rustpunt van het oog van den intellectueelen beschouwer."

Het snijwerk, door een zwager van den overledene, den heer Oosschot, uitgevoerd, past geheel in het kader dezer betimmering, terwijl een mooi kamerscherm van de Bazel, werk van een tiental jaren terug, ons doet zien, hoe-

zeer deze ernstige en hard werkende kunstenaar zijn werk in den loop der jaren versoberde en daaraan meer diepte gaf.

Tenslotte nog een enkel woord over de verdere afwerking en de over-talrijke installaties in dit gebouw. Behalve de „gewone" installaties aan electrische sterk- en zwakstroom, centrale- en daarnevens luchtverwarming, welke gecombineerd is met een modern ventilatie systeem, bevindt zich in dit gebouw naast de buizenpost, die met zijn grillige bochten van minstens 1 M. straal, ons architecten altijd moeite geeft, om zulk een installatie binnen het keurslijf onzer aesthetische wenschen te dwingen, een eigen kracht- en lichtcentrale, voorzien van accumulatoren batterijen, teneinde, hetzij tijdelijk, hetzij permanent, in eigen licht- en krachtbron te voorzien. Een opvatting, welke inderdaad voor den uitvoerenden architect verre van gemakkelijk is, doch, die naar onze meening voor de bedrijfszekerheid van een dergelijk gebouw, volkomen op hare plaats is.

Wat verder in dit werk ons treft, is de buitengewone en harmonische verzorging van ieder onderdeel, niet het minst die, welke de installaties vereischen en daarnaast een hoogen graad van ambachtelijk zuivere uitvoering.

Indien tenslotte dit gebouw, dat met zijn tallooze installaties en zéér bizondere eischen, zulk een groote en liefdevolle overgave van den architect vereischt, waarbij hij met volledige terzijdezetting van den lust tot een zich uitleven, integendeel de grootste zelfbeheersching moet volhouden tot dienenden arbeid, die haar bekroning slechts vinden kan in een aesthetische vervolmaking van zooveel wat onvermijdelijk is, indien uit dit gebouw, het laatste groote werk van de Bazel, voor ons jongeren en de komende generaties iets te leeren valt, dan is het zeer zeker dit, dat iedere kunst-uiting, die, hetzij bewust of onbewust ten doel heeft het individu van den kunstenaar op den voorgrond te plaatsen, de kiemen van vergankelijkheid in zich draagt, doch, dat, gelijk de Bazel ons in dit werk toont, het onze taak als architect is, om in ons werk voor anderen en door anderen bekostigd, ons met liefde te wijden aan de uiterste verzorging en aesthetisch-technische vervolmaking van het project, dat onze arbeid is.

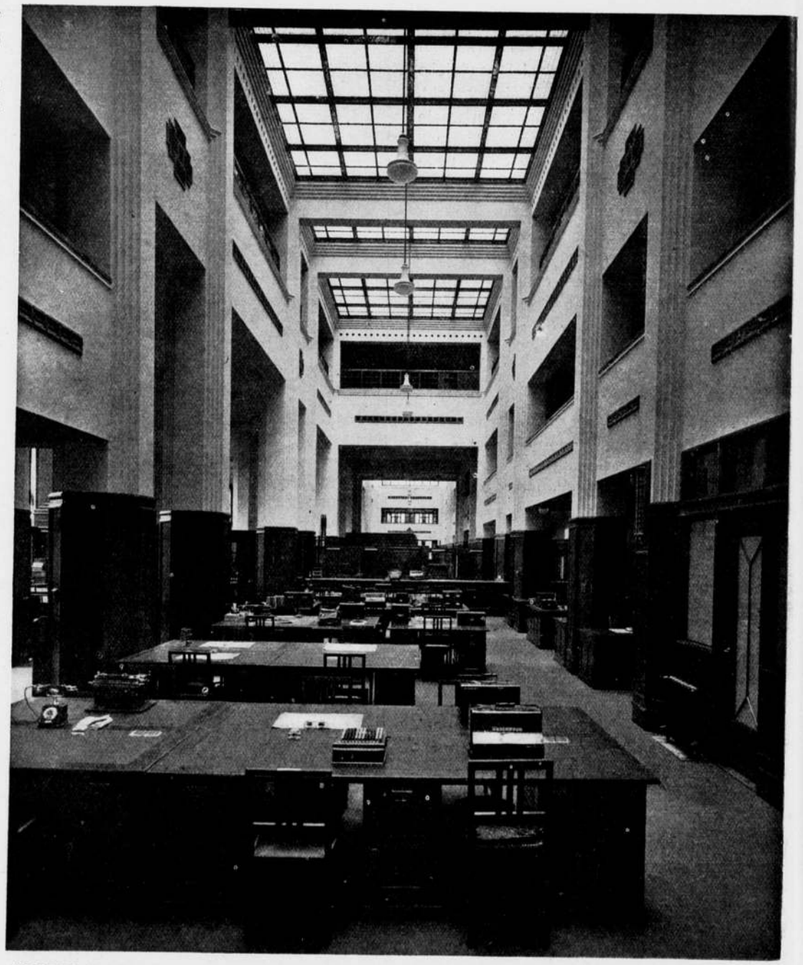

NEDERLANDSCHE HANDELMAATSCHAPPIJ TE AMSTERDAM. KANTOORRUIMTE — LICHTHOF

DE OPHEFFING VAN DEN BOUWBORGTOCHT.

DOOR MR. E. H. P. ROSENBOOM.

Hoewel de Redactie van dit nieuwe weekblad in haar Voorwoord o.m. verklaart, dat zij aan de afschaffing der borgstelling hare bijzondere aandacht zal schenken, en ik haar niet mag verdenken van ironie bij het neerschrijven dier mededeeling, ben ik toch eenigszins huiverig, wederom te antwoorden op de „korte opmerking" van circa vijf kolommen, door Mr. Cremers in het vorig nummer over bovenstaand onderwerp geplaatst, omdat ik het althans in dit opzicht met hem eens ben, dat het Bouwkundig Weekblad en Architectura niet de aangewezen plaats is voor een juridisch debat. De toezegging echter, dat mijnerzijds met de volgende regelen het debat beëindigd wordt, moge tot verontschuldiging voor de plaatsing gelden. Mr. Cremers acht mijn „theorie", uiteengezet in het Bouwkundig Weekblad No. 50 van 1926, — welke theorie volgens hem door slechts weinig juristen wordt onderschreven, hetgeen ik meen te mogen betwijfelen —, in strijd met een der grondregelen van ons verbintenissenrecht, t.w., dat men geen beroep kan doen op wanpraestatie van de wederpartij, om zelf van zijne verplichtingen ontslagen te worden. Ik wil in het midden laten, of die grondregel nog wel zoo algemeen aanvaard wordt, als voor een grondregel gewenscht is: uit vonnissen van den lateren tijd meen ik te bespeuren, dat andere, meer aan de eischen der billijkheid en de maatschappelijke behoeften aangepaste opvattingen zich ook op dit gebied in de rechtspraak baan beginnen te breken.

Maar in ieder geval geldt die grondregel toch alleen dan, wanneer partijen niet contractueel eene afwijkende regeling hebben vastgesteld in dier voege, dat zij tevoren overeenkomen, dat bij niet-volledige praestatie door de eene partij onder bepaalde omstandigheden en voorwaarden de door de andere partij toegezegde contrapraestatie eene evenredige vermindering zal ondergaan. Eene dergelijke regeling meen ik te mogen zien in de A. V. en de A. A. V. Mr. Cremers ontkent echter, dat de A. V. of A. A. V. zulk eene regeling inhouden. Een argument voor zijne meening, dat de daarin genoemde kortingen niet te beschouwen zijn als tevoren contractueel vastgelegde evenredige verminderingen van de tegenpraestatie des aanbesteders, doch als „tegenvorderingen", meent hij te vinden in § 478 der A.V., die de mogelijkheid opent, de „korting" ook langs anderen weg te innen dan door „inkorting" van de aanneemsom. Een tweede argument voor de onjuistheid van mijne meening acht hij aanwezig in de §§ 50 en 51 der A. A. V. Beide argumenten komen mij niet-steekhoudend voor. Dat de stellers dier algemeene regelen naast de normale methode van „inkorting" der aanneemsom ook de mogelijkheid hebben opengelaten van verhaal langs anderen weg, blijkbaar om den aannemer bij voorbaat het wapen te ontnemen, dat hij zoude kunnen beweren, in die gevallen, waarin er niets te „korten" valt, omdat de aanneemsom niet toereikend is, na ook van elken vergoedingsplicht ontslagen te zijn, bewijst geenszins, dat in het algemeen, onder de normale omstandigheden, de bedongen korting niet het karakter van eene „inkorting" der contrapraestatie, doch van eene „tegenvordering" zoude dragen.

Voor een aantal gevallen, waarin de „korting" meer te beschouwen is als een straf en geen schadevergoeding beoogt, geeft Mr. Cremers blijkbaar toe, dat zij als „inkorting" beschouwd

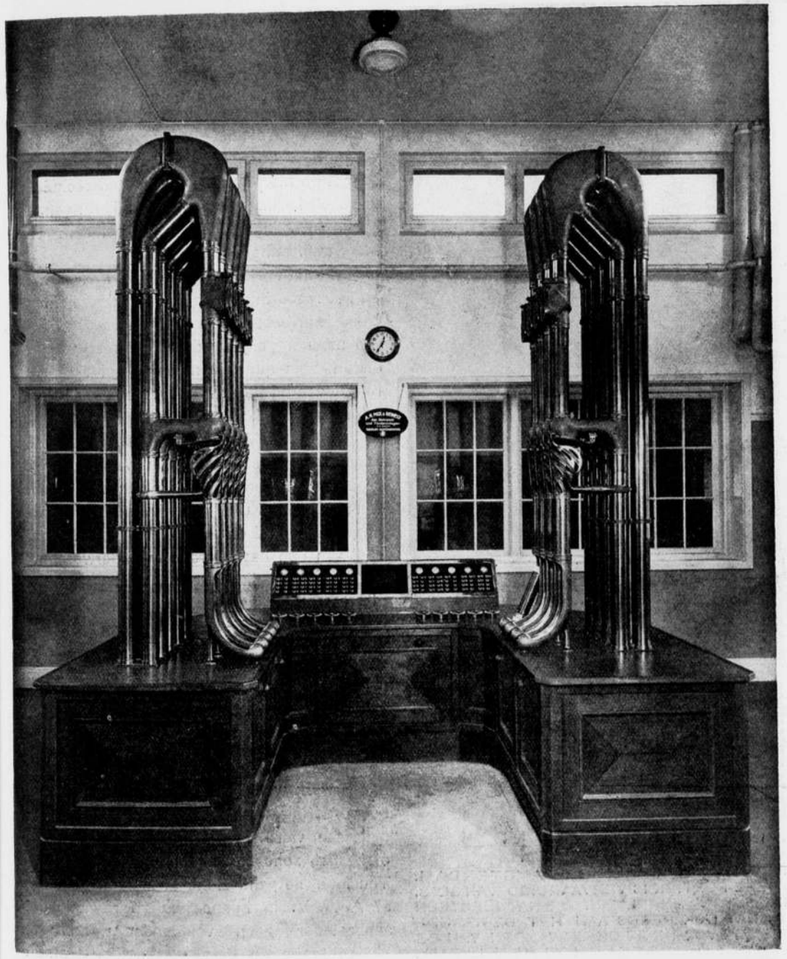

NEDERLANDSCHE HANDELMAATSCHAPPIJ TE AMSTERDAM. CENTRALE VAN DE BUIZENPOST.

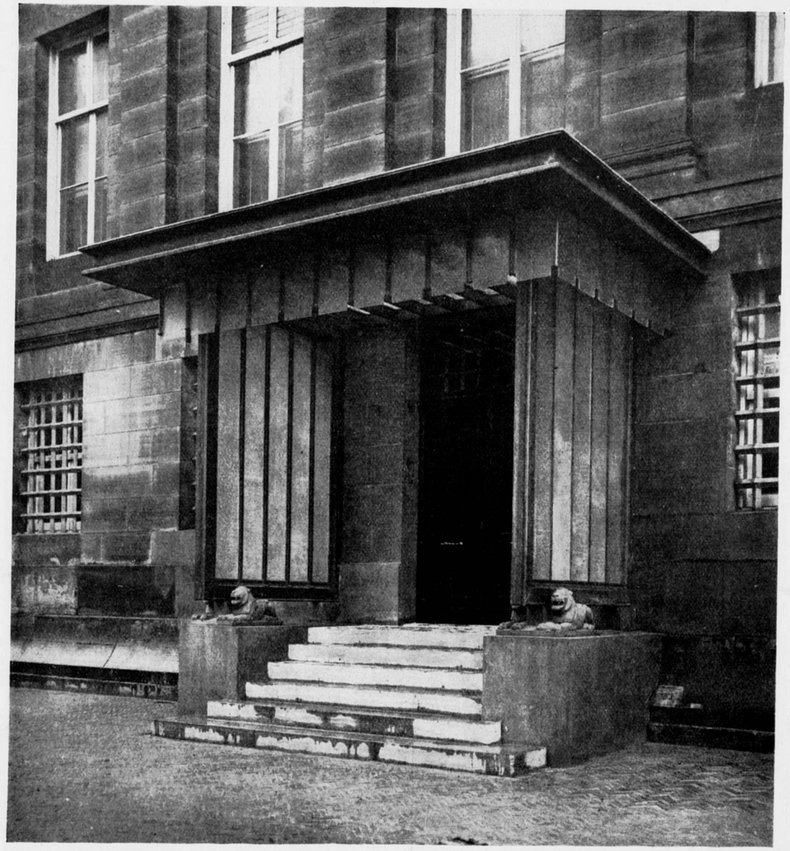

PORTIEK AAN DE ACHTERZIJDE VAN HET KONINKLIJK PALEIS TE AMSTERDAM. ARCHITECT IR. J. DE BIE LEUVELING TJEENK. DEZE PORTIEK IS VERVAARDIGD VAN GLAS, IN BRONS GEVAT. ZIJ IS UITGEVOERD DOOR DE FIRMA WINKELMAN. DE NATUURSTEEN VAN DE TRAP IS OBERKIRCHNER ZANDSTEEN. DAT OOK REEDS AAN HET BESTAANDE PALEIS IS TOEGEPAST. DE LEEUWTJES, DIE AAN DEN VOORKANT DE ZIJWANDEN VAN DE PORTIEK DRAGEN, ZIJN VERVAARDIGD DOOR DEN BEELDHOUWER L. ZIJL.

mag worden, doch voor de korting wegens termijnoverschrijding wil hij het karakter van „tegenvordering" onverzwakt handhaven, omdat het hier zou betreffen een instituut, door de wet geregeld als „strafbeding".

De A. V. of A. A. V. geven geen steun aan deze onderscheiding. Ook bij termijnoverschrijding spreken zij van „korting", welke korting ook overigens geheel op denzelfden voet behandeld wordt als andere kortingen. Waar nu eenerzijds art. 1378 B.W. bepaalt, dat, indien de bewoordingen eener overeenkomst duidelijk zijn, men daarvan niet door uitlegging mag afwijken, anderzijds de duidelijke bewoordingen van A. V. of A. A. V. er op wijzen, dat het de bedoeling dier voorschriften is, de „korting" wegens termijnoverschrijding als volkomen gelijk aan andere „kortingen" te beschouwen, terwijl de wet geenszins verbiedt, om het doel, dat partijen met een „strafbeding" beoogen, ook in anderen vorm, bijv. door eene „korting" natestreven, daar is de hierboven vermelde onderscheiding tusschen kortingen, die wèl, en kortingen, die geen „inkortingen van de aanneemsom" vormen, m. i. onhoudbaar.

Ook na het herhaald beroep van Mr. Cremers op het reeds in zijn vorig artikel door hem geciteerde arrest van den Hoogen Raad moet ik van meening blijven, dat dit arrest voor de onderhavige quaestie niet van belang is.

In het daarbij berechte geval toch liep het geschil niet over „kortingen", opgelegd krachtens A. V. of A. A. V., doch om een allesbehalve vaststaanden eisch tot schadevergoeding op grond van wanpraestatie der aannemers, door den aanbesteder uitdrukkelijk als „tegenvordering" aangeduid en als zoodanig aan het oordeel van den cassatierechter onderworpen.

Evenmin acht ik het door Mr. Cremers in zijn tweede artikel geciteerde arrest ter zake dienende. Daarbij toch werd alleen beslist, dat het zeer uitzonderlijke, bij art. 1650 B. W. aan onderaannemers toegekende, niet op eene contractueele verhouding steunende, recht, geen factor vormt, die van meetaf aan invloed heeft op de vordering van den aannemer. Over de vraag echter, of kortingen en meer- en minderwerk wél zulke factoren vormen, en met de vordering van den aannemer op derden overgaan, wordt in dat arrest niet gesproken of beslist, zelfs niet zijdelings.

Tenslotte nog dit. Zelfs al zouden de A. V. of A. A. V. in hunne huidige redactie den aanbesteder geen voldoende waarborgen bieden tegen de gevaren, die Mr. Cremers uit cessie, verpanding of beslag ziet opdoemen, dan mag zulks niet leiden tot de conclusie, dat dús de bouwborgtocht onmisbaar is, doch zouden zulks alleen de gevolgtrekking wettigen, dat die A. V. en A. A. V., in dit opzicht herziening en uitbreiding behoeven. Vooralsnog echter zie ik de noodzakelijkheid daarvan niet in.

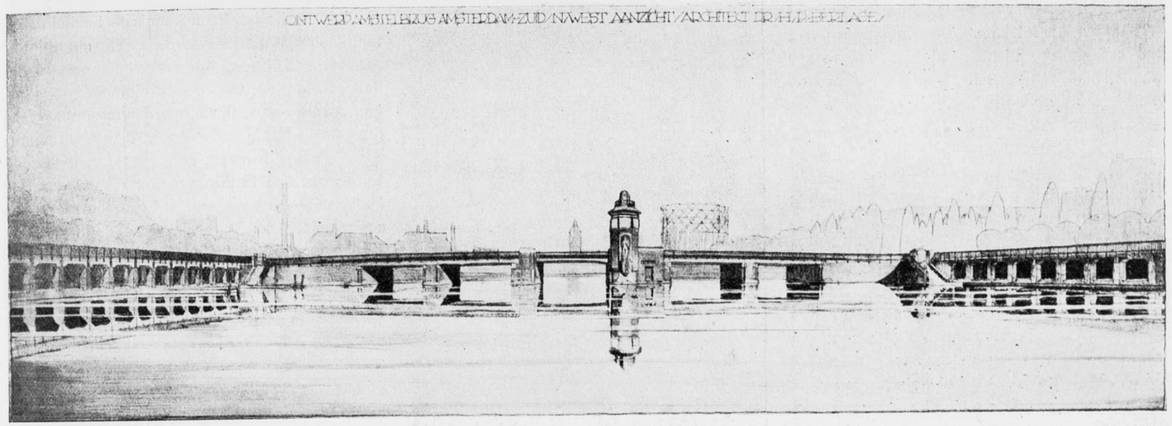

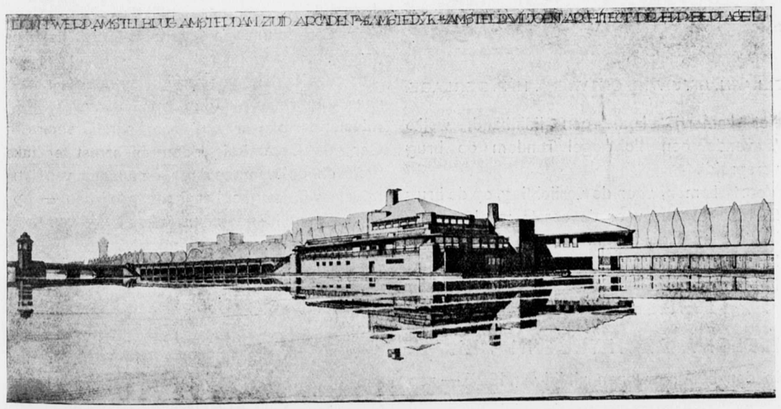

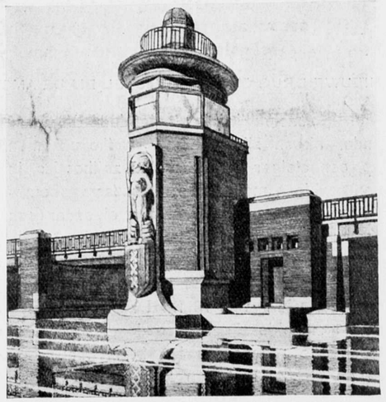

DE NIEUWE BRUG OVER DE AMSTEL TE AMSTERDAM TER HOOGTE VAN DE AMSTELLAAN. ONTWERP VAN DR. H. P. BERLAGE, ARCH. B.N.A.

DE NIEUWSTE AMSTELBRUG.

ONTWERP VAN DR. H. P. BERLAGE.

Dr. Berlage heeft dezer dagen het ontwerp van de brug over den Amstel, tegenover de Amstellaan, welk ontwerp hem in het begin van het vorig jaar was opgedragen, bij B. en W. ingediend.

De voornaamste teekeningen van het ontwerp zijn hierbij gereproduceerd. De Amstel is ter plaatse van de brug 103 M. breed. Op ± 100 M. afstand van de plaats van de nieuwe brug ligt aan de Weesperzijde de z.g. Schollenbrug, die tevens verbreeding behoeft. De betrekkelijk geringe afstand tusschen de beide bruggen, heeft er toe geleid tusschen hen geen hellingen te projecteeren, maar de geheele Weesperzijde tusschen de bruggen op het brugniveau te brengen, waardoor een hooge kademuur kan ontstaan. Dr. Berlage heeft nu deze omstandigheid aangevat om één groot geheel te maken van kademuur Weesperzijde, Brug over de Amstel en Kademuur Amsteldijk, een monumentale afsluiting (voor de 20e eeuw) van het groote stadswater van Amsterdam, een kom van muren, bogen en pijlers, waaruit in het midden de Genius van Amstel oprijst, een 7 M. hoog beeld, te maken door Hildo Krop.

De groote greep, die Berlage steeds doet, heeft hij ook hier gedaan. Men moet dit project ook uitsluitend beoordeelen, met de „Berlagiaansche" hoofdgedachte als uitgangspunt.

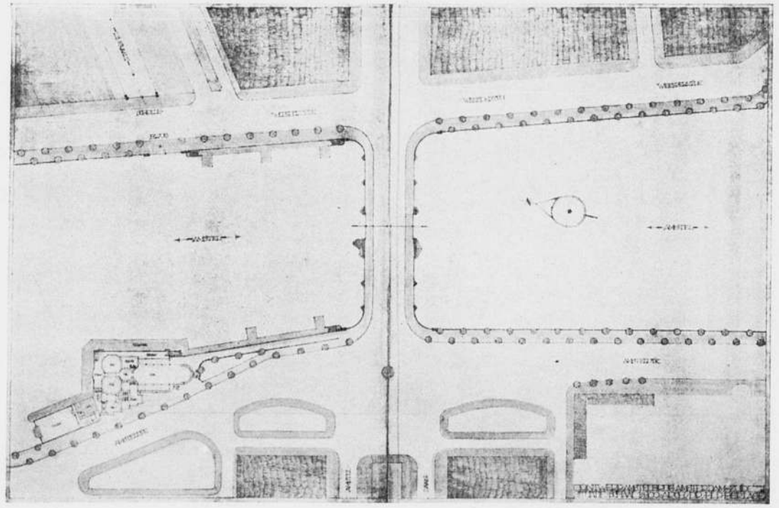

NIEUWE BRUG OVER DE AMSTEL BIJ DE AMSTELLAAN. SITUATIE. ONTW. DR. H. P. BERLAGE.

Aan de Amsteldijkzijde eindigt de Kade, waaronder nissen zijn gebouwd, welke uitkomen op een steiger voor roei- en zeilbootjes, in een pavilloen met terrassen, een laag gebouwtje van baksteen, dat voor den eigenaar (een particulier) ontworpen is door architect G. J. Rutgers.

De nieuwe brug krijgt in het midden een doorvaartwijdte van 12 M. Daarnaast komen nog aan beide zijden twee doorvaarten. Om technische redenen is het beweegbare gedeelte slechts met één klap gedekt. Trillen en klepperen worden daardoor voorkomen. De rijweg is op de brug 16 M. breed. De geheele brug is 23 M. breed.

In verband met de enkele klap is slechts één zware pijler noodig. De pijler, welke aan de Westzijde van de klap staat, wordt een heel bouwwerk van circa 10 M. breedte. Daar het gewenscht is, dat de bruggewachter een goed uitzicht heeft over het water, en tevens om een goed accent te krijgen, is op het huisje een achtkantige toren gebouwd van 15 M. hoogte. De wachter krijgt bovenin een kamertje, dat aan alle zijden van glas is. Boven het kamertje komt een lichtband, welke 's avonds een lichtkegel rondom de brug verspreidt.

Voorts komen, voor de verlichting, op de brug 20 lichtmasten, voor de eerste maal gecombineerd met de trammasten. In de toekomst komt er nl. ook een tram over de brug.

De kosten van de uit te voeren werken zijn globaal begroot op f 1 600.000.

DIPLOMA ARCHITECT IN BELGIË.

In den buitengewonen zittijd van 1925 — zoo lezen we in „De Standaard" — werd een wetsvoorstel ingediend ten einde de bescherming der beroepstitels te waarborgen en een wetsvoorstel betreffende het diploma en de uitoefening van het beroep van bouwmeester. Beide voorstellen werden in dezen zin gewijzigd dat de diploma's worden afgeleverd aan de candidaten die voor een Centrale Commissie een examen hebben afgelegd bestaande uit drie proeven: een voorafgaandelijke toelatingsproef; de tweede, een mondelinge en schriftelijke proef; de derde een proef in loge. Van dit examen zouden ontslagen zijn de candidaten die bewijzen kennis te bezitten die tenminste dezelfde waarde heeft als de bij gezegd artikel opgelegde leerstof, en wel door het overleggen van een diploma afgeleverd ten gevolge van bijwoning der lessen en van examen in een der vier Koninklijke Academiën van Schoone Kunsten of in een der vier Sint-Lucasscholen: te Brussel, Gent, Antwerpen of Luik, en — desgevallend — in om 't even welke andere door de Regeering erkende inrichting. Zouden ontslagen zijn van het examen en van de stage om den titel van bouwmeester te bekomen, de personen die, op 1 Januari 1927, het beroep van bouwmeester uitoefenden als dusdanig genoegzaam bekend zijn door hun vroegere aangifte in de belastingregisters van den Staat of door hun regelmatige inschrijving bij een erkende beroepsvereeniging, of die van hunne geschiktheid doen blijken door aanzienlijke werken die zij, vóór dien datum van 1 Januari 1927, hebben ontworpen of geleid.

Tot deze laatste categorie behooren de teekenaars-bouwmeester die, op 1 Januari 1927, minstens 25 jaar oud zijn, en die voor de Centrale Commissie doen blijken van hun titels en bekwaamheid en een stage van ten minste vijf jaar hebben gedaan bij een — op grond van hetgeen voorafgaat — van het examen ontslagen bouwmeester.

De als dusdanig erkende of ingeschreven aannemers van openbare of private werken zouden niet terzelfder tijd het beroep van bouwmeester mogen uitoefenen. Hbl.

TENTOONSTELLINGEN.

Amsterdam. Gebouw „Architectura", Marnixstr. 400 A, naast Americain, Schilderijen en teekeningen van H. G. Bayens. 8—31 Januari.

Stedelijk Museum. Werken van Oswald en L. W. R. Wenckebach. — 23 Januari.

Stedelijk Museum. Tentoonstelling van Negerplastiek. 8—31 Jan. (Ingericht door Kunstzaal van Lier te Laren).

Ateliers voor Binnenhuiskunst. Westeinde 25. Tentoonstelling schilderijen van M. Minkowsky. — 18 Jan.

Kunstzaal Pictura, Den Haag, Bazarstraat 20. Indische teekeningen en etsen van Jan Poortenaar — 27 Jan.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD EN ARCHITECTURA

COMMISSIE VAN REDACTIE: H. TH. WIJDEVELD VOORZITTER, J. P. MIERAS SECRETARIS-REDACTEUR. H. C. VERKRUYSEN REDACTEUR. C. J. BLAAUW, WIEGER BRUIN, J. C. MEISCHKE, C. B. POSTHUMUS MEYJES, Ir. A. J. VAN DER STEUR. RED.-ADRES WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM, TEL. N°. 36736 POSTGIRO N°. 122568.
ABONNEMENTSPRIJZEN BIJ VOORUITBETALING VOOR NEDERLAND f 10.—, BUITENLAND f 15.— 'S JAARS. ADVERTENTIËN 1—6 REGELS f 1.80, ELKE REGEL MEER f 0.30. BIJ CONTRACT BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN.
UITGEVERS EN BUREAUX VOOR ADMINISTRATIE MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5, DEN HAAG.

1927 N° 3

VERBOUWING CLUBGEBOUW VAN DE ZEIL- EN ROEIVEREENIGING „NIEUWE MEER" TE AALSMEER.

Dit Clubgebouw heeft in 1926 een uitbreiding ondergaan, welke voor de vereeniging belangrijk te noemen is. Vanaf het tot stand komen van het eerste gebouwtje, gebouwd in 1916 door Architect W. Retera, was de vereeniging sterk vooruitgegaan; de kaspositie hield daarmede gelijken tred en in 1924 werd besloten, een clubzaal, dames- en heerenkleedkamers, een zeilenbergplaats en een uitzichttoren te bouwen, tevens de woning van den havenmeester uit te breiden.

Het was oorspronkelijk de bedoeling, het bestaande clubhuisje zoodanig in het n euwe plan op te nemen, dat de wanden en kozijnen, niet gewijzigd behoefden te worden. Tijdens de verbouwing bleek, dat dit niet mogelijk was, de wanden moesten worden bekleed en nieuwe kozijnen voor de oude geplaatst. Het geheele gebouw is uit z.g. handelshout gemaakt; de kozijnen, ramen en deuren zijn ivoorkleurig geschilderd. De beschieting is, in verband met de kosten slechts éénmaal bestreken met Budding's Cabotine. Het resultaat is zeer goed te noemen; de cabotine dekt goed en de kleuren zijn tot nu toe gelijk gebleven.

De heer A. A. Antonisse te Amsterdam nam het werk aan voor f 12222,—. Dick Greiner Arch.

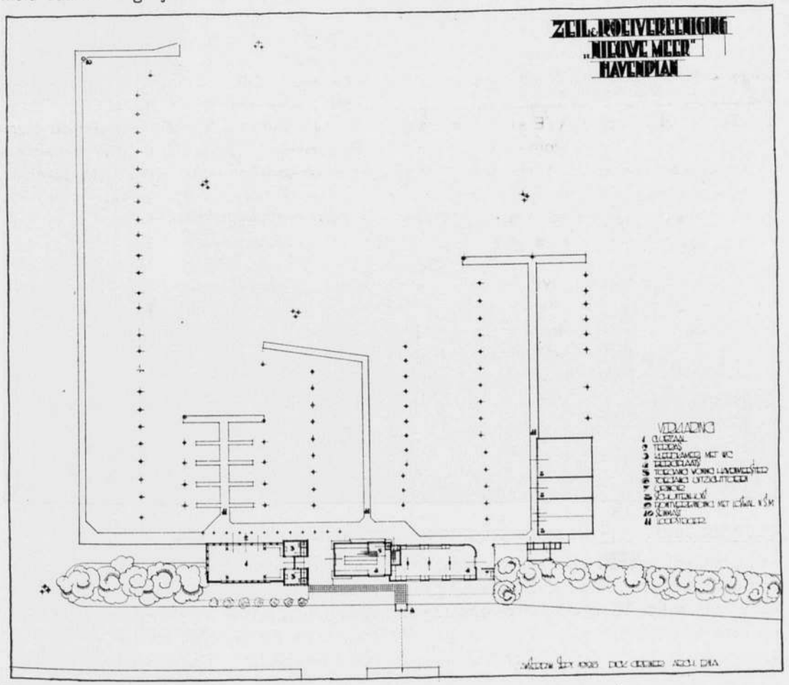

VLOERBEDEKKINGEN. TRIOLIN.

DOOR IR. H. HOEKSTRA ARCHITECT B.N.A.

Sedert eenige jaren wordt onder den naam van Triolin een product in den handel gebracht, dat evenals Linoleum wordt toegepast en gelegd: het wordt op betonvloeren met kit geplakt of op houten vloeren gelegd op onderlaag van viltpapier, de naden en kopeinden geplakt.

Triolin is een nitroprodukt, dat door uitwalsen van een warm mengsel van nitrocellulose, zaagmeel met gelatineachtige toeslagen, vervaardigd wordt in banen tot eene lengte van ongeveer 20 Meter, eene breedte van 1 Meter en in dikten van 2.2 en 3.3 m.M.

Het materiaal, oorspronkelijk door de Köln Rottweil A. G. te Berlijn in den handel gebracht en vervaardigd in hare fabrieken te Drüneburg, vond al spoedig een ruim afzetgebied vooral door zijne uiterlijke hoedanigheden. Het kon gemakkelijk met water worden onderhouden en bleek zeer duurzaam te zijn en bestand tegen afslijting. Vooral in Duitschland, doch ook in andere landen, werd triolin in openbare en andere gebouwen meer en meer toegepast zoodat het bestemd scheen om het Linoleum geheel te verdringen. Geen wonder dat een heftige concurrentiestrijd

ontstond tusschen de vereenigde Linoleumfabrikanten eenerzijds en de triolinfabrikanten anderzijds, een strijd, welke ongeveer 2 jaar geleden ingezet, geeindigd is met de overname van de productie door de vereenigde Duitsche linoleumfabrieken. De Germanialinoleumfabriek te Bietigheim bij Stuttgart heeft de generale vertegenwoordiging op zich genomen, de Köln Rottweil A.G. is intusschen met de I. G. Farbenindustrie te Frankfurt a. Main saamgesmolten.

Het is niet geheel juist wanneer ik zeg dat thans de fabricage van Triolin door de concurrenten van de I. G. Farbenindustrie A.G. wordt voortgezet, thans wordt een materiaal vervaardigd dat, onder den naam van Prisma in den handel gebracht, wel de voordeelen van Triolin doch niet de nadeelen daarvan heet te bezitten.

De nadeelen zijn in den strijd scherp naar voren gebracht en even scherp bestreden, nu nog verschijnen er artikelen, welke de afnemers van Triolin wel zeer moeten alarmeeren. In het bijzonder alarmeerde ons een artikel van dr. W. R. H. Kranenburg — in het Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde van den 28 Augustus II., onder het hoofd:

„Een giftige vloer- en wandbekleeding", waaruit wij het volgende overnemen:

„Trioline is een nitroverbinding. Zijn hoofdbestanddeel is het brandbare nitrocellulose, waaraan eenige andere, moeilijk ontleedbare stoffen zijn toegevoegd. In het laboratorium van de Technische Hoogeschool te Stuttgart heeft een onderzoek plaats gehad, waarbij is gebleken, dat deze stof reeds bij betrekkelijk lage temperatuur ongeveer 112—125° C., begint te ontleden onder vrijwording van groote hoeveelheden dampen van overeenkomstige samenstelling als de rook, ontstaande bij verbranding van deze stof: een analytisch onderzoek van den rook, zelfs van eene kleine hoeveelheid trioline, door prof. Popp (Oldenburg) toonde de aanwezigheid van koolzuur, kooloxyde, salpeterigzuur, blauwzuur, benzol- en nitrobenzol en homologen, phenol, nitrophenol en homologen, nagenoeg dus alle vergiftige stoffen aan. In een zijner proeven met verhitting van den betonnen vloer van

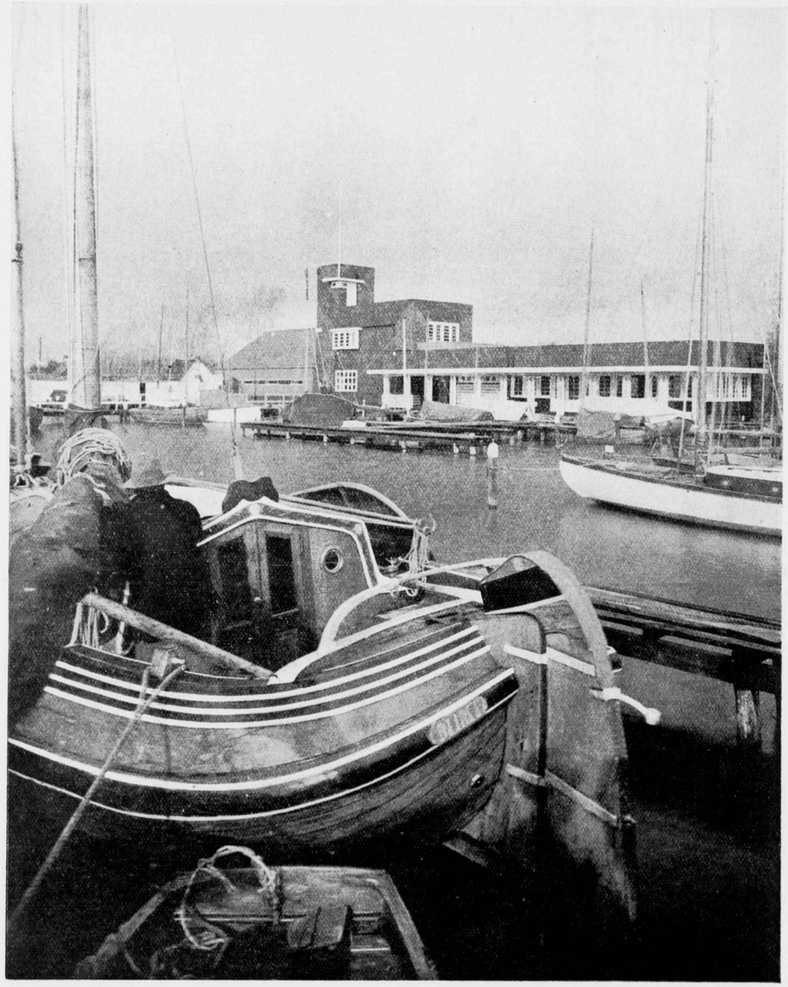

CLUBGEBOUW ROEI- EN ZEILVEREENIGING „NIEUWE MEER" AALSMEER. ARCH. D. GREINER.

een brandvrij gebouw door een vuur eronder, kon door middel van de triolinebedekking van dezen vloer het vuur worden overgedragen op deze verdieping.

Bovendien heeft prof. Schlenk in het Chemisch Instituut van de Universiteit te Berlijn aangetoond, dat een vierkante meter trioline bij verbranding 3400 liter wit-gelen tot bruinen rook vormt, waarin blauwzuur voorkomt in een hoeveelheid van 2 gram, hetgeen neer-

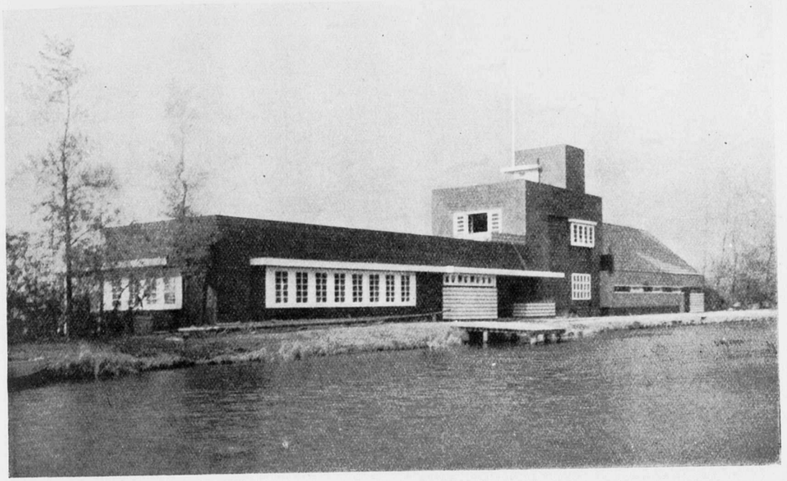

CLUBGEBOUW ROEI- EN ZEILVEREENIGING „NIEUWE MEER" AALSMEER. ARCH. D. GREINER.

komt op meer dan de doodelijke-hoeveelheid per liter voor den mensch. (0.3 mgr. per liter v. Lehmann)

Van nog grootere beteekenis voor de beoordeeling van het vergiftigingsgevaar zijn de proeven, die op dieren, verricht in het Pharmakologisch Instituut der Universiteit te Berlijn, waarbij werd aangetoond, dat in den zomer door zonnewarmte reeds bij 30—40° C. en in den winter door eenzelfde temperatuur, in de nabijheid van verwarmingstoestellen vergiftige gassen worden gevormd, terwijl bij verbranding zeer groote hoeveelheden van verschillende gassen en dampen in doodelijke concentratie voor den mensch ontstaan, zoodat het gebruik van deze stof onverantwoordelijk werd geacht."

Wij zullen deze uitkomsten toetsen aan de uitkomsten van eenige laboratoriumproeven, welke naar aanleiding van bovengenoemd artikel en onafhankelijk van elkaar, genomen zijn.

Het Rijksbureau voor onderzoek van handelswaren, heeft zoowel het oude fabrikaat Triolin als het nieuwe Prisma onderzocht, wij nemen uit het rapport het volgende over:

„Bij de onderzochte monsters Triolin (roodbruin, groen, zwart en donkerbruin) trad op een bepaald oogenblik spontane ontleding in, gekenmerkt door temperatuurstijging en dampontwikkeling.

De spontane ontleding begon:

	voor	bij	en was
Roodbruin .		178°	niet hevig en met niet veel dampontwikkeling.
Groen . .		172°	id.
Zwart . .		170°	hevig en met veel dampontwikkeling.
Donkerbruin .	172°	id.	id.

Dezelfde proef werd uitgevoerd met 2 soorten Prisma (roodbruin en zwart). Hierbij was tot 250° geen spontane ontleding waar te nemen. Bij gewoon linoleum was bij verhitting op dezelfde wijze tot 250° geen verandering te zien.

Daarna zijn verschillende stukjes Triolin en Prisma gelegd op een metalen plaat, die verwarmd werd. De monsters Triolin zwart en donkerbruin bleken daarbij plotseling te ontleden, onder dampvorming en verbranding. De monsters Triolin roodbruin en groen zwollen daarbij op, gaven iets damp af doch veraschten niet geheel, de vorm bleef behouden. Aan Prisma was daarbij tegelijkertijd behalve iets dampvorming, weinig verandering te bespeuren. De vorm bleef behouden, de kleur was iets donkerder.

Uit deze proeven blijkt, dat Prisma beter is dan de andere soorten Triolin en veel minder brandgevaarlijk.

CLUBGEBOUW ROEI- EN ZEILVEREENIGING „NIEUWE MEER" AALSMEER. ARCH. D. GREINER.

De onderzochte Triolinsoorten zijn onderling weer niet gelijk, het zwarte is b.v. minder goed te achten dan de ander. Daarna zijn verschillende monsters in fijnverdeelden toestand onderworpen aan verhitting op temperaturen van 85° en 110°.

Dit resultaat was als volgt:

	Duur der verhitting	Temp.	Orgaan verbind.	Nitreuze gassen
Triolin				
roodbruin	24 uur	85°	niet	niet
id.	id.	110°	id.	sterk positief.
Prisma				
roodbruin	48 uur	85°	id.	niet
id.	24 uur	110°	id.	zeer zwak positief.

Uit het bovenstaande volgt, dat de als Prisma aangeduide monsters beter zijn te achten dan de als Triolin aangeduide. Doordat de Prisma-monsters niet bij zoo lage temperatuur spontaan ontleden, zijn zij veel minder gevaarlijk bij brand.

Ook geeft Prisma bij langere verhitting op 110° veel minder nitreuze dampen af dan Triolin, waardoor het daaraan verbonden gevaar ook veel minder is.

Tegen een gebruik van de als Prisma aangeduide soort is dus betrekkelijk weinig in te brengen, mits gebruikt op plaatsen waar geen kans bestaat op temperaturen in de buurt van 100° C."

Uit het rapport van een onderzoek aan de Universiteit te Leiden verricht, nemen we het volgende over:

Ingesteld werd een onderzoek naar het optreden van: koolmonoxyde, cyaan waterstofzuur en stikstof-zuurstofverbindingen.

De proeven werden aldus genomen: een bepaalde hoeveelheid Trioline werd in een luchtstroom verwarmd op de gewenschte temperatuur. De vluchtige ontledingsproducten werden geleid achtereenvolgens door kaliloog, ferrosulfaat met zwavelzuur en een verdunde bloedoplossing.

Reeds bij ongeveer 80° trad een ontleding van de bloedkleurstof in, waarbij methaemoglobine gevormd werd, wat waarschijnlijk te danken is aan gevormde stikstof-zuurstofverbindingen.

De hoofdontleding trad echter op bij ongeveer 125°, waarbij zoowel stikstofoxyde als cyaanwaterstof kon worden aangetoond.

Bij de aldus genomen proef kon het optreden van koolmonoxyde niet worden bewezen.

Er werd daartoe een nieuw onderzoek verricht, waarbij de ontwijkende dampen geleid werden achtereenvolgens door 50 % kaliloog, kalkwater, gedroogd joodzuur (dat op 150—160° werd verhit), joodkalioplossing en kalkwater. Eventueel ontwijkend koolmonoxyde wordt door het joodzuur geoxydeerd tot kooldioxyde, dat in de tweede flesch met kalkwater een troebeling zal veroorzaken.

Aldus werd bij ongeveer 110° en zeer duidelijk bij 140°, een troebeling verkregen, waaruit mag worden besloten, dat bij verhitting op die temperatuur eveneens koolmonoxyde ontwijkt.

Het uiterlijk van Trioline was na verhitting op 125° onveranderd, doch bij 140° werd het oppervlak als met blaren bedekt.

Prof. dr. J. P. Wibaut bracht een rapport uit over het onderzoek van een monster Trioline, afkomstig uit het Stads- en Academisch Ziekenhuis der Gemeente Utrecht. Z.H.G. komt tot de volgende conclusie:

De gestelde vraag of het Triolin bij verwarming vóór de verbranding blauwzuur of andere giftige gassen ontwikkelt, moet blijkens de genomen proeven als volgt beantwoord worden.

Wordt het Triolin op 100° C. aan de lucht verhit, dan is althans bij een duur der verhitting van 5 uren van ontleding van het materiaal niets te bemerken en van ontwikkeling van blauwzuur is niets te bespeuren.

Anders wordt het echter indien de temperatuur der verhitting 200° C bedraagt. In dit geval worden uit het Triolin, bij aanwezigheid van lucht, zoowel blauwzuur als nitreuze gassen ontwikkeld.

Het mij gezonden monster Triolin weegt ongeveer 3400 gram per M². Rekent men de resultaten van proef 4 om op 1 M² Triolin, dan wil dat zeggen dat 1 M² Triolin bij verhitting op 200° C. gedurende eenige uren ongeveer 1 gram blauwzuur en ongeveer 27 gram nitreuze gassen als salpeterzuur berekend zal kunnen ontwikkelen.

Bij hoogere temperatuur (300° C.) wordt de hoeveelheid gevormd blauwzuur veel geringer, doch de hoeveelheid nitreuze gassen is belangrijk.

Blauwzuur behoort tot de zeer vergiftige gassen; de nitreuze gassen zijn eveneens tot de vergiftige gassen te rekenen en ook in ander opzicht schadelijk.

Uit het Triolin ontstaan derhalve vergiftige en schadelijke gassen, indien deze op 200° C. of op hoogere temperatuur wordt verwarmd.

Ten slotte publiceeren wij den uitslag van het onderzoek op blauwzuurgehalte van Prisma, verricht aan het laboratorium voor kennis van onderzoek van bouwstoffen aan de Technische Hoogeschool te Delft.

Blauwzuurgehalte:

Bij volledige verbranding ontwikkelt zich uit
1 M² Prisma : geen H C N
Bij destillatie met stoom van 100° C ontwikkelt zich uit
1 M² Prisma : geen H C N
Bij droge verhitting ontwikkelt zich uit Prisma
bij 40° C geen H C N
„ 80° C geen „
„ 120° C geen „
„ 160° C geen „
Prisma ontleedt zich bij de laatste temperatuur nog niet, het verkoolt op rustige wijze bij 250° C.

Conclusie:

Prisma ontwikkelt bij geen enkele temperatuur blauwzuur.

Het verkoolt eerst bij 250° C op vrij rustige wijze.

Wij zijn met opzet eenigszins uitvoerig, omdat het inderdaad onverantwoordelijk zou zijn, Triolin als vloerbedekking toe te passen, indien bij lage temperaturen als in het artikel van dr. Kranenburg worden genoemd, schadelijke gassen zouden voorkomen. Het zij een geruststelling voor hen, die reeds Triolin toepassen, dat zoo sombere uitkomsten door de onderzoekingen van de Hollandsche laboratoria niet worden bevestigd.

Naschrift. De onderzoekingen van de Technische Hoogeschool te Stuttgart werden gepubliceerd in Kunststoffe Zeitschrift für Erzeugung und Verwendung veredelter oder Chemisch hergestellter Stoffe. Hefte Februar—August 1926.

LANDHUIS VAN ARCHITECT A. H. WEGERIF TE WASSENAAR.

DOOR INGENIEUR A. H. VAN ROOD.

„Rijksdorp" is de naam van een landgoed in Wassenaar, vroeger in bezit van Baron van Pallandt, thans verkaveld als villapark.

Die naam — waarschijnlijk een verbastering van een paar oud-Hollandsche woorden die niets met „Rijk" noch met „Dorp" te maken hebben — wekte weinig-aangename associaties bij me op: ik dacht in de vaagte aan Rijksopvoedingsgesticht, kwasi-getemde boefjes in grauwe kleeren, enz. maar sedert ik daar heb rondgeloopen en vooral sedert ik het werk van collega A. H. Wegerif Gzn. zag beteekent die naam voor mij een interessant stuk van de Haagsche omstreken.

Ik wil dit artikel eraan wijden, gedeeltelijk omdat een dergelijk schoon stuk natuur hier een zeldzaamheid is, merkwaardig genoeg om met aandacht beschouwd te worden, maar verder omdat ik nu de gelegenheid heb me te verdiepen in b.g. oeuvre, dat mij hiertoe reeds lang noodde.

Het had mij immers getroffen dat de laatste jaren een nieuw geluid klonk in het door Wegerif gezongen lied; de meeste zijner objecten muntten uit door wel-overwogen plattegrond en vertoonden verder weinig-opvallende maar gezonde vormgeving direct voortgekomen uit de eeuwenoude landelijke bouwkunst.

Het eerste — de geraffineerd t.o.v. bewoonbaarheid — is me bij weinig architecten zoo opgevallen; zijn boeken „Bouw van Middenstandswoningen" en „Van bouwen en wonen" geschreven in een periode dat weinig nieuwe opdrachten zijn studie kwamen storen

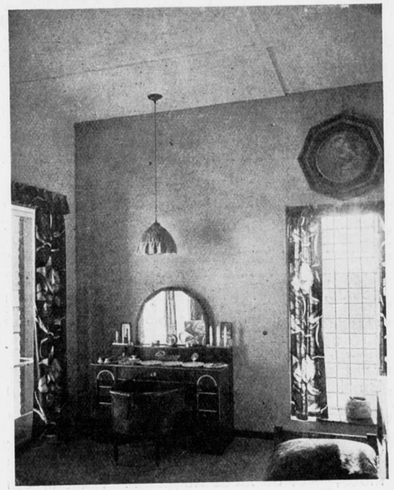

LANDHUIS TE WASSENAAR. ARCH. WEGERIF.

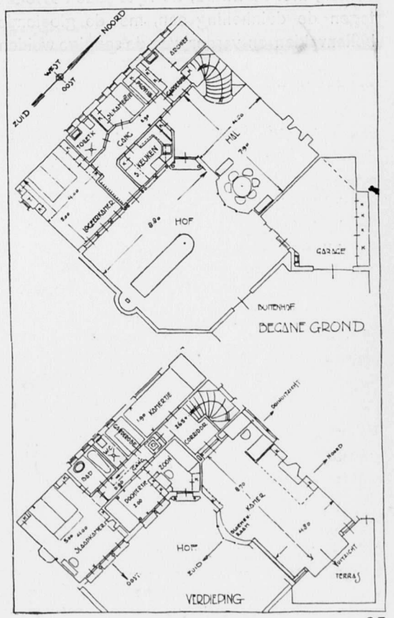

— bevestigt op honderden plaatsen deze mijne meening.

Het tweede — zijn gewoonlijk weinig-revolutionaire vormgeving — waardoor zijn werk zich verwant toonde met dat van Hanrath, de Bazel, Rueter, gaf dat van ouds-zoo-goed-bekende, dat aansluitende-aan-het-land, dat constructief-boven-alle-twijfel-uit-zijnde en dat menschelijke waarin onze tachtigers zich zoo prachtig hebben onderscheiden van hun tijdgenooten in de landen om ons heen.

Wel gaf hij vaak een pittig accent in de compositie, een eigen kleurcombinatie en een persoonlijk detail, maar als geheel bouwde hij rustig — en vakkundig! — voort op de traditie.

En kijk nu eens naar de foto's hierneven geplaatst. Zijn eigen huis, boven op het hoogste stuk duin van Rijksdorp, verrast haast pijnlijk. Waar haalde hij plotseling den wil, of den moed, — of de moedwilligheid? vandaan om dat wonderlijk mooie oude stuk land achter de duinen, met de zware, de rijke oude bosschen tegen de duinhelling aan, met de gloeiende bollenvelden en verder weg de sappige weiden tot aan den horizon — als karteling van geboomte, waaruit een enkel dorpskerkje spitst te bekronen door een harde vierkante doos van spierwitte vlakken opgezet, afgesneden door een plat, doorbroken door een oneindig groot gat of wel door niets. Waar is nu zijn esprit-de-clocher, zijn voortbouwen op het goede bekende, zijn duidelijkheid in onderscheiding van basement, opgaand werk en dak, zijn nadruk op gemetselden muur — met de hand gemetseld van kleine met-de-hand-gevormde steenen, op kozijn en raamhout, op luiken en goten?

Dat alles is overboord gegooid, Le Corbusier is een volgeling rijker geworden.

Maar plotseling is dat eigenlijk niet gegaan: er zijn wel voorbeelden in Wegerif's werk te vinden, gemaakt tusschen 1911 en thans, waaruit blijkt dat zijn gesteldheid een vruchtbare bodem was voor het geestelijk zaad van de „Stijl" mannen; ik denk hier aan de verbouwing van de Doetinchemsche IJzergieterij, aan de Uitbreiding Weverij van de N.V. Vereenigde Jute- en cocosfabrieken en het gebouw der

LANDHUIS TE WASSENAAR. ARCHITECT A. H. WEGERIF B.N.A.

Coöp. Landbouwershandels Vereeniging, beiden te Apeldoorn, en aan enkele van zijn meubels.

Hierbij valt op te merken dat b.b. voorbeelden toch alleen te vinden waren in het zoo-oneigenlijk-genaamde Utiliteitsgedeelte van zijn opdrachten: zijn woningen waren in het algemeen te . . . . . menschelijk om die wreedbedachte vormen te hebben.

Dit wil niet zeggen dat ik alleen afschuw voel voor die zakelijkheid; ik geloof alleen maar dat ze nog wat luidruchtig en fanatiek is: in rijper tijden zal blijken dat de ware zakelijkheid niet wreed is, maar wijs.

En wat is nu het antwoord op b.s. vraag? Het in ons allen groeiend verlangen naar efficiency.

De indeeling is het oorzakelijk gevolg van de situatie, zoo als we van Wegerif kunnen verwachten: zie situatie en plattegronden.

Het huis heeft den N.W. wind zijn rug toegekeerd: slechts toilet en dergelijke ruimten hebben aan die zijde hun ramen; en naar het zuidoosten waar de zon schijnt èn waar het boven reeds genoemde wonderlijk schoone uitzicht over duinvoet, beboschte heerlijkheid en Hollandsch polderland is te genieten daar ontsluit zich het huis, naar dien kant staan zijn armen open, daarheen welft zich het groote spiegelraam in de ± 10 M. lange woonkamer. Dat alles is goed maar niet beter dan elk behoorlijk architect zou doen. Het bijzondere, de trouvaille, zit hem in dat fijne hofje dat je van-den-zeewind-verwaaid-gemoed tot rust weet te brengen voor je binnengelaten wordt door een heel breede deur in een groote hal. De vormgeving van dat hofje geeft me

LANDHUIS TE WASSENAAR.

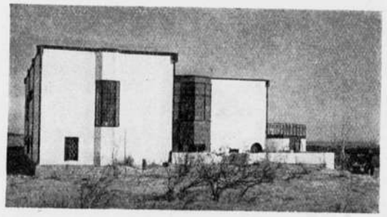

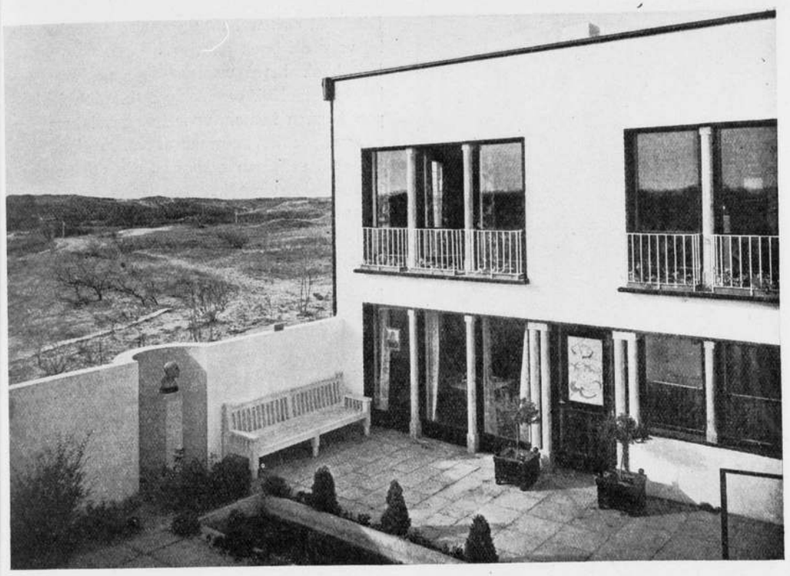

LANDHUIS TE WASSENAAR. ARCHITECT A. H. WEGERIF B.N.A.

associaties met oude Italiaansche stadjes èn met Soame's nieuwe huis uit de „Forsythe Saga"; maar staat in wezen met zijn gezellige groene kolommetjes ver, ver af van die wreede daklijst daar vlak boven.

Ziehier het conflict van onzen tijd.

En verder, ja, dan is dit huis weer vol mooie, gezellige en luizig-goed-bedachte dingen; te veel om nu hier op te noemen, ik kom er nog wel eens op terug, maar wil alleen nog wijzen op het plafond in de groote slaapkamer gemaakt van celotex platen die over elkaar heen liggen waardoor een pikante asymmetrische

LANDHUIS TE WASSENAAR.

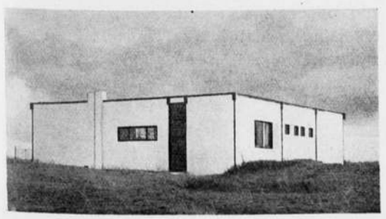

schaduwwerking op duidelijke èn nuttige wijze verkregen wordt.

Dit detail, hetwelk volkomen detail-loos is, vind ik heel belangrijk; ziedaar de belofte van onzen tijd.

NIEUWE BOEKWERKEN.

Beiaarden in de Nederlanden, Bijdrage tot de geschiedenis en de kennis van klokkenspellen en klokketorens in Noord-Frankrijk, België en Nederland, door William Gorham Rice, Holl. bewerking door Dr. J. H. van Klooster, met teekeningen en bandontwerp van N. Ch. Dekker Architect. "De Spieghel" Uitgeversbedrijf, Amsterdam 1927.

Het verzoek van den uitgever, dit boekwerk in ons blad te bespreken, zal wel in hoofdzaak zijn aanleiding vinden in het werk dat de heer Dekker bij deze uitgave voor zijn rekening nam; het teekenen van 32 klokketorens. Deze klokketorens moesten erbij. Prachtig klokkenspel kan alleen maar uit mooie torens komen. Ze behooren onvoorwaardelijk bij elkaar als de schoone stem bij den mooien man van den operazanger. Een stumper van een man kan — zelfs met de mooiste stem — nooit operazanger worden. „Wij verzochten den architect N. Ch. Dekker de bekendste en beste klokketorens voor ons te teekenen, ten einde deze torens in hun volle architectonische schoonheid weer te geven, hetgeen met fotographische opnamen, ons inziens, niet te bereiken is", lezen wij in den „Voorslag" dat is het voorwoord van de bewerkster. Inderdaad is de moderne fotographie nog niet genoeg op de hoogte, om van zulke hooge dingen als klokketorens hun volle architectonische schoonheid weer te geven. Gelukkig dat er dan menschen zijn die die volle architectonische schoonheid kunnen teekenen. Alleen maar jammer dat de heer Dekker het, ons inziens, niet kan. Hij mist de teekenvaardigheid, die bij zulke moeilijke onderwerpen als klokketorens, zeker niet gering mag zijn, hij blijkt van het wezen van de architectuur van torens, die hij pretendeert in hun volle architectonische schoonheid weergegeven te hebben, niets te voelen, noch begrijpen. Nemen wij zijn afbeelding van den Halletoren te Brugge. De toren is in hoogte iets meer dan 4× den onderbouw. De kanteellijst van dezen onderbouw is $^1/_5$ van zijn hoogte. De heer Dekker teekent de torens iets meer dan 3× den onderbouw, de kanteellijst van dezen op $^1/_8$ van de hoogte. Hij laat van het Hallegebouw een travee weg en een hoektoren.

De overblijvende hoektoren is veel te groot geteekend. Dat zulk een teekening een schamel beeld van de werkelijkheid moet geven, is duidelijk. Maar ook in zijn karakter ziet de heer Dekker dezen toren geheel verkeerd. Hij geeft een zeer knussen, ietwat koddigen toren, behangen met taartenkraagjes van ornament, en deze toren is toch zoo majestatelijk, zoo nobel van bouw, en zoo subliem van verfijning met zijn sober aangebracht, prachtig ornament. Wij halen deze teekening aan, om van andere niet te spreken. De heer Dekker heeft een taak willen verrichten, die verre boven zijn krachten gaat. Noch zijn kundigheid in het teekenen, noch zijn architectonisch gevoel zijn ontwikkeld genoeg.

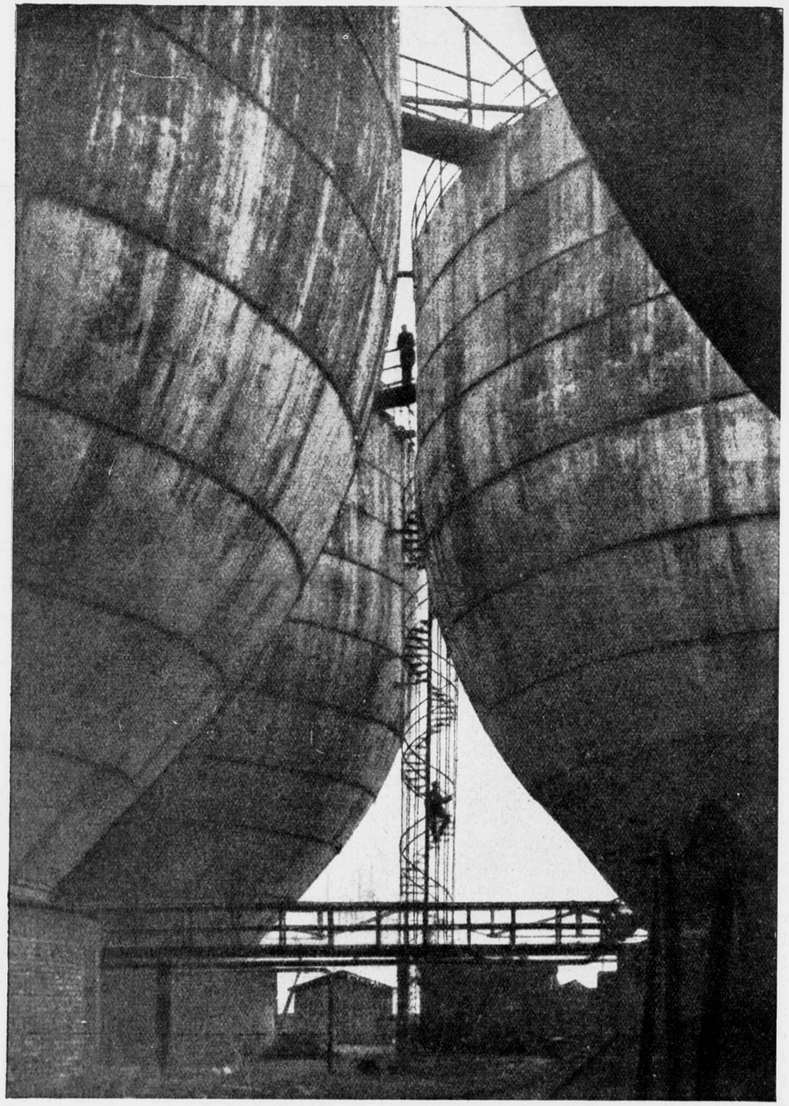

AMMONIAK RESERVOIRS VAN DE BADENSCHE ANILINEFABRIEK (UIT „UHU"). WONDEREN DER INGENIEURSKUNST DIE DEN ARCHITECT TE DENKEN GEVEN.

Dit blijkt ook wel uit de omslagteekening, die hij voor dit boek ontwierp.
Het boek bevat waardevolle gegevens over klokken en klokkespellen, die een architect te pas kunnen komen, voor het geval hem een opdracht tot het bouwen van een carillon-toren ten deel valt, een opdracht, die de collega's in Amerika, waar het bouwen van klokkespeltorens en vogue is, meer ontvangen dan hier in het moederland der beiaarden wel ooit het geval zal zijn.

Nederlandsche Kerkelijke Bouwkunst uit vroeger tijd. Met 65 afbeeldingen. Uitgave: de Waelburgh te Bussum.
Een pretentieloos boekje met goede afbeeldingen van oude kerken in ons land. Ook vele kerktorens en klokketorens, waarvan de architectonische schoonheid uit de fotographieën tot ons spreekt. Natuurlijk is zoo'n boekje nog niet te vergelijken met wat bijv. de Blaue Bücher Serie op dit gebied heeft gegeven. Wat is eigenlijk het verschil? En waarom kan het eigenlijk niet meteen zoo voortreffelijk zijn, als men toch zoo'n uitgaaf onderneemt. In een korte inleiding van 1 pagina druks wijst L. Th. W. op eenige markante verschillen tusschen de Gothische en Renaissance kerkgebouwen.

Constructie en Architectuur van Winkelpuien. Verzameling van ruim 50 goede voorbeelden van moderne winkelpuien in Nederland. Met beschrijving en meerdere details door Prof. Ir. J. G. Wattjes, Hoogleeraar aan de Techn. Hoogeschool te Delft. Uitgeversmaatschappij „Kosmos" Amsterdam.
Het is ongetwijfeld een goed doel dat Prof. Wattjes met de uitgaaf van dit plaatwerk heeft getracht na te streven. Immers de bouw van winkelpuien is zoo veelvuldig en men ziet daarbij zoo tallooze malen de meest onbevredigende oplossingen, dat het nuttig kan zijn in een plaatwerk te wijzen op goede voorbeelden, waarvan de wet dan verbiedt ze al te goed na te volgen. Inmiddels is het jammer dat Prof. Wattjes niet tevens het winkelinterieur dat, als het goed moet zijn, toch één harmonisch geheel moet geven met de winkelpui, heeft behandeld. Hoe weinig winkelinterieurs zijn er die architectonisch bevredigend en smaakvol zijn.
De Denen schijnen ons daarin, het is pijnlijk voor onze waardigheid het te zeggen, toch iets vooruit te zijn!
Prof. Wattjes geeft een voorwoord, waarin hij eenige der voornaamste eischen waaraan winkelpuien moeten voldoen, aanteekent. Voorts wordt ieder, in dit boek gereproduceerde winkelpui, afzonderlijk en vrij uitvoerig besproken, terwijl ook, dit is zeer waardevol, verschillende platen met elkander worden vergeleken.
Dit ontneemt aan het boekwerk het karakter van een losse platenverzameling, het boek wordt studiemateriaal. Detailteekeningen van de winkelpuien begeleiden de platen.
De Uitgeversmaatschappij „Kosmos" zond ons van dit boekwerk een proefaflevering. Deze geeft slechts een vijftal platen, bestemd voor verschillende afleveringen, met den verklarenden tekst uit aflevering twee. Hieruit meenen wij te mogen opmaken dat de keuze der platen niet geheel willekeurig zal zijn, maar dat enkele van de beste platen in deze proefaflevering zullen zijn verzameld. Het is misschien niet wenschelijk, maar wel menschelijk.
Inmiddels moeten wij uit den grond van ons hart zeggen dat dit vijftal platen ons niet meevalt. Wanneer wij uit den grond van ons hart spreken, spreken wij namelijk altijd zeer zacht. Er is ook altijd verschil van appreciatie. Op plaat XIV lezen wij den firmanaam W. C. Amerongen in onnavolgbaar afschuwelijke letters.
Uit de woorden van Prof. Wattjes meenen wij te moeten opmaken, dat deze naam „op beschaafde wijze" is aangebracht.
De zeer fraaie platen zijn uitgevoerd in lichtdruk, op een formaat van 32 × 42 cM. J.P.M.

TENTOONSTELLINGEN.

AMSTERDAM. Gebouw „Architectura", Marnixstraat 400a, naast Hotel American, Schilderijen en teekeningen van H. G. Bayens 8—31 Januari.
Ateliers voor Binnenhuiskunst. Westeinde 25, Tentoonstelling schilderijen van M. Minkowsky —18 Januari.

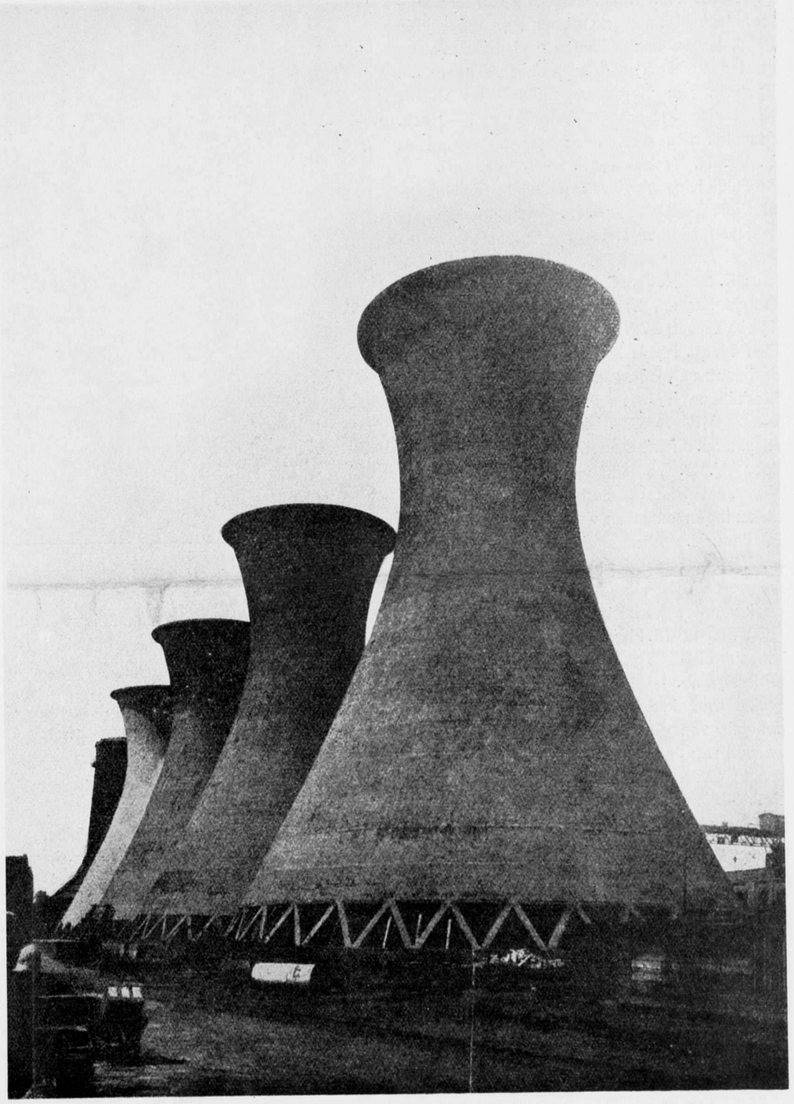

KOELTORENS BIJ DE STAATSMIJNEN TE HOENSBROEK (CLICHÉ „UHU"). WONDEREN DER INGENIEURSKUNST DIE DEN ARCHITECT TE DENKEN GEVEN.

Rijks-Academie van Beeldende Kunsten, tentoonstelling van werken voor den wedstrijd in 1926, tevens expositie van kopieën, studies en ontwerpen, vervaardigd door den heer Ch. Eyck in zijn vierde stipendiumjaar; slechts alleen nog Zondag 16 Januari van 1—3 uur.
Stedelijk Museum, Werken van Oswald en L. W. R. Wenckebach. — 23 Januari.
Stedelijk Museum, Tentoonstelling van Negerplastiek, 8—31 Januari. (Ingericht door Kunstzaal van Lier te Laren).
Arti et Amicitiae. Tentoonstelling van werken van: F. Bobeldijk, A. J. G. Colnot, Hildo Krop, Harrie Kuyten, Ernst Leyden, A. R. Mauve, Tjipke Visser, G. Westerman, Prof. H. J. Wolter.
Den Haag. Konk. Kunstzaal Kleykamp. Schilderijen van G. Beer, werken van J. C. Wienecke Medailleur.
's-GRAVENHAGE. Koninklijke Kunstzaal Kleykamp. Tentoonstelling van teekeningen door W. B. Tholen, 8—31 Januari.
Kunstzaal Pictura, Bazarstraat 20, Indische teekeningen en etsen van Jan Poortenaar. — 27 Januari.
N.V. Kunstzalen „De Sirkel", Laan van Meerdervoort 53D, Tentoonstelling van schilderwerk van Jeanne Bieruma Oosting. — 5 Febr.
ROTTERDAM. Huize van Hasselt, Schiedamschesingel 35, Tentoonstelling van werk door Dirk Nyland. — 17 Januari.
Huize van Hasselt, Tentoonstelling groote collectie van glaswerk, vervaardigd naar ontwerpen van Jaap Gidding door de Glasfabrieken te Leerdam.
NEW-YORK. Tentoonstelling te New-York. Wij vernemen van de zijde van „De Styl" uit Parijs, dat omstreeks half Februari, onder de auspicien van de „Little Review Galleries" eene internationale expositie van nieuwe architectuur-systemen zal worden gehouden. Zij heeft ten doel de ontwikkeling der moderne architectuur in Europa te demonstreeren, uitvoerige mogelijkheden te scheppen en een blijvenden internationalen band mogelijk te maken.
Tot deelname aan deze bijzondere manifestatie komen voor elk land, 10 architecten in aanmerking.
De deelname kan alleen plaats hebben door uitnoodiging, welke reeds is geschied.

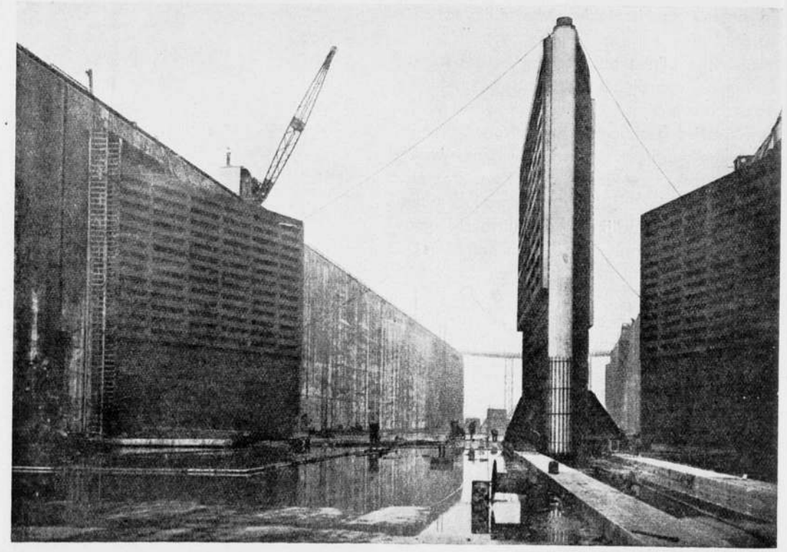

SLUISDEUREN AAN HET GLADSTONE DOK TE LONDEN (UIT „THE GRAPHIC") WONDEREN DER INGENIEURSKUNST DIE DEN ARCHITECT TE DENKEN GEVEN.

LEIPZIG. Nederlandsche kunstnijverheid op de Internationale tentoonstelling te Leipzig.
Van 6 Maart tot 15 Augustus 1927 zal te Leipzig een Internationale tentoonstelling gehouden worden van Industrieele produkten met uitzondering van meubelen en boeken, die vervaardigd werden naar de ontwerpen van kunstenaars, wier naam daarbij vermeld wordt.
Op deze kunstnijverheidstentoonstelling zal een Nederlandsche afdeeling aanwezig zijn tot het voorbereiden, waarvan de heeren W. F. Gouwe, directeur van het Instituut voor Sier- en Nijverheidskunst en Dr. G. Knuttel van de gemeentelijke musea te den Haag, hun medewerking hebben toegezegd. Een van wege de V. A. N. K. te benoemen commissie zal over de toelating der Nederlandsche inzendingen beslissen.
De verschijning vóór het begin der tentoonstelling van een geïllustreerd boekwerk met meer dan 250 illustraties en tekst van dr. G. Knuttel Wzn. Conservator der Gem. Musea te den Haag, in het Duitsch, Engelsch en Fransch, dat een samenvatting zal zijn van de voortbrengselen van Hollandsche Kunstnijverheid, is reeds voorbereid; de typographische verzorging is opgedragen aan Co de Haas, W. L. en J. Brusse's Uitgeversmaatschappij zorgt voor het drukken. Zoowel voor het buitenland als voor Holland zelve zal dit werk een doeltreffend middel blijken om de belangstelling voor de moderne Hollandsche gebruikskunst te doen groeien.

BERICHTEN.

DE ROYAARDS SCHOUWBURG TE AMSTERDAM.

De N.V. Dr. Willem Royaards' Schouwburg heeft aan Prof. Dr. Ir. D. F. Slothouwer verzocht om in samenwerking met Prof. Dr. Strnad uit Weenen de plannen voor den Schouwburg te maken.
Na overleg met den heer Vorkink en met Prof. Strnad heeft de heer Slothouwer zich in beginsel hiertoe bereid verklaard.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD EN ARCHITECTURA
COMMISSIE VAN REDACTIE: H. TH. WIJDEVELD VOORZITTER, J. P. MIERAS SECRETARIS-REDACTEUR. H. C. VERKRUYSEN REDACTEUR. C. J. BLAAUW, WIEGER BRUIN, J. C. MEISCHKE, C. B. POSTHUMUS MEYJES, IR. A. J. VAN DER STEUR. RED.-ADRES WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM, TEL. No. 36736 POSTGIRO No. 122568.
ABONNEMENTSPRIJZEN BIJ VOORUITBETALING VOOR NEDERLAND f 10.—, BUITENLAND f 15.— 'S JAARS. ADVERTENTIËN 1—6 REGELS f 1.80, ELKE REGEL MEER f 0.30. BIJ CONTRACT BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN.
UITGEVERS EN BUREAUX VOOR ADMINISTRATIE MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5, DEN HAAG.
1927 No. 4

HET H. C. ANDERSENPARK TE KOPENHAGEN. DOOR IR. A. J. v. d. STEUR.

Er zijn verschillende manieren om je groote dichters te eeren. De meest gebruikelijke is die van het koopen van hun werken in een uitgave verguld-op-snêe en dezelve in een boekenkast te plaatsen, waar zij dan verder ongelezen verblijven tot het eind hunner dagen. Men kan bovendien — gebruikelijke wijze — een standbeeld voor hen oprichten, men kan — minder gebruikelijke wijze — een park aanleggen, met hun naam gedoopt. Zoo heb je bijvoorbeeld het Vondelpark . . . . . , Zeker, ik zal niet ontkennen, dat het er heusch heel aardig is, dat het op een mooien zomermorgen een feest kan zijn om er het eendjesvoeren bij te wonen van het geslacht, dat na ons dezen aardbodem zal bevolken — maar, wat dat nu eigenlijk met Vondel te maken heeft, is mij nooit zoo duidelijk kunnen worden. Er staat ergens op een heuveltje een leelijk standbeeld, dat den dichter van Gijsbrecht en Lucifer heet voor te stellen . . . . . het is misschien ook maar weer beter, om daarover te zwijgen. In standbeelden zijn we nooit zoo heel erg sterk geweest.

Er is dan ook wel een zeker verschil tusschen de geestelijke houding, die aan ons Amsterdamsch klein stukje groen in de stad — des te dierbaarder vanwege zijn beschamende zeldzaamheid — den naam van Vondel koppelde (waarom niet van Alphen of Bartjes?) en die van de menschen, die aan de stad Kopenhagen een park gaan geven, gewijd aan H. C. Andersen. Hier is de naamsverandering nu eens geen bloote toevalligheid, die even zoo goed ook anders had kunnen uitvallen. Want hier gaat het om de verbeelding van een diep in de volksziel wortelend bewustzijn. Men moet maar eens met een Deen het chapiter Hans Christian Andersen hebben aangeroerd, dan weet men, dat hij er mee wordt opgevoed, al zijn sprookjes reeds kent hij bij mondelinge overlevering, nog voor de kunst van het lezen hem ontsluierd is, en dat de nu mystiek-visionaire, dan fijn-geestige inhoud van deze sprookjes hem een met zijn diepste zijn verwante wereld is, die een groot deel van het meest echte en diepe van zijn typisch-Noordelijke peinzersnatuur openbaart.
Voor de Denen is dit een nationaal bezit, waarvan de waarde door ons, toch zoo nuchtere Hollanders, misschien maar ten deele kan worden begrepen; in onze gedachtenwereld is de plaats, aan den droom ingeruimd, immers doorgaans zoo groot niet; maar dit neemt niet weg, dat de intimiteit van veel Deensch werk ook voor ons is aan te voelen, en — ja, dat het heel dikwijls datgene, wat het voor onze begrippen moge missen aan stuwend leven van dezen tijd, bij nader beschouwing terugwint aan dieper en fijner stemming; stemming, die wij in ons druk bestaan van zichzelf vol- en dichtbouwend land hard bezig zijn, te vergeten.

VOGELVLUCHTPERSPECTIEF VAN HET H. C. ANDERSENPARK TE KOPENHAGEN.

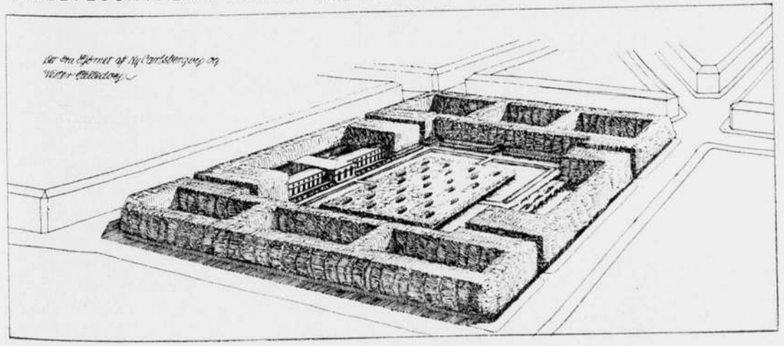

Nu dus: het H. C. Andersen-park. Het is niet zoo heel groot: een bijna rechthoekig terrein van gemiddeld 200 × 275 M., d. i. dus ongeveer 5½ H A. Ook de situatie is niet buitengewoon belangrijk: een overschietend stuk land tusschen de bouwblokken, waar aan vier kanten heel gewoon de straten omheen sluiten. Zoo werd dan ook dit parkje eenigszins een schepping op zichzelf, een aan vier zijden afgerond en afgesloten geheel, dat maar als bij toeval terecht gekomen schijnt op de plaats waar het ligt, maar ook even goed ergens anders had kunnen belanden, en daar even goed had kunnen aarden. Omdat het zichzelf genoeg is.

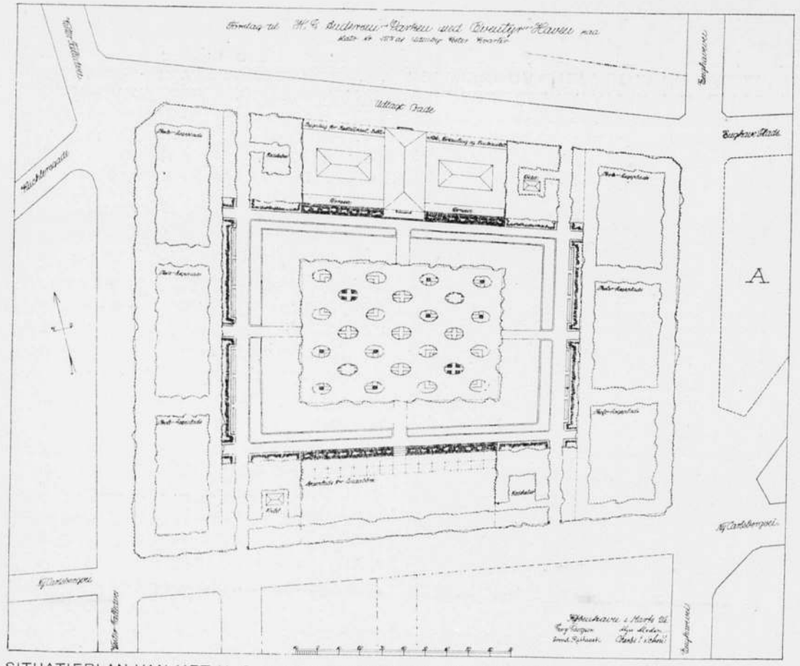

SITUATIEPLAN VAN HET H. C. ANDERSENPARK TE KOPENHAGEN.

Stedebouwkundig is dit uitgangspunt m.i. primitief, maar dit doet voor mijn gevoel toch de verdienste niet te niet van het parkje op zichzelf. Er zit hierin een fijne afgewogenheid van stemmingen, een zuivere gedachte van overgang van het pulseerend leven der straten naar de sprookjeswereld van den middentuin. Het park wordt rondom besloten door een rij van schoolspeelplaatsen, omplant met hoog geboomte; in deze „overgangszône" is verder opgenomen een gebouw met restauratie, badhuis, bibliotheek en vergaderzalen. Dan volgt een tweede zône, die geheel open is gehouden; gazons met wat water in zeer strakke, eenvoudig omsluitende lijnen. En daarbinnen komt de „teveutyrhave", de sprookjestuin. Dit is een doorgaande beplanting van laag groeiende, onder en boven plat geschoren kastanjeboomen, die een vrijwel gesloten bladerdak moeten vormen, waaronder een groenig schemerlicht zal hangen. Maar op regelmatige afstanden zijn de boomen in een kring geplant, zoodat een ronde opening overblijft, en daar pletst dus het zonnelicht ongebroken naar binnen. Zoo wordt telkens een soort van besloten binnenhof gevormd, waar het schemerige halfduister van het dichte bladerdak rondom een besluiting geeft, waarin de blik maar droomend rondwaart: men is in een besloten ruimte, maar uit vrijen wil, want ook de openheid is er nog: onder de lage stammen en takken door lokt de zonnige buitenwereld.

En in deze vrije beslotenheid komen de gestalten van Andersen op ons toe: het leelijke jonge eendje, de vuurslag, de Reiskameraad, en groote Klaus en kleine Klaus, de Sneeuwkoningin en de Prinses op de erwt, zij zijn er alle. Of het zal gelukken, ook daarin de stemming vast te houden, zal nog zijn af te wachten. De beeldhouwer Max Meden, heeft hier een heel moeilijke taak. Maar weet hij deze inderdaad te volbrengen, dan is aan het Deensche volk daarmede een monument geschonken, dat aan het opgroeiend geslacht de beteekenis van zijn grootsten naïeven denker en dichter duidelijker en levender maakt dan wat ook.

Mij rest nog, de namen der ontwerpers te vermelden: Georg Georgsen, Svend Rathsack en Charles I. Schou zijn de architecten, Max Meden zal de beeldhouwer zijn.

UIT BUITENLANDSCHE TIJDSCHRIFTEN.

ARKITEKTEN No. 10, 1926 (Helsingfors).

De N. V. de Unionbank heeft een prijsvraag uitgeschreven voor een nieuw gebouw, op een terrein hoek Alexandersgata en Hagesundsgata. Volgens het programma moest in de te ontwerpen gebouwen behalve de lokalen voor de bank, ruimte worden gelaten voor winkels, met bijbehoorende kantoren en bergplaatsen. De bank legde nadruk op een grootst mogelijke rentabiliteit, zoodat voor winkels een zoo groot mogelijk deel beschikbaar moest zijn. Het uiterlijk moest zakelijk zijn, zonder luxe.

In dit verband moet er bij vermeld worden dat de stad Helsingfors onderhandelingen heeft gevoerd met de Unionbank om een 6,5 M. breede strook van de eigendommen der bank aan de Hagasundsgata aan de stad te verkoopen voor een noodzakelijk geachte verbreeding van de Hagasundstraat. Deze onderhandelingen mislukten, omdat de vertegenwoordigers der stad de eischen van de bank te hoog achtten.

Hoewel onder deze omstandigheden het prijsvraagprogramma geen verbreeding van de Hagasundstraat bevatte, hebben toch een paar van de deelnemers, bewust als ze zich waren van het enorme belang om het steeds toenemende verkeer te ontlasten, gezocht naar oplossingen, die een straatverbreeding mogelijk maakten zonder dat de eischen van het programma in de verdrukking kwamen. Zoo heeft o.a. het project „1927" (1ste prijs. vert.) met uitzondering van de winkelverdieping, de gevel aan deze straat 6,5 M. terug geplaatst. Deze terrasachtige winkelverdieping maakt het volgens den inzender mogelijk dat zonder aanzienlijke economische opofferingen (maar zeker wel met æsthetische! vert.) later de straat op de gewenschte breedte kan worden gebracht.

Tot deze prijsvraag werden door de bank direct uitgenoodigd de architecten Jarl Eklund, Frosterus & Gripenberg, Jung & Jung, Karl Lindahl, W. G. Palmquist en Uno Ullberg, die ieder daarvoor een honorarium van 20.000 F. M. kregen, terwijl een particulier een bedrag van 20.000 F. M. beschikbaar stelde, te verdeelen in twee prijzen, één van 12.000 en één van 8.000, voor de twee beste inzendingen buiten diegenen die uitgenoodigd waren.

De jury bestond uit architect Hugo Lindberg, directeur Amos Anderson, bankdirecteur Dr. Alexander Frey, prof. Armas Lindgren en arch. Erik Stenhammer (Stockholm).

De prijzen werden als volgt verdeeld: 1e Prijs P. E Blomstedt (niet uitgenoodigd) 12.000; 2e Prijs Jung & Jung; 3e Prijs Frosterus & Gripenberg, Dr. Sigurd Frosterus; 4e Prijs arch. W. G. Palmquist en 5e Prijs arch. Hilding Ekelund, die als niet uitgenoodigde 8000 FM. kreeg.

INNEN DEKORATION Januari 1927.

Dit bekende Tijdschrift begint zijn negen en twintigsten laargang met frisschen moed en nieuwen geest. Naar den inhoud van dit nummer te oordeelen wordt meer aandacht gewijd aan goede eenvoudige interieurs dan vroeger. We hebben een tijd gekend dat veel wat de Innen Dekoration gaf voor ons gevoel weinig van een „tegenvoorbeeld" verschilde. De uitgave „Farbige Wohnräume der Neuzeit" heeft de kentering aangegeven. Ook in dit nummer vinden we werken van denzelfden geest. Eenvoud, zakelijkheid gepaard aan fijn materiaal- en kleurgevoel vinden we bij verschillende huisinrichtingen die hier afgebeeld zijn. Vooral de woning van arch. Ernst May getuigt hiervan. Eenige voortreffelijke aquarellen van Karl Pullich versieren dit mooie nummer. G.F.

DAS NEUE FRANKFURT. Monatschrift für die Fragen der Grosstadt-gestaltung. 1e Jaargang 1926-1927. Redactie: Ernst May. Uitgave Englert und Schlosser: Frankfurt am Main.

Het aankondigen en bespreken van het eerste nummer van het nieuwe, frissche tijdschrift „Das neue Frankfurt" is een bijzonder genoegen. Dit blad is, van de voorpagina van den omslag tot de laatste advertentiepagina toe boeiend om te lezen en te bekijken, boeiend door het sterke leven, dat er overal uit te voorschijn breekt, en door de idealen, de ruime zuivere en gezonde idealen van den nieuwen mensch, die er uitstralen. Bovendien is deze uitgave goed verzorgd in alle opzichten, uitstekend geïllustreerd en verrassend mooi van typografie, verrassend zonder puzzle-vignetten of andere onleesbaarheden.

Onder leiding van den Frankfurter Stadsbouwmeester Ernst May, die zich door zijn werken in Frankfurt am Main op het gebied van Stadsuitbreiding en woningbouw als een der vooraanstaande architecten van Duitschland heeft doen gelden, zal dit maandblad de problemen van de groote stad behandelen, en dit eerste nummer toont al dadelijk, dat tot deze vraagstukken meer wordt gerekend dan de moeilijkheden van den stedenbouw in engeren zin. Dit spreekt bijvoorbeeld reeds op het eerste gezicht uit de illustraties die in korte series — in plaats van lange artikelen, die toch niemand leest, of waarvan de lectuur in ieder geval een corvée is — achtereenvolgens treffende beelden geven van het personenvoertuig, den lettervorm, de interieurkunst en de architectuur als uitdrukking van de cultuur. Hoewel de ontwikkeling van de stad Frankfurt uitgangspunt van dit tijdschrift is, (in den grond is het niet anders dan een propaganda uitgaafje van de Frankfurter Publieke Werken of Woningdienst), betrekt het met korte artikelen van Raymond Unwin en van Dr. R. Schmidt-Essen, de directeur van het Ruhrsiedelungverband, met afbeeldingen van Hollandsche en Amerikaansche architectuur en van het proefdorp van Le Corbusier te Pessac bij Bordeaux, de geheele internationale architectuur- en stedenbouwbeweging in zijn sfeer.

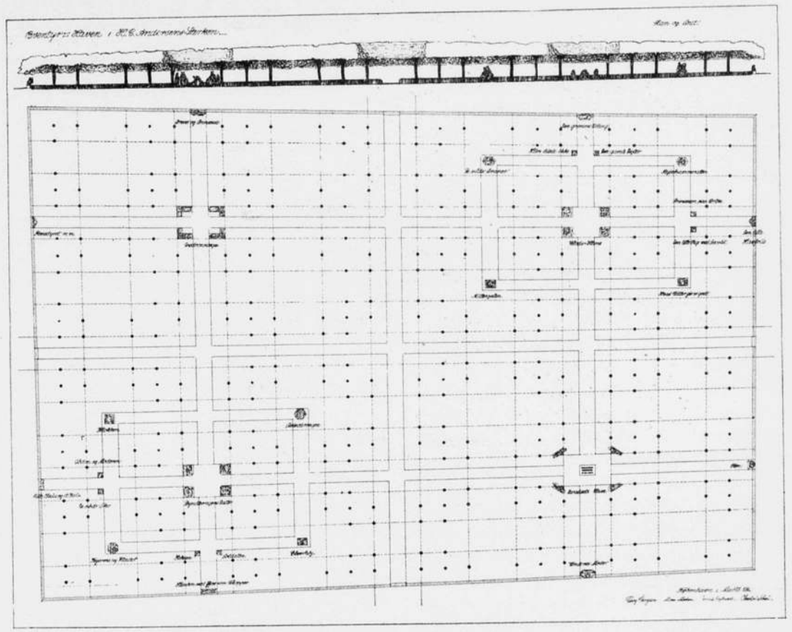

DETAIL VAN HET H. C. ANDERSENPARK TE KOPENHAGEN.

Een paar aanhalingen volgen hier: de eerste uit de inleiding van den Frankfurter burgemeester Dr. Landmann: „Aus den Trümmern erhob sich" — na den grooten oorlog — „ein neues Wollen und Streben, ein Versuch der Besinnung, der Sichzurechtfindens in der verwandelten Welt, eine Rückkehr zu einem Geiststreben, das anknüpft an das Innerlich-Vertiefte, Äuszerlich-Einfache und Edle der deutschen Geistes- und Gefühlswelt. Der Krieg erwies sich wiederum einmal nicht als reiner Zerstörer, sondern als gewaltiger Gestalter des Neuen. Diesem neuen Gestaltungswillen sich offen aufnehmend und freudig mitschaffend zu erschlieszen, an der Auflösung alter, innerlich abgestorbener und in einem Scheindasein dahinvegetierender Formen und Gestaltungen und dem Aufbau neuer ästhetischer, seelischer Bindungen aus einem neuen Zeitgefühl, Zeitwillen und Zeitumständen heraus aufbauend mitzuarbeiten, musz Inhalt und Aufgabe aller der Gegenwart und Zukunft zugewandten positiven Geister sein..... Ein neuer Stil als äusserer Ausdruck einer neuen tiefen Seelenwandlung braucht eine Zeit geduldigen Wachstums bis zu seiner Vollendung. Dem Einzelnen bleibt nur die Mitarbeit an den Durchbruch der neuen Gestaltungen auf allen Kulturgebieten, eine Mitarbeit, die bis ins Letzte hinein ehrlich, wahr und entschlossen sein musz, wenn sie mehr sein und wirken soll, als eine schillernde intellektuelle Seifenblase". De tweede aanhaling is uit een algemeene beschouwing van Ernst May: „... Wie drängen die Erkenntnisse heutiger Gestaltung gleichsam nach homogener Zusammenfassung! Zunächst sehen wir allerdings nur zartes Keimen. Von zielbewuszter und machtvoller Zusammenschlieszung aller Zweiggebiete modernen Schaffens kann noch nicht die Rede sein. Aber schon strömen aus hunderten und tausenden von Quellen, Bächlein und Bäche zusammen, um einst einen neuen, in breitem Bette sicher dahin flieszenden Strom geschlossener Kultur zu bilden. Überall stoszen wir auf das Bestreben zur Ausmerzung des Schwächlichen, Imitatorischen, Scheinhaften, Unwahren, überall bemerken wir zielbewuszten Kampf um Kräftigung, kühne Neugestaltung,

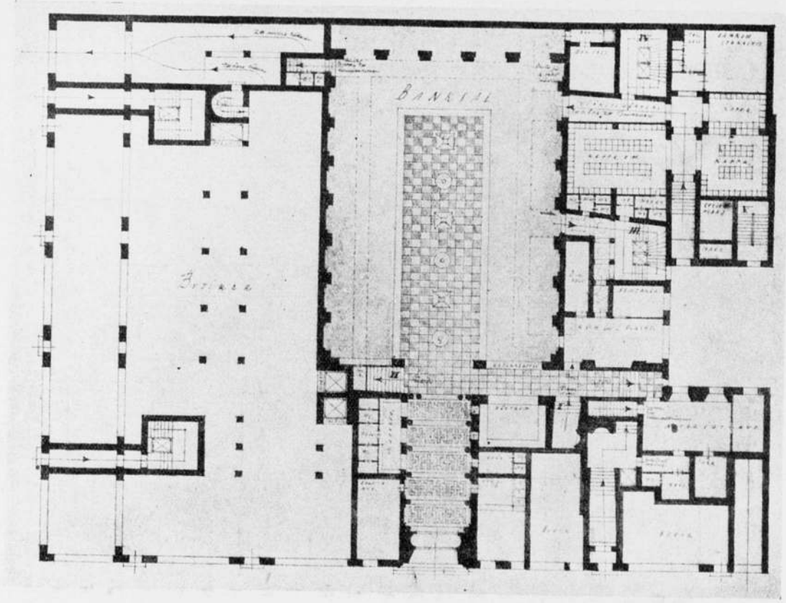

PROJECT. N.V. UNIONBANK TE HELSINGFORS. P. E. BLOMSTEDT. ARCHITECT.

Materialgerechtheit und Wahrheit. Unsere Jugendbewegung strebt nach einer neuen Harmonie von Körper und Geist in enger Anlehnung an die Natur, Der Sport, vielfach noch auf Abwegen, will letzten Endes wenn auch mit anderen Mitteln, das gleiche Ziel erreichen. Die moderne Frau ist des unwürdigen Herumsitzens im Elternhause müde und erobert sich mutig und entschlossen ihren Platz im schaffenden Menschentum. Die Industrie hat sich vielleicht am kürzesten mit rückschauendem Formalismus befaszt. Langsam verläszt die Architektur die Bahnen des Epigonentums und erkennt die Stilgesetze unserer Zeit. Der Industriebau zeigt bereits Gestaltungen von einer neuen, machtvollen Monumentalität. Die veränderte geistige Einstellung des Menschen zum Lebensprobleme entwickelt das neue Wohnhaus. Der Irrsinn der Menschenzusammenpferchung in den steinernen Massen der Mietskasernen weicht einer weiträumigen Auflockerung der Städte. Der Städtebau ist Funktion der neuen Einstellung des Menschen zum Leben... Wie einst mehr andeutende als erfüllende Gestaltung des Scenischen in dem Theaterbesucher nachgestaltendes Erleben unabgelenkt von Äuszerlichem vertiefen konnte, so bieten sich dem heutigen Menschen neue und reinere Wege der Erfassung plastischer Gestaltung in den kristall-

GEVEL AAN DE ALEXANDERSGATAN.

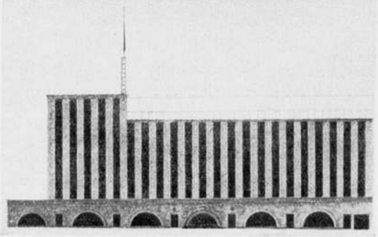

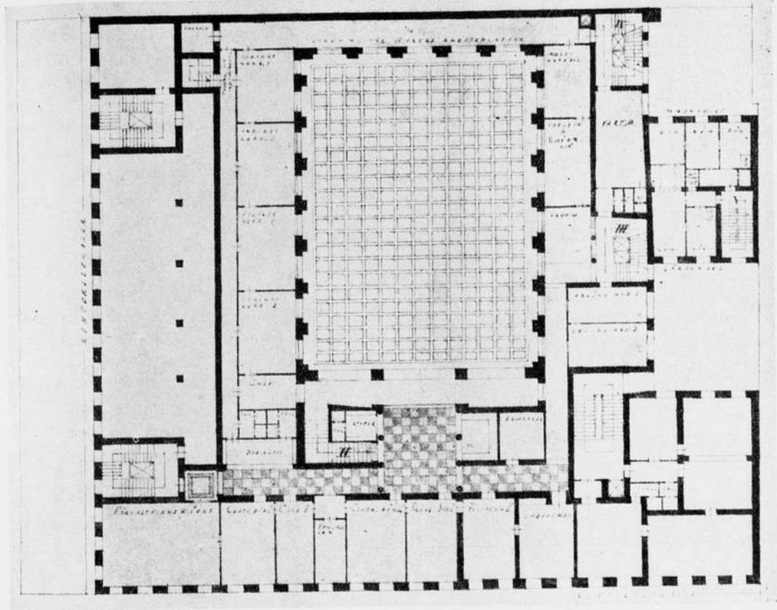

PROJECT. N.V. UNIONBANK TE HELSINGFORS. P. E. BLOMSTEDT. ARCHITECT.

klaren oft bewuszt nüchternen Raumschöpfungen moderner Architektur... Die gleichen Vorgänge bemerken wir auf den Gebieten des Kunstgewerbes. Nicht länger will der moderne Mensch lediglich Luxusgegenstände für die wenigen Reichen erzeugen, ihn fesselt die Gestaltung vollendeter Modelle, die die Maschine, das starke Kind in der Kette unserer Zeit, als Massengut erzeugen soll. Wir wären

PERSPECTIEFTEEKENING. UNIONBANK.

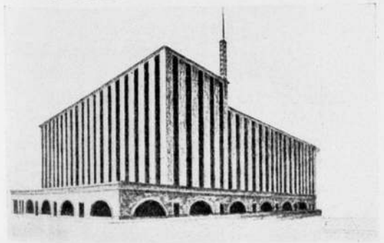

Blinden vergleichbar, 'wollten wir nicht in all diesen Erscheinungen den gleichen Pulsschlag erkennen".

Deze twee aanhalingen mogen volstaan om aan te toonen, dat wat er thans in Duitschland in den werkenden en scheppenden mensch omgaat, wel van een geheel andere geaardheid is, dan de waanzinnige excentriciteiten, die in de eerste jaren na den oorlog vandaar over de grenzen kwamen.

Indien wij weten, dat dit tijdschrift slechts één der uitingen van een of meerdere plaatsen in Duitschland opduikend architectuurbeweging is, dat vele der vroegere voorgangers in dwaasheid en kunstwaanzin thans voorgaan in den ernstigen strijd voor de gezonde idealen van den nieuwen tijd, dan kunnen wij vreugdevol constateeren. hoe betrekkelijk spoedig de algemeene psychose, in welks ban de menschheid in de eerste vredesjaren gelegen heeft, genezen is en dat het land, dat moreel en materiëel zoozeer den invloed van den wereldoorlog en van wat daarop volgde, ondervonden héeft, thans weer geestelijk zoozeer hersteld is, dat het zijn contigent strijders leveren kan in de groote verjongende wereldbeweging, die zich hoog boven de moeilijkheden van oorlog en ontwrichting te voltrekken begint.

A. BOEKEN

DAS WERK. December 1926. Dit fijn uitgevoerde Zwitsersche maandschrift geeft in deze aflevering, die een „Sonderheft" is, „Möbel- und Innenräume", „Möbel- und Innenräume". Waarom hier prachtafbeeldingen van Zwitsersche gletschers aan toegevoegd zijn, is niet recht duidelijk. Maar ze zijn schitterend mooi.

JOURNAL OF THE ROYAL INSTITUTE OF BRITISH ARCHITECTS. 18 Dec. 1926.

De Prins van Wales was de gast van de R. I. B. A. op het December diner. Z. K. H., die goed georiënteerd bleek, wat betreft het architectenberoep, hield daarbij de volgende rede: H. R. H. The Prince of Wales, K. G. K. T. etc. (Hon. Fellow, R. I. B. A.) in responding to the toast, said: In thanking you sincerely for the kind way you have received this toast, and for your hospitality to me to-night, I should like to allude to one or two of the many functions, of the Royal Institute of British Architects. I cannot say — it would be a bold thing to say — that it is the oldest architectural organisation in the world, but it is certainly one of the oldest professional organisations in the British Empire, and it has been remarkably succesful in reaching out to the farthest corners of our great Empire. Its seventy odd affiliated Societies and Branches that are distributed all over the Dominions and the Colonies, keep a very close link with the parent Institute. Through them, this Institute controls and inspires the whole system of architectural education throughout the British Empire, and in all parts of the Empire young men compete for its prizes and for its scholarships.

My friend Mr. Coates, the Premier of the Dominion of New-Zealand, who we are sorry was not able to be present this evening, I am sure would have been glad to hear how succes-

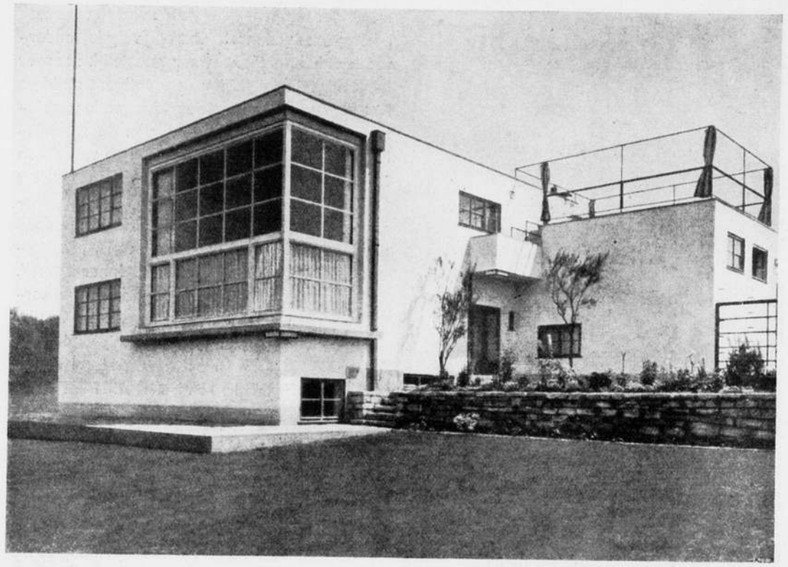

WOONHUIS IN GINNHEIM. ARCHITECT ERNST MAY. ILLUSTRATIE UIT INNEN-DEKORATION.

ful some of his New Zealanders have been in these competitions.

The two paramount objects of this Institute are to look after, first of all, architecture; and secondly, but by no means least, architects. These functions, I consider, are of great importance to the whole of our community. We non of us can escape from architecture, whether it be good, or whether it be bad. We are surrounded by architecture; we are affected by it every day of our lives. If our architects are dull and uninspired we are condemned to live in ugly, ill-constructed buildings; we are compelled to go about our daily businesses in drab and ill-planned cities, towns and villages. But if our architects can give us surroundings that are both good to look at and good to dwell in, the difference in our general well-being and our outlook on life is wonderful. But fostering architecture is not merely a matter of acting, so to speak, as a watch-dog over existing buildings or over proposed plans of buildings, though both those are important functions of the Institute. No, it demands also a very watchful eye on the interests of the architect himself. To do their best work for the nation and for the Empire, your members must have their material interests considered and safeguarded, and, above all, they must be provided with opportunities. Ask the layman this question: "What is the first essential for an architect's work?" The layman will probably answer: "Bricks and mortar, and a piece of ground to put them on." If you were to ask even an Honorary Fellow — and how lucky that I should have achieved this great position by acclamation and not by examination — if you were to ask me, an Honorary Fellow, what the right answer is, I should say: "Clients" The architect differs from other creative artists in this great point: he cannot begin to create until the community gives him his chance. The painter can paint a picture — it may be a very bad picture, but he still has the hope that some silly fool will come and buy it. The musician can start playing, on the chance of collecting an audience. But the poor architect cannot go out and build a town hall, or a hospital, or even a cottage, without a definite commission to do so. He cannot even start building a pig-sty or a reptile house or a monkey house, unless someone has a pig or a reptile or a monkey to put into it. The work of the architect is not the production of drawings, but the erection of buildings. And if this country wants beautiful houses it must employ the best architectural designers. If it wants noble public buildings, it must give the collective genius of this great profession a free opportunity to compete for them.

Mr. President, you have been kind enough to say a word about the architectural policy pursued on the Duchy of Cornwall estates, but I can assure you that this policy has not been followed solely for the good of the general public, it is also a sound business proposition. We have always found that in the erection of cottages or blocks of flats, the cheaper method is by getting architects to design them rather than by adopting a stock pattern. The architect is more economical and obtains his effects by trusting to good proportions, rather than to unnecessary ornament. On the Duchy of Cornwall estates we have always found that a well-designed and simple building invariably gives greater pleasure to those who live in it and—still more important—creates pride in the home. I would warn anybody who contemplates the erection of a building, however great or however small, of the fallacy that it is good policy to economise on the architect's fee. Speaking as a landlord, I can assure him that it is not. The conclusion of an after-dinner speech is always a difficult matter; perhaps that is why so many speakers take such a long time in arriving at it. But the conclusion of my speech to-night is a very easy and pleasant matter. I have been allotted the task of presenting to Professor Östberg the Royal Gold Medal for Architecture.

(His Royal Highness then presented the medal, Professor Östberg being escorted to the Royal presence by Sir Reginald Blomfield, R.A., and Sir John Burnet, R.A., both Royal Gold Medallists.)

The Prince continued.

The presentation of this medal is the highest honour that this country can bestow on any architect, and though the Roll of those who have won it contains names which are famous all the world over, I doubt if there has ever before been more complete agreement on the choice of any recipient. By common consent, Professor Östberg's masterpiece, the new town hall in Stockholm, is one of the greatest buildings ever produced by human genius, and I know I am speaking on behalf of all British architects when I say we are very proud that our Gold Medal should be in his hands.

DE WELSTANDSBEPALING IN DE BOUWVERORDENING.

MR. IR. M. M. VAN PRAAG. DIRECTEUR BOUW- EN WONINGTOEZICHT, SCHIEDAM.

Zooals bekend is stelden de ontwerpers van de Woningwet zich voor oogen maatregelen te treffen om te komen tot een betere volkshuisvesting. Het leeuwendeel van de materie in de Woningwet behandeld is hierop terug te voeren. Naast de verplichting aan de Gemeentebesturen opgelegd om voorschriften daar te stellen, waaraan bestaande en nieuw te bouwen woningen moeten voldoen, staan de maatregelen om te komen tot een voldoende woningproductie, alsmede de voorschriften betreffende het uitbreidingsplan, welke in hoofdzaak allen hetzelfde doel, verbetering der woongelegenheid, in den ruimsten zin beoogen. Het valt echter niet te ontkennen, wanneer men de ontstaansgeschiedenis der Woningwet bestudeert, dat men, zij het dan ook als bijkomstig doel, ook oog had voor andere belangen, met name het uiterlijk aanzien onzer steden. Ongetwijfeld was men vóór het uitvaardigen der Woningwet ook reeds bevoegd voorschriften in het belang van het stedeschoon te geven krachtens Art. 135 der Gemeentewet. Of echter vele gemeenten van die bevoegdheid gebruik gemaakt hebben lijkt mij twijfelachtig. Dit paste kwalijk bij de voorstelling die men zich veelal in die dagen van het eigendomsrecht maakte, un droit inviolable et sacré. Het oorspronkelijk ontwerp der Woningwet bepaalde dat de voorschriften betreffende het

WOONHUIS IN GINNHEIM. ARCHITECT ERNST MAY. ILLUSTRATIE UIT INNEN-DEKORATION.

bouwen en vernieuwen van woningen, enz. moesten daargesteld worden „in het belang van gezondheid en veiligheid".

Op aandrang van de Commissie van voorbereiding schrapte men deze bepaling „in het belang van gezondheid en veiligheid" om de gemeentelijke wetgever de vrijheid te geven ook andere voorschriften dan die in het belang van gezondheid en zedelijkheid te geven, in 't bijzonder klaarblijkelijk die in het belang van den welstand.

„Waarop het hier vooral aankomt", zei de Heer Drucker, voorzitter van de Commissie van Voorbereiding, „is, dat het bij menig voorschrift van de verordeningen eenigszins twijfelachtig zal kunnen zijn of men te doen heeft met een voorschrift in het belang van gezondheid en veiligheid of met een hetwelk met eenigszins andere belangen, b.v. uit het belang van welstand voortspruit.

Om dit met een voorbeeld toe te lichten: de bepaling der rooilijn zal voor een deel zijn in het belang der gezondheid, om n.l. straten van voldoende breedte te hebben; maar daarbij komt nu en dan toch ook eenigszins ter sprake het belang van welstand. Nu zou men in een dergelijk geval steeds blootstaan aan twijfel en chicanes, of men daar te doen had met een voorschrift in het belang van gezondheid en veiligheid, dan wel met een hetwelk daar buiten valt".

Blijkbaar wilde de Heer Drucker aan het uitvaardigen van welstandsbepalingen niet bij voorbaat den pas afsnijden.

DE PRINS VAN WALES GAST VAN R. I. B. A.

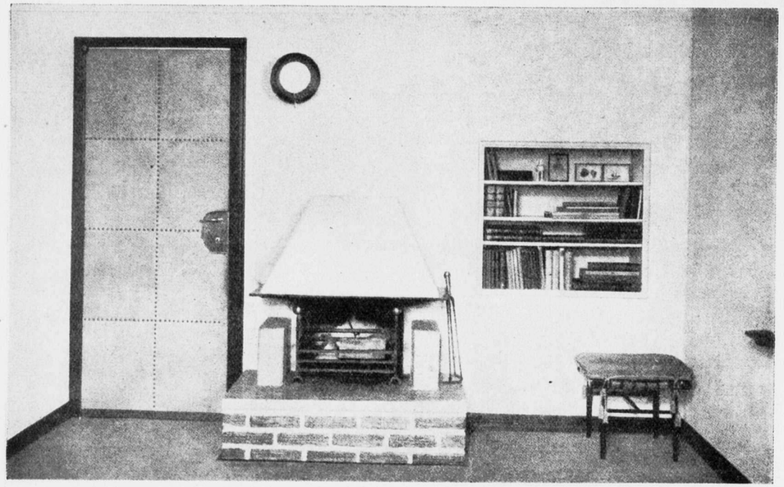

WOONKAMER ONTWERP VAN ARCHITECT W. SOBOTKA. ILLUSTRATIE UIT INNEN-DEKORATION.

Verschillende kamerleden voelden niet veel voor 's Raads bemoeiingen met het stedeschoon. De heer Pijnappel zeide: „Ik zou het zeer betreuren, wanneer de gemeentebesturen zich op aestetisch gebied gingen begeven door middel van politieverordeningen.

Ik ben niet minder dan anderen gesteld op woningen, die een behagelijk voorkomen hebben, maar wanneer de gemeentebesturen daarvoor willen zorgen, moeten zij zelve den grond bezitten, en dien onder zoodanige voorwaarden, als een eigenaar stellen kan, uitgeven. Zoo is het ook geschied in Amsterdam, b.v. in de XVIIde eeuw; maar Amsterdam heeft zich wel gewacht er een officieele aesthetiek op na te houden bij het opleggen van politievoorschriften.

Het kamerlid vond het niet op den weg der gemeentebesturen liggen publiekrechtelijke welstandsvoorschriften uit te vaardigen. Slechts waar de gemeente optrad als privaatrechtelijk grondeigenaar zou zij bij den verkoop dergelijke eischen kunnen stellen.

Een amendement om de oorspronkelijke, beperkte redactie van Art 1 weder te herstellen vond toch in de 2e kamer geen meerderheid. Zonder twijfel is dus het gemeentebestuur bevoegd krachtens art. 1 der Woningwet algemeene bepalingen van aestetisch karakter in de bouwverordening op te nemen. De raad zou verplichtend mogen stellen, in het belang van den welstand, dat niet anders dan met schuine daken gebouwd mag worden, onder een bepaalde helling. Hij mag eischen dat de woningen een hardsteenen onderpui hebben, een bepaalde bouwhoogte voorschrijven, kortom des Raads bevoegdheid in dezen gaat zeer ver. Deze voorschriften zijn echter onderworpen aan de goedkeuring van Gedeputeerde Staten, terwijl ook de kans bestaat dat de Kroon de voorschriften, die den bouwers in het belang van den welstand te zware verplichtingen opleggen, zal vernietigen als strijdig zijnde met het algemeen belang. Ook bedenke men, dat art. 1 der Woningwet slechts spreekt van woningen. Andere gebouwen vallen niet onder het régime van dit artikel. Daarvoor is het gebruik, dat men ervan kan maken ter bevordering van den welstand beperkt tot woonstraten. Staat er te midden dier woningen een winkel, dan zijn dusdanige voorschriften niet van toepassing. Dit artikel kan dan ook voor het stedeschoon niet veel effect sorteeren. De Commissie van voorbereiding begreep dit wel en wilde het woord „woningen" in „gebouwen" veranderen. De regeering ging dit echter te ver. Ook het ontwerp tot wijziging der Woningwet van 1912 wilde aan Artikel 1 een verdere strekking geven. Dit ontwerp, dat, na een toepassing van 10 jaar, de fouten die de Woningwet aankleven, wilde ondervangen, is helaas nooit tot wet verheven. In de latere wijzigingsontwerpen kwam bovengenoemde verandering niet meer voor.

Het gemeentebestuur heeft het in handen te waken tegen ontsiering van de stad door leelijke bouwwerken of gebouwen, die niet in de omgeving passen door middel van de bepaling vervat in Artikel 6 sub 1 a. Hieraan ontleenen Burgemeester en Wethouders de bevoegdheid, zoo de bouwverordening dit uitdrukkelijk bepaalt, nadere eischen te stellen ten opzichte van de in de verordening bepaaldelijk aangewezen punten. In verband hiermede neemt men de welstandsbepaling in de bouwverordening op. Dikwijls is deze aldus geformuleerd.

„Het uiterlijk aanzien van een nieuw te maken gebouw met al wat daartoe behoort, zooals hekken, muren, enz. moet zoodanig zijn, dat het noch op zichzelf, noch in verband met de omgeving uit een oogpunt van welstand aanstoot geven kan.

Burgemeester en Wethouders zijn bevoegd te dien aanzien nadere eischen te stellen". Meestal zullen die nadere eischen van welstand voor elk speciaal geval gegeven worden. Ook is het denkbaar dat zij voor een geheele straat of een geheel stadskwartier gelden. Het lijkt mij echter niet in overeenstemming met de wet, dat Burgemeester en Wethouders die voorschriften vastlegt in een algemeene verordening.

Het spreekt vanzelf dat Burgemeester en Wethouders bij het stellen dier eischen zich laten adviseeren door deskundigen. Daarvoor zal een schoonheidscommissie benoemd worden. Over het nut dezer schoonheidscommissies is veel geredetwist. Het voor en tegen heeft men daarbij tegen elkaar opgewogen. Twee jaar geleden heeft de vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam te zamen met anderen opdracht gegeven tot het uitbrengen van eenige praeadviezen. Het betrof de vraag: Welke maatregelen kunnen door de overheid der stad Rotterdam worden genomen om te bevorderen, dat voldaan wordt aan redelijk architectonische eischen. De eerste praeadviseur Mr. J. P. Bruijnzeel verklaarde sceptisch te staan tegenover de instelling van een schoonheidscommissie „Zin voor schoonheid is toch iets geheel persoonlijks- .... Door critiek, door beschouwing wordt geen schoonheid geboren, die aan anderen kan worden medegedeeld".

Zeer waar, maar daar gaat het ook niet om. De schoonheidscommissie beoogt niet het kweeken van bouwkunstenaars. Burgemeester en Wethouders vragen slechts het subjectieve oordeel van diegenen, op wier oordeel zij prijs stellen, betreffende de mérites van de hen voorgelegde bouwprojecten. Zij stellen vertrouwen in hun opinie en bekrachtigen deze. Maar Burgemeester en Wethouders vragen meer. De Schoonheidscommissie kan niet volstaan met het uitspreken van haar goed- of afkeuring. Dit is slechts de negatieve zijde van haar taak.

Burgemeester en Wethouders toch willen nadere eischen van welstand stellen. Daarvoor assumeeren zij zich de hulp der schoonheidscommissie; van wie zij verwachten, dat zij in elk concreet geval voor hen die eischen zal formuleeren. De schoonheidscommissie zal dus ook positief werk moeten doen. Zij zal aan Burgemeester en Wethouders mededeelen, welke eischen te stellen zijn met het oog op het uiterlijk aanzien van het bouwwerk en ten opzichte van de omgeving. Daardoor vervalt zij onafwijsbaar in het systeem der Bauberatung. Slechts in die gevallen, waar Bauberatung wegens de totale onmacht van den bouwer tot geen resultaat zou kunnen leiden, kan dit achterwege blijven en de aanvrager afgewezen worden. Spoedig mag m. i. de Commissie hiertoe echter niet overgaan. Mr. Bruijnzeel verwacht alleen iets van de verbetering van het peil der bouwaanvragen, m. a. w. van wettelijke bescherming van den architectentitel; door wettelijke regeling van de opleiding der bouwkundigen. De wetgever alleen kan dus zorg dragen, dat zal worden

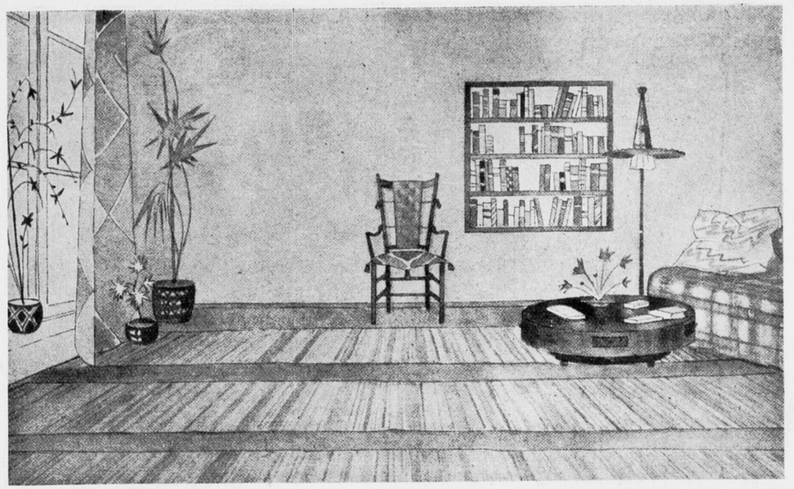

WOONKAMER ONTWERP VAN PROF. KARL PULLICH. ILLUSTRATIE UIT INNEN-DEKORATION.

voldaan aan redelijke eischen van architectuur. Dit is zeker van zeer groot belang. Dat de schoenmaker zijn vak niet verstaat is daaraantoe, maar dat de bouwkundige wanproducten fabriceert, bederft voor tientallen jaren het aspect onzer steden.

Edoch de pogingen om dit doel te bereiken, hoe sympathiek ook, staan naast den arbeid der schoonheidscommissie. Deze is aan dit doel dan ook niet dienstbaar. En mocht eenmaal deze wettelijke bescherming een voldongen feit zijn, dan nog is de schoonheidscommissie niet overbodig. Burgemeester en Wethouders zullen de bevoegdheid behouden het laatste woord te spreken betreffende het architectonische aspect der stad. Al zullen dan slechts bevoegden hunne projecten kunnen inzenden, al zullen deze in verband met het hun toevertrouwde bouwwerk zich ook terdege rekenschap geven van de eischen die de omgeving hieraan stelt, toch blijft de controle der stedelijke regeering gewenscht. Natuurlijk in dezen voorgelicht door haar adviseurs, de schoonheidscommissie. Iedere architect toch houdt er zijn eigen subjectieve meening op na en staat niet zoo onbevangen tegenover zijn werk als de schoonheidscommissie. Om inderdaad een harmonisch geheel te verkrijgen, mag men er niet op vertrouwen, dat het totaal der bouwwerken, die evenzooveel subjectieve meeningen vertegenwoordigen betreffende de aanpassing aan de omgeving, dit geheel wel zal opleveren. Het oppertoezicht der schoonheidscommissie blijft evenzeer gewenscht. Haar werk zal evenwel dankbaarder zijn.

Nu rijst nog de vraag of hooger beroep op de uitspraken der schoonheidscommissie wenschelijk is.

Het systeem der beoordeeling in twee instantiën ontleent men aan de rechtspraak. De ratio van het hooger beroep zou zijn, dat de feilbaarheid van den eersten rechter een nieuwe behandeling door een hooger gerecht wenschelijk maakt in het belang der verliezende partij, of in het belang van den veroordeelde. Het nut van de rechtspraak in twee instantiën wordt echter wel eens in twijfel getrokken. De rechter evenwel toetst het hem voorgelegde feitenmateriaal aan het objectieve recht in de wet; in sommige gevallen ook de gewoonte; slechts in enkele gevallen toetst hij die feiten aan oncontroleerbare begrippen, als de goede trouw en billijkheid. Juist wegens die controleerbaarheid aan uitwendige zaken,

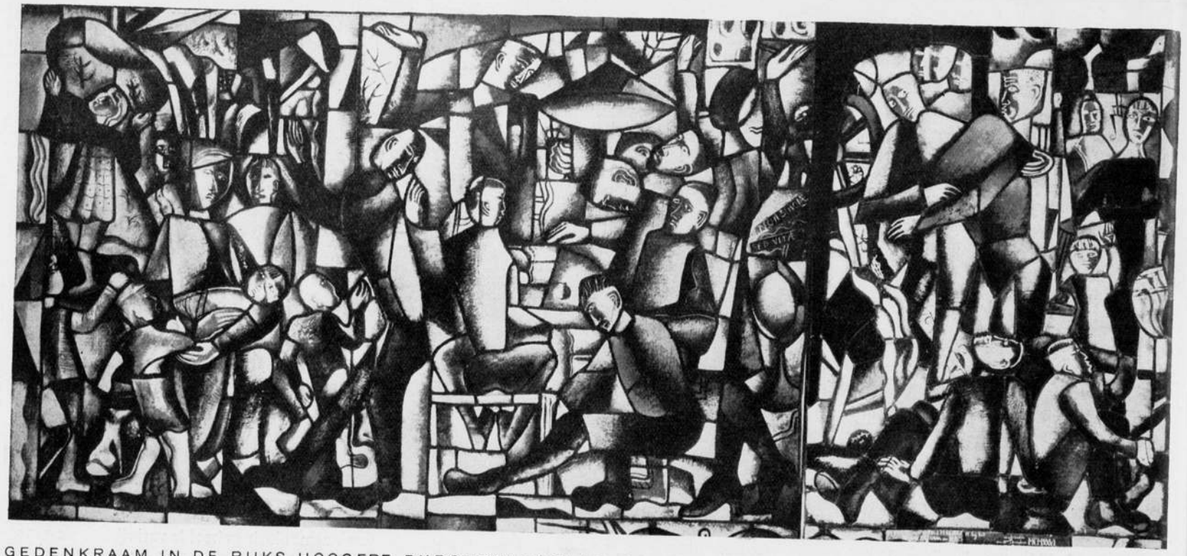

GEDENKRAAM IN DE RIJKS HOOGERE BURGERSCHOOL TE ALMELO. ONTWERP JOEP NICOLAS.

als het geschreven recht en de gewoonte, kan hooger beroep op zijn plaats zijn.

De schoonheidscommissie bezit echter zulk een objectieve maatstaf niet. De leden gaan te rade met hun innerlijk, hun aangeboren en door practijk en ervaring aangespitst gevoel voor schoonheid en harmonie. Het is hier zuiver een quaestie van waardeering, welke aan iedere contrôle ontsnapt. Hooger beroep kan tot geen ander resultaat leiden, dan dat een andere, even subjectieve meening, gesteld wordt naast de eerste. In het oordeel der schoonheidscommissie heeft Burgemeester en Wethouders voldoende vertrouwen om dit te bekrachtigen. (De schoonheidscommissie bezit natuurlijk geen verordenende bevoegdheid; Burgemeester en Wethouders zal van het advies van hunne deskundigen echter niet spoedig afwijken).

Van een juridisch standpunt bezien mag men het zonder hooger beroep inzake de welstandseischen niet doen. De welstandsbepalingen toch berusten op Art. 6 der Woningwet, welk artikel bepaalt, dat van de nadere eischen door Burgemeester en Wethouders gesteld beroep op den Gemeenteraad toegelaten is.

Dit beroep op den Raad is het tegenstuk van de overdracht van verordenende bevoegdheid aan Burgemeester en Wethouders. Deze waarborgen tegen willekeur, welke de wetgever met deze bepaling aan den bouwer geschonken heeft, mag men hem niet ontnemen. De Raad zal dus in tweede instantie de door Burgemeester en Wethouders gestelde welstandseischen te beoordeelen hebben en daar hij ook ter zake niet deskundig is, zich moeten verlaten op het oordeel van deskundigen. Deze deskundigen mogen niet de adviseurs van Burgemeester en Wethouders zijn. Deze toch kunnen niet anders oordeelen dan zij reeds gedaan hebben. Zou de Gemeenteraad met hen te rade gaan, dan zouden de rechten der bouwaanvragers illusoir gemaakt worden.

Een andere deskundige of een andere commissie van deskundigen zal geraadpleegd moeten worden. Zoo dwingt de wet tot het instellen van hooger beroep inzake welstandseischen, dat wegens het subjectieve, het oncontroleerbare van schoonheidsbeoordeeling ondoelmatig en derhalve niet wenschelijk is.

GEDENKRAAM IN DE RIJKS HOOGERE BURGERSCHOOL TE ALMELO

DOOR JOEP NICOLAS.

Joep Nicolas schreef in de toelichting bij zijn schetsontwerp voor dit raam dat „het bedoelt te verbeelden de beteekenis van het onderricht, de vorming van den geest in zijn organischen samenhang met het leven dat vooraf gaat — de onbewuste jeugd — en het bewuste, doelmatige leven dat eruit voortvloeit en erop volgt.

Zonder in het kleine bestek van het raam een hinderlijke decoratieve scheiding te maken, is er, uit suggestief oogpunt, een triologische indeeling te bemerken en een crescendo bedoeld in de sterkte der rhytmische compositie, alsook in de gedecideerdheid der kleur".

Deze triologie is te lezen als — de wording der kindsheid-, de vorming of leertijd — en het volgroeide leven.

Het raam meet ongeveer 3 × 1,5 M., en vormt mede door de gelijkmatige vulling en de geaardheid van de kleur een sterke wandversiering in een der vertrekken. G. W.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD EN ARCHITECTURA

COMMISSIE VAN REDACTIE: H. TH. WIJDEVELD VOORZITTER, J. P. MIERAS SECRETARIS-REDACTEUR. H. C. VERKRUYSEN REDACTEUR. C. J. BLAAUW, WIEGER BRUIN, J. C. MEISCHKE, C. B. POSTHUMUS MEYJES, Ir. A. J. VAN DER STEUR. RED.-ADRES WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM, TEL. No. 36736 POSTGIRO No. 122568.
ABONNEMENTSPRIJZEN BIJ VOORUITBETALING VOOR NEDERLAND f 10.—, BUITENLAND f 15.— 'S JAARS. ADVERTENTIËN 1—6 REGELS f 1.80, ELKE REGEL MEER f 0.30. BIJ CONTRACT BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN.
UITGEVERS EN BUREAUX VOOR ADMINISTRATIE MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5, DEN HAAG.

1927 No. 5

TOELICHTING VAN Dr. BERLAGE EN DEN DIRECTEUR VAN GEMEENTEWERKEN OP HET 2e HOFPLEIN-ONTWERP.

Hieruit ontleenen wij het volgende: Beginselen van een eenvoudige oplossing:

Staande voor de uitvoering van de ons verstrekte opdracht „een vereenvoudigd en onder de tegenwoordige omstandigheden financieel uitvoerbaar plan" op te maken voor de verbetering van het Hofplein, achten wij het geraden met enkele woorden er op te wijzen, dat, hoewel vereenvoudiging van het plan van 1921 zeer wel mogelijk is te achten, men toch niet uit het oog mag verliezen, welke beteekenis dit plein reeds thans heeft voor het verkeer in geheel Rotterdam, een beteekenis, die bij verderen uitbouw van de stad steeds grooter zal worden.

Weinig steden toch vertoonen in hun plattegrond een zóó markant punt van samenkomst der hoofdverkeersaderen als het Hofplein te Rotterdam. Hier vereenigen zich de toe- en afvoerwegen voor het Zuiden (Coolsingel) het Westen (Kruiskade en later ook verlengde Diergaardelaan of Stationsweg), het Noord-Westen (Schiekade), het Noord-Oosten (Rottekade) en het Zuid-Oosten (Pompenburgsingel), welke de geheele stad op den Rechteroever in 5 stukken deelen en welke zich zullen verlengen naarmate de oppervlakte der stad toeneemt. Het lag dus voor de hand, dat in 1921 op dit punt van samenkomst der hoofdverkeerswegen een plein werd ontworpen, dat door zijn ruimte een rustpunt zou vormen voor het verkeer en waar men, uit de ééne richting komende, zich opnieuw zou kunnen oriënteeren, om den weg in een andere richting te vervolgen.

Deze ruime oplossing moest nu worden losgelaten om tot een meer beperkte opvatting over te gaan. Hiertoe biedt de plaatselijke toestand zelf het middel, omdat de mondingen der verkeersaderen nog op zoodanigen afstand van elkaar verwijderd bleven, dat het mogelijk bleek, hen in 2 afzonderlijke groepen samen te brengen, tusschen welke groepen weder een verbinding van voldoende afmetingen zal zijn aan te leggen. Wij hebben dus gemeend de beperkte oplossing hierin te moeten zoeken, dat inplaats van het plein een breede verkeersweg wordt gevormd, waarin 2 hoofdknooppunten van het verkeer zich accentueeren.

Deze hoofdknooppunten zijn:

Westelijk: de samenkomst van Coolsingel, Kruiskade en Stationsweg met Diergaardelaan; Oostelijk: Rottekade, Pompenburgsingel en, hoewel van meer ondergeschikte beteekenis: Ged. Binnenrotte.

Neemt men in aanmerking, dat de plaats voor elk van deze knooppunten slechts weinig speling toelaat, dan liggen hiermede de twee hoofdelementen voor het nieuwe plan dus vrijwel vast en daarmede ook de verbinding, welke tusschen deze beide moet worden gelegd. Intusschen speelt ook bij deze oplossing het àl of niet behouden van de Delftschepoort een rol van beteekenis. Was men geheel vrij in de keuze van het tracé van het verbindende middengedeelte, dan zou dit waarschijnlijk over de plaats, waar de poort zich bevindt, getrokken worden. Een goede oplossing is echter ook mogelijk door het tracé langs de poort te leggen, doch dan slechts aan de Zuidzijde. Wij hebben gemeend de Delftschepoort te moeten behouden; de weinige bouwmonumenten, welke Rotterdam bezit, dienen te worden gespaard.

Van deze beginselen uitgaande, heeft het nieuwe plan zich gevormd en is het uitgewerkt op de wijze als de teekening aangeeft.

Architectonische oplossing:

Hoewel het Hofplein in zekeren zin een breede verkeersweg is geworden (men zou het ook een lengteplein kunnen noemen) met twee knooppunten, is toch getracht dezen verkeersweg zooveel mogelijk te verruimen en bovendien daaraan het gesloten karakter van een plein te geven.

Daartoe is de Delftschepoort door een segmentvormig bouwblok, als winkelgalerij, ombouwd, waardoor ten eerste is bereikt, dat de poort niet geheel geisoleerd komt te staan, en ten tweede, dat de „verkeersweg" daar ter plaatse een pleinvormige verruiming krijgt. Er zal daardoor inderdaad een mooie ruimtewerking ontstaan.

Toch moest aan de Schie, die later een belangrijke verkeersweg zal worden, de gelegenheid worden gegeven onbelemmerd het plein te bereiken. Daartoe zijn twee afzonderlijke poorten in het bouwblok aangebracht (de geslotenheid van den segmentvormigen wand mocht niet worden verbroken) waardoor het komende en gaande verkeer terzijde van de Delftschepoort wordt geleid.

Dit bouwblok wordt aan de zijde van den Coolsingel begrensd door een axiaal geplaatst gebouw, met de bedoeling het eerste verkeersknooppunt van het plein te beheerschen; vandaar, dat een belangrijk hoogte-accent (hoogbouw) voor dit gebouw gewenscht is. Door het gebouw loopt een smalle winkelgalerij ter verbinding van Coolsingel en Schie. Aan den hoogbouw sluit zich aan de eene zijde der bebouwing van den verkeersweg

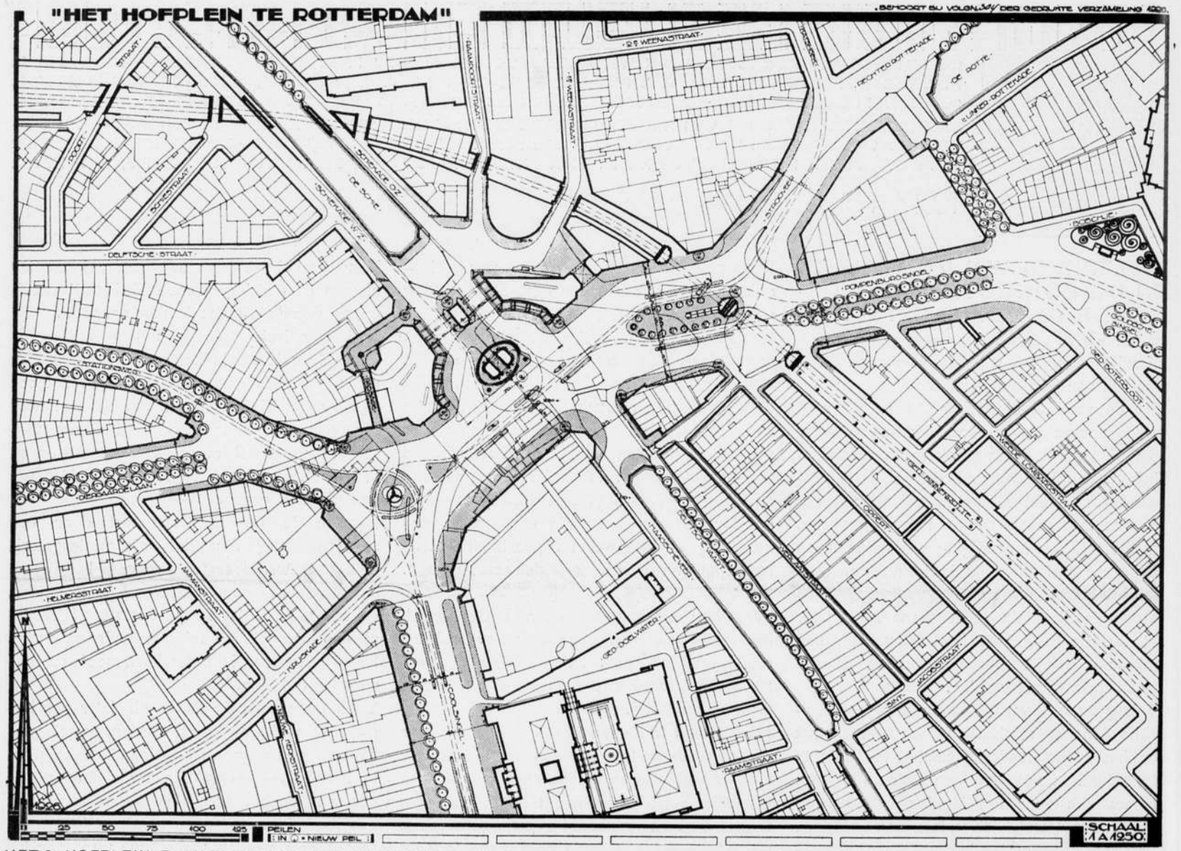
"HET HOFPLEIN TE ROTTERDAM"
BEHOORT BIJ VOLGNO. DER GEDEPUTE VERZAMELING
DE MEENSTRAAT
DELFTSCHE STRAAT
SCHIEDAMSCHE DIJK
DE BOMPE
SCHIEDAMSCHE DIJK
DELFTSCHEPOORT
STATIONSPLEIN
HEILIGEWEGSTRAAT
HAAGSCHEVEER
COOLSINGEL

punten hebben wij de breedte van de rijwegen gesteld op 12,5 M., daartusschen de trambaan van 5 M. met vluchtheuvels van 1,5 M. en vervolgens de trottoirs met breedten van 8 en 12 M.

Op de plaats waar de totale breedte-afmeting het geringst is, tusschen het verhoogde voetpad om de Delftschepoort en de nieuwe bebouwing langs de Zuidzijde van den verbindingsweg, bedraagt de afstand nog 45 M. Het Oostelijke knooppunt wordt van den verbindingsweg, gescheiden door de spoorwegviaduct met hare pijlers. De tegenwoordige toestand demonstreert genoegzaam, dat deze pijlers niet behouden kunnen blijven; een nieuwe is noodig ongeveer midden tusschen de beide, welke thans het verkeer het meest belemmeren en opgeruimd moeten worden. Dientengevolge moeten drie overspanningen van de bestaande viaduct worden vervangen door 2 nieuwe.

In het Oostelijke knooppunt is, behalve op doorvoering van den Pompenburgsingel, gerekend op gedeeltelijke demping van de Rotte, teneinde hier het begin te kunnen vormen van een beteren toegang naar het Noorden, die op den duur zeer zeker noodig is.

Voor het tramverkeer ligt het centrale verkeerspunt, waar ook van de eene lijn op de andere kan worden overgestapt, bezuiden de Delftschepoort; echter hebben als zoodanig bij het tegenwoordige net ook de verdeelpunten bij de viaduct en aan het einde van den Coolsingel hun beteekenis. Overigens biedt het thans opgemaakte plan alle gelegenheid om nieuwe tramverbindingen, bijv. Coolsingel—Schiekade, samen te stellen.

Onteigening.

Hoewel wij meenen met het thans aangeboden plan een belangrijke vereenvoudiging van dat van 1921 te hebben verkregen, vereischt ook het nieuwe voorstel een vrij omvangrijke onteigening. Dit blijft een moeilijk punt. Heeft men eenmaal de taak aanvaard om een ruimen opzet te besnoeien, dan moet men er zich voortdurend voor hoeden hiermede niet te ver te gaan. Nimmer mag uit het oog worden verloren, dat op het Hofplein de verkeerswegen van Groot-Rotterdam zullen samenkomen en doet men dit, dan meenen wij in geen enkel opzicht beneden de thans door ons aangenomen maten te mogen gaan. Wij achten een oplossing onmogelijk, waarbij naar de door ons gestelde beginselen een plan zou worden verkregen, waarbij belangrijk minder zou worden onteigend en dat toch voldoende rekening zou houden met de toekomst.

Zonder een vrij belangrijke onteigening is o. i. dit vraagstuk niet op te lossen op een wijze, welke Rotterdam waardig is.

Wij nemen echter aan, dat de financieele gevolgen daarvan tot een minimum zijn terug te brengen door gelegenheid te geven tot verplaatsing van kostbare zaken naar nieuwe panden, welke minstens even gunstig gesitueerd zullen zijn als bij den bestaanden toestand. Wij hebben niet gerekend op onteigening van panden aan de Langebrug en bij de Rotte, omdat de wijze van uitvoering van den nieuwen toegang naar het Noorden later kan worden bezien.

Voorts dient nog vermeld, dat in het plan van 1921 opgenomen was een verbreeding van de verbinding, langs de Noordzijde van de viaduct, tusschen 1e Weenastraat en Hofplein, zulks met het oog op den toegang voor voertuigen naar het station Hofplein. Het thans voorgelegde plan belet het nemen van een dergelijken maatregel niet; wij meenen dien echter niet te moeten voorstellen, omdat het o. i. beter zal zijn bij het station Hofplein slechts één verkeersrichting voor voertuigen (auto's in hoofdzaak) voor te schrijven en als toegangsweg naar dat station de 2e Weenastraat aan te wijzen.

Financieele beschouwingen.

In het algemeen hebben wij getracht de onteigeningskosten, dien belangrijken factor in het geheele probleem, zoo laag mogelijk te houden en meenen daarin te zijn geslaagd. Tegenover een cijfer van f 7.953.000 van 1921 kunnen wij thans een bedrag stellen van f 4.605.000. Ook om andere redenen is naar onze meening het vereenvoudigde plan financieel veel meer aannemelijk dan dat van 1921. Dit komt niet tot uitdrukking in het eindcijfer, dat slechts weinig van het vroegere verschilt, doch ter staving van onze meening wijzen wij met nadruk op van hoeveel beteekenis het is, dat de zeer riskante post, opbrengst van den bouwgrond, door ons voorzichtig geraamd, zeer veel lager is dan die, welke daarvoor in de becijferingen van 1921 werd gesteld. Daár werd hiervoor een bedrag van f 7.408.000 uitgetrokken, terwijl wij het cijfer thans op f 3.060.000 contante waarde f 2.766.000 stellen. Bij het nieuwe plan naderen wij dus veel meer de waarschijnlijkheid, dat binnen niet al te langen tijd dit bedrag door bouwondernemingen zal kunnen worden besteed en hierdoor worden zoowel de uitvoerbaarheid als het financieele risico der Gemeente in hoofdzaak beheerscht.

Voorts is het bij deze oplossing niet noodig, dat aanstonds zeer groote complexen grond in één hand worden gegeven ter bebouwing. De bebouwingswijze zal uiteraard niet zonder de noodige harmonie mogen blijven, maar overigens is er thans veel meer vrijheid den bouwgrond in gedeelten uit te geven en de afzonderlijke deelen der nieuwe bebouwing in vrijer verband te behandelen. Wij meenen ook hierdoor het financieel risico voor de Gemeente aanmerkelijk te hebben verminderd. Ook de kosten van bestrating en die voor de kunstwerken zijn thans veel lager dan in 1921. Bij de beoordeeling van de kosten vergete men bovendien niet, dat door de uitvoering in periodes, welke ook om technische redenen noodzakelijk is, de onteigende perceelen voor een belangrijk deel niet behoeven te worden ontruimd, vóórdat elders in de onmiddellijke omgeving gelegenheid tot nieuwbouw zal zijn gegeven; alleen voor de eerste afbraak bestaat deze gelegenheid niet, doch zal naar een meer verwijderde plaats, bijv. aan de doorbraak Jonker Fransstraat-Coolsingel moeten worden verwezen.

Uitvoeringswijze.

Periode A. Wij nemen aan, dat er drie jaren zullen verloopen, voordat de onteigening geëindigd is. In deze periode is een voorziening noodig, om al dadelijk het verkeer zuidelijk van de Delftschepoort te kunnen afleiden; hier moet de bestaande waterweg: Rotte—Schie—Delftschevaart, voorloopig nog blijven bestaan, zoodat er na vaststelling van de nieuwe rooilijnen een tijdelijke brug moet worden gelegd.

Periode B. Zou na 3 jaar (einde onteigening) de nieuwe verbinding van de Schie met de Rotte tot stand zijn gekomen, dan zou het geheele plan afgewerkt kunnen worden. Aangezien echter een sluis gebouwd moet worden in het nieuwe kanaal, laat het zich aanzien, dat er op gerekend moet worden, dat aanvankelijk de doorvaart nog 1 à 2 jaar via het plein zal plaats hebben.

Inmiddels kan begonnen worden met afbraak van de bebouwde punt tusschen Stationsweg en Kruiskade; hier kan al aanstonds de bouwgrond worden verkocht. In deze periode wordt de spoorwegviaduct gewijzigd, waarmede eventueel al in periode A ware aan te vangen.

Periode C. Daarna worden de panden bezuiden de Delftsche poort geamoveerd en de overblijvende grond wordt verkocht. Kan de verbinding Delftschevaart—Rotte—Schie nog niet worden afgesloten, dan blijft het meest oostelijke perceel bouwgrond nog onverkocht tot die verbinding kan worden overwelfd.

De hoek bij het Slagveld wordt tevens afgebroken, om, zoodra de scheepsverbinding kan worden verbroken, over te gaan tot verdere uitvoering van het plan.

Periode D. De verkeersweg bezuiden de Delftsche poort wordt geheel op het nieuwe niveau aangelegd, het geheele verkeer gaat dus tijdelijk weer benoorden de Delftsche poort (deze periode behoeft slechts kort te duren, indien de tijdelijke brug zoodanig gemaakt wordt, dat zij tevens als overwelving op lager peil kan komen).

Periode E. Vervolgens wordt het geheele verkeer bezuiden de Delftsche poort geleid en worden de overwelvingen over de Schie met de aansluitende straatgedeelten op het nieuwe peil aangelegd. Daarna kan het verdeelpunt bij de viaduct geheel in orde worden gemaakt en kunnen de bouwblokken benoorden de Delftsche poort worden verkocht.

De Langebrug en de Stokvischverlaat kunnen eerst gewijzigd worden, wanneer de nieuwe verbinding Schie—Rotte gereed is. Deze wijziging zal vermoedelijk kunnen samenvallen met periode C of D. Het is wenschelijk, dat zij wordt uitgevoerd vóór periode E; anders is tijdelijke overbrugging noodig van de Kolk tusschen de schuif aan de Westzijde van de Langebrug en het Stokvischverlaat.

De gedeeltelijke demping van de Rotte en de wijziging in het bouwblok bij de Langebrug behoeft eerst te worden uitgevoerd, wanneer de gelegenheid daartoe gekomen wordt geacht. Het werd reeds vermeld, dat het wenschelijk is hiertoe over te gaan, wanneer vaststaat hoe de t. z. t. aan te leggen betere verbinding Hofplein—Noordelijk stadskwartier zal worden gemaakt.

ONTVANGEN BOEKWERKEN.

Verzamelde opstellen door Dr. Ir. J. H. Plantenga met 125 illustraties. Uitgave van J. H. Paris te Amsterdam. De opstellen, die in dit bundeltje zijn verzameld, zijn op een enkele uitzondering na verschenen in het „Letterkundig bijblad" van de Nieuwe Rotterdamsche Courant, 't zij als feuilleton, 't zij als reisbrief, 't zij als artikel. De herkomst van de stukken, doet reeds dadelijk vermoeden dat het karakter ervan zal zijn: vlotte lectuur voor den intellectueelen krantenlezer. De heer Plantenga verstaat inderdaad de kunst zulke lectuur te geven. Hij blijkt met groot gemak historische toestanden en gebeurtenissen te kunnen analyseeren, van hetgeen hij noodig heeft een duidelijk exposé te kunnen geven, om daaraan zijn beschouwingen en het vermelden van allerlei wetenswaardigheden vast te koppelen. Zijn artikelen blijven net genoeg tegen de oppervlakte om als opstellen in den ruimeren kring van het dagblad lezend publiek belangstelling te kunnen ondervinden. Zij blijven er echter ook juist ver genoeg onder om ook nog belangwekkend te zijn voor den engeren kring van de architecten. Het menu, dat de heer Plantenga opdischt, heeft verscheidenheid genoeg, Het Raadhuis op den Dam, Constantyn Huygens en de bouwkunst, Drie buitenverblijven van Lorenzo il Magnifico, Florentijnsche paleizen, Rubens en Ganua, Guarini en Juvara, Chartres, de bouwgeschiedenis van het Louvre, en de bouwkunst in Hessen en Frankenland zijn de titels der opstellen. Het laatste opstel, het meest uitvoerige, is tevens het meest belangwekkende. De schrijver, die een groote studie heeft gemaakt van de barok, brengt ons in kennis met prachtige stukken architectuur uit de 17e en 18e eeuw, die geen groote algemeene bekendheid hebben.

De daad van den jongen schrijver om zijn opstellen reeds te verzamelen, zal voor hen, die van oordeel zijn dat daarvoor minstens eenige grijsheid van hoofdhaar moet worden vereischt, verontschuldiging kunnen vinden in de geschapen mogelijkheid de opstellen te kunnen illustreeren. Een groot aantal afbeeldingen, voor een deel naar vrijwel onbekende photographieën en naar eigen opnamen, zijn tusschen den tekst opgenomen. Zij komen in de bruinachtige tint van den druk zeer goed uit, en vormen een groote aantrekkelijkheid van het boek.

Huisraad en binnenhuis in Nederland, in vroeger eeuwen, door Prof. K. Sluyterman, 2e veel vermeerderde druk, 's-Gravenhage, Mart. Nijhoff.

Dit boek mogen wij bekend veronderstellen. In 1918 verscheen de eerste druk van dit werk, waarin de schrijver een beknopt doch zoo volledig mogelijk overzicht trachtte te geven van het Nederlandsche Meubel- en de Woninginrichting in de periode van 1400—1800.

In hoofdzaak is in de tweede druk de oorspronkelijke indeeling behouden. Achtereenvolgens worden behandeld: de laat-Gothiek, de 16e en 17e eeuw, het binnenhuis en zijn onderdeelen, het meubel, de kandelaars en kronen, de klok, voorts de overgang tot de 18e eeuw, de geheele 18e eeuw, en tot slot het begin van de 19e eeuw. Sommige hoofdstukken zijn omgewerkt, zooals bijv. dat over de Gothische periode, teneinde vooral het licht te doen vallen op het rede gevend constructief beginsel, en de stijlbegrippen der middeleeuwen, waaraan alle latere meubels kunnen worden getoetst. Om den geleidelijken overgang van den rationeelen constructievorm der 15e eeuw, tot den klassieken siervorm der latere tijdperken duidelijker aan te toonen, is ook aan de evolutie welke hoofdzakelijk in

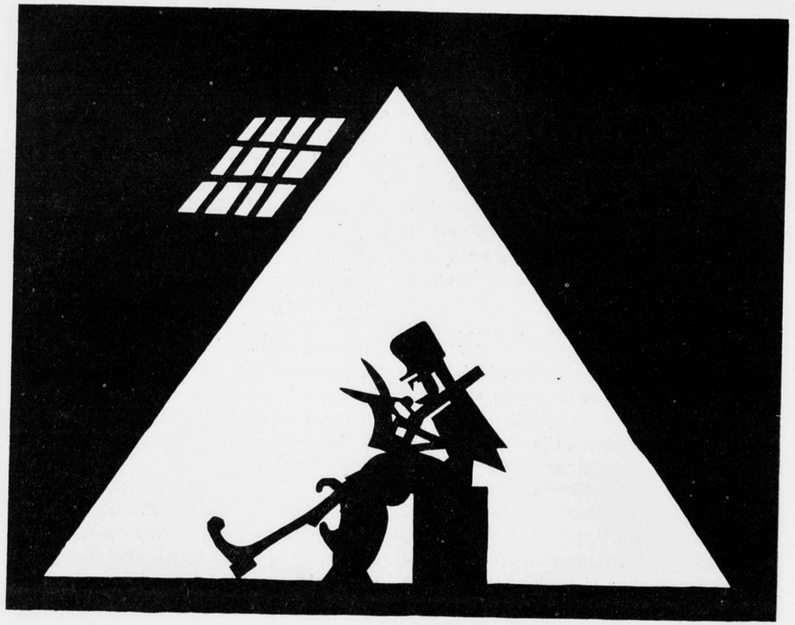

Aan een stukke stormhoed
Fabriceert hij welgemoed
Een voortreffelijk vizier
Van een oud stuk bordpapier.

SCHIMMENSPEL „DON QUICHOTE" VAN PIET VAN GELDER.

de 16e eeuw plaats vond, meer aandacht gewijd. Het illustratiemateriaal is aanzienlijk uitgebreid, terwijl een zestal afbeeldingen naar (wat al te puriteinsche) opmetingen van Mej. J. B. Mouton) aan de platen zijn toegevoegd. Dit fraai uitgevoerde boek biedt thans een uitgebreid studiemateriaal aan waaruit zeer veel te leeren valt. Prof. Sluyterman eindigt zijn boek aldus: „Dan zijn wij daarmede omstreeks 1860 gekomen in de jaren van totale smakeloosheid in binnenhuis en meubel, waarop een sterke reactie moet volgen om de diepgezonken kunstnijverheid en meubelkunst weer op te heffen. Beter opgevat kunstonderwijs, verstandige leiding in de technieken, in het kort, een oplevende belangstelling voor de goede kunstuitingen van voorheen, hebben tegen het einde der vorige eeuw een zoodanige verbetering gebracht zoowel elders als hier te lande, dat wij nu met vertrouwen kunnen zeggen dat de verloren jaren 1860, wel weer zijn ingehaald en het Interieur en het Meubel heden ten dage opnieuw op een hooger peil zijn gebracht. Met de ruimere inzichten van onzen modernen tijd worden thans in meerdere mate dan eenigen tijd geleden de schoonheid en het eerlijke karakter van het huisraad uit het verleden gewaardeerd".

Mogen wij hieraan toevoegen dat de arbeid van Prof. Sluyterman zal bijdragen dat ook het werk en het eerlijke streven van hen die het huisraad van heden maken, in meerdere mate dan wij gewend zijn zal worden gewaardeerd. Wordt het boekwerk ten volle begrepen, dan zal men niet alleen de schoonheid in het verleden, maar ook die in het heden, waar zij te vinden is, kunnen vinden.

Nederlandsche Ambachts- en Nijverheidskunst. MDCCCCXXV, MDCCCCXXVI Rotterdam MDCCCCXXVI. W. L. en J. Brusse's Uitg. Mij. Men zou het zoo niet zeggen maar dit is kortweg het Jaarboek van de V. A. N. K. 1925 en 1926. Wij hebben, naar wij meenen als zoovelen met ons, de bedoeling van dit jaarboek nooit recht gesnapt, en haar alleen begrepen als een in zoo gezegd schoone vormen en in een, naar men meent, verleidelijk aantrekkelijk gewaad gestoken adresboek van H. H. Kunstnijverheidskunstenaars. Wat, groote hemel, gaan ons deze meubelen, deze glazen, deze kommen, deze bekers, deze lampen, deze emails, deze penningen, deze vruchtenschalen, kandelaars en melkkannen, deze Heiligen, tamme kastanjeboomen, kameelhengsten, drinkbakken, pessimisten, mopshondjes, deze kerkramen, deurpaneelen, theatherdecors, tabernakeldeuren, handweefsels, kapstokkleedjes, halskraagjes, deze aanplakbiljetten, deze schriften, deze valsche bankbiljetten, deze gedenksteenen, deze ivres belli ac pacis, exlibres, vignetten, bandstempels, boekbanden, — zoo allemaal los bij elkaar, aan. Het kan ons toch alleen maar doen denken aan een adresboek, en eigenlijk nog alleen maar aan de zoovele individuen, die het ongeluk hebben tot de groote familie van Jansen, van de Vries en van Meyer te behooren, en wier eenige distinctie in het adresboek een bijzondere combinatie van enkele letters van het alphabet als voornaam is.

Het schoone gewaad dat dit alles omkleedt, is een eenigszins lange (dat is niet meer in de mode, de mode is tegenwoordig heusch véél aardiger) onderjurk van Just Havelaar, die „een kort overzicht van de moderne toegepaste kunsten in Nederland" heeft gebreid en een kraakzindelijk bovenlijfje tot over de handen gegarneerd met „Kunst als noodzaak en als spel" stiksels van W. H. Gipsen, en aan de hals hoog dicht en afgesloten met het strak gesteven kraagje: „Als het geloof tot wijsheid en de wijsheid tot geloof is geworden, en wij bevrijd zijn van de angsten onzer ziel, dan zal de kunst dit verbeelden op zoo verheven wijze, als wij ons thans nog niet kunnen voorstellen".

De adreslijst is zeer uitvoerig, waarom de telefoonnummers ontbreken, is niet duidelijk. Het boek is gezet uit de Romein Lutetia, ontworpen door J. van Krimpen voor Joh. Enschede en Zonen te Haarlem. Op de letter zelf valt niets af te dingen, maar het lezen van één pagina die er mede gezet is, is niet alleen vermoeiend maar ook pijnlijk voor de oogen. Het geheel is dus eenigszins een pijnlijke geschiedenis. Ten slotte rest ons nog de ons onbekende ontwerper van den stempelband te loven, die reeds bevrijd blijkt van de angsten zijner ziel, tot ons groot genoegen, voor ons en voor hem. Waarschijnlijk ook voor de V. A. N. K. die het initiatief tot de uitgaaf van dit boek nam en misschien ook, maar daar zijn wij niet zoo heel zeker van, voor het Departement Onderwijs Kunsten en Wetenschappen, dat er de dubbeltjes voor gaf.

J. P. M.

Bij de Uitgevers Mij. „Kosmos" te Amsterdam verscheen een tweede druk van „Wegenbouw" handboek voor praktijk en studie betreffende het ontwerpen, aanleggen en onderhouden van de verschillende soorten van wegen, door B. J. Kerkhof, prijs geb. f 8.90.

De schrijver vermeldt in zijn voorwoord, dat door de snelle vordering van de wegentechniek het boek niet meer op de hoogte van den tijd was en eene herziening noodzakelijk maakte. Sedert het verschijnen van het boek, in 1920, worden de bitumineuze wegconstructies meer en meer toegepast, zij hebben dus recht op eene groote ruimte, welke in de nieuwe uitgaaf werd verleend. De stof van het boekje „Asphalt- en teerwegen" door den zelfden schrijver in 1925 in het licht gegeven, is in dezen tweeden druk verwerkt.

Deze uitgaaf lijkt ons een zeer geschikt handboek voor ingenieurs, architecten en aannemers, die met ontwerpen en uitvoeren van wegconstructies te maken hebben. Het boek is in het algemeen beknopt en overzichtelijk gehouden, enkele bitumineuze wegconstructies zijn uitvoeriger beschreven, aan het urgente vraagstuk van de stofbestrijding is een apart hoofdstuk gewijd. Een groot aantal tabellen in een lijst verzameld, levert materiaal voor hen, die een meer uitgebreide studie van het onderwerp wegconstructies wenschen te maken. De druk is prettig, de illustraties staan veelal wat verdwaald tusschen den tekst, doch zijn met behulp van de lijst, waarin ze zijn verzameld, toch gemakkelijk op te sporen.

H.H.

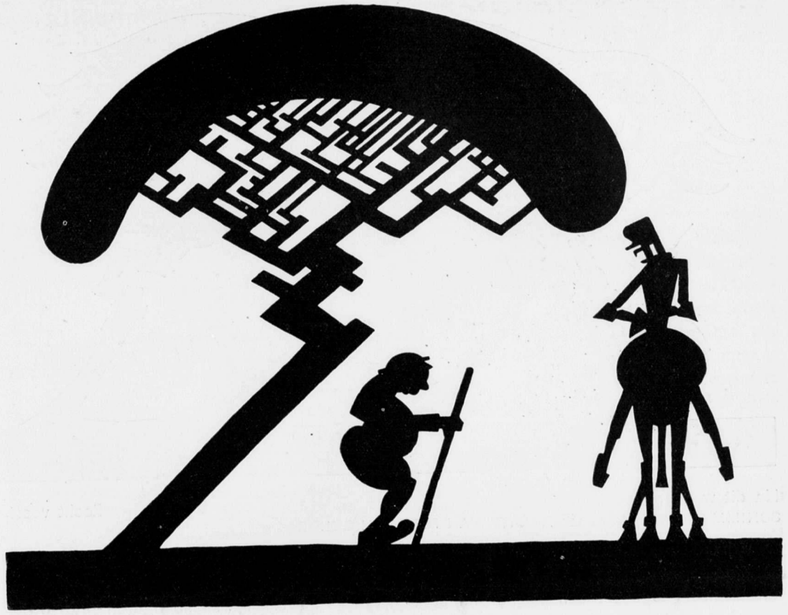

Krakend in zijn ribbekas
Komt de zielige pias,
Lam gejonast en ontdaan,
Brullend bij zijn meester aan.
„Dit mijn zoon, zegt Don Quichot
„Is eens schildknaaps roemrijk lot!"

SCHIMMENSPEL „DON QUICHOTE" VAN PIET VAN GELDER.

HET SCHIMMENSPEL „DON QUICHOTE" VAN PIETER VAN GELDER DOOR A. VAN DER BOOM.

In de wereld van den schim heeft de schimmenschuiver Pieter van Gelder zich een zeer eigen en afzonderlijke plaats veroverd. Want bij hem is de schim niet meer een soort omgetrokken lichaamsvorm in den geest van een rococo-silhouetje, doch de gestyleerde strengheid der figuur, die soms nog maar vaag aan het hedendaagsche menschengeslacht herinnert, is saamgegroeid met het verlichte vlak als een bewegende, zeer kantige houtsnede op groot formaat. Daardoor geven van Gelder's figuren niet meer de omtrek van een bepaald lichaam of voorwerp, doch in hun donkere massa's projecteert zich de essence van een nieuw lichaam, geleid volgens de maat en het rhytme van den vertooner.

Maar bovendien biedt het schimmenspel zooals Van Gelder ons dat brengt juist dat — zij het dan natuurlijk binnen eigen beperkte grenzen — waar bij het tooneel reeds zoo lang naar wordt gezocht; n.m. de geestelijke verdieping van den toeschouwer, wiens fantasie hier vrij spel wordt gelaten, die als 't ware in de handeling wordt betrokken. Van den beginne af met zijn eerste zwakke pogingen, die werden vertoond voor een select gezelschap in een atelier te Haarlem heeft van Gelder deze vereenvoudiging en ook de hoekige en popperige bewegingen gezocht. En lang-

Na dit wonderwijze woord Zetten zij hun zwerftocht voort.
SCHIMMENSPEL „DON QUICHOTE" VAN PIET VAN GELDER.

zamerhand wist hij door allerlei vondsten, door toepassingen en mechaniekjes van de allerorigineelste soort een steeds onmiddellijker aansprekend resultaat te verkrijgen.

Zoo ontstonden „Roeland de Schildknaap"; „Tom's Tooverfluit: „Broedervete" en „Prikkebeen", met welke laatste vertooning van Gelder verleden jaar voor de Ver. Kunst aan het Volk te Haarlem een uitbundig succes behaalde.

Bij alle technische en natuurlijk ook aesthetische vervolmaking bleek echter één bezwaar nog niet te ondervangen n.l. het kleine formaat van het doek, waartegen de schimmen, die wat de grootte betreft, ook al hun uiterste grens hadden bereikt, vertoond werden. Want tot nog toe had van Gelder, evenals bij het Javaansche schaduwbeeldenspel, de gesneden figuren onmiddellijk tegen het doek laten bewegen, zoodat de schaduwprojectie in grootte gelijk was aan haar oorspronkelijk beeld.

Bij het nieuwe spel „Don Quichote" heeft de ontwerper een belangrijk grooter formaat weten te bereiken door de poppen, die hij nu voor een glasruit laat bewegen, op een grooten afstand te houden van het doek waar ze door middel van een zeer krachtige schijnwerper op worden geprojecteerd. De maten van de betrekkelijk kleine figuren — ze overschrijden nergens de 35 cM. — kunnen nu worden vergroot tot bijkans 2 M.

Een vermeend gevaar n.l. het vervagen van de omtrekken der figuren bleek totaal ongegrond. Een ander voordeel werd door deze groote-afstand projectie bereikt, door de mogelijkheid om tusschen de „speelscenes" met speciale schijnwerpers stilstaande entre-acte projecties te verkrijgen door het gebruik van eenvoudige geteekende lantaarnplaatjes, en bovendien door tijdens de schimmenvertooning het doek op elke gewenschte wijze met kleur te belichten en er zelfs allerlei zaken bij te projecteeren als maan, wolken enz.

En zoo is dan enkele weken geleden het nieuwste stuk „Don Quichote" — het resultaat van bijkans een jaar ploeteren — als een genoegelijk spel uit den befaamden rarekiekkast in z'n vele tafreelen aan ons voorbij getrokken.

Charivarius' „De Roemruchtige Bedrijven van Ridder Don Quichote de la Mancha" leverde voldoende stof tot het verbeelden van de typisch folkloristische geschiedenis.

Men zag het al onmiddellijk, dat dit spel niet slechts door de verbeterde technische vindingen, (deze bleken zelfs hier en daar niet zonder gevaar voor het eigendommelijk karakter!) maar vooral ook door de beeldende kracht en expressie der schimmen zelve, een groote vooruitgang bij het vroegere werk beteekende. De schimmen zelve, met hun rake en toch zoo soepel gesneden contouren, zijn meer verfijnd zonder aan kracht of expressiviteit te hebben ingeboet. En vooral de beweging is volmaakter, meer beheerscht en breeder in al haar mogelijkheden overzien.

Dikwijls verrassend is ook het tot in uitersten eenvoud teruggebrachte „decor" o.a. in het dakkamertje en vooral bij het einde, waar het sterfbed van den held der dramatic persoon door een typisch hoekig gehouden vervorming verandert in een doodshoofd.

Prachtig van actie was ook de apocaliptische run achter de schapen (zie afb.) en vooral de origineele boompartijen waren vol van werkelijk decoratieve vondsten.

De moeilijkheid van het schimmenspel is natuurlijk gelegen in het vinden van geschikte libretto's. Het bezwaar van deze Don Quichote werd voornamelijk de eenigszins vlakke handeling. Bovendien is de schimmenvertooner nog ten zeerste gehouden aan de muziek en declamatie. De laatste was wel op peil. Met de muziek is van Gelder nog niet erg fortuinlijk geweest.

Bij deze Don Quichote was ze voornamelijk te veel als ondergeschikt behandeld.

Onwillekeurig vraagt men zich af of er nu onder de jongere componisten niet eens iemand is te vinden, die bereid is om zulk een vertooning in volledige samenwerking met den ontwerper voor te bereiden. Holland heeft daarvoor de kunstenaars!

En wat zouden b. v. een Darius Milhaud, de schepper van het oerkomische „Le Bœuf sur le toit"; een Manuel de Falla of een Albeniz niet als muzikale ondersteuning kunnen maken!

Met de resultaten welke van Gelder in zijn reeks van schimmenspelen reeds bereikt heeft verdient hij zeer zeker den steun van allen, die in dit opzicht daaraan kunnen medewerken, opdat hetgeen reeds werd bereikt — en dat is werkelijk niet gering te achten! — door breeder opzet tot grooter ontplooiïng zal kunnen komen.

TENTOONSTELLINGEN.

AMSTERDAM. Arti et Amicitiae. Tentoonstelling van werken van: F. Bobeldijk, A. J. G. Colnot, Hildo Krop, Harrie Kuyten, Ernst Leyden, A. R. Mauve, Tjipke Visser, G. Westerman, Prof. H. J. Wolter.

RIJKSACADEMIE VAN BEELDENDE KUNSTEN. Tentoonstelling werken door J. P. L. Hendriks. Prix de Rome Bouwkunst, van 30 Januari—6 Februari. Werken vervaardigd in het 2e stipendiumjaar.

's-GRAVENHAGE. Kon. Kunstzaal Kleykamp, Schilderijen van G. Beer, werken van J. C. Wienecke, Medailleur.

id. Tentoonstelling van werken door J. D. Bos, 15 Januari tot 7 Februari.

Haagsche Kunstkring.

Tentoonstelling van Architectuur en kunstnijverheid. Opening Zaterdag 29 Januari.

N.V. Kunstzalen „De Sirkel", Laan van Meerdervoort 53D, Tentoonstelling van schilderwerk van Jeanne Bieruma Oosting—5 Febr.

ROTTERDAM. Huize van Hasselt, Schiedamschesingel 35, Tentoonstelling studies door Rud. Bonnet, 19 Jan.—10 Februari.

id. Tentoonstelling van werk door Aart Glansdorp, 19 Jan.—10 Februari.

id. Tentoonstelling werken door Hugo Notthoff (in de serre) 19 Jan.—10 Februari.

PARIJS. Een Internationale Architectuurtentoonstelling. Onder de auspiciën van het Fransche Ministerie van Koloniën zal van begin Mei tot einde Juni te Parijs in het Grand Palais een internationale tentoonstelling van stedenbouwkunst en bouwkunst in de Koloniën plaats vinden.

Men wacht op inzendingen van landen, kolonies, steden of bouwkundigen, omvattende stadsplannen of groote reorganisatieplannen, perspectieven van stedenbouw, wijk- en groepsbouw, maquettes van groote bouwwerken en monumenten, ook van woonhuizen, indien ze slechts een uitgesproken decoratief en locaal karakter vertoonen etc. etc. In een woord, alles wat bij bouw en verfraaiïng van koloniale of nieuwe stedenbouw behoort. De expositie Urbanisme Colonial zetelt bij de Société des Artistes Français, Grand Palais, porte D. te Parijs.

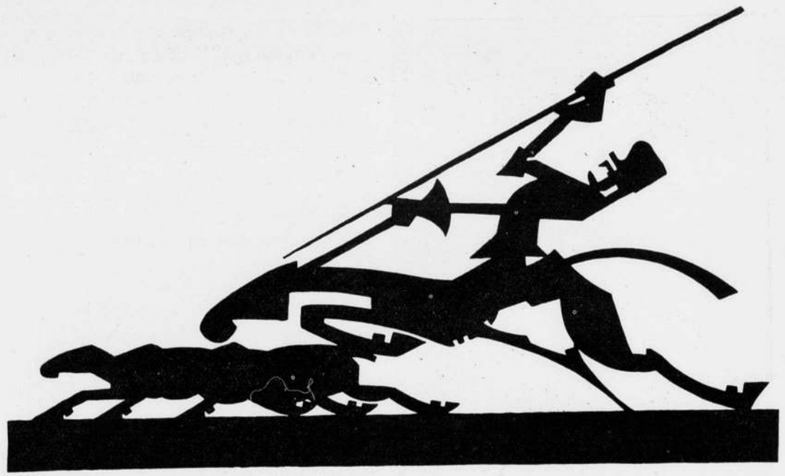

Plotseling met een kloek besluit Rent hij razend naar benee, Midden onder 't mollig vee.
SCHIMMENSPEL „DON QUICHOTE" VAN PIET VAN GELDER.

BRUGGE. Het Hbld. schrijft:

Brugge wil ook zijn tentoonstelling van oude kunst hebben! En nog dit jaar. Zij zal in hoofdzaak zijn gewijd aan de miniatuurkunst. Het Stedelijk archief, het Rijksarchief, het bisschoppelijk seminarie, de gasthuizen, de stadsbibliotheek zullen hun mooiste werken afstaan. Uit particuliere verzamelingen wordt ook veel prachtigs verwacht.

Bij de tentoonstelling zal een sectie behooren, waar Brugsche oude drukken en Brugsch bindwerk ten toon zullen worden gesteld. De expositie, die in de Gothische zaal van het stadhuis gehouden wordt, is bedoeld als een experiment: de stad is immers van plan oezelfde tentoonstelling, doch volledi ger, in 1930 te houden, ter gelegenheid van de viering van den honderdsten verjaardag van België's onafhankelijkheid. Bij de miniaturen, de oude drukken en de boekbanden zou dan nog oud koperwerk, goud en zilverwerk, beeldhouwwerk, tapijtwerk, kantwerk, benevens meubel- en smeedwerk uit de beste perioden der Brugsche kunstgeschiedenis ten toon worden gesteld. Op 4 Januari werd het vereischte besluit door den Brugschen gemeenteraad genomen. De Gedeputeerde Staten van West-Vlaanderen hebben zooeven hun zegel aan het besluit gehecht.

VERBETERING.

In aansluiting aan het bericht over de internationale tentoonstelling van kunstnijverheid te Leipzig in het voorlaatste nummer van dit orgaan, deelen wij op verzoek van den heer Dr. G. Knuttel mede, dat deze alleen een adviseerende functie heeft. De zaak is geheel in handen van den heer Carel J. A. Begeer, die ook de circulaire heeft opgesteld en verzonden.

Bericht. De Bund Deutscher Architekten is voornemens de antwoorden van de Duitsche architecten die deelnamen aan de prijsvraag voor het Volkenbondspaleis te Genève bijeen te brengen en althans de belangrijkste gezamenlijk te exposeeren.

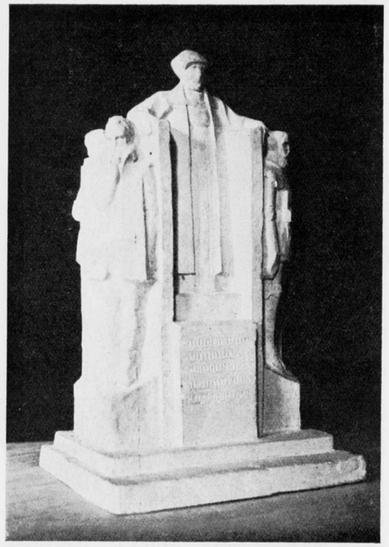

MONUMENT JULIANA VAN STOLBERG. ONTWORPEN DOOR B. A. M. INGEN HOUSZ.

PRIJSVRAAG VOOR EEN MEDAILLE, UITGESCHREVEN DOOR DEN NEDERL.-INDISCHEN KUNSTKRING TE BATAVIA.

De Nederl.-Indische Kunstkring te Batavia heeft op verzoek en uit naam van de Koningin Wilhelmina Jubileum Stichting te Batavia een prijsvraag uitgeschreven voor een medaille, bestemd om eens in vijf jaren te worden uitgereikt aan een onderzoeker, die zich in de afgeloopen periode van vijf jaar uitnemende verdiensten heeft verworven op het gebied van de tropische ziekten, in Nederl.-Oost-Indië voorkomende. Uitgeloofd worden drie prijzen, resp. van f 350.—, f 200.— en f 100.—.

De jury bestaat uit de heeren: P. A. J. Mooyen, eere-voorzitter van den Bond van Nederl.-Indische Kunstkringen; Dr. M. R. J. Brinkgreve, bestuurslid van de Vereeniging voor Penningkunst; W. F. Gouwe, directeur van het Instituut voor Sier- en Nijverheidskunst; F. E. Jeltsema, beeldhouwer en Prof. G. J. W. Koolemans Beynen, hoogleeraar aan de universiteit te Leiden. Aan de prijsvraag kunnen alle ingezetenen van Nederland en Ned.-Oost-Indië deelnemen. Inzendingen in Nederland worden ingewacht uiterlijk op 1 April 1927, aan het Instituut voor Sier- en Nijverheidskunst te 's-Gravenhage, Zwarteweg 64, waar volledig program op aanvrage te verkrijgen is.

PRIJSVRAGEN.

Uitnoodiging tot deelname aan de prijsvraag, uitgeschreven door de stad Birmingham, voor de aldaar bestaande plannen tot het maken van een zgn. „civic centre".

Van bovengenoemd gemeentebestuur kwam dezer dagen de uitnoodiging voor de Hollandsche architecten en stedenbouwkundigen binnen, betreffende de deelname aan de prijsvraag voor het projecteeren van een zgn. „civic centre".

Het Gemeentebestuur van Birmingham heeft in het centrum van de stad grond aangekocht en is voornemens nog meer grond aan te koopen, in verband met de binnengekomen voorstellen voor het aanleggen van een „civic centre".

Daar deze zaak van veel gewicht is voor de stad Birmingham, heeft het gemeentebestuur gemeend voor het ontwerp een prijsvraag uit te moeten schrijven om op deze manier tot de juiste oplossing te kunnen komen. Ook werd het juist geacht de deelneming van andere landen open te stellen

De Jury bestaat uit het gemeentebestuur aangevuld als raadsman, met den heer Mr. H. V. Lanchester, F. R. I. B. A. M. T. P. I.

De premie voor het met den eersten prijs bekroonde ontwerp zal bedragen £ 1000.-.- Voor de overige bekroonde werken zal een som verdeeld worden, die de £ 1000.- - niet overschrijdt.

De termijn van inzending is bepaald op 30 Juni 1927.

Mogelijke inlichtingen betreffende deze prijsvraag moeten geadresseerd worden aan den stadsingenieur, den heer Mr. Herbert H. Humphries, M. Inst. C. E., M. T. P. I., City Engineer, The Council House, Birmingham.

De voorwaarden en andere stukken worden den deelnemers op aanvraag verstrekt, na ontvangst van £ 1.1.-, welk bedrag na de beslissing wordt teruggezonden of wanneer de stukken binnen een maand zijn geretourneerd.

Het programma ligt ter inzage op het bureau van den B. N. A.

MONUMENT JULIANA VAN STOLBERG. ONTWORPEN DOOR B. A. M. INGEN HOUSZ.

GEDENKTEEKEN VOOR JULIANA VAN STOLBERG.

De jury ter beoordeeling van de ingezonden ontwerpen voor het gedenkteeken voor Juliana Van Stolberg, heeft het ontwerp ingezonden door den heer B. A. M. Ingen Housz, bekroond als datgene hetwelk van vier ingezonden ontwerpen het best aan de gestelde eischen voldoet, en dat het meest voor uitvoering in aanmerking komt. Deze beeldhouwer zal in samenwerking met den bouwkundigen ingenieur D. Roosenburg de uitvoering tot stand brengen. Het Nationaal Comité hoopt de eerste steenlegging van het gedenkteeken op 30 April a.s., den 18en geboortedag van Prinses Juliana, op het Louise de Coligny-plein te Den Haag, op plechtige wijze te doen plaats hebben.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD EN ARCHITECTURA

COMMISSIE VAN REDACTIE: H. TH. WIJDEVELD VOORZITTER, J. P. MIERAS SECRETARIS-REDACTEUR. H. C. VERKRUYSEN REDACTEUR. C. J. BLAAUW, WIEGER BRUIN, J. C. MEISCHKE, C. B. POSTHUMUS MEYJES, Ir. A. J. VAN DER STEUR. RED.-ADRES WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM, TEL. N°. 36736 POSTGIRO N°. 122568. ABONNEMENTSPRIJZEN BIJ VOORUITBETALING VOOR NEDERLAND f 10.—, BUITENLAND f 15.— 'S JAARS. ADVERTENTIËN 1—6 REGELS f 1.80, ELKE REGEL MEER f 0.30. BIJ CONTRACT BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN. UITGEVERS EN BUREAUX VOOR ADMINISTRATIE MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5, DEN HAAG.

1927 N° 6

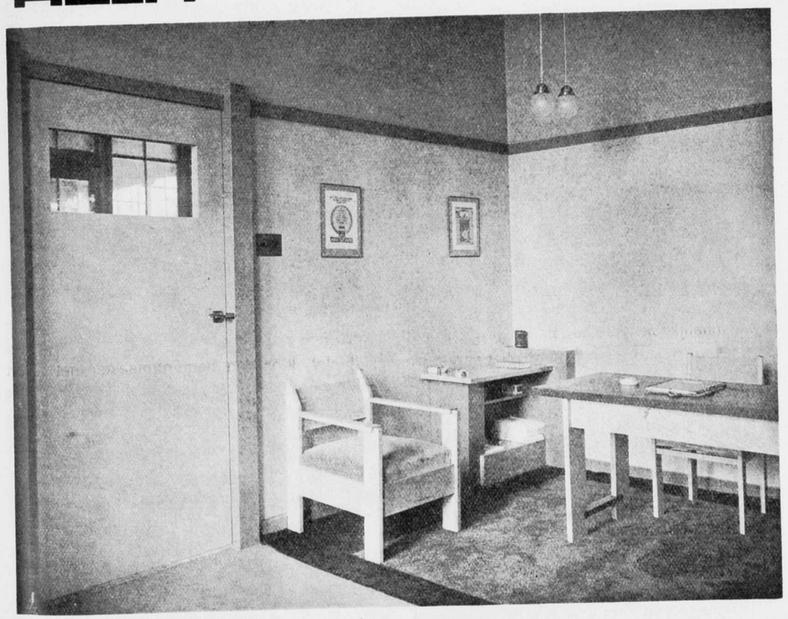

BUREAURUIMTE. ONTWERP F. SPANJAARD.

BUREAURUIMTE DOOR F. SPANJAARD.

DOOR IR. P. K. VAN MEURS.

Voldoende zakelijkheid voor een werk- en spreekkamer, genoegzame behaaglijkheid voor een verblijf van de meeste uren van den dag — zoo zag Spanjaard den dubbelen eisch van de opgave voor betimmering van een bestaande ruimte tot kantoor van den Adjunct-Directeur van een Delftsch fabrieksbedrijf. In eenvoudige royale vormgeving en milde kleur is de oplossing gezocht. De losse meubelen zijn kloek in tweekleurig, zwart en blank, eiken; de vaste en de betimmering in tweekleurig grijze lak uitgevoerd; het behang is zilverachtig onder oranje fries. Gordijnen, bekleeding en vloerkleed, glas-in-lood hebben nog enkele klare zelfstandige kleuren. Ook de lamp is aldus: koel van vorm, warm van kleur. Het vertrek omvat werkhoek en spreekhoek, een pad scheidt beide, een kastwand bindt ze aaneen, ze hebben elk een eigen lamp, een eigen vloerbedekking. Deze practische indeeling is tevens de voornaamste aesthetische bouw van het vertrek.

Zoomin als Spanjaard een der beide zijden van de opgave in sfeer ten koste van den andere naar voren brengt, zoomin was hij eenzijdig in de opvatting van den vorm. Deze is vrijwel nergens „gezocht", doch evenmin elders „gevonden". Daardoor blijft het werk van Spanjaard zoowel hier als elders „gewoon" in den besten zin des woords — in niets „bijzonder" behalve in de gemakkelijkheid waarmede het een zuiver eigen karakter aanpast aan velerlei stemming en bestemming.

TENTOONSTELLING HAAGSCHE KUNSTKRING. Diep onder den grond in één van de kelders van de Grafelijke Zalen, houdt de Haagsche Kunstkring de periodieke tentoonstelling bouwkunst van zijn leden.

Zoo'n tentoonstelling is gewoonlijk zeer geschikt voor hen, die op medisch advies een rustkuur moeten ondergaan. Neem daarbij de diepverborgen plek, te bereiken van uit de stille zijde van het toch niet drukke Binnenhof, dan blijkt deze tentoonstellingsgelegenheid er uiterst geschikt voor een rustkuur. Laten wij echter hopen dat de rampzalige, die zich hieraan durft te vergrijpen, onbarmhartig gestraft zal worden door een overdruk bezoek, dat deze tentoonstelling alleszins waard is. Niet dat hier bouwkunstwonderen te zien zijn, of een wereldschokkende gebeurtenis te beleven op architectonisch gebied, het werk der leden van den Haagschen Kunstkring is elkander equivalent, en het duidt op een karakteristieke wijze het streven aan van den goeden Nederlandschen architect: om eenvoudig en beschaafd werk te leveren. Hiermede is eigen-

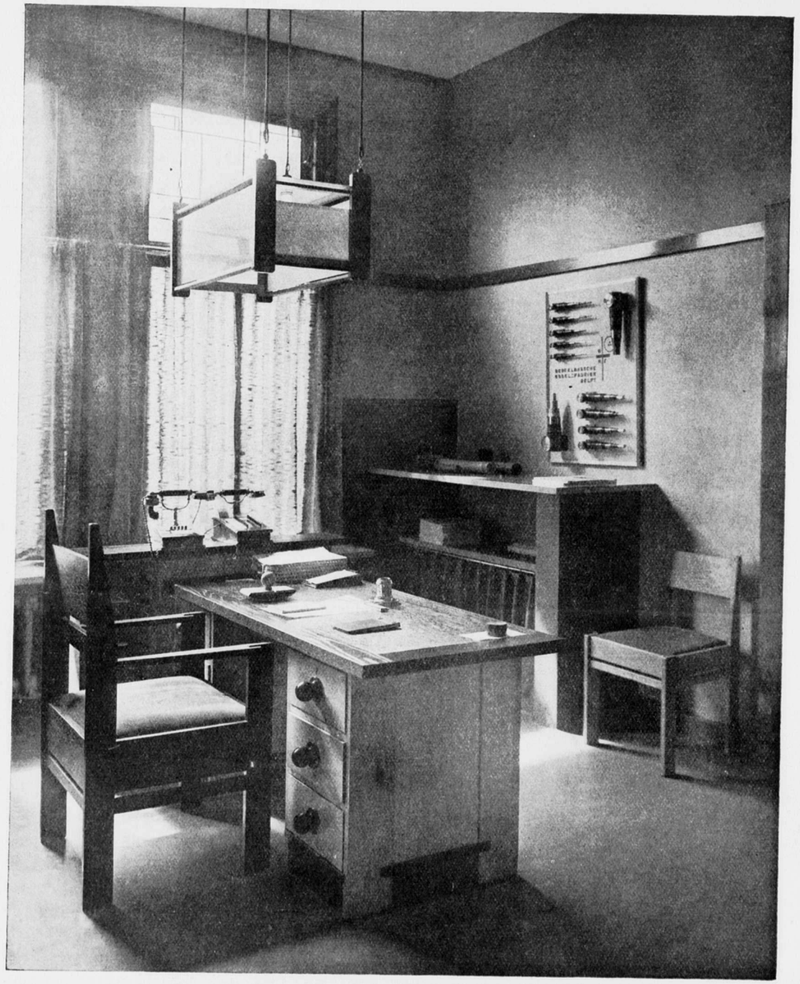

BUREAURUIMTE. ONTWERP F. SPANJAARD.

lijk al het werk van de hier exposeerende architecten afzonderlijk gekenschetst. Sommige geven iets meer, andere iets minder, maar te zamen is dit werk van goed gehalte. Wanneer wij het werk de revue laten passeeren, dan kunnen wij vermelden, dat wij van den heer Ir. Fokker enkele interieurs zagen van de verbouwing van een villa in het „Rapersduin", van den heer Verschoor, diens gebouw van de Residentiebode, van den heer D. P. van der Vliet een eenvoudige school, van den heer J. W. v. d. Weele, dubbel landhuis te Wassenaar, een maquette van een café-restaurant en woningbouw, van den heer Ir. van Rood zagen wij o. m. een groote kleurteekening van zijn Kon. brug, van den heer J. W. Franken Jr. reisschetsen en een rond tafeltje dat waarlijk rond mag heeten.

Van den heer Prent hangen eenige foto's van landhuizen en teekeningen en foto's van een interessante verbouw van een boerderij op het landgoed „Duindigt", tot woonhuis.

Den Haag is wel een stad van villa's. Meerendeel van het werk hier is villabouw. Zoo zagen wij er villa's van H. J. M. v. Duijne, A. J. Hekker, van Co Brandes, die van een door hem ontworpen plan voor een villapark, een zeer knap geteekende vogelvlucht perspectief, door den heer J. P. M. Briët liet maken. Van Brandes' landhuizen munt dat genaamd „Lecotine" uit door fijngevoelige verhoudingen en mooie detailleering. De heer Wegerif laat zijn eigen landhuis zien en nog een ander in denzelfden trant, maar dat o. i. beter geslaagd lijkt.

Ook is Den Haag een stad van flatbouw. Er zijn groote flatgebouwen. Het nieuwste is een zeer groot flatgebouw, genaamd Zorgvliet, gelegen tegenover den Gogelweg. Het is een belangrijk bouwwerk van den heer Broese van Groenou waarop wij hopen nader terug te kunnen komen. Van den heer A. H. van Leeuwen zien wij fragmenten van een woningbouw op Houtrust, van Phil. Bolt woningen en winkels aan de Rembrandtlaan te Voorburg. Utiliteitsbouw vinden wij van den heer H. Fels die een ontwerp voor een openluchtstation van de N.V. Prov. Geldersche Elec. Mij. te Arnhem, als geheel een belangrijk project, terwijl de heer H. v. d. Kloot Meyburg, een schetsontwerp voor het Diesel Gemaal te Boonersluis laat zien. De heer Anton Pet toont het plan voor de bebouwing van de Ericalaan, zooals hij die voor den dienst van S. V. heeft ontworpen. J. W. Jansen geeft een gevoelige teekening van een bebouwingsschema van het Kastanjeplein te Rotterdam. Het werk van van Moorsel dat hier hangt is moeilijk te onderscheiden van dat van Kropholler, en niet alleen daardoor dat het even goed en belangwekkend is. Kropholler zelf geeft oude werken te zien. Landhuizen en kerkjes. De heer B. Hoogstraten laat de bebouwing zien van het Achterom te Voorburg.

Tusschen dit alles is nog decoratieve kunst opgesteld. Huszar heeft affiches van Miss Blanche met veel zwart. Een reclame wagen van hem is zeer geslaagd. P. A. Hofman geeft gebrandschilderd glas te zien, dat een krachtige belichting vergt. Frans ter Gast en Cordel geven decoratieve paneelen. J. R. B. de Roos geeft decoratieve teekeningen die lollig, maar niet grotesk genoeg zijn. Cor Allan's kindermeubelen zijn in constructivische vormen. Van C. Mus zien wij affiches, van J. D. Ros, boekbanden, van Roeters van Lennep en E. Kuijt, den aanleg van enkele tuinen, van H. v. d. Stok een tapijt en van van Lunteren verschillende modellen van beeldhouwwerk. Er is dus genoeg te bekijken, en een bezoek is aan te bevelen. J. P. M.

TENTOONSTELLING VAN TEEKENINGEN VAN J. P. L. HENDRIKS, PRIX DE ROME. Wanneer wij aan de wanden van de groote Gehoorzaal van de Academie over de 90 teekeningen zien hangen, voor het meerendeel minitieus en zeer uitvoerig bewerkt, en wij weten dat de heer Hendriks 9 maanden geleden naar Italië trok, dan vervult ons in de eerste plaats een gevoel van bewondering voor de prestatie van dezen Prix de Rome. Het eenige is dat wij ons afvragen, hoe lang deze man, in het warme, zonnige Zuiden gemijmerd kan hebben. Maar deze vraag wordt beantwoord door de teekeningen zelf, die toonen dat de heer Hendriks geen mijmerende geest heeft en dus aan mijmeren ook geen behoefte zal hebben gehad.

Hij heeft geteekend. Hij heeft alles wat hij zag uitgeteekend. Uit zijn teekeningen blijkt onmiskenbaar zijn lust om te teekenen, om mooi, ouderwetsch mooi te teekenen, om met geduld, toewijding en met veel liefde het geziene af te beelden. Maar hij geeft van het geziene geen indruk weer, ontvangen in een bepaalde gemoedsstemming. Daardoor leeft er te weinig in deze teekeningen. De heer Hendriks heeft neiging tot het decoratieve. Op zijn teekening van het monument van de Colleoni, heeft men slechts met sierlijke letters bij te vullen: Visitate Venezia, „la Bella", Regina dell' Adriatico — of zoo iets — en de affiche is klaar. In de teekeningen van Venetië mist men het meest de stemming. Hoe is het ook weer: „de Tijd, de Plaats en de Liefde, Venetië!" Van geen van drie merken we in deze teekeningen een zweem. Hoe ver blijft ons dan ook het wonder van deze drie te samen, weg! In de teekeningetjes van San Gimignano, ragfijn in potlood afgewerkt in zachte grijzen toon, is de heer Hendriks het best. Prachtig spreekt uit deze prentjes de vereenzaming van dit merkwaardige stadje, waaruit het leven reeds even geleden vlood.

Blijkbaar is met het systeem gebroken dat de Prix de Rome eenige bravourteekeningen van opmetingen moet leveren. Hier is alleen aanwezig de voorgevel van den Dom te Ruvo, een serieuse en gevoelige bouwkunst teekening, op een 20ste der ware grootte.

De tentoonstelling is geopend tot Zondag 6 Februari des namiddags 4 uur. Een bezoek er aan is zeer zeker de moeite waard. J. P. M.

TIJDSCHRIFTEN.

Internationale Revue I 10. Hoofdredactie Arthur Müller Lehning, redacteuren voor architectuur J. J. P. Oud, voor muziek, Willem Pijper, voor film en foto L. Moholy-Nagy. Amsterdam 1927. Uitgave N.V. Uitgeversmaatschappij „de Tijdstroom", Huis ter Heide.

Het lijkt mij het beste aan een bespreking van dit nieuwe maandblad met zijn vijftig binnen- en buitenlandsche vaste medewerkers, de inleiding van den hoofdredacteur, die in vier talen is afgedrukt, te doen voorafgaan. „De Internationale Revue I 10 wil een orgaan zijn van alle uitingen van den modernen geest, een dokumentatie van de nieuwe stroomingen in kunst en wetenschap, philosophie en sociologie. Het wil de gelegenheid geven de vernieuwing op één gebied met die van andere te vergelijken en het streeft naar een zoo groot mogelijken samenhang van al deze onderscheiden gebieden — reeds door het samenbrengen ervan in één orgaan. Waar dit blad geen enkele bepaalde richting dogmatisch voorstaat, geen orgaan is van een partij of groep, zal de inhoud niet steeds een volkomen homogeen karakter kunnen dragen en veelal meer informatief dan programmatisch zijn. Een algemeen overzicht te geven van de zich voltrekkende cultureele vernieuwing is zijn doel en het stelt zich internationaal, open voor alles, waarin deze tot uitdrukking komt."

Inderdaad toont de lijst van medewerkers namen van vooraanstaande jongeren van zeer uitéénloopende richting, al is op sociaal gebied een zekere revolutionnair-socialistische voorkeur op te merken. Evenwel valt het op, dat de rubriek van architectuur en „beeldende kunsten" die eenerzijds, van de zijde van de architectuur door Oud en anderzijds, van de zijde van de foto en de film door Moholy-Nagy geredigeerd wordt wel degelijk een uitgesproken karakter heeft, namelijk, zooals Oud zelf schrijft, dat van een „demonstratie van den wil tot éénheid, zooals hij heden door de gansche vooruitstrevende kunstbeweging, die men — soms meer begrijpelijk dan juist — de „abstracte" pleegt te noemen, waart." Ook uit de keuze der medewerkers voor deze afdeeling blijkt dit: van Eesteren, Huszar, Mondriaan, van Ravesteijn, Rietveld, Stam en geen anderen, om ons te beperken tot de Hollanders, komen voor de architectuur en aanverwante kunsten op de lijst voor. In plaats van dit te loor gaan van het algemeene en onpartijdige karakter op het gebied der beeldende productie te betreuren, meen ik daarin het goede voorbeeld, voor de andere rubrieken te zien, namelijk het aan den dag komen van de groote bewegingsrichting, die de verschillende stroomingen der andere rubrieken op den duur ook zullen moeten inslaan. Al moge de architectuur door velerlei vooroordeelen gehandicapt zijn, dit heeft zij toch op andere kunst- en cultuurverschijnselen voor, dat er bij velen over de geheele wereld verspreid, en onbewust en soms nog vertroebeld, bij zeer velen meer dan den kring der medewerkers, een zeker gevoel van eenheid en vastheid begint door te breken.

Ondanks de verklaring van den leider inzake het algemeene en informatieve karakter van dit blad is ook bij hem intuïtief een voorgevoel van eenheid aanwezig, want hij kan niet spreken van een zich voltrekkende cul-

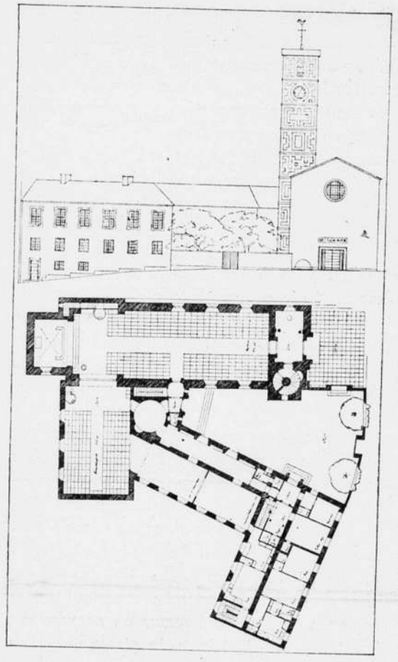

KERK VOOR DE OLAUS-PETRI VEREENIGING TE HELSINGFORS. 1E PRIJS. ARCHITECT TURE RYBERG.

tureele vernieuwing, indien hij ook niet gelooft dat het nieuwe niet gaat naar een cultuur, naar een éénheid boven den tegenwoordigen chaos.

Indien dit tijdschrift zich op een gezonde wijze zal ontwikkelen, zal het op den duur een zuiveringsproces moeten doormaken, waarbij de in den grond toch vreemde elementen zich zullen afscheiden en verwante nu nog niet bij het tijdschrift betrokkenen zich zullen aansluiten, opdat het langzamerhand tot een werkelijke eenheid geraken zal.

Hoe die eenheid er uit zal zien; niemand weet het, zelfs is het zeker, dat de nu reeds aanwezige zeer klaarblijkelijke eenheid op beeldend gebied, voor zoover zij niet geheel negatief is, nog door velerlei stadia van ontwikkeling heen moet gaan. A. B.

ARCHITEKTEN No. 12, 1926 (Helsingfors).

„In Februari 1924 besloot de gemeenteraad van Helsingfors in het Noord-Oosten van wijk No. 442 een terrein open te laten voor de stichting van een Zweedsche kerk door de in 1923 gestichte Olaus-Petri vereeniging. In Mei 1926 schreef bovengenoemde vereeniging onder Zweedsche Architecten een schets prijsvraag uit en den 5en November kon de jury haar uitspraak doen."

Een uittreksel hiervan nemen we over:

„Bij het bestudeeren van de ingezonden ontwerpen kwam de jury tot de conclusie dat het betreffende terrein aanleiding gaf tot de volgende gezichtspunten:

Het terrein van den bouw, de vorm en aansluiting eischen een diepgaande studie van het gebouwencomplex wat betreft de ligging, de kerk zelf als een effectvolle dominant, de juiste groepeering der ingangen, de zoodanige plaatsing van het complex dat de tuingevels van de naastliggende gebouwen zooveel mogelijk aan het gezicht onttrokken worden en de lokaliteiten toch goed verlicht blijven.

Het streven om de kerk te oriënteeren heeft menig mededinger hoofdbrekens gekost, daardoor heeft een deel een koor op het Westen voorgesteld, en anderen een koor op het Zuiden. Toch heeft de prijsvraag bewezen, dat een goede oplossing met een geörienteerd koor mogelijk is. De jury heeft hieraan geen beslissende beteekenis gehecht, vooral omdat het in het programma niet voorgeschreven was."

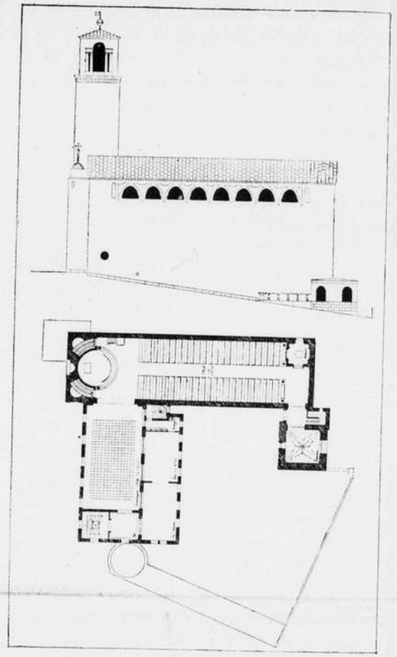

KERK VOOR DE OLAUS-PETRI VEREENIGING TE HELSINGFORS. 2E PRIJS. ARCHITECTEN D. DAHL EN P. HEDQUIST.

Bij de eerst bekroonde merkt de jury op:

„De ligging der gebouwen toont een goede oplossing, logisch ontstaan uit het stadsplan en uit de groote moeilijkheden welke het terrein met zich bracht; de kerk is niet geörienteerd; de hoofdingang is knap in het plan aangebracht maar is weinig in een kerkelijke sfeer gedetailleerd. Het belangrijke portaal achter in den tuin vormt geen voldoende eenheid met het gebouw. Het vereenigingslokaal ligt mooi ten opzichte van de kerk. Het plan is zeer goed, geeft in hooge mate aan het gebouw een behaaglijke stemming. Het uitwendige is fijn en gevoelig. De verhoudingen van het interieur der kerk zijn goed".

Bij den tweeden prijs o. a.:

„Het heele plan is duidelijk en goed, maar overschrijdt met een hoek het terrein. Het ontwerp is interessant en toont goede architectuur. Het koor is hooggesteend.

De hooge zuiderramen in het schip zijn uitstekend."

(Men vergelijke de wijze waarop door de groepeering de 1ste prijs de achtergevels van de belendende perceelen bedekt en hoe dit door den 2en prijs juist niet geschiedde. Vert.)

De jury bekroonde met een 1sten prijs van 3.500 Kr. Ture Ryberg, met een 2den prijs van 2.500 Kr. D. Dahl & P. Hedquist, met een 3den prijs van 1.000 Kr. Birger Borgström en kocht aan de ontwerpen van Sven H. Wranèr, Einar Lundberg en Sven Ivar Lind & Nils Grafström, allen uit Stockholm.

EEN VAN DIJCK NAAR AMERIKA VERKOCHT. De Engelsche bladen melden, dat het beroemde schilderij van Van Dijck „Rinaldo en Armida", dat zich in de verzameling van den hertog van Newcastle bevond, door den heer Jacob Epstein uit Baltimore gekocht is voor de som van *f.* 600000. De heer Epstein zag het schilderij het eerst, toen het in de toonkamers van den heer Knoedler in Londen hing en een groep Engelsche kunstliefhebbers bezig was gelden bijeen te brengen om het kunstwerk voor de National Gallery te behouden.

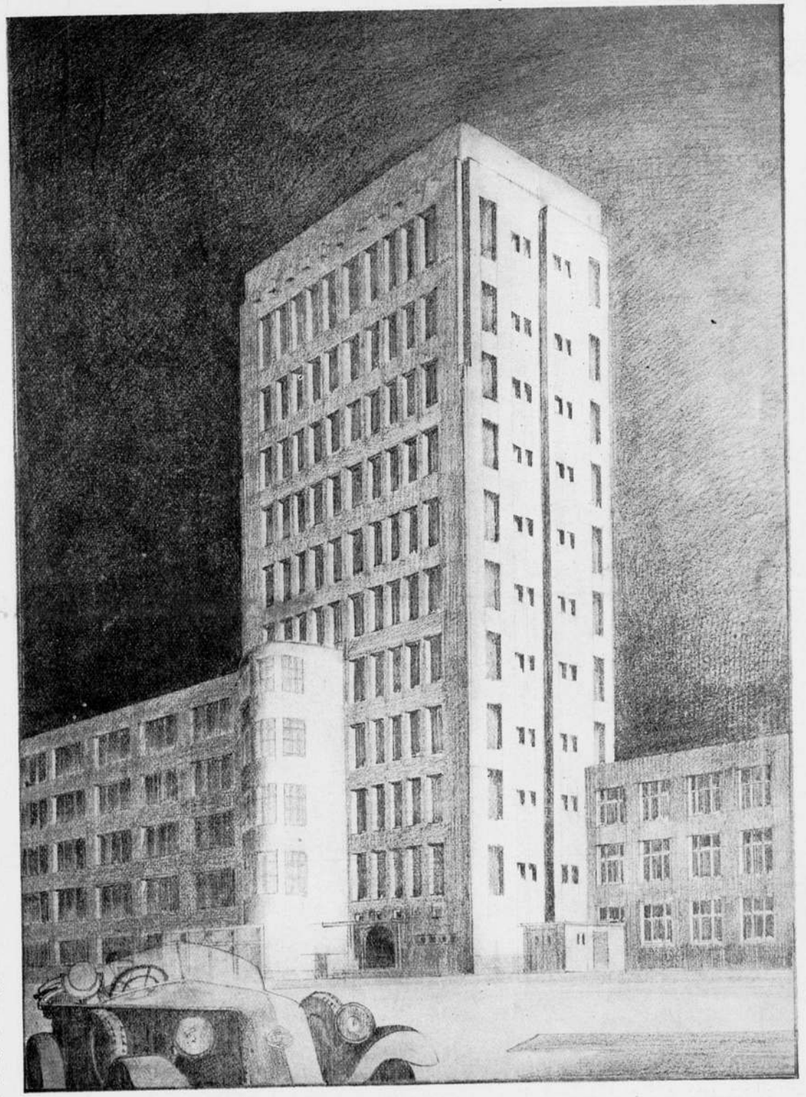

ONTWERP VOOR HET NIEUWE KANTOORGEBOUW VAN HET GEMEENTELIJK ELECTRISCH BEDRIJF TE ROTTERDAM, AAN DE CLAES DE VRIESLAAN, HOEK ROCHUSSENSTRAAT. SCHETS, VRIJ NAAR DE AFBEELDINGEN VAN HET ONTWERP IN DE DAGBLADEN.

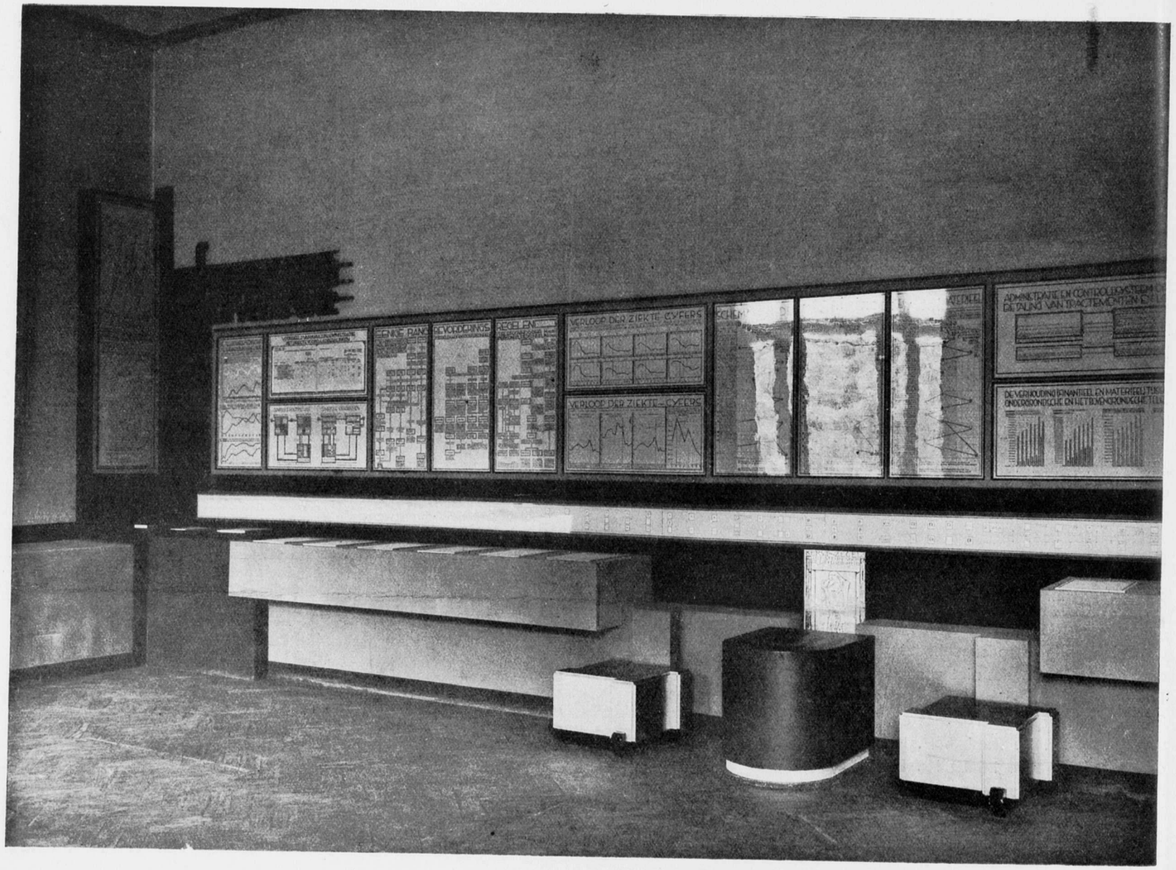

T. O. P. A. TENTOONSTELLING OP HET GEBIED VAN DE OPENBARE EN PARTICULIERE ADMINISTRATIE IN HET STEDELIJK MUSEUM. JUNI-AUG. 1926. EXPOSITIEWAND MET GRAFIEKEN VAN HET HOOFDBESTUUR VAN DE POSTERIJEN EN TELEGRAFIE. ONTWERP H. TH. WIJDEVELD.

TENTOONSTELLINGEN.

AMSTERDAM. Kunstzaal J. S. Fetter & Co., Weteringschans 79 werken van den kunstschilder Jac. Hamel van 5—26 Februari.

Rijksacademie van Beeldende Kunsten. Tentoonstelling werken door J. P. L. Hendriks, Prix de Rome Bouwkunst, van 30 Januari tot 6 Februari, werken vervaardigd in het stipendiumjaar.

'S-GRAVENHAGE. Kon. Kunstzaal Kleykamp Schilderijen van G. Beer, werken van J. C. Wienecke, medailleur.

id. tentoonstelling van werken door J. D. Bos, 15 Januari tot 7 Februari.

Haagsche Kunstkring.

tentoonstelling van architectuur en kunstnijverheid. Opening is geweest op Zaterdag 29 Jan.

N.V. Kunstzalen „de Sirkel", Laan van Meerdervoort 53D, tentoonstelling van schilderwerk van Jeanne Bieruma Oosting 5 Februari.

ROTTERDAM. Huize van Hasselt, Schiedamschesingel 35, tentoonstelling studies door Rud. Bonnet 19 Jan.—10 Februari.

id. tentoonstelling van werk door Aart Glansdorp, 19 Jan.—10 Februari.

id. tentoonstelling werken door Hugo Notthoff (in de serre) 19 Jan.—10 Februari.

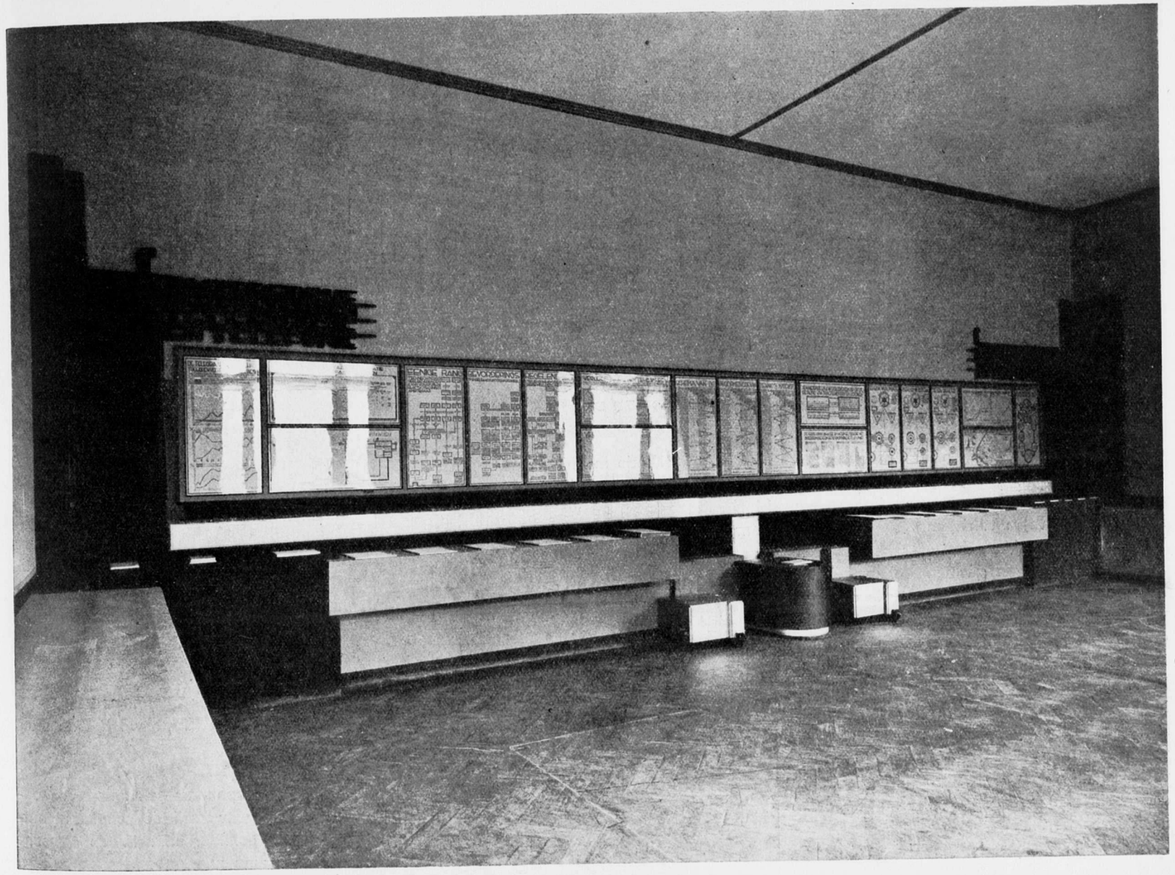

T. O. P. A. TENTOONSTELLING OP HET GEBIED VAN DE OPENBARE EN PARTICULIERE ADMINISTRATIE IN HET STEDELIJK MUSEUM. JUNI-AUG. 1926. EXPOSITIEWAND MET GRAFIEKEN VAN HET HOOFDBESTUUR VAN DE POSTERIJEN EN TELEGRAFIE. ONTWERP H. TH. WIJDEVELD.

HET KUNSTMATIG DROGEN VAN NIEUWE BOUWWERKEN.

In „Die Baugilde" wordt gewezen op het nieuwste systeem om kunstmatig muren van nieuwe bouwwerken droog te krijgen. Het bekende hulpmiddel door met cokes droog te stoken, is, behalve oneconomisch, niet doeltreffend genoeg, want men bereikt er geen snelle verharding van de mortel mee. De moderne techniek gaat van de gedachte uit, dat het niet voldoende is, stralende warmte voort te brengen, maar dat veel meer de warmte noodig is van circuleerende warme koolzuurrijke lucht, om de kalkmortel in koolzure kalk om te zetten.

Het systeem Albert Wagner D. R. P. dat thans als het modernste droogsysteem geldt, gebruikt warme, koolzuurrijke lucht, die buiten het gebouw verzameld wordt en door 'middel van ventilatoren onder een zekeren druk in het gebouw wordt geperst. De deuren en ramen worden zorgvuldig gesloten en zoodoende drukt de warme lucht, die zich over de localen verdeelt, tegen de muren, gaat door het muurwerk heen en geeft daarbij koolzuur aan het kalkhydraat af, waarbij zich koolzure kalk afscheidt. Het vrijkomende water ver-

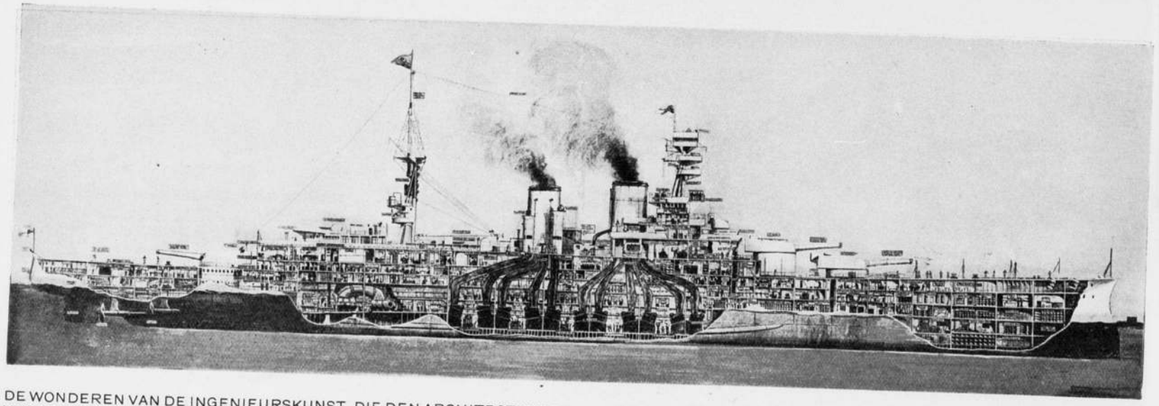

DE WONDEREN VAN DE INGENIEURSKUNST, DIE DEN ARCHITECT EN DEN INTERIEURKUNSTENAAR TE DENKEN GEVEN. LENGTE DOORSNEDE VAN HET ENGELSCHE SLAGSCHIP „RENOWN". (REPRODUCTIE VAN EEN TEEKENING IN DE „ILLUSTRATED LONDON NEWS").

dampt in de heete lucht, en komt dan tenslotte met de lucht, die reeds zijn koolzuur heeft afgegeven, door het muurwerk heen naar buiten in den vorm van damp.

Wanneer men nagaat, dat door het systeem „Wagner" verkregen gas een koolzuurgehalte heeft dat 30 à 60 maal grooter is dan dat van normale lucht, dan bewijst dit voldoende dat de te bereiken omzetting van kalkhydraat in calciumcarbonaat bereikt is. De praktijk heeft aangetoond, dat het inderdaad mogelijk is, een nieuw bouwwerk met dit systeem in 2 à 4 dagen volkomen droog te krijgen. Proeven hebben aangetoond dat de op deze wijze verharde mortel een grootere hardheid heeft dan normaal uitgedroogde en verharde mortel na 2 jaren bereikt.

Het systeem „Albert Wagner" berust op 2 werkingen, eenerzijds wordt aan de mortel koolzuur toegevoegd, anderzijds doet de warme lucht, die door de mortel naar buiten stroomt, het water in de buitenlucht verdampen. De droogmachine kan werken met temperaturen van 40 tot 350° Celsius, naar willekeur te regelen, zoodat het mogelijk is, ook die gebouwen droog te stoken, waarin reeds betimmeringen, en dergelijke zijn uitgevoerd. In zulke gevallen wordt de temperatuur hoogstens tot 40 % opgevoerd.

„Die Baugilde" geeft een foto van een gebouw met drie werkende machines, die nogal tamelijke gevaarten blijken te zijn.

Men vraagt zich af wat er gebeurt, als ruimten die niet aan de buitenmuren liggen, moeten worden drooggestookt.

UIT DE NOTENKRAKER.

TOEGEPASTE KUNSTGESCHIEDENIS. EEN NIEUWE SCHOUWBURG UIT EEN OUDE DOOS. MET DANKBAAR GEBRUIK VAN PERFESTER SLOTHOUWER'S ONTWERP VOOR DOKTER ROYAARD'S NIEUWE SCHOUWBURG. WALTER.

UITBREIDING VAN HET PRADO TE MADRID.

De plannen tot uitbreiding van het Prado te Madrid beginnen vasten vorm aan te nemen. Het centrale museum zal er twee vleugels bij krijgen, aansluitend op de zalen, waar de Venetiaansche school en de werken van Rubens zijn tentoongesteld. De regeering heeft geldelijken steun toegezegd, de stad Madrid heeft 15.000 pesetas beschikbaar gesteld en vele particuliere giften zijn ontvangen.

De directie van het Prado wil het museum herscheppen in een „Spaansch instituut van kunst", waar, dank zij nieuwe rangschikking en talrijke aankoopen ter aanvulling van onvoldoende vertegenwoordigde scholen de ontwikkeling der schilderkunst in de gansche wereld zal te zien zijn.

Het bestuur heeft een werk van den 17e eeuwschen Spaanschen schilder Mateo Cerezo aangekocht: „Knielende H. Augustinus". De gravin van Niebla heeft drie schilderijen aan het museum geschonken: twee portretten door Goya en het portret van Graaf d'Arundel door Van Dyck.

N. R. Ct.

KANTOORGEBOUW GEM. ELECTRICITEIT WERKEN TE ROTTERDAM.

De Raad heeft tot den bouw van dit kantoorgebouw besloten.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD EN ARCHITECTURA

COMMISSIE VAN REDACTIE: H. TH. WIJDEVELD VOORZITTER, J. P. MIERAS SECRETARIS-REDACTEUR. H. C. VERKRUYSEN REDACTEUR. C. J. BLAAUW, WIEGER BRUIN, J. C. MEISCHKE, C. B. POSTHUMUS MEYJES, Ir. A. J. VAN DER STEUR. RED.-ADRES WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM, TEL. Nº. 36736 POSTGIRO Nº. 122568.
ABONNEMENTSPRIJZEN BIJ VOORUITBETALING VOOR NEDERLAND f 10.—, BUITENLAND f 15.— 'S JAARS. ADVERTENTIËN 1—6 REGELS f 1.80, ELKE REGEL MEER f 0.30. BIJ CONTRACT BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN.
UITGEVERS EN BUREAUX VOOR ADMINISTRATIE MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5, DEN HAAG.

1927 Nº 7

ROTTERDAMSCHE POST XVI.

Rotterdam ontwikkelt op dit oogenblik een zeldzame activiteit in de worsteling met de bekende reeks klemmende stadsvraagstukken. Dat deze worsteling voorloopig in hoofdzaak op papier plaats vindt, is vanzelfsprekend en valt zonder meer toe te juichen. Jarenlang hebben de architecten in woord en geschrift aangedrongen op het maken van plannen ook als er geen middelen mochten zijn om in de voorliggende toekomst tot uitvoering over te gaan. Immers de beste kansen zijn vaak verloren gegaan juist bij gebreke van een plan de campagne.

Hoe kort is het geleden dat de vorige directeur van Gemeentewerken zich in zijn afscheidsrede beklaagde dat hem het maken van een plan van stadsverbetering en -uitbreiding verboden was.

Thans komt er kentering, de plannen komen als griepgevallen uit de lucht vallen, als het zoo doorgaat zullen wij deze brieven in telegramstijl moeten stellen om van den voortgang der verschillende plannen melding te maken. [1])

Voorloopig vastgesteld is ten eerste het uitbreidingsplan Zuid. Van architectonisch standpunt gezien biedt dit groote plan in embryo veel aantrekkelijks, wil echter de uitvoering eenigermate aan de gewekte verwachtingen beantwoorden, dan zal die veel meer dan tot heden in handen van geschoolde ontwerpers moeten worden gelegd.

Eveneens voorloopig vastgesteld is het uitbreidingsplan „Hoboken". Dezelfde opmerkingen gelden ook hier, de Gemeente eische eersterangs ontwerpen voor de te stichten bebouwing in dit kwartier.

Een derde plan betreft een belangrijke bebouwing aan de Noordzijde van de doorbraak Jonker Fransstraat—Coolsingel.

Aan dit plan, dezer dagen in de plaatselijke pers gepubliceerd, lijkt een zonderlinge geschiedenis verbonden. De bouw zal worden ondernomen door een Mij. „Oost", de naam van een architect is echter aan deze plannen, die aan een belangrijken nieuwen verkeersweg zijn gedacht, niet verbonden. Als ontwerpers worden zeer lakoniek twee gemeentearchitecten genoemd. De N. R. Ct. schrijft in een bijschrift dat „waar het hier Gemeentegrond betrof, bauberatung van toepassing was". Dit is onjuist, bauberatung is in strijd met de verordening en in strijd met het financieel belang der Gemeente.

Het aanvankelijk passeeren van Rotterdamsche architecten in het Beursconcours ligt nog versch in het geheugen, zou men niet ook uit dit geval, wanneer men niet beter wist, concludeeren dat onze goede stad geen enkel bekwaam particulier architect rijk was? Welke reden kan er voor de Gemeente bestaan om de particuliere architecten in naam en in feite schade te doen door plannen van misschien niet geheel bevoegden op kosten van de gemeentekas over te maken of om te werken?

Wanneer een bouwmaatschappij met betrekking tot zulk een belangrijk terrein geen goede architectenkeuze kan doen, verdient zij immers niet beter dan dat onvoldoende plannen zonder meer door de Gemeente worden afgewezen.

Een vierde plan betreft het Hofpleinvraagstuk. De HH. Dr. Berlage en de Roode hebben op uitnoodiging van Burgemeester en Wethouders een vereenvoudiging opgemaakt van het plan Berlage-Burgdorffer.

Dit plan heeft tot heden een weinig gunstig onthaal bij het publiek gekregen.

Toch, al ziet de oplossing er wat moeizaam uit, (het vraagstuk IS moeilijk) heeft het plan uitstekende kwaliteiten. Minder grootsch van opzet dan het vroegere, geeft het een soepele verkeersregeling en een monumentale voortzetting van den Coolsingel.

De Schiekade wordt aesthetisch gesproken, door het plan afgesloten. Men zal zich, van Delft komende, weer moeten wennen aan de gedachte de stadskern door een poortgebouw te bereiken. Anderzijds zal men als vroeger een stadspoort uitgaan.

Beoefenaars van de nieuwste en tegelijk meest populaire wetenschap, van de verkeerswetenschap n.l., wier aantal met den dag toeneemt, zijn door het ontwerp in hun meest dierbare overtuigingen getroffen.

Vergelijkt men evenwel de afmetingen van het plan en van de poortdoorgangen met de breedte onzer breedste verkeerswegen, dan lijkt alle zorg misplaatst.

Bestond er geen Motor- en rijwielwet en geen maximum snelheidsbepaling, het plan zelf zou geen beletsel zijn met ongeoorloofde vaart dit kruispunt van wegen te passeeren. Ieder die eenig besef heeft van de veelzijdigheid en belangrijkheid van dit Hofpleinprobleem zal dankbaar zijn dat het is gesteld in handen, niet van een of anderen verkeersbaanveger, doch van een architect met breeden kijk en ruimen geest als Dr. Berlage.

Het vijfde geval is dat van den sky-scraper in de weide van Hoboken, afgebeeld in een vorig nummer van dit blad. Twijfel is in-

middels gerezen aan de betrouwbaarheid van de gedachte fundeerwijze. Misschien vindt men nu tevens gelegenheid ook het boven den grond komende gedeelte nog eens te bestudeeren, althans wat het uitwendige betreft.

Het laatste geval is een plan tot annexatie van een groot aantal omliggende gemeenten. Jammer dat men een tiental jaren geleden aan den heer Burgdorffer niet eenige meerdere vrijheid gelaten heeft.

Wat er in dit tijdsverloop aan b.v. het liefelijke Hillegersberg misdreven is, kan door het meest zorgzame stadsbestuur in geen eeuw worden goedgemaakt.

PERISCOPIUS.

P.S. Met verbazingwekkende hardnekkigheid blijven sommigen vasthouden aan de veronderstelling dat deze brieven vloeien uit de pen van het Rotterdamsche lid van de redactiecommissie. Nu zou er voor ons geen reden zijn dit tegen te spreken, wanneer ons niet ware gebleken dat de heer M. eenige reden had van deze „verdenking" ontheven te willen worden.
De voor ons overigens wel vleiende veronderstelling is echter onjuist.

HET ROKIN VRAAGSTUK TE AMSTERDAM. (MET 3 TEEKENINGEN EN 3 FOTO'S) DOOR H. TH. WIJDEVELD.

„Ontvangen en geven, — zoo alleen kunnen de oude grachten blijven stralen".

„Het leven dezer tijden wil geen curiosa, doch het Oude levend als het Nieuwe".

.... „want bij den hemel, wij beminnen de grachten tezeer om hen bij het uitsterven te sparen. Leven, edel en vol of sterven, snel en schoon".

uit: „Gedenken en voorwaarts zien". (Een voorstel tot herleving der grachten, bij het 650-jarig bestaan van Amsterdam) door H. Th. W., Architectura – 19 Sept. '25.

Zij is weer urgent, de demping van het Rokin. De Raad gaat spreken, de Pers gaat schrijven en Amstelodamum zingt een hooglied voor het behoud met den klank van rinkelend geld. Prijsvragen en nog eens prijsvragen. Vooral daar waar Common-sense en eenvoudig handelen gebiedend wordt. Wie spreekt nog langer over demping, wie handelt nu niet? Zij die kortzichtig, ongevoelig, angstig zijn, of handig overwegen. Maar de Raad die almachtig is en decreteeren kan, zal wederom gaan „Raden" naar den Vox Populi en het is niet onwaarschijnlijk dat ook de groote Pers met een enquête onder het publiek, diegenen die waarnemen dat zich op het Rokin een proces van ontbinding afspeelt dat reeds vanzelf de demping tot stand zal brengen, eenige amusante uren zal verschaffen.

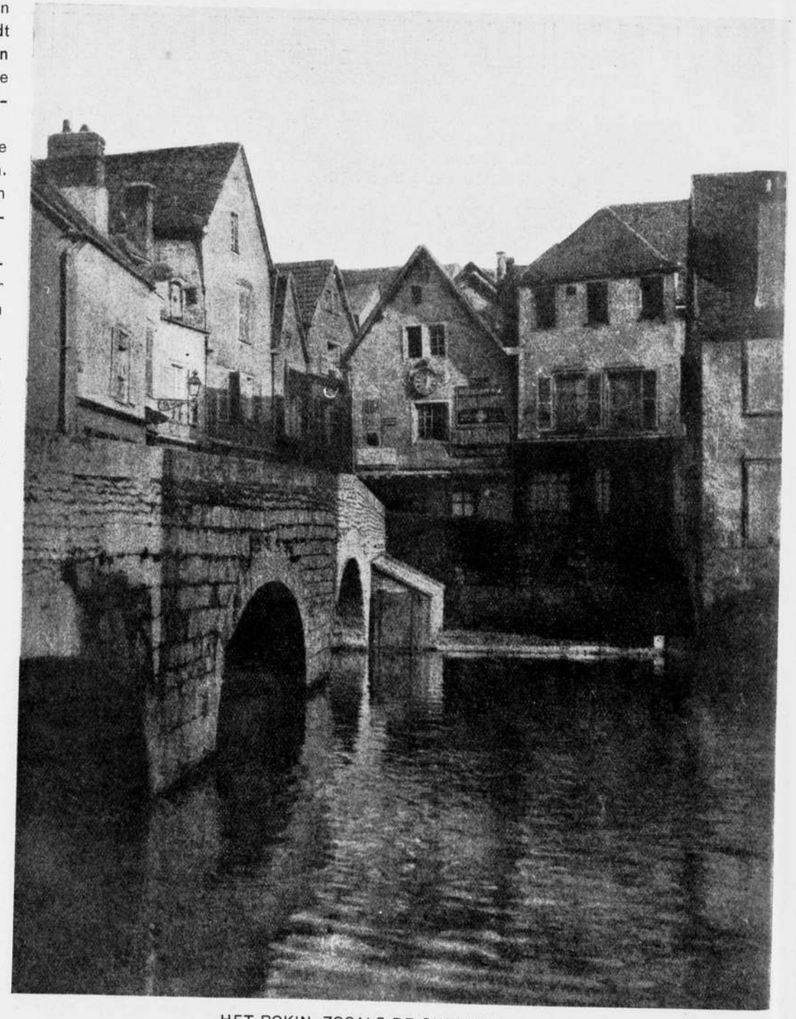

HET ROKIN, ZOOALS DE OUDHEIDKUNDIGE MANIAKKEN HET ZIEN.

Verkeers-maniakken wenschen de demping om het ontzaggelijke verkeer van 20 auto's per dag te ontwarren en te leiden. Oudheidkundige-maniakken wenschen geen demping om de oudheid van het water. Maar naast dezen zieken van geest staan wij, modernen, met Common-sense gereed en gebieden dat gene voorttezetten, wat onze voorgangers ... Oh! Bewonderaars van 't Oude!... tot hun eeuwige schande niet geheel voltooiden.

HET ROKIN, ZOOALS HET HEDEN TEN DAGE IN WERKELIJKHEID IS.

Het is pijnlijk, maar wij trekken de consequentie uit vroegere noodlottige opvattingen en zijn verantwoordelijk voor het verdwijnen van de laatste rest van een eens zoo schoon vloeiend water; ... immers, niet. Wij wenschen de demping van het Rokin, maar zij die de misdaad begingen het Centraal-station te bouwen op de plek waar de glorie en de roem van het oude Amsterdam te zamen stroomden in den monumentalen waterweg naar de open zee,... de edelste stroom waardoor Amsterdam adem haalde. Niet Wij wenschen de demping van het Rokin, maar zij die zoo kortzichtig waren de Beurs te plaatsen in het hart van den toegang tot de stad. Niet Wij wenschen de demping van het Rokin, maar zij die den grond afstonden voor den bouw van Bijenkorf en Industria. Niet Wij, die moeten volvoeren wat eens begonnen is, zijn verantwoordelijk voor het verdwijnen van dien hartader, maar de oudheidkundigen, die nu plotseling gaan droomen over de schoonheid van het Romantische Rokin, alsof ze in Brugge, Chartres of Florence waren, en met het vergrootglas gaan zoeken naar dien éénen nog niet geheel verminkten ouden gevel, maar destijds niet in staat waren in grooten stijl te zien en de demping van de schoonste grachten niet verhinderden.

Wat nu in Amsterdam als een blindedarmontsteking aan het vergaan is en wacht op den chirurg die over Alles en Allen heen, ingrijpt en onmiddellijk tot de operatie overgaat, wordt door de duizend en één opinies en meêdokterende leeken vertraagd, verergerd, wellicht zelfs tegengehouden.

Wij leven niet in de veronderstelling dat Groot Amsterdam nu reeds breede Boulevards noodig heeft en zeker is het Rokin-verkeer nog niet beangstigend, ... maar zelfs met de helft van het huidige verkeer zou de demping om aesthetische reden een noodzaak zijn!

Of, ... maak het water van Amsterdam gezond, geef het een scheepvaart, beleef het met de snelst-varende booten voor personenverkeer en maak wat oude-stervende schoonheid is, tot nieuwe-levende-weelde. Wie modern voelt, bemint het Oude als het Levend is, maar vernietigt onverbiddelijk wat stervende snakt om verlossing.

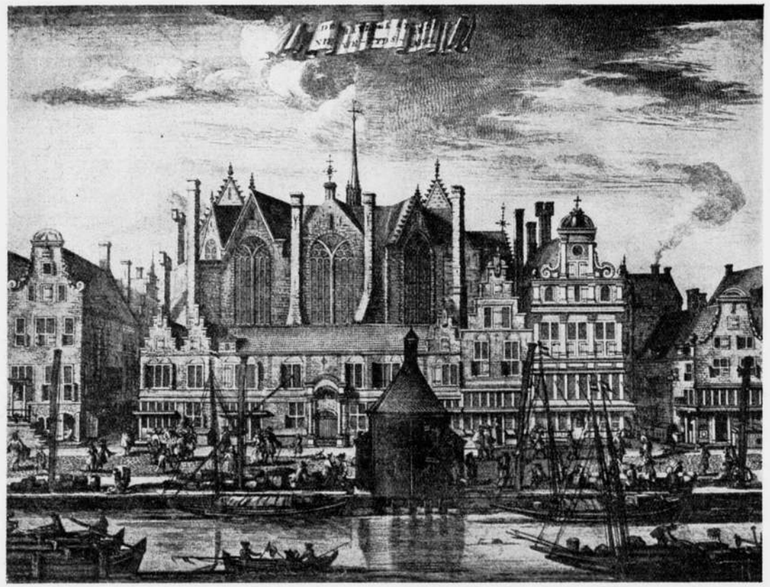

Zie het Rokin, alleen reeds de wanverhouding van gracht tot straat, van breedte tot hoogte-bebouwing, alleen reeds die zieltogende laatste oude geveltop, vraagt om verbeterende verandering. Wij, modernen, vereeren het goede Oude met een liefde die voor Amstelodamummies wel eeuwig een boek met zeven sloten blijven zal. Onze Common-sense, onze verantwoordelijkheid, en juist onze liefde voor het oude geven hier de oplossing: Demping van het Rokin van Dam tot Spui en aanleg van een breeden verkeersweg . . . . . ook, ... opdat de toekomst ons paraat heeft gevonden en wij hebben zorg gedragen voor een nieuwe architectuur aan dezen langzaam-aan tot Boulevard groeienden breeden weg. Dan, — om het overblijvende water van het Rokin levend te houden, — verbreeding van den Grimburgwal. Het Rokin moet gedempt worden, want het is beter een doodloopende sloot, die als armzalig overblijfsel eener prachtige waterloop ons stervend en vol verwijt aanstaart, zachtkens te vullen en tot levende verkeersweg te maken, dan eeuwig de schande te dragen van deze ontstellende verminking.

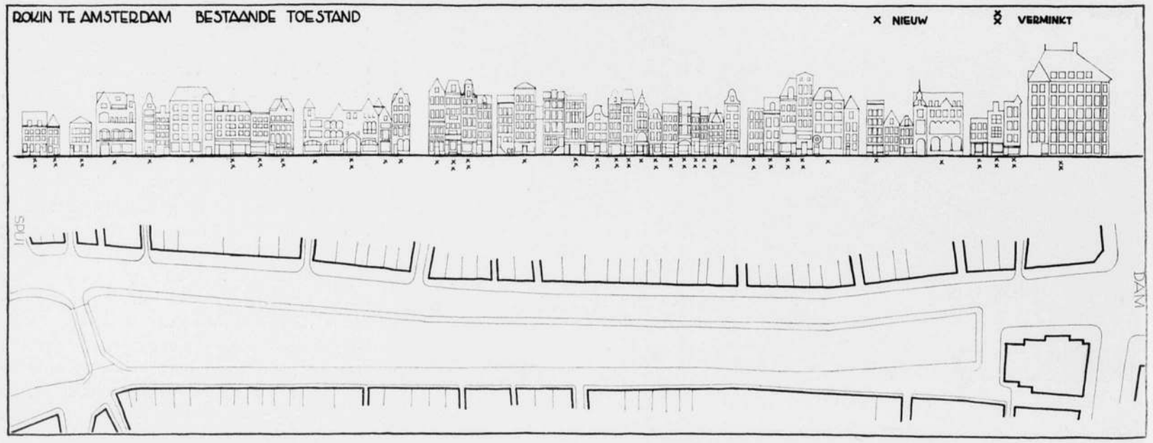

HET ROKIN ZOOALS HET IN VROEGERE TIJDEN WAS, MET DE NIEUWE ZIJDSKAPEL OF HEILIGE STEEDE. EEN PRACHTIG STUKJE TYPISCH OUD-AMSTERDAM. DE TEEKENING GEEFT DE ARCHITECTUUR DER ROKINBEBOUWING AAN. MEN KRIJGT EEN INDRUK VAN HET SILHOUET, DAT DE 19e EEUW HEEFT WETEN TE SCHEPPEN. OVERIGENS ZEGGEN DE KRUISJES GENOEG DIE NIEUWE ARCHITECTUUR AANGEVEN EN AANWIJZEN WELKE OUDE GEBOUWEN VERMINKT ZIJN.

TENTOONSTELLINGEN.

AMSTERDAM. Kunstzaal J. S. Fetter & Co., Weteringschans 79. Werken van den kunstschilder Jac. Hamel van 5—26 Februari.

Stedelijk Museum. Tentoonstelling van de Vereeniging voor Voortgezet en Hooger-Bouwkunstonderricht van het werk der deelnemers aan den cursus der vereeniging in de hoogste afdeeling. 12 Februari tot en met 26 Februari.

Frans Buffa & Zonen. Schilderijen van Charles Eyck en houtsneden van S. Garf. Van 7—23 Februari.

'S-GRAVENHAGE. Haagsche Kunstkring. Tentoonstelling van architectuur en kunstnijverheid. Opening is geweest op Zaterdag 29 Januari.

Kon. Kunstzaal Kleykamp, tentoonstelling van schilderijen door Leonora van Bijsterveld 10 Febr.—3 Maart.

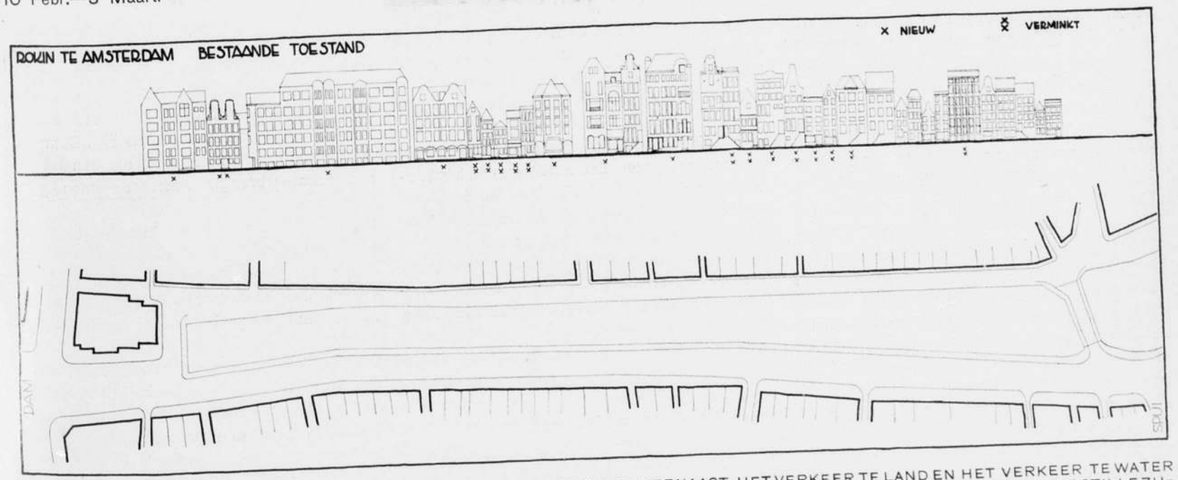

HET ROKIN, ZOOALS HET NU IS OP DEZELFDE HOOGTE ALS OP HET PRENTJE HIERNAAST. HET VERKEER TE LAND EN HET VERKEER TE WATER SCHIJNEN NIET TOEGENOMEN TE ZIJN. HET VERKEER WORDT GELEID IN DEN WINKEL NAAST DE KERKINTREE. DEZE GEVELRIJ IS DE STILLE ZIJDE VAN HET ROKIN. OOK HIER GEEFT HET AANTAL KRUISJES AAN WAT VAN HET OUDE HUIZENSCHOON IS VERDWENEN. MEN TELLE DE OVERBLIJVENDE HUIZEN, DIE MET HET WATER DE ONOVERTROFFEN SCHOONHEID VAN DIT OUDE DEEL VAN AMSTERDAM MOETEN UITMAKEN.

HET ROKINVRAAGSTUK.

Reeds eenige jaren brengt het Rokinvraagstuk de gemoederen in beweging. Oorspronkelijk betreft het hier een verkeersvraagstuk t.a.v. den weg Station-Dam-Muntplein. Het gedeelte Stationsplein-Dam is of heet alreeds opgelost en de brandende kwestie gaat in het bijzonder om het weg-gedeelte Dam-Muntplein. Het Muntplein zelf en het daarop aansluitende verkeer blijft nog onopgelost — verschoven tot „later". Het partiëel aan de orde stellen van deze vraagstukken is mede oorzaak van het verwarrend getwist over secundaire vragen als: dempen of niet dempen?

Bestond er een weloverwogen totaalplan voor alle wenschelijke verkeersverbeteringen, dan zou b.v. ook het dempingsvraagstuk van de zijde van het Gemeentebestuur beter beheerscht kunnen worden. Waar echter de eigenlijke vraagstukken bij stukjes en beetjes worden opgediend en het dus alleen gaat om de plaatselijke verbetering van het verkeer langs het Rokin, is er alle aanleiding tot de vraag of in dit systeem wel een zoo radicale maatregel als de demping van het Rokinwater van Dam tot Spui gerechtvaardigd is te achten.

De zaak staat thans zoo: de toestand, waarin de drukke zijde van het Rokin verkeert is zóó slecht, dat verbetering dadelijk noodig is te achten. Het verkeer loopt vast, de bestrating is middeleeuwsch, het Rokinwater is vuil en stinkend.

De meest eenvoudige oplossing in den trant der partiëele vraagstukken zou zijn: de bestrating grondig verbeteren, waarmee drie kwart van de ellende tot het verleden zou behooren en dan het Rokinwater, schoon maken!

Neen, rest het „verkeer", dit is niet voldoende; de rijweg moet verbreed worden. Ook deze eisch is binnen het raam van het partiëele vraagstuk te aanvaarden als dringend en er moeten middelen gezocht worden deze verkeersverbetering mogelijk te maken. Maar nu is het eigenaardige, dat het aanbevolen middel zeer radicaal is: nl. het dempen van het grootste deel van het Rokin. Hier rijst de vraag of dit middel evenredig geacht kan worden aan de kwaal èn of dit middel noodzakelijk is te achten.

Het dempen van het Rokin zal m.i. een belangrijke verandering in het stadsbeeld teweeg brengen en ik ben er van overtuigd, dat het geen verbetering zal blijken.

Een watervlak, het behoeft nauwelijks betoogd, heeft in het stadsbeeld een sterke en schoone werking: Amsterdam dankt aan het doorsneden zijn van kanalen en grachten een wereldvermaardheid als schoone stad. Het watervlak temidden van het bewegelijke stadsleven is een harmonisch rustpunt, accenteerende tegenstelling van vastheid en vloeibaarheid. De schoone werking van de Amsterdamsche grachten, die verhouding scheppen in vaste massa's van kaden en gevelwanden wordt zonder eenig voorbehoud algemeen gewaardeerd.

Ook het Rokin heeft ten opzichte van de beide gevelwanden en kaden van drukke en „stille" zijde deze karakteristieke werking, al moet erkend, dat deze onaanzienlijker is dan b.v. bij Heeren- en Keizersgracht.

De nieuwere bebouwingen en verbouwingen van de Rokinwanden hebben zeer zeker het aspect geschaad. Toch hebben de bebouwingen als geheel nog het karakter van het „Amsterdamsch-individueele", d. w. z. zij hebben allerminst het boulevard-aspect.

De scheiding van „drukke" en „stille" zijde van het Rokin door het rustige lint van water geeft aan het stadsbeeld ter plaatse een karakteristiek, die bij demping ongetwijfeld verloren zal gaan. Dit wordt duidelijk gedemonstreerd door de N. Z. Voorburgwal, een karakterlooze asphaltbaan met bebouwingen, die uit hun verhouding zijn gevallen.

Dit staat, in grooter mate nog, ons te wachten bij demping van het Rokin: de verhouding drukke en stille zijde, teweeggebracht door den stillen scheidenden band van water, gaat verloren. Wat zal men stellen in de plaats van deze verhouding? Nieuwe gevelwanden in passende verhouding en van omvamende eenheid? Daarvan is geen sprake! Een strookje plantsoen? Een armzalig middel. Neen, men heeft in de plaats van het bestaande karakter niets te bieden, integendeel, men zal met een overschietende strook in de maag blijven zitten, getuige het fiasco van de Rokin-prijsvraag, die bedoelde aan het overschietende deel een functie (aesthetisch en practisch) te geven.

Men bedenke, dat de breedte van het te dempen gedeelte, tusschen de gevelwanden gemeten, een breedte heeft van 40,— (minimaal) tot 55,— M. (maximaal). Het almachtige „verkeer" eischt deze breedte niet! Wat zal men doen met de overschietende breedte? Hoe zullen de gevelwanden van het Rokin werken tegenover deze maten? We weten het niet!

De voorstanders van demping noemen verachtelijk het Rokin een „stinksloot" en ze zijn uiteraard onrechtvaardig in hun overdrijving van de onaanzienlijkheid van het Rokin: elk verwoed voorstander van „hygiëne" zou van al onze fraaie grachten hetzelfde kunnen zeggen. In verhouding tot de „grachten" moge het Rokin onaanzienlijk zijn, toch is het in het stadsbeeld ter plaatse een voorname factor van karakteristieke verhouding en waar niets positiefs geboden wordt is „dempen" hier te verwerpen. „Dempen" is hier de makkelijke weg, die zonder meer ruimte geeft, te veel ruimte! Ruimte, waaraan men geen schaal, geen verhouding zal vermogen te geven, anders dan door het brengen van enorme financiëele offers (het wijzigen van de bestaande grillige gevelwanden in een monumentale architectonische eenheid). „Dempen" is hier een halve maatregel, die een te veel aan ruimte brengt, waarmede men geen weg weet.

Er is gesproken van een „boulevard", maar een verbreeding tot 50,— meter over een lengte van 300,— meter, die aan begin en einde ingesnoerd wordt tot 25 meter (de helft!) wordt nimmer een boulevard, doch een langgerekt plein van 50 bij 300 meter.

Dan bedenke men nog dit: het Rokin is van Dam tot Muntplein een eenheid; het dempen tot het Spui zal deze eenheid redeloos verbreken, wat ook al voor het stadsschoon niet bevorderlijk zal zijn. Thans is de geleidelijke verbreeding van het Rokin van Dam tot Muntplein in gelijkmatige verhouding met den afstand tusschen de wijkende gevelwanden. Deze karakteristiek, verhoogd nog door de ombuiging van het Rokin, gaat bij demping verloren.

Men behoeft waarlijk geen „maniak" te heeten, zoo men beseft, dat het doorloopen van den waterstrook van Muntplein tot Dam een architectonische waarde heeft ten opzichte van het geheele Rokin. Deze eenheid te verbreken is aantasting van het bestaande stadsschoon en moet zoo mogelijk vermeden worden!

Waar de verbetering van den verkeerstoestand dringend geboden is, rijst de vraag: zijn de hierboven genoemde waarden te behouden bij een verbetering van den verkeerstoestand?

Naar mijn meening kan het antwoord hier volop bevestigend luiden. Het „verkeer" kan het zijne krijgen en de oude waarden kunnen gehandhaafd worden, mits het verkeer niet meer eischt dan het noodig heeft. Het verkeer heeft nl. niet zooveel noodig als men veelal schijnt te meenen, want het is langs het Rokin (drukke zijde) volstrekt niet overstelpend, nu zelfs nog niet, maar het plaveisel is erbarmelijk en de toestand, al gingen er tien wagens per dag, slecht. Terecht heeft de verkeerscommissie als oplossing aangewezen: het tweerichtingsverkeer ter weerszijden van de tramsporen aan de drukke zijde.

Op de hierbij gereproduceerde teekening *) gaf ik aan hoe dit geschieden kan: de trottoirs aan de drukke zijde worden in de bestaande breedte gehandhaafd (meer is niet noodig, men heeft er ruimte genoeg), dan een rijweg van 15 Meter, dan een trottoir van 2 Meter (meer dan genoeg, want er loopt nagenoeg niemand), dan een waterstrook van 12 Meter, dan de „stille" zijde met 8 Meter (voor éénrichtingsverkeer voldoende).

Dit zijn de maten op de minimumbreedte van het Rokin: ze gelden voor een lengte van ± 100 Meter en kunnen elders overal breeder worden! Van het Rokin behoeft van Dam tot Munt slechts 3 à 4 meter gedempt te worden. Dan wordt dus langs het Rokin drukke zijde een tweerichtingsverkeer verkregen, het Rokin wordt, schoon versmald, als eenheid van Munt tot Dam behouden, de stille zijde blijft stille zijde en krijgt een éénrichtingsverkeer.

Een rijweg van 15 Meter is meer dan voldoende: aan de grachtzijde 4,50 Meter breedte voor het doorgaande verkeer Muntplein—Dam, dan de tramsporen tezamen 4 Meter, dan een verkeersbaan Dam—Muntplein ter breedte van 6,50 Meter, ruim voldoende voor doorgaand en stilstaand verkeer (trottoirzijde). Zooals gezegd, het zijn de maten voor een lengte van ± 100 Meter geldend, verder worden ze ruimer. Ze kunnen ook anders genomen worden: de rijweg kan smaller, de trottoirs of het Rokin breeder.

In mijn project heb ik het smalste deel van het Rokin onderbroken met een brug, liggende voor de Wijde Lombardsteeg. Deze overbrugging is nuttig (deze verbinding was een bepaalde eisch in de Rokinprijsvraag) en deelt het Rokin in een smaller en breeder deel, Het slurf-achtig karakter, dat het Rokin thans reeds heeft en dat bij de versmalling zeker niet verdwijnt, wordt door deze overbrugging onderbroken en maakt de verhoudingen beter. Te overwegen zou zijn of deze brug voor rijverkeer of uitsluitend voor voetgangersverkeer zou zijn; in het eerste geval wordt voor de stille zijde Rokin het bezwaar van éénrichtingsverkeer gehalveerd. Aan het doodloopende einde (tegenover Industria) wordt door demping van het Rokin tot een lengte van ± 25 meter een pleintje geformeerd, plaats gevende aan een, het Rokin afsluitend laag gebouw en aan een standplaats voor automobielen.

De vormgeving van alle werken (bruggen, kademuren, eventueele borstweringen langs de kaden, het gebouwtje) zal eenvoudig en karaktervol moeten zijn. De bruggen (de nieuwe brug voor de Wijde Lombardsteeg en de te vernieuwen en te verbreeden brug bij het Spui) zullen van zoo groot mogelijke „openheid" moeten zijn, zóó, dat ze de voortzetting en niet de afsluiting van het water accentueeren.

Een breedte van 8 Meter voor de stille zijde van het Rokin is voor het éénrichtingsverkeer voldoende. Immers dit éénrichtingsverkeer wordt, zoo aan de overzijde tweerichtingsverkeer is, uitsluitend gevoed door de bedrijven aan de stille zijde. Deze breedte ware aldus te verdeelen: 2 Meter trottoir langs de huizen, 4,50 Meter rijweg en 1,50 Meter trottoir (niet verhoogd) langs den walkant. Een rijweg van 4,50 Meter laat voldoende ruimte voor passeeren langs stilstaande voertuigen.

De oplossing, welke dit plan geeft, is zeer eenvoudig: er wordt met mate gedaan, wat noodig is voor de verbetering van het verkeer èn het water wordt behouden. Ik meen aangetoond te hebben dat de verbetering voldoende is.

Tenslotte zou ik vooral aan degenen, die in deze zaak „iets te zeggen" hebben nog in overweging willen geven het Rokin nog eens goed te bekijken. Men ga b.v. uit van den Dam: gezien vanaf den hoek Peek & Cloppenburg zal men bijna den geheelen wanddrukke zijde omvamen. Men merke dan op, dat dan ± 150 meter van het te dempen Rokindeel in den gezichtskring valt. De architectonische eenheid, waarvan hierboven sprake was, ontvouwt zich dan voor den beschouwer en de sterke en schoone werking van het watervlak met zijn spiegelingen van luchten en licht zal onmiskenbaar blijken. Of men ga van het gebouw Industria langs de stille zijde Muntwaarts: over de volle lengte valt dan het te dempen deel in het gezichtsveld en geeft een sterke relatieve werking ten opzichte van den buigenden Rokinwand drukke zijde (tot voorbij de Olieslagerssteeg). Ook hier is de eenheid van water en bebouwingen sterk voelbaar. Men bedenke, dat de verhouding scheppende tegenstelling vloeibare, transparante negativiteit tegenover vaste, grijze positiviteit nimmer op treffende wijze te vervangen is.

In deze treffende tegenstelling ligt het mysterie van schoonheid van Amsterdam. Deze tegenstelling te vernietigen zou schadend zijn en kan vermeden worden.

De voorstanders van demping mogen thans komen met een positief plan van gelijke waarde als de thans zonder noodzaak met vernietiging bedreigde waarden. Ik betwijfel of het mogelijk, of het noodzakelijk is. Daarom: niet dempen!!

C. J. BLAAUW.

*) Wegens plaatsgebrek moet het betreffende cliché in het volgende nummer geplaatst worden.

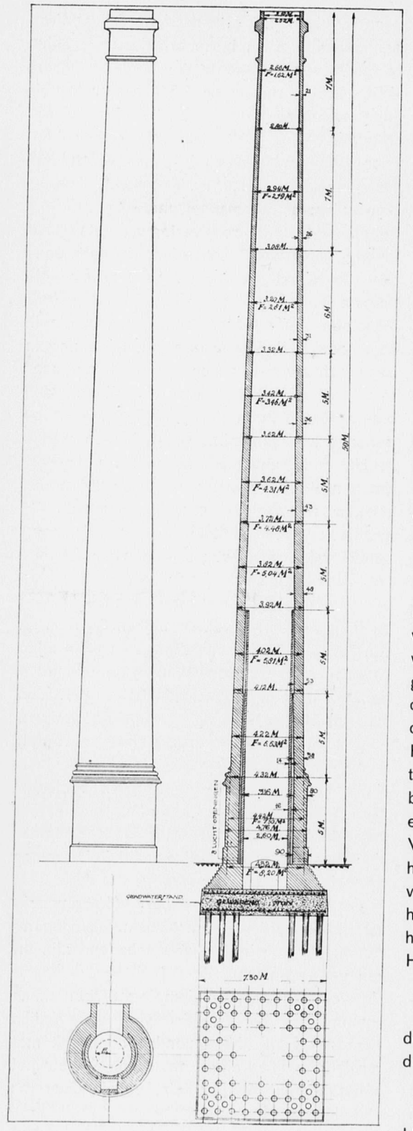

STABILITEITSBEREKENING VAN EEN FABRIEKSSCHOORSTEEN.

DOOR PL. VAN DEN BERG, ARCHITECT B.N.A.

Indien Bouw- en Woningtoezicht statische berekeningen eischen bij het inzenden van ontwerpen, is het van belang, dat geen ingewikkelder berekeningen worden gevraagd, dan voor de veiligheid bepaald noodig zijn.

Het kan geen bezwaar zijn, genoegen te nemen met globale berekeningen, die aan den veiligen kant zijn.

Hier is het doel een dergelijke berekening te geven.

De schoorsteen, waarvan de berekening gegeven wordt, is in 1926 gebouwd en is inwendig met ijzeren ringen gewapend, om het scheuren tegen te gaan.

Voor het berekenen van den winddruk wordt veelal een druk van 125 K.G. per M^2., loodrecht tegen een plat vlak in rekening gebracht.

Voor den winddruk tegen het aanzichtvlak of de projectie van een ronden schoorsteen neemt men een winddruk aan van

$$\frac{2}{3} \times 125 = 84 \text{ K.G. per M}^2.$$

De berekening wordt aanmerkelijk vereenvoudigd, wanneer we rekenen, dat het talud van den schoorsteen doorloopt tot den beganen grond. (De meerdere dikte van het piédestal dient voor de vermindering van de doorsnede door het rookkanaal).

Het aanzichtvlak heeft den vorm van een trapezium met een basis van b = 4,52 M., een bovenbreedte van a = 2,52 M. en een loodrechte hoogte van h = 50 M.

Voor het bepalen van het zwaartepunt van het trapezium (het punt, waar de resultante van den winddruk aangrijpt), verdeelen we het trapezium in een rechthoek en een driehoek aan beide zijden van den rechthoek.

Het oppervlak van het trapezium is:

$$\frac{a+b}{2} \times h, \text{ dat van}$$

den rechthoek $a \times h$ en dat van de twee driehoeken te zamen:

$$(b-a) \times \frac{h}{2}$$

Het zwaartepunt van de twee driehoeken ligt op een afstand van $\frac{h}{3}$ en dat van den rechthoek van $\frac{h}{2}$ uit de basis van het trapezium.

Den afstand van het zwaartepunt van het trapezium uit de basis noemen we z.

Voor het maken van een momentenvergelijking tot het berekenen van z mogen we de oppervlakten als krachten voorstellen.

Het moment van de geheele oppervlakte van het trapezium ten opzichte van het draaipunt is gelijk aan de som van de momenten der deelen ten opzichte van hetzelfde draaipunt:

dus de oppervlakte van de driehoeken $\times \frac{h}{3} +$

de oppervlakte van den rechthoek $\times \frac{h}{2}$

is gelijk aan de oppervlakte van het trapezium $\times$ z, waaruit volgt:

$$z = \frac{\frac{h}{3} \times \left\{(b-a) \times \frac{h}{2}\right\} + \frac{h}{2} \times a \times h}{\frac{a+b}{2} \times h},$$

of

$$z = \frac{h \times (2 \times a + b)}{3 \times (a+b)} =$$

$$\frac{50 \times (2 \times 2{,}52 + 4{,}52)}{3 \times (2{,}52 + 4{,}52)} = 22{,}63 \text{ M.}$$

De resultante van den winddruk is:

$$R = w \times h \times \frac{a+b}{2} =$$

$$84 \times 50 \times \frac{2{,}52 + 4{,}52}{2} = 14784 \text{ K.G.}$$

Het moment van de resultante ten opzichte van het draaipunt op den beganen grond is:

$M = R \times z = 14784 \times 2263 = 33500000$ K.G. cM. (afgerond).

Het oppervlak van de ringvormige doorsnede van de schacht is op den beganen grond en binnen het verlengde van het talud:

$$F = \frac{\pi}{4} \times (D^2 - d^2) = 0{,}7854 \times (452^2 - 316^2) = 82000 \text{ cM.}^2 \text{ (afgerond).}$$

Het weerstandsmoment van deze doorsnede is:

$$W = \frac{\pi}{32} \times \frac{(D^4 - d^4)}{D} \text{ of}$$

$$W = \frac{\pi}{32} \times \frac{(D^2 + d^2) \times (D^2 - d^2)}{D} =$$

$$\frac{0{,}0982 \times (452^2 + 316^2) \times (452^2 - 316^2)}{452} =$$

6900000 cM.^{3} (afgerond).

Op de teekening is de gemiddelde ringvormige doorsnede en de hoogte bij de verschillende dikten der schacht aangegeven, waarnaar de kub. inhoud van het metselwerk kan berekend worden.

De inhoud zonder schutwand is, indien het piédestal berekend wordt, alsof het talud doorliep, rond 20,5 M^3.

Rekenen we het gewicht van het metselwerk op 2000 K.G. per M^3., dan is het gewicht van den schoorsteen: $G = 20{,}5 \times 2000 =$ 410000 K.G.

De drukspanning in het metselwerk tengevolge van den winddruk is aan den buitenkant van de schacht het grootst en deze is:

$$t_w = \frac{M}{W} = \frac{33500000}{6900000} = 4{,}86 \text{ K.G. per cM}^2.$$

De drukspanning tengevolge van het gewicht van den schoorsteen is:

$$t_g = \frac{G}{F} = \frac{410000}{82000} = 5 \text{ K.G. per cM}^2.$$

De drukspanning te zamen is 4,86 + 5 = 9,86 K.G. per cM^2.

Daar t_w kleiner is dan t_g treden er geen trekspanningen op.

Of er al of niet trekspanningen optreden, kan men ook op de volgende manier nagaan.

Het moment van den winddruk met den hefboomsarm z is gelijk aan het moment van de resultante van het gewicht van den schoorsteen met een hefboomsarm, die we e noemen. Hierdoor verkrijgen we de vergelijking

$$M = G \times e.$$

$$e = \frac{M}{G} = \frac{33500000}{410000} = 82 \text{ cM.}$$

e is de grootte van de verplaatsing van het zwaartepunt of van de resultante van het gewicht van den schoorsteen, tengevolge van het lichter worden van den schoorsteen aan de windzijde door den winddruk.

Is e kleiner dan de straal E van de kern, aangegeven op de teekening, dan treden er geen trekspanningen op.

$$E = \frac{W}{F} = \frac{6900000}{82000} = 84 \text{ cM.}$$

Is e maar weinig grooter dan E, dan is de trekspanning zeer gering en zij vermindert op eenigen afstand uit den buitenrand tot nul.

Eenige trekspanning is geen bezwaar, indien de meerdere drukspanning aan de andere zijde van den schoorsteen, die daar mede gepaard gaat, de geoorloofde drukspanning niet te boven gaat.

Wanneer er trekspanning optreedt is de berekening minder eenvoudig, omdat het gedeelte, waarin trekspanning optreedt, verwaarloosd moet worden. De berekening wordt dan gewoonlijk met behulp van graphische teekeningen uitgevoerd; de tabellen, die er bestaan, vergemakkelijken daarbij de berekening.

In 't algemeen verdient het aanbeveling de schoorsteen van zoodanige afmeting te maken, dat er bij den hier aangenomen winddruk geen trekspanning optreedt.

DRUKSPANNING IN HOOGER GELEGEN DEELEN VAN DEN SCHOORSTEEN.

Hoewel de drukspanning in het metselwerk in hoogere deelen van den schoorsteen bij de hier toegepaste schachtdikte, in geen geval grooter kan zijn dan bij den beganen grond, laten we toch de gegevens volgen van de drukspanning op 20 M. hoogte.

De winddruk tegen het bovengedeelte van 30 M. is w = 7800 K.G., het oppervlak van de doorsnede op 20 M. hoogte is F = 44500 cM^2., het weerstandsmoment is W = 3290000 cM^3., het gewicht is G = 160000 K.G. en het punt, waar de resultante van den winddruk aangrijpt, ligt 14 M. boven de genoemde 20 M.

Het moment is

$M = 7860 \times 1400 = 11000000$ K.G. cM. (afgerond).

$$t_w = \frac{M}{W} = \frac{11000000}{3290000} = 3{,}4 \text{ K.G. per cM}^2.$$

$$t_g = \frac{G}{F} = \frac{160000}{44500} = 3{,}6 \text{ K.G. per cM}^2.$$

De drukspanning te zamen is

$$3{,}4 + 3{,}6 = 7 \text{ K.G. per cM}^2.$$

De Amsterdamsche Bouwverordening laat voor harde steenen, gemetseld in cementmortel, een drukspanning toe van 14 K.G. per cM^2. De drukvastheid van metselwerk van harde steenen in cementmortel bedraagt minstens 200 K.G. per cM^2., zoodat voldoende zekerheid tegen verbrijzeling bestaat.

PAALFUNDEERING.

De palen zijn 21 M. lang en zijn zooveel mogelijk aan de buitenzijde geplaatst om den druk tengevolge van den wind zoo klein mogelijk te maken.

Het gewicht van den schoorsteen is, met inbegrip van de fundeering, ongeveer 650000 K.G., hetgeen verdeeld over 76 palen, ongeveer 8500 K.G. per paal wordt.

Een nauwkeurige berekening van den druk op de palen door den wind is niet eenvoudig, omdat de palen niet regelmatig naar het midden zijn verdeeld. Groote nauwkeurigheid is echter niet noodig, daar de berekening van het draagvermogen der palen ook maar zeer benaderend is. Neemt men echter bij deze verdeeling der palen aan, dat de druk op de buitenste palen, tengevolge van den winddruk 50 % grooter wordt, dus totaal ruim 12000 K.G., dan is men aan den veiligen kant; te meer, indien zooals hier de 21-meters palen met meer dan voldoende stuit zijn geheid. Bovendien de druk tengevolge van den wind werkt maar een korten tijd op de palen.

NOOT VAN DE REDACTIE.

De redactie kan geen verantwoordelijkheid opnemen voor de juistheid der berekeningen in technische artikelen.

Met de publicatie geeft zij alleen te kennen dat het onderwerp volgens haar belangrijk is voor de lezers van het blad. Redactie.

WOLKENKRABBERS.

Het laatste nummer van de „Illustration" geeft eenige bijzonder fraaie afbeeldingen van Amerikaansche wolkenkrabbers, ter illustratie van een artikel van den heer François Porché, over de vraag: „New-York est-il-beau".

De schrijver houdt er een zeer extravagante meening op na over hetgeen er onder stedenschoon moet worden verstaan. Hij zegt namelijk dat als men een vreemdeling een dag lang door allerlei rommelige buurten van Parijs laat sjouwen (wat mogelijk is), deze ten slotte zal beweren dat Parijs een rommelige, leelijke stad is. Maar als men hem alleen de Champs Elysées en de Tuilleries laat zien, zal hij Parijs

als stad erg mooi vinden. Het extravagante in deze zienswijze is nu dat de schrijver ons niet vertelt wat de vreemdeling van Parijs als stad vindt, als je hem van af de Champs Elysées naar een rommelige achterbuurt brengt. Maar voor New-York beantwoordt hij de door hem gestelde vraag bevestigend. Hij is zeer onder den indruk van de machtige werking van de formidabele gebouwenmassa's. En aan de hand van de afbeeldingen — waarvan wij er hier enkele reproduceeren — zijn wij geneigd zijn enthusiasme te deelen. Het is wat angstig het neer te schrijven: maar verandert de bouwkunst hier van wezen? Zou het niet waar zijn, dat er fundamenteele schoonheidswetten bestaan?

Was het niet Jacopo Sansovino, die over het profiel van een hoek-pilaster-basement een kwestie maakte, zooiets als de Rokin-kwestie nu?

En hier, vervalt hier niet de geheele gedachte aan stijl? Kan het iets schelen of aan zulke kolossen Gothiek of een of andere Renaissance te pas is gekomen?

Of is hier slechts potentieel verschil met de Europeesche bouwkunst. Is hier niet of het visioen van den kathedraal, wanneer hij in de uiterste schemering wegsmelt in de grijze en zwarte brokken van zijn lichaamsbouw, zoodat alle „gothiek" verduisterd is, of dat visioen hier straalt in het volle licht van zon en leven. Het stemt tot nadenken en tot doordenken.

De heer Thomas geeft in hetzelfde nummer een technische beschrijving van wolkenkrabbers. Het nummer, dat voor den prijs van 4 franc in den handel is, is den architecten aan te bevelen. J. P. M.

STEDENVERWARMING.

Het aantal technische tijdschriften in ons land is andermaal met één vermeerderd en wel met het maandblad „Stedenverwarming", gewijd aan den bouw, de installatie en exploitatie van Warmte-centrales en aan de bestudeering van het vraagstuk der warmte-economie", redacteur de heer W. Beuker Jr. en „met medewerking van verschillende (ongenoemde) technici". Uitgever de fa. F. van Rossen te Amsterdam.

Waar de huidige gas- water- en electri-

KANTOORGEBOUW VAN DE „SOUTH WESTERN BELL TELEPHONE CY." TE SAINT LOUIS. FOTO UIT „L'ILLUSTRATION".

KANTOORGEBOUW VAN DE TELEFOONCENTRALE TE NEW-YORK. FOTO UIT „L'ILLUSTRATION"

citeits-voorziening wel heeft bewezen, het meest economisch vanuit eenige kracht centra te kunnen geschieden en de concentratie der elementaire krachtbronnen onzer samenleving het mogelijk maakt, in het groot de voorziening dezer eerste levensbehoeften goed en technisch economisch te doen geschieden, ligt het geheel in den geest van dezen tijd, om ook in de warmte-voorziening de individueele versnippering te doen plaats maken voor gemeenschappelijk overleg en een samentrekking van de warmte-bronnen, voorzoover zulks mogelijk zal blijken.

Want hoezeer onze tijd door politieke verdeeldheid de landen en volken nog helaas maar al te antagonistisch tegenover elkaar doet staan, in de wetenschap en in de techniek is er gelukkig een doelbewust en krachtig streven naar internationale samenwerking en uitwisseling van gegevens en gedachten.

In het licht van wetenschap en techniek beschouwd, mogen wij dit nieuwe, kloek uitgevoerde blad dan ook welkom heeten in de rij der technische periodieken van ons klein land.

Gelijk de redactie in haar „Bij het verschijnen van het eerste nummer" zegt, is het juist door het groote kwantum technische literatuur moeilijk om kennis te nemen van alles wat er alzoo op warmte technisch gebied te doen is en stelt zij zich voor, „in een beknopt overzicht hen (de lezers) hiervan op de hoogte te houden en speciaal onze aandacht te wijden aan de afstand-verwarming".

„De eerste warmwater-centrale in Europa" (door W. Beuker Jr.) „koppeling van kracht en warmte-centrale" (door F. W. Kilk te Haarlem) en een grappig stukje „in het jaar 2000" (door W. B. Jr.) vormen den hoofdschotel van het eerste nummer.

Indien wij uit de combinatie van één redacteur („met medewerking van verschillende technici"), tevens vrijwel eenigst adverteerder, zoomede in een advertentie van den vertegenwoordiger van de „Redactie-firma" met twee stukken van de hand des Redacteurs in dit eerste nummer, niet de gevolgtrekking behoeven te maken, dat deze periodiek zich tot een verkapte reclamecampagne van één firma zal

ontpoppen, zal dit blad, als uiting van een door den tijd ontstaan streven naar een meer economische warmte-distributie, ongetwijfeld een toekomst tegemoet kunnen gaan.

A'dam, 7 Febr. '27. C. B. P. M.

FILM-THEATERS. H. E. V. D. PAUWERT.

Over het bezoek der Amerikaansche film-experts aan Nederland, waarbij door hen adviezen werden verstrekt betreffende theater-verbeteringen, (om ook hier te lande de allernieuwste film-vertooningen mogelijk te maken) laat de heer Tuschinsky zich tegenover den Rotterdamschen correspondent van de „Telegraaf" (ochtendblad 1 Febr. j.l.) als volgt uit: „Wat de inrichting van de theaters in Nederland betreft", zoo zeide de heer Tuschinsky verder, „deze beantwoordt aan de hoogste eischen. Uit alle landen van Europa en ook uit Amerika komen architecten naar Amsterdam en Rotterdam om naar het Nederlandsche model bij hen nieuwe cinema's te bouwen. In Nederland is de moderne cinema een werkelijk theater. Men behoeft het witte doek maar omhoog te halen en men vindt een groot en goed geoutilleerd tooneel, dat zich zelfs voor operavoorstellingen zou kunnen leenen. In Amerika zijn de „movies", hoe groot en hoe kostbaar ook aangekleed, meestal niets anders dan bioscoop-lokalen." Zou de heer T. ons misschien eens willen meedeelen, waar die buitengewone theaters hier te vinden zijn? Wij hebben ze nog nooit gezien. Want er is in heel Holland nog geen waarachtig film-theater gebouwd! Indien bovenstaande uitlating bedoeld mocht zijn als reclame voor zijn theaters in Amsterdam en Rotterdam, ware deze groote verblindheid voor zijn eigen scheppingen te betreuren. De heer T. veroorlooft zich zijn eigen architect te zijn en stelt zich hiermede dus trefbaar aan critiek. We kunnen hier verder over zwijgen. De gevestigde meening is bekend genoeg. Alleen is het een raadsel wat de buitenlandsche collega's hiervan eigenlijk mede naar huis moeten nemen. Er is immers wezenlijk geen verschil tusschen het Leidscheplein- en het Reguliersbreestraat-theater (het oude Opera-type). Zelfs de loges d'avant-scène ontbreken niet, nòch het verzonken orkest en het tooneelgordijn. Mocht 't

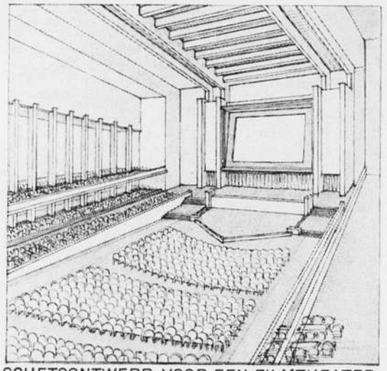

SCHETSONTWERP VOOR EEN FILMTHEATER DOOR H. E. VAN DER PAUWERT.

eens mis loopen met de film, dan hebben we altijd nog een reuze-theatertje!"

Maar afgezien van deze geheele kwestie, het zou wel eens interessant zijn te vernemen hoe de moderne architect zich tegenover het probleem „film-theater", zoo hem dit als opdracht mocht bereiken, zou plaatsen en in welke richting hij zijn vormgeving dan trachtte te vinden. De tijd, dat men zich eigenlijk nog een beetje gegeneerd gevoelde een bioscope binnen te gaan en waarin uitingen als: „de film is geluidloos rumoer en bevordert de geestelijke luiheid" nog zin hadden, ligt gelukkig alreeds eenige jaren achter ons.

Deze jonge uiting van menschelijk vernuft heeft de wereld veroverd met een onstuimigheid en een snelheid, slechts door de „radio" geëvenaard. Wat daar nog uit groeien zal, dit ééne is noodzakelijk, het zuiver stellen van het beginsel.

Daarom juichen wij de betonnen bioscope-hallen in Amerika toe, maar staan eenigszins achterdochtig tegenover de mooie Duitsche theatertjes. Want de film moet zich zelfstandig ontwikkelen en beschikken over eigen huis. De combinatie tooneel (variété) en film is een onding. Jordaan noemt de prologen voor de films (film-kroniek Groene Amsterdammer) een aller-akeligste uitvinding, de film onwaardig. Maar deze begrips-verwarring tooneel en film is hardnekkig en is mede de oorzaak van het ontstaan der halfslachtige bioscopetheaters.

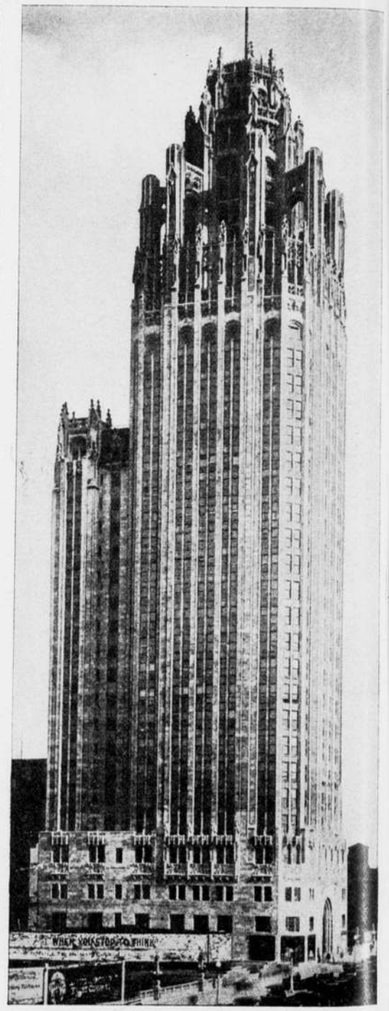

HET GEBOUW VAN DE CHICAGO-TRIBUNE TE CHICAGO. WELBEKEND.

Zou een studie-prijsvraag of een gedachtenwisseling hierover niet eenig licht kunnen doen opgaan?

BOUWKUNDIG WEEKBLAD EN ARCHITECTURA

COMMISSIE VAN REDACTIE: H. TH. WIJDEVELD VOORZITTER, J. P. MIERAS SECRETARIS-REDACTEUR. H. C. VERKRUYSEN REDACTEUR. C. J. BLAAUW, WIEGER BRUIN, J. C. MEISCHKE, C. B. POSTHUMUS MEYJES, Ir. A. J. VAN DER STEUR. RED.-ADRES WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM, TEL. No. 36736 POSTGIRO No. 122568. ABONNEMENTSPRIJZEN BIJ VOORUITBETALING VOOR NEDERLAND f 10.—, BUITENLAND f 15.— 'S JAARS. ADVERTENTIËN 1—6 REGELS f 1.80, ELKE REGEL MEER f 0.30. BIJ CONTRACT BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN. UITGEVERS EN BUREAUX VOOR ADMINISTRATIE MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5, DEN HAAG.

1927 No. 8

HET DOMRAAM VAN R. N. ROLAND HOLST

DOOR A. VAN DER BOOM.

Zeldzaam zijn de kansen in deze eeuw van beton en ijzer, waardoor de moderne glasschilder verwezenlijking van zijn schoone droomen kan verwachten, zooals in de middeleeuwen het symbool van den stagen levensgeest zich kon openbaren in de gloeiende kleurschijven der ontelbare groote kleurramen. En niet slechts door de befaamde Hollandsche zuinigheid is hij gehandicapt, ook diepere oorzaken vormen van de vervreemding dezer grootsche kunst van het tegenwoordige leven den grond. Onloochenbaar is het n.l. dat de samenhang tusschen persoonlijkheid en algemeenen tijdgeest moeilijker te vinden is dan vroeger. Men mist n.l. de sfeer, begrepen als de coördinatie der vele levensuitingen en verstaan als een organisch proces, waarin de waarlijk maatschappelijke kunst moet kunnen ontbloeien. Immers waar vroeger de alom aanvaarde religieuse gedachte de stimulans was voor het zuivere ambacht om juist daardoor te geraken tot de geestelijke vervoeringen, die als de bindende klank alle de ons bekende grootsche uitingen doorhuiveren, kan tegenwoordig hoogstens het besef van zijn ethische en moreele zending voor een klein deel der samenleving den kunstenaar zijn werk doen uitdragen boven een àl te nuchtere zakelijkheid. Daarbij verwachten de meesten van de monumentaal-decoratieve kunst een bravoure, die wij plegen aan te treffen in de allegorische parade-stukken van een zeker soort XIX-eeuwsche historie-schilders; en te veel verachten diezelfden het verband tusschen de technische middelen der kunst en haar innerlijke vormen. Want de elementaire wetten der vlak-decoratieve kunst moeten door den kunstenaar in toewijding gediend worden, terwijl deze zich in de eerste plaats ondergeschikt heeft te weten aan de architectuur, waarin zijn schepping heeft op te gaan.

En dat vooral hebben de Chartrijnsche glasschilders voor ons gevoel zoo argeloos en haast spelenderwijs bereikt met hun onbeholpen technische middelen. Zij reeds hebben begrepen dat het glasraam slechts moest zijn: kleurige licht-doorlatende voortzetting van het muurvlak; geen doorlicht schilderij doch vlakke rinkelende kleurverschuiving, waarbinnen de kunstenaar zou mogen getuigen van zijn blijmoedige visie op de hem omringende realiteit. Dieptewerking door middel van perspectivische effecten en door overdadig grisailleeren verkregen tonalistische kwaliteiten, zooals de latere renaissance ramen te zien geven, beteekenen dus een verbreken van de ruimtelijke beginselen der architectuur, een overschrijding der groote bindende tradities.

Men denke zich nu eens even in de moeilijkheid van den opdracht voor het kleurraam in den Dom. Het concipieeren van een glas-in-lood venster in aansluiting bij de middeleeuwsche structuur van een der meest stijlzuivere monumenten welke ons land bezit. daarbij tevens een raam dat binnen deze hoog opklinkende, van het drukke leven verbijzonderde, steenen koelte toch zou mogen getuigen van een gezond modernisme. Een kunstwerk dus dat zoowel in den XIII eeuwschen bouw als in den eigen tijd zou moeten passen.

De ontwerper had dus z'n subjectieve verlangens, over wat hij — de kunstenaar —

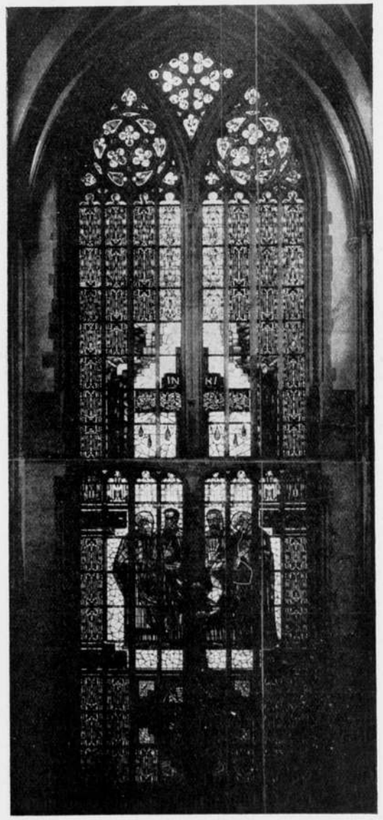

HET GEBRANDSCHILDERDE RAAM IN DEN DOM TE UTRECHT, Prof. R. N. ROLAND HOLST.

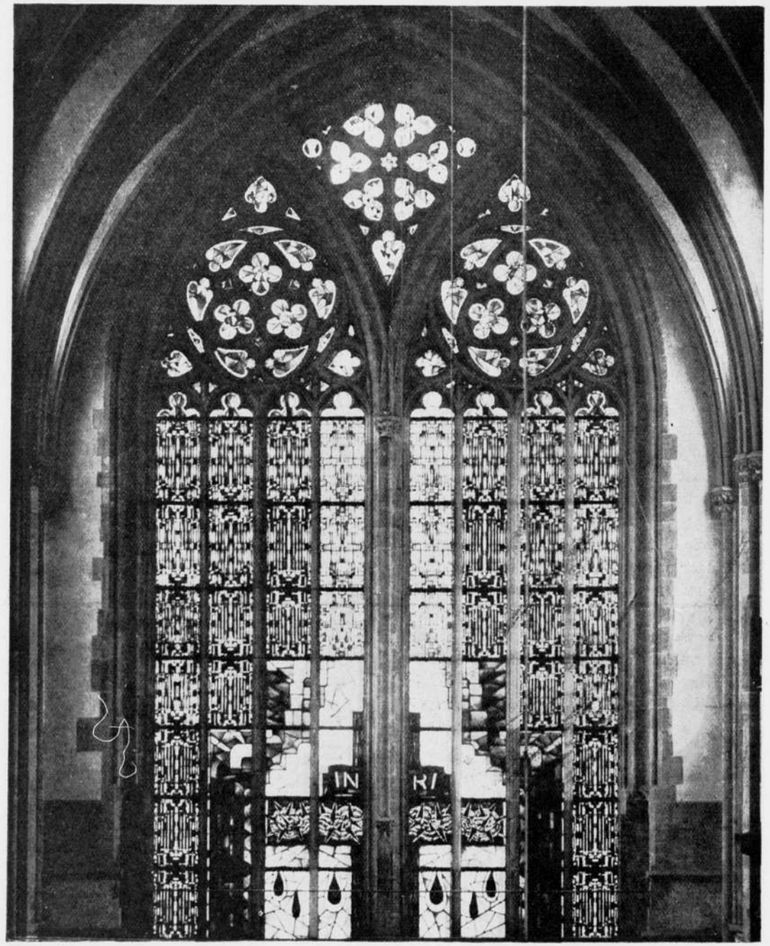

HET GEBRANDSCHILDERDE RAAM IN DEN DOM TE UTRECHT. BOVENSTE GEDEELTE. ONTWERP PROF. R. N. ROLAND HOLST.

daar nu wel naar zijn persoonlijke aesthetische gevoelens zou kunnen maken, te „beschränken" ten bate van wat hem binnen deze ruimte veroorloofd was.

Voor wie het verantwoordelijkheidsgevoel van dezen ontwerper kennen is het licht te begrijpen naar welke zijde zijn verlangen uitging. En zoo leverde R. N. Roland Holst hier boven alles een warm pleidooi voor het goed recht der monumentaal-decoratieve kunst.

Ondanks zijn bindende principes bleef z'n geest echter gericht op zuiver artistieke waarden. Wat wel eens mag worden gezegd in dezen tijd, nu neo-plastische suggestiemiddelen en ophitsend-experimenteele verbeeldingsonmacht om beurten troef zijn.

Niet alzoo in Roland Holst's kleurraam, dat tot in de kleinste details is doortrokken van de liefde voor- en de kennis van het prachtige metier. Hoe 'n werkelijk innige verbinding is er niet van den vorm en de kleur en van beiden met de architectuur. Van welk een gezonde kracht getuigt het gansche loodweefsel, dat al dit geflonker in bindenden greep te samen vat. En welk een bijna plechtige levens-extaze straalt ons tegemoet uit de vier immense evangelistenfiguren.

Bovendien toont de ontwerper hier ook overtuigend z'n meesterschap over den vorm, ware het slechts door de knappe oplossing van de hinderlijke middendeeling (waarschijnlijk ontstaan door een laat-gothischen voorbouw — zie de korfbogen! — ter verbinding der nonnengalerijen) van het raam, welke hij in zijn compositie als uitgangspunt nam. Inderdaad het ei van Columbus. Hoe gaarne herinnert men zich dan ten slotte wat de fijnzinnige Diepenbrock meer dan dertig jaar geleden ter gelegenheid van Der Kinderen's toen pas voltooide Bossche stadhuisschilderingen schreef:

„Moge men het dan niet laken, als zijn werk nog niet in die harmonische volheid van geest en gevoel zou bloeien, die het eerst hebben kan, als hij door de hand der gemeenschap kan spreken tot den geest der gemeenschap. Moge men noch zijn bewondering willen onthouden voor de koele en reine schoonheid, voor de zachte onverbiddelijkheid van dit werk, noch zijn vertrouwen in de kracht en bezonnenheid, waaruit het geboren is en die er noodwendig reinigend en versterkend tevens van moeten uitgaan".

Het stemt tot vreugde en erkentelijkheid te weten, dat een der onzen in zijn arbeid op een dergelijke verheven wijze wist te stijgen boven het gewoel van den tijd en de onzekerheid der hedendaagsche levensaesthetiek.

DE AMSTERDAMSCHE WATERVOORZIENING.

VERSLAG VAN DE LEZING VAN IR. A. B. DOCEN VOOR DEN KRING „A'DAM."

Nadat de inleider gedurende eenige oogenblikken een stille getuige was van de levendigheid in opkomst en debat van de Amsterdamsche kringleden, ving hij, zich met moeite door de talrijke aanwezigen en het dichte rook-velum heen een weg banend naar het spreekgestoelte, doch hierbij gesterkt door de van den voorzitter uitstralende electrische energie, mitsgaders de voorzegde thee en gebakjes, zijne belangwekkende voordracht aan.

„Indien wij", aldus naar ik meen de spreker, „des winters op de zesde verdieping en des zomers in het sousterrain van onze boven- c.q. benedenwoning, de kraan openen en het edele vocht ons vol levensvreugde tegemoet spat, dan zijn er weinigen, die beseffen, welk een luxe, vooral op een drukkend-heeten zomerschen achternamiddag, dat eigenlijk is en dat zelfs thans nog een groot deel van Nederland van een centrale watervoorziening geheel is verstoken.

Zeeland b.v. heeft alleen een watervoorziening voor de eilanden Zuid-Beveland en Tholen en voor de steden Middelburg en Vlissingen. In den Achterhoek, Brabant, Friesland en vooral in Drenthe zijn geheele landstreken aan te wijzen, waar het bezit van een spuitende watervoorziening nog tot de vrome wenschen behoort. Nu behoeft dit niet zulk een verwondering te wekken, als men bedenkt, dat ten onzent de leidingsaanleg in de wegen veelal eerst aangebracht wordt na het gereed-zijn der bebouwing en het soms veel voeten in de aarde heeft om van de Rijks-, Provincie- en Polder-besturen tijdig plaats te verkrijgen in de wegen, teneinde de soms zware transport-leidingen te kunnen doen aanleggen.

Amsterdam is ten onzent de oudste plaats, die over een waterleidings-aanleg beschikt. Heel vroeger, tot omstreeks het jaar 1500 ongeveer, vormde het hemelwater van de daken de bron voor het drinkwater, terwijl toen ook algemeen het grachtwater voor huishoudelijke- en schoonmaak-doeleinden gebruikt werd, ja zelfs wel voor drinkwater, (speciaal dat van het Rokin).

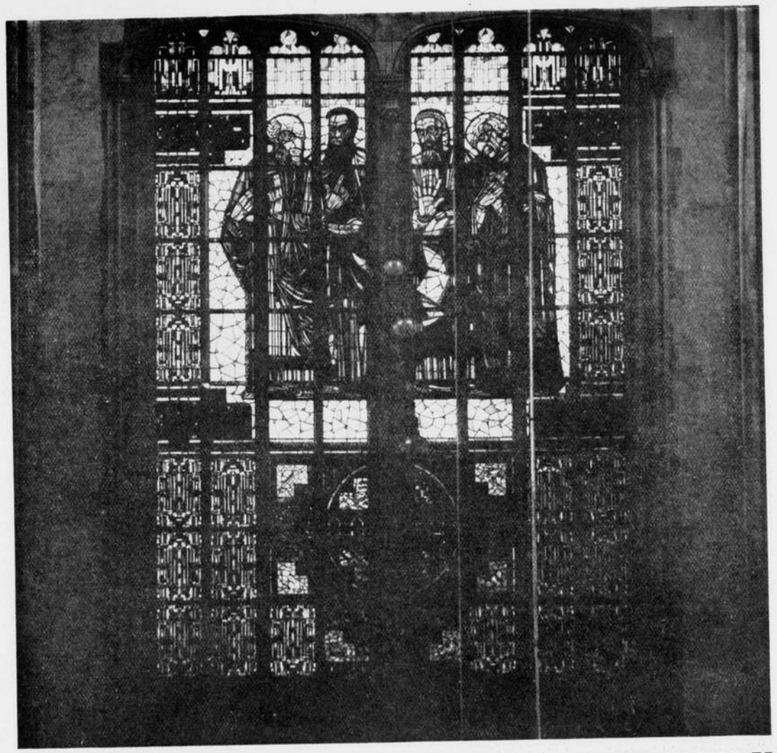

HET GEBRANDSCHILDERDE RAAM IN DEN DOM TE UTRECHT. BENEDEN GEDEELTE. ONTWERP PROF. R. N. ROLAND HOLST

Door de verschillende doorbraken werd het grachtwater omstreeks het jaar 1600 echter wegens zijn toenemendeziltheid voor de consumptie meer en meer onbruikbaar, zoodat men uitsluitend op het regenwater was aangewezen. Teneinde te allen tijde van een voldoende hoeveelheid water verzekerd te zijn, werd het gilde der watersocieteit opgericht. De leden van dit gilde voerden per schuit water uit de Vecht aan en deze vrij elementaire bezigheid, bleek weldra zóó lucratief te zijn, dat hiermede door sommigen fortuinen werden verdiend.

Als men weet, dat een M³ water destijds met de respectabele som van f 1,50 (zegge: Eén Gulden Vijftig Cents met de koopkracht van het begin der 17e eeuw) werd betaald, is het winstgevende van dit bedrijf niet onverklaarbaar en mogen wij in dezen „duren tijd" met onze 30 à 35 cent per M³. toch niet ontevreden zijn. Bij droogte en vorst kon dit bedrag van f 1,50 zelfs tijdelijk tot het tienvoudige oploopen.

In het jaar 1811 werd door Napoleon getracht de watervoorziening op grootere schaal te doen plaats hebben, doch ook toen nog vanuit de Vecht. Ook heeft men getracht binnen de Veste door middel van put-boringen, o.a. op de Noordermarkt, de Nieuwmarkt en het Amstelveld in de toenemende behoefte aan drinkwater te voorzien, echter tevergeefs, want het water uit den slappen veenbodem opgehaald, bleek

DETAIL VAN HET DOMRAAM TE UTRECHT DOOR PROF. R. N. ROLAND HOLST.

ongeschikt te zijn voor de consumptie. Het duurde tot het jaar 1846, eer de Majoor der Genie C. D. Vaillant, met een volledig plan voor den dag kwam, van een duinwater-voorziening vanuit het Brouwerskolkje te Overveen, waarbij berekend werd, dat een normaal gebruik van 3500, hoogstens 4000 M³. per dag voldoende zoude zijn. Door middel van een wijd gemetseld kanaal zoude het water te Overveen worden opgevangen en via een 30 c.M. wijde buisleiding naar de hoofdstad gevoerd worden om zich daar in groote eikenhouten bakken te verzamelen, van waaruit het gedistribueerd zoude worden. De uitvoering van dit plan, hetwelk begroot werd op niet minder dan f 2.200.000,— is echter op financieele moeilijkheden gestrand. Het bleek n.l. toen tertijd, ondanks de activiteit van het Propaganda-Comité der opgerichte Naamlooze Vennootschap, niet mogelijk ten onzent voldoende deelname in het kapitaal te verkrijgen. „Men" noemde het denkbeeld onzinnig en vond, dat met een hoeveelheid van 650 M³. per dag op voldoende wijze in de behoefte zoude kunnen worden voorzien.

Hoewel de belangstelling van Engelsche zijde grooter bleek, mocht het ook daar toch niet gelukken, voldoende steun voor het grootsche plan te krijgen. Hoewel in 1850 door Mr. Jacob van Lennep nog een groote propaganda-vergadering belegd werd, zag het comité zich kort daarna genoodzaakt, het bijltje erbij neer te leggen.

Toch was de tijd wel gerijpt, om het denkbeeld van gebruikmaking der enorme latente watervoorraden van het onmetelijke Kennemerduinterrein, in een of anderen vorm te verwezenlijken. Zooals het echter wel meer gaat, geeft de oorspronkelijke grondlegger van een denkbeeld, den stoot tot overdenking, terwijl de uitvoering ervan, zij het in gewijzigden vorm, kort daarna eerst aan een nieuw concern gelukt. Den elfden Juni van het jaar 1851 werd met medewerking van den Engelschen ingenieur B. W. Croker de „N.V. Duinwater-Maatschappij" opgericht. Vijf maanden later was het niemand minder dan Willem III, die den kroonprins aanwezig liet zijn bij het indrijven van de eerste spade in den grond te Overveen, die het aanzien gaf aan de Oranje-kom.

Op 12 December 1853 waren de werkzaamheden zoover gevorderd, dat een fontein nabij de Willemspoort te Amsterdam voor het eerst water gaf, terwijl een jaar later het eerste abonnement voor waterlevering kon worden afgesloten. Toch waren er toen ook nog vele Amsterdammers, die de voorkeur bleven geven aan de voor Amsterdam zoo karakteristiek geworden gemetselde regenbakken, waarvan nog vele exemplaren in de binnenstad aanwezig zijn, zij het veelal voor andere doeleinden gebruikt, zooals b.v. bij Maison Couturier, waar de regenbak thans de fonkelende nectar bevat, die aan de diners haren luister bijzet". Aan de hand van een serie fraaie lantaarnplaatjes lichtte de spreker verder de tegenwoordige watervoorzieningswerken toe.

„In de negentiger jaren werd het bedrijf der N.V. omgezet tot tak van de Gemeentehuishouding van Amsterdam en sindsdien is er aan de uitbreiding gestadig gewerkt, teneinde de steeds toenemende behoefte het hoofd te kunnen bieden.

De huidige watervoorziening van de hoofdstad is drieledig, wel allereerst vanuit het Kennemerduin-terrein onder de gemeente Vogelenzang en verder tot aan Noordwijkerhout toe, van waaruit tenslotte twee groote reservoirs nabij Sloterdijk gevoed worden, ieder met een inhoud van 10.000 M³.

Voorts vanuit een pompstation op de Laarderheide tusschen Hilversum en Laren, van waaruit circa 3500 M³ per dag naar Amsterdam wordt getransporteerd, vroeger via de oude Watertoren onder Nieuwer-Amstel, doch thans rechtstreeks in het Amsterdamsche buizennet overgepompt.

Tenslotte is daar nog de Vechtwaterleiding, waarmede vanuit Nigtevegt, via Weesperkarspel een waterreservoir in de Watergraafsmeer gelegen en van 40.000 M³. inhoud gevoed wordt.

Al het duinwater uit het uitgestrekte net van de rond 30 K.M. lange kanalen in de Kennemerduin gegraven, verzamelt zich in de Oranje-kom, terwijl langs de open kanalen nog een 370 bronnen zijn geslagen, om het z.g. diep-duin water aan te boren. Vanuit de Oranje-kom wordt het water naar het reinigings- en filterstation aan de Leidsche vaart bij Leiduin gevoerd, alwaar het o.m. door verstuiving ontijzerd wordt. Vandaaruit voeren drie transportbuizen (zijnde één van 50- één van 60- en één van 75 cM. diameter) het onontbeerlijke vocht naar het pompstation bij Sloterdijk, waar het wordt opgepompt en verder in het stadsnet wordt geperst. In de stad zelve varieert het buizennet in wijdte van 7,5 tot 75 cM. toe".

Eenige lantaarnplaatjes toonden nog de tegenwoordige wijze van het graven der kanalen met exavateurs dan wel met grijperkranen, waarbij in het algemeen de uitkomende grond langs de kanalen werd neergeworpen. (In de zaal werd gemurmeld, dat het Gemeentebestuur in het duinterrein een geheime zandopslagplaats heeft, om als „het verkeer" zulks mocht eischen, te allen tijde voldoende zand bij de hand te hebben, teneinde tot plotselinge grachtdemping in de hoofdstad te kunnen overgaan, maar dat geloof ik toch niet). Het totale gebied, waaruit in de duinen water onttrokken wordt, bedraagt niet minder dan 4700 H.A.

Bij een interessante schematische doorsnede lichtte de spreker nog toe, hoe het groote „zoetwatermeer" onder den grond in de duinen, door het verschil in s.g. met het daaronderliggende zoute water, a.h.w. als een olie-bel op dat zoute water blijft drijven. Verschillende peilingen in de waarnemingsputten gedaan, toonden aan, dat het zoute water circa 125 M. onder het duinterrein is gelegen, terwijl de zoetwater-voorraad door een jaarlijkschen regenval van 50 cM. gedeeltelijk werd aangevuld.

Eenige lantaarnplaatjes, naar kleurenfoto's gemaakt, geven een indruk van de stille schoonheid van dit blonde duinlandschap met zijn klare waterbekkens, waar men, mits voorzien van toegangskaarten, door de Gemeente-Waterleiding-Directie te verstrekken, ongestoord kan wandelen en genieten van het genot, om geen, of haast geen medemenschen te ontmoeten.

Een daverend applaus was de uiting van dankbaarheid voor deze belangwekkende causerie van den ingenieur A. B. Docen. C. B. P. M.

DE ERKENNING DER HONORARIUMTABEL DOOR DEN RECHTER.

Op 19 Januari 1927 heeft het Gerechtshof te Amsterdam eene voor de beteekenis der Honorariumtabel zeer belangrijke beslissing gegeven. Het geschil tusschen de procedeerende partijen liep o. m. over de berekening van het honorarium, dat den eischer-architect toekwam voor het maken van een schetsontwerp voor een belangrijk bouwwerk. Volgens de Tabel bedroeg dit honorarium *f* 9000.—. De Rechtbank te Amsterdam, die in eerste instantie te oordeelen had, kwam tot de conclusie, dat weliswaar het schetsontwerp gemaakt was, doch achtte niettemin, met terzijdestelling der Honorariumtabel, het berekende honorarium te hoog en bepaalde dit zelfstandig op *f* 3000.—. In dit stadium der zaak wendde de architect zich tot den B.N.A., die, inziende het groote vakbelang, aan eene handhaving der Honorariumtabel verbonden, zich bereid verklaarde, het aan een hooger beroep van het gewezen vonnis verbonden risico voor zijne rekening te nemen. In hooger beroep had de eischer, bijgestaan door zijn raadsman Mr. I. Bünker, meer succes. Het Hof toch overweegt in zijn voormeld arrest in de eerste plaats, — zulks naar aanleiding van de merkwaardige bewering der gedaagde partij, dat een architect voor een „voorloopig ontwerp" eigenlijk nooit honorarium kan rekenen, omdat eerst na ontvangst daarvan de opdrachtgever kan beoordeelen, of het werk hem bevalt, — dat iemand, die de diensten van een architect als zoodanig inroept, door die enkele daad rechtens de verplichting aanvaardt, hem loon te betalen voor zijn arbeid, en dat de hoegrootheid van dit loon moet worden bepaald door toepassing van de regelen, die daarvoor in het maatschappelijk verkeer gebruikelijk zijn. Deze regelen acht het Hof belichaamd in de Honorariumtabel.

Vervolgens wees het Hof af het verwijt, door de tegenpartij tot den architect gericht, t. w., dat hij had nagelaten, bij de aanvaarding van de opdracht een exemplaar der Honorariumtabel over te leggen aan de opdrachtgeefster. Omtrent dit verweer overweegt het Hof, dat deze niet-overhandiging niet tot gevolg heeft, dat de in de Honorariumtabel belichaamde gebruikelijke verkeersregelen dientengevolge tusschen partijen buiten werking zijn gesteld, en dat de Tabel overigens geenerlei straf tegen de niet-naleving van het voorschrift tot overlegging inhoudt.

Waar de Honorariumtabel de daarin vervatte honoreering beschouwt als een billijk-minimum, achtte het Hof geen termen aanwezig, om, gelijk de Rechtbank deed, van de gebruikelijke verkeersregelen af te wijken, en bepaalde zij, met vernietiging van het vonnis der Rechtbank, het den architect door de opdrachtgeefster te betalen honorarium, overeenkomstig de Tabel, op f 9000,—.

Niet alleen om dit resultaat is het arrest belangrijk, doch mede wegens de hierboven vermelde overwegingen van het Gerechtshof, die de Honorariumtabel geheel aanvaarden als eene belichaming der op het gebied van de berekening van architectenhonorarium bestaande gebruiken, en als zoodanig bindend voor beide partijen, ook zonder uitdrukkelijke toepasselijkverklaring bij het geven en aanvaarden der opdracht. E. ROOSENBOOM.

PRIJSVRAGEN.

Op de door de Vereenigingen „Kunst en Techniek" te Assen, „Friesche Bouwkring gevestigd te Leeuwarden" en de „Vereeniging tot Bevordering der Bouwkunst te Groningen" uitgeschreven studie prijsvraag voor het ontwerpen van een Autobussen-station, kwamen 40 antwoorden in, onder de volgende motto's: 1. „Avondwerk"; 2. „Ai"; 3. „Fiat"; 4. „Toekomst"; 5. „Beton"; 6. „ " (geteekend); 7. „Symetrie"; 8. „In de bus"; 9. „Hajodie"; 10. „Haast U"; 11. „Meter"; 12. „L"; 13. „Mier"; 14. „M"; 15. „Kunst en Techniek"; 16. „Bijdrage"; 17. „1927"; 18. „Verkeer"; 19. „Concentratie"; 20. „L. A. G."; 21. „In de bus" (2); 22. „1927" (2); 23. „IJ. O."; 24. „M" (geteekend in driehoek); 25. „Werk"; 26. „Saja"; 27. „Studie"; 28. „(geteekende ster)"; 29. „Hoefijzer"; 30. „Verkeer" (2); 31. „Marga"; 32. „Jo"; 33. „Quick"; 34. „35"; 35. „Linell"; 36. „Zonnestraaltje"; 37. „Fiat" (2); 38. „Hannie"; 39. „99"; 40. „Cassie".

Voor de Jury,
DE SECRETARIS, EGB. REITSMA.

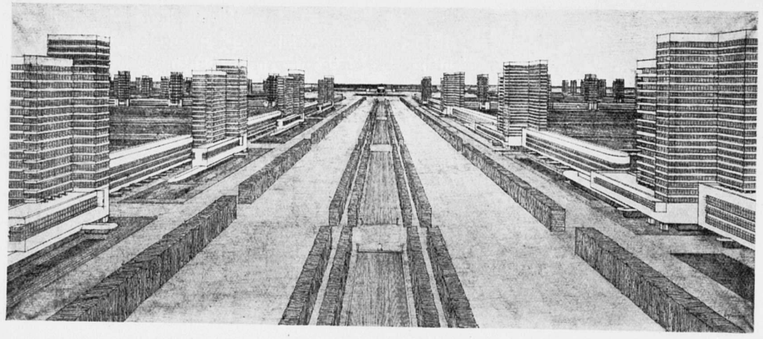

ONTWERP: H. J. BERDING.

TENTOONSTELLING H. B. O.

DOOR IR. A. J. VAN DER STEUR.

De Vereeniging voor Voortgezet en Hooger Bouwkunstonderricht exposeert op het oogenblik de diploma-ontwerpen van een drietal harer leerlingen in het Stedelijk Museum. De opgave was van zéér wijde strekking; een

ONTWERP: A. VAN DER VORST JR.

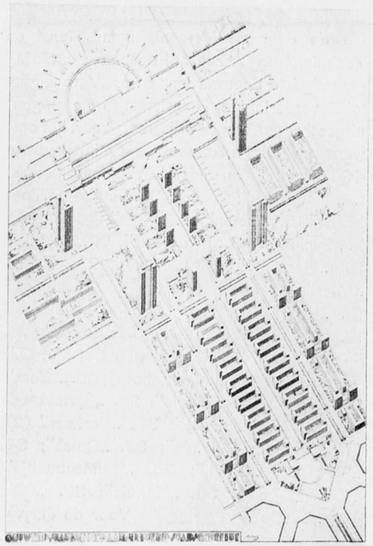

station voor spoorweg- en luchtverkeer in een millioenenstad, met een aansluitend stadsgedeelte. Excusez du peu! De ontwerpteekeningen, die van deze opgave het gevolg waren, zijn dan ook waarlijk van ontzagwekkende afmetingen; de ontworpen bouwwerken zijn, wat de afmetingen betreft, al weinig minder ontzaglijk. Skyscrapers van ruim 100 M. hoogte, of het zoo maar niets is! Nu ja, ze bouwen ze in Amerika ruim driemaal zoo hoog tegenwoordig, maar ik twijfel of de Corbusier'sche ideaalstad-gedachte den ontwerpers van die Amerikaansche torenhuisprojecten wel zoo duidelijk voor den geest zal hebben gestaan als bij deze discipelen van H.B.O. Daarom mogen wij, stumperige huisjesbouwers die we zijn, ons wel degelijk achter onze ooren krabben en ons in ernst gaan afvragen, of vanuit deze H.B.O. expositie de victorie niet beginnen zal, die ons met z'n allen in onze brave peuterigheid zoo maar ineens in de kou zal zetten. De zaak gaat er waarlijk bedenkelijk voor ons uitzien. Maar nu in ernst! Wat zoekt men eigenlijk met deze gewilde grootheid van gebaar? Mogen wij in ernst de verwachting koesteren, dat uit deze uitingen van lichtelijk overspannen fantasie de zuivere essentie der nieuwe architectuur zich zal openbaren?

Ik vrees met grooten vreeze van niet! Omdat aan deze projecten, met alle achting voor den werkelijk respectabelen arbeid, die ze vertegenwoordigen, elke grondslag ontbreekt, zoowel zakelijk als technisch, als zuiver geestelijk. Het is betrekkelijk zoo een klein kunstje om talentvolle jongelui in een cursus van enkele jaren te brengen tot een virtuoze schijnscheppingskracht, die in staat stelt tot het zich verliezen in droomfantasieën, die alle grenzen te buiten gaan. Er schuilt hierin een groot gevaar. Want het is nu eenmaal het tragisch lot van alle pasbeginnenden dat zij, staande aan het eerste begin van hun moeilijken ontwikkelingsgang, bij voorkeur grijpen naar wat ver boven hun macht ligt. En dat zij bijzonder ontvankelijk zijn voor leuzen, waarvan zij de draagwijdte, en de vaak betrekkelijke waarde niet kunnen beseffen, omdat zij, buiten het contact met de werkelijkheid van hun beroep, den vaak moeilijken groei, ook van het bescheidenste object, nooit aan den lijve hebben gevoeld.

Op een docent, die jonge architecten krijgt op te leiden, rust dan ook in dit opzicht een zeer zware verantwoordelijkheid. Het is niet aan een ieder gegeven, de uitbottende scheppingskracht van jonge kunstenaars te leiden tot waarachtige zelfstandigheid. Geen enkele school zal dit ooit ten volle kunnen, maar ik meen de zaak toch zuiver te kunnen stellen door te zeggen, dat een school aan haar doel beantwoordt, wanneer zij menschen aflevert, die, na hun geheele voorstudie in technischen, aesthetischen en algemeen cultureelen zin te hebben doorgemaakt, voor zichzelf het duidelijk besef hebben, dat zij beginners zijn. Vanaf de eerste verrukking over zoo pas ontdekte eigen scheppingskracht tot dat besef toe, ligt voor velen een lange en moeilijk te doorworstelen weg. Een school, die dezen weg niet weet te banen, moet zichzelf grondig herzien, want onze kunst is niet gebaat met het aankweeken van zelfverheerlijkte artistjes, voor wie de onverbreekbare samenhang van techniek en aesthetiek, de fijne relatie van plattegrond en opbouw minder dan niets beteekenen tegenover den schoonen schijn van gewichtige reuzenplannen op papier, plannen, waarvan maar alleen te zeggen valt, dat ze papier zijn, in wezen!

Ik heb mij II. Zaterdag in ernst afgevraagd, of de H.B.O.-cursus niet een geheel verkeerden weg opgaat. En ik heb mij zelfs even in mijn arm moeten knijpen om goed te weten, of ik nu werkelijk stond in de benedenachterzaal van het Stedelijk Museum en niet in de Salle Melpomène van de Ecole des Beaux Arts . . . . Het sausje is een beetje anders, maar het wezen van de zaak?

DE PRIJSVRAAG VOOR HET VOLKENBONDSPALEIS.

De correspondent van de N. R. C. te Genève schrijft dd. 11 Febr.

Op 25 Januari was, zooals bekend is, de laatste dag aangebroken, waarop de deelnemers aan de internationale prijsvraag voor den bouw van het nieuwe Volkenbondspaleis hun ontwerpen nog aan het Volkenbondssecretariaat konden toezenden. Met het oog op het groote verschil van afstand tusschen den éénen en den anderen staat en Genève heeft men, opdat alle deelnemers aan de prijsvraag een precies gelijken arbeidstijd zouden hebben, ervan afgezien een termijn vast te stellen waarop de inzending te Genève moet zijn aangekomen; men heeft de voorkeur eraan gegeven, den laatsten dag voor de verzending naar Genève vast te stellen. De inzender, die niet door het poststempel, enz. bewijzen kan, dat hij zijn ontwerp binnen den bepaalden termijn aan de post of een andere instelling van vervoer heeft toevertrouwd, zal op andere wijze de overtuiging moeten scheppen, dat hij zich stipt aan dezen termijn gehouden heeft.

Het spreekt van zelf, dat thans, ofschoon reeds veertien dagen verloopen zijn na de sluiting van den verzendtermijn, nog geenerlei zekerheid bestaat, dat alle inzendingen reeds te Genève zijn aangekomen. Het is zeer goed mogelijk, dat zelfs inzendingen uit Europeesche landen nog onderweg zijn, terwijl dit vermoedelijk met de groote meerderheid der plannen uit Azië, Zuid-Amerika en andere werelddeelen, voor zooverre architecten uit die streken aan de prijsvraag hebben medegedaan, eveneens het geval is. Intusschen kan reeds thans worden vastgesteld, dat deze prijsvraag een buitengewoon groote aantrekkingskracht op de

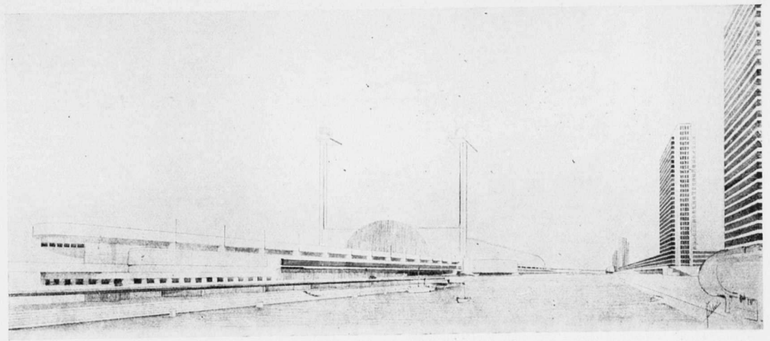

ONTWERP: J. SLEBOS.

TENTOONSTELLINGEN.

Wegens plaatsgebrek deze week geen opgaaf. Alleen vestigen wij de aandacht op het volgende:

Stedelijk Museum. Tentoonstelling van Voortgezet en Hooger-Bouwkunstonderricht, 12 Februari tot en met 26 Februari.

ONTWERP: A. VAN DER VORST JR.

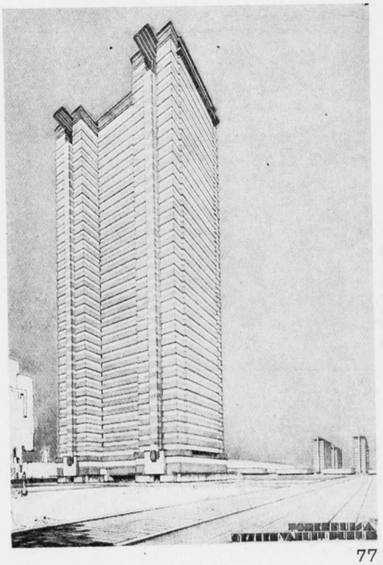

architecten heeft uitgeoefend. Meer dan 300 inzendingen zijn thans reeds op het Volkenbondssecretariaat aangekomen! Eenige zendingen schijnen plastische modelontwerpen te bevatten, daar zij in zware kisten verpakt zijn. Alle inzendingen, waaronder zich ook reeds verscheidene uit Zuid-Amerika bevinden, blijven voorloopig onuitgepakt, totdat de internationale architectenjury in het begin van April weder te Genève zal bijeenkomen, om zich dan aan den grooten keuringsarbeid te wijden. Men verwacht, dat de jury half Mei met haar arbeid gereed zal zijn, waarna dan een openbare tentoonstelling van alle ingezonden ontwerpen gedurende twee weken te Genève zal volgen.

DE GROOTE OPERA TE NEW-YORK.

HET NIEUWE GEBOUW.

Het nieuwe Metropolitan Opera House, te New York (stad) krijgt 5000 zitplaatsen, dat is 1400 meer dan het huidige gebouw telt. Het komt te staan op een terrein van 325 Eng. vt. bij 200 vt. aan den zuidkant van de 57ste straat tusschen 8ste en 9de Avenue. Er komt een toren op boven de zaal, met repetitieruimten, logeerkamers, kleedkamers enz. Er zullen 32 „parterre-loges" komen, die zullen worden verkocht voor $ 145,000 het stuk. De loge-eigenaars zijn dan elk voor één tweeëndertigste eigenaar van de opera, met het recht om twee maal per week over hun loge te beschikken.

HOUTSNEDE.

S. JESSURUN DE MESQUITA.

EEN EERWAARDIG GEBOUW AFGEBRAND.

DE KONINKLIJKE MUNT TE CANTERBURY.

Een van Canterbury's vermaardste gebouwen dat een gedeelte was van „'s Konings Beurs", een van de twee munten van Engeland in de 13de eeuw, is Donderdagochtend in de vroegte door brand verwoest. Het gebouw dat een in het oog vallende plaats in de High-street innam, dagteekende van 1100.

Oude gebouwen die eraan grensden, werden gelukkig behouden. Men weet niet hoe de brand aangekomen is.

Een besluit van Hendrik III bepaalde dat geen Engelschman zilver mocht laten munten of versmelten anders dan in zijn beurs te Londen of Canterbury.

NORMALISATIE VAN STEEN.

Nu de Commissies voor de Normalisatie van Baksteen en niet gebakken Kantsteen ruim een jaar werkzaam zijn, komt het mij gewenscht voor een beknopt overzicht te geven van hetgeen deze commissies gedurende dien tijd heeft bezig gehouden.

Het is voor ondergeteekende als vertegenwoordiger van den B.N.A. geen gemakkelijke taak de wenschen der architecten in algemeenen zin ten opzichte der normalisatie te formuleeren, nadat een oproep in het B. W. tot het kenbaar maken dezer wenschen zonder gevolg bleef. De werkzaamheden der commissie voor het vaststellen der keuringseischen van baksteen zijn thans zóóver gevorderd dat de ontwerp-keuringseischen in 2e redactie zijn vastgesteld voorzoover betreft de indeeling der soorten (uitgaande van de bestemming), de kleur, de min. drukvastheid, de max. wateropname, min. volume of ruimtegewicht. Voor buigspanning, afsluiting en weerstand tegen schok, krimpmaat en formaat zijn de onderzoekingen nog gaande. De resultaten met vroeger goedgekeurde steenen uit verschillende bestratingen opgenomen, worden daarvoor o.a. nagegaan.

De besprekingen in de verschillende commissievergaderingen, zijn wel voor een groot gedeelte gewijd aan de eischen aan straatsteen te stellen, voor de normalisatie waarvan bij fabrikanten en gebruikers warme belangstelling schijnt te bestaan.

Door een der leden van de commissie wordt aangedrongen op eene andere werkwijze dan welke tot nu toe bij de behandeling gevolgd is. De ontwerpeischen gaan uit van een groepeering naar het gebruik, zoodat voorgesteld en voorloopig aangenomen zijn de Groepen Bestratingen en vloeren, Waterbouwkundig werk, Gevels en buitenmuren, Binnenmuren en fundamenten, puin, waarvoor voorloopig de volgende benamingen zijn vastgesteld: Straatklinker, 1e, 2e en 3e soort, Voetwegklinker; Kelderklinker; Metselklinker; Metselklinker, grauw 1e en 2e soort; grauw 3e soort, rood 1e en 2e soort en mondsteen. Wij zien dus dat de benamingen hardgrauw, boerengrauw, gevelgrauw enz. vervallen zijn, terwijl het de bedoeling is de vele honderden benamingen welke in de verschillende fabriekstreken van ons land bestonden, overbodig te maken.

Voorgesteld wordt door bovenbedoeld lid een indeeling, uitgaande van het product, rekening houdende met de eischen van het gebruik In de laatste vergadering, waarbij onderget. niet tegenwoordig was is dat punt behandeld, het resultaat is mij nog niet bekend.

Een der onderdeelen van de normalisatie, waaromtrent op het laatst gepubliceerde ontwerpblad nog geen cijfers bepaald zijn en waarvoor waarschijnlijk bij de architecten belangstelling bestaat in het formaat.

Ondergeteekende had als leiddraad bij de behandeling van dit onderwerp alleen de studie door den heer J. W. Jansen gepubliceerd, waarin een laagverdeeling van 6,25 cM. met een verhouding van 1, 2, 4, dus een steensoort van 5,4 × 11,8 × 24,4 cM. wordt voorgesteld, met een formaat voor doelingen 5,4 × 9,3 × 19,3 cM.

Verder zijn eenige vroegere onderzoekingen bekend, o.a. die welke Nov. 1875 zijn gepubliceerd door een commissie van het K. I. van Ingenieurs, waarbij een formaat van 5,8 × 12,2 × 25 cM. wordt voorgesteld en ook uit technisch oogpunt mogelijk en uit economisch oogpunt wenschelijk wordt geacht.

Bij het beoordeelen van de door de commissies gestelde conclusies moet natuurlijk niet uit het oog worden verloren dat de toenmalige fabricagemethoden en gebruikseischen aanmerkelijk van de tegenwoordige verschillen. De berekende besparing op de kosten van zetselwerk waartoe deze commissie komt bedraagt 6 %. Welke factoren echter bij deze kostenberekening in aanmerking zijn genomen valt uit het rapport niet op te maken.

Een grootere commissie in 1876 samengesteld om de juistheid der vastgestelde conclusies te onderzoeken, eveneens door het K. I. van Ingenieurs samengesteld publiceerde na uitgebreide onderzoekingen als resultaat dat bevonden werd dat normalisatie van het bestaande usalformaat zeer wenschelijk en mogelijk bleek, terwijl voor grootere werken uit een oogpunt van besparing een normaal grootformaat wordt voorgesteld; aansluitende op de Duitsche afmetingen van 6,5 × 12,5 × 25,5 cM.

Uit de uittreksels der rapporten blijkt niet of schoonheidsoverwegingen bij het vaststellen van het meest gewenschte formaat in aanmerking zijn genomen, uit de afmetingen van het laatstgenoemde formaat zou men opmaken dat dit niet het geval is geweest.

De vaststelling van het uit schoonheidsoverwegingen meest gewenschte formaat kwam mij van zooveel gewicht voor dat het oordeel van meerdere architecten daarvoor noodzakelijk moest worden geacht, zoodat als gevolg daarvan op verzoek van den heer Ir. A. W. C. Dwars en ondergeteekende door de hoofdcommissie voor de normalisatie een subcommissie werd ingesteld, speciaal ter vaststelling van de eischen van het formaat. Deze commissie bestaat uit de heeren Prof. Chr. K. Visser, voorzitter, J. W. Janzen, architect, Piet Kramer, architect, W. Kromhout Czn., architect, Ir. M. C. A. Meischke, Jan Wils, architect, J. C. Reuckens, dir. der N. V. „Waalsteen", Ir. J. G. Robbers, Ir. A. W. C. Dwars en A. H. Wegerif Gzn., architect, de 4 laatstgenoemden met den voorzitter leden der groote commissie.

Deze commissie heeft tweemaal vergaderd en is na uitvoerige gedachtenwisseling tot de voorloopige conclusie gekomen dat normalisatie van formaten wenschelijk is en wijziging van het formaat tevens om daarbij tot een verhouding te komen van 1, 2, 4, waarbij de laagverdeeling van 6,25 cM. is aan te houden.

Deze commissie is geleid door de gedachte dat van de wenschelijkheid voor het gebruik moet worden uitgegaan, daarbij rekening houdende met de mogelijkheden van het fabrikaat, dat zich bij deze wenschelijkheid dient aan te passen.

Een der leden heeft op zich genomen voor de vervaardiging van een partij steenen volgens het voorgestelde formaat zorg te dragen, waarvoor bereidwillige medewerking werd aangeboden. De bedoeling is om daarmede proeven te nemen teneinde de al of niet gemakkelijke verwerkbaarheid en de eventueele bij de metselaars optredende meerdere ver-

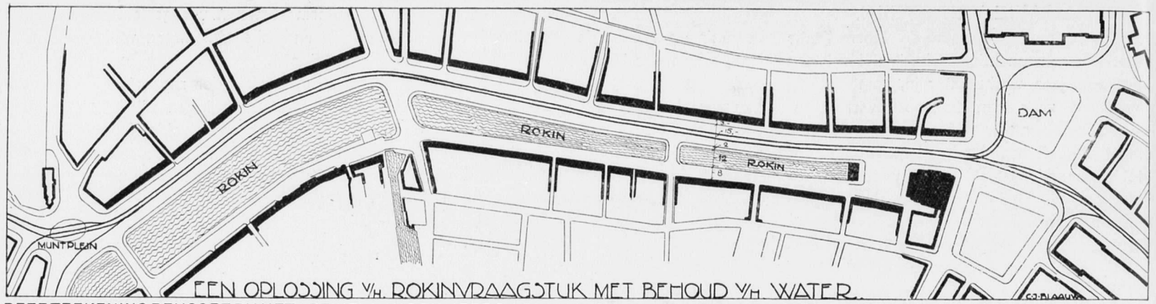

EEN OPLOSSING V/H. ROKINVRAAGSTUK MET BEHOUD V/H. WATER.

DEZE TEEKENING BEHOORT BIJ HET ARTIKEL VAN DEN HEER C. J. BLAAUW OVER HET ROKIN-VRAAGSTUK, OPGENOMEN IN ONS VORIGE NUMMER.

moeidheid, tengevolge van het grootere formaat na te gaan.

Het is reeds duidelijk dat, mochten de eischen betreffende normalisatie van de voorgestelde formaten door de groote Commissie worden overgenomen en de toepassing der nieuwe formaten ingang vinden, ernstige bezwaren door de fabrikanten zijn te overwinnen. De mogelijkheid om de grootere formaten genormaliseerd te vervaardigen, wordt over het algemeen wel erkend, doch tal van factoren die de wenschelijkheid beredeneerd motiveeren zijn nog onvoldoende bepaald, o.a. de mate bezuiniging bij het bouwen in bepaalde gevallen of in 't algemeen, rekening houdende met een hoogeren kostprijs per steen en de veelzijdige gevolgen van de hoogere kwaliteit van het metselwerk bij toepassing van hetzelfde aantal eenheden als thans, enz. Het zal de Commissie buitengewoon aangenaam zijn wanneer architecten, die omtrent dit belangrijke vraagstuk iets kunnen mededeelen, zich zullen uitspreken, speciaal omtrent de ondervinding met het metselen van groot formaat steenen hopen wij iets te vernemen. Omtrent de normalisatie-eischen van kunststeen, waarvoor een afzonderlijke commissie bestaat en waartoe in de eerste plaats kalkzandsteen gerekend wordt, kan worden medegedeeld dat het ontwerp Normaalblad in 4e redactie is vastgesteld en dat daarbij bepaald zijn, de algemeene eischen, de afmetingen, de drukvastheid, de wateropname, de vorstbestendigheid. — Voor de afmetingen is voorloopig bepaald 214 × 104 × 55 mM. voor Waalformaat en 179 × 87 × 55 voor Rijnformaat in Waaldikte. — Het spreekt vanzelf dat deze formaten aan die der biksteen gelijk moeten zijn. Ook met de moeilijkheden voor de kalkzandsteenindustrie gedurende het overgangstijdperk zal rekening moeten worden gehouden.

A. H. WEGERIF Gzn.

RECTIFICATIES.

Pag. 61 3e kolom regel 5
voor „ . . . . immers, niet. Wij wenschen" te lezen „immers niet Wij wenschen" enz.
Pag. 67. 1e kolom regel 8
voor 20,5 M³. te lezen 205 M³.

LANDHUIS R. TE ERLENBACH (ZW.) ARCHITECT MAX ERNST HAEFELI JUN TE ZÜRICH (UIT „DAS WERK").

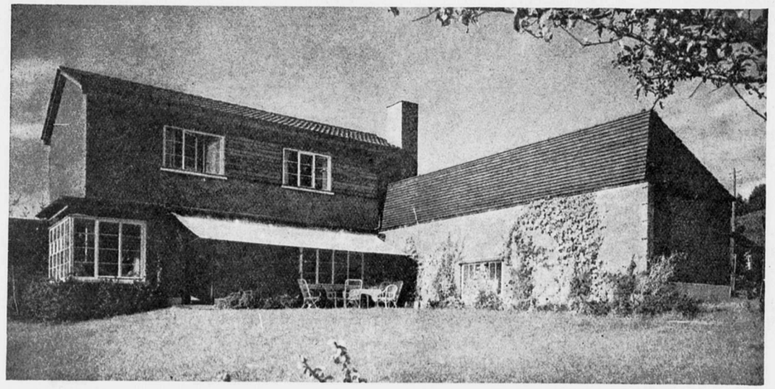

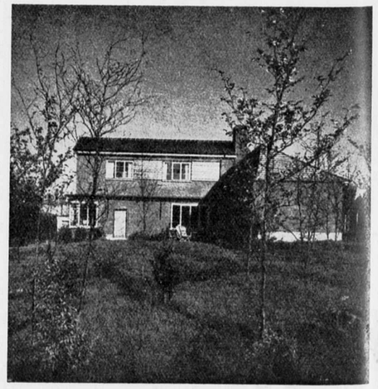

BOUWKUNDIG WEEKBLAD EN ARCHITECTURA

COMMISSIE VAN REDACTIE: H. TH. WIJDEVELD VOORZITTER, J. P. MIERAS SECRETARIS-REDACTEUR. H. C. VERKRUYSEN REDACTEUR. C. J. BLAAUW, WIEGER BRUIN, J. C. MEISCHKE, C. B. POSTHUMUS MEYJES, Ir. A. J. VAN DER STEUR. RED.-ADRES WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM, TEL. No. 36736 POSTGIRO No. 122568.
ABONNEMENTSPRIJZEN BIJ VOORUITBETALING VOOR NEDERLAND f 10.—, BUITENLAND f 15.— 'S JAARS. ADVERTENTIËN 1—6 REGELS f 1.80, ELKE REGEL MEER f 0.30. BIJ CONTRACT BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN.
UITGEVERS EN BUREAUX VOOR ADMINISTRATIE MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5, DEN HAAG.

1927 No 9

HET XIE INTERNATIONALE ARCHITECTENCONGRES.

DOOR IR. A. J. VAN DER STEUR.

Nu het vrijwel vaststaat, dat in het begin van September van dit jaar het XIe Internationale Architectencongres in ons land zal plaats hebben, schijnt het niet ondienstig, omtrent de voorgeschiedenis ervan en de plannen ervoor eenige mededeelingen te doen, welke ik mij voorstel, naarmate de voorbereiding vordert, verder voort te zetten en aan te vullen. Het is nl. voor de Nederlandsche sectie van het Comité Permanent des Congrès Internationaux des Architectes weinig minder dan een eeretaak, de belangstelling voor dit congres onder de Nederlandsche architecten zoo levendig mogelijk te maken, dit te meer, omdat hier voor de eerste maal na den grooten oorlog de vertegenwoordigers der centrale mogendheden als gelijkberechtigden tot een internationale conferentie met hun vakgenooten uit de geallieerde en de neutrale landen zullen samenkomen. Ons land speelt hierbij de bemiddelende rol, welke onzerzijds eenigszins als een roeping is gevoeld. En de voorgeschiedenis van dit congres is dan ook feitelijk geheel te omschrijven als de geschiedenis van telkens herhaalde, en eindelijk geslaagde, pogingen om het bestaande wantrouwen te overwinnen, dat het tot heden onmogelijk maakte, de met den grooten oorlog plotseling afgebroken reeks van internationale congressen voort te zetten.

De gewoonte, internationale architectencongressen te houden, dateert uit het laatste kwart van de vorige eeuw. Het eerste congres werd gehouden te Parijs in 1867, en van het IVe Congres, gehouden te Brussel in 1897 dateert de stichting van het Comité Permanent des Congrès Internationaux des Architectes, met als hoofdzetel Parijs, en vertegenwoordigingen in de meeste beschaafde landen van de wereld; een permanente organisatie, die twee à driemaal 's jaars te Parijs bijeenkwam en om de 2 à 3 jaar in de verschillende hoofdsteden van de wereld congressen bijeenriep ter bespreking van internationale quaesties, de aesthetiek en de techniek der architectuur, vakbelangen enz. Het Ve Congres werd gehouden te Parijs in 1900, het VIe te Madrid in 1904, het VIIe te Londen in 1906, het VIIIe te Weenen in 1908, het IXe te Rome in 1911; voor 1914 was een congres te St. Petersburg in voorbereiding, toen de wereldoorlog uitbrak en daarmede alle internationaal verkeer op architectonisch gebied voor jaren met lamheid werd geslagen. Het Comité Permanent, hoewel nooit officieel ontbonden, hield vanaf dit fatale oogenblik, practisch gesproken, op te bestaan. Na den oorlog werd al vrij spoedig de behoefte aan internationaal verkeer weer gevoeld; echter was in de jaren omstreeks 1920 het wantrouwen bij de geallieerde volken tegen de vroegere vijanden nog zóó sterk, dat aan herleving van het Comité Permanent in zijn ouden vorm, met deelneming van de Duitschers en Oostenrijkers, nog niet kon worden gedacht. In 1922 werd het Xe Internationaal Congres gehouden te Brussel, met uitsluiting van de Centralen. In het ter gelegenheid van dit congres gevormde Comité Central, dat voorloopig in de plaats trad van het Comité Permanent, werd besloten, dat het Comité Central zichzelf zou beschouwen als een tijdelijke organisatie, welke zou ophouden te bestaan, wanneer Duitschland als lid van den Volkenbond zou zijn toegelaten, waarna het oude Comité Permanent uit zijn slaap zou worden wakker geroepen om opnieuw de leiding van het internationaal verkeer onder de architecten ter hand te nemen.

Toen bij de besprekingen aangaande het XIe Congres na den naam van Noord-Amerika ook die van Nederland ter sprake kwam, werd deze met vrijwel algemeene instemming ontvangen. Echter stelde de Nederlandsche Sectie van het Comité, bestaande uit de H.H. Ir. Joseph Cuypers, Jan Wils en Prof. Dr. Ir. D. F. Slothouwer, zich onmiddellijk op het standpunt, dat een dergelijk congres bij ons te lande alleen dan dezen steun zou kunnen vinden, dien het noodig had, wanneer er ook de Duitschers en Oostenrijkers als gelijkberechtigden aan zouden kunnen deelnemen. Besprekingen met de Nederlandsche regeering, die het eventueele congres officieel zou moeten ontvangen, en met het bestuur van den B. N. A. als recipieerende vereeniging bleken te leiden tot een volkomen bevestiging van deze opvatting, welke dan ook in den loop der verdere onderhandelingen met het Comité Central door onze vertegenwoordigers werd verdedigd. Gezien de beslissing ten tijde van het Congres te Brussel moest dus het XIe Congres worden opgeschort tot na de toelating van Duitschland tot den Volkenbond.

Toen deze in den loop van het vorig jaar een feit werd, kon aan verder werken worden gedacht. Na voortgezette onderhandelingen met de regeering werd uitzicht verkregen op een subsidie en verderen moreelen steun; ook het Bestuur van den B.N.A. zegde medewerking

toe, zoodat aan het Comité Central kon worden medegedeeld, dat, mits de Duitschers en Oostenrijkers werden toegelaten, het congres in den loop van 1927 in Nederland kon worden gehouden.

Eenige formeele moeilijkheden bleken toen nog te moeten worden overwonnen. Terwijl het Royal Institute of British Architects zich op het standpunt stelde, dat met de intrede van Duitschland in den Volkenbond het Comité Central automatisch was opgeheven, en dan ook geen vertegenwoordigers meer zond naar de vergadering van 12 November 1926 te Parijs, meende toch op die vergadering de meerderheid der aanwezige Fransche en Belgische vertegenwoordigers, dat weliswaar de Centralen zouden kunnen worden toegelaten conform de besluiten van Brussel, maar dat zij daartoe eerst den wensch te kennen moesten geven, feitelijk dus moesten vragen om opnieuw te worden toegelaten. De kiesche taak, de Duitsche en Oostenrijksche architecten-organisaties ertoe te brengen, het Comité Central te Parijs den wensch te kennen te geven, mede te werken aan de voorbereiding van het XIe Internationaal Architectencongres, werd door de Nederlandsche sectie op zich genomen en met succes volbracht. Zoowel bij den Bund Deutscher Architecten als bij de Zentralvereinigung der Architekten und Ingenieure Östenreichs bleek de levendige wensch te bestaan, weer in het internationaal verband te worden opgenomen, waarbij de helpende hand van Nederland volgaarne werd aanvaard. Ook de organisatie in Tsjecho-Slowakije gaf zich op onze uitnoodiging als lid op, terwijl nog gegevens werden gezonden aan Noorwegen, Finland en de Baltische randstaten.

Nu dus, menschelijkerwijze gesproken, de voorbereiding van dit congres niet meer op internationale moeilijkheden zal stuiten, meent de Nederlandsche sectie van het Comité, dat van nu af alle kracht moet worden geconcentreerd op de eigenlijke voorbereiding van het congres zelf, en dat bovendien de aandacht van de Nederlandsche architectenwereld sterker dan tot nu toe kon geschieden, mag worden gevestigd op het belang van dit congres. Afgezien van de financieele zijde van de zaak, waarop wij binnenkort nader gespecialiseerd hopen terug te komen, is ook de moreele steun, de levende belangstelling van onze eigen architecten conditio sine qua non voor het welslagen.

Het programma van het congres staat nog wel niet in alle onderdeelen vast, maar de groote lijnen kunnen in elk geval reeds worden medegedeeld. Het congres zal bijeenkomen in Den Haag, waar het door de regeering officieel ontvangen zal worden in de Ridderzaal. De eerste zitting van het congres zal aldaar plaats hebben. De tweede dag zal gewijd zijn aan excursies ter bezichtiging van den Haag en omstreken en Rotterdam. Den derden dag wordt een bezoek aan Delft gebracht, waar het congres zal worden ontvangen aan de Technische Hoogeschool. Dien avond vertrekt het congres naar Amsterdam, waar de geheele vierde dag zal zijn gewijd aan de 2e en 3e congreszitting. Den vijfden dag wordt met een 4e zitting het officieele congres ten einde gebracht, waarna de rest van dezen dag en de beide volgende dagen zullen worden gewijd aan excursies door oud en nieuw Amsterdam, het Gooi en Hilversum. Het „banquet de clôture" zal waarschijnlijk ook te Amsterdam plaats hebben. De onderwerpen, welke het congres zal behandelen, zijn de volgende:

A. De ervaringen, opgedaan inzake de toepassing van het op het Internationaal Congres te Rome in 1911 aangenomen Reglement voor Internationale Prijsvragen, de eventueel wenschelijke maatregelen tot verbetering van op dit punt nog bestaande misstanden.
B. De wettelijke bescherming van den architectentitel.
C. De bescherming van het auteursrecht van den architect.
D. De verhouding tusschen architect-adviseur en architect-aannemer, haar invloed op de bestaande architecten, organisaties en op de architectuur in het algemeen.
E. De ontwikkeling der architectuur sinds 1900. Bepaling van verschillende stroomingen en analyseering van de factoren, waardoor zij worden beheerscht. In aansluiting hiermede zal elk land worden uitgenoodigd, een collectie van 30—50 lantaarnplaatjes met korte toelichtende beschrijving te doen samenstellen, welke tijdens de congreszittingen zullen worden vertoond.

Ik meen hiermede in het kort een overzicht te hebben gegeven van wat de Nederlandsche Sectie van het Comité Permanent met de organisatie van het XIe Internationale Architectencongres zoekt te verwezenlijken, en, wat zij daarvoor reeds heeft verricht. Wanneer de geheele Nederlandsche architectenwereld daadwerkelijk haar belangstelling toont, meen ik, dat dit congres inderdaad een gebeurtenis kan worden van groot belang, zoowel voor de internationale verstandhouding van al onze vakgenooten, als voor de reputatie van Nederland en zijn architectuur.

DE HERDENKING VAN DR. CUYPERS HONDERDSTEN GEBOORTEDAG.

Er wordt wel eens op gewezen, dat in vergelijking met verschillende andere landen ons land niet vele gedenkteekens in den vorm van standbeelden heeft aan te wijzen, die opgericht zijn om de nagedachtenis van groote mannen te eeren en het wordt dan voorgesteld, alsof dat kleine aantal zou getuigen van een te kort aan waardeering. Zoo algemeen gesteld lijkt deze meening mij niet juist en ik kan dan ook niet instemmen met het streven, dat den laatsten tijd hier en daar aan den dag treedt, op dit gebied een vermeenden achterstand in te halen. Ik voel er steeds eenige armoede van gedachte in, wanneer ik lees, dat een commissie tot huldiging van de nagedachtenis van een groote figuur als vorm voor die huldiging weer een standbeeld heeft gekozen. Dan rijst bij mij de vraag of men er zich wel voldoende rekenschap van heeft gegeven, dat zooals ook uit hetgeen in vroegere eeuwen werd opgericht blijkt, in verschillende gevallen het standbeeld niet de treffendste vorm van huldiging is, dan vraag ik mij af of onze tijd geen eigen denkbeelden heeft om uiting te geven aan zijn eerbied voor groote persoonlijkheden.

Mij wil het voorkomen dat alleen dan het standbeeld de juiste vorm is, wanneer zoowel de figuur van de te eeren persoon als de plaats en omgeving, waar het gedenkteeken gedacht is, den kunstenaar de inspiratie kunnen geven, die noodig is voor het tot stand komen van een werk dat zoowel diep van gedachte als monumentaal van opvatting is. Is het niet principieel onjuist om eerst te besluiten tot een standbeeld en dan te gaan zoeken waar het moet worden geplaatst?

Te weinig wordt naar mijne meening begrepen, dat allereerst gedacht moet worden aan een eeren in hun werk. Voor kunstenaars geldt dat in het bijzonder. Het was een uiterst sympathiek denkbeeld om na den dood van Breitner een eerezaal in het Gemeentemuseum te Amsterdam aan hem te wijden; het was een schoone gedachte van het Amsterdamsche Gemeentebestuur om Berlage te eeren in zijn Beurs.

Thans zal de geboortedag van Dr. Cuypers worden herdacht. Ik had gehoopt dat nu eens niet het bekende recept zou worden gevolgd, dat de huldiging zou geschieden op een wijze den genialen schepper waardig, maar blijkens een mededeeling van de commissie word ik daarin teleurgesteld. Een misgunnen aan de Roermonders van een standbeeld van hun grooten stadgenoot is het niet; de commissie houde mij alleen ten goede dat ik betwijfel of Cuypers als bouwmeester zoo het beste naar voren komt.

Afgescheiden daarvan doet zich hier, naar mij toeschijnt, een bij uitstek schoone gelegenheid voor om de nagedachtenis van dezen man te huldigen in zijn werk, om op treffende wijze te toonen dat ons geslacht, hoezeer het zich oogenschijnlijk op verschillend gebied, ook op dat der bouwkunst van het verleden afwendt, hem beschouwt als den grooten voorlooper en zijn werk van hooge en blijvende waarde acht.

Cuypers' meesterwerk is het Rijksmuseum, maar.... het werd verminkt. Toen verscheiden jaren geleden deskundig onderzoek leidde tot de conclusie, dat Rembrandts' Nachtwacht alleen dan in volle schoonheid kon worden gezien, indien aan de achterzijde van het museum een zaal er voor werd aangebouwd, moest men zich daarbij wel neerleggen. Wat het zwaarst is moet het zwaarst wegen — en op dat oogenblik, toen geen andere oplossing mogelijk scheen, was het besluit begrijpelijk. Sinds enkele jaren bestaat er echter geen reden meer om in de verminking van het Rijksmuseum te berusten. Toen immers een nieuwe directeur de leiding op zich had genomen plaatste deze de Nachtwacht weder in het oorspronkelijk gebouw en wel zóó voortreffelijk, dat naar mijne meening niemand meer verplaatsing zal wenschen naar de zaal in den uitbouw, welke voor haar bestemming bovendien te klein is.

Zou het niet zijn een schoon getuigen van hetgeen Dr. Cuypers heeft gewrocht, indien zijn hoofdwerk werd hersteld in den oorspronkelijken vorm? Meesterwerken als dit, dulden geen uitwassen.

Inwendig verdwijnt in het Rijksmuseum de geest van Dr. Cuypers meer en meer. Het zij zoo. Wanneer het gebouw door de wijzigingen beter beantwoordt aan zijne bestemming, en die wijzigingen, ook met architectonisch inzicht worden uitgevoerd (hetgeen ik helaas bij de laatste verandering eenigermate mis), voere men daartegen geen bezwaren aan uit pieteit jegens den bouwmeester. Moge de herdenking van zijn honderdsten geboortedag doordrongen zijn van deze gedachte en bezegeld door de daad: Afbraak van de nachtwachtzaal-uitbouw. Dan toonen wij daarmede welke waarde wij aan zijn werk toekennen, dan mogen wij aannemen dat ook bij het nageslacht zijn werk veilig zal zijn.

J. DE BIE LEUVELING TJEENK.

HET ROKIN-VRAAGSTUK TE AMSTERDAM

DOOR H. TH. WIJDEVELD.

Het blijkt dat het Rokin vraagstuk van vele zijden beschouwd kan worden en bij gebrek aan ruimere perspectieven in de verbetering van de Amsterdamsche binnenstad, willen wij ons dan maar voorloopig houden bij dit eenigszins onbelangrijk, doch urgent geworden detail. Dempen of niet dempen, — that is the question. Niet dempen, zegt de heer Blaauw in een artikel waarin hij meesterlijk kans ziet zes kolommen van ons blad te vullen met een beschouwing over trottoir-verleggingen en bestaande straat-breedten. Maar . . . . . langer Rede kurzer Sinn . . . . . komt het inzicht van den heer Blaauw hierop neer, dat hij overtuigd van het gemis aan Grooten stijl in de verbetering van de binnenstad, de bestaande stemming en architectuur van het Rokin gaat prijzen en alles liever maar bij het oude laat. Het is hem toch geen ernst, als hij zegt dat driekwart van de Rokin-kwaal wordt weggenomen door schoon-water en asphalteering. Indien dit zoo is, dan wordt een discussie tamelijk hopeloos. Voor mij heeft het Rokin een burgerlijk aspect en wat verbouwingen- en verdere verminkingen op het einde der 19de eeuw — verknoeid hebben, dat is niet door schoon water en het aanvegen der straat goed te maken. Spaar wat goed is, vernieuw wat bedorven is, ... maar in 's hemels naam deze architectuur niet nogeens in het water reflecteeren . . . . . en het dan Schoon noemen. Ik verlang dan ook een Nieuwe schoonheid, die dieper ingrijpt . . . . . een van Onzen tijd.

Waar de heer Blaauw zoo berustend overheen stapt, met de zinsnede: . . . . . „Nieuwe gevelwanden in passende verhouding en van omvamende eenheid, daarvan is geen sprake . . . . ." juist daarvan moet nu eens wèl sprake zijn! Wij zullen het Rokin niet dempen en dan in extase staan voor het verkregen stadsschoon. Ik trotseer dan ook gaarne het verwijt, naar het onuitvoerbare te grijpen, beschouw dit zelfs minder hopeloos dan de berusting van den heer Blaauw. Het Rokin als breede verkeersweg, met een nieuwe architectuur, ziehier wat wij van de demping verlangen en verwachten; daardoor bevrijden wij eenerzijds Handel en Nijverheid uit hun isolement, bewaren hen voor vermuffing en wekken op tot nieuwen bouwlust, anderzijds leggen wij deze vernieuwing aan banden door rooilijn- en hoogte-voorschriften. Ziehier de oplossing voor het Rokin, tevens een bron voor opdrachten voor ons architecten. Zoo gezien is het mij zelfs een raadsel hoe een architect de demping van het Rokin tegenwerkt.

MEROE. HUISTEMPEL OUDE VORSTENPOERI TE KESIMAN. UIT „BALI" DOOR P. A. J. MOOJEN.

Dus . . . . . dempen!!! Een schoone Boulevard gaat worden. . . . . als de Gemeenschap het wil.

NIEUWE BOEKWERKEN.

BALI door P. A. J. Moojen. Uitgave Adi-Poestaka, Den Haag.

Hier hebben we weer een van die uitingen, die met liefde en enthusiasme getuigen van de schoonheid, die bij onze Oostelijke broeders nog volop te genieten is. En weer een, die niet alleen het uiterlijke als schoon beschrijft, doch die dieper grijpt en het ontstaan van deze schoonheid verklaart uit de schoone traditie, de eigenschappen en het geloof van het ras dat ze voortbrengt. Deze schoonheid wordt door een Europeaan tot ons gebracht en wij genieten er van, trekken er profijt van. Niet de Westerling, die zich ver verheven voelt boven zijn gekleurde medemenschen, hun de alles vernielende z.g. Westersche beschaving brengt (het goede hiervan in zulke gevallen meestal zelf niet bezit) of zich nauwelijks om hen bekommert en slechts aan eigen idealen, van meestal tamelijk laag-bij-de-grondsche soort en toekomst denkt. Maar de intellectueele Hollander, die meer heeft van het vernislaagje, dat men zoo spoedig in het Westen bezit en dat men beschaving noemt, die dieper voelt en ziet wat er leeft in de bevolking van onzen O.-I. Archipel. En dan voelen we ons klein bij het voelen van zooveel schoonheid, waaruit schoonheid groeide door middel van een eenvoudige kunstenaarshand. De tijden veranderen en waar de gedachte dat men van de „wilden" kon leeren vroeger bij niemand opkwam, zoo begint nu om te beginnen in breeder kring de waarheid erkend te worden, dat het gekleurd zijn niet synoniem is met wild. We weten dat zoowel onder de blanke rassen als onder de gekleurden een groot verschil in beschaving bestaat, dat we naast stammen met zeer geringe ontwikkeling er aantreffen met zeer hooge. Wat tot nu toe van de Balineezen tot ons gekomen is, doet ons voelen dat hier een zeer hoog ontwikkeld ras leeft, waar wij op menig gebied van kunnen leeren. Het boek van den heer Moojen brengt ons de bouwkunst van Bali.

Wat hebben wij, Hollandsche architecten' daaraan?

Het voorrecht een zuiver architectonisch werk te bezitten, waarin de problemen, die de architectuur overal stelt worden besproken, waarin wordt aangetoond hoe die door een zuiver aanvoelend ras worden opgelost, zonder dat we er iets van kunnen copiëeren. Wilt ge een mooier studieboek voor ons? Zijn de problemen van situatie en oriënteering, van aanpassing aan de noodzakelijke eischen, van toepassing der oude voorschriften en overleveringen, van materiaal behandeling niet van „alle tijden"?. Ziet hier hoe men ze oplost, zonder een oogenblik aan Kunst te denken, door liefde en toewijding en serieuze vakbeoefening. Voor onze Europeesche Kunstenaars een nuttig voorbeeld! Hoe is alles logisch gegroeid, weelderig als de natuur, in innigen samenhang er mede.

„Ons doel, om door het nagaan der met den godsdienst en de zeden in verband staande gebruiken en gewoonten ons een juist oordeel te vormen over een bouwkunst, die met haar innerlijke en uiterlijke samenstelling daarvan een afspiegeling is, zullen we in het oog houden".

Moojen is er in geslaagd, ook voor ons, die helaas nooit de tropen met eigen oogen aanschouwden, dit innige verband te doen voelen. Hij laat ons medeleven met de Baliërs zonder overdreven enthusiasme, waardoor men te veel idealisme zou kunnen veronderstellen, en brengt ons onder den indruk van deze hoogstaande menschen, van een ras dat gebruiken en gewoonten heeft waaraan we dikwijls een voorbeeld kunnen nemen. Behalve architectonische brengt dit boek ook algemeen menschelijke waarden en we beseffen hoe noodig en nuttig de wisselwerking van gedachten en wederzijdsche beïnvloeding is ook tusschen zeer uiteenloopende rassen, wanneer de goede wil tot wederzijdsch begrijpen maar aanwezig is. Zoo is ook voor den architect, die nooit zijn werkkring onder den evenaar zal zoeken dit boek van veel belang. Voor hen, die in Indië werken of er in de toekomst heengaan, nog in het bijzonder door de behandeling van vraagstukken op het gebied der kunst-

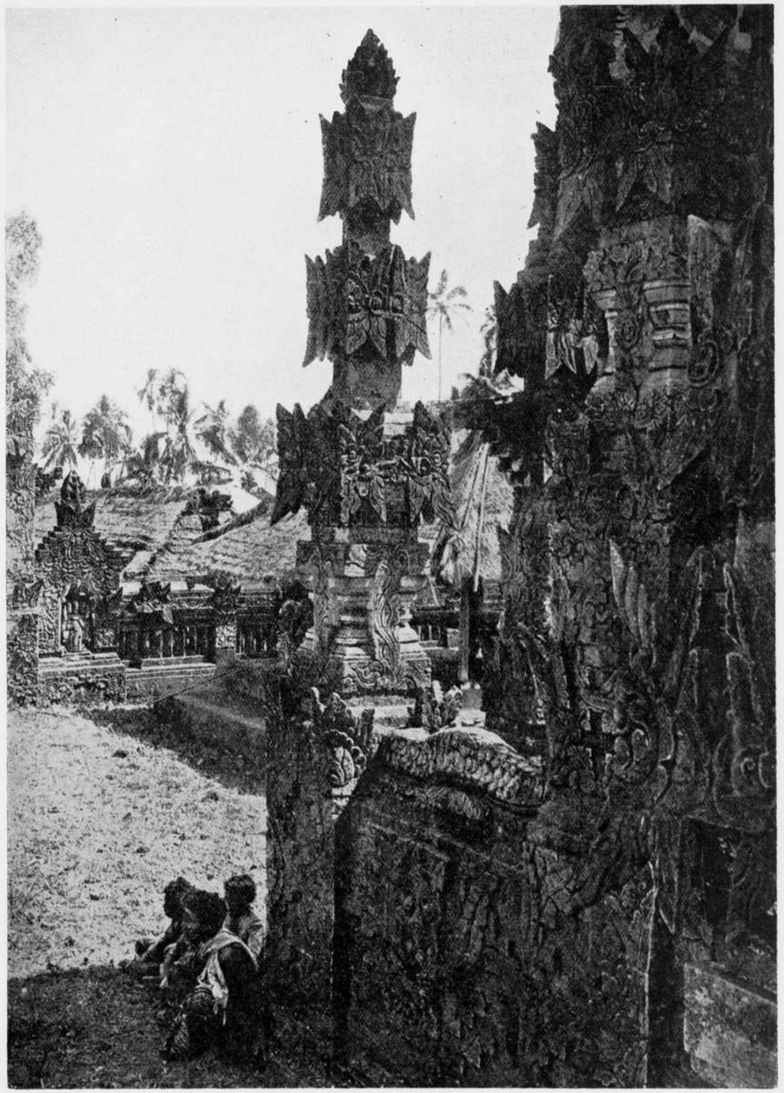

TEMPEL TE BILA. UIT „BALI" DOOR P. A. J. MOOJEN.

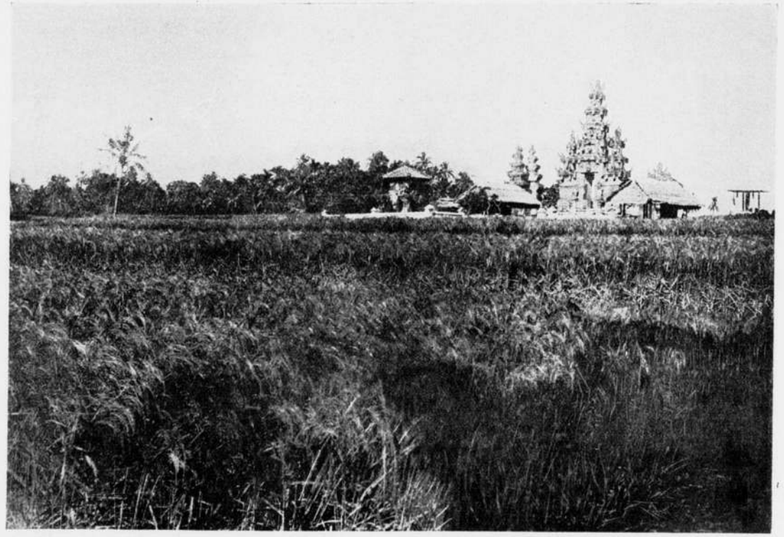

LANDBOUWTEMPEL. POERA SOEBAK, MET RIJSTVELDEN. KEROBOKAN UIT „BALI" DOOR P. A. J. MOOJEN.

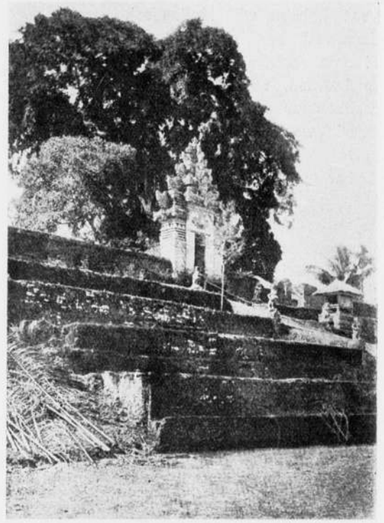

POERA KEHEN TE BANGLI.

geschiedenis. Deze zullen voor de meesten onzer, door gebrek aan kennis van de genoemde vergelijkende voorbeelden, de belangstelling niet altijd kunnen boeien. In deskundige kringen zullen ze echter zeker niet voorbij worden gegaan, daar ze dikwijls met gangbare opvattingen breken en nieuwe hypothesen opbouwen.

Dit op onbekrompen wijze uitgegeven boek, met zijn groote aantal platen (bijna alle andere dan in het bekende boek van Dr. Krause dat deze zijde van het Balineesche volk uit den aard der zaak wat stiefmoederlijk behandelde) zal zeker zijn weg wel vinden en ons menschen van de 20ste eeuw doen beseffen wat we met onze bewustwording verloren hebben. Maar we hopen niet voor goed en al zullen we nooit meer terug kunnen keeren, wel zullen we naar onzen verloren eenvoud, naar een meer algemeen mensch-zijn kunnen en moeten zoeken, naar een meer harmonieuse maatschappij, waarin de liefde tot het werk ons leven weer zal beheerschen. Dan zal op andere wijze en op een hooger plan de geest over ons vaardig worden, die nu nog onbewust in Bali leeft en waarvan Moojen in zijn laatste alinea getuigt: „Wij voelen, dat zij is geest van één geest, hart van één hart en dat slechts volle toewijding en algeheele overgave kan voeren tot die volkomen eenheid van kunst en natuur! Want deze aanpassing aan het omringende landschap is niet slechts een van schilderachtigen aard! Niet het vooropgezette doel een esthetische werking te verkrijgen, heeft hier een kunst gewekt, als ware zij ontstaan uit de aarde, als ware zij ontloken aan de weelde der tropische natuur. Slechts het werkelijk één zijn, het innig verbonden leven met die natuur gaf het aanzijn aan een kunst, die, uiting van een schoonheidsbegeeren, van liefde voor bloemen en kleuren, van een levensvermooiing, die, als onbewust opwellend uit dat prachtige rijke volksleven vol mythen, sagen en religie, geworden is tot een verheerlijking van goden, helden en demonen, maar tevens en juist daardoor, tot datgene wat haar de hoogste wijding geeft, tot een kunst van het volk!" G. F.

WIE BAUT AMERIKA? Richard J. Neutra. Die Baubücher Band I. Julius Hoffmann, Stutgart.

Onder de menschen, die toch maar vooral „modern" willen doen, begint in de laatste jaren zich een onnoozel Amerikanisme te ontwikkelen. Ze dwepen met serieproductie, droomen van skyscrapers, citeeren Ford en spreken in radiotermen. Handige schrijvers en uitgevers, vooral in Duitschland, exploiteeren deze nieuwe lust door heele series groot-industrie- en toekomst-wereldstad-romans voort te brengen, omdat ze thans meer vertrouwen hebben in de rekenliniaal van den ingenieur dan in de ouderwetsche revolver van Lord Lister en de krommingen van een statistische grafiek er thans bij het romannetjes lezend publiek beter ingaan dan die van de lasso's van Buffalo Bill.

Voor architecten echter, die zich werkelijk interesseeren voor de problemen, die rekenlinialen en grafieken moeten helpen oplossen, en inderdaad meer van het land, waar men niet strijdt over de vraag van drie of vier woonlagen maar als het te pas komt in 35 of 110 verdiepingen bouwt, willen weten dan wat sterke staaltjes, is dit dichtgedrukte en ruim geïllustreerde boek van Richard J. Neutra, den uit Oostenrijk afkomstigen medewerker van Frank Lloyd Wright in hooge mate belangrijk. „In tausend gleitenden praktischen Belangen ist die gegenwärtige Zeit unvergleichlich fähiger als in ihren spärlichen Monumentalunternehmungen auf dem Gebiete des Bauens, die im Grund niemand als zeitgemäsz fühlt. In-Beziehung-setzen, Verhältnisbildung ist mehr die gegenwärtige Aufgabenstellung als monumentales Betonen irgendwelcher Mittelpunkte". Deze gedachte is het uitgangspunt van den schrijver, die toch waarlijk niet blind is voor het architectonische in de bouwopgaven van de hedendaagsche samenleving, integendeel na het aanvaarden van de duizendkoppige werkelijkheid juist heeft kunnen vinden wat belangrijk in de architectuur is en wat niet.

Dit boek is geen stelselmatig studiewerk. Het is een zeer compact geschreven verzameling algemeene beschouwingen, die uitgaan van detailwaarnemingen en weer verkeeren tot detailresultaten. Het gaat om de architectuur in haar vollen omvang: van de beknopte inrichting van een keuken tot de richtlijnen van den opzet van wereldsteden. Men moet er zich met geduld voor zetten, maar de geheele stof is de moeite waard grondig gelezen te worden. De zakelijkheid, die Neutra voortdurend bij het schrijven van zijn uiteenloopende — 't zij technische, statistische of organisatorische onderwerpen betracht, maakt dit werk voor oppervlakkige beoordeelaars spoedig onaantrekkelijk en maakt het hierdoor veel minder gevaarlijk dan het overigens prachtige prentenboek van Mendelsohn over Amerika. Juist om te vermijden dat men zich toch van dit boek een oppervlakkigen indruk zou kunnen vormen, laten wij hier noch een uittreksel noch citaten volgen. De afbeeldingen, die wij hier overnemen dienen dan ook om de aandacht te richten op deze regelen en daardoor op dit boek. A. B.

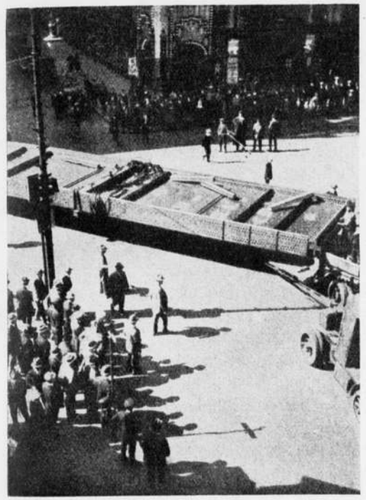

PALMERHOUSE. DER TRÄGER BEI DER EINZIGEN ERFORDERLICHEN WENDUNG DES GANZEN WEGES. DIE STRASZENKREUZUNG POLIZEILICH ABGESPERRT.

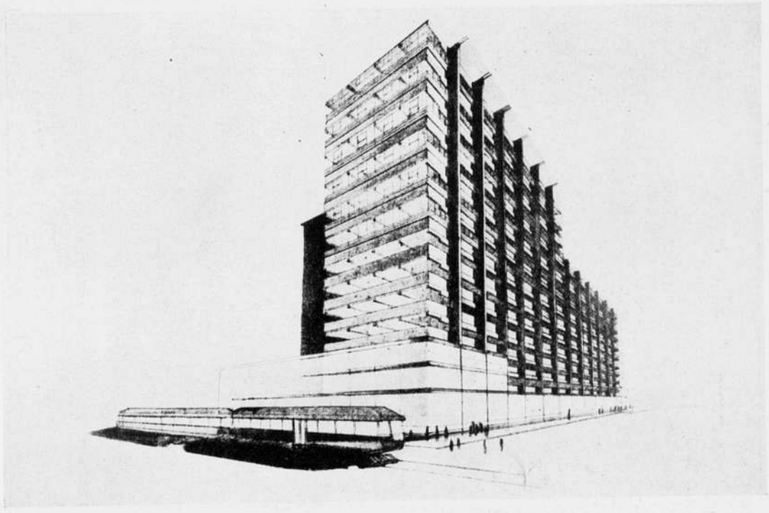

GESCHÄFTSHAUS. GEGENBEISPIEL ZUM MONUMENTALEN GESCHÄFTSTURM MIT VON WINDVERSTEIFUNGEN GESPERRTER ERDGESCHOSZFLÄCHE. STEIFES RAHMENWERK NORMAL ZUR LÄNGSAUSDEHNUNG. AUSGEKRAGTE GESCHOSSE AN DER STÜTZENLOSEN HAUPTFRONT. UIT: WIE BAUT AMERIKA. DOOR R. NEUTRA.

Deze boekbespreking is veertien dagen blijven liggen. Sindsdien is „Metropolis" in Amsterdam beginnen te draaien. Ziedaar het verschijnsel in monsterachtige afmetingen onder leiding van een monstertalent. Alles wat ik in het heden het meest bewonder en waarin ik voor de toekomst vertrouw wordt daarin geprostitueerd. Deze film is niet radicaal; met haar geraffineerd intellectualiteit en artisticiteit, met haar grondige stelselmatigheid doorschrijnt ze uw heele gemoed. Tegenover deze savante waanzin is bovenstaand protestje intusschen hopeloos kinderachtig geworden.

METROPOLIS.

Bij het beoordeelen van foto's en film dient men er rekening mede te houden, dat men nooit de werkelijkheid ziet, in de dagelijksche beteekenis van het woord, d.i. den indruk van het door ons gezichtsorgaan waargenomene. Wij zien de werkelijkheid in „directe waarneming" anders, dan door het filter van de fotographische lens, hoe volmaakt deze ook zij. De meest perfecte foto geeft altijd nog slechts

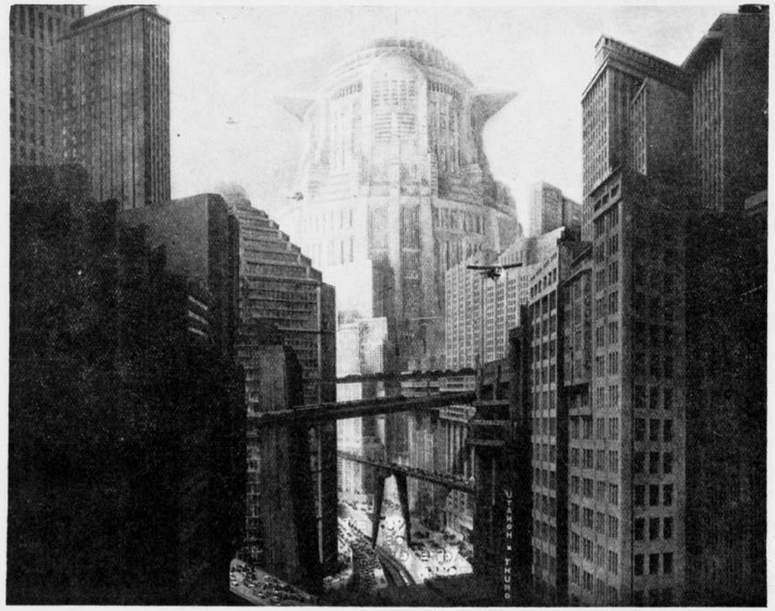

METROPOLIS-FILM

een fotographisch beeld van de werkelijkheid. Met de tusschenschakeling van het fotographisch objectief gaan wij de werkelijkheid anders zien. Noch het stereoscopisch apparaat, dat het in de foto verloren gegane ruimtegevoel tracht terug te brengen, noch het filmtoestel dat het in de foto's ontbrekende tijdbewustzijn tracht te herstellen, zijn in staat correctief op te treden. Geen menschelijk vernuft kan de minimale afwijking van het beeld der werkelijkheid, die tenslotte met het zeer kostbare lenzenglas te bereiken valt, meer geheel opheffen. En dit is eigenlijk de verrijking die de lens de menschen heeft bezorgd: dat zij de werkelijkheid op meer dan één wijze kunnen zien. Er zit iets tragisch in het streven der optische techniek, om de menschen deze verrijking weer te willen ontnemen.

Op philosophische gronden is er alle reden aan te nemen dat dit — gelukkig — niet gebeuren zal.

Wie dus foto's en films gaat zien, gaat een van het werkelijksheidsbeeld afwijkend beeld zien. De foto- en filmwereld is een andere dan die wij rond ons zien. Dit is helaas niet vroeg genoeg beseft, en de foto techniek is als foto-kunst op een gebied gaan grasduinen, waar zij niet thuishoort. Thans echter lukt het sommige fotographen prachtige beelden te geven van „fotographische werkelijkheid", geheel met eigen karakter, tegenover de door het menschelijk oog direct geziene werkelijkheid staande.

Bij de film, die ook veel later kwam dan de foto, was het eigen terrein spoediger geëxploreerd. Bij de film zag men al gauw film-eigene dingen. De mogelijkheid van de uitdrukking van het tijdsbewustzijn hielp daaraan bijzonder sterk mede. Het tijdsbewustzijn is in het zien een zwakke factor. De filmtechniek had het in haar hand deze factor te versterken, hetgeen zij vaak deed tot in het caricaturale toe, wat al spoedig de film een eigen cachet gaf. De spanning in een film komt voor een groot deel voort uit de onmogelijke willekeur, waarmede met het tijdsbewustzijn bij het zien wordt omgesprongen.

Het besef van de eigen geaardheid van de film, als afbeelding van de werkelijkheid heeft de zucht tot fantasie onnoodig aangewakkerd. De fantasie is als een directe noodzakelijkheid tot vervolmaking van de film gevoeld; zij was echter geen allereerste noodzaak. Wellicht zal, nu de film in de fantasie zijn hoogste troeven uitspeelt, (en omgekeerd) de rol der fantasie gaan verminderen en keert de film tot zijn normale „filmwerkelijkheid" terug.

Inmiddels kan de film zijn bovenmatige zucht naar fantasie niet kwalijk worden genomen. Dit stadium der filmtechniek komt overeen met het stadium der z.g. foto-kunst in de fotographie. Wij, die het beleven, hoeven er niet rouwig om te zijn.

Is er vaak niet veel aan te genieten, er is veel aan te bewonderen.

In de Metropolis film, die thans in het Rembrandt Theater te Amsterdam gedraaid wordt, is de architectuur aangegrepen om er op te fantaseeren. De stad Metropolis is een architectuurfantasie, aesthetisch zeker niet zoo goed als Wijdeveld reeds voor 10—15 jaren zijn Millioenen-stad fantasie gaf, maar filmtechnisch een wonder. Een knap stuk werk. Het kan waar zijn dat de beste tendenzen van de moderne Amerikaansche stedenbouw hier schandelijk zijn uitgebuit, stootend voor hen die in die tendenzen de grondslagen zien voor een toekomstige bouwkunst.

Maar aan Fritz Lang, de regisseur der film, de eer, die uitbuiting zoo tot het groteske te hebben opgevoerd, dat bij het aanschouwen van dit architectuur visioen — waarbij, en dit is het bijzondere van deze architectuur fantasie, het tijdsbewustzijn zeer knap, ja, geestig is ingeschakeld, een glimlach het genot en de verbazing vergezelt.

De enkele momenten waarin men deze gewaarwording ondergaat zijn kostelijk genoeg om de rest van deze film op de koop toe te nemen. Dat kan ook nog de moeite waard zijn, want Lang geeft ons verschillende prachtige staaltjes van ensceneeringskunst, waarbij het woord decoratief beter op zijn plaats is dan op zekere tentoonstelling in een zekere wereldstad. En ten slotte blijft er nog het filmverhaal, maar dat valt buiten ons bestek!

J. P. M.

PRIJSVRAGEN.

Het Gemeentebestuur van Wassenaar heeft een prijsvraag uitgeschreven voor een ontwerp voor een watertoren te Wassenaar. De watertoren zal worden gebouwd op één der hoogste duinen in de omgeving der Wassenaarsche villaparken, één der schoonste punten in den omtrek. De toren zal niet als uitzichttoren worden gebruikt. De bouwkosten hiervoor mogen de ƒ 70.000.— niet overschrijden.

Als eerste prijs wordt uitgeloofd een bedrag van ƒ 500.—, als tweede prijs ƒ 300.— en als derde prijs ƒ 200.—.

Indien tot uitvoering van het ontwerp zal worden overgegaan, zal het honorarium worden bepaald zooals in de „Algemeene Regelen" is vastgesteld onder klasse A.

De Jury voor deze prijsvraag bestaat uit de heeren:

Prof. Henri Evers te Wassenaar

Prof. Dr. Ir. D. F. Slothouwer, Hoogleeraar aan de Technische Hoogeschool te Delft.

Ir. G. C. Bremer, b. i. Rijksbouwmeester te Wassenaar.

De antwoorden op deze prijsvraag worden ingewacht uiterlijk op 5 April 1927 aan het adres van den Burgemeester van Wassenaar, Gemeentehuis te Wassenaar.

Inlichtingen kunnen tot 12 Maart 1927 schriftelijk worden aangevraagd aan het adres van den heer Ir. G. C. Bremer, Duinvoetlaan 12 te Wassenaar, Secretaris der Jury, en zullen worden beantwoord in het Bouwkundig Weekblad en Architectura.

Onder het uitdrukkelijk beding dat de inzenders, indien de Jury het noodig acht, bereid zijn te voldoen aan het bepaalde in art. 25 der A.N.P. zullen tot mededinging aan deze prijsvraag alle Nederlandsche ingenieurs en architecten worden toegelaten. Exemplaren van het programma voor deze prijsvraag zijn op franco aanvrage, kosteloos verkrijgbaar aan het adres van den Directeur van Gemeentewerken te Wassenaar (Gemeentehuis).

Voor belangstellenden ligt het programma ter inzage op het Bureau van den B.N.A.

METROPOLIS-FILM.

RAAM VAN JOEP NICOLAS.

In het Stedel. Museum is sedert 18 Febr. het gebrandschilderd raam tentoongesteld, dat bestemd is voor het permanent Nederlandsch pavilloen op de Jaarbeurs te Milaan. Het is een werk van Joep Nicolas, die ook de ramen voor het Nederl. pavilloen te Parijs maakte en een geschenk van de Stoomvaartmaatschappij „Nederland", te Amsterdam. Het raam is 3.18 × 3.00 hoog en breed en verdeeld in 3 paneelen die eene uitbeelding bedoelen te geven van 't verband tusschen Indië, Italië en Nederland. De ontwerper lichtte de voorstellingen aldus toe:

Het linker paneel geeft een synthese van het Indische leven, n.l.: het bewerken van den grond, de arbeid der inlanders en der Europeanen. In de verte kan men de boortorens zien der petroleum ondernemingen en in het hooge verschiet de zee en de havens met schepen die de producten naar andere wereld-deelen voeren.

Het middenpaneel stelt het bedrijvige leven, laden en lossen in een Italiaansche haven voor. De stad met haar arcaden en lichtgekleurde blokken huizen komt terrasgewijs op, uit het groenig blauwe water der Middell. zee. Links op den voorgrond een groot schip dat gelost wordt. Havenarbeiders gaan af en aan met kisten, balen en vaten, en naar boven eindigt dit tafereel in lichte tinten. Afgescheiden daarvan, en daarboven ligt de witte watervlakte vol schepen, symbool van het scheepvaartverkeer.

Rechts een indruk van het kalme Hollandsche stadsbeeld: rustige grachten met schuiten en boomende schippers, hooge bruggen, trapjesgevels en verder het stille bedrijf van de westersche binnenstad, dat zoo zeer contrast

METROPOLIS-FILM.

vormt met het gewoel aan de haven van Genua in 't tweede tafereel bedoeld. In de verte aan den stadszoom wordt steeds gebouwd en eindelijk is er de open vlakte voor polderweiden met koeien, molens enz., grenzend aan de pakhuizen, hijschkranen enz., die de naburige haven aanduiden.

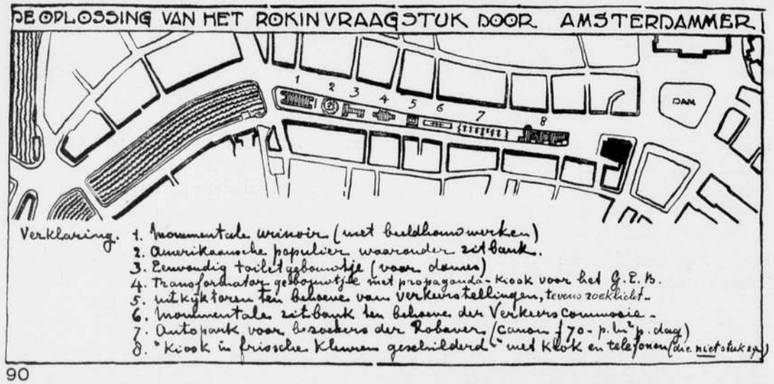

Onder de glasschildering leest men:
La Compagnia di Navigazioni „Nederland" unixe col suc servizio le Indie, l'Italia e la Olanda".
Het raam blijft tot 6 Maart a.s. te zien.
L. 20/2 '27. v. H. V.

DE NEDERLANDSCHE OPGRAVINGEN TE ARGOS.

Naar wordt medegedeeld, zullen de Nederlandsche opgravingen te Argos in het begin van het volgend jaar worden hervat. De Kon. Akademie van Wetenschappen heeft besloten een bedrag van f 2000, waarover zij de beschikking had, voor dit doel aan te wenden. Een ad-hoc-gevormde commissie, waarvan de samenstelling binnen zeer korten tijd zal worden medegedeeld, stelt zich ten doel de overige benoodigde geldmiddelen bijeen te brengen. Het voornaamste doel is ditmaal de opgraving van de burcht van Argos, de Larissa. De opgravingen zullen als vroeger worden geleid door Prof. dr. C. W. Vollgraff, te Utrecht. (Corr. Bur.)

TENTOONSTELLINGEN.

'S-GRAVENHAGE. Kon. Kunstzaal Kleykamp, tentoonstelling van schilderijen door Leonora van Bijsterveld 10 Febr.—3 Maart. id. Tentoonstelling van schilderijen en aquarellen van den Grootmeester der Haagsche School Jacob Maris.

Een uitgelezen schare van kunstvrienden zal in de maanden Mei en Juni in het Gemeentemuseum op den Korten Vijverberg een bijzonder belangrijke tentoonstelling van Islamietische Kunst houden. Zij zal op breede basis laten zien wat door de volken van Vóór-Indië, Perzië, Klein Azië, Syrië, Egypte, Sicilië en Zuid Spanje, gedurende de 9e tot de 18e eeuw is voortgebracht en belooft dus in de reeks der vele tentoonstellingen wel een geheel eenige plaats in te nemen. Niet alleen hebben tal van particulieren hun medewerking toegezegd, maar ook de musea van Amsterdam, den Haag, Berlijn, Brussel, Hamburg, Londen, Lyon en Parijs zullen hunne schatten openen. Met belangstelling mag men nadere mededeelingen van de commissie, aan wier hoofd de naam van Mevrouw P. A. van Leeuwen—Waller genoemd is, tegemoet zien. Zij doet een beroep op ieder die het belang van deze tentoonstelling voelt, en wil in de kosten die ermede gemoeid zijn, gaarne bijdragen ontvangen aan het adres van den penningmeester, het lid C. J. van Dusseldorp, Nieuwe Parklaan 2, 's Gravenhage.
L. 19 Febr. 1927. v. H. V.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD EN ARCHITECTURA

COMMISSIE VAN REDACTIE: H. TH. WIJDEVELD VOORZITTER, J. P. MIERAS SECRETARIS-REDACTEUR. H. C. VERKRUYSEN REDACTEUR. C. J. BLAAUW, WIEGER BRUIN, J. C. MEISCHKE, C. B. POSTHUMUS MEYJES, Ir. A. J. VAN DER STEUR. RED.-ADRES WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM, TEL. No. 36736 POSTGIRO No. 122568.
ABONNEMENTSPRIJZEN BIJ VOORUITBETALING VOOR NEDERLAND f 10.—, BUITENLAND f 15.— 'S JAARS. ADVERTENTIËN 1—6 REGELS f 1.80, ELKE REGEL MEER f 0.30. BIJ CONTRACT BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN.
UITGEVERS EN BUREAUX VOOR ADMINISTRATIE MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5, DEN HAAG.

5 MAART 1927. No 10

NOG EENS: „HET ROKIN-VRAAGSTUK".

DOOR C. B. POSTHUMUS MEYJES.

„Wij groeien vast
In tal van last
Ons tweede vaders klaeghen.
Ay, ga niet voort
Door deze poort
Of help een luttel draeghen."
Vondel.

„Common-sense" zegt de heer Wijdeveld op bladzijde 60 van het B.W. Niets liever dan dat.

„Een schoone Boulevard gaat worden". (bladzijde 84). Zie de foto. [1])

„Niet dempen" zegt de heer Blaauw in een artikel, waarin hij meesterlijk kans ziet zes kolommen van ons blad te vullen met een beschouwing over trottoir-verleggingen en bestaande straatbreedten". (bladzijde 83).

Het moge juist zijn, waarde heer Wijdeveld, dat de heer Blaauw de vernuftige virtuositeit van Uwe welversneden pen mist, maar hij geeft cijfers en niet alleen bestaande, doch ook nieuwe en daarnaast een wel-overwogen oplossing. Hij toont te begrijpen, dat Amsterdamsch binnenstad iets geheel anders is dan Plan Zuid, Oost of West.

„Wij modernen vereeren het goede Oude ..... onze common-sense, onze verantwoordelijkheid en juist onze liefde voor het oude geven hier de oplossing", zegt gij op bladzijde 62. Acht U het gooi-maarvol denkbeeld inderdaad een oplossing?

Het verwekken van een plaatselijk kropgezwel aan een lang en mager lichaam, de „oplossing", die den weg opent naar een schoonen boulevard?

En om die „oplossing" te verdedigen, geeft gij projectie-teekeningetjes en foto's „en face", die bewijzen moeten, hoe médiocre de bebouwing is.

Nota-bene, alsof ooit het karakter van een bestaande straat, met i.c. het verdiepte water en de uiterste gevoelige verhouding tusschen straatwandhoogte, straatbreedte, grachtbreedte en hetzelfde aan den overkant, door een projectie-teekening toegelicht zoude kunnen worden — en dan alsof de individueele vormgeving der niet-hooge, lage- en zeer lage huizen maatgevend is voor het visueele-beeld van een straat en nog wel van een Amsterdamsche gracht.

Kunt U niet met evenveel enthusiasme de straatwanden van de Champs-Elysées te Parijs gaan teekenen, en dan concludeeren, „ziet ge wel, een zéér middelmatige bebouwing, dus niets geen bezwaar om hier een moderne elevated-railway te projecteeren!"

Is een straat dan niet de stereometrisch-perspectievische eenheid, die in allereerste instantie hare werking ontleent aan de goede onderlinge verhouding van de opbouwende elementen?

U spreekt op bladzijde 62 van een aanwezige wanverhouding van gracht tot straat, maar mag ik U opmerken, dat juist die verhouding t.o.v. vroeger, in het algemeen genomen, zeer weinig veranderd is. Volkomen terecht zegt de heer Blaauw dan ook op bladzijde 64, „De nieuwere bebouwingen en verbouwingen van de Rokinwanden hebben zeer zeker het aspect geschaad. Toch hebben de bebouwingen als geheel nog het karakter van het „Amsterdamsch individueele", d.w.z. zij hebben allerminst het boulevard aspect." Als U de foto van den bestaanden toestand eens beziet, dan blijkt daar toch wel uit, hoe genoeglijk Amsterdamsch dat alles tegen elkaar aanleunt.

Neen waarde collega, entweder-oder, of demp het Rokin, maar dan ook goed, maak in het hartje van Amsterdam Uw boulevard, maar dan ook zóó, dat die levend is en inderdaad verkeer kàn opnemen, dus dan ook dempen tot aan de Munt toe en Amsterdam goed en intensief verminken terwille van „het verkeer", zoodat slechts de naam Amsterdam overblijft voor het lichaam, waarvan de ziel vertrapt is, maar sloop dan ook Industria en verzet U tegen plannen voor een nieuwe sta-in-den-weg, als skyscraper op het midden-Damterrein.

Of behoud het water, in een met goeden wil gewijzigden vorm, b.v. op de wijze zooals de heer Blaauw onomstootelijk als mogelijk heeft aangegeven en laat dan het water op passende wijze afsluiten, daar waar thans, in 1927, zijn natuurlijk einde is, geef het een behoorlijke bedding met nieuwe walmuren en zijn oude loozing terug en laat het eens grondig reinigen, inplaats van U te verschuilen achter de domheden van onze voorouders en die als excuus voor nieuwe domheden te laten dienen.

[1]) Afgestaan door de welwillende medewerking van de Redactie van het „Algemeen Handelsblad".

„HET ROKIN ZOOALS HET IN JULI 1926 WAS EN NOG IS".

„Een schoone boulevard gaat worden", het lijkt er niet naar, een verkeersweg, die geen verkeersweg is, gelijk een dunne slang, die plaatselijk uitzwelt, omdat zij een vet konijn heeft ingeslikt.

Doch nu in allen ernst, het zal aan mij liggen, maar mijn common-sense is ontoereikend om in de demping van het halve Rokin een heele verkeers-verbetering te zien.

DE WONINGBOUW EN DE ARCHITECTEN.

Men zou ook kunnen zeggen: de Architectuur en de Architecten. Want na de bewoning van gebouwde woningen ontstaat de behoeften aan gebouwen voor onderwijs, eeredienst en ander maatschappelijk samenzijn. Dan zijn ook weer winkels, kantoren en fabrieken noodig en voor ontwerp en uitvoering van al deze bouwwerken die tezamen 'n beeld van onze architectuur geven, zijn de architecten onmisbaar!. . . . ? . . . .

Mag men de huiseigenaren, de woningverhuurders, de grondspeculanten enz., al dan niet vereenigd, gelooven, dan bestaat er aan woningen voor de minstdraagkrachtige bevolking voorloopig g e e n behoefte. Er staan honderden, ja duizenden woningen leeg en de aanbouw van nog meer — en dan, o gruwel, nog wel met steun van de overheid gebouwd, achten deze onze medeburgers niet in het algemeen belang.

Indien de Overheid, die immers ter wille van dat algemeen belang ingesteld en dag en nacht waakzaam is, het met deze huiseigenaren enz. ééns is, dan zal de woningbouw-in-massa, overeenkomstig de bepalingen der woningwet. . . . . overal dus waar het particulier initiatief in gebreke blijft, stagneeren. Het wordt natuurlijk ontkend, dat dat initiatief in gebreke zou zijn. Dit is het wel geweest maar. . thans staan zoo vele woningen leeg en wordt door particuliere ondernemers op zoo groote schaal bijgebouwd, dat de Overheidssteun verder uit den booze geacht wordt.

Ik kan niet beoordeelen, aangezien de gegevens daartoe mij thans niet ten dienste staan, in hoeverre er in de groote steden redenen zijn om voort te gaan met den woningbouw met Overheidssteun. I n d i e n er inderdaad van de woningen ook voor de laagste inkomens een voldoende reserve bereikt is, — i n d i e n inderdaad alle o n bewoonbare woningen niet alléén als zoodanig gesignaleerd zijn, maar ook ontruimd, gesloten, afgebroken — welnu dan is er zelfs voor de idealisten onder ons geèn reden langer op dien overheidssteun een beroep te doen.

Maar er is aan den steun van overheidswege naast een financieelen nog een andere kant, — dat is de architectonische. Toen de woningbouw-in-massa bloeide, d.w.z. toen overal in den lande getracht werd het nijpend te kort althans eenigszins in te halen — werden aan de woningbouwplannen ook eischen gesteld van architectonischen aard. Tal van zeer bevoegde architecten zijn in die jaren aan 't werk gekomen. En als in velerlei gemeenten in stad en dorp de woonwijken der lagere klassen sedert dien tijd een wat fatsoenlijker aanzien hebben verkregen, dan is dat voor 'n niet gering deel te danken aan den, ook architectonischen, steun van overheidswege.

Het zal thans, vreezen wij, weer met snellen pas anders gaan. Het particulier initiatief, welks goeden invloed in sociaal opzicht men niet behoeft te onderschatten is toch wel te eenenmale onvoldoende gebleken om in den woningbouw te voorzien. En dat is volkomen duidelijk, als men bedenkt dat de voorziening in de woningbehoefte immers sinds jaar en dag g e e n w i n s t g e v e n d bedrijf is. Wie bekommert zich om een bedrijf dat niet winstgevend is, ... immers niemand! Is het niet al meer dan 'n halve eeuw geleden dat werklieden, of den „werkman" welgezinde gegoede burgers, zich vereenigden om in den toen reeds heerschenden woningnood te voorzien!

Welnu, men aanvaarde de werkelijkheid, de feiten. Het is nu eenmaal zóó. . . ., dat de kosten van eene woning die aan de m i n i m u m eischen door de w o n i n g w e t gesteld, voldoet, te hoog zijn in verhouding tot het gemiddeld inkomen van de groote massa. Het laat zich niet aanzien dat die verhouding in afzienbaren tijd zal veranderen. De vrees is derhalve niet geheel ongegrond, dat het tekort in die kosten eener goede woning op een of andere wijze uit andere middelen dan uit het budget van de bewoners zelve, gevonden moet worden. De woningwet en de toepassing daarvan, hebben e e n w e g g e b a a n d die allerminst als de eenige of de beste genoemd behoeft te worden maar die in alle geval naar het doel, een goede woning voor elk gezin — leidt. Waar de centrale macht die hier regelend en bindend is opgetreden ook de middelen ter beschikking kreeg om dit groote openbare belang te behartigen, en waar degenen, die, als gemeenten of als woningbouwvereenigingen overeenkomstig de woningwet, dien woningbouw terhand nemen aan dat centrale gezag verplichtingen hebben, welker nakoming het aldan niet slagen hunner onderneming beheerscht, — kunnen wij het niet anders dan als een gelukkige omstandigheid prijzen, dat dit centrale gezag ook in architectonisch opzicht van grooten invloed kan zijn.

Maar dan moet de goede leiding die er eenige jaren geweest is — er blijven. Dan moet elk bouwplan, hetzij voor vele of voor weinige, zelfs voor enkele woningen, wederom of in nog sterker mate dan voorheen door ter zake bevoegde, dus technisch èn aesthetisch geschoolde bouwmeesters worden opgedragen. Dan moet alle beunhazerij, elke opdracht aan „gelegenheids" architecten, aan politieke vriendjes van politieke woningvereenigingsbesturen, ook achterwege blijven. Dan moet er deugdelijke leiding zijn zoowel wat betreft de a a n t a l l e n, als de soort, de a f m e t i n g e n enz. der te bouwen woningen. Dan moet vóór alles elke Gemeente die krachtens haar zielental daarvoor in aanmerking komt, zorgen dat zij volgens de w e t haar woningbeurs goed in orde heeft, haar uitbreidingsplan gereed en haar gegevens verzameld die 't mogelijk maken bijna wiskundig zeker te bepalen hoevele woningen voor bepaalde huurwaarde, of beter van bepaalden aanvang, er in de komende één à twee jaren gebouwd moeten worden.

Is aan al deze voorwaarden voldaan dan moeten weer de architecten aan het werk, zij die a r c h i t e c t u u r ontwerpen. En dan moet ook ontwerp en uitvoering van woningen voor den zoogen. middenstand, die thans bijna geheel in handen zijn van eigenbouwers of wel speculanten, die maar ál te veel als redders in nood werden en worden beschouwd, weer in handen komen van die architecten.

D a t dit moet, weten en beseffen niet alléén belanghebbende beoefenaars van de architectuur, maar ook allen die de bouwkunst kennen en waardeeren als een der voornaamste factoren in de groeiende cultuur van ons volk. H o e het kan en h o e het moet daarover zijn die inzichten allesbehalve helder. Ik hoop binnenkort nog eens een steen bij te dragen, een lijn te trekken liever, voor een plan dat naar betere organisatie van het vak van den architect kan leiden.

L. 17 Febr. 1927. L. H. E. v. H. V.

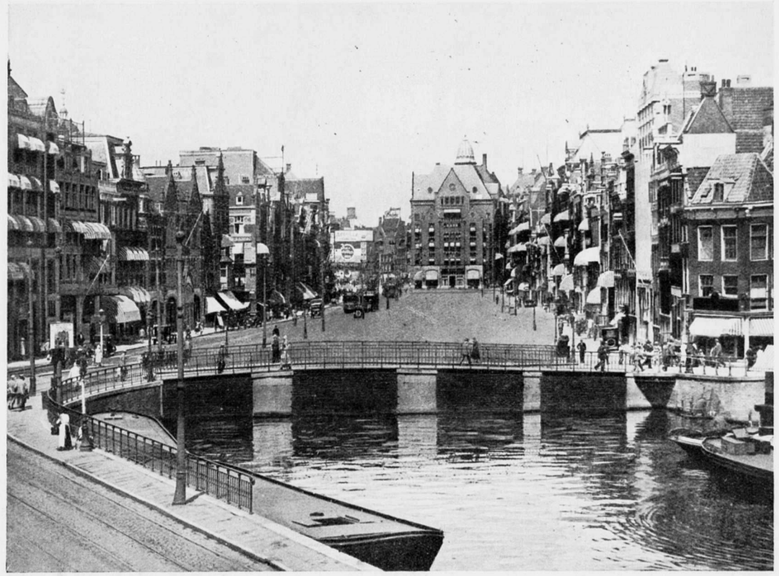

„DE SCHOONE BOULEVARD DIE STAAT TE WORDEN".

WAT IS DE GOEDE SPREUK?

FOOLS BUILD HOUSES AND WISE MEN LIVE IN THEM. OF . . . .
WISE MEN BUILD HOUSES AND FOOLS LIVE IN THEM.

PERSPECTIEFTEEKENING VAN HET NIEUWE KANTOORGEBOUW VAN DE AMSTERDAMSCHE BANK TE AMSTERDAM, AAN DE HEERENGRACHT, UTRECHTSCHESTR., HET REMBRANDTSPLEIN EN DE AMSTELSTR. ARCHITECTEN VAN DIT BOUWWERK ZIJN DE HEEREN B. J. OUENDAG EN DR. H. P. BERLAGE. IN HET VOLGENDE NUMMER ZULLEN NOG ENKELE GEGEVENS OVER DIT BELANGRIJKE BOUWWERK WORDEN VERSTREKT.

NIEUWE BOEKWERKEN.

J. J. P. OUD: Holländische Architektur. Dit 10e deeltje is voor meer gewone menschen bedoeld, het is tenminste leesbaar en zelfs hier en daar duidelijk. De heer Oud is een merkwaardige figuur, die naar mijn meening leelijk te kampen heeft met zijn aangeboren gevoel. Dit wordt zoo nu en dan weggetrapt en dan komen er seriehuizen die bijna beangstigend zijn van ascetisme, maar .... ze zijn zuiver van verhouding. Soms komt zijn gevoel zoo omhoog dat het niet weg te werken meer is en dan zien we een groep woningen als in den polder Oud-Mathenesse ontstaan. Zoo iets bezorgt hem dan een schrobeering van zijn „collega" van Doesburg en dan blijkt dat er ook daar van die ruzietjes zijn betreffende de zuiverheid in de leer. Zoo vinden we o.a. in „de Stijl" 10/11 zesde jaargang: „Ook voor de medewerking van

den twijfelarchitect" Oud behoefde men niet meer te vreezen. Deze toch bekeerde zich reeds sedert lang en inderdaad tot den Liberty-Wendingenstijl (men zie de cottagebouw „Oud-Mathenesse" te Rotterdam en de decoratieve gevelarchitectuur van 't café de Unie). Zijn beleidenis (in den geest van: Ik houd van het rechte — maar zie niet in waarom het krom ook niet zou gaan), in den Almanak van Gustav Kiepenheuer gepubliceerd, is de vermakelijke catechismus van een warhoofd. Samenstelling: 30 % twijfel; 30% vrees; 33% burgerlijkheid; 2% begrip en 5 % moderniteit" .... Pang, dat is raak!

In 't gezelschap van de Bauhausbücher dorst de heer Oud ze dan ook niet zetten, daar passen alleen de kubussen in. Zijn ontwerp voor een hotel te Brunn, dat we gelukkig ook niet vrij kunnen pleiten van een groote mate van „gevoel" past blijkbaar niet bij zijn theorie want het is niet opgenomen; en de afbeeldingen van eigen werk zijn volgens de schrijver allen min of meer opgenomen om de theorie aan de practijk te toetsen: „Die moralische Schuld meines Theoretisierens habe ich eingelöst durch Abbildung eigener Arbeiten; für diese Unbescheidenheit bitte ich um Entschuldiging". Daarom is dan ook het beste werk van Oud er niet in, omdat dit vrij is van dogma, de afbeeldingen daarentegen verkondigen luidde de leer!

De ontwikkeling der Hollandsche architectuur te beginnen met Cuypers is zeer helder uiteengezet.

Enkele meer algemeene uitspraken zijn merkwaardig: „Es folgt daraus nicht eine Gleichstellung von Baukunst und Technik, wie eine gewisse. Art mechanischer Ästhetik dieses gern tut. Das ist u.a. schon deshalb nicht möglich, weil die Baukunst selbst in ihrer organischen Form noch optische Beziehungen auf Grund der Situation zu berücksichtigen hat, die Technik hingegen funktionell ohne weiteres gestalten kann". Deze zeer juiste opmerking wordt in het kamp der Bauhausenthousiasten maar al te zeer verwaarloosd en is de heer Oud in zijn Uniegevel te Rotterdam daar zelf wel getrouw aan geweest?

Wanneer we aan den nieuwsten tijd komen en de toekomst wordt beschouwd kunnen we niet met den heer Oud meevoelen. Ik heb al lezende zooveel kantteekens geplaatst en zooveel op- en aanmerkingen gemaakt dat het niet mogelijk is deze hier alleen te bespreken of uiteen te zetten. Ik heb er de overtuiging uit geput dat alles steeds het zelfde blijft en er in de vele jaren luttel weinig werkelijk voorwaarts wordt gegaan. In wezen blijft alles eender, uiterlijk verandert er wat. Als de heer Oud klaagt dat van Wright slechts het uiterlijk wordt overgenomen en niet zijn gedachten dan zeg ik dat dat zoowel in de middeleeuwen als nu door „de Stijl" volgelingen gebeurt. Dat dit jammer is daar ben ik het over eens, maar dan moesten er in 't boekje geen voorbeelden voor goed gegeven worden die dat inderdaad slechts in schijn zijn.

De zakelijkheid staat in alles voorop, in de theorie wordt er mee gecoquetteerd. Maar veel is in schijn zakelijk en in wezen niet. Is dat juist? „In diesem Streben nach Beseitigung aller unorganischen und zur Erzielung nur organischer Mittel, in diesem Triebe also von der Nebensachlichkeit zur Sachlichkeit, finden sich die praktischen und ästhetischen, die materiellen und geistigen Tendenzen der Zeit". Om dit aan te toonen zouden om te beginnen van de gegeven voorbeelden minstens één plattegrond gegeven moeten zijn en dat is nergens geschied. Is dat zakelijk? Dan had ik verlangend uitgezien naar die van afb. 21: een fabrieksontwerp van den heer Oud dat we al dikwijls tegen zijn gekomen en dan vermoed ik dat de vele op en aanbouwen hieraan, die mogelijk het geheel verlevendigen, niet alle even „zakelijk" zullen zijn en dat de ramen, deuren en platvormen hier akelig veel op de verderop zoo smadelijk verworpen „versiering" gaan gelijken. Herhaaldelijk wordt betoogd dat de versiering „nebensachlich" is. De belangrijkste stukken aan zoo'n bijzaak gewijd doen niet erg „zakelijk" aan. Wel zien we woonhuizen en scholen die op fabrieken lijken, is die uiterlijke gelijkenis werkelijk uitsluitend ter wille van de zakelijkheid?? Ik herinner me een groep uiterlijk zeer moderne woningen gezien te hebben waarbij de architect geen raad wist met zijn rioleeringsbuizen en zoo'n standpijp heel gemoedelijk in een hoekje van de woonkamer liet staan. Wat is het werkelijke nieuwe in onze woningen anders dan onze uitgebreide leidingcomplexen, dan onze grootere hygiène? Als we nu met die leidingen geen weg weten maar van buiten net doen „alsof", is dat zakelijk? Is die strijd tegen 't ornament zakelijk? Dat wij er zuinig mee zijn is heel gelukkig omdat we zooals de schrijver terecht opmerkt de verhoudingen dan zuiverder leeren zien. Dus omdat we nog niet ver genoeg zijn mogen we het niet toepassen, en ook omdat we er meestal geen geld voor hebben, deze theorie zou ik zakelijker vinden dan het ornament maar gewoon te elimineeren uit „gevoels"overwegingen.

Is bij het ontwerpen van een school (M.T.S. te Groningen) uitsluitend van het zakelijke uitgegaan? Zijn die groote glasmassa's omdat het niet anders kon en mocht of omdat de architect het..... aardiger vond zoo? Is 't uit een oogpunt van warmte technisch economisch, is het geluidisolatievraagstuk doordacht, is de benoodigde rust in de lokalen verkregen voor leslokalen toch nog altijd noodzakelijk? Want een mensch blijft een mensch en alles wat in scholen gedoceerd wordt kan noch leerling, noch leeraar zoodanig boeien, dat deze nooit afgeleid zou worden door 't geen buiten zijn lokaal plaats grijpt! Me dunkt dat de zakelijkheid hier ver te zoeken is. Zijn de meubels van Rietveld zakelijk met zijn scheeve knopjes op zijn laden, met laden die niet gebruikt kunnen worden omdat ze te diep zijn enz.

Mijn bedoeling hiermede is niet om de uitingen van deze groep als onbelangrijk te qualificeeren. Maar wel om aan te toonen dat ze dezelfde fouten begaan als anderen, wat ze echter die anderen kwalijk nemen en zich zelf als de eenige ware beschouwen. Welke theorie men ook aanhangt, de theorie komt bij een ware kunstenaar eerst na dat hij zijn werk tot stand bracht. Uit hoofde van zijn aanleg en gaven voelt men zich tot één of andere richting aangetrokken en alleen zij die zichzelf hierin terug vinden zullen in deze theorie een correctie op hun gevoel vinden; hierdoor verheffen ze zich zelf boven het peil dat een uitsluitend gevoelskunstenaar kan bereiken. Welke die theorie is, dat doet betrekkelijk weinig ter zake, voor de gave ontwikkeling van de zoozeer verschillende karakters der kunstenaars zullen evenzeer verschillende theorieën tot een hooger einddoel voeren.

De heer Oud is zooals de aanhaling van de heer v. Doesburg in den aanvang reeds bewees niet „zuiver" in de leer. En dat is toe te juichen; daardoor staat het boekje boven het dogma en bemerken we dit ook in andere uitingen die dikwijls zeer raak zijn, en geheel door ons kunnen worden meegevoeld. De moeilijkheid van den modernen mensch is om zijn evenwicht te vinden tusschen zijn gevoel en zijn verstand. De meeste aanhangers van den stijlgroep doen de schaal geheel uit zijn evenwicht slaan naar de verstandsrichting en blijven daarmede geheel achter bij de algemeene wetenschappelijke ontwikkeling die het zuivere verstandsstandpunt reeds verlaten heeft. Oud heeft zijn gevoel wat meer mee laten spreken en in die gedeelten van zijn werkje is hij voor mij het beste. Anderen zullen dat juist zijn zwakke plekken noemen; 't hangt er maar van af van welken kant men kijkt!

Om den geest te prikkelen en zijn eigen standpunt weer iets verder te bepalen tusschen de stroomingen dezer tijd is dit boekje aan te bevelen al moet het met een gezonde dosis critisch gevoel gelezen worden, daar het voor het ongelijkmatige mengsel van gevoel en verstand soms zeer verwarrend is.

De uitgave is goed verzorgd, alleen zijn de omslagen zoo slecht, dat ze bij een enkele keer lezen reeds zeer beschadigd zijn, of zouden ze daarvoor ook niet bestemd zijn?

G. F.

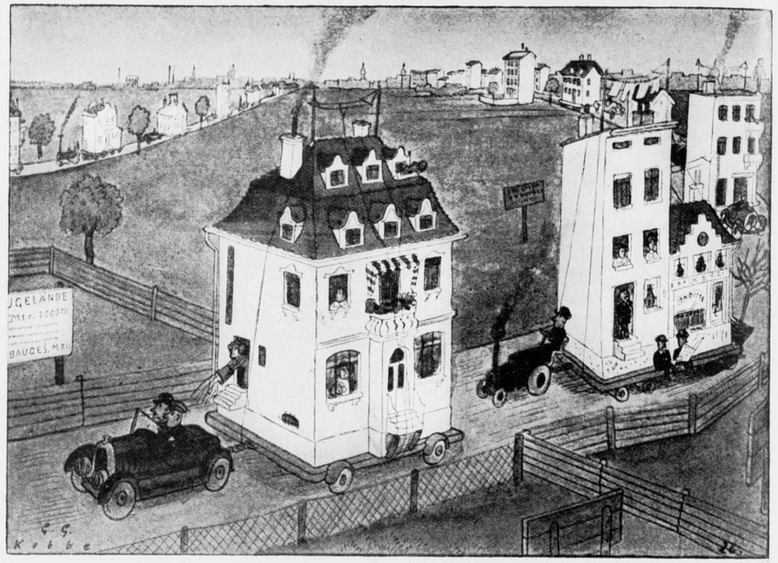

WEEKEND UITSTAPJES VAN STADSWOONHUIZEN NAAR BUITEN. BUITENLUCHT, DAT IS BEKEND, IS VEEL OZONRIJKER. TEEKENING VAN GEORGE KOBBE IN „JUGEND".

THEATER UND LICHTSPIELHAUSER von Paul Zucker. Verlag Ernst Wasmuth Berlin 1926.

Dit werk geeft een overzicht van een groot aantal Duitsche theaters — met één bevreemdende uitzondering n.l. de beide, op het werk van Henri v. d. Velde geinspireerde, Fransche theaters van Peret. — Het is door deze nationale bespreking niet alleen onvolledig, maar mist tevens de diepere zijde van het theatervraagstuk. Het behandelt slechts de aan de oppervlakte levende architecturale vormgeving. Hoewel er reproducties naar 17 Duitsche theaters en 11 Duitsche Cinema's zijn opgenomen, waarbij evenveel verschillende plannen, zal men vergeefs zoeken naar een behandeling van het theater-vraagstuk vanuit een tooneel-dramatisch standpunt. Het is een Bilderbuch met exterieur en interieur foto's en daarom vooral interessant voor architecten. Het boek is ongetwijfeld „up to date" want zelfs de door Hans Pölzig einde 1926 in Berlin gebouwde Cinema „Capitol" is in vele reproducties vertegenwoordigd. Het doorloopt het tijdperk van de laatste 25 jaren en geeft naast de theaters van klassieke opvatting van de architecten Max Littmann en Oskar Kauffmann een geheele serie met een moderne vormgeving... maar juist deze vormgevingen zijn voor het grootste gedeelte de afschrikwekkende voorbeelden voor een groei naar het toekomstig tooneel. Het zijn allen voorbeelden van een architectuur die met den ondergang van het Volksfeest en de Dramatische elementen in onze nedergaande cultuur, eveneens wijzen op een wereld waarvan het boek zelf in zijn inleiding zegt..... „Entspannung, Flucht aus dem Alltag, Feierabend, das ist der letzte Rest dessen, was unserer Zeit überhaupt noch an Festlichem geblieben ist".

H. Th. W.

JURY-RAPPORT OVER DE PRIJSVRAAG-INZENDINGEN VOOR EEN BOEZEMBEKLEEDING IN DE COMMISSARIS-KAMER DER N.V. VER. JAVASCHE HOUTHANDEL-MIJEN TE AMSTERDAM.

Vooraf werd door de jury vastgesteld of de ingekomen ontwerpen zouden beantwoorden aan de volgende eischen: a. een architectonisch-beeldhouwkunstig ontwerp. b. De aansluiting van het ontwerp bij den schoorsteenmantel en het interieur der kamer. c. Het tot haar recht komen van de houtbewerking.

Het aantal inzendingen kon bevredigend genoemd worden. Een 5-tal ontwerpen met 5 stuks details op ware grootte werden ingezonden.

Het algemeen peil daarvan bleef boven het gemiddelde.

Tot het leedwezen der jury hebben niet alle inzenders zich voldoende rekenschap gegeven van de plaats en den aard van het ontwerp, zoodat de aansluiting bij den schoorsteenmantel en het interieur te veel werd verwaarloosd.

De jury kwam tot de volgende beoordeeling en conclusie.

MOTTO „DORENG".

Het architectonische en het verband met den schoorsteenmantel. In dit ontwerp werd geen verband gehouden met de architectuur van den schoorsteenmantel, zoodat de verbinding met dezen mantel te weinig bestudeerd is. Het architectonische komt in het ontwerp te weinig tot uitdrukking.

Aansluiting bij de omgeving. De schaal van het geheel is wel wat groot voor het vertrek, zoodat ook niet voldoende rekenschap is gehouden met de omgeving.

De Idee. De gedachte van Europeaan, Javaan en transport is een gelukkige, maar de uitwerking valt tegen.

Compositie. De middenpartij met wagen en houtblokken is niet belangrijk genoeg, terwijl het fries van boombladeren weinig uitdrukking heeft en te groot van schaal is.

Detail. Het detail van den Javaan is zwak en weinig karaktervol.

Conclusie. Niet belangrijk genoeg.

MOTTO „DJATI".

Het architectonische en de omgeving. De ontwerper heeft zich in het geheel niet bezig gehouden met de architectuur en de omgeving.

De Idee. Het denkbeeld „Insulinde" als vrouwefiguur voor te stellen is een zeer gelukkig symbool te achten.

Compositie. Hij heeft zich alleen tot taak gesteld een vierkant vlak te vullen, waardoor uitsluitend een vrijstaand relief is ontstaan en daardoor de inzending niet volledig is te achten. De vulling is onevenwichtig.

Detail. Het detail, de kop, is het beste van het werk onder dit motto.

Conclusie. Een onvolledige inzending.

MOTTO „WARINGIN".

Het architectonische. Ongetwijfeld hebben we hier met een origineele oplossing te maken.

De architectuur heeft een goeden bouw, vooral wat licht en schaduwwerking betreft.

Aansluiting bij de omgeving. Jammer is, dat hier de onderbouw van den schoorsteenmantel niet in de maquette is betrokken.

Het geheel doet te zwaar in het interieur.

De Idee. De conceptie ontleend aan de tropische boschbegroeiing is goed.

Compositie. De middenpartij is leeg en voor de bestemming ervoor geen aanwijzing gegeven. Zij maakt daarom het geheel onevenwichtig.

Detail. Het detail, opgesteld ter plaatse, deed zien, dat het meer een stuk bouwbeeldhouwwerk voor steen, dan voor interieurkunst in hout geschikt zou zijn. Dit gedeelte geeft een krachtige licht en schaduwwerking, waarvan voornamelijk het bovengedeelte goed van oplossing is. Het benedengedeelte valt tegen, en zal tevens het meeste licht ontvangen, zoodat het minder goede van dit detail des te duidelijker naar voren zal komen, terwijl de puntige beëindiging der wortels geen aansluiting vormen met de horizontale marmeren plaat van den schoorsteenmantel. Bovendien doet het detail te zwaar aan.

MOTTO „JAVAAN".

Het architectonische en de omgeving. De inzender heeft zich uitstekend rekenschap gegeven van de wijze waaraan de bekleeding moet beantwoorden en in het interieur moet worden toegepast.

De Idee. Het ontwerp met den Javaan met bijl is niet veelzeggend, hoewel de toepassing van twee jonge djatiboomen op zich zelf goed van vinding zijn.

Compositie. De hoofdindeeling is goed.

De toepassing van het inlegwerk en het snijwerk geeft een aangename contrastwerking.

Het motief van het inlegwerk is fijn van vinding en decoratief opgelost.

De vulling van het vierkante middenstuk is niet geslaagd. De compositie is te open, waardoor leege vlakken zijn ontstaan.

Detail. Het middenrelief als detail is minder geslaagd en geeft geen volledig beeld van de uitvoering, terwijl de houttechniek hierin niet tot uitdrukking is gekomen, waardoor de jury in twijfel blijft of dit relief bij uitvoering aan deze vluchtige schets beantwoordende, nog wel blijvend zal voldoen.

Conclusie. De serieuse studie van het vraagstuk in haar geheel maakt dit ontwerp tot een der goede inzendingen.

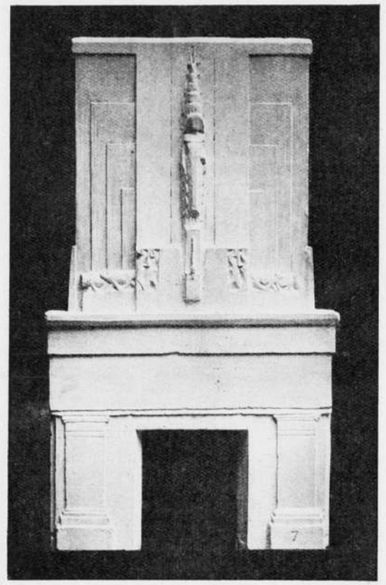

SCHOORSTEENVERSIERING. COMMISSARISKAMER N.V. VER. JAVASCHE HOUTHANDEL MIJ. ONT.: W. B. IJZERDRAAT.

(Het in hout uitgevoerde detail op ware grootte moest buiten beschouwing blijven, daar dit niet in het programma werd gevraagd).

MOTTO „7".

Het architectonische en de omgeving. De architectonische bouw van de boezembekleeding heeft een goed organisch verband met den schoorsteenmantel, zoodat men later niet zal vermoeden, dat mantel en boezem na elkaar zijn ontstaan.

Bizonder gunstig is ook dat de symbolische middenfiguur hoog en eenigszins in de schaduw komt te staan en het volle licht op het actieve der voorstelling valt.

De Idee. De handel als hoofdfiguur te nemen, terwijl onder deze figuur de arbeid is uitgebeeld is juist en aantrekkelijk.

Compositie. Bizonder geslaagd is de wijze waarop inzender zich los heeft weten te maken van den moeielijken vierkanten vorm van den schoorsteenboezem, door dezen in drieën te verdeelen, waardoor de beide nagenoeg vlak gehouden zijstukken bij uitstek geschikt zijn de bizondere kwaliteiten van het hout tot haar recht te laten komen.

De middenpartij, de hoofdfiguur, trekt onmiddellijk de aandacht en door het beeldhouwwerk slechts plaatselijk toe te passen heeft dit een grooter werking dan bij een volledige vulling het geval zou zijn. Eenigszins storend werken de beide afsluitingen op zijde van den boezem (rechts en links onderaan).

Detail. Het beeldhouwwerk getuigt van een gevoelige en vaardige hand. De proporties zijn juist, de accenten op de goede plaats gelegd en volkomen architectonisch gedacht, terwijl tevens het geheel volkomen interieurskunst blijft.

Conclusie. Uit een en ander blijkt dat de ontwerper het vraagstuk in alle opzichten goed heeft bestudeerd en blijk heeft gegeven, dat met zeer veel vrucht te hebben gedaan.

De jury heeft, gezien haar boven afgedrukt oordeel, besloten:

a. den eersten prijs toe te kennen aan motto „7".

b. wegens gelijke verdiensten en tekortkomingen, zij ook op ander gebied, werd de 2de en 3de prijs gelijkelijk verdeeld over de motto's „Javaan" en „Waringin".

Bij opening der naambrieven bleek motto „7" te behooren aan den heer W. B. IJzerdraat en beide andere motto's „Waringin" en „Javaan" respectievelijk aan de heeren W. S. Valk en A. Fortuin.

De jury:

J. ALTORF.
SAM DE CLERCQ.
JHR. JAN SIX.

VRAGEN EN ANTWOORDEN BETREFFENDE PRIJSVRAAG WATERTOREN WASSENAAR.

1. Mag ter verduidelijking van een of ander constructie-onderdeel genoemd detail op 1/20 worden gegeven?

SCHOORSTEENVERSIERING. COMMISSARISKAMER N.V. VER. JAVASCHE HOUTHANDEL MIJ. ONT.: W. B. IJZERDRAAT.

Antwoord: Neen.

2. Zijn positief lichtdrukken wel toegelaten?

Antwoord: Ja.

3. Mag de lekvloer eenigszins van hoogte veranderen?

Antwoord: Neen.

4. Mogen in de opstanden de baksteenlagen geteekend worden?

Antwoord: Ja.

De secretaris der Jury
G. C. BREMER.

RECTIFICATIE.

Op pag. 83 middelste kolom 2 al. te lezen: „Zou het nu niet zijn een schoon getuigen van de groote waardeering van hetgeen Dr. Cuypers heeft gewrocht, etc. . . . Voor de laatste alinea in te voegen: „Maar uitwendig behoort het gebouw tot in lengte van dagen in ongeschonden staat te getuigen van Cuypers' groot talent".

BOUWKUNDIG WEEKBLAD EN ARCHITECTURA

COMMISSIE VAN REDACTIE: H. TH. WIJDEVELD VOORZITTER, J. P. MIERAS SECRETARIS-REDACTEUR. H. C. VERKRUYSEN REDACTEUR. C. J. BLAAUW, WIEGER BRUIN, J. C. MEISCHKE, C. B. POSTHUMUS MEYJES, Ir. A. J. VAN DER STEUR. RED.-ADRES WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM, TEL. No. 36736 POSTGIRO No. 122568.
ABONNEMENTSPRIJZEN BIJ VOORUITBETALING VOOR NEDERLAND f 10.—, BUITENLAND f 15.— 'S JAARS. ADVERTENTIËN 1—6 REGELS f 1.80, ELKE REGEL MEER f 0.30. BIJ CONTRACT BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN.
UITGEVERS EN BUREAUX VOOR ADMINISTRATIE MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5, DEN HAAG.

12 MAART 1927. No 11

MIJN SLOTWOORD OVER HET ROKIN OM OVER TE GAAN OP BELANGRIJKER BANEN DOOR H. TH. WIJDEVELD

(Een antwoord aan den heer Posthumus Meyjes)

. . . . Aldus stokt de strijd in begripsverwarring. Woorden, woorden, woorden; — doch vischfuiken zijn er om der visschen wille, heeft men de visschen, zoo vergeet men de fuiken. Hazenstrikken zijn er om der hazen wille, heeft men de hazen, zoo vergeet men de strikken. Woorden zijn er om der gedachten wille, heeft men de gedachten, zoo vergeet men de woorden. [1])

Maar wie slechts woorden hoort en uit mijn beeldenreeksen niet het ware beeld ziet opdoemen, zal vergeefs luisteren; wie uit zulke koele streken komt zal zich snel branden, wie zoo weinig vlucht neemt, kan kwalijk volgen, wie zoo in de diepte staart, zal wat loopt voor vliegen houden; wie zoo goedkoop kan leven, ziet in het noodige reeds overvloed en . . . . wie door leeken-foto's bevredigd wordt, zal vergeefs een toekomstbeeld fixeeren.

Voor hen die alleen de wetten der gevestigde harmonie kennen, is muziek in dissonance steeds wanklankig, omdat zij niet weten dat zij kan ontstaan in een wereld waar deze volmaakte harmonie door nieuwe wetten tot nieuwe schoonheid wordt. Nieuwe wetten gaan nieuw-Amsterdam beheerschen. Wij leven niet meer in 't Verleden, want dit heeft geen zin meer voor ons, wij leven niet in het Heden, immers wij willen anders zijn dan deze tijd. Wij leven in de Toekomst, omdat wij kunstenaars zijn en naar dien toekomst wijst niet de reëele foto, maar het door woorden in vormen gegoten beeld. Zoo is mij het beeld van Amsterdam, groeiend langzaam aan in zijn veranderingen naar de toekomststad, zoo is mij plan Zuid en West en Oost en alle plannen als één plan. Zoowel in- als buiten de stad liggen mijn verlangens. Bij mij geen verschil tusschen de nieuwe en oude stad. Ik zie slechts het beeld van Amsterdam zooals het worden moet;— frisch groeiend mede met de geweldige expansies van dezen tijd. Daarom, grooter, wijder zullen wij moeten zien!

Aldus, ... niet dempen het Rokin? Accoord! Wij zullen het den Amsterdamschen Raad mededeelen! Wie zou hiervoor strijden, als het Groote Plan ons niet is voorgelegd, als wij de Dam met zijn villa-tuin niet tot oplossing kunnen brengen, als wij de „Bisschop" tot een ruïne laten verbrokkelen, als het Paleis niet meer uit zijn dood verrijst, als het stationsplein, een verwaarloosde weide gelijk, volgroeid met huisjes en kiosken, met reclamepalen en aanlegsteigers, met drijvende hindernissen voor de scheepvaart en gefundeerde voor het straatverkeer, als wij de verbreeding van Leidsche en Utrechtsche straat niet aandurven, als de Gemeente zelf blijft voorgaan de mooiste grachten met nieuwe architectuur te voorzien en aldus de oude architectuur aanrandt met haar officieele gebouwen.

Wie zou voor het Rokin strijden, als wij ontdekken dat de Muiderpoortbuurt (een wordende stad!) geen verbinding met den ouden kern heeft, als wij weten dat het „Silhouet" van het Paleis voor Volks?vlijt gekocht wordt met een roestend, rottend, onbenut gevaarte (bezoek de kappen eens, zie die kwijnende, zielige winkelgalerij, zie den tuin) en te bedenken dat het geval niet tennutte van de werkelijke volks Vlijt! wordt onteigend en het nieuwe Raadhuis er verrijzende is.

Moeten wij Groot-Amsterdam niet zien met de IJ-oever verbindingen, nieuwe havens en uitgroeiende tuinsteden? Wanneer komt het Nationale-park dat het Gooi als een bloeiende boomen-pracht, ononderbroken met Amsterdam verbindt? Voor mij is dit beeld van even groot belang als de toekomst van het onfrissche grachtwater. Zal de afdoende verversching spoedig komen, zullen de duizenden zich in de grachten leegende riolen verlegd worden? En wanneer zal de Gemeente overgaan tot het instellen van een personen-verkeerte-water? Waar blijven de eerste watertaxi's?

Wanneer zal de particulieren-architect door opdrachten van de Gemeente mogen medewerken aan deze geweldige taak voor Groot-Amsterdam?

Voor mij wijkt het Rokin-vraagstuk gaarne voor de Overtoom ellende! Kent ge die monotone keiën woestijn? Welk een luttele arbeid en geringe kosten langs deze straat, (door plaatselijke verbreeding, en uitloopers van en naar het Vondelpark) een fleurige boomenschat te brengen. Kent ge het Vondelpark-vraagstuk en de smachtende van Baerlestraat die duizen-

[1]) Naar Dschuang Dei.

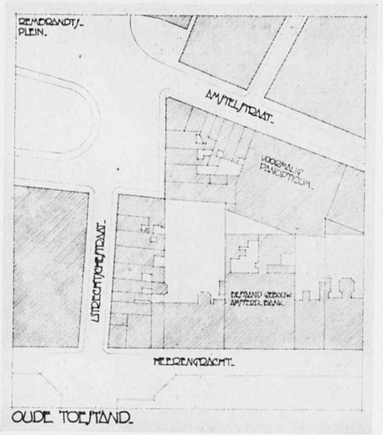

SITUATIETEEKENING KANTOORGEBOUW AMSTERDAMSCHE BANK. OUDE TOESTAND.

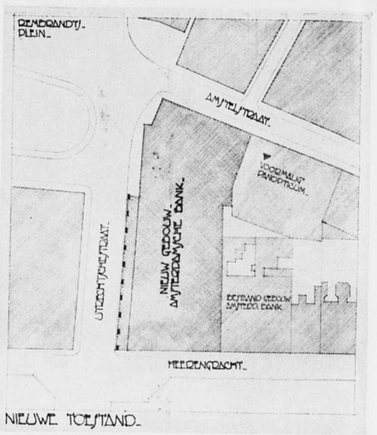

SITUATIETEEKENING KANTOORGEBOUW AMSTERDAMSCHE BANK. NIEUWE TOESTAND.

den voorbijgangers even de genietingen van het park wil bieden?
Honderden gevallen wachten op de vernieuwing, leven brengende oplossing .... Daarom, bij het goede dat Amsterdam de laatste jaren reeds deed, moest nu het plan voor Groot-Amsterdam gevoegd worden. Eén plan voor de Oude en de Nieuwe stad en stuk voor stuk de zieke plekken aansnijden. Daarvoor wijkt het Rokin voorloopig gaarne. Een helder brein, een doortastende hand, een groep eensgezinden, ... dat is 't wat we van noode hebben. Maar ziet, we zijn reeds werkende en wachten niet.

HET NIEUWE KANTOORGEBOUW VAN DE AMSTERDAMSCHE BANK.

Wij geven hierbij nog een tweetal afbeeldingen van teekeningen behoorende bij het ontwerp van het kantoorgebouw van de Amsterdamsche Bank, waarvan de perspectiefteekening in het vorige nummer is gepubliceerd.
Wij hebben het aanvankelijk voornemen om een beschrijving te geven van de distributie van dit gebouw ,van zijn maten en zijn gewichten en van allerlei bijzonderheden die het voltooide gebouw eenmaal onder zijn plat zal herbergen, inmiddels laten varen — iedereen weet toch langzamerhand wel wat er zoo in een groot kantoorgebouw te pas komt omdat het ons belangrijker lijkt de ruimte die in dit blad voor dit onderwerp gereserveerd is, te wijden aan het advies dat de S.C. over dit project heeft uitgebracht. Dit advies van de sub-commissie bestaande uit de heeren: Gratama, Voorzitter, Blaauw en Jan de Meijer, is in extenso afgedrukt in het Handelsblad van Maandagavond 28 Februari jl.
De Commissie werd reeds in Juni 1926 het project ter beoordeeling voorgelegd. De Commissie heeft toen opmerkingen gemaakt over het feit dat het gebouw geen winkels bevatte en over de verandering van de rooilijn, zooals deze op bijgaande situatieteekening is aangegeven.
De Commissie kon zich daarmede niet vereenigen en vroeg nadere inlichtingen.
Op 25 Januari 1927 is zij blijkbaar door deze inlichtingen tot de conclusie gekomen dat zoowel de winkel als de rooilijnkwestie als geregeld moesten worden beschouwd, zoodat de overigens wenschelijke verbeteringen op deze punten onmogelijk waren geworden. De Commissie was dus genoodzaakt alleen den gevel van het gebouw te beoordeelen en heeft zich, de genoemde belangrijke punten buiten beschouwing latende, met de architectuur der gevels kunnen vereenigen.
Intusschen heeft de Commissie niet nagelaten haar standpunt ten aanzien van de winkels en de rooilijn nadrukkelijk te motiveeren.
Zoo lezen wij „de Commissie was eenparig van oordeel dat het ontbreken van winkels aan Amstelstraat, Rembrandtsplein en Utrechtschestraat, het levendige avondcentrum zou doodleggen en het algemeen aspect van deze drukke winkelstraten zou schaden."
Wij deelen deze opvatting geenszins en beschouwen de zucht naar winkels ter verlevendiging van het avondaspect als een soort van „hobby". Immers Amsterdam en met haar, alle groote steden, hebben in de winkelstraten geen avondaspect meer. De verordening op de winkelsluiting van een 15-16 jaar geleden heeft daar een eind aan gemaakt. Om 8 uur, feitelijk al om 6 uur, gaan de winkels dicht en de stad is een dooie boel. Het winkelen en de daarmede gepaard gaande pantoffelparade, langs de verlichte etalages, waaruit nog wat te krijgen was, uit de goede vóór-oorlogsche jaren, is gedaan. 's Avonds winkelt niemand meer. De moderne etalageverlichting die de winkelkasten 's avonds nog verlicht houdt, geeft aan een straat toch geen levendig aspect, want de menschen komen niet.
Want ze kunnen niet koopen.
Het is dus een schijnargument wanneer men beweert dat het noodzakelijk is winkels te hebben wil men een levendig avondaspect hebben. Wanneer de S.C. van oordeel is dat het stadsschoon van Amsterdam gebaat zal zijn met een levendig avondaspect, moet zij een actie gaan voeren om de 8-urige winkelsluiting opgeheven te krijgen. Wanneer deze opgeheven is, zal zij ook minder komen te staan tegenover projecten, waarbij op plaatsen die aangewezen zijn voor winkelbouw, de winkels zijn weggelaten.
Wij willen hiermede niet zeggen dat onder die omstandigheid in het Gebouw van de Amsterdamsche Bank wel winkels zouden zijn gekomen. Wij willen er alleen op wijzen dat de winkel als zoodanig onder de huidige omstandigheden à priori niet meer in staat is een levendig avondaspect te weeg te brengen. Ter bereiking van een levendig avond-aspect had de commissie op een café-restaurant in het Bankgebouw moeten aandringen.
De rooilijnverandering acht de Commissie onjuist.
De monumentale groepeering van de wanden der Utrechtsche straat ten opzichte van de vanaf het Paleis voor Volksvlijt afgaande aslijn is verbroken. Door de vervlakking van de z.g. kippenhoek, wordt het oude beeld uiteengerukt. (De terminologie is van de S.C.). Het argument dat door verplaatsing van de rooilijn aan eene zijde over een vierde gedeelte van de straat, de aswerking van het Paleis voor Volksvlijt zal schaden, lijkt ons niet juist. Integendeel zij zal aan het aspect van de Utrechtsche straat ten goede komen. Voor hen die vaak door de Utrechtsche straat wandelen is het bekend dat deze straat te lang is om het effect van den koepelbouw van het Paleis voor Volksvlijt geheel tot zijn recht te laten komen. Door haar lengte is de Utrechtsche straat een smalle straat en het effect van aswerking is nooit het hoogst in een smalle straat. Iedere smalle straat heeft uit zich zelf al een voelbaar middenvlak, hoe breeder de straat wordt, hoe minder dit denkbeeldige middenvlak voelbaar wordt. Het wordt eerst weer aesthetisch waarneembaar wanneer aan het eind een object is geplaatst dat de as der straat weer aanduidt.
Omgekeerd is zoo een object aan het eind van een smalle straat eenigszins overbodig, doelloos. Zoo'n object krijgt beteekenis aan het eind van een straat, die met

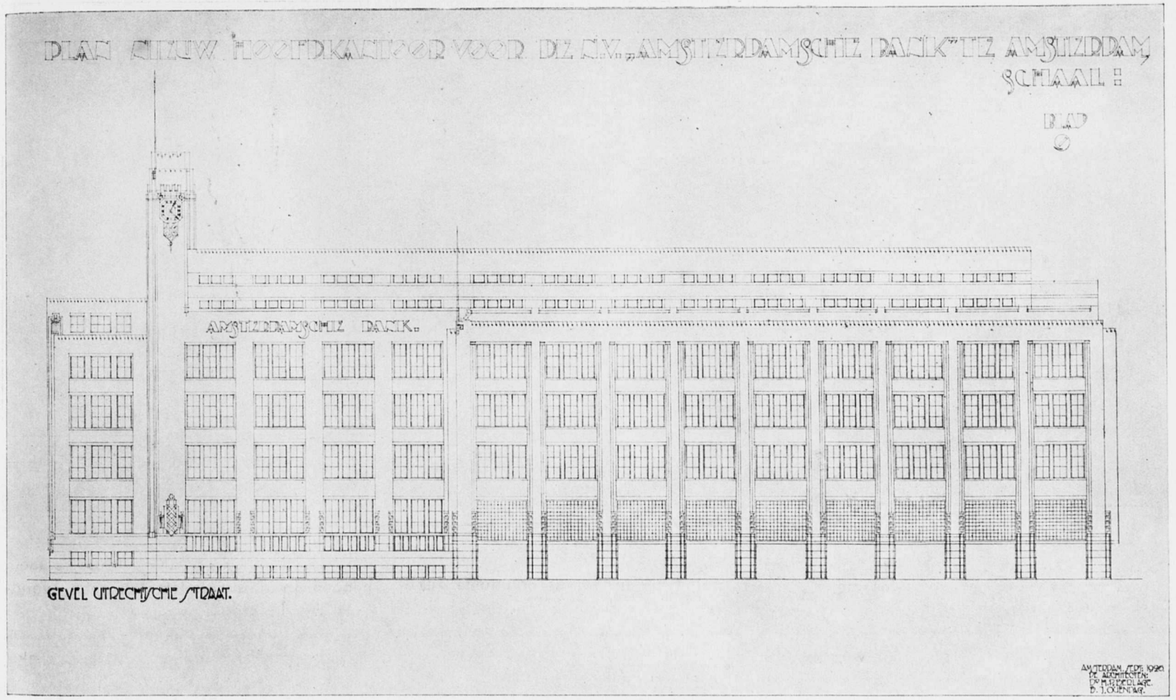

GEVELTEEKENING VAN HET KANTOORGEBOUW VAN DE AMSTERDAMSCHE BANK TE AMSTERDAM. ARCH. Dr. H. P. BERLAGE EN B. J. OUËNDAG.

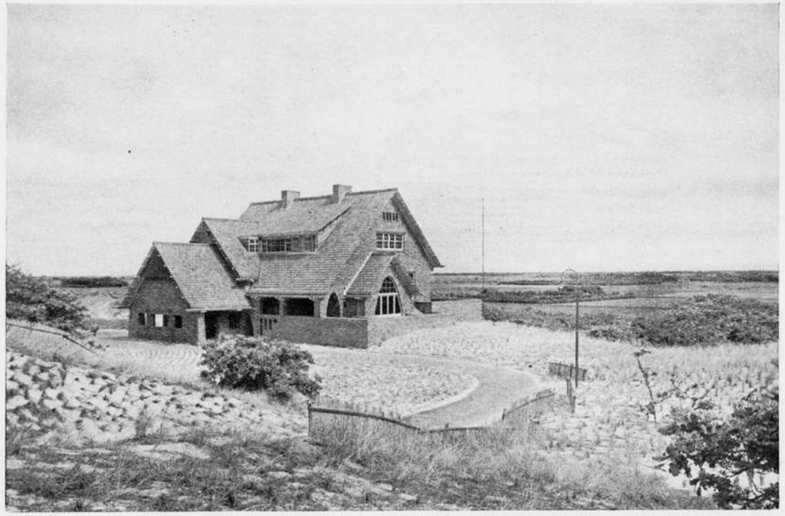

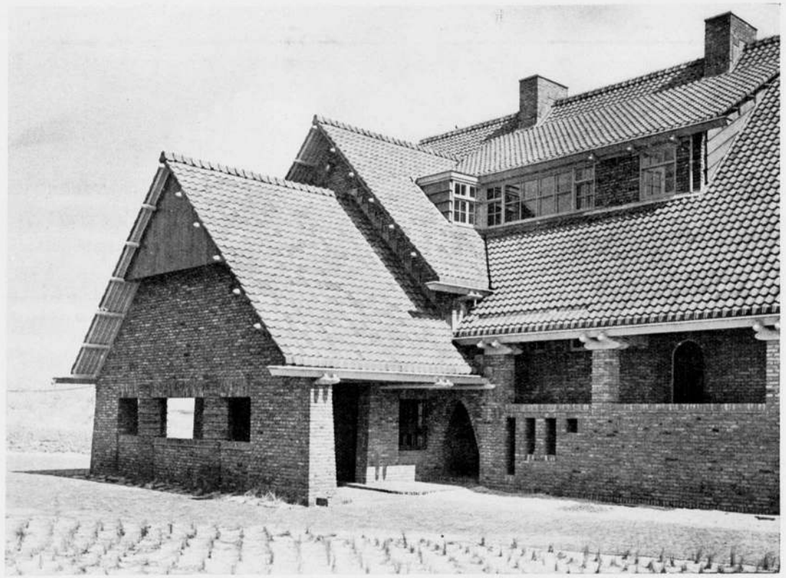

LANDHUIS „DE ZANDHOEVE" TE BERGEN. ARCHITECT MAURITS PLATE B.N.A.

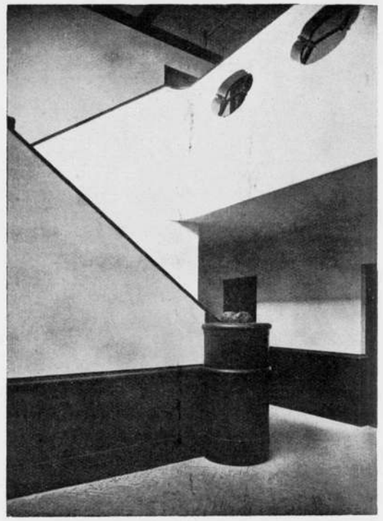

LANDHUIS „DE ZANDHOEVE". TRAPHAL.

betrekking tot dat object geproportioneerd is.

Daarom zijn wij overtuigd dat het inkorten van de eigenlijke Utrechtsche straat haar ten goede zal komen. De straat wordt korter en verhoudingsgewijze dus breeder, de aswerking van het Paleis voor Volksvlijt zal meer effect sorteeren.

Wij gaan ervan uit dat de rest van de Utrechtschestraat niet verbreed wordt. Dit is trouwens volmaakt overbodig.

En ten slotte de tirade over de „kippenhoek" wier behoud het oude beeld van het Rembrandtsplein had moeten redden. Wij vragen ons met verwondering af wie sinds het rampzalige oogenblik dat het prachtige oude, gammele hek om de slingerpaadjes rond de gemoedelijke beeltenis van Rembrandt vervangen is door het glad geschoren gazon met het stijve geschoppeerde lintzaagband, hier nog over het oude standbeeld durft te gewagen. Moet nu waarlijk deze vervlakte kippenhoek als zondebok dienen? De Commissie meent het zelf niet, want zij voegt er aan toe

LANDHUIS „DE ZANDHOEVE". TRAPHAL.

„het nieuwe standbeeld krijgt niet de karakteristiek van een weloverwogen plan." Hebben wij tot dusverre den moed gehad de juistheid van de beschouwingen van de S.C. eenigszins in twijfel te trekken over de al of niet weloverwogenheid van het project, wachten wij ons wel met haar in het krijt te treden. Wij willen slechts nog herhalen dat de Commissie zich — toch? — met de architectuur heeft kunnen vereenigen. J. P. M.

DE „ZANDHOEVE" TE BERGEN.

VAN ARCHITECT MAURITS PLATE.

Van Bergen den weg naar Schoorl volgende, stuit men vrij spoedig tegen den duinvoet en het is daar, dat deze weg een scherpe bocht maakt, om verder de grens te volgen van het hooger gelegen duinterrein en den polder.

Ter linkerzijde de begroeide duinhelling, overgaande aan den anderen kant van den weg in het lagere hakhout, waartusschen doorzicht over de lager gelegen aansluitende weiden.

LANDHUIS „DE ZANDHOEVE" TE BERGEN. ARCHITECT MAURITS PLATE B.N.A.
BOVEN: HET LANDHUIS. BENEDEN: DE PORTIERSWONING.

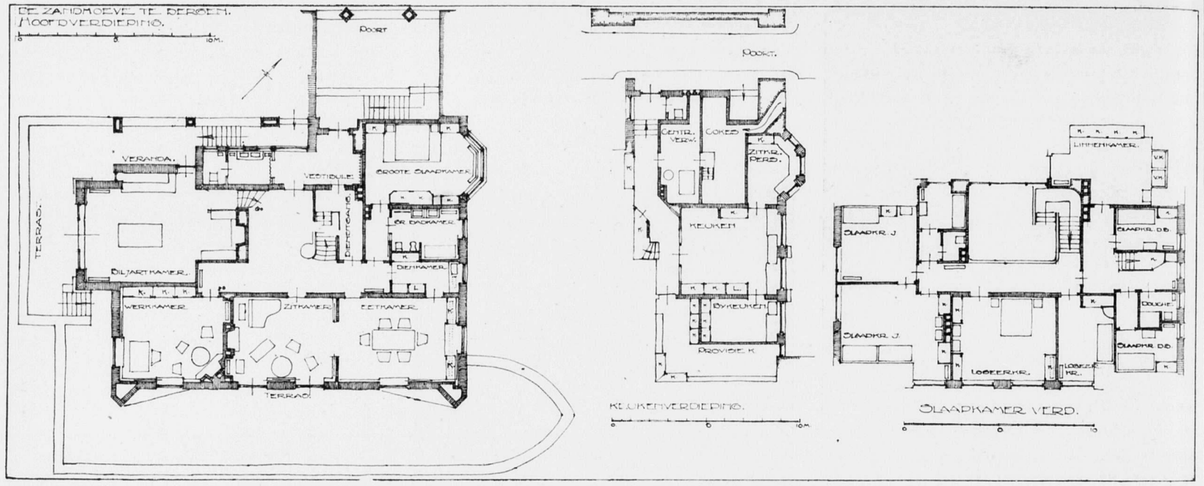

PLATTEGRONDEN VAN HET LANDHUIS „DE ZANDHOEVE" TE BERGEN. ARCHITECT MAURITS PLATE B.N.A.

Hier is tevens het begin van de mooie bezitting „De Zandhoeve". Een prachtig beboscht duinterrein, een van die fraai gelegen terreinen langs den duinzoom, zooals we slechts op enkele plaatsen van ons schoon Kennemerland nog aantreffen.

Onzen weg vervolgende, een paar honderd Meter verderop, daalt het terrein plaatselijk tot het niveau van den weg en het is daar, dat Architect Plate den ingang met portierswoning maakte, van een eenvoud, welke weldadig aandoet.

Het was een heerlijke, zonnige morgen, een van die eerste lentedagen, waarop alles zoo licht aandoet en het gevoel van ruimte meer dan anders tot ons spreekt. De kleuren om ons heen zoo blond, zoo teer en fijn, zich verliezende in de lichtende verten van het wijde landschap.

Welk een verantwoording rust er op den Architect in zulk een ongerepte omgeving te bouwen, doch tevens moet het hem een groote voldoening geven, nu eens niet naast andere huizen, in het gunstigste geval in een Villapark, zijn buitenhuis te kunnen plaatsen in de vrije natuur, alleen met zijn werk daar tegenover, als het kan opgenomen daarin, organisch daarin geweven, samengegroeid met de structuur van het terrein, daarin ontstaan zoo van zelfsprekend, dat het niet anders zou hebben kunnen zijn. De mogelijkheden, welke in het terrein liggen ten volle te benutten, daarmede woekerend, als het ware bij intuitie aanvoelend, wat hij kan doen en nog meer, wat hij moet nalaten, beseffend. Want hij zal vóóral veel moeten nalaten, de eigen wil als eigenzinnigheid, elke gewildheid moet ver van hem blijven, wil hij het doel benaderen. Hij zal zich moeten stellen, alléén met zijn vraagstuk tegenover de omgeving, waarin hij komt te werken, rustig wel overwogen alles op zich laten inwerkend. Ver van het rumoer en den oppervlakkigen schijn, waardoor zooveel van het tijdelijke werk van dezen tijd gekenmerkt wordt, verwijderd, zal de Architect in contact met de eeuwige, doch telkens wisselende natuur voelen, dat deze tijdelijkheid in den slechten zin van het woord niet samengaat daarmede en dat „als eenig werk door menschengeest en handen gewrocht" wil standhouden door alle tijden heen, dat dan wel het kenmerk van den tijd waarin het is ontstaan daaraan verbonden zal zijn, doch dat het die bijzondere eigenschappen moet bezitten, van dat wat van alle tijden is en zijn zal. Het uiteindelijke doel, de eischen van gebruik, het juiste middel om daar aan te voldoen, de functie van de onderdeelen, de praktische en technische samenstelling daarvan, het zijn alle meer of minder relatieve begrippen, beinvloed door economische factoren, waaraan voldaan moet worden binnen de grenzen van het geheel, waarbij aan het een den voorrang niet ten koste van het andere gegeven kan worden, doch alles in onderling verband en evenwicht zich zal ontwikkelen, waardoor de gewenschte rust en harmonie met de omgeving slechts te bereiken is.

Zoo gezien, bepaalt de geesteshouding van den Architect zich tegenover zijn werk en de omgeving. Hoe meer hij zich in de gestelde opdracht zal verdiepen en in verband met zijn aanleg de mysterieuse invloeden tracht te doorgronden, des te beter zal hij zijn taak kunnen volbrengen.

Het is zeker, dat Architect Plate zich heeft open gesteld tegenover de belangrijke en dankbare taak en met toewijding zich aan zijn werk heeft gegeven.

Dit blijkt reeds uit een eersten blik op het complex bij den ingang, waar de door hem geprojecteerde oprijweg naar het huis, hetwelk dieper in gelegen, niet direct zichtbaar is, met ruime kwart cirkelvormige ombuiging aansluit op den hoofdweg, afgesloten door lage, stevige ommuring, met in het midden een geestige verspringing ter eigen dikte, ter plaatse van de massieve ingangpeilers.

De portiers (chauffeurs) woning even terugliggend en met de daarachter gelegen garage één geheel vormend, sluit mooi aan bij deze ommuring, waardoor tevens aan de zijde van den hoofdweg de gewenschte afscheiding wordt gevormd.

Het geheel is van een eenvoudige, klare architectuur en duidelijke indeeling, met de markante schaduwwerking veroorzaakt door de vóóral aan de topgevels sterk uitstekende dakschilden, typisch met ombuigende beëindigingspannen afgesloten.

De wijze waarop de onderzijde van het dakbeschot getoond wordt met de rythmische werking van de deklijsten op de naden, de projectiel-vormige beëindiging van de uitstekende gordingen, ook aangebracht onder de aan de einden ver uitstekende goten, geven pittige accenten en doen zien dat Plate, zooals ook reeds uit vroeger werk bleek, vooral bijzondere voorliefde heeft deze onderdeelen op zijn eigen wijze te willen verzorgen.

Het metselwerk opgetrokken in Opynensche handvormsteen van kloek formaat in een warm geel-bruine kleur,doet het goed in deze blonde duinomgeving. Afgesloten met het rustige ondoorbroken zwarte pannendak, is dit gebouwtje een goed voorbeeld van eenvoudige, landelijke architectuur.

Wanneer wij thans den oprijweg volgen, dan treft het hoe deze met behoud van het landschappelijk schoon, door het sterk geaccentueerde terrein is gelegd en met een groote ombuiging, zoodat men niet aanstonds het huis ziet, ons aan de ingangszijde daarvan brengt.

De keuze van de plaats van het huis op een terrein van deze afmeting wordt mede beheerscht door het uitzicht, hetwelk in dit geval den doorslag gaf, tot de plaats vanwaar het volle uitzicht over het wijde polderlandschap te genieten valt, met gelukkige omstandigheid, de voornaamste kamers aan de Oost- en Zuidzijde geprojecteerd met een ommuurd terras ervoor, op een hooger niveau dan de ingangszijde. Doordat het huis gedeeltelijk tegen en op het duin is gebouwd, ontstond de mogelijkheid de dienstafdeeling met keuken, welk een verdieping lager is gelegen, toch aan die zijde gelijk met den buiten-grondslag te projecteeren, evenzoo den toegang tot hoofd-entrée, bereikbaar langs een overdekte buitentrap. Het is dit verschil in hoog en laag, hetwelk om die reden bij de indeeling van het huis tot van het gewone type afwijkende mogelijkheden kan leiden en waardoor het verrassende element ongetwijfeld meer dan anders ingevlochten en opgevoerd kan worden.

Het stelt echter ook hoogere eischen aan den Architect in verband met de in- en uitwendige oplossingen, welke uit de onderlinge hoogteverschillen voortvloeien en de ontwerper moet daarbij over meer dan gewone fantasie beschikken, om de onderlinge groepeering in ruimtelijken zin volkomen tot haar recht te doen komen.

Het is echter door alle tijden heen een dankbaar gegeven geweest, waardoor behalve het verrassende, ook het romantische element sterk beinvloed is geworden.

Uit den aard der zaak is een dergelijke bouwwijze in ons vlakke land, hetwelk hoofdzakelijk uit laag land bestaat, slechts op de enkele heuvelachtige plaatsen mogelijk, een reden te meer echter, om die enkele gelegenheid welke zich voordoet, ook dankbaar te aanvaarden.

Zoo is ook hier dit gegeven verwerkt, waardoor men bij het betreden van het huis, die eigenaardige gewaarwording ondergaat van zich niet direct te kunnen orienteeren, zoodat de aandacht gespannen blijft, totdat men bij nadere beschouwing tot de ontdekking komt, hoe deze hoogteverschillen aanleiding hebben gegeven tot bijzondere oplossingen, welke van een verrassende werking zijn en het geheel boeiend maken.

Het materiaal en de wijze van bewerking van het groote huis van buiten is in hoofdzaak gelijk aan die van de Chauffeurswoning. Ook hier die sterk overstekende daken en topgevels met de reeds genoemde typische detailleering, welke op de afbeelding, aan de ingangszijde, duidelijk te zien is.

De onderverdeeling van de ramen acht ik voor mij minder geslaagd, bepaald jammer het parabolische raamfront hetwelk weliswaar uit de inwendige oplossing van de biljartkamer met het gebogen plafond voortvloeit en daar ook niet vreemd doet, doch van buitenaf gezien toch eenigszins uit het kader valt van deze overigens zoo bescheiden en teruggehouden opvatting. Gelukkig dat dit minder opvalt in deze grootsche omgeving, waarbij een vrij groot huis als dit, waar veel ruimte in is, betrekkelijk zoo klein aandoet. Waaruit wel blijkt dat het in een ruime omgeving als hier, meer op de hoofdgroepeering van het volume en het silhouet aankomt.

Alles bij elkaar een geslaagd werk, waaraan men kan zien dat het met toewijding en zorg, ook in technisch opzicht, behandeld is. A. P. S.

Aannemer van het werk was de Firma Johan Rampen en Zonen te Bergen.
Opzichter de heer C. van den Haak.

GRAFMONUMENT. DOOR G. V.

In nummer 2 van 15 Januari 1927 van de Soziale Bauwirtschaft, uitgegeven door het Verband Sozialer Baubetriebe in Duitschland, vonden wij eene afbeelding van het grafmonument dat de Duitsche communistische partij heeft opgericht op de Begraafplaats Friedrichsfelde, op het graf van de in de revolutie gevallen communisten en ter huldiging aan de nagedachtenis van Liebknecht en Rosa Luxemburg.

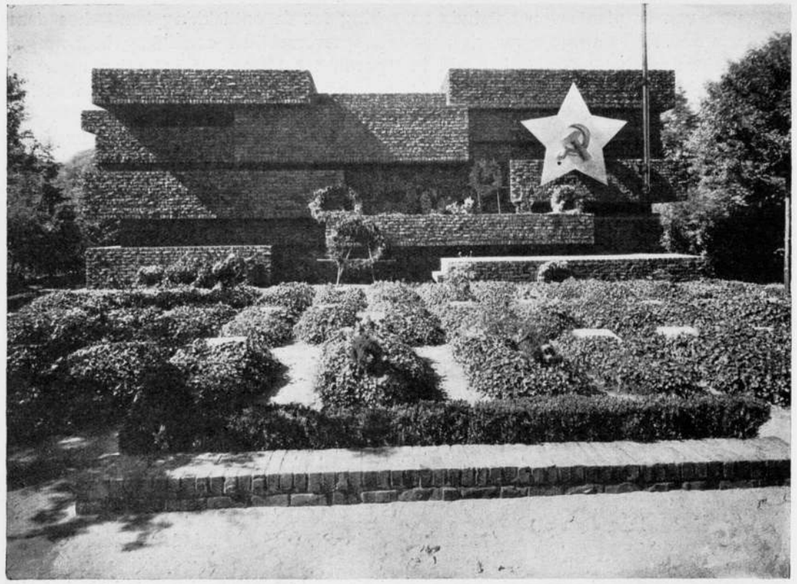

GRAFMONUMENT VAN CARL LIEBKNECHT EN ROSA LUXEMBURG. ARCH. MIES VAN DER ROHE.

Het bouwwerk bestaat uit een betonblok met eene bekleeding van metselwerk uitgevoerd in klinkers (mondsteen) en is zwart gevoegd.
Dit grafmonument wijkt sterk af van de traditioneele vormgeving der grafmonumenten, zooals wij die op onze begraafplaatsen vinden.
De bij zeer gunstige belichting gemaakte opname geeft een duidelijk beeld van de krachtige schaduwwerking teweeggebracht door de sterke bouwplastiek, verkregen door het beurtelings terughouden en vooruitbrengen van de horizontale geledingen.
Een beroemd architect heeft eens gezegd: wat 'n mooie bouwwerken zou men kunnen maken, als er geen openingen in noodig waren voor de plaatsing van vensters en deuren. Dit klinkt eenigszins paradoxaal, echter ziet men aan het hierbij afgebeelde monument welke bijzondere effecten met een geheel ondoorbroken wand van metselwerk zijn te bereiken. Behalve dat dit monument van een groote aesthetische waarde is, vervult het als bouwwerk tevens op uitnemende wijze zijne functie. Het levendig houden van de herinnering aan deze beide groote revolutionnaire figuren brengt mede dat kransen en bloemstukken gemakkelijk geplaatst kunnen worden. Kransen en bloemen hebben hier een mooi fond, storen niet en worden in de werking van het geheel op harmonische wijze opgenomen.
Het communistisch embleem werkt als een forsche contrasteerende noot in deze compositie en is met de bij gelegenheden wapperende roode vaan het eenige geluid in deze grootsche stilte.
De stichting van dit monument dat als achtergrond dient van de graven der in de revolutie gevallen communisten is ongetwijfeld van een groote artistieke waarde en een treffende hulde door een gedeelte van het revolutionnaire proletariaat gebracht, voor hen die in dit ontzettend wereldgebeuren zijn gevallen.
Het ontwerp is van een jong Duitsch architect, afkomstig uit Aken, Mies van der Rohe, die bezig is zich in Duitschland een plaats te verwerven van groote beteekenis. In de moderne architectuur zal hij een belangrijke plaats gaan innemen, o.a. is hem door de gemeente Stuttgart opgedragen het ontwerpen van een nieuwe stadswijk, die dezen zomer gereed zal komen ter gelegenheid van de te houden tentoonstelling op het gebied van den modernen volkswoningbouw.
Het bouwwerk is uitgevoerd door de „Bauhütte" G. m. b. H. te Berlijn, een onderdeel van het over geheel Duitschland verspreide Verband „Sozialer Baubetriebe", eene organisatie van bouwvakarbeiders van groote beteekenis, omdat zij practisch werkzaam is ter voorbereiding van de socialisatie van de bouwbedrijven, iets waar in ons land wel over gesproken en geschreven wordt, zonder dat van eenig practisch begin ook maar het geringste symptoom valt te bespeuren.

JAARVERSLAG VAN DE SCHOONHEIDSCOMMISSIE DER GEMEENTE BAARN.

De commissie bestond in het jaar 1926 uit de volgende heeren:
E. Verschuyl, voorzitter, Jac. Ph. Wormser, secretaris, J. van Laren en H. F. Mertens leden, benevens den heer F. F. de Boois, Directeur van P.W.
De commissie heeft 12 maal officieel vergaderd; de H.H. van Laren en Verschuyl waren tweemaal, de heer Mertens viermaal en de heer Wormser éénmaal verhinderd de vergaderingen bij te wonen. In het geheel werden 84 ontwerpen aan de commissie ter beoordeeling voorgelegd.
32 ontwerpen werden dadelijk goedgekeurd.
18 ontwerpen werden doorgelaten.
13 ontwerpen werden aangehouden, met de ontwerpers besproken en, nadat de noodige verbeteringen werden aangebracht goedgekeurd.
32 ontwerpen werden afgekeurd.
Evenals het vorige jaar waren de meeste ontwerpen van geringe aesthetische waarde, waaruit blijkt, dat het bouwend publiek zich nog steeds wendt tot personen met geringen aesthetischen aanleg en zonder voldoende opleiding, die zich „architect" noemen, zonder de noodige bekwaamheid te bezitten. Over het algemeen bleek, dat de ontwerpers zich naar de betere inzichten van de commissie schikten; de adviezen ter verbetering werden meermalen dankbaar aanvaard, zoodat de meeste afgekeurde plannen, na de aanwijzingen der commissie konden worden goedgekeurd.
De commissie vond bij haar arbeid krachtigen steun van het College van B. en W.
Een beschuldiging van het Bestuur van het Hoogheemraadschap „De Bunschoter Veen- en Veldendijk" als zou de commissie partijdig zijn geweest en drang hebben uitgeoefend ten gunste van architecten, leden van den B.N.A., werd door B. en W. onderzocht. Als resultaat van dit onderzoek konden B. en W. in hun praeadvies aan den Raad mededeelen, dat van eenige gegrondheid van deze beschuldiging niets is gebleken; integendeel, uit dit onderzoek bleek, dat de commissie zich, om principieele redenen, immer onthoudt van het noemen van namen van architecten. Het resultaat van het onderzoek was dan ook een volkomen eerherstel van de commissie. B. en W. hebben deze gelegenheid aangegrepen om de werkwijze der commissie meer bekend te maken, onjuiste begrippen bij den Raad en het publiek weg te nemen, en aldus meer waardeering voor den arbeid der commissie te wekken. Wat niet anders dan de schoonheid van BAARN kan ten goede komen. De Secretaris.

BIJ EIJCK'S MOZAIEKONTWERP VOOR AMSTERDAM'S RAADHUIS.

Als Prix de Rome in Italië werd Charles Eijck sterk getroffen door de vroegere

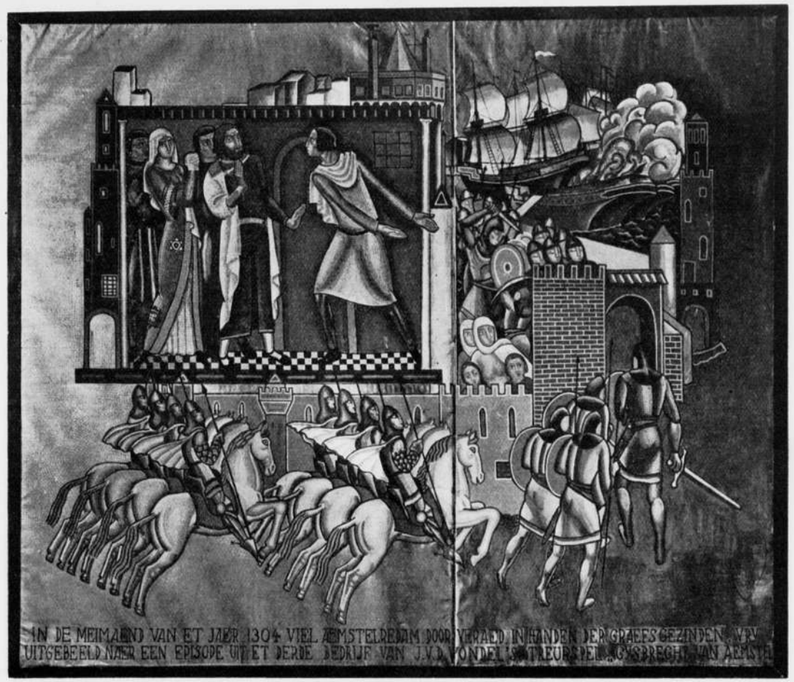

fresco's maar sterker nog door de mozaieken van Venetië en van Ravenna vooral. Dan doet de Gouden zaal van Stockholm's raadhuis, werk van den jongen Einar Forseth, hem moderne toepassing zien van die oeroude, kostelijke decoratiewijze en in '25 maakt Eijck zijn eerste mozaiekontwerpen; fantasieën voor wanden in openbare gebouwen. In '26 worden in Italië nog eens speciaal de mozaieken bestudeerd, ook de vloeren en als voornaamste werk produceert hij het hierbij afgebeelde ontwerp van een Gijsbrecht-mozaiek voor de hal van 't Admiraliteitsgebouw, de oude kern van Amsterdam's stadhuiscomplex, die nu grondig — zeer grondig — wordt gerestaureerd.
Vondel's Gijsbrecht van Aemstel is — om een woord van L. Simons te gebruiken — een geschiedverbeelding. Op de belegering en inneming van Amsterdam door de Graafsgezinden bouwde Vondel zijn spel; de handeling gaat op en neer met de krijgskans van Gijsbrecht en Amsterdam, het reageeren van de dramatis personae op de feiten vormt vrijwel het treurspel. Het is die twee-eenheid van feitelijke inhoud en spel, van historie en Vondel's kunst, die de Gijsbrecht zijn aparte plaats geeft op het Amsterdamsche tooneel en in de harten der Amsterdammers.
Op merkwaardige wijze nu heeft Eijck deze tweeledigheid, deze twee-eenheid weten te geven door als motief te nemen het keerpunt van het spel, Peter's boodschap der overrompeling. Hij beeldt het brengen van de boodschap en de inhoud. Peter is de centrale figuur der compositie, in zijn handen ligt het zwaartepunt. Hij bindt het tafereel der hoofdfiguren in de

CHRISTOFORUS DOOR CHARLES EIJCK.

burchtvertrek-omlijsting en den daaromheen golvenden strijd.
Een voortreffelijke vondst, voortreffelijk verwerkt.
Uitgegaan is van de eigen aard van mozaiek en onmiskenbaar is de aansluiting bij tradities der middeleeuwen. In vaste vormen en nobele kleuren is de voorstelling in de gouden fond gezet.
We moeten hopen dat het bij aankoop van het ontwerp door de gemeente niet blijven zal, maar dat een schenking uitwerking en uitvoering mogelijk zal maken. Dan kan dit werk een waardige inzet worden van ruimer toepassing van mozaiek in ons land. W. B.

VRAGEN EN ANTWOORDEN BETREFFENDE PRIJSVRAAG WATERTOREN WASSENAAR. (Vervolg).

5. Is het noodzakelijk of gewenscht rekening te houden met de installatie en verbinding van pompstation en watertoren, voor zoover dit betreft daarvoor noodige afgravingen en dergelijke?
Antwoord: Neen.
6. Mag voor verbinding met het pompgebouw een weg, resp. een trap in aansluiting met den toren worden gemaakt en moeten de kosten hiervoor eventueel begrepen zijn in den genoemden bouwsom?
Antwoord: Neen.
7. Moet de gegeven cirkelvorm van het reservoir worden aangehouden of mag daaraan een andere b.v. rechthoekige vorm worden gegeven?
Antwoord: De cirkelvorm moet worden aangehouden.
8. Hoe breed moet de toegangsdeur tot dezen toren zijn? (enkele of dubbele deur).
Antwoord: Wordt aan den ontwerper overgelaten.
9. Komen op den beganen grond nog machines, zoodat deze goed belicht moeten worden?
Antwoord: Alleen afsluiters, doch eenig licht is noodig.
10. Mag het reservoir een andere verhouding gegeven worden, terwijl de inhoud dezelfde blijft?
Antwoord: Neen.
11. Hoe hoog is de grondslag, waar de toren moet worden geplaatst?
Antwoord: Zie de teekening.
12. Hoe hoog moet het reservoir uiterlijk boven dien grondslag zijn aangebracht?
Antwoord: Zie de teekening.
13. Welke druk kan per cM². op den bodem worden toegelaten?
Antwoord: De bodem bestaat uit zuiver duinzand, tot voldoende diepte.
14. Is het noodig een bepaalde lichtoppervlakte aan te houden voor het benedengedeelte van den toren?
Antwoord: Moet verlicht zijn, doch sterke verlichting is niet noodig.
15. Wordt het aanbrengen van schaduwen gerekend als opwerking?
Antwoord: Neen.
16. Worden onder „alle Nederlandsche ingenieurs en architecten" (art. 13) ook verstaan studeerenden aan de Techn. Hoogeschool te Delft, M. Techn. scholen, bouwkundige opzichters en teekenaars, e.d. die zich zelve het praedicaat „Ir. of

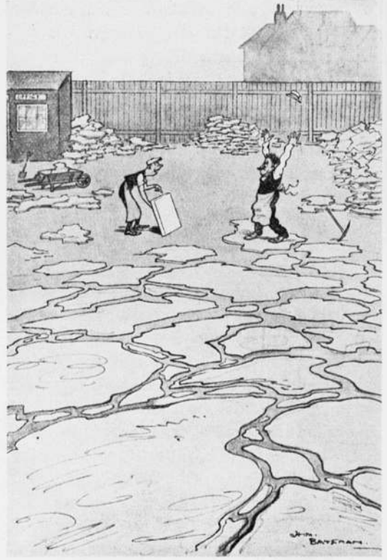

UIT „THE TATLER".

arch." in deze wenschen toe te kennen?
Antwoord: Bedoeld zijn zij, die, zij het dan ook met medewerking van een vakgenoot, in staat zijn en in de gelegenheid zijn, het werk onder hunne persoonlijke leiding te doen uitvoeren.
17. Is het watertorenduin voor publiek toegankelijk?
Antwoord: Ja.

De Secretaris der Jury.

TENTOONSTELLINGEN.

AMSTERDAM. Mij. „Arti et Amicitia", Rokin. Tentoonstelling van Jade en van een collectie Chineesche Schilderijen uit de verzameling der Kon. Kunstzaal „Kleykamp" den Haag, tot 27 Maart.
ROTTERDAM. Huize van Hasselt, Schiedamsche singel. Tentoonstelling van werk door J. H. Weijns, tot 17 Maart.

RECTIFICATIE. Op pag. 87, 3e kolom staat: Deze film is niet radicaal.
De heer A. B. schreef echter: Deze film is niet ridicuul.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD EN ARCHITECTURA

COMMISSIE VAN REDACTIE: H. TH. WIJDEVELD VOORZITTER, J. P. MIERAS SECRETARIS-REDACTEUR. H. C. VERKRUYSEN REDACTEUR. C. J. BLAAUW, WIEGER BRUIN, J. C. MEISCHKE, C. B. POSTHUMUS MEYJES, Ir. A. J. VAN DER STEUR. RED.-ADRES WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM, TEL. No. 36736 POSTGIRO No. 122568.
ABONNEMENTSPRIJZEN BIJ VOORUITBETALING VOOR NEDERLAND f 10.—, BUITENLAND f 15.— 'S JAARS. ADVERTENTIËN 1—6 REGELS f 1.80, ELKE REGEL MEER f 0.30. BIJ CONTRACT BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN.
UITGEVERS EN BUREAUX VOOR ADMINISTRATIE MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5, DEN HAAG.

19 MAART 1927. No 12

RAPPORT VAN PROF. MR. PAUL SCHOLTEN OVER DE GEVOLGEN VAN EEN CESSIE VAN EEN AANNEEMSOM DOOR EEN AANNEMER MET BETREKKING TOT DEN DOOR DEN AANBESTEDER OP GROND VAN BESTEK EN A. V. TOE TE PASSEN KORTINGEN.

Over dit onderwerp is in dit blad een polemiek gevoerd tusschen de heeren Mrs. W. A. M. Cremers en E. H. P. Rosenboom. Aangezien de door Mr. Cremers gegeven beschouwingen eenige ongerustheid bij de architecten hebben gewekt, heeft het Bestuur van den B. N. A. over deze aangelegenheid een advies gevraagd aan Prof. Mr. Paul Scholten, Hoogleeraar aan de Universiteit te Amsterdam, dat hieronder wordt opgenomen:
Gij hebt mij de vraag voorgelegd, wat de gevolgen zijn van een cessie (verpanding, beslag) van een aannemingssom door een aannemer met betrekking tot de door den aanbesteder op grond van bestek en A. V. (A. A. V.) toe te passen kortingen. Zoo althans meen ik Uw schrijven van 26 Jan. jl. waarin Gij mijn oordeel vraagt over den pennestrijd tusschen de heeren Cremers en Rosenboom te mogen opvatten. De vraag of overigens de afschaffing van een bouwborgtocht al of niet te betreuren is, meen ik als meer van maatschappelijken dan van juridischen aard ter zijde te mogen laten.
De stelling van Mr. Cremers is dat een recht op korting niet kan worden ingeroepen tegen hem aan wien de vordering op de aanneemsom is gecedeerd vóór de oorzaak tot korting ontstond. Korting zou niet anders zijn dan compensatie en deze compensatie is niet mogelijk ten nadeele van dengeen, aan wien gecedeerd is.
Met die steling kan ik mij niet vereenigen. Het standpunt van Mr. Rosenboom schijnt mij het juiste.
Wat toch is het geval?
Een aannemer, die aan een bank zijn rechten op de aannemingssom cedeert, — en voor verpanding en beslag geldt hetzelfde — cedeert niet het recht op de geldsom zonder meer, maar hij draagt de rechten over die hij krachtens het contract van aanneming (het bestek) tegenover den aanbesteder kan doen gelden. Zijn recht en dus ook het recht dat de bank krijgt, is afhankelijk van en bepaald door het contract. Het kan niet losgemaakt worden van dat contract. Daaruit volgt dat, indien hetzelfde contract, waaruit het recht is afgeleid, bepaalt dat het in bepaalde gevallen verminderd wordt (korting), de cessionaris (de bank) ook niet anders dan een aan dezelfde eventualiteit en vermindering onderworpen recht krijgt. De cessionaris kan alleen betaling krijgen als aan de voorwaarden voldaan is den aannemer bij bestek en A. V. gesteld. Tot de voorwaarden behoort de regeling der kortingen. Betaling krijgt hij op een certificaat, de korting wordt volgens art. 478 A.V. van het bedrag in het certificaat afgetrokken.
De bepaling dat zij ook op andere wijze kan worden ingevorderd, doet hieraan niet af. Alleen al de mogelijkheid dat de korting den termijn overtreft, maakt deze noodzakelijk.
Zie ook par. 25 en 48 van de A. A. V. Mr. Cremers wijst er op dat naar Nederlandsch recht in het algemeen niet wordt aangenomen dat bij wederkeerige contracten de eene praestatie van de andere afhangt. Dat mag waar zijn, het verhindert niet dat partijen in hun contracten de praestaties van elkaar afhankelijk kunnen maken. Dit geschiedt ten aanzien van de aanneming, de aannemer heeft slechts recht op de termijnen als hij zijnerzijds aan zijn verplichtingen heeft voldaan. Doet hij dit niet of niet tijdig, dan moet er een korting op de aannemingssom toegepast worden, de korting vermindert die som (art. 478 A. V.). Alleen dit mindere kan de cessionaris vorderen.
Tegen dit betoog doet Mr. Cremers een beroep op het arrest van den Hoogen Raad van 30 October 1919. Nederl. Jurisprudentie 1918, 1156. Bij dit arrest zou de vraag waarmee wij ons bezig houden in zijn geest zijn beslist. Daartegen kan vooreerst de vraag worden opgeworpen of het arrest wel een juiste beslissing geeft. Bij al het gezag dat de arresten van den Hoogen Raad genieten, moet worden bedacht dat zij niet zijn bron van recht en dat dus, vooral als zij op zich zelf staan en niet vormen een vaste jurisprudentie, de mogelijkheid blijft dat de rechter de beslissing niet zal en ook niet behoort te volgen. De Hooge Raad leert dat verpanding met bevoegdheid tot inning — en cessie, voegen we er bij — evengoed compensatie uitsluiten van een later opeischbaar geworden vordering met de gecedeerde schuld, als het in art. 1470 B.W. genoemde beslag. Als

de beslaglegger hebben de pandhouder en de cessionaris verkregen rechten. Op zich zelf is dit zeker juist, doch het is de vraag of het ook toepasselijk is als niet een gaaf recht op een geldsom, doch een door een contract bepaald en van een contract afhankelijke vordering, waarvan het bedrag eerst later moet blijken, is gecedeerd of dan wel een verkregen recht op de geldsom bestaat, of niet althans compensatie met uit dezelfde verhouding geboren tegenvorderingen geoorloofd is. Doch we kunnen dit laten rusten, want wat daarvan zijn moge, het beroep op het arrest faalt omdat het een ander geval dan het onze betreft. Niet op de korting, maar op een tegenvordering tot schadevergoeding had het betrekking. Aangenomen dus dat de beslissing juist is, kan zij niet worden tegengeworpen als de aanbesteder niet een tegenvordering aanvoert, maar het recht zelf op de aannemingssom wordt erkend tot het door de korting verminderde bedrag.

En dit is het karakter van de korting. Ik verwijs naar wat ik boven betoogde en art. 478 van de A. V.

Het beroep op het arrest van den H. R. moet dus worden afgewezen; het arrest van 6 Nov. 1925 mede door Mr. Cremers aangehaald ligt buiten onze kwestie. Ik kan hier nog aan toe voegen dat het mij bekend is dat de Rb. te Utrecht onlangs de hier besproken vraag in denzelfden zin als hier is uiteengezet, heeft beslist; de zaak hangt thans in hooger beroep bij het Gerechtshof te dezer stede.

Naar mijn oordeel is er dus in de verhouding tot cessionarissen of pandnemers geen reden om eenige bijzondere voorziening in de bestekken te treffen.

CYCLUS GROOT AMSTERDAM.

(1) A. Keppler over Amsterdam in verband met het Gewestelijk plan.

(2) A. B. Docen over De watervoorziening van Amsterdam in haar stedebouwkundige beteekenis.

(3) Verslag van de Causerie, gehouden door Ir. Tjaden, Directeur van het Gem. Bouw- en Woningtoezicht te A'dam voor den Kring Amsterdam op 8 Maart 1927.

Bij het welkomstwoord aan den spreker wees de voorzitter van den Kring erop dat het te behandelen onderwerp uit den aard der zaak de allergrootste belangstelling van de architecten heeft.

De Heer Tjaden begon met de bekentenis dat hij bij de aanvaarding van zijn taak te A'dam overtuigd was dat deze geen gemakkelijke zou zijn, en dit is gebleken, gezien de ongekende uitbreiding van A'dam in de laatste jaren.

Vervolgens ging spreker zeer in 't kort de geschiedenis van de ontwikkeling van Amsterdam na; tot ± 1200 is er weinig van bekend; de plaats zelfs van den oorspronkelijken „dam" waaraan A'dam zijn naam ontleende is niet eens zeker bekend; gauw werd echter het visschersdorp dat gunstig voor aan- en doorvoerhandel lag, uitgebreid; men bouwde pakhuizen voor opslag (Warmoesstr.); de Voorburgwallen werden al spoedig gegraven (komen voor op 't oudste kaartje van 1220). In het laatst der 14e eeuw komen de Achterburgwallen en de wallen en gelijk daarmede reeds hoogere bouw; om de Voor- en Achterburgwallen werd een nieuwe watergordel gelegd, (Singel, Binnen Amstel, Kloveniersburgwal, Gelderse kade).

Deze omwalling is op de kaart van 1544 van Corn. Anthoniszoon aangegeven. In dezen staat bleef A'dam ongeveer tot 1578 toen de stad vrij werd van het Spaansche Juk; daarna ontstond de Heerengracht en volgde een periode van grooten opbloei (handel op Indië). Deze eerste verruiming zien we op de kaart van Pieter Bast 1597.

Volgens een kaart van 1625 Balthasar Florisz kwam de uitslag in W. richting en het begin der mooie grachtengordels en Jordaan ontstond. In 1650 was A'dam een stad met ± 150.000 inwoners.

Ter vergelijking wees spreker er op dat na 1920 in A'dam in 6 jaren tijd circa 38000 woningen gebouwd zijn voor eveneens ongeveer 150.000 inwoners, eene toename gelijk aan het inwoneraantal van de stad Utrecht.

Belangwekkend was de mededeeling dat de Keizersgracht destijds ternauwernood er aan ontkomen is als avenue inplaats van als gracht te worden aangelegd. De kaart van Daniël Stalpaert van 1662 geeft het grootsche plan van uitleg waarmede in 1663 werd begonnen.

Na dezen opbloei kwam een tijd van rust; alleen de buitenverblijven aan den rand der stad buiten de wallen werden gebouwd.

Opmerkelijk is dat voor verdere uitbreiding (zie de Kaart van Jan Mol van 1770) steeds het IJ als uitgangspunt werd beschouwd dus naar O. W. en Zuid. richting en niet naar N. richting; volgens spreker zeer terecht en had dit ook nooit mogen geschieden behalve voor industriedoeleinden met bijbehoorende woningen alvorens de verbinding over het IJ afdoende opgelost was.

We zien A'dam zich verder uitbreiden, de spoorwegen komen, de verbinding met de Noordzee komt tot stand, de wallen worden geslecht en tegelijkertijd daalt het sterftecijfer sterk. Op een plan van v. Niftrik 1866 zien we het Centr. Station geprojecteerd ongeveer waar nu het Hendr. De Keyserplein is; in 1875 blijkt volgens een kaart van Kalff de tegenwoordige plaats reeds te zijn vastgesteld.

Jammer is, dat na de slechting der wallen verzuimd is een gordel van groen aan te leggen.

Na 1921 komt de kolossale uitbreiding, in 't Oosten (Indische buurt) een afgerond geheel met een inwonertal als Amersfoort; tevens in west en zuid enorme uitbreidingen. De resultaten geven redenen tot tevredenheid, de bebouwing werd ruimer, en vooral verheugend is het vergrooten van de voor plantsoenen gereserveerde gronden; in de Indische Buurt van 4½ % voor 1921 tot 17½ % in 't nieuwe gedeelte. De

alcoof verdween, vochtige uitbouwen werden vermeden, trappen werden beter, in 't kort het woningtype ging vooruit en wijken ontstonden waarvan het aanzien aanleiding gaf tot bewondering zelf ver buiten onze grenzen.

Met dankbaarheid kan hier gememoreerd worden de medewerking der architecten E. Kuipers—Versteeg en Vorkink, die als architect-leden der Indische Buurtcommissie medegewerkt hebben aan een aesthetisch bevredigende verkaveling en harmonie wisten te brengen tusschen de gevelprojecten der architecten die aldaar geroepen waren aan den opbouw mede te werken.

Overgaande tot beschouwingen over de toekomst van de ontwikkeling van Amsterdam wees spreker er op dat hierover nogal verschil van inzicht bestaat. Enkele zeggen: laagbouw, andere hoogbouw, daarnaast zijn voorstanders van huiswijken; volgens spreker moet het zijn; nòch uitsluitend het een nòch het ander.

De voorstanders van tuinwijken zien z.i. te veel naar 't buitenland o.a. Londen; daar liggen tuinwijken op tamelijk grooten afstand b.v. Welwyn op 34 K.M. (dus van A'dam tot Baarn), Letchworth op 55 K.M. (afstand A'dam—den Haag), Becontree—Estate op 27 K.M. van London; de laatste nederzetting is met 4 stations gelegen aan drie groote spoorweglijnen; de verhoudingen zijn daar heel anders dan hier te lande. Volgens spreker behoeven wij om Amsterdam geen tuinsteden of tuindorpen meer te bouwen, omdat ze aan alle kanten reeds aanwezig zijn n.l. o.a. de forensenplaatsen. Ook in verband met onze zeer dichte bevolking, in vergelijking met Engeland, Frankrijk enz. is voorzichtigheid met tuinwijken geboden. Verder zien we een groote daling van het geboortecijfer terwijl het sterftecijfer momenteel onnatuurlijk laag is daar spreker berekende dat op grond van dit cijfer de mensch g e m i d d e l d 100 jaar moest worden (afgezien van een eventueele mogelijke groote vlucht die de verzorging der menschheid met behulp van apenklieren zou kunnen nemen, is deze ouderdom voorloopig utopisch).

GOEDERENLOODS OP GOEDERENLOODSEMPLACEMENT ARNHEMSCHE BROEK. GEBOUWD IN 1924. LENGTE 400 M. BREEDTE 14 IM. HOUTEN VAKWERKSPANTEN (GOEDKOOPSTE OPLOSSING) OP 4.50 M. AFSTAND. ONTW. IR. S. VAN RAVESTEIN.

We kunnen dus een periode tegemoet zien waarin de aanwas ophoudt en daarom is het thans nog haast m e e r noodig te bepalen wat n i e t bebouwd mag worden.

Zeer te betreuren valt het gemis van een uitbreidingsplan onzer stad. Het aanhangig gemaakt ontwerp is niet meer dan een ideeënplan. Er zullen allicht nog verscheidene jaren verstrijken alvorens men een volgens de woningwet vastgesteld uitbreidingsplan heeft dat o.a. steunt op:

Een hoofdwegenplan voor water, spoor- en autoverkeer voor ons land.

Een hoofdwegenplan voor de provincie N. Holland.

Een streekplan voor harmonische aansluiting aan de omringende gemeenten.

Een overzichtsplan als de Zuiderzeewerken gereed zijn.

Een Plan (aansluitend) voor verbetering der toegangswegen n/d binnenstad.

De verbinding Amsterdam—Rotterdam en den Rijn.

Een ontwerp toekomst annexatie langs Noordzeekanaal tot en met IJmuiden.

De Studie v/d rioleeringsmogelijkheden, studie van de mogelijkheid eventueel op polderpeil te bouwen, om hooge ophoogingskosten te ontgaan.

Een studie omtrent economische mogelijkheid van minder gecentraliseerde, meer open bebouwing enz. enz.

De indeeling der Gemeente in voorwijken, industriewijken en wijken waar industrie toelaatbaar is in de beperkte mate zal nader moeten worden gedifferentieerd.

Als voorbeeld van de groote bezwaren die industrieën in woonwijken kunnen geven liet spreker eenige stukken papier zien die eenigen tijd op een afstand van

200 M. van de Wester Suikerraffinaderij waren geplaatst en op een verbluffende wijze de bevuiling der omgeving door roet en rook aantoonden. Bereikt is dat langs de Nieuwe Meer en Amstel groote stukken grond in ieder geval voorloopig niet bebouwd zullen worden.

De bouwverordening van 1925 heeft verbetering van den toestand gebracht door de zôneindeeling in wijken van 1—2—3 en 4 gezinshuizen, en men kan het hiermede voorloopig doen tot het uitbreidingsplan gereed is.

Hierbij is ook het bebouwen van achterterreinen zeer beperkt en zijn de eischen van het maken van betonverandes, betere trappen met hoogstens één kwartslag, minimumoppervlakten van woonkamers, lichttoetreding, isolatie van de bovenverdieping enz. als verbeteringen aan te merken.

Op het programma voor verdere verbetering staat: Maatregelen tegen vocht en tegen gehoorigheid, bevordering van betere afwerking en — let wel — maatregelen tegen architectonische uitwassen en dwaasheden waaraan volgens spreker vooral de jongere generatie zich heeft bezondigd. De ervaring op constructiegebied van eeuwen werd vaak overboord gegooid en géén architect — zelfs de beste niet — zijn daarvan geheel vrij te pleiten.

Verder wordt er gestreefd naar het steeds verbeteren van het woningtype, het doen aanbrengen van baden of douches enz. echter rekening houdende met het feit dat het bouwen niet al te duur mag worden.

Van groote beteekenis voor het behoud van het bijzonder schoone van de Amsterdamsche grachten is het zooveel mogelijk vrij houden en voor zoover aanwezig doen verdwijnen van de bebouwing der binnen terreinen en het verbieden hiervan daar toch door deze bebouwing nog meer industrie zou aangetrokken worden, hetgeen weer veel vrachtvervoer zou doen ontstaan voor aanvoer der grondstoffen, afvoer van het gereede product en ten slotte ten gevolge zou kunnen hebben dat op de grachten het verkeer zoo zou toenemen dat men aan demping zou moeten gaan denken. Het steeds toenemende autoverkeer zal volgens spreker het bouwen van groote garages ten gevolge hebben die noodzakelijk in de hoogte zullen moeten worden gezocht.

GOEDERENLOODS TE BERGEN OP ZOOM MET ADMINISTRATIEKANTOORTJE. GEBOUWD IN 1925. LENGTE 70 M. BREEDTE 12 M. ONTW. Ir. S. VAN RAVESTEIN.

Hoogbouw voor woningen is een vraagstuk waarover groot meeningsverschil bestaat. De bouwverordening is in dit opzicht verscherpt, echter zijn er stemmen uit den Raad opgegaan die wel wat voor een proef voelen. De Heer Tjaden is er niet vóór, hij acht hoogbouw voor woningen ongewenscht, de huisvesting wordt hier misbruikt tot verkrijging van architectonische effecten, dit is een uiting van geestelijk artistieke armoede.

Het winkelvraagstuk is ook zeer moeilijk, moeten we aan hoofdwegen direct winkels bouwen waaraan nog geen behoefte is of later de huizen tot winkels verbouwen? Eveneens is de winkelwoning nog een probleem, meestal is deze kleiner dan de kleinste arbeiderswoning; het meest voelt spreker voor een hooge winkel met daarachter 2 woonlagen voor de winkelwoning. De bouwondernemer moet echter in een en ander ook gekend worden. Naast elkaar moeten overheid, architect en bouwer trachten de bebouwing van Amsterdam zoo goed mogelijk te doen worden, zonder dat één dezer partijen een geprononceerd overheerschende rol mag spelen.

Hiermede was de Heer Tjaden gekomen aan het einde van zijne interessante causerie, verduidelijkt door een reeks kaarten, graphieken en foto's.

De voorzitter van den Kring, de Heer Wijdeveld dankte namens de aanwezigen den Heer Tjaden voor zijne belangwekkende voordracht. Tevens merkte hij op dat door deze welberedeneerde uitéénzettingen eigen opvattingen vaak beginnen te

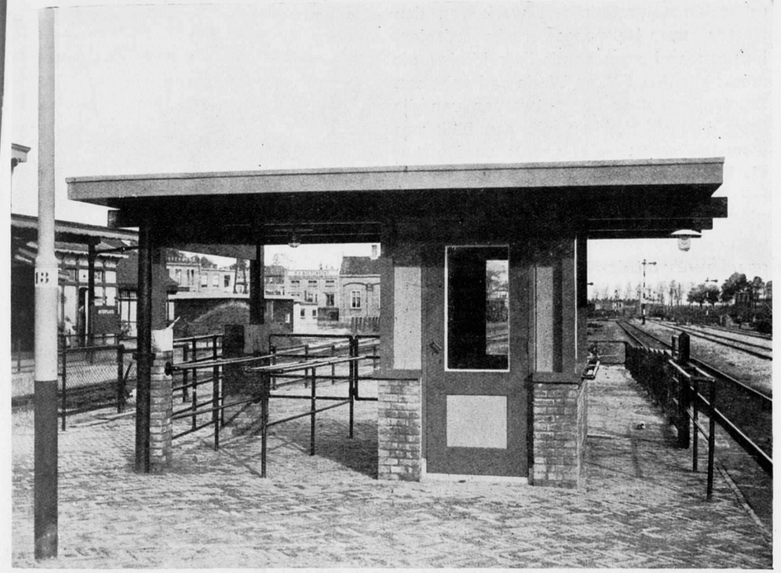

CONTROLE HUISJE OP HET MIDDENPERRON TE BERGEN OP ZOOM. GEBOUWD IN 1925. ONTW. Ir. S. VAN RAVESTEIN.

wankelen en tegenargumenten wegzinken. Echter meende hij, indien bij de bebouwing van Amsterdam geen der drie daarbij betrokken partijen overheid, bouwer en architect de anderen mag overstemmen, toch niet mag worden gemist dat door allen het architectonisch probleem zal worden aangevoeld en dat een stad wel degelijk ook „gezien" moet kunnen worden en niet alleen „bewoond" moet kunnen worden. Het verwijt aan de jongere architecten kon hij niet zonder meer billijken, deze toch hebben een vonk van 't nieuwe dat komende is, in zich voelen ontbranden en getracht daaraan uiting te geven.

De Heer Tjaden merkte op dat van mindere waardeering zijnerzijds geen sprake is.

De Heer Versteeg vroeg of het mogelijk zou zijn bij verbouwing en in drukke straten te rekenen op latere eventueele verbreeding.

De Heer Tjaden vond het zeer zeker noodig dat er een plan voor de binnenstad komt met vastgestelde rooilijnen waarbij soortgelijke gevallen geregeld konden worden. Een vraag zou zijn of daarbij schadevergoeding zou moeten worden gegeven.

Thans zijn door het ontbreken van een dergelijk plan deze eischen onmogelijk.

De Heer Slothouwer acht het zeer verblijdend dat het Gemeentebestuur zoo veel zorg heeft voor het behoud van het schoone in de oude stad, hij brengt den Heer Tjaden hulde voor zijn streven in deze richting. (Applaus).

De Heer Gratama vindt het zeer te waardeeren dat we in Amsterdam op den goeden weg zijn, echter acht hij het zeer noodig dat meer nog zal worden gelet op goed werk en degelijke uitvoering. De Heer Tjaden zegt dat men hiermede doende is, doch kan niet verzekeren dat het gauw zal gebeuren. Hierbij toch komen andere factoren in het spel: het bouwen wordt duurder en in Holland heeft men minder over voor woninghuur dan elders b.v. in Zwitserland waar zeer goed gebouwd wordt doch de woninghuren tot soms 1/3 van het inkomen gaan.

De Heer Wijdeveld komt nog even op het bouwen van z.i. toch zoo noodige accenten in het stadsbeeld; waar vroeger kerktorens enz. deze accenten vormden achtte hij thans ook in woonwijken architectonische accenten absoluut onontbeerlijk. De Heer Tjaden meende dat men in dit opzicht niet mocht forceeren.

Hij verduidelijkt zijne opvatting, dat deze hooge accenten, mits voor utiliteitsdoeleinden, overheidsgebouwen e.a. ook naar zijne meening toelaatbaar zijn mits het verkeer, de inwendige veiligheid en de rechten van derden niet in het gedrang komen.

Hij meende echter dat wonen op een 7e of 8e verdieping onnatuurlijk was en liften hoe goed ook, toch een onbevredigende oplossing gaven.

Hierop volgde nog eenige discussie waaruit bleek dat niet allen de meening van den Heer Tjaden konden deelen. Een welgemeend applaus voor den Heer Tjaden bewees dat hij in onzen kring een belangstellend en dankbaar gehoor gevonden had.

TH. J. L.

HET ROKIN VÓÓR EN NA DE DEMPING.

DOOR Ir. G. J. MEIJERS.

Mag ik even de aandacht vestigen op de beide foto's — het Rokin vóór en na demping —, welke de heer Posthumus Meyjes in het Bouwkundig Weekblad van 5 Maart heeft gepubliceerd. Zoomin als hij zich kan vereenigen met de bewijskracht der afbeeldingen van den heer Wijdeveld, zoomin kan ik mij vereenigen met de bewijskracht van zijn twee afbeeldingen. Deze plaatjes hebben ook aldus in de groote pers gestaan. Er is daarom reden erop te wijzen, dat zij „mis"leidend zijn voor een goede vergelijking van de aes-

thetische kwaliteiten van het Rokin vóór en na demping.
De eerste foto toch geeft het Rokin van thans op zijn allerbest. Zonneschijn, spiegelend water, het pontje verlevendigt het geval. De tweede afbeelding daarentegen is gelijk aan de eerste, maar het water erop is vervangen door een egale grijze, doode strook, een soort niemandsland, een gevaarlijke zône, waarop geen levend wezen, tram of auto te zien is. Dit is een voorstelling van het gedempte Rokin, zooals het nooit zal worden. Er zal daar bovendien een levendig verkeer zijn. Maar dan verandert ook het tweede plaatje van aspect.
In het moderne stadsbeeld is het verkeer van veel meer beteekenis dan vroeger, niet slechts in zakelijken, maar ook in architectonischen zin. Het verkeer is een leven-brengende factor, zoo goed als water, boomen of planten dit kunnen zijn. Door nu op een foto dit verkeer kunstmatig over een gedeelte van de straatbreedte weg te laten, nog wel in het centrum van een groote stad, wordt het werkelijke beeld van een gedempt Rokin niet juist weergegeven.

EEN VREEMDE BESLISSING.

Het Handelsblad van Donderdagavond (10 Maart j.l.) bevat het bericht, dat B. en W. van Amsterdam de door Dr. H. P. Berlage ingediende ontwerpen voor de nieuwe Amstelbrug tegenover de Amstellaan ter beoordeeling hebben toegezonden aan de Schoonheids-Commissie en een tweede bericht, dat door het College van B. en W. goedgekeurd is een ontwerp voor de verbouwing van een Bankgebouw te Amsterdam van Prof. Dr. Ir. D. F. Slothouwer (Vice-Voorzitter van de Schoonheids-Commissie) waarvan de oorspronkelijke plannen n i e t door die Commissie waren goedgekeurd.
De tegenstrijdigheid in die twee beslissingen valt direct op, want in het laatste geval beslissen B. en W. in afwijking van het advies der S. C. en in het eerste geval moet die commissie het werk van den Nestor onzer Bouwmeesters beoordeelen, hetgeen wel zeer zonderling klinkt, als men nagaat dat B. en W. de opdracht aan Dr. Berlage voor het ontwerpen van die brug bedoeld hebben als een blijk van waardeering van zijn groote verdiensten als Bouwmeester en als hulde bij het bereiken van zijn 70 jarigen leeftijd.
Stel nu eens, dat de S.-Commissie de ontwerpen voor de nieuwe Amstelbrug niet goedkeurt, wat dan? Moeten B. en W. dan maar weer in afwijking van het gevraagde oordeel zelf anders beslissen ofzooals de geijkte term van de S.C. luidt, de opdracht aan een bevoegder kracht geven en Dr. Berlage vriendelijk afwijzen?
Men vraagt zich af of de opdracht aan Dr. Berlage soms in een onbewaakt oogenblik is geschied en men nu achteraf vreest, dat zijn ontwerp onbevredigend is? Maar waarom heeft men dan niet vooraf aan de S.C. gevraagd of naar haar oordeel van dien Bouwmeester wel een goed ontwerp voor die brug verwacht kon worden?
Is het niet te dwaas, dat men het ontwerp van Dr. B., den adviseur van de Vijzelstraat bebouwing, den ontwerper en adviseur voor de Stadsuitbreidingen, den man dien men ook van Gemeentewege zoo heeft gehuldigd, nog eens door een commissie, wier oordeel men bij de gemeente niet immer onderschrijft, weer laat beoordeelen? Hoe men over het geval ook denke, zeker blijkt er uit dat het thans bestaande systeem van het beoordeelen van ontwerpen, niet goed is en verandering dringend gewenscht.

B. J. O.

MEDEDEELINGEN VAN HET CONGRES-COMITE, II.

A. J. v. d. S.

In de afgeloopen week werden aan verschillende buitenlandsche organisaties mededeelingen verzonden betreffende het congres, met verzoek, deze in hun organen, met een woord van aanbeveling, te willen publiceeren. Aangezien de inhoud van deze mededeelingen, in verkorten vorm, ongeveer dezelfde is als die van

SEINHUIS TE DE STEEG. GEBOUWD IN 1926. STAAT TUSSCHEN TWEE SPOREN IN, OP 2 HOLLE GEWAPEND BETON KOLOMMEN, BUITEN OMTREK 1 M., WANDDIKTE 10 C.M., WAARVAN DE INWENDIGE RUIMTE GEBRUIKT WORDT ALS KOLENBERGPLAATS BIJ DE EENE KOLOM EN BIJ DE ANDERE TOT W.C. IS INGERICHT. DE TREKDRADEN, KOMENDE VAN HET TOESTEL BOVEN IN HET SEINHUIS LOOPEN, ONBESCHUT TUSSCHEN DE 2 KOLOMMEN NAAR BENEDEN. ONTW. Ir. S. v. RAVESTEIN.

onze eerste publicatie, behoeven wij hierbij niet verder stil te staan. Het plan is nu, in den loop van deze week aan de verschillende aangesloten organisaties den tekst der te behandelen thema's toe te zenden, met het verzoek, voor de beantwoording van de daarin gestelde vragen leden aan te wijzen.
Hiermede wordt dus het officieele congreswerk begonnen.
De ontvangen antwoorden zullen in een boekje worden samengebracht, waarin de woordelijke teksten der antwoorden, met vertalingen in drie of vier talen, en, voorzoover doenlijk, een resumeerend overzicht, dat door het Comité zal worden opgesteld. Het is de bedoeling, dat hierdoor de deelnemers aan het congres behoorlijk voorbereid zullen zijn, hetgeen aan de discussies ten goede zal komen.
Intusschen gaat de zakelijke voorbereiding van het congres zijn gang. De onderhandelingen met de gemeente Amsterdam hebben reeds het resultaat gehad, dat B. en W. aan den Raad het voorstel hebben gedaan, een subsidie van ƒ 1500 aan het congres toe te kennen. Een element van onzekerheid, dat nog steeds de voorbereidende werkzaamheden overschaduwde, zal door de toekenning van deze subsidie worden weggenomen.
Er is nog een element van onzekerheid, dat nog niet geheel verdwenen is. Ik bedoel het garantiefonds, dat nog niet is volteekend. Wij zijn nu 14 dagen aan den gang en hadden gemeend, dat de Nederlandsche architectenwereld van het belang van dit congres wel zoodanig zou zijn doordrongen geweest, — een meening, steunende op het feit, dat alle desbetreffende besluiten van den B.N.A. in de ledenvergaderingen werden goedgekeurd met algemeene stemmen —, dàt de inschrijvingen op het garantiefonds in letterlijken zin zouden binnenstroomen. Nu, ze stroomen niet, ze druppelen slechts. En wanneer het blijft gaan in het tempo, waarin zij tot heden kwamen, duurt het nog ten minste twee maanden, eer we klaar zijn. D a t i s t e l a n g!
Let wel, ik uit de veronderstelling niet, dat het niet zou lukken. Want ten slotte heeft het Comité toch nog wel de overtuiging, dat de Nederlandsche bouwkundige wereld begrijpen zal, dat dit congres slagen moèt. Want, wat is ten slotte de werkelijke waarde van een congres? Deze is wellicht nog meer dan in de vergaderingen en in de daarin behandelde onderwerpen gelegen in het feit, dat er een gelegenheid wordt gevonden om kennis te maken of te hernieuwen met onze buitenlandsche collega's.
Wij weten het toch allen, hoezeer een dergelijk samenzijn, dat eenige dagen duurt, in den werkelijken zin verbroederend werkt. Onze B.N.A. excursies doen dat in onzen kleinen nationalen kring reeds, en hebben wij in ons land niet bovendien een soort van traditie, die eereplicht is, van bemiddeling tusschen de vroegere vijanden, op elk gebied van geestelijke werkzaamheid? Dit congres is in ons land niet het eerste, waarop de vroegere vijanden uit den grooten oorlog elkaar voor het eerst opnieuw de hand hebben gereikt. Het is dat wel op het gebied van ons beroep, waar de vroegere banden tot heden nog niet weer werden aangeknoopt. In zooverre is het Elfde Internationale Architectencongres te beschouwen als een nieuwe stap in de richting van de saamhoorigheid van alle geestelijke werkers van alle landen. Misschien is dat tot heden nog niet duidelijk genoeg gezegd.

De conclusie, uit het bovenstaande te trekken, is, dunkt mij, eenvoudig. Ik weet, dat de tijden slecht zijn en dat velen onder ons hebben te kampen met zware moeilijkheden. Maar ik weet toch ook, dat tal van collega's, die het wèl kunnen doen, tot heden zich afzijdig hielden, terwijl ik daarentegen enkele inschrijvingen mocht ontvangen van menschen, van wie ik zeker weet, dat het betalen van een bijdrage voor hen een opoffering zou beteekenen. En ik wijs er nog eens op, dat voor elken deelnemer het risico wordt verminderd, naarmate het totale bedrag der inschrijvingen grooter is. L a a t d u s d e g e n e n, d i e h u n b e l a n g s t e l l i n g t o o n d e n, n i e t d e d u p e w o r d e n v a n h e t g e b r e k a a n m e d e w e r k i n g v a n w i e d i t n i e t d e d e n. Wij verwachten niet anders, dan dat het garantiefonds binnen enkele weken zal volteekend zijn. Z e n d t n o g h e d e n U w e t o e z e g g i n g!

OPLOSSING H. Th. W.

De goede oplossing zal wel zijn:

„Fools build houses and fools live in them."

VRAGEN EN ANTWOORDEN BETREFFENDE PRIJSVRAAG WATERTOREN WASSENAAR. (Vervolg).

18. Waarvoor dienen de vloeren respectievelijk 43,50 en 48,70 M?
Antwoord: Het is noodig rondom het reservoir te kunnen loopen, alsmede tot dracht van het reservoir.
19. De omgang rondom het reservoir is deze voor isolatie? Zoo ja kan dan de opgegeven maat van 0,80 M. ook minder worden?
Antwoord: Zie antwoord 18. De maat kan niet minder worden.
20. Mogen de aangegeven buizen ook anders geplaatst worden?
Antwoord: Ja.
21. Moet er tegen de duinhelling geen voetpad geprojecteerd worden? Zoo ja, hoe en waar?
Antwoord: Is niet gevraagd.
22. Moeten de hoogte maten t.o.v. N.A.P. worden aangehouden, zooals in het schema zijn aangegeven?
Antwoord: Ja.
23. Mag b.v. het reservoir dieper gemaakt worden, zoo dat deze toch 500 M³. inhoud krijgt en daardoor de hoogte van den toren wat meer kan worden?
Antwoord: Neen.
24. Zoo niet, mag dan de lekvloer en reservoir hooger gelegd worden?
Antwoord: Neen.
25. Moet een uitgewerkte begrooting worden ingeleverd?
Antwoord: Neen, gevraagd is eene begrooting per M². bouwwerk.
26. Er wordt dus niet geeischt een gedetailleerde kostenbegrooting per M². materiaal?
Antwoord: Zie antwoord 25.
27. Hoe moet de inhoud van het bouwwerk gemeten worden, binnen de muren of buiten de muren?
Antwoord: De zuivere uitwendige inhoud.
28. Er wordt niet gesproken over een toegang tot den toren, b.v. een trap, enz.
Antwoord: Toegangstrap of weg zijn niet gevraagd.

29. Ligt de vloer van den omgang om het reservoir op 48,70 of 43,50?
Antwoord: Op beide hoogten is een vloer.
30. Is de hoogte van den vloer op 48.70 eventueel te verplaatsen?
Antwoord: Neen.
31. Mogen de loopbruggen eventueel 45° worden gedraaid?
Antwoord: Zelfs wel 360°.
32. Is het de bedoeling dat het regenwater wordt afgevoerd door middel van de standleiding op uw blauwdruk aangegeven?
Antwoord: De standleiding kan daartoe worden gebruikt.
33. Heeft het reservoir boven een afsluiting?
Antwoord: Neen.
34. Heeft het gebouw een uitgesproken richtingsas in verband met de situatie?
Antwoord: Neen.
35. Mogen tusschen den beg. grondvloer en den lekvloer tusschenvloeren gemaakt worden?
Antwoord: Ja.
36. Moet er in den beg.grondvloer luik of dergelijke gehouden worden?
Antwoord: Neen.
37. Is de op het schema aangegeven afvoer van het dak de loozing van het hemelwater?
Antwoord: Ja.
38. Is het de bedoeling dat een geheele betonplaat als fundeering wordt gebruikt, of mag daarvan worden afgeweken?
Antwoord: Wordt aan ontwerper overgelaten.
39. Met welken toe te laten gronddruk is rekening te houden?
Antwoord: Zie antwoord 13.
40. Moet er op een bliksemafleider gerekend worden? Zoo ja, is deze bij de bouwsom inbegrepen?
Antwoord: Ja.
41. Mag de vorm van het reservoir worden gewijzigd?
Antwoord: Neen.
42. Moet ook op 43,50 een omgang om het reservoir aanwezig zijn?
Antwoord: Op 43,50 bevindt zich een vloer tot dracht van het reservoir.
43. Moet(en) de omgang(en) geheel binnen den toren gelegen zijn?
Antwoord: Ja.
44. Mogen de teekeningen geinkt worden, ook in andere dan zwarte kleur en mag schaduw worden aangegeven?
Antwoord: Ja.
45. Is een volledige begrooting gevraagd of een eenheidsprijs per M³. inhoud van het bouwwerk?
Antwoord: Zie antwoord 25.
46. Zijn lichtopeningen noodzakelijk tusschen de omgangen van het reservoir?
Antwoord: Alle ruimten moeten eenigszins verlicht zijn.
47. Idem tusschen reservoir en lekvloer?
Antwoord: Deze ruimte waar vele afsluiters zijn geplaatst moet behoorlijk verlicht zijn.
48. Is het geoorloofd rondom den toren een lage terreinafscheiding te maken?
Antwoord: Ja.
49. Is het geoorloofd bij den toren een kleine bergruimte te maken?
Antwoord: Neen.
50. Is het duin in de omgeving van den toren begroeid met boomen, struikgewas of helm?
Antwoord: In de omgeving van den toren bevinden zich geene boomen of struikgewas.
51. Is het niet wenschelijk de bovenste omgang van het reservoir hooger te maken zoodat vanaf dezen vloer over den rand van het reservoir gezien kan worden in het reservoir?
Antwoord: Blijkbaar niet.
52. Hoeveel is de minimum afstand tusschen de verticale pijpleidingen, die op het schema der buisleidingen tusschen den benedenvloer en den lekvloer aangegeven staan?
Antwoord: Wordt aan den ontwerper overgelaten.
53. De plaats van de buisleidingen is in den plattegrond niet nader aangegeven. Mag de ontwerper deze vrij willekeurig aannemen in verband met plaatsing van kolommen?
Antwoord: Ja.
54. Mag de reservoirbodem gewelfd zijn?
Antwoord: Ja.
55. Moeten volledige berekeningen der voornaamste constructiedeelen worden bijgevoegd?
Antwoord: Neen. De secretaris der jury.

PRIJSVRAAG VOOR DE STADSBEBOUWING IN DEN OMTREK VAN HET JUSTITIEPALEIS TE BRUSSEL.

Bij den B.N.A. en bij het Genootschap A. et A. zijn ingekomen eenige exemplaren van bovenvermelde prijsvraag. Tot een zeer beperkt aantal zijn deze programma's aan het Bureau van den B.N.A. verkrijgbaar. De bij het programma behoorende teekeningen en foto's zijn inmiddels niet ontvangen. Op verzoek van de Redactie heeft het Belgische Gezantschap zich gewend tot het Belgische Ministerie van Openbare Werken, om nog een volledig programma te verkrijgen, dat op het redactiebureau ter inzage kan worden gelegd. De bescheiden zijn echter nog niet ontvangen.

TENTOONSTELLINGEN.

AMSTERDAM. Frans Buffa & Zonen, Kalverstraat, Tentoonstelling van werken door P. A. J. Moojen, 19—31 Maart.
J. S. Fetter & Co., Weteringschans 79, tentoonstelling werken van den Oostenrijkschen kunstschilder R. Fix, van 12 Maart tot en met 2 April.
STEDELIJK MUSEUM. Tentoonstelling van schetsen, vervaardigd op een studiereis door Zuid-Frankrijk, door Ir. G. M. Leeuwenberg, 12 Maart—3 April.
DELFT. Technische Hoogeschool, Tentoonstellingszaal der afdeeling Bouwkunde, Oude Delft 89, tentoonstelling van aquarellen van oude boerenhofsteden in Zuid-Holland, vervaardigd door architect J. Verheul Dzn. te Rotterdam, van 15—30 Maart 1927.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD EN ARCHITECTURA

COMMISSIE VAN REDACTIE: H. TH. WIJDEVELD VOORZITTER, J. P. MIERAS SECRETARIS-REDACTEUR. H. C. VERKRUYSEN REDACTEUR. C. J. BLAAUW, WIEGER BRUIN, J. C. MEISCHKE, C. B. POSTHUMUS MEYJES, Ir. A. J. VAN DER STEUR. RED.-ADRES WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM, TEL. No. 36736 POSTGIRO No. 122568.
ABONNEMENTSPRIJZEN BIJ VOORUITBETALING VOOR NEDERLAND f 10.—, BUITENLAND f 15.— 'S JAARS. ADVERTENTIËN 1—6 REGELS f 1.80, ELKE REGEL MEER f 0.30. BIJ CONTRACT BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN.
UITGEVERS EN BUREAUX VOOR ADMINISTRATIE MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5, DEN HAAG.

26 MAART 1927. No 13

EEN BIJNA VERGETEN GEVELWEDSTRIJD BEËINDIGD.

Meer dan 23 jaar geleden, in November 1903, werd door de maatschappij „Bosch en Vaart" te Heemstede een gevelwedstrijd uitgeschreven waarbij twee prijzen en twee premies werden uitgeloofd voor de meest sierlijke en meest stijlvolle gevels van de huizen welke op terreinen der maatschappij gebouwd zouden worden. Deze terreinen, waarop 60 bouwperceelen, zijn gelegen aan het Oranjeplein en aan enkele daarop uitkomende straten.
In navolging van de uitgeschreven gevelwedstrijden door de afdeeling „Haarlem en Omstreken" van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst werd het door de maatschappij „Bosch en Vaart" van belang geacht ook te Heemstede de gelegenheid tot deelname aan een gevelwedstrijd te scheppen. De hoofdprijzen werden toegedacht aan de eigenaars en de premies aan de ontwerpers. De terreinen werden voor vaste prijzen verkocht, zoodat speculatie werd uitgesloten. Verder was bepaald dat een jaar na den verkoop en bebouwing van het laatste der zestig perceelen de deelnemers zouden worden opgeroepen en het prijzenbedrag zou worden uitgekeerd.
Volgens de prospectus moesten de deelnemers o.a. inleveren het bewijs van deelname hetwelk bij transport door den Directeur zou worden afgegeven. Bij den onverwacht langen duur van dezen gevelwedstrijd is het dus niet te verwonderen geweest dat verschillende bouwheeren daarvan onkundig gebleven waren; dat geen hunner de stukken compleet had enz. Toen dus door een toeval het bestaan van den wedstrijd weer aan den dag kwam bleek het dat alleen door de loyale houding der bankiersfirma „Heldring en Pierson" te 's Gravenhage, die nog de honoreering der jury mede op zich nam, de afwerking mogelijk was. Door den heer Burgemeester van Heemstede werd de heer N. Vos, hoofdambtenaar ter Secretarie aangezocht voor het vervullen der noodige formaliteiten, als het opsporen van eigenaars en ontwerpers enz. zorg te dragen.
Deze omvangrijke arbeid eindigde eenige weken geleden en daarna werden door den Burgemeester de heeren architecten B.N.A. Dr. H. P. Berlage te 's Gravenhage, Herm. van der Kloot Meyburg te Voorburg en B. Hoogstraten te Rijswijk bereid gevonden de beoordeeling op zich te nemen.
In het geheel kwamen voor beoordeeling in aanmerking 28 perceelen.
Den 15en Maart kwam deze jury bijeen. Voor den eersten prijs groot ƒ 6000.— voor eigenaar en ƒ 1000.— premie voor ontwerper werden voorgedragen eigenaar en ontwerper van het complex Oranjeplein 7, 9 en 11.
Het ontwerp was van wijlen architect P. Kuijper jr.
Voor den 2den prijs groot ƒ 2500.— voor eigenaar en ƒ 500.— voor ontwerper werden voorgedragen als gelijkwaardig de perceelen Spruit en Boschstraat 14 en Oranjeplein 26. De ontwerpers dezer perceelen waren respectievelijk Louis J. Vreugde beeldhouwer en W. Groenewegen architect, beiden te Heemstede.
Rijswijk, Maart 1927.
B. HOOGSTRATEN, rapporteur der jury.

AAN DEN HEER BURGEMEESTER DER GEMEENTE HEEMSTEDE.

De ondergeteekenden, Dr. H. P. Berlage te 's Gravenhage, Herm. van der Kloot Meyburg te Voorburg en B. Hoogstraten te Rijswijk, tezamen vormende de jury voor den in 1903 uitgeschreven gevelwedstrijd „Bosch en Vaart" te Heemstede hebben de eer hieronder hun rapport uit te brengen.
De jury kwam op 15 Maart 1927 in zijn geheel bijeen in het dienstgebouw van de gemeente Heemstede in de van Boekenrodestraat.
De van den heer Burgemeester der gemeente ontvangen zestien gezegelde omslagen werden in tegenwoordigheid van den heer N. Vos, Hoofdcommies ter Secretarie van Heemstede geopend, waarbij bleek, dat voor beoordeeling in aanmerking kwamen 28 perceelen, n.l. de perceelen:
Oranjeplein no. 1, 3, 5, 7, 9, 11, 13, 23, 25, 26, 27, 28, 30, 32, 34, en de perceelen Spruit en Boschstraat nos. 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20 en 21.
Nadat de 28 perceelen ter plaatse bezichtigd waren, werd in eindbijeenkomst eenstemmig besloten U te adviseeren als volgt:
Voor toekenning van den eersten prijs met premie draagt de jury voor het complex woonhuizen Oranjeplein nos. 7, 9 en 11.

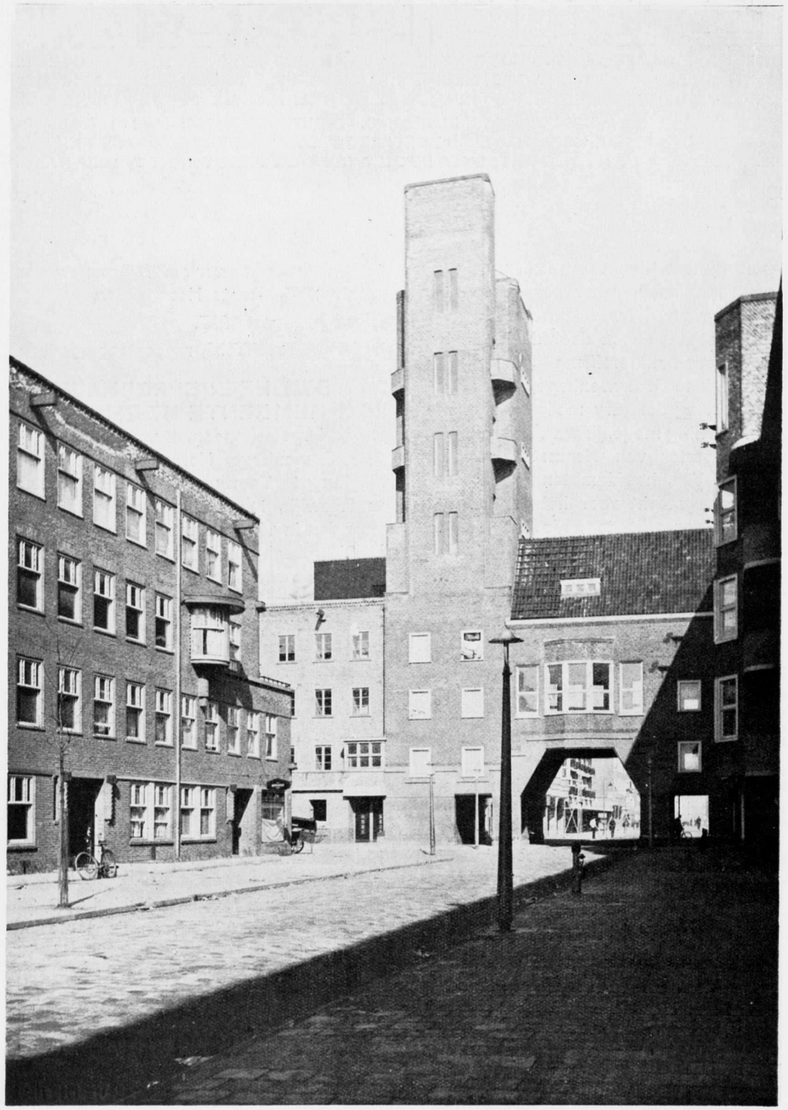

AMSTERDAMSCHE BEBOUWINGEN. EEN DER TORENS AAN HET MERCATORPLEIN. ARCHITECT Dr. H. P. BERLAGE.

Voor den tweeden prijs met premie acht de jury gelijkwaardig gerechtigd de woonhuizen Spruit en Boschstraat 14 en Oranjeplein 26.

De bebouwing van het complex van drie woonhuizen kan naar de meening der jury niet anders dan als één geheel en in onverbrekelijk verband bezien worden. De architectuur is gezond eenvoudig en van een blijvende waarde. Het geeft juist wat op deze plaats passend is en vormt een voorbeeld voor een verzorgd tuinstadswoonhuizencomplex. Het ware te wenschen geweest, dat de geheele bebouwing in deze omgeving dien geest ademde; het totaal stadsbeeld toch is thans wel zeer verbrokkeld en onrustig geworden.

Het woonhuis Spruit en Boschstraat 14 is goed van verhouding en kleur. Hoewel het een klein huis is, heeft het toch een voornaam en monumentaal karakter. Het overigens beschaafd en gedetailleerde werk wordt gestoord door de ongevoelige detailleering der gootlijst.

Van het woonhuis Oranjeplein 26 moet vooropstaan, dat het als huis op zichzelf beschouwd werd.

Het heeft een eenvoudig en landelijk karakter. Het dak is wat te massaal geworden door al te groot overstek.

Het valt te betreuren, dat blijkbaar geen enkele poging is gedaan het huis in verband met de reeds bestaande bebouwing te componeeren. Het heeft thans geen enkele aansluiting aan de omgeving.

's Gravenhage,
Voorburg, 17 Maart 1927.
Rijswijk,
w.g. H. P. BERLAGE.
HERM. v. d. KLOOT MEYBURG.
B. HOOGSTRATEN.

INGEZONDEN, DOOR J. F. STAAL.

Aan de Redactie van het Bouwkundig Weekblad en Architectura.

Ik vind, dat de heer B. J. O. en gij, geachte Redactie, met het schrijven en plaatsen van het artikeltje „Een vreemde beslissing" (nummer 12, pag. 114) zich aan een afkeurenswaardig bedrijf hebben schuldig gemaakt.

Wat is er voor vreemds aan, dat B. en W. wel eens eene beslissing nemen in afwijking van een advies der S.C., als dit advies b.v. het ontwerp voor een Bankgebouw betreft? Meent de heer O. dat B. en W. of alle adviezen der S.C. moeten opvolgen, of geheel van haar adviezen afstand doen? Waarom? Weet de heer O. dat de S.C. eene eventueele opdracht van B. en W. tot beoordeeling van Berlage's brug zal aanvaarden? Waarom suggereert de heer O., dat B. en W. bij een eventueel ongunstig oordeel over de brug den ontwerper op zij moeten zetten? Waarom verontrust zich de Heer O. buiten zijn huiskamer, of de opdracht soms in een onbewaakt oogenblik is geschied? Wanneer heeft de heer O. ooit gezien, dat de S.C. gekend werd in het geven van een opdracht, en als hij dat ooit heeft gezien, waarom vindt hij dan dat het in 't bruggeval had moeten gebeuren? Ten slotte, waaruit blijkt voor den heer O. buiten den omvang van zijn stukje, dat het bestaande systeem van beoordeelen van ontwerpen niet goed is en verandering dringend behoeft, als hij het alleen heeft over de wijze waarop met de gegeven beoordeeling der ontwerpen wordt omgesprongen? Een artikeltje dat in kort bestek zooveel vragen onopgelost laat, dat draaimolent van de vermoedens en veronderstellingen, dat taktloos zich moeit in het werk van B. en W. en de Schoonheidscommissie, en dat onnoozel den man, wien het zich wijsmaakt te steunen, een slechten dienst bewijst, zoo'n artikeltje, geachte Redactie, vind ik, in afwachting van voorlichting en terechtwijzing, hinderlijk gezaag, dat in het Bouwkundig Weekblad en Architectura niet gehoord moest worden.

ONDERSCHRIFT DOOR H. TH. WIJDEVELD

Het is niet ongewenscht dat van de Redactie iemand het woord voert om het ingezonden stuk van den Heer Staal on-

AMSTERDAMSCHE BEBOUWINGEN. TORENBOUW AAN HET MERCATORPLEIN. DE BEBOUWING OP DEN VOORGROND IS VAN ARCHITECT C. J. BLAAUW.

AMSTERDAMSCHE BEBOUWING HOEK EVERTSENSTRAAT EN ADMIRALENGRACHT. ARCHITECT J. M. VAN DER MEIJ.

middellijk te beantwoorden, want hoewel het ons verheugt dat het stukje van den Heer B. J. O. (B. J. Ouëndag) direct aansloeg, betreuren wij dat het bij eenige leden van de schoonheidscommissie schijnbaar onaangenaam heeft ingewerkt. Het geval is in onze Redactie vergadering een punt van uitvoerige bespreking geweest en het meeningsverschil dat aldaar de gemoederen warm deed loopen, wilde niet tot klaarte komen omdat ons mede-Redactielid Blaauw, in afwijking van de meerderheids-overtuiging, het stukje van den Heer B. J. O. uitsluitend gericht achtte aan het adres van de Schoonheids-Commissie. De heeren Staal en Blaauw schijnen zich moeilijk te kunnen indenken dat B. en W. van Amsterdam instaat zijn het Amstelbrug-project aan de S.C. voor te leggen en putten uit de veronderstelling dat de S.C. tot beoordeeling zou overgaan slechts verontwaardiging..... Maar bij juiste lezing van Ouëndag's woorden moet men tot de overtuiging komen dat deze niet tot de S.C. zijn gericht, maar tot B. en W. van Amsterdam. En hoe juist de Redactie handelde met opname van deze nu gelaakte klacht, wordt bewezen door het feit, dat nóch bovenstaand stukje van Staal, nóch de mededeelingen van ons Redactie-lid Blaauw wêerspreken wat de Heer Ouëndag zoozeer vreest. Er zijn ingezonden stukken denkbaar, die door vermoedens juister de waarheid benaderen, dan vele met bewijzen doorspekte documenten. Welnu, zóó zag de meerderheid van de Redactie het stukje van den Heer Ouëndag dat overigens geen litteraire waarde bezit. Wij waren door zijn relaties met de betrokkenen en door zijn mondelinge mededeelingen overtuigd van de juistheid van zijn veronderstelling. Het „preventieve" was ons dan ook voldoende om het op te nemen.

Indien nu B. en W. van dit en voorgaand geschrijf notitie namen, Ha! Ha! Ha!.... zullen zij van hun snoode voornemens terugkomen..... ook al heeft Ouëndag géén bewijzen.

Zoo zag de Redactie het protest, zoo is nu eenmaal Ons Weekblad, zoo zal het zijn en blijven zoolang wij levend-medeleven.

TENTOONSTELLING. DOOR J. P. M.

Reisschetsen uit Zuid-Frankrijk, door Ir. G. M. Leeuwenberg in het Stedelijk Museum te Amsterdam.

De bespreking van deze tentoonstelling valt eigenlijk buiten het kader van dit blad. Het is n.l. niet onze gewoonte schilderijententoonstellingen te bespreken. En dit is een schilderijententoonstelling, met honderd en twee nummers, een catalogus en prijslijst. Reisschetsen van architectuur verkoopt men niet. Reisschetsen zijn bedoeld, alleen waarde te hebben voor den architect, die ze maakte. Notities voor de kennis van de architectuur, kostbaarder dan alles wat in Gugel en Evers, Lübke Semrau tezamen geschreven staat. Het ten verkoop aanbieden van deze schetsen beduidt dus, dat ze deze waarde voor den vervaardiger niet hebben, dus dat ze niet deugen. Dat ze geen middel waren, maar doel. Waren ze als middel bedoeld, dan zouden we hebben kunnen zeggen, dat de heer Leeuwenberg behoort tot die menschen, die soms eigenaardige middelen gebruiken. Nu ze resultaat zijn, kunnen wij alleen zeggen, dat dat resultaat niet heel bevredigend is. De kleuropzet in deze met pastel bewerkte schetsen is een truc: het blauw van de lucht tegen de oranje geel verlichte muren, geeft inderdaad een petillant effect, maar toegepast bij driekwart der schetsen, bewijst zij de beperktheid der kleuruitbeelding van den vervaardiger. De teekenvaardigheid van den heer Leeuwenberg is niet al te groot, voldoende uitbeelden kan hij niet. De muren en bolwerken van Carcassone (no. 69—73) bv. geven den indruk van theaterdecors van slecht allooi; tusschen Romeinsche en Romaansche architectuur geeft hij alleen verschil in vorm, geen verschil in sentiment. Het weergeven van een stadsaanzicht, in ragfijn silhouet, waaronder groepingen van gebouwen en huizen, even zichtbaar, haast nog latent, verborgen liggen, is mislukt in de teekening van Arles (62) om van de teekening van de Cité de Carcassone (No. 76) niet te spreken.

Uit deze tentoonstelling blijkt weer eens dat het maken van architectonische reisschetsen, die men mag laten zien, niet ieders werk is.

HET DERDE VEILIGHEIDSCONGRES

Aan het slot van het in Maart 1926 gehouden Veiligheidscongres sprak de Voorzitter van het Veiligheidsmuseum de volgende woorden:

> „Het is gebleken, dat het congres noodig was; men gevoelde behoefte om samen te komen en de onderwerpen van veiligheid te bespreken. Daaraan is voldaan. Ik geloof, dat men met voldoening op dit congres kan terug zien. Maar de conclusie is tevens, dat dit eene congres niet voldoende is en door andere zal moeten worden gevolgd. Het is het voornemen van het Bestuur van het Veiligheidsmuseum, om ook volgende congressen te organiseeren, zoo mogelijk ieder jaar en wanneer dat niet kan, dan met langere tusschenpoozen.
>
> Doch voorloopig meen ik, dat wij het volgende jaar weer een congres kunnen houden ter bespreking van onderwerpen, die naderhand zullen worden bekend gemaakt."

In zijn op Vrijdag 25 Februari j.l. gehouden vergadering heeft het Bestuur van het Veiligheidsmuseum besloten in dit jaar nog een veiligheidscongres te houden.

Na uitvoerige besprekingen is vastgesteld, dat dit jaar niet een reeks van onderwerpen ter sprake zullen worden gebracht, doch dat het congres zich zal beperken tot de

V e i l i g h e i d i n h e t B o u w b e d r i j f.

Zoowel van werkgevers als werknemerszijde heeft het Veiligheidsmuseum den indruk verkregen, dat in de kringen, waar het bouwbedrijf wordt uitgeoefend, een toenemende belangstelling voor de veiligheid bestaat. Dat bewezen de cursussen en de demonstraties, welke onlangs plaats hadden; dat bewijzen de plannen van een werkliedenorganisatie tot het samenstellen van een boekje.

Voorloopig is besloten, dat dit derde veiligheidscongres in November zal worden gehouden.

Zoodra ons meer bijzonderheden omtrent de organisatie van dit congres bekend zijn, zullen wij daaromtrent mededeeling doen.

EENIGE MEDEDEELINGEN OVER DE RUBBERVLOERBEDEKKING DOOR H. H.

De rubbervloerbedekking heeft in ons land tot op heden nog geene algemeene toepassing gevonden. Twee factoren staan eene toepassing op grooter schaal in den weg, in de eerste plaats is de rubbervloer vrij kostbaar, in de tweede plaats eischt hij een zorgvuldige, vakkundige behandeling. Tegenover de hooge kosten van aanschaffing staan meerdere voordeelen :

Goed uiterlijk aanzien, gering onderhoud, groote duurzaamheid en geluiddempende eigenschappen.

Toch heeft de toepassing van de rubbervloerbedekking meermalen tot onbevredigende uitkomsten geleid tengevolge van minder goede kwaliteit van de rubberbedekking, van het plakmiddel of van den ondervloer. Men zou geneigd zijn te meenen, dat de kwaliteit van den rubbervloer beter is naarmate het rubbergehalte grooter is, dit is echter niet het geval.

Bij een te hoog rubbergehalte wordt het product te elastisch waardoor het eerder gaat „werken". Het fabrikaat bestaat dan ook uit ruwe rubber met een toeslag van gemalen oude rubberartikelen, zooals fietsbanden enz., benevens verschillende poedervormige vul- en kleurstoffen; aan dit mengsel wordt zwavel toegevoegd om vulcaniseeren, d.i. verwarmen onder hoogen druk, mogelijk te maken.

Het spreekt van zelf, dat door toevoegen van oude rubber het product goedkooper

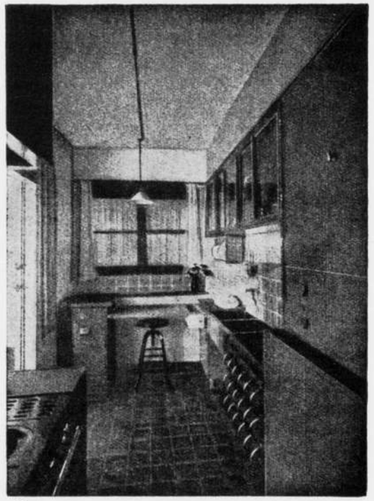

DE FRANKFORTER NORMAALKEUKEN. ARCHITECT ANTON BRENNER. (BAUWELT).

wordt, de onderlinge verhouding van ruwe en gemalen oude rubber bepaalt grootendeels de hoedanigheid, met name den weerstand tegen afslijting.

De zwavel verbindt zich tijdens de vulcanisatie ten deele met de rubber en ten deele met de vul- en kleurstoffen, ook blijft een gedeelte van de zwavel in ongebonden toestand vrij, hiervan is het z.g. uitzwavelen een gevolg. Wanneer de hoeveelheid vrije zwavel te groot is, dan zal tengevolge van het uitzwavelen, kleurverandering plaats vinden, de kleuren worden flets, de vloerbedekking krijgt een vlekkerig aanzien. Het mengsel wordt eerst tot een homogene massa gekneed (gewalst) en door de kalander, eene machine met meerdere walsen, tot de gewenschte dikte uitgewalst. Daarna worden de banen gevulcaniseerd en door napersen glad gemaakt. Het proces van het vulcaniseeren heeft grooten invloed op de hoedanigheid van het product, een te lang proces maakt het hard en bros, te kort vulcaniseeren maakt het week en maakt bovendien dat de zwavel in onvoldoende hoeveelheid gebonden wordt.

Het leggen van de rubberbanen of tegels moet door ervaren vaklieden onder garantie van den leverancier geschieden. Meestal wordt de rubberbedekking op betonondervloeren geplakt, op houten vloeren i.d. ook mogelijk, in dit geval verdient het aanbeveling deze eerst met harde kurkplaten of houtgraniet te bedekken.

Van de plakmiddelen kan weinig meer gezegd worden dan dat de samenstelling door de fabrikanten geheim gehouden wordt, het zijn veelal rubberoplossingen. Zooals ik reeds zeide, heeft het plakken van rubbervloerbedekkingen op betonondervloeren meermalen tot teleurstellende resultaten geleid, om nu het vraagstuk, ik mag wel zeggen het plakvraagstuk, definitief op te lossen, heeft eene commissie de zaak in studie genomen: de studiecommissie voor rubbervloeren (Secretaris Ir. J. G. Fol, Noordeinde 39); deze commissie staat in nauw contact met den Rijksvoorlichtingsdienst voor de Rubbernijverheid te Delft, zij heeft tot nog toe de resultaten van hare onderzoekingen niet gepubliceerd.

Ten slotte nog eenige algemeene opmerkingen.

Men neme de rubbervloerbedekking niet te dun, minstens 5 mm., men houde levering en aanbrengen van de bedekking in één hand en eische garantie op langen termijn. Men zal goed doen het materiaal op keur te laten leveren en een of meer stukken uit de levering op te zenden naar den Rijksvoorlichtingsdienst voor de Rubbernijverheid, die op kwaliteit, buigzaamheid en afslijting, onderzoekt.

UIT TIJDSCHRIFTEN.

DIE BAUWELT. Heft 9, 1927. Ter gelegenheid van de Leipziger Messe geeft dit tijdschrift een zeer omvangrijk nummer uit. Het is een propaganda nummer dat aan ieder, die zich voor dit blad interesseert gratis wordt toegezonden; natuur-

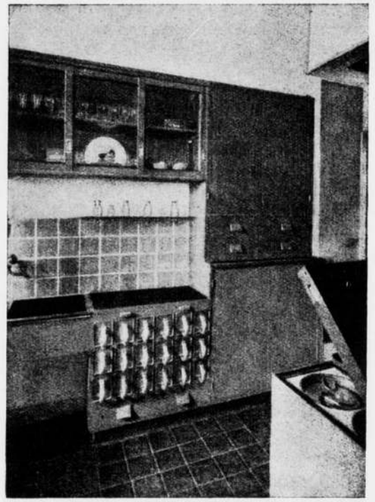

DE FRANKFORTER NORMAALKEUKEN. ARCHITECT ANTON BRENNER. (BAUWELT).

lijk in de hoop op een abonnement, dat zeker aanbevolen kan worden. (Bauwelt-Verlag, Berlin S.W.68 Kochstrasse 22-26). Dit nummer bevat zeer interessante gegevens betreffende massawoningbouw, o.a. bekroonde ontwerpen voor de internationale prijsvraag door de Russische regeering over dit onderwerp uitgeschreven. Verder eenige artikels over keukeninrichtingen, waarvan er hieronder één gedeeltelijk wordt overgenomen, over rationeel bouwen, over een nieuwe woonwijk benoorden Berlijn, over Hollandsche woningbouw en nog veel meer.

Dipl. Akad. Arch. Anton Brenner schrijft o.a. over de Frankforter keuken:

„Als een van de belangrijkste werkzaamheden van het bureau Openbare Werken van de stad Frankfurt a.M. dat door vernieuwing van het bouwwezen en door normaliseering de bouwkosten tracht te verlagen, mag zonder twijfel de in alle nieuwgebouwde woningen ingerichte modelkeuken genoemd worden.

De waardevolle hulp van een vrouw op dit gebied erkennende, heeft Stadtrat May de architecte Grete Lihotzky uit Weenen laten komen.

De tot in de kleinste bijzonderheden doordachte inrichting van de Frankforter keuken kan slechts door een vrouw gemaakt worden, die met de keukenarbeid en de huiselijke werkzaamheden volkomen vertrouwd is. Meer als duizend keukens in meer als 30 varianten, naar aanleiding van kleine wijzigingen in den plattegrond, werden in 't laatste jaar met succes uitgevoerd. Onvermoeid wordt aan verbetering gewerkt en de „Frankforter Messe" zal dit jaar de verschillende typen reeds toonen.

Er is zorgvuldig op gelet, dat de huisvrouw bij 't afwasschen de handen niet hoeft te kruisen, ze neemt dus het vuile vaatwerk met de linkerhand van de keukentafel, wascht en spoelt het en zet het links weer in de druipbak. De gootsteen heeft warm en koud water, het tijdroovende afdrogen kan meestal achterwege blijven. De pannenkast heeft geen planken maar latjes, zoodat de nog niet geheel gedroogde pannen door de doortrekkende lucht worden nagedroogd. Alleen glazen en tafelzilver moeten zorgvuldig gedroogd worden. De provisie wordt in aluminiumladen met een schudinrichting (patent Firma Haarer) geborgen; het uitnemen met een lepel vervalt hierdoor, (in Duitschland worden grootere voorraden opgeslagen dan bij ons. vert.). Ter zijde in de aanrecht is een verdiept gedeelte voor 't afval dat bij groentenschoonmaken ontstaat. (Ook gepatenteerd). Vandaar worden ze met een enkelen handgreep in den vuilnisbak geschoven. Deze staat in de bezemkast die voor 't inwerpen van afval naar de keuken en voor 't weghalen van den bak naar de gang opengaat. De lamp is aan een stang verschuifbaar aangebracht zoodat de huisvrouw ze kan brengen waar ze 't meeste licht noodig heeft.

De groote toepassing van deze keuken in alle Frankforter nieuwbouw is van invloed op den prijs geweest. Met inbegrip van 't

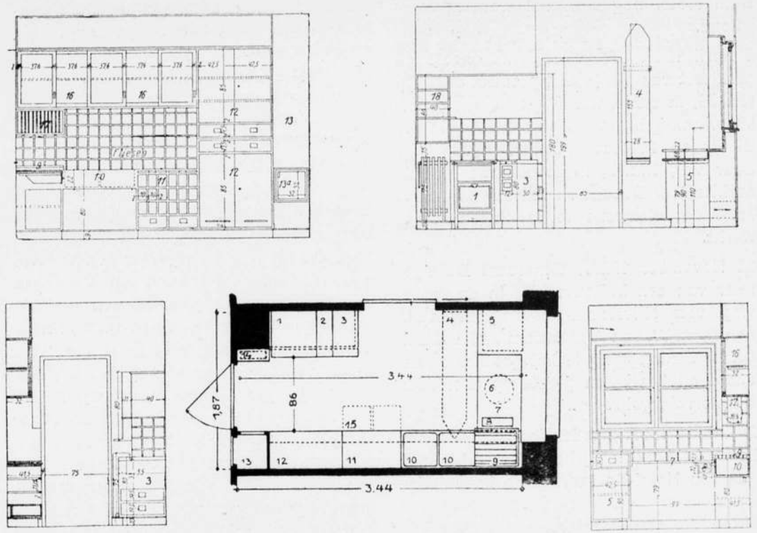

DE FRANKFORTER NORMAALKEUKEN. ARCHITECT ANTON BRENNER. UIT (DIE BAUWELT).

fornuis kost ze nu 420.— M. en door het verder standariseeren en in 't groot aanmaken zal deze prijs nog lager kunnen worden". De gemeente brengt deze keukens, zooals gezegd, bij voorbaat in alle woningen aan waarvoor de huur met 2 à 3 M. per maand verhoogd wordt. G. F.

VEREENIGING „BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP", ROTTERDAM.

Prijsvragen 1926. Bij herhaalde aanbieding als onbestelbaar teruggekomen Motto „ELRO" adres Bloemgracht 112—116 A'dam.

HET DAMHOTEL, OF HET 12½-JARIG JUBILEUM VAN EEN PERSBERICHT.

Een geschiedkundig overzicht. Vrij uit het geheugen.

26 September 1914. Hedenochtend hebben belanghebbenden bij het totstandkomen van een Hôtel-Restaurant op het midden Damterrein, een onderhoud gehad met B. en W. van Amsterdam. . . . De koffie was goed.

12 December 1916. Naar een nieuw Hotel! De Dam-Hotel-combinatie heeft het voorstel van B. en W. aanvaard. Trots optimistische uitingen zal met den bouw in 't voorjaar nog niet worden begonnen.

14 Juni 1918. Alle moeilijkheden die den bouw van het Dam Hotel in den weg stonden zijn opgeruimd. De 12 reeds geslagen palen zijn heden onder groote belangstelling weder uitgetrokken.

1 April 1920. Middag-Editie: Het Dam Hotel verzekerd! Gecombineerden ter vergadering opgeroepen! 17 Buitenlandsche Hotelcombinaties! Bankiers van naam geïnteresseerd! Een Amsterdamsch concern tot stand gekomen!.... Avond-Editie: De vergadering tot 1931 uitgesteld.

31 Mei 1922. Naar wij uit goede bron vernemen, heeft de schoonheidscommissie haar functie nóg niet neergelegd. Het is daarom niet onwaarschijnlijk dat haar het 100ste (Jubileum) project voor het

Dam Hotel nog eens zal worden voorgelegd.

1 April 1924. Zooals bekend, heeft de architect van het Dam Hotel het ontwerp No. 52, in samenwerking met den civiel-bouwkundig ingenieur van der Wal in der Sloott en Professor Dr. Ir. Ir. van Gins naar Ver, B.Z.K., in combinatie met de architecten: Ducaat en Falsé le Munt,... tot Amsterdamsche verhoudingen omgewerkt.

25 November 1926. Genereus! De eigenaar van een buitenverblijf in de omgeving van Hilversum heeft zijn villatuin aan B. en W. van Amsterdam aangeboden. Onder dankzegging is het geschenk aanvaard en heeft een plaats op 't midden Damterrein gekregen.

26 Maart 1927. Heden ochtend hebben belanghebbenden bij het tot stand komen van een Hotel-Restaurant op het midden Damterrein, een onderhoud gehad met B. en W. van Amsterdam.... De koffie was goed.

1929 zie: 1916. 1931 zie: 1920. 1933 zie: 1922 enz. enz.

MEDEDEELINGEN VAN HET CONGRESCOMITÉ III.

In de afgeloopen week is de voorgestelde subsidie à *f* 1500 van de Gemeente Amsterdam door den Raad goedgekeurd.

Verantwoording van de inschrijvingen voor het Garantiefonds tot en met 22 Maart.

W. B.	*f* 10.	Transp.	*f* 305.
P. G. B.	„ 50.	A. H. v. R.	„ 25.
J. H. H.	„ 10.	G. F.	„ 10.
A. A. K.	„ 25.	J. W. E. B.	„ 10.
C. N. v. G.	„ 25.	A. J. S.	„ 25.
E. G. M.	„ 10.	B. J. O.	„ 25.
L. S.	„ 10.	G. H. K.	„ 10.
G. L. v. S.	„ 20.	S. d. C.	„ 50.
B. W. J. D.	„ 25.	J. P. M.	„ 20.
C. B. P. M.	„ 10.	G. R.	„ 5.
J. T. J. C.	„ 100.	J. H. P.	„ 10.
T. J. L.	„ 10.	H. B.	„ 10.
Transp.	*f* 305.	Totaal	*f* 505.

De inschrijving blijft geopend. De penningmeester blijft hoopvol gestemd.

DE OUDE EIKEBOOM.

De timmerman Steen trok naar Tsi. Toen hij in de nabijheid van Kü Jüan kwam zag hij een eik bij een altaar staan in de open lucht, zoo groot, dat zijn stam een os verbergen kon, hij mat honderd voet in omvang en had bijkans de hoogte van een berg. Eerst op 'n hoogte van tien vamen vertakte hij zich in ongeveer tien takken, waarvan ieder uitgehold een boot had kunnen geven. Hij gold als een bezienswaardigheid in heel den omtrek. De meester timmerman zag niet naar hem om, maar vervolgde, zonder oponthoud, zijn weg. Zijn gezel echter verzadigde zijn blikken, liep dan naar den meester Steen en sprak: „Sedert ik de bijl ter hand genomen heb, om u in uw handwerk te volgen meester, heb ik zulk een prachtigen stam nog niet gezien. U echter vondt het niet de moeite waard er naar te kijken, maar gingt verder, zonder eenig oponthoud; Waarom? De andere sprak: „genoeg, spreek er niet over! Het is een onnuttige boom. Zou je er een schip van maken, het zou zinken, zou je er een zerk van maken, het zou vermolmen; zou je er huisraad van maken, het zou onmiddellijk breken; zou je er deuren van maken, zij zouden krimpen; zou je er pijlers van maken, zij zouden wormstekig worden. Van dezen boom laat zich niets maken, men kan hem voor niets gebruiken: daardoor heeft hij het tot zulk een hoogen leeftijd gebracht".

De timmerman Steen keerde huiswaarts. Daar verscheen hem in den droom de eik bij het altaar in de open lucht. Deze sprak: „met welke boomen zoudt ge mij dan willen vergelijken? Wilt ge mij vergelijken met jullie cultuur-boomen zooals de haagdoorn, peren, oranje-bloesem, sinaasappel, en wat verder nog fruit en bessen draagt.

Zij brengen hun vruchten nauwelijks tot rijpheid, zoo worden zij mishandeld en beschadigd. De takken worden afgebroken, de twijgen gescheurd. Zoo brengen zij door hunne gaven hun eigen leven in gevaar en kunnen niet hun ouderdom bereiken, maar gaan halverwege te gronde, daar zij zichzelf zulk een slechte behandeling door de wereld op den hals halen. Zoo gaat het overal. Daarom heb ik mij reeds lang moeite gegeven geheel nutteloos te worden.

Sterfelijke! en nu heb ik het zoover gebracht, dat dit mij van het grootste nut is. Neem aan, dat ik ergens nuttig voor was, had ik dan wel deze grootte bereikt? En buitendien, jij en ik, wij zijn beiden gelijke schepsels. Hoe komt een schepsel ertoe, een ander uit de hoogte te willen beoordeelen. Jij, een sterfelijk onnuttig mensch, wat weet jij van onnuttige boomen?

TENTOONSTELLINGEN.

AMSTERDAM. Frans Buffa & Zonen, Kalverstraat, Tentoonstelling van werken door P. A. J. Moojen, 19—31 Maart.

J. S. Fetter & Co., Weteringschans 79, tentoonstelling werken van den Oostenrijkschen kunstschilder R. Fix, van 12 Maart tot en met 2 April.

STEDELIJK MUSEUM. Tentoonstelling van schetsen, vervaardigd op een studiereis door Zuid-Frankrijk, door Ir. G. M. Leeuwenberg, 12 Maart—3 April.

DELFT. Technische Hoogeschool, Tentoonstellingszaal der afdeeling Bouwkunde, Oude Delft 89, tentoonstelling van aquarellen van oude boerenhofsteden in Zuid-Holland, vervaardigd door architect J. Verheul Dzn. te Rotterdam, van 15—30 Maart 1927.

ROTTERDAM. Huize van Hasselt, Schiedamschesingel 35, Tentoonstelling van werk door Lajos V. Ebneth, 19 Maart—11 April.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD EN ARCHITECTURA

COMMISSIE VAN REDACTIE: H. TH. WIJDEVELD VOORZITTER, J. P. MIERAS SECRETARIS-REDACTEUR. H. C. VERKRUYSEN REDACTEUR. C. J. BLAAUW, WIEGER BRUIN, J. C. MEISCHKE, C. B. POSTHUMUS MEYJES, Ir. A. J. VAN DER STEUR. RED.-ADRES WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM, TEL. No. 36736 POSTGIRO No. 122568.
ABONNEMENTSPRIJZEN BIJ VOORUITBETALING VOOR NEDERLAND f 10.—, BUITENLAND f 15.— 'S JAARS. ADVERTENTIËN 1—6 REGELS f 1.80, ELKE REGEL MEER f 0.30. BIJ CONTRACT BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN.
UITGEVERS EN BUREAUX VOOR ADMINISTRATIE MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5, DEN HAAG.

2 APRIL 1927. No 14

DE AMSTERDAMSCHE SCHOONHEIDSCOMMISSIE DOOR C. B. POSTHUMUS MEYJES.

Dezer dagen hebben de couranten de wijzigingen gepubliceerd, welke B. en W. voorstellen in het reglement der Amsterdamsche S.C. aan te doen brengen. Deze wijzigingen geven te denken, omdat zij een licht werpen op toestanden die verkeerd gebleken zijn. Uit de voorstellen valt wel na te gaan welke toestanden in hoofdzaak tot critiek aanleiding gegeven hebben. Ik geloof dan ook dat er uit de publicatie der wijzigings-voorstellen wellicht een les te trekken is.

Uit den aard van haar wezen is, dit zij voorop gesteld, iedere S.C. een noodzakelijk kwaad. Noodzakelijk, omdat bij gebrek aan eenige aesthetische controle, voor onze oogen oprijzen, de troostelooze en geheel ongeproportionneerde bouwsels, waarvan wij allen hopen dat de verdere productie daarvan zoo snel mogelijk ophoudt.

Een kwaad, in zekeren zin eveneens, omdat iedere onderwerping van een project, aan het gesanctionneerde oordeel van collega-architecten, voor den ontwerper iets krenkends heeft, en wrevel verwekt in verband met den indruk dat het oordeel der S.C. somtijds wel eens niet onbevooroordeeld is.

Gaan wij de wijzigingsvoorstellen stuk voor stuk na, dan treft ons wel in het bizonder het eerste punt der conclusie, waar gemeld wordt dat:

„de architect-leden der Schoonheidscommissie worden benoemd door B. en W., nadat de architectenvereenigingen in de gelegenheid zijn gesteld, een aanbeveling in te dienen".

Nu is een aanbeveling gewoonlijk iets, dat men, na het gelezen te hebben, met het daarbij passende keelgeluid, terzijde legt. De gevolgtrekking is dan wellicht ook niet voorbarig, dat de thans geldende wijze van benoeming, waarbij de vereenigingsvoordrachten meer gewicht in den schaal leggen, niet of althans niet in ieder opzicht voldoening geeft.

Is het criterium, dat de vereenigingen bij hunne voordrachten aanleggen dan wel het juiste en is dat in overeenstemming met de practijk van het lidmaatschap eener S.C.?

Het komt ons voor van niet. Allereerst toch wordt de naam van een eventueele candidaat geopperd. Dat is natuurlijk niet te vermijden maar reeds direkt bij het noemen van een naam, ontstaat er een algemeene indruk, die de benoemende architecten hebben van den persoon in kwestie. Een indruk die veelal ontstaat van hooren zeggen, en die ook bestaat zelfs al kent men noch den persoon, noch zijn werk, noch zijn teekeningen.

Ik geloof haast, dat dit een algemeen erkend feit is, dat niemand zich in eerste en wellicht zelfs in laatste instantie aan de min of meer vage associatie's kan onttrekken, die zich bij het enkel noemen van een naam voordoen. Om die associatie's dan te controleeren, hunne al-of-niet juistheid te onderstreepen, raadpleegt men de teekeningen van den delinquent. Nu schuilt hierin o.i. een bezwaar, omdat men met beoordeeling van teekeningen in dit geval niet of althans in zeer geringe mate, datgene beoordeelt, wat als maatstaf kan gelden voor de al of niet juiste uitoefening van het lidmaatschap eener S.C. Immers kunnen teekeningen o.i. nooit meer doen dan drie dingen belichten: ten eerste de bekwaamheid in het teekenen als zoodanig, ten tweede de mate waarin het s c h e p p e n d talent van den betrokkene ontwikkeld is en in de derde plaats een betrekkelijk vagen algemeenen indruk van een al of niet artistiek temperament.

Uit al deze indrukken te zamen, concludeert men dan hoofdzakelijk tot al of niet geschikt zijn voor een voordracht tot lid eener S.C.

En wat is nu de taak van een zoodanig lid als de vergaderingen daar zijn? In de eerste plaats een algemeen aesthetisch aanvoelen der dingen en het zien van het ééne object in grooter verband. Daarnaast het critisch-analytisch beoordeelingsvermogen.

En in de derde, doch zeker niet in de laatste plaats tact; groote tact om met personen van allerlei pluimage en van veelal totaal verschillend inzicht om te kunnen gaan.

Er zijn in onze samenleving personen, die om zoo te zeggen van iedereen alles gedaan kunnen krijgen, en anderen die a.h.w. alleen reeds door hun zelfs nog zwijgend optreden, een prikkelende en wrevelige atmosfeer scheppen.

Zoude het geen zaak van groot bouwkundig belang voor alle architecten zijn, indien de mogelijkheid nader onder de

DE IN AANBOUW ZIJNDE SPOORWEGBRUG OVER DE KONINGSHAVEN TE ROTTERDAM.

oogen zou worden gezien, om de maatstaf welke thans bij voordrachten van leden voor aesthetische beoordeelingscommissies, wordt aangelegd, uit te breiden met een zoodanige toetsing dat de eischen, die de p r a c t ij k van een zoodanig lidmaatschap aan den betrokkene stelt, meer tot haar recht komen?
Ik gevoel zeer wel, dat dit uiterst moeilijk zijn zal, maar zonder nu direkt concrete wijzigingsvoorstellen in het openbaar te willen lanceeren, kan het toch misschien van nut zijn, eens op een o.i. aanwezige leemte in de bestaande constellatie te wijzen.
En mogen zij die tot het opmaken van voordrachten, in deze, geroepen zijn, ons kleine, kleine architectenkringetje in deze heele, heele groote maatschappij, toch niet t e belangrijk achten. Wie aan het groote strand een klein bergje voor zich zelf maakt, staat zoo snel op een eilandje. Een héél klein eilandje, te midden van het héele groote water.
Amsterdam, 28 Maart 1927.

EEN VREEMDE BESLISSING

DOOR C. J. BLAAUW.

Dat ik tegen het opnemen van het stukje „Een vreemde beslissing" van den Heer Ouëndag was, blijkt uit het onderschrift van den Heer Wijdeveld onder het stukje van den Heer Staal voldoende. Ik ben het echter met den Heer Wijdeveld niet eens, dat de zaak niet tot helderheid kon komen, o m d a t ik, in afwijking van de meerderheidsovertuiging, het stukje van den Heer B. J. O. uitsluitend gericht achtte aan het adres van de Schoonheidscommissie. Mijn verzet tegen het opnemen grondde zich op de onjuistheid van het door den Heer O. aangehaalde krantenbericht en ik heb dit aan mijne medeleden medegedeeld. Naar mijn inzien was het plaatsen dus onjuist. Ik acht het lanceeren van een onjuist bericht en het bouwen van allerlei verdere onjuiste veronderstellingen een uiting van slechte journalistiek, die we in vereenigd orgaan niet moeten navolgen. Naar mijn meening was verder het stukje van den Heer O. niet van eenige opbouwende strekking, zoodat ook uit dat oogpunt plaatsing mij overbodig voorkwam. De manier waarop in het stukje van den Heer O. veronderstellenderwijze het ontwerp van Dr. Berlage en de houding van de S. C. tegenover dit ontwerp wordt besproken, was naar mijn inzien niet in het belang van het ontwerp, noch in het belang van den ontwerper, noch in het belang van het ruimere oordeel der Schoonheidscommissie. De Heer Wijdeveld meent dat ik het stukje uitsluitend kwetsend achtte voor de S. C., doch de waarheid is, dat ik het stukje zij het ook op onduidelijke wijze krenkend acht voor Dr. Berlage, voor B. en W. en voor de Schoonheidscommissie en al deel ik de meening, dat niemand zich daarvan iets behoeft aan te trekken, dan acht ik het toch een juist redactioneel beleid om een dergelijk stuk te weigeren, temeer waar men op de hoogte is van het feit, dat het bericht, waarop het geheel gegrond is, onjuist is.
Thans nog dit in het algemeen: In zake schoonheidsbemoeiing bestaat in Amsterdam een legale samenwerking tusschen B. en W. en de vereenigingen. Ik acht in verband daarmede aanvallen op B. en W. èn op de Schoonheidscommissie die de verhouding tusschen de autoriteiten en de vereenigingen kunnen schaden, uit organisatorisch oogpunt ongewenscht en ontoelaatbaar.
Indien de Redactiecommissie meent aanvallen op B. en W. en de A'damsche S. C. te moeten toelaten, zal ik mij daar principieel tegen blijven verzetten, omdat ik, zoo er misstanden zouden heerschen, het de taak acht van de Besturen der vereenigingen daartegen op te treden in overleg met B. en W. De leden kunnen zich op een vergadering daarover uitspreken en de Besturen opdragen te doen wat wenschelijk geacht wordt.
Onjuist is het echter in het orgaan van de vereenigingen, die hunne leden afvaardigden in de S. C. teneinde B. en W.

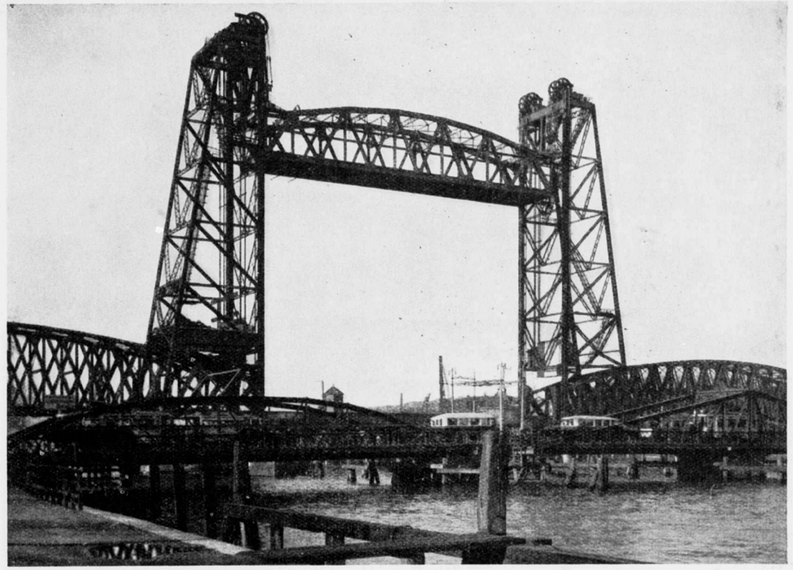

DE IN AANBOUW ZIJNDE SPOORWEGBRUG OVER DE KONINGSHAVEN TE ROTTERDAM.

in zake welstand der bebouwingen enz. van advies te dienen, schimpscheuten worden gericht aan het adres van B. en W. of aan de S. C. Dit is een deloyale houding van de vereenigingen tegenover de Bestuursautoriteiten, waarmede een geordende samenwerking bestaat.
Indien de Redactie-commissie op volkomen onafhankelijke wijze het beleid van B. en W. i.z. schoonheidsbemoeiing èn het beleid van de S. C. meent te kunnen critiseeren of doen critiseeren, dan werkt de Redactiecommissie desorganisatorisch.
Met het onderschrift van den Heer Wijdeveld kan ik mij daarom ook geenszins vereenigen, waar hij zegt: het „preventieve" was „ons" dan ook voldoende om het (stukje) op te nemen. Indien de Heer W. hier bedoelt dat van het stukje een preventieve werking uit kon gaan, kan ik dit met hem eens zijn, maar naar mijn overtuiging kan deze werking niet anders dan een slechte zijn.
Op onjuiste inlichtingen en vage veronderstellingen wordt nimmer een krachtige d a a d gebouwd. Naar m.i. kan het stukje van den Heer O. alleen averechts werken en zelfs heeft het reeds averechts gewerkt b.v. in de veronderstelling van het afkeuren van het ontwerp en het verwijzen naar „bevoegder" kracht. Ik acht zulke opmerkingen, hoe ook geuit, immer funest en de weigering van stukken, waarin zulke opmerkingen voorkomen gemotiveerd en in het belang van den schrijver zèlf.
Hoofdzaak blijft tenslotte, dat in de Redactie het bewustzijn leeft, leidster te zijn van een vereenigingsorgaan, dat de plicht heeft de actie's van de vereenigingen te steunen, waaronder begrepen is, deze actie's niet te doen ondergraven door ongemotiveerde kritiek, waarin geen opbouwende strekking aanwezig is.

BOERDERIJ AAN DEN SPUIDIJK TE NIEUW-BEIJERLAND. AQUAREL DOOR J. VERHEUL Dzn.

TWEE WERELDEN. ANTWOORD AAN C. J. BLAAUW DOOR H. TH. WIJDEVELD.

Er zijn opvattingen over het leven waarover het onnut is te strijden. „Twee werelden" noemen romanschrijvers zoo iets in hun titels. Welke wereld de juiste beschouwing biedt, hangt af van de wereld, waarin men leeft. Zoo mag de uiteenzetting van den heer Blaauw, vanuit zijn wereld gezien, juist zijn, doch evenzeer was de meerderheid van de Redactie in de overtuiging juist te handelen. Wij sluiten de discussie over deze aangelegenheid en laten aan de toekomst over dit beginsel-verschil op te lossen..... Die toekomst toch!.....

PRIJSVRAAG VOLKENBONDSPALEIS TE GENÈVE.

Driehonderd vijf en zeventig ontwerpen zijn binnengekomen!

Het uitroepteeken staat er voor hen, die meer, zoowel als voor hen die minder hebben verwacht.

Dus driehonderd en vier-en-zeventig ontwerpen, die.....

Zonder sentimenteel te worden, denkt U dit eens even goed in. Het zal goed zijn in deze weken, nu de Jury met haar zware taak bezig is, de beteekenis van die driehonderd vier en zeventig ontwerpen zoo eens te overdenken, vóór dat de uitspraak valt. En vol verwachting klopt ons hart,....

TENTOONSTELLING VAN AQUARELLEN VAN BOERENWONINGEN IN ZUID-HOLLAND DOOR J. P. M.

De boerenwoning heeft uit een architectonisch oogpunt steeds belangstelling gewekt. Onverklaarbaar is dit niet. De architectuur der boerenwoning is niet, als die van bijna elke andere behuizing, onderworpen aan het vormprobleem, dat onder invloed van het aesthetisch denken, van de vroegste tijden af, de meest uiteenloopende vormen heeft gegeven aan objecten, die in wezen alle vrijwel gelijk waren en primair bestonden uit 4 muren en een dak.

Aan de boerenwoning is geen vormprobleem. Een brok van een Grieksche zuil is uit architectonisch oogpunt belangrijker dan de gaafste boerderij. Zoo'n brok kan nu nog aan den opmerkzamen beschouwer iets „zeggen", soms zelfs nog iets „vertellen", een boerderij is in haar vorm stom.

In haar logischen, onbewust ontstanen bouw, de uitbeelding van het begrip, spreekt de tijd en alles wat hem kenmerkt niet mee.

Daardoor heeft de boerderij dat aan-de-natuur-verwante, waardoor zij zich zoo goed bij de natuur aanpast, er één geheel mee wordt.

Door hare natuurlijkheid trekt de boerenwoning onze belangstelling en aandacht, zooals alles in de natuur dat doet. Het genot dat de boerenwoning geeft is een picturaal genot. Architectonisch leert zij ons bovendien de fundamenteele beteekenis kennen van verschillende factoren, die bij de oplossing van het groote vormprobleem een rol spelen. Het besef dat de boerenwoning de beteekenis van deze gewichtige factoren kan doen uitkomen, is mede oorzaak van de belangstelling die de boerderij van architectenzijde ondervindt.

De tentoonstelling van de teekeningen van den heer J. Verheul Dzn. in het Gebouw van de Technische Hoogeschool te Delft, geeft daarvan weer een bewijs.

De heer Verheul is getroffen door de schoonheid van zoo tallooze Zuidhollandsche boerenwoningen, en heeft die schoonheid in zijn aquarellen willen vastleggen.

Verscheidenheid van schoonheid. Want het is merkwaardig hoe verscheiden nog het aantal typen is dat — buiten het vormprobleem om — binnen de grenzen van de uitsluitende voldoening aan de practische eischen, is kunnen ontstaan. De differentieering en nuanceering, waarin de natuur zich openbaart, vinden wij hier terug.

Zoo nu en dan, zoodra de boerderij, behalve aan de utilitaire eischen, ook aan zekeren rang en stand moet voldoen, treedt het architectonisch element op, krijgt zij „architectuur". In een verkoopsannonce zou dan kunnen worden geschreven „onder architectuur gebouwd". Maar van bewustheid, die architectuur kenmerken moet, is toch nauwelijks iets te bespeuren.

De teekeningen van den heer Verheul, een serie van 85 stuks, geven overzichtelijk de beïnvloeding — en den graad daarvan — van het bewust aesthetisch willen op het onbewuste begripsvolle, logische bouwen.

De aquarellen, ouderwetsch van kleur en behandeling, getuigen, behalve van de oprechtheid, waarmede de vervaardiger zich aan zijn taak overgaf, van zijn goed en geschoold teekentalent. Hoe veel liever zijn ons zulke teekeningen, die waarde hebben, dan die bedenkelijke reisteekeningen, die in „moderne" kleuren opgezet, gebouwen moeten „verbeelden".

Herhaaldelijk deden deze teekeningen mij het werk van Henri Rousseau in de gedachte komen, niet door overeenkomst van beider werk, maar dezelfde eerlijkheid, die mij in Rousseau's werk zoo boeit, voelde ik ook hier als iets weldadigs.

De heer Verheul, voor wien het maken der teekeningen een groot genot is, zal de serie nog uitbreiden. Wij hopen, dat zijn arbeid nut zal kunnen stichten, met betrekking tot de waardeering van het mooie Hollandsche boerenhuis en de beteekenis die het voor den architect heeft.

DANS EN WAJANG. DOOR JAN POORTENAAR.

I. VORSTENLANDSCHE DANSERESSEN.

De serimpi's verschijnen.

Tegen de duisternis des avonds, die om de pendoppo hangt, doemen zij lichtend op, één voor één langzaam; rijzig zijn zij en hoog, alsof hare gestrekte voeten den grond van spiegelig marmer niet raken. Zooals juweelen fonkelend worden bij 't opengaan eener zware schrijn, zoo glanzen zij en stralen van sieradiën en gesteenten. De amberig-geel gezalfde gelaten zijn strak en immer onbewogen; zij zijn als cameeën gevat in goudelend oranje van geciseleerde diademen, borsthangers en oorversierselen. Lampeglansen overspelen de rijke zij-gewaden en oriëntale tooi.

Het bronzen gonzen van de gongen golft als een diepe zee; de dansfiguren deinen mede, steeds langzaam, voet voor voet, wiegen zij aan. De tred is licht, het lichaam rank, 't gelaat verstard, omfloersd en néérgericht de blik. Zachtbuigend, rozig is de lijn die als een dunne haal van een penseel de oogleden opkleurt; ook het wit der oogen is getint. Fel glimzwart plekt de tot ornament verteekende wenkbrauw en evenzeer gestijld zijn de goudgelooverde haarpunten langs het oor; de masker-lipjes rood gelakt. De gaaf-getrokken wrong van de diepzwart glanzende haren is met melatibloemen overstrooid, trilbloemen van sprankelend filigrain wiegelen op hoogen, veerenden steel en tintelen bleek in het licht. Als zeldzame, nachtelijke bloeiende kasplanten staan roerloos de fragiele danseressen nu — dan gaat haar ijl gebaar als het geheimzinnig bewegen van een vreemde bloem, zwaargeurig, wonderbaar. Leven kan het slechts in die afgesloten kratonsfeer van goud en elpenbeen, waar de lucht loom is van warmte en immer vervuld van zacht gamelangerucht, waar alles onaantastbaar blijft voor beroering van buiten en alles zich naar de hoogheid richt en de verlustiging dier prachtlievende heerschers, die zich Dragers der Aarde of Middelpunt der Wereld heeten.

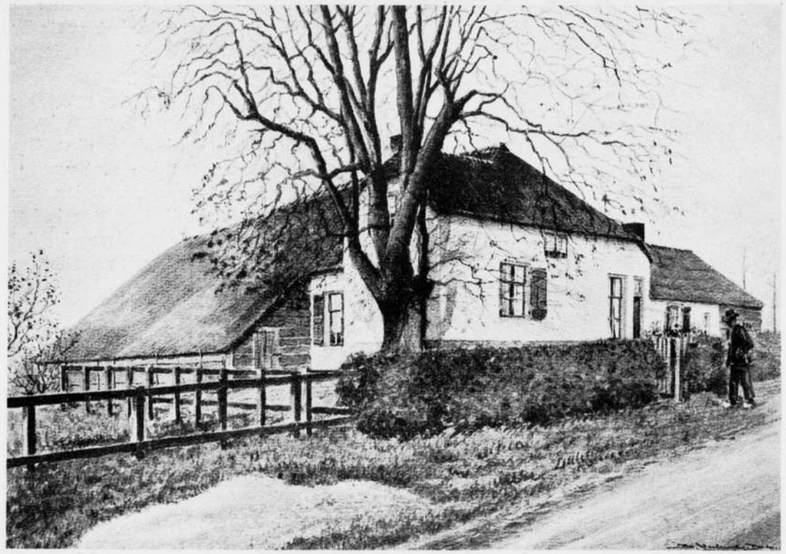

BOERDERIJ A.D. KERKESTEEGITE KIJFHOEK (GEM. ZWIJNDRECHT). AQUAREL DOOR J. VERHEUL Dzn.

JAN POORTENAAR FEC.

Zij zijn de onbereikbare afgoden van het volk, emblemen van Aziatische macht en praal; een waas van heiligheid omhult ze en van diep onder den nu oppermachtigen Islam, van diep onder het nu vergeten Hindoeïsme en den dienst van Shiwa vloeit nog de oude stroom van het fetischisme door de Javaansche harten, het polynesisch oer-gevoel dat de geest van den fellen profeet in eeuwen niet vermocht aan te tasten en in de eeuwenoude verheerlijking van den vorstelijken despoot weerklinkt. Vergeten is nochtans dit volk Shiwa, zijn Nandi, gelijk het Boeddha vergat. In den een noch den ander ziet of voelt het meer dan den fetisch van weleer, wien bloemen en rijst worden geofferd opdat de ongekende, machtig want onbegrepen, geen toorn tegen den nietige zal koesteren. Vergeten is het de strekking en bedoeling van den eens wellicht ritueelen dans, gelijk de beteekenis van den Garoeda vergeten werd in het gestadig wentelen der immer zichzelf gelijke dagen die, missend merk van jaargetij, de eeuwen zonder kenteeken doen verglijden. Toch kerft nog de bekwame hand des houtsnijders gedachteloos dien Garoeda in des Soesoehoenans statiewagen — de karos van „Hem, aan wien een iegelijk is onderworpen". Vergeten is het volk, dat het Vishnoe's embleem is, dat den machtige in statie wordt nagedragen bij de ampilan, vergeten, hoe — eindeloos veel jaren her — de rij der hemelnimfen Brahma's verrukking werd. Was de dans, edel als die der hemelsche apsara's, eens het offer dat de Heerscher bood dien goden, machtiger nog dan hij? Waren toen reeds de tempelmaagden uitverkoren uit de schoonsten van het land, gewijd, geheiligd bijna, tot lange jaren van stage oefening bestemd en eindelijk waardig om met hare teere lichamen te weven dat magisch arabeskenornament, ijl als de gedachte en ongrijpbaar-vluchtig? Is het door de verloren beteekenis dat deze broze gebaren aandoen als het bewegen der bladeren eener verwelkende bloem, en de bedoyo's en serimpi's zelf als bloemstengels, deinend in den immer luwen, immer loomen tropenwind? En wijst de traditie, dat het danseressenkleed de Oud-Javaansche bruidsdracht zij, op het eenmaal wijden van haar leven aan een nu verganen eeredienst, en is niet gezegd, dat het gansche leven der Javanen een droom is van voorbije dagen?

Het Oosten is waarlijk tijdeloos. Volgens vastgelegde dansfiguren strekken en wringen de serimpi's en bedoyo's de slangenarmen, spannen zij als in trance de dunne vingers hol, en niemand kan de eeuwen tellen dat zij het zoo reeds deden. De handen schrijven teekenen van sterrewichelarij in de ruimte, of vouwen zich als bloemebladen samen, de vingers strak, tot zij geheven worden in het offerand-gebaar van den sembah, en wenden en vervloeien gaat het lijnenspel

JAN POORTENAAR FEC.

als het water dat de sawahs dekt. Daar is in de kunst van het Oosten een eindelooze continuïteit, een canon, hiërarchie, die voor ons kunstleven als ondragelijkkwellend zou worden gevoeld, doch dáár de onverwelkbare stam is, waaruit de nieuwe bladen telkens spruiten. Dies is het, dat Azië niet bewaart doch vergaan laat en nieuw schept, daarmede de natuur des lands weerspiegelend, wier eindelooze cirkelgang zich in de gepeinzen der denkers tot Brahma, Vishnoe en Shiwa — Schepper, Onderhouder, Vernietiger — kristalliseerde. Evenzoo reïncarneert zijn kunst ononderbroken, onveranderd — tijdeloos.

Gelijk bedwelmende vlinders zijgen de serimpi's neder en buigen loom het getooide hoofd, dan zwelt de gamelan dreunend aan en bij de tinkelende cascaden van 't geluid der metallophonen verrijzen zij, met de vingertoppen nauwelijks den vlammenden zijden sampoer beroerend, die zij als in aanbidding opheffen en dan trillend doen uitwaaieren bij het rappe voorwaartsgaan. Luchtig zweven zij, schuim van golven voor den wind gelijk als Brahma's hemelnimfen op den eindeloozen oceaan. Schiep niet de heilige Ratoe Kidoel, de Godin van de Zuidzee — die Oppermachtige, die den vorst van Soerakarta Adiningrat, Edele stad van Helden, bij wijlen in den toren van zijn kraton bezoekt, zelve een dans voor den grooten Heerscher van het Al? In de grijze tijden van het Rijk Mataram danste zij, opperst gunstbewijs ooit een sterveling door de Heilige Godin geschonken, tot verheugenis van den machtigen aardschen keizer, den Sultan Agoeng, en schonk hem de hemelsche genade, dien goddelijken dans, aan Brahma gewijd, te doen navolgen door zijn dansmaagden. Dies dansen de slanke gestalten der uitverkoren hovelingen deze nog op heilige dagen voor den Soesoehoenan, die is de As, het Middelpunt der Firmamenten.

MEDEDEELINGEN VAN HET CONGRES-COMITÉ, IV.

2e verantwoording der inschrijvingen op het Garantiefonds, tot 29 Maart 1927.

Eindsaldo 1e verantwoording . .	ƒ 505.
W. P. C. K.	„ 25.
E. v. L.	„ 10.
A. B. v. G.	„ 50.
D. F. S.	„ 100.
F. K.	„ 25.
	ƒ 715.

Langzaam, maar zeker, groeit het fonds. We hebben nu — hè! hè! — bijna de helft vol. De tweede helft zal beter gaan, 'n beetje vlotter, het werk begint wat te wennen.....

„Je bent vervelend, penningmeester!".

Kan ik het helpen? Het ligt aan U zelf om mij den mond te snoeren.

AMSTERDAMSCHE BEBOUWINGEN. BOUWBLOKKEN AAN DEN INSULINDEWEG.

AMSTERDAMSCHE BEBOUWINGEN. BOUWBLOKKEN AAN HET BONIPLEIN EN CELEBESSTRAAT

PETER ALTENBERG. (CITATEN UIT ZIJN WERK).

De Japansche Appelboom.

In Japan bloeien de appelboomen zoo prachtig als in geen ander land. De bloesems welke hun kracht voor de vrucht moeten bewaren, kunnen niet zoo mooi worden als de bloesems, die hun geheele kracht voor zichzelf, voor hun bloeien, gebruiken kunnen.

De Bron.

Bestond de bron?
Een kind kwam, wierp er steentjes in; . . .
Neen zij bestond niet.
Een dame kwam en weende . . . .
Neen zij bestond niet.
Een man kwam en dronk . . . .
Neen zij bestond niet.
Een kunstenaar kwam en zag . . . .
Toen bestond de bron.

Idealen.

Aan zijn idealen tegronde kunnen gaan, beteekent Levenskrachtig zijn.

De Bron.

„Zoolang ik dorst heb, zie ik de glans der bron niet, hoor ook niet de symphonie van haar ruischen" sprak de jongeling. „Zoolang ik dorst heb, zie ik de glans der bron, hoor ik de symphonie van haar ruischen" sprak de man. „Eeuwig zie ik de glans van de bron, hoor ik de symphonie van haar ruischen" sprak de grijsaard.

Twee Dichteressen.

Gedicht eener moeder aan de wieg van haar kind:
„Hoe ligt ge daar, kracht en zwakte mijns harten, heel mijn geluk en heel mijn angst. . . . ."
Gedicht eener moeder aan de wieg van haar kind:
„Ssst . . . Ssst . . . Ssst . . . — — — — —"

TENTOONSTELLINGEN.

Kon. Kunstzaal Kleykamp, Tentoonstelling van werken van Fransche Schilders der 19e eeuw, 26 Maart—14 April.

De tentoonstelling bevat o.a. werken van Cézanne, Corot, Degas, van Gogh, Fantin Latour, Manet, Matisse, Monet, Pissarro, Redon, Renoir en Sisley.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD EN ARCHITECTURA

COMMISSIE VAN REDACTIE: H. TH. WIJDEVELD VOORZITTER, J. P. MIERAS SECRETARIS-REDACTEUR. H. C. VERKRUYSEN REDACTEUR. C. J. BLAAUW, WIEGER BRUIN, J. C. MEISCHKE, C. B. POSTHUMUS MEYJES, Ir. A. J. VAN DER STEUR. RED.-ADRES WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM, TEL. No. 36736 POSTGIRO No. 122568.
ABONNEMENTSPRIJZEN BIJ VOORUITBETALING VOOR NEDERLAND f 10.—, BUITENLAND f 15.— 'S JAARS. ADVERTENTIËN 1—6 REGELS f 1.80, ELKE REGEL MEER f 0.30. BIJ CONTRACT BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN.
UITGEVERS EN BUREAUX VOOR ADMINISTRATIE MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5, DEN HAAG.

9 APRIL 1927. No 15

OVER SCHOONHEIDSCOMMISSIES

DOOR Ir. A. J. VAN DER STEUR.

EEN WARE GESCHIEDENIS TOT LEERING EN VERMAAK VAN WIE HET AANGAAT.

U kent de loodgrijze bazalten glooiing, die bij het begin van het Damrak van de straat afdaalt naar het water? Daar speelt mijn verhaal. Er was een man, die op die plaats een gebouwtje met een aanlegsteiger wilde stichten, voor motorbootjes, en in het kantoortje wilde hij inlichtingen op scheepvaartgebied verstrekken aan wie zulks mocht wenschen. Inderdaad een aanlokkelijk plan, waarvoor hij weldra den steun van verschillende gemeentelijke autoriteiten mocht verwerven. Zoo kwam zijn plan in een stadium, waarin hij de hulp van een architect niet langer kon ontberen, en wendde hij zich tot een architect. . . . ik ken hem goed; mijn verhaal is uit de eerste hand.

En dan weet U ook wel, hoe dat vaak gaat: 't geval was eerst een steigertje met een heel klein houten kastje erop, en al pratende en al teekenende groeide het huisje uit, tot het ten slotte een heel paviljoentje werd, plezierig op paaltjes in het water staande, een beetje van den kant af, en een trap langs de steenen glooiing zou er naar beneden gaan, naar het steigertje toe.

De architect maakte een paar nette teekeningen, en die werden geblauwdrukt, en de blauwdrukken werden, gevoegd bij een officieele aanvrage aan B. en W. tot het verkrijgen van Gemeentewater en -grond in huur, met bovengenoemde bestemming, ten Stadhuize ingediend. Het zaakje doorliep daar in de tijdruimte van enkele maanden een goed half dozijn adviseerende instanties en kwam ten slotte terecht bij de Schoonheidscommissie.

Deze delibereerde er over en gaf als haar meening te kennen, dat zij het zou betreuren, wanneer B. en W. toestemming zouden geven tot het bouwen van een gebouwtje op die plaats, maar aangezien B. en W. er sterk vóór schenen te zijn, zou zij er zich bij neerleggen, mits het gebouwtje zou voldoen aan zéér hooge aesthetische eischen. Dit nu, vond zij, kon van het ingediende ontwerpje niet worden gezegd, weshalve zij in overweging gaf, een ander ontwerpje in te dienen, dat — en hier zat de kneep — een betere aansluiting aan de steenen glooiing zou vertoonen.

De beslissing werd den architect medegedeeld door den met het overbrengen van dergelijke mededeelingen belasten ambtenaar. Hij dacht er eens even over en gaf toen te kennen, dat er in dat geval niet anders opzat dan het huisje op den kant te zetten, en boven de straat uit. De ambtenaar keek bedenkelijk en gaf te verstaan, dat de Schoonheidscommissie van meening was, dat het uitzicht niet mocht worden benomen. Dus: vast aan den wal, maar niet boven de straat. Denk U dit in. . . . beperkte geldmiddelen. . . . Je kunt toch geen kelder maken in den wal. . . . . hoe ziet dat ding er van boven uit. . . . . enfin, de architect ging met looden schoenen naar huis.

Hij besteedde twee weken van denken en twee dagen van teekenen aan een ontwerp, dat vast zat aan den wal en er toch niet bovenuit kwam, en het werd een soort van paviljoentje, dat in zijaanzicht door de schuine lijn van de glooiing ruw werd afgesneden, en waar je van de straat af een dak zag, met den nok een 50 c.M. boven den grond. Hij vond het, min of meer — radeloos als hij was geworden — nog niet eens zoo gek, maar de Schoonheidscommissie vond dat wel, en ketste het op grond van zijn verkeerd karakter.

De architect gaf het niet op, gooide de heele zaak overboord en begon van nieuw af aan. 14 dagen later was er weer een ontwerp: nu kwam het boven de kade uit, gedeeltelijk tenminste, en het was, alles bijeengenomen nogal krampachtig uitgevallen, en dat vond de Schoonheidscommissie blijkbaar ook, want die oordeelde nu, dat de architect maar eens moest zoeken naar eenvoudige hoofdvormen.

De eenvoudiger hoofdvormen kwamen weer een week of drie later en toen. . . . . oordeelde de Schoonheidscommissie dat, ernstige en goedbedoelde pogingen van den architect ten spijt, het nu wel gebleken was, dat het onmogelijk was, op deze plaats een gebouwtje te dulden, weshalve zij, na 4 voorontwerpen, meende te moeten terugkomen op haar eerste beslissing. Architect en principaal, nog niet strijdensmoede, hebben het er niet bij gelaten en hooger beroep aangeteekend bij B. en W. B. en W. hebben er niet anders op geweten, dan de Schoonheidscommissie in

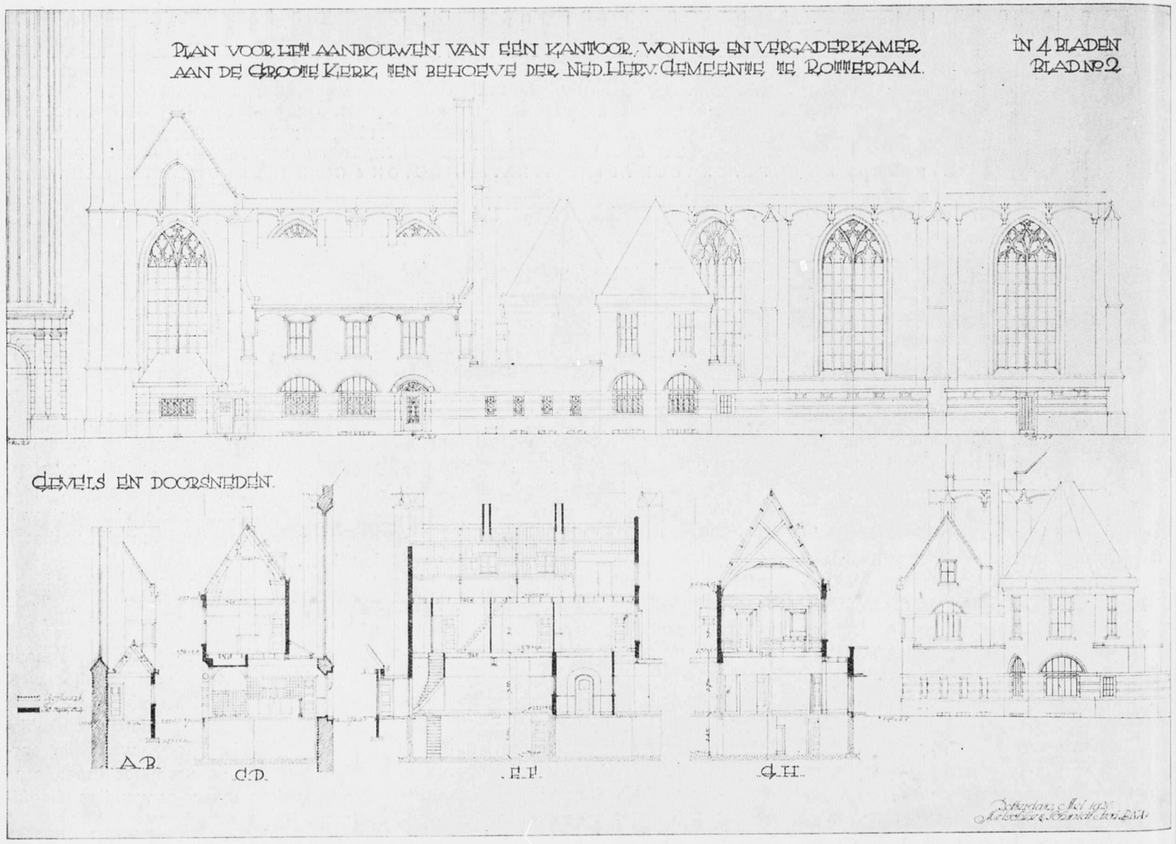

pleno over deze aanvrage te laten beslissen, en toen dit was geschied, bleek het toch weer wèl te kunnen met een gebouwtje op die plaats en werd de zaak wederom aan een der subcommissies toegewezen ter afdoening.

De strijd had toen omstreeks 4 maanden geduurd en eerst toen werd den architect de gelegenheid gegeven, zich eens persoonlijk, mondeling, met de Schoonheidscommissie te verstaan. Edoch, de kritiek, welke hij te hooren kreeg, was nog maar tamelijk weinig duidelijk: hij kon er alleen uit opmaken, dat de Schoonheidscommissie bezwaren had tegen het feit, dat hij een houten gebouwtje zette op deze steenen glooiing, en dat in ernstige overweging werd gegeven, het huis op zijn minst van een steenen onderbouw te voorzien.

„O ja", zei de architect, „dat ben ik volkomen met U eens, maar ziet U, m'n principaal, en diens portemonnaie, die leggen ook nog eenig gewicht in de schaal". Maar ziet, de principaal wou dat dan wel betalen, als hij in 's hemelsnaam zijn huisje maar kreeg. En zoo werkte de architect zijn ontwerp No. 4 nog eens om tot ontwerp 4a, en dat werd afgekeurd! De strijd had toen 5 maanden geduurd.

De architect weet niet, wie het reddende woord in de Schoonheidscommissie toen heeft gesproken, waardoor de zaak tenslotte in het reine kwam. Maar één van de leden, die blijkbaar de zaak nog niet volkomen hopeloos zag, werd in die ver-

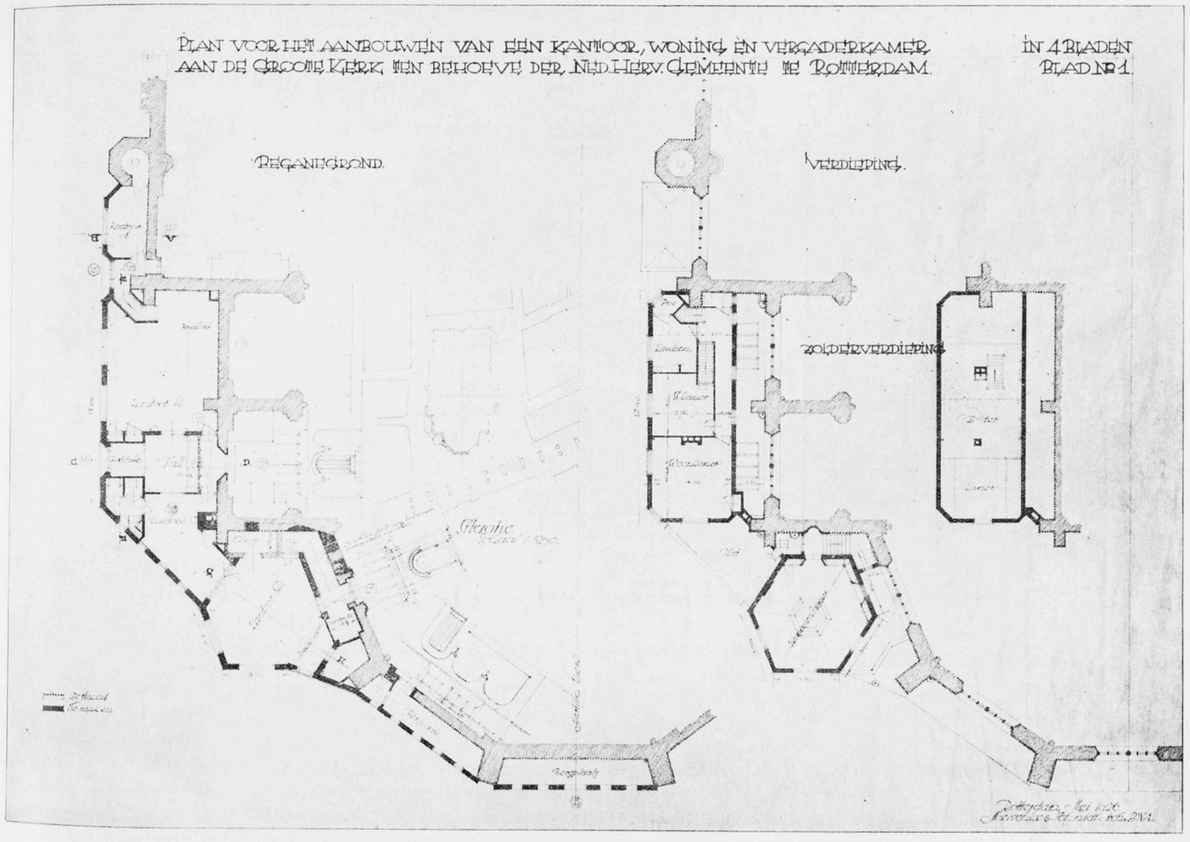

gadering, waarin plan 4a sneuvelde, gedelegeerd om te trachten, het zaakje in persoonlijke bespreking met den architect tot een goed einde te brengen.

Let wel — ik heb zooeven gezegd, dat de strijd 5 maanden had geduurd. 5 maanden van koppig volhouden en steeds maar weer opnieuw de zaak in studie nemen door een jong goedwillend architect, die het zijn eer te na vond om met de Amsterdamsche Schoonheidscommissie niet tot een resultaat te komen!

En weet U, wat er toen gebeurde? De bespreking tusschen den gedelegeerde en den architect had plaats op een zomeravond in het einde van Augustus 1925, zoo even na het eten; het geheel duurde niet langer dan een half uurtje: er was geen teekening bij noodig, geen potlood of pen of wat dan ook, maar de strijdensmoede architect ging, met nieuwe kracht bezield, naar huis; kon den gedelegeerde den volgenden dag een voorloopig schetsje voorleggen, dat zijn goedkeurig wegdroeg en 14 dagen daarna was het plannetje ook door de Schoonheidscommissie definitief goedgekeurd en konden de verdere formaliteiten, die met den bouw betrekking hadden, en die met deze zaak verder niet te maken hebben, verder worden afgewikkeld.

Na een oponthoud van 5 maanden, 5 voorontwerpen met al den aankleve van dien, een inspanning van krachten op geen stukken na geëvenredigd aan het resultaat, en dat alles alleen omdat de Schoonheidscommissie 5 maanden te laat op het idee

DE GROOTE KERK TE ROTTERDAM MET DEN AANBOUW, ZOOALS HIJ WAS.

is gekomen, de zaak eens kalm en gemoedelijk door een tactvol lid persoonlijk te laten bepraten met den architect, die het spoor een beetje bijster was geworden, maar toch blijkbaar geen volkomen idioot is.

Mijn geschiedenis is hiermee eigenlijk ten einde. Het huisje is gebouwd in den afgeloopen zomer: het doet in dit verband niet ter zake, dat het na afloop van den onderhoud-termijn, terwille van de..... Rrreclame.... door den eigenaar aan alle zijden met wanstaltige reclameborden is behangen, al mag de architect daar wel van zeggen dat het verdrietig is en dat hij hoopt op de spoedige totstandkoming van een behoorlijke reclameverordening. Maar dit laatste terzijde.

Ik wilde alleen maar dit opmerken, dat dit getrouw verhaal van wat een jong, beginnend architect te Amsterdam is overkomen, een treffende illustratie is in het chapiter der Schoonheidscommissie van: „hoe het n i e t moet". En bovendien een kleine vingerwijzing in de richting van een zoo groot mogelijke mate van welwillende samenwerking tusschen Schoonheidscommissie en architecten.

PRIJSVRAAG VOLKERENBONDSPALEIS GENÈVE.

Door het bestuur der Afdeeling Bouwkunst en Kunstnijverheid van den Haagschen Kunstkring wordt overwogen het houden van een tentoonstelling van schetsen, voorontwerpen, teekeningen enz. voor het Volkerenbondspaleis te Genève. Het voornemen is, deze tentoonstelling te houden, in de zalen van den Kustkring, zoodra de uitspraak van de Jury bekend is en de deelnemers van hunne verplichting tot anonymiteit ontheven zijn.

In de eerste plaats verwacht het bestuur de medewerking van de mededingers aan de prijsvraag, welke allicht schetsen, voorontwerpen, foto's van hunne inzendingen bezitten. Voorts meent het te mogen verwachten, dat er meerdere architecten zullen zijn, die van het zoo belangrijke onderwerp studie gemaakt hebben of wel daarvan willen maken, ten einde de daaraan verbonden moeilijkheden en de resultaten van de prijsvraag beter te kunnen beoordeelen. Deze studie zou aanleiding kunnen zijn tot het maken van enkele schetsen of studies, die zeer interessant kunnen zijn.

Het bestuur der 2e Afdeeling (Bouwkunst en Kunstnijverheid) van den Haagschen Kunstkring zal gaarne zoo spoedig mogelijk meedeeling ontvangen, van hen, die in principe bereid zijn tot eenige inzending, onder opgave van het aantal vierkante meters wandvlak, waarover zij zouden wenschen te beschikken.

Voor het bestuur der 2e Afdeeling
van den Haagschen Kunstkring
J. W. JANSEN, Secretaris.

DE GROOTE KERK TE ROTTERDAM MET DEN AANBOUW, ZOOALS HIJ WORDT.

NIEUWE AANBOUW AAN DE GROOTE KERK TE ROTTERDAM.

ARCHITECTEN MEISCHKE EN SCHMIDT B.N.A.

Door de uitbreiding van de kerkelijke administratie ontstond behoefte aan veranderingen in de tegen de Z.O.zijde van de Groote Kerk te Rotterdam aangebouwde perceelen.

Een eenvoudige verbouwing van de op de afbeeldingen voorkomende reeks aanbouwsels bleek ondoenlijk door den bouwvalligen staat waarin ze verkeerden.

Afbraak, waartoe na eenig beraad werd besloten, bracht vanzelf de lastige vraag mede op welke wijze een nieuwe bebouwing, die nu eenmaal niet te vermijden was, aan den voet van het eerbiedwaardig kerkgebouw zou moeten geschieden. Op verzoek worden thans enkele schetsen gegeven, die voorloopig een denkbeeld geven van de richting.

Naderhand, zal mogelijk gelegenheid bestaan aan de hand van foto's van het voltooide werk een nadere toelichting te geven.

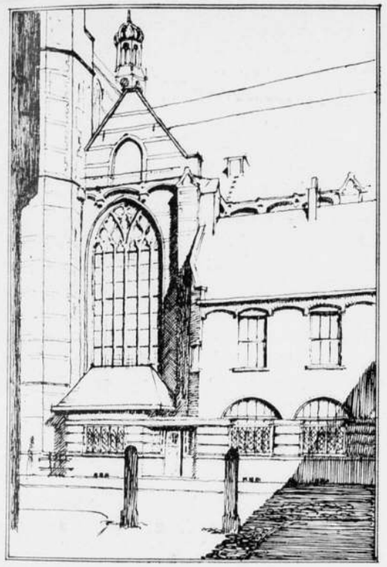

DE GROOTE KERK TE ROTTERDAM MET DEN AANBOUW, ZOOALS HIJ WORDT.

ONTVANGEN BOEKWERKEN.

PAUL PARENT. L'Architecture des Pays-Bas Méridionaux (Belgique et Nord de la France) aux XVIe, XVIIe et XVIIIe siècles. Paris et Bruxelles van Oest 1926.

Al te lang reeds hebben wij gewacht met de bespreking van dit belangrijke boek, dat speciaal voor ons Noord-Nederlanders zooveel wetenswaardigs bevat. Als verontschuldiging hiervoor moge gelden dat dit werk van 219 bladzijden van een buitengewone kennis der talrijke monumenten getuigt, zoodat het veel moeite kost den schrijver geheel te volgen. Uit den aard der zaak kon slechts een betrekkelijk gering aantal reproducties gegeven worden, zoodat men, om geheel de bedoelingen van den schrijver te begrijpen, vele afbeeldingen op moet zoeken.

Intusschen krijgt men ook bij een oppervlakkig doorlezen veel respect voor de wijze, waarop de omvangrijke stof is behandeld. Hoe buitengewoon belangwekkend is deze architectuur der Zuidelijke Nederlanden in de genoemde drie eeuwen. Dadelijk echter zij het ons veroorloofd te betreuren dat de schrijver blijkbaar geen gebruik heeft gemaakt van het werk van Robert Hedicke over Cornelis Floris, dat 14 jaar geleden verscheen. Hedicke heeft zijn stof zeer ruim gezien, zoodat door hem een groot gebied is bestreken, dat nu weer op andere, en dikwijls minder „gründliche" wijze is geschied. Hier is een duidelijk voorbeeld dat Internationale Intellectueele samenwerking dringend noodig is. Ook de studie van Hedicke over Dubroeucq wordt niet genoemd.

Een ander bezwaar zijn de toelichtende systematische teekeningen, die, behalve weinig fraai, ook zeer onbeholpen zijn. En bovendien is het boek onaangenaam in het gebruik door het inplakken der losse platen.

De indeeling van het geheel is helder en overzichtelijk. Na een introductie wordt in vier hoofdstukken de burgerlijke architectuur behandeld, waarbij orde gebracht wordt in het zoo rijke en afwisselende ornament, waarbij verschillende scholen worden gegroepeerd en betiteld, zooals de auriculaire stijl van Francquart.

Daarna volgen vier hoofdstukken over de kerkelijke bouwkunst na een overzicht, waarbij de werkzaamheid der Jezuïetenorden en de contra-reformatie wordt besproken. Zeer systematisch worden de middeleeuwsche tradities in de Jezuïetenkerken gesteld tegenover de werkelijke „innovations".

In het tweede gedeelte behandelt de schrijver de verbreiding der architectuur, die in Vlaanderen haar bakermat aanwijst, hetgeen echter allesbehalve als volledig kan worden beschouwd. Interessanter is de daarop volgende vergelijking tusschen de architectuur der Jezuïeten in België en van die in de andere landen, speciaal Italië.

In een Conclusie worden zeer belangwekkende opmerkingen gemaakt over de barok in Nederland en die in Italië.

DE GROOTE KERK TE ROTTERDAM MET DEN AANBOUW, ZOOALS HIJ WAS.

Een uitvoerige — doch verre van complete — litteratuuropgaaf is ten slotte toegevoegd.

Wij mogen den schrijver dankbaar zijn voor dit hoogst belangrijke werk. S.

PRIJSVRAAG BEBOUWING VAN BIRMINGHAM.

Op het bureau van de Redactie ligt ter inzage de lijst van vragen en antwoorden, betrekking hebbende op de prijsvraag, bovengenoemd.

PRIJSVRAAG VERBETERING OMTREK PALAIS DE JUSTICE TE BRUSSEL.

De teekeningen en foto's, bij deze prijsvraag behoorende, liggen op het bureau van den B.N.A. ter inzage.

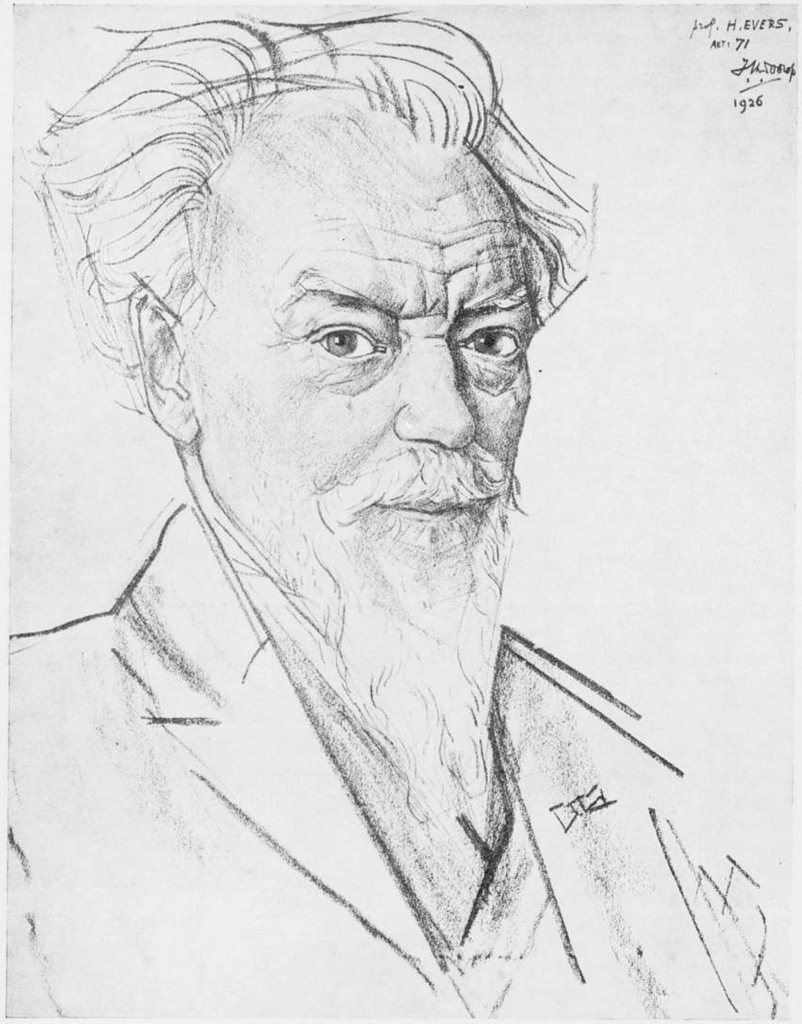

PORTRET VAN PROF. HENRI EVERS.

GETEEKEND DOOR JAN TOOROP.

Dit portret is aangeboden namens de oud-leerlingen der dagcursus van de Academie voor B. K. en T. W. te Rotterdam, op Woensdag 7 April 1927, door een comité, waarvan de heer P. G. Buskens Voorzitter en de heer Albert Otten Secretaris-Penningmeester is.

DE WONINGWET EN DE IN GEBREKE ZIJNDE GEMEENTERADEN

DOOR L. H. E. VAN HYLCKAMA VLIEG B.N.A.

„STELT DE RAAD VAST" (art. 31 der Woningwet).

Er is wel eens gezegd dat een wet eerst dan zou moeten worden vastgesteld als zij weerklank vindt in de conscientie van het Volk. Dit inzicht vindt steun in de overweging dat een wetsbepaling gemakkelijker of sneller zal worden nageleefd of uitgevoerd, naarmate haar inhoud gemeen goed is van zoo groot mogelijk aantal burgers. De ervaring schijnt dit ook te bevestigen. Men hoort, om enkele voorbeelden te noemen niet van moeilijkheden bij de handhaving van veiligheidswet, hinderwet, gezondheidswet, die toch evenals de woningwet tot de sociale wetten behooren. Heeft men te hoogen dunk gehad van Gemeenteraden toen men aan deze 'n zoo groot aandeel gaf in de uitvoering der woningwet? Of zijn er andere oorzaken die tot hare sabotage leiden. 'n Feit is het, dat tal van Gemeenten nog steeds in gebreke zijn uitvoering te geven aan art. 31 der woningwet, en dat daardoor de belangen der Volkshuisvesting steeds meer in 't gedrang komen. Want die Volkshuisvesting is gebaat als de, om de kom eener Gemeente gelegen terreinen een bepaalde bestemming hebben, en geschaad wanneer die met speculatieve doeleinden van hand tot hand gaan en daardoor tot onredelijk hooge prijzen worden verkocht.

Die Volkshuisvesting omvat naar hedendaagsche begrippen echter meer dan de aanbouw van 'n voldoend aantal woningen voor de onderscheidene groepen der bevolking. Zij omvat immers ook de aanleg van parken, pleinen, sport- en speelvelden, kanalen en wandelwegen, en dit alles moet achterwege blijven, indien niet overeenkomstig de Woningwet en hare imperatieve voorschriften, is vastgesteld wáár en in welken omvang die parken of plantsoenen, speelvelden enz., zullen worden aangelegd.

Een sprekend bewijs hiervan levert ons hetgeen ten vorigen jare in den Raad der Gemeente Leeuwarden is voorgevallen.

Nàdat reeds herhaalde malen door leden van den Raad op de vaststelling van 'n uitbreidingsplan was aangedrongen, had het Dagel. Bestuur (B. en W.) ten onrechte medegedeeld, dat „wel-is-waar de, bij de wettelijke voorschriften vereischte teekeningen" waren ingezonden, doch dat deze „zonder een nauwlettende revisie voor het doel niet geheel bruikbaar" zijn. Inmiddels werd een plan van verkaveling tot bouwterreinen opgemaakt van een vrij groot aan de Gemeente toebehoorend stuk grond in de onmiddellijke omgeving van de bebouwde kom, dat volgens het ingezonden uitbreidingsplan voor sport- en tentoonstellingsterrein was aangewezen. Dit stratenplan komt in den Raad in behandeling en werd na vrij uitvoerige discussie, waarbij echter met geen woord is gezegd, nog minder aangetoond, dat de daarop betrekking hebbende teekeningen voor het uitbreidingsplan niet bruikbaar waren, aangenomen.

Bij die discussie werd de noodzakelijkheid van 'n sportterrein, de gunstige ligging van 't stuk grond in quaestie en 't feit dat de Gemeente eigenares is, van verschillende zijden betoogd, — doch de argumenten van de zijde van B. en W. aangevoerd voor verkaveling als bouwterrein, — omdat dit voor de Gemeente uit financieel oogpunt 't voordeeligst zoude zijn, hebben 't in dezen gemeenteraad gewonnen. En hiermede is incidenteel beslist niet slechts dat er ter plaatse, buitengewoon gunstig aan 2 verkeerswegen gelegen geen sport- en tentoonstellingsterrein zal komen, maar ook dat de gemeente elders, aan deze zijde van de stad, in afzienbaren tijd geen dergelijk terrein zal kunnen aanleggen dan ten koste van aanzienlijk hoogere sommen dan voor het bovenbedoelde noodig geweest zouden zijn.

Dergelijke gevallen nu, doen zich vandaag in de Gemeente X, morgen in Y, en overmorgen in Z. voor, en het schijnt daarom noodzakelijk nog eens de aandacht te vestigen op 't feit dat aan de officieele vaststelling van 'n uitbreidingsplan groote belangen gebonden zijn.

Bij de wijziging en uitbreiding van art. 5 der Woningwet is ter zake van een uitbreidingsplan door de toenmalige ministers in hun memorie van antwoord op het voorloopig verslag in de Tweede Kamer reeds opgemerkt:

„Een goed uitbreidingsplan geeft een beeld „van de stadsontwikkeling door „de bestemming van de gronden o.m. „tot industrieterrein, villapark, sportter„rein, wandelpark, plein, verkeerswegen „en woonstraten. Dit alles vraagt om be„scherming, omdat het niet maar een „losse fantasie, maar een wel overwogen „en goed doordachte ontwikkeling van de „Gemeente moet omvatten. Het Bouw„verbod (reeds vóór de wetswijziging in „de wet genomen) is daartoe volstrekt „ontoereikend."

Men zou moeten onderstellen dat deze opvatting inderdaad gemeengoed ware bij de Gemeenteraden, vooral voor de groote en grootere gemeenten. De feiten leeren echter anders, en het is daarom goed, het kan althans goed blijken te zijn, dat onkundige of onwillige gemeenteraden door de hoogere Bestuurscolleges, de Gedeputeerde Staten der Provinciën, gedwongen kunnen worden. Zoowel deze, als de Gemeentebesturen zijn toch gebonden aan de wetten des lands. Welnu, art. 31 stelt als gebiedende eisch:

1. „In Gemeenten die meer dan 10000 zielen hebben alsmede in gemeenten wier zielental in de laatste 5 jaren met meer dan een vijfde is toegenomen stelt de Raad, behoudens vrijstelling voor ten hoogste 10 jaren van Gedeputeerde Staten, een plan voor uitbreiding vast, waarbij de bestemming voor de naaste toekomst van den in dat plan begrepen grond in hoofdzaak wordt aangewezen."

Van hoe groot belang ook de hoogste Rechtscolleges een stipte en met de bedoelingen des wetgevers overeenkomende naleving der wet achten, moge uit een enkel voorbeeld blijken. Ik haal dat hier aan in verband met 't bovenvermelde feit, dat men aan een stuk grond, dat eigendom der Gemeente was en volgens verschillende Raadsleden voor sportterrein in aanmerking kwam, een andere bestemming gaf, terwijl een der Raadsleden N.B. o.m. gezegd had dat men t.z.t. dan wel over ander terrein, aan 'n particuliere corporatie toebehoorende, zou kunnen beschikken.

Bij K. B. van den 4 Aug. 1913, Staatsblad 341, is beslist:

„Waar niet gebleken is dat er bijzondere „omstandigheden bestaan om de aanwij„zing van een bepaald stuk grond van een „particulier voor speelterrein, plantsoen of „park aan te wijzen, en waar de Gemeente „zelf in de buurt voldoende terrein heeft „liggen, is het in beginsel alleszins billijk „dat de Gemeente haar eigen gron„den voor speelterrein, plantsoen of park „aanwijst en de gronden van particulieren „eerst dan daarvoor bestemt wanneer de „noodzakelijkheid daartoe is gebleken".

Het schijnt onaanvechtbaar dat de Gemeentebesturen met dergelijke Kon. beslissingen rekening hebben te houden.

Niet alleen de wet echter, maar ook een juist inzicht in de economische belangen eener Gemeente eischt de spoedigst mogelijke vaststelling der gem. uitbreidingsplannen. Voor deze en voor de verdere bouwkundige belangen willen we in het volgende nog opkomen.

Reeds in de Woningwet is voorzien dat de vaststelling van een uitbreidingsplan voor de eigenaren van de, in dat plan begrepen terreinen, verstrekkende gevolgen kan hebben. Zorgvuldig heeft de wetgever gewaakt zoowel tegen bevoordeeling van particulieren als tegen onrechtmatig of onbillijk onteigenen ten

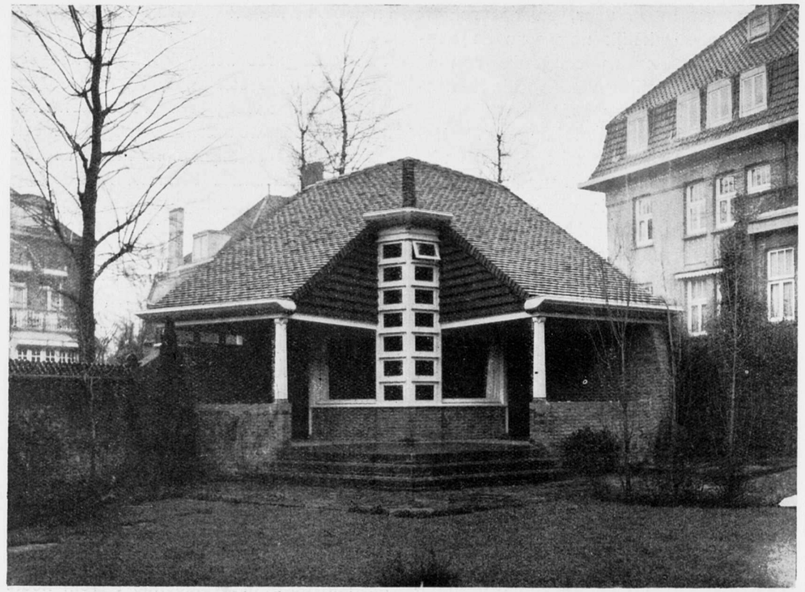

TUINHUISJE AAN DE KONINGSLAAN TE AMSTERDAM. ARCHITECT C. J. BLAAUW B. N. A.

bate der gemeenschap. Vandaar de juiste procedure: ontwerp-plan, — ter visie legging —, mogelijkheid van herziening na ingekomen bezwaren en definitieve vaststelling. Waar nu een eigenaar niet behoorlijk op tijd in staat gesteld wordt van de plannen der overheid kennis te nemen, maar onverwachts, dikwijls bij verrassing voor voldongen feiten komt te staan is het duidelijk dat hij aan benadeeling bloot staat.

Ook ondernemers van partic. woningbouw, industrieelen, woningbouwvereenigingen, zij allen kunnen slechts dan met succes hun taak volvoeren als de overheid aan de hand van de Woningwet leiding geeft. En ook de architecten kunnen slechts dan aan hun principalen behoorlijk gegronde adviezen geven, als door de vaststelling van 'n uitbreidingsplan dat kracht van wet heeft, bepaald is hoe de richting, de afmetingen, de profielen enz. der bestratingen zullen zijn, waar kanalen, bruggen, havens, pleinen of plantsoenen zullen komen en hoe het verkeer, naar en van de, voor bebouwing in aanmerking komende terreinen zal worden geleid.

Niet het minst de stedebouwkundige belangen vragen, neen eischen behartiging. Want deze, uitermate openbare belangen omvatten steeds drie, elk even groote waarden, immers die van het Verkeer, van den algemeenen Gezondheidstoestand, en die van de Schoonheid.

Het hygienisch belang wordt gediend als door doeltreffende aanbouw van arbeiderswoningen het mogelijk wordt oude krotten en sloppen op te ruimen. Het Verkeersbelang wordt gebaat als niet alleen in de nieuwe stadswijken maar ook voor elke binnenstad een plan van aanleg of verbetering wordt vastgesteld waardoor voor handel en industrie de kortste afstanden worden geschapen, de minste slijtage aan de verkeersmiddelen ontstaat en de minste tijd voor verplaatsing noodig is voor alle, in handel of bedrijf betrokken burgers. En het Aesthetisch belang zal worden behartigd als de architect van elk punt in of om de stad weet, welke bebouwing in de onmiddellijke nabijheid van dat punt door de Overheid zal worden toegelaten.

De tijd waarin ieder „maar raak" bouwt moet toch eindelijk eens tot het verleden gaan behooren. Want deze onze tijd, waarin tevens ieder meespreekt van „stadsschoon", en „stedebouwkunde" en „schoonheidseischen", stelt aan den architect den eisch van beperking en aanpassing. Hoe zal echter de architect aan dien eisch voldoen, als alles wat bij of om zijn werk zal worden gebouwd onzeker is, omdat omtrent bouwhoogten, dakhellingen, rooilijnen, bestemming van aangrenzende bouwterreinen enz. niets bekend, laatstaan vastgesteld is. Zelfs in de, naar 't schijnt in alle opzichten groeiende en bloeiende hoofdstad loopen architecten van alom erkende reputatie door dergelijke onzekerheden kans veel en belangrijk werk voor niets te hebben gedaan. Is het niet krankzinnig, althans absurd, dat om een verschil van inzicht over de grenslijnen (rooilijnen aan Rembrandtplein—Utrechtsche straat, eene, met „ons" goedvinden ons beoordeelende „schoonheidscommissie" kans had de totstandkoming van een zeer belangrijk ontwerp tegen te houden, eventueel te verhinderen? Is het niet lachwekkend, dat 't ontwerp van een onzer jongere bekwame architecten, N.B.! Hoogleeraar in de Architectuur, door zulk een commissie kan worden afgekeurd?" Welnu deze dingen zouden niet — in alle geval veel minder voorkomen indien omtrent rooilijnen, bouwhoogten, dakhellingen, algemeen kleuraspect, positieve voorschriften werden gegeven en gehandhaafd. Wij weten dat dit niets nieuws zou zijn en in vroeger eeuwen tot resultaten heeft geleid die we nog bewonderen. Maar vóór alles is noodig dat aan de wet voldaan

worde, door de Gemeenteraden, en indien deze ingebreke blijven, door de Provinciale besturen. Er zijn niet alleen groote economische, maar ook Aesthetische belangen mee gemoeid en geen enkele verontschuldiging schijnt aannemelijk voor een verzuim dat bij goeden wil in korten tijd kan worden hersteld.

L. 31-3-'27.

MEDEDEELINGEN VAN HET CONGRES-COMITÉ, V.

Sinds de vorige opgaven hebben zich voor het lidmaatschap van het Comité Permanent opgegeven de architectenorganisaties in de volgende landen:

Noorwegen, Tsjecho-Slowakije (Duitsche en Tsjechische vereeniging), Bulgarije, Argentinië, Yougo-Slavië, en Roemenië.

Uitnoodigingen zijn verzonden aan: Japan, Brazilië, Griekenland, Chili, Estland, Letland, Lithauen, Luxemburg, Perzië, Finland.

Met het garantiefonds liep het deze week maar matig. Sinds de vorige verantwoording kwam binnen:

Saldo vorige verantwoording .	ƒ 715.—
Ned. Ver. voor Centr. Verw. Industrie	„ 100.—
A. R. H.	„ 25.—
J. d. M.	„ 10.—
Totaal . .	ƒ 850.—

Wij mogen wel eens even wijzen op de eerste van deze drie inschrijvingen. Onze architectenwereld mag dit spontane blijk van belangstelling in ons congres van de zijde van een bevriende vereeniging wel zeer in het bijzonder in gedachten houden en, wat haar eigen daden betreft, er naar handelen.

De inschrijving blijft geopend. Wij zijn er nog niet.

v. d. S.

SPREEKWOORDEN.

Een congreskas is niet gauw gevuld.
Wie snel geeft, geeft dubbel.
Stel niet uit tot morgen, wat gij drie weken geleden al hadt moeten doen.

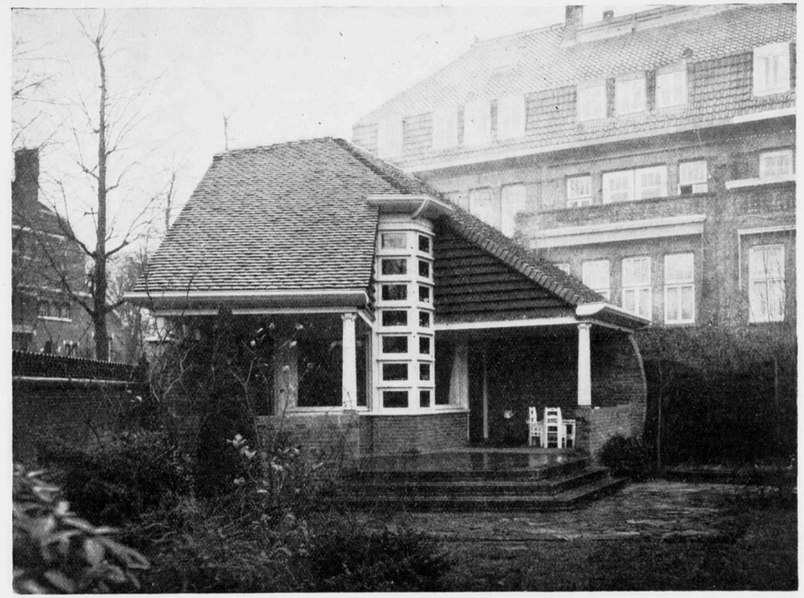

TUINHUISJE AAN DE KONINGSLAAN TE AMSTERDAM. ARCHITECT C. J. BLAAUW B. N. A.

DE TOEKOMST IS ER .... OF HOE EEN VOORSPELLING UITKOMT.

De tijd gaat snel en de toekomst, in uitzicht gesteld bij de sluiting van de discussie over het stukje van den heer Ouëndag, is er reeds.

Ziehier de oplossing van het geval.

Bij informatie is de Redactie gebleken, dat het bericht, opgenomen in het Handelsblad en de Telegraaf van 4 April, een officieele persmededeeling is van de Schoonheidscommissie. Aldus.... het ongelooflijke is geschied. De opdracht aan Berlage, een Geschenk als Kroon op zijn levenswerk, laat de Gemeente keuren en de S.C. aanvaardt deze taak door een verzoek tot toezending van het project naar een subcommissie.

Aan de Schoonheidscommissie het woord, de discussie is geopend en hier volgt het bericht:

„De Berlagebrug.

„A'dam 4 April 1927. Naar aanleiding van „een verzoek van B. en W. om advies over „het ontwerp van Dr. Berlage voor een „brug over den Amstel, heeft de Schoon„heidscommissie alhier heden besloten B. „en W. te verzoeken deze aangelegenheid „af te doen met een subcommissie uit de „Schoonheidscommissie, in verband met „de omstandigheid dat een door een ande„ren architect ontworpen plan voor een „bootenhuis met het brugontwerp samen„hangt".

RED.

TENTOONSTELLINGEN.

Kon. Kunstzaal Kleykamp, tentoonstelling van werken door Mevrouw E. F. Roelofs—Bleckmann, op Woensdag 6 April tot en met 27 April.

Kunstzaal „Pictura", Bazarstraat 20. Tentoonstelling werken van den heer William Degouve de Nuncques, 28 Maart—16 April 1927.

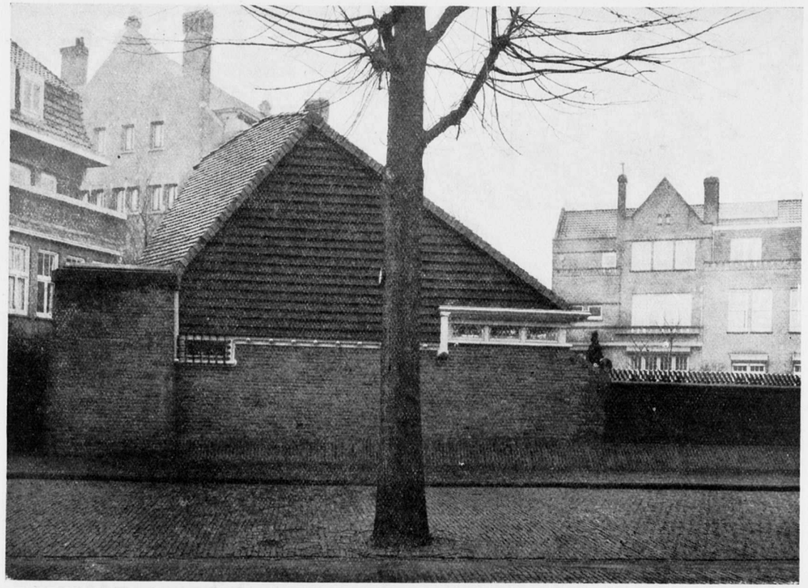

TUINHUISJE AAN DE KONINGSLAAN TE AMSTERDAM. ARCHITECT C. J. BLAAUW B. N. A.

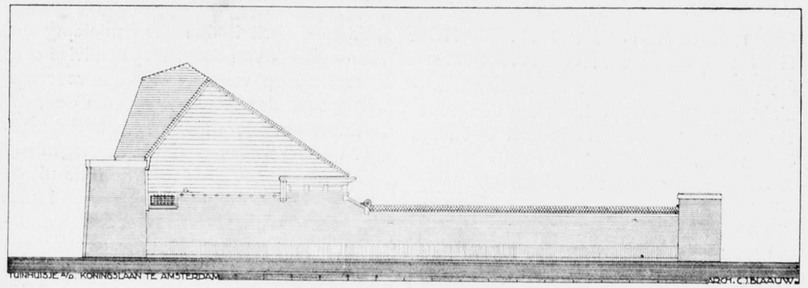

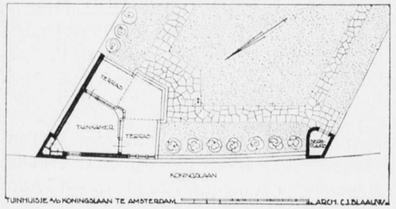

APHORISMEN VAN OSCAR WILDE.

Een gezond kunstwerk is de zuivere uitdrukking van des kunstenaars persoonlijkheid in een volmaakte techniek.

Het publiek gebruikt de klassieken in een land als middel om den vooruitgang der kunst te dwarsboomen.
Zij verlangen de klassieken tot gezagvoerders. Zij gebruiken hen als ploertendooders om den nieuwen vorm eener vrije schoonheidsuiting den kop in te slaan.

Het verleden is van geen belang. Evenmin als het heden. Met de toekomst hebben wij te doen. Want het verleden is wat de mensch niet had moeten zijn. Het heden is wat de mensch niet behoort te zijn. De toekomst is wat kunstenaars zijn.

Een wereldkaart die Utopia niet in zich sluit, is het bekijken niet waard, want zij laat het eenige land weg, waar de menschheid telkens weer landt.

Ik onderscheid drie soorten despoten: den despoot die den baas speelt over het lichaam, den despoot over de ziel, en den despoot die over het lichaam en ziel den baas wil spelen.
De eerste heet vorst, de tweede paus, de derde volk.

De kunsten die er het best zijn afgekomen zijn de kunsten waarin het publiek geen belang stelt.

DE GOUDZOEKER EN DE GOUDMIJN.

Wij lazen in de N.R.Cr.

Te Adelaïde is op 88-jarigen leeftijd overleden James Anderson Cranna. Hij ging in 1861 met een bark van 90 ton naar Australië scheep. De bemanning werd te Durban in hechtenis genomen en in de gevangenis geworpen, onder verdenking van smokkelarij. De overheid betaalde hun later een groote schadeloosstelling voor de onrechtvaardige gevangenhouding. In Australië ontmoette Cranna een kameraad Dan O'Leary met wien hij erop uittrok om naar goud te zoeken. Wanneer zij iets ontdekt hadden, verkochten zij hun rechten weer, omdat zij altijd geldgebrek en dikwijls niet te eten hadden.
Ten slotte kwam Cranna te Adelaïde en daar werd hij hoofd van een architectenkantoor, dat tot grooten bloei is gekomen.

TOONEEL EN ARCHITECTUUR

COMMISSIE VAN REDACTIE: H. TH. WIJDEVELD VOORZITTER, J. P. MIERAS SECRETARIS-REDACTEUR. H. C. VERKRUYSEN REDACTEUR. C. J. BLAAUW, WIEGER BRUIN, J. C. MEISCHKE, C. B. POSTHUMUS MEYJES, Ir. A. J. VAN DER STEUR. RED.-ADRES WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM, TEL. No. 36736 POSTGIRO No. 122568.
ABONNEMENTSPRIJZEN BIJ VOORUITBETALING VOOR NEDERLAND f10.—, BUITENLAND f15.— 'S JAARS. ADVERTENTIËN 1—6 REGELS f 1.80, ELKE REGEL MEER f 0.30. BIJ CONTRACT BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN.
UITGEVERS EN BUREAUX VOOR ADMINISTRATIE MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5, DEN HAAG.

16 APRIL 1927. No 16

HET UITBREIDINGSPLAN 's-GRAVENHAGE-WEST DOOR WIEGER BRUIN.

„De Gemeente 's-Gravenhage is naar men weet een der eerste groote steden geweest, die op den voet van de Woningwet een algemeen uitbreidingsplan hebben vastgesteld. In 1911 werd dit door den Gemeenteraad vastgesteld naar een door Dr. H. P. Berlage in overleg met den toenmaligen Directeur van Gemeentewerken I. A. Lindo daarvoor opgemaakt ontwerp. Op het aanvankelijk ontwerp-Berlage was een groot terreincomplex in het Westen aangewezen voor kazernebouw. Het Departement van Oorlog bleek echter voor kazernes in dit stadsdeel niet te voelen. Buitendien strekte het ontwerp zich uit over grondgebied van de toenmalige gemeente Loosduinen, waar den Haag uiteraard geen uitbreidingsplan kon vaststellen en kwam trouwens in conflict met een door den deskundige van die gemeente opgemaakt (niet vastgesteld) uitbreidingsplan. Het gevolg van een en ander was dat het ontwerp voor de Westelijke stadsuitbreiding grootendeels is geschrapt van het uitbreidingsplan, zooals dat is vastgesteld.
Sedert werden voor de uitbreiding in deze richting partieele plannen vastgesteld. Juist naar het Westen ontwikkelde en ontwikkelt de stad zich n.l. het snelst.
In 1923 werd Loosduinen met 's-Gravenhage vereenigd. Daarmede was een nieuwe phase ingeluid voor den groei van de stad aan de Loosduinsche zijde. Inmiddels was reeds in 1921, in afwachting dus van de grenswijziging, een prijsvraag uitgeschreven voor een uitbreidingsplan op dat gedeelte van Loosduinen, dat het eerst voor stedelijke bebouwing in aanmerking zou komen. Het resultaat van die prijsvraag hebben wij uitvoerig vermeld in het nummer van 15 September 1922, bl. 219.
De eerste prijs werd niet toegekend. Geen der bekroonde ontwerpen kwam voor uitvoering in aanmerking. Toch is deze prijsvraag op de verdere afwikkeling dezer aangelegenheid van invloed geweest: als vóórstudie voor een groot uitbreidingsplan leverde zij belangrijk materiaal.
Inmiddels werd het opmaken van een definitief uitbreidingsplan door den Dienst der Stadsontwikkeling en Volkshuisvesting ter hand genomen. Na tallooze conferenties, adviezen en besprekingen en na herhaalde omwerking is het plan, dat is aangegeven op de als afzonderlijke bijdrage hierbij gevoegde kaart 1 à 5000, thans aan den Raad voorgelegd".
Tot zoover ter inleiding de toelichting van den heer P. Bakker Schut, Directeur van den Dienst der S. & V. in het Tijdschrift voor Volkshuisvesting en Stedebouw, nr. 3 van dezen jaargang.
Het hierbij gereproduceerde detail van Dr. Berlage's ontwerp van 1909 laat de geprojecteerde kazernes met oefenterreinen zien, die met de parken en de open bebouwing een overgang vormen naar het duinlandschap en aan de duinen een ruimen, goeden voorgrond geven, wat van groote waarde is. Ook laat het, bij vergelijking met het plan van thans, zien hoe snel Den Haag zich naar 't Zuidwesten uitbreidt. (De tramremise, toen nog een verre voorpost der bebouwing, is ook op de volgende prenten als punt van vergelijking donker gekleurd).
De kazernes kwamen er niet, de parken en open bebouwing bezuiden de Segbroekbeek kwamen er óók niet, maar wel verrees in de duinen een visschersdorp en kwam tot vlak aan den voet der duinen een peuterig wegenplan met een vrij dichte bebouwing tot stand, die niet bijster geslaagd kan heeten. Bezuiden de Segbroekbeek het Roode Kruis-ziekenhuis en overigens een gesloten bebouwing, die grootendeels ook al niet bewonderenswaardig is.
Tot even over de toenmalige gemeentegrens was de bebouwing voortgeschreden, toen de prijsvraag van 1921 uitgeschreven werd. Betreffende de duinen schreef het programma voor: behoud als natuurpark „zonder dat echter bebouwing van enkele gedeelten uitgesloten is, wanneer deze de schoonheid van het geheel zou verhoogen". Jawel! De Boschjes van Pex dienden te worden behouden als plantsoen, Meer en Bosch en het gebied tusschen de Segbroekbeek en de duinen waren bestemd voor open bebouwing.
Nu blijkt men al weer verder afgezakt te zijn. En de Boschjes van Pex èn het heele duingebied zijn bestemd voor verspreide bebouwing, „zoodanig dat aan het karakter als duinpark geen afbreuk zal worden gedaan". Terwijl in de richting van Kijkduin ook duinterrein voor gewone open bebouwing is aangewezen.

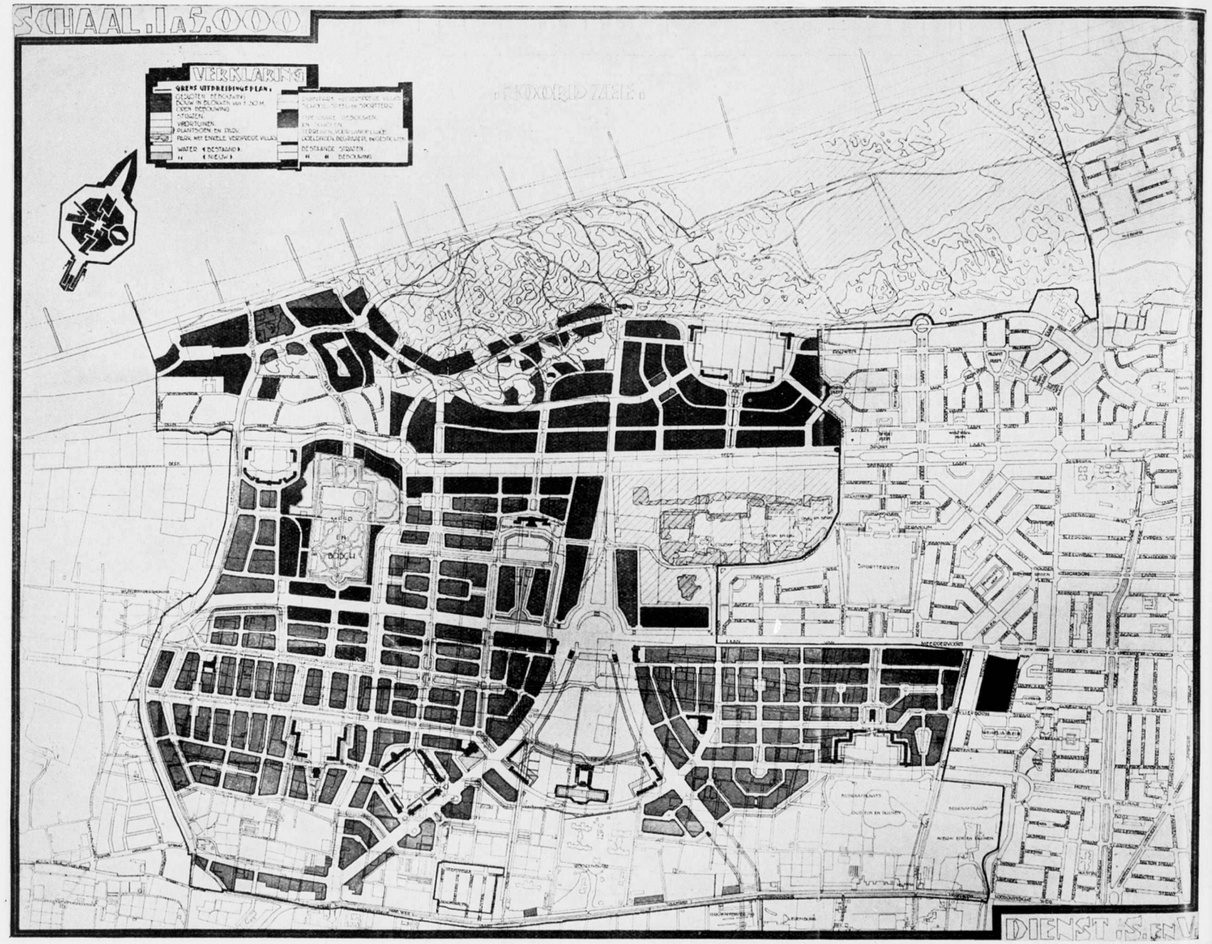

UITBREIDINGSPLAN 's-GRAVENHAGE WEST. DIENST STADSONTWIKKELING EN VOLKSHUISVESTING. SCHAAL CIRCA 1 À 20.000.

Hoe kan men in ernst meenen dat een zelfs zeer verspreide bebouwing het duinlandschap niet zal aantasten! Wat de Centrale Schoonheidscommissie voor het Gooi in haar rapport inzake het behoud van natuurschoon zoo terecht van bosch en hei zegt, geldt evenzeer voor de duinen: „Voor de schoonheid van een landschap is het kwantitatieve van essentieele waarde. Een bosch moet van zoodanigen omvang zijn, dat men het gevoel kan hebben zich erin te verliezen, en vèr te zijn van het jachtend leven van elken dag. Een heide moet om te kunnen boeien wijd, liefst „eindeloos" uitgestrekt zijn; de golvende heide, die tot den horizon reikt en haar begrenzing vindt in blauwe lucht en witte wolken heeft buitengewone beteekenis in ons woelig bestaan." Omdat ze ont-spant.

Dit plan echter geeft gelegenheid tot „ontspanning" door een toerweg voor auto's en fietsen, die de eenheid en stilte in de toch al niet breede duinstrook ook

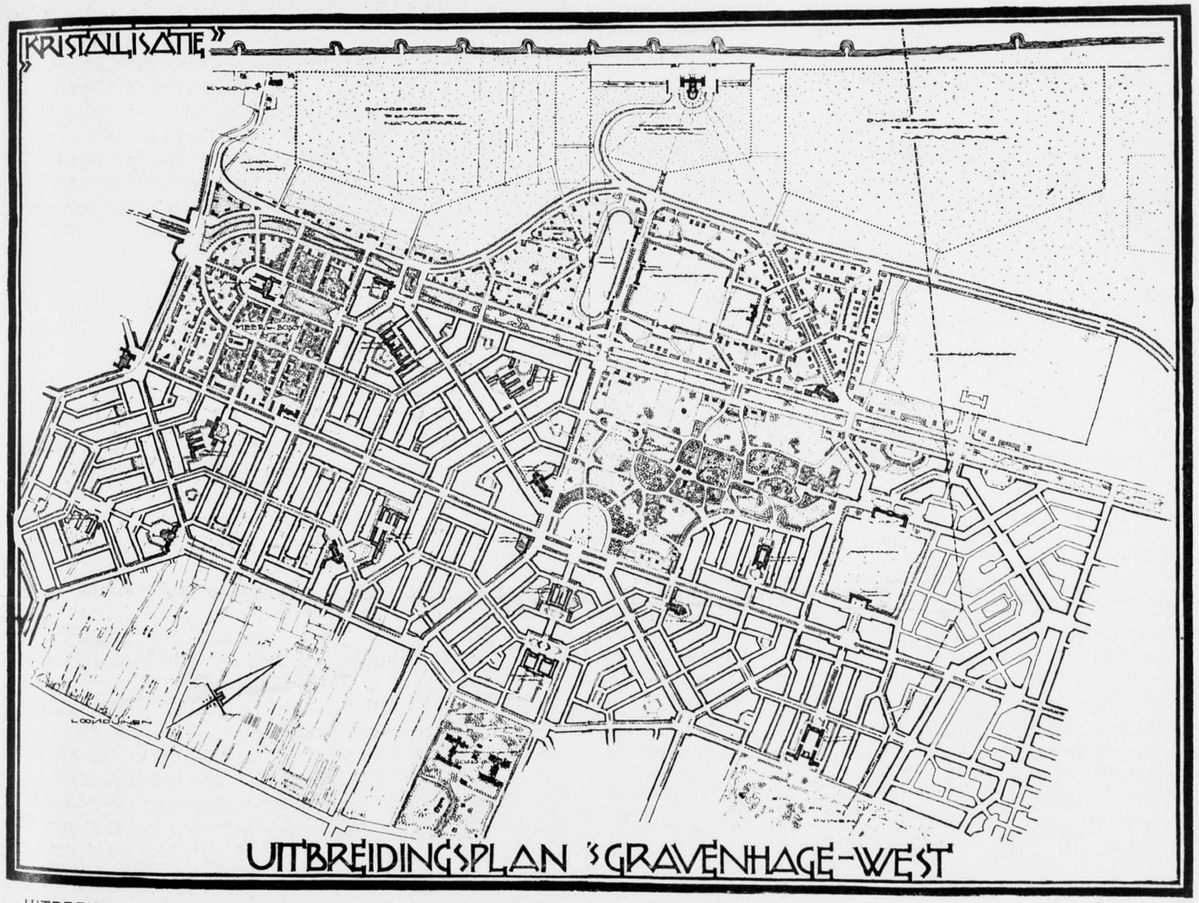

UITBREIDINGSPLAN 's-GRAVENHAGE WEST. PRIJSVRAAG 1922. ONTWERP DOOR H. RUSSCHER (2E PRIJS). SCHAAL CIRCA 1 À 20.000.

nog grondig zal breken. Ook hierdoor wordt het duin noodeloos gedenatureerd. Men reserveere, behoude en behoede de duinen voor hen die na ons komen. De stad groeit, groeit snel; het natuurschoon kan slechts slinken. De verhouding tusschen aanwezig natuurschoon en bebouwd oppervlak wijzigt zich in ongunstigen zin en dat niet evenredig aan de toeneming van de bevolking, maar veel sterker. Men kan van meening zijn dat het 's-Gravenhage van heden wel wat missen kan, maar bedenke dat het dan in de toekomst tekort komt. Want met dit bebouwingsplan is het niet uit; nu wordt de aantrekkelijkste en gemakkelijkste te exploiteeren terreinstrook aangesneden — op zichzelf al bedenkelijk — daarna zal uitbreiding landwaarts volgen. Op het natuurschoon dat nu nog gespaard kan worden, moet straks het millioenen-complex van West-Zuidholland teren. Parken kunnen later wel aanvullen, maar natuurschoon niet vervangen.

De Boschjes van Pex zullen volgens dit ontwerp eveneens worden opgeknapt met verspreide bebouwing. Deze ongemeen bekoorlijke boschjes zullen in hun tegenwoordigen natuurstaat wel niet te handhaven zijn; ruig en verwaaid als ze zijn,

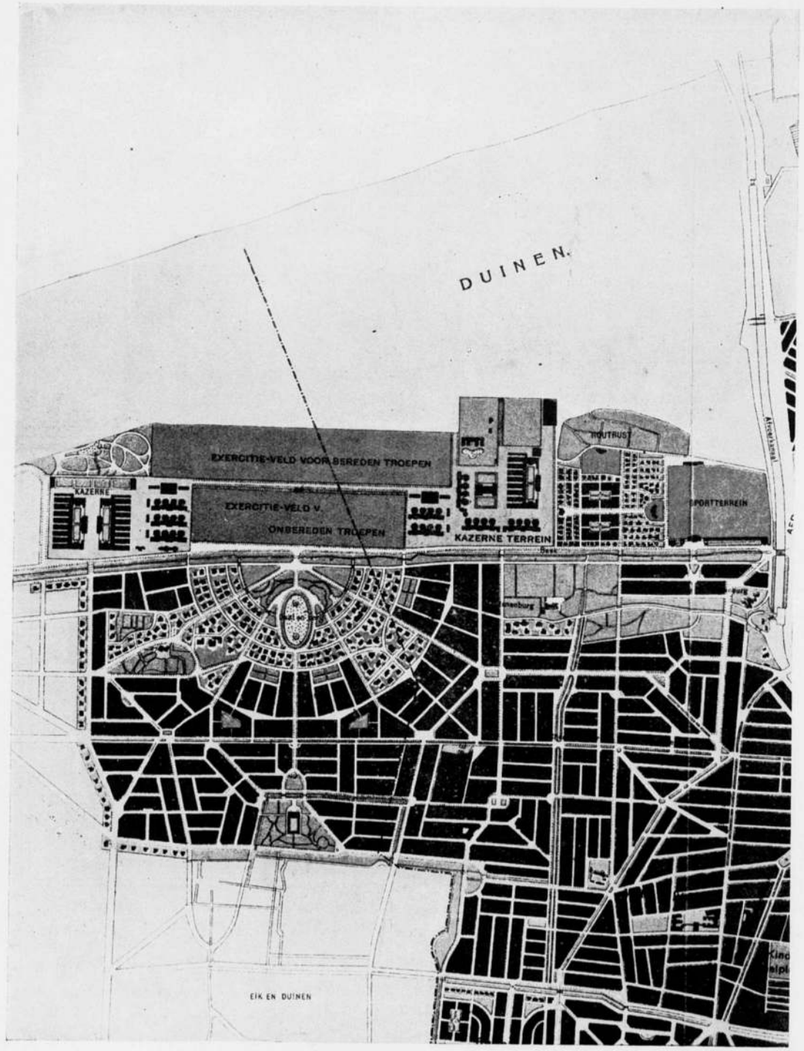

FRAGMENT UIT HET UITBREIDINGSPLAN VAN DEN HAAG VAN DR. H. P. BERLAGE. 1911. SCHAAL 1 A 20.000.

zullen ze detoneeren tusschen Haagsche ombouwing. Hervorming tot een park zal mettertijd wel noodig blijken, maar ook dan: zonder villa's!

Hetzelfde geldt van het landgoed Meer en Bosch, waarvan men zich nu voorstelt de kern, het bosch wèl te behouden. Het is wel zeer gewenscht aan de zijde van de Segbroekbeek geen of zeer verspreide bebouwing toe te passen om het bosch voorgrond te geven en in verbinding te laten met het groen langs de beek.

Hiermee hebben we onze ernstige bezwaren tegen de bestemming van verschillende terreinen geuit. Het leek ons noodig deze voorop te stellen en eerst nu het plan te beschouwen, ongeacht de te benepen oeconomische overwegingen, die aan de hoofdindeeling ten grondslag liggen.

Echter nog dit: langs den Loosduinschen weg (de zuid-oostelijke grens van het ontwerp) blijft een strook onbebouwd. Accoord. Omdat het reserveeren, het in de hand houden van terreinen niet anders dan wenschelijk kan worden geacht. De andere bedoeling van dit voorstel laten we buiten beschouwing.

Voor betrekkelijk weinig jaren was het nog niet goed mogelijk om verschillende nieuwe verschijningen, het verkeer in zijn verscheiden vormen juist in een plan te coördineeren — nooit zal dat geheel mogelijk zijn — maar bij den beperkteren omvang van stad en verkeer beide, was dat ook niet zoo dringend noodig als thans. Nu hebben veel verschijnselen zich wel zoo scherp afgeteekend, de stedebouwwetenschap is wel zoover gevorderd en de omvang der stad wordt dusdanig, dat een gezapig voortgaan op den ouden weg niet meer verantwoord is. Dit plan echter toont dat besef niet, hier werd geen leiding gegeven, maar werden de vraagstukken, de moeilijkheden, die opgelost dienden te worden, ontgaan. Het is een uiting van gebrek aan moed of van onmacht.

Er zullen toch voor en door deze wijk, deze stad snelverbindingen noodig zijn of worden, en autowegen. En spoorwegaansluiting is minstens wenschelijk. Kortheidshalve worde voor deze allerbelangrijkste kwesties verwezen naar de uitnemende studie van Ir. S. van Hoogstraten, Bevolkingstoename en stedebouw in de beide laatste nummers van het Bouwkundig Weekblad 1926. Over deze cardinale kwesties zwijgt het ontwerp en zwijgt de toelichting. Als men nu nog geen positieve voorstellen durfde doen, hadden dan niet terreinstrooken gereserveerd dienen te worden? Had niet minstens de toelichting moeten motiveeren waarom geen voorstellen werden gedaan? Maar deze toelichting is niet veel meer dan een onvolledige beschrijving.

Keeren we terug tot het ontwerp.

Een belangrijke rol in het plan en in het verkeer wordt aan een geprojecteerd centrum toegekend. Er wordt gesproken van in het centrum samenkomend verkeer, dat zich over de oostelijke en zuidelijke wegen zal verdeelen. Vanwaar moet het komen? Van het wonderlijke rondpoint onderaan de duinen? Eigenlijk is slechts van beide zijden der Laan van Meerdervoort eenig verkeer te verwachten naar den Loosduinschen (parallel)weg en omgekeerd. Logisch ware doortrekking van beide wegen geweest, van den eenen naar Kijkduin en van den anderen langs de Boschjes van Pex naar 't einde van de Goudsbloemlaan, d.i. naar de wegen langs de beek. In 1921 was deze laatste voor de hand liggende oplossing nog mogelijk, maar intusschen is door een allerongelukkigst detailplan tusschen de Burgerschool, de Boschjes van Pex en de Segbroekbeek deze mogelijkheid opgeheven. Kijkduin zal de bedoelde weg nóódig hebben.

De Loosduinsche weg zal volgens de toelichting het karakter kunnen verkrijgen van een secundairen weg. Dit mag betwijfeld worden. Maar hoe rijmt daarmee — waarmee rijmt — dat de breede Noord-Zuidweg tegenover de kerk rechthoekig op dien weg gevoerd wordt? Waartoe de Zeestraat (de Z.W.grens van het plan) over de geheele lengte te verbreeden, als hij bij Loosduinen een roemloos einde moet vinden? Zoo rijzen er vele vragen. We lezen dat „zooveel mogelijk is getracht in het plan verschillende punten van stedebouwkundige beteekenis te scheppen, zoowel door de groepeering van de schoolgebouwen tot complexen, als door het projecteeren van afgesloten stadsbeelden met als hoofdmoment een openbaar gebouw". Voilà! Deze woorden bevestigen wat het heele ontwerp manifesteert: dat is uitgegaan van bijzaken en niet van de hoofdzaak, dat men zich niet zonder vooringenomenheid heeft gegeven aan de opgave, maar deze heeft aangevat aan het verkeerde eind. Een goed ontwerp kan niet tot stand komen door passen en meten, door het wikken van alle factoren, het schikken van alle details die meetellen. Slechts uit de visie van iemand die dat onder de knie heeft wordt een goed ontwerp geboren. Hier is niet geconcipieerd, maar gecompileerd. Zoo vertoont het plan geen eenheid en geen karakter.

Tot hoe kromme oplossingen het à tort et à travers nastreven van symmetrie leidt, toont bijv. het scholencomplex tusschen Zeestraat en Meer en Bosch. Al is het plan vol assen en asjes met bijbehoorende „momenten" toch ontbreken tusschen deze klassiekigheidjes geen vriendelijke pogingen tot het bereiken van romantische stadsbeelden en we zien zoowaar één kerk heelemaal in het water staan en één half, nog wel aan een verkeersweg. Dat is mogelijk modern. Gestreefd is naar „afwisseling van straten en pleinen, die — mits architectonisch verzorgd — de gelegenheid zullen bieden tot het verkrijgen van een goed stedebouwkundig geheel". Ook uit een oogpunt van stedeschoon zien de ontwerpers veel heil in het grootsch bedoelde centrum. Ons komt het voor geen bindend centrum te zijn, maar een gaping tusschen de beide helften waarin het plan uiteenvalt. Tevergeefs zoeken we naar een werkelijk centrum van vertier, waar de voornaamste winkels zouden komen, café's, bijkantoren van banken, enz. Zoo'n werkelijk centrum, in een dergelijke stad van een 70.000 inwoners noodig als brood, werd niet gecreëerd, over winkels zwijgt de toelichting ook.....

Om te laten zien, dat deze harde critiek niet onrechtvaardig is, beelden we hierbij ook af het in '22 met een 2en prijs bekroonde ontwerp van den heer H. Ruscher, het gaafste en overtuigendste der ingekomen plannen. Terecht werd het door de jury niet voldoende geacht om met den 1en prijs bekroond en uitgevoerd te worden, maar een oppervlakkige beschouwing doet al zien, dat het vèr boven het project van S. en V. staat. Is het nu niet meer dan ergerlijk dat 5 belangrijke jaren later een zooveel zwakkere plan tot uitvoering dreigt te komen?

Laat ons even het ontwerp H. R. tegenover dat van S. & V. stellen. Hier geen compilatiewerk, maar een klare, overzichtelijke hoofdopzet, een goed geprojecteerd wegennet en een zich logisch daaruit ontwikkelend stratenplan, een goed verband tusschen open en gesloten bebouwing. Een centrum, dat belooft in waarheid de kern van de wijk te worden, dit aan drie zijden ombouwde langwerpige verkeersplein — het lijkt ons een verdienste dat er eigenlijk geen naam op past! — dat door een halfrond gazon noordwaarts verruimd is en zes verkeerswegen opneemt. Het heeft geen zin er dieper op in te gaan en ook de tekortkomingen ervan te belichten.

Deze bespreking van het bij den Gemeenteraad ingediende ontwerp is eer een gemotiveerd protest geworden dan een zuivere critiek. Het zij zoo. Dit plan mag geen punt van uitgang voor verdere behandeling worden! Den Haag verdient waarlijk beter. Van harte is te hopen dat de meerderheid van den Raad zich schaart aan de zijde van de minderheid van het college van Burgemeester en Wethouders, die zich met het ontwerp niet vereenigen kan.

En dan doe men wat men na het resultaat van '22 verzuimde: men wende zich tot een der besten op stedebouwkundig

AMSTERDAMSCHE BEBOUWINGEN. BOUWBLOK HOEK INSULINDE-WEG EN CELEBES-STRAAT. ARCHITECT H. TH. WIJDEVELD. B.N.A.

gebied, neme met dezen het heele vraagstuk der stadsuitbreiding in studie.

„Laat de geheele bevolking der residentie er toch van doordrongen zijn, dat de wijze waarop een stad zich uitbreidt in zekeren zin is een levenskwestie, maar dat daarbij vooral voor Den Haag zeer belangrijke dingen op het spel staan. Het gaat om zijn zeer bizonderen aard en schoonheid, welke te behouden en te bevorderen aan hare regeering hoogst belangrijke verplichtingen oplegt." (Dr. H. P. B.).

XIe INTERNATIONALE ARCHITECTEN-CONGRES AMSTERDAM—DEN HAAG 1927. (DE TE BEHANDELEN ONDERWERPEN*).

THEMA A.

INTERNATIONALE PRIJSVRAGEN VOOR ARCHITECTEN.

Het Xe Internationale Architectencongres te Rome in 1910 heeft de motie aangenomen dat de Internationale prijsvragen voor Architecten aan de volgende voorwaarden zouden voldoen.

Parijs, 20 November 1908.

De Internationale Commissie voor de openbare prijsvragen van Architectuur meent dat door de internationale prijsvragen voor Architecten de volgende wenschelijkheden zouden moeten worden gesteld.

1. De internationale prijsvragen zouden moeten worden beperkt tot uitzonderingsgevallen en gevallen waarbij het karakter van het bouwwerk van werkelijk internationalen aard is.

2. De internationale prijsvragen kunnen opengesteld worden voor alle Architecten zonder uitnoodiging, of wel voor een beperkt aantal en dan bij keuze.

De beperkte prijsvragen kunnen in een termijn geschieden.

De open prijsvragen moeten bij voorkeur gehouden worden in twee opeenvolgende termijnen.

3. De condities voor de internationale prijsvragen moeten voor alle mededingenden gelijk zijn. Er zal geen rekening mogen worden gehouden met teekeningen, modellen of andere stukken die niet door het programma zijn voorgeschreven. Deze teekeningen, modellen of stukken zullen ook niet mogen worden tentoongesteld.

4. Het programma moet in nauwkeurige bewoordingen de condities van de prijsvragen bevatten en zal geen facultatieve wenschen mogen overlaten.

5. In de besloten prijsvragen mag het programma zeer gedetailleerd zijn en een complete uitwerking van de projecten voorschrijven.

In de open prijsvragen daarentegen zal het programma in algemeene termen de technische eischen omschrijven en het aantal en de schaal van de teekeningen beperken tot een minimum welke noodig is tot de beoordeeling van de bedoeling van de ontwerpers door de jury.

Het programma zal dan aangeven dat de ontwerper naamloos moet zijn en slechts voorzien van een motto voor de eerste instantie, doch zal moeten worden geteekend in de 2e instantie.

Op straffe van uitsluiting moet het verboden zijn aan mededingers een poging welke ook te doen om de naamloosheid te verbreken.

6. Bij prijsvragen in twee instanties zullen de regels voor open prijsvragen op de 1e instantie van toepassing zijn en bij de 2e instantie de regels voor gesloten prijsvragen.

Tot de 2e instantie zullen slechts zij kunnen worden toegelaten die een prijs behaald hebben in de 1e instantie.

7. Het prijsvraagprogramma zal zooveel mogelijk in de verschillende landen op hetzelfde tijdstip moeten worden gepubliceerd en ter beschikking van de mededingers moeten worden gesteld.

Alle ontwerpen die op den sluitingsdag niet zullen zijn verzonden zullen uitgesloten worden van mededinging. Het bewijs van expeditie of het poststempel zullen als bewijsmateriaal dienen.

8. De redactie van het programma zal moeten zijn gemaakt volgens adviezen van vooraanstaande architecten.

Het programma zal worden gepubliceerd in de Fransche Taal.

9. De Jury wordt benoemd door het lichaam dat de prijsvraag uitschrijft. Het is wenschelijk dat dit lichaam alvorens de buitenlandsche juryleden te benoemen zich in verbinding stelt met het „Comité Permanent des Congres Internationaux des Architectes".

De jury bij internationale Architectuurprijsvragen moet bestaan uit Architecten elk van verschillende nationaliteit, waarvan er een zal zijn uit het land vanwaar de prijsvraag wordt uitgeschreven.

Een officieel persoon, aangewezen door het lichaam dat de prijsvraag heeft uitgeschreven, zal de juryzittingen voorzitten (zonder beslissende stem) bij al haar handelingen om er de juistheid van te verzekeren. Door het feit der aanvaarding der benoeming tot jurylid verklaren de leden dat zij noch direct noch indirect hebben of zullen hebben eenig materieel belang bij het resultaat van de prijsvraag.

10. Het zou wenschelijk zijn dat in de internationale prijsvragen en vooral in de eerste instantie, er geen enge grens wat de kosten betreft wordt getrokken, teneinde een zekere vrijheid in de artistieke conceptie der mededingers te laten.

In het geval dat een beschikbaar bedrag voor de uitvoering zou zijn voorgeschreven zal het programma alle noodige elementen tot het verkrijgen van een gelijkmatigen begrootingsprijs moeten verschaffen.

11. Het totaalbedrag dat aan prijzen zal worden verdeeld zou 2½% moeten bedragen van de kosten voor bouwwerken tot Frs. 50.000.—, 2% tot Frs. 100.000.— en 1½% daarboven.

Als beginsel zal moeten worden aangenomen dat de uitvoering van het project wordt toevertrouwd aan den bekroonden Architect onder de geldende voorwaarden van het land waar de prijsvraag plaats heeft. Het bedrag van den toegekenden prijs zal niet in mindering mogen worden gebracht van het honorarium.

Voor het geval de persoon of het lichaam die de prijsvraag uitschrijft zich het recht wil voorbehouden de uitvoering niet op te dragen aan den bekroonden architect zal het programma de schadeloosstelling te verleenen aan den bekroonde moeten bevatten.

Voor het geval dat niet tot uitvoering zou worden overgegaan zou dezelfde schadeloosstelling moeten worden toegekend.

In elk geval zullen de ontwerpers der ingezonden projecten het volle artistieke eigendom van hun projecten behouden, evenals van het bouwwerk dat er slechts een reproductie van is.

12. De projecten van een prijsvraag in een termijn zullen in een waardige ruimte worden tentoongesteld; bovendien zoolang dat alle mededingers in staat zullen zijn deze tentoonstelling te bezoeken.

De opening van de tentoonstelling zal tevoren in de vakbladen moeten worden bekend gemaakt.

Bij de prijsvragen in twee termijnen zal er na den eersten termijn geen tentoonstelling zijn. Alle schetsen moeten verzegeld bewaard worden om tenslotte gelijktijdig met de ontwerpen van den tweeden termijn te worden tentoongesteld.

De in den eersten termijn bekroonden zullen het recht hebben een calque van hun schetsen te maken, teneinde hun definitieve prijsvraagontwerpen uit te werken.

Het volledig en beredeneerde juryrapport zal voor de opening der tentoonstelling worden gepubliceerd en ter kennis gebracht van alle belanghebbenden.

Parijs, 20 November 1908.

De President van de Commissie,
P. J. H. CUYPERS, van Amsterdam.

Voor copie conform
De Secretaris Generaal
J. H. POUPINEL, van Parijs.

AMSTERDAMSCHE BEBOUWINGEN. BOUWBLOK HOEK HOOFDWEG EN POSTJESWEG ARCHITECT PIET KRAMER. B.N.A.

*) Het Comité Permanent, Ned. Delegatie heeft aan den B.N.A. verzocht aan de hand van de gestelde vragen rapporten uit te brengen.

1. Hoe worden deze aanbevelingen in Uw land in acht genomen sedert het congres van 1910?
2. Zoo zij niet in acht worden genomen welke zijn dan de moeilijkheden welke nog zouden moeten worden overwonnen?
betreffende b.v. de volgende punten:
a. Bij de benoeming van een jury met een meerderheid van Architecten die ook het programma opmaken.
Als de jury in meerderheid niet uit Architecten bestaat is het nog toelaatbaar dat de technische en artistieke beoordeeling wordt vastgelegd door een of meerdere architecten, mits de geheele jury welke den prijsvraaguitschrijver vertegenwoordigt, zich bij voorbaat neerlegt bij de architecturale uitspraak van deze Architecten.
b. Door in de open prijsvragen ontwerpen in twee instanties te vragen.
c. Door prijzen toe te kennen in verband met voorschrift van het reglement van Parijs 1908.
3. Welke andere middelen meent Gij aan het congres te kunnen voorstellen om het doel te bereiken?
4. Welke is Uwe meening ten opzichte van de resultaten welke bereikt zijn door prijsvragen ten bate van de bouwkunst?
5. Gelooft Gij dat de controle op de toepassing van de regels uitgedrukt door het Internationale Architecten Congres te Rome 1910, ingeval van internationale prijsvragen met succes zou kunnen worden overgelaten aan het Comité Permanent C. I. A. Zoo niet, aan welke andere bestaande of nog op te richten organisatie zou deze zaak kunnen worden toevertrouwd.

THEMA B.

DE WETTELIJKE BESCHERMING VAN DEN ARCHITECTENTITEL.

1. Zijn in Uw land de wenschelijkheden kenbaar gemaakt in de 11e zitting van het congres te Rome 1910 op 5 October, betreffende den Architectentitel, in het algemeen sinds dien datum aanvaard?
2. Is in Uw land de Architectentitel of het Architectenberoep reeds wettelijk beschermd?
Zoo niet, zijn er dan wetsontwerpen deze stof betreffende?
3. Door welke middelen gelooft gij dat het Internationale Architectencongres den voortgang van deze wettelijke bescherming zou kunnen bevorderen?
4. Welke zouden de condities moeten zijn betreffende de theoretische en practische opleiding tot het beroep teneinde een titel te verkrijgen?
Betreffende de theoretische opleiding:
a. op de vakschool.
b. op de technische Universiteiten.
c. op de Kunst Academie.
Betreffende de practijk van het beroep:
d. het werken bij den uitvoerenden bouw.
e. het werken als leerling op het Bureau van den Architect.
Welke is de minimumtijd welke berekend zou moeten worden in deze verschillende werkkringen voordat het diploma van Architect zou kunnen worden uitgereikt?
5. Is het wenschelijk om het aantal diploma's dat jaarlijks door de publieke rechterlijke Overheid, bijgestaan door de technische instellingen, zou worden uitgereikt, te beperken?
6. Welke wettelijke formule kunt Gij aanbevelen om den beschermden titel nauwkeurig te omschrijven?

THEMA C.

DE BESCHERMING v/h. AUTEURSRECHT.

1. Welke is de situatie van het auteursrecht in Uw land?
2. Is de conventie van Genève in haar geheel in Uw wetgeving opgenomen?
3. Zijn er sinds het begin dezer eeuw vele gevallen bekend waarbij in Uw land niet geautoriseerde copieën zijn gemaakt?
4. Blijven er nog wenschelijkheden over aan welke het Congres zijn sanctie zou kunnen geven?

THEMA D.

DE VERHOUDING TUSSCHEN ARCHITECT-ADVISEUR EN ARCHITECT-BOUWER.

1. Is in Uw land de Architect belast met het maken der plannen en het uitvoeren der controle bij de uitvoering bij het meerendeel der woningen voor Volkshuisvesting?
2. Zoo niet welke zijn dan de oorzaken dat hij van deze werkzaamheden is buitengesloten? en welke zouden de mogelijkheden zijn om hem deze werkzaamheden te doen toevertrouwen?
3. Kunt Gij aan het Congres werken toonen welke door Architecten-bouwers zijn uitgevoerd en welke bevredigende resultaten hebben opgeleverd?
Gelieve een waardeering van hun werken te geven beschouwd uit de volgende gezichtspunten:
de architectonische waarde;
de technische waarde;
de economische waarde;
4. Is het gewenscht door te gaan met het maken van een essentieel verschil tusschen de positie van den Architect-adviseur en den Architect-bouwer, en welke maatregelen zouden op dit gebied genomen moeten worden in de Architectenorganisaties.

THEMA E.

DE ARTISTIEKE ONTWIKKELING DER BOUWKUNST SEDERT 1900.

1. Gelieve een overzicht te geven van de architecturale ontwikkeling der bouwkunst in Uw land sedert het begin van deze eeuw, waarbij tegenover elkaar gesteld dienen te worden, de twee volgende gezichtspunten:
a. de ontwikkeling in directe aansluiting met de historische stijlbeginselen.
b. de geheel vrije ontwikkeling zonder aansluiting aan- en gebruik maken van voorafgaande perioden, zooals de scholen van „L'Art nouveau", „Libre esthétique" enz.
2. Gelooft Gij dat deze beide ontwikkelingen een gevolg zijn van sociale economische overwegingen of zelfs van andere invloeden.

De Vereenigingen welke vertegenwoordigd zijn in het Comité Permanent worden verzocht een 30 tot 50 tal lantaarnplaatjes te willen zenden teneinde de verschillende phasen der ontwikkeling der bouwkunst in hun land duidelijk te maken.

PRIJSVRAAG VOLKENBONDSPALEIS.

Hooggeachte redactie,

Naar aanleiding van den oproep van den Haagschen Kunstkring zouden we voor het onderstaande gaarne eenige plaatsruimte in Uw blad willen verzoeken,waarvoor bij voorbaat onzen dank.

De tijd van voorbereiding was kort, zoodat er weinig gelegenheid tot het maken van serieuse voorstudies geweest is. Menig inzender zal, evenals wij slechts voor eigen gebruik krabbels gemaakt hebben, die weer in de prullemand verdwenen of niet geschikt zijn om tentoontestellen. Zij, die niet klaar kwamen met hun project beschikken vermoedelijk over betere teekeningen, zoodat een weinig gelijkwaardig tentoonstellingsmateriaal verzameld zal worden. Ook de gemaakte foto's van de teekeningen zullen veelal incompleet of ongeschikt voor dergelijke exposities zijn.

Waarom zoo'n haast gemaakt? Kan dit niet beter georganiseerd worden door den B.N.A.? We kunnen toch best wachten tot de inzendingen terugkomen en dan de origineele teekeningen tentoonstellen, waarbij dan ook gelegenheid tot inzending geboden kan worden aan hen, die schetsten en teekenden doch niet gereed kwamen. We krijgen dan een behoorlijke gecentraliseerde tentoonstelling, terwijl dit tot versnippering leidt. Mocht een Hollander tot de drie uitverkorenen behooren, waarvan het werk behouden wordt, dan zal deze wel zoo vriendelijk willen zijn om behoorlijke foto's te doen vervaardigen, zoodat daaraan de eereplaats kan worden toegekend.

We zouden den Haagschen Kunstkring in overweging willen geven hun te waardeeren initiatief niet door te zetten en zouden het Bestuur van den B.N.A. willen verzoeken deze tentoonstelling ten spoedigste voor te bereiden.

EENIGE INZENDERS.

Naar aanleiding van het bovenstaande verwijzen wij naar onderstaande mededeelingen van den Tentoonstellingsraad.

RED.

TENTOONSTELLINGSRAAD VOOR BOUWKUNST EN VERWANTE KUNSTEN. JAARVERSLAG.

Het jaar, volgende op dat waarin de Parijsche Tentoonstelling werd gehouden, zag de Tentoonstellingsraad zijn werkkring beperkt. Slechts aan eene tentoonstelling werd medewerking verleend.

De directeur van het Kunstgewerbemuseum te Zürich, de Heer Altherr, vatte het plan op om in zijn museum in de maand Mei uit een tiental landen die te Parijs in 1925 vertegenwoordigd waren geweest, keurcollecties uit hare inzendingen bijeen te brengen. Hij wendde zich tot den T.R. met het verzoek een aantal foto's van buiten- en binnen-architectuur benevens eenige klein plastiek als Nederlandsche inzendingen te mogen ontvangen en de T.R. heeft zich met het bijeenbrengen daarvan belast. Uit de fotocollectie die na de Parijsche tentoonstelling het eigendom van den T.R. geworden was, werd een keuze gedaan, voor de architectuur door H.H. Ir. J. Duiker, H. van der Kloot Meyburg en J. F. Staal, voor de interieurs door H.H. W. F. Gouwe en Ir. S. van Ravesteijn. Bij een tachtigtal fotografieën werden gevoegd een dertig stuks klein plastiek aangewezen door de H.H. L. Bolle, Joh. Polet en Johan Raedecker.

De zeer goed ingerichte tentoonstelling had een groot succes en de Nederlandsche inzending ondervond veel belangstelling. Na afloop werd zij ook nog te Winterthur tentoongesteld.

Door den Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen werd het oordeel van den T.R. gevraagd over eventueele medewerking aan een bouwvaktentoonstelling te Turijn. Zoowel in verband met de inzending te Zürich als met het oog op het karakter der Italiaansche tentoonstelling werd tot niet deelneming geadviseerd.

Uitvoerige besprekingen en correspondentie werden gevoerd over een door de Nederlandsche Kamer van Koophandel voor Duitschland in 1927 te Frankfort in een der Jaarbeursgebouwen te organiseeren Nederlandsche tentoonstelling.Tot een vast omlijnd en voor verwezenlijking vatbaar plan is het echter nog niet gekomen.

In behandeling zijn verzoeken tot het samenstellen van een inzending foto's voor New-York, alsook voor Ned. Oost-Indië. Betreffende het houden van een driejaarlijksche tentoonstelling hier te lande, werd overwogen dat deze in 1927 nog niet zal kunnen plaats hebben, terwijl het jaar 1928 in verband met de Olympische Spelen niet als een gunstig tijdstip werd beschouwd. Mochten de plannen verwezenlijkt worden om in 1930 te Berlijn een groote bouwkunsttentoonstelling te houden, dan zou wellicht in 1929 voor ons land een voortentoonstelling kunnen worden georganiseerd.

In de samenstelling van den T.R. kwam slechts weinig verandering; de periodiek aftredende leden werden herkozen; alleen de Heer L. Bolle stelde zich niet beschikbaar en werd als afgevaardigde van den Nederlandschen Kring van Beeldhouwers opgevolgd door den Heer J. C. Altorf, terwijl de Heer George Rueter als afgevaardigde van de V.A.N.K. vervangen werd door Mej. Jo de Jong.

In 1926 werden van de C.V. geen bijdragen verzocht.

De Tentoonstellingsraad,
J. DE BIE LEUVELING TJEENK,
Voorzitter.

B. T. BOEYINGA, Secretaris.

MEDEDEELINGEN VAN DEN TENTOONSTELLINGSRAAD VOOR BOUWKUNST EN VERWANTE KUNSTEN.

I. FOTOCOLLECTIE.

Na afloop van de tentoonstelling te Parijs in 1925 zijn door den T.R. pogingen aangewend om de collectie fotografieën, die daar geëxposeerd was, bijeen te houden, met de bedoeling over deze voor collectief gebruik te kunnen blijven beschikken, zoowel in het belang der kunstenaars als van de kunst. Op slechts een enkele uitzondering na hebben de inzenders zich met dit plan vereenigd, waardoor de T.R. thans de beschikking heeft over een tweehonderdtal foto's van buiten- en binnenarchitectuur, bijna allen in hetzelfde formaat 36 × 48 cM. Daardoor heeft de T.R. materiaal, waaruit kleinere uitzendingen zoowel in ons land als in het buitenland kunnen worden gevormd. Het ligt in de bedoeling om zulk een samenstelling telkens te doen geschieden door een door den T.R. aan te wijzen commissie, terwijl de toestemming van de kunstenaars tot het exposeeren zal worden gevraagd. Zulks is o.a. geschied voor de Nederlandsche inzending in Zürich in 1926.

De collectie kan echter alleen waarde behouden, wanneer zij up to date blijft, dus geregeld bijgevuld wordt met het werk uit den laatsten tijd. De T.R. richt daarom een oproep tot de kunstenaars om hem hierin te willen steunen. Hij verzoekt toezending van kleine afbeeldingen, hetzij in foto, hetzij in de een of andere publicatie, van werk, dat naar het oordeel van de ontwerpers in de collectie van den T.R. behoort te worden opgenomen. Indien een daartoe te benoemen commissie zich ermede vereenigt, zal aan den kunstenaar worden verzocht een vergrooting in het formaat 36 × 48 cM. aan den T.R. af te staan.

De T.R. vond de Heeren W. M. Dudok, Ir. J. Klijnen en J. F. Staal bereid de commissie voor de architectuur en de Heeren W. F. Gouwe, C. A. Lion Cachet en Ir. S. van Ravesteyn die voor de interieurs te vormen.

De T.R. hoopt op een groote medewerking van de kunstenaars in dezen te mogen rekenen.

Inzendingen kunnen ten allen tijde geschieden aan den T.R. p.a. Ir. J. de Bie Leuveling Tjeenk, Heerengracht 388, Amsterdam.

Het wil den T.R. voorkomen, dat zijn collectie, aangevuld zooals hierboven bedoeld, zeker het materiaal bevat om daaruit kleinere tentoonstellingen in ons land samen te stellen, welke van nut kunnen zijn voor een grootere bekendheid en een juiste waardeering van de hedendaagsche kunst. Aan de Gewestelijke Kringen van den B.N.A. en bouwkundige vereenigingen, die zich met het organiseeren van zulk een tentoonstelling willen belasten, wil de T.R. gaarne zijne medewerking verleenen.

II. TENTOONSTELLING VAN DE NEDERLANDSCHE ONTWERPEN, INGEZONDEN VOOR DE PRIJSVRAAG VOOR EEN PALEIS VAN DEN VOLKENBOND TE GENEVE.

De Tentoonstellingsraad heeft het voornemen om wanneer na afloop van het hierboven genoemde concours de ontwerpen weder teruggezonden zullen zijn, eene tentoonstelling te organiseeren van de Nederlandsche inzendingen. Zoo mogelijk zullen daaraan worden toegevoegd de schetsontwerpen van hen, die niet in de gelegenheid waren een volledig project te maken. Na de uitspraak van de Jury zal getracht worden een zoo volledig mogelijke inzending te krijgen en zal nadere publicatie worden gedaan.

Waarschijnlijk zal de tentoonstelling te Amsterdam worden gehouden.

MEDEDEELINGEN VAN HET CONGRES-COMITÉ, VI.

Verantwoording der ingekomen inschrijvingen op het waarborgfonds tot en met 11 April.

Saldo vorige verantwoording	.	ƒ 850.
J. d. M. ƒ 25, inplaats van ƒ 10.		„ 15.
C. v. G.	. . . . .	„ 10.
J. W.	. . . . .	„ 100.
J. D. L.	. . . . .	„ 25.
A. B.	. . . . .	„ 10.
B. T. B.	. . . . .	„ 10.
		ƒ 1020.

De penningmeester ziet met iets meer voldoening zijn saldo van deze week aan. Het eerste duizendtal is nu vol: wij beginnen met frisschen moed aan het tweede. Gaat dit nu sneller? v. d. S.

RECTIFICATIE.

Daar het in 't vorig nummer geplaatste stukje met onderschrift „Red." de meening van de Redactie niet volkomen juist weergeeft, volgt hier de correctie van den schrijver. De bedoelde twee of drie redactioneele regels zijn door de uitvoerigheid van het stukje zoo persoonlijk getint dat de onderteekening van den schrijver had moeten zijn H. TH. WIJDEVELD.

VEREENIGING „BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP" TE ROTTERDAM.

Op de Jaarvergadering gehouden 6 Maart 1927, is besloten de Studieprijsvragen voor 1927, eenige maanden op te schorten.

EXCURSIE NAAR GENÈVE.

BIJ VOLDOENDE DEELNAME ZOU VOOR DE LEDEN VAN DEN B.N.A. EN A. ET A. DE MOGELIJKHEID BESTAAN EEN GEMEENSCHAPPELIJKE REIS TE ORGANISEEREN NAAR GENEVE TER GELEGENHEID VAN DE TENTOONSTELLING VAN DE ONTWERPEN, INGEKOMEN OP DE PRIJSVRAAG VOOR HET VOLKENBONDSPALEIS. WIE VOOR DEZE EXCURSIE VOELT, GEVE ZICH TEN SPOEDIGSTE OP BIJ DEN DIRECTEUR VAN DEN B.N.A. MET OPGAAF VAN HET AANTAL PERSONEN, DAT DE REIS ZAL MEEMAKEN. DE DATUM VAN DE OPENING DER TENTOONSTELLING IS NOG NIET BEKEND, MAAR VERWACHT KAN WORDEN DAT DEZE IN HET EIND VAN APRIL OF IN HET BEGIN VAN MEI ZAL VALLEN.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD EN ARCHITECTURA

COMMISSIE VAN REDACTIE: H. TH. WIJDEVELD VOORZITTER, J. P. MIERAS SECRETARIS-REDACTEUR. H. C. VERKRUYSEN REDACTEUR. C. J. BLAAUW, WIEGER BRUIN, J. C. MEISCHKE, C. B. POSTHUMUS MEYJES, Ir. A. J. VAN DER STEUR. RED.-ADRES WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM, TEL. Nº. 36736 POSTGIRO Nº. 122568. ABONNEMENTSPRIJZEN BIJ VOORUITBETALING VOOR NEDERLAND f10.—, BUITENLAND f15.— 'S JAARS. ADVERTENTIËN 1—6 REGELS f 1.80, ELKE REGEL MEER f0.30. BIJ CONTRACT BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN. UITGEVERS EN BUREAUX VOOR ADMINISTRATIE MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5, DEN HAAG.

23 APRIL 1927. Nº 17

HET NIEUWE GEBOUW VAN DE NEDERLANDEN IN DEN HAAG

DOOR C. M. VAN MOORSEL Pzn.

Het nieuwe kantoorgebouw van „De Nederlanden van 1845" (en hare dochter-instellingen) aan de Raamweg in den Haag, werd gebouwd naar ontwerp van Dr. H. P. Berlage en in samenwerking van de architecten A. D. N. van Gendt en W. N. van Vliet, van welke laatste de uitvoering leidde, bijgestaan door de opzichter-teekenaar D. Duyff.

Het werd gebouwd op een terrein van 5211 M². oppervlakte aan het kopeinde van een bouwblok aan de Raamweg, de Groenhovenstraat en de Burnierstraat met een voorgevellengte van 78 M. en zijgevels van 38 M.

Wanneer men van uit de stad, langs de dode pleistergevels van de Princessegracht de nieuwe woonwijk tussen Wassenaarscheweg en Waalsdorperweg nadert, en na eerst nog de lelikheid der eigenbouwershuizen „voor de betere stand" (aan de Raamweg), aan U hebt voelen opdringen, doet het weldadig aan die grote, ernstige rust welke van dit gebouw uitgaat. Hier is geen vormenschoonheid op de eerste plaats, maar ge wordt getroffen door een uitdrukking van beheerschte kracht, waarmede konstruktie en doelmatigheid zakelik zijn opgelost, „terwijl het aesthetisch effect niet uit het oog verloren is", schrijft Berlage zelf in zijn toelichting op dit werk! En dit zakelik bouwen heeft tot gevolg gehad, dat de algemene regeling van het bedrijf, dat in dit kantoor wordt uitgeoefend, naar buiten tot uitdrukking is gebracht, zonder daardoor dat „aesthetisch effect" te schaden. Want het is onnozel te menen, bij het ontwerpen van zijn werken er op uit te moeten zijn, voornamelik de aanwezigheid van een schoonheidsbeleving naar voren te brengen en daarna de doelmatigheid, gebruik, konstruktie, materiaal enz. enz. er min of meer bij aan te passen. Dit is dekadentie! Maar alleen in een terzijde stelling van het persoonlik welbehagen, in grootst mogelike dienstbaarheid aan het te behandelen onderwerp, zich „in beheersing" van zijn plicht kwijten tot de laatste moeilikheid is weggenomen en mee opgenomen in het ordenende brein kan de weg open liggen naar het waarlik bouwkunstig-schone. Want wanneer daarbij de mogelikheid bij de maker aanwezig is het geordende tot een schone eenheid op te voeren, zal er een kunstwerk ontstaan waarvan het karakter zuiver en natuurlik is. Het gedweep met vormen in onze dagen is daar het tegenbeeld van.

Wanneer kunst zoekt te behagen, valt zij omlaag.....

Omtrent de inrichting, kan ik het best de toelichting van Dr. Berlage zelf aanhalen: „Door den hoofdingang aan de Groenhovenstraat betreedt men de vestibule, met rechts een stalling voor fietsen en links trappen naar sousterrain en linksche verdieping.

Achter de tourniquet gaat het publiek rechtuit naar de hall, de centrale ruimte van den geheelen aanleg. Daar worden de besprekingen gehouden, zoowel aan de loketten, als in de spreekkamers, die de ruimte omgrenzen.

De directie begeeft zich vanaf de tourniquet links door een gang naar de verschillende voor haar bestemde vertrekken. Aan de linker en rechter gangen zijn gelegen: de vertrekken van Hoofddirecteur en Directeuren, met wachtkamers, kleine vergaderzaal, kamers der Afdeelingschefs, kamer van den Geneeskundigen- en Wiskundigen Adviseur.

Rechts voert een trap naar de verdieping, waar de dochter-instellingen Fatum en Labor zijn gehuisvest en naar de Groote Vergaderzaal, die als bouwkundig hoofdmoment tussen de beide trapruimten gelegen is.

Aan de hal liggen de twee groote werkzalen met bovenlicht, waarin langs de beide gangzijden zich rijen de afzonderlijke vertrekken der afdeelingschefs. Deze hebben daardoor direct toezicht op het onder hen werkende personeel en door de achter deze vertrekken gelegen gangen een vlug contact met de Directie".

Deze bedrijfsregeling nu is het, welke voor Berlage aanleiding was tot het kiezen van zijn hoofdvorm of type, waarna juist weer de ondervormen of details werden gericht naar de preciesere uitleg ervan. De als afzonderlike vertrekken met de erkers naar buiten zichtbaar gekomen direkteurs-vertrekken aan de voorgevel, rechts en links van de traptorens, waartussen de grote vergaderzaal op de eerste verdieping zich bevindt; de op de verdieping ongebroken raamreeksen der werkhallen die zich daar bevinden, het kopeind der grote werk-

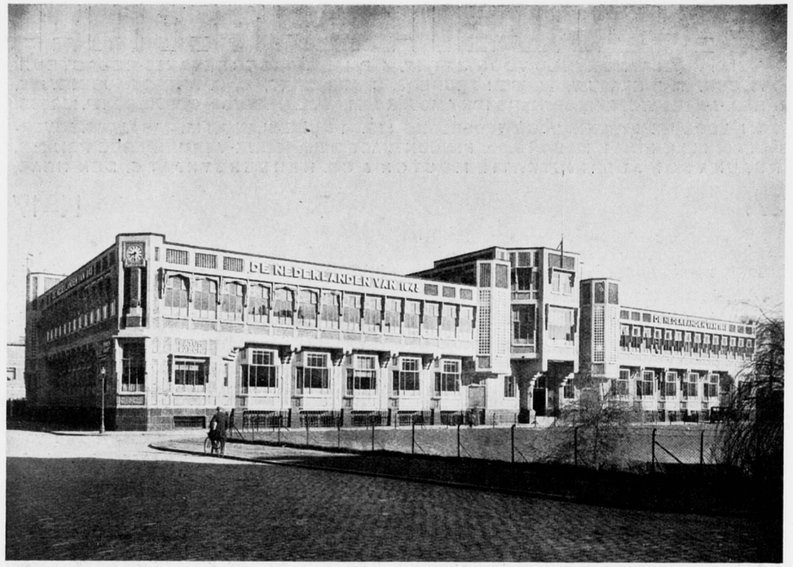

HET NIEUWE KANTOORGEBOUW VAN „DE NEDERLANDEN VAN 1845" TE 'S-GRAVENHAGE. DR. H. P. BERLAGE. ARCHITECT B.N.A.

hallen begane gronds, aan de zijgevels zichtbaar, alles heeft in de bedrijfsregeling zijn uitgangspunt gehad en het is alleen het talent, dat bij een volle aanvaarding van dit zakelik element van een bouwwerk, zo een werk tot kunstwerk kan verheffen. De werkelike artist heeft geen artistikerigheid van node.

Dit gebouw kenmerkt zich overigens door zijn eigenaardige konstruktie, als een organisme van gewapend beton (kolommen, balken en vloeren), met vullingen van baksteen en glas. Dit moderne vakwerk heeft bovendien een karakteristiek kleureffect doen ontstaan. Berlage is er de man niet naar, tevreden met een verkregen manier-van-bouwen, zich daarop zoetjes neer te zetten, in afwachting dat de jongeren hem daarvoor komen huldigen! De overtuiging dat bouwkunst, wil het meer dan een tijdelijk verschijnsel zijn, door een vrije aanvaarding der modernste technieken de zekerste kans biedt ook iets voor het nageslacht te scheppen, deed hem telkens weer met groot verlangen naar die nieuwere technieken grijpen, het moeilikst verworven standpunt aanstonds prijsgevend wanneer zijn verstand hem zei, dat dit noodzakelik was om doôr te gaan. Want dit is Berlage's niet genoeg te prijzen verdienste: hij wilde niet blijven waar hij was en aan anderen het doorgaan overlaten. Zelf moest hij mee voorgaan om de toekomst te ontginnen, die in onzen tijd kwalik te ontdekken schijnt!

Het is zoo gemakkelik gepraat, en daarom misschien zo dikwels herhaald(?): Berlage is zichzelf niet meer zoals in de Beurstijd, hij is teveel gaan zoeken, is gaan afdwalen en heeft feitelijk AFgedaan! Maar is het dan juist, zich te sluiten voor nieuwere gebeurtenissen, is het juist, te blijven hangen aan een eenmaal verworven iedee, ook wanneer men inziet dat dat wijziging behoeft? Moet het zwak worden genoemd, wanneer men afstand doet van een bouwwijs, omdat men in zijn volle liefde voor het werk, de haak naar wat komen gaat niet verbergen kan? Berlage heeft niet geëxperimenteerd. Het is dom dit te beweren. Lees er zijn geschriften op na en zie in, dat hier met een bewonderingwekkende oprechtheid wordt gestreden.

Dit strijden is hard en zwaar en het is moeilik de nieuwe wegen „gaanbaar" te maken. Het wandelen van een bekende weg brengt dit hoofdbreken niet mee! Maar Berlage's woord en werk dekken elkaar, steeds de overtuiging dragend van de open strijd. Als hij zegt: „Wij bewonderen in het kunstwerk niet het voorwerp maar den geest van den kunstenaar", windt hij er geen doekjes om, maar eist voor zich de aanvaarding van zijn volle mening. Zijn geest zoekt naar steeds onbevangener uiting en daartoe heeft hij de evolutie der techniek nodig, omdat een verwerpen van deze evolutie de levensader van zijn kunst zou afsnijden. Hij wil een kunst van aardse schoonheid. Voor hem is een konstruktie een motief, dat uitgebuit moet worden. Tegelijk is dan een zich sluiten voor die nieuwe konstrukties een begrenzing der uitdrukkings mogelikheid.

Berlage zegt hieromtrent in zijn Schoonheid In Samenleving: „de industrieele techniek, het machinale bouwwerk heeft juist door zijn rationeele samenstelling de moderne bouwkunst beïnvloed; maar bovendien kan men deze techniek niet negeeren. Want de moderne bouwmeester moest wel gebruik maken van de bouwkunst van den ingenieur, omdat de ruimte welke dezen tijd noodig heeft niet anders dan met behulp van de industrieele techniek kan worden overspannen. Daarom moesten de oorspronkelijke organische vormen van het gebouw zich gaan aanpassen aan de vormen der industrieele bouwkunst, en de oorspronkelijke kunstvormen zich gaan wijzigen naar die der industrieele constructie."

En daarom was het inplaats van een afdwalen, een noodzaak voor Berlage, zijn oorspronkelike organiese bouwvormen te gaan herzien, toen de tijd en de techniek hem daar om vroegen. „De constructieve idee had zich opnieuw geëvolutionneerd en de aesthetische idee gedwongen zich daaraan aan te passen."

Dit kantoorgebouw van Berlage beschouwend, komt men onwillekeurig tot een vergelijking met de andere kantoorgebouwen door hem ontworpen. Dat begint met de „Algemeene" van 1893 aan het Damrak te Amsterdam, „De Nederlanden" nà de vergrooting aan het Kerkplein in den Haag van 1909, het gebouw voor de Fa. Müller te Londen van 1914 en nu dit nieuwe. Deze vier werken tonen duidelik, dat Berlage hierdoor een snel stijgende weg is gegaan, van-af de losscheuring van het eclecticisme der 19de eeuw, door een „bezonnen" zuivering der bouwvormen naar de meest onbevooroordeelde aanvaarding der moderne industrieele bouwtechniek.

Het is voor mij een zaak van biezondere betekenis, op deze zijde van Berlage's talent eens nadrukkelik de vinger te leggen. Want niet het minst deze onbevangenheid van doen, dit zichzelf niet ontziend verwerpen der bereikte resultaten, moet ons hem doen hoogachten met een oprechte bewondering. En wie dit niet inziet of uit gemakzucht deze evolutie in zijn werken niet wil erkennen heeft ook geen recht een oordeel over zijn werk uit te spreken. Berlage's werken zijn een voortdurende overwinning van zijn talent op de nieuwere technieken. Dat er op die weg nog wat verder te doen valt, wie zal er hem om lastig kunnen vallen?

Voorburg.

OVER DEN TEKST VAN EEN DAGBLADBERICHT.

DOOR J. P. M.

In het avondblad van het Handelsblad van Zaterdag 16 April stond een bericht over de goedkeuring door B. en W. van een plan van een R.K. Kerk op het Linnaeushof in voormalig Watergraafsmeer, een ontwerp dat door de Schoonheidscommissie was afgekeurd.

Voor de duidelijkheid volgt hier de juiste tekst van het krantenbericht:

„Zooals wij eenige dagen geleden mededeelden heeft de Schoonheidscommissie het ontwerp van een R.K. Kerk van architect Kropholler, die op het Linnaeushof in voormalig Watergraafsmeer zal verrijzen, afgekeurd. De architect heeft zich daarna op het college van B. en W. beroepen, dat reeds eer aan een door de Schoonheidscommissie afgekeurd bebouwingsplan van den Linnaeushof, goedkeuring schonk.

In de gistermiddag gehouden vergadering van het dagelijksch gemeentebestuur is het ontwerp voor de kerk krachtig door wethouder De Miranda verdedigd, met dit gevolg, dat B. en W. het plan ongewijzigd hebben goedgekeurd".

De ambtelijke rust mijner beide Paaschdagen is eenigermate verstoord door de vele informaties, die men, gekoppeld aan de gezellige kout van amicaal Paaschbezoek, deed. Men is verontrust. Men begint te twijfelen aan het eergevoel van de Schoonheidscommissie, die steeds maar weer de goedkeuring slikt van door haar afgekeurde ontwerpen. Dit lijkt inderdaad zoo, maar de verhoudingen zijn gelukkig van dien aard, dat de eer van de S.C. buiten spel blijft.

Men dient, dit is mijn meening, de verhoudingen zuiver te zien, en dan .... de verontrustende krantenberichten beter te lezen, dan ze zijn gesteld.

De Schoonheidscommissie is een adviseerend college over één bepaalde aangelegenheid van een bouwontwerp, nl. zijn architectonische waarde.

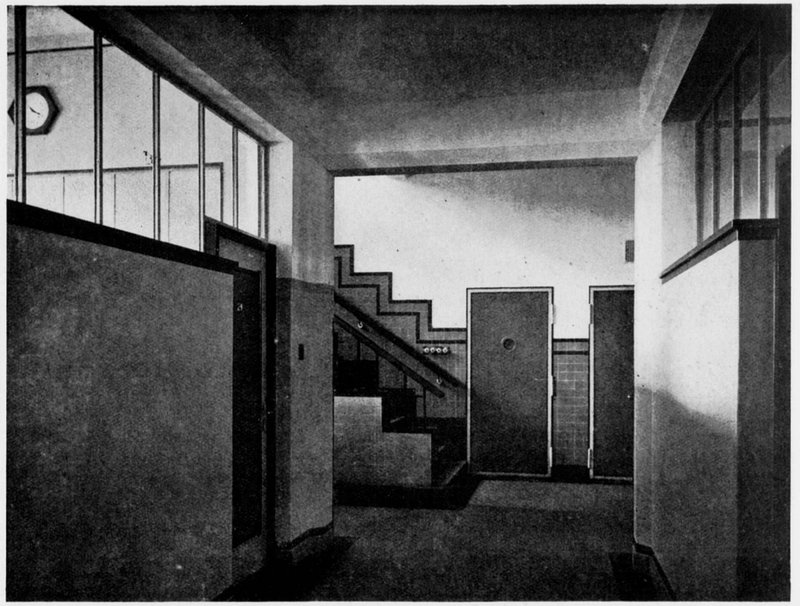

HET NIEUWE KANTOORGEBOUW VAN „DE NEDERLANDEN VAN 1845" TE 'S-GRAVENHAGE, GEZICHT IN DE RECHTERZIJGANG. ARCHITECT DR. H. P. BERLAGE. B.N.A.

HET NIEUWE KANTOORGEBOUW VAN „DE NEDERLANDEN VAN 1845" TE 'S-GRAVENHAGE. „CENTRALE HALL" MET SPREEKKAMERS. ARCHITECT DR. H. P. BERLAGE. B.N.A.

Er zijn aan een bouwontwerp nog vele andere aangelegenheden verbonden en B. en W. hebben ten slotte met al die aangelegenheden te maken bij het nemen van hun beslissing over het verleenen der bouwvergunning.

Het is denkbaar dat B. en W. de tot standkoming van een bepaald bouwwerk noodzakelijk achten, ondanks de omstandigheid dat het architectonisch niet bepaald gelukkig is; B. W. kunnen zelfs de meening van de S.C. deelen en des ondanks toch bouwvergunning verleenen. Het ware daarom beter, dat de krantenberichten, over dergelijke gevallen, die thans eigenlijk steeds min of meer de gedachte aan een désaveu van de S.C. door B. en W. opwekken, anders — en juister — luidden. De goedkeuring toch van een ontwerp door B. en W., na afkeuring ervan door de S.C., suggereert de tegenstelling van opvattingen over een zelfde factor, in casu die der architectonische kwaliteit.

Het ware beter en juister, deze tegenstelling te vermijden door bijv. te schrijven dat B. en W. bouwvergunning hebben verleend voor een bepaald bouwwerk, waarvan het ontwerp door de S. C. in haar advies aan B. en W. is afgekeurd.

Is dit alles begrijpelijk en logisch, dan nog zou „de krachtige verdediging van het ontwerp voor de kerk door wethouder de Miranda", waarvan het krantenbericht spreekt, de aannemelijkheid van het hierboven uiteengezet inzicht, bezwaarlijk kunnen maken. Men zij echter voorzichtig in zijn oordeel. De heer de Miranda is een te rasecht en te intelligent politicus om de juiste verhoudingen uit het oog te verliezen en uitgebrachte adviezen zoo maar naast zich neer te leggen. Het ontwerp van de kerk is immers ook nog uit andere oogpunten dan het architectonische te beoordeelen en andere factoren leggen toch mede gewicht in de schaal. Bijv. of op de Linnaeushof door dit ontwerp het juiste evenwicht wordt bereikt tusschen de stoffelijke voedselvoorziening en de geestelijke idem, of de ingang der kerk juist georiënteerd is op het haring en zuurstalletje dat op besluit van den Raad t.z.t. op de Linnaeushof zal worden geinstalleerd enz.

De bekende groote homogeniteit die over zulke problemen van algemeen stadsbestuur onder het college van B. en W. heerscht, maakt „een krachtige verdediging" van zijn inzichten door den wethouder de Miranda een volkomen natuurlijke aannemelijkheid.

Daarom moet het à priori verworpen worden, dat bij dit geval van de normale toedracht van zaken zou zijn afgeweken.

Naschrift. Men gelieve de Amsterdamsche Schoonheidscommissie niet als een concreetheid te zien. De Amsterdamsche Schoonheidscommissie is min of meer een begrip, waarvan men zich slechts bij benadering een voorstelling kan vormen. Zoo is de bovengenoemde S.C. naar wij vernemen, niet de eigenlijke S.C. maar eigenlijk de Commissie Oost. De zaak zelve, ongeveer gelegen binnen de globale begrenzingen van het begrip „Amsterdamsche S.C." blijft intusschen zooals zij is.

J. P. M.

HET UITBREIDINGSPLAN 's-GRAVENHAGE-WEST.

Daar de reproductie in het vorige nummer van een fragment van Dr. Berlage's ontwerp van 1909 helaas geen verschil toont tusschen gebouwde en ontworpen blokken, deelen we nog mede dat toen de bebouwing in deze hoek noordelijk begrensd werd door de Laan van Meerdervoort en westelijk door de Fahrenheitstraat, die geheel rechts op het plan van S. & V. te vinden is. Het meest rechtsche zwarte blokje op dat plan is de tramremise.

W. B.

PERMANENTE PRIJSVRAAG-COMMISSIE. JAARVERSLAG 1926.

Aan de Besturen der Constitueerende Vereenigingen.

Niet minder dan het vorig jaar vond de P.P.C. gelegenheid tot optreden op prijsvraaggebied en, evenals gewoonlijk met wisselend succes, al naar mate haar optreden als een welkome voorlichting bij, of als een lastige inmenging in andere belangen werd opgevat en ook al naarmate de P.P.C. tijdig in de gelegenheid is of wordt gesteld in contact met den prijsvraaguitschrijver te komen of dat deze laatste zich op het standpunt stelt zelf zijn zaakje wel op te kunnen knappen, en wat hij noemt baas in eigen huis te zijn. Lang niet altijd echter zijn de prijsvraaguitschrijvers zelve de onhandelbare elementen bij het uitschrijven van een prijsvraag, bijna nimmer doen zij dat geheel en al op eigen houtje, doch zoeken zij hun voorlichting bij, naar hun meening desbevoegden, en blijkt eerst later, dat zij aan het verkeerde kantoor zijn geweest. Vooral in zulke gevallen is het een moeilijke taak voor de P.P.C. om de eenmaal verkeerd opgezette zaak in het rechte spoor te brengen en vaak stuiten de pogingen daartoe af op de geringe geneigdheid der voorlichters om hunne dwaling te erkennen, en is, indien zij lid van een der Constitueerende Vereenigingen zijn, hunne verplichting om zich naar de voorschriften der Algemeene Nationale Prijsvraagregelen te voegen vaak niet voldoende om hen daartoe te brengen.

Iedereen wordt geacht de „wet" te kennen, doch evenmin als dit in het algemeen maatschappelijk verkeer het geval is, is het dit in het vereenigingsleven. Evenals in het algemeen maatschappelijk verkeer, wordt in het vereenigingsleven, overtreding van de wet met straf bedreigd, maar in het vereenigingsleven staan niet, als in het algemeen maatschappelijk verkeer de macht en de middelen ten dienste om de overtreding te bewijzen en de straf uit te spreken en te vervolgen en ten slotte kan men zich niet van het lidmaatschap van het algemeen maatschappelijk verkeer, maar wel van dat eener vereeniging ontslaan.

HET NIEUWE KANTOORGEBOUW VAN „DE NEDERLANDEN VAN 1845". GEZICHT IN DE GROOTE WERKHALLEN BEG. GRONDS. ARCHITECT DR. H. P. BERLAGE. B.N.A.

Altemaal redenen, die er toe bij kunnen dragen, dat velen het met de vereenigingswetten niet al te nauw nemen en er alleen eens in neuzen als persoonlijke belangen geschonden dreigen te worden.

De naleving der vereenigingswetten berust geheel en al op het zich vrijwillig daartoe gebonden achten, in het gemeenschappelijk belang, ook wanneer dit in strijd mocht komen met het persoonlijke en de P.P.C. moet tot haar leedwezen constateeren, dat in dit opzicht, veel gezondigd wordt tegen de door de Constitueerende Vereenigingen, gemeenschappelijk in het leven geroepen, prijsvragenwet de A.N.P.

Veelal wordt de zonde onopzettelijk bedreven, maar wanneer de zondaar tot de kennis daarvan wordt gebracht, volgt er dikwijls geen berouw, maar verharding des harten en de P.P.C. ondervindt dan, dat het met onwillige honden kwaad hazen vangen is.

Doch daarnaast staan gelukkig tal van gevallen, waarin de door de P.P.C. aangeboden voorlichting gaarne wordt aanvaard en gewaardeerd en waarin de waarde van de wet, zoowel voor prijsvraaguitschrijvers als mededingers, ten volle wordt erkend.

Moge dan ook de P.P.C. op haar weg niet enkel rozen vinden, dan vindt zij er toch genoeg om de niet altijd gemakkelijke taak te blijven vervullen in de overtuiging, dat het instituut, dat zij dient nog niet gemist kan worden en dat de leiding die zij daarbij kan geven van nut kan zijn, mits zoowel het instituut als de leiding

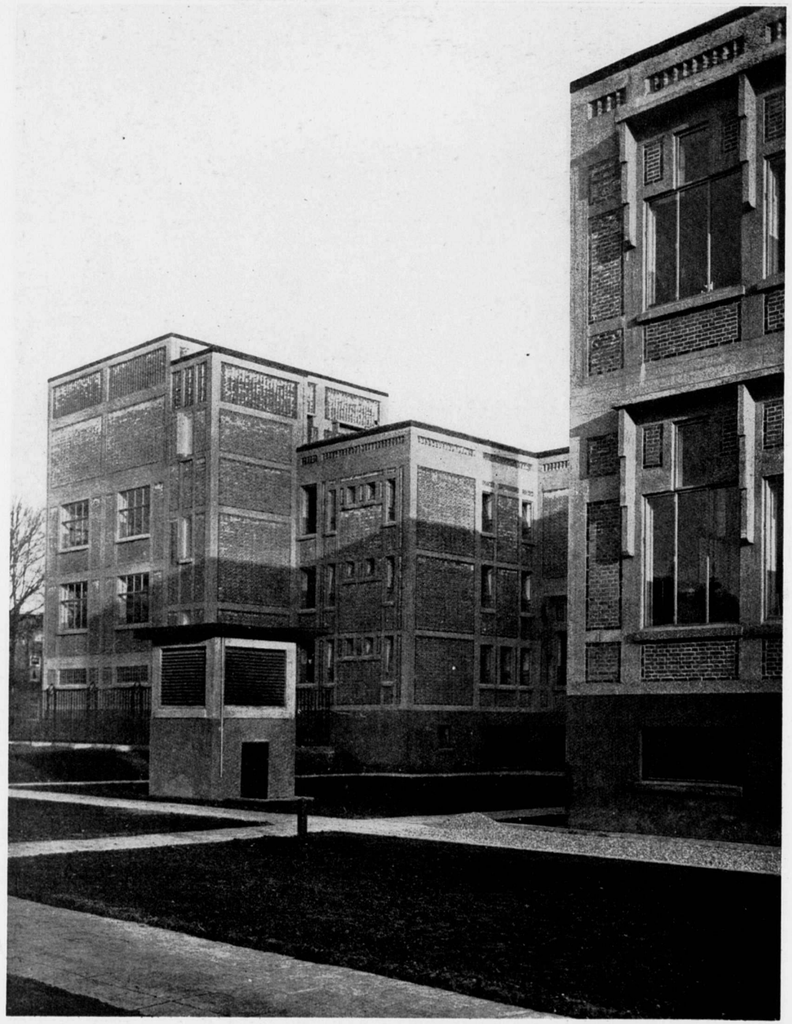

HET NIEUWE KANTOORGEBOUW VAN „DE NEDERLANDEN VAN 1845" TE 'S-GRAVENHAGE. GEDEELTE VAN DEN ACHTERGEVEL. ARCHITECT Dr. H. P. BERLAGE. B.N.A.

zich aanpassen aan de zich staag wijzigende omstandigheden.

Niet te miskennen valt dat de A.N.P. hoe langer hoe meer bekendheid verkrijgt en dat het hoe langer hoe meer gebruik wordt daaraan, bij het uitschrijven van prijsvragen aandacht te schenken en de voorlichting der P.P.C. te vragen, ook al leidt dit niet altijd tot het uitschrijven van een prijsvraag.

Doch om dit te bevorderen is in de eerste plaats noodig de medewerking der leden van de Constitueerende Vereenigingen, zoowel in de gevallen waarin hunne adviezen door prijsvraaguitschrijvers gevraagd worden als wanneer het geldt prijsvragen waaromtrent zij iets vernemen waarvan mededeeling aan de P.P.C. voor haar van waarde kan zijn om een goede opzet en afwikkeling eener prijsvraag te verkrijgen.

Omtrent de prijsvragen, die in het vorig jaarverslag reeds vermeld, doch in dit jaar afgeloopen zijn, moge het navolgende opgemerkt worden.

1o. Olympische Medaille. Op het Nederlandsche gedeelte dezer prijsvraag, waarvoor de voorwaarden ten slotte van dien aard waren vastgesteld, dat mededinging niet behoefde ontraden te worden, kwam een aantal antwoorden in, waaronder echter geen enkel van genoegzame waarde om voor eene bekroning in aanmerking te komen, zoodat van een opzending van drie ontwerpen ter mededinging in het buitenlandsche concours geen sprake was en de actie van de P.P.C. en anderen voor eene competente jury niet behoefde te worden voortgezet.

2o. Heerenhofstad. Ondanks de aanlokkelijke voorwaarden, waarop deze prijsvraag was uitgeschreven, was de deelneming daaraan niet zoo groot als verwacht werd, wat zijn verklaring heeft gevonden in den zeer bijzonderen aard van het onderwerp en den omvangrijken arbeid en de studie die voor de oplossing van het geval werden gevorderd.

Hoewel bij de ingezonden antwoorden zeer verdienstelijke ontwerpen werden gevonden, heeft de prijsvraaguitschrijver nog geen aanleiding gevonden stappen te doen tot verwezenlijking van een der ontwerpen en is het zelfs niet onmogelijk dat de prijsvraag door een tweede zal worden gevolgd.

3o. Canisiusmonument. Zooals in het vorig jaarverslag is opgemerkt, was het de P. P. C., na uitvoerige briefwisseling, niet gelukt verbeteringen in het programma te bedingen. De wedstrijd had dus plaats volgens het gepubliceerde programma en op den bepaalden tijd kwamen een 40-tal inzendingen in, ondanks de door de P. P. C. gepubliceerde ontrading tot medewerking aan de prijsvraag. Hieruit blijkt weer een keer te meer hoe moeilijk de medewerking aan een onjuist opgezette prijsvraag te keeren is, indien de prijsvraaguitschrijver, die niet bereid is het programma te verbeteren, gesteund wordt door juryleden-vakgenooten en de mededingers, opzettelijk of uit onbekendheid, de bepalingen der A. N. P. negeeren.

4o. Reclamebillet voor de Gemeente Utrecht. Deze prijsvraag werd geheel in overleg met de P. P. C. opgezet en afgewikkeld en ondervond een ruime deelname waaruit een ontwerp kon gekozen worden, dat ook tot uitvoering werd gebracht.

5o. Bebouwing van het voormalig Pekingbosch. Uit het 127 tal inzendingen op deze prijsvraag kon de jury het in het program vermelde 15 tal ontwerpen uitkiezen, dat tot het geven van een opdracht aan de bekroonden kon leiden, zoodat deze eigenaardige prijsvraag als geslaagd kan worden beschouwd.

Over de, in het vorig jaarverslag als, in voorbereiding zijnde, genoemde prijsvragen is het navolgende mede te deelen:

a. De prijsvraag voor de Overbrugging van de IJssel te Deventer heeft tot nadere besprekingen en correspondentie geleid, doch is nog niet uitgeschreven.

b. Omtrent de prijsvraag voor een Sociëteitsgebouw te Veendam werd na de in het jaarverslag 1925 vermelde correspondentie niets meer vernomen.

c. Na verdere correspondentie en bespreking over de prijsvraag voor een Synagoge te Amsterdam, werd bericht ontvangen dat van de uitschrijving van een prijsvraag werd afgezien.

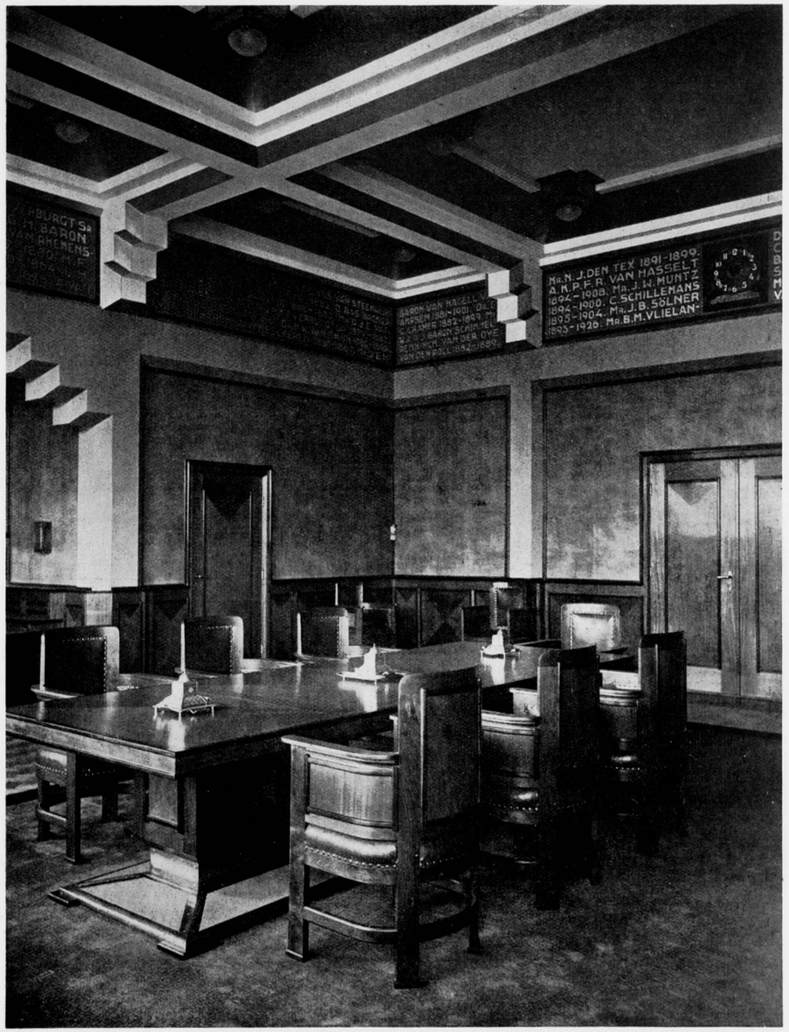

HET NIEUWE KANTOORGEBOUW VAN „DE NEDERLANDEN VAN 1845" TE 'S-GRAVENHAGE. DE GROOTE VERGADERZAAL. ARCHITECT Dr. H. P. BERLAGE. B.N.A.

d. Omtrent de prijsvraag voor het Provinciaal Ziekenhuis te Assen, werd na de in het jaarverslag 1925 ver-

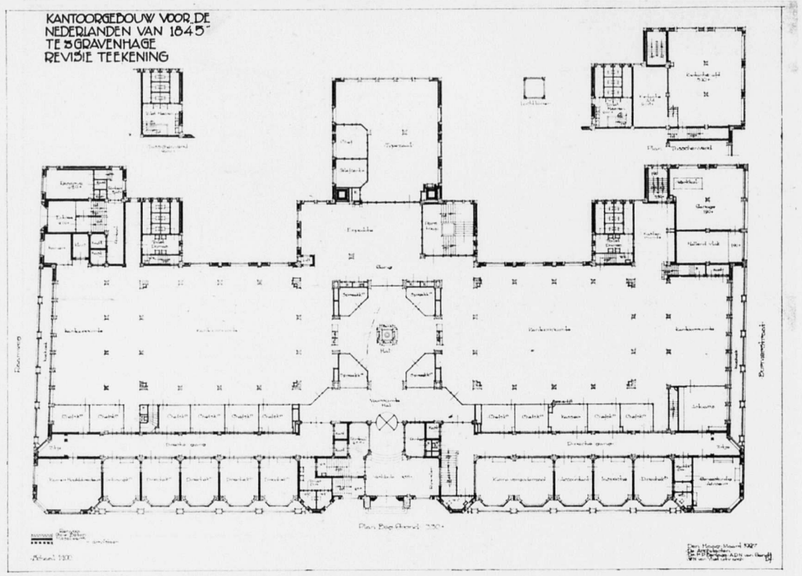

PLAN BEGANE GROND VAN HET NIEUWE KANTOORGEBOUW VAN „DE NEDERLANDEN VAN 1845" TE 'S-GRAVENHAGE. ARCHITECT Dr. H. P. BERLAGE. B.N.A.

melde correspondentie geen nader bericht meer ontvangen.

Omtrent de meervoudige opdrachten, die, bij het uitbrengen van het vorig jaarverslag in gang waren, n.l.:

1o. Uitbreiding van het Kerkgebouw der Gereformeerde Gemeente te Sassenheim,

2o. Kerkgebouw voor de Gereformeerde Gemeente te Hillegom,

3o. Monument voor Generaal van Heutsz te Amsterdam,

4o. Operagebouw voor de Wagnervereeniging te Amsterdam,

kan worden medegedeeld dat de drie eerst genoemde wedstrijden hebben geleid tot opdracht aan een der uitgenoodigde mededingers terwijl, wat de sub. 4o. genoemde wedstrijd betreft wel een ontwerp voor uitvoering werd aanbevolen maar nog niet tot een opdracht werd overgegaan.

In 1926 werden de volgende prijsvragen door de P.P.C. behandeld:

1o. Reclame voor het fabrikaatmerk Blue-Band, uitgeschreven door de N.V. van den Bergh's Fabrieken. Deze prijsvraag werd geheel volgens de aanwijzingen der P. P. C. uitgeschreven op zeer aannemelijke voorwaarden voor de deelnemers en vond een ruime deelname, doch tot uitvoering van eenig bekroond ontwerp is het niet gekomen.

2o. Kerkgebouw voor de Ned. Herv. Gem. te Apeldoorn. Het programma voor deze besloten prijsvraag werd door de P. P. C. na gehouden overleg goedgekeurd en na afloop van de prijsvraag werd aan een der mededingers de leiding van den bouw opgedragen.

Eenigen tijd na het uitschrijven van de prijsvraag bereikte de P. P. C. een klacht van een architect te Apeldoorn, waaruit bleek, dat aan de besloten prijsvraag eene concurrentie was vooraf gegaan, waarbij de jury voor de besloten prijsvraag haar voorlichting had gegeven, doch waarbij de P. P. C. niet was geraadpleegd en waarbij niet in overeenstemming met de bepalingen der A. N. P. was gehandeld.

Na uitvoerige correspondentie en bespreking tusschen de P. P. C. en de jury, werd laatstgenoemde van het onjuiste van hare handelwijze overtuigd, doch bleek dat zij uit onbekendheid met de juiste strekking van de A. N. P. had gehandeld en met de bedoeling om den bouw van een kerk die op een belangrijk punt te Apeldoorn zou worden gesticht, uit de handen te houden van onbevoegden en daardoor te voorkomen dat het stadsschoon van Apeldoorn geschonden zou worden.

Hoe goed de bedoeling van de juryleden, allen lid van den B.N.A. ook moge geweest zijn, bleek, uit de verwikkelingen, die de prijsvraag in haar gevolg had en die bij raadpleging der P.P.C. voorkomen zouden zijn geworden, hoe gewenscht het is dat de leden der C.V. zich stipt houden aan wat in Art. 43 der A.N.P. is bepaald en zich onthouden van het geven van adviezen aan prijsvraaguitschrijvers, zonder zich vooraf met de P.P.C. daaromtrent te hebben verstaan.

3o. Medaille voor de Koningin Wilhelmina-Jubileum Stichting te Batavia. Deze prijsvraag werd uitgeschreven door het Bestuur van den N. I. Kunstkring te Batavia, vertegenwoordigd door zijn Voorzitter, den Heer P. A. J. Moojen, Architect B.N.A. tijdelijk te Amsterdam en in overleg met de P.P.C. voorbereid.

Ingevolge de omstandigheid dat de prijsvraag, zoowel in Nederland als in Ned. Indië moest worden uitgeschreven, waren de onderhandelingen over bepaalde punten van het programma die met het Bestuur van den Kunstkring te Batavia gevoerd moesten worden van langen duur, doch werden ten slotte met succes bekroond, zoodat de prijsvraag op zeer aannemelijke voorwaarden voor de deelnemers kon worden uitgeschreven.

4o. Monument voor Juliana van Stolberg te 's-Gravenhage. Voor dit monument werd, door het daarvoor geconstitueerde Comité, een besloten prijsvraag uitgeschreven op een programma dat naar de meening van de P.P.C. niet geheel voldeed aan de eischen die daarin gesteld behoorden te worden.

De door de P.P.C. aangeboden voorlichting werd, door het Comité met ingenomenheid aanvaard, zoodat in het programma, na gevoerde besprekingen, ook met de uitgenoodigden tot de prijsvraag en de jury, de gewenschte wijzigingen werden aangebracht.

Deze prijsvraag was de eerste op het gebied der beeldhouwkunst, waarbij de voorlichting van de P.P.C. werd aanvaard en waarbij juiste beginselen omtrent honoreering en de levering van het betreffende werk meer nauwkeurig gestipuleerd, in het programma werden vastgelegd, welke beginselen ook nader zijn verwerkt in de na te noemen herzieningsvoorstellen voor de A.N.P.

5o. Affiche IXe Olympiade. In scherpe tegenstelling met de loyale wijze, waarop de onderhandelingen tusschen prijsvraaguitschrijver en P.P.C. bij de voornoemde prijsvraag werden gevoerd, staat het verloop hiervan bij de prijsvraag voor dit Affiche.

Deze wedstrijd werd opgezet door een subcommissie van het Nederlandsch Olympisch Comité in den vorm van eene, onder een aantal kunstenaars verspreide uitnoodiging om ontwerpen voor een Affiche in te leveren, op zoodanige voorwaarden dat enkelen meenden voor de uitnoodiging te moeten bedanken, in de overtuiging, dat een onderwerp van zoodanige nationale beteekenis als dit Affiche met de uiterste voorzorgen voor een juiste afwikkeling behoorde te worden behandeld en deze niet kon worden overgelaten aan eene Commissie van daartoe niet bevoegden.

Ingevolge hiervan wendde de P.P.C. zich,

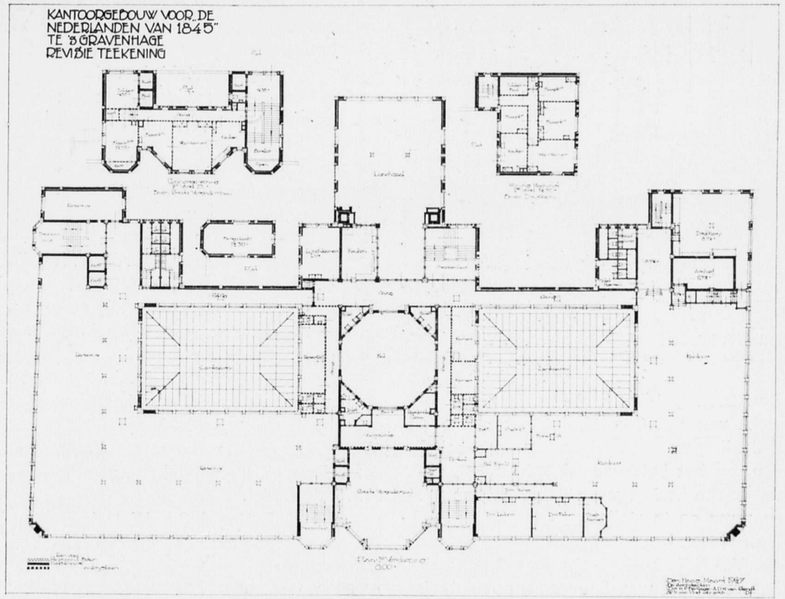

PLAN VERDIEPING VAN HET NIEUWE KANTOORGEBOUW VAN „DE NEDERLANDEN VAN 1845" TE 'S-GRAVENHAGE. ARCHITECT Dr. H. P. BERLAGE. B.N.A.

onder aanbieding van hare diensten, tot genoemd subcomité van het N.O.C. echter zonder gevolg. Na herhaling van het aanbod, doch eerst na 3 weken, ontving de P.P.C. het bericht dat haar „gewaardeerde" voorlichting eerlang zou worden ingeroepen, waarop weder na drie weken eene bespreking plaats had van genoemd Comité met den Voorzitter van de V.A.N.K. en het lid der P.P.C. W. F. Gouwe, waarbij omtrent de voorwaarden voor het prijsvraagprogramma van gedachten werd gewisseld en waarbij werd vastgelegd, dat de uitnoodigingen die aan de kunstenaars waren verzonden als onjuist waren te beschouwen en de daarin genoemde datum voor de inlevering van ontwerpen van 1 November 1926 moest vervallen.

Eenige dagen daarna ontving de Voorzitter van de V.A.N.K. (het was inmiddels 11 October geworden) het verzoek van het Comité, om een rondschrijven aan de kunstenaars te willen concipieeren, waarbij echter precies dezelfde voorwaarden werden gesteld, als in de oorspronkelijke, als ongeldig verklaarde uitnoodiging aan de kunstenaars, en de gehouden besprekingen volkomen werden genegeerd. Het schrijven werd echter door den Voorzitter van de V.A.N.K. aan de P.P.C. overgelegd en haar werd verzocht een concept voor een programma voor een prijsvraag te ontwerpen. In overeenstemming met de gevoerde besprekingen bovengenoemd, aan welk verzoek de P.P.C. voldeed door een zoodanig concept aan het Comité te verzenden, terwijl inmiddels een Perscommuniqué werd verspreid, waarin mededeeling werd gedaan van het vervallen der indertijd aan de kunstenaars verzonden uitnoodiging.

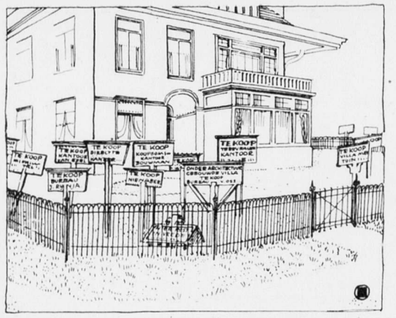

HOE IN 'T GOOI VILLA'S VERKOCHT WORDEN...OF...HET KERKHOF VAN EEN VERKEERD BEGREPEN EXPLOITATIESYSTEEM.

Den 26en October ontving de P.P.C. bericht van het Comité dat het niet zijne bedoeling was een prijsvraag uit te schrijven, en het betreurde dat de P.P.C. zich de moeite had gegeven daarvoor een programma op te stellen.

Half November ontving de Voorzitter van de V.A.N.K. bericht van het Comité dat het verheugd was hem te kunnen mededeelen, dat het, uit de ontvangen antwoorden op haar uitnoodiging aan de kunstenaars een plaat had kunnen kiezen, die het voor reproductie had bestemd, terwijl het zoo spoedig mogelijk den naam van den kunstenaar zou bekend maken.

De P.P.C. heeft gemeend de geschiedenis van deze prijsvraag wat uitvoeriger te moeten behandelen om het juiste licht te laten vallen op de ..... „zonderlinge" wijze, waarop het subcomité van het N.O.C. gemeend heeft de P.P.C. aan de praat te moeten houden, met betuigingen over zijne bereidheid om de zaak van de prijsvraag in een goed spoor te leiden, totdat de tijd voor de inzending op de oorspronkelijke uitgezonden circulaire was verstreken, waarna het eenvoudig een streep haalde door alle correspondentie, alle gemaakte afspraak en alle beloften, om eenvoudig zijn eigen weg te gaan en te doen of er niets gebeurd was.

De P.P.C. zal de houding van het Comité niet kwalificeeren, doch zij wil hierbij slechts opmerken, dat het Comité daartoe alleen in staat is gesteld door de houding van de kunstenaars zelve, die gehoor hebben gegeven aan den oproep van het Comité, zonder zich af te vragen of zij, door in die loterij te spelen, de kunstenaarsgemeenschap en de wetten die haar belangen beschermen, geen onherstelbare afbreuk hebben gedaan.

(Wordt vervolgd).

TENTOONSTELLINGEN.

AMSTERDAM. Frans Buffa & Zonen, tentoonstelling van werken door Sari Goth, van 20—30 April 1927.

Expositie in het grafisch kabinet van een verzameling van veertig teekeningen door Jacobus Doncker, tot 30 April 1927.

„De Brug", Frans Halsstraat 8, Amsterdam. Zwart- en witteekeningen van leden. Tot 1 Mei.

Firma J. S. Fetter & Co., Weteringschans 79, tentoonstelling van werken van den kunstschilder R. Pijnenburg, van 6 tot 30 April.

W. F. Hofstee Deelman, Vondelstraat 10, Amsterdam, Schilderijen van Ch. L. Huguenot van der Linden. Tot 30 April.

Kunstzaal D. G. Santee Landeweer, Amsterdam. Grafisch werk van Aart van Dobbenburgh. Tot 1 Mei.

Rijksmuseum, Amsterdam. Egyptische Kunst. Tot 15 Mei.

Stedelijk Museum, Amsterdam. Schilderijen van Kees van Dongen. Tot 8 Mei.

ARNHEM. De Kunsthandel te Arnhem. Werk van Ch. Le Roy. Tot 28 April.

HAARLEM. Frans Hals Museum, Haarlem. Werk van Jan Mankes. Tot 30 April.

HILVERSUM. Kunstzaal Willem Brok, Hilversum. Schilderijen van H. M. Krabbé. Tot 30 April.

DEN HAAG. Kon. Kunstzaal Kleykamp, tentoonstelling van werken door Mevrouw E. F. Roelofs—Bleckmann, op Woensdag 6 April tot en met 27 April.

Kon. Kunstzaal Kleykamp, tentoonstelling van schilderijen van J. Akkeringa en André en Hetty Broedelet, van 20 April tot en met 12 Mei 1927.

S. J. Sala, Noordeinde 27a, tentoonstelling van werken van de Schotsche schilderes Miss M. Agnes Cohen, gedurende de maand Mei.

LEEUWARDEN. Mij. van schilder en teekenkunst te Leeuwarden. Schilderijen en teekeningen van Jo Bezaan. Tot 24 April.

LEIDEN. Lakenhal te Leiden. Werk van Floris Verster. Tot 15 Mei.

ROTTERDAM. Huize van Hasselt, Schiedamschesingel 35, tentoonstelling van werk door Huub Gerretsen, van 13 April tot 9 Mei, (de beide Paaschdagen niet geopend).

Rotterdamsche Kunstkring, Rotterdam. Werk van A. Roland Holst—De Meester. Tot 5 Mei.

UTRECHT. Voor de Kunst, Utrecht. Schilderijen van Charles Eyck. Tot 1 Mei.

MEDEDEELINGEN VAN HET CONGRES-COMITÉ VI.

Verantwoording der inschrijvingen voor het Garantiefonds tot en met 19 April:

Saldo vorige verantwoording .	ƒ	1020.—
C. B.	„	5.—
R. N. R. H.	„	25.—
A. B.	„	10.—
A. v. d. L.	„	10.—
H. H.	„	25.—
J. K.	„	10.—
H. A. R.	„	10.—
M. L. S.	„	20.—
J. F. S.	„	25.—
	ƒ	1160.—

UITSLAG PRIJSVRAAG WATERTOREN TE WASSENAAR.

De eerste prijs werd toegekend aan den heer P. L. Hendriks, architect te Rotterdam, (motto H2 O.); de tweede prijs aan B. van der Leeg te Wassenaar (motto „Duin"); de derde prijs aan ir. H. F. Zwiers te Haarlem (motto „Op de Hoogte").

Tentoonstelling der plannen in begin van Mei in het gemeentehuis te Wassenaar.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD EN ARCHITECTURA

COMMISSIE VAN REDACTIE: H. TH. WIJDEVELD VOORZITTER, J. P. MIERAS SECRETARIS-REDACTEUR. H. C. VERKRUYSEN REDACTEUR. C. J. BLAAUW, WIEGER BRUIN, J. C. MEISCHKE, C. B. POSTHUMUS MEYJES, Ir. A. J. VAN DER STEUR. RED.-ADRES WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM, TEL. No. 36736 POSTGIRO No. 122568.
ABONNEMENTSPRIJZEN BIJ VOORUITBETALING VOOR NEDERLAND f 10.—, BUITENLAND f 15.— 'S JAARS. ADVERTENTIËN 1—6 REGELS f 2.50, ELKE REGEL MEER f 0.40. BIJ CONTRACT BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN.
UITGEVERS EN BUREAUX VOOR ADMINISTRATIE MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5, DEN HAAG.

30 APRIL 1927. No 18

NOGMAALS: KORTING VAN BOETEN OP DE AANNEMINGSSOM.

DOOR MR. M. A. W. CREMERS.

Het bestuur van den B.N.A. heeft naar aanleiding van de polemiek tusschen Mr. Rosenboom en ondergeteekende het advies van Prof. P. Scholten te Amsterdam gevraagd.

Naar aanleiding van diens antwoord, opgenomen in het Weekblad van 19 Maart zij mij een slotopmerking vergund.

Ik heb betoogd (zie het slot van mijn artikel in No. 19 jaargang 1927): „dat de „besteder een waarborg in een of anderen „vorm niet kan missen en een borgstel„ling of onderpand zelfs van den soliedsten aannemer behoort te vorderen, in„dien het een belangrijk werk betreft."

„Onjuist is dus het besluit van den Aan„nemersbond. Onjuist is dan ook de be„paling van § 92 der A.A.V. en van § 295 „der A.V. Van der Kloes, houdende, dat de „borg ontslagen is en dat het zakelijk „onderpand wordt teruggegeven, zoodra „de overwaarde van het werk gelijk is „aan het bedrag van den waarborg".

Tot deze conclusie kwam ik, omdat de aanbesteder in bepaalde gevallen niet bevoegd is om een vordering tot betaling van boete of schadevergoeding te korten op de aannemingssom.

Nu is bij het debat, dat zich daarna met Mr. Rosenboom ontspon, mijn conclusie op den achtergrond geraakt en werd er hoofdzakelijk over de motiveering getwist. Prof. Scholten bespreekt mijn conclusie in het geheel niet. Dit is jammer, want uit zijn redeneering moet men noodzakelijk tot dezelfde slotsom komen als ik hierboven citeer. En daar komt het ten slotte alleen op aan.

In zijn belangwekkend advies maakt hij onderscheid tusschen de schadevergoeding die de aannemer krachtens rechterlijk vonnis aan den bouwheer schuldig wordt en de bij bestek bedongen boete. Ten aanzien van het eerste is er een arrest van den Hoogen Raad, waarbij nu eenmaal is beslist, dat schadevergoeding (in dit geval wegens te laat opleveren van een deel van het werk) niet op de aannemingssom kan gekort worden indien deze aan een derde is verpand vóór het ontstaan der schade. Z.H.G. betwist nu wel de juistheid van dit arrest, maar men doet wijs door er zich bij neer te leggen, daar de rechtspraak van den Hoogen Raad bij ons „maszgebend" is.

Nu betoogt hij dat genoemde beslissing iets anders betreft dan de boete, waarover ik met Mr. Rosenboom debatteerde. De boete is volgens hem zóó innig aan de aannemingssom verbonden, dat deze automatisch door die boete wordt gekort, wat met schadevergoeding niet het geval is. Nu houde Prof. Scholten mij ten goede, dat ik ontken, dat er tusschen schadevergoeding wegens te late oplevering en boete om diezelfde reden een essentieel verschil is. De boete is niet anders dan een vergoeding der schade, die de bouwheer lijdt; om practische redenen is het bedrag echter te voren vastgesteld. Het tegendeel blijkt niet uit de aangehaalde artikelen van diverse voorschriften. Het is hier echter niet de plaats om hierover juridische beschouwingen te houden. Juist omdat beide vorderingen in het wezen der zaak gelijk zijn sprak ik in mijn eerste artikel over den meest gebruikelijken vorm van schadevergoeding; n.l. de boete en paste hierop de beslissing van den Hoogen Raad toe.

Maar aannemende, dat Prof. Scholtens opvatting de juiste is, komt men nog tot dezelfde conclusie als ik. Een schadevergoeding, die wegens wanpraestatie of een onrechtmatige daad door den aannemer verschuldigd is, zal na cessie der aannemingssom zeker niet kunnen gekort worden. Nu zal men bij een belangrijk werk — zooals men hierboven ziet, sprak ik alleen daarover — steeds met deze mogelijkheid rekening moeten houden. Het kan geschieden dat de aannemer door een onoordeelkundige werkwijze de verzakking van een aangrenzend gebouw van den besteder veroorzaakt; hij kan schade veroorzaken aan derden jegens wie de bouwheer ingevolge art. 1403 of 1405 B. W. aansprakelijk is, waarna deze wederom verhaal op den aannemer heeft [1]); hij kan een andere wanpraestatie plegen dan die welke het bestek heeft voorzien en door boete heeft gesanctioneerd. In al deze en verschillende andere gevallen heeft de besteder een vordering op den aannemer en kan die niet korten. Indien het een klein of een middelmatig werk betreft zal deze vordering geen grooten omvang krijgen. Bij een belangrijk werk moet men wel degelijk met

[1]) Zie hierover nader in mijn boek „Architecten en Aannemersrecht" blz. 120, 122 en 126.

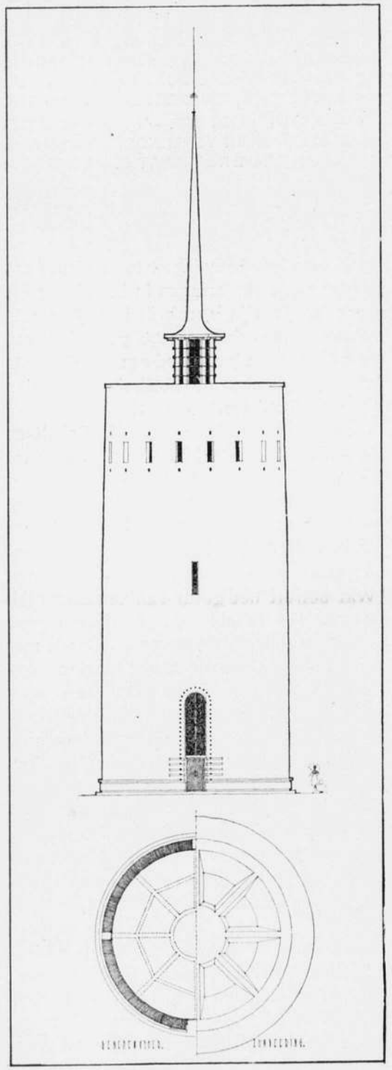

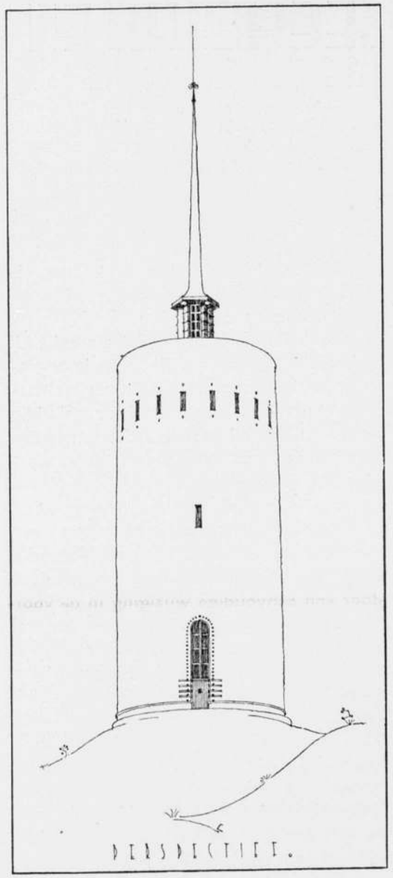

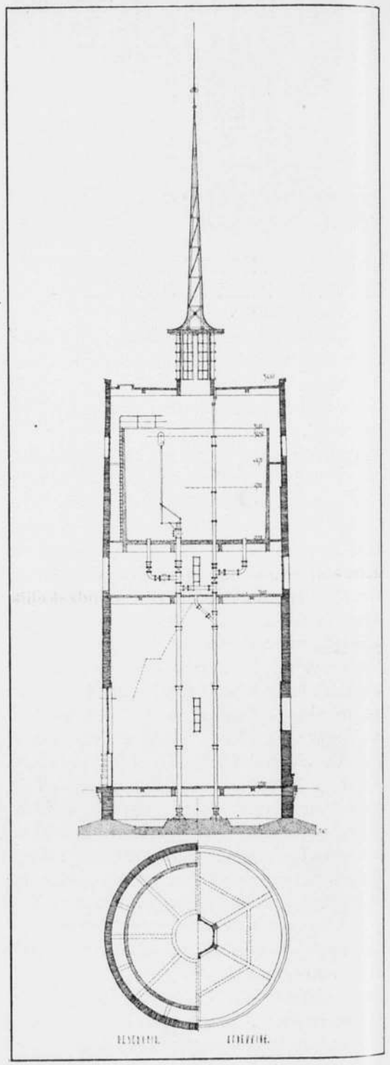

PRIJSVRAAG VOOR EEN WATERTOREN TE WASSENAAR.

Ter wille van een goede reproductie is de in- en verdeeling der teekeningen in bijgaande afbeeldingen gewijzigd.

ONTWERP, BEKROOND MET DEN EERSTEN PRIJS, VERVAARDIGD DOOR P. L. HENDRIKS, ARCHITECT TE ROTTERDAM.

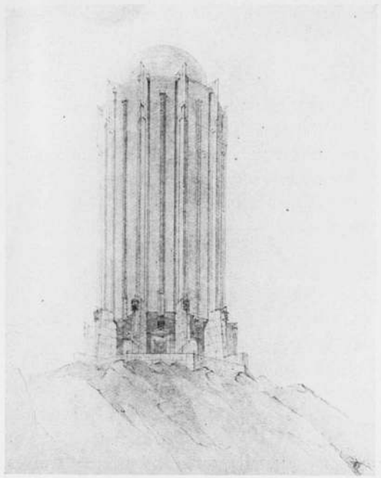

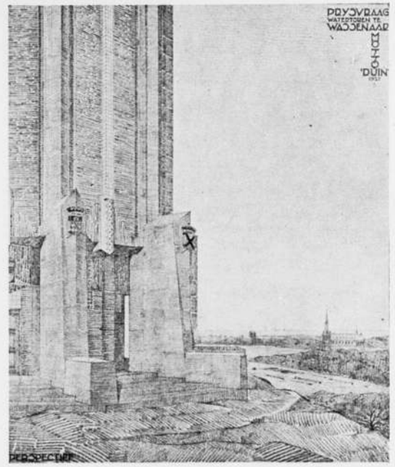

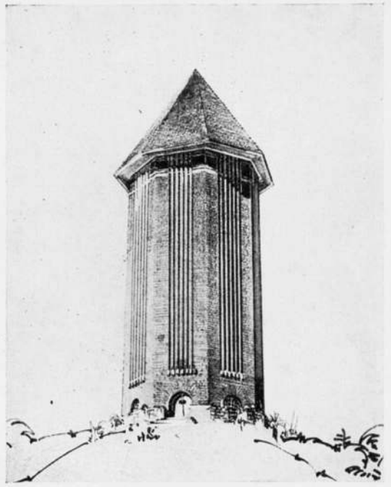

PRIJSVRAAG WATERTOREN TE WASSENAAR. 2E PRIJS. ONTWERPER B. VAN DER LECQ.

3E PRIJS. ONTWERPER H. T. ZWIERS. B.I.

alle mogelijkheden rekening houden en acht ik, indien de gebruikelijke A.V. of A.A.V. van toepassing zijn, noodzakelijk dat het onderpand tot de oplevering in handen van den principaal blijft.

Nu vraag ik mij af of er geen regeling te construeeren is, waarbij de aannemer niet gedwongen wordt bij de inschrijving een onderpand te geven of een borg te stellen en waarbij de principaal geen risico loopt. Mij dunkt van wel. Men kan de betalingen aldus verdeelen, dat iedere termijn de volle waarde van het opgeleverde werk vertegenwoordigt en bepalen, dat van den eersten termijn (die b.v. 20% bedraagt) de helft door den bouwheer zal worden ingehouden en als onderpand in zijn handen zal verblijven tot zekerheid voor eventueele vorderingen op den aannemer. Aldus krijgt de aannemer bij iederen termijn een gelijk bedrag in handen als bij de verdeeling der termijnen op de wijze der A.A.V. Tevens krijgt de bouwheer een pandrecht, dat in den loop van het werk niet gecedeerd kan worden.

Ook kan men het verband tusschen aannemingssom en boete of schadevergoeding, dat tot nu toe ontbreekt, leggen door een eenvoudige wijziging in de voorschriften. De boete of schadevergoeding vermindert de aannemingssom dan automatisch evenals minder werk zulks doet. Cessie der vordering deert den principaal dan niet meer.

Eventueel zoude beide werkwijzen gecombineerd kunnen worden. M. A. W.Cr.

ONDERSCHRIFT VAN PROF. PAUL SCHOLTEN.

Het Bestuur van den Bond van Nederl. Architecten was zoo vriendelijk dit stuk in mijn handen te stellen met de vraag of ik naar aanleiding daarvan nog een opmerking had te maken.

Tegenover de bestrijding van Mr. Cremers van mijn betoog kan ik alleen herhalen dat de aannemer niet een recht op een geldsom zonder meer cedeert, maar een recht op de hem krachtens contract toekomende aannemingssom. Dat recht steunt op het contract, ontvangt zijn inhoud uit het contract en is dus ook aan de kortingen krachtens contract onderworpen.

Wat betreft het geval van schadevergoedingen aan derden zou ik willen opmerken dat in het algemeen de aanbesteder niet aansprakelijk is voor de schade door den aannemer aan derden veroorzaakt. De aannemer treedt zelfstandig op en op wie dat doet is art. 1403 B.W. niet toepasselijk. Vgl. H. R. 28 December 1899 W. 7383 en Hof Amsterdam 18 Februari 1921 N. J. 1922, 806. Aansprakelijkheid van den aanbesteder bestaat, indien het werk alleen kan worden uitgevoerd op zulk een wijze dat derden schade lijden. Vgl. H. R. 23 November 1917 N. J. 1918, 3. Doch in dit geval heeft de aanbesteder geen verhaal op den aannemer. Het zal wel hooge uitzondering zijn, indien hier aansprakelijkheid van den aanbesteder tegenover derden met verhaal op den aannemer samengaat. Wil men voor uitzonderingsgevallen als dit en dat van schade aan een ander perceel van den aanbesteder een regeling, dan zou men kunnen bepalen dat de aanbesteder be-

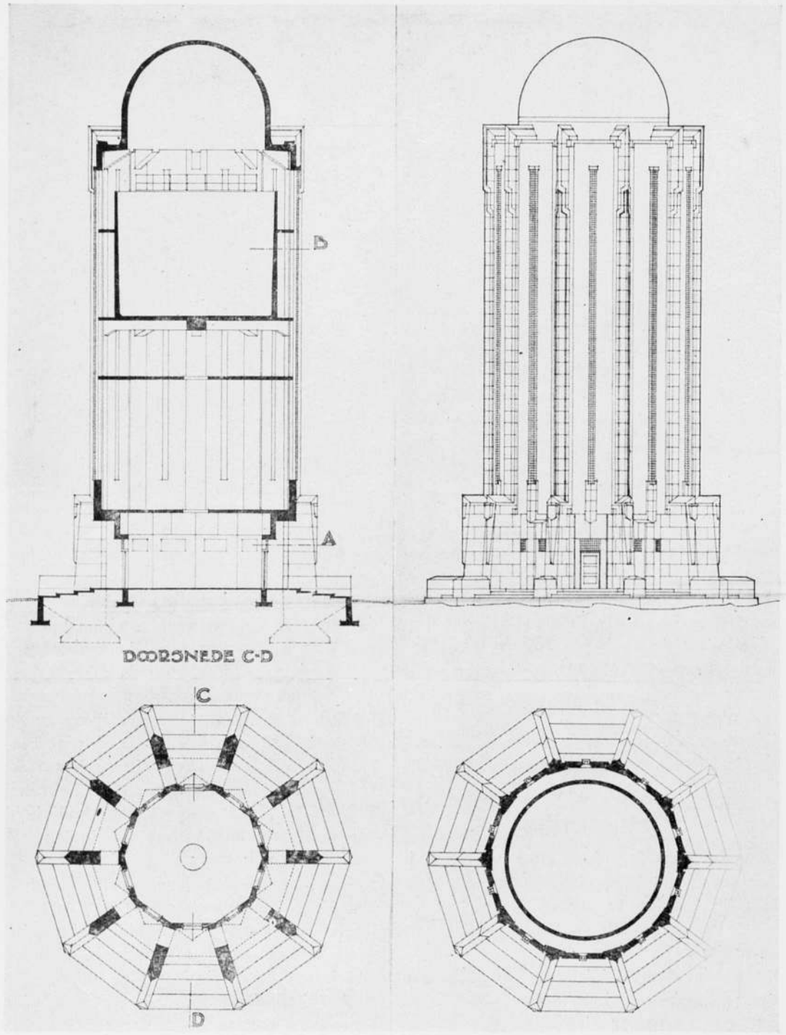

PRIJSVRAAG WATERTOREN TE WASSENAAR.

2E PRIJS. ONTWERPER B. VAN DER LECQ.

voegd is iedere ten gevolge van het werk door den aanbesteder geleden schade of door hem aan derden verschuldigde en op den aannemer verhaalbare schadevergoeding te korten.

Ik betwijfel of de behoefte aan zulk een clausule groot is, doch er is niets tegen.

SCHOLTEN.

PERMANENTE PRIJSVRAAG-COMMISSIE. II. JAARVERSLAG 1926.

6o. Advertentieteekening voor de Firma Talens & Zoon te Apeldoorn. In Juni 1926 wendde de firma Talens zich tot de P.P.C. om inlichtingen omtrent een prijsvraag die zij voornemens was uit te schrijven, waarop, als naar gewoonte de P.P.C. onder toezending van een exemplaar der A.N.P. een onderhoud aanbood om het onderwerp van de prijsvraag te bespreken en de verlangde inlichtingen te geven. Op dit schrijven werd geen antwoord ontvangen. Geruimen tijd daarna kwam toevalligerwijze de P.P.C. bij het behandelen van een andere prijsvraag, in het bezit van het programma van een door de firma Talens uitgeschreven prijsvraag, dat de mededeeling bevatte door de P.P.C. goedgekeurd te zijn en dat bovendien op belangrijke punten niet voldeed aan de A.N.P.

De P.P.C. verlangde daarop van de firma Talens de openlijke erkenning van het misbruik dat van den naam der P.P.C. was gemaakt en tevens de erkenning dat dit een gevolg was van het verzuim van hen die haar bij de samenstelling van het programma hadden terzijde gestaan. Verder verlangde de P.P.C. opschorting der beoordeeling der inmiddels ingekomen antwoorden op de prijsvraag en aanvulling van het programma om het in overeenstemming met de A.N.P. te brengen. De firma Talens was echter niet bereid tot erkenning van het gepleegde verzuim van haar voorlichters en wilde hierin slechts een misverstand zien, waarop de P.P.C. harerzijds in een Perscommuniqué van het wederrechtelijk gebruik van haar naam bericht gaf.

Ook in dit geval zijn het wederom de adviseurs van den prijsvraaguitschrijver die hem in staat stellen zijn houding aan te nemen en de belangen hunner vakgenooten daaraan opofferen.

8o. Monument voor Don Juan Rafael Mora te Costa Rica. De aandacht van de P.P.C. werd gevestigd op het programma van een prijsvraag voor een standbeeld dat te Costa Rica zou worden opgericht met de vraag of dit programma aan de bepalingen der A.N.P. voldeed. Waar dit niet het geval was wendde de P.P.C. zich tot het Consulaat van Costa Rica te Amsterdam met een schrijven waarin opmerkzaam werd gemaakt op de wijzigingen die in dat programma zouden moeten worden aangebracht om de medewerking aan de prijsvraag bij de Nederlandsche kunstenaars te kunnen aanbevelen.

Uit het antwoord van het Consulaat bleek dat de opmerkingen der P.P.C. aan de Regeering te Costa Rica zouden worden overgebracht, doch tevens dat er weinig uitzicht bestond dat deze in de voorgestelde wijzigingen zou willen treden.

Nadien werd niets meer van de prijsvraag vernomen.

9o. Vlag en stok voor de afd. Amsterdam van den Bond van Nederl. Onderwijzers. Door de P.P.C. werden eenige wijzigingen in het door den Bond opgemaakt programma voorgesteld, waarmede de prijsvraaguitschrijver bereid was rekening te houden bij de afwikkeling van de prijsvraag.

Den korten tijd in aanmerking genomen die voor de beantwoording der, niet belangrijke prijsvraag, beschikbaar was kon de P.P.C. er genoegen mede nemen dat het reeds gepubliceerde programma niet door een ander vervangen zou worden.

10o. Aula voor de Landbouw Hoogeschool te Wageningen. Na bespreking tusschen prijsvraaguitschrijver en P.P.C. werd door de P.P.C. een programma voor deze prijsvraag opgesteld dat door den prijsvraaguitschrijver werd aanvaard, doch dat niet is gepubliceerd.

Verder werd door de P.P.C. geadviseerd in de navolgende meervoudige opdrachten:

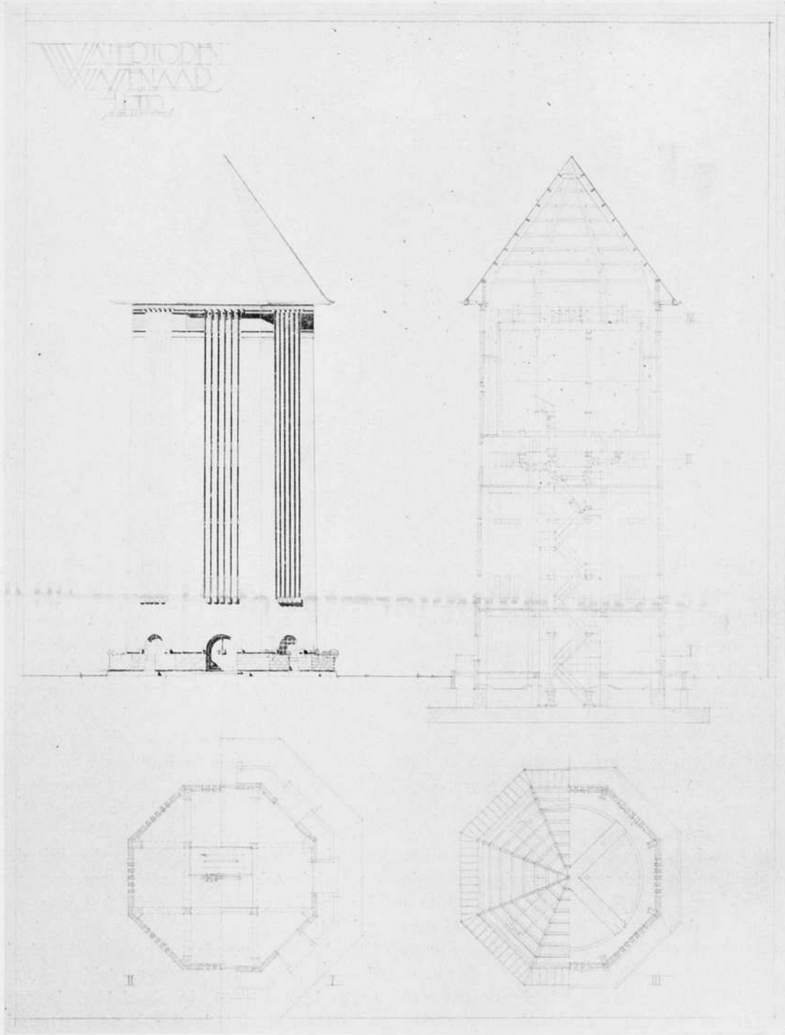

PRIJSVRAAG WATERTOREN TE WASSENAAR.

3E PRIJS. ONTWERPER IR. H. T. ZWIERS B.I.

a. Koopmansbeurs te Rotterdam. Door de Beurscommissie te Rotterdam werd het plan opgevat om een wedstrijd te doen houden voor het maken van een plan voor een Nieuw Beursgebouw te Rotterdam, waartoe het een meervoudige

AMSTERDAMSCHE BEBOUWINGEN. HEERENHUIZEN A/D APOLLOLAAN. ARCH. Ir. JAN GRATAMA.

opdracht wenschte te geven aan een aantal vooraanstaande Nederlandsche Architecten.

De voorwaarden voor den wedstrijd werden ter goedkeuring aan de P.P.C. voorgelegd, die zich daarmede kon vereenigen. Uitgenoodigd werden aanvankelijk 5 architecten, onder welk aantal zich echter geen Rotterdamsch particulier architect bevond.

Na een protest hiertegen van den Gewestelijken Kring van den B.N.A. wenschte het Comité, onder goedkeuring van de P.P.C. nog twee Rotterdamsche architecten tot den wedstrijd uit te noodigen, waartegen de P.P.C. geen bezwaar meende te moeten maken, mits de reeds uitgenoodigde architecten zich daartegen niet verzetten en de voorwaarden voor den wedstrijd voor alle mededingers gelijk zouden worden gemaakt.

Aan deze eischen werd voldaan en twee Rotterdamsche architecten werden uitgenoodigd.

b. Van Heutszmonument te Weltevreden. Deze meervoudige opdracht werd verstrekt zonder dat de voorwaarden daarvan ter kennis van de P.P.C. werden gebracht, zoodat zij zich, naar aanleiding daarvan, met den opdrachtgever in contact stelde. Uit de correspondentie bleek dat de deskundige voorlichter van den opdrachtgever, niet voldoende op de hoogte van de bepalingen der A.N.P. omtrent meervoudige opdrachten, van meening was, dat de P.P.C. daarbij niet geraadpleegd behoefde te worden en daarin de oorzaak lag dat het was nagelaten.

Uit de voorwaarden der opdracht bleek daarna echter dat was voldaan aan wat daaromtrent in de A.N.P. is omschreven, zoodat de P.P.C. ze kon goedkeuren.

c. Monument voor Dr. P. J. H. Cuypers te Roermond. Het Comité voor dit monument wendde zich tot de P.P.C. met het verzoek een adviescommissie te willen benoemen die het Comité zou kunnen voorlichten bij haar voornemen om een kunstenaar aan te wijzen voor het maken van een ontwerp voor bedoeld monument.

Waar de P.P.C. hiertoe niet de bevoegdheid had gaf zij het Comité een vingerwijzing voor de door het Comité te bewandelen weg om zijn doel te bereiken, welke vingerwijzing werd gevolgd. Het resultaat is echter de P.P.C. nog niet bekend.

Overigens adviseerde de P.P.C. nog in een aantal gevallen waarbij aan het voornemen om een prijsvraag uit te schrijven geen gevolg werd gegeven, bij eenige studieprijsvragen en verschillende onderwerpen van te ondergeschikt belang om in dit verslag vermeld te worden.

Tén slotte behandelde zij nog:

1o. Een vraag van den Kring Hilversum van den B.N.A. inzake de Rokinprijsvraag te Amsterdam, hierop neerkomende, of een jury, uit een aantal, aan haar oordeel onderworpen antwoorden op een prijsvraag bevoegd is zelf een plan daaruit voortgevloeid te maken en dit den prijsuitschrijver ter uitvoering aan te bevelen. Waar deze vraag alleen naar hare academische waarde zou kunnen worden beantwoord, maar dan niet zou slaan op het concrete met de vraag verbonden geval, werd in dien zin aan den Kring Hilversum bericht.

2o. Een klacht van een mededinger in de, in het vorig jaarverslag behandelde prijsvraag voor Behangselpapier, over de onvolledigheid van de jury bij het eindoordeel in deze prijsvraag, welke klacht tot bevrediging van den klager door de P.P.C. werd beantwoord.

Zooals in het vorig jaarverslag reeds werd medegedeeld, werden prijsvraagaangelegenheden op het gebied der beeldhouwkunst, behandeld in overleg met het Bestuur van den Nederlandschen Kring van Beeldhouwers, vertegenwoordigd door zijn Voorzitter den Heer L. Bolle.

In het begin van dit jaar gaf de Kring zijn wensch te kennen tot de Constitueerende Vereenigingen toe te treden en den Heer Bolle als zijn vertegenwoordiger in de P.P.C. af te vaardigen.

Door de overige constitueerende vereenigingen werd den wensch van den Kring met ingenomenheid begroet zoodat de officieele toetreding haar beslag kreeg.

Uit de verschillende besprekingen over prijsvragen op het gebied der Beeldhouwkunst bleek dat er een aantal bepalingen van de A.N.P. gewijzigd zouden moeten worden om ze van toepassing te maken op dergelijke prijsvragen, en de P.P.C. kwam tot de overtuiging dat alleen door een algeheele herziening der A.N.P. het gewenschte doel bereikt zou kunnen worden, zoodat zij zich aan die taak zette en een concept voor die herziening opstelde. Zij verzocht daarna aan de C.V. volgens de bepalingen van het geldende Huish. Reglement der P.P.C. de aanvullingsleden te willen benoemen die, met haar het definitieve concept herzieningsvoorstel voor de behandeling in de ledenvergadering der C.V. heeft op te stellen, waaraan werd voldaan zoodat als zoodanig werden aangewezen de Heer

J. C. Meischke, door den Bond van Nederlandsche Architecten.

J. de Meyer, door Architectura et Amicitia.

A. H. van Koot, door Bouwkunst en Vriendschap.

N. P. de Koo, door De Nederl. Vereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst.

J. Altorff, De Nederl. Kring v. Beeldhouwers.

Het door deze Commissie vastgestelde concept Herzieningsvoorstel werd, bij de Besturen der Constitueerende Vereenigingen ingezonden.

Het had reeds meerdere malen de aandacht der P.P.C. getrokken dat in de programma's van internationale prijsvragen vaak bepalingen voorkwamen die tot moeilijkheden en tot onjuiste en onbillijke verhoudingen aanleiding gaven en dat er, in het algemeen weinig eenheid in de voorwaarden was te bespeuren.

Bij de behandeling der prijsvraag voor de

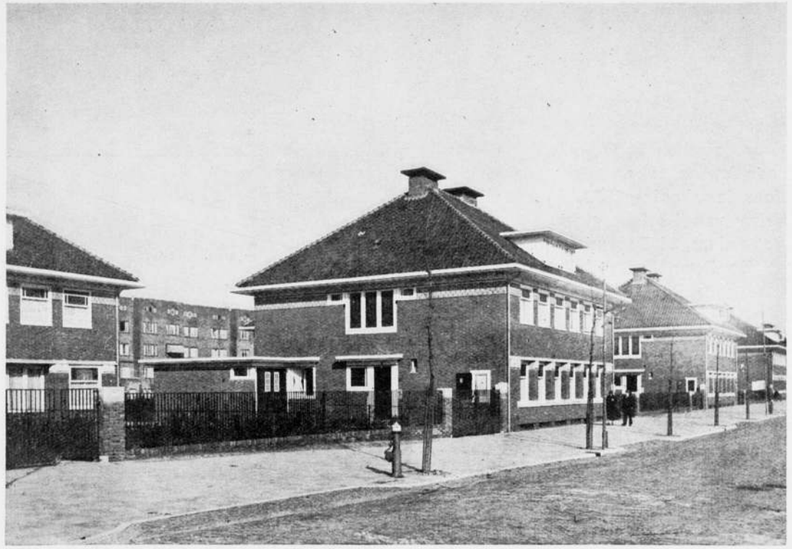

AMSTERDAMSCHE BEBOUWINGEN. HEERENHUIZEN A/D APOLLOLAAN. ARCH. G. WESTERMAN.

Olympische medaille werd opnieuw ervaring in diezelfde richting opgedaan en werd de P.P.C. versterkt in hare meening, dat de tijd was aangebroken om te trachten, zoo mogelijk, ook voor internationale prijsvragen, eene algemeen geldende regeling betreffende de hoofdprincipes, volgens welke prijsvragen moeten worden uitgeschreven en afgewikkeld, te krijgen. Het instituut voor sier- en nijverheidskunst, welks Directeur de Heer W. F. Gouwe zitting heeft in de P.P.C. had in die richting reeds stappen gedaan, doch het meende de verdere afwikkeling van de zaak te moeten overdragen aan een, naar zijn oordeel meer bevoegd lichaam, dat het in de P.P.C. meende te zien.

De P.P.C. meende hare medewerking in de door het Instituut gewenschte richting te moeten verleenen, doch was daarbij van oordeel, dat hare bevoegdheid in verschillenden zin, niet zoover strekte, dat zij die taak als een deel van hare gewone werkzaamheden op zich kon nemen en zij achtte een zelfstandige Commissie, waarvan echter de P.P.C. deel zou kunnen uitmaken, noodig om het gewenschte doel te bereiken.

Zij meende, dat het, voor het contact met de buitenlandsche kunstlichamen gewenscht zou zijn, dat in de speciale commissie zitting zouden nemen, vooraanstaande personen op kunstgebied, die ook in het buitenland een reputatie hebben en deed, in die richting een voorstel aan de Besturen der Constitueerende Vereenigingen, dat in principe werd aanvaard, doch omtrent welks uitwerking nog geen besluit in alle Vereenigingen is genomen.

De P.P.C. was in het jaar 1926 samengesteld als volgt:

H. van der Kloot Meyburg, Voorzitter, aftr. 1 Januari 1928.

C. N. van Goor, Secret.-Penningm., aftr. 1 Januari 1927.

W. F. Gouwe, lid, aftr. 1 Januari 1927.

L. Bolle, lid, aftr. 1 Januari 1931.

Het rooster, volgens artikel 8 van het

Huishoudelijk reglement voor het nazien der jaarrekening van de P.P.C. luidt:
Voor de rekening 1926, Architectura et Amicitia.
Voor de rekening 1927, Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap.
Voor de rekening 1928, Ned. Vereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst.
Voor de rekening 1929, De Nederlandsche Kring van Beeldhouwers.
Rotterdam, 31 December 1926.

De Permanente Prijsvraagcommissie,
C. N. VAN GOOR, Secretaris.

PRIJSVRAAG GELUKTELEGRAM.

„Het Nederlandsch Jeugdleiders Instituut „heeft in samenwerking met de Directie „van den Dienst der Post en Telegrafie „een prijsvraag uitgeschreven voor een „ontwerp formulier Geluktelegram en bij„passende enveloppe; een en ander vol„gens de aanwijzingen van de Perma„nente Prijsvraagcommissie. Er zijn drie „prijzen uitgeschreven groot f 200.—, f 150.— en f 100.—.
„De Jury bestaat uit de Heeren:
„Mr. J. F. VAN ROYEN, Voorzitter van „de Nederlandsche Vereeniging voor Am„bachts en Nijverheidskunst te 's-Gra„venhage.
„J. B. SMITS, Directeur van het Instituut „voor Kunstnijverheidsonderwijs Amster„dam.
„W. F. GOUWE, Directeur van het Insti„tuut voor Sier- en Nijverheidskunst te „'s-Gravenhage.
„H. L. F. J. DEELEN, Secretaris van het „Nederlandsch Jeugdleiders Instituut te „Amsterdam.
„H. C. FELSER, Inspecteur van den „Dienst der Telegrafie te den Haag.
„De prijsvraagregelen zijn op aanvrage „kosteloos te verkrijgen aan het Secreta„riaat van het Nederlandsch Jeugdleiders „Instituut, Plantage Franschelaan 14, „Amsterdam, waar ook tot 15 Mei schrif„telijk inlichtingen gevraagd kunnen wor„den.
„De mededinging aan deze prijsvraag is

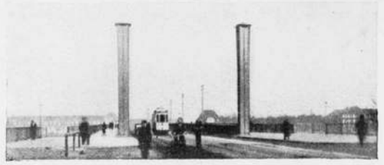

DE NIEUWE FRIEDRICH EBERT-BRUG TE MANNHEIM.

„opengesteld voor iedereen. De ontwer„pen worden ingewacht uiterlijk op den „1sten Juli aan bovenstaand adres."

MEDEDEELINGEN VAN HET CONGRES-COMITÉ VII.

In verband met de voorbereiding van het voorloopig programma werd in de afgeloopen week overleg gepleegd met de Kringbesturen van Amsterdam, den Haag, Rotterdam en Hilversum. Het bleek, dat in eenige van de genoemde plaatsen reeds spontaan voorbereidend werk was verricht, waardoor het congrescomité aanstonds de beschikking kon krijgen over waardevolle gegevens van practischen aard. In de — na het schrijven van dit verslag, maar vóór de verschijning van dit nummer — gehouden kringvergadering te Amsterdam komt ook de ontvangst van het congres in de hoofdstad binnen het bereik van de persoonlijke deelname der kringleden. Het comité vertrouwt, dat de medewerking zoodanig zal blijken te zijn, dat in alle plaatsen, die het congres bezoekt, een zoo volledig mogelijk beeld van onze Nederlandsche architectuur zal worden gegeven en een zoo groot mogelijk contact tusschen de Nederlandsche en de buitenlandsche architecten zal worden verwezenlijkt.
De inschrijvingen op het waarborgfonds kwamen in de afgeloopen week niet zoo ruim binnen als wij wel wenschten. De verantwoording volgt hieronder:

Saldo vorige verantwoording . .	f 1160.
A. H. W.	„ 25.
T. H. W.	„ 25.
B. v. B.	„ 10.
Totaal	f 1220.

Het is misschien niet geheel overbodig, erop te wijzen, dat de inschrijving zoowel per formulier als per brief kan geschieden, en dat het adres van den penningmeester is: Harmoniehof 34I, Amsterdam.

v. d. S.

PRIX DE ROME BOUWKUNST 1927.

De wedstrijd in de schoone bouwkunst om den Prix de Rome zal, in verband met de aanhangige verbouwing van de Rijks-academie, worden gehouden op een nog nader te bepalen dag in de maand November van dit jaar.

TENTOONSTELLINGEN.

AMSTERDAM. Frans Buffa & Zonen, tentoonstelling van werken door Sari Goth, van 20—30 April 1927.
Expositie in het grafisch kabinet van een verzameling van veertig teekeningen door Jacobus Doncker, tot 30 April 1927.
Rijksmuseum, Amsterdam. Egyptische Kunst. Tot 15 Mei.
Stedelijk Museum, Amsterdam. Schilderijen van Kees van Dongen. Tot 8 Mei.

'S-GRAVENHAGE. Kon. Kunstzaal Kleykamp, tentoonstelling van schilderijen van J. Akkeringa en André en Hetty Broedelet, van 20 April tot en met 12 Mei 1927.
Tentoonstelling van werken van Miss M. Dickon—Lapthorn op Vrijdag 29 April tot 21 Mei.
S. J. Sala, Noordeinde 27a, tentoonstelling van werken van de Schotsche schilderes Miss M. Agnes Cohen, gedurende de maand Mei.

LEIDEN. Lakenhal te Leiden. Werk van Floris Verster. Tot 15 Mei.

ROTTERDAM. Huize van Hasselt, Schiedamschesingel 35, tentoonstelling van werk door Huub Gerretsen, tot 9 Mei.
Rotterdamsche Kunstkring, Rotterdam. Werk van A. Roland Holst—De Meester. Tot 5 Mei.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD EN ARCHITECTURA

COMMISSIE VAN REDACTIE: H. TH. WIJDEVELD VOORZITTER, J. P. MIERAS SECRETARIS-REDACTEUR. H. C. VERKRUYSEN REDACTEUR. C. J. BLAAUW, WIEGER BRUIN, J. C. MEISCHKE, C. B. POSTHUMUS MEYJES, Ir. A. J. VAN DER STEUR. RED.-ADRES WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM, TEL. N°. 36736 POSTGIRO N°. 122568.
ABONNEMENTSPRIJZEN BIJ VOORUITBETALING VOOR NEDERLAND f 10.—, BUITENLAND f 15.— 'S JAARS. ADVERTENTIËN 1—6 REGELS f 2.50, ELKE REGEL MEER f 0.40. BIJ CONTRACT BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN.
UITGEVERS EN BUREAUX VOOR ADMINISTRATIE MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5, DEN HAAG.

7 MEI 1927. N°19

DE PRIJSVRAAG VOOR HET VOLKENBONDSGEBOUW.

Drie Nederlandsche inzendingen bekroond.

De jury voor de prijsvraag voor een volkenbondsgebouw heeft hare beslissing genomen. Geen der bekroonde ontwerpen zal voor uitvoering worden aanbevolen; 27 ontwerpen zijn voor prijzen aangewezen, verdeeld in drie groepen van 12000 francs, 3800 francs en 2500 francs, met 9 ontwerpen in elke groep.
In de tweede groep komen twee Nederlanders voor, de architecten H. Th. Wijdeveld te Amsterdam en van Lingen uit Groningen, in de derde groep een Nederlandsche combinatie: de architecten Luthmann en Wouda te den Haag.
De mogelijkheid schijnt te bestaan, dat de Assemblée in September a.s. een nieuwe prijsvraag zal uitschrijven voor het Volkenbondsgebouw, waaraan de 27 prijswinners van het eerste concours op gelijken grondslag zullen kunnen deelnemen.

De Redactie wenscht de Nederlandsche prijswinners van harte geluk met het behaalde succes.

OVER HET BOUWEN IN AMERIKA.

In de Architects' Journal vonden we een interessant verslag over de reis van architect Tait naar Amerika, waaraan we het volgende ontleenen:
„In deze tijden waarin zooveel moeilijkheden met de arbeiders voorkomen en het zoo bedrijvig is in het bouwvak in Engeland, is het voor iederen architect en teekenaar van evengroot belang om een bezoek aan Amerika te brengen om de moderne gebouwen en de wijze van werken der Amerikaansche architecten te bestudeeren, als het vroeger was om naar 't vasteland over te steken teneinde de oude architectuur te bestudeeren.
De heer Selfridge, één van de meest enthousiaste belangstellenden in de architectuur, die we in ons land kennen, vroeg me waarom ik niet eens een bezoek aan Amerika bracht en hoewel ik hem zei, dat ik daar voor den oorlog gedurende drie maanden was geweest, vond hij dat geen reden om er niet nog eens heen te gaan. En met zijn bekende voortvarendheid vroeg hij mij den volgenden dag of ik al een kaartje genomen had. En ik moet toegeven, dat mijn reis van onschatbare waarde is geweest, zoowel voor mijzelf als voor mijn praktijk, daar ik niet alleen die enorme moderne gebouwen gezien heb, maar omdat ik ook heb gezien hoe het daar in de architectenbureaux toegaat.
Wat me het meest verwonderde, dat was de snelheid waarmede groote gebouwen werden opgericht. Gebouwen, waarvoor we in ons land minstens drie jaren noodig zouden hebben, verrezen daar binnen het jaar. Het gebouw voor de Radiator Comp. te New-York van Raymond Hood, 260 voet hoog, was één jaar nadat de architect de opdracht kreeg gereed! Hoe komt het, dat daar zoo vlug gewerkt kan worden? Het ligt niet alleen aan de aannemers, want ik geloof dat we hier even beste aannemers hebben als er daar zijn. Daar zijn verscheidene redenen, waarvan de architect hier goed nota mag nemen.
Ten eerste: de organisatie van het bureau van den architect. Wanneer aan een architect gevraagd wordt om een ontwerp voor een gebouw in Amerika te maken, wordt hem niet het eerst gevraagd wat het kosten zal, maar hoe gauw of het klaar kan zijn. Dit komt omdat er zulke enorme grondprijzen worden gevraagd en de principaal zich er terecht rekenschap van geeft, dat hoe gauwer het is opgericht hij des te gauwer voor zijn geld weer wat terug krijgt. In dit geval stelt de architect het eerst een tijdschema op in graphische vorm; en als het in een jaar kan rekent hij twee à drie weken voor de schets-ontwerpen.
Ten tweede een zeer voornaam punt: hij geeft zijn principaal een 14 daag om de plannen te bestudeeren. Krijgt hij binnen dien tijd van zijn principaal geen antwoord, dan geeft een roode lijn op het tijdschema aan hoelang het duurde eer het kwam en een copy hiervan wordt aan den bouwheer gezonden met de mededeeling dat het werk ook zooveel langer zal duren. Stuurt de bouwheer heelemaal geen antwoord, dan wordt gewoon doorgegaan en heeft de bouwheer de plannen te accepteeren, zooals ze door den architect zijn opgesteld. Geen veranderingen mogen door den principaal worden aangebracht, wanneer begonnen is, dan nadat hem is meegedeeld hoeveel het kost en hoeveel langer het werk er door duurt.
Ten derde: de tijd bestemd voor den

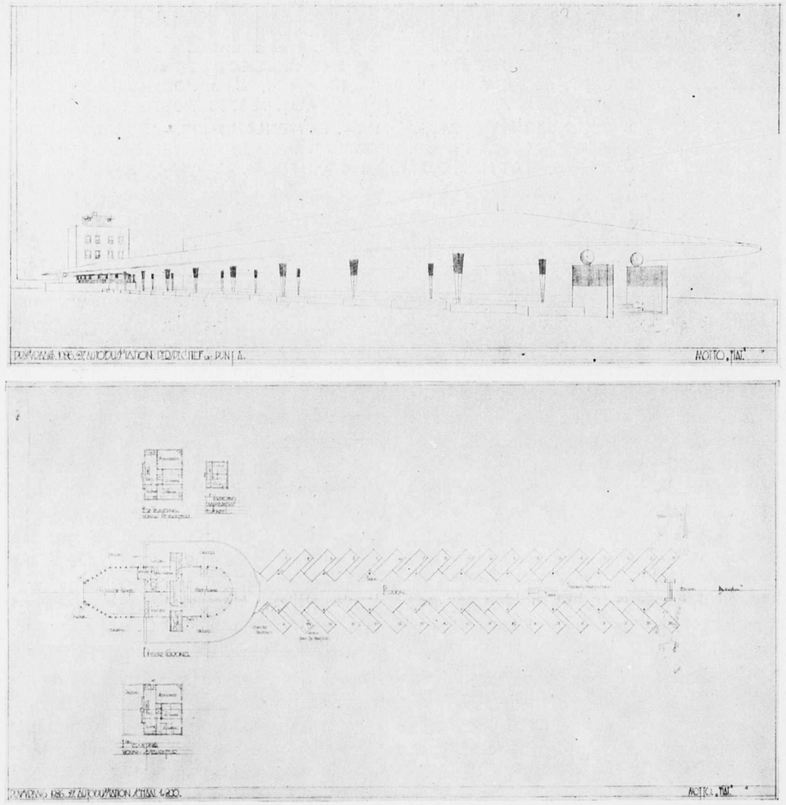

PRIJSVRAAG VOOR STATION VOOR AUTOBUSSEN. 1E PRIJS MOTTO „FIAT"

chef-de-bureau om de schetsteekeningen uit te werken. Deze moet er voor zorgen, dat alles op tijd klaar komt en moet zich daartoe van de noodige hulp voorzien. Gebrek aan hulp is nooit een excuus voor het niet op tijd gereed komen van het werk. Hiervoor wordt vijf tot zes maanden gerekend, waarin alles gespecificeerd wordt (er worden geen hoeveelheden berekend), alle teekeningen voor den technischen dienst en de ijzerconstructies enz. worden klaar gemaakt. (Bijna alle architectenbureaux werken dit zelf uit).

Op het bureau van Hollabird en Roock te Chicago werken alleen dertig werktuigbouwkundige teekenaars behalve nog de teekenaars voor ijzerconstructie.

Ten vierde: de tijd beschikbaar voor de uitvoering. Meestal is deze minder, dan de tijd die voor de uitwerking der teekeningen wordt gebruikt.

In Amerika moeten de plans en de beschrijving compleet zijn anders schrijven de aannemers niet in; als het werk gegund is kan de aannemer met alles vooruit daar hij alle teekeningen heeft. Het bestek, dat op 't bureau gemaakt wordt is een formidabel document.

Een ander belangrijk punt is het aantal werkteekeningen dat door den aannemer wordt gemaakt. Iedere aannemer moet voor ieder onderdeel wat hij maakt werkteekeningen vervaardigen die goedgekeurd moeten worden door den architect. Zoodra het contract geteekend is, moeten de Amerikaansche bestekteekeningen dus zeer compleet en volledig van maten voorzien zijn. Na goedkeuring der werkteekeningen worden deze aan iederen onderaannemer toegezonden. Hierdoor kan iedere onderaannemer onmiddellijk aan den gang zonder te moeten wachten tot het werk zoover is dat hij zelf maten kan gaan nemen.

Behalve een goede organisatie is het van essentieel belang voor snel werk, dat ieder zijn best doet. In de U.S.A. bestaat er geen „langzaam aan" bij de werklieden. Ze verdienen een flink loon (soms £ 18 per week) maar ze pakken reusachtig aan, „beuren" veel geld en hebben genoeg gelegenheid er van te profiteeren. Het is merkwaardig om de rijen auto's van de werklieden te zien, die bij een werk zijn opgesteld en het was vermakelijk om te hooren hoe de vrouw van een Schotsche bankwerker, die 18 maanden in Schotland werkeloos was geweest, mij met trots vertelde hoe „efficient" haar man in Amerika was geworden, zoodat hij een taxi nam als hij eens laat was en zijn eigen wagen niet in orde was. Deze hooge loonen zijn natuurlijk een kwestie van vraag en aanbod en daar is meer vraag naar werklieden dan naar de „witteboorden-brigade". Een metselaar krijgt £ 17—18 per week, terwijl het gemiddelde salaris voor een teekenaar £ 10—12 bedraagt.

Het Amerikaansche architectenbureau is, op een enkele uitzondering na een veel gecompliceerder en completer organisatie dan bij ons. Deze organisatie komt het artistieke gehalte van het werk niet ten goede, maar zeker wel de economische

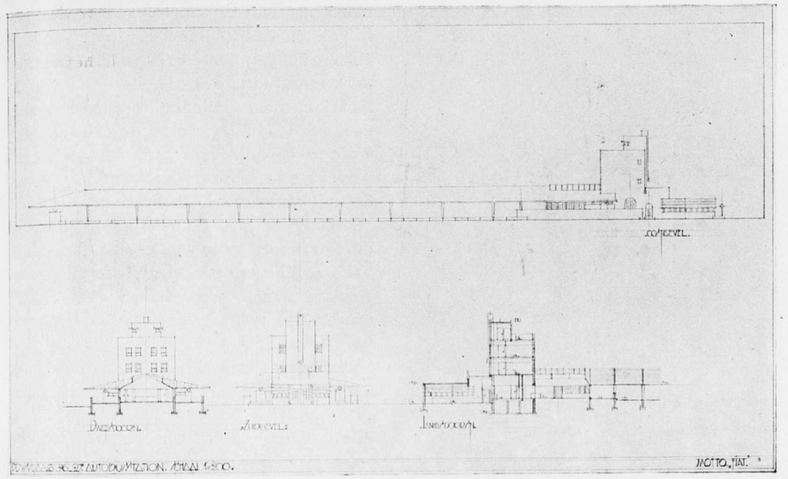

PRIJSVRAAG VOOR STATION VOOR AUTOBUSSEN.
1E PRIJS. MOTTO „FIAT."

uitvoering en overtuigt den principaal van de practische bekwaamheid van den architect."

Hierna beschrijft de heer Tait verschillende bureaux, waarvan we er een laten volgen.

„Mr. Raymond Hood, architect van de Radiator en Tribune gebouwen, interesseerde mij als een van de jongste vakgenooten. Zijn methode van werken trok me direct aan. Nadat het voorloopig plan klaar is maakt hij, met een jong modelleur, een schetsmodel van het gebouw in plasticine, op kleine schaal. Dit wordt naar den bouwheer gezonden en daarna wordt een groot model gemaakt, waarnaar alle teekeningen gemaakt worden. Geen veranderingen mogen in de teekeningen gemaakt worden, dan nadat eerst het model is veranderd. De details worden door den modelleur op grooter schaal gemaakt en daarna op ware grootte. De teekenaar meet alles van het model op. Toen ik hem bezocht was hij bezig met een gedenkteeken, in den vorm van een rond bassin, dat in den grond moest zakken, en dat ergens in het midden van een bosch geplaatst moest worden. Zijn cliënt wenschte een paar veranderingen en Mr. Hood telegrafeerde zijn modelleur om uit New York naar Chicago te komen (een afstand van 1000 mijl) om deze veranderingen aan te brengen en de goedkeuring van zijn principaal te verkrijgen voor hij weg ging."

Als uitzondering, noemt de heer Tait het bureau van architect van Buren Magonigle, die slechts weinig personeel heeft, daar hij alles zooveel mogelijk zelf wil detailleeren en niet veel voor de organisatie van de meeste Amerikaansche bureaux voelt.

Het land vraagt weelderige gebouwen die gauw klaar zijn. „Nieuwe vormen te bedenken, zooals in Noord-Europa verlangd wordt, vereischt in de meeste gevallen meer tijd om na te denken dan de Amerikaansche architecten tot hun beschikking hebben. Ze hebben zich er min of meer op toegelegd om een speciale organisatie te maken op 't gebied der verschillende stijlen. Hoewel ze helaas weinig originaliteit bezitten, zijn de Amerikaansche architecten door hun groote kennis van die stijlen en met hun uiterst geroutineerde teekenaars in staat het moderne probleem op waardige, eenvoudige wijze en mooi op te lossen."

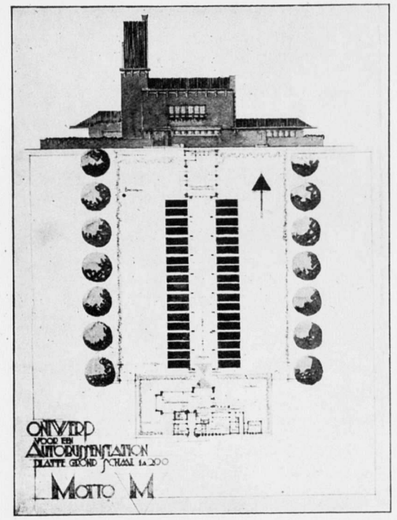

PRIJSVRAAG VOOR STATION VOOR AUTOBUSSEN. 2E PRIJS. MOTTO M (IN DRIEHOEK).

Hierna drukt de schrijver er zijn spijt over uit, dat in Londen zoo laag gebouwd wordt en je dus geen ruimteontwikkeling tot stand kan brengen; een hall van 18 M. hoog in een kantoor is daardoor b.v. onmogelijk!

Zoowel de natuurlijke-, als de kunstverlichting heeft in Amerika groote belangstelling. In ons land (Engeland wordt bedoeld, maar we kunnen evengoed Holland zetten. vert.) bestaat het streven om de lichtsterkte van de lampen ieder jaar te verhoogen, waarvan de krachtige bundels iederen hoek en ieder detail hard verlichten ten koste van iedere geheimzinnige of lieflijke sfeer. De Amerikanen daarentegen hebben een open oog voor het dra-

AMSTERDAMSCHE BEBOUWINGEN. BETONDORP. DICK GREINER, ARCHITECT B.N.A.

matisch effect dat het spel van licht en schaduw op kan wekken. Ze houden niet van de naakte lamp en gebruiken deze zelden, maar evenmin onze verborgen lampen die het plafond met licht overstroomen en het daardoor isoleert van de wanden en de geheele kamer waarmee het juist in harmonie moest zijn. In de groote halls van de banken en de hotels staan mooie bronzen of marmeren standaards op den grond die een zoeklicht verbergen, waarvan de sterke stralen omhoog schieten, door de ruimte min of meer diffuus worden en op de meest dramatische wijze het met diepe cassetten rijk bezette plafond beschijnen.

Als eenigste lichtbron om bij te werken is dit niet voldoende, maar 't wordt zoonoodig aangevuld — bij de kassa's b.v. — door staande lampen of plaatselijke verlichting die door kappen bedekt zijn". (Een dergelijke verlichting is met succes toegepast in de hall van het postkantoor te Rotterdam. vert.). Over enkele typische Amerikaansche constructies staat in het laatste artikel o.a. het volgende.

„Dubbele schuiframen van metaal, van hetzelfde type als de houten, worden in alle kantoorgebouwen gebruikt. Iedereen is het er over eens dat deze 't beste zijn. Bij hooge gebouwen zijn ze niet zoo gevaarlijk als draairamen. Zenuwachtig keek ik naar een glazenwasscher die in New-York op een 23ste verdieping aan 't werk was en deelde mijn angst aan den architect mede. Hij zeide dat de man verzekerd was! Zonder twijfel zou hij even dood zijn na een val uit de 3e als uit de 23ste verdieping.

Terrazzo wordt zeer veel voor vloeren in publieke ruimten gebruikt. Om scheuren te voorkomen of te localiseeren, die onherroepelijk in deze stalen gebouwen optreden, wordt een koperen strip gebruikt om den vloer in vakken te verdeelen. Deze strip wordt in de onderlaag geperst als deze nog niet verhard is. Deze strippen kunnen volgens alle ontwerpen gelegd worden, gewoonlijk met ongeveer vierkante vakken van 2½ voet en het staat heel goed, vooral wanneer zwarte terrazzo wordt gebruikt.

Metalen deurkozijnen worden eveneens veel gebruikt in kantoren en ziekenhuizen waar prijs wordt gesteld op snelle constructie en practische eenvoud.

Op hoeken van pleisterwerk worden uitsluitend metalen kraalstaafjes gebruikt om beschadiging te voorkomen. Dit maakt het mogelijk om sneller af te werken daar ze aangebracht worden voor het pleisteren en dan gebruikt kunnen worden voor het afwerken onder de rij.

Het loodgieterswerk is prima, vooral voor badkamers. Geen buizen worden langs den wand gelegd, doch deze worden b.v. bij alle toiletten en W.C.'s direct door den muur naar een speciale buizenschacht gevoerd ongeveer 2½ vt wijd als aan weerszijden handwaschbakken zijn aangebracht of 1½ voet als dit slechts aan ééne zijde plaats vindt.

Deze methode is zeer aanbevelenswaardig, ook voor ons land, daar het zoo absurd mogelijk is om onkosten te maken door de wanden van een badkamer met marmer of tegels te verfraaien en ze dan weer met leidingen onoogelijk en onhygiënisch te onderbreken. Alleen ingebouwde badkuipen worden gebruikt.

Er is geen aannemer over het geheele werk zooals wij dat kennen, maar voor alles zijn aparte aannemers: voor de fundeering, de liften, de ijzerwerken, de verlichting enz. Hierdoor hoeft de principaal geen provisie over deze bedragen aan den hoofdaannemer te betalen, maar het vereischt een uitnemenden hoofdopzichter, die niet alleen toezicht houdt, maar die ook het heele werk kan regelen. F.

STUDIEPRIJSVRAAG VOOR HET ONTWERPEN VAN EEN AUTOBUSSENSTATION, uitgeschreven door de Vereeniging „Techniek en Kunst" te Assen, „Friesche Bouwkring" gevestigd te Leeuwarden en de Vereeniging tot Bevordering der Bouwkunst te Groningen.

In haar rapport geeft de Jury de volgende algemeene beschouwing over het ingezonden werk.

Het aantal der inzendingen en de kwaliteit daarvan geeft in het algemeen reden tot tevredenheid.

De groote mate van vrijheid, welke het programma aan de inzenders liet, gaf aanleiding tot veel verscheidenheid waardoor plannen van zeer uiteenloopend karakter en opvatting konden worden verwacht. Bij een overzicht der ingekomen ontwerpen, valt dan ook onmiddellijk een groot verschil te constateeren. Er zijn projecten van zeer eenvoudige en beknopte samenstelling, waartegenover plannen van bijna onbegrensde afmetingen, en een uitbundige vormgeving, waarvan de praktische uitvoerbaarheid zeer onwaarschijnlijk moet worden geacht.

Bij een opmerkelijk groot aantal der antwoorden bleken de te stellen verkeerseischen voor dit vraagstuk niet voldoende te zijn bestudeerd.

Ook de architectonische vormgeving liet bij verschillende ontwerpen zeer veel te wenschen over, terwijl anderen het onderwerp met groote toewijding in studie hebben genomen en zeer goede resultaten hebben bereikt. In totaal kwamen 40 antwoorden in.

Van deze ontwerpen werden na 3 schiftingen als de meest geslaagde beschouwd: Fiat², 1e prijs, groot f 125.—.

M, geteekend in driehoek, 2e prijs f 75.—.

Verkeer², 3e prijs groot f 50.—.

terwijl aan de inzending onder motto „Techniek en Kunst" een eervolle vermelding en f 25.— werd toegekend.

Over de bekroonde ontwerpen merkt de Jury op:

1. Fiat. Dit plan is ruim overzichtelijk en kenmerkt zich door eenvoud en practische bruikbaarheid. De restauratiezaal is mooi van vorm en ligging en geeft een onbelemmerd uitzicht op en toegang naar de bussen. Door de groote straatbreedte

AMSTERDAMSCHE BEBOUWINGEN. BETONDORP. DICK GREINER, ARCHITECT B.N.A.

naast de weinige ruimte, welke het perron inneemt, kunnen alle bussen vrij en onafhankelijk van elkaar af- en aanrijden. De groepeering der nevenvertrekken is verdienstelijk en beknopt. De afschuiningen der reparatie-inrichting verminderen eenigszins de praktische geschiktheid van dit lokaal.

Hoewel voor dit plan een groot terrein noodig is, zal de uitvoering niet kostbaar zijn. De architectuur is beschaafd en krachtig, vooral de zijgevels. De perronoverkapping is fraai opgelost en uitstekend met het gebouw verbonden.

2. Motto „M" (geteekend in driehoek). Een interessant ontwerp, hetwelk in zijn algemeene opzet zeer logisch en overzichtelijk is samengesteld. De afsluiting van het terrein houdt de omringende straten rustig.

Noodzakelijk is echter, dat de toegangen in deze terreinafsluitingen aanzienlijk worden verbreed, terwijl het terras vanaf de straat voor het publiek toegankelijk dient te worden gemaakt. Aan beide eischen is zonder verdere wijziging van het plan gemakkelijk te voldoen.

De gebouwen zijn uitstekend ingedeeld, vooral de restauratiezaal, welke een goed overzicht naar het perron en de straat geeft, is mooi gelegen. De opbouw, waarin de verschillende deelen op goede wijze zijn gegroepeerd, heeft veel verdienste. De vorm der perronoverkapping is daarentegen minder gelukkig. Het teekenwerk is goed verzorgd.

3. Motto „Verkeer"².

Dit ontwerp geeft een met bijzonderen zorg en groote vaardigheid opgezette oplossing voor een afgesloten autobusstation. Hoewel de practische waarde door de kostbaarheid van uitvoering in vele gevallen zal worden verminderd, heeft dit plan veel aantrekkelijks.

De algemeene indeeling is goed opgelost, terwijl de afzonderlijke deelen juist van

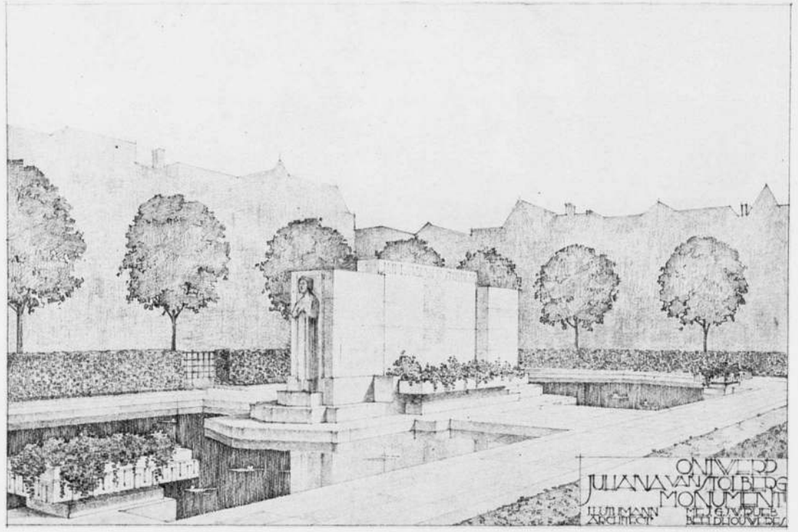

ONTWERP JULIANA VAN STOLBERG MONUMENT. J. LUTHMANN. ARCHITECT B.N.A. MEJ. J. G. J. W. RUEB, BEELDHOUWERES.

vorm en groepeering zijn. Hierbij valt evenwel op te merken, dat de perrons voor het publiek minder overzichtelijk zijn, en de wachtkamer daarop geen uitzicht geeft. De in- en uitgangen zijn ruim en goed gelegen.

De architectuur van dit ontwerp is uitstekend en geeft een goede pleinafsluiting en straatbebouwing. De verschillende deelen zijn in goede verhouding tot een karaktervol geheel samengevoegd. Het teekenwerk is uitstekend verzorgd.

4. Motto „Techniek en Kunst".

De platte grond geeft in hoofdtrekken een gelijksoortige oplossing als bij motto M (geteekend in driehoek). De plaatsen voor de bussen zijn veel te smal, zoodat het perron aanmerkelijk verlengd dient te worden. Het perron is zeer overzichtelijk en de toegangen voor het publiek ruim en goed geplaatst. De restauratiezaal geeft geen uitzicht op de bussen. Overigens zijn de platte gronden zeer gunstig van indeeling en voldoen op eenvoudige wijze aan de gestelde eischen.

De architectuur is zeer aantrekkelijk waarbij echter de eenheid eenigszins wordt verstoord door den vorm en detailleering van de wachtkamer. Dit gedeelte is het minst gelukkig, terwijl ook de aansluiting van 't perrondak aan het hoofdgebouw eenigszins zwak is.

Het teekenwerk is keurig uitgevoerd.

De Jury bestond uit de heeren: A. Baart, D. Meintema, D. Jansen van Galen, J. Boelens, T. Tonkens, A. L. van Wissen, Egb. Reitsma.

JURY-RAPPORT PRIJSVRAAG WATERTOREN TE WASSENAAR.

De Jury voor de prijsvraag voor het ontwerp van een watertoren te Wassenaar is op 16 April 1927 bijeengekomen ter beoordeeling van de inzendingen.

Ingekomen zijn 184 ontwerpen.

Het ontwerp „Bekleede schaal" voldoet niet aan het programma wegens het ontbreken van eene perspectivische schets en komt dus voor beoordeeling niet in aanmerking. Bij enkele ontwerpen zijn in afwijking van het programma detailteekeningen en maquettes gevoegd, welke buiten beschouwing zijn gebleven.

De jury is allereerst overgegaan tot het uitschiften van die ontwerpen, die naar hare meening blijven beneden de aesthetische eischen, die gesteld mochten worden. Bij deze eerste schifting zijn uitgevallen de volgende ontwerpen:

Aqua — A — A. E. — A (2) — Aquis Mattiacis — Aqua (2) — Aqua Communis — A. Z. — A (3) — A. E. Z. — Aqua (3) — A (4) — Aqua (4) — Aquarius (2) — Ars Labor — Aqua (5) — Aquator — Akwa — Brinio — B. — Baksteen en beton — Bron — Baby — B. E. S. — Beton — Bekleede schaal — Canneline — Corri — Duinwachter — Duin — Duinwater — Duinwachter (2) — Duintop — Duintop (2) — Duintop (3) — Duintop (5) — Dolfijn — Dorstigen laven — Duin (2) — D (2) — Dorst — De eenzame — Duinwacht I en II — De duinkop — Eenzaam — Een poging — E. M. — Est modus in rebus — Eenvoud — Eenvoud (2) — Eenvoud (3) — F. — Gew. beton — H_2O — Hoog — Hercules — Hoog en niet droog — Helm en Zee — H_2O (2) — H_2O (3) — Hydraulica — H_2O (4) — Harmonie — H_2O (5) — Harmonie (2) — Helm — Hevel — Hans — Kogel — Klimop — Lente — Lente (2) — De Musschenberg — Mullerci — Meilisande — M. R. C. J. S. — Meander — Maria — Membraan — MMM — Natura Artis Magistra — Neptunis — N.N. — Op de Duintop — Op de hoogte (2) — Op de duinen — Onder hoogen druk — Op de duinen (2) — Op Hollandsch duin — Piece Milieu — Point vue — Polygone — P. Q. — Poging — Potnat — Rien que — Sol — See — Simplex — Schets — Silhouette — Stormvanck — Stabiel — Toren — Twintig — Tomot — Tunis A. C. P. — Tien pijlers — Twaalfhoek — Tan — Top — Vijfhoek — V. T. — Virtus — Vier — W. W. — Watersater — W. W. (3) — Waterelement — W. W. (4) W. T. W. — Wato — W. W. (6) — W. — W. W. (9) — W. W. (10) — W. T. W. (2) — Watertoren in Duinlandschap — Wolk — Watertoren — Wildrust — Zand — 96 — 37 — '27 — 97 — 77 — 42500 — 39500 — J. C. K. — (0,345—0,0027) — J. B. — 1927.

Hoewel de jury van oordeel is, dat deze niet voor nadere beoordeeling in aanmerking konden komen, beteekent dit niet, dat geen belangrijke verschillen in waarde aanwezig zijn. Terwijl een aantal ontwerpen van zoodanige kwaliteit zijn, dat men er verbaasd over moet zijn, dat eenige zelfkennis de inzenders niet van deelneming aan deze prijsvraag deed afzien, kan van anderen gezegd worden, dat zij althans van ernstige studie getuigen en van vele ook, dat zij goed, somtijds uitmuntend, teekenwerk vertoonen.

De overblijvende ontwerpen werden aan eene tweede schifting onderworpen, waarbij de bouwkundige vormgeving nader onder het oog werd gezien en de verhouding tot de omgeving mede in het bijzonder werd nagegaan. Bij deze tweede schifting vielen de volgende ontwerpen uit:

Aquarius — Ans — B(2) — Bremraap — Duintop(4) — Dominant — Duno — Da Capo — Fege — Holo — Helm(2) — Keeseman — Lente '27 — Met Hollands duinen één — N.S. — Op der duinen top — P.E.G. — Plastiek — Rood Zwart — W.W.(2) — Water — W(2) — W.W.(7) — W.W.(8) — 30 — Jati.

waarna ter nadere beoordeeling zijn overgebleven de ontwerpen:

Anders — H_2O (6) — Duin (3) — Op den Top — Vorm en Kleur — Toppunt — Duinspits — Hollandsch duin — Op de Hoogte — Njord —W.D.W.(A) —W.D.W. (B) — Duinrand — 1121 — D — W.W. (5), die hieronder achtereenvolgens worden besproken.

Anders. Hoewel dit ontwerp in het landschap een aardig silhouet zou vertoonen is het niet te aanvaarden wegens de gezochte ongemotiveerde vormgeving, die voor een watertoren niet karakteristiek is.

H_2O (6). Dit ontwerp munt uit door een zeer gevoelige eenvoudige bescheiden vormgeving, die het ondergeschikt doet zijn aan de omgeving, waar het door materiaal en kleur mede samengroeit. Het geeft blijk van de zelfverloochening, die voor de oplossing van dit uiterst moeilijke vraagstuk noodig is. Het constructieve element dient nader te worden bezien, doch dit behoeft op het uiterlijk geenerlei invloed te hebben.

Duin (3). De ontwerper heeft blijkens zijne toelichting de eischen, waaraan moest worden voldaan, wel begrepen, doch hij is er niet geheel in geslaagd ze tot uitdrukking te brengen. Het ontwerp is kloek van opzet, doch het is te massaal, te monumentaal. Zooals velen heeft ook deze ontwerper te veel gegeven en doet hij daardoor de schaal van de omgeving geweld aan. De voet van den toren is onrustig van samenstelling. Er is een poging gedaan om uitdrukking te geven aan het wezen van het bouwwerk, een reservoir op een voet, doch het resultaat daarvan is misleidend, immers de verhouding van reservoir tot voet is geheel anders dan de vorm van den toren zou doen vermoeden. De bekroning der pijlers is zwak van vormgeving.

Op den Top. Dit ontwerp toont eenige verwantschap met het ontwerp H_2O (6). Het heeft dezelfde goede eigenschappen van eenvoud en soberheid, maar het is minder gevoelig dan het eerstgenoemde. De schacht van den toren mist iedere beeindiging, de groote cannelures zijn niet gemotiveerd, de plaatsing der lichtopeningen is ongevoelig, de vorm der deuropening is gezocht. De bekroning is te klein en zal vanaf den voet van het duin onzichtbaar zijn.

Vorm en Kleur. Het ontwerp is kloek van opzet en zou als massa in de omgeving goed doen. Het bezit de vereischte eenvoud. De wijze, waarop de betonkoepel gedragen wordt door de pijlers is niet fraai opgelost, de pijlers dragen het reservoir niet.

Toppunt. Het ontwerp geeft een goed architectonisch beeld, doch de vormgeving is zeer gewild en onlogisch. De afplatting aan eene zijde is ongemotiveerd.

Duinspits. Het ontwerp is goed en gaaf van opzet, doch zeer ongevoelig. De

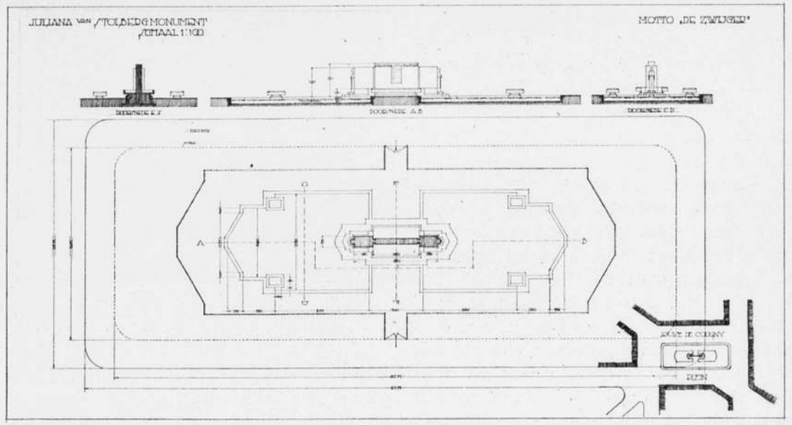

PLATTEGROND VAN HET JULIANA VAN STOLBERG MONUMENT. J. LUTHMANN. ARCHITECT B.N.A. MEJ. J. G. J. W. RUEB, BEELDHOUWERES.

aansluiting van den koepel aan het torenlichaam is gezocht en slecht opgelost.

Hollands Duin. De plaatsing van ramen en ingangsdeur is niet fraai. De dakbekroning is niet goed en doet nietig aan t.o.v. de groote massa van den toren.

Op de Hoogte. Hoewel eenigszins nuchter en droog, toch een zeer beschaafd aangenaam aandoend ontwerp. De dakvorm wordt niet gelukkig geoordeeld en drukt den toren te veel, vooral t.g.v. het vrij groote overstek.

Njord. Het ontwerp is niet onverdienstelijk van opzet. Hoewel bij vele andere ontwerpen pogingen gedaan zijn om het reservoir in het uitwendige te doen spreken, zijn slechts weinigen er zoo goed in geslaagd. De wijze, waarop de pijlers de bekroning van den toren doorsnijden is niet fraai. De pijlers te doorbreken door een rechthoekig uitgebouwd raam is een belangrijke fout.

W. D. W. (A). W. D. W. (B). Van deze twee varianten lijkt B. het beste.

Dit ontwerp is juist gedacht, het reservoir is met vrijmoedigheid in het uitwendige tot uiting gebracht, doch de ondersteuning is opzichtig en grof. De silhouet is ongunstig, in de omgeving doet het werk te massaal. Gevoeliger behandeling had tot een veel beter resultaat kunnen leiden.

Duinrand. In dit ontwerp is teruggegrepen naar een middeleeuwsche vormgeving. Het geeft interessante detailoplossingen te zien, doch geeft als geheel geen gelukkig resultaat. De combinatie van toren en traptoren is minder gelukkig en maakt de silhouet onevenwichtig. De ondersteuning van den topgevel door een erker, die zwak is van verhouding, is niet geslaagd.

1121. Over dit ontwerp zijn dezelfde opmerkingen te maken als over vorm en kleur, doch het is grover en minder eenvoudig. Ook hier dragen de pijlers wel een koepel, doch door niets is aangegeven, dat het om dracht van het reservoir te doen is.

D. Hoewel in de compositie een goed begrip van de opgaaf tot uiting komt, is het geheel zwak van opzet.

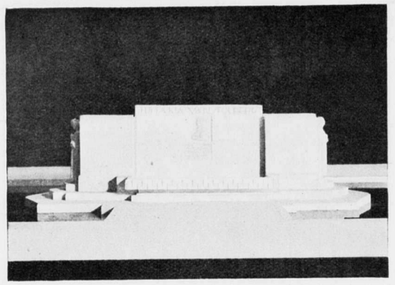

JULIANA VAN STOLBERG MONUMENT. J. LUTHMANN, ARCHITECT B.N.A. MEJ. J. G. J. W. RUEB, BEELDHOUWERES.

W. W. (5). Dit ontwerp heeft wel eenige waarde als massa, doch is geheel verkeerd van samenstelling.

Bovengenoemde 16 ontwerpen werden nog eens aan eene schifting onderworpen na welke het volgende vijftal voor de eindbeschouwing overbleef:

Anders, Op de Hoogte, H_2O (6), Duin 1927 (3), Op den Top.

Vervolgens werd uit deze ontwerpen eene keuze gedaan en werd bij meerderheid van stemmen de eerste prijs toegekend aan het ontwerp H_2O (6), de tweede prijs aan het ontwerp Duin 1927 (3), de derde prijs aan het ontwerp Op de Hoogte.

Bij de opening der naambrieven door den Burgemeester bleek, dat deze ontwerpen respectievelijk van de hand zijn van: J. P. L. Hendriks, B. v. d. Lecq, Ir. H. T. Zwiers.

De jury meent, dat aan den winner van den eersten prijs met gerustheid de bouw van den toren kan worden opgedragen, echter zal het wel gewenscht zijn, dat deze in het bijzonder het constructieve element, waaromtrent de teekening niet veel gegevens verschaft, nog eens aan eene ernstige studie onderwerpt. Voor eventueele verzwaring der constructie laat de bouwsom ingevolge de begrooting voldoende ruimte.

DE JURY.

MEDEDEELINGEN VAN HET CONGRES-COMITÉ IX.

De op Woensdag 27 April gehouden Kringvergadering te Amsterdam heeft het aanzijn gegeven aan een Commissie, die de ontvangst van het Congres in de hoofdstad zal regelen. Deze commissie is na een voorbereidende vergadering terstond aan het werk getrokken en hoopt binnen zeer korten tijd in staat te zijn tot het verstrekken van de noodzakelijke gegevens voor de opstelling van het voorloopige programma, dat in den loop van Mei zal worden verzonden.

De verantwoording van de binnengekomen inschrijvingen op het Garantiefonds t/m 3 Mei volgt hieronder.

Saldo vorige verantwoording	f	1220.
F. L.	„	50.
J. W. F. H.	„	15.
P. K.	„	25.
H. T. W.	„	10.
G. W.	„	10.
	f	1330.

Wij zijn tamelijk tevreden, maar nog niet voldaan. Wie volgt? v. d. S.

TENTOONSTELLINGEN.

AMSTERDAM. Rijksmuseum, Amsterdam. Egyptische Kunst. Tot 15 Mei.

Stedelijk Museum, Amsterdam. Schilderijen van Kees van Dongen. Tot 8 Mei.

'S-GRAVENHAGE. Kon. Kunstzaal Kleykamp, tentoonstelling van schilderijen van J. Akkeringa en André en Hetty Broedelet, van 20 April tot en met 12 Mei 1927.

Tentoonstelling van werken van Miss M. Dickon—Lapthorn op Vrijdag 29 April tot 21 Mei.

S. J. Sala, Noordeinde 27a, tentoonstelling van werken van de Schotsche schilderes Miss M. Agnes Cohen, gedurende de maand Mei.

LEIDEN. Lakenhal te Leiden. Werk van Floris Verster. Tot 15 Mei.

ROTTERDAM. Huize van Hasselt, Schiedamschesingel 35, tentoonstelling van werk door Huub Gerretsen, tot 9 Mei.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD EN ARCHITECTURA

COMMISSIE VAN REDACTIE: H. TH. WIJDEVELD VOORZITTER, J. P. MIERAS SECRETARIS-REDACTEUR. H. C. VERKRUYSEN REDACTEUR. C. J. BLAAUW, WIEGER BRUIN, J. C. MEISCHKE, C. B. POSTHUMUS MEYJES, Ir. A. J. VAN DER STEUR. RED.-ADRES WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM, TEL. No. 36736 POSTGIRO No. 122568.

ABONNEMENTSPRIJZEN BIJ VOORUITBETALING VOOR NEDERLAND f10.—, BUITENLAND f15.— 'S JAARS. ADVERTENTIËN 1—6 REGELS f2.50, ELKE REGEL MEER f0.40. BIJ CONTRACT BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN. UITGEVERS EN BUREAUX VOOR ADMINISTRATIE MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5, DEN HAAG.

14 MEI 1927. No. 20

AAN DE NAGEDACHTENIS VAN Dr. P. J. H. CUYPERS

DOOR J. P. MIERAS.

Wij vergeten stellig iets te veel van het fatum der vergankelijkheid. Maar wij hebben daarvoor een aannemelijk, dus redelijk excuus! Het kan waar zijn, dat de glanzende schoonheid slechts is voor het oogenblik en, als niet „echt" voor het nageslacht verloren gaat, maar die eeuwigheidswaarden der kunst zijn niet alleen zwaar drukkend, maar eigenlijk ook wel wat.... vervelend. Wat een somber gepeins over die mysterieuze stelsels van maat en getal waarmede de eeuwigheid zijn wetten dwingend stelt. Wat een vermoeiend gereken van verhoudingen, die reeds der oude Indiërs lief, der oude Egyptenaren heilig zijn geweest. Wat, bovendien een omslag met die driehoekstelsels, waarin de Gothische Kathedralen — oh, Majesteit van Chartres — zouden zijn bekneld.

Plaats daartegenover het volle tijdelijke leven waaraan de schoonheid toch ook haar levenssappen ontleenen kan. Bruisend is het, overal. Men jacht, men hijgt. De volle brouwketel is aan het overloopen; de leerstellige beschouwingen, de staatkundige begrippen, de zedelijke gedragingen, de economische verhoudingen, alles is in een wirwar. Een kokende, schuimende massa. Daarbij viert het menschelijk genie triumfen, vliegers doorzweven de lucht voor een kwart, de stemmen van Freude, schöner Götter Funken doortrillen den ether rond den geheelen aardbol heen.

Waar is maat en getal? Waar is verhouding, waar is beperking, waar beheersching?

De kunst is vrij, vrij van de drukking der eeuwigheidswaarden. Vrij van beknellingen, vrij van begrenzingen. De kunst kan alles, doet ook alles. Als het leven zich uitbundig uit, is de kunst uitbundig. Wil het leven zakelijk zijn, welnu zijn kunst is zakelijk. De kunst kan zijn rationeel en constructivistisch, kan ook zijn irrationeel en destructivistisch.

De kunst kan zijn voor de kunst, maar zij kan ook zijn voor de gemeenschap. Dat alles en nog zooveel meer kan de Kunst zijn, als uiting van dit leven, maar niet meer de kunst van maat en getal, van regel en orde. De kunst is bovendien als een spel, lucht en dartel, in losse, lichte gewaadjes met fladderende lintjes. Men leeft zich uit, in kunstwerken. Is, zoo vragen wij in gemoede, dit denkbaar te doen, van aangezicht tot aangezicht tot de eeuwigheid, wier strakke wetten onderworpenheid eischen.

Het excuus is aannemelijk en dus ook wel heel redelijk.

Maar toch..... stellig en zeker vergeten wij soms een ietsje te veel van het fatum der vergankelijkheid, offeren wij te veel op het altaar der glanzende schoonheid. Er is een huisje, dat zuiver is van maat en getal. Fijn van verhoudingen en rythmisch geordend. Toch drukken de eeuwigheidswaarden hier niet zwaar. Het staat fier overeind als een sierlijke lelie op een ranken steel. Het is uitbundig in zijn vormenrijkdom, al is het zakelijk van verschijning. Is het rationeel van bouwwijze, dan toch komt het irrationeele hier en daar ondeugend glunder om een hoekje kijken. Is het huisje kunst, dan is het kunst voor de kunst, maar kunst voor de gemeenschap tevens.

En als er ergens een spel gespeeld is aan een huis, dan is het hier, zoo luchtig en zoo dartel, zoo vroolijk als de blijde jeugd. Nu nog, na een halve eeuw, na zijn ontstaan doet het aan als frisch en nieuw. De beperkingen door den architect van dit huis, zich zelven opgelegd, zijn vele geweest. De eenheid van zijn huisje kenmerkt hem als een meester in beheersching.

En uitgeleefd dat hij zich heeft aan dit huisje!

Hij wist het niet, want het woord bestond destijds nog niet. Maar wel wist hij dat hij aan alles wat hij als architect schiep zijn heele ziel verpandde. En in zijn ziel wogen de eeuwigheidswaarden wel zwaar maar niet drukkend. Het was hem ook voor zijn kunst het offer van het dragen waard. Zij waren hem de lichtende toortsen op zijn kunstenaarsweg.

Zoo zullen zijn bouwwerken ook voor iederen bouwkunstenaar lichtende toortsen op hun kunstenaarsweg kunnen zijn.

Nichts vom Vergänglichen
Wie 's auch geschah
Um zu verewigen,
Sind wir da.

Cuypers' kleine pastorie van het kerkje te Bovenkerk is van de waarheid van Goethe's spreuk niet slechts een krachtig en schoon bewijs, maar bovendien een ook zoo zielsontroerend getuigenis.

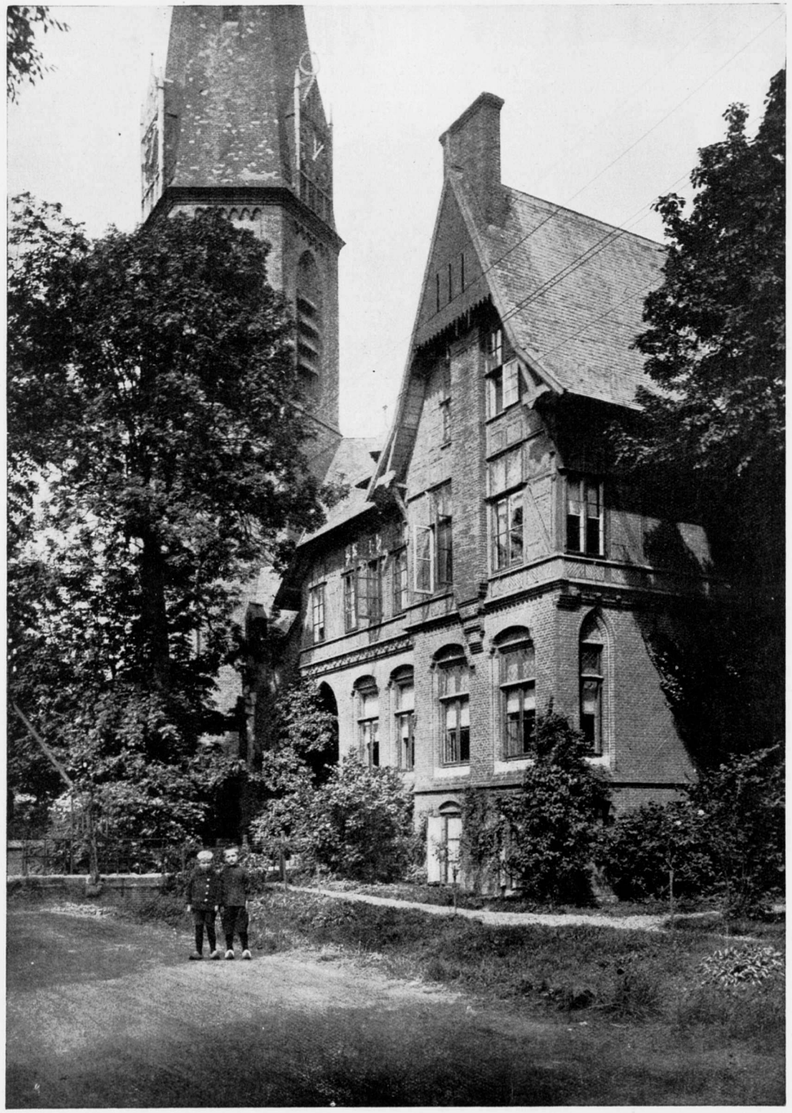

BIJ DE HERDENKING VAN DEN 100sten GEBOORTEDAG VAN DEN BOUWMEESTER Dr. P. J. H CUYPERS. DE PASTORIE TE BOVENKERK.

HET VOLKENBONDSGEBOUW.

De namen der bekroonden.

Ter aanvulling van onze mededeeling over den uitslag der prijsvraag voor het Volkenbondsgebouw, laten wij hier de volledige lijst der 27 bekroonden volgen:
Eerste categorie (negen prijzen van 12.000 franc):
De Combinatie Broggi, Vaccaro & Frazi, Rome; Einar Erikson, Stockholm, Camile Lefèvre, Parijs; Le Corbusier & Jeaneret, Parijs; de combinatie Eric zu Putlitz, Klophaus & Schock, Hamburg; Georges Labro, Parijs; Fahrenkamp & Deneke, Dusseldorf; Nenot & Flegenheimer, Parijs-Genève; Giuseppe Vago, Rome.
Tweede categorie (negen prijzen van 3800 franc): H. Th.Wijdeveld, Amsterdam; Boni & Borri, Rome; Patouillard Demoriane, Parijs; Bonatz & Scholler, Stuttgart; Pierre & Louis Giudetti, Parijs; Boileau & Le Bourgeois, Parijs; Fischer & Speidel, Essen; W. Olsson, Stockholm; Evert van Linge, Groningen.
Derde categorie (negen prijzen van 2500 franc): Meyer & Wittwer, Bazel; Laverrière & Thévenaz, Lausanne; Lambert, Legendre & Camoletti, Parijs-Genève; Piacentini, Rapisardi & Mazzoni, Rome; J. M. Luthmann & H. Wouda, 's-Gravenhage; J. E. P. Hendricks & Jean de Ligne, Brussel; G. Birch-Lundgreen, Stockholm; H. Ahlberg, Stockholm; A. Rosen, Kopenhagen.

DE PRIJSVRAAG VOOR HET PALEIS VAN DEN VOLKENBOND. DOOR J. P. M.

Es liesze sich alles trefflich schlichten.
Könnte man die Sachen zweimal verrichten.

De prijsvraag voor het Paleis van den Volkenbond te Genève heeft door de uitspraak, die de Jury op Donderdag 5 Mei heeft openbaar gemaakt, wel een bijzondere wending genomen. Het valt moeilijk te ontkennen, dat zij, die hebben voorspeld dat op de voorgenomen wijze niet of althans met een buitengewoon geringe kans tot een behoorlijk resultaat was te komen, gelijk hebben gekregen. Of de wending, die de prijsvraag heeft genomen, het fatalistische gevolg is van bepaalde omstandigheden of de uiting van een nieuw inzicht, bij de Jury ontstaan, of van beide te samen, doet weinig ter zake. De prijsvraag heeft een ander karakter gekregen. Was zij volgens het programma er op ingesteld om tot een direct resultaat te komen, een resultaat te bereiken in één sprong, dit nu is niet mogelijk gebleken en de Jury heeft de prijsvraag veranderd in een prijsvraag met étappes. Naar den vorm, die de Jury hiervoor heeft gekozen, zou de prijsvraag nu een besloten prijsvraag worden, waaraan een ideeën prijsvraag is voorafgegaan.
Dit karakter heeft de prijsvraag thans zeer sterk, omdat de Jury verklaard heeft de ontwerpen, waarin volgens haar goede gedachten besloten liggen, maar die afwijkingen vertoonden van het programma van eischen toch niet te willen diskwalificeeren. Natuurlijk is in een „gewone" prijsvraag deze opvatting van de Jury niet houdbaar. (Het is wel een van de ergste grieven geweest tegen de uitspraak van de Jury bij de prijsvraag van het Vredespaleis dat zij de officieele bekroningen toekende aan ontwerpen waarbij — vooral met de bouwsom — tegen de officieele bepalingen was gezondigd). De Jury te Genève heeft vooral met twee moeilijkheden te kampen gehad. In de eerste plaats de overschrijding der bouwsom, waarvan zij in haar rapport gewag maakt, die zonder meer had moeten leiden tot diskwalificatie van ontwerpen waarin goede gedachten belichaamd waren.
In de tweede plaats, — dit staat niet in haar rapport maar blijkt duidelijk uit de namen der 27 bekroonden — was er in de boezem der Jury geen overeenstemming in aesthetische beschouwingswijze.
Er zijn Fransche architecten bekroond, waarvan het te zamen noemen der namen buiten Volkenbondskringen als doodzonde wordt beschouwd. Er waren naar het dus schijnt gevaarlijke klippen te over om te omzeilen, en beter dan een doortocht naar de haven te forceeren, leek het de Jury beter voorloopig buiten de branding te blijven in het ruime sop.
De oplossing die de Jury vond om ondanks de moeilijkheden, toch nog tot een goed resultaat te kunnen komen, lijkt ons gelukkig. In plaats dat de prijsvraag geen resultaat heeft opgeleverd, zooals de couranten beweren, heeft de prijsvraag juist een groot resultaat opgeleverd n.l., dat wij thans weten dat er 27 architecten zijn die goede denkbeelden hebben voor een gebouw van den Volkenbond. Voor de stichting van zulk een monumentaal en ingewikkeld bouwwerk als dit paleis, is dit zeker een verheugend feit, waarvan alsnog het beste mag worden verwacht.
De prijsvraag is dus veranderd in een ideeen prijsvraag, met eindprijskamp.
Jammer genoeg heeft het oorspronkelijk verkeerd opgezette programma den deelnemers nu financieele offers gekost, die — voor een deel althans, — gespaard hadden kunnen worden. Maar nu dit eenmaal is gebeurd, moeten wij daar ook weer de voordeelen van zien, nl. dat de zoo volledig uitgewerkte plannen de taak van de Jury hebben vereenvoudigd; bovendien was de kans groot geweest dat bij een eenvoudige ideeënprijsvraag geen 375 ontwerpen maar 2500 ontwerpen waren ingestuurd, waaruit de Jury moeilijker een scherpe keuze had kunnen maken. Het verloop dat de prijsvraag heeft gekregen, is dus niet ongunstig en deze Jury verdient waardeering en erkentelijkheid dat zij geen direct resultaat heeft geforceerd doch een weg heeft trachten te vinden waarbij een gunstig resultaat nog altijd mogelijk is. Dank ook voor haar zwaren moeizamen, bijna bovenmenschelijken arbeid, die bezwaren tegen haar uitspraak lichter zal doen tellen.
Inmiddels staan er nog tal van moeilijkheden voor de deur, en als deze zonder meer de Assemblée in September ter oplossing worden voorgelegd, zouden daaruit nog wel eens eigenaardige toestanden kunnen voortvloeien. Een vraag van groote urgentie is: kan in verband met de gegeven uitspraak en de bedoelingen die de Jury daarbij als mogelijkheden heeft geuit de in het programma aangekondigde tentoonstelling ongewijzigd doorgaan. Mogen daar ook de 27 bekroonde ontwerpen geexposeerd worden?
De tweede, die met de eerstgenoemde samenhangt is: Zullen de deelnemers aan de event. uit te schrijven 2e prijsvraag geheel vrij zijn of gebonden zijn aan hun eerste ontwerp dat zij zullen moeten omwerken, rekening houdende met de opmerkingen der Jury. Op de tentoonstelling zullen de event. deelnemers de ideeën van hun concurrenten kunnen zien en ten slotte is een combinatie van ideeën lang niet onaardig. Evenzoo als een wrijving van gedachten de waarheid naar voren kan treden kan uit een gelukkige combinatie van architectonische ideeën een goed gebouw ontstaan, en terwille daarvan zou men alle scrupules op zij kunnen zetten, maar het is een feit dat de moreele rechten van de architecten ook meespreken. Men is en blijft in Volkenbondskringen. Dit punt lijkt mij dan ook ten zeerste waard nauwkeurig te overwegen, voor het te laat is. Een belangrijk vraagpunt is ook de tijd voor de nieuwe prijsvraag. Het is nu gebleken, dat de tijd te kort is geweest en dat zij, die op verlenging hebben aangedrongen juist hebben gezien. Er schijnt geen ontwerp ingekomen te zijn dat voldragen was, in technisch, aesthetisch opzicht. De afwijkingen van het programma, waarop de Jury wijst, bewijzen dat. Men doet een grooten greep en blijkt men daarbij tekortkomingen te doen aan de eischen van het programma, dan loopt men daar bij gebrek aan tijd maar overheen. Heeft men voldoende den tijd, dan eerst kan men nauwgezet overwegen de leidinggevende gedachte aan te passen aan alle finesses van de opdracht. Er is nu geen enkele reden voor de tweede maal een serie onvoldragen projecten te riskeeren. De deelnemers aan de even-

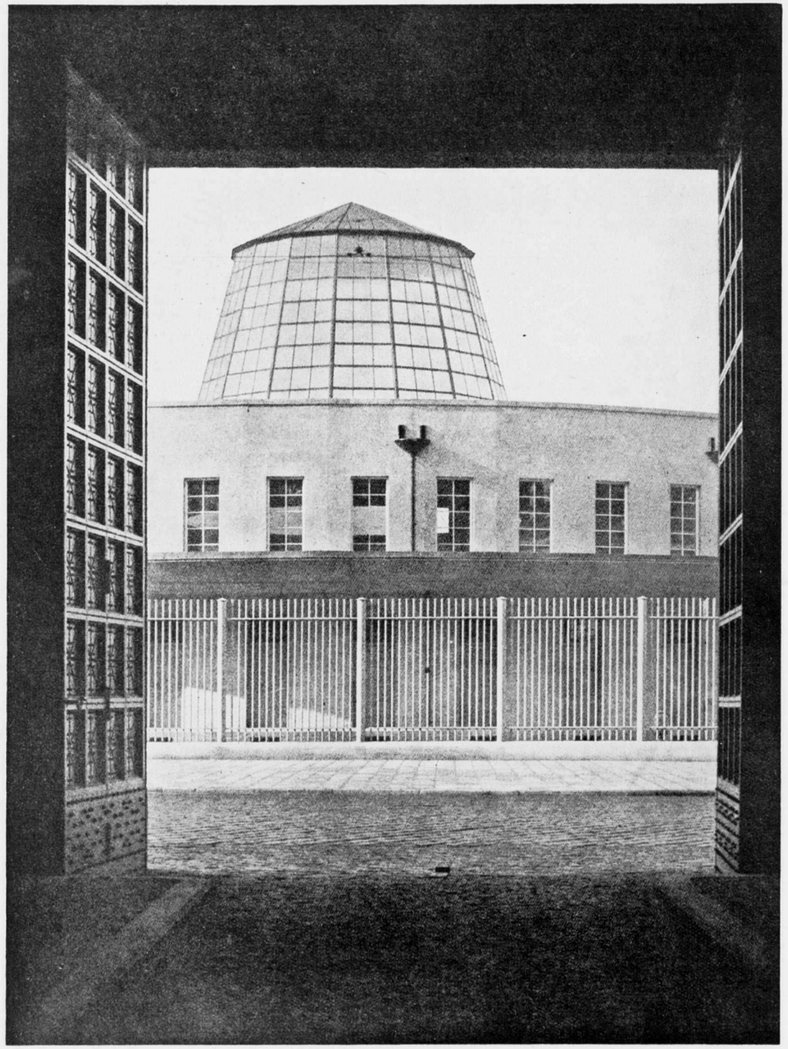

HET NIEUWE HOOFDBUREAU VOOR DEN PAKKETPOSTDIENST TE MÜNCHEN.

Het April-nummer van het maandschrift „Der Baumeister" is geheel gewijd aan het nieuwe Pakketpostgebouw te München, een voortreffelijk werk waaraan eerste rangs krachten samen hebben gewerkt. Het is een dienstgebouw, gemaakt door een dienst. Op pag. 183 eenige afbeeldingen van het centrale distributiegebouw en op pag. 186 de afbeelding van een der gangen.

tueele tweede prijsvraag zullen dus een ruimen tijd van werken moeten krijgen en het zou eigenlijk niets geks zijn, wanneer daarvoor een jaar werd gesteld. Een zoo belangrijk bouwwerk, dat een monument moet worden, moet toch zoo serieus mogelijk worden voorbereid. Waar met name de bouwsom moeilijkheden heeft gegeven bij verschillende projecten, zal een omwerking van het project met behoud van de kwaliteiten, doch met vermindering van de bouwsom tijdroovend werk zijn. Als laatste vraagpunt willen wij ten slotte aanroeren de vraag of voor de beoordeeling van de nieuwe projecten van de 2e prijsvraag het niet wenschelijk ware een nieuwe Jury te kiezen, die geheel frisch tegenover het probleem komt te staan. Deze Jury heeft zich blind en suf gekeken op de 375 projecten. De hoofden van de Juryleden zitten vol overwegingen en gedachten die associaties hebben met het plan van opzet in het oorspronkelijke programma. Het zal moeilijk zijn — zelfs aan Juryleden voor deze voorname prijsvraag is niets menschelijks vreemd — om zich later van oorspronkelijke affecties tot bepaalde ontwerpen los te maken. Komen deze bij de tweede beoordeeling even sterk op den voorgrond als nu misschien het geval is geweest dan staat de Jury weer voor dezelfde moeilijkheden, en dan had zij evengoed thans den knoop kunnen doorhakken en is het geheel overbodig de extra kosten en moeite van de tweede prijsvraag aan te halen.

Een geheel nieuwe Jury lijkt mij daarom zeer wenschelijk, althans, wanneer het den weg opgaat dien de Jury bij deze in vage termen heeft uitgesproken. In het stadium waarin deze prijsvraag is gekomen lijkt mij een nauwgezette bestudeering van den geschapen toestand noodig, vooral ook door de vakvereenigingen van architecten, die, dit is gebleken met het adres, inzake de verlenging van den termijn, internationaal gemakkelijk voeling met elkander kunnen krijgen. De beteekenis van het gebouw waar het hier om gaat, is groot genoeg om alle zeilen bij te zetten.

ONTVANGEN BOEKWERKEN.

HET METAALSPUITPROCEDE „SCHOOP" IN THEORIE EN TOEPASSING. Uitgegeven door N.V. F. W. Braat's Koninkl. Fabriek van metaalwerken te Delft.

In een keurig verzorgde brochure geeft de firma Braat te Delft eene uiteenzetting van de uitvinding van den Zwitser dr. M. U. Schoop, en van de vele toepassingen van diens metaalspuitprocédé in de metaalindustrie.

Iedere bouwkundige weet, dat metalen door water en andere vloeistoffen worden aangetast en dat zij dus daartegen dienen te worden beschermd. In de brochure wordt het verschijnsel van intering of corrosie der metalen — roesten van ijzer b.v. — uitvoerig behandeld, als verklaring van het verschijnsel wordt de electrolytische theorie vrijwel algemeen erkend.

Dat die intering nog al iets beteekent, vinden we aan het slot van het daarover handelende hoofdstuk vermeld. Gerekend vanaf 1890 tot en met 1923 zou de door corrosie verwoeste hoeveelheid ijzer 40.7 % van het in dat tijdvak gewonnene bedragen, dat is bij eene wereldproductie van 1766 millioen ton 718 millioen ton, die in een tijdruimte van 33 jaar verwoest werden (statistiek van het Schotsche IJzer- en Staalinstituut).

Middelen om metalen anders dan door een verflaag te beschermen, n.l. door het aanbrengen van een vaste metaalhuid, vinden we b.v. in het galvaniseeren, dat is het langs electrolytischen weg afzetten van metaal op metaal, een andere methode is dompelen in een bad van gesmolten metaal.

Voordat men tot schoopeeren van een werkstuk overgaat, wordt het met den zandstraal schoongeblazen, daardoor wordt de oppervlakte roestvrij gemaakt en van walshuid en hamerslag ontdaan; het oppervlak wordt eenigszins ruw, waardoor een groot aanhechtingsoppervlak voor de metaaldeeltjes wordt verkregen.

Het schoopeeren kan in kouden toestand geschieden, 't welk een voordeel is, het werkstuk wordt dan niet vervormd en bovendien kan geen ontharding bij staal plaats vinden. In 't kort komt het schoopeeren op 't volgende neer: Een metaaldraad dik 1 à 1½ m.m. wordt door middel van een kleine turbine door een pistool gedreven; concentrisch om de metaaldraad worden gassen toegevoegd, die hem doen smelten. Concentrisch om de gassen stroomt de luchtdruk toe die het afsmeltende metaal verstuift en met groote kracht op het te schoopeeren werkstuk spuit.

Het aantal toepassingen is legio, ijzeren ramen, deuren, groote en kleine ijzerconstructies worden geschoopeerd, kleine voorwerpen, zooals schroeven, gaan door den schoopeertrommel.

Met verschillende metalen wordt schoopeering toegepast, in de eerste plaats met zink.

Op de geschoopeerde zinklaag kan een verflaag worden aangebracht, indien men de voorwerpen niet wenscht te schilderen dan kan men door patineeren in oud-zilverkleur afwerken.

Voorwerpen, waarop anorganische of organische zuren inwerken, kunnen met lood of tin worden bespoten, omdat zink tegen dergelijke zuren niet bestand is.

Reservoirs voor brouwerijen enz. worden bespoten met aluminium, dat weer bestand is tegen bijna alle organische zuren.

De brochure vermeldt verder, dat schoopeeren 15 jaar stand houdt, in verhouding tot den levensduur van een verflaag is dit een groot voordeel.

Verder worden eenige voorbeelden getoond van versieringen door schoopeering verkregen, o.a. eene versiering met ingelegd tin van een houten wandpaneel en eene schoorsteenbetimmering versierd, door bespuiting met tin met behulp van schablonen.

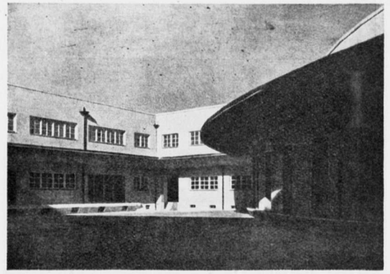

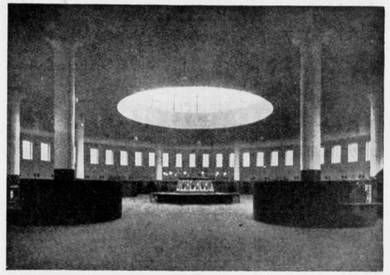

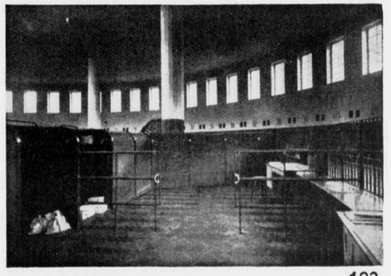

AMSTERDAMSCHE BEBOUWINGEN. WATERGRAAFSMEER. ARCHITECT G. VERSTEEG. B.N.A.

In hoeverre hier een nieuw arbeidsveld voor onze architecten en kunstnijveraars ligt zal de toekomst leeren.
Wij mogen verder verwijzen naar de zeer lezenswaardige brochure, de werking van het schoopeerpistool wordt daarin met meerdere teekeningen toegelicht; vele foto's van uitgevoerde werken verlichten het boekje. H. H.

BEREKENING VAN BOUWCONSTRUCTIES. Hand- en Leerboek voor praktijk en onderwijs, ten dienste van architecten, opzichters, teekenaars en studeerenden voor bouwkundige examens.
Door prof. ir. J. G. Wattjes, B.I. Hoogleeraar aan de Technische Hoogeschool te Delft.

Dit boek zal volgens mededeeling van de N.V. Uitgeversmaatschappij „Kosmos" te Amsterdam in afleveringen verschijnen en compleet zijn in twee deelen.
Deel I. Eenvoudige constructies.
Deel II. Meer ingewikkelde constructies.
Zoowel deel I als deel II zal verschijnen in 5 afleveringen, welke met tusschenpoozen van 2 maanden het licht zullen zien. Elk deel is afzonderlijk verkrijgbaar. De prijs wordt gesteld op *f* 3.50 per aflevering of *f* 19.75 per gebonden deel. De schrijver vermeldt, dat het werk met zijn vroeger verschenen werk „constructie van gebouwen" samenhangt, ofschoon de deelen ieder op zich zelf een gesloten geheel vormen en afzonderlijk verkrijgbaar zijn.
Het eerste stuk van het eerste deel is thans verschenen en biedt wat berekening van bouwconstructies betreft, geen nieuwe gezichtspunten. Prof. Wattjes heeft zijn kracht gezocht in een uitvoerige, grondige behandeling van de stof en meent, dat waar het ten slotte om de vastheid te doen is, te moeten beginnen met eene inleidende behandeling van de begrippen der vastheid, om vandaar uit de noodzakelijkheid der statische berekeningen te doen inzien. De indeeling richt zich hoofdzakelijk naar de constructieve onderdeelen, de meer theoretische paragraven gaan aan de behandeling van een groep constructieve onderdeelen vooraf. Deze volgorde kan voor den uitvoerenden bouwkundige, die slechts met elementaire kennis van de mathematica is toegerust, veel nut hebben, voor hem is een te uitgebreide theoretische behandeling dikwijls zeer vermoeiend en weinig doeltreffend, het beste boek voor hem zal toch altijd dat zijn, dat een groot aantal voorbeelden uit de praktijk geeft met een minimum hoeveelheid theorie, juist groot genoeg om de toepassing op de voorbeelden begrijpelijk en mogelijk te maken.
Het begrip differentiaal en integraal is door den schrijver ingevoerd, doch niet doorgevoerd ook niet bij de traagheidsmomenten. Dit spreekt vanzelf, maar of het dan wel veel nut heeft? Misschien wel voor een leerboek van dezen omvang.Wij zien met interesse de volgende stukken tegemoet. H. H.

HET WEREN VAN TOCHT EN INWATERING UIT GEBOUWEN. Nieuwe constructies voor buitenkozijnen met ramen en deuren met beschouwingen en diverse aanwijzingen door Joseph Herman, arch. B.N.A.
N.V. Uitgeversmaatschappij v/h van Mantgem & de Does, Amsterdam. Prijs f 5.90.

In een overgangstijd als de onze, waarin wij ons bewust worden dat een groote, krachtige architectuurperiode op komst is, worden oude beproefde principes wel eens tijdelijk over boord geworpen. De vorm vloeit uit de constructie voort dat was een vaste regel, waaraan men zich maar te houden had om het eene meesterwerk na het andere voort te brengen; in den drang naar het nieuwe, in den machtigen opgang naar die groote periode evolueeren de vormen zoo snel, dat de constructie wel eens wat achteraan komt hinken, de constructie vloeit langzaam uit den vorm voort.

Gelukkigerwijze bouwt de architect-god van den eersten rang steeds uit een ruime beurs en mogen al zijne muren het beschuttende dak van weleer missen, hij bekleedt ze dubbel en dwars met het kostbare, doch beschermende lood. Edoch de mindere goden, die met de materie en het geld worstelen, zij zijn de wanhoop van de Bouw- en Woningtoezichthebbers en... van de bewoners, die eens zoo hoopvol de versch afgeleverde woning hadden betrokken. De Heer Joseph Herman is overtuigd van de tekortkomingen van de hedendaagsche bouwtechniek en geeft in een aangename causerie, waaraan de eentonigheid van een leerboek geheel vreemd is — zie voorwoord — eenige verbeterde constructies, zich voornamelijk bepalende tot de constructies van buiten- en binnenlantaarns en kozijnen met ramen en deuren. Overal waar tocht en water kunnen doorsluipen, verspert hij dezen den weg door opgeschroefde, al of niet ingelaten strippen en hoekijzers en inderdaad, indien goed uitgevoerd, kunnen ze veel goed doen. De constructies kunnen daarvoor ook te gecompliceerd worden en dan zullen ze eerder een nadeel dan een verbetering blijken te zijn.
De Heer Joseph Herman geeft misschien hier en daar wat te veel van het goede, doch geeft over 't algemeen op juiste wijze aan waar het hapert en hoe men tot verbetering kan komen. Verschillende beschouwingen en opmerkingen in het boek neergelegd, zijn aan de langdurige praktijk van den schrijver ontleend — zie voorwoord. —
Het boek is goed verzorgd en wel waard door den aankomenden bouwkundige te worden gelezen en bestudeerd.
De constructies, op 12 losse bladen bijeengebracht, met voorbeeld en tegenvoorbeeld, zijn goed geteekend. Ik voor mij geef de voorkeur aan tusschen den tekst gedrukte constructies, of nog beter kunnen deze verzameld worden, op tusschen den tekst ingeschoten bladen.
Misschien vindt de Heer Joseph Herman nog eens gelegenheid zijn onderwerp uit te breiden met muurconstructies enz., voorbeelden uit de hedendaagsche praktijk. H. H.

AMSTERDAMSCHE BEBOUWINGEN. WATERGRAAFSMEER. ARCHITECT G. VERSTEEG. B.N.A.

DE WATERTOREN TE WASSENAAR

DOOR IR. A. H. VAN ROOD. (INGEZONDEN)

De Jury-uitspraak brengt me tot de volgende beschouwing.
Daar zijn nu drie prijzen gegeven aan ontwerpers die allen verzaakt hebben wat met harden strijd eindelijk was veroverd; uitdrukking geven aan het karakter van het object.
Daar zijn nu drie prijzen gegeven voor plannen die geen van allen een watertoren vertoonen.
De Brieven - over - Bouwkunst - schrijver van de Nieuwe Rotterdamsche Courant, met wiens oordeel ik het vaak eens ben, drukt zich hierover wel wat erg lauw uit. Hij stelt de kwestie duidelijk: „In het algemeen kan men de inzendingen in twee groepen verdeelen: de ontwerpen van hen die getracht hebben het reservoir tot uitdrukking te brengen, en de ontwerpen van hen, die, onbekommerd om het essentieele der functie, een toren trachten te geven, die als opbouw en vooral als silhouet zou voldoen.
De drie bekroonde ontwerpen behooren, tot onze verwondering, alle tot het laatste type. Heeft Violet le Duc het met zijn rationalisme al weer afgelegd?" enz.
Waarom wordt hij niet gloeiend?
Ik dacht dat hij zou p r o t e s t e e r e n, i.p.v. zich v e r w o n d e r e n!
Zonder twijfel is de eerste prijs een mooie toren. Maar daar gaat het niet om.
Niet een toren maar een watertoren is gevraagd.
Als wij nu zoowat 50 jaren nadat Ruskin zijn „Seven Lamps of Architecture" schreef, 40 jaar nadat de tachtigers hun stem lieten hooren, en Cuypers zijn museum bouwde, 30 jaar na Berlage's Beursontwerp, van puriteinen tot libertijnen willen worden, dan geldt voor ons die uit-

drukking over den vroeg-rijpen-appel. Hooren wij niet in de heele wereld het nieuwe geluid van efficiency, van eerbied, neen, van liefde voor het doelbewuste?

In de drie bekroonde plannen werd niet uitgedrukt dat het een watertoren was, noch kwamen de verschillende ruimten tot hun recht, terwijl uit sentimenteele overwegingen een constructie-systeem werd gekozen dat tot een oneconomische oplossing leidt; ziehier de zieligheid van het esthetiseeren. Het zijn lieve, monumentale, gevoelige, enz. enz. torens, maar de Jury uitspraak is des duivels.

MEDEDEELINGEN VAN HET CONGRESCOMITÉ X.

Verantwoording van de ingekomen inschrijvingen op het Waarborgfonds t/m 10 Mei.

Saldo vorige verantwoording .	f	1330.
J. P. F.	„	10.
H. T. Z.	„	10.
J. M. L.	„	20.
A. P. S.	„	25.
P. F. d. B.	„	10.
G. C. B.	„	10.
	f	1415.

De inschrijving blijft geopend aan het adres van den penningmeester: Harmoniehof 34I, Amsterdam. v. d. S.

TENTOONSTELLINGEN.

AMSTERDAM. Rijksmuseum, Amsterdam. Egyptische Kunst. Tot 15 Mei.

Stedelijk Museum, tentoonstelling van het grafisch werk van Edward Gordon Craig. Opening der tentoonstelling 14 Mei 1927.

'S-GRAVENHAGE. Tentoonstelling van werken van Miss M. Dickon—Lapthorn op Vrijdag 29 April tot 21 Mei.

S. J. Sala, Noordeinde 27a, tentoonstelling van werken van de Schotsche schilderes Miss M. Agnes Cohen, gedurende de maand Mei.

LEIDEN. Lakenhal te Leiden. Werk van Floris Verster. Tot 15 Mei.

ROTTERDAM. Huize van Hasselt, Schiedamschesingel 35. Tentoonstelling van werk door J. Lodeizen, tot 27 Mei 1927.

GEDELEGEERDEN EINDEXAMEN M.T.S. TE HAARLEM.

Tot gedelegeerden bij het e.k. eindexamen der Middelbare Technische School te Haarlem zijn door den Minister van O. K. & W. benoemd de Heeren:

Ir. D. ROOSENBURG, Architect te 's-Gravenhage, voor de afdeeling Bouwkunde; aangewezen door de Mij. tot Bev. der Bouwkunst B.N.A. C. THOMESE, Hoofdingenieur van den Provincialen Waterstaat van Noord-Holland, te Haarlem, voor de afdeeling Weg- en Waterbouwkunde.

Ir. H. F. G. J. GREVERS, Directeur van het Nijverheidslaboratorium te Delft, voor de afdeeling Werktuigbouwkunde.

Ir. J. M. GOSLINGS, mededirecteur der Nederlandsch-Indische Gas Mij., te 's-Gravenhage, voor de afdeeling Electrotechniek.

Ir. F. MULLER VAN BRAKEL, Ingenieur bij de Werf Conrad te Haarlem, voor de afdeeling Scheepsbouwkunde.

PAKKETPOSTGEBOUW TE MÜNCHEN.

De vier laatstgenoemde Heeren zijn aangewezen door het Koninklijk Instituut van Ingenieurs.

PLAN ZUID-WEST-OOST.

Wenken voor nieuwe huurders.

Slaap nooit met uw voeten in de voor- en met uw hoofd in de achterkamer. Draai het liever om.

Smeer de tegenoverliggende muren van uw zijkamertje dagelijks met talk in, om te voorkomen dat zij aan elkaar gaan kleven.

Om plaats te maken voor een kat en een goudvisch, doet men de goudvisch in de kat.

Onderzoek zorgvuldig de gaten in de muren. Indien gij er planken in aantreft, zijn het muurkasten.

In de moderne woningen zullen het best voldoen: vouwbedden, vouwstoelen, vouwbewoners en vouwbezoekers. Voor vouwbeenen zijn zij uiteraard een dorado.

Wie zich volstrekt in zijn slaapkamer wil wasschen, neme bij wijze van voorzorg de deur uit de hengsels.

Ten slotte mogen in moderne woningen nimmer „harde woorden vallen". De vloeren zijn er niet op berekend. de Tel.

PRIJSVRAAG BOUW VAN EEN DERDE GEREFORMEERDE KERK VOOR DEN HAAG WEST.

In het Kerkeblad van de Gereformeerde Kerken van 's-Gravenhage van 20 Maart 1927, komt eene advertentie voor waarin schetsontwerpen worden gevraagd voor den bouw van een Derde kerk voor den Haag West.

Uit de desbetreffende daarover gevoerde correspondentie is de P.P.C. gebleken dat in geen enkel opzicht is voldaan aan de voorschriften van de A.N.P., zoodat zij den architecten ten zeerste moet ontraden om aan deze prijsvraag mede te werken.

De Permanente Prijsvraagcommissie.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD EN ARCHITECTURA

COMMISSIE VAN REDACTIE: H. TH. WIJDEVELD VOORZITTER, J. P. MIERAS SECRETARIS-REDACTEUR. H. C. VERKRUYSEN REDACTEUR. C. J. BLAAUW, WIEGER BRUIN, J. C. MEISCHKE, C. B. POSTHUMUS MEYJES, Ir. A. J. VAN DER STEUR. RED.-ADRES WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM, TEL. N°. 36736 POSTGIRO N°. 122568.
ABONNEMENTSPRIJZEN BIJ VOORUITBETALING VOOR NEDERLAND f 10.—, BUITENLAND f 15.— 'S JAARS. ADVERTENTIËN 1—6 REGELS f 2.50, ELKE REGEL MEER f 0.40. BIJ CONTRACT BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN.
UITGEVERS EN BUREAUX VOOR ADMINISTRATIE MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5, DEN HAAG.

21 MEI 1927. N° 21

IETS OVER STEDENVERWARMING.

Onze steden worden vanuit een centraal punt van water, gas, licht en kracht voorzien; het probleem om stadskwartieren of wijken vanuit één punt van warmte te voorzien, een probleem van evenveel belang, nadert zijne oplossing en is reeds in zulk een vergevorderd stadium van ontwikkeling gekomen, dat de stedenbouwer bij het ontwerpen van uitbreidingsplannen naast den aanleg van gas-, water- en andere leidingen, ook den aanleg van kanalen, geschikt voor het bergen van verwarmings- en warmwaterleidingen, in zijn plan van uitvoering moet opnemen of althans in overweging moet nemen.

Het congres van Duitsche verwarmingsingenieurs, op 23 en 24 October 1925 te Berlijn gehouden, behandelde het gewichtige vraagstuk van de stedenverwarming, wij ontleenen aan het verslag van dat congres, dat kortgeleden verschenen is, eenige bizonderheden, welke ook voor den architect van belang zijn.

De eerste belangrijke stedenverwarmingen in Amerika dateeren van 1877, thans heeft iedere groote stad aldaar zulk eene verwarming, New-York telt er zelfs vier. In 1908 zonden 57 warmtecentrales statistische gegevens in omtrent de inrichting en uitkomsten van haar bedrijf. De grootste afstand, waarover warmte werd getransporteerd bedroeg toen 3.6 K.M.; gemiddeld bedroeg deze 1.4 KM. New-York bezit thans de grootste stedenverwarming met een totaal van 18 K.M. grondleiding, wijd 610 m.m. en met een capaciteit van 100.000.000 Warmteeenheden (W.E.) per uur. Het condenswater wordt niet teruggepompt, men laat het afvloeien omdat er goed en goedkoop voedingwater aanwezig is, waardoor het verlies van warmte niet als een factor van overwegend belang wordt beschouwd.

Thans zijn in Amerika 300 tot 400 stedenverwarmingen.

De eerste belangrijke afstandsverwarming in Duitschland dateert van 1884, zij is gemaakt voor de Technische Hoogeschool aldaar, stoom van 3 atm. spanning werd over een afstand van 250 M. van uit het ketelhuis naar het hoofdgebouw getransporteerd.

De eerste steden- of wijkverwarming werd in 1910 in Dresden aangelegd, waar 12 gebouwen vanuit één punt van warmte werden voorzien. (Cap. 15.000.000 W.E.). De grootste afstand bedroeg 1.05 K.M., de leidingen werden in begaanbare tunnels gelegd. De stoomdruk voor de machines tot opwekking van energie, bedroeg 8 atm., doch werd voor de verwarmingsdoeleinden belangrijk gereduceerd. Het aanwenden van afgewerkte stoom voor verwarmingsdoeleinden kwam eerst later aan de orde, toen een groot aantal woningen, liggende in de onmiddellijke nabijheid van de centrale, tegelijkertijd van warmte werden voorzien.

Hier beginnen we dus eveneens te onderscheiden, het gemengde bedrijf, de warmtekrachtcentrale en de zuivere warmtecentrale.

Aldra volgden een groot aantal ziekenhuizen, krankzinnigengestichten, hoogescholen enz.

Hoewel de afstand, waarover de warmte wordt getransporteerd, voor de stedenverwarming eene belangrijke factor is, vinden we bij de kortgeleden aangelegde stedenverwarmingen in Hamburg, Kiel, Barmen enz.; voor 't eerst de factor, welke voor de stedenverwarming kenmerkend is: de verkoop van warmte aan de afnemers.

Van de Stedenverwarmingen in Hamburg, Kiel en Barmen worden eenige bizonderheden vermeld, welke ons een inzicht geven in de wijze, waarop ze tot stand zijn gekomen.

In Hamburg waren 6% van de woningen en 25% van de winkel- en kantoorgebouwen van centrale verwarmingen voorzien; voor den aanleg van eene stedenverwarming waren dus goede voorwaarden aanwezig. In de herfst van 1921 werd de eerste stedenverwarming in bedrijf gezet, aanvankelijk omvatte zij 6 gebouwen (7.000.000 W.E.) later werd zij met 24 gebouwen uitgebreid (10.000.000 W.E.). Thans is de warmtecentrale in de Karolinerstrasse met bijbehoorend leidingnet mede opgenomen (cap. 40.000.000 W.E.). De Electrische Centrale in de Poststrasse in 1895 gebouwd, werd tot warmtekrachtcentrale verbouwd, nadat eene verbouwing tot onderstation met omvormers in overweging was genomen.

De 3 stoommachines met dynamo's, ieder met een productievermogen van 400 KW. werden voor tegendrukbedrijf geschikt gemaakt, de afgewerkte stoom werd in de omliggende gebouwen gevoerd, waardoor de stroom goedkooper kon worden

geleverd dan door de omvormers.
Hier waren de afstanden klein en de eenheden groot, dus gunstig samenwerkende factoren. De druk van de afgewerkte stoom bedroeg ½ atm.
De stedenverwarming in Kiel werd in 1922 in gebruik genomen omvattende 27 gebouwen. (Cap. 10.000.000 W.E.), thans zijn 40 gebouwen aangesloten (cap. 14.000.000 W.E.). De grootste afstand bedraagt 1.3 K.M.
Tengevolge van kruising met andere grondleidingen, welke moesten worden omgelegd of vermeden, is de aanleg van het leidingnet in Hamburg kostbaar geworden.
In Kiel is een bizondere tegendrukstoomturbine gebouwd, gecombineerd met een lagedrukstoomturbine, die de stoom verbruikt, welke de verwarming niet noodig heeft, de druk van de afgewerkte stoom bedraagt ± 1 atm.
In Barmen is een zuivere warmtecentrale gebouwd, hieraan zijn 20 gebouwen aangesloten met een verbruik van 6.000.000 W.E. per uur. Een gecombineerd bedrijf zou in dit geval tot te hooge kosten van rente en afschrijving hebben geleid.
Het vraagstuk der stedenverwarming is in de eerste plaats een commercieel vraagstuk, dat vóór de oprichting van de centrale goed moet worden voorbereid.
De stedenverwarming heeft zich ontwikkeld uit de enkele kachel- of haardverwarming, met als tusschenphasen de centrale verwarming en de afstandsverwarming. De grootste afstand waarover thans reeds warmte wordt getransporteerd bedraagt meer dan 7.00 K.M.
De voordeelen van de stedenverwarming zijn:
1. De brandstoffen worden beter benut door de voortdurende controle in de centrale.
2. Er kan goedkoop stookmateriaal worden gebruikt, al naar de plaatselijke omstandigheden.
3. Groote besparing op de bedieningskosten worden verkregen.
4. Tengevolge van massainkoop van de kolen wordt een groote besparing verkregen.
5. Vermindering van de rook- en roetplaag.
Voor de afnemers, die anders eene eigen installatie zouden hebben, ontstaan de volgende voordeelen:
1. De aanschaffingskosten van de stookketel vervallen.
2. De ruimten, anders door stookketel, brandstof en asch ingenomen, komen vrij.
3. De schoorsteen vervalt.
4. De bediening wordt goedkooper, omdat er geen eigen ketelinstallatie meer is.
5. Het brandgevaar wordt minder, waardoor de assurantiepremie lager wordt.
6. Door de meting van de warmte heeft men controle op het warmteverbruik en daarmee op het bedrijf, 't geen tot besparing kan leiden.
7. Kolen- en aschtransport vervallen en daarmede de stofplaag; eveneens is er geen renteverlies meer, als gevolg van het opslaan van kolen in den zomer.
8. Het regelen, het aan- en afzetten der verwarming verloopt sneller, het warmteverlies wordt dus tot een minimum beperkt.
De grondleidingen leveren, zooals begrijpelijk is, een belangrijk warmteverlies op, dit zal geringer zijn naarmate de warmtetoevoer grooter wordt, daar de warmtetoevoer toeneemt met ongeveer het vierkant van de diameter en het warmteverlies slechts met de diameter van de leiding, verhoudingsgewijze wordt dus het warmteverlies kleiner, naarmate de warmtetoevoer grooter wordt.
Bij het maken van een plan van eene stedenverwarming kan men van twee factoren uitgaan.
1. Men gaat uit van het aantal belanghebbenden in een bepaald stadsdeel en van de door hen af te nemen hoeveelheid warmte.
2. Men gaat uit van de warmtebron, b.v. de afvalwarmte van eene aanwezige of te maken centrale en zoekt voor die warmte afzetgebied.
In beide gevallen betrekke men slechts serieuze belanghebbenden in het plan, diegenen waarvan met groote waarschijnlijkheid bekend is, dat zij afnemers zullen worden.
Liefst neme men die gebouwen, die groote warmtehoeveelheden afnemen en zoo dicht mogelijk bij de centrale gelegen zijn.
Bij den aanleg van de centrale moet op eene uitbreidingsmogelijkheid worden gerekend. De keuze van het systeem van verwarming voor bestaande stadswijken is afhankelijk van de vraag of de gebouwen, welke in het plan worden betrokken, van warmwater- of lagedrukstroomverwarmingen zijn voorzien. Is het aantal warmwaterverwarmingen grooter dan zal men ook overgaan tot de keuze van warmwaterverwarming, in het andere geval zal men stoom als medium gebruiken.
Aangaande de beide systemen kan het volgende worden opgemerkt:
a. Warmwater als medium: Het warmteverlies is geringer bij goedkooper leidingnet. Appendages, welke steeds zoo moeten worden gemonteerd, dat ze gemakkelijk bereikbaar zijn, worden in geringe hoeveelheid aangebracht.
De controle van het leidingnet is gemakkelijk, daarentegen kunnen stoomverwarmingen niet zonder meer worden aangesloten.
b. Stoom als medium: Zoowel warmwater- als stoomverwarmingen kunnen worden aangesloten.
Nadeelen zijn de controle van condenspotten en de afvoer van het condenswater.
Ten slotte staat men voor de keuze om of een zuivere warmtecentrale of een warmtekrachtcentrale te bouwen, met eventueel een combinatie van een warmtecentrale met een industrieel bedrijf.
Indien de warmteafnemers dicht bij elkaar gelegen zijn, liefst in groote hoeveelheid, dan komt eene zuivere warmtecentrale allereerst in aanmerking, liggen de gebouwen ver uiteen, dan zullen kanalen

en leidingen noodeloos lang en dus kostbaar in aanleg worden, de installatie zal niet rendabel zijn. In Noord-Amerika schijnt men in den laatsten tijd de voorkeur te geven aan zuivere warmtecentrales.
Onder gemengde bedrijven verstaat men een warmtekrachtcentrale, waarvan de machines, welke energie opwekken, stoom voor de verwarming leveren.
Door den werktuigkundig ingenieur moet ten slotte worden beoordeeld voor welke combinaties de bestaande machines geschikt zijn.
Daarbij worden onderscheiden de afgewerkte stoom van de machines, (turbines) en afvalwarmte, welke door Diesel- of gasmotoren wordt geleverd, beide soorten warmte worden voor verwarmingsdoeleinden aangewend, zij worden in 't algemeen door of om een pijpenstelsel gevoerd, waardoor het water verwarmd of in stoom wordt omgezet; men gebruikt daarvoor tegenstroomtoestellen of speciale ketels. Alvorens van de systemen van stedenverwarmingen af te stappen, zij nog in 't kort iets weergegeven van het systeem-van der Woude, dat geschikt is voor groepsverwarming van blokken kleine woningen.
Van uit het centrale ketelhuis wordt het warme water door de grondleiding naar de woningen geperst tot in een vlotterreservoir, van hieruit valt het door de strangen in de retourleiding, nadat het de radiatoren heeft gepasseerd. De retourleiding voert het afgekoelde water in een laagreservoir, waaruit het door een centrifugaalperspomp naar de ketels wordt gepompt en den bovenomschreven weg wederom volgt.
Eenige van deze groepsverwarmingen zijn reeds uitgevoerd, in Groningen en in den Haag.
De toevoerleiding van de installatie te Helpman is 20 c.M. wijd, de huisleidingen zijn gering in doorsnede: 6-12 mm.
Of de leidingen van dergelijke afmetingen op den duur geen moeilijkheden zullen geven door verstopping, zullen we moeten afwachten. In den Haag deden zich bezwaren van anderen aard voor. De verkoopbaarheid der woningen bleek verminderd te zijn, omdat de aspirant-kooper niet afhankelijk wenschte te zijn van een gemeenschappelijke verwarming.Hier komt de Hollandsche aard om den hoek kijken en daaruit kunnen wij wel concludeeren, dat al moge de economie de stedenverwarming wenschelijk zoo niet noodzakelijk maken, het nog wel heel wat voeten in de aarde zal hebben, vóórdat iedere Hollandsche stad hare groepsverwarming heeft.
De kanalen, welke gemaakt moeten worden om het leidingnet op te nemen, kunnen op verschillende wijzen worden geconstrueerd. Maakte men vroeger ruime, soms zelfs begaanbare kanalen, in den laatsten tijd komt men daarvan terug en maakt men de kanalen, nauwsluitend om de leidingen geconstrueerd en wel zoodanig, dat zij een minimum warmteverlies opleveren.
Het meest geschikte materiaal voor de kanalen is beton, voor afdekkingen gewapend beton, deze moeten tegen de rijbelasting bestand zijn.
In ons land wordt het probleem van de kanalen in zijn oplossing bemoeilijkt door het grondwater, zij kunnen alleen tegen hooge kosten waterdicht worden geconstrueerd. Men vergete niet bij de uitvoering van de kanalen rekening te houden met het uitzetten der leidingen, deze moeten op bepaalde punten worden bevestigd en moeten daartusschen vrij kunnen werken, tusschen de vaste punten moeten de leidingen beweegbaar worden ondersteund.
Naast beton komt ook hout voor het maken van kanalen in aanmerking; indien houten pijpen aan de verwachtingen beantwoorden, zoude een technisch goede en goedkoope oplossing zijn gevonden.
Wel mogen wij de aandacht vestigen op een andere methode, welke tijdens het congres een onderwerp van discussie uitmaakte, n.l. het isoleeren der leidingen door beton, waardoor het maken van kanalen overbodig wordt, of anders gezegd de isolatie wordt tevens wand van het kanaal.
Zooals bekend is moet de isolatie bestaan uit eene aaneenschakeling van celvormige ruimten, onderling afgescheiden door dunne celwanden, die ook slechte warmtegeleiders moeten zijn, stilstaande lucht is een slechte warmtegeleider. Naar dit principe heeft men een isolatiemateriaal geproduceerd, dat reeds goede uitkomsten heeft opgeleverd. De Deensche Ingenieur Carl Bayer heeft eene nieuwe methode gevonden en deze met Prof. Jacobsen van de Technische Hoogeschool te Kopenhagen uitgewerkt en verbeterd. In een speciaal daarvoor ingerichte machine wordt een schuimvormige massa geproduceerd en aan de beton toegevoegd, het ligt voor de hand dat door het schuim de cellen in het beton worden gevormd. Het Staatslaboratorium voor onderzoek van materialen te Kopenhagen heeft het isoleerend vermogen van de uitvinding, op het congres celbeton of cellenbeton genoemd, onderzocht en vond voor celbeton met een soortelijk gewicht van 0,2 en eene dikte van 46 m.m., eene stoombesparing van 91%. Celbetonsteen, met een soortelijk gewicht van 0,8 kan zich blijkbaar jarenlang in water handhaven, ook heeft men voor dezen steen een groote vuurbestendigheid geconstateerd. Deze uitvinding zou dus vooral voor ons land van beteekenis kunnen worden. In Kopenhagen werden de leidingen direct in den grond op een betonfundament gelegd, daarna werd eene staande bekisting aan beide zijden aangebracht en nadat de leidingen spiraalvormig met asbestsnoer omwikkeld waren en afgewerkt, werden zij met een celbetonmassa omgoten. Na het wegnemen der bekisting werden de buizen door platen van gewapend beton afgedekt.
De grootste belastingen welke op de kanalen kunnen komen, zijn die van de wals en bedragen niet minder dan 6000 Kg. cM².

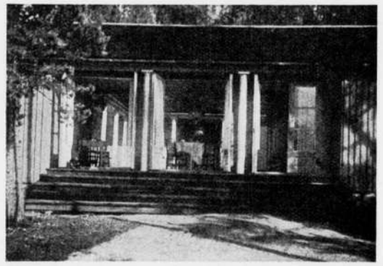

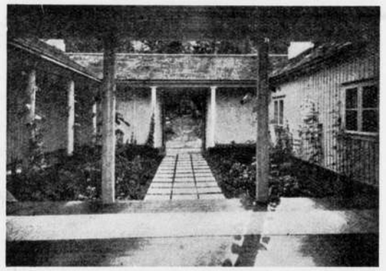

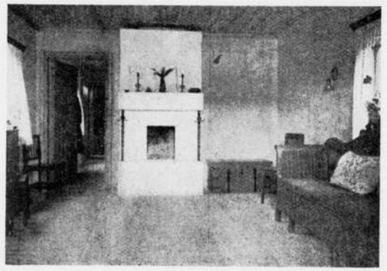

In 't algemeen moeten de grondleidingen zoo gelegd worden, dat groote gebouwen langs den kortsten weg bereikt worden, waarbij kleine niveauverschillen in de straten worden opgeheven en het omleggen van bestaande gas- en waterleidingen en kabels wordt vermeden. Zoo mogelijk worden de leidingen door den kelder naar binnen gevoerd, dan kunnen de kanalen binnenshuis zonder meer vervallen. Wanneer stoom wordt getransporteerd, wordt naast de stoomleiding de condensleiding gelegd, welke men goed doet van koper te nemen, de meerdere kosten zijn gering in verhouding tot de totale kosten van de installatie en de duurzaamheid is aanmerkelijk grooter.

Wanneer we van bovengenoemde bizonderheden, de uitvoering betreffende, afstappen, dan kunnen we ten slotte nog iets vermelden van het bedrijf zelf en wel van den verkoop en de meting van de warmte. Het vaststellen van de kosten geschiedt het zuiverste door meting van de verbruikte warmte. Bij warmwaterverwarming geschiedt de meting van de hoeveelheid water, welke circuleert, door watermeters en het registreeren van de temperaturen van het uitgaande en terugkomende water, bij stoomverwarming geschiedt de meting door middel van stoom- of condensaatmeters. Echter levert deze meetmethode moeilijkheden op, omdat er nog geen meters bestaan, welke direct de warmtehoeveelheden aanwijzen. Bovendien eischen zij veel rekenwerk en veroorzaken zij dus hooge personeelkosten, terwijl de uitkomsten dan nog maar alleen betrekking kunnen hebben op de hoeveelheden en niet op den prijs. Deze laatste hangt weer af van den wisselenden kolenprijs, arbeidsloonen, enz. enz. De berekeningen worden nog meer gecompliceerd bij gecombineerd bedrijf, de warmtekrachtcentrale. Men gaat dan ook liever uit van andere factoren, van den kubieken inhoud van de verwarmde ruimten, van het oppervlak van de verwarmde ruimten, van het totaal oppervlak der radiatoren, of van het aantal der aangesloten ruimten. Nog andere factoren, die van de gemiddelde buitentemperatuur en van de warmtetechnische eigenschappen der aangesloten gebouwen, zooals b.v. enkele of dubbele vensters, vrijstaand of aangebouwd enz., oefenen op den verkoopprijs der warmte hun invloed uit.

Wanneer aangetoond kan worden dat de eenheidsprijs per kM³. verwarmde ruimte beneden de kosten van de kachelverwarming of de centrale verwarming per zelfde eenheid blijven, dan zal dat de beste propaganda zijn voor het welslagen van een plan voor steden- of groepsverwarming. Tot zoover de bizonderheden voor Duitsche verhoudingen, waarvan veel voor ons land kan worden overgenomen. Doch ook ten onzent zijn behalve de reeds genoemde, belangrijke groepsverwarmingen tot stand gekomen, ten behoeve van krankzinnigengestichten (o.a. Woensel) en Ziekenhuizen (o.a. Leiden en Utrecht).

Wanneer ook in ons land het aantal groepsverwarmingen wordt vermeerderd en dan bedoelen wij meer in 't bizonder verwarming voor den woningbouw al of niet in combinatie met openbare gebouwen, dan zal in eerste instantie het zwaartepunt van den aanleg niet gezocht moeten worden in de technische uitvoering, voor deze zijn de moeilijkheden reeds overwonnen, doch in den commercieelen opzet, want van de rentabiliteit zal het welslagen afhangen. H. H.

ARKITEKTEN N°. 3 (HELSINGFORS).

P. H. N. schrijft over het zomerhuis Oivala van den architect Oiva Kallio:

Het was in Juni 1925 op de terugreis van Lubeçk dat mijn vrouw en ik op de „Mira" van de Finsche Stoomboot Mij. het genoegen hadden kennis te maken met architect Oiva Kallio en zijn vrouw. Alle zes die aan boord waren kwamen direct uit Italië, doch onze wegen kruisten zich eerst op de terugvaart. Misschien was 't naar aanleiding van onze opnieuw gewekte sympathie voor de Romeinsche woningtypen dat de heer Kallio ons uitnoodigde hem op zijn zomerverblijf te Villinge te bezoeken. Ik herinner me de omstandigheden niet meer, maar hoe dan ook, hadden we in ieder geval dat oorspronkelijke apropos al lang vergeten en bleef de tocht naar Villinge den volgenden zomer achterwege. Toch kwamen we eens toevallig in Villinge.

Niet gauw zal ik de verrassing vergeten die ons het betreden van de groene Villinge streek bood. We hadden verschillende moeilijkheden te overwinnen gehad om er te komen — en ik heb reden om architect Kallio er van te verdenken dat hij niet zoo'n goed kaartteekenaar is als een huizenbouwer, te oordeelen tenminste naar een kaartje, dat ik in een krant aan boord van 't bootje dat ons er heen bracht zag — en de eerste aanblik van Oivala is, om de waarheid te zeggen, zoodanig dat de bezoeker denkt dat hij verkeerd is. Het lange vierkante één verdiepingshuis met zijn kleine vensters, midden in een verder geheel wild gelaten omgeving geeft heel weinig de illusie van een zomerhuis, tenminste voor hen die gewend zijn aan de traditioneele Degerö- of Villingestijl.

Misschien zal een vakman direct de huislijkheid er van doorzien, ik zag dat in ieder geval niet, en ik wil eerlijk bekennen dat ik in het eerste oogenblik wat beduusd was, een beetje verward en zelfs een weinig gechoqueerd.

Gelukkig wilden we geen eindoordeel vellen over Oivala vóór we binnen waren geweest, maar toen was alle gevaar voorbij. Want het contrast tusschen het pretentielooze exterieur en den aanblik die den bezoeker treft als hij de beschuttende muren van Oiva Kallio's landhuis binnentreedt is buitengewoon; indien ergens, dan is zeker hier het architectonische verrassingsmoment uitgebuit, op de wijze die niets te wenschen overlaat.

Het Romeinsche atrium omgewerkt tot een Helsingforsche Scherensfeer, of zoo men wil, de ombouwde binnenplaats van de Oostbotnische boerderij toegepast in een modern landhuis — men zal moeten toegeven dat de vergelijking gedurfd is, heel gedurfd zelfs en dat het experiment de grootste kans had te mislukken! — Het is schitterend gelukt. De kleine ombouwde tuin met veranda die tegen wind en zon beschut — een echt romeinsch tablimum — de kleine kamers in vestzakformaat om de eenvoudige peristijl, beginnende met een woonvertrek en eindigende met een timmerwerkplaats en een finsche badkamer — alles tot een betooverende eenheid samengevoegd en waarvan een rust, intimiteit en huiselijke gemoedelijkheid uitstraalt. Die kleine vierkante villa achter de barre zeerotsen van Villinge verbergt een charme, die niet te beschrijven is, maar die men beleven moet. Het heeft den architect zeker wat gekost toen hij zijn gevels en interieurs zoo sober behandelde maar hij heeft volkomen bereikt wat hij wilde. Door zoo resoluut zijn rug de buitenwereld toe te keeren, kon hij zijn kamers iets van die innigste huiselijkheid geven, die zoowel de oud-romeinsche, als de noordelijke woning kenmerkt, n.l. die zekere en gesloten band om allen heen die zich zelf genoeg is. Ik weet natuurlijk niet hoe Oivala zich zal houden tegenover vakkundige kritiek, of deze wijze van bouwen economisch zal blijken en praktisch genoeg voor onze tijden om tot navolging op te wekken. Het kan zijn dat er verschillende werkelijke bezwaren tegen geuit kunnen worden. Maar dat het in ieder geval iets meer blijvends vertegenwoordigt dan die, welke slechts origineel en persoonlijk zijn, komt mij zeker voor. Zoo'n ombouwde tuin, zoo'n ommuurd tehuis heeft zulke diepe wortels in het gezonde menschelijke, instinctieve leven, dat een woning op deze idée voortgebouwd de vele smaakveranderingen en architectonische stroomingen der tijden moet kunnen trotseeren. F.

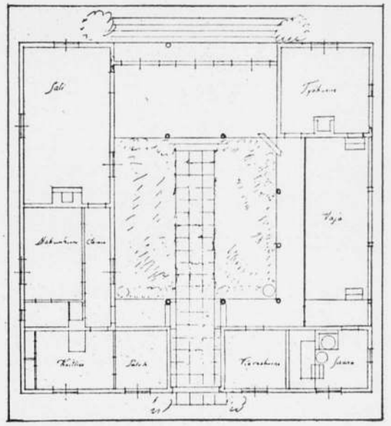

ZOMERHUIS VAN ARCHITECT OIVA KALLIO. BEHOORT BIJ FOTO'S PAG. 190.

DANS EN WAJANG DOOR JAN POORTENAAR.

II. BALI.

In al de kunst van Indië is een karaktertrek aan te wijzen, die haar fundamenteel van de onze onderscheidt. Kunst in het Westen is een zich bewust, buiten ons leven, zelfstandig incarneerende vorm van geestesleven. Bij de talrijke volkeren van den Archipel is het een onbewuste, in het dagelijksch leven zich vanzelf uitsprekende, doch niet buiten het individu geprojecteerde geestesgesteldheid.

Ons bewust-maken heeft een schiftend oordeelen van den schepper over zijn werk ten gevolge, waardoor hij tegenover bepaalde denkbeelden welgezind, tegenover andere vijandig komt te staan, welke laatste hij dus uit de kunstwereld van zijn geest zal bannen. Hier ligt het uitgangspunt van al ons getheoretiseer, wikken en wegen, opstellen van artistieke geloofsbelijdenissen. Dit oordeelend element ontbreekt in het Oostersche kunstgevoel, dat als alle, primitieve, volkskunst geen individueel vermogen, doch intuïtief ras-bezit is; een individu kan zoo min zijn artistieke wezen buiten zichzelf projecteeren en objectief beschouwen als een boom het

JAN POORTENAAR. FEC.

een zijner bladeren zou kunnen doen. Maar evenals een gewas ook zal het, argeloos, goede zoowel als slechte elementen opnemen en in zijn kunstuiting verwerken — elementen en een toepassing ervan, die ons de haren te berge rijzen doen. Loopt somwijlen ten onzent kunst van pure zuiverheidsbestrevingen dood in het systematisch toepassen van bedachte, anemische theorie of in het ijverig, schoolsch navolgen van door voorgangers ingeslagen nieuwe wegen, in de eilanden van den evenaar mengt zij maar al te dikwijls, ziende blind, het kunstlooze met het echte tot een bastaardij die voor ons onbegrijpelijk is. De blaam treft veelal de Europeesche invloeden, want wat zich in de Oost van noordelijke landen laat zien zijn overwegend de rauwe, materieele zijden.

Bali is er tot nu toe meer voor gespaard gebleven dan andere eilanden, doch de Balinees, die zulk een zuiver gevoel voor stijl en ornamentatie in zijn bouwwerken aan den dag legt ontziet zich niet, ter versiering van zijn ideale tempelpoorten links en rechts mooie of leelijke Chineesche borden in te metselen, die een potsierlijken hartjesdag-indruk wekken. Bij gebreke van Chineesch neemt hij alle Europeesche fabrieksborden met blauwe bloempjes en gouden krullen die hij krijgen kan, hoe meer kleuren, hoe gretiger hij ze toepast.

De Javaansche batik wordt door een dergelijk gevaar bedreigd, een sarong met een stoomboot, een soldaat met zijn geweer aan den schouder of een kanon met bediening leveren het bewijs dat de Oosterling hier geen individueel ontwerp kan maken, doch gebonden is aan de ornamentale eigendom van zijn volk of ras. Ten onrechte ziet menig blanke hier het bewijs van onmondigheid op kunstgebied, verwording of decadentie; ten onrechte houdt menig ander den Aziaat voor zoo argeloos en zuiver dat elke aanraking met het verdorven Westen hem ten ondergang voert. De zonder twijfel groote kunst van Insulinde verdient zeker niet de onderschatting van den kruideniersgeest die de kunst van zijn eigen bodem niet begrijpt en hier dus gansch voor een gesloten boek staat, doch met de overschatting van den inlander volgens het andere standpunt is deze of zijn kunst zoo mogelijk nog minder gebaat. De Oosterling, blijvende binnen de grenzen van kunstzin, ornamentiek en stijl, zijn volk ingeboren, is veilig en behoeft niet het onherroepelijk doodbloeden van zijn kunst te vreezen door de eeuwenlange herhalingen die voor ons reeds in een korte spanne tijds fnuikend zouden zijn. Zoodra hij echter die grenzen overschrijdt is hij als een schip zonder stuur en drijft hulpeloos mede in elke richting waarin het toeval hem voert. Tevergeefsch zijn alle pogingen om de Indische scheppingskracht „zelfstandig" te maken naar Westersch voorbeeld, de samenhang van den mensch met zijn volk, zijn ras, zijn

JAN POORTENAAR. FEC.

natuur is niet straffeloos te verbreken. In onze landen is die samenhang in den loop van vele eeuwen langzaam losser geworden, en zooals ook in staatkundig opzicht het individu zich van lieverlede onttrok aan leiding of samenhang en zich meer en meer een eigen leven opeischte en vormde, zoodat despotismen overgingen in monarchieën met beperkter koningsmacht en deze op hun beurt plaats maakten voor den vorm, waarin het ideaal geldt dat het individu niet de gewezen of bevolen richting volgt doch zelf medestuurt — zooals ook in het godsdienstig leven de kerkheerschappij een verouderd instituut, een ondragelijke band werd voor velen, die zelf naar eigen oordeel direct verband met hun God zochten — zoo werd ook onze kunst van volkskunst onvermijdelijk individueel. En het besef van de waarde eener samenhang, zooals Oosterlingen die nog bezitten, ging daarmede

JAN POORTENAAR. FEC.

verloren. Doch indien ergens, dan bleef de ziel van Java in den dans met zijn gedempte, als in herinnering mijmerende gamelan, de geest van Bali in zijn wilde, bedwelmend-hamerende volksmuziek onbesmet.

Religieus van geaardheid is zij, doch eer polynesisch-primitief en geboren uit een rijk van geesten en goden, dan Hindoesch, al heet de Balinees dien godsdienst aan te hangen, of zich den dienst van Shiwa te wijden.

Nergens echter leven zoovele goden als in dit heerlijk eiland. De kwade geesten nemen des daags de vlucht, en dan is het dat de landskinderen, zorgeloos, hun tronies in maskers snijden als hoon en bespotting, de demonen in dwaze maskerdansen belachelijk makende. Doch in den avond zal geen Balinees zijn woning verlaten zonder goede voorzorgen. Een fel brandende fakkel, op de juiste manier gehouden en volgens beproefde wijze gezwaaid, moet den alomtegenwoordigen duivels ontzag inboezemen. Evenwel, gevaarlijk blijft het altijd, de boeta's te trotseeren, en des nachts worden de maskers het veiligst in den tempel geborgen en aan de hoede van de goede geesten toevertrouwd die daar hun verblijf hebben. Van goden vervuld is alles op Bali. Iedere plicht is een goddelijke plicht, elk erf heeft zijn altaar, godenhuisje en nissen waar de geesten van den hof komen rusten van hun omzwervingen en de bewoner ze met welriekende bloemen verwelkomt. Wordt echter eenmaal diens simpel vertrouwen in een zijner godheden geschokt, werken geen offeranden gunstig op der geesten willekeur of onthouden zij hun medewerking bij het bezweren van onheilen of plagen, dan kan het gebeuren dat de verontwaardigde landman de offertafel in stukken slaat en voor een anderen geest een nieuwe bouwt, in zijn kinderlijke ziel diep verzekerd, dat de versmade godheid het niet wagen zal weder de nieuwe woonstede te betrekken.

Een god schept zich iedere Balinees naar zijn gedachten en behoeften, gelijk elders alle volken het doen. Aan den ingang van menig dorp staan, langs den hoofdweg — dien de groote geesten des kwaads als machtige vorsten der duisternis zekerlijk volgen zullen, gelijk ook de aardsche machtigen het doen — geweldige beelden, die aan het booze den toegang ontzeggen. Zoo is Bali het land van goden en geesten, maar ook het land van goddelijke extaze, die in het nuchtere Westen niet veel plaats meer vindt. Het leven van het volk is één feest, den onzichtbaren machten gewijd. Iederen dag worden zij gehuldigd, worden voorvallen met tempelfeesten geheiligd; de verbranding der dooden is een grootsch maar tegelijk barbaarsch festijn, waar nog voor kort der afgestorvenen vrouwen werden geofferd aan de verterende vlammen, tot door de blanken een einde werd gesteld aan die Perzisch-oude vuuraanbidding. Doch overal in Azië gaan barbarij

JAN POORTENAAR. FEC.

en kunstzin hand in hand, pracht en verfijning met de ergste vervuiling, praal en statievertoon met de pooverste, alledaagsche menschelijkheid gepaard en doen schoone symbolen zich den Westerling zoo strijdig voor met de harde realiteit dat hij niet weet aan het een of het ander te moeten gelooven, en naar gelang van zijn eigen geaardheid van het ideëele of van de stoffelijke werkelijkheid aanneemt, dat dit nu eigenlijk Indië is — terwijl het juist in die tweeledigheid bestaat. Koel overleg vloeit er met intuïtie en extaze samen, de tropische levenskracht is in de overbevruchte fantasie van den Balinees, in de overdadigheid van zijn barokke sculpturen, het gezwollene van zijn ornamenten even ongebreideld als in zijn dans. Zoo althans ziet menigeen uit het Westen het. De gamelan drijft de geestvervoering ten top. Uit den kring der omstanders worden er nu en dan in vervoering meegesleept,

JAN POORTENAAR. FEC.

een zijner bladeren zou kunnen doen. Maar evenals een gewas ook zal het, argeloos, goede zoowel als slechte elementen opnemen en in zijn kunstuiting verwerken — elementen en een toepassing ervan, die ons de haren te berge rijzen doen. Loopt somwijlen ten onzent kunst van pure zuiverheidsbestrevingen dood in het systematisch toepassen van bedachte, anemische theorie of in het ijverig, schoolsch navolgen van door voorgangers ingeslagen nieuwe wegen, in de eilanden van den evenaar mengt zij maar al te dikwijls, ziende blind, het kunstlooze met het echte tot een bastaardij die voor ons onbegrijpelijk is. De blaam treft veelal de Europeesche invloeden, want wat zich in de Oost van noordelijke landen laat zien zijn overwegend de rauwe, materieele zijden.

Bali is er tot nu toe meer voor gespaard gebleven dan andere eilanden, doch de Balinees, die zulk een zuiver gevoel voor stijl en ornamentatie in zijn bouwwerken aan den dag legt ontziet zich niet, ter versiering van zijn ideale tempelpoorten links en rechts mooie of leelijke Chineesche borden in te metselen, die een potsierlijken hartjesdag-indruk wekken. Bij gebreke van Chineesch neemt hij alle Europeesche fabrieksborden met blauwe bloempjes en gouden krullen die hij krijgen kan, hoe meer kleuren, hoe gretiger hij ze toepast.

De Javaansche batik wordt door een dergelijk gevaar bedreigd, een sarong met een stoomboot, een soldaat met zijn geweer aan den schouder of een kanon met bediening leveren het bewijs dat de Oosterling hier geen individueel ontwerp kan maken, doch gebonden is aan de ornamentale eigendom van zijn volk of ras. Ten onrechte ziet menig blanke hier het bewijs van onmondigheid op kunstgebied, verwording of decadentie; ten onrechte houdt menig ander den Aziaat voor zoo argeloos en zuiver dat elke aanraking met het verdorven Westen hem ten ondergang voert. De zonder twijfel groote kunst van Insulinde verdient zeker niet de onderschatting van den kruideniersgeest die de kunst van zijn eigen bodem niet begrijpt en hier dus gansch voor een gesloten boek staat, doch met de overschatting van den inlander volgens het andere standpunt is deze of zijn kunst zoo mogelijk nog minder gebaat. De Oosterling, blijvende binnen de grenzen van kunstzin, ornamentiek en stijl, zijn volk ingeboren, is veilig en behoeft niet het onherroepelijk doodbloeden van zijn kunst te vreezen door de eeuwenlange herhalingen die voor ons reeds in een korte spanne tijds fnuikend zouden zijn. Zoodra hij echter die grenzen overschrijdt is hij als een schip zonder stuur en drijft hulpeloos mede in elke richting waarin het toeval hem voert. Tevergeefsch zijn alle pogingen om de Indische scheppingskracht „zelfstandig" te maken naar Westersch voorbeeld, de samenhang van den mensch met zijn volk, zijn ras, zijn

JAN POORTENAAR. FEC.

natuur is niet straffeloos te verbreken. In onze landen is die samenhang in den loop van vele eeuwen langzaam losser geworden, en zooals ook in staatkundig opzicht het individu zich van lieverlede onttrok aan leiding of samenhang en zich meer en meer een eigen leven opeischte en vormde, zoodat despotismen overgingen in monarchieën met beperkter koningsmacht en deze op hun beurt plaats maakten voor den vorm, waarin het ideaal geldt dat het individu niet de gewezen of bevolen richting volgt doch zelf medestuurt — zooals ook in het godsdienstig leven de kerkheerschappij een verouderd instituut, een ondragelijke band werd voor velen, die zelf naar eigen oordeel direct verband met hun God zochten — zoo werd ook onze kunst van volkskunst onvermijdelijk individueel. En het besef van de waarde eener samenhang, zooals Oosterlingen die nog bezitten, ging daarmede

JAN POORTENAAR. FEC.

verloren. Doch indien ergens, dan bleef de ziel van Java in den dans met zijn gedempte, als in herinnering mijmerende gamelan, de geest van Bali in zijn wilde, bedwelmend-hamerende volksmuziek onbesmet.

Religieus van geaardheid is zij, doch eer polynesisch-primitief en geboren uit een rijk van geesten en goden, dan Hindoesch, al heet de Balinees dien godsdienst aan te hangen, of zich den dienst van Shiwa te wijden.

Nergens echter leven zoovele goden als in dit heerlijk eiland. De kwade geesten nemen des daags de vlucht, en dan is het dat de landskinderen, zorgeloos, hun tronies in maskers snijden als hoon en bespotting, de demonen in dwaze maskerdansen belachelijk makende. Doch in den avond zal geen Balinees zijn woning verlaten zonder goede voorzorgen. Een fel brandende fakkel, op de juiste manier gehouden en volgens beproefde wijze gezwaaid, moet den alomtegenwoordigen duivels ontzag inboezemen. Evenwel, gevaarlijk blijft het altijd, de boeta's te trotseeren, en des nachts worden de maskers het veiligst in den tempel geborgen en aan de hoede van de goede geesten toevertrouwd die daar hun verblijf hebben. Van goden vervuld is alles op Bali. Iedere plicht is een goddelijke plicht, elk erf heeft zijn altaar, godenhuisje en nissen waar de geesten van den hof komen rusten van hun omzwervingen en de bewoner ze met welriekende bloemen verwelkomt. Wordt echter eenmaal diens simpel vertrouwen in een zijner godheden geschokt, werken geen offeranden gunstig op der geesten willekeur of onthouden zij hun medewerking bij het bezweren van onheilen of plagen, dan kan het gebeuren dat de verontwaardigde landman de offertafel in stukken slaat en voor een anderen geest een nieuwe bouwt, in zijn kinderlijke ziel diep verzekerd, dat de versmade godheid het niet wagen zal weder de nieuwe woonstede te betrekken.

Een god schept zich iedere Balinees naar zijn gedachten en behoeften, gelijk elders alle volken het doen. Aan den ingang van menig dorp staan, langs den hoofdweg — dien de groote geesten des kwaads als machtige vorsten der duisternis zekerlijk volgen zullen, gelijk ook de aardsche machtigen het doen — geweldige beelden, die aan het booze den toegang ontzeggen. Zoo is Bali het land van goden en geesten, maar ook het land van goddelijke extaze, die in het nuchtere Westen niet veel plaats meer vindt. Het leven van het volk is één feest, den onzichtbaren machten gewijd. Iederen dag worden zij gehuldigd, worden voorvallen met tempelfeesten geheiligd; de verbranding der dooden is een grootsch maar tegelijk barbaarsch festijn, waar nog voor kort der afgestorvenen vrouwen werden geofferd aan de verterende vlammen, tot door de blanken een einde werd gesteld aan die Perzisch-oude vuuraanbidding. Doch overal in Azië gaan barbarij

JAN POORTENAAR. FEC.

en kunstzin hand in hand, pracht en verfijning met de ergste vervuiling, praal en statievertoon met de pooverste, alledaagsche menschelijkheid gepaard en doen schoone symbolen zich den Westerling zoo strijdig voor met de harde realiteit dat hij niet weet aan het een of het ander te moeten gelooven, en naar gelang van zijn eigen geaardheid van het ideëele of van de stoffelijke werkelijkheid aanneemt, dat dit nu eigenlijk Indië is — terwijl het juist in die tweeledigheid bestaat. Koel overleg vloeit er met intuïtie en extaze samen, de tropische levenskracht is in de overbevruchte fantasie van den Balinees, in de overdadigheid van zijn barokke sculpturen, het gezwollene van zijn ornamenten even ongebreideld als in zijn dans. Zoo althans ziet menigeen uit het Westen het. De gamelan drijft de geestvervoering ten top. Uit den kring der omstanders worden er nu en dan in vervoering meegesleept,

zij treden in den magischen cirkel en spelen het gebarenspel mede, huns ondanks. De danseressen bewegen in volkomen verrukking van haar ziel, de jongelingen die een demon des doods schijnen te tarten dansen een krisdans in dolle razernij om het duivelsch beeld en als zij zich in opperste vervoering den kris in de borst stooten, vangen de monden der anderen gretig het bloed. In wierookwalmen dagen de gestalten der in fijngouden weefsels gehulde meisjes op onder zwaar geboomte dat de betoovering omvangt, de oogen zijn neergeslagen, de lichamen opgenomen in de bedwelming van den zenuwspannenden gamelan. Armen en handen komen als tegen den wil der danseressen in beweging, de gamelan klopt jagender en koortsiger, tot zij zich droombevangen oprichten en benauwend — langzaam de afgodische vervoering gebarend uitstralen in het rythme dat van de geesten is.

III. WAJANG.

Zoo veelal de stof der verhalen uit het mythische Voor-Indië kwam, was het uit het over-oude China dat het spel der schaduwen in de Javaansche gebieden werd gebracht, of stond het op eigen bodem toen het zich met reeds tot sage geworden geschiedenis en met de verhalen van Hindoestan's Mahabharata en Ramayana mengde en tot wajangvertooning uitgroeide? In den gang der reeds vergeten eeuwen moet het, meent men, eerst de wajang bèbèr zijn geweest, die op het vlakke doek geschilderde figuren bood, waarin het voorgelezen verhaal in opeenvolgende tafreelen was verbeeld. Is het om de schimmen der afgestorvenen, heldenfiguren en koningen, vast te houden, dat hunne daden en krijgsverrichtingen in schimmende schaduw werden bewaard, lang nadat andere heugenis van vervlogen perioden verging?

De zoo gansch bizondere, Aziatisch-grillige schoonheid der lederen wajangkoelitfiguren heeft zich eerst langzaam in onze landen de waardeering zien deelachtig worden, die haar toekomt. Het zijn voorzeker niet weinig de spookachtig lange neuzen, armen en schouders die voor den Westerling afstootend-onbegrijpelijk waren. De beide eerste verteekeningen zouden het vermoeden grond kunnen geven, dat inderdaad deze ledersnijdsels gevolgd zijn naar de schaduwbeelden der voorgestelden in scheeve projectie — gelijk de schaduwen der natuur vrijwel immer zijn. Voor hem, die zich met dit denkbeeld maar even vertrouwd maken kan, kunnen de lederen figuren geen volkenkundige rariteiten meer blijven en zal de edele schoonheid van hun lijnenspel immer sterker spreken. En als hij zich dan de moeite geeft hun ontwerp na te speuren, tracht, de bedoeling te vatten die daarbij voorop stond, dan zal hem al spoedig blijken hoe de breede schouders alleen zijn aangebracht wanneer de daaraan verbonden armen kunnen worden bewogen en dus ook voorbij de breedte van het lichaam zullen moeten reiken bij sommig gebaar, zonder dat daarbij aan de duidelijkheid afbreuk wordt gedaan. Van de orchidee-achtige gratie der figuren die het edele type met rechten neus, amandelvormig oog vertegenwoordigen, noch van de ontstellende hevigheid der boloogige reuzen met grimmig vooruitstekende neuzen zal de expressiviteit meer verborgen kunnen blijven voor wie zich de geringe moeite gaf, ook maar oppervlakkig in hun wezen door te dringen. En het strekt dien schimmen artistiek juist tot eer, dat zij betrekkelijk zoo weinig beweegbaar zijn. Immers is het een hooger doel, een figuur zèlf expressief en karakteristiek van houding te ontwerpen, dan door de beweging expressiviteit te verkrijgen — zoodat dus de beweging en niet de schim het werkend element wordt. Al heel sterk komt dit uit in onze Westersche bewegende beelden op het witte doek, die geen oogenblik stilstand van de figuur kunnen verdragen. Hij die, al is het maar voor verpoozing, zelf wel eens een schim heeft gesneden, zal hebben gevoeld hoe oneindig veel meer begrip het vereischt, aan een gedaante het karakteristieke van loopen te geven, dan er de beenen van te bewegen, want in dat geval wordt van de figuur nauwelijks of in 't geheel geen karakteristiek vereischt. En als hij wel eens een schim heeft vertoond, zal hij bemerkt hebben hoeveel meer begrip in dat geval tevens van den aanschouwer wordt geëischt.

Een ieder heeft wel eens de foto gezien van een springend paard. Het springt niet. Een paard als schim uit te snijden en dan die schim de gewenschte beweging te doen maken kan zelfs een hersenlooze doen begrijpen: nu springt het dier. Doch aan de teekening van het beest de spring-actie te verleenen en — dit geldt voor den aanschouwer — die er uit te lezen, is iets anders.

Bij de groote massa is ten onzent het daarvoor vereischte kunstbesef geheel dood, en zoo het dat hier of daar nog niet mocht zijn, wordt het iederen dag verder ondermijnd door de in wezen anti-artistieke bioscoop.

In de maar weinig beweegbare schimmen, in de geleidelijk meer met actie toegeruste marionetten van de wajang klitik en wajang golèk, in het weder meer bewegelijke maskerspel der Javanen vinden wij steeds den ondergrond van strijd tusschen goed en kwaad terug, die overweldigender nog ten tooneele wordt gevoerd in de wajang-orang, door acteurs verbeeld.

Het was te Solo aan het hof van den prins Mangkoenegara dat in later jaren dit stijlvolle spel ontbloeide. Daar dragen de spelenden de hoofddeksels naar de aloude wajangkoelit-schimmen gesneden, versierselen, terug te vinden aan beeldwerken uit den Hindoe-tijd. De dalang-verhaler zingt op Oostersche neurie-klanken als in een Aziatisch Rolandslied den gang der gebeurtenissen en de gamelan speelt zijn tokkelende en klaterende rythmen. Het slaginstrument overweegt, en daarmede, in tegenstelling tot onze melodieën-muziek, het rythme. Een kundig Javaan noemt de muziek van den gamelan „gebonden aan een metrisch thema — het geraamte van het toonstuk, door zijn symmetrische indeeling te vergelijken met een rechthoekig vakwerk. Dit vakwerk is in de partituur maar al te duidelijk geaccentueerd en belijnd door de krachtige slagen van de saron" — een der instrumenten. En hij gaat voort: „de melodie kan in groote vrijheid die vakjes en vakken met hare toonfiguren opvullen, gelijk een vogel de ruimte van zijn kooi met zijn gefladder vervult". De fluit en de tweesnarige viool, de instrumenten der melodie, hebben slechts een zeer ondergeschikte rol. „Helaas", zegt de Javaan, omdat hij gaarne zou zien dat zij de tolken werden van oneindig verscheiden gevoelens, zooals Westersche muziek die kan opwekken. Doch door dit rythmische karakter is de Javaansche toonkunst bij uitstek dansmuziek, gelijk de onze dat bij uitstek niet is. Haar inhoud spreekt de Westersche zelf uit en deze behoeft door geen dansbeweging nader te worden verklaard, noch geeft zij den danser een basis voor eigen prestaties, volledig als zij in zichzelve is. Hierin ligt dan ook de verklaring opgesloten van het halverige karakter dat onze danskunst, hoe goed bedoeld, hoe goed uitgevoerd ook, altijd zal blijven aankleven. Altijd..... tenzij de nieuwe Russische dansmuziek, die ook weer het rythme als levenbrengende factor heeft — Aziatisch in wezen — West-Europa veroveren zou en daarmede den ontbrekenden grondslag leggen voor werkelijke danskunst. Van de rythmen der negers zal dat niet te verwachten kunnen zijn, daar deze ons slechts in uiterst verdunden staat, en dan nog weder voor Amerikaansch variété-getingel verhaspeld, bereiken. Maar zal wel ooit ten onzent het rythme zegevieren over de melodie? Zal in de Javanen — niet in een enkeling als hem, dien wij zooeven hoorden spreken — maar in het volk van millioenen, ooit de drang oppermachtig worden naar een gevoelsmuziek als de onze en het rythme verdringen, mensch en natuur van het Oosten zoozeer ingeboren? Ook de dalang, de verhaler, zingt zijn dichtwerk-tekst op een zangwijze die samengaat met de versmaat, zijn „bloementaal", de „sekar", richt zich geheel naar de rythmische wetten die welke de muziek omlijnen, niet naar die welke voor dichtertaal zouden gelden. Zóó ook bewegen de tooneelspelers zich. Hun actie is als op de slagmuziek gestyleerd en niet van des acteurs inzicht in het karakter van den gespeelden persoon afhankelijk. Actie, taal en muziek dus gedrieën gegrondvest op een aan de Westersche volkomen tegengestelde basis, en daarom voor ons Westerlingen wel heel moeilijk te begrijpen, gedrieën samengaande met Oud-Indische dichtverhalen, eens zoo goed een oerbosch van poëzie uit Hindoestan genoemd. Maar deze litteratuur is zelfs in zijn geboorteland niet zoo vol in het volk levend gebleven als in de Javaansche Vorstenlanden, en er is wel geen Javaan die niet de oude heldenfiguren als wajangschim vermag te teekenen. Spelende kinderen schrijven de contouren met een vinger in het stof van den straatweg, edel van lijn, vloeiend als een arabesk, met evenveel gemak als onze sierkunstenaars moeiten hebben een ornament te ontwerpen. Geen Javaan, die niet in zijn leden het rythme der aloude dansbeweging medevoelt, en zoo kan het gebeuren dat hovelingen en dienaren gezamenlijk de instrumenten zijn waardoor het kunstbesef van vorst en volk zijn verwerkelijking beleeft in de wajangspelen aan de hoven.

Daar schudden de demonen den ruigen, barbaarschen haardos in de felle actie van hun wild springend lichaam, daar zweven de hoogere wezens, ijl en als het ware onkwetsbaar voor de woedende uitvallen der reuzen, wegwuivend in de aureool hunner sluiers. Het zwaar gebrul van achter de wreede masker-monden, door woeste baarden omgeven noch het krachtsvertoon der reuzen met gezwollen spierbundels vermogen een eindelijke overwinning van goed op kwaad te verhinderen, hoe het laatste ook den steun zoekt van duivelen, bultig, bol-oogig, grijnzend en hinkend, spoken met afzichtelijk besmeerde en verwrongen lijven, benauwend van mismaaktheid en bij donderend gebons op koperen blokken uit een onderwereld opgeroepen.

DE PYRIET STAD.

DOOR J. P. M.

Kent gij de kwanten-theorie? Niet? Dan is dat ook nog niet zoo erg. Want zij schijnt niet te deugen. Toch is zij erg belangrijk. Alzoo, net als sommige architectuur, die ook niet deugt, maar erg belangrijk is. De kwanten-theorie deugt niet, omdat pyriet dikker wordt, als je er aan trekt. Dat is eigenwijs, maar het is zoo. Dit is — een zeer kort — résumé van makkelijk duizend pagina's wis- en natuurkundige geleerdheid uit de verhandelingen van de Berlijnsche Academie van Wetenschappen. Het is tevens het grondprincipe van de Pyriet-stedebouw, de kunst van het maken van pyriet-steden. Met de pyriet-stedebouw verdwijnt al het gezanik, dat den huidigen stedebouw aankleeft, als bij tooverslag. Het scheppen van een stad wordt zoo simpel als het bakken van een Berlinerbol. Al de rompslomp van nu wordt overbodig. Zelfs de International Town Planning and Garden Cities Association. En dat zegt wat!

Ter grootte van een rolletje pepermunt heb ik op dit oogenblik een geheele Pyrietstad in mijn vestjeszak. Dit is ongelooflijk, maar het is zoo. Het stukje pyriet is 5 c.M. lang en 1 c.M. dik. Dit is de normale pyriet-patroon, waarmede men pyriet-steden schiet. Al zijt ge geen lid van de Berlijnsche Academie van Wetenschappen, tracht nu eens de volgende mathematische evoluties te volgen.

Hup, daar gaat ie. Ik rek mijn pyrieten pepermuntpijp uit tot 25 c.M. en zie, het is 5 c.M. dik. Ik rek het nog eens uit tot 1 M. lengte, het is 20 c.M. dik. Nu boor ik hem uit tot op een wanddikte van 2 c.M.

(dus een cylinder van 16 c.M. diameter, en lang 1 M. wordt uitgeboord, nietwaar?), ik buig de hals aan het einde een ietsje naar buiten, en de eerste pyrietgrèsbuis met sok is geboren. Fijn! Uit de weggeboorde kern kan ik nu even makkelijk 749999 Grès buizen trekken en boren, en de rioleering van onze Pyrietstad is gereed. Dit lijkt verbazingwekkend, maar het is zoo. Ziehier nu het sociologische voordeel van dit stelsel: de rioleering, de afvoer, gaat vóór alles. De pyrietstad wordt dus een schoone stad. Zindelijk en helder. Frisch! De 750000ste Grèsbuis wordt intact gelaten, daaruit moet de rest van de stad getrokken worden. Kalmpjes trekken nu tot 5 M., dan is de buis 2 M. dik (eigenlijk iets minder, een fractie minder, door de Berlijnsche Academie van Wetenschappen haarfijn berekend, maar die kleinigheid wordt hier verwaarloosd, niet omdat men in stedebouw kleinigheden mag verwaarloozen, maar het is niet voor een ieder weggelegd de verhandelingen van de Berlijnsche Academie van Wetenschappen bovengenoemd, zoo zonder meer te volgen).

Aangezien walsen — ik bedoel dit niet chorégrafisch — verlengen is, plet en verlengt de Pyriet-Wals, de buis (zie boven) tot een vlakke plaat van 5 M. dik, en 50 × 50 M. in het vierkant. (Zooals gezegd, minimale fracties worden verwaarloosd). Uit deze „plaat" (al is het geen peuleschilletje zoo'n plaat even tusschen aanhalingsteekens te zetten, toch zullen we het maar even doen) nu, snijdt men 10 platen, dik 50 cM., dat zijn de gezellige, dikke, vochtvrije, geluidwerende muren van een eenheids-pyriet-huizenblok. Men snijdt daarin zorgvuldig de openingen die men later weer vult met stalen ramen van de Vries Robbé, en zoo. Het uitgesneden pyriet heeft men slechts op lengte te trekken en in platen te versnijden, en de massieve, geluidwerende, trilvrije vloeren zijn gereed voor de Hoover, die direct kan zuigen, kloppen en vegen. Het afval uit de deuropeningen wordt op overeenkomstige wijze, geheel volgens voorschrift, verwerkt tot de vlakke massieve, warmte en koude isoleerende platten, want pyrietarchitectuur is platbouw.

Dat lijkt vreemd, maar het is zoo.

Eén pyriet-spaan is, getrokken, gewalst en van dikte gesneden, voldoende voor alle binnenmuren, en afscheidingen, brandvrij en spijkerhoudend, mitsgaders voor de trappen, bekokeringen en wat dies meer zij.

Eén korreltje pyriet is geschikt voor een ingebouwde badkuip, één kriemeltje levert ten slotte een vrachtkar aanrechtbladen, gootsteenen, slobsincks en meer van dat sanitair.

Het lijkt overdreven, maar het is zoo.

Het genormaliseerde pyriet-huizenblok bevattende 12 huizen van 8 verdiepingen, waterdichte kelders, vrije zolders, stortkokers voor vuil en bergplaats voor kinderwagens, is thans voltooid; de Hoover zit bovendien vol versche pyriet-patronen, voor het gebruik gereed.

Een stad van 50.000 genormaliseerde eenheidsblokken, volledige rioleering, geruischlooze, onverslijtbare pyriet-wegbedekking, tiptop uitgerust met pyriet kiosken en pyriet-aborts, staat overeind, getrokken uit mijn vestjeszak.

Het is ongelooflijk, maar het is zoo.

Qua architectuur, is de stad een wonder. Commissies Noord-Oost ten Noorden, Zuid-Oost ten Oosten, Noord-Oost ten Oosten, Zuid-Oost ten Zuiden, Zuid-West ten Zuiden, Noord-West ten Westen,Zuid-West ten Westen en Noord-West ten Noorden, ingesteld door den Wethouder van pyriet-zaken, hebben op de meest tactvolle wijze de pyriet-architecten aangewezen, die de pyrietstad vorm en gestalte hebben gegeven. Het stichten van een stadhuis was slechts een streek van een vestjeszak, voor den vorm met een vriendelijk en quasi royaal gebaar, het IJ-overbruggings ontwerp voor de pyrietstad een kwartiertje welwillend overleg tusschen de Diensten, over de toe te passen trek-wals- en verdikkrachten. In de pyrietstad is een woningdienst, evenals elders, overbodig en kan dus gevoegelijk samengevoegd worden met Bouw- en Woningtoezicht, dat gerust op wachtgeld kan gaan. Dit alles lijkt idealistisch, maar het is zoo. Dempen behoeft geen zorg te baren, het dempingsmateriaal voor een heele stadsgracht, al is zij zoo breed en diep en vuil als het Rokin, zit in één vingerhoed. En het regionale plan, Excellentie? De bebouwing van heele gewesten, van satelliet-steden, zit in Uw holle kies. Eén friemeltje pyriet, en U hebt een tuinstad. Schrijf prijsvragen uit voor raadhuizen, bruggen, stedebebouwing en gewestelijke plannen. De Pyriet P.P.C. zal ze goedkeuren! Honoreering volgens de Pyriet A.R. Hoe harder je trekt, hoe dikker je honorarium.

Natuurlijk! Dit lijkt idioot, maar het is zoo. Kan er niet alvast een commissie worden benoemd.....?

MEDEDEELINGEN VAN HET CONGRESCOMITÉ XI.

Speciale mededeelingen van het comité kunnen wegens plaatsgebrek eerst in het volgend nummer worden opgenomen.

Verantwoording der bijdragen t/m 16 Mei:

Saldo vorige verantwoording	ƒ	1415.—
L. C.	„	10.—
J. W. M.	„	10.—
C. J. B.	„	25.—
J. A. G. v. d. S.	„	50.—
J. J. L. M.	„	10.—
W. B.	„	5.—
	ƒ	1525.—

v. d. S.

BETON-OPZETTERS.

Over dit bouw-technisch belangrijke onderwerp zal Ir. J. C. van Teylingen, afdeelingschef bij het Gemeentelijk Bouw- en Woningtoezicht te Amsterdam, voor leden en introducés van den Betonbond een voordracht met lichtbeelden houden op Dinsdag 24 Mei a.s. ten 2 uur n.m. in de Industrieele Club te Amsterdam. Introducties zijn op aanvraag verkrijgbaar bij Ir. G. J. Meyers, Keizersgracht 262, Amsterdam (tel. 44348).

BOUWKUNDIG WEEKBLAD EN ARCHITECTURA

COMMISSIE VAN REDACTIE: H. TH. WIJDEVELD VOORZITTER, J. P. MIERAS SECRETARIS-REDACTEUR. H. C. VERKRUYSEN REDACTEUR. C. J. BLAAUW, WIEGER BRUIN, J. C. MEISCHKE, C. B. POSTHUMUS MEYJES, Ir. A. J. VAN DER STEUR. RED.-ADRES WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM, TEL. No. 36736 POSTGIRO No. 122568. ABONNEMENTSPRIJZEN BIJ VOORUITBETALING VOOR NEDERLAND f 10.—, BUITENLAND f 15.— 'S JAARS. ADVERTENTIËN 1—6 REGELS f 2.50, ELKE REGEL MEER f 0.40. BIJ CONTRACT BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN. UITGEVERS EN BUREAUX VOOR ADMINISTRATIE MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5, DEN HAAG.

28 MEI 1927. No 22

JONG EN OUD IN HET STEDELIJK MUSEUM

DOOR VAN DEN EECKHOUT.

De Redactie vroeg mij, een wandeling te willen maken door het Stedelijk Museum. Is zij er mede bekend, dat ik dagelijks wandelingen maak door de akkers van het Gooi en langs de beukenheggen, in dit jaargetijde donzig als pasgeboren lammetjes, en vindt de Redactie toch, dat het voor mij gezonder is, in de zalen van het Stedelijk Museum te wandelen?

Wij Gooiers krijgen alles per radio. Vandaag heb ik, dank zij de radio, mee aangezeten aan de lunch, waar Lord Derby een toespraak hield tot H. R. H. the Duke of Connaught, en ik heb ook het oude bourgogne-timbre van des Duke's stemgeluid vernomen, waarmede hij de verzekering kraakte van eventjes „honderd jaar" aanstaanden vrede tusschen Engeland en Frankrijk, — maar zoo zou de techniek toch reeds in staat moeten zijn, wat zij trouwens weldra wezen zal, ons Penaat's meubilair en de klokjes van Jan Eisenloeffel in hunne volmaaktheid radiografisch te laten z i e n, hier, waar ik zit, met mijn aandacht verdeeld over Connaught's van alle druivensap rins geworden stem en den merel, die, op gindsche nok, met zijn zingende bekje omhoog, een entente sluit met de engelen (niet met de Engelschen).

Ik was intusschen voorzeker gaarne bereid, mij naar het Stedelijk Museum te begeven, waar de voortbrengselen te zien zijn van eenige sierkunstenaars, die zich vereenigd hebben met eenige industrieelen in een huwelijk, dat B. K. I. heet, en niet de bekende pruimtabak is, maar een Nieuwe Wereld, n.l. de schoone en tòch industrieele wereld, beginnend en zich bezinnend in dezen Bond van Kunstenaars en Industrieelen.

Dat was al een oude illusie van die sierkunstenaars, zich gevrijd te weten door de industrie; ik herinner mij b.v. de tentoonstelling te Keulen van den Werkbund nog, waarvan men de principes, wij schreven Juli 1914, per kanon heeft willen verbreiden over dit sloomere westen. Sedert een paar jaar hebben wij nu dezen Bond, en zoo kan de tijd uitraken, waarin men, om iets moois te hebben, dat tevens nieuw is, het unicum moet bestellen, want welk een zwerm van unicums overzwermt ons thans, geheel in harmonie overigens met onze samenleving, die, naar mij verzekerd is door een zeer betrouwbaren leverancier van kruidenierswaren in de P. Czn Hooftstraat, alleen in den éénen winkel van dien kruidenier 174 soorten biscuit heeft aan te bieden.

Biscuit en triscuit zullen de hersens zijn van hem, die in latere eeuwen deze wereld, waarin wij leven, zal begrijpen.

De heeren van de B. K. I. wenschen het schoone massaproduct te leveren en ons eventueel zonder unicum gelukkig te zien. Dit toonen zij door boekwerken en platen, wat min of meer overbodig is, daar die, sedert tientallen geslachten al, het kenmerk dragen van een goed massaproduct, zoodat men mag zeggen, dat kunstenaar en industrieel in die branche hun diamanten bruiloft al eeuwen achter den rug hebben, — maar zij toonen het ook door mooie gerepeteerde tafels, sierlijke herhaalde kasten, gemakkelijk zittende vermenigvuldigde stoelen, aanvallige verhonderdvoudigde lampen, en waarlijk, dit hééft meer zin. Dit heeft zelfs een nieuwen en goeden zin voor wie het zoo anders gekend hebben. Toen de moderne sierkunstenaar zijn eerste stappen zette, en een arbeider, lid van een leeszaal, een unicum was, was in ons land het unieke „wel eens" mooi en het machinaal gemaakte altijd leelijk. Nu zijn er vele arbeiders lid van een leeszaal, en danken wij aan den geest, die dit bewerkstelligde, ook de stoelen en de buffetten, die „goed" zijn.

Wat zal men nu verder aan zoo'n tentoonstelling gaan uitmeten? Men kan de heeren inrichters (architect Wouda vooral) gelukwenschen, dat zij hun doel bereikt hebben, dit doel, hetwelk hun vroeger in aureolen van jonge geestdrift heeft voor oogen gezweefd.

De jonge geestdrift zelf heb ik elders in het Stedelijk Museum teruggevonden en wel onder de grijze lokken en in het oude hart van Gordon Craig Evergreen. De beukenhagen in het Gooi zijn jong en donzig, de meidoorn breidt er zijn roode knoppen-takken als waaiers uit, maar gij hoeft niet te vreezen, dat gij de lente vlucht, door in den stoffigen trein te stappen naar Craig toe. Een Grieksche pottenbakker, frisch als de lente, is in dien Engelschman opgestaan, en de Goethe, die met Werther naast zich naar de avondzon uitzag, heeft hem in zoo'n romantisch oogenblik aan de andere zijde gehad. De vleugels der Muze hebben dezen

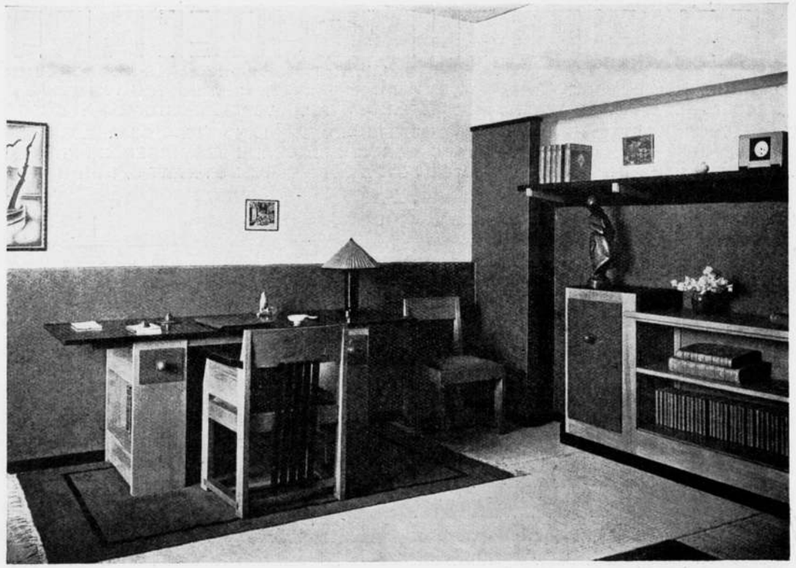

TENTOONSTELLING B. K. I. KAMER VAN H. WOUDA (H. PANDER EN ZOON).

edelen eenling aangeraakt.
Wat is het toch, dat ons onverbrekelijk, van de eerste kennismaking af, aan een man als Gordon Craig verbindt? Dat moet het leven zijn, zijn persoonlijkheid — ik zeg zoo tweemaal hetzelfde, zooals U merkt, — het moet oorzaak vinden in Craig's karakter .... van unicum — ja juist, hij is niet genormaliseerd! God heeft, Craig scheppende, zich apart met hem bemoeid. Craig kwam niet uit de hemelsche B.K.I.
En zijn werk? Het zijn „werkstukken", o zeker. Maar het zijn ook bloemen! Het is gesneden, geëtst in koper, gepenseeld, maar het is ook: natuurlijk gegroeid. Het is nooit vervelend!
Het begint al, bij de eerste nummers, met zoo'n hobbelpaardje met witten kruifstaart, zoo'n krullig kruivig staartje van een parmantig paardje. De verstolen, stille spotzucht van een menschlievenden geest breekt telkens dóór in die teekeningen naar stuivers-speelgoed, gekleurde prenten uit The Book of Penny Toys. En zie nu vlak daarbij de studies voor tooneelfiguren: „Actor in Hamlet", „Bird Dancer", een heele reeks, alle doordrademd van den plastischen geest der antieken, en zoo, dat deze geest, in hem wederopgestaan, het frissche behield van het rozenbed, waaruit de liefde ontwaakt, in tegenstelling met het academische, dat, soms in groote volmaaktheid weliswaar, uit het doodsbed van een cultuur verrijst.
Alles wat Craig doet is jong, zonder dat hij intusschen ooit zijn Engelsche correctheid geheel laat liggen..... Homo brittannicus sum.... Ik vind het touchant, dat het goddelijke op deze wereld nimmer zijn menschelijken cocon geheel verliest; — ja eigenlijk zijn, nietwaar, de zuivere artisten een mooi alliage van god en betrekkelijk mensch; Craig is zoo'n alliage van de zielen van een smart Englishman en een absoluten boschgod.

En welk een kunnen! Hoezeer blijkt die ook door zijn zelfbeheersching! Wil maar eens opmerken den gemakkelijk schijnenden zwier, waarmee Henry Irving herhaaldelijk is uitgebeeld, of de luchtigheid van doen, als Robespierre, „l'incorruptible", op de sofa neerliggend, door den kunstenaar geteekend wordt, een correcte, gepommadeerde, onverzettelijke doordrijver! Al deze Craig'sche pittigheid kunt gij in het Stedelijk Museum beleven in de groote benedenzaal. Die heeft Wijdeveld voor Craig ingericht, en wie overtreft hem bij ons in het inrichten? Met het eenvoudigst materiaal schiep hij een edele ruimte.
Dan verzorgde hij in goud en zwart een catalogus, die een klein bijou werd.
Ook boven heb ik in het Stedelijk Museum gezworven. Daar verbindt het lidmaatschap van de R. K. Kerk een zeker aantal kunstenaars, die tentoonstellen. Het is onrustbarend, moet ik zeggen, zoo weinig de zuurdeesem van dit grootsche geloof in de gepresenteerde producten gewerkt heeft. Portretten van Bernard van Vlijmen, een brutaal schilderstuk van Huib Luns, eenige architectonische teekeningen, die mij onverschillig laten .... ; tegen welken datum krijgen wij een expositie van beeldhouwwerken door roodharigen, of etsen door menschen met een Romeinschen neus, of bouw-ontwerpen door grijsaards, die in hun jeugd goalkeeper geweest zijn? De R.K. tentoonstelling is, hoe vreemd het klinke, en hoe pijnlijk het zijn mag, zoo'n zonderling aandoend allegaartje, — waar, heelemaal aan den kop, maar het maakt er dan ook een kind met een waterhoofd van, le vieux père Jan Toorop zijn werk heeft laten hangen, weeker dan hij wel eens gewend was, maar toch altijd treffend: gij herkent den klauw van den leeuw!
Ik ben verdrietig uit dezen rommel vertrokken. Is het niet verdrietig, als men meemaakt, dat anderen de groote dingen, die hun geestelijk bindmiddel moesten zijn, en die ge zelf in beginsel bewondert, verwarren met een enkel lidmaatschap?

DE THEATERTENTOONSTELLING IN MAGDEBURG

DOOR H. TH. WIJDEVELD.

Daar de Nederlandsche Dagbladpers nog geen gelegenheid vond de op 4 Mei geopende Theater-tentoonstelling in Magdeburg eenige aandacht te schenken en wij gaarne nadere bizonderheden over deze belangrijke expositie willen vernemen, verzoeken wij hun die de Elbe-stad met haar geweldige gebouwen-complexen ter huldiging dezer kunst reeds bezochten, eenige mededeelingen te doen of indrukken te geven over datgene wat aldaar de aandacht vraagt. Uit brieven van Duitsche theatervrienden, uit het tentoonstellingstijdschrift „Die Vierte Wand" en uit de Duitsche bladen, vernemen wij dat de tentoonstelling veel en velerlei omvat dat een beeld geeft van de ontwikkelingsgeschiedenis van de Grieken tot Heden. Men vindt er afdeelingen voor de binnen- en buitenarchitectuur der theaters en de vele tooneelconstructies van Thespis tot Jessner. Marionetten-theaters in Verleden en Heden, — de moderne inrichtingen tegen brandgevaar, — de Film in al haar uitingen en de Radio, — de tooneelverlichting en inrichting, — Kostumes en Decors, — de Dans is er .... en Laban komt er!
Een theatermuseum met al de wonderlijke oude en nieuwe tooneelreliquieën moet er zijn. Er is natuurlijk een „Halle der Industrie" en een „Halle der Wissenschaft". Sprongen van het Dionysos-theater tot de Reinhardt Bühne geïllustreerd met modellen, manuscripten, kostuums, gravures, affiches enz., men vindt er het wereldlijk en geestelijk tooneel der middeneeuwen. De renaissance, de barok en de eeuw der klassikers is er compleet.
Moderne modeltooneelen zijn er, maar ook dat van de Meiningers en Wagner. Shakespeares-tooneel moet er in voorbeelden aanwezig zijn, maar voor alles het „Deutsche" theater in al zijn ontwikkelingsphasen. Een „Versuchsbühne", vormt het centrum van de tentoonstelling, waarop in den loop der komende maanden vele opvoeringen zullen plaats vinden.

TENTOONSTELLING B. K. I. KAMER VAN MUNTENDAM (L. O. V. OOSTERBEEK).

Daar wordt getoond hoe de kulissen dalen en rijzen, hoe de verlichting geschiedt van de „Horizonkoepel", hoe het orkest geplaatst wordt. Wij hooren dat het Triadische-ballet uit het Bauhaus in Dessau er zal worden opgevoerd, naast Russische pogingen om het tooneel opnieuw levend te maken. De Jessnertrappen staan broederlijk tezamen met de decors der „Bühnengenossenschaft".
Is dat alles waar, vragen we? Wie gaat er heen en ziet en schrijft?
Holland is er niet vertegenwoordigd, de tooneelspelers zoeken hier niet, weten nauwelijks welke stroomingen in 't buitenland nieuwe wegen gaan, ... maar de architecten beginnen zich tegen wil en dank voor den theaterbouw te interesseeren en dus moeten zij weten wat Magdeburg biedt. Zullen wij daar een les halen, de les misschien, dat het tegenwoordige theaterspel niet meer Kunst is, maar intellectueele beschouwingen en tafreelen uit ons leven, subjectieve gevallen en naar het individueele gezichtspunt gerichte oplossingen? Zullen wij er ontdekken dat het theaterspel eerst dan een kunstwerk is, als het wordt een organisme geschapen uit de logische verwantschap van waarneembare beelden en bewegingen tot elkaar? Zullen wij er bevestiging vinden van onze overtuiging dat het theater van de litteratuur en het „tooneel"spelen bevrijd moet worden, dat het verlaten moet de geziene weergave van het dagelijksch leven, de imitatie van menschelijke levensuitingen? Wellicht zien wij er dat het materiaal voor het theater is: kleur, vorm, geluid en geluidsrhythme in absolute eenheid met beweging en dat met de poging tot herziening van de essentieele basis voor den Acteur die de drager van het nieuwe spel moet worden, de noodzakelijkheid gevoeld wordt voor de recon-

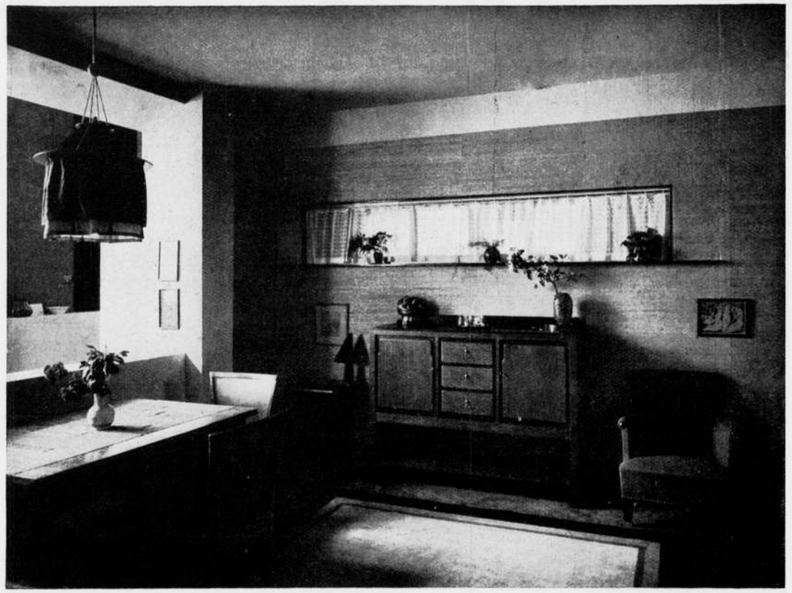

TENTOONSTELLING B. K. I. KAMER VAN W. PENAAT (METZ EN Co.. LIBERTY AGENCY).

structie van het Theater als Bouwwerk.
De architecten die zich geen rekenschap geven van wat de zoekende geesten voor de kunst van het theater willen, maar zonder protest den ouden vorm der theaters imiteeren, laden een geweldige verantwoording op zich, . . . grooter dan de groep in den ouden sleur nog spelende acteurs.... immers de arbeid van den architect steunt of verwerpt elke vernieuwing voor meer dan een halve eeuw.
Daarom vragen wij ons af.... is Magdeburg een baken in de woelige zee der ongeordende gedachten over Tooneel en Spel?
Wie echter Magdeburg niet bezoeken kan, die brenge een bezoek aan het Sted. Museum in Amsterdam en bezichtige de expositie van het grafisch werk van Gordon Craig en wie kleurgevoelige oogen heeft voor zwarte houtsneden, wie geluid weet op te vangen uit een ets, wie beweging ziet in die strak gedrukte prenten, die weet dat daar een Grootmeester van het Tooneel zijn tijd in groote stappen voorgaat en den weg wijst.

(In de Telegraaf van 24 Mei is een kort verslag van de tentoonstelling gegeven helaas, niet zeer aanmoedigend.)

ONTVANGEN BOEKWERKEN.

De firma van Mantgem en de Does te Amsterdam heeft een verzameling van opstellen van Mr. W. A. M. Cremers over „Architecten- en aannemersrecht" uitgegeven, door hem geschreven voor het Centraalblad voor de bouwbedrijven en zooals die voor eene systematische behandeling zijn aangevuld en gerangschikt.
De bedoeling van den schrijver was alleen om de onvoldoende kennis van de meeste „vaklieden" betreffende de juridische zijde van de bouwerij op enkele hoofdpunten aan te vullen. Men zal, zooals de schrijver in zijn inleiding zegt, in zijn werkje niet vinden een volledige behandeling van alle kwesties die bij het maken van een bouwwerk kunnen ontstaan.
De ons allen zoo bekende altijd frissche en altijd pittige prof. van der Kloes schreef er een voorwoord bij, en waar deze op het gebied van de Algemeene en Administratieve voorwaarden die we in onze bestekken plegen op te nemen (of toepasselijk te verklaren) een man van ervaring en gezag is, zullen ongetwijfeld velen met belangstelling het boek van Mr. Cremers ter hand nemen.
De opgave van den inhoud, verdeeld over niet minder dan 40 hoofdstukken, geeft niet den indruk dat de schrijver in zijn poging tot „systematische behandeling en rangschikking" bijzonder is geslaagd. Ook bij rustige lezing van het boek wordt dat niet anders. Men zou hier, waar het te doen was om het bijbrengen van ontbrekende kennis op juridisch gebied, aan de beoefenaren van het bouwvak, gaarne scherp en duidelijk aangetoond gezien hebben wat in juridisch opzicht de plichten en rechten, de bevoegdheden en verantwoordelijkheden zijn van alle, bij de totstandkoming van 'n bouwwerk betrokkenen. Dat zijn dus: de principaal (of opdrachtgever, dus degeen die laat bouwen); de architect of ingenieur die de plannen voor eenig bouwwerk ontwerpt en voorbereidt en bij de uitvoering de leiding heeft; de aannemer die de uitvoering en levering van het werk op zich neemt, en de leveranciers, die hetzij aan den aannemer hetzij aan den bouwheer hunne materialen en of arbeidskrachten leveren die voor de uitvoering van het werk noodig zijn.
Het werk van Mr. Cremers is gebleven een „verzameling van opstellen", die elk voor zich van belang kunnen zijn, in voorkomende gevallen, maar waaraan, ondanks het uitvoerig alphabetisch register (a c h t e r i n!) de zoo gewenschte overzichtelijkheid ontbreekt.
Hoe noodig het is voor elke bij 'n bouwwerk betrokken categorie van belanghebbenden, te weten waar zij aan toe zijn, is niet alleen nog onlangs in dit blad gebleken bij de polemiek tusschen de heeren Mrs. Cremers en Rosenboom, over een enkel onderdeel van 't groote gebied, maar blijkt ook reeds duidelijk uit het prospectus dat de uitgevers omtrent het werk toezonden en waarin het o.m. heet: „De rechtsgeleerde schrijvers draaien om bouwkundige vraagstukken heen als de kat om de heete brij en wagen zich liefst niet op glad ijs." — En: . . . „vele vonnissen geven blijk van een volkomen verkeerde opvatting omtrent toestanden in de bouwwereld." — Dat die opvatting aan willekeur onderhevig en meermalen eene misvatting is, bleek uit verschillende rechterlijke beslissingen door Mr. Cr. in zijn werk aangehaald. Voorts geeft de schrijver bij verschillende gelegenheden aan hoezeer wetsbepalingen „onrechtvaardig" zijn, — en niet met de huidige toestanden in overeenstemming. Iets waarvan zich stellig niet alle architecten bewust zijn. Het is ook wel dwaas dat, zooals op p. 111 wordt vermeld, d e w e t een a a n n e m e r aansprakelijk stelt ook voor de gevolgen van een foutieve teekening of van ongeschiktheid van het bouwterrein. Het bevreemdt mij echter dat de hr. Cremers het artikel 1645 B.W. niet mee onrechtvaardig acht als de aanbesteder niet door een architect vertegenwoordigd wordt. Wij zouden zoo zeggen dat het uit 'n oogpunt van rechtvaardigheid of billijkheid op hetzelfde neerkomt, of de aanbesteder met of zonder een architect een „door een aannemer voorgestelde bestekwijziging" goedkeurt. In beide gevallen verricht de besteder een daad waarvoor hij de verantwoordelijkheid heeft te dragen. Vraagt hij geen advies van een architect dan zou het risico dat hij met zijn beslissing loopt, eer grooter moeten zijn. De schrijver laat echter niet na er op te wijzen dat er vele, van de algemeene opvatting der Rechtspraak afwijkende beslissingen zijn en dat vooral de A.V. en de A.A.V. indien deze toepasselijk verklaard zijn de aansprakelijkheid meer leggen waar die behoort.

TENTOONSTELLING B. K. I. INZENDING GLASFABRIEK LEERDAM.

Zijn er dus in het boek geen scherpe duidelijke lijnen getrokken, toch geeft de bestudeering ervan den architect zoowel als den aannemer velerlei opmerkingen en voorbeelden ter overweging, die hem bij besteding of aanneming van nut zullen zijn. In het alphabetisch register vindt men m.i. te weinig vermeld dat, en waar, met de belangen van den bouwheer, d e n p r i n c i p a a l, den architect of hoe men deze „eerste oorzaak" van de totstandkoming van een bouwwerk noemen wil, is rekening gehouden. Nochtans vindt deze zijn belangen in onderscheidene hoofdstukken besproken. Als de schrijver het b.v. heeft over cessie en verpanding (p. 102) zien we hoezeer voorzichtigheid geboden is bij opneming van 'n besteksbepaling. De goedkeuring van de meermalen in bestekken voorkomende clausule „cessiën zullen niet worden erkend", bracht den principaal in moeilijkheden, door 't feit dat de aannemer zijn vordering wel niet gecedeerd had, maar.... v e r p a n d. Toen de bank eerstgenoemde nu tot betaling aansprak kon hij daaraan niet ontkomen. „De aanbesteder die op grond van de besteksbepaling (dat cessiën niet worden erkend) den aannemer betaalt, — loopt het gevaar later opnieuw aan den pandhouder te moeten betalen." pag. 104. Ook bij het artikel „korting van boeten op de aannemingssom (p. 106) komen de belangen voor den principaal aan de orde. Het strijdt reeds tegen de gangbare opvatting, en ook met een goed en eenvoudig begrip van rechten en verplichtingen van den principaal, dat, zooals de schrijver zegt, „de zaak ingewikkeld wordt zoodra een aannemer bij begin van een werk de geheele aannemingssom aan een bank cedeert of verpandt, of — in den loop daarvan een deel der termijnen overdraagt." Uit de reeds aangehaalde pole-

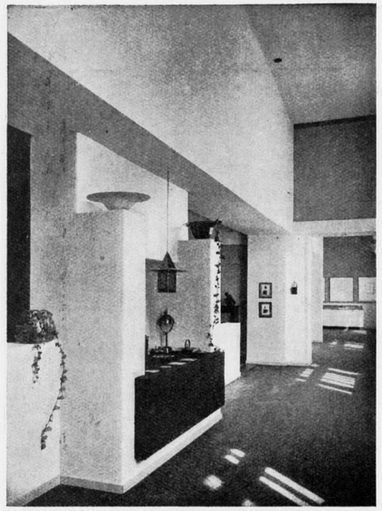

TENTOONSTELLING B.K.I. ARCH. H. WOUDA.

miek tusschen de heeren Cremers en Rosenboom (B. W. no. 49 en 50 van 1926; no. 1 en 2 van 1927) en het oordeel van Prof. P. Scholten in no. 12 van 1927, is wel gebleken hoezeer de opvattingen van de deskundigen verschillen. Het zou mij niet verwonderen als die van de heeren Rosenboom en Scholten den architecten als 't meest juiste hebben toegesproken. Mr. Cremers moge beweren dat de zaak „niet zoo eenvoudig is" (p. 109) het wil mij voorkomen dat eene bepaling dat „bij elken betalingstermijn de boeten worden ingehouden van den aannemer of zijne rechtverkrijgenden" de ingewikkeldheid toch zeer zou beperken.

Zeer opmerkenswaardige dingen leest men in het hoofdstuk over de aansprakelijkheid jegens derden. „Als des aannemers personeel ondeugdelijk hout bezigt bij het maken van een steiger, en een loodgieter valt dientengevolge naar beneden, zoo is de aannemer tot schadevergoeding gehouden." Ook en vooral voor hem is volle aandacht waard wat omtrent de aansprakelijkheid van den architect geschreven is. Hij zal goed doen de aangehaalde voorbeelden en de opvatting van den Heer Cremers te toetsen aan de Algemeene Regelen van den B.N.A. — en, — ook zal hij goed doen in voorkomende gevallen, zoodra er slechts twijfel over aansprakelijkheid of verantwoordelijkheid ontstaat, advies te vragen van een jurist die met Prof. Scholten vooropstelt dat uitspraken van Rechtbanken, zelfs van den Hoogen Raad, nimmer bron van Recht zijn, die dus uitgaat van 't beginsel, dat in den Staat der Nederlanden niet alleen gezocht en gesproken wordt: formeel, — maar ook moreel Recht. Met dit voorbehoud kan het boek van Mr. Cremers allen principalen, architecten en aannemers ten zeerste ter lezing worden aanbevolen.

L. 9/5-'27. L. H. E. v. H. V.

PRIJSVRAAG GELUKTELEGRAM.

Vragen:

1. Is het Uwe bedoeling, dat het telegram slechts in één kleur gedrukt mag worden, eventueel op gekleurd papier?
2. En waarom wordt er niet een kleurenschets verlangd?
3. Zou het niet te overleggen zijn een kleurenschets op ware grootte te verlangen inplaats van een foto?
4. Wordt bedoeld met 1½ maal de werkelijke grootte, 1½ × het oppervlak of 1½ × de lengte (23½) × 1½ × de breedte (17).

Antwoorden:

1. Ja.
2. Het geven van een schets ter aanduiding van de kleur is uiteraard toegestaan, mede in verband met artikel 4 van het program. De voor de prijsvraag geldige teekening moet echter onmiddellijk voor de reproductie gereed zijn en daarom in zwart wit.
3. In plaats van een foto kan ook een nauwkeurige teekening op ware grootte worden ingeleverd, mits deze even voldoende den indruk van het ontwerp op die grootte weergeeft als van een foto is te verwachten. Een min of meer vluchtige schets is daarvoor waarschijnlijk ontoereikend.
4. Het laatste.

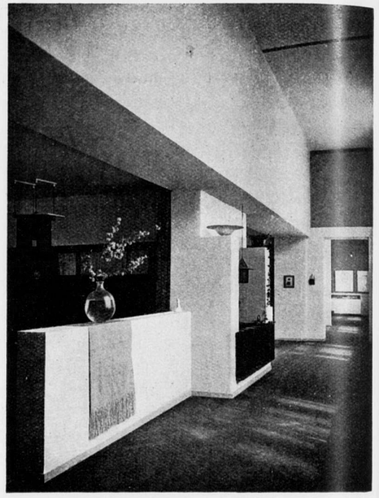

TENTOONSTELLING B.K.I. ARCH. H. WOUDA.

STUDIEPRIJSVRAAG STATION VOOR AUTOBUSSEN. (Zie No. 19).

De namen der bekroonden zijn de H.H.:
1e prijs: G. Helldoorn, te Leeuwarden;
2e prijs: P. G. van Nieuwkerk, te Utrecht;
3e prijs: W. Smijting, te Hilversum;
Eerv. verm.: C. Caspers, te Den Haag.

MEDEDEELING VAN HET CONGRES-COMITÉ, XII.

Na de vorige deelname van de vorige week, die het Garantiefonds de f 1500.— deed passeeren, was deze week een bedenkelijke periode van rust. Eén, zegge één inschrijving kwam binnen, van M. P., ten bedrage van f 10, waardoor nu het totale saldo f 1535 bedraagt.

De penningmeester is nog niet tevreden. Hij vertrouwt, dat er onder enkele min of meer kapitaalkrachtige leden in architectenkringen nog wel eenige animo bestaat om het fonds op te voeren tot over de f 2000. Is dat nu werkelijk te veel verlangd?

Het Comité geeft de hoop niet op. En blijft werkzaam. En wie uit eigen beweging..... Harmoniehof 34[I], Amsterdam-Zuid. v. d. S.

INGEZONDEN DOOR Ir. G. C. BREMER.

Waarde Van Rood,

Het spijt mij dat je zoo boos, ja duivelsch geworden bent over ons oordeel over de ontwerpen voor den Wassenaarschen watertoren. Ik hoop, dat je er nog meer van gezien hebt dan alleen de reproductie van de bekroonde ontwerpen; ken je het programma van eischen, ken je de prachtige plek waarop de toren gebouwd wordt, niet alleen van de situatieteekening, maar heb je die goed in je opgenomen? Weet je ook, rationalist, wat een watertoren eigenlijk zijn moet?

Dan, Van Rood, kan ik je misschien toch doen begrijpen waarom ik zoo blij ben dat er een jong kunstenaar gevonden is, die zoo goed begrepen heeft wat we hier hebben moeten; die genoeg sentiment getoond heeft om te voelen, dat hij tegenover de omgeving de meest bescheiden houding in acht moest nemen, die zich niet schaamde voor sentimenteele overwegingen. Ik wil allerminst rationaliteit bestrijden, zij is het fundament geworden waarop we werken, maar we gaan nu toch wel boven dat fundament uit, er is nog meer dan dat en we moeten voorzichtig zijn als we illusies van rationaliteit willen wekken zonder in werkelijkheid rationeel te zijn. Bij een watertoren loop je gevaar daarvoor. Een watertoren is niet zonder meer een reservoir op een poot. Het reservoir moet omgeven zijn door omgangen, er moet een lekvloer onder zijn, naar die vloer en omgangen moet een trap leiden. Het geheel moet met een dak zijn afgedekt. Van het reservoir naar beneden loopen pijpleidingen, waarvan de afsluiters gemakkelijk bereikbaar moeten zijn. Je kunt nooit het reservoir zelf laten zien. Er waren er veel, die er een poging toe hebben gedaan, een cilindervormig betonlichaam met raampjes op 4-6-8-12 of 16 betonnen of gemetselde pijlers, cartonnen hoedendoozen op geweldige steunpunten, berekend voor den tienvoudigen last, zoo niet zelf bestaande uit een akelig dun betonwandje, maar in schijn een geweldigen last dragende, die pijlers soms met ramen doorbroken.

Afgedekt waren die rationeele torens met daken en koepels van allerlei vorm. Is die poging om rationeel te zijn niet een gevolg van zielig esthetiseeren, is zij iets anders dan het wekken van eene illusie van niet bestaande rationaliteit? Bedenk bovendien hoe ongunstig hier de omstandigheden waren, wat voor velen een struikelblok is geweest. De toren is op een duin gezet, omdat dan minder hoogte noodig is. Een gevolg daarvan is, dat het lichaam, waarin het reservoir verborgen is, juist zoo hoog is als de voet van den toren, hetgeen voor de verhouding van het geheel allerongunstigst is.

Maar afgescheiden daarvan, Van Rood, — en nu wordt het weer een kwestie van sentiment — we hebben in ons land een groot aantal watertorens welker vormen volgens jou vermoedelijk rationeel zijn. Ze zijn alle leelijk, peperbussen, voorwerpen met een waterhoofd (hoogst rationeel). Ze bestaan uit een zwaren kop met een dunneren voet, beide van enormen omvang; ze hebben een zeer uitgesproken vorm, in hooge mate pretentieus, en dat moeten we nu juist niet hebben. Een dergelijk reusachtig voorwerp van zoo geprononceerden vorm bederft de schaal van de omgeving. Nu is het duin waarop de toren gebouwd wordt nog hoog, maar zou het niet tot een nietigen zandhoop worden gereduceerd als het door zoo'n rationalistischen watertoren werd bekroond?

Dat heeft de ontwerper zeer juist gevoeld. Hij begreep bescheiden te moeten zijn; zijn toren heeft geen pretentieusen vorm,

AFFICHE A. M. CASSANDRE. FEC.

maar is een eenvoudige massa van simpel materiaal, die met de kleur, die hij er voor heeft gedacht, onder lichtgrijsgeel, boven donkerpaars, zoo mooi uit de omgeving opgroeit, en die kleine zwelling, die hij er aan gaf drukt zoo mooi het dragen uit. Noem de gevoeligheid van den ontwerper niet geringschattend „sentimenteel", als je het zelf zoo niet voelt, of, wat ik vermoed, de omstandigheden niet hebt overdacht.

BREMER.

„DE NEDERLANDEN".

Bij het doorlezen der aflevering No. 17 van dit weekblad, waarin door ondergeteekende een artikel werd geplaatst over het nieuwe kantoorgebouw van „de Nederlanden", dat gebouwd werd naar ontwerp van Dr. H. P. Berlage, en in samenwerking met de architecten A. D. N. van Gendt en W. N. van Vliet, scheen het mij toe, dat door weglating van het onderstaande iets tekort was gedaan aan de liefdevolle overgave, waarmede de zoo

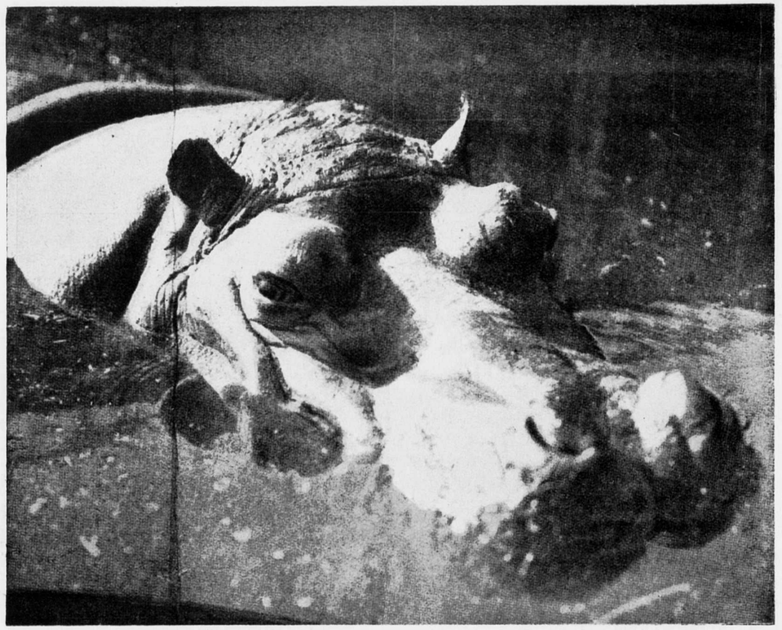

. . . . . VORMEN, DIE DEN ARCHITECT TE DENKEN GEVEN.

moeilijke uitvoering van dat werk werd geleid. Speciaal de heer van Vliet heeft hier een taak te vervullen gehad, die hij verrichtte op een wijze die bewondering vraagt. Want het is niet gemakkelijk naast de technische werkzaamheden nog open te blijven voor een zóó gevoelige doorvoering van het schoonheidsbeginsel, wat aan dit bouwwerk ten grondslag ligt. Hiervan te getuigen is het doel van dit nawoord. C. M. v. MOORSEL Pzn.

TENTOONSTELLINGEN.

AMSTERDAM. Stedel. Museum. Bond Kunst en Industrie. Grafisch werk Cordon Graig. Onafhankelijken.

Kunstzaal „En Vogue", P.C. Hooftstr. 122. Aardewerk van Lanooy, Kunstweefwerk Semey.

A'damsche ateliers voor binnenhuiskunst, Westeinde 25. Tent. Reyer Stolk en G. v. Eck. Glaswerk van Lanooy, tot 12 Juni. Arti. Schilderijen, teekeningen en beeldhouwwerken.

DEN HAAG. Kunstzaal d'Audretsch. Stillevens. „De Bron". Beeldhouwwerken door Chris Agterberg. Tot 16 Juni.

Kon. Kunstzaal Kleykamp. Tentoonstelling van schilderijen, aquarellen, teekeningen en beeldhouwwerken van de leden van den Haagschen Kunstkring, tot 9 Juni 1927.

S. J. Sala, Noordeinde 27a, tentoonstelling van werken van de Schotsche Schilderes Miss M. Agnes Cohen, tot 4 Juni.

HAARLEM. J. N. de Bois. Teekeningen van Moderne Meesters. Tot 30 Juni.

UTRECHT. „Bij den Dom", Korte Nieuwstraat 8. Marionnetten van Pieter van Gelder. Tot 11 Juni.

ARNHEM. „De Korenbeurs". Schilderijen van G. v. Duffelen. Tot 8 Juni.

APHORISMEN VAN OSCAR WILDE.

De kunst is de meest felle uitingswijze van het individualisme, die de wereld tot nu toe beleefd heeft, bijna zou ik zeggen: de eenige wezenlijke uitingswijze.

Een kunstwerk is een op zichzelf eenige uitkomst van een op zichzelf eenigen gemoedsaanleg. Zijn schoonheid komt voort uit het feit, dat zijn maker is wat hij is.

Kunst is individualisme, en individualisme is een verstorende en ontwrichtende kracht. Daarin ligt z'n onberekenbare waarde.

Zoo vaak een gemeenschap of een machtig deel daarvan of een of andere regeering aan den kunstenaar tracht voor te schrijven wat hij te doen heeft, dan gaat de kunst of geheel teloor, of verstart in vormen, of ontaardt in een lagen en onedelen vorm van handwerk.

Als iemand een kunstwerk nadert met eenige bedoeling om gezag daarover en over den kunstenaar uitteoefenen benadert hij het in zulk een geest, dat hij er niet den geringsten kunstindruk van ontvangen kan.

Het kunstwerk behoort den toeschouwer te beheerschen, niet de toeschouwer het kunstwerk.

De toeschouwer behoort ontvankelijk te zijn.

Zijn taak is de vedel te zijn waarop de meester heeft te spelen. En hoe volledíger hij onderdrukken kan zijn eigen kinderachtige inzichten, zijn eigen dwaze vooroordeelen, zijn eigen zinlooze denkbeelden van wat de kunst al of niet behoort te zijn, des te meer kans heeft hij het kunstwerk waar hij tegenover staat, te verstaan en te waardeeren.

RECTIFICATIE.

IETS OVER STEDENVERWARMING.

De lezer heeft zeker reeds begrepen dat de walsbelasting op de kanalen moet zijn 6000 Kg./M². inplaats van 6000 Kg./c.M².

H. H.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD EN ARCHITECTURA

COMMISSIE VAN REDACTIE: H. TH. WIJDEVELD VOORZITTER, J. P. MIERAS SECRETARIS-REDACTEUR. H. C. VERKRUYSEN REDACTEUR. C. J. BLAAUW, WIEGER BRUIN, J. C. MEISCHKE, C. B. POSTHUMUS MEYJES, Ir. A. J. VAN DER STEUR. RED.-ADRES WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM, TEL. No. 36736 POSTGIRO No. 122568.

ABONNEMENTSPRIJZEN BIJ VOORUITBETALING VOOR NEDERLAND f 10.—, BUITENLAND f 15.— 'S JAARS. ADVERTENTIËN 1—6 REGELS f 2.50, ELKE REGEL MEER f 0.40. BIJ CONTRACT BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN. UITGEVERS EN BUREAUX VOOR ADMINISTRATIE MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5, DEN HAAG.

4 JUNI 1927. No. 23

AFSCHAFFING VAN DE BORGSTELLING.

Lezing gehouden door den heer P. G. Buskens, Architect, Voorzitter van den B.N.A., over Afschaffing van Borgstelling in het Aannemersbedrijf.

Hooggeachte Vergadering.

Toen ik de vereerende uitnoodiging ontving om hedenavond voor U te spreken over de afschaffing der borgstelling, rezen bij mij al dadelijk bedenkingen, vooral in dezen geest, dat eerstens het onderwerp door zoowel het geschreven als gesproken woord, vrijwel van alle zijden belicht was, meer speciaal in het vakblad „De Aannemer" en in de redevoeringen of lezingen over dit onderwerp door den voorzitter van de Kamer van Koophandel alhier, den heer Hendrix te Rotterdam, den heer Mantel te Utrecht en den heer van Emst te Apeldoorn gehouden en op de tweede plaats, omdat ik in de veronderstelling verkeerde, dat het door den Nederlandschen Aannemersbond en den Ned. Bond van R. K. Bouwpatroons genomen „bindend besluit" tot het niet meer inschrijven op aanbestedingen van bouwwerken, wanneer borgen gesteld moeten worden, bij de inwerkingtreding op 1 Januari a.s. niet veel tegenkanting zou ondervinden en dus het daarover in het openbaar spreken, tamelijk overbodig mocht heeten.

De opvatting echter van de mij uitnodigende organisaties, Vereeniging „De Nijverheid" afd. Ned. Aannemersbond en de afd. Den Haag van den Ned. R.-K. Bond van Bouwpatroons, dat de te voeren actie vooral gericht is op de ongeorganiseerden, zoowel aannemers als architecten, maar vooral, dat men met de actie van dezen avond op het oog heeft ook de principalen van bouwwerken, den aanbesteder, te bereiken, deed mij besluiten hier over het bewuste onderwerp, zij het dan ook kort, te spreken.

Het kwam mij namelijk voor, dat tot deze laatste groep beter een architect dan een aannemer over de afschaffing van de borgstelling kon spreken, daar des aannemers betoog allicht als een „oratio pro domo" zou kunnen worden aangevoeld, als een „preeken voor eigen parochie", waarbij veeleer het eigen belang van den aannemer, dan het algemeen belang gediend was, terwijl schade voor den bouwheer voor den aanbesteder het gevolg zou kunnen zijn.

De architect is immers de vertrouwensman van den aanbesteder en uit dien hoofde meer aangewezen om hem over hetgeen in de bouwwereld voorvalt, voor te lichten, dan de aannemer.

De „Eerecode" opgenomen in de statuten van den Bond van Nederlandsche architecten zegt dan ook:

„Architecten zijn zij, die de bouwkunst beoefenen, gebouwen en andere werken op het gebied van de bouwkunst ontwerpen, de uitvoering daarvan leiden, en de kosten regelen en controleeren. Zij stellen ten dienste van hun principaal, zonder eenig voorbehoud, al hun kennis en ervaring bij de uitvoering van een hun opgedragen taak".

Op grond van deze overwegingen, M. H., spreek ik U hedenavond over de afschaffing van de borgstelling, zoowel persoonlijke als zakelijke bij de aanbesteding van werken en dus voornamelijk gezien van het standpunt van den architect, althans van het meerendeel, n.l. van de in den B.N.A. georganiseerden en, naar ik vertrouw, ook van de ingenieurs en beschouw de bezwaren, welke er in den loop der jaren tegen den bouwborgtocht gerezen zijn, alsmede die, welke er uit de afschaffing, voor den aanbesteder zouden kunnen voortvloeien.

Het begrip „borgstelling" dateert reeds uit het grijs verleden, zij het dan ook, dat het zich toen meer specialiseerde in borgtocht bij het aangaan van financieele verplichtingen.

Eerst in den loop der vorige eeuw, toen bij het uitvoeren van bouw- en andere werken concurrentie in het leven geroepen werd en men dus tot aanbesteding overging, treedt de bouwborg op, een gevolg van het veelal, door den aannemer, niet voldoen aan de eenmaal aangegane verplichtingen.

Waar in die tijden dit euvel, vooral doordat het systeem nog nieuw was en daarenboven het gehalte der toenmalige aannemers in vele gevallen te wenschen overliet, herhaaldelijk voorkwam, kan men zich voorstellen, dat van aanbestederszijde naar een middel gezocht werd om zich tegen schade te vrijwaren.

Men vroeg toen waarborg bij de opdracht van een werk ten einde van een richtige naleving der eenmaal door den aannemer

aangegane verplichtingen verzekerd te zijn. De bouwborg deed toen zijn intrede en bleef tot op den huidigen dag een instituut, dat niettegenstaande de vele bezwaren er aan verbonden, zich bij zoo goed als alle aanbestedingen handhaafde.
De tijden veranderen echter; sedert de oprichting van den Nederlandschen Aannemersbond en vooral door de stuwkracht van den oud- thans Eere-voorzitter, den heer J. N. Hendrix, die ik op dezen avond daarvoor gaarne een eeresaluut breng, is het gehalte van den aannemer in het algemeen op een veel hooger peil gebracht.
Het komt dan ook meermalen voor, dat de aannemer van thans, zoowel moreel als maatschappelijk hooger staat dan de aanbesteder en dan denk ik hierbij voornamelijk aan de aanbestedingen door besturen van woningbouwvereenigingen en dergelijken, gehouden.
Desniettegenstaande heeft de aannemer toch borgen te stellen, doch aan het stellen van borgen door den aanbesteder tot zekerheid van de richtige betaling der termijnen wordt niet gedacht.
De onjuistheid dezer verkeerde verhoudingen, het grievende en vernederende daarvan voor den aannemer zal vermoedelijk door den tweeden spreker wel nader worden belicht en ga ik daarop dus niet verder in.
Evenmin ga ik in op de verhouding tusschen aannemer en borgen en ook niet op de gevaren, welke er verbonden zijn aan het borg blijven voor den aannemer; dit is meer het terrein van mijn collega voor dezen avond.
De tijden zijn veranderd. Was het voorheen wenschelijk steeds drie menschen ter beschikking te hebben, om wanneer de één (de aannemer) niet aan zijne verplichtingen voldeed, de beide anderen, waarvan er één, volgens de bepalingen van het bestek, meestal een bouwkundig vakman moest zijn, te doen invallen, in den tegenwoordigen tijd is het gehalte van het meerendeel der aannemers wel van dien aard, dat bij voldoende voorzorgen geen bezwaren van de opheffing van het instituut behoeven gevreesd te worden.
Daarenboven zijn langzamerhand verschillende misbruiken ingeslopen, welke opheffing volkomen wettigen, ook bezien van het standpunt van den aanbesteder en den architect.
Nog daargelaten, dat het meermalen voorkwam, dat het inschrijvingsbiljet en zelfs ook het contract niet door de borgen zelven werden onderteekend, hetgeen dikwijls tot conflicten aanleiding gaf, behoorde het tot een gewoonte, dat leveranciers of onderaannemers borg bleven.
Deze soort borgen meenden dan maar al te dikwijls uit dit borgschap het voorrecht te mogen putten tweede of derde soort materialen te leveren of met het maken van minderwaardig werk te kunnen volstaan.
Gingen zij tijdens het verloop van het werk twijfelen aan de soliditeit van den aannemer, dan waren de genoemde en verschillende andere moeilijkheden aan de orde van den dag.
Het hoofdbezwaar van den architect was echter, dat bij publieke aanbestedingen, vooral voor grootere werken, werd ingeschreven door zoowel technisch als finantieel onbekwame aannemers. Was een dergelijk aannemer dan minste inschrijver en vooral wanneer zijn inschrijvingscijfer aanmerkelijk bleef onder dat van zijn opvolger, dan werd door den aanbesteder meestal het overwicht verplaatst van den aannemer naar de borgen, welke volgens de bepalingen der A.V. „gegoede ingezetenen des rijks" moeten zijn.
Niettegenstaande de architect dan aan de hand van zijn begrooting bewees, dat het werk onmogelijk voor het ingeschreven cijfer gemaakt kon worden, kon de aanbesteder toch niet over het verschil heenstappen en werd het werk aan dien onbekwamen aannemer gegund.
Maar al te dikwijls stelde de aanbesteder zich op het standpunt, dat wanneer de aannemer het werk finantieel niet voor elkaar kon brengen, dat hem de borgen dan goed genoeg waren en wanneer de aannemer technisch het werk niet beheerschte, hij daarvoor dan zijn architect en opzichter had om te zorgen, dat toch goed werk geleverd werd.
De aanbesteder vergat daarbij, dat er zich allerlei omstandigheden kunnen voordoen, waarbij niet alleen de borgen en de leveranciers, doch ook hijzelf groote schade lijdt en vergeet daarbij tevens, of het dringt althans niet tot hem door, dat de architect niet de aangewezene is om den aannemer te leeren hoe de werken moeten worden aangepakt en uitgevoerd, maar vooral, dat het met de grootst mogelijke activiteit van den architect of gestrengheid bij het keuren van materialen door den opzichter uitgesloten is, met een technisch onbekwaam aannemer eerste klas werk uitgevoerd te krijgen.
Noch de architect als verkeersagent de werkzaamheden regelende, noch de dagelijksche opzichter als bereden politieman over de bouwplaats rennende, zijn dan in staat het werk tot een goed einde te brengen in overeenstemming met de in het bestek gestelde eischen.
Voor de richtige uitvoering van een werk is dus naast den architect en den opzichter een volledig bekwaam aannemer; ideaal zou zelfs zijn, wanneer geen opzichter noodig was voor het houden van toezicht, maar zoover zijn we nog niet.
Bij de bespreking der concept-Algemeene Regelen betreffende de rechtsverhouding tusschen den architect en opdrachtgever, welke regelen 1 November 1922 door den B.N.A. zijn vastgesteld, kwam bij de behandeling der artikelen, regelende de aansprakelijkheid van den architect, in sterke mate de meening naar voren, dat het toch eigenlijk een verkeerd begrip is om van aanbestederszijde dagelijks toezicht op het werk te laten uitoefenen.
De aannemer toch bekrachtigt het, bij de opdracht van het werk, opgemaakt contract, waartoe behooren het bestek en de teekeningen, met zijn handteekening en verklaart daarmede steeds eerste soort materialen te zullen gebruiken en prima werk te zullen leveren.
Juridisch bekeken, zou dus dagelijksch toezicht overbodig zijn. Echter is om andere redenen, als maatvoeren, uitleg van werkteekeningen en diverse andere werkzaamheden, een deskundige noodig, welke de band vormt tusschen aannemer en architect op de bouwplaats en is in den loop der tijden daaruit de opzichter gegroeid.
Maar ik herhaal, feitelijk zou de toestand zoo moeten zijn, dat de aannemer, als finantieel-technisch en hoogstaand man, zonder borgen, maar ook zonder dagelijksch toezicht het werk aflevert, volgens het door hem onderteekende contract.
Tot het eerste zijn we thans gekomen; of we het tweede zullen bereiken zal afhangen van een voortdurende actie tot verhooging van den aannemersstand.
Dat ik daarbij het streven van den Nederlandschen Aannemersbond en den Ned. Bond van R. K. Bouwpatroons alle succes toewensch, is vanzelfsprekend.
Hierboven zei ik reeds, dat naast schade voor de borgen en de leveranciers, wanneer een werk aan finantieel en technisch onbekwame aannemers wordt opgedragen, ook bij alle voor- en nazorgen van den architect, schade kan ontstaan voor den aanbesteder.
Dit moge U blijken uit een zeer sprekend geval, dat zich nog kort geleden heeft voorgedaan in een onzer provinciale hoofdsteden en waarbij ik de eer had als mede-arbiter in een uitgebreid geschil te mogen optreden.
Het betrof den bouw van een groot gesticht van ongeveer vier ton en dit werd na publieke aanbesteding opgedragen aan een m.i. volkomen onbekwaam, zoowel technisch als finantieel, aannemer, wiens borgen tot de „gegoede ingezetenen des rijks" behoorden, wonende in een kleine plaats in de nabijheid.
Ik wil niet beweren, dat hier de gegoedheid der borgen alleen den doorslag gegeven heeft; mogelijk is ook dat recommandatie van, overigens te goeder trouw zijnde personen, die den aannemer toch zoo'n goeden, aardigen of braven man vonden en die toch wel over eenige contanten kon beschikken, daartoe medegewerkt heeft.
Maar nu de resultaten. De aannemer kon, toen het werk voor ongeveer een derde gedeelte was opgeschoten, geen materialen meer krijgen en zijn werkvolk niet meer betalen en werd toen met voorschotten op de termijnen nog een korten tijd op de been gehouden, totdat de Directie hem ten einde raad uit het werk moest zetten, waarna hij acht dagen later failliet verklaard werd.
De borgen, welke als leveranciers reeds voor een groot bedrag in het faillissement opkwamen, namen het werk op, doch moesten het, toen de bouw voor ongeveer drie kwart gereed was, laten liggen, waarna het door den architect werd afgemaakt, niettegenstaande hem de moeilijkheden van alle kanten omringden.
De aannemer verloor dus, door zich te wagen aan werken, welke hem niet pasten, de contanten, die hij nog bezat en waarmede hij kleinere werken gemakkelijk had kunnen financieren; de borgen verloren een aanmerkelijk kapitaal m.i. hoofdzakelijk door onkundig optreden, door gemis aan kennis van dergelijke zaken; de leveranciers, althans een aantal daarvan, kregen gedeeltelijk geen betaling van het door hen geleverde; de architect werd van al de beslommeringen zenuwziek, zoodat hij zelfs niet in staat was de arbitragevergaderingen bij te wonen en ten slotte, wat voor het thans door mij ingenomen standpunt van het meeste belang was, de aanbesteder kon boven de aannemingssom nog enkele tienduizenden guldens toeleggen, althans veel meer, dan hij bij opdracht aan een solieden en technisch voor zulk werk bekwamen aannemer-opvolger had behoeven uit te leggen.
Uit dit voorbeeld, hetwelk nog met meerdere uit de praktijk zou kunnen worden aangevuld, blijkt voldoende duidelijk, dat er een groot risico voor den aanbesteder verbonden is aan het meer letten op de gegoedheid van de borgen, dan op de bekwaamheid in velerlei opzicht van den aannemer.
Bij de afschaffing der borgstelling is deze mogelijkheid voor een groot deel van de baan en komt het er dus voortaan voor den aanbesteder op aan, goed uit te zien aan wien eventueel een werk wordt opgedragen.
Dat daarbij de verantwoordelijkheid van den architect, als adviseur van den bouwheer, veel grooter wordt, is een niet tegen te spreken feit, doch de bona-fide architect zal die verantwoordelijkheid dragen en de moeilijkheden, verbonden aan het inwinnen van betrouwbare informaties, aanvaarden, daar hij de overtuiging heeft, dat dit alles in het belang van zijn principaal noodig is, die somtijds tegen zichzelf beschermd moet worden.
Daarnaast zal de architect dezen meerderen arbeid allicht als vergoed voelen, wanneer hij al spoedig bemerkt, dat het bouwwerk, opgedragen aan een volkomen bekwaam aannemer, hem veel minder hoofdbrekens kost en veel aangenamer verloopt, dat hij niet geregeld klachten heeft aan te hooren over die verschrikkelijk ingewikkelde detailteekeningen en wat dies meer zij.
M. H. Het spreekt vanzelf, dat toen het bewuste „Bindend Besluit" genomen was, de Bond van Nederlandsche Architecten, de B.N.A., te rade is gegaan of er groote bezwaren of nadeelen voor den aanbesteder uit de opheffing van de borgstelling te verwachten waren.
Het bestuur van den B.N.A. richtte zich dan ook dadelijk tot het lid van den B.N.A., den architect, tevens advocaat Mr. Rosenboom, te Amsterdam, met de vraag, welk standpunt onzerzijds moest worden ingenomen, opdat zoowel de aanbesteder als de architect tegen mogelijke schade uit dit besluit voortvloeiende, gewaarborgd werden.

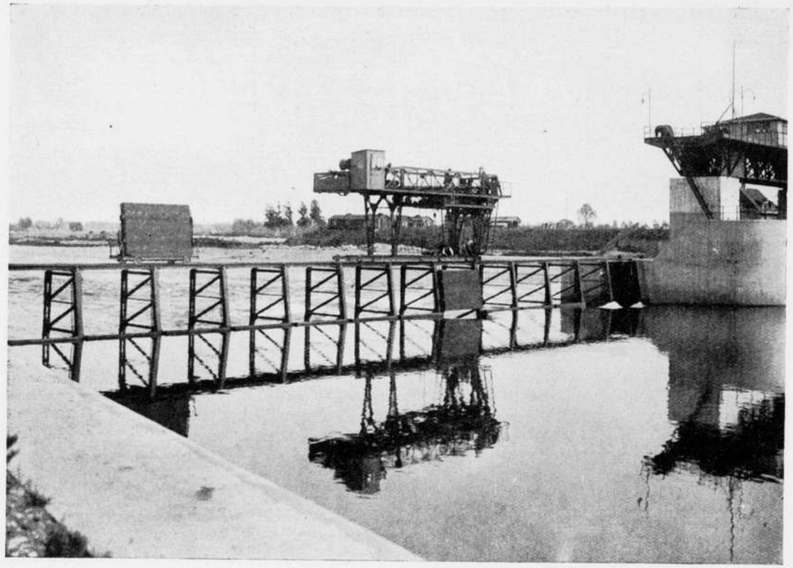

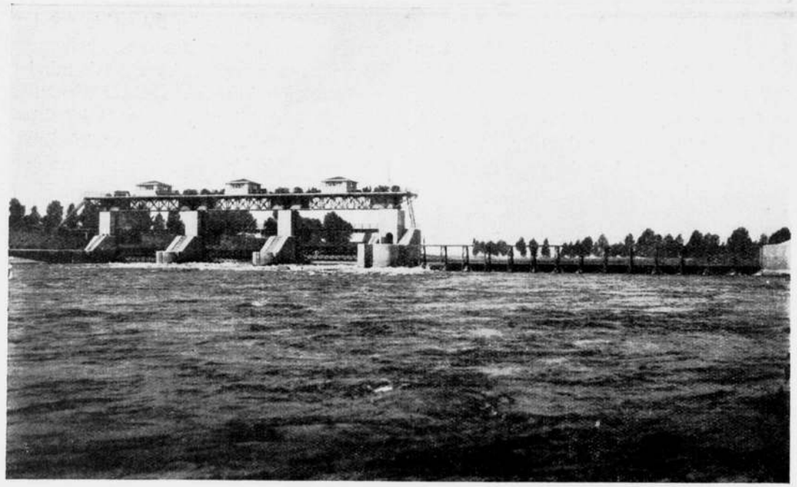

STUW EN SLUIS TE LINNE BIJ ROERMOND. WAAR WIJ ZOO VAAK DE AANDACHT REEDS VESTIGDEN OP BUITENLANDSCHE INGENIEURSWERKEN, DIE OOK VOOR HET OOG VAN DEN ARCHITECT BELANGWEKKEND ZIJN, MEENDEN WIJ OOK RUIMTE TE MOETEN AFSTAAN VOOR HET WERK VAN NEDERLANDSCHE INGENIEURS. HIERBIJ FOTO'S VAN EEN DER WERKEN TEN BEHOEVE VAN DE KANALISATIE VAN DE MAAS.

Het advies is opgenomen in het Bouwkundig Weekblad van 10 Juli 1926 en luidt na verschillende beschouwingen, in den geest van het heden door mij gesprokene, als volgt:

Voor zoover de borgtocht zuiver zekerheid is, brengt het vervallen van dit instituut geen overwegend nadeel voor den aanbesteder met zich, mits de betalingstermijnen behoorlijk geregeld zijn, zoodat te allen tijde het niet-opeischbare bedrag der aanneemsom voldoende is, om de kosten van voltooiing, met eene zekere veiligheidsmarge voor bijkomende kosten en schade, daaruit te bestrijden.

Aan deze regeling zullen de architecten derhalve, nog meer dan tot dusver, hunne bijzondere aandacht moeten schenken. Voor de aannemers behoeft dit geen bezwaar te zijn, nu, dank zij de afschaffing van den borgtocht, eene stijging van het gehalte der inschrijvers, in het bijzonder bezien vanuit finantieel oogpunt, wordt verwacht.

Het verdwijnen van de persoonlijke borgen in hunne functie van reserve aannemers, zal in vele gevallen aanleiding kunnen geven tot eene verzwaring van de taak van den architect, immers, kon hij tot dusver bij ingebreke blijven van den aannemer volstaan met het oproepen der borgen tot overneming van het werk, in de toekomst zal hij maatregelen moeten treffen tot herbesteding of verdere uitvoering in eigen beheer. Het is billijk, dat hij voor dien extra arbeid eene verhooging van zijn honorarium ontvangt, welke verhooging dus een schadefactor voor den aanbesteder vormt. Indien echter, als hierboven aangeduid, bij de vaststelling der betalingstermijnen eene behoorlijke veiligheidsmarge in acht is genomen, behoeft de opdrachtgever uit dezen hoofde geen schade te duchten.

Nu de borgtocht vervalt, zal het noodig zijn, in de bestekken, die de AV of AAV van toepassing verklaren, eene clausule op te nemen, waarbij de eisch van borgstelling van die toepasselijkverklaring wordt uitgezonderd. Hierdoor zullen de bepalingen der AV of AAV, betrekking hebbende op den borgtocht, of waarin van borgtocht sprake is, automatisch wegvallen, resp. wijziging ondergaan. Overigens is de rechtsverhouding tusschen aanbesteder en aannemer in de AV — en in mindere mate ook in de AAV — ook na de verdwijning van den borgtocht nog zoodanig geregeld, dat de belangen van den opdrachtgever als voldoende gewaarborgd mogen worden beschouwd. Mocht bij de aanstaande herziening der AV hierin wijziging komen, dan zal alsnog overwogen moeten worden, of die belangen langs anderen weg beveiligd kunnen worden.

Alles bijeen genomen bestaat er voor de architecten dan ook aanleiding, om met belangstelling de resultaten van den nieuwen koers gade te slaan, en, voor zoover vereischt, hunne medewerking tot het welslagen van deze poging tot verbetering van misstanden op aannemingsgebied te verleenen.

Ook de groep architecten van den Algemeenen R. K. Kunstenaarsvereeniging, welke zich meer speciaal bezig houdt met vakaangelegenheden, voorzoover daarbij de R. K. kerkelijke overheid en de daaraan rekenplichtige besturen betrokken zijn, heeft een commissie ingesteld van drie leden, n.l. de heeren Jan Stuyt, Ir. Thunnissen en van Zante, welke commissie voorlichting vroeg aan Mr. van Schaik, lid van de Tweede Kamer.

Deze commissie komt ook tot de conclusie, dat er uit het besluit tot opheffing der borgstelling geen bezwaren of nadeelen te vreezen zijn, mits bij de regeling der betalingstermijnen van de aannemingssom er rekening mede gehouden wordt, dat steeds een voldoende overwaarde in het geleverde aanwezig is, of wel, dat van den eersten termijn een gedeelte ingehouden wordt, hetgeen dan in het bestek geregeld moet zijn.

(Wordt vervolgd).

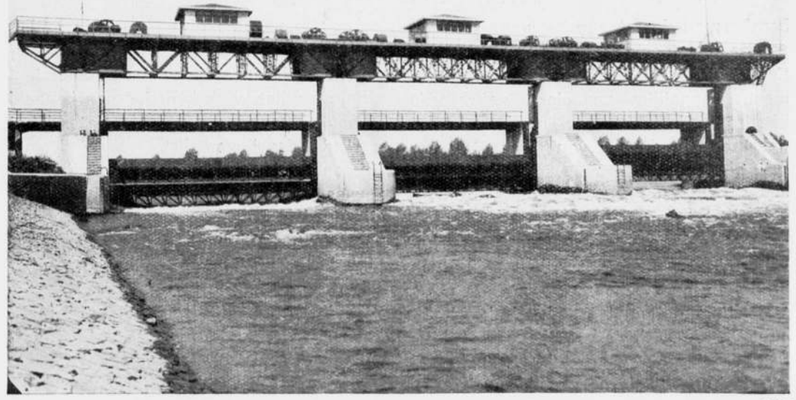

DE VERHOUDING VAN DEN ARCHITECT TOT DE SCHOONHEIDSCOMMISSIE.

DOOR J. Z.

Dit onderwerp maakte een punt van bespreking uit ter vergadering van het Genootschap Architectura et Amicitia op Woensdag 4 Mei j.l.

De inleider, de Heer C. J. Blaauw vangt de uiteenzetting van zijn inzichten in deze teere questie aan met het definieeren van het Instituut S. Cie als een eenigszins absurde instelling, niet in staat tot positieve bevordering van Schoonheid in Bouwkunst, en als zoodanig in zijn benaming onjuist.

De S.Cie heeft tot taak beoordeeling niet alleen, maar ook de keuring van het geestesproduct van den Architect.

Aan het eind van een vaak smartelijke dracht tijgt de architect met zijn naar eigen overtuiging voldragen geesteskind naar zijn rechters om te vernemen of het waardig is te leven.

Hier is het moment waar individu en S.Cie in botsing moeten komen.

De S.Cie wordt wel eens vergeleken met een rechtscollege, een vergelijking die echter niet juist is, omdat de verhouding van een beklaagde tot zijn rechter veel gunstiger is.

Een gedaagde toch kan het op bewezen feiten berustende vonnis verstandelijk bevatten en zich tegen vermeend onrecht beschermen door tegen het vonnis verzet aan te teekenen.

Een S.Cie is een instituut dat zijn op gemeenschappelijke gevoelens gebaseerde uitspraak moeilijk kan motiveeren en daarmede in de ziel van den ontwerper grijpt.

Toch is dit geen fout van de S.Cie zelf.

Deze toch is ontstaan als reactie tegen algemeen onvermogen waartegen men bescherming wenschte ter behoeding van stads- en lands-schoon.

Van zijn ontstaan tot heden is het Instituut S.Cie ten slotte in vrij snelle evolutie uitgegroeid tot een instelling die in het maatschappelijk leven van dezen dag een vaste plaats gekregen heeft als een element van sociale beteekenis dat niet meer door een of andere groep van belanghebbenden kan worden opgeheven.

Recht van bestaan van een S.Cie ten opzichte van een vrije Kunst is niet denkbaar, wel ten opzichte van Bouwkunst.

Bouwkunst is gemeenschappelijk bezit. Een huis kan particulier bezit zijn, de verschijning is algemeen bezit.

De aanschouwer van een stadsbeeld ziet dat in zijn algemeene verschijning als een eigendom.

De wensch tot instelling van een S.Cie is oorspronkelijk ontstaan in den kring der Bouwkunstbeoefenaren zelf.

Het feit dat de Architect zich zelf een Schoonheids Commissie verkoos stempelt het wezen daarvan tot een stelsel van zelfcontrole op zijn arbeid, zoodat b.v. een S.Cie nooit kan zijn een Overheidsinstelling samengesteld uit ambtenaren.

De Architecten moeten dan ook de S.Cie zien als een college van collega's, en aanvaarden als een sociale noodzakelijkheid met alle onvolkomenheden daarvan, ondanks de niet te ontgane omstandigheid dat zij beoordeeling en keuring van hun werk veelal als een min of meer pijnlijke procedure ondergaan.

Van groot belang is daarom steeds dat de Commissie een goede zij, dus niet een goedige.

Velen zijn van meening dat de instelling bestemd is ter bepaling van de grens tusschen goede en onbekwame Architecten, afkeurend het werk beneden een bepaald niveau, en zonder critiek doorlatend het werk dat daarboven rijst.

Bij een zoodanige opvatting van zijn taak zou een S.Cie geen lang leven beschoren zijn wegens groot gevaar voor het insluipen van partijdigheid en de groote moeilijkheid tot bepalen en handhaven van het criterium.

Wel zijn de moeilijkheden vele, niet makkelijk is de taak van hem die zijn lidmaatschap van een S.Cie serieus opvat.

(Wordt vervolgd).

EEN KLACHT VAN AMSTELS BOUWVEREENIGING BIJ DE JUSTITIE.

Het bestuur van „Amstels Bouwvereeniging" verzoekt ons het volgende met de hierbij gevoegde teekeningen op te nemen:

De Bouwverordening van Amsterdam, welke om haar scherpe bepalingen ter bevordering van deugdelijk bouwen aan de meeste Nederlandsche gemeenten ten voorbeeld heeft gestrekt, zegt in artikel 20:

> „Het is verboden te bouwen in strijd met de voorschriften van ..... eene verordening, of met voorschriften ter uitvoering daarvan door de daartoe bevoegde macht gegeven".

Artikel 21 stelt overtreding van artikel 20 strafbaar met hechtenis van ten hoogste zes dagen of geldboete van ten hoogste f 25.

De Amsterdamsche Bouwverordening is klaarblijkelijk vastgesteld krachtens art. 1 der Woningwet, welke den gemeenteraad voorschriften doet vaststellen betreffende de eischen, waaraan moet worden voldaan:

a. bij het bouwen van woningen; b. enz.

Art. 21 der Amsterdamsche Bouwverordening stelt overtreding van dergelijke voorschriften, dus van haar bepalingen op het bouwen, strafbaar met hechtenis van ten hoogste twee maanden of geldboete van ten hoogste f 300.

In het voormalige Nieuwendam, aan de Noordzijde van het IJ, tusschen het Noord-Hollandsch Kanaal en de Oranjesluizen is thans van gemeentewege een complex van ± 1000 ééngezinswoningen, bestaande uit beganen grond — en slaapkamerverdieping, gedeeltelijk verrezen.

Art. 119 der Amsterdamsche Bouwverordening eischt, dat de muren van metselwerk, welke fungeeren als balkdragende buitenmuren, een dikte moeten hebben van tenminste één steen = 22 cm.

Niettemin bestaan de buitenmuren van de beganegrondverdieping dier woningen, behoudens enkele uitzonderingen, uit een halven steen, d.i. 11 met klamp van 6, samen 17 cm. De buitenmuren der slaapkamerverdieping bestaan, ongeacht voormeld streng voorschrift eener muurdikte van één steen = 22 cm, over het algemeen uit een houten schot met spouw en klamp, alzoo 2½ cm. hout + lucht + 6 cm. steen. De „balkdragende" muren bestaan nagenoeg overal uit twee klampsteenen wandjes elk dik 6 cm. met spouw van 8, of wel uit twee drijfsteenplaatwandjes met spouw, waartusschen, om de perceelen niet direct te doen instorten, een juk van hout, waarop de balklagen dragen.

Zoodra de jukken, bij gebreke van ventilatie zullen zijn verrot, hetgeen binnen zeer afzienbaren tijd het geval moet zijn, komen de balklagen en gordingen op de klampsteenwanden, of nog erger op de drijfsteenplaten te dragen, d.w.z. zullen ze nagenoeg zonder steun zijn.

Ziehier de eerste, zoo belangrijke overtreding door de organen der gemeente — den directeur van den Woningdienst, ir. A. Keppler, met den wethouder de Miranda van haar eigen verordeningen, een overtreding, welke de kosten van den particulieren aanbouw zoo ontzettend hebben doen stijgen.

In art. 166 wordt de maximum-helling van trappen bepaald op 50 gr. met den horizon voor rechte steektrappen en 45 gr. met den horizon voor scheluwe steek- en wenteltrappen.

Niettemin hebben de trappen met kwartslag in het tuindorp Nieuwendam, dat volgens wethouder De Miranda is „De Parel aan de Kroon der Amsterdamsche Volkshuisvesting", een aantrede van 13 cm. bij een optrede van 20 cm., zoodat de aantrede niet minder dan 7 cm. te smal is. Ziehier de tweede overtreding door het Amsterdamsche Gemeentebestuur gepleegd. Beide overtredingen worden niet één keer, maar in honderden gevallen gepleegd, zoodat de daders strafbaar zijn met evenveel keeren f 300 boete, of met acht maanden hechtenis.

Krachtens de bouwverordening worden aan de particuliere bouwers tal van nadere eischen gesteld, bijv. deze, dat gevelkozijnen van meer dan 1.30 m. breedte in den dag, gesteund moeten worden door ingemetselde ijzeren balken van minstens 1.50 m. lengte.

In den gemeentebouw te Nieuwendam zijn tal van kozijnen, ter breedte zelfs van 1.50 m., waarboven geen ijzeren ontlastingsbalken zijn aangebracht.

IJzeren balken en kolommen moeten steeds worden bekleed met steengaas of cementspeciebepleistering, opdat deze brandvrij worden.

De groote, zoogen. poort-perceelen te Nieuwendam worden nota bene buiten gedragen door ijzeren kolommen, welke de gemeente heeft durven bekleeden met.... „vurenhout". (Zie 187 Bouwverordening).

De plafonds en zijwanden in het poortgebouw, ja zelfs de buitenmuren, zijn van houten planken, niettegenstaande de artt. 195 e.a. der Bouwverordening brandvrij materiaal eischen. Niettegenstaande de gemeente van de particuliere bouwers eischt het aanbrengen van minstens één hemelwaterloozing per twee perceelen, brengt ze één loozing per vier perceelen aan.

De particuliere bouwer, en de particulier die op grond, door de Gemeente uitgegeven — gewoonlijk in erfpacht — laat bouwen, worden zooveel mogelijk in hun werk belemmerd.

De overheid die zelf bouwt stoort zich aan wetten, verordeningen en verdere voorschriften niet.

Amstels Bouwvereeniging wendt zich dan ook morgen tot den Officier van Justitie met een aanklacht tegen wethouder De Miranda en ir. A. Keppler terzake hunner voormelde overtredingen van wet en verordening in verband met art. 47 Wetboek van Strafrecht „het doen plegen of, door het verschaffen van gelegenheid, middelen of inlichtingen, uitlokken van strafbare feiten".

Hoe moeten eindelijk de ambtenaren van het Bouwtoezicht, de inspecteurs, en het verder toezichthoudend overheidspersoneel zich wel gevoelen bij het vrijwel dagelijks constateeren van dergelijke overtredingen, wanneer zij zich hun eed herinneren, dat zij de hun opgelegde plichten zullen vervullen „zonder aanzien des persoons"?

WETHOUDER DE MIRANDA VERDEDIGT ZICH.

Wij hebben den heer De Miranda in de gelegenheid gesteld, zijn meening over het hierboven staande terstond er bij te voegen.

De wethouder zeide, dat de Bouwverordening bij het bouwen in Nieuwendam met soepelheid wordt toegepast, hetgeen z. i. gerechtvaardigd is door de minder zware eischen, die het bouwen van eengezinshuisjes stelt in vergelijking met den hoogen bouw waarvoor de particuliere bouwnijverheid in den regel zorgt. De heer De Miranda verklaarde, dat hij er niet aan zou denken, een particulieren bouwer iets in den weg te leggen wanneer deze een complex van eengezinshuisjes zooals die in Nieuwendam op dezelfde wijze wilde bouwen — bijvoorbeeld wat de trapconstructie betreft — als thans de gemeente doet. Overigens werkt de gemeente in Nieuwendam volgens eischen die de Regeering heeft vastgesteld en waarmede deze dus genoegen neemt. Het is nu eenmaal onmogelijk, meent de wethouder, om alle mogelijke gevallen die zich kunnen voordoen te codificeeren; volgden wij een andere uitlegging van de Verordening dan wij nu doen, dan zouden tal van bouwwerken in de grootste moeilijkheden komen. Het zou z. i. dwaasheid zijn, aan een eengezinshuis dezelfde eischen te stellen als aan den gebruikelijken hoogen bouw.

Tot zoover wethouder De Miranda. Wij wachten met belangstelling het verdere verloop van deze geschiedenis af.

Bovenstaand stuk hebben wij overgenomen uit het Handelsblad van 24 Mei en de architecten zullen, naar wij veronderstellen, eveneens met belangstelling het verloop van deze geschiedenis volgen. Red.

VOORDEELIGE BOUWWIJZE.

In de Nieuwe Limburger Koerier lezen wij:
Men schrijft ons:
Door den heer W. Wijsbek te Heerlen werd kortgeleden een nieuwe bouwwijze uitgevonden, waardoor de bouwkosten een besparing geven van circa 35%. Hiervoor werd octrooi aangevraagd onder no.36752. Deze werkwijze bestaat in betonbouw, zoo wel gewapend als ongewapend. De muren worden opgetrokken in bandlagen van beton tusschen vormplanken, welke passend in ijzeren beugels, zijn opgesloten. Deze wijze van bouwen is dan ook uitermate geschikt voor woningen, winkelhuizen, garage's, fabrieken, bioscopen, loodsen, boerderijen, kerken, scholen enz. Zoowel buitenmuren alsook binnenmuren kunnen door middel van kunstgraniet, marmer of kunstzandsteen geheel waterdicht gemaakt worden. Bovendien worden door deze bouwwijze de woningen minder gehoorig, koeler in den zomer en warmer in den winter.
De hierbovenstaande R.K. kerk, ontworpen door dhr. Wijsbek, is bedoeld als te zijn gebouwd volgens bovenaangehaald systeem. Zij bevat 700 zitplaatsen in eiken-houten banken, alsmede ruimte voor c.a. 800 staanplaatsen. Er zijn aangebracht een hoogaltaar, communiebank, preekstoel, biechtstoelen enz.; 16 uitgebouwde kapellen, waarvan 4 voor de zijaltaren; 1 als doopkapel en 11 voor het aanbrengen van gebeeldhouwde voorstellingen uit het leven van Christus op aarde, waardoor het inwendige dezer kerk een indrukwekkend Godshuis wordt.
Voorts geven een tweetal traptorens toegang tot zangkoor en aangrenzende galerijen, terwijl de twee andere traptorens toegang geven tot de galerijen, loopende vanaf het transcept rondom het priesterkoor.
Het interieur dezer kerk is zeer interessant met de 16 uitgebouwde kapellen, galerijen, gewelven van de drie kleine en de groote koepel. Ruim 200 vensters van gekleurd glas in lood geven overvloedige verlichting. In den toren is aangebracht een torenuurwerk met drie klokken. De totaalkosten van deze kerk, geheel compleet, worden geraamd op c.a. f 98.000.—.

MEDEDEELINGEN VAN HET CONGRESCOMITÉ XIII.

Was het waarborgfonds de vorige week gekomen op f 1535, in deze week werd de penningmeester verblijd met een volgende eenzame inschrijving van A. K. ten bedrage van f 25, waardoor het saldo kwam op f 1560.
Wij geven de hoop nog steeds niet op. Wie heeft nog niet bijgedragen? Wie doet het deze week?
v. d. S.

TENTOONSTELLINGEN.

AMSTERDAM. Kunstzaal M. J. Citroen, Weteringschans 221. Tentoonstelling van werk van den heer Louis Saalborn.
Sted. Museum. B.K.I. Grafisch werk Cordon Craig. Onafhankelijken.
Kunstzaal „En Vogue", P. C. Hooftstraat 122. Aardewerk van Lanooy, Kunstweefwerk Semey.
A'damsche ateliers voor binnenhuiskunst, Westeinde 25. Tent. Reyer Stolk en G. v. Eck. Glaswerk van Lanooy, tot 12 Juni. Arti. Schilderijen, teeken., beeldhouww.
DEN HAAG. Gemeente Museum, Islamische Kunst, tot 3 Juli.
Kunstzaal d'Audretsch. Stillevens.
„De Bron". Beeldhouwwerken door Chris Agterberg. Tot 16 Juni.
Kon. Kunstzaal Kleykamp. Tentoonstelling van schilderijen, aquarellen, teekeningen en beeldhouwwerken van de leden van den Haagschen Kunstkring, tot 9 Juni.
HAARLEM. J. N. de Bois. Teekeningen van Moderne Meesters. Tot 30 Juni.
UTRECHT. „Bij den Dom", Korte Nieuwstraat 8. Marionetten van Pieter van Gelder. Tot 11 Juni.
ARNHEM. „De Korenbeurs". Schilderijen van G. v. Duffelen. Tot 8 Juni.

A. J. JANSEN, ARCHITECT B.N.A. †

Te Gorssel is overleden de heer A. J. Jansen, lid van den B.N.A., bekend door zijn talrijke landhuizen die hij in Gelderland heeft gebouwd.

EDUARD CUYPERS. †

Juist voor het afzenden van de copy, bereikt ons het bericht dat de heer Eduard Cuypers, na een langdurige ziekte in het Ziekenhuis te 's-Gravenhage op 1 Juni j.l. is overleden op den leeftijd van 69 jaar.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD EN ARCHITECTURA

COMMISSIE VAN REDACTIE: H. TH. WIJDEVELD VOORZITTER, J. P. MIERAS SECRETARIS-REDACTEUR. H. C. VERKRUYSEN REDACTEUR. C. J. BLAAUW, WIEGER BRUIN, J. C. MEISCHKE, C. B. POSTHUMUS MEYJES, Ir. A. J. VAN DER STEUR. RED.-ADRES WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM, TEL. Nº. 36736 POSTGIRO Nº. 122568. ABONNEMENTSPRIJZEN BIJ VOORUITBETALING VOOR NEDERLAND f 10.—, BUITENLAND f 15.— 'S JAARS. ADVERTENTIËN 1—6 REGELS f 2.50, ELKE REGEL MEER f 0.40. BIJ CONTRACT BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN. UITGEVERS EN BUREAUX VOOR ADMINISTRATIE MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5, DEN HAAG.

11 JUNI 1927. Nº 24

CORNELIS VETH ALS CRITICUS.

In een der laatste nummers van de Groene Amsterdammer heeft de heer Cornelis Veth zijn hart gelucht over de moderne kunst, over de moderne kunstenaars, in het bijzonder de architecten en nijverheidskunstenaars, en over ons weekblad. De heer Cornelis Veth schreef het volgende onder den titel: „Georganiseerd modernisme".
Onlangs bracht een onzer ochtendbladen op de fotopagina de afbeelding van een Berlijnsche noviteit: gemaskerde sandwichmen. De maskers van deze reclameloopers vertoonden, volgens het bijschrift, de toepassing van moderne kunstuitingen en de welingelichte beschouwer heeft niet lang geaarzeld eer hij ze thuis bracht onder de navolgingen van de negerkunst. Ze waren een beetje te symmetrisch en van cubistische smetten niet geheel vrij, maar deze opengesperde oogen, droef en grimmig tegelijk, die u den dringenden raad schijnen te geven U onverwijld op te hangen, die platte wangen, die langwerpige als uit zieke aardappelen weggesneden neuzen, die donkere mondgaten, preutsch en wreed, vertoonen ten duidelijkste de herkomst.
Ziehier dus de grondige vulgarisatie van die wonderbaarlijk expressieve en bijna zonder uitzondering nachtmerrie-achtig dreigende plastiek der wilde volken, die we voor 't gemak negerkunst noemen. De toepassing is nog lang niet volmaakt, het moet nog miskraamachtiger van proportie en weekdierachtiger van vorm, maar overigens kunnen deze naargeestige straatverschijningen alvast de eereplaats innemen onder de celebrale uitvindsels, waarin de naïveteit en de eerlijke uiting van echte aandoeningen in volslagen gewetenloosheid worden nagebootst. En is het tusschen twee haakjes niet belangwekkend, te zien hoe het kille vernuft altijd bij de primitieve waarachtigheid ter school moet gaan, en even belangwekkend te ondervinden, dat het zich altijd vergist? Want hoe ongehoord scheef is het, voor reclame, die moet aantrekken, vormen aan te wenden, die ontzag en angst tot oorzaak, schrikaanjaging uit wanhoop verweer ten doel hebben, zooals die totems en beelden ten aanzien van booze geesten! Stel u voor dat men U uit het holle duister van zulke oogen in een verwrongen aschgrauw gelaat lokt naar een dassenwinkel of een café met damesbediening!
Laat ik U even vasthouden. Wendt U niet af, half geërgerd, half onverschillig! Vergist U niet, dit is niet zoo maar een mal verschijnsel. Dit is de roemruchtige intocht van de Kunst in het Leven, dit is de triomf der toegepaste kunst, de kunstnijverheid, na zooveel jaren van idealistisch streven en geduldige propaganda door handel en industrie in dienst genomen! Wij zijn er! Gaat er geen grilling van gelukzaligheid door onze leden? De zakenman is overwonnen, het publiek, het Beest dat publiek heet, tot zwijgen gebracht!
Men duizelt nog eenigszins. Scheen het niet jaren lang, alsof er een onoverbrugbare klove gaapte tusschen kunst en leven, den smaak, de verbeelding van den zakenman en van den artiest? En hebben ze nu niet plotseling elkaar gevonden? Krijgen we nog wel één drukwerk thuis, waarin niet de meer en meer gebruikelijke letter, een blok met een gaatje hier, of een blok met een gaatje daar, door haar onleesbaarheid de artistieke hand verraadt; zien we niet op de wagens der posterijen eenige in elkaar geschoven vierkanten van elementaire kleur met al de ongebreidelde fantasie eens kunstenaars een merk sigaretten aanprijzen, vertoonen niet bijna alle nieuwe groote gebouwen die opzichtige twijfelvormen, die den kwalijk verduwden invloed belijden van de genie-en-kweekende Amsterdamsche school?
Maar verklaar mij nu dit verschijnsel, gij philosophen, of paedagogen, of psychiaters, of wie anders daartoe aangewezen en bevoegd zijn: zoolang de kunst redelijk was, en naar het praktische streefde en zich het hoofd brak met het probleem van goedkoop en goed, vond zij den weg niet naar de maatschappij. Nu zij grillig is, en dwars-tegen-alles-in, en laatdunkend, nu zij met het materiaal omgaat alsof het niets kostte, een gevel beschouwt als een affiche en een stoel als een schilderij en een letter als een rebus, heeft zij het spel gewonnen. O Manet, welk een diep menschenkenner waart gij, met uw „épatez les bourgeois", waarnaar ge goddank, omdat de edele natuur sterker was dan de cynische leer, niet hebt gehandeld!

***

Wanneer een zekere verbazing over en een zekere tegenzin ten opzichte van de

tijdsverschijnselen tegelijk komen met de eerste grijze haren, moet men de kans onder de oogen zien, voor een ouden sok gescholden te worden, die niet meer mee kan. Ik heb dit naar behooren gedaan, en heb besloten, het erop te wagen. Want ik ben er eigenlijk lang niet zeker van dat het met deze verschijnselen heelemaal den natuurlijken weg gegaan is, ik ben genoeg kind van mijn tijd om te weten wat de reclame uitwerkt. Hoe het in Duitschland gesteld is, weet ik niet goed, en hoe het komt dat daar goede smaak en logica, en zelfs menschwaardigheid aan kant gezet zijn, maar ik weet dat hier de heerschappij en alomtegenwoordigheid van de excessen in de kunst het resultaat zijn van een handige en breedopgezette organisatie. En omdat ik weet dat de laatdunkende fantasterij in de gebruikskunst van heden alleen daarom over de geheele linie de baas is, wijl ze het verloop van zaken geforceerd heeft, heb ik wel moed dat de tijd mij gelijk zal geven en van oude sokkigheid en de daaraan verbonden kribbebijterigheid vrij zal pleiten.

Hoe tyrannieke minderheden in vakvereenigingen van bouwkundigen en kunstnijverheid niet alleen de groote groep onverschilligen in die lichamen, maar ook autoriteiten, groote zakenlui en andere particulieren aan hun zegewagen hebben weten te spannen, behoort tot de geschiedenis, die ik niet schrijven zal. Trouwens, wat komt dat er achteraf op aan? Ieder weet, dat het één bepaalde groep is, die thans, door een vernuftig stelsel van organisatie, over het gros der opdrachten, zelfs van rijk en gemeente beschikt, die de vaktijdschriften volkomen naar eigen willekeur redigeert, die prijsvragen aan officieele en andere lichamen opdringt, die adviseert, redigeert, intrigeert, afwijst en beschikt; die vreemde collega's ontvangt en ze een eenzijdig beeld geeft van het hier gepraesteerde.

Is dit alles op zichzelf niets nieuws en slechts een andere vorm van een zich, vooral in tijden zonder eigen houding voordoend verschijnsel, nieuw en wel van onzen tijd is daarbij de afwezigheid van een elementair fatsoensbegrip, dat vroeger geldend was.

Voor mij ligt No. 15 van het Bouwkundig Weekblad, zooals het geworden is uit samenwerking van Maatschappij van den B.N.A. en Architectura. Het blad heeft zich gehaast het schoone, gelijkzijdige vierkante formaat aan te nemen dat wij van Wendingen kennen, en dat zoo gezocht is omdat 't vóór onzen tijd om zijn onbruikbaarheid en leelijkheid altijd is vermeden. Een rechthoek vertoont het getal vijftien in een ornament van in elkaar gehaakte letters, die ik in alle richtingen voor mij heb gehouden zonder ze te kunnen ontcijferen, omringd door spichtige en vlakke letters waarbij alles anders is dan anders. In dit nummer vindt men drie groote foto's en een plattegrond van een zeer belangrijk gebouw, een gebouw welks totstandkoming inderdaad een evenement moet zijn voor de bouwkunst van onzen tijd. Het is een .... tuinhuisje (jammer van dat „je") aan de Koningslaan te Amsterdam. Dit tuinhuisje — verre van mij er een meening over te durven uitspreken — moet wel heel buitengewone eigenschappen bezitten, zooiets als een vondst en een creatie zonder gelijke zijn, als men bedenkt dat de ontwerper, als lid der redactie en bestuurder van een der vereenigingen alle denkbare redenen zou hebben gehad om zich van zulk een reclame voor zich zelf in het eigen orgaan te onthouden, te meer daar wekelijks zooveel foto's van soms monumentale gebouwen moeten worden teruggewezen.

Maar nu begin ik toch eigenlijk weer wel te gelooven dat ik bij mijn tijd ten achter ben ....

ONDERSCHRIFT VAN DE REDACTIE.

De Redactie kan dit artikel niet naast zich neerleggen, zonder een woord van ernstig protest te laten hooren tegen de wijze waarop de heer Veth gemeend heeft zijn critiek op de moderne kunst te moeten inkleeden.

Dat hij over de moderne kunst andere gedachten koestert dan wij, is begrijpelijk en het is dus ook verklaarbaar, dat hij zijn vermeende bezwaren tegen de moderne kunst uit.

Dat de heer Veth daarbij zijn leeftijd gebruikt om voor het publiek zijn woorden door den aureool van den ouderdom aan wijsheid te doen winnen, dit ook is ons begrijpelijk en verklaarbaar en is, dank zij 's Hemels zegen, zijn recht. Maar hij mist, als ieder criticus, het recht zijn critiek op de moderne kunst, nu deze critiek blijkbaar onmachtig blijkt den voortgang van die kunst tegen te houden, om te zetten in een campagne tegen de positie van de moderne kunstenaars in de maatschappij. Dit stelt hem moraliter buiten de orde van hen, die de kunst door hun critiek kunnen dienen. Maar hij heeft bovendien een jammerlijk figuur geslagen door met de noodige bedillerigheid een serie leugens, belasteringen en verdachtmakingen aan het adres van de moderne architecten neer te schrijven, die hem door enkele laffe malcontenten moeten zijn ingefluisterd. Want zoo moeten wij de beweringen noemen over het „vernuftige stelsel van organisatie", die het gros der opdrachten, zelfs van gemeente en rijk doet vloeien naar één bepaalde groep van architecten, die de vaktijdschriften volkomen naar eigen willekeur redigeert, prijsvragen opdringt, die adviseert, redigeert en intrigeert, die vreemde collega's bij het toonen der prestaties der Hollandsche architecten misleidt. Wij tarten den heer Veth zijn beweringen te staven met gegevens, waaruit de juistheid zijner zoo roekeloos neergeschreven algemeenheden documenteel zal blijken. De heer Veth moet laten blijken dat hij van de toestanden in het architectenberoep zelf volkomen op de hoogte is, wil hij zich niet schamen over de leugens, die niet één bepaalde groep van architecten, maar den geheelen architectenstand treffen. Want de suggestie, dat het hier zou gaan om één bepaalde groep, bestaande uit enkele met name te noemen personen, is misleidend.

Waar de heer Veth de „Amsterdamsche School" in één vol- en volle zin te zamen noemt met de kunstuitingen op de postwagens, blijkt dat hier onder „groep", de kunstenaars van de moderne gedachte worden bedoeld. Maar dit zijn de levende architecten tezamen, dat zijn zij allen, die naar nieuwe moderne vormen zoeken! En de architectenstand als geheel zal zich dan ook getroffen voelen door de insinuaties, die de heer Veth in zijn stuk heeft neergeschreven.

Ook in zijn critiek op ons weekblad heeft de heer Veth niet kunnen nalaten de reputatie van een der redactieleden ernstig te bekladden. Hij was zóó geheel oor voor al de wandaden onzer redactie, die zelfs iedere week foto's en teekeningen van groote monumentale bouwwerken weigert,(!) dat bij hem niet eens de mogelijkheid van een andere oorzaak der plaatsing van de groote foto's van het bewuste tuinhuisje dan een corruptieve neiging is kunnen doordringen. Wij zullen verder de critiek van den heer Veth laten voor wat zij is. De moderne kunstenaars weten thans wat zij te wachten hebben: de publicatie van lasterpraatjes, die hun levenspositie kan treffen. Maar waar voor de ontwikkeling van de moderne kunst veel strijd noodig is, zullen de moderne kunstenaars in hun strijd ook hen bestrijden, die veilig verborgen achter het verraderlijke struikgewas, door een beroepsjager hun giftige pijlen laten afschieten op hen, die in het open veld staan.

DE REDACTIE.

AFSCHAFFING VAN DE BORGSTELLING.

(Vervolg van pag. 209).

Bedoelde commissie heeft een in het bestek op te nemen bepaling geformuleerd, waarvan de inhoud luidt:

„Elke verplichting tot betaling vervalt indien de aannemer in gebreke is zijn verplichtingen na te komen.

De aanbesteder is bevoegd van den eersten termijn een bedrag van Fl. Z in te houden. Het nog niet betaalde deel van de aannemingssom, daaronder begrepen het ingehouden gedeelte van den eersten termijn, zal strekken om daarop te verhalen en daarmede te verrekenen alle kosten, schaden en interessen, hoe ook genaamd, welke de aanbesteder mocht lijden, doordat de aannemer zijn verplichtingen niet of niet behoorlijk is nagekomen of nakomt. Cessie of verpanding van zijn termijnen of vorderingen door den aannemer laten dit recht van den besteder onverkort en zullen dus in zooverre nietig en voor den aanbesteder niet verbindend zijn.

Is de aannemer in gebreke met de nakoming zijner verplichtingen, dan is de aanbesteder bevoegd het werk zelf af te maken of te doen afmaken voor rekening van den aannemer, met dien verstande, dat voor de kosten daarvan de aanbesteder verhaal kan nemen en kan verrekenen als bovenbedoeld."

Ik behoef U niet te zeggen, dat bij de door deze commissie aangegeven wijze van zekerheidsstelling, n.l. het inhouden van een zeker bedrag van den eersten termijn (hetgeen men ook een verkapte zakelijke borgtocht zou kunnen noemen) en eventueel ook het binden van een termijn aan een duidelijk begrip, m i n d e r verantwoordelijkheid op den architect, die de betalingsmandaten moet afgeven, legt, dan wanneer volgens het eerste geval een zekere overwaarde in het werk gelegen moet zijn, uitgedrukt in percentage van het te maken werk in verhouding tot een zeker percentage van de aannemingssom. Bij dit laatste geval zal de architect niet alleen mogen afgaan op gegevens, hem door den aannemer verstrekt, doch zal hij terdege uit eigen oogen moeten zien, de waarde der aangevoerde materialen, betaalde arbeidsloonen, den voortgang van het werk, moeten controleeren.

Volledigheidshalve vermeld ik nog, dat in het Bouwkundig Weekblad van 4 December j.l. door Mr. W. A. M. Cremers wordt betoogd, dat, gezien door een juridischen bril, opheffing van bouwborgtocht ongewenscht is, meer speciaal ter voorkoming van schade voor den aanbesteder bij cessieverleening op de aannemingssom, bij verpanding en bij beslag daarop waarbij dus een derde in het spel komt.

Schrijver is van meening, waar art. 1470 van het Burg. Wetboek geen compensatie toelaat ten nadeele der verkregen rechten van derden, de aanbesteder dan geen verhaal heeft op den aannemer voor geleden schade, boete, kortingen of dergelijken.

Bij het aandachtig lezen van het ruim drie bladzijden beslaande betoog des heeren Cremers kreeg ik het gevoel, dat schrijver het toch in hooge mate mis moest hebben, doch noch mijn wetskennis, noch mijn kennis van de uitspraken van den Hoogen Raad zijn van dien aard, dat ik met kracht van argumenten dit betoog zou kunnen ontzenuwen.

In het laatst verschenen B. W. komt echter de hierboven reeds genoemde architect-advocaat Mr. Rosenboom met een op de praktijk steunend contra-betoog, dat ik U gaarne, om het belang van de zaak, even in zijn geheel voorlees:

„In het vorige nummer van het Bouwkundig Weekblad wijdt Mr. W. A. M. Cremers eenige pessimistische beschouwingen aan de gevolgen der opheffing van den bouwborgtocht. Hij acht een waarborg in den een of anderen vorm onmisbaar voor den aanbesteder, speciaal met het oog op de gevaren, die voor dezen zouden voortspruiten uit eene cessie of verpanding van-, of een beslag op de aanneemsom.

Deze meening grondt hij op een tweetal stellingen, die mij echter niet juist voorkomen, evenmin als de daaruit door hem getrokken conclusies.

De eerste stelling is deze, dat korting van boeten op de aanneemsom niets anders is dan compensatie. Deze stelling wordt verder niet bewezen, en geldt dus blijkbaar

voor Mr. Cremers als een axioma. Het komt mij echter voor, dat hiermede het wezen van de boete of korting volkomen wordt miskend. Immers, het recht op de volledige aanneemsom staat tegenover de plicht tot volledige levering der overeengekomen praestatie. Die plicht omvat niet alleen de uitvoering van het werk, gelijk dit in bestek en teekeningen is aangegeven, doch bovendien, als essentieel element, uitvoering binnen den contractueel bedongen termijn. Wordt een werk te laat opgeleverd, dan heeft de aannemer niet ten volle verricht, hetgeen hij op zich had genomen, te zullen verrichten voor de aanneemsom, en kan hij dus ook geen aanspraak maken op de volle contra-praestatie. Teneinde nu later geschillen te voorkomen over de vraag, in hoeverre de contra-praestatie van den besteder mag verminderen, om evenredig te blijven aan de mindere praestatie van den aannemer, wordt vooraf in het contract van aanneming een bepaald bedrag vastgelegd, waarmede de aanneemsom vermindert, bijv. voor iederen dag, waarmede de opleveringstermijn wordt overschreden en de aannemer dus zijnerzijds minder praesteert, dan hij had aangenomen, te zullen doen.

Deze vermindering der aanneemsom, als aequivalent van de vermindering der praestatie van den aannemer, wordt in de AV en AAV dan ook terecht aangeduid als „korting", in welke terminologie reeds ligt opgesloten, dat hier geen sprake is van eene tegenvordering van den aanbesteder op den aannemer, doch eene inkorting, eene vermindering der aanvankelijk bepaalde aanneemsom.

Hetzelfde geval kan zich voordoen, indien de eindafrekening een saldo-minderwerk aangeeft, als gevolg van de omstandigheid, dat niet al het werk is uitgevoerd, gelijk dit aanvankelijk in het bestek was omschreven Ook een dergelijk saldominderwerk is niet eene tegenvordering van den besteder op den aannemer, doch eene reductie van de aanneemsom als aequivalent van het minder door den aannemer geleverde werk.

Om deze redenen acht ik ook de tweede stelling van Mr. Cremers onjuist, welke stelling luidt, dat de aannemer onmiddellijk na de gunning van het werk eene vordering op den besteder heeft tot het volle bedrag der aanneemsom, zij het ook dat deze vordering verbonden is aan eene tijdsbepaling of opschortende voorwaarde in dier voege, dat het bedrag pas opeischbaar is, zoodra het werk is opgeleverd.

In het midden latende, of de aannemer inderdaad reeds terstond bij de gunning eene vordering op den besteder krijgt, volgt uit het hierboven betoogde in ieder geval, dat van eene vordering tot het volle bedrag der aanneemsom nimmer sprake kan zijn, doch hoogstens van eene vordering tot een bedrag, gelijk dit bij de eindafrekening den aannemer zal blijken te competeeren, daarbij dus rekening houdende met de mate, waarin hij al-dan-niet de zijnerzijds toegezegde contra-praestatie ten volle heeft verricht, — derhalve van eene vordering ten bedrage van de aanvankelijk bepaalde aanneemsom, verminderd met een eventueel saldominderwerk en verminderd met eventueele kortingen terzake van termijnoverschrijdingen of andere in bestek, AV of AAV genoemde redenen.

Waar nu een der grondregelen van ons recht is, dat niemand meer rechten aan een ander kan overdragen, dan hij zelf bezit, kan dus ook een aannemer door cessie of verpanding van de aanneemsom niet meer overdragen, dan zijn recht op datgene, wat hij tenslotte bij de eindafrekening van den besteder zal blijken te vorderen te hebben. Mutatis mutandis geldt hetzelfde ook bij beslag, daar de aanbesteder nimmer verplicht is, meer aan den beslaglegger af te dragen, dan hij aan den aannemer schuldig is.

De rechten van derden komen bij deze opvatting geenszins in het gedrang. Immers, zij nemen niet over een vaststaande vordering, gelijk bijv. een vordering uit geldleening, doch een onzekere vordering, waarvan wij weten, althans moeten weten, dat deze bij de eindafrekening zal kunnen blijken lager te zijn dan het aanvankelijk bepaalde cijfer der aanneemsom. Dit is een risico, dat nu eenmaal onafscheidelijk verbonden is aan cessie of inpandneming van aannemersvorderingen, van welk risico de belanghebbenden zich vooraf behoorlijk rekenschap dienen te geven.

Wat tenslotte het beroep van Mr. Cremers op het arrest van den Hoogen Raad van 30 October 1919 betreft, komt het mij voor, dat deze beslissing voor het onderhavige geschilpunt van geen belang is. Bij dat arrest toch werd wel beslist, dat tegenvorderingen van den besteder op den aannemer, ontstaan na verpanding der aanneemsom, niet meer daarmede verrekend kunnen worden, doch over de fundamenteele vraag, of de boete te beschouwen is als een tegenvordering van den besteder op den aannemer, of als een vermindering van de aanvankelijk bepaalde aanneemsom, geeft dat arrest geen uitsluitsel, omdat die vraag niet aan den Hoogen Raad ter beslissing was voorgelegd."

Ook op dat punt kunnen wij gerust zijn. Het komt meer voor, dat advocaten het niet eens zijn, maar wij kunnen thans meer staan op het standpunt van Mr. Rosenboom dan op dat van Mr. Cremers.

Daarenboven komt het mij mogelijk voor een bepaling in het bestek, of eventueel in het contract op te nemen, waarbij de aannemer zich verbindt, geen aannemingssom of gedeelte daarvan te verpanden of daarop cessie te verleenen.

Wordt een dergelijke bepaling door den aannemer geaccepteerd, dan geeft deze blijk voldoende kapitaalkrachtig te zijn om het werk te financieren en zal beslaglegging vanzelf niet voorkomen.

Het eenige bezwaar, wanneer men het althans een bezwaar wil noemen, is gelegen in het feit, dat de architect, de moeilijkheid voelende om steeds omtrent de financieele en technische bekwaamheid van de minste inschrijvers voldoend betrouwbare informaties te verkrijgen, allicht geneigd zal zijn den principaal te adviseeren slechts aan te besteden bij uitnoodiging, omdat dan alleen die aannemers worden gevraagd in te schrijven, waarvan men met vrij groote zekerheid mag verwachten, dat zij in alle opzichten in staat zijn het onderhavige werk uit te voeren.

Van des aanbestéders zijde zou nu het bezwaar gemaakt kunnen worden, dat het werk misschien duurder zal uitvallen, doch m.i. behoeft dit geenszins het geval te zijn, wanneer de architect tevoren maar goed informeert, welke aannemers behoefte hebben aan werk en dientengevolge een scherp concurreerende prijs van hen verwacht mag worden.

Resumeerende zou ik dan ook willen vastleggen, dat faillissement van den aannemer of het laten liggen van het werk reeds thans niet zóó dikwijls voorkomt, dat het stellen van borgen gewettigd zou zijn en dit in de toekomst, nu geen borgen meer gevraagd zullen worden en het gehalte dus beter zal moeten zijn, in nog geringere mate het geval zal zijn.

Dat de afschaffing der borgstelling geen noemenswaardige bezwaren voor den aanbesteder mede brengt.

Dat alleen den architect wat meer werk wordt opgedragen en wat meerdere verantwoordelijkheid te dragen krijgt, hetgeen deze gaarne zal aanvaarden met de wetenschap, dat hij daardoor ons mooie vak op hooger plan brengt.

Ik spreek gaarne den wensch uit, dat 1 Januari a.s. de bouwborgtocht uit alle bestekken van werken voor particulieren verdwenen moge zijn en 1 Januari 1928 ook uit die van de gemeentelijke en rijksoverheid, al moet ik er, wat het laatste betreft, dadelijk aan toevoegen, dat het passeeren van een minsten inschrijver voor deze overheden veel moeilijker is dan voor een particulier, daar hem in dat geval een veel sterker brevet van onbekwaamheid of onvermogen wordt uitgereikt, hetgeen hem in zijn verdere loopbaan aanmerkelijk schade kan berokkenen.

M.H. Ik ben me wel bewust, vooral voor de vele ingewijden, die hier tegenwoordig zijn, niet veel nieuws verteld te hebben, doch wanneer ik bij deze voorlichting zou bereikt hebben, dat het vertrouwen van den aanbesteder zoowel in den architect als in den aannemer versterkt is, dan stemt dit tot tevredenheid.

Ik hoop van harte, dat na 1 Januari, tengevolge van het bindend besluit tot afschaffing van de borgstelling, een gezondere geest tot alle bij de bouwvakken betrokkenen moge doordringen, dan ben ik overtuigd, dat de verhouding onderling er in hooge mate mede gebaat zal zijn en de bouwkunst zoowel als de bouwkunde er de vruchten van zal plukken.

DE VERHOUDING VAN DEN ARCHITECT TOT DE SCHOONHEIDSCOMMISSIE.

DOOR J. Z.

(Vervolg van pag. 210).

Is het te betreuren dat de publieke opinie in het algemeen de instelling beschouwt als een barrière waarachter de begeerde bouwvergunning moet worden weggehaald, ook van de zijde der autoriteiten worden haar vaak moeilijkheden bereid.

De tegenstellingen die zich dan voordoen zijn echter te verklaren uit het verschil van taak van Gemeentebestuur en Schoonheidscommissie.

Een Gemeentebestuur kan, geleid door overwegingen van algemeen belang, komen tot het goedkeuren van een door een S.Cie verworpen project.

Bij een goede opvatting van haar taak door de Commissie zal het er echter in de meeste gevallen toe leiden dat de Cie zoodanige beslissing aanvaardt.

De totaliteit van het stadsbeeld, dat in zijn bestaanden vorm in het Centrum, in zijn groeiend stadium aan de peripherie, door het levend geslacht wordt onderhouden en geschapen, is aan de zorgen van het Gemeentebestuur en de hem adviseerende S.Cie toevertrouwd.

Het stadsbeeld is primair.

De samenstellende eenheden dienen daaraan ondergeschikt te zijn.

Deze opvatting moet de basis zijn waarop de architect zijn project baseert, voor de Schoonheidscommissie het richtsnoer waarnaar zij oordeelt.

Wat ten slotte dit oordeel betreft, eenmaal aanvaard de noodzakelijkheid van Schoonheidscommissie's zijn ook conflicten onvermijdelijk. Onaangenaam is en blijft over een project een uitspraak die in zijn gevolgen totale omwerking kan meebrengen.

Toch is het oordeel van S.Cie gemiddeld veel milder dan de critiek van Architecten onderling.

Een S.Cie mag de moeilijkheden niet uit den weg gaan.

Zeker is in de meeste gevallen de overheid liever gediend van een soepele Commissie die langs den weg van „Bauberatung" of door al te „schappelijk" optreden het lastige afkeuren omzeilt, de Bouwkunst is evenwel met zulke opvattingen het allerminst gediend.

Fout reeds acht de spreker de in den laatsten tijd meermalen gevolgde werkwijze van het persoonlijk adviseurschap, waarbij aan één lid der Cie de afhandeling van een project wordt gedelegeerd.

Zoodra een goedkeuring resultaat is van de verhouding van persoon tot persoon is de betreffende aangelegenheid aan het algemeen oordeel van de Schoonheidscommissie onttrokken.

Een aantal van drie is dan ook wel het minste, — maar tevens ongeveer het maximum aantal leden voor een goede beoordeeling te achten.

Met een woord van dank voor het aandachtig gehoor eindigt de Heer Blaauw zijn inleiding en stelt de gelegenheid tot debat open.

De Heer Verkruysen zegt de uiteenzetting met belangstelling te hebben aangehoord.

Naar zijn meening culmineeren de moeilijkheden met S.Cie in de beoordeeling. Er is groote, tegenstrijdigheid in de opvattingen over de wijze waarop de S.Cie haar taak moet opvatten, over de werkwijze, het oordeel: Dit laatste is mysterie, een S.Cie oordeelt zelf (benaderend gesproken) naar een embryonaal stijlgevoel.

Niet in deze lijn bewegenden zullen zich dus stooten, parallel gaanden zullen in oppositie wegsmelten.

De Heer Blaauw antwoordt dat hij over het oordeel niet veel heeft gezegd, wetmatigheid is moeilijk te betrachten; inplaats van embryonaal stijlgevoel zou hij liever willen spreken van eeuwige wetten.

Den Heer Staal is van eenige steekhoudende argumenten van de zijde van de Architecten tegen de S.Cie eigenlijk nimmer iets gebleken.

Wel zijn, betreurenswaard genoeg, de Architecten tot heden steeds in gebreke gebleven de zaak der S.Cie tegen openlijk of bedekt gestook te verdedigen. De geschiedenis van eind 1925 n.a. van de bekende voorstellen van het raadslid Mr. van den Bergh is ten minste de oorzaak te achten dat het prestige der S.Cie danig ondergraven is en de zaak een aardig eind in de richting van een ambtenarencommissie is gedreven.

De Heer Blaauw merkt op dat de aanvallen van de Architecten op het instituut door de ambtenaren, die ongaarne particulieren in hun sfeer dulden, eerder zijn aangewakkerd dan bestreden.

Van zeer slechten invloed is de opspraak, waarin de Amsterdamsche Schoonheidscommissie indertijd is betrokken, voor het geheele land geweest, getuige de ingestelde regeling in de Gemeente Rotterdam, waar een officieele ambtenaarscommissie gevelontwerpen ter beschikking van bouwondernemers stelt.

De Heer Warners vindt dit laatste systeem nog niet zoo verwerpelijk, het is misschien nog te verkiezen boven de Amsterdamsche opvattingen, waarbij de ontwerper veelal niet weet waar hij aan toe is.

De Heer Blaauw merkt op dat deze zienswijze die eens bouwondernemers kan zijn, maar een beoefenaar der Bouwkunst onwaardig.

De Heer Warnars geeft dit toe maar handhaaft zijn bezwaren tegen de werkwijze te Amsterdam. Hij betoogt de wenschelijkheid van een systeem van beoordeeling waarbij de individueele opvattingen van ontwerpers binnen het raam van een bepaald silhouet zooveel mogelijk zouden worden vrijgelaten, van Renaissance tot de meest moderne stroomingen toe.

Overigens meent hij dat er sterke aanwijzingen zijn dat ontwerpers worden gedwongen tot het toepassen van bepaalde bouwelementen, b.v. in de uitbreiding Zuid, de kappen.

De S.Cie zou ook de ontwerpers meer vrij moeten laten in de detailleering, zij mag niet mede-detailleeren.

De Heer Eibink merkt op dat bij beoordeeling van een project de ontwerper vaak nadere aanduiding van bezwaren verzoekt en op die wijze als vanzelf bemoeiïng van de Cie met detailleering uitgelokt wordt.

Overigens is hem niet bekend, en komt hem onwaarschijnlijk voor, dat een Cie bepaalde bouwelementen dwingend voorschrijft.

De Heer A. Kramer brengt in het midden dat bij de gevolgde werkwijze in Zuid voorbeelden te over aan te wijzen zijn van dwang tot het maken van kappen.

Een kap is in veel gevallen een bouwvorm die economisch niet te verantwoorden is, en leidt, zooals in Zuid op vele plaatsen te zien is tot slechte en gewrongen oplossingen, die niet genoeg te laken zijn.

De Heer Bruin herinnert zich den titel des inleiders en vindt het zaak terug te gaan tot den oorsprong, het geval breed te bezien en niet van de vergadering een klachtenbureau te maken. Hij vindt het even jammer dat de inleider niet van te voren zijn onderwerp in den vorm van stellingen ter kennis van de leden heeft gebracht.

Hij vraagt zich overigens met den Heer Staal af waarin de klachten en bezwaren, naast die welke indertijd door den Architect Ingwersen zijn geformuleerd, eigenlijk bestaan, omdat de inleiding z.i. te beschouwen is als een weerslag op openlijke en bedekte aanvallen op de S.Cie.

De Heer Blaauw zegt naar aanleiding van de opmerkingen van den Heer Kramer dat het moeilijk debatteeren is over bezwaarlijk te controleeren detailquestie's.

De Heer Kramer, antwoordende, geeft dit toe. In beginsel zal iedereen het met de inleiding van den Heer Blaauw, het wezen der S.Cie betreffende, eens zijn.

Het kernpunt der zaak is echter voor de Architecten in hun persoonlijke aanraking met de Commissie gelegen, in de zakelijke practijk.

Dit heeft er b.v. toe geleid dat sommige architecten op een gegeven moment in de questie Ingwersen diens zijde kozen.

De Heer de Bie Leuveling Tjeenk zegt het met de inleiding van den Heer Blaauw niet geheel eens te zijn inzake de ontstaansreden van de S.Cie's.

Vroeger eeuwen hebben ons Bouwkunst nagelaten, ontstaan zonder bemoeiïng van Commissie's. Z.i. is de drang naar het instellen van S.Cie's te danken aan het toenemend aantal onbevoegden.

Wanneer onbevoegden kunnen worden uitgeschakeld kan de S.Cie vervallen.

De inleider zegt daarop het maar ten deele met den Heer Tjeenk eens te zijn.

De S.Cie is een organisatorisch middel te achten om te waken voor de belangen van Bouwkunst, een middel dat in onze moderne Maatschappij met haar ver doorgevoerd individualisme en specialiseering, in den chaos van meeningen en stroomingen een vaste basis moet geven.

Niet uitsluitend bij de architecten, maar ook onder de massa ontstond een drang naar de instelling van de S.Cie.

De Architecten hebben oorspronkelijk den organisatievorm aangegeven, en zijn, aanvankelijk nog niet geheel de consequentie's doorziende, aan dezen vorm thans gebonden.

De Heer Tjeenk vraagt daarop of bekend is, hoe het in het buitenland gesteld is.

De Heer Blaauw antwoordt dat Parijs in zijn stedebouwkundige verschijning onder sterk imperatieven invloed van een Commissie is ontstaan.

Berlijn heeft ook een Commissie, voor zoover bekend echter meer in den vorm van Bauberatung.

De Heer Warners stelt de vraag hoe de Heer Blaauw zich, gehoord de bezwaren die ter vergadering zijn ontwikkeld, de werking van de S.Cie denkt.

De Heer Blaauw antwoordt dat de practisch maatschappelijke kant van een zaak of onderneming veelal in conflict zal komen met de ideeele zaak van de schoonheid, een conflict dat niet te vermijden is en moet worden uitgestreden.

De Heer Warners wenscht hierna nog de meening te vernemen van den inleider over bepaalde detailquesties zooals die door den Heer Kramer naar voren zijn gebracht, b.v. over de kappen in Zuid.

De Heer Blaauw antwoordt dat het niet de bedoeling is geweest een wellicht onvruchtbare discussie over detailpunten aan te gaan, maar het vraagstuk in zijn geheel onder de oogen te zien.

Daar geen der aanwezigen meer het woord verlangt, verklaart de Heer Blaauw dit punt der agenda voor afgehandeld, onder dankzegging voor de betoonde belangstelling.

INGEZONDEN. DOOR Ir. A. H. VAN ROOD.

Waarde Bremer,

Ik heb inderdaad, zooals je hoopt, het programma bestudeerd, van de prachtige duinen met het Hollandsche land daarachter genoten en me vaak grondig verdiept in de aan een watertoren te stellen eischen: ik heb er tot nu toe drie ontworpen, en aan deze prijsvraag mede gedaan. Maar ik kan het niet met je beschouwingen eens zijn, gedeeltelijk omdat ik sentimenteel identiek noem met valsch gevoel, onecht gevoel en omdat ik een vorm pretentieus vind welke niet gegroeid is uit de opgave maar uit voorop-gezette zelf-verheerlijkende bedoelingen.

Dat is niet het eigenlijke van ons meeningsverschil; dat eigenlijke is niet het gevolg van een andere woordenkeuze, maar gaat veel dieper. Wij beiden laten nu maar even buiten beschouwing in hoeverre onze kinderlijke onbevangenheid bij het gebruiken van de woorden „mooi" en „schoon" beteugeld moet worden. Ik meen dat wij in dezen kenteringstijd een ontzaglijke verantwoordelijkheid hebben te dragen: wij moeten ècht bouwen, en geen coulissen opzetten, op straffe van te vergaan. Echt bouwen wil zeggen dat een woning een tehuis voor menschen — geen monument, maar óók geen woonmachine! — moet zijn, dat een auto een auto — geen landauer zonder paard — en dat een watertoren geen kruittoren voorstelt.

Als we kinderscholen en volkswoningen ontwerpen als burchten, en watertorens als. . . . zie boven, dan zijn we weer teruggegleden in het moeras van 1850 en daaromtrent, toen Italiaansche paleizen opgeld deden als straatgevels voor speculatie-bouwers-huizen èn van Ministeries, met alles wat je daartusschen kunt denken.

„Rationeel", je zult het met me eens zijn, is een bedenkelijk woord geworden; dat woord vereenigt volstrekt niet alle eischen waaraan ons werk moet voldoen; ik protesteer alleen als onwaarachtigheid lof oogst. Zeker, ik ken wel watertorens die niet onredelijk maar wel afschuwelijk zijn. Dat zegt niets.

De opgave van deze prijsvraag was juist om niet onredelijk en toch schoon te zijn. En nu komt het conflict, de bittere strijd die de uiting is van onze gebondenheid aan de stof: niet alle bouwkunstige opgaven maken volledige schoonheid mogelijk!

Dat hebben we te erkennen, en daar hebben we ons bij neer te leggen. Ik herinner me een voordracht van Roland Holst, nu ongeveer vijf en twintig jaar geleden gehouden voor „Practische Studie" in Delft, waarin hij liet zien dat Berlage's beurs zooveel mooier zou zijn geworden als niet de eisch gesteld was van kleine kantoren langs de Damrakzijde; want dan hadden de groote zalen naar buiten kunnen spreken. Had Berlage nu die kleine kantoren moeten wegdoezelen? Neen! Het is volkomen juist dat de gegevens voor dezen toren een ongunstige verhouding van kop tot voet stelden. En daarom verdient dàt ontwerp een prijs waarbij vormen geteekend zijn die dit euvel tot een minimum reduceeren; en niet het ontwerp dat deze moeielijkheid ontloopt door het omhangen van een oneigenlijke cache-misère.

ONTVANGEN BOEKWERKEN.

BETONWEGEN, door P. W. Scharroo, Kapitein der Genie. N.V. Moorman's periodieke pers.

Kapitein Scharroo heeft in den jaargang van „Het Bouwbedrijf" 1926, Nos. 2—4, eenige artikelen gewijd aan de beteekenis, de toepassing en de vervaardiging van betonwegen. Ook heeft hij over dit onderwerp eenige lezingen gehouden voor afdeelingen van den Nederlandschen Aannemersbond, het Civiel en Bouwkundig Studentengezelschap „Practische Studie" van studenten aan de Technische Hoogeschool te Delft enz.

Deze beschouwingen heeft de schrijver in een handig boekje verzameld en naar de volgende zes hoofdstukken ingedeeld:

I. Het verkeer en de weg.
II. Betonwegen in het buitenland.
III. Constructie en Samenstelling.
IV. Uitvoering.
V. Bijzondere constructies.
VI. Onderhoud van betonwegen.

Nu in den laatsten tijd het spoorwegverkeer meer en meer door het automobielverkeer wordt overgenomen, is het maken van een goed wegennet een vraagstuk van den eersten rang geworden, en waar wij in vergelijking met het buitenland zijn achtergebleven in de uitvoering van een wegennet, dat naar inrichting en constructie aan de eischen van het moderne

verkeer voldoet, daar is — aldus de schrijver — het maken van goede wegen een algemeen volksbelang, dat met zorg moet worden behartigd en waarvoor elk Staatsburger zich een offer moet getroosten, een offer, dat trouwens zijn rente ruimschoots zal afwerpen.

De factoren, welke invloed uitoefenen op de materiaalkeuze van den weg, vallen volgens den schrijver gunstig voor den bouwer uit.

De betonweg heeft een groot droogvermogen, slijt weinig en gelijkmatig af. De verkeersweerstand welke een voertuig moet overwinnen, is voor den betonweg lager dan zelfs voor den asphaltweg. Het oppervlak van den betonweg blijft ook bij warm weder stroef en geeft weinig stofvorming. De onderhoudskosten van den betonweg blijven bij groote duurzaamheid beperkt. Ook de totaalkosten van aanleg en onderhoud vallen gunstig voor den betonweg uit in vergelijking met andere constructies.

De schrijver legt er echter den nadruk op, dat het maken van een betonweg alleen aan volkomen deskundige leiding mag worden toevertrouwd, omdat anders het gevaar groot is, dat er gebreken ontstaan, grooter dan bij andere wegconstructies. Wij zullen uit het boekje niet meer overnemen, doch bevelen het aan ieder, die belang stelt in de ontwikkeling der wegentechniek en de invloed daarvan op onze volkswelvaart ter lezing aan.

Eenige constructieteekeningen en graphieken en vele foto's verlevendigen den tekst. H. H.

Fr. NIETZSCHE.

De kunstenaars verheerlijken voortdurend — zij doen niet anders —: en wel al die toestanden en dingen, van welke de roep uitgaat dat bij hen en in hen de mensch zich eenmaal goed of groot of dronken of vroolijk of wel en wijs gevoelen kan. Deze kleur van dingen en toestanden, wier waarde voor het menschelijk geluk beslist en vastgesteld is, zijn de

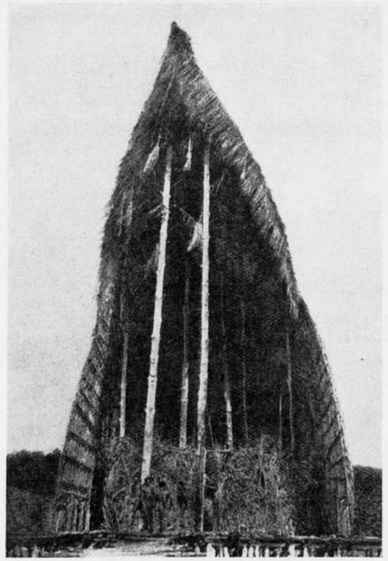

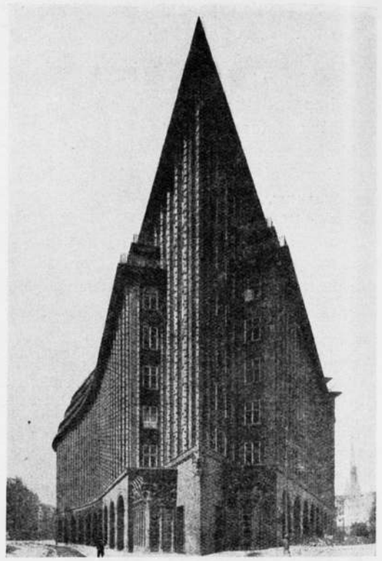

..... VORMEN, DIE DEN ARCHITECT TE DENKEN GEVEN.

onderwerpen voor kunstenaars: zij liggen voortdurend op den loer dergelijke te ontdekken en ze te leiden binnen de grenspalen der kunst. Ik bedoel: zij zelf zijn niet de schatters van het geluk en de gelukkigen, maar zij verdringen zich steeds in de nabijheid dezer taxateurs met de grootst mogelijke nieuwsgierigheid en blijdschap, om zich deze schatten aanstonds ten nutte te maken..... Zoo zullen zij, wijl zij behalve hun ongeduld ook de krachtige longen van den heraut hebben en de voeten der hardloopers, steeds ook onder de eersten zijn, die het nieuwe goed verheerlijken en vaak zal het schijnen of zij het zijn, die het 't allereerst goed prijzen en als goed taxeeren. Dit is echter, zooals ik zei, een dwaling: zij zijn alleen vlugger en luidruchtiger dan de werkelijke taxateurs. — En wie zijn dit dan? —

Het zijn de rijken en luiaards.

COPIEEN. Niet zelden ontmoet men copieën van groote mannen; en de meeste menschen, zooals dit ook met schilderijen het geval is, houden meer van de copieën dan van de origineelen.

TENTOONSTELLINGEN.

AMSTERDAM. Kunstzaal M. J. Citroen, Weteringschans 221. Tentoonstelling van werk van den heer Louis Saalborn.

Sted. Museum. B.K.I. Grafisch werk Cordon Graig. Onafhankelijken.

Kunstzaal „En Vogue", P. C. Hooftstraat 122. Aardewerk van Lanooy, Kunstweefwerk Semey.

'S-GRAVENHAGE. Gemeente Museum. Islamische Kunst, tot 3 Juli.

Kunstzaal d'Audretsch. Stillevens.

„de Bron" Beeldhouwwerken door Chris Agterberg, tot 16 Juni.

HAARLEM. J. N. de Bois, teekeningen van Moderne Meesters, tot 30 Juni.

ROTTERDAM. Huize van Hasselt, Schiedamschesingel 35. Tentoonstelling van werk door Paul Schultze, tot 24 Juni.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD EN ARCHITECTURA

COMMISSIE VAN REDACTIE: H. TH. WIJDEVELD VOORZITTER, J. P. MIERAS SECRETARIS-REDACTEUR. H. C. VERKRUYSEN REDACTEUR. C. J. BLAAUW, WIEGER BRUIN, J. C. MEISCHKE, C. B. POSTHUMUS MEYJES, Ir. A. J. VAN DER STEUR. RED.-ADRES WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM, TEL. No. 36736 POSTGIRO No. 122568. ABONNEMENTSPRIJZEN BIJ VOORUITBETALING VOOR NEDERLAND f10.—, BUITENLAND f15.— 'S JAARS. ADVERTENTIËN 1—6 REGELS f2.50, ELKE REGEL MEER f0.40. BIJ CONTRACT BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN. UITGEVERS EN BUREAUX VOOR ADMINISTRATIE MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5, DEN HAAG.

18 JUNI 1927. No 25

VERSLAG VAN DE VERGADERING VAN DEN GEWESTELIJKEN KRING AMSTERDAM OP WOENSDAG 27 APRIL 1927.

DOOR J. B. G. W.

HET VRAAGSTUK VAN DEN ARCHITECT-BOUWER NAAR AANLEIDING VAN DE GEWIJZIGDE VERHOUDINGEN IN DE BOUWWERELD, INGELEID DOOR DE ARCH. GRATAMA EN BLAAUW.

De heer Gratama ving zijn beschouwing aan met er op te wijzen, dat het vraagstuk: hoe moet de positie van den architect zijn in den huidigen massa-woningbouw, van het grootste belang is, in de eerste plaats voor de kwaliteit van den woningbouw zelf, in de 2e plaats om de architecten-zelf. Spreker verwees naar zijn artikel in het Bouwk. Weekblad, eenigen tijd geleden gepubliceerd, en zou de belangrijkste punten hieruit nog eens nader bespreken.

Zooals bekend is, maakt de eigenbouwer heden ten dage het grootste deel van het bouwen in het algemeen uit; en eveneens is het bekend, dat de medewerking in deze van den architect zeer gering is. Het gevolg is, dat de woningbouw nog niet op het peil staat, dat hij kan bereiken. Voor den oorlog was de woningbouw geheel in handen van eigenbouwers, zonder eenige medewerking van architecten. De minderwaardige resultaten hiervan zijn overbekend. Tijdens en na den oorlog was de overheid gedwongen het geweldig woning-tekort te bestrijden; zij gaf hierbij leiding en financieelen steun en zorgde er voor, dat de architect bij den vereenigingsbouw mede een belangrijke rol kreeg. Deze positie van den architect was inderdaad een goede; maar zoo spoedig de overheidsbemoeiingen gewijzigd werden en de particuliere bouwers in plaats van de woningbouwvereenigingen door de overheid financieel werden gesteund werd de invloed van de architecten direct veel geringer, doordat de eigenbouwer feitelijk liever geheel eigen baas wou blijven, en de medewerking van den architect niet wenschte.

De overheid stelde echter voor het uiterlijk der woningen eischen van welstand, zoodat de eigenbouwers wel gedwongen werden de gevels door architecten te laten ontwerpen; echter de uitvoering dezer gevels geschiedt niet onder verantwoordelijkheid van den architect, maar den eigenbouwer.

De z.g. schortjes architectuur ontstond, en veel verder zijn wij tot heden nog niet en verder wil de overheid ook niet gaan, gezien het voorstel van Mr. v. d. Berg in den Amsterdamschen Raad, behelzende o.a. dat bepaalde stadsdeelen, door bepaalde architecten zouden worden behandeld, welk voorstel in dit opzicht niet werd aangenomen. De overheid wil den particulieren bouwer zoo vrij mogelijk laten, en het voorstel van de zijde der architecten om de eigenbouwers te dwingen, dat de architecten ook de plattegronden en het interieur zullen behandelen, had heelemaal geen kans aangenomen te worden.

De overheid heeft in Amsterdam de stedenbouwkundige leiding nu goed georganiseerd; maar wat de bouwwerken-zelf betreft, stelt zij alleen eischen van welstand voor het uiterlijke en stelt verder algemeene bouwtechnische eischen; zwak is haar invloed op een goede architectonische uitvoering van de gevels en nog zwakker is haar invloed op den plattegrond en het interieur der gebouwen.

Wat in Amsterdam desondanks bereikt is, is beter dan in andere steden in ons vaderland; de schortjes architectuur was een begin, maar het zou volkomen onwaardig zijn voor ons architecten, als wij het hierbij laten. De architect moet het geheele gebouw ontwerpen en beheerschen en vooral de uitvoering medeleiden, eerst dan kan een goed sociaal en aesthetisch resultaat ontstaan.

De eigenbouw is hoogst belangrijk in A'dam; zij beheerscht misschien wel 80% van de nieuwe stadsgedeelten. De rol hierbij van de architecten is zeer ondergeschikt; spreker verwondert er zich over, dat de architecten niet eerder middelen beraamd hebben, om aan dezen, voor de architecten onduldbaren, toestand een einde te maken. Het is onze plicht alles in het werk te stellen, om onze positie op dit belangrijke en uitgebreide veld van architectuur te verbeteren, en wel zoo spoedig mogelijk, want anders zijn de nieuwe steden gebouwd, zonder onze volle medewerking.

Welke middelen staan ons in deze ten dienste?

De overheid heeft door hare welstandsbepaling voor het uiterlijk der gebouwen onze hulp noodig. Wij zouden de overheid de verplichting kunnen opleggen, dat een eigenbouwer gedwongen wordt de platte-

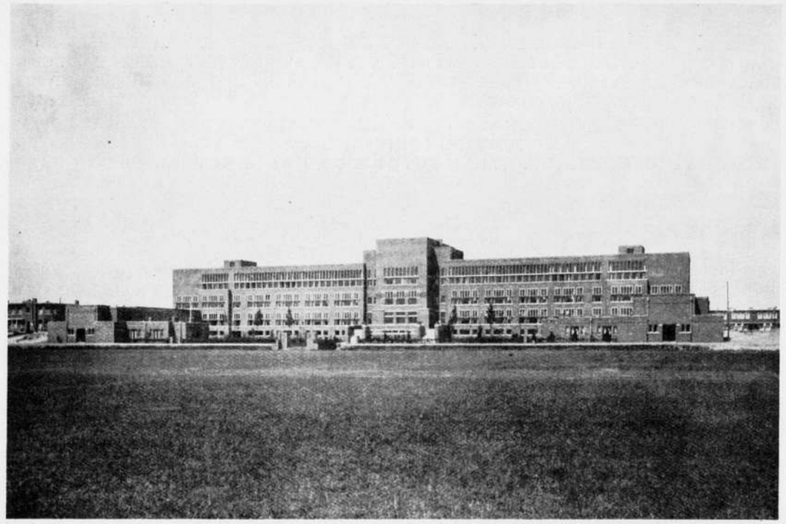

SCHOOLGEBOUW. GEMEENTEWERKEN 'S-GRAVENHAGE.

gronden, achtergevels, het interieur goed te verzorgen, wat dus wil zeggen, dat hij een architect tot hulp moet nemen. Doet de overheid dit niet, dan zouden wij kunnen afspreken, verdere medewerking te weigeren, dus te staken. Echter is dit middel weinig practisch; het resultaat zoude zijn, dat tijdelijk eenige stagnatie in den bouw ontstaat, maar dat al spoedig de overheid dan zal laten bouwen zonder welstandsbepaling.

De beste oplossing wordt bereikt, wanneer de overheid goed gaat beseffen, dat de woningbouw een hoogst-belangrijke, algemeene sociale beteekenis heeft en dáárom beschermd moet worden, gelijk bijv. de openbare gezondheid, zoodat de samenleving de bevoegden, de architecten, een positie, overeenkomstig hun bekwaamheid, bij dezen woningbouw gaat geven. Wel gaat onze samenleving al eenigszins in deze richting, maar het is nog zeer gering en het zou veel te lang duren, als wij moesten wachten, tot werkelijk de bouwer verplicht wordt met een architect samen te werken.

De architecten moeten ten spoedigste ingrijpen met die middelen, welke in de huidige samenleving mogelijk zijn; en naar sprekers meening is het eenige middel een volledige samenwerking met den eigenbouw.

De eigenbouw wordt beheerscht door 3 hoofdfactoren: de financiën, de architectuur en de uitvoering, waarbij onder architectuur verstaan moet worden de geheele sociale, technische en architectonische verzorging van de woning. In het algemeen is de architect geen specialiteit als koopman, of als uitvoerder, d.w.z. uitvoerder in den zin, zooals een eigenbouwer of aannemer het is, dus in zake practische organisatie van het bouwen, omgaan met het werkvolk, loon-bepaling,enz. Bij een eenigszins belangrijk complex woonhuizen zijn de functies en werkzaamheden, te veelsoortig en te veel, dan dat zij door één persoon goed behartigd zouden kunnen worden. Daarom moet een dergelijk bouwwerk geleid worden door 3 specialiteiten: een voor de financiën, een voor de architectuur, een voor de uitvoering, welke 3 samen een drie-eenheid moeten vormen, dus elk der 3 gelijkwaardig en gelijkberechtigd. Hoe deze gelijkberechtigdheid verkregen wordt, is nader onder het oog te zien; in het algemeen zal deze bereikt moeten worden, door over elk der 3 een gelijk aantal aandeelen in de Bouw Mij. te geven. Het bedrijfskapitaal zal, als men klein begint, niet groot behoeven te zijn. Ook kan de architect voor de oprichting van de Bouw Mij. als belooning om zijn z.g. goodwill een aantal aandeelen krijgen; of hij kan een zeker salaris ontvangen met de rechten van medezegging der anderen. Zooals gezegd, dat valt nader te onderzoeken; hoofdzaak is echter, dat de architect niet uitsluitend in dienstbetrekking tot de Bouw-Mij. staat, dus in de positie van architect-adviseur. Want in dit geval is zijn invloed te gering, en zal, zelfs bij de beste bedoeling der 2 andere specialiteiten, zoowel de financieele als de uitvoeringsmacht onbewust te veel overheerschen, wat ten nadeele komt van de architectuur.

Natuurlijk moeten de 3 specialiteiten, hoewel elk krachtig is op zijn eigen speciaal gebied, toch samen en elk afzonderlijk den wil hebben, het beste te bereiken, wat in de huidige omstandigheden bereikt kan worden. Er moet dus een voortdurend overleg en een voortdurend begrijpen van elkaars opvattingen plaats hebben. In den beginne zal dit niet zoo gemakkelijk gaan, maar al spoedig zal bij intelligente en ruim-ziende bouwers een zeer goede samenwerking met den architect mogelijk blijken. Nogmaals: de architect moet hier niet in dienst-verhouding zijn; dan wordt hij ten slotte buiten de belangrijke beslissingen en al spoedig buiten de belangrijke besprekingen gehouden. Dan blijft zijn wil te ondergeschikt en wordt dus het resultaat in een bouw te eenzijdig.

Spreker heeft medegewerkt, dat een dergelijke combinatie werd gesticht, namelijk de Bouw Mij. H.A.G.A. en spreker heeft, naar zijn meening, reeds goede resultaten hierin bereikt. Hij heeft zich uit de combinatie terug getrokken en is teruggegaan tot de positie van architect-adviseur bij de H.A.G.A. uitsluitend met het doel, in den B.N.A. te kunnen blijven ten einde dáár te blijven ageeren om een betere positie van den architect bij den eigenbouw.

Komt de B.N.A. niet spoedig tot een oplossing van het vraagstuk bouwen, dan voelt spreker zich gedrongen weer in de positie van architect-bouwer te treden, want de voordeelen, die deze positie bieden voor verhooging van het bouwvak en van den architect zelf zijn veel belangrijker dan de enkele nadeelen, die aan deze positie verbonden zijn.

Tot die voordeelen behoort in de eerste plaats het volledig medewerken bij het nemen van initiatief, dus de bepaling van de plaats waar gebouwd zal worden, en wat er gebouwd zal worden. Deze belangrijke beslissingen neemt heden-ten-dage de eigenbouwer in het algemeen alleen, in overleg met de overheid. De intelligentie van den architect spreekt dan niet mede bij een dergelijke, uit een sociaal oogpunt zoo belangrijke beslissing.

..Samenvattend zeide spreker, dat het ideaal is: de overheidsbemoeiing, waardoor de architect zijn vaste functie krijgt in de samenleving. Om hierop te speculeeren en af te wachten, acht spreker onvruchtbaar en den architect onwaardig. Wij moeten ons belangrijk arbeidsveld van den woningbouw volledig beinvloeden en wel zeer spoedig!

De door spreker geschetste positie van architect-bouwer moge dan niet het ideaal zijn, zij is goed en zij kan steeds beter worden, wanneer meerdere architecten die positie gaan innemen. Die positie heeft het eminente voordeel, dat zij een direct en krachtig middel is om in te grijpen. Spreker is overtuigd, dat, wanneer bijv. 5 goede architecten zijn voorbeeld zouden volgen, al heel spoedig in ons geliefd Amsterdam de goede invloed op den woning-

SCHOOLGEBOUW. GEMEENTEWERKEN 'S-GRAVENHAGE.

bouw te bemerken zou zijn. Men vergete niet, dat concurrentie — in — kwaliteit een zeer belangrijke rol bij den eigenbouw speelt. Wanneer dan ook die 5 combinaties met de 5 architecten beter werk maken, zullen daardoor de andere bouwers gedwongen worden hun woning kwaliteit te verhoogen. Zullen zij niet achter blijven, d.w.z. willen hun woningen niet te lang leeg staan, of moeilijker verkoopbaar zijn. Spreker blijft de positie van architect-bouwer voor dezen tijd het eenige — krachtige en het eenige — mogelijke middel voor verbetering worden.

De Heer Blaauw, hierna het woord verkrijgende, acht het juist, dat door deze bespreking gelegenheid wordt gegeven het vraagstuk van den architect-bouwer en den architect-adviseur nogmaals in den breede te beschouwen, zonder dat er besluiten op behoeven te volgen. Alleen aantoonen de zwakke zijden van den architect-bouwer is niet voldoende; ook de kwalen in de positie van den architect-adviseur kunnen onder het oog gezien worden, teneinde tot een bevredigende oplossing te kunnen geraken.

De door den Heer Gratama aangeduide oplossing: de architect-bouwer, is zeker niet de eenige oplossing voor de moeilijkheden, welke in de positie van den hedendaagschen architect zijn gelegen.

Beschouwen wij de positie van den architect, zooals deze is geconsolideerd in den B.N.A., dan zien wij den architect als een b o u w e r. Zien we hem uitsluitend als adviseur, dan doen we hem tekort. Wanneer een kapitaalkrachtig particulier voor een of ander doel een gebouw noodig heeft, dan gaat hij bouwen en daartoe assumeert hij zich den architect als vertrouwensman, die dan voor en namens den particulier (lastgever) b o u w t. De architect kan bij de uitvoering van den bouw verschillende methode's volgen, als: openbare of gesloten aanbesteding of ook bouw in eigen beheer. De architect bouwt dus voor zijn lastgevers en wendt daarbij al zijn kennis en ervaring ten volle aan, teneinde alle factoren tot hun recht te laten komen: de techniek (qualiteit), de doeltreffendheid, de economie en het uiterlijk.

Beheerscht hij één dezer factoren niet of niet voldoende, dan is hij niet een goed architect.

Deze positie van den architect is uiteraard een onafhankelijke: hij heeft geen ander belang dan dat van zijn lastgever èn dat van het maken van een alzijdig goed gebouw. Zuiver is, dat de architect in deze positie uitsluitend een vooraf en algemeen vastgesteld honorarium (geen salaris) en geen winst ontvangt. Hierdoor is vanzelf uitgesloten, dat de architect andere factoren zwaarder zal laten wegen dan die welke den bouw alzijdig bevorderen.

De architect vervult daarmede tevens een sociale taak, want het gebouw is door zijn een menschenleven overtreffenden duur èn door zijn deel-zijn van de stad (makende het stadsbeeld) in zekeren zin algemeen bezit. Belangen van principaal en van de geheele samenleving vallen dus samen. Bij het systeem van aanneming vormt de architect tevens (door zijn belangeloos toezicht) een gezonde barrière tegen ongemotiveerd winstbejag, dat de qualiteit van het gebouw kan schaden.

Deze positie van den architect is de grondslag van den B.N.A., die door algemeen geldende regelen vast te stellen, het beginsel gemaakt heeft tot de onder architecten geldende vakmoraal.

De beteekenis van een B.N.A. ligt juist in dit vereenigen van de personen, die elk voor zich, menschen zijn, tot den sterken band van een onderling omschreven beginsel, dat daardoor tot moraal kan worden. Men moet zich dan ook wèl bedenken voor men aan de zuiver omschreven positie van den architect gaat tornen.

De positie van den eigenbouwer is tegengesteld aan die van den architect: zijn doel is door middel van bouwonderneming winst te behalen voor zich en zijn nageslacht. Naar sprekers inzicht is dit verschil niet te overbruggen doordat de architect aan een bouwonderneming gaat deelnemen. De tegenstelling blijft en wordt dan voor den architect-bouwondernemer een onoplosbare zelfstrijd. Het standpunt van den Heer Gratama, uitgaande van de vooronderstelling, dat de architect-bouwer de in botsing komende belangen van architectuur (w.o. qualiteit) en die van het winstgevend bedrijf zou kunnen vereenigen, is naar sprekers meening theorie. Een gezonde onderneming m o e t winst maken. Is de ondernemer een architect, dan zal hij bij gelegenheid met eigen idealen in botsing moeten komen, wanneer b.v. het bedrijfsbelang een ander materiaal eischt dan hij als architect wenschelijk had gevonden. Wint in den architect den ondernemer het pleit, dan zullen de architectonische idealen allengs wijken voor het bedrijfsbelang. De architect, die ondernemer wordt, doet dan ook beter zijn architectschap af te schaffen. Blijven zijn idealen van architect den boventoon voeren, dan gaat het bedrijf te gronde. In deze beteekenis is het, hoewel niet aanbevelenswaardig, toch nog beter, dat de architect in dienst staat van een bouwbedrijf; zijn positie is dan meer ondergeschikt, doch hij kan tegenover zijn broodheeren nog voor zijn idealen b l i j v e n strijden.

Wanneer soliditeit en hooge qualiteit in het bouwvak heerschende traditie waren, zou de architect-bouwer nog zin hebben. Het tegendeel is echter het geval: de meest inferieure qualiteit, de meest onsolide methode's van kapitaaldeelname, van erfpachts- en grondspeculatie nevens felle concurrentie beheerschen het bedrijf van den woningbouw. Deelname aan dit bedrijf beteekent voor den architect: ondergaan in een sterken stroom van ongerechtigheden.

Dat de architect gekomen is tot het uitsluitend verzorgen van het uiterlijk is niet juist te noemen, doch al heeft hij hierbij een deel van zijn eigenlijke positie ingeboet, zijn sociale positie als maker van het stadsbeeld is gehandhaafd gebleven en mede zijn positie als gehonoreerd raadsman. Spreker herinnert in dit verband aan het feit, dat de Heer Gratama voor eenige jaren geleden de deelname van de bekwame architecten aan de gevelarchitectuur krachtig propageerde en dat hij zeker aan die deelname een krachtigen stoot heeft gegeven. Spreker is nu nog van meening, evenals eertijds de Heer Gratama, dat in vergelijking met vroeger tijd, toen de eigenbouwer er niet aan behoefde te denken zich een architect te assumeeren, de tegenwoordige toestand een stap voorwaarts genoemd mag worden. Thans eischt de overheid tenminste de verzorging van het stadsbeeld door den architect en wordt de architect, zij het ook nog onvoldoende, ingeschakeld. Wordt de architect eigenbouwer, dan wordt de neiging van de overheid tot bevordering van des architects medewerking, aanzienlijk verzwakt, zelfs uitgeschakeld.

De architect moet zijn sociale positie handhaven en bij de overheid blijven aandringen op meerderen invloed op den volkswoningbouw.

Spr. betwijfelt of de architect-bouwondernemer meerderen invloed op den goeden bouw van woningen zal kunnen uitoefenen. Het kapitaal beheerscht de economische factoren van het woningbouwbedrijf; hoe kan de architect ondernemer worden zonder b.v. kapitaalkrachtig te zijn? Voor zoover spr. bekend, zijn de bekende Nederlandsche architecten over het algemeen volstrekt niet kapitaalkrachtig. Als ondernemer zullen ze dan ook aan het „kapitaal" ondergeschikt blijven. Daarentegen geeft het honoraire architectschap een moreele tegenwaarde tegenover louter kapitalistische invloeden.

Tenslotte is naar sprekers meening de vraag of het goed is om architect-bouwer te worden een vraag van levenshouding, een vraag van persoonlijke keuze tusschen de sociale roeping van den architect of de positie van den ondernemer, den zakenman.

Men stelle zich echter niet voor, dat de tegenstelling te overbruggen is. De B.N.A. is gebouwd op de eene zijde: de architect-vertrouwensman. Het zal ook den B.N.A. onmogelijk blijken deze tegenstellingen te vereenigen.

De heer Wijdeveld als voorzitter de discussie openend wil dit architecten-vraagstuk rangschikken onder de vele op te lossen moeilijkheden van onzen tijd die in alle richtingen merkbaar zijn; het is de strijd die als Ons cultuurverschijnsel is te beschouwen, het is alles een questie van levenshouding, d.w.z. in heel onze ingewikkelde maatschappelijke constructie treedt de strijd tusschen de Economische en Geestelijke belangen sterk naar voren. Zij die langs den praktischen weg het doel willen bereiken, zien alleen in de verbinding van zakelijke medezeggingschap en aesthetisch-adviseurschap bij den bouw hun heil; zij die de geestelijke macht in handen willen houden, zien in elk zakelijk compromis den ondergang. Dit is de wijze waarop spreker de hoogste cultuurbelangen zelfs in dit schijnbaar nietig maatschappelijk verschijnsel ziet belichaamd. Wie ingesteld is op praktische, zakelijke mogelijkheden in zijn natuur, zal aan den eenen weg, — wiens aanleg de geestelijke waarden op den voorgrond ziet gesteld, zal aan den anderen weg de voorkeur geven. Wie den juisten weg betreedt is voor den heer Wijdeveld niet moeilijk te bepalen. Hij ziet in de tot het uiterste verdedigde positie van den vrijen Kunstenaar-Architect (het type van den architect-adviseur), een sterker en hoopvoller houding dan de poging tot bijlegging van het conflict door verzakelijking van onzen arbeid (het type van den architect-bouwer).

Onze gedrukte stemming zal de overheid steeds en steeds weer wijzen op de mistoestanden in de bouwwereld. Zooals de wereldlijke en religieuse belangen in geregeld conflict zijn en oneindig lang nog op hun oplossing wachten, zoo is dit vraagstuk wellicht eerst aan het begin van zijn groote ontwikkeling.... daarover van gedachten te wisselen is voorloopig het eenige wat ons helpen kan.

De Heer Hardeveld eenige opmerkingen makende vraagt zich af, of 't werkelijk zoo erg is „schortjes-architektuur" te maken daar als gevolg van 't produktie systeem langzamerhand geijkte eenheden en typen zijn ontstaan, zoodat de funktie van den architect betrekkelijk ondergeschikt is. Ook meent hij dat de kwaliteit van de woningen meer beheerscht wordt door vraag en aanbod. Bij overproduktie zal men meer en meer de hulp van Architekten inroepen, daar de bewoners toch zeker de beter afgewerkte en meer verzorgde woningen zullen prefereeren. Werden door de bevolking in ons land aan de woningen hoogere eischen gesteld, zooals o.a. in Zwitserland, dan zou dit reeds een belangrijken invloed hebben. Wellicht is op dit gebied nog meer te doen door opvoeding van volkskarakter.

De Heer Hulshoff merkt op dat de overheid wil mee gaan en wijst op den vooruitgang bij 8 jaar geleden toen men weinig of niets aan deze dingen liet gelegen liggen, thans worden heele wijken door Architekten verzorgd. Wij kunnen niet alles ineens verlangen maar behoeven ook niet te rusten voor wij de volle 100% bereikt hebben.

De Heer Gratama wijst er ten slotte op dat het streven van den architekt-bouwer door idealiteit beheerscht wordt. Hij moet beseffen dat de enorme woningbouw belangrijker is dan enkele landhuizen, al zijn die ook bijzonder mooi.

De woningbouw wordt beheerscht door 't sociale vraagstuk dat niet begint bij de „schortjes-architektuur" maar bij de goede plattegrond, de goede verzorging van het inwendige en vooral door een goede uitvoering.

Hoewel nog eenige van de talrijk opgekomen leden van den Amsterdamschen Kring aan de discussie deelnamen, is met het bovenstaande de algemeene gedach-

tengang voldoende vastgelegd. Na de discussie van dit belangrijke onderwerp kon worden overgegaan tot behandeling van de volgende punten van de agenda,..... die door hun intern karakter geen nader verslag behoeven.

DRIE RAMPEN IN GELDERLAND.

DOOR WILLEM GERRETSEN. B.N.A.

Drie rampen in drie jaren: 10 Augustus 1925, stormramp, bekend als „Borculo"; 1 Januari 1926, watersnood, bekend als de ramp van „Maas en Waal"; 1 Juni 1927, stormramp, het meest geconcentreerd in haar gevolgen in Neede.
Alle drie omvatten een grooter gebied en strekken zich ook over andere provincies uit, maar hoofdzakelijk toch werd Gelderland getroffen. Er zijn zelfs gemeenten die geen beurt oversloegen. Lobith kreeg van beide stormrampen een veeg mee en was bij den watersnood één van de ernstig getroffen gemeenten. Gelderland staat blijkbaar in het midden van de „hoogere" belangstelling.
Met de ramp van Borculo stond Gelderland voor vraagstukken waarvoor men tevergeefs in literatuur of vorige gevallen naar de juiste oplossing zou zoeken. Tijd en plaats stelden eigen eischen en met alles rekening houdende moest er snel worden gehandeld. Een korte tijd van bezinning was daar noodig.
G. Westerhout, B.N.A., vertegenwoordigde gedurende 14 dagen het Rijk dat zich, onder den eersten indruk van de ramp, met den herbouw dacht bezig te houden. Borculo daverde nog eenigen tijd na van de energieën die door den cycloon en door Westerhout over Borculo waren losgelaten. En zoo afbrekend als de een was, zoo opbouwend de ander.
Op dezen hechten grondslag kregen G. J. Postel Hzn., B.N.A. en ondergeteekende van het provinciaal comité voor hulpverleeningen de opdracht om verder te bouwen en van Borculo te maken wat er van te maken viel.

De stormramp van 1925 had hoofdzakelijk Borculo getroffen. Hier was een stedelijke samenleving ontwricht. Werd hier, afgezien nog van financieelen steun, niet de noodige hulp geboden en leiding gegeven dan zouden economisch en aesthetisch wantoestanden en wanverhoudingen zijn ontstaan die zich jarenlang hadden doen gevoelen. Prijsopdrijving door een te veel aan uit te voeren werken in een kort tijdsbestek; een tekort aan werkkrachten of als reactie daarop een teveel, door toestrooming van werkzoekenden; een verwaarloozing van het architectonische, de onmogelijkheid om het noodige bouwtoezicht uit te oefenen op een geheel stadje dat tegelijk hersteld of herbouwd wordt.
Alleen door onmiddellijk de leiding te leggen in handen van een organisatie die tegelijk optrad als steuncomité, als ontwerpster, zoo noodig ook als uitvoerster van de herstelwerkzaamheden en tevens ook als bouw- en woningtoezicht, kon men den toestand meester blijven.
En nu de resultaten. Eerst over eenige jaren zullen deze in het juiste licht gezien kunnen worden! Zoolang de opengekomen perceelen grond niet weer zijn bebouwd, de beplanting zich niet eenigermate heeft hersteld en de al te nieuwe gloed nog over de gebouwen ligt ontbreekt de noodzakelijke bindende sfeer die een vergelijking van het Borculo van vroeger met dat van nu mogelijk maakt. Er is geen nieuwe stad gebouwd. Maar de technische resultaten kunnen worden overzien en dan kan de zeer belangrijke vooruitgang die op het gebied van verkeersruimte, rooilijnverbetering en krotopruiming is bereikt ten gunste van het nieuwe Borculo geboekt worden.
Wat zou er van terecht zijn gekomen als die gecentraliseerde leiding had ontbroken? In circa 4 maanden werden in Borculo ongeveer 500 gevallen, dus grootere en kleinere nieuwbouw- en herstelgevallen tot een begin van uitvoering gebracht. En voor ieder „geval" moest toch achtereenvolgens de schade worden vastgesteld in een gedétailleerde begrooting van de herstelkosten, soms vergezeld van één of meer teekeningen; voor alle nieuwbouwgevallen een volledig bestek en teekening gemaakt. Alle bestedingen moesten worden gehouden, op de uitvoering toegezien en de betalingen laten plaats hebben tot aan de grens van het bedrag dat voor ieder slachtoffer afzonderlijk, in verhouding tot zijn financieele gesteldheid, als vergoeding werd vastgesteld.
In de eerste maanden van 1926 kwamen de herstelgevallen gereed; de laatste nieuwbouw volgde omstreeks Augustus van dat jaar, dus één jaar na de ramp. Maar nu nóg, in Juni '27 heerscht er een buitengewone bouwbedrijvigheid door den herbouw van de Nederduitsche Hervormde Kerk en tengevolge van allerlei transacties en bezitsverschuivingen die met het herstel samenhangen.
In overleg en in samenwerking met het gemeentebestuur konden een paar nieuwe straten worden aangelegd dáár waar krotten hadden gestaan; binnenterreinen worden opengelegd en bestemming krijgen als waardevol bouwterrein voor de naaste toekomst; kolken konden worden verruimd; straten plaatselijk genormaliseerd tot 2 à 3 maal de oorspronkelijke breedte en een woning-complex gesticht ter vervanging van de krotten die in de binnenstad niet konden worden herbouwd.
Om niet vooruit te loopen op het officieele verslag dat binnenkort het licht zal zien willen wij hier niet verder in détails treden.
In dit verslag zal ongetwijfeld een afzonderlijke en gepaste hulde worden gebracht aan de werkzaamheid van sommige particuliere architecten die het gebied afstroopten om opdrachten, die hun plannen indienden, met vuur verdedigden en eerst na de aanbesteding ontdekten dat het toegekende bedrag aan steun voor geen tiende gedeelte toereikend was om hun hoog gestemde fantasieën tot uitvoering te brengen. En meestal werd dit stadium eerst bereikt nadat zulk een plan eenige malen was ingediend, gecorrigeerd of omgewerkt, weer ingediend enz., ad infinitum, om dan te eindigen in een ontwerp, gemaakt door het bouwbureau en dat dan rekening hield met het bedrag der schadeloosstelling, met de werkelijke belangen van het slachtoffer en die van de gemeenschap die zoo nauw met ieder geval afzonderlijk verbonden waren.
Grondruilingen, waarin particulieren en gemeente eenige malen optraden alvorens een reeks van 10 tot 20 ruilingen weer sloot, kwamen meermalen voor.
Toen de watersnood kwam en ondergeteekende in Januari 1926 geroepen werd om een organisatie te maken om in den kortst mogelijken tijd de gevolgen daarvan te herstellen beschikten wij over de ondervinding in Borculo opgedaan.
Telde Borculo rond 500 gevallen van gebouwenschade, de watersnood telde er 4000. Terwijl het herstel na de stormramp direct een aanvang kon nemen en de schade te overzien was, bleven de lagere gedeelten van Maas en Waal nog van Januari tot April onder water. Het gebied strekte zich uit van Lobith tot Appeltern, een oppervlakte van circa 30.000 H.A. en omvatte 17 gemeenten die ieder meerdere dorpen omvatten.
In geen van deze gemeenten was een centrum als in Borculo het geval was. Geen stedenbouwkundige vraagstukken — te weidsch woord voor Borculo — deden zich voor. Incidenteel een verruiming op een kruispunt van wegen, in de toekomst misschien verkeerswegen wordend, kon worden bereikt als het water had willen meewerken om juist die obstacles te verwoesten; een enkele maal kon worden voorkomen dat een schuur werd herbouwd, dáár waar die juist een belemmering was geweest om een weg door te trekken die de verbinding tusschen twee dorpen met een paar uur kon bekorten. Maar wat in het groot kon gebeuren: dat was het verwijderen van krotten van wegbermen en het voorkomen dat woningen werden herbouwd in de dijken, een toestand, die een voortdurend gevaar voor doorbraken in de toekomst zou hebben bestendigd.
Dit deel van het herstelwerk, dat mogelijk werd door in elk dorp van het lagere land van Maas en Waal nieuwe terreinen aan te koopen behoort tot de beste resultaten die voor de geteisterde streek zijn bereikt.
Voor de herstelgevallen afzonderlijk zijn de voordeelen te boeken dat in het groot bedsteden zijn opgeruimd en privaten gemaakt (in Maas en Waal vond men dit een sentimenteele luxe). Stallen zijn verbeterd en de geheimen van rioleering en beerput zijn ontsluierd. Wij voelen ons gelukkig dezen beschavingsarbeid te hebben verricht.
Ongetwijfeld zijn architectonisch ook zeer belangrijke verbeteringen tot stand gebracht. De heer W. P. Meijer, B.N.A., belastte zich met de leiding van dit gedeelte. Ook in Maas en Waal passeerde ieder ontwerp voor herstel den Schoonheidscommissorialen molen, om er, in een uitersten graad van verfijning, weer uit te voorschijn te komen.
De nieuwbouwgevallen moesten, om der wille van het snelle verloop, wel tot het uiterste genormaliseerd worden. Vijf typen van boerenwoningen, met achterhuizen varieerend van 3 tot 12 Meter lengte, werden overal gebouwd; overlangs, overdwars, in spiegelbeeld, gecombineerd in verzorgde situaties, hebben over het geheele gebied dienst kunnen doen. Eén bestek voor alle typen passend, zelfs van toepassing verklaard op een 20-tal speciale ontwerpen van groote boerderijen, vereenvoudigde de aanbesteding en de uitvoering tot het uiterste.
Zoo kon gezegd worden dat, dank zij kaartsystemen en een ongeloofelijke hoeveelheid papieren, de opbouw van alle te herstellen woningen in November 1926 gereed was gekomen en successievelijk in de eerste maanden van '27 de complexen nieuwe woningen betrokken konden worden.

En wat er nu nog rest dat zijn de nieuwe woningen die gebouwd moeten worden voor menschen die wèl door den watersnood hun woning verloren, maar die officieel niet bestonden. Menschen die in houten krotten zaten, woonwagens zonder wielen, woonschuiten op het droge, woningen die voor de wet geen woningen waren, van woningeigenaars dus die geen woning in den zin der wet hebben verloren. Slachtoffers dus die volgens de wet geen slachtoffers zijn!
Maar het hemelsche gerecht heeft zich ten langen leste ook over deze schimmen ontfermd en zij krijgen nu een woning, waarop ƒ 600.— cadeau en de rest als rentelooze hypotheek.
Waarmee ze geheven zijn in de sfeer van officieele waarneembaarheid.

Nu is er een derde ramp in Gelderland waarvan de gevolgen in den kortstmogelijken tijd overwonnen moeten worden. De oorzaak komt overeen met die van de ramp in Borculo; de gevolgen met die van den watersnood. Weer een ramp die meer het land dan de stad heeft getroffen. Maar gelukkig van veel minder omvang. De ramingen spreken van circa 250 gevallen van gebouwenschade. Met schade aan gewassen mogelijk bij elkaar een bedrag van 1,5 millioen beloopende.
Ook nu weer, evenals bij Borculo, heeft de Commissaris der Koningin in Gelderland, de leiding in handen gelegd van een commissie voor hulpverleening waarin, behalve Roode- en Oranje Kruis, het Geldersch Genootschap tot Bevordering en Instandhouding van de Schoonheid van Stad en Land" door zijn voorzitter, den heer H. P. J. Bloemers, vertegenwoordigd is. Men mag aannemen dat in het algemeen dus dezelfde lijn bij het herstel gevolgd zal worden. Door de ervaringen die op dit gebied in Gelderland zijn opgedaan zullen de moeilijkheden gemakkelijk overwonnen worden en het herstel, door het seizoen en de mogelijkheid om direct te beginnen, wel zeer worden bevorderd.

Ongetwijfeld zullen ook hier verbeteringen worden bereikt bóven het eenvoudige herstel van het vroegere bezit en zullen de herbouwde woningen, als voorbeeld voor andere, hun goeden invloed op de getroffen plaatsen doen gelden.

INGEZONDEN. PRIJSVRAAG WATERTOREN TE WASSENAAR.

Het antwoord van den Heer Bremer aan den Heer van Rood is ons aanleiding het volgende op te merken. Zeer terecht schrijft de Heer Bremer dat een watertoren niet alleen een reservoir is, maar ook een lekvloer, een bekapping, een trap, klimijzers, loopbruggen enz. Om werkelijk rationeel te bouwen moet alles wat aanwezig is in zijn functie en naar den eisch van het gebruik in de vormgeving uitgedrukt worden. Als de Jury de moeite had gedaan om een ontwerp te zoeken waarin al deze functies in hun onderling verband gebeeld waren, dan had ze kunnen zien, dat ook voor dit geval de rationeele oplossing de juiste is. Wat is onpersoonlijker dan rationeel werk? Wat zal beter in de natuur passen dan een gezond ontwerp dat, als de natuur zelve, alle functies in hun gebruiksvorm naar voren brengt en even logisch watertoren is als het duin, duin is.

De gevoeligheid van het bekroonde ontwerp is van een geheel persoonlijk karakter en zelfverloochening is ver te zoeken. Gaf de perspectief niet een toren te zien, die nooit op die wijze te zien zal zijn? Ging de gevoeligheid zoover dat de waarheid verdoezeld moest worden? In werkelijkheid toch zal van het (klokken?) torentje niet veel meer te zien zijn, dan de spits, terwijl de romp heel wat massaler zal doen dan het dunlijnig perspectiefje doet veronderstellen, alle kleurschakeeringen ten spijt, die hier, evenmin als elders, architectonische fouten kunnen goed maken.

Waar de werkelijk rationeele ontwerpen van de inzending slechts een zeer klein percentage vormden (wel veel quasi rationeele) had de Jury wel de moeite kunnen nemen van die inzendingen de beste te bespreken in het Juryrapport en ze niet alleen bij de eerste schifting ter zijde te leggen, zonder zelfs de moeite te nemen de toelichtingen te lezen.

Of heeft deze Jury, die onpersoonlijk werk van de inzenders eischt, zoo een persoonlijk oordeel dat ze den gedachtegang van anderen niet kan volgen, en slechts gelooft in het alleen zaligmakend eigen oordeel??

Voor de architectenkern „D e 8", De correspondent: B. MERKELBACH.

Amsterdam 7 Juni 1927.

MEDEDEELINGEN VAN HET CONGRESCOMITÉ XIV.

In de vorige week zijn eenige duizendtallen Fransche en Engelsche programma's naar het buitenland verzonden ter verspreiding onder onze collega's. De Duitsche en Hollandsche programma's volgen in den loop van deze week. Het Comité hoopt binnen enkele weken een groot aantal aangiften van deelname te kunnen tegemoet zien.

Behoudens goedkeuring van Ged. Staten van Zuid-Holland heeft de gemeente den Haag voor een bedrag van f 1000 in het garantiefonds deelgenomen.

Na eenige voortgezette pogingen mochten wij ook van particulieren nog een behoorlijke deelname in het fonds boeken.

Saldo vorige verantwoording. .	f	1560
G. D.	„	25
J. H. d. R.	„	25
W. F. O.	„	25
W. M. D.	„	25
E. V.	„	10
A. W. M. O.	„	10
A. D. N. v. G.	„	50
W. C. B.	„	10
Gemeente 's-Gravenhage . . .	„	1000
	f	2740

Wanneer wij de bijdrage van den Haag, welke in de plaats treedt van een subsidie, even uitzonderen, bedraagt dus het totale saldo nu f 1740. Wij zijn met nieuwe hoop bezield, dat de f 2000 werkelijk zal worden bereikt. Wie volgt?

v. d. S.

UITSLAG EXAMENS „TECHNICUM".

Bij de heden gehouden examens aan de Technische Middelbare School „Technicum" te Rotterdam, waarbij als examinatoren optraden de heeren Ir. A. Aronsohn c.i., J. K. Bakker, gep. off. mach. Kon. Mar., T. Merbis en Paul J. Oprel, bouwkundigen, Ir. A. Overeijnder w.i., Ir. B. B. de Regt c.i. en Ir. M. J. Steffelaar w. en e. i. namen deel veertien candidaten, waarvan slaagden:

M. Boomsma als automobieltechnicus, Chr. Janssen als ass. werktuigkundig werkmeester, M. K. Spermon als machineteekenaar, C. C. Quist en C. Slomp als landmachinist, A. v. Hoorn, T. Oosthoek, H. de Vos en B. v. Zanten als ass. bouwkundig opzichter en L. v. d. Ent als bouwkundig opzichter.

TENTOONSTELLINGEN.

AMSTERDAM. Kunstzaal M. J. Citroen, Weteringschans 221. Tentoonstelling van werk van den heer Louis Saalborn.

Sted. Museum. B.K.I. Grafisch werk Cordon Graig. Onafhankelijken.

Kunstzaal „En Vogue", P. C. Hooftstraat 122. Aardewerk van Lanooy, Kunstweefwerk Semey.

'S-GRAVENHAGE. Gemeente Museum. Islamische Kunst, tot 3 Juli.

HAARLEM. J. N. de Bois, teekeningen van Moderne Meesters, tot 30 Juni.

ROTTERDAM. Huize van Hasselt, Schiedamschesingel 35. Tentoonstelling van werk door Paul Schultze, tot 24 Juni.

TENTOONSTELLING GENÈVE.

Naar de Redactie verneemt zal de tentoonstelling van de projecten zeker niet vóór 1 Juli geopend worden. De openingsdatum is nog niet bekend, maar zal zoodra de Redactie dezen vernomen heeft, worden gepubliceerd.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD EN ARCHITECTURA

COMMISSIE VAN REDACTIE: H. TH. WIJDEVELD VOORZITTER, J. P. MIERAS SECRETARIS-REDACTEUR. H. C. VERKRUYSEN REDACTEUR. C. J. BLAAUW, WIEGER BRUIN, J. C. MEISCHKE, C. B. POSTHUMUS MEYJES, Ir. A. J. VAN DER STEUR. RED.-ADRES WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM, TEL. No. 36736 POSTGIRO No. 122568.
ABONNEMENTSPRIJZEN BIJ VOORUITBETALING VOOR NEDERLAND f 10.—, BUITENLAND f 15.— 'S JAARS. ADVERTENTIËN 1—6 REGELS f 2.50, ELKE REGEL MEER f 0.40. BIJ CONTRACT BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN.
UITGEVERS EN BUREAUX VOOR ADMINISTRATIE MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5, DEN HAAG.

25 JUNI 1927. No 26

BESPIEGELINGEN, I.

DOOR C. J. BLAAUW.

Mijn eerste bespiegeling gaat over een woord, nl.: „schortjes-architectuur". Het woord is een zonderlinge vereeniging van „schortjes" en „architectuur". Wie het woord uitgevonden heeft is mij niet bekend en het doet er ook niet toe, want een ingenieuse vinding is het niet. Mogelijk is het, dat de uitvinder is een onnoozele, die iets te zeggen had (dat komt voor) en niet zoo gauw iets beter kon vinden (ook dat komt voor), mogelijk ook is het de onbedachtzame uiting geweest van een overigens bedachtzaam mensch en evenmin onwaarschijnlijk is, dat een niet-onnoozele deze uitdrukking juist van pas vond voor zijn wèl-onnoozele hoorders, die zich gehaast hebben het met de vleugelen van hunne gedachteloosheid te voorzien om het lustig te laten rondfladderen.

Zoo kregen we het gevleugelde woord, dat zich in vele hoofden een vaste plaats heeft weten te veroveren.

Schortjes-architectuur! Dat is de naam, gegeven aan de architectuur van de vele straten en pleinen in Amsterdam-Oost, Zuid en West, de architectuur van gevels voor gereedliggende plannen, de architectuur, waarbij de architecten-arbeid werd teruggebracht tot het ontwerp van gevels, de architectuur waaraan in Amsterdam een rij van goede architectennamen verbonden is. De bedoeling van de benaming is duidelijk vol van minachting en het zijn juist het onnoozele en het onzinnige, die tot de kleineering van een bepaald soort van arbeid, het hunne bijdragen.

Het is toch duidelijk, dat, zoo de benaming op kernachtige wijze weergaf, wat in dezen architectonischen arbeid verwerpelijk genoemd kan worden, daarin niet de kleineerende klank zou liggen als in „schortjes-architectuur"! Evenals deze benaming de zaak onvolledig en o n j u i s t weergeeft, geeft het woord „g e v e l - a r c h i t e c t u u r" deze even onvolledig, maar overigens volkomen j u i s t weer. De kleineerende benaming is dus overbodig en aan haar geboorte en voorspoedigen groei ligt klaarblijkelijk nevens onnoozelheid een tikje kwaadaardigheid ten grondslag. Want een schortje (let wel-tje!) is op zichzelf een futje, een vodje, voorkomende in alle toonaarden van helderwit tot het diepste zwart, van huizelijke coquetterie tot duffe dienstbaarheid, van sierend nietsje tot cachemisère, maar in geen van zijn vele verschijningen leent het zich tot ook maar een schijn van aanduiding of verbinding met „architectuur", of het moest dan zijn als cache-misère. Doch ook in dezen misprijzenden vorm leent het ding zich niet tot symbool van die veelgesmade gevel-architectuur en wel omdat het schortje weinig verbergt en veel laat zien .... en de gevelarchitectuur de heele misère van de zichtbare zijde volledig verbergt.

Over „schortje" ligt een waas van individualiteit en in de aaneenrijging van eenheden van 6 Meter tot grootheden van 200 à 300 Meter (dit toch is een kenmerk van de moderne gevelarchitectuur) met bastions, torens, enz., ligt iets, dat met het onschuldige „schortje" allerminst aangeduid wordt. Dùs blijft de nonsens „schortjesarchitectuur" als onnoozele kwaadaardigheid, die het „cache-misère" op kleineerende wijze wil aanduiden mèt de duidelijke nevenbedoeling een bepaalde soort van architectonischen arbeid aan minachting prijs te geven.

Toch heeft deze onnoozele en onzinnige benaming haar werk gedaan: wie tegen leeken sprekende deze benaming gebruikt, heeft snel het beoogde succes: den opgetrokken neus en dit succes wordt te makkelijker bereikt als het gaat over de architectuur van Oost, Zuid en West. Want de opgetrokken neus zou gauw neerdalen tot den dagelijkschen stand, zoo de spreker mocht beweren, dat Amsterdam's karakteristieke schoonheid voor het overgroote deel bestaat uit..... schortjesarchitectuur! Wie dat beweerde, zou ondank en misprijzen oogsten en toch is het gewraakte woord voor die oude schoonheid meer van toepassing dan voor de moderne architectuur in de stadsuitbreidingen!

Vertoonen niet onze eerwaarde grachten, grachtjes, stegen en straten alle een beeld van aaneengerijde „schortjes", om nu eens bij dit vodderige woord te blijven? Elk huis-individu heeft in onze veelgeprezen oude stad zijn eigen breede of smalle, hooge of lage schortje!

Genoeg hiervan: laat ons deze malle woordverbinding afschaffen uit piëteit voor onze voorvaderen van 17e en 18e eeuw, uit deferentie voor onze tijdgenooten en uit respect voor ons gezond verstand. Wie dit woord nog wenscht te ge-

ARCHITECT J. F. STAAL. WONINGBOUW „ONS HUIS". AMSTERDAM.

bruiken, wete, dat hij daarmede een onnoozelheid verkondigt en hij begrijpe, dat, ook al zijn er vele fouten en tekortkomingen, de architectuur in de uitbreidingen Oost, Zuid en West toch wel iets meer te beteekenen heeft dan met een kleine boosaardigheid aan te duiden is, een aanduiding, die naar ik hoop aangetoond te hebben, slechts eene misduiding is.

(Wordt vervolgd).

DE NIEUWE STORMRAMP IN GELDERLAND.

Na de ramp te Borculo in 1925 schreef ondergeteekende in het „Bouwkundig Weekblad" van 29 Augustus:

> De eerste indruk naast medelijden met de bewoners was een diep gevoel van machteloosheid tegenover dergelijke geweldige natuurkrachten. Onze krachttheorieën werden daar werkelijk aan de praktijk getoetst. Niemand zal echter van de architecten eischen, dat de gebouwen, die zij in 't vervolg zullen ontwerpen, bestand zijn tegen dergelijke wervelstormen, maar evenals de medicus bij een verschrikkelijke epidemie niet in een gevoel van machteloosheid mag blijven stilstaan, maar gehoor moet geven aan de Goddelijke roepstem om te zinnen op middelen, die het weerstandsvermogen van den mensch verhoogen, zoo moet ook de architect zoeken naar middelen, die het weerstandsvermogen van gebouwen tegen hevige stormen vergrooten.

Bij het aanschouwen van de ramp te Neede gevoelen we ons nog machteloozer tegen dergelijke natuurverschijnselen, maar toch zouden we bij den wederopbouw, vooral van woningen bestaande uit halfsteensmuren met spouw, den raad kunnen geven de muren met sterke specie te metselen en de kapbalken te verankeren met ijzeren stangen, geplaatst in de spouw en bevestigd bij den beganen grond.

Dat het geld voor de geruïneerden voldoende moge toestroomen is zeer gewenscht, maar de autoriteiten en de architecten, die hen voorlichten moeten bij den wederopbouw wel bedenken, dat de giften niet gegeven worden om het uiterlijk te verfraaien. Dit moet uit andere middelen bestreden worden. De giften worden alleen gegeven om de geruïneerden uit den nood te helpen.

Bovendien geve de „Bond van Nederlandsche Architecten" (B.N.A.) aan haar leden de vrijheid voor woningen, die met particuliere giften worden hersteld, een lager honorarium in rekening te brengen dan de honorariumtabel aangeeft.

Zoo werken we allen mede om den opbouw te bevorderen en de gevers tot mildheid te stemmen.

Vlaardingen. PL. VAN DEN BERG,
Architect B.N.A.

IIIE NATIONAAL VEILIGHEIDSCONGRES (1927).

Bouwveiligheidscongres.

De Algemeen Secretaris van het IIIe Nationaal Veiligheidscongres deelt ons mede, dat dit congres te Amsterdam op 18 en 19 November a.s. zal worden gehouden. Het Voorloopig Programma luidt als volgt:

Vrijdagochtend, 18 Nov. 1927.

Welkomstwoorden van den Voorzitter Dr. N. M. Josephus Jitta.

Opening van het Congres door den Burgemeester van Amsterdam.

Voordracht door C. J. Ph. Zaalberg, Directeur-Generaal van den Arbeid, over: „Veiligheidswetgeving voor het bouwbedrijf".

Discussies.

Voordracht door Ir. J. P. Josephus Jitta, Ingenieur bij de Rijkswaterstaat, over: „Het bouwen van de schutsluis te IJmuiden".

Discussies.

Vrijdagmiddag, 18 Nov. 1927.

Voordracht door A. Lodder Nzn., technisch ambtenaar bij de Arbeidsinspectie, over: „De veiligheid op het bouwwerk".

Discussies.

Voordracht door . . . . . over: „Arbeids- en vermoeidheids-besparende werkwijzen in het bouwbedrijf".

Discussies.

Zaterdagochtend, 19 Nov. 1927.

Voordracht door J. N. Hendrix, Voorzitter van de Onderlinge Risico-Vereeniging voor het Aannemersbedrijf, over: „De werkgever, de werknemer en de veiligheid op het bouwwerk".

Discussies.

Voordracht door E. Sinoo, Secretaris van de Algemeene Nederlandsche Bouwarbeidersbond, over: „De werkgever, de werknemer en de veiligheid op het bouwwerk".

Discussies.

Zaterdagmiddag, 19 Nov. 1927.

Voordracht door J. A. Kasberg, technisch ambtenaar bij de Arbeidsinspectie, over: Electrische installaties op bouwwerken in verband met het gevaar van den electrischen stroom".

Discussies.

Voordracht door P. M. Lijdsman, Directeur der Middelbare Technische School te Utrecht, over: „Het onderwijs in de veiligheid en de gevaren van het bouwbedrijf".

Discussies.

Bewijzen van lidmaatschap van het Congres zijn verkrijgbaar bij het Secretariaat, (adres: Veiligheidsmuseum, Hobbemastraat 22, Amsterdam (Zuid), tel. 22060), tegen betaling van ƒ 4.— voor leden, en ƒ 5.— voor niet-leden van de stichting „Het Veiligheidsmuseum", waarvoor tevens een uitvoerig verslag der Handelin-

ARCHITECT J. F. STAAL. WONINGBOUW „ONS HUIS". AMSTERDAM.

ARCHITECT J. F. STAAL. WONINGBOUW „ONS HUIS". AMSTERDAM.

gen van het Congres zal worden toegezonden.

Van de Werkbundausstellung „Die Wohnung" ontvingen wij onderstaand bericht over de vordering der werkzaamheden.

WERKBUNDAUSSTELLUNG „DIE WOHNUNG" STUTTGART, JULI BIS SEPTEMBER 1927.

Auf dem Gelände der Werkbundausstellung am Weissenhof in Stuttgart schreiten die Arbeiten rasch voran. In den letzten Wochen sind auch die erst kürzlich begonnenen Bauten ausserordentlich gefördert worden, sodass jetzt die Mehrzahl der Häuser unter Dach und mit Heizungsanlagen und Installationen versehen sind.

Es kommen die zweckmässigsten und neuesten Systeme der Luft-, Warmwasser-, Gas- und Elektrizitätsheizung zur Anwendung.

Zum Teil wird bereits mit dem Innenausbau, dem Einbau von Möbeln und Kücheneinrichtungen etc. begonnen.

Nachdem die Arbeiten soweit vorgeschritten sind, erweist sich wie gut die einzelnen Wohnungen verteilt sind. Aus den sehr grossen Fenstern, von den geräumigen Terassen und den durchweg flachen Dächern, die grossenteils begehbar sind, geniesst man eine reizvolle Fernsicht auf das Neckartal und die tiefer liegenden Teile Stuttgarts.

Dass der Ausstellung auch im Ausland reges Interesse entgegengebracht wird, beweisen erneut die in den letzten Tagen eingegangenen Anmeldungen von Besuchergruppen aus Oesterreich, der Schweiz, Belgien und Polen.

LORDDUNSANY (UIT „FIFTY-ONE TALES") DE DICHTER SPREEKT MET DE AARDE.

Op een nacht, laat terug van een omzwerving tusschen de sterren, kwam ik op Moeder Aarde, zittend duister in het Heelal, murmelend verhalen van Haar kinderen.

„Droomen en oorlogen", sprak zij, „Droomen en oorlogen". Meer hoorde ik haar niet zeggen. Ik sprak tot haar: „O Moeder, uw zonen hebben wonderbaarlijke dingen verricht". Ik vertelde haar van al onze machines, politiek en wetenschap, de befaamde uitvindingen der menschen.

Van al deze dingen herinnerde zij zich niets.

„Maar Stoom", zeide ik „en Electriciteit!" Neen, zij herinnerde zich niets, maar murmelde van dichters en helden.

Zelfs niet het noemen van ons Parlement maakte indruk op haar.

„Droomen en oorlogen", sprak zij. „Droomen en oorlogen"; en zij verviel in een gemurmel van gedichten en een neuriën van ouden krijg.

Moeder, moeder, gij zult u onzer herinneren!

HOEVER WE REEDS ZIJN.

Toen de handelsman de torens der Kathedraal in de verte over de heuvels zag, weende hij. „Oh, was dit" zeide hij „een aankondiging voor Beefo — zoo heerlijk, zoo voedzaam, probeer het in uw soep.... de dames zijn er dol op".

ONTVANGEN BOEKWERKEN.

De firma Sleeswijk zond ons haar nieuwste kaart van haar bekende serie, namelijk de kaart van den Zuidelijken Veluwezoom. Oostelijk gedeelte van Oosterbeek tot Dieren. (Prijs 90 cent). Zooals alle kaarten van deze serie dat doen, treft ook deze weer door haar duidelijkheid en de nauwkeurigheid waarmede zij — ook typographisch — is vervaardigd. Laat ons hopen dat de architecten in deze schoone streek veel mogen bouwen, zij zullen dan deze kaart veel kunnen raadplegen om den weg naar hun scheppingen te vinden.

J. P. M.

NEDERLANDSCHE BOUWMEESTERS.

Een reeks studies onder leiding van W. Retera Wzn., No. 2, P. Kramer. Van Munster's Uitgeversmaatschappij Amsterdam. Het is uit een handelsoogpunt bekeken vermoedelijk niet slecht gezien van den uitgever, die toch niet uit louter liefde tot de Nederlandsche bouwmeesters boekjes over hen zal laten schrijven, om de buitenachterpagina van het omslag aan een sigarenfirma te verkoopen voor reclame. Of het als „houding" te waardeeren valt, dat men een „studie" over een Nederlandschen bouwmeester aan de ommezijde voorziet van de mededeeling, dat Karel I sigaren de fijnste zijn, valt te betwijfelen, of eigenlijk niet eens meer te betwijfelen. Bij het doorzien van een werkje als het bovenbedoelde blijkt er echter nog meer aanleiding tot twijfel te bestaan. Zoo rijst de vraag, afgezien weer van de eventueele voordeelen, die zulk een uitgave brengt aan de belanghebbenden, nl. den uitgever en den schrijver, waartoe eigenlijk zoo'n boekje dient. Zoo goed als alle daarin opgenomen werken zijn reeds in andere boeken en tijdschriften en meestal grooter en vollediger gepubliceerd; aan den Bijenkorfbouw is zelfs een geheel Wendingen nummer gewijd. Maar dank zij het kleine formaat en de fijne sigaren zal deze uitgave waarschijnlijk bedoeld zijn voor de z.g. „kleine beurzen". Het uitgeven van dergelijke populaire werkjes in zakformaat schijnt in de lucht te zitten, want zij verschijnen allerwegen. In het geheele boekje komt niet één platteground voor, zoodat de leek, die belang stelt in architectuur weer eens heerlijk gesterkt wordt in de gedachte, dat een huis niets anders is dan één of meer gevels. De bespreking van den heer Retera kan dan ook niet anders dan aan de oppervlakte blijven niettegenstaande de vele aanhalingen uit en verwijzingen naar de filosofie van Bergson en uitspraken als op bldz. 15, waar ten aanzien van Bergson's boeken en Kramer's huizen gezegd wordt: „ze zijn van denzelfden geest", hetgeen een van die soort personenvergelijkingen is, die een schrijver vermijden moet, omdat zij niets verduidelijkend zeggen, maar slechts misverstanden wekken. De heer Retera geeft overigens 40 vlot geschreven en goed gedrukte pagina's bij 26 hoofdzakelijk reeds door andere publicaties bekende foto's. H. C. V.

ARCHITECT J. F. STAAL. WONINGBOUW „ONS HUIS". AMSTERDAM.

THEATERTENTOONSTELLING MAAGDENBURG.

maagdenburg — stad, bekend door taut's kleurendaden, nu door een tentoonstelling van „theater"... ik was er... en ben rijker geworden, laat ik u vertellen:.... aan den ingang; groote gebouwen staan daar... zoo maar, in een as, links een geweldige steenstapeling, de „stadthalle", rechts een toren, de toren van de theater, van de tentoonstelling alles steen, steen, en bovenaan glas, glasbouwsteenen, 's avonds met lichteffecten, er is nog een as, ga verder, een plein met een fontein, 's avonds, van onderen belicht met kleuren, verder een restaurant, geweldig met stoelen en tafeltjes, en nog een restaurant met stoelen en tafeltjes, en... stoelen en tafeltjes en... stoelen... en... tafeltjes... en muziek in een kwartbol, in een as en stoelen, één meter breede, theater, publiek fijn, beenen en beenen met zijden kuitjes, witte hemdjes met smoking en dasjes, zinloos, rinaal; ik zocht theater, theater en kocht een „offizieller führer der deutschen theaterausstellung.... en... las...: girozentrale, kommunalbank, magdeburger stadtsbank, hansa lloyd, brennabor, kakao, pralinen chocolade, theater!... ja, ja... rundfunkwoche, die form, nur führende marken, briketts, erholungs-inhalatorium, ja, bitte, städtisches gaswerk, braunkohlenbriketts, herrenknobensportkleidung, stoffe, seiden, damen, eau de co... ah!... offizieller führer durch die deutsche theaterausstellung, magdeburg, daar begint 't, daar

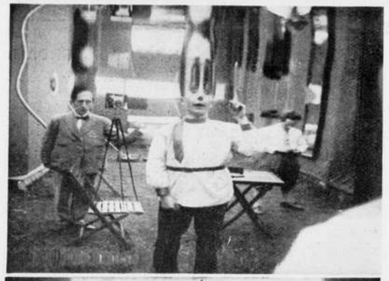

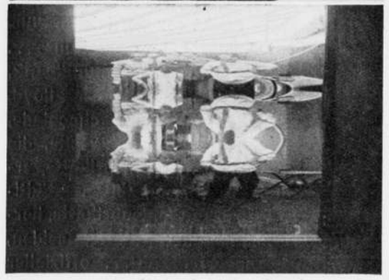

GEEN MAAGDENBURGER HALVE BOLLEN MAAR HOLLE-BOLLE-SPIEGEL-KIEKEN.

staat zelfs de uitgever (van de „führer") 't is mitteldeutsch en m.b.h. (ja, ja) dan waar en hoe, waardoor, waarmee en waarvan gedrukt en dan lange artikel; die schoonste tentoonstellungsplaats duitschlands, autorondvaarten, ik las en las, muziek daar tusschen door, zuckerraffinerie, dit leven theater, ik mag niet zonder entreekaart op de tentoonstelling, ik mag geen bloempjes plukken, ik moet rechts loopen, niets aanprijzen, zindelijk zijn, niet foto, teekenen, schetsen, niet onder 10 jaar zijn, niet binnenrijden, bron voor verwende rookers, wein, reklame, maler, deco, schnee,... laat brullen... theater!! — zaken zijn zaken, twee jaren in voorbereiding, waar ernst of doel?, alles reklame en onderhouding, een groote kermis en schoone vrouwen en modellen van tooneelinrichtingen van opera in dresden en andere steden, kunnen alles bewegen en draaien en stijgen en zakken, maar nu niet, oude schijnwerper en donder en windjes en winden en storm en hagel, alles oud, evenzoo zon en wolken, verroest en beschimmeld... ernstig en wetenschappelijk, interessant akkustiek van prof. michel uit hannover, eenigst, duidelijk, vorschende proeven,... fotografie van geluidgolven — in deze afdeeling ook een model van een operazaal, konstruiert, opgebouwd naar de eischen der geluidvoortplanting alles?... ja en neen... verder nog pruiken en naaimachines, lachspiegels en kleedjes en jurken en treinreizen en zeep, kakao en oude theaterplattegronden en nog een beetje van alles nieuwe, kunst en zoo. en zoo weet men, dat theater, het theater, het schouwspel, het spel, bijzaak is.
het levenstheater is juist en duidelijk uitgesteld, dit is duitschlands kunnen en eer, juist en falsch. levens diepte, rust en god....

wo —

niegeman dessau, am 4.6.27.

INGEKOMEN JAARVERSLAG 1926 VAN HET NEDERLANDSCH INSTITUUT VOOR VOLKSHUISVESTING EN STEDEBOUW.

Hieruit nemen wij over:

BESTUUR.

Op de op 19 Juni gehouden ledenvergadering werd het aftredend lid Ir. A. Plate herkozen. In de plaats van den Heer E. Kupers, die niet herbenoemd wenschte te worden, werd de Heer C. Woudenberg als bestuurslid gekozen.
De Heer Mr. E. Hollander Jr. hield op bestuurslid te zijn in verband met het bedanken van den Nederlandschen Bond van Huis- en Grondeigenaren en Bouwondernemers, welken hij vertegenwoordigde als constitueerende vereeniging overeenkomstig artikel 6 der Statuten.
Aanleiding tot het uittreden van genoemden Bond was gelegen in het feit, dat het Instituut in November een Woningcongres bijeen riep, te zamen met den Nationalen Woningraad en de R. K. Federatie van Diocesane Woningbouwcentrales. De Bond meende niet deel te kunnen uitmaken van een organisatie, welke op deze wijze samenwerkt met een vereeniging, wier streven naar de meening van den Bond ingaat tegen de belangen van den Bond. Bovendien was de Bond van oordeel dat door te handelen, zooals het Instituut deed, de samenwerking, waarvan in artikel 2 der Statuten sprake is, niet wordt bevorderd, maar tegengegaan.

WERKZAAMHEDEN.

Tijdschrift.

De beperking van den omvang van het tijdschrift bleek zeer bezwarend. Het is dan ook niet mogelijk gebleken binnen de met den uitgever overeengekomen grenzen te blijven. Pogingen om voor de toekomst in dit opzicht een gunstiger regeling te verkrijgen, zijn niet geslaagd. Nog steeds is er ruimte te kort. Ook op de illustraties moet op ongewenschte wijze worden bezuinigd.

Publicaties.

Dank zij de gunstige omstandigheid, dat driemaal met bevriende organisaties kon worden samengewerkt, mocht het gelukken eenige uitgaven het licht te doen zien. In samenwerking met de Groep Groot Amsterdam konden een tweetal publicaties op stedebouwkundig gebied verschijnen, t.w. „Amsterdam's Toekomstige Ontwikkeling" en „Het Uitbreidingsplan van Groot Amsterdam"; in samenwerking met den Nationalen Woningraad, het „Overzicht van de Voorschot- en Bijdrage-Verleening ingevolge de Woningwet van 1901 tot 1926" door A. J. de Jong.

Excursies.

18 Juni werd een excursie gehouden naar Bussum en Hilversum. De deelneming was groot en de belangrijke problemen van volkshuisvesting en stedebouw, welke zich in de beide gemeenten en haar omgeving voordoen, verklaren dit ten volle. De ontvangst door beide gemeentebesturen was bijzonder hartelijk; hetgeen in de gemeenten op verschillend gebied is verricht, wekte groote bewondering. Aan de excursie werd een tijdschrift-nummer gewijd.

Adressen.

Tot Provinciale Staten van Zuid-Holland werd een adres gericht inzake de voorgenomen verbetering van den weg Rotterdam-Oostvoorne. Op de stedebouwkundige beteekenis van dezen weg, die voor Rotterdam de mogelijkheid kan openen een aantrekkelijk ontspanningsterrein voor haar inwoners gemakkelijk toegankelijk te maken, werd gewezen.

Woningcongres.

Het congres had 6 November te Amsterdam onder voorzitterschap van onzen voorzitter in een der zalen van het Koloniaal Instituut plaats. De deelneming was zeer groot; 226 organisaties en ruim 100 personen hadden zich doen inschrijven. Conclusies werden niet genomen; het is echter buiten twijfel dat de overgroote meerderheid der aanwezigen de meening was toegedaan dat de Woningwet op ruimer schaal toepassing behoort te vinden dan thans door de Regeering wordt voor-

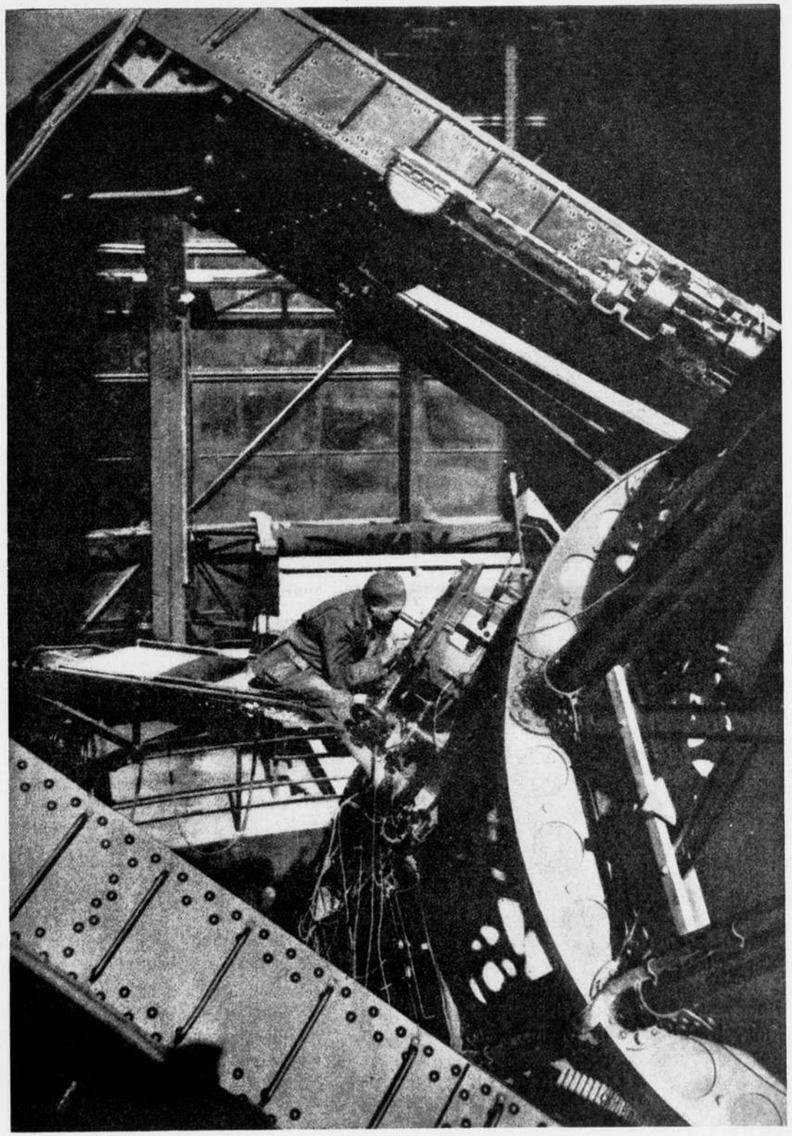

BEELDEN, DIE.... ENZ. OBSERVATORIUM „MOUNT WILSON" CALIFORNIË.

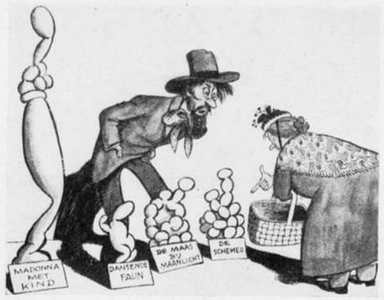

BIJZIENDE JUFFER: ALS ZE WERKELIJK VERSCH ZIJN, GEEF ME DAN MAAR EEN DOZIJN (LIFE).
(NIET IN VERBAND MET HET ZOO JUIST VERSCHENEN WENDINGEN-NUMMER OPGENOMEN. REDACTIE).

gestaan, willen op het gebied der volkshuisvesting geen noodtoestanden ontstaan.

BIBLIOTHEEK.

Evenals in vorige jaren wordt op bescheiden schaal door aankoop uitbreiding aan de bibliotheek gegeven; de onmisbare tijdschriften worden in hoofdzaak door ruiling verkregen.

Het bijhouden van gemeentestukken en uitknipsels wordt meer en meer moeilijk, hulpkrachten zijn dringend noodig.

STEDEBOUWKUNDIGE AFDEELING EN RAAD.

Een vergadering van de Afdeeling werd gehouden op 6 Februari in het Gebouw Heystee te Amsterdam. Aldaar had de verkiezing van leden van den Stedebouwkundigen Raad plaats en werd het jaarverslag uitgebracht.

De aftredende leden, de Heeren Dr. J. P. Fockema Andreae, A. W. Bos, Mr. D. Hudig, Ir. A. M. Kuysten, Ir. Th. K. van Lohuizen, J. Schulte Nordholt, H. S. de Roode, J. J. van Schuylenburg, P. Vorkink, Ir. W. G. Witteveen werden herkozen.

De Heer Ir. A. Keppler hield een voordracht over Amerikaanschen stedebouw, de Heer H. P. J. Bloemers over den wederopbouw van Borculo. Beide lezingen vonden groote belangstelling.

Op een lezing, door ons lid, den Heer Ir. P. Bakker Schut te Utrecht, in verband met de aldaar door de Vereeniging van Gemeentelijke Bouwtechnische Hoofdambtenaren georganiseerde tentoonstelling van 9 tot 16 Maart genouden, werd de aandacht onzer leden gevestigd. De lezing was zeer druk bezocht.

De Stedebouwkundige Raad vergaderde 27 Februari te Amsterdam, ter bespreking van het plan voor Groot Amsterdam, waartoe het lid van den Raad, de Heer A. W. Bos, Directeur van Publieke Werken te Amsterdam, een inleiding gaf. In afwijking van de gebruikelijke wijze werd deze vergadering ook bijgewoond door de leden van de Groep Groot Amsterdam, vertegenwoordigers van de Kamer van Koophandel en Fabrieken en de Heeren J. Douwes Jr., J. ter Haar Jr., J. J. Roovers, Dr. J. P. Thijsse, terwijl als toehoorders van de dagbladen aanwezig waren de Heeren Mr. Ir. H. J. Kiewiet de Jonge, Mr. J. Kalff Jr. en D. Kouwenaar. De vergadering had plaats in het Raadhuis en was zeer goed bezocht. Er had een levendige gedachtenwisseling plaats.

De Raad vergaderde ten tweeden male 16 October te Utrecht. Op deze vergadering werd het plan voor Rotterdam-Zuid toegelicht door de Heeren H. S. de Roode, Directeur van Gemeentewerken en Ir. W. G. Witteveen, Chef van de Hoofdafdeeling III van Gemeentewerken „Stadsuitbreiding en Gebouwen" te Rotterdam. Een belangrijke gedachtenwisseling volgde.

De commissie voor de ontspanningsterreinen leed een zeer ernstig verlies, toen in het begin van het jaar haar medelid H. N. van Leeuwen haar door den dood kwam te ontvallen. De Heer van Leeuwen nam een zeer werkzaam aandeel in de commissie; zijn medewerking zal noode kunnen worden gemist.

De Zuiderzee-commissie zette haar werkzaamheden voort. In het April-nummer van het tijdschrift plaatste haar voorzitter, Mr. D. Hudig, een artikel, dat een samenvatting bevatte van de voorloopige uitkomsten van haar onderzoek.

INTERNATIONALE BETREKKINGEN.

Het Instituut werd op het Internationaal Stedebouwcongres te Weenen in September vertegenwoordigd door den Directeur. De deelneming uit Nederland was niet onbelangrijk.

Met de Internationale Woningcongressen staat het er nu beter voor. Onderling overleg van het Belgisch comité met de Internationale Stedebouwvereeniging heeft tot resultaat gehad dat deze laatste haar werkzaamheid ook tot de volkshuisvesting zal uitstrekken en met het oog daarop een afzonderlijke afdeeling in het leven zal roepen. In verband daarmede heeft het Brusselsch comité zich ontbonden.

MEDEDEELINGEN VAN HET CONGRESCOMITÉ XV.

De voorloopige congresprogramma's ter aanmelding van de leden zijn in de afgeloopen week gereedgekomen en verzonden. Tevens werd door het Comité een groot aantal uitnoodigingen verzonden tot het bijwonen van het Galaconcert in het Concertgebouw, dat, mits een voldoend aantal deelnemers zich aanmeldt, door het bestuur van het Concertgebouw welwillend zal worden georganiseerd nog vóór het begin van het eigenlijke seizoen. Het Comité stelt zich voor, wanneer dit concert mag slagen, daarmede aan het Congres een aantrekkelijkheid van zeer hoog gehalte te kunnen toevoegen en vertrouwt op een groote belangstelling in dit concert.

Het garantiefonds deed in de afgeloopen week weer eenige moeizame schreden naar het einddoel. Op 21 Juni was de stand als volgt:

Saldo vorige verantwoording . .	f	2740
H. F. M.	„	25
J. W. J.	„	10
Totaal . .	f	2775

Er ontbreekt nog maar f 225. Wie helpt ze vol maken? Het adres van den penningmeester is nog steeds: Harmoniehof 34, Amsterdam-Zuid. v. d. S.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD EN ARCHITECTURA

COMMISSIE VAN REDACTIE: H. TH. WIJDEVELD VOORZITTER, J. P. MIERAS SECRETARIS-REDACTEUR. H. C. VERKRUYSEN REDACTEUR. C. J. BLAAUW, WIEGER BRUIN, J. C. MEISCHKE, C. B. POSTHUMUS MEYJES, Ir. A. J. VAN DER STEUR. RED.-ADRES WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM, TEL. N°. 36736 POSTGIRO N°. 122568. ABONNEMENTSPRIJZEN BIJ VOORUITBETALING VOOR NEDERLAND f 10.—, BUITENLAND f 15.— 'S JAARS. ADVERTENTIËN 1–6 REGELS f 2.50, ELKE REGEL MEER f 0.40. BIJ CONTRACT BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN. UITGEVERS EN BUREAUX VOOR ADMINISTRATIE MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5, DEN HAAG.

2 JULI 1927. N° 27

HET VOLKENBONDSPALEIS.

Wat is het toch jammer, dat Amerika geen lid is van den Volkenbond. Misschien niet voor de politiek, voor de ontwapening, de opium en de prikkellectuur, maar voor het Paleis toch zeker. Het gaat met het Paleis langzaam maar akelig zeker den kant op van alle Europeesche bouwerij. Had Amerika een stem in het kapittel gehad, dan waren wij op Amerikaansche wijze bediend, dan was de bouw al gegund en zagen wij van uit ons zitje aan de Quai des Eaux Vives, aan de andere zijde van het Lac, de steigerpalen stellen en de zandkarretjes kruien.

Haha, dat Amerikaansche Paleis van den Volkenbond! De „Zaal" in 10 verdiepingen onder den grond, het secretariaat in 60 of 70 verdiepingen erboven en op de parterre de L. v. N.-stores. Denk om de business. Er is aan den Volkenbond wat te verdienen. Genève wordt een centrum van intellectueel leven, waar het voor bepaalde kringen, die van de overige genoegens dezer aarde blasé zijn, gekleed zal staan, te frequenteeren. De exploitatie van dit nieuw soort snobisme heeft de Amerikaansche architectenfirma reeds in haar project verwerkt. Hebben de Hollandsche architecten aan deze buitenprogramma mogelijkheid gedacht of hebben zij zich uitsluitend laten leiden door de hoogdravende bewoordingen van het exposé général?

Maar Amerika doet nu eenmaal niet mee. En we zijn hier in Genève lekker door ons. Tien weken wachtten wij op de opening van de tentoonstelling der ontwerpen, die eindelijk op 3 Juli a.s. zal worden geopend. Men zal het zelfs den meest lankmoedige niet kwalijk kunnen nemen, als bij dit dralen zijn gloedvolle belangstelling wat is gedaald. De aardigheid is er een beetje af en de prijsvraag is als meer aangelegenheden van den Volkenbond afgezakt onder die dingen, die we wel gelooven. En nu de tentoonstelling plots wordt aangekondigd, lijkt het geval op een Hollandsche optocht, die stop gezet door god weet wie, door god-weet-wat plotseling weer doorschiet en verderslobbert.

De Jury had er den gang beter in moeten houden. Waarom niet met een onschuldig berichtje de gemoederen wakker gehouden. Het Volkenbondssecretariaat doet toch niets anders? Een diefstal van een bekroond project, een onschuldig, doch goed geënsceneerd handje. Het eenige wat eenige opschudding bracht was het — hardnekkig volgehouden — bericht, dat het definitief project gekozen zal worden uit de 7 bekroonden der eerste groep door loting en het verhaal, dat een Engelsch Earl de kosten van het bouwwerk zal dragen, als een Engelschman met de opdracht wordt belast. Inmiddels zal dit voorstel van den lolligen lord, die door deze truc de eer van zijn knock-out geslagen architecten-landgenooten wil trachten te redden, de Assemblé even welkom zijn als het andere genoemde.

Dus Zondag opening! Wat zullen we zien. Wie opgevangen heeft wat er allemaal gefluisterd werd, en gezien heeft wat in de illustratiepers — tègen het verzoek van de Jury in — werd gepubliceerd, kan vermoedens hebben, die niet al te veel bezijden de waarheid zullen kùnnen blijken. Een Duitsch project in Brusselsche Tentoonstellingsstijl en een Italiaansch plan op Victor-Emanuel-Monument-manier maken direct al veel duidelijk, als men ziet dat beide bekroond zijn. En de tentoonstelling zal wel het beeld geven van den strijd, die heden ten dage de kunst van het oude Europa machteloos maakt, de strijd tusschen de kunst van de Latijnsche en de Germaansche mentaliteit.

Duidelijker dan met de duidelijkste bewoordingen, die de vragen van het laatste thema van het Internationale Architectencongres zullen beantwoorden, zal hier in Genève de strijd tusschen de klassieke en de moderne idée in de architectuur uitkomen.

De Jury heeft in dezen strijd geen partij kunnen kiezen, want in haar boezem kwam de antithese reeds scherp naar voren en was zij bij voorbaat onmachtig om te beslissen.

In de eerste plaats dus om de groepeeringen der strijdmachten in dezen Volkerenslag op kunstgebied te leeren kennen, zal een bezoek aan deze expositie aanbevelenswaard zijn. Maar men moet zich vooral niet een te hooge illusie maken van het gehalte van de strijdkrachten, die hier geconcentreerd zijn.

Een korte — overigens in 't geheel niet onbescheiden — blik, die wij in de tentoonstellingsgebouwen reeds mochten werpen, is voldoende geweest om bij voorbaat daartegen met klem te kunnen waarschuwen.

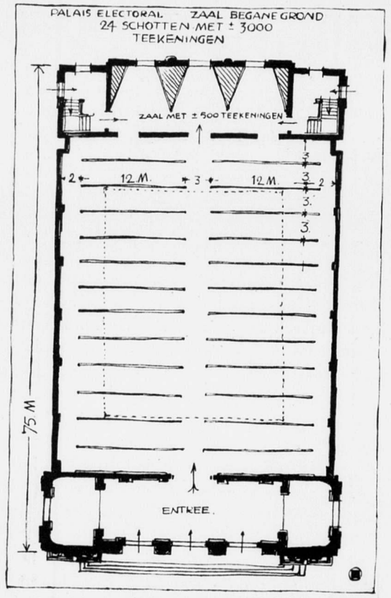

WIJ GEVEN HIERBIJ EEN OVERZICHT VAN DE TENTOONSTELLINGSGEBOUWEN DER PRIJSVRAAGONTWERPEN. DE RUIMTE IN BEIDE GEBOUWEN IS VEEL TE KLEIN VOOR ± 7000 TEEKENINGEN.

In één rondgang langs de ontelbare, hoog met teekeningen behangen wanden en schotten, zet zich reeds de zekerheid in U vast, dat de overgroote meerderheid der ontwerpen producten zijn van ontwerpers, wien het onderwerp hun krachten te boven ging. Hun vruchteloos verspilde energie kan men betreuren, hun overschatting van eigen kracht mag men niet op de passiva der prijsvraagbalans boeken. Onder dezen arbeid ziet men projecten, die als leerlingwerk nog zouden tekortschieten, anderzijds ziet men ook prestaties op teekengebied, die bewondering afdwingen en daardoor de machteloosheid in architectonische scheppingskracht des te sterker doen uitkomen.

In het werk dat blijk geeft van voldoende ontwikkeling— dat toch voor een dergelijke opgaaf noodzakelijk moet worden verondersteld — valt het echter op, dat daarbij slechts heel zelden de architectonische inspiratie is gesteund door een innerlijke visie, door een diepe gedachte, waarin de schepper de opgaaf heeft gesynthetiseerd. Vooral in het kamp der klassici blijft de architectonische inspiratie maar al te vaak het zich inspireeren op bepaalde bouwwerken of bepaalde ontwerpen. Ontelbare teekeningen hier roepen U Marcels befaamden plattegrond voor het Vredespaleis voor den geest. Maar de voorbeeldelooze gaafheid en de splendeur van zijn conceptie is zoek. Marcels werk is niet in eere gehouden, het is vernederd, verfomfaaid en verknoeid. En een zonderling verschijnsel mag het heeten dat Duc's Façade van het Palais de Justice opgeld doet. Wat willen de menschen toch? In de plannen der Beaux-Arts-projecten vinden wij maar heel weinig meer de eigenschap terug, waarop zij altijd aanspraak hebben kunnen maken: eruditie. Naast deze projecten wekken de stupide pogingen om in den trant van Böttichers Hellenen-adoratie de pacifistische glorie van de 20e eeuw te symboliseeren, onzen lachlust op.

Bonte verscheidenheid vertoont het kamp der modernen. Natuurlijk kan hier van een algemeene gedachte, die als een firment alle projecten heeft doortrokken, geen sprake zijn. Maar zelfs is het niet doenlijk groepeeringen rond de leiding uitstralende centra der moderne kunstbeweging te vormen. Het is alles chaotisch. Wat spoedig opvalt, is een zekere ruwheid van geest, een gebrek aan verantwoordelijkheidsgevoel, dat uit deze collectie plannen spreekt. De kans, die een koe een haas doet vangen, heeft velen verleid tot het onverantwoordelijke god-zegen-degreep, maar van dit koeiengeluk mochten de architecten toch eigenlijk niet den bouw van een volkenbondspaleis afhankelijk stellen. Eenig zelfrespect had hier toch

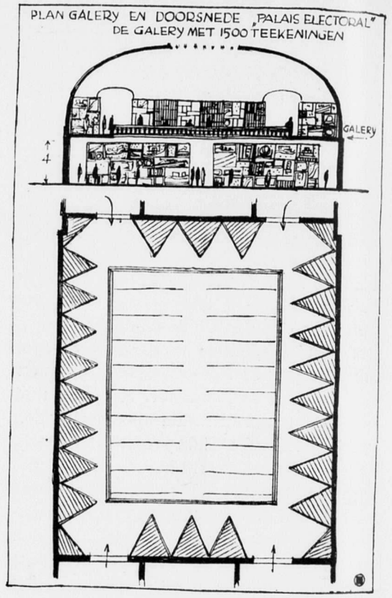

HET IS ONS MOGELIJK DE NUMMERS MEDE TE DEELEN DER BEKROONDE HOLLANDSCHE PROJECTEN. HET ONTWERP VAN LUTHMANN EN WOUDA HEEFT HET NUMMER 308. VAN E. VAN LINGE IS NUMMER 423 EN VAN H. TH. WIJDEVELD IS NUMMER 102.

ook tot respect tegenover de Jury geleid. Teekenend, in verband met het bovenstaande is het vrijwel volkomen negeeren van de bijzondere ligging van het te stichten gebouw. Het blijkt dat maar zeer weinig deelnemers de onuitsprekelijke bekoring van de schoone oevers van het Lac Léman hebben gevoeld, de fijne, ijle stemmingen, die rond zijn glooiende boorden dralen, hebben opgevangen. De bombastische architectuur, alsof het hier de bebouwing van de Falaises of iets dergelijks gold, was dan wellicht méér in portefeuille gebleven.

Het is niet aangenaam, als eersten hoofdindruk, te moeten constateeren, dat het kaf hier het koren overwoekert. Maar des

VAN DE BUITENLANDSCHE PROJECTEN NOTEERDEN WIJ DE NUMMERS 273 VAN LE CORBUSIER EN JEANNERET, No. 332 VAN FAHRENKAMP, No. 264 VAN PIACENTINI, RAPISARDI-MEZZONI, VERDER 298 VAN KLOPHAUS UND SCHOCH.

te dankbaarder zal het zijn, de rijpe aren straks na zorgvuldig schiften te ontdekken en naar boven te brengen.

Want supérieur werk is zeker geleverd. Wellicht, door den onmogelijk korten tijd van voorbereiding, niet in alle opzichten gaaf, maar in hoofdopzet en voordracht toch van grooten en echten kunstzin getuigend.

Zelfs onder de bekroonden is zulk werk. En wie dit „zelfs", niet begrijpt of niet wil begrijpen, kome naar Genève. Het bijwonen van deze tragi-comédie is het eenige middel om naast het comische, den werkelijk tragischen ondergrond van deze groote gebeurtenis in al zijn bitterheid te gevoelen.

J. P. M.

DE EERSTE INDRUK

DOOR H. TH. WIJDEVELD.

Gij die uw ingezonden project in Genève gaat zien, die in stille overpeinzing de vergelijking wilt treffen tusschen uw werk en dat van uw mede-inzender, bereid u voor op een teleurstelling. Velen hebben maanden van ingespannen arbeid gegeven aan deze vreemde opgaaf, hebben met toewijding het werk geleid, de teekeningen vertroeteld, verzorgd, verpakt, verzegeld en verzonden. . . , om in deze sfeer uw werk naar Genève te volgen en in gedachten de taak van de jury voor u te zien. Gij hebt begrepen dat de jury alle projecten wachtende vond, geëxposeerd in ruime zalen en verlicht op rustige, fraaie en toch zakelijke wijze. Gij hebt vermoed dat in waardige stemming, langzaam aan, dag na dag groeiende, het oordeel zich zou gaan vastleggen, tot een eensgezinde en juiste uitspraak het einddoel nader zou brengen. . . Maar, bracht reeds de uitspraak om haar wilde, uiteenloopende keuzenreeks, reeds een teleurstelling, de tweede volgt bij een bezoek aan de tentoonstelling; — immers, de zalen voor de jury waren er niet, de verlichting, de sfeer, de rust, was er niet en de ontvangst onvoorbereid. Eerst nu zullen de teekeningen opgehangen worden. Maar hoe? Genageld, gespijkerd, geschonden en onverzorgd is uw werk aan den wand gebracht. De expositie is geworden de opslagplaats van duizenden vertroetelde gedachten. Opeengehoopt, in sluitendverband, van onder tot boven, 4 Meter hoog; — wordt het de chaos onzer inarchitecturale-beelding. Verstikkend d'een, d'ander, heeft geen der projecten gelegenheid een eigen taal te spreken. Alles schreeuwt dooreen! Ziehier uw teleurstelling!

Maar als ge in den chaos een weg hebt gevonden, zal langzaam-aan berusting komen en een glimlach om d'eigen kinderlijke verbeelding, die uit dezen strijd een resultaat verwachten kon.

Hoewel laat, komen we nu tot de ontdekking dat deze prijsvraag nauwelijks

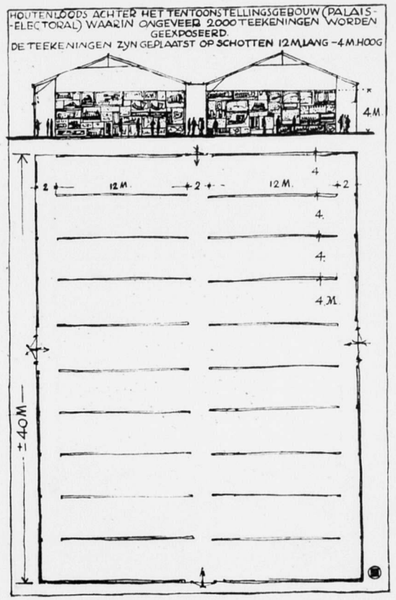

DE BEKROONDE 27 ONTWERPEN ZIJN ALLEN OPGEHANGEN IN HET PALAIS ELECTORAL, AAN DE SCHOTTEN DIE ONMIDDELLIJK BIJ HET BINNENTREDEN GEZIEN WORDEN. ZIJ BESLAAN DEZE SCHOTTEN AANEENGESLOTEN VAN DEN VLOER TOT OP 4 M. HOOGTE.

mogelijk is. Zou zulk een opdracht aan heel de wereld niet een vergissing zijn? Laten wij voorzichtig zijn en eens om ons zien. Is de architectuur, die zoo gaarne vooraan wil gaan, niet de achterlijkste aller kunsten? Zijn wij niet onnoozelen die ons blind staren op een klein bedrijf dat vastgeloopen is?

Een Volkerenbonds-zetel van zes millioen gulden, is dat wel een opdracht van wereldschokkende gebeurtenis en ware het niet beter geweest één architect rustig te laten werken in de overtuiging van zijn kunnen?

Er zijn andere terreinen die wij verzuimen te bewerken! Fabrieken en schepen, spoorwegen, havens en sluizen liggen zoo

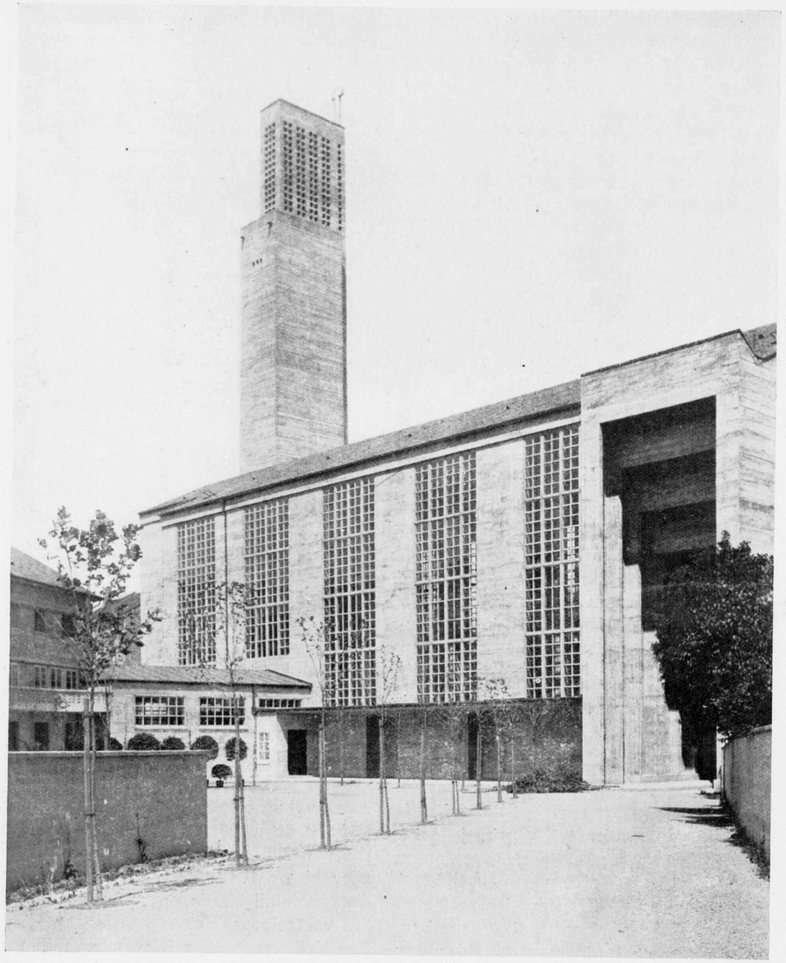

ARCH. KARL MOSER TE ZÜRICH, MET MEDEWERKING VAN G. DOPPLER EN ZOON TE BASEL
ST. ANTONIUSKERK TE BASEL.

goed als geheel buiten de architecturale-wereld en toch overvleugelen zij in belangrijkheid de meeste opdrachten van den modernen architect. Weten wij wel dat een oceaan-vaarder veelal 20 tot 40 millioen gulden kost en dat de pijpleidingen voor een Amerika-boot alleen reeds meer kosten dan heel het Volkerenbondspaleis. . . . en dat niet één aesthetisch-adviseur zijn krachten wijdt aan zulk een geweldig gegeven, dat het groeit en bloeit als een wilde, vreemde, maar wellicht juist daardoor zoo bij uitstek moderne plant? Als wij zóó dat gebouw in Genève eens lieten opgroeien, zoo zonder al die moeite, al die menschen, al die projecten! Wij architecten hebben ons grondig te herzien. . . dat leert ons heden wêer Genève.

DE ST. ANTONIUSKERK TE BASEL.

DOOR J. P. M.

Wij leven in een overgangstijdperk en beleven de bijzondere gesteldheid daarvan. Want het is — om te beleven — wel bijzonder, zóó sterk gebonden te zijn aan het verleden en tegelijk zóó de idealen te koesteren van den nieuwen tijd. Geen tijd is zoo rijk aan verrassingen, die kinderlijk verblijden, als een overgangstijd, maar ook geen tijd wekt zooveel teleurstellingen en bitter leed over niet verwezenlijkte verwachtingen.

Wij denken ons graag in in het regelmatige verloop van een volrijp kultuur-tijdperk. Te gemakkelijker gaat dat, als we uit de oneindige reeks van afwisselende levensuitingen een beperkt gebied kunnen afbakenen. Zoo biedt de renaissance-architectuur van Venetië daartoe een even welkome als boeiende gelegenheid. Het kultureele leven van Venetië stond door de eigenaardige topographie, op zich zelf, het ontwikkelde op zich zelf en bleef vrij van invloed van buiten af. En als men nu in deze stad de indrukwekkende rij van renaissance-paleizen langs het Canal Grande aanschouwt, en daarbij ziet dat de toetssteen van het bouwkundig talent in dat tijdperk niet anders was dan de kunst van het detail, van de verfijning van den vorm, van de ciselure, waarbij een eenmaal vaststaand gevelschema onvoorwaardelijk werd aangehouden, dan gevoelt men welke taak den hedendaagschen architecten is opgelegd. In het renaissance tijdperk der Venetiaansche bouwkunst had de bouwkunst een bepaalde potentiaal en iedere architect begon bij zijn scheppingen op dat potentiaalvlak te werken. In onzen tijd heeft de bouwkunst geen potentiaal meer. Het gaat dan ook, als in het oude Venetië, niet om mooie en mooiere gebouwen, het gaat niet om het bouwwerk zelve, maar om de vraagstukken, die met de gekoesterde idealen van den nieuwen tijd inhaerent zijn. Eerst als deze vraagstukken zijn opgelost, als de bouwkunst weer een fundeering heeft, dan eerst weer — maar dan ook zal het overgangstijdperk ten einde zijn — dan weer zullen de architecten mooie gebouwen gaan maken.

Hedendaagsche bouwkunst kan niet bevredigen zooals oude architectuur dat kan. Doet zij het wel, dan heeft zij geen waarde voor de toekomst en zal als kunst van dezen tijd niet typeerend zijn. Hedendaagsche bouwkunst kan ons alleen bevrediging schenken en ons boeien, als zij bijdraagt tot de oplossing van het architectonische vraagstuk van dezen tijd, d.i. het vormvraagstuk. Vele bouwwerken zijn als moderne kunst zeer belangrijk en van veel beteekenis, maar het zou een leugen zijn vol te houden dat zij schoonheidsontroering wekken, van eenzelfden graad als de schoone oude bouwkunst. De moderne bouwkunst bezit nog geen schoonheidsgraad, dien wij kunnen vaststellen. Zij maakt nog geen bouwwerken, maar zocht naar een basis, waarop later bouwwerken gemaakt kunnen worden. En dit maakt de taak van de hedendaagsche architecten juist zoo verantwoordelijk en moeilijk, omdat zij moeten zoeken niet naar de bouwkunst van hun eigen tijd, maar voor die van het nageslacht. Het is meer dan zelfoverschatting als een der moderne bouwkunstenaars schrijft, dat de hedendaagsche bouwkunst in Nederland een hoogtepunt heeft bereikt en glansrijk vergeleken kan worden met de hoofdtijdperken der architectuur. De problemen, waarmede de moderne bouwkunst worstelt, zijn geweldiger dan dat zij door een specifiek metselverband of een vreemdsoortig onderverdeeld raamkozijn zouden zijn opgelost en glorierijk overwonnen. Met dit te willen gelooven reeds, onderschatten de architecten hun verantwoordelijke taak. Het is beter zich de beteekenis van dezen tijd als overgangstijd, met „slechts" als de mogelijkheden, die deze opent, goed duidelijk te maken.

Als een typisch staal van hedendaagsche bouwkunst, — typisch voor hetgeen deze tijd kan brengen — is de nieuwe Sint

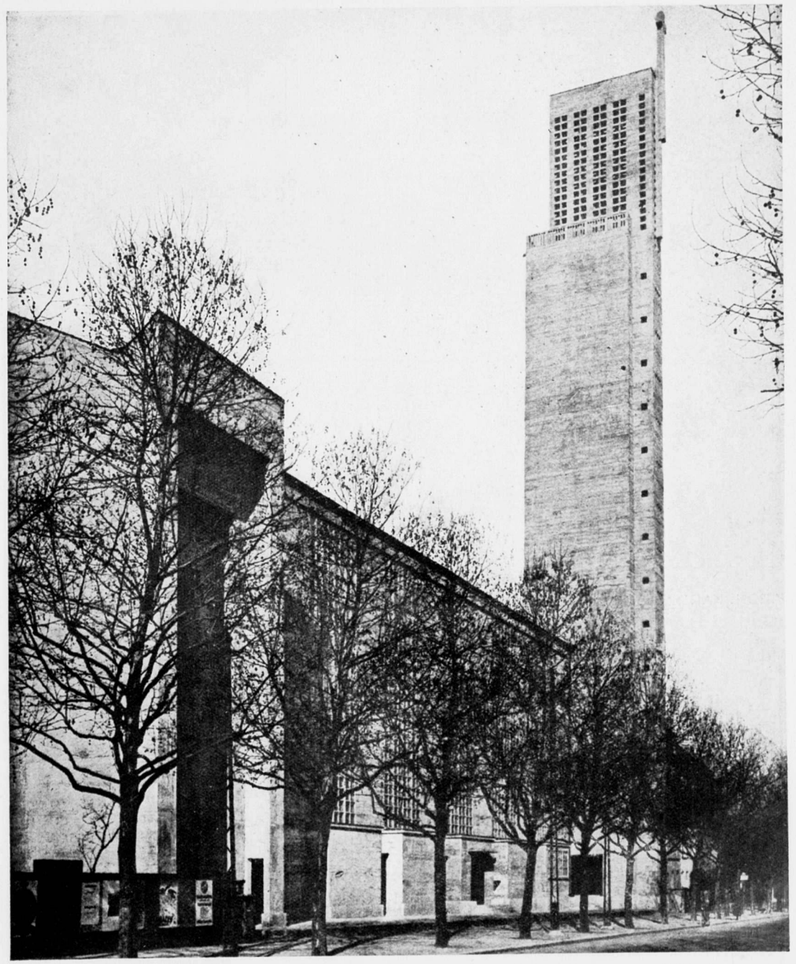

ARCH. KARL MOSER TE ZÜRICH, MET MEDEWERKING VAN G. DOPPLER EN ZOON TE BASEL.
ST. ANTONIUSKERK TE BASEL.

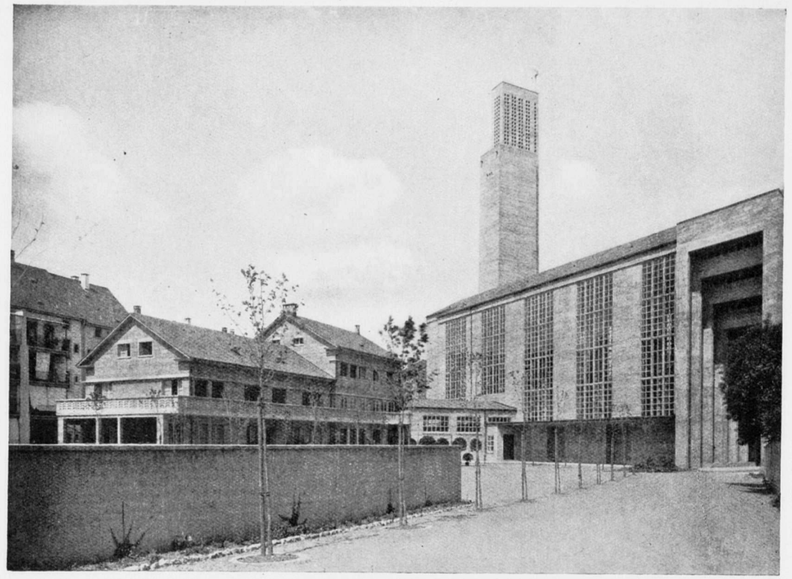

ARCH. KARL MOSER. ST. ANTONIUSKERK TE BASEL, MET PASTORIE, SCHOOL EN DOOPKAPEL.

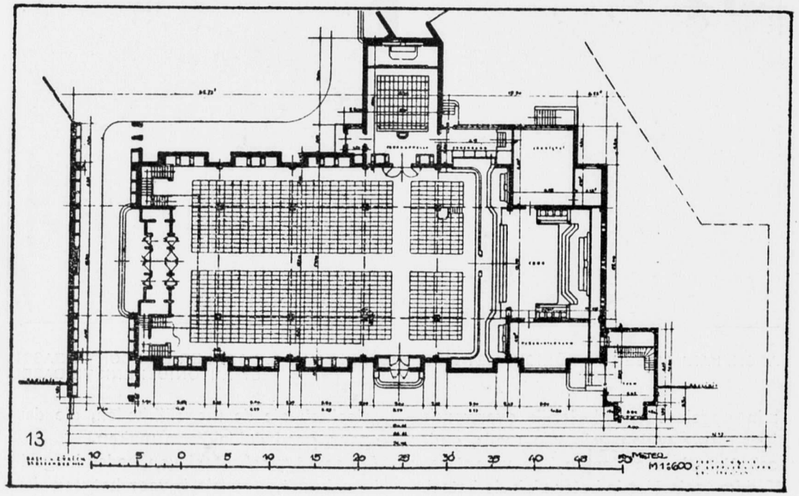

ARCH. KARL MOSER. ST. ANTONIUSKERK TE BASEL. PLATTEGROND.

Antoniuskerk te Basel, van Architect Karl Moser te Zürich, met medewerking van G. Doppler en Zoon te Basel.

Voor de moderne architect is zeker het ontwerpen van een kerk de moeilijkste opgaaf. De kerk, burcht van traditie, liturgie en vaststaande symboliek, vastgelegd reeds in de middeleeuwsche kathedraal. Het nieuwe van dezen tijd staat er buiten. Het is bij een kerk bijna een aannemelijk excuus met te zeggen, we hebben haar in Godsnaam maar Gothisch gemaakt. Architect Moser heeft de durf gehad, een nieuw materiaal, een materiaal van dezen tijd te bezigen en wel zoo eerlijk mogelijk. Bij het bezichtigen van deze kerk moesten wij dan ook vooral aan Semper denken, die wou laten zien: „wie das Material selbst und seine mannigfachen Bearbeitungsmöglichkeiten die wichtigste Bedingung für seine Gestaltung stellen." Of Semper, had hij het gewapend beton gekend, daarvoor wellicht een uitzondering zou hebben gemaakt, is een open vraag. Maar zijn voorschrift is hier wel in uiterste consequentie gevolgd. De stijlen en liggers zijn zooals de berekeningen hebben uitgewezen, men leest de uitkomst van statische berekeningen van de wanden af. De betonmuren zijn onafgewerkt en vertoonen nog de houtnerf der bekistingen. Dit bouwwerk is meer dan naakt en daardoor de waarheid voorbij. Het is, vergeleken bij een kerk van Cuypers, om te rillen zoo afstootelijk, maar als eerlijke uiting van een nieuwe bouwwijze tòch aantrekkelijk. De moderne constructiewijze is domineerend, nieuw van geest is deze kerk niet; situatie en indeeling zijn vrij traditioneel en openen zeker geen nieuwe gezichtspunten.

Origineel is de constructiewijze niet. De Gebr. Péret te Parijs zijn in hun kerk te Raincy Moser voorgegaan. Maar hier te volgen, is wellicht nog moediger dan voor te gaan.

De kerk is nog niet voltooid. De ramen moeten worden gedicht met gebrand glas. Dat het ontwerpen der voorstellingen voor de 13 M. hooge ramen enorme eischen stelt, laat zich denken. Er zijn thans twee ramen onder handen, een raam van Hans Stocker, het andere van Otto Staiger.

Of na de voltooiing deze St. Antoniuskerk het effect zal benaderen van een Saint Chapelle, moet worden afgewacht, ook — of de devotie binnen háár steenen pijlers ook tusschen de betonnen wand zal ontroeren.

J. P. M.

OVER „SCHORTJES" ARCHITECTUUR, EEN BOEKRECENSIE EN NOG WAT.

> „In het geheele boekje komt niet één plattegrond voor, zoodat de leek die belang stelt in architectuur weer eens heerlijk gesterkt wordt in de gedachte, dat een huis niets anders is dan één of meer gevels."
> (Bouwkundig Weekblad en Architectura No. 26, blz. 233 linker kolom, 14e regel van onderen).

Deze gelukkige tirade (misschien in het onderhavige geval wat ongelukkig toegepast), waaruit een honger naar ernst en diepte spreekt, zou doen verwachten, dat de inhoud van het tijdschrift, waarin de schrijver dezer zinsnede een belangrijke functie bekleedt, een voorbeeld zou zijn van de meest serieuse weergave van de architectuur, die een bestudeering in alle richtingen mogelijk zou maken. Helaas... de vele afbeeldingen van „schortjes" architectuur, — vergeve men mij, onnoozele, deze uitdrukking, maar men begrijpt nu hoop ik waar ik het over heb, zooals ook een dubbele scheluwe trap niet dubbel en niet dubbelscheluw is, maar we toch allemaal weten wat we bedoelen, zoo weten we ook dat het geen schortje en geen architectuur is waar we het over hebben, maar we b e g r i j p e n elkaar en dat is al héél wat, — welnu, deze afbeeldingen dan vertoonen ook geen plattegronden om te doorgronden waaròm „bastions, torens, enz.", geschapen zijn en

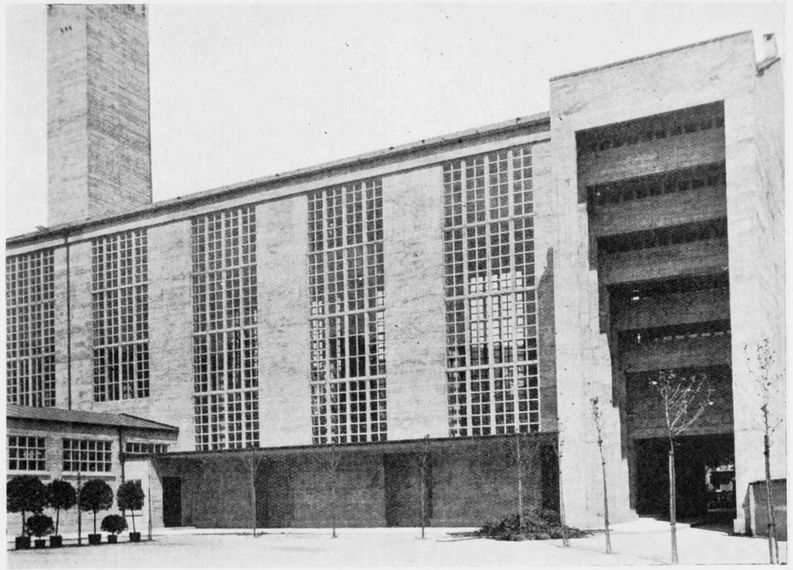

ARCH. KARL MOSER. ST. ANTONIUSKERK TE BASEL.

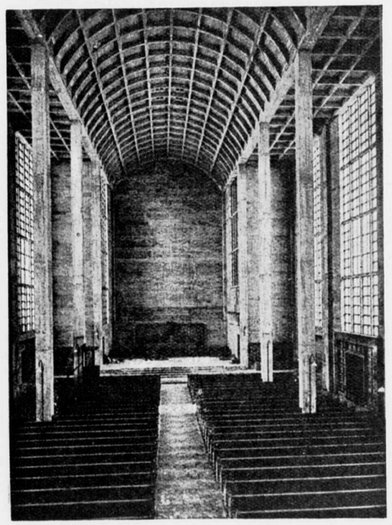

ST. ANTONIUSKERK TE BASEL. ALTAARZIJDE

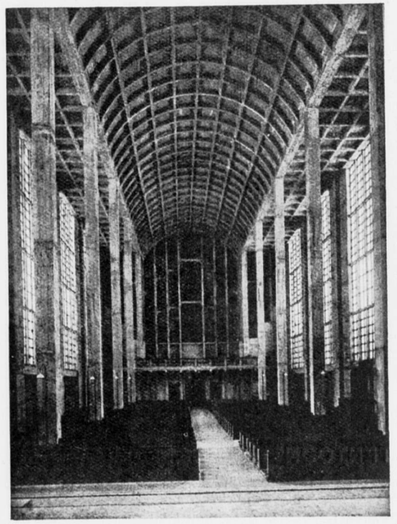

ST. ANTONIUSKERK TE BASEL. ORGELZIJDE.

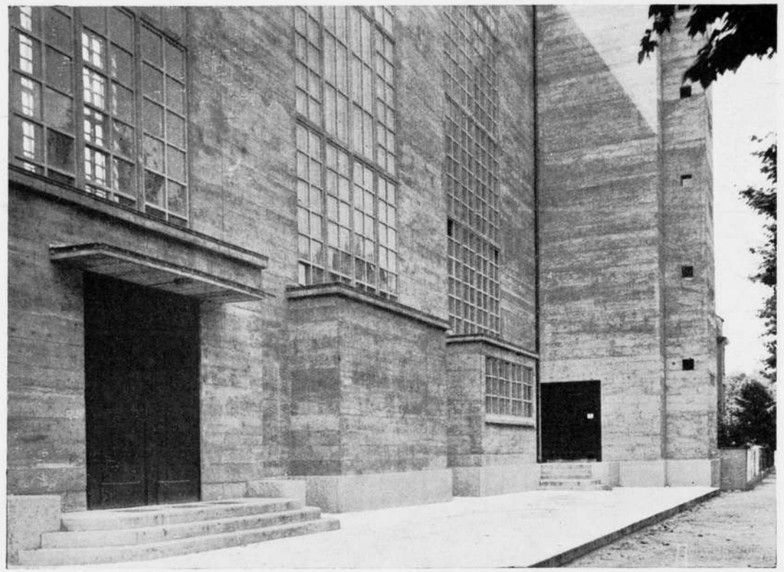

ARCH. KARL MOSER. ST. ANTONIUSKERK TE BASEL.

wat de „misère" is, die er achter „gecacheerd" wordt. Voor vakgenooten, — het Bouwkundig Weekblad en Architectura is daar toch voor en niet voor die leeken — is het wel eens aardig om achter de coulissen te mogen kijken, een voorrecht dat niet ieder beschoren is. Nu is mijn bescheiden vraag eens meer van dit voorrecht te mogen profiteeren en naast de plaatjes (die slechts vullen de gaatjes) en in het Leven thuis behooren eens werkelijke architectonisch behandelde architectuur voor beroepsarchitecten te zien te krijgen!!
Of het mee zal vallen??

Ir. G. FRIEDHOFF.

TENTOONSTELLINGEN.

AMSTERDAM. Kunstzaal M. J. Citroen, Weteringschans 221. Tentoonstelling van werk van den heer Louis Saalborn.

Sted. Museum. B.K.I. Grafisch werk Cordon Graig. Onafhankelijken.
Kunstzaal „En Vogue", P. C. Hooftstraat 122. Aardewerk van Lanooy, Kunstweefwerk Semey.

'S-GRAVENHAGE. Gemeente Museum. Islamische Kunst, tot 3 Juli.
Kon. Kunstzaal Kleykamp. Zomertentoonstelling van werken van schilders van onzen tijd.

HAARLEM. J. N. de Bois, teekeningen van Moderne Meesters, tot 30 Juni.

UTRECHT. Nijverheidsschool voor de technische vakken en technische cursussen, Schoolplein 28 B. Tentoonstelling van werk der leerlingen op Dinsdag 5 Juli 1927 van 10-12, van 2-4 en van 7-9. Woensdag 6 Juli 1927 van 10-12 en van 2-4. Donderdag 7 Juli 1927 van 10-12, van 2-4 en van 7-9. Vrijdag 8 Juli 1927 van 10-12, van 2-4 en van 7-9.

ROTTERDAM. Huize van Hasselt. Kunsthandel. Schiedamsche Singel 35. Tentoonstelling van werk door M. van Waning—Stevels. Opening op 25 Juni. Werkdagen van 10—5 uur tot 14 Juli, 's Zondags gesloten.

BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP.

In de op 22 April gehouden Bestuursvergadering der Vereeniging „Bouwkunsten Vriendschap" te Rotterdam, zijn de functies verdeeld als volgt:

J. P. LOGEMANN, Voorzitter, Baan 31, Rotterdam.
A. STAHLIE, Vice-Voorzitter.
A. H. VAN KOOT, 1e Secretaris, Hondiusstr. 14a, Rotterdam.
M. LOCKHORST, 2e Secretaris.
J. DOETS Jh.Zn., Penningmeester.
M. TINBERGEN, Commissaris.
C. ELFFERS, Commissaris.

Namens het Bestuur
A. H. VAN KOOT, 1e Secr.

MEDEDEELINGEN VAN HET CONGRESCOMITÉ XVI.

Er is deze week niet veel te vermelden. De Commissie is begonnen met het in verschillende talen overzetten van de binnengekomen praeadviezen.
Voor het waarborgfonds kwamen nog eenige inschrijvingen binnen.

Saldo vorige verantwoording .	ƒ 2775.—
G. d. W. W.	„ 20.—
P. J. V.	„ 25.—
Totaal . . .	ƒ 2820.—

Nog ƒ 180.—, zegge één honderd en tachtig gulden. Wie maakt ze vol? Het adres van den penningmeester is en blijft: Harmoniehof 34I, Amsterdam-Zuid.

v. d. S.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD EN ARCHITECTURA

COMMISSIE VAN REDACTIE: H. TH. WIJDEVELD VOORZITTER, J. P. MIERAS SECRETARIS-REDACTEUR. H. C. VERKRUYSEN REDACTEUR. C. J. BLAAUW, WIEGER BRUIN, J. C. MEISCHKE, C. B. POSTHUMUS MEYJES, Ir. A. J. VAN DER STEUR. RED.-ADRES WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM, TEL. No. 36736 POSTGIRO No. 122568.
ABONNEMENTSPRIJZEN BIJ VOORUITBETALING VOOR NEDERLAND f10.—, BUITENLAND f15.— 'S JAARS. ADVERTENTIËN 1—6 REGELS f2.50, ELKE REGEL MEER f0.40. BIJ CONTRACT BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN.
UITGEVERS EN BUREAUX VOOR ADMINISTRATIE MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5, DEN HAAG.

9 JULI 1927. No 28

PRIJSVRAAG VOOR EEN VOLKERENBONDSGEBOUW TE GENÈVE.

VERTALING VAN HET JURY-RAPPORT.

De Jury bestaat uit de Heeren:
M. H. P. Berlage (La Haye); Sir John J. Burnet (Londres); M. Carlos Gato (Madrid); M. Josef Hoffmann (Vienne); M. Victor Horta (Bruxelles), président; M. Charles Lemaresquier (Paris); M. Karl Moser (Zurich); M. Attilio Muggia (Bologne); M. Ivar Tengbom (Stockholm).

Rapport.

Aan den oproep dien de Volkerenbond tot de architecten van de aangesloten staten richtte, om hun krachten te wijden aan een zeer belangrijk architectonisch vraagstuk heeft een groot aantal gehoor gegeven. Drie honderd en zeven en zeventig architecten hebben medegedongen en zonden duizenden teekeningen waarin hun ideeën, in een het object waardige, praktische en artistieke vormgeving werden neergelegd. Hoewel deze ideeën niet tot een bevredigend resultaat hebben geleid, toch bevatten de plannen tal van waardevolle aanwijzingen en origineele vondsten.
De Jury betuigt haren dank aan alle architecten voor hun levendige belangstelling en de groote hoeveelheid moeite en arbeid die zij aan hun project hebben besteed.
De taak van de Jury is nauwkeurig omschreven geworden in het programma en reglement van de prijsvraag en zij heeft zich van deze taak gekweten door een arbeid die bijna zes weken heeft geduurd. Zij heeft in de eerste plaats nagegaan of de deelnemers zich aan het programma hebben gehouden door zorgvuldig de ontvangen zendingen te controleeren en den inhoud daarvan en de volgorde der teekeningen nategaan. De Jury was van oordeel dat zij zich bij haar uitspraak strikt moest houden aan het programma en het reglement.
Zij heeft er zich daarom in de allereerste plaats van verzekerd of aan de eischen van het programma en het reglement volledig was voldaan. Daarom heeft zij de plannen bestudeerd en hun architectonische en artistieke qualiteiten onderzocht in verband met de ligging ten opzichte van het terrein, de circulatie om en in de gebouwen, van de plaats en den vorm der lokaliteiten, van de constructie en van de harmonische en logische architectonische ontwikkeling.
De Jury stond tegenover een groot aantal buitengewone ideeën, maar heeft tot haar groote spijt moeten constateeren dat haar taak zeer moeilijk is geworden door het feit dat een groot aantal der deelnemers niet voldoende rekening heeft gehouden met de financieele eischen van het programma en het reglement. Wat betreft de uitbeelding van het gevraagde, het feit dat de projecten volkomen uiteenloopen in de wijze waarop de gevraagde hooge taak is opgevat, wordt verklaard door het ontwikkelingsstadium waarin de hedendaagsche architectuur verkeert.
Na een lang persoonlijk en gezamenlijk onderzoek en na zich rekenschap te hebben gegeven van de praktische en artistieke waarde, heeft de Jury eenstemmig

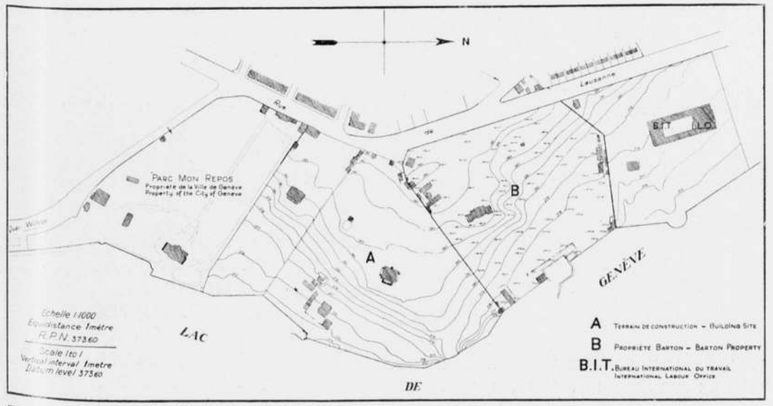

PLAN VAN HET TERREIN TE GENÈVE, WAAROP HET GEBOUW VOOR DEN VOLKENBOND ZAL WORDEN OPGERICHT.

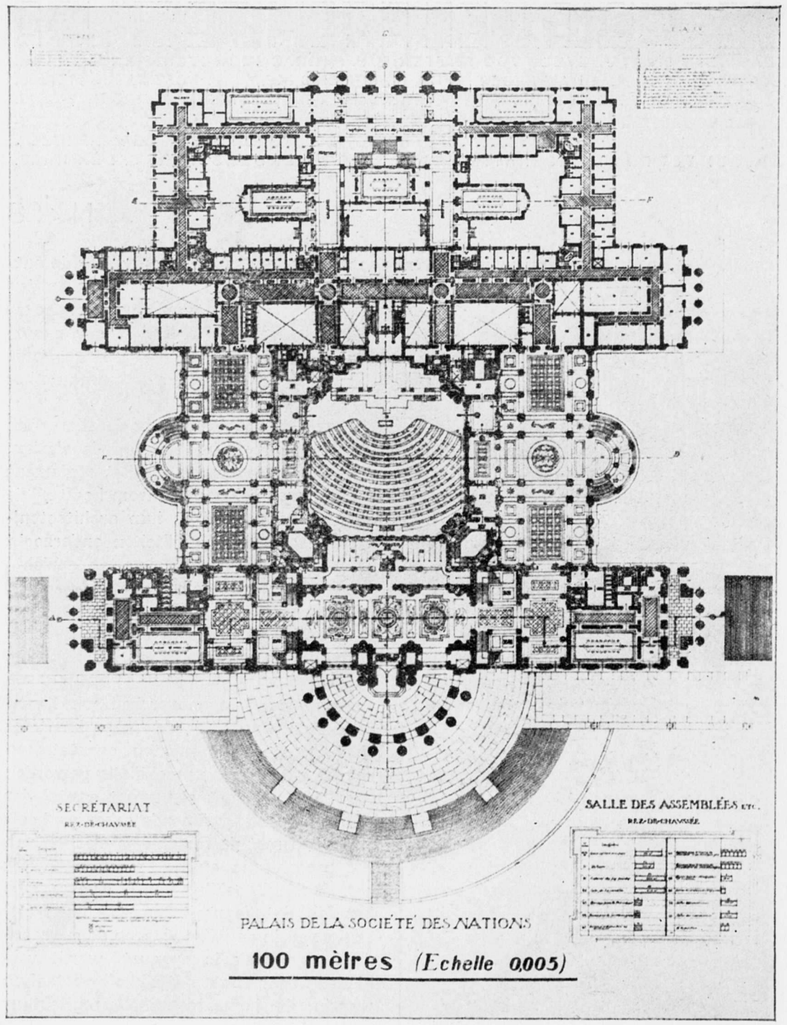

INTERNATIONALE PRIJSVRAAG VOOR HET GEBOUW VAN DEN VOLKENBOND. BEKROOND ONTWERP IN DE EERSTE GROEP. PRIJS EX AEQUO VAN 12.000 FR. ONTWERPERS ING. COMM. CARLO BROGGI TE ROME, ARCH. GIUSEPPE VACCARO TE ROME EN ARCH. LUIGI FRANZI TE ROME.

geconstateerd, dat de prijsvraag geen resultaten heeft opgeleverd, die haar aanleiding zouden kunnen zijn geweest, de uitvoering van een der projecten aan te bevelen.

De Jury heeft daarna eenstemmig besloten de haar beschikbaar gestelde som van 165.000 Francs te verdeelen op de volgende wijze.

Negen prijzen van 12.000 frcs. ieder.
Negen eerste eervolle vermeldingen van 3800 frcs. ieder.
Negen eervolle vermeldingen van 2500 frcs. ieder.

De Jury heeft eenstemmig de prijzen ex aequo, en de eervolle vermeldingen ex aequo, toegekend aan de projecten, die de volgende door haar geregistreerde nummers bevatten en wel in de volgorde dier nummers.

I. Prijzen van 12.000 francs.

No.	No.	No.
117	273	332
118	298	387
143	328	431

II. Eervolle vermeldingen, Kl. I - 3.800 frs.

No.	No.	No.
102	241	338
128	251	372
142	327	423

III. Eervolle vermeldingen, Kl. II. - 2.500 frs.

No.	No.	No.
152	264	376
170	308	380
181	330	411

(Geteekend) VICTOR HORTA (President).
K. MOSER (Rapporteur).
A. MUGGIA.
JOHN J. BURNET.
CARLOS GATO.
IVAR TENGBOM.
H. P. BERLAGE.
JOSEF HOFFMANN.
C. LEMARESQUIER.

HET VOLKENBONDSPALEIS.

DOOR J. P. M.

Voordat wij op enkele plannen wat nader ingaan, nog enkele algemeene beschouwingen over deze prijsvraag vooraf.

Hoe meer men nader komt tot het werk, dat thans in het Palais Electoral te Genève en zijn annex gebouw is tentoongesteld, hoe meer moet men zich over de toedracht der zaak verwonderen. Daar is nu het officieele Jury-rapport, dat niet slechts niets zegt, maar in zijn nietszeggendheid voldoende zegt om alles te begrijpen. Laten wij het de Jury niet ten kwade duiden, dat ze driemaal rapporteert de plannen zoo nauwkeurig onderzocht te hebben, en nalaat iets van dat onderzoek mede te deelen en het resultaat te motiveeren. Gerust, er zijn omstandigheden, dat het makkelijker is alles te motiveeren, dan met de hand tegen het klamme voorhoofd driemaal te moeten rapporteeren dat men de plannen nauwkeurig heeft onderzocht en — vergeet ook dit niet — dat men de plannen zelfs heeft getoetst aan het programma.

A bon entendre, demi mot suffit. Ik bedoel, dat de Jury dit heeft bedoeld.

„Le fait, que les projets présentent des divergences radicales dans la façon de comprendre la haute tâche qui était proposée, s'explique par la phase d'évolution dans laquelle se trouve actuellement l'architecture contemporaine", schrijft de Jury. En de vrome gemoedsrust, waarmede zij, met deze woorden, haar handen in onschuld wascht, zou ons zelfs eenigen stilstand in deze heerlijke fase van de ontwikkeling der architectuur doen wenschen.

Voor zoover nu het Juryrapport niets zegt, weten wij dat met algemeene stemmen besloten is geen ontwerp voor uitvoering voor te dragen en het totale prijzenbedrag iets anders te verdeelen dan was voorgenomen voor zoover het rapport alles zegt, weten wij dat aan 9 ontwerpen met algemeene stemmen een

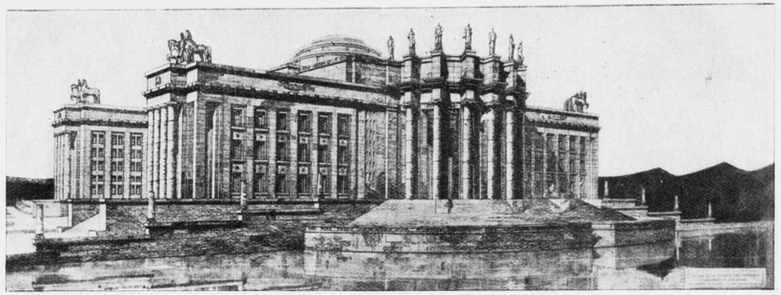

PERSPECTIEFTEEKENING VAN HET ONTWERP VAN DE H.H. ING. COMM. CARLO BROGGI, ARCH. GIUSEPPE VACCARO EN ARCH. LUIGI FRANZI TE ROME

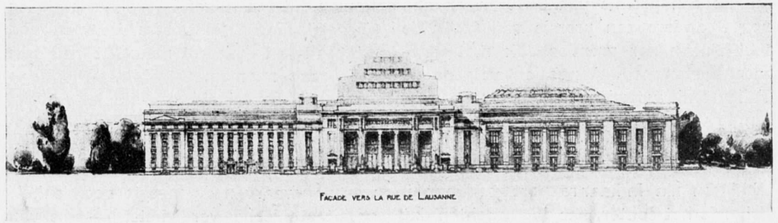

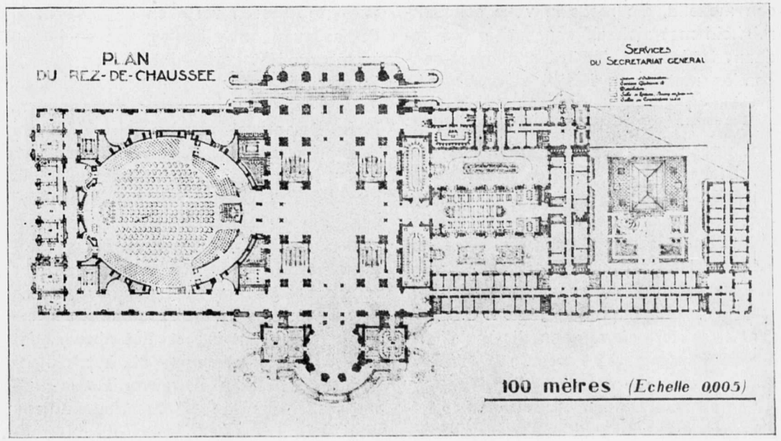

PRIJS EX AEQUO VAN 12.000 FR. INGEZONDEN ONTWERP VAN DEN HEER CAMILLE LEFÈVRE TE PARIJS

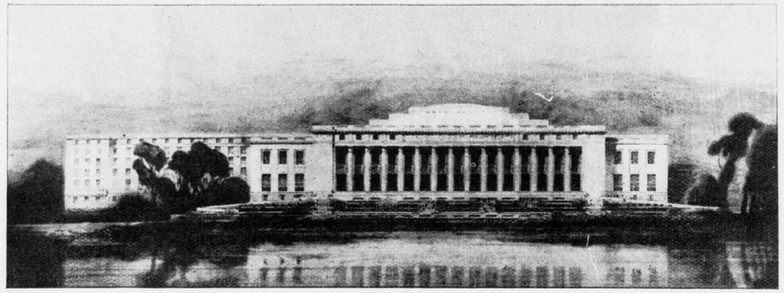

PRIJS EX AEQUO VAN 12000 FR. INGEZONDEN ONTWERP VAN DE HEEREN HENRI PAUL NÉNOT TE PARIJS EN JULIEN FLEGENHEIMER TE GENÈVE.

prijs is toegekend van 12000 fr., aan 9 andere een premie van 3800 fr. en aan nog 9 andere een premie van 2500; de toekenning der premies ook met algemeene stemmen. Aangezien volgens de Talleyrand woorden dienen om gedachten te verbergen, zullen wij uit de goedgekozen woorden van de Jury nooit kunnen opmaken, wat zij gedacht heeft, toen zij dezen zin in haar rapport goedkeurde. Zeker is het echter, dat de geruchten dat ieder der Juryleden in volle eenstemmigheid met zichzelf concessies deed voor een medelid, die reeds in volle eenstemmigheid met zichzelf concessies had gedaan, totdat alle Juryleden zooveel concessies met eenparigheid van stemmen hadden gedaan, dat ze eenparig eenstemmig waren, du muszt verstehn, aus eins mach zehn, und zwei lasz gehn, und drei macht gleich, so bist du reich, Verlier die vier, aus fünf und sechs, so sagt die Hex, mach sieben und acht, so ist's volbracht: und neun ist eins und zehn ist keins; Das ist das Hexen-Einmaleins; zeker is het dat deze geruchten eenigen grond van waarheid zullen kunnen bevatten.

Wat er echter ook van aan zij, de Volkenbondsprijsvraag geeft weer een treffend staaltje van waartoe een prijsvraag kàn leiden en waartoe een internationale prijsvraag met een internationale Jury al bijzonder gauw schijnt te moeten leiden.

Ik meen dan ook dat het noodig is ten spoedigste stappen te doen, om te voorkomen dat een volgend geval weer tot een dergelijk fiasco leidt. Want zóó en niet anders moet men het resultaat van deze prijsvraag noemen, waarbij een onberekenbare hoeveelheid energie is verspild en schatten van geld zijn weggegooid, om ten slotte een aantal architecten met onderscheidingen te zien pronken voor ontwerpen, waarvan de meeste geen enkele architectonische verdienste, — die van bravour en humbug daargelaten, — blijken te bezitten. En dan een desperate Jury te hooren vertellen dat het 'm in de fase van ontwikkeling van de bouwkunst zit. Het geval lijkt op den schooljongen die geen rekenen kon leeren. 't Lag aan de moeilijkheid der sommen. Neen, de oorzaak van het mislukken van deze prijsvraag ligt niet bij de bouwkunst, maar is te zoeken in de samenstelling van de Jury, die bij den huidigen stand van de bouwkunst, niet goed is geweest! Waar het thans om gaat is, om een internationale regeling te treffen, waardoor een Jury kan worden aangewezen, op grond van slechts architectonische overwegingen. Want is het niet absurd, dat voor zulk een schepping als het volkenbondsgebouw een Jury wordt samengesteld, door een van de regeeringsbureaux uitgaande keuze der landen, die uit politiek oogpunt, in de Jury moeten en kunnen zijn vertegenwoordigd. En is het niet dwaas, dat het voor dit cultuurbelang niet anders mogelijk blijkt dan uit elk uitverkoren land 1 architect-lid der Jury aan te wijzen, alsof de gebieden der cultuurcentra van het architectonisch leven samenvallen met de geographische grenzen der verschillende landen!

Alhoewel een geval als de Volkenbondsprijsvraag naar alle waarschijnlijkheid zich niet zoo spoedig weer zal voordoen, zou het aanbeveling verdienen, de oplossing van het boven aangeduide vraagstuk spoedig onder de oogen te zien. Het tijdstip daarvoor is thans zeer gunstig, nu een Internationaal Congres van Architecten op neutralen bodem voor de deur staat. Want we beseffen wel dat bij de oplossing van dit vraagstuk nationale gevoelens, belemmerend zullen kunnen werken. Op dit oogenblik zijn ze te Genève voor wat het Paleis betreft even overheerschend als voor het Vlootverminderingsvraagstuk. In een der grootste bladen lezen wij: „Les quatre projects des architectes Français, qui figurent parmi les neufs concurrents primés par un Jury international entre 377 participants". Het enthousiasme van Frankrijk voor Le Corbusier's project is stellig grooter dan de bewondering die zijn schaars uitgevoerde bouwwerken in Frankrijk ten deel viel. Zou deze plotselinge bijval voor dit project niet weer bijgebracht worden door de stille hoop dat in dit wereldtournooi Frankrijk met dit project zal kunnen winnen, dan door wezenlijke bewondering voor de prestaties van dezen architect. Le Corbusier is wel een Zwitser van geboorte, maar zijn Esprit nouveau is toch onvervalscht Fransch!

En dat de Zweedsche pers opgetogen is over den jongen Erichsson, die een prijs van 12000 fr. binnensleepte, is toch ook niet anders dan nationale trots, en kan toch zeker geen verheugenis zijn over de waarde van het project zelf.

Nationale gevoelens zullen dus bij het behandelen van een onderwerp als het bovenstaande, ongetwijfeld belemmerend

kunnen werken, maar wie weet of de neutrale atmosfeer van Holland, niet zal kunnen bijdragen om de vertegenwoordigers der verschillende landen deze zaak van cultureele beteekenis in het juiste licht te doen zien.

Wanneer wij thans nog een ander punt aanroeren uit het Jury rapport, dan is het de verdeeling der prijzen over 3 goepen. Zooals men weet bevat de eerste groep geen Nederlandsche Architecten. De Hollandsche pers, heeft echter in haar spaarzame mededeelingen over de Jury uitspraak, doen uitkomen dat ten aanzien van de verdere mogelijkheden de 27 bekroonde architecten over de drie groepen, als gelijkgerechtigden zullen kunnen worden beschouwd. Ook de ons verstrekte informaties op dit punt wettigden onze opvattingen, van de gelijkgerechtigheid der 27 bekroonden, zooals wij dit neerschreven in onze beschouwingen in No. 20.

Nu ons echter de juiste tekst van het jury rapport bekend is, meenen wij onze oorspronkelijke opvatting niet meer te kunnen handhaven. De Jury spreekt nl. van 9 prijzen van frs. 12000.—, 9 mentions van frs. 3800.— en 9 mentions van frs. 2500.—, dus wel degelijk een onderscheid makend tusschen prijzen en eervolle vermeldin- dan aan de projecten der 2e en 3e groep. de Jury dus een hoogere rang toegekend dan aan de projecten der 2e en 3e groep. Onze aandacht is thans gevestigd op de 9 plannen der eerste groep, hierbij gereproduceerd, door de Jury broederlijk bijeengebracht.

Is bij enkele van deze plannen, een broederlijke overeenstemming in banaliteit niet onopvallend, in het algemeen kan men toch zeggen dat zij nogal diepgrondig van elkaar verschillen.

De klassieke projecten zijn kennelijk de minste en waarschijnlijk door de volgende omstandigheid. De oplossing van het vraagstuk had een eigenaardige moeilijkheid- het meer vroeg natuurlijk een architectonische ontwikkeling aan zijn kant, maar de toegangen tot het bouwwerk, voor

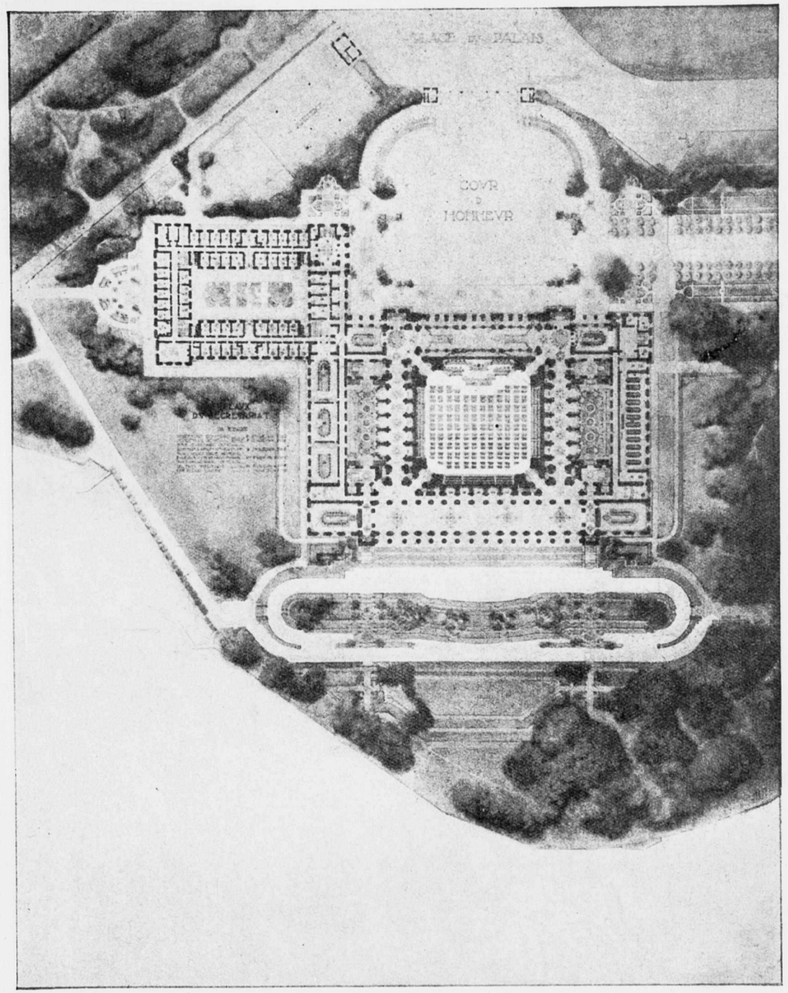

PRIJS EX AEQUO VAN 12000 FR. INGEZONDEN DOOR DE HEEREN HENRI PAUL NÉNOT TE PARIJS EN JULIEN FLEGENHEIMER TE GENÈVE.

zoo'n representatief gebouw ongetwijfeld zeer belangrijk, liggen aan de andere kant van het terrein, de Rue de Lausanne. Nu is het moeilijk voor een klassiek project, de hoofdfacade niet met de ingangsfacade te vereenzelvigen. De klassieke projecten op deze tentoonstelling hebben dan ook vrijwel alle de facade aan het meer,

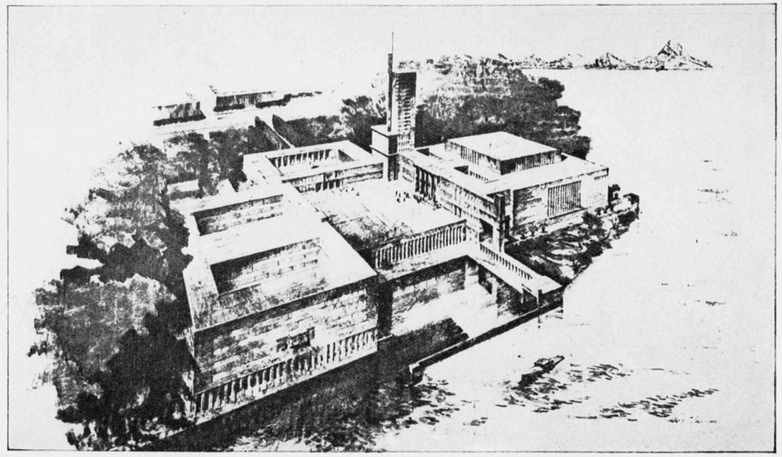

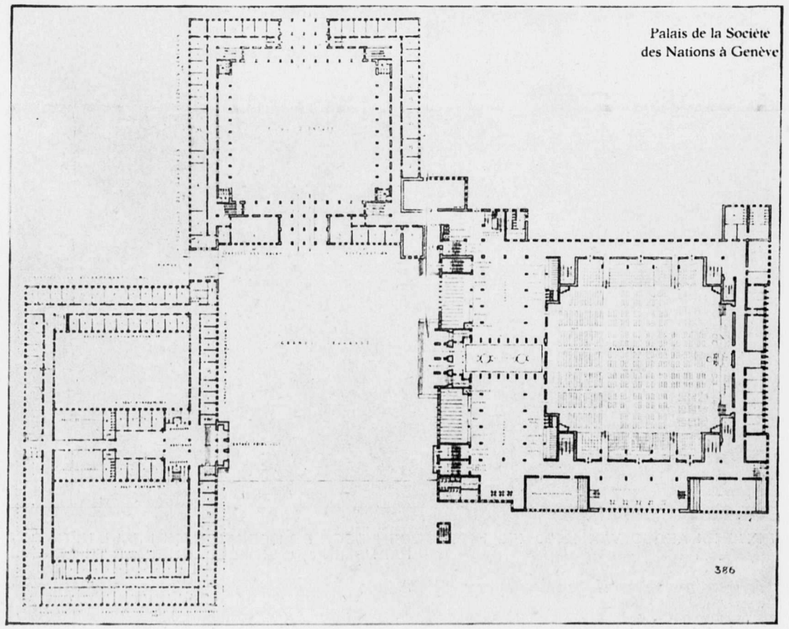

PRIJS EX AEQUO VAN 12000 FR. INGEZONDEN DOOR DE HEEREN PROF. EMIL FAHRENKAMP TE DÜSSELDORF EN ALBERT DENEKE TE DÜSSELDORF.

het karakter gegeven van hoofdfacade. Groote terrassen, indrukwekkende kolonades, de Salle des pas perdus, alles leent zich tot een representatieve ontvangst aan de kant van het Meer, die intusschen nooit zóó zal plaats vinden. Genève is geen Venetië, en van een fantastisch gondel feest van de gedelegeerden zal het wel nooit kunnen genieten.

Genève is Genève, iets dat voor te veel deelnemers aan de prijsvraag een totaal onderschatte factor is geweest.

Maakte de korte tijd van voorbereiding en de groote kosten aan een verblijf te Genève verbonden, het vele deelnemers reeds onmogelijk zich in de atmosfeer van Genève te gaan inleven, het programma heeft hen feitelijk door de eigenaardige keuze van zijn toelichtende foto's niet van een dwaalspoor gebracht. Want deze gaven slechts details van de locale gesteldheid van het terrein op zich zelf.

(Wordt vervolgd).

BESPIEGELINGEN II DOOR C. J. BLAAUW.

In mijn vorig bespiegelend schrijven werd licht geworpen op het woord „schortjesarchitectuur" en deszelfs onwaarde en onwaardigheid. Evenzeer deprecieerend, doch iets meer gedistingeerd klinkt „coulissen-architectuur", dat duiding is van een gebouwde wereld van schijn. In dit woord ligt afkeuring, wanneer men aan de coulisse bedenkt het dunne scherm, van zeer verdachte stabiliteit, dat den gewilligen toeschouwer werelden van allen denkbaren vorm suggereert, een suggestie, die, wanneer de wind over de planken blaast en de onverwrikbare kasteelen en tempels lichtelijk opbolderen, eenige komiekerig aandoende schade lijdt.

De verbinding van deze gedachte aan de gevelarchitectuur is vol van misprijzen, doch de bijvoeging riekt nog altijd naar „kunst": er laten zich schoone tooneelen denken! Maar voor Hollandsche burgermanszin is het tooneel toch altijd een wereld van onsoliditeit, men amuseert er zich bij tijd en wijle, geniet wel eens, maar tot den waren staat teruggekeerd, zetelt vóór in het brein iets van een grondige afkeer, een gevoelde tegenstelling van zware burgerbraafheid met het luchtige en vluchtige.

„Coulissen-architectuur"! Het woord is niet kwaad, het teekent op voortreffelijke wijze een deel van de belangstelling aan de gevel-architectuur in Amsterdam bewezen, het teekent ook ongeveer de juiste werking van de gevelwanden in het stadsbeeld, het duidt tevens aan een principieel bezwaar tegen „schijn-architectuur".

Dit principieele bezwaar vindt zijn grond in het z.g. rationalisme. Ik denk hierbij aan den pennestrijd, die zich afspeelde om den Wassenaarschen watertoren. Van dezen strijd heb ik dit begrepen: dat eenige inzenders het door de jury verkozen project niet rationeel achtten en daarin aanleiding vonden, deze jury daarover aan te vallen. Er werden harde noten gekraakt en gebleken is, dat het jurylidmaatschap ook al geen genoegen is. Want dezelfde ontwerpers, die na kennisname van het programma, aan het werk tijgen, zich onderwerpende bij voorbaat aan het door de jury uit te spreken oordeel, nemen na de uitspraak de vrijheid de jury eens flink onder handen te nemen en vertellen haar kategorisch hoe ze had moeten oordeelen. Het was een sympathieke onhandigheid van het jurylid, den Heer Bremer, om op den aanval in te gaan en de uitspraak van de jury nader te motiveeren. Een juryuitspraak wordt m.i. uitsluitend gemotiveerd in het juryrapport. Het spreekt vanzelf, dat „men", waaronder vele niet-bekroonden, het met die uitspraak niet eens is. Veelal kan alleen de eerst-bekroonde zich geheel met het jury-rapport vereenigen. Dat weten we. We weten ook, dat aan het prijsvraagstelsel de volkomen overgave aan een juryuitspraak vastzit en men moet er óf niet aan meedoen of, zoo men wel meedoet, niet nakletsen. Vooral in levenshouding is rationaliteit wel gewenscht en verzet tegen een uitspraak, waarbij men zich bij voorbaat neergelegd heeft, is niet rationeel.

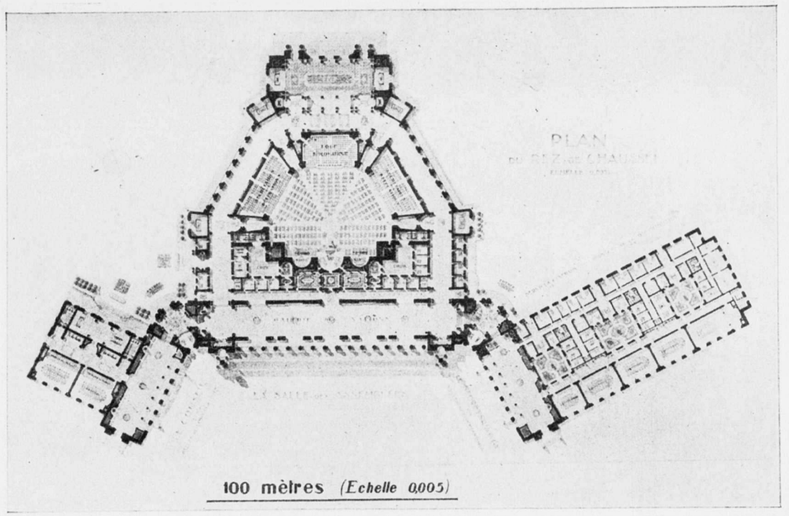

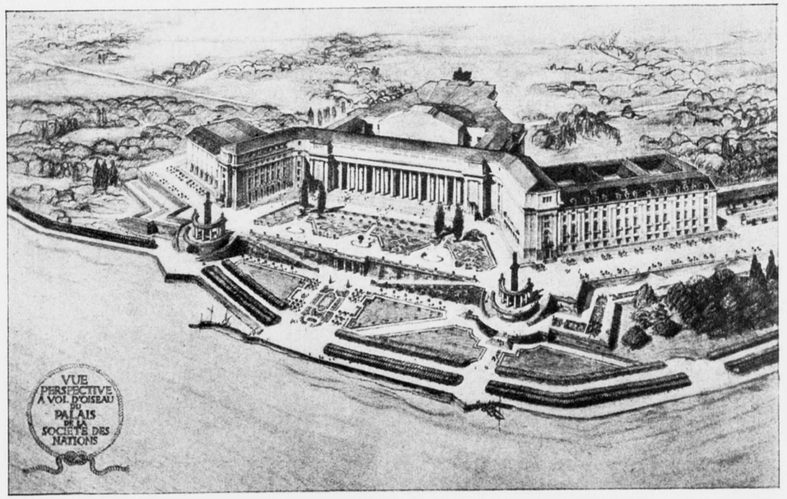

PRIJS EX AEQUO VAN 12000 FR. INGEZONDEN DOOR DEN HEER GEORGE ANTOINE PIERRE ALBERT LABRO TE PARIJS.

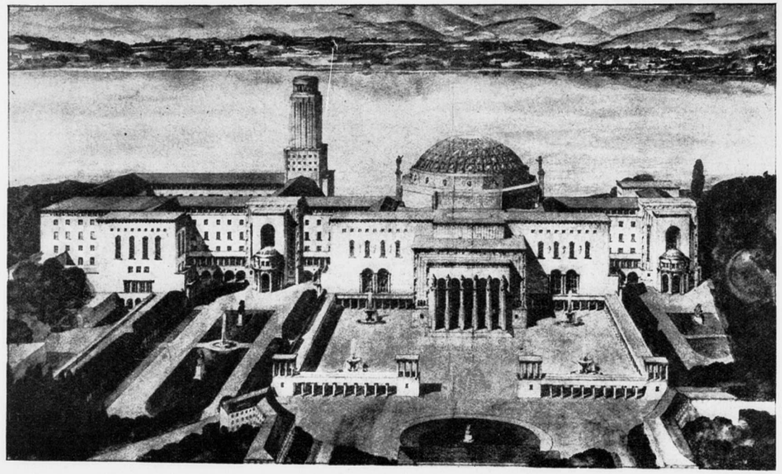

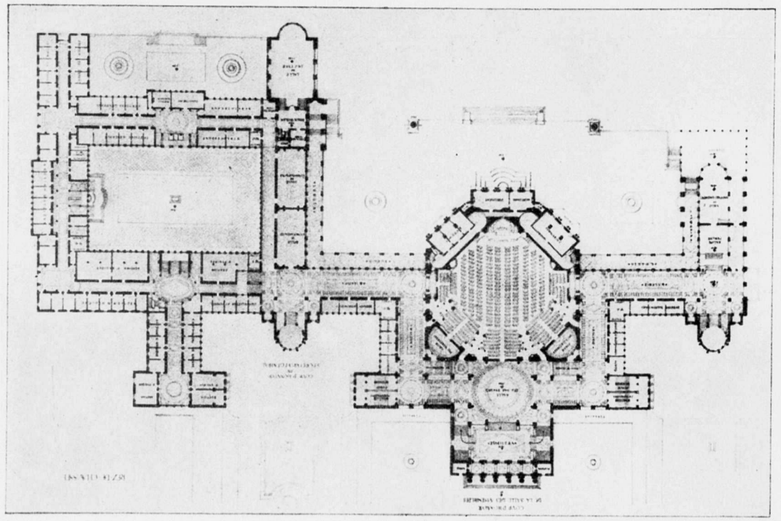

PRIJS EX AEQUO VAN 12000 FR. INGEZONDEN DOOR PROF. GIUSEPPE VAGO TE ROME.

Mij is overigens uit de aanvallende artikelen gebleken, dat het begrip rationalisme, over het algemeen slecht begrepen wordt, misschien ook begrijp ik het niet, en ik houd mij dan voor naderen uitleg aanbevolen.

Het rationalisme is een zeer ruim en wijd begrip, een begrip, dat, zoo het in een mensch bezonken is, hem tot een denkende en redegevende levenshouding voert.

De rationeele mensch overweegt alle dingen, doordringt ze met verstand en rede, poogt ze van alle zijden te begrijpen. Hij geeft zich ook bij zijn daden rekenschap van de redenen waarom hij zóó doet en niet anders. De rationeele mensch begrijpt ook, dat het menschelijk gevoel een onbetrouwbare mentor is, maar zoo hij werkelijk rationeel genoeg is, zal hij ook begrijpen, dat het menschelijk gevoel in alle gebeuren een groote en belangrijke factor is, een onafwendbare factor!

Rationalisme duidt dus een redelijk denkende levenshouding aan. Ik heb begrepen, dat de Heer van Rood in zijn aanval op de juryuitspraak zich op rationalistisch standpunt stelde, doch ik begrijp niet, dat hij b.v. „sentimenteel" identiek acht met v a l s c h gevoel. Dit toch is een misvatting, het gevolg van een verengde beteekenis, aan het begrip rationalisme toegekend. De rationeele mensch kent en erkent sentiment als een groote waarde, zoo het door verstand en rede gezuiverd, als een slechte mentor, zoo het ongebreideld voortraast.

Rationalisme, dat alles met het verstand wil schouwen en doen, is een verengd begrip, een eenzijdigheid, die tot waan leidt, den waan, dat men het sentiment zou kunnen uitschakelen, zou kunnen dooden. Deze verengde rationalist is de antipode van den kunstenaar, is tegen alle kunst gekant. Ik geloof niet aan het bestaan van dit soort rationalisten. Wèl aan het bestaan van velen voor wie rationalisme geworden is tot een leuze. Nu is het eigenaardig, dat wanneer een ruim begrip (dat niet zoo makkelijk te vatten is) tot een leuze wordt, dit begrip de zoovele vormen aanneemt, welke de personen, die de leuze aanhangen, er aan gelieven te geven. Zoo is het rationalisme geworden tot een leuze voor velen, een stok om mee te slaan, een muur om zich achter te verbergen, een leuze van z.g. waarheid.... een leuze tegen de kunst.

Zoo hebben we dan dezen bekroonden watertoren: volgens de „rationalisten" mag die zoo niet zijn, want men ziet de „functie" niet! Zàg men die „functie" dan wel, als die watertoren zich vertoonde als een waterhoofd op één poot? En waarom moet de functie uitgedrukt worden? En welke functie? Hoe drukt men uit, dat er water in zit en geen karnemelk? Rationeel is te bedenken, dat wie bouwt veel verbergt en wie alles oprecht wil laten zien of naar buiten wil „uitdrukken", daarin alleen voor zichzelf slaagt. Bovendien drukt men dàt uit, waarin met het meeste pleizier heeft, d.w.z. op aesthetische gronden kiest men voor uitdrukking naar buiten die factoren, die men voor het schoone uiterlijk dienstig acht!

Ik besluit deze bespiegeling met de volgende uitspraak: de meest beginselvolle rationalist (architect) kan niet buiten aesthetisch sentiment, zooals ook de kunstenaar-architect er niet buiten kan rationeel te zijn!

INGEZONDEN.

Aan Het Dag. Bestuur van den Nationalen Woningraad Algemeenen Bond van Woningbouwvereenigingen.

Als antwoord op Uw „Open Brief" opgenomen in het Juninummer van het Tijdschrift voor Volkshuisvesting en Stedebouw diene het volgende.

Het verslag van mijn lezing voor de afd. Den Haag v. d. Ned. Aannemersbond opgenomen in het Bouwkundig Weekblad en Architectura van 4 Juni j.l. geeft het door mij gesprokene slechts in zooverre niet juist weer, dat volgens mijn notities, de woorden „en dergelijke" door mij niet gebruikt zijn, zoodat mijn opmerking dus alleen betreft de besturen van woningbouwvereenigingen, waaraan ik echter dadelijk moet toevoegen, dat het geenszins mijn bedoeling was alle besturen van woningbouwvereenigingen over één kam te scheren, zooals mogelijk uit het ver-

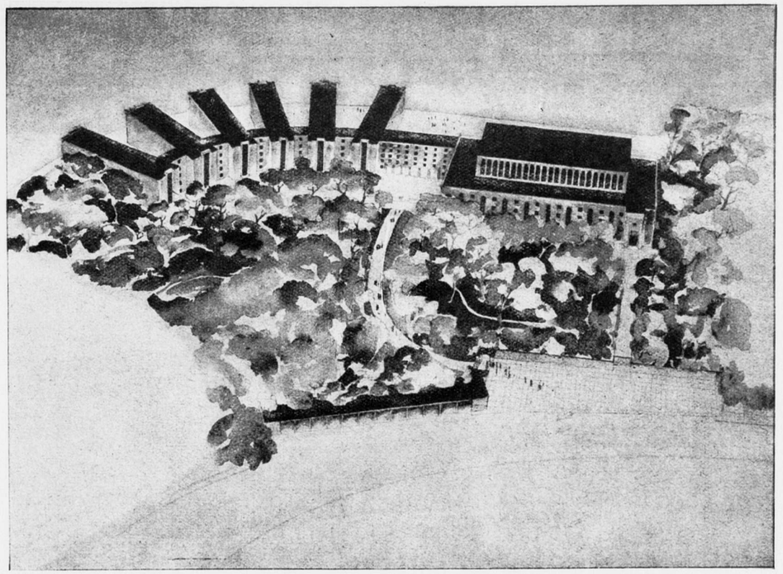

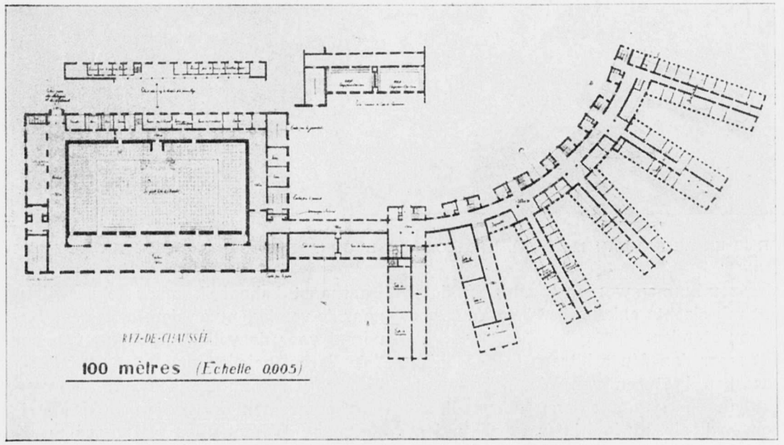

PRIJS EX AEQUO VAN FR. 12000. INGEZONDEN DOOR DEN HEER NILS EINAV ERIKSEN TE STOCKHOLM.

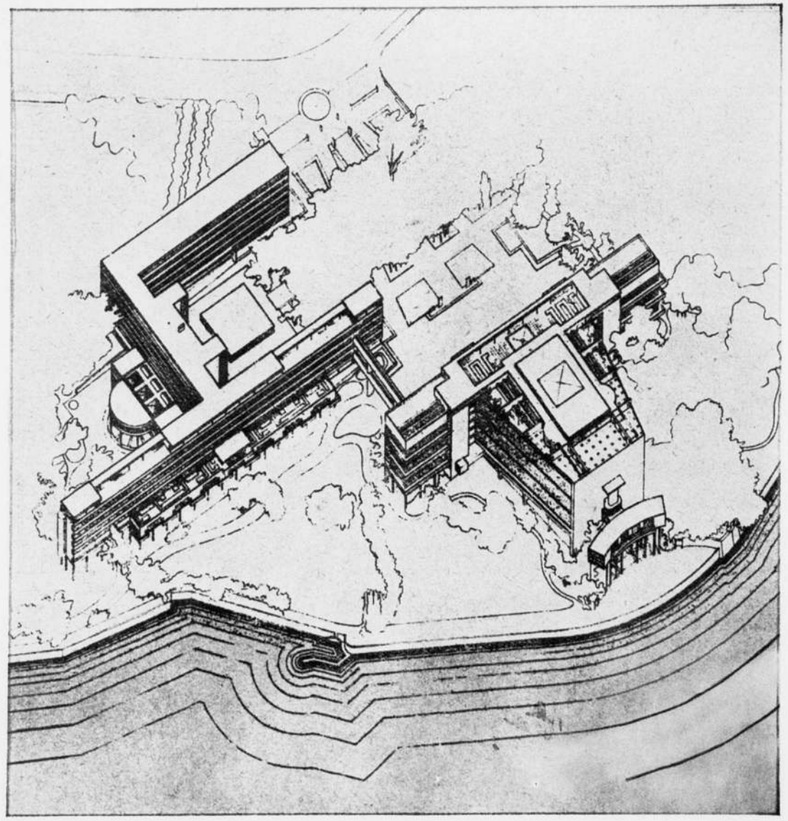

PRIJS EX AEQUO VAN 12000 FR. INGEZONDEN DOOR LE CORBUSIER EN P. JEANNERET TE PARIJS.

slag zou kunnen worden opgemaakt, doch dat mij slechts enkele dier besturen voor oogen stonden.

Uit meer dan één arbitrage in geschillen tusschen besturen van Woningbouwvereenigingen en aannemers, waarbij ik de eer had als mede-arbiter op te treden, herinner ik me, dat die besturen een standpunt innamen, hetwelk moreel niet te verdedigen was en dan ook op arbiters een zeer onaangenamen indruk maakte.

Daarnaast behoef ik maar te verwijzen naar de verslagen van den Inspecteur-Generaal voor de volkshuisvesting van enkele jaren geleden over het finantieele beheer van sommige besturen van woningbouwvereenigingen om mijn opvatting, dat de aannemer van thans meermalen zooveel hooger staat dan de aanbesteder, bevestigd te zien.

Dat de aannemer ook meermalen maatschappelijk hooger staat dan de aanbesteder is niet tegen te spreken, waar besturen van woningbouwvereenigingen in vele gevallen uit vertegenwoordigers van den werknemersstand bestaan, hetwelk mijnerzijds niet als minderwaardig wordt opgevat doch in mijn betoog over afschaffing van de borgstelling wel degelijk van belang is, daar die vereenigingen veelal zelf niets bezitten en dientengevolge geheel afhankelijk zijn van Rijk en Gemeente.

Vertrouwende hiermede mijn woorden voldoende te hebben toegelicht en mitsdien aan Uw verzoek te hebben voldaan.

Hoogachtend

P. G. BUSKENS.

ENKELE GEGEVENS OVER DEN WEERSTAND TEGEN SLIJTAGE VAN VLOERBEDEKKINGSMATERIALEN.

DOOR Dr C. A. LOBRY DE BRUYN.

Bij gelegenheid van de keuze van vloerbedekkingsmateriaal voor toepassing aan boord van passagiersschepen, werden een groot aantal materialen van verschillende herkomst aan een vergelijkend onderzoek onderworpen. Hierbij speelde de weerstand tegen slijtage, welke voor een groot deel de levensduur bepaalt, een voorname rol.

Gewoonlijk wordt de weerstand tegen slijtage bepaald door het te onderzoeken materiaal met vrij groote kracht op een draaiende schijf met slijppoeder te drukken, soms ook met een zandstraalapparaat. Op beide wijze is de aantasting zeer krachtig en het is de vraag of daarbij een juist beeld van de werkelijkheid wordt verkregen. Ook blijken de cijfers dikwijls niet reproduceerbaar te zijn. Bij de hier verrichte proeven werd gebruik gemaakt van een apparaat geconstrueerd naar voorbeeld van het Staatl. Materialprüfungsamt te Berlin-Dahlem, aldaar in gebruik voor bepaling van de slijtage van zoolleder, rubber, etc. Hierbij wordt een rond schijfje langzaam gedraaid in een bak ca. 10 cM. hoog gevuld met grof amaril van een bepaalde korrelgrootte. Na 5000 en 10000 touren wordt het slijtageverlies door wegen gemeten. Het apparaat is zeer eenvoudig van constructie, geeft reproduceerbare uitkomsten, terwijl de aantasting met kleine snelheid geschiedt. De werkwijze werd gecontroleerd met een aantal monsters, verstrekt door de Nederlandsche Linoleumfabriek te Krommenie, waarbij door de fabriek was opgegeven hoe de verschillende qualiteiten zich in de praktijk verhielden. Het resultaat is vermeld in onderstaande tabel, waarbij in de 2e kolom is aangegeven de gewichtsvermindering in mgr. per 12 cM². oppervlak na 5000 touren, in de 3e kolom de bevinding van den fabrikant.

Tabel 1.

Monster:	afslijting in mgr./12 cM². 1e 5000 T.	2e 5000 T.	Weerstand tegen afslijting:
No. 2 effen groen	55	59	goed
No. 1 effen bruin	68½	66½	goed
No.16 effen bruin	69	67	goed
No. G. mozaïek	83	87	veel minder
No. 6 effen blauw	80	87	veel minder

Zooals uit de cijfers blijkt is tusschen de resultaten van de afslijtproeven en de practische ervaring overeenstemming.

De bij het onderzoek van de verschillende materialen gevonden cijfers zijn vereenigd in onderstaande tabellen. Hierin zijn tevens opgenomen de tegenover zoolleder gevonden wrijvingscoëfficienten. Niet alleen voor de zekerheid bij het loopen, maar ook voor de afslijting is deze eigenschap van belang. Op een vloerbedekking waarop men vast staat wordt veel minder bij het loopen geschoven. Zoo is zacht rubber een materiaal, dat in de practijk niet sterk slijt, daarentegen bij afslijtproeven een vrij hoog slijtage-cijfer geeft. Deze schijnbare tegenstrijdigheid wordt verklaard door de hooge wrijvingscoëfficient, waardoor zoo goed als geen schuiven en dus minder slijtage optreedt.

De in onderstaande tabellen aangegeven cijfers zijn de uit een groot aantal proeven gevonden grenzen, waartusschen de voor het betreffende materiaal bepaalde cijfers liggen. De wrijvingscoëfficient in tabel

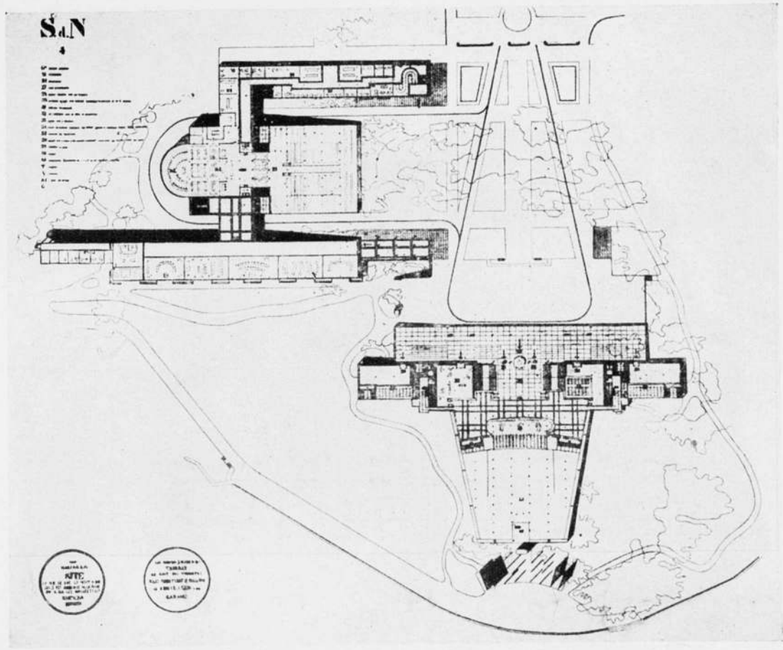

PRIJS EX AEQUO VAN 12000 FR. INGEZONDEN DOOR LE CORBUSIER EN P. JEANNERET TE PARIJS.

3 is de tg. van den hoek, waarbij met lood bezwaard zoolleer begint af te glijden.

Tabel 2.

Weerstand tegen slijtage.

Materiaal:	afslijting in mgr./12 cM² na 5000 touren:	Opmerkingen:
Linoleum. . .	45- 60	weinig afslijtend
Linoleum. . .	60- 80	matig afslijtend
Linoleum. . .	80-100	vrij sterk afslijtend
Linoleum. . .	boven 100	sterk afslijtend
Kurklinoleum .	45- 55	
Ruboleum . .	70-120	verschillende monsters en kleuren loopen sterk uiteen
Rubolino. . .	75-115	idem
Rubber, glad .	85-100	
Rubber, zacht .	120-140	
Rubber, geribd .	120-170	
Rubber, geperst	50- 60	1° 5000 touren 80-90
Trioline . . .	80-110	
Prisma . . .	90-120	

De sterke beginafslijting bij geperst kurk wordt veroorzaakt door het loslaten van kleine stukjes kurk uit het oppervlak.

Tabel 3.

Wrijvingsweerstand tegen zoolleder.

Materiaal:	tg. afglijdhoek	Opmerkingen:
Linoleum. . .	0.75-0.85 soms tot 1.0	geen samenhang met den slijtageweerstand
Kurklinoleum .	0.90-1.00	
Ruboleum . .	0.75-0.85	
Rubolino. . .	0.70-0.85	
Rubber . . .	0.90-1.10	
Trioline . . .	0.80-0.90	
Prisma . . .	0.75-0.85	

Zooals uit de vergelijking der cijfers blijkt worden de beste cijfers gevonden voor kurklinoleum. Linoleum kan eveneens

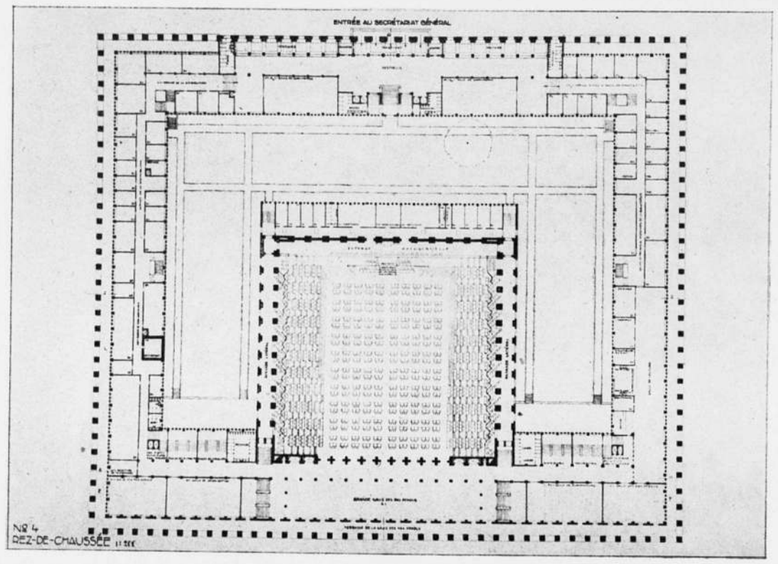

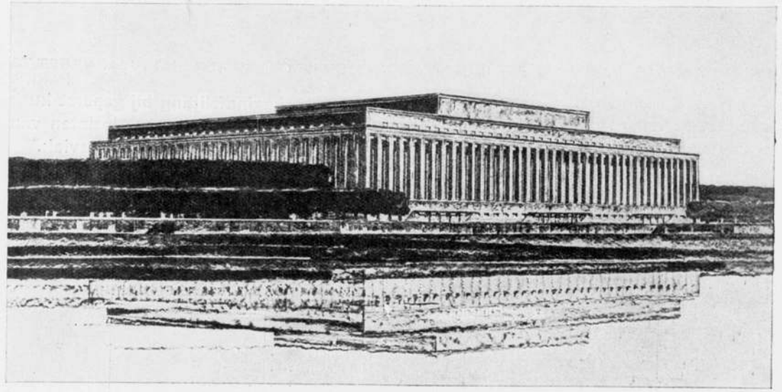

PRIJS EX AEQUO. INGEZONDEN DOOR DE HEEREN ERICH ZU PUTLITZ, RUDOLF KLOPHAUS EN AUGUST SCHOCH, ALLEN TE HAMBURG.

zeer goede cijfers hebben. De verschillende producten onder phantasienaam, zooals Ruboleum, Rubolino, Trioline en Prisma staan alle in een of beide eigenschappen bij het betere linoleum achter. In verband met de boven reeds gemaakte opmerking is rubber dank zij de hooge wrijvingscoëff. eveneens tot de weinig slijtende vloerbedekkingen te rekenen.

INT. SCHOOL VOOR WIJSBEGEERTE

Van 28—30 Juli zal Dr. H. P. Berlage aan de Int. School voor Wijsbegeerte te Amersfoort een leergang leiden over „Bouwkunst".
Nadere inlichtingen verschaft het Secretariaat der School.

MEDEDEELINGEN VAN HET CONGRESCOMITÉ XVII.

Na de vorige week weinig nieuws te melden. Er werd voortgegaan met de vertaling der praeadviezen. Van verschillende zijden beginnen zich de deelnemers aan te melden.
Het waarborgfonds groeide nog eenigszins aan.

Saldo vorige verantwoording . .	f 2820
G. J. R.	„ 25
Vereeniging „Hendrick de Keyzer"	„ 50
Totaal	f 2895

Nog f 105.— zegge één honderd en vijf gulden. Eén honderd en vijf gulden.
Harmoniehof 34I. Amsterdam-Zuid.
v. d. S.

TENTOONSTELLINGEN

AMSTERDAM. Kunstzaal M. J. Citroen, Weteringschans 221. Tentoonstelling van werk van den heer Louis Saalborn.
Sted. Museum. B.K.I. Grafisch werk Cordon Graig. Onafhankelijken.
Kunstzaal „En Vogue", P. C. Hooftstraat 122. Aardewerk van Lanooy, Kunstweefwerk Semey.

DEN HAAG. Kon. Kunstzaal Kleijkamp Tentoonstelling van werken door H. van Steenwijck tot 18 Juli.

ROTTERDAM. Huize van Hasselt. Kunsthandel. Schiedamsche Singel 35. Tentoonstelling van werk door M. van Waning—Stevels tot 14 Juli.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD EN ARCHITECTURA

COMMISSIE VAN REDACTIE: H. TH. WIJDEVELD VOORZITTER, J. P. MIERAS SECRETARIS-REDACTEUR. H. C. VERKRUYSEN REDACTEUR. C. J. BLAAUW, WIEGER BRUIN, J. C. MEISCHKE, C. B. POSTHUMUS MEYJES, Ir. A. J. VAN DER STEUR. RED.-ADRES WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM, TEL. N°. 36736 POSTGIRO N°. 122568.
ABONNEMENTSPRIJZEN BIJ VOORUITBETALING VOOR NEDERLAND f 10.—, BUITENLAND f 15.— 'S JAARS. ADVERTENTIËN 1—6 REGELS f 2.50, ELKE REGEL MEER f 0.40. BIJ CONTRACT BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN.
UITGEVERS EN BUREAUX VOOR ADMINISTRATIE MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5, DEN HAAG.

16 JULI 1927. N° 29

GEMEENTELIJKE VOORSCHRIFTEN BIJ HET BOUWEN VAN FABRIEKSSCHOORSTEENEN.

In „De Ingenieur" van 21 Mei komt een zeer belangrijk artikel voor van Ir. J. C. van Teijlingen, Ingenieur, Hoofd van de Afdeeling Bouwtoezicht bij het Gemeentelijk Bouw- en Woningtoezicht te Amsterdam, over de stabiliteits-berekening van vrijstaande gemetselde fabrieksschoorsteenen.
Na een uitvoerige systematische verhandeling volgt een voorbeeld van berekening van een 55 meter hoogen fabrieksschoorsteen, welke voor de praktijk van bijzonder belang is, omdat uitgebreide graphische teekeningen, die veel tijd vorderen, geheel vermeden zijn en de analytische berekening tot den eenvoudigsten vorm is gebracht, zooals dit ook door mij bij de stabiliteits-berekening van een 50 meter hoogen schoorsteen in het „Bouwkundig Weekblad" no. 7 van 9 Febr., gedaan is.
De winddruk wordt aangenomen op 150 kg/m². met de toevoeging, dat de maximum-drukspanning wordt berekend met verwaarloozing van de trekspanning, terwijl door mij 125 kg/m². winddruk werd aangenomen met de toevoeging, dat het in 't algemeen aanbeveling verdient, den schoorsteen van zoodanige afmeting te maken, dat er bij den aangenomen winddruk geen trekspanning optreedt, zoodat deze ook niet verwaarloosd behoeft te worden.
Mag de berekening trekspanning aantoonen, dan kan de schoorsteen al is op 150 kg. winddruk gerekend, iets voordeeliger afmeting verkrijgen, dan wanneer op 125 kg. gerekend wordt en de berekening geen trekspanning mag aanwijzen. Maar bij een soliede constructie is het geen bezwaar, dat de berekening trekspanning aanwijst, omdat de toe te laten drukspanning van 14 kg/cm². toch beperking stelt.
De berekening wordt daardoor iets ingewikkelder, maar met de formules, die Ir. VanTeijlingen heeft samengesteld, valt het toch onder het bereik van hen, die geen Hooger Technisch Onderwijs ontvingen.
Terecht zegt Ir. Van Teijlingen ook:

> „Voorts schijnt het niet toelaatbaar, dat onder een schoorsteen trekpalen worden gebezigd. Afgezien van het gevaar voor vernieling der constructie, wanneer de palen werkelijk op trek zouden worden belast, wordt met het voorschrift, dat trekpalen verboden zijn, bereikt, dat een breede voet verkregen wordt, hetgeen aan de stabiliteit zeer ten goede komt."

Gaarne voeg ik, op grond van ervaring, hieraan toe, dat de schoorsteen bij storm ook minder heen en weer zal bewegen, omdat de buitenste rij palen bij breeden voet minder zal veeren (samendrukken). Met het oog daarop, achten wij houten fundeeringen op de palen ook niet gewenscht, omdat het hout loodrecht op den vezel aanmerkelijk samendrukt, ook al past men eikenhout toe. Een gewapendbetonplaat is hier aangewezen.
De bepaling, dat bij schoorsteenen hooger dan 50 meter geëischt kan worden, dat aan de buitenzijde op afstanden van hoogstens 5 m. beugels worden aangebracht, zou gewijzigd kunnen worden met de uitdrukking „aan de buitenzijde of in de schacht". In den schoorsteen van 50 m. hoogte, die het vorige jaar onder mijn architectuur is gebouwd, heb ik beugels in de schacht laten aanbrengen. Bij vorige schoorsteenen is mij dit uitstekend bevallen.
Indien de voorschriften, die Ir. Van Teijlingen voorstelt voor Amsterdam, geldig werden voor het geheele Rijk, waren we reeds een stap nader tot de eenheid in zuiver technische eischen, waarnaar reeds zoo lang reikhalzend is uitgezien. Waarom kunnen we daarin Duitschland niet navolgen?
Het Rijk kan geen voorschriften geven in zake de schoonheid der bouwwerken, omdat deze van smaak, die veelal door de mode gevormd wordt, afhankelijk is, maar wel omtrent de technische eischen, die op wiskunde berusten.

PL. VAN DEN BERG, Architect B.N.A.

HET VOLKENBONDSGEBOUW TE GENÈVE.

In dit nummer geven wij afbeeldingen van de ontwerpen waaraan de Jury een eervolle vermelding van 3800 fr. heeft toegekend.
Het vervolg van onze beschouwingen over de prijsvraag wordt geplaatst in het volgende nummer, omdat men dan, mèt de bekroningen der derde groep, een overzicht heeft van alle bekroonde ontwerpen. J. P. M.

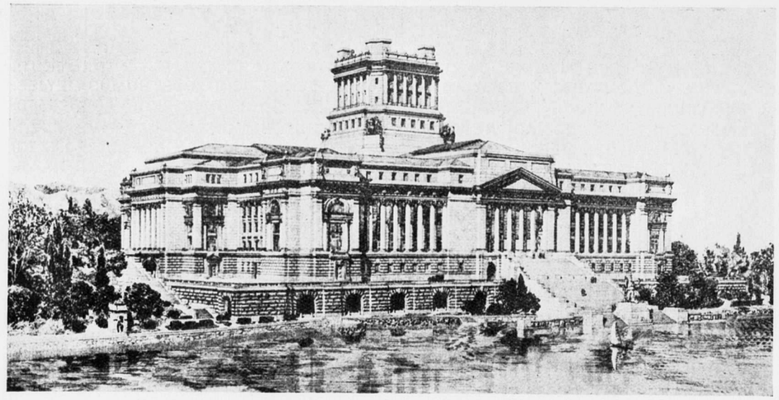

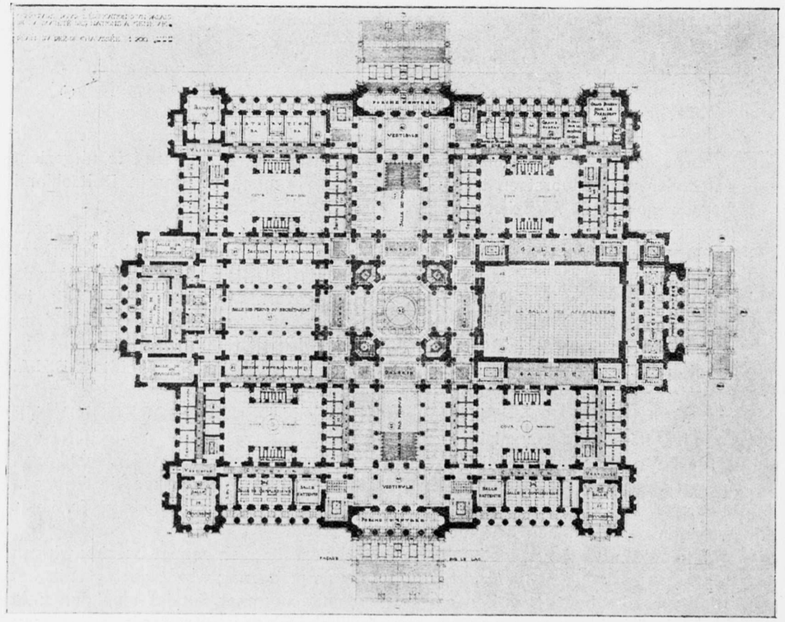

PRIJSVRAAG VOLKENBONDSGEBOUW. EERVOLLE VERMELDING EX AEQUO A 3800 FRANCS. INGEZONDEN DOOR DE ARCHITECTEN GIUSEPPE BONI EN ADAMO BOARI TE ROME.

DE ST. ANTONIUSKERK TE BAZEL.

DOOR W. M. J. v. D. WIJNPERSSE.

In het B. W. van 2 Juli j.l. bespreekt de heer Mieras een kerkbouw in gewapendbeton en gebruikt daarbij de uitdrukking: „het is vergeleken bij een kerk van „Cuypers om te rillen zoo afstootelijk, „maar als eerlijke uiting van een nieuwe „bouwwijze toch aantrekkelijk".

Het eerste deel van dezen zin zal wel geen tegenspraak uitlokken, maar de tweede helft moge hier aanleiding zijn om eenige opmerkingen te maken.

Zou de aantrekkelijkheid niet voortspruiten uit het feit, dat de vormgeving een raadsel is? Alles wat raadselachtig is, trekt aan; is het raadsel opgelost, dan is de charme voorbij.

Zou ik een poging mogen doen, het raadsel voor een gedeelte op te lossen? Vergelijkt men het gewapendbeton met de natuurmaterialen hout en natuurlijke steen, dan mist het eerste de openhartigheid van de beide laatste. Men kan een constructie maken in gewapend beton, zóó dat het ijzer bijna geen rol speelt en het materiaal in vastheidseigenschappen nadert tot natuursteen, echter van veel geringeren weerstand. Men kan ook zóó construeeren, dat het ijzer domineert en men een verkapte ijzerconstructie maakt. De waarnemer weet niet, wat hij vóór zich heeft; moet hij zich instellen op steen of ijzer? Dit is het raadsel, dat nooit opgelost wordt, omdat men niet door het beton kan heenzien. Men mist een beoordeelingsbasis.

Vergelijkt met het naar het uitwendige met de 2 natuurmaterialen, dan mist het de fraaie kleur, de mogelijkheid tot detailleering van hout zoowel als van steen. Men denke zich den rijkdom van al het schoons, dat in hout en marmer is voortgebracht en plaatse daarnaast de verf der houten bekisting, die nog de eenige verfraaiing (?) van de doodsche primitieve oppervlakken uitmaakt. Men krijgt dan hoogstens een gevoel van medelijden met het stuntelige beton.

De heer M. schrijft: „men leest de uitkomsten van statische berekeningen „van de wanden af". Mij dunkt, dat de statische berekeningen hier op een voetstuk worden geplaatst, waarop zij geen recht hebben. Zij, die de statische berekeningen het best kennen, zullen het sterkst deze meening beamen, want een dikke mantel van zekerheid moet die arme berekeningen tegen disqualificatie behoeden. Zeker, zij hebben aan de eene zijde een groote verdienste, maar het is er ver van, dat zij de ziel van een constructie zouden zijn, — daarnaast is een groote plaats noodig voor het statische gevoel om tot de juiste vormen te komen. De gothiek is ontstaan zonder berekeningen, en alleen uit een sterk-ontwikkeld gevoel voortgekomen.

Misschien ware de bedoeling van den schrijver beter weer te geven in den vorm: de opzet van het gebouw is een uitdrukking van de natuurwetten, die onder den naam „statica" worden bedoeld. Waar dit het geval is, verkrijgt het gebouw een natuurlijke charme. De gothiek in haar vroegste periode bezit die eigenschap, maar alleen voor het materiaal steen, dat zich in statisch opzicht dáárdoor onderscheidt van gewapend beton, dat het alleen aan drukkrachten, niet aan doorbuiging, kan worden blootgesteld. De bekoorlijkheid, die uitgaat van het samenstel gevormd door conterfisten luchtlagen, graten, ranke kolommen, waarop de graten doorloopen, is voor een groot deel aan dit feit te danken, — het is in overeenstemming met het natuurlijke gevoel van evenwicht, dat elk mensch bezit. Ook de zwellingen bij de grieksche kolommen beantwoorden daaraan. De gevaarlijke plaats bij een kolom ligt op halverhoogte, niet aan het boven- of ondereinde.

Maar ook dat streven is bij het bedoelde gebouw niet merkbaar. Om een voorbeeld te noemen; de kolommen zijn geen geheel met den bovenbouw; het zijn langgerekte parallelopipeda, waar de over-

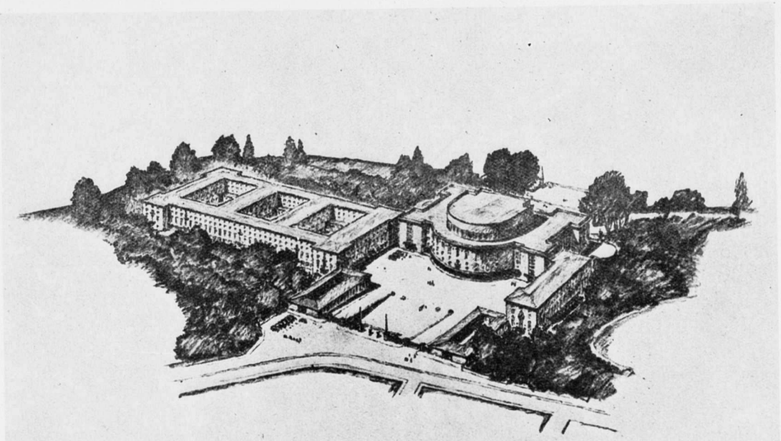

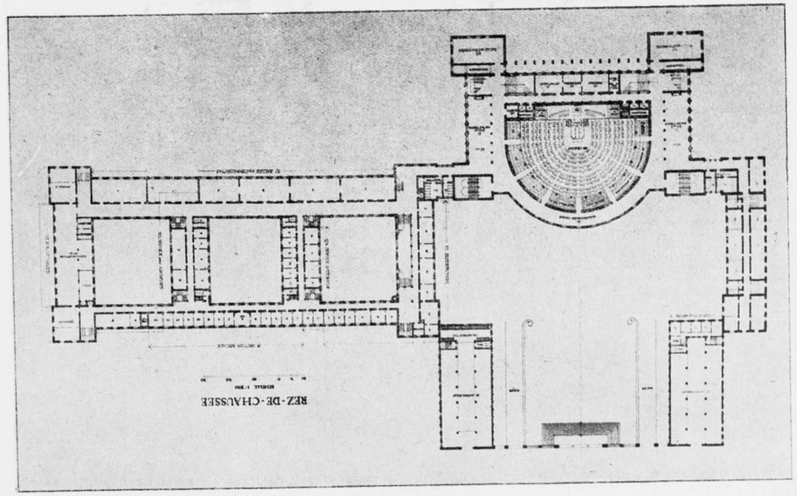

PRIJSVRAAG VOLKENBONDSPALEIS. EERVOLLE VERMELDING EX AEQUO A 3800 FRANCS. INGEZONDEN DOOR DE ARCH. PROF. PAUL BONATZ EN M. F. E. SCHOLER TE STUTTGART.

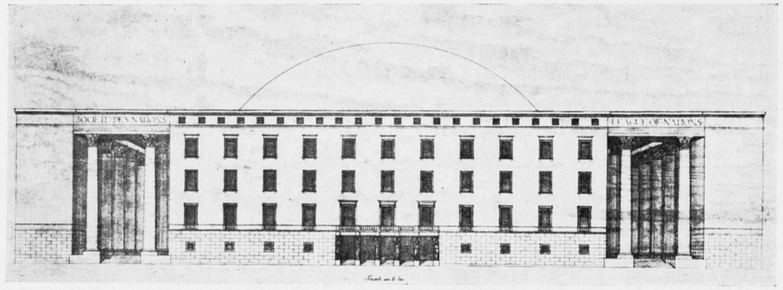

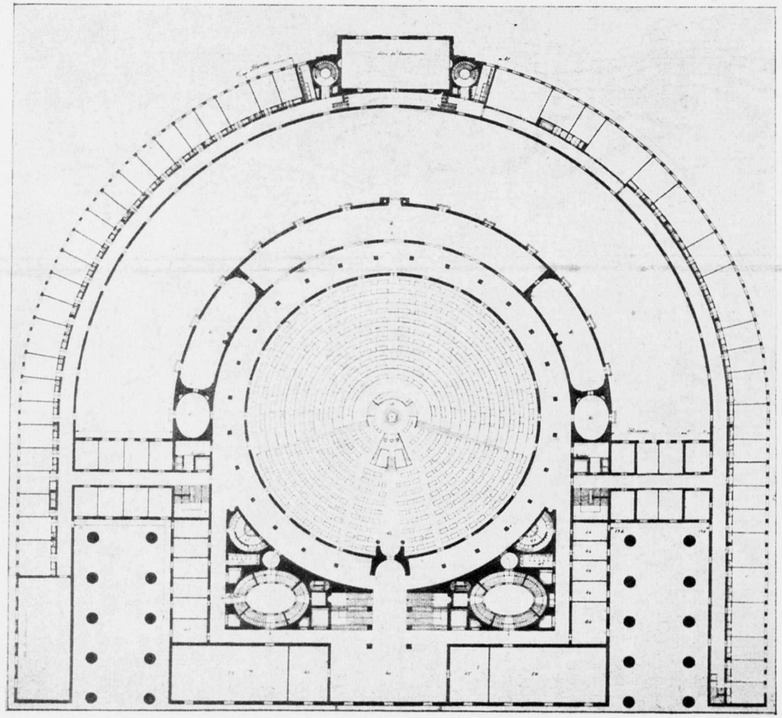

PRIJSVRAAG VOLKENBONDSGEBOUW. EERVOLLE VERMELDING EX AEQUO A 3800 FRANCS. INGEZONDEN DOOR DE ARCH. CARL MARTIN TA GE WILLIAM-OLSSON TE STOCKHOLM.

kapping niet uit voortkomt, zooals een tak uit een boom, maar waar de draag-

constructie van het bovenvlak der ruimte koud bovenop ligt.

Het werkelijke karakter van het gewapend beton zou in enkele woorden zijn saam te vatten op deze wijze: onbegrensde mogelijkheid tot constructie in eenheid, zooals noch bij natuurlijke steen, noch bij hout is te bereiken, gepaard aan weerstand tegen e l k e wijze van belasting. Zoodoende staat het veel dichter bij ijzer, dan bij de materialen waarbij schoonheidsindrukken kunnen worden te weeg gebracht, althans voor gebouwen. Deze eigenschappen komen eerst tot hun recht bij ingenieurswerken, b.v. bruggen. Maar dan nog blijft bevrediging, althans bij het meerendeel der bestaande werken, achterwege.

Want dan komt een andere eigenschap naar voren, namelijk het gemis aan weerstand „op den duur" tegen atmosferische invloeden. Hiermede bedoel ik in de eerste plaats het uitzetten bij vochtopname en het krimpen bij vochtverlies. Wordt het beton hiertegen niet beschermd, dan ontstaat een heen- en weergaande beweging langs een geraamte, een kern van ijzeren staven, die daaraan niet mededoen. Scheurvorming blijft dan niet uit; wel als in de omgeving nog andere invloeden werkzaam zijn, minder snel naar gelang het beton beter tegen afwisselend wateropname en waterverlies is gevrijwaard. Voor duurzaam werk, onbeschermd in de buitenlucht, duurzaamheid op langen termijn, is beton een te gebrekkig materiaal.

Er is nog een andere eigenschap, die voor kerkbouw niet mag worden voorbijgegaan. Bij versteening in het droge, zooals daar het geval is, krimpt het beton; de ijzeren kern echter niet. Zoodoende komen beide materialen in spanning en dit is waarschijnlijk de reden, dat dunne betonwanden (dekgewelf) resonneeren.

Dit alles overwegende, rijst de vraag: is het gewapend-beton wel waard om daarin naar nieuwe vormgeving te zoeken?

v. d. W.

PRIJSVRAAG VOOR DE BEBOUWING VAN HET TERREIN AAN DE REINKENSTRAAT EN DEN KRANENBURGWEG NABIJ DE LAAN VAN MEERDERVOORT TE 'S-GRAVENHAGE.

De bedoeling van de prijsvraag is, om voor de bebouwing van de gronden, die op de bij dit programma behoorende situatie-teekening zijn aangegeven de beschikking te verkrijgen over een ontwerp, dat voor deze situatie een oplossing geeft, welke zoowel voor het uiterlijk aanzien op bijzondere kwaliteit kan bogen als wel door een practischen opzet voor uitvoering in aanmerking komt.

Gevraagd worden:

a. de voornaamste plattegronden (schaal 1 : 100), de van de openbare straat zichtbare gevels, (schaal 1 : 100).

b. een geveldetail, schaal 1 : 20.

c. een perspectiefteekening, genomen vanaf het op de situatieteekening aangegeven oogpunt en tafereel met horizon pl.m. 2.20 M. boven de straat.

De gelegenheid tot het stellen van vragen is opengesteld tot 5 Augustus a.s. De inzendingen moeten vóór 15 October 1927 worden ingeleverd.

Het Gemeentebestuur van 's-Gravenhage heeft voor prijzen een bedrag van f 3300.— ter beschikking van de Jury gesteld.

De Jury stelt zich voor, dit bedrag als volgt te besteden:

één eerste prijs van f 1200.—

twee tweede prijzen ieder van f 600.—

drie derde prijzen ieder van f 300.—

De Jury is samengesteld uit de navolgende personen:

Ir. P. Bakker Schut, Directeur van den Dienst der S. en V., Voorzitter; Ir. A. Broese van Groenou, Ir. H. Hoekstra, A. J. Kropholler, G. A. Meyer, Directeur Gem. Bouw- en Woningtoezicht, Ir. A. van Rood, Ir. H. E. Suyver, Rapporteur.

Het programma is tegen betaling van f 1.50 bij den Kassier van den Dienst der Stadsontwikkeling en Volkshuisvesting, van Speykstraat 75, 's-Gravenhage, verkrijgbaar. Voor belangstellenden ligt het programma op het Bureau van den B.N.A., Weteringschans 102, ter inzage.

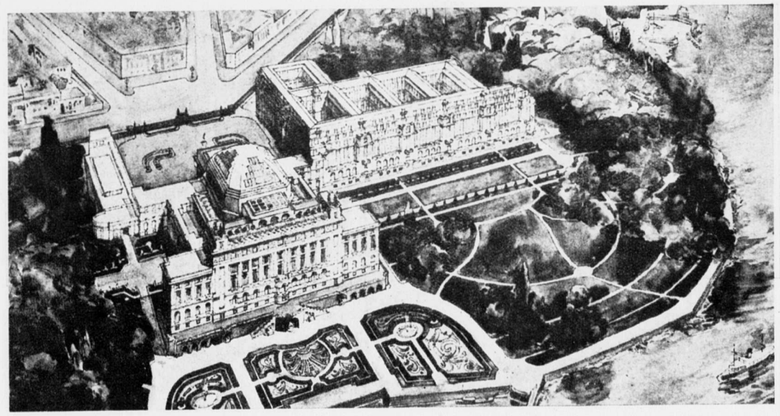

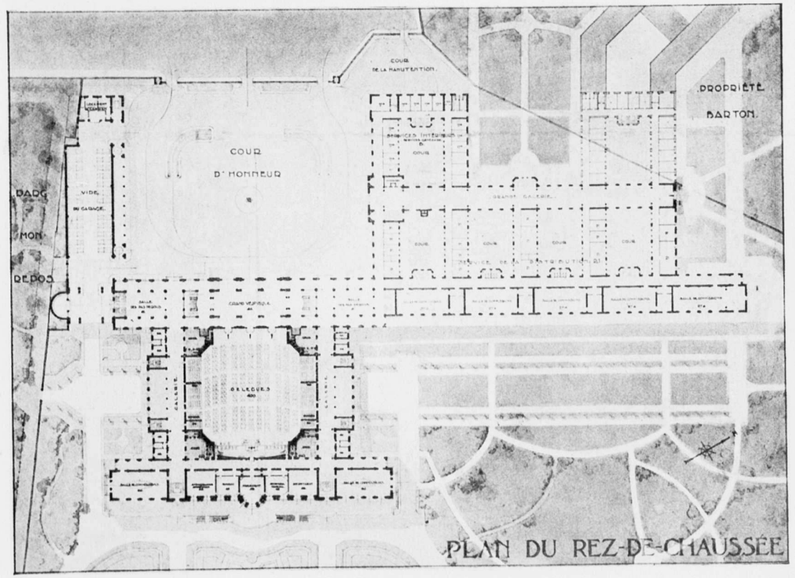

PRIJSVRAAG VOLKENBONDSGEBOUW. EERVOLLE VERMELDING EX AEQUO A 3800 FRANCS. INGEZONDEN DOOR DEN ARCHITECT R. PATOUILLARD DEMORIANE TE PARIJS.

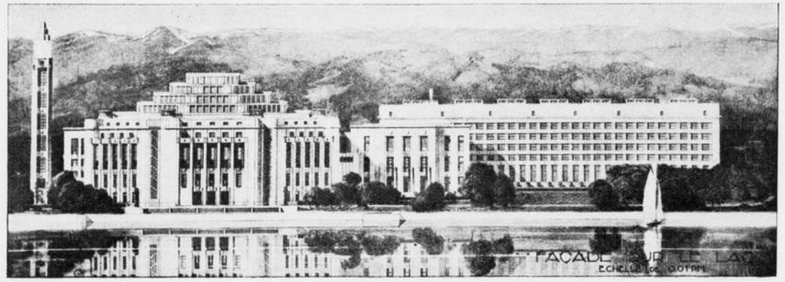

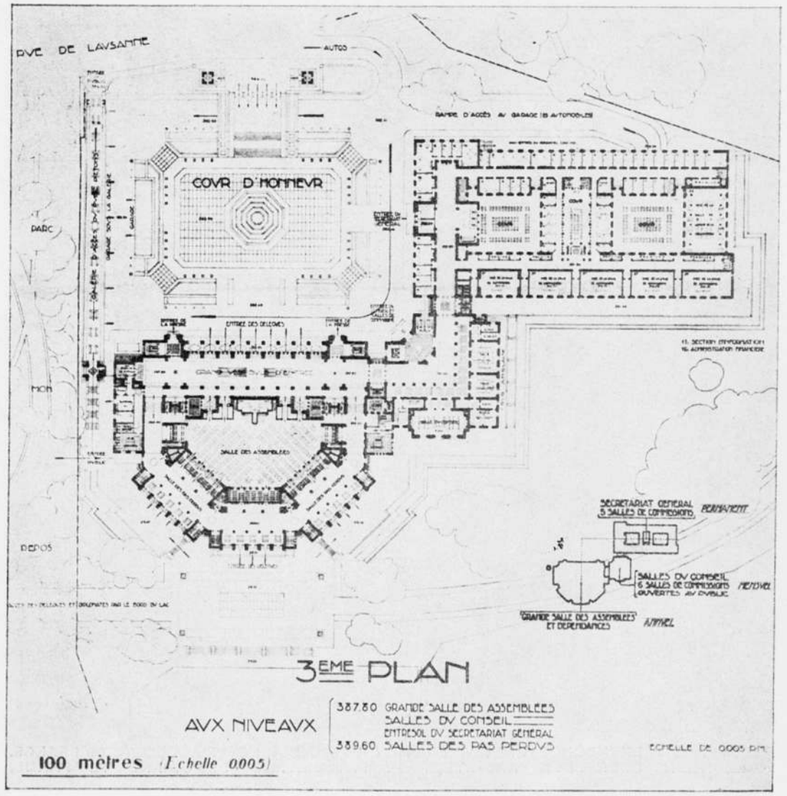

PRIJSVRAAG VOLKENBONDSPALEIS. EERVOLLE VERMELDING EX AEQUO A 3800 FRANCS. INGEZONDEN DOOR DE ARCH. LOUIS H. BOILEAU EN M. P. LE BOURGEOIS TE PARIJS.

EEN ALGEMEENE BESCHOUWING OVER BEHANDELING, REINIGING EN ONDERHOUD VAN LINOLEUM.

Nieuw belegde ruimten mogen eerst dan in gebruik genomen worden nadat de Kleefstof goed droog is.

Voor nieuw gelegd Linoleum is flink boenen met koud water zeer aan te bevelen. Men denke er vooral aan om geen water op den vloer of in de naden te laten staan en overmatig gebruik te vermijden.

Zand, Kalk, Puin enz. werken op de bovenhuid van Linoleum zeer nadeelig in, met welk euvel bij nieuw- en verbouw niet voldoende rekening wordt gehouden.

Zijn eventueel de ruimten nog niet geheel gereed nadat het Linoleum is gelegd, dan dekke men dit af met jute, viltpapier of bestrooit het met droog zaagsel, zoodat het Linoleum er later niet groezelig en vuil zal uitzien, voor het in gebruik wordt genomen.

Meubelrollen zijn voor iedere vloerbedekking nadeelig en in plaats hiervan neme men dan nikkelen Meubelglijders, glazen of eboniet bakjes enz. Wanneer zware of zwaarbelaste meubelen op dunne pooten staan, moet men het draagvlak een weinig vergrooten, zoodat geen putten of deuken in het Linoleum kunnen ontstaan.

Reiniging. Men kan Linoleum zeer goed schrobben, zeepen en boenen al naar gelang men het noodig oordeelt. Een vaste termijn hiervoor is slecht te bepalen, aangezien elke ruimte meestal aan een wisselend gebruik onderhevig is.

Aan grondige en regelmatige behandeling van Linoleum ontbreekt momenteel nog veel. Men behandele dit als volgt:

Schrob het Linoleum, nadat de vloer is aangeveegd, met koud of warm (niet heet) zeepsop, hetgeen zorgvuldig en grondig moet geschieden.

Alle vlekken zijn uit Linoleum te verwijderen, het komt maar zelden voor dat deze in het binnenste van het Linoleum doordringen.

Na het schrobben goed dweilen met schoon water en vervolgens met een drogen doek nadoen.

Laat nooit het zeepsop lang op het Linoleum staan, aangezien dit altijd nadeelig op de kleur inwerkt.

Aanbeveling verdient het geen scherpe zeep te gebruiken en soda of andere bijtende middelen te vermijden.

Vlekken verdwijnen altijd (tenminste wanneer deze niet geheel in het Linoleum zijn doorgetrokken) door middel van boender en zeep. Roest- en inktvlekken verwijdert men door afschuren met fijn schuurpapier en een weinig lijnolie. Verfvlekken verwijdert men met een lap in terpentijn of benzine gedrenkt (goed nawrijven met een drogen doek, opdat geen lichte plekken ontstaan).

Opengetrokken naden moeten in ieder geval hersteld en weder dichtgemaakt worden, aangezien het vuil er gemakkelijk inloopt en bij het schoonmaken het water onder het Linoleum en de kleefstof wordt opgelost.

Het opentrekken van de naden kan in vele gevallen niet aan het leggen van het Linoleum geweten worden, aangezien de ondervloeren vaak vochtig zijn of worden, waartegen geen enkel materiaal bestand is. De oorzaak is veelal het niet zorgvuldig en vakkundig uitvoeren van deze vloeren.

Het inde wasboenen van Linoleum heeft slechts dan nut, wanneer het regelmatig en grondig geschiedt. Men behandele het Linoleum dus als volgt:

Eerst moeten de vloeren grondig geveegd worden, zoodat het losse vuil hiervan geheel verwijderd is, daarna met lauw water en zeep opschrobben of dweilen (op de manier zooals reeds hiervoor vermeld is); dit is afhankelijk van het meerdere of mindere vuil in de poriën van het Linoleum aanwezig. Nadat de geheele vloer goed droog is zet men het Linoleum in de was waarna men het zoo mogelijk na een dag of halven dag goed uitwrijft. Dit laatste kan geschieden met de hand of met een wollen of molton Linoleumwrijver aan steel. Momenteel zijn hiervoor

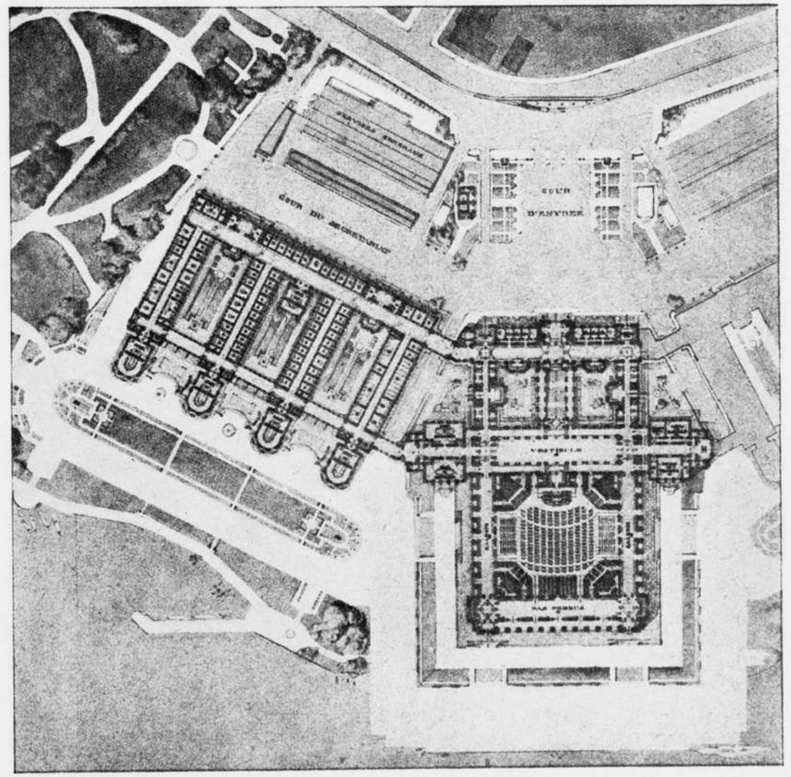

PRIJSVRAAG VOLKENBONDSPALEIS. EERVOLLE VERMELDING EX AEQUO A 3800 FRANCS. INGEZONDEN DOOR DE ARCHITECTEN PIERRE GUIDETTI EN LOUIS GUIDETTI TE PARIJS.

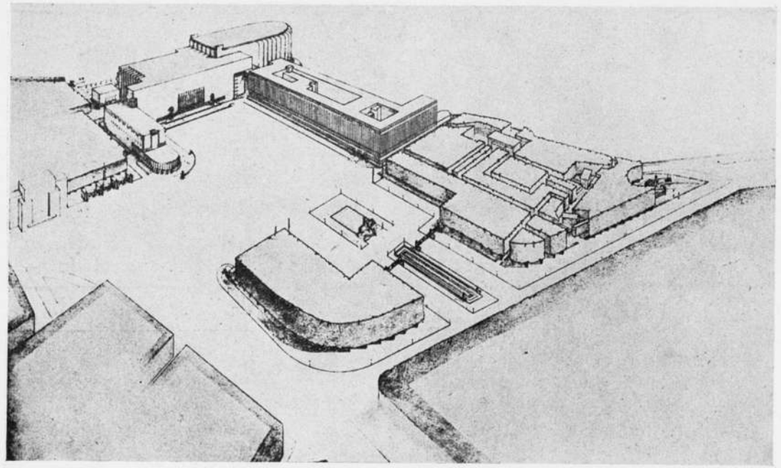

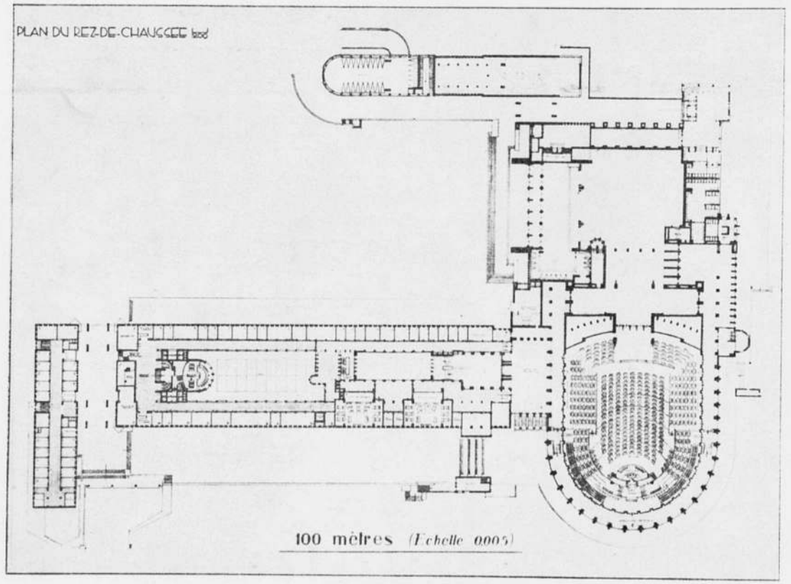

PRIJSVRAAG VOLKENBONDSGEBOUW. EERVOLLE VERMELDING EX AEQUO A 3800 FRANCS. INGEZONDEN DOOR DEN ARCHITECT H. TH. WIJDEVELD TE AMSTERDAM.

ook electrische wrijvers in den handel welke het onderhoud zeer gemakkelijk maken.

Voor Kurklinoleum kunnen wij slechts grondige reiniging met water en zeep aanbevelen en zeer zelden met was boenen, aangezien anders dit materiaal glad wordt en niet meer aan het gewenschte doel beantwoordt.

Men lette er vooral op dat het Linoleum niet te dik in de was wordt gezet, daar dit aanleiding geeft tot het ontstaan van zwarte kleverige plekken en tevens het onderhoud kostbaar en moeilijk maakt.

Is na eenigen tijd het Linoleum iets matter van kleur geworden, dan behoeft dit niet direct aanleiding te zijn om opnieuw met de waspot aan te komen en de geheele bovenstaande behandeling te herhalen, doch men veegt den vloer eerst nog eens geheel en wrijft dan met een drogen wollen doek totdat de glans weer geheel terugkeert.

Dit laatstgenoemde zoo vaak herhalen tot een geheel grondige reiniging weer noodig blijkt, hiervoor kan, zooals reeds gezegd, zeer slecht een vaste termijn worden gesteld, aangezien het gebruik van de vloeren zeer verschillend is.

S t u i f p o e d e r. Bij stoffige vloeren is het zeer aan te bevelen deze aan te vegen nadat hierop stuifpoeder is gestrooid. Deze stuifpoeder is een oliehoudend zaagsel-preparaat, hetwelk stuiven tegengaat en het Linoleum weer zijn oorspronkelijke kleur geeft, doordat de olie eenigszins in den vloer trekt. Ook dan is nawrijven zeer aan te bevelen, doch niet noodzakelijk. Men gebruike echter het stuifpoeder niet te dikwijls, aangezien de olie en de was zich met elkaar vermengen en ten laatste het Linoleum glad en vet maken.

H e t o l i ë n v a n L i n o l e u m. Hierover zijn de meeningen nogal verdeeld, maar tenslotte moet uit ondervinding worden gezegd, dat het oliën niet slecht is voor Linoleum en veelal wordt toegepast, omdat het eenigszins goedkooper en gemakkelijker is dan de behandeling met was.

Wanneer de vloer weer geheel met water is gereinigd (zooals reeds beschreven) moet men dezen goed laten drogen en daarna met een doek, welke in olie is gedrenkt flink en zeer dun inwrijven. Vooral geen olie op den vloer laten vloeien en dan zoo insmeren.

De soort olie kan zijn Spindel- of Vloerolie en gekookte lijnolie, andere soorten zijn niet geschikt voor dit doel en gaan spoedig korsten en geven dan het Linoleum een vuil aanzien.

Wij maken er echter op attent, dat Linoleum beter en mooier met was kan worden onderhouden dan met olie. Dit laatste is echter niet van nadeeligen invloed op het materiaal doch alleen maar goedkooper en minder bewerkelijk.

Goed Linoleum wordt bij regelmatige behandeling en stipte reiniging steeds mooier en is dan een ideaal vloerbedekking, welke geluiddempend, voetwarm en altijd een decoratieve bekleeding is.

PRIJSVRAAG BUSETIQUET.

De Mij. „De Veluwe" te Nunspeet schreef een Prijsvraag uit voor een „Busetiquet". De Permanente Prijsvraagcommissie onderzocht het programma en heeft bevonden dat het in geenen deele voldoet aan de Algemeene Prijsvraagregelen. Met name geeft de samenstelling van de jury geen waarborg voor een deskundige beoordeeling, is de regeling van bekroning en honorarium onvoldoende en zijn de auteursrechten noch het anoniem blijven der ontwerpen gewaarborgd.

De Permanente Prijsvraagcommissie moet dan ook ten ernstigste de medewerking aan de Prijsvraag ontraden.

MEDEDEELINGEN VAN HET CONGRES-COMITÉ XVIII.

Door het ontvangen van meer dan 600 bevestigende antwoorden op de verzonden uitnoodigingen voor het galaconcert is het doorgaan hiervan thans verzekerd. Met de verzending van uitnoodigingen wordt voortgegaan om de zaal geheel vol te krijgen. Een bijzondere aantrekkelijk-

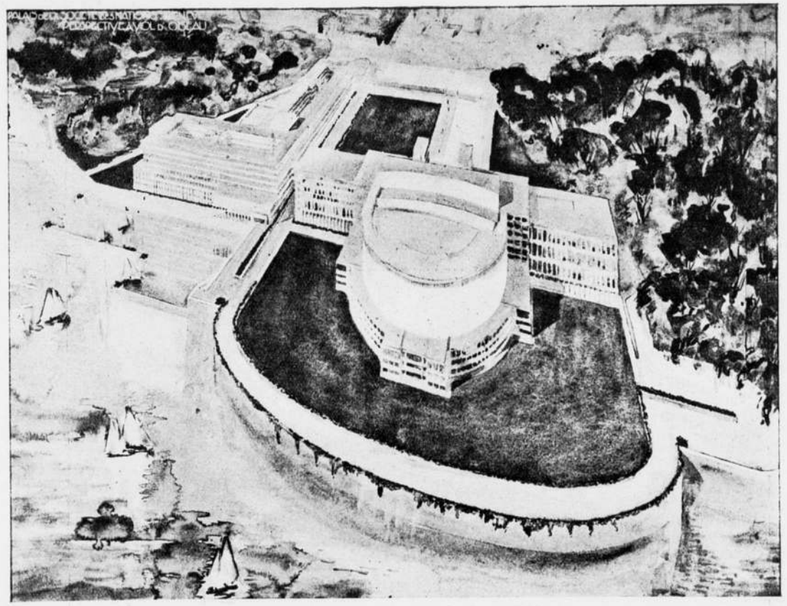

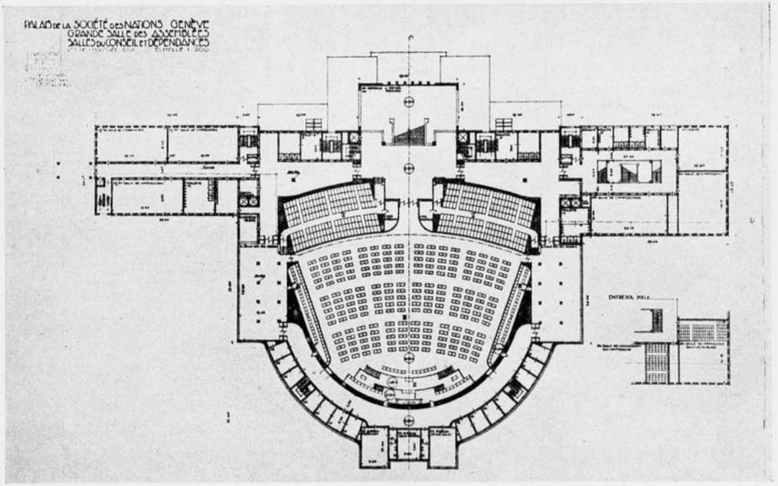

PRIJSVRAAG VOLKENBONDSGEBOUW. EERVOLLE VERMELDING EX AEQUO A 3800 FRANCS. INGEZONDEN DOOR DEN ARCHITECT M. E. VAN LINGE TE GRONINGEN.

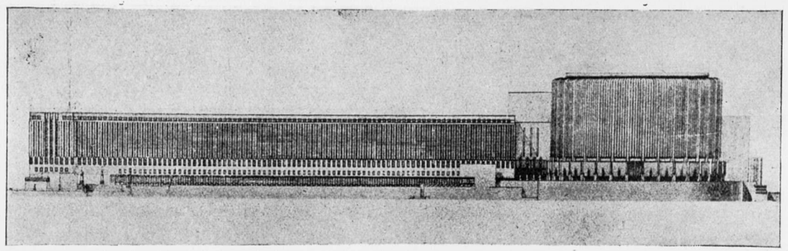

INGEZONDEN DOOR DEN ARCHITECT H. TH. WIJDEVELD TE AMSTERDAM.

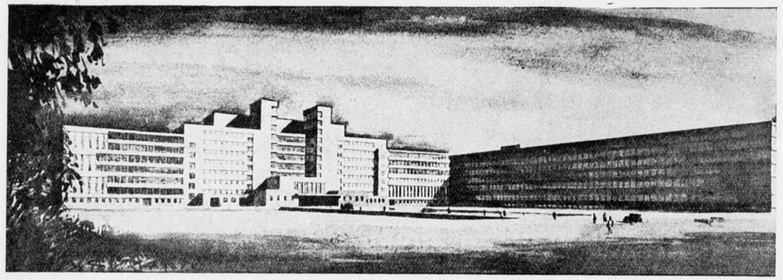

INGEZONDEN DOOR DEN ARCHITECT M. E. VAN LINGE TE GRONINGEN.

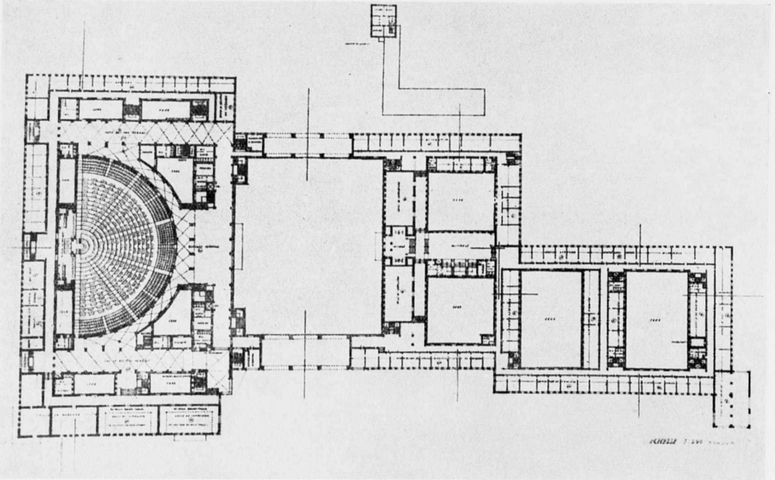

PRIJSVRAAG VOLKENBONDSPALEIS. EERVOLLE VERMELDING EX AEQUO A 3800 FRANCS. INGEZONDEN DOOR DE ARCHITECTEN PROF. A. FISCHER-ESSEN EN R. SPEIDEL TE ESSEN.

heid van het congres is hiermede verzekerd.

Het garantiefonds — o, laatste loodjes! — kwam weer iets verder deze week.

Saldo vorige verantwoording .	f	2895
D. M.	„	10
J. W. F. Jzn.	„	10
E. M. R.	„	7
Totaal	f	2922

Nog ACHT EN ZEVENTIG GULDEN. Wie helpt.

Harmoniehof 34I, Amsterdam-Zuid. v.d.S.

TENTOONSTELLINGEN.

AMSTERDAM. „De Brug", Frans Halsstraat 8, tentoonstelling van werk der leden dezer vereeniging van beeldende kunstenaars, o.a. „Hiob" van den schilder J. J. Isaäcson.

Kunstzaal M. J. Citroen, Weteringschans 221. Tentoonstelling van werk van den heer Louis Saalborn.

Kunstzaal „En Vogue", P. C. Hooftstraat 122, Aardewerk van Lanooy. Kunstweefwerk Semey.

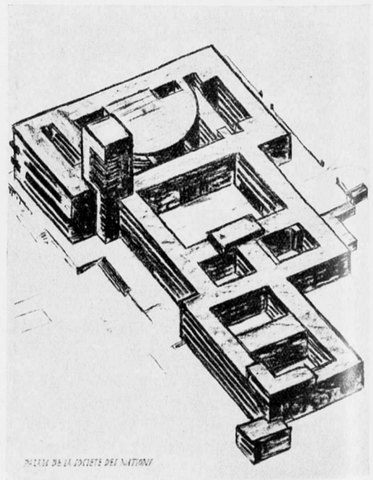

INGEZONDEN DOOR DE ARCHITECTEN PROF. A. FISCHER-ESSEN EN R. SPEIDEL TE ESSEN.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD EN ARCHITECTURA

COMMISSIE VAN REDACTIE: H. TH. WIJDEVELD VOORZITTER, J. P. MIERAS SECRETARIS-REDACTEUR. H. C. VERKRUYSEN REDACTEUR. C. J. BLAAUW, WIEGER BRUIN, J. C. MEISCHKE, C. B. POSTHUMUS MEYJES, Ir. A. J. VAN DER STEUR. RED.-ADRES WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM, TEL. No. 36736 POSTGIRO No. 122568. ABONNEMENTSPRIJZEN BIJ VOORUITBETALING VOOR NEDERLAND f 10.—, BUITENLAND f 15.— 'S JAARS. ADVERTENTIËN 1—6 REGELS f 2.50, ELKE REGEL MEER f 0.40. BIJ CONTRACT BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN. UITGEVERS EN BUREAUX VOOR ADMINISTRATIE MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5, DEN HAAG.

23 JULI 1927. No 30

HET VOLKENBONDSGEBOUW TE GENÈVE

DOOR J. P. M.

(Slot).

Zooals wij aan het eind van ons vorig artikel (in No. 28) opmerkten, gaven de toelichtende foto's van het prijsvraagprogramma meer de locale gesteldheid van het terrein weer dan de atmosfeer en de natuur, waar het volkenbondspaleis zal komen. En om dit laatste gaat het in hoofdzaak. Het Meer van Genève heeft zijn eigen karakter, zóó eigen, dat het van ieder ander Zwitsersch meer verschilt. Bij het ontwerp voor het Volkenbondspaleis ging het om iets specifieks van Genève. Wij zijn hier niet am Deutschen Eck, waar de boorden van den Rijn blijkbaar het noodige kunnen verdragen, of aan de Italiaansche Meren, waarvan de machtige harmonieën der hooge en steile bergwanden een wanklank makkelijk overstemmen; in Genève, met zijn teere natuurcompositie, moet alles nauwkeurig afgestemd worden. Maak hier in godesnaam niet iets dat op dit kristalheldere mat-blauw glanzende water hinderlijk wezen zou, zelfs al was het een schoon architectonisch gewrocht! Het „prachtige" terrein dat de Volkenbond den architecten ter bebouwing aanbood, gaf allerminst gelegenheid „prachtig" voor den dag te komen. De prachtige ligging gebood groote gereserveerdheid van de zijde van de ontwerpers, waarvan alleen zij, die zóó gerijpt waren, dat zelfs de uiterste reserve hun visie van architectonische schoonheid niet knellend meer bond, in staat waren, een project met boeiende kwaliteiten te leveren. Meer dan drie kwart van de deelnemers aan de prijsvraag hebben de groote beperking, die aan deze opgaaf vast zat, voorbijgezien; voor velen van hen, die haar wèl zagen, bleek de beperking te drukkend om vrij en gelukkig te kunnen scheppen. Hierin ligt o.i. de oorzaak van het weinig bevredigende resultaat van de prijsvraag, en niet in het feit dat het groote aantal lokaliteiten en de grootte daarvan, moeilijkheden gaf om ze op het beperkte terrein te distribueeren. Het bouwterrein is den architect altijd te klein. Bij de tombe van Ramses II moest al geschipperd worden, het is zoo gebleven en het zal wel zoo blijven. Overigens geven de goedgeslaagde plannen volstrekt geen indruk dat hier met de ruimte zoo gewoekerd moest worden. (Maar dit ligt aan de goedgeslaagdheid der plannen en niet aan het terrein). Hoofdvraagstukken voor den ontwerper waren het bepalen van de situatie, de constructie van de groote zaal der Assemblé, het onderbrengen van het enorme secretariaat en de verbinding dier beide hoofdelementen. Dit waren vraagstukken, die op zich zelf zeker een studie van 6 maanden waard waren, de tijd waarin ze alle te zamen moesten opgelost zijn. Met alle respect voor de belangrijke vondsten die in verschillende projecten met betrekking tot de oplossing dezer hoofdvraagstukken zijn gedaan, kan toch geen enkele der vondsten met overtuiging als de oplossing verdedigd worden. Zelfs moeten wij twijfelen aan den zaalvorm dien Le Corbusier construeerde, waarvan bij voorbaat empirisch bewezen zou zijn dat de acoustiek ervan goed is.

De omvang van deze vraagstukken is zóó, dat daarvan in 6 maanden geen goede oplossing kan worden verwacht. En vooral de kwestie van de onderlinge ligging der vertrekken, in verband ook met de hoofdbestanddeelen van het bouwwerk leek ons een groot struikelblok. De Jury heeft in het programma voor het secretariaat nauwkeurig aangegeven hoeveel vertrekken voor elk der afdeelingen noodig zijn en waar die moeten komen te liggen. De architectonische conceptie kreeg daardoor veel weg van een kruiswoordraadsel. Maar juist deze coulante bediening van de zijde van de Jury, doet de vraag stellen of de opgaaf zich wel leende voor een prijsvraag.

Voor een prijsvraag immers leenen zich bouwwerken, waarvan het bouwprogramma een geijkt schema is, het best. Maar het ging hier niet om een geijkt schema, zelfs niet bij het secretariaatgebouw. Want het Volkenbonds Secretariaatsgebouw is geen gewoon modern bureaugebouw, waarvoor Behrens in zijn bouwwerk voor de Mannesmannröhrer-Werke te Düsseldorf een type heet te hebben geschapen. Wat is het dan wel?

Niemand weet het. Weet iemand wat de Volkenbond is, behalve dan wat we weten uit Annex IX van het programma? En toch moet de architect, die eenmaal het Paleis van den Volkenbond moet bouwen, het weten. Maar daarvoor is oneindig veel

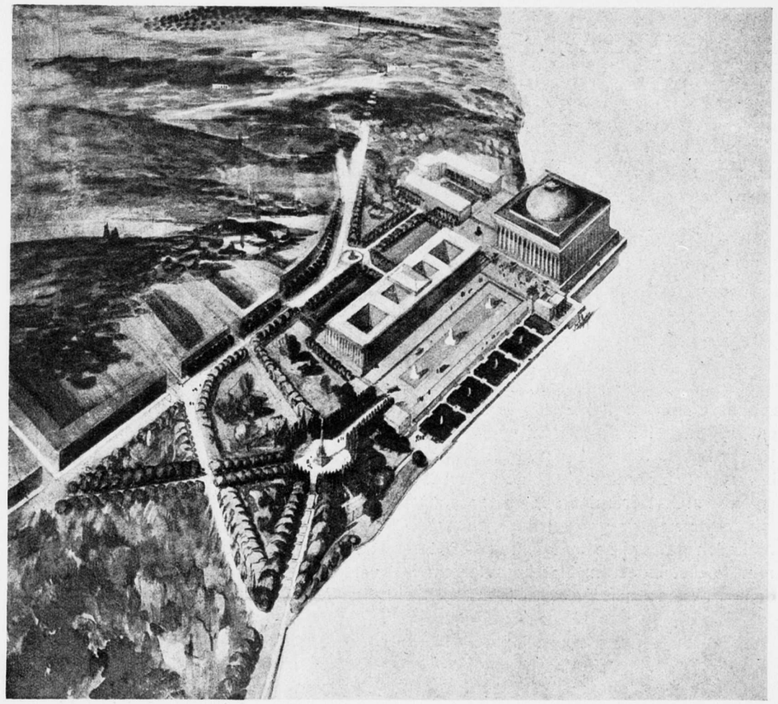

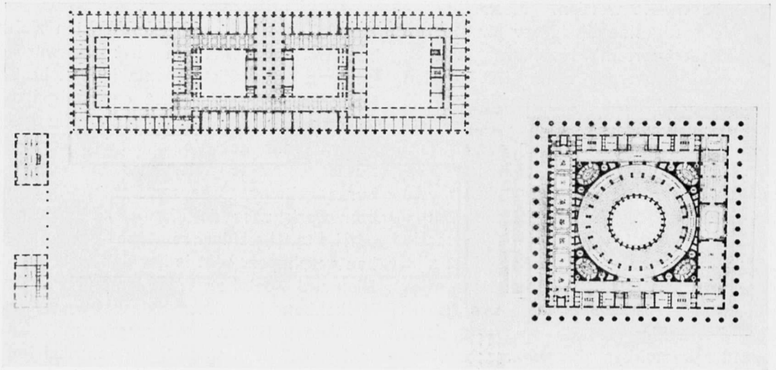

PRIJSVRAAG VOLKENBONDSGEBOUW. EERVOLLE VERMELDING EX AEQUO A 2500 FRANCS. INGEZONDEN DOOR DEN ARCHITECT GUSTAF BIRCH-LINDGREN TE STOCKHOLM.

meer noodig dan een Jury, zelfs al is het op de loffelijk serieuse wijze waarop deze Jury getracht heeft het te doen, kan inlichten. Daarvoor is persoonlijk meeleven met het Volkenbondsleven noodig; eerst dáárdoor krijgt men besef van de beteekenis der verschillende vertrekken, van hun onderlinge rangschikking en eerst dáárdoor kan men de beteekenis van het bouwwerk doorvoelen en iets scheppen dat boven de materie uit stijgt. Nu zijn de architecten begonnen hun vlucht te nemen direct boven de door de Jury opgemaakte wijsheid van annex V uit. En zoo licht leek hun last, dat velen te hoog zijn gestegen; met het bekende gevolg, van Cats.

Maar als nu de prijsvraag eens een resultaat had opgeleverd, en er was een architect met den 1en prijs bekroond, zal men tegenwerpen. Dan waren er twee mogelijkheden geweest. De gelauwerde was een tweede Garnier, de heele architectonische wereld lag aan zijn voeten, in zwijm. Of hij was het niet, dan werd stellig bij de uitvoering van zijn project achteraf gedaan, wat vooraf had moeten geschieden; waarmede de toepassing van het prijsvraagsysteem in dit geval óók veroordeeld zou zijn.

Doch laten wij ons tot slot bepalen tot de bekroonde ontwerpen, die thans alle in ons blad zijn opgenomen geworden. Er is maar één reden, om zich bij deze ontwerpen als collectie op te houden. Deze reden is, dat de Volkenbond om juridische redenen de reproductie van de overige plannen op de tentoonstelling niet kan toestaan. Daardoor is de mogelijkheid vervallen enkele dezer projecten hier in ons blad naar voren te brengen. Eerst later, als de ontwerpen aan de eigenaars zullen terug gezonden zijn, zal in de enkele gevallen, waarin de anonymiteit is opgeheven, sprake kunnen zijn van reproductie.

Dit is dus de aanleiding dat wij ons tot de 27 projecten bepalen, die de Juryleden hebben uitgekozen. Dat er daarbij zijn, die ons, na onze verschillende beschouwingen, geen aanleiding geven tot commentaar, zal wel begrijpelijk zijn, al zal het duidelijker zijn als wij zeggen, dat wij daaronder in de eerste plaats de door de Italiaansche architecten verzonnen projecten verstaan. Inmiddels ware het ook weer onbillijk hier niet te wijzen op de fraaie teekeningen en hun ongelooflijke geacheveerdheid, die juist bij de bekroonde Italianen opvallend is.

Van de 4 Duitschers steekt het project dat Prof. Fahrenkamp met Albert Deneke inzond, verre boven dat van zijn landgenooten uit. Niet alleen door zijn wolkenkrabberachtigen toren, maar door de eigenaardige methode het geheele terrein vol te bouwen, een methode die met veel talent is uitgewerkt, wat de architectonische compositie betreft. Of de groepeering der gebouwen gunstig zal zijn voor het gebruik, is echter een groote vraag.

Ook Zweden kwam met 4 winnaars uit den strijd. Dat het project van den jongen Eriksson de aandacht der Jury trok, is begrijpelijk. Zijn oplossing van het secretariaatsgebouw is origineel, al vindt men het principe wat er aan ten grondslag ligt, ook in verschillende andere projecten terug. Het feit echter dat er veelvuldige communicatie noodig is tusschen vertrekken, die in dit project, 250 M., (dus heen en weer ½ K.M.) van elkaar verwijderd liggen, maakt de verteederdheid van de eerwaardige Jury op de gedurfde schalkschheid van dit project een ietsje bedenkelijk. Maar niet eens veel.

Er schijnt zoo nu en dan een wind van uit de zuiverste Italiaansche luchten over de Alpen heen te waaien en sommige Zweden schijnen die met graagte op te snuiven. Onder hen vinden wij de beste architecten van de moderne Zweedsche bouwkunst, doch niet de heer William Olsson, en ook niet de heer Birch Lindgren. En Ahlberg dan?

Laten we zeggen dat hij in zijn avion te hoog en te snel vloog, om de zuchten van de zuidelijke winden nog op te vangen. Anton Rosen hield de eer van Denemar-

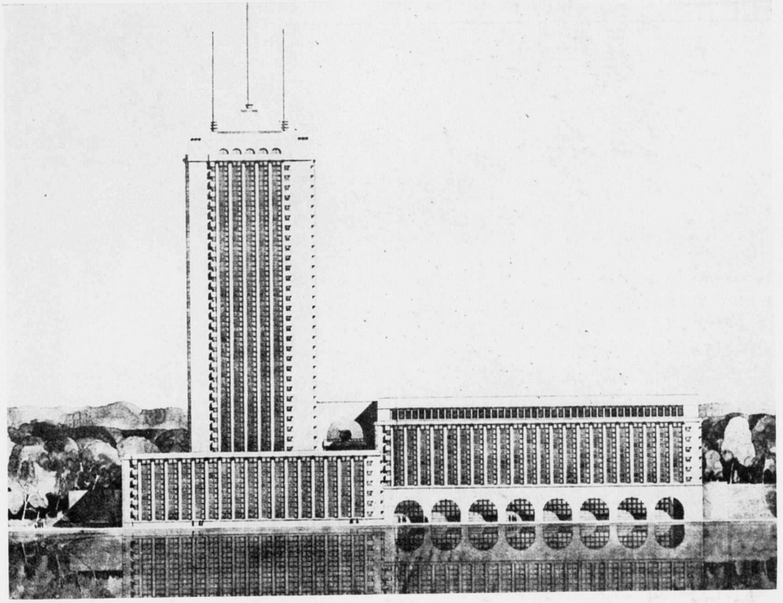

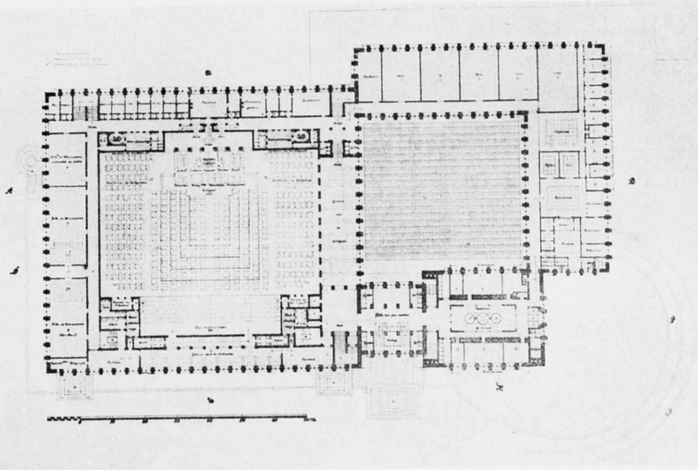

PRIJSVRAAG VOLKENBONDSGEBOUW. EERVOLLE VERMELDING EX AEQUO A 2500 FRANCS. INGEZONDEN DOOR DEN ARCHITECT ANTON ROSEN TE KOPENHAGEN.

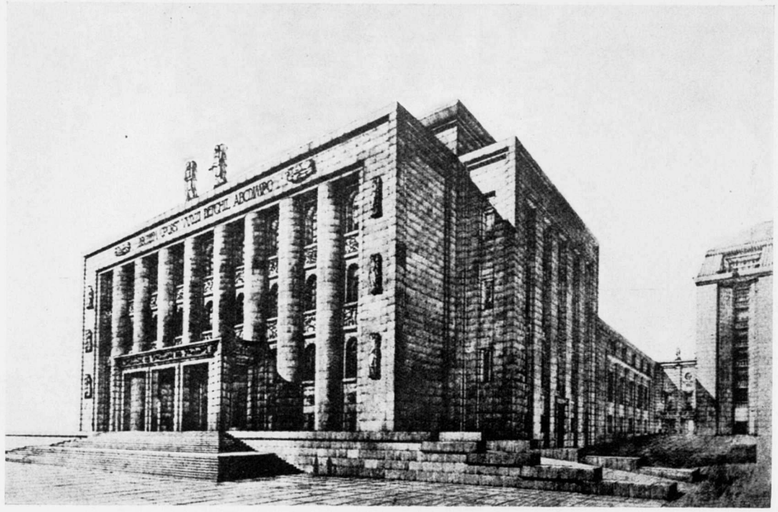

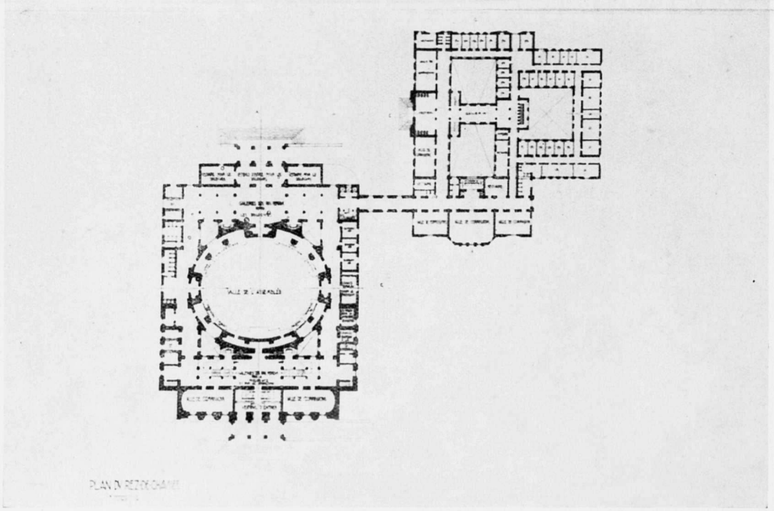

PRIJSVRAAG VOLKENBONDSGEBOUW. EERVOLLE VERMELDING EX AEQUO A 2500 FRANCS. INGEZONDEN DOOR DE ARCH. M. PIACENTINI, G. RAPISARDI EN A. MAZZONI TE ROME.

ken op. En hoe of maar hoe? Om 't even, maar een sterk karakter speelt er uit het vervelende rhythme van verticale lijntjes niet.

Onder de projecten van de Zwitsersche mededingers werden er twee bekroond, beide in de 3e groep. In het project van de heeren Laverrière en Thévenaz lijkt ons het secretariaatsgebouw, waarin de helft der localiteiten aan mieserige binnenplaatsen ligt, weinig doeltreffend. De glas-ijzeren schepping van de heeren Meyer en Wittwer kan ons eerder bekoren, omdat deze ijle materie aan het meer zeker op haar plaats zal zijn. Inmiddels behoort dit project onder die waarin wordt getracht de functies van het bewonen of van het gebruik „in architectuur" om te zetten.

Zulke gebouwen doen denken aan motoren, waarbij men zich als leek afvraagt, hoe het nog mogelijk is dat het ding, met al die pijpen, palletjes, draden, kettinkjes en knopjes ten slotte nog draaien kan. De beschouwer kijkt met dezelfde — misschien onnoozele — verbazing in het gebouw, waarin de heeren Meyer en Wittwer het Volkenbondssecretariaat hebben ondergebracht. Wanneer mocht worden beweerd dat met deze architectuur-mechaniek een kunstwerk wordt geschapen, zijn wij zoo vrij daar tegenover te stellen, dat dáárvoor het ietsje ontbreekt, dat in de academische projecten tot het caricaturale wordt opgeblazen, nl. zin voor compositie. De Fransche projecten zijn op dat van Le Corbusier na, academische projecten. Deze projecten zijn alle onder het peil gebleven, waarop doorgaans de projecten van de Ecole des Beaux-Arts staan. Ze zijn doctrinair en vervelend. Wat echter te zeggen van de bekroning van de projecten van de Gebr. Guidetti en de heeren Boileau en le Bourgeois, die in banaliteit zóó hebben gewedijverd, dat de een slechts in zijn koepelbouw den ander een verdiepinkje vóór is kunnen raken.

Le Corbusier is de held van de prijsvraag. Men heeft niet aan een bekroning van hem gedacht. „Vers une architecture". Zoo iets van „après nous le déluge". En ziet, hij krijgt een prijs van fr. 12.000.

Het geval Le Corbusier is sensationeel. Het doet je denken aan een liedertafel die op het concours te Gorredijk met Honneger uitkomt en de medaille wint, die voor het verplichte nummer van Jacob Kwast was bestemd.

Le Corbusier houdt wel van het sensationeele. Zijn plan is zelfs niet geheel vrij van elementen, die bedoelen — of kunnen bedoelen — sensatie te wekken. Men moet deze elementen goed van het eigenlijke wezen van zijn project scheiden.

En dit is niet makkelijk, omdat Le Corbusier — n a t u u r l i j k vooral in de voorstellingswijze van zijn bouwwerk — gewerkt heeft met factoren, waarvan de bedoeling den critischen beschouwer slechts duidelijk wordt.

Inmiddels heeft het feit dat de omstandigheden het project van dezen Zwitser (die in Parijs werkt) in de 1e groep hebben gebracht, de prijsvraag een buitengewone beteekenis gegeven, die ook van invloed zal kunnen zijn op de komende dingen.

In zekeren zin is door deze bekroning Le Corbusier, Le Corbusier niet meer. Le Corbusier was een onschadelijke figuur die het alles lekker wist te zeggen, die afbrak tot alles met den grond gelijk was, waarmede iedereen glimlachend instemde, en dan alles wilde opbouwen op een manier, waarmede iedereen ook glimlachend kon instemmen, zelfs als hij hier en daar, heel bescheiden en als een proefje, eens iets werkelijk opbouwde. Hij was meer dan een eigenlijke architect een criticus die alles wat onze westersche beschaving door opgezamelde kennis en gehandhaafde traditie van vorige geslachten met zorg en toewijding als scheppingen van eigen geest meende te hebben gewrocht, kalmweg in een hoek gooide, als op een hoop rommel en vodden. Niemand werd echter door deze afbraak meer gruineerd dan Le Corbusier, wanneer hij als architect moest optreden. Konden anderen

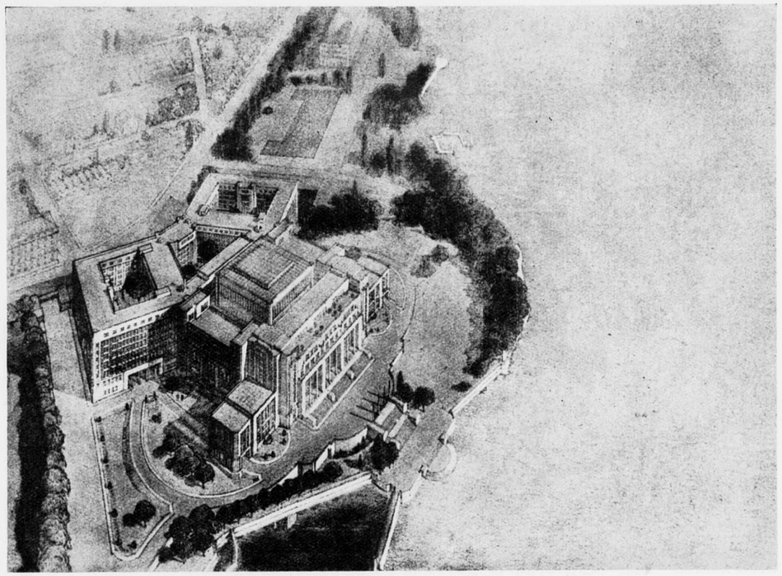

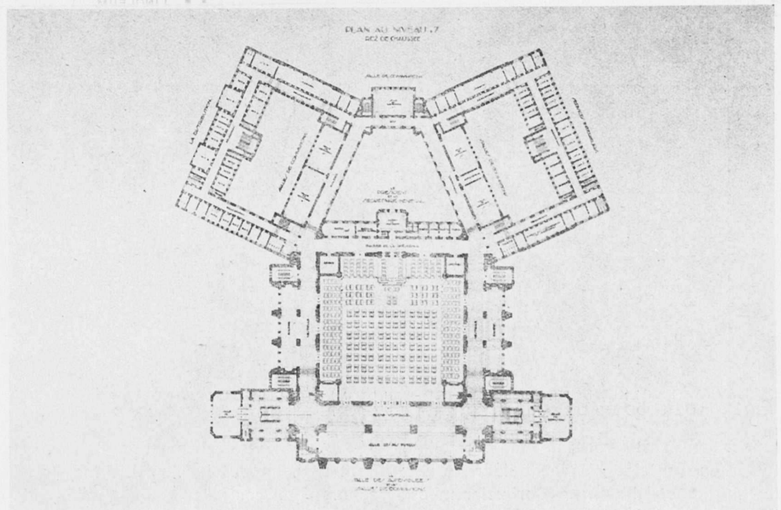

PRIJSVRAAG VOLKENBONDSGEBOUW. EERVOLLE VERMELDING EX AEQUO A 2500 FRANCS. INGEZONDEN DOOR DE ARCH. J. E. P. HENDRICKZ EN J. M. E. DE LIGNE TE BRUSSEL

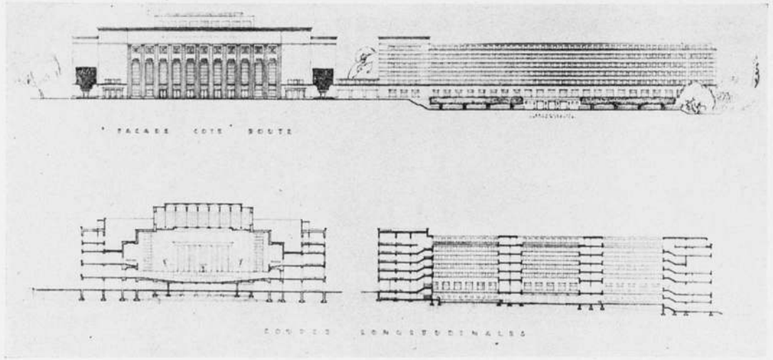

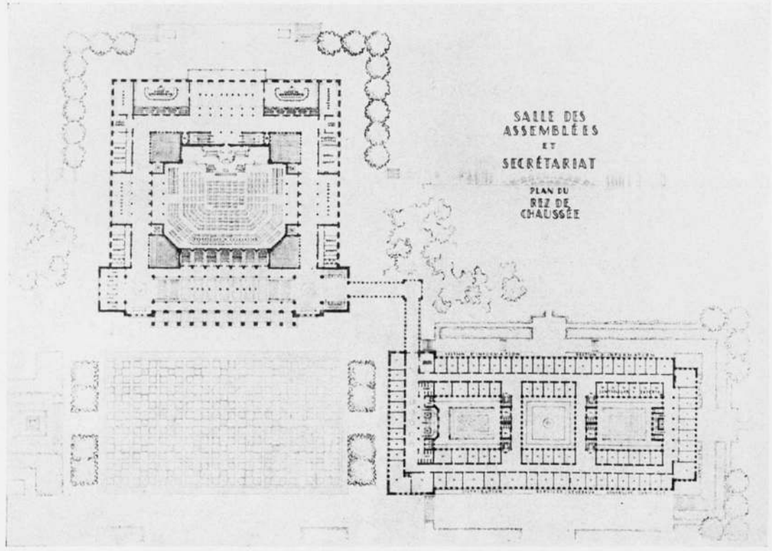

PRIJSVRAAG VOLKENBONDSGEBOUW. EERVOLLE VERMELDING EX AEQUO A 2500 FRANCS. INGEZONDEN DOOR DE ARCHITECTEN A. LAVERRIÈRE EN CH. THEVENAZ TE LAUSANNE.

onder den mantel van geleende geestelijke waarden hun eigen armoede daaraan nog behoorlijk bedekken, Le Corbusier moest zelf in staat zijn, de stof van zijn nieuwe geestelijk gewaad te weven, wilde hij niet als Job op zijn eigen mesthoop zitten. Als hem deze lamentabele positie niet is beschoren geweest, dan zal dit méér gelegen hebben aan de pikante snit van zijn gewaad dan aan de goed doorweven kwaliteit van de stof. Hij was als een knappe schooljongen, die, bewerende dat van de heele radio niets deugt, zelf een toestel in elkaar zet, welks aanvankelijke resultaten dan bewonderd worden meer om den jongen dan om de resultaten zelf. Maar ziet, nu is Le Corbusier volbloed architect en de geweldigste mededinger naar een bouwwerk van tien millioen. Dit maakt dat er te Genève meer sprake is van het „geval Le Corbusier" dan van zijn plan. Dit plan heeft ontegenzeglijk vele en groote kwaliteiten. Maar als Le Corbusier met de uitvoering ervan zijn eigen dood zal willen sterven, zal vooraf terdege moeten worden onderzocht, door een volledige uitwerking van zijn project of het tot een gebouw van positieve beteekenis kan uitgroeien.

Of bij de Belgen de vrees voor neutraliteitsschending nog nawerkt? De vele schildwachthuisjes in het project van de heeren Hendrickx en de Ligne zou het doen vermoeden. En als het zoo is, is het 't beste van het geheele ontwerp, dat al zeer ongelukkig is uitgevallen.

Resten de Hollanders, die uit de eerste groep vielen. Een klein tikje afgunst in ons gevoel zal niet geheel af te keuren zijn als wij hun werk vergelijken met sommige projecten, die door den samenloop der omstandigheden wel in de eerste groep „konden terecht komen". Maar is er wel ooit een prijsvraag, die geen afgunst wekt. De bekroonde Nederlandsche ontwerpen behooren tot de beste der 27. Vooral Wijdeveld is gelukkig geweest en heeft een compact geheel weten te maken, dat aan de hoofdvoorwaarden van de opgaaf voldoet en met zijn merkwaardigen hoofdvorm, van uit het Meer gezien, zeer goed zal zijn.

Dit project behoort tot het beste wat hij ooit maakte. Hij heeft gewerkt aan projecten, waarin hij zijn levensideaal wilde benaderen. Maar was hij te veel vervuld van dat ideaal, was hij er te veel in opgegaan om zijn schepping vrij te houden van vermoeiende gedachten, die het in al haar rankheid van vorm, toch zwaar en zwoel van sfeer maakten. Frisch staande tegenover dit Volkenbonds-gevalletje, dat hem geheel vreemd was, kwam Wijdeveld veel beter voor den dag. Hij doorzag het wezen van de opgaaf en vond een logische algemeene opzet. De fraaie en sobere uitwerking daarvan, — ook al is niet alles en detail te bewonderen — maakt dit project tot een haast klassiek voorbeeld van wat de z.g. Amsterdamsche school is en wil zijn.

Zeer knap is het project van Luthmann en Wouda, wat algemeene compositie betreft. En wat de gevels betreft, kan die van het secretariaat langs het Meer zeker een meesterstuk worden genoemd. Prachtig daarbij aansluitend is de minaretvormige toren, (die aan het Meer zijn effect zal hebben). De architectuur van de Vergaderzaal is minder geslaagd. Beide gebouwen vormen echter een mooie tweeeenheid.

Van Linge's ontwerp vertoont dezelfde hoofdgedachte voor de algemeene indeeling als het ontwerp van den heer Luthmann. Maar er is niet uitgehaald wat de heer Luthmann ermede wist te bereiken. Het is minder geschoold, het wijst op mindere ervaring in het ontwerpen, maar het is daarentegen vrij van pogingen om tot monumentale effecten te komen, pogingen die Luthmann's werken hebben bemoeilijkt.

Wat zal nu geschieden? Niemand kan 't zeggen. Maar laten wij den wensch uitspreken dat Jean Jacques, die van uit zijn eilandje omringd door de blijde, onbedorven jeugd den kant van het Parc Mon Repos uitstaart, zijn hoofd niet zal behoeven te schudden, over de methoden, die de beschaving van tegenwoordig kiest, om zich in een monument aan het nageslacht te doen herinneren. J. P. M.

Reproductie van Nederlandsche Inzendingen. Het ligt in de bedoeling van de Redactie in de eerstvolgende nummers eenige afbeeldingen van niet bekroonde Hollandsche Architecten op te nemen. De Redactie roept daarom hen, die een project hebben ingezonden, en daarvan afdrukken of foto's hebben, op, deze in te zenden aan het adres van de Redactie, Weteringschans 102. Reeds heeft de Redactie van 8 deelnemers de foto's in portefeuille. Voor het overwegen van een overzichtelijke plaatsing der af-

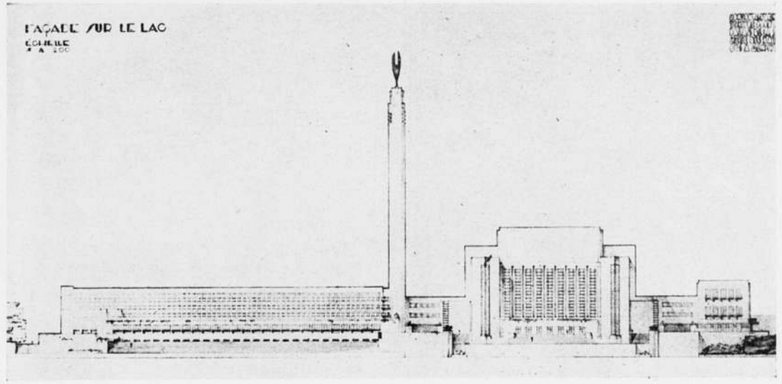

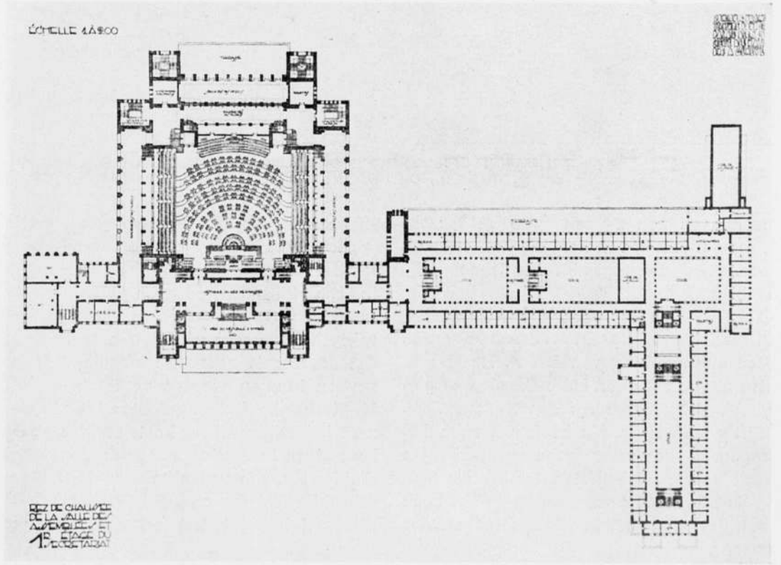

PRIJSVRAAG VOLKENBONDSGEBOUW. EERVOLLE VERMELDING EX AEQUO A 2500 FRANCS INGEZONDEN DOOR DE ARCHITECTEN J. LUTHMANN EN H. WOUDA TE 'S-GRAVENHAGE.

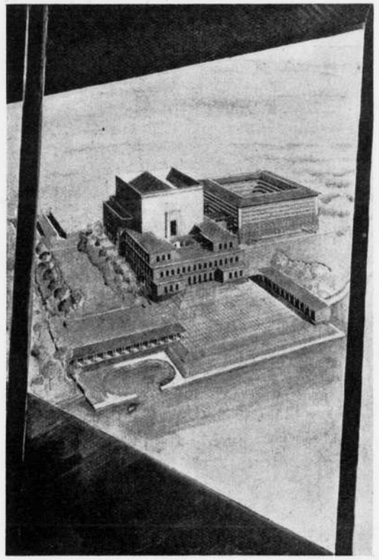

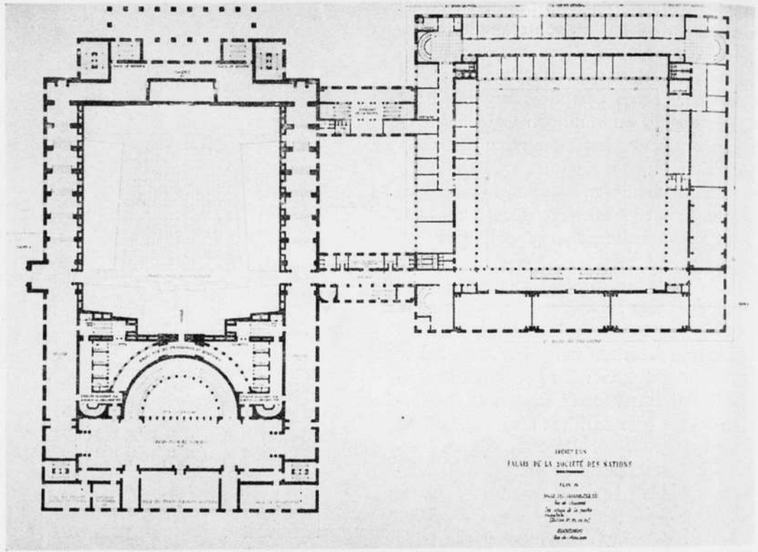

PRIJSVRAAG VOLKENBONDSGEBOUW. EERVOLLE VERMELDING EX AEQUO A 2500 FRANCS.
INGEZONDEN DOOR DEN ARCHITECT HAKON AHLBERG TE STOCKHOLM.

beeldingen zou zij een spoedige toezending van foto's, van hen, die hun ontwerp wenschen te reproduceeren, op prijs stellen.

ONTVANGEN BOEKWERKEN.

JO DE JONG. 50 EEUWEN COSTUUM. Met medewerking van Dr. F. H. Fischer en een voorrede van Huib Luns. „De Spieghel", Uitgeversbedrijf Amsterdam 1927. Vijftig eeuwen in één boek van ruim 100 pagina's; voorwaar geen gemakkelijke taak voor de schrijfster, temeer als men in de literatuuropgave achter in het boek ziet, dat er meer dan 200 speciaal-studies over gedeelten van dit onderwerp zijn verschenen. Juist die veelheid van literatuur maakt evenwel een goed en niet te groot overzichtelijk werk dat in groote trekken de geheele stof doet overzien en het belangrijke naar voren doet treden en goed geillustreerd is, tot een zeer nuttige verschijning.

Eigenaardig is de samenwerking, die is gezocht met iemand, die na een gedetailleerd verslag door de schrijfster van de in een tijdperk gedragen kleeding, de geest van die periode in een kort en karakteristiek beeld zóó kon omschrijven, dat daaruit de gebruikte kleedingvormen zouden kunnen worden verstaan. Dr. F. H. Fischer heeft zich van deze taak in een zestal, dikwijls wel erg korte stukjes, op de hem eigen kernachtige manier gekweten. Ziehier b.v. zijn gedachte over de Oostersche kleeding der oudheid. (bl. 21):

„De neiging tot het onverzorgde, het flodderige, eigenlijk het vormlooze, die in een deel der Semietische cultuuruitingen naar voren treedt, hervindt men in het sloeberig Babylonisch hemdgewaad, met heel korte, négligé-achtige mouwtjes. De Egyptenaar, zeer typisch, heeft voorkeur voor het gewaad, dat slechts tot aan de oksels reikt, zoodat de keurig slanke vorm niet door een verbreeding der schoudervlakte geschaad wordt. Zijn overkleeding kan uitstaan, doch maakt nooit dik. Het Babylonisch hemd volgt den vorm van het lichaam, doch alleen daar, waar dat onsmakelijk staat, zooals aan het zitvlak en de bovenarmdikte; de fijne geledingen vallen weg. Het is eng, zonder het te lijken".

Een dergelijke samenwerking van twee schrijvers heeft, geheel afgezien van de kwaliteit van beider arbeid, toch wel bedenkelijke zijden, want één der belangrijkste factoren van een kunsthistorische beschouwing komt hier in gevaar. De stukjes van den heer Fischer, die met elkaar nog geen 4 pagina's beslaan van de 100 die het boek telt hangen er eigenlijk bij, zij zijn uiteraard niet in het overige gedeelte van het boek „verwerkt", men vindt den geest ervan niet in het boek terug. De vraag rijst dan ook

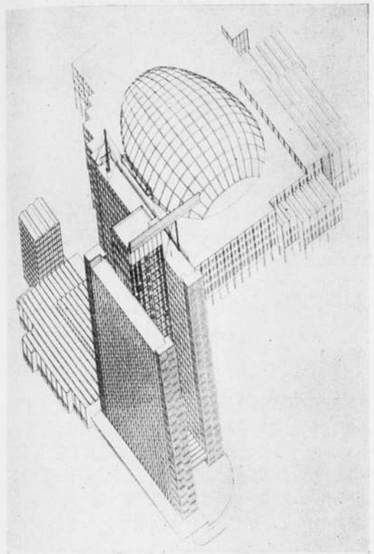

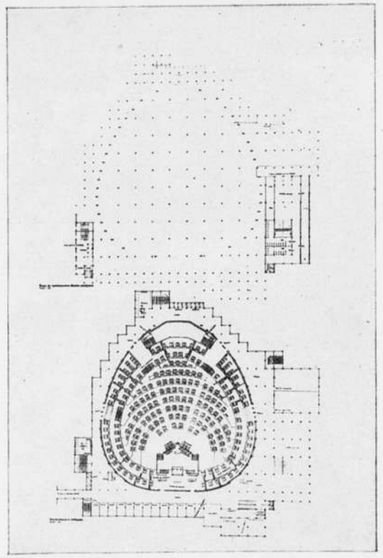

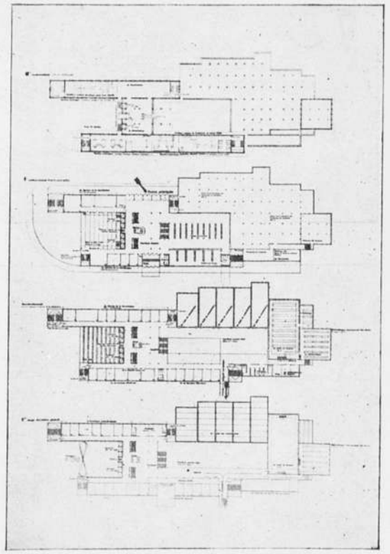

PRIJSVRAAG VOLKENBONDSGEBOUW. EERVOLLE VERMELDING EX AEQUO A 2500 FRANCS.
INGEZONDEN DOOR DE ARCH. H. MEYER EN H. WITTWER TE BAZEL.

was Mej. de Jong niet in staat de door haar verzamelde stof te zien in het licht van den geest des tijds, waarin die stof ontstond; dat toch is de eenig ware historie-beschouwing. Zoodat eenerzijds geconstateerd moet worden, dat de schrijfster van het eigenlijke boek iets heeft weggelaten, dat toch tot haar taak behoorde. De heer Fischer andererzijds had door deze verbinding met een berg van zakelijke gegevens, die niet van hem kwamen, geen gelegenheid in zijn stukken, die details te verwerken, die zijn arbeid eerst werkelijk volledig hadden kunnen maken, zoodat ook hij inzooverre tekort moest schieten en het werk niet tot de gewenschte eenheid kon brengen. Afgezien van deze leemte bevat het boek vele gegevens, met zorg bijeengebracht en goed geillustreerd, zoodat het ons voorkomt dat vooral studeerenden en verder, zij die zich op eenigerlei wijze met costuumaangelegenheden bezig houden, veel aan dit werk kunnen hebben. Het uitgeversbedrijf de Spieghel heeft met deze uitgave een mooi en nuttig boek gebracht. H. C. VERKRUYSEN.

NIEUWE BOUWKUNST IN NEDERLAND, met Inleiding van Architect Aug. M. J. Sevenhuysen. Met 65 afbeeldingen. Uitgave: de Waelburgh, Blaricum.

De heer Sevenhuysen heeft het den leek even aan zijn verstand gebracht, waar het in de 65 afbeeldingen van moderne bouwkunst eigenlijk om gaat. Maar ik vrees dat deze Inleiding een deel is van de „veelheid van vormverschijnselen en ingewikkeldheid van geleding", waarvan de schrijver constateert dat zij „verwarrend werkt op de aanvoelingscapaciteiten van den leek".

Als de leek van het Grote Wonder hoort en van den Geest van het Hogere, en hij moet zich dan bedroefd maken over het lot van den bouwmeester-kunstenaar „die het Grote Licht zal zijn, en het nimmer klaar en helder zal kunnen laten spiegelen vanuit zijn voortbrengselen in het hart der mensen", om dan in de plaatjes te gaan neuzen, want „zo zal het schoone òm ons diepere vreugde kunnen brengen en aandoeningen kunnen verwekken, die uitwijzen naar het diepere in ons", dan, dan heeft een leek al lang genoeg. Want, heusch, in dit gecathechiseer over kunst stelt alleen de kunstenaar belang. En dan tot slot den leek op te wekken om te leeren onderscheiden de vonk der oneindigheid, die in hem, den waren bouwmeester licht en die hem in de harde zakelijkheid iets leggen doet van hoger waarde. Ik vindt 't niet eens netjes 't van een leek te vergen! Neen, heusch. Stel dat iemand een brochure uitgeeft over Fondskoersen en in zijn Inleiding, na over het Hogere te heb-

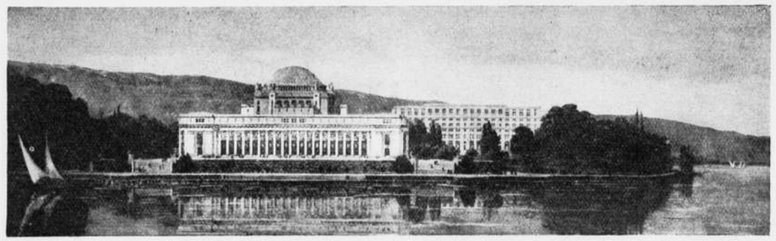

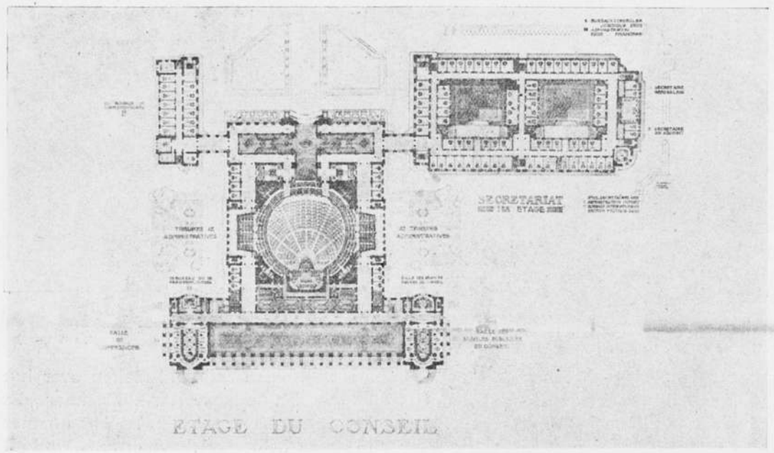

PRIJSVRAAG VOLKENBONDSGEBOUW. EERVOLLE VERMELDING EX AEQUO A 2500 FRANCS. INGEZ. DOOR DE ARCH. F. G. LAMBERT EN G. LEGENDRE TE PARIJS EN J. CAMOLETTI GENÈVE.

ben uitgeweid — bij koersen óók van belang — den leek opwekt tot nadenken over het zoo diepzinnige en zoo moeilijk te doorvorsen recht van agio, dan zegt een leek: wat kan me dat schelen. Zoo ook zegt een leek hier: Kan me niets schelen en hij neust in de plaatjes. Die heel fraai zijn en met groote zorg gekozen. Jammer dat ook dit boekje weer een slechte foto van Berlage's Beurs geeft. De Beurs moet gezien worden van af de straat. Dan zijn zijn verhoudingen het mooist! en het is een meer gewoner vorm om hem te zien dan van af het door de fotographen, ter wille van hun gemakzucht, zoo zeer gewilde balconnetje. J. P. M.

PRIJSVRAAG NIEUWE BEURS TE ROTTERDAM.

Men meldt ons (schrijft het Handelsblad): de antwoorden op de prijsvraag voor een nieuw beursgebouw zijn op het daarvoor gestelde tijdstip ingekomen.

Uit het rapport der jury blijkt, dat, hoewel sommige zijden van het vraagstuk verdienstelijk of zelfs voortreffelijk waren opgelost, geen enkel ontwerp in aanmerking kon komen om te kunnen dienen als bestanddeel van het voorstel, dat een groote groep uit handelskringen voornemens is aan het Gemeentebestuur te doen, ten einde te komen tot het bouwen van een beursgebouw; dat evenwel drie der ingediende ontwerpen zoo goede hoedanigheden bezitten, dat geadviseerd kon worden de inzenders dier ontwerpen uit te noodigen zich bekend te maken en c.q. met hen in overleg te treden over het maken van een nieuw ontwerp.

Het Comité van uitvoering, zich met het advies der jury vereenigend, heeft zich in bovenstaanden zin met bedoelde inzenders in verbinding gesteld en is met hen nopens het maken van een nieuw ontwerp tot volledige overeenstemming gekomen.

De namen der inzenders zijn: W. M. Dudok, Ir. H. F. Mertens, J. F. Staal Jr.

MEDEDEELINGEN VAN HET CONGRES-COMITÉ XIX.

Verantwoording der inschrijvingen op het garantiefonds t/m 19 Juli.

Saldo vorige verantwoording . .	f	2922
H. A. v. A.	„	25
J. H. d. H.	„	10
A. H. Z.	„	15
Dr. J. M. d. C.	„	25
Liefdadige geest	„	3
Totaal	f	3000

Wij zijn er, het derde duizendtal is volteekend.

Het wil den penningmeester voorkomen, dat de krachtsinspanning van onze getrouwe collega's tot voldoening stemt. Alleen.... als wij het aantal inschrijvers vergelijken met het aantal leden van den B.N.A. en dat van A. et A. te zamen, dan blijkt wel, dat nog velen zich afzijdig hielden.

Voor dezulken blijft de inschrijving geopend.

Harmoniehof 34¹, Amsterdam-Zuid. v. d. S.

TENTOONSTELLINGEN.

'S-GRAVENHAGE. Kon. Kunstzaal Kleykamp, tentoonstelling van beelhouwwerken door W. Schouten, tot 11 Augustus. De tentoonstelling is des Zondags gesloten.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD EN ARCHITECTURA

COMMISSIE VAN REDACTIE: H. TH. WIJDEVELD VOORZITTER, J. P. MIERAS SECRETARIS-REDACTEUR. H. C. VERKRUYSEN REDACTEUR. C. J. BLAAUW, WIEGER BRUIN, J. C. MEISCHKE, C. B. POSTHUMUS MEYJES, Ir. A. J. VAN DER STEUR. RED.-ADRES WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM, TEL. Nº. 36736 POSTGIRO Nº. 122568. ABONNEMENTSPRIJZEN BIJ VOORUITBETALING VOOR NEDERLAND f 10.—, BUITENLAND f 15.— 'S JAARS. ADVERTENTIËN 1—6 REGELS f 2.50, ELKE REGEL MEER f 0.40. BIJ CONTRACT BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN. UITGEVERS EN BUREAUX VOOR ADMINISTRATIE MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5, DEN HAAG.

30 JULI 1927. Nº 31

DE NIEUWE OVERKAPPING VAN DE CATHEDRAAL TE RHEIMS, UITSLUITEND SAMENGESTELD UIT ELEMENTEN VAN GEWAPEND BETON. DOOR S. DE CLERCQ, ARCH. B.N.A.

Vrij bewerkt naar een artikel van den rijks-bouwmeester H. Deneux in La Technique des Travaux, Revue Mensuelle des Procédés de constructions modernes, 196 Rue Grétry, Liège, 2e année No. 7.

Een bezoek aan Rheims is daarom teleurstellend, omdat de oude middeleeuwsche sfeer geheel verdween, en een stad is overgebleven nog bezaaid met onbebouwde terreinen, waarnaast de vele nieuwbouw geen bijzonderen hoogen dunk geeft van de aanpassing aan de geschiedenis of aan de opvattingen van hedendaagsche bouwkunst.

Teleurstellend is ook de cathedraal. Wel staat daar de machtige romp nog, beheerschende ieder bouwwerk in de omgeving, — doch zooals tooneelspel van een theater-ster met minderwaardige medespelers een gevoel van wrevel achterlaat, zoo is ook hier het gevoel niet te onderdrukken, dat een of andere bescheiden kerk in een gaver omgeving van grooter werking is dan wat hier overbleef.

Niet minder teleurstellend is de bouw zelve, waarvan het overgebleven geraamte nog wel op machtige wijze het constructie-systeem van de gothiek aantoont, doch waarvan niet meer uitstraalt de apotheose van een kunsttijdperk, gezwegen het hoogtepunt van een geloof.

Dit geldt ook het inwendige. Wel is nog de kleine menschelijke schaal dienstig om de weidschheid van deze hallen te doen voelen. Wel rijzen nog de ribbenbundels in haast ononderbroken vlucht tot een duizelingwekkende hoogte, wel zal dit gebouw voor wat het hoofdschip aangaat weer kunnen voldoen aan den dienst; doch waar is gebleven het geheim van een overweldigende goddelijke stemming, waar de luister van een wereldberoemde hoofdkerk, waar de tinteling van gebrandschilderd glas of de straling van de beelden vanuit schemerende nissen?

Het is, geloof ik, geen vraag geweest of de ruïne niet beter ware dan het herstel, doch een feit is het, dat het dwalen door het nog niet in gebruik zijnde dwarsschip en koor wel schrijnender, doch veel verheffender is dan het verblijven in het zoo juist in gebruik genomen voorste gedeelte van het hoofdschip. Een tijdelijke dwarsmuur in plaats van het boeiende perspectief van het even verhoogde koor van vroeger, nagenoeg wit glazen ramen zonder de kleur-tinteling van voorheen, correct herstelde gewelfvelden en vloeren, en ten slotte een ruimte die nog wel groot, doch kil is, — wel gebruiksvaardig, doch zonder stemming.

De mogelijkheid van behoud, waar vóór alles naar gestreefd wordt, betreft natuurlijk in de eerste plaats hoofdzaken. Over een geschonden beeld, een gebroken venster kan men klagen, het is duidelijk dat ten aanzien van het redden van het geheel dit bijzaken zijn. De grootere werken, die zijn uit te voeren, zijn die van opruimen, zuiveren, catalogiseeren der resten, en wat betreft den opbouw bestudeeren der stevigheid, d.i. redden (voorloopig beveiligen) van het constructiesysteem, zoodat het bederf niet kan voortwoekeren.

Een en ander kost veel geld, en het is de hooge verdienste van de Rockefeller Foundation (John D. Rockefeller Jr.) dat zij zich bereid verklaarde te bekostigen het herstel van het dak en de goten, wat zeker als een van de dringendste, meest kostbare en voor de reclame minst opvallende werkzaamheid beschouwd kan worden.

De toevallige bekendheid dat deze kapconstructie van een bijzondere soort was, bracht mij in aanraking met l'architecte-en-chef Mons. H. Deneux architecte du gouvernement français, die op uiterst welwillende wijze mij rondleidde in 't gebouw niet alleen, doch mij tevens verscheidene foto-albums toonde aangevende de eerste aaneenschakeling van gedachten, de daarop volgende theoretische proeven, het proefspant ware grootte, en het succès van zijn systeem zoowel bij de overkapping van de St. Jacqueskerk als van de Cathedraal te Rheims; — en die ten slotte in zijn atelier een reeks van, laten we zeggen van sigarenkistenhout vervaardigde, proefspantjes op kleine schaal liet zien en deed beproeven, welke reeks de kracht van zijn vinding aantoonden en op allerlei utiliteits- en luxebouw propageerde.

Het lijkt mij niet zonder belang voor de lezers, nu de architect mij daartoe goed-

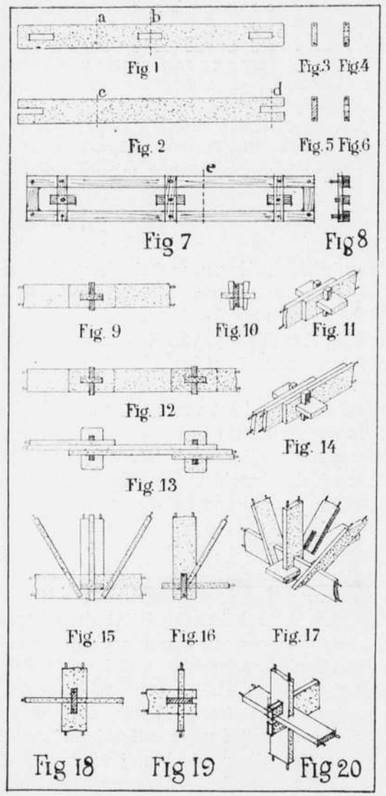

gunstig verlof gaf (en de eigenares der cliché's zoo welwillend was deze af te staan) een bewerking te geven van een artikel van diens hand waarin dit op-en-top modern en fransch-vernuftig bouwsysteem in gewapend beton wordt toegelicht. Daarbij is bij voorbaat in 't oog te houden dat het ging om een constructie pl.m. 50 à 60 M. boven den grond, en van een eigen hoogte van 19 M. en spanningen van o.m. 15 M. Een constructie die, indien als vroeger in hout vervaardigd, 4 jaar zou hebben geëischt om uit Amerika hout van de oude afmetingen te verkrijgen; een constructie die indien op de authentieke wijze voltooid, veel geschoolde arbeid, ontzaggelijk steiger- en hijschwerktuigen en ongeëvenaarde tijd- en kosten met zich zou hebben gebracht.

Algemeen gesproken is dit naar mijn meening het opmerkenswaardige en moderne van de kern van dit vraagstuk, dat met vrucht gezocht is naar het allerkleinste om daarmede het allergrootste te bereiken. Door verdeeling de stof beheerscht! Divide et impera!

Tot heden toe vereischten de verschillende toepassingen van gewapend beton het zeer dure gebruik van bekistingen en steigers, die den kostprijs belangrijk deed stijgen wegens het geweldige houtverlies bij ieder gebruik, geschat op bijna 50%.

Het systeem gevolgd bij de Cathedraal van Rheims (gepatenteerd S.G.D.G. in Frankrijk en den vreemde) voor het herstel van de kappen, verwoest bij den brand van 19 September 1914, berust in tegenstelling daarmee op het beginsel van de volledige afschaffing van alle bekisting en van de vermijding der vulling daarvan ter plaatse.

Alle constructieve elementen van de spanten zijn inderdaad vervaardigd op den bodem in hun afgewerkten vorm, zonder uitstekende bewapening, en zijn vervolgens geheschen, geplaatst en verbonden op de vereischte plaats waar ze thuis behoorden, zonder ijzeren bouten of hulpstukken, die na verloop van tijd roesten en zonder groote werktuigen benoodigd voor de plaatsing.

Teneinde de uitvoering van een kap als die van de Cathedraal van Rheims mogelijk en gemakkelijk te maken moest de montage teruggebracht worden tot de strikt noodzakelijke elementen welke de constructie eischte. Meer nog zelfs, om de plaatsing ervan gemakkelijk te maken, was het onvermijdelijk dat ieder element van een gewicht was dat een of twee opperlieden gemakkelijk konden sjouwen en ter plaatse brengen. Een dergelijk programma was slechts uitvoerbaar met stukken van zeer bescheiden doorsnede en lengte. Een samenstel van eenheidselementen van een steeds gelijke doorsnede van 0.04 × 0.20 M., waarvan lengten afwisselend van gemiddeld 2 tot 3 M., en voorzien van plaatselijk uitgespaarde gaten (fig. 1, 2 en 3) of van de vereischte pennen aan de uiteinden (fig. 2, 5 en 6), maakt het inderdaad mogelijk om onverschillig welk constructie-programma in gewapend beton te verwezenlijken.

Nog dient te worden opgemerkt, waar alle elementen éénzelfde doorsnede hebben, hoe eenvoudig en voordeelig het is om gebruik te maken van dezelfde bekisting bij het vervaardigen van zeer weinig verschillende stukken, door naar behoefte, de plaats van de pennen en gaten te wijzigen.

Door het gebruik van dit nieuwe systeem, berustend op een veelheid van onderdeelen, tevoren gegoten, en eerst later tezamengevoegd op de vereischte plaats, zou men oogenschijnlijk kunnen veronderstellen, dat de belangrijke eigenschap van het gewapend beton het „monolietisme" wordt prijsgegeven. Niets is minder waar! De samenvoeging der onderdeelen, en hun onderlinge bevestiging, bestaande uit het simpele doordringen van pennen in gaten van gelijke afmeting, worden inplaats van verzwakkingen even zooveel versterkingen.

Belastingen-proeven op aldus samengestelde constructies hebben de gelijkwaardigheid aangetoond van het weerstandsvermogen van dit samenstel van onderdeeltjes tegenover een gelijke monolieth in gewapend beton.

Bovendien heeft dit procedé boven de monolieth, die op de plaats zelf wordt gestort, dit voordeel, dat het evengoed uit, als in elkaar is te nemen. De uit elkaar genomen stukken kunnen elders en voor een ander doel weer worden gebruikt.

Zoo zijn enkele stukken, die hier een kapspant hebben gevormd, gebruikt om elders een geconstrueerd bint te maken.

Vooral bij tijdelijke bouwwerken komt dat voordeel tot zijn recht, bijvoorbeeld bij die, waarbij men tot nog toe aarzelt het gewapend beton toe te passen, omdat het sloopen haast even duur is, als het maken, en omdat eenmaal gesloopt slechts een hoop waardeloos ijzer en puin overblijft. Het tegendeel is het geval bij een gemakkelijk weer uit een te nemen opbouw, waarbij men de onderdeelen van een belangrijk werk kan vervoeren over onverschillig welken afstand, en weer opzetten op een andere plek, waarbij zelfs, gelijk hierboven aangegeven, wijzigingen in de constructie kunnen worden aangebracht. De oorspronkelijke bouwstof is dus op deze wijze geheel herkregen, zooals dit met uitneembare houtconstructie ook het geval is, echter met dien verstande, dat de onderdeelen van cement minder door het sloopen lijden zullen dan die van hout. Het is wellicht niet ondienstig de wijze van uitvoering dier onderdeelen te beschrijven, teneinde te doen zien hoe gemakkelijk en eenvoudig deze is.

De bekisting van die onderdeelen is beperkt tot simpel houten raamwerk (fig. 7 en 8) van 4 c.M. dikte, plat op een plank gelegd. Men spreidt over de halve dikte in deze bekisting een eerste laag van vrij droge beton, waarop de tevoren gereed gemaakte ijzeren wapening wordt gelegd. De plaatsen van pen en gat steeds in den neutralen laag, worden daarbij gespaard door middel van houtblokjes die door klamp en bout aan de bekisting bevestigd worden (fig. 7 en 8). Een tweede laag beton wordt vervolgens over de wapening gestort, flink aangestampt tot aan bovenkant bekisting. Onmiddellijk na het aanstampen van het voltooide stuk wordt de houten omlijsting aan de beide uiteinden gelicht en weggenomen om na schoonspoeling dadelijk te dienen voor het vormen van eenzelfde détail en zooveel malen als noodig.

Het zal overbodig zijn te vermelden dat even gemakkelijk ronde als rechte constructie-deelen zijn te maken, en zelfs enkele meer bijzondere stukken voor de kruising, doch steeds hebben deze onderdeelen een dikte van 4 c.M.

Daar de ontkisting onmiddellijk volgt op het aanstampen is er geen verlies van bekistingsmateriaal. Bovendien geeft de dadelijke ontkisting de waarborg, dat het werkstuk behoorlijk is uitgevoerd, want de betonspecie zou haar gietvorm niet behouden, indien ze niet regelmatig en genoegzaam is aangestampt. Daar het vervaardigen dezer onderdeelen binnenshuis kan geschieden, is er geen onderbreking van de uitvoering te duchten, zelfs niet in den winter. Ook de opstelling wordt niet door de koude opgehouden, omdat de op te stellen onderdeelen vooraf voldoende verhard zijn tegen de vorst. Het is dus bovendien een groot voordeel dat de voortgang van het werk zonder eenige onderbreking kan plaats vinden.

De wapeningen zijn uit rond ijzer van 12 m.m. samengesteld en uit verbindingsbeugels die de elementen versterken met name bij de pennen en gaten. Het gieten van de ornamenten en het maken van de wapening in normalisatie maakt een snelle en regelmatige werkwijze mogelijk. Het platte gieten en de geringe dikte van de onderdeelen hebben bovendien het voordeel de plaatsing van het ijzerwerk te verzekeren in het midden van de dikte van elk werkstuk, een belangrijk détail, dat moeilijk te bereiken is bij de gewone verticale bekistingen waarbij de bewapening ieder oogenblik van het aanstampen gevaar loopt verschoven te worden. Ook staat de bewapening bij die manier van bekisten het aanstampen zelf zeer in den weg.

Het samenstellen van de onderdeelen tot een geheel geschiedt zonder speciale machinerie; met een simpel katrol aan den top van een lichte stelling opgehangen kan worden volstaan om alle constructieve onderdeelen van het kapspant tezamen te voegen. Zoo waren vier lichte formeelen van hout voldoende om de bogen van de spanten over het schip van de cathedraal in Rheims te plaatsen.

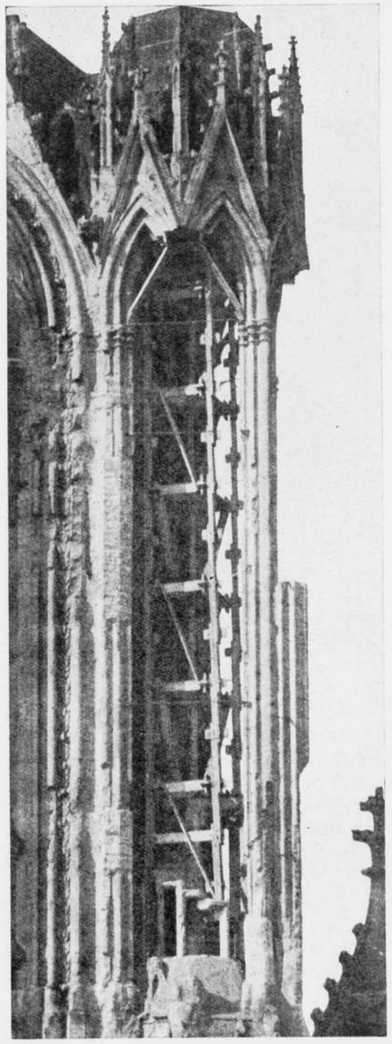

VOORLOOPIGE ONDERSTEUNING VAN DEN N.W. HOEKTOREN AAN DEN ZUIDELIJKEN TOREN DER HOOFDFAÇADE VAN DE CATHEDRAAL TE REIMS

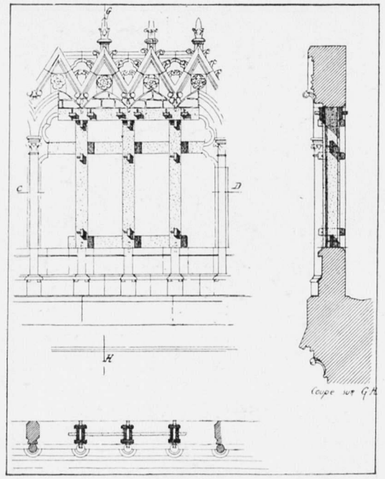

FIG. 22. VOORLOOPIGE VERSTERKINGEN VAN DE GALERIJEN LANGS HET DAK VAN HET SCHIP DOOR UITNEEMBARE ONDERSTEUNINGEN VAN GEWAPEND BETON.

De constructieve samenstelling van de onderdeelen verschilt voor ieder geval, doch berust daarbij steeds op hetzelfde beginsel n.l. een staand onderdeel te steken door een liggend.

Een derde stuk verzekert de verbinding of inklemming van de deelen onderling met behulp van een inkeping, een ijzerdraadverbinding of spieën van eikenhout. De vereeniging van deze reeds sterk verbonden onderdeelen tot één geheel, geschiedt door een dunne gipsmortel. In tegenstelling daarmede kunnen andere verbindingen vrijblijven ten behoeve der uitzetting b.v. in de lengte van het werkstuk.

Fig. 9, 10, 11 geven onder meer de verbindingen van de uiteinden van twee onderdeelen, met een derde doorstoken en met twee eiken wiggen samengeklemd. Alle spieën zijn voor de plaatsing geverfd teneinde het bevuilen van het cement door het looizuur dat er door regenval zou afvloeien, tegen te gaan. De figuren 12, 13, 14 toonen de samenstelling van langere stukken (hetzij recht of krom) verkregen door opdikking van kortere deelen, als b.v. gebruikelijk bij een houten Philibertkap. De figuren 15, 16, 17 toonen de mogelijkheid in verschillende verbindingen samen te stellen op een punt, terwijl ten slotte fig. 18, 19, 20 daarvan nog varianten geven.

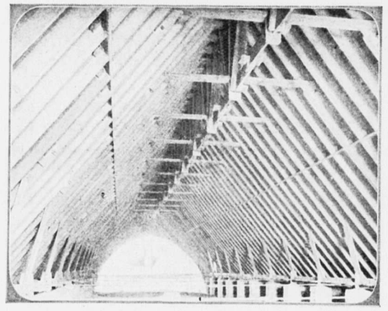

FIG. 23. KAP VAN HET SCHIP VAN DE ST. JACQUES TE REIMS. UITGEVOERD IN 1920-1921.

Deze weinige voorbeelden van verbindingen, die tot in het oneindige zijn te vermeerderen, zijn voldoende om aan te toonen met welk een gemak men de meest uiteenloopende onderdeelen van een gewapende-betonconstructie kan samenstellen.

Enkele toepassingen, waarvan bijgaand de fotografieën, geven op nog duidelijker wijze de resultaten weer, die verkregen zijn met deze werkwijze, welke waarschijnlijk voor het eerst een geheel gewapend-betonspant van groote afmeting met inbegrip van de dakbeschieting verwezenlijkt. Het is niets nieuws, als men zich tevreden stelt de spantpooten, de gordingen en nok brandvrij te construeeren, doch de beschieting dan van hout laat. Doch waar de spantpooten een derde van het totale kubiek van een dakconstructie vormen, de gordingen, nok en ribben nog een derde, terwijl de beschieting het laatste deel uitmaakt, vraagt men zich wel eens af waarom men meestal slechts twee derden van de constructie onverwoestbaar maakt, terwijl het overblijvende derde een prooi van de vlammen mag worden.

In het hier behandelde systeem is iedere cementen gording over haar geheele lengte bedekt met een houten regel van 4 × 4 c.M., om de ribben, panlatten en derg. dakbedekking te bevestigen. Deze regel is met breedkoppige spijkers bezaaid en tegelijk met de bewapening in de bekisting geplaatst. De spijkerkoppen zijn daardoor bij het verharden van de specie één geworden met de gegoten gording.

Naast de bovengenoemde baten, heeft de nieuwe gewapend-beton-constructie nog dit voordeel, dat zij betrekkelijk zeer licht is, doordat er slechts een beperkte doorsnède aan het beton gegeven behoeft te worden. Het dood gewicht van vroeger is belangrijk verminderd en de dracht op de vroegere steunpunten wordt daardoor tot een minimum beperkt. Zoo weegt de dakconstructie van de St. Jacques te Rheims (de eerste toepassing van dit procédé 1920—1921) bij een spanning van buitenwerks 9 M., slechts 85 K.G. per M², die over de zijbeuken van de cathedraal van Rheims (1924) van 9 M. dakvlak en met inbegrip van de bijzondere plaatsing van de ribben 106 K.G. en ten slotte die van het hoofdschip van 15.30 M. spanning en 17 M. langs de dakschuinte gemeten, 177 K.G. (onder aftrek van de horizontale bintconstructie aan den voet). Daardoor weegt de nieuwe kap van het hoofdschip van de Cathedraal van Rheims niet zwaarder op de muurplaat dan de eiken constructie, die in 1914 verbrandde. Het kubiek van het eikenhout was inderdaad driemaal zoo groot als dat van het gewapend beton.

Als voorbeeld van de beteekenis van dit procédé voor tijdelijke werkzaamheden kan de stutconstructie dienen van het noordoostelijke achtkantige hoektorentje van den zuidelijken toren aan den voorgevel van de Cathedraal van Rheims (1921) (fig. 21), die op het oogenblik de oorspronkelijke open trap vervangt, welke door de Duitsche projectielen werd weggemaaid, een constructie die op het oogenblik tevens dient als klimladder om op den toren te komen. Deze stutconstructie, gelegen tusschen 50 en 60 M. boven het maaiveld kon door twee werklieden, die geheel oningewijd waren in de nieuwe werkwijze, in 5 weken worden uitgevoerd en geplaatst. Deze hulpconstructie zal even gemakkelijk worden gebruikt en gesloopt zoodra het oogenblik gekomen is om de trap weer in steen te gaan opbouwen.

Een andere hulpconstructie is toegepast (1922) om op verschillende plaatsen de hooge galerij te steunen, welke zich aan den voet van het groote dak bevindt, waarvan verscheidene steenstijlen verdwenen waren. Daartoe zijn normaalstijlen van gewapend beton zoodanig vereenigd, dat ze ten naaste bij de doorsnede van de vroegere stijlen vormden. Ze bestaan uit de samenvoeging van vier verticale betonstijlen verbonden door horizontale tusschenstijlen en pennen eveneens van beton (fig. 22). Door de opstelling van de vier verticale stijlen ontstaan in plattegrond twee sponningen, die bij voorbeeld voor vakwerkconstructies zeer nuttig zijn om de muurvullingen goed te doen aansluiten. Deze opmerking om nog eens te wijzen op de vele voordeelen, met dit systeem te bereiken. Die voorloopige hulpconstructies zullen gemakkelijk het volle aantal jaren kunnen duren, dat nog voorbij zal gaan, alvorens afdoend herstel van de, aldus voorloopig versterkte, onderdeelen kan worden ter hand genomen, terwijl een houtconstructie blootgesteld aan het weer, slechts van korten duur zou zijn en een voortdurend toezicht vereischen.

De toepassing van deze elementen van gewapend beton van lichte doorsnede, eischt dat de onderdeelen van het spant zoodanig moeten worden vereenigd, en dat ze alle zooveel mogelijk dienstbaar zijn aan de algeheele hechtheid van het werk.

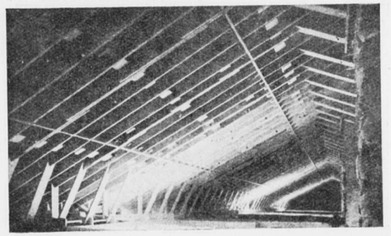

FIG. 24. HET LESSENAARSDAK BOVEN HET ZIJSCHIP VAN DE KATHEDRAAL TE REIMS.

Daardoor vervalt men onwillekeurig in het type van de overkappingen der middeleeuwen, waarbij een veelheid van spanten werd toegepast, teneinde de hoofdspanten niet al te zeer te belasten van welke laatsten de hoofdfunctie was het spatten te voorkomen en door onderlinge verbinding een dwarsverband te vormen. Deze middeleeuwsche bouwconstructie was trouwens toen eveneens algemeen in gebruik wegens de betrekkelijk lichte doorsnede welke het hout toentertijd had. (12 × 12 c.M.). Daarom hebben de afbeeldingen van het schip van de St. Jacques en van het zuidelijke zijschip van de Cathedraal eenige overeenkomst met onze oudere spantconstructies.

De eerste toepassing van het systeem, de kap van de St. Jacques te Rheims, (fig. 23) toont de mogelijkheid de zoldervloer geheel te ontlasten, door nagenoeg uitsluitend met dicht bij elkaar staande spanten te werken. De hoofdspanten met kreupele stijl, die zich ternauwernood van de normaalspant onderscheiden, staan 2 M. hart op hart. De trekplaten komen dubbel voor, verbonden door pen en spie, in het midden ruimte latende voor de makelaar, die de nok draagt. Kreupele stijl, trekplaten en makelaar zijn steeds in eenzelfde vlak gelegen. Een drukproef op een spant toonde, dat men zonder bezwaar over de dubbele trekplaten een gewicht van 12 ton kan verdeelen.

Bij de noordelijke en zuidelijke zijbeuk van de Cathedraal in Rheims (fig. 24) laat

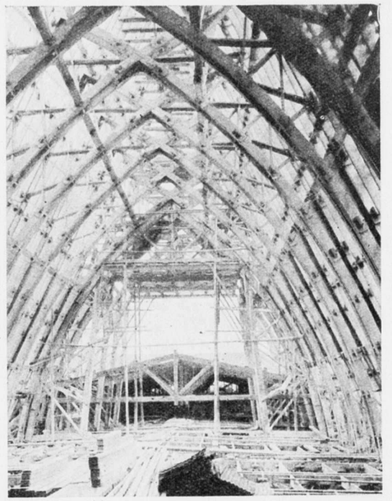

FIG. 25. HET BOVENGEDEELTE VAN DE KAP OVER HET SCHIP VAN DE KATHEDRAAL TE REIMS. OP DEN ACHTERGROND DE STELLINGEN VOOR HET OPSTELLEN DER SPANTEN.

het lessenaarsdak eveneens een groote ruimte vrij op den zoldervloer boven de gewelven. Door het plaatsen van een lange balk aan den voet van de spanten, die alle spantribben tezamen verbindt, kunnen de trekbalken vervallen, want de balk brengt de zwakke zijdelingsche druk van het kapspant over op de ondersteuningsmuurbeeren van de luchtbogen, terwijl het bovenste gedeelte ervan steunt tegen den muur van het hoofdschip, en vrij draagt op uitkragingen van gewapend beton, die in den muur zijn ingekast. Het spant is dus geheel onafhankelijk van den bouw en kan vrijelijk uitzetten of krimpen.

De kap van het hoofdschip bestaat uit 27 traveeën. Ieder spant (fig. 26) rust wat het onderste gedeelte aangaat op kraagsteenen in de zijmuren. De trekbalken, die den dienstvloer dragen ten behoeve der formeelen en steigers tijdens de uitvoering, zijn door speciale bogen versterkt,

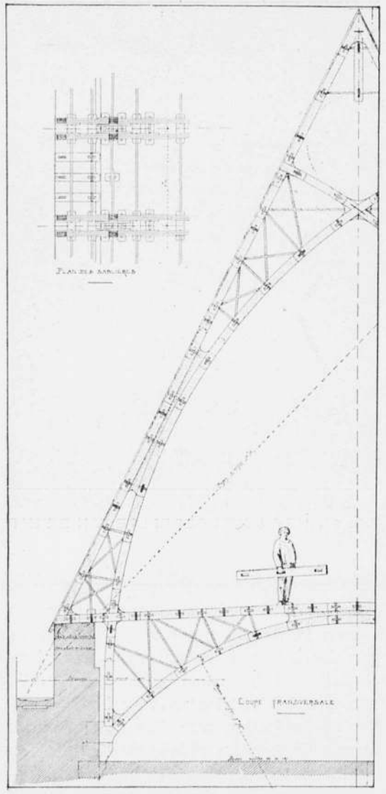

FIG. 26. SPANT VAN DE KAP OVER HET SCHIP VAN DE CATHEDRAAL TE REIMS.

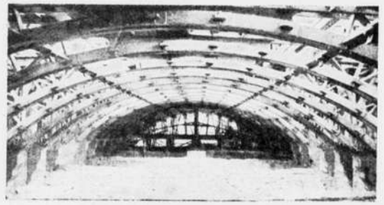

FIG. 27. HET ONDERGEDEELTE VAN DE KAP, MET DE STEENEN KRAAGSTUKKEN, WAAROP ZIJ RUST.

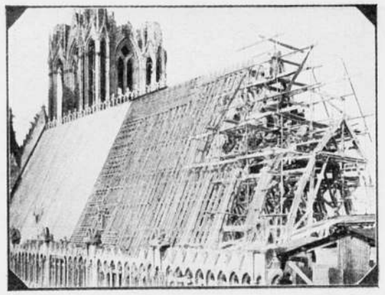

FIG. 28. DE CONSTRUCTIE VAN DE KAP IN VERSCHILLENDE STADIA.

FIG. 29. DETAIL VAN HET ONDERDEEL VAN DE KAP. DE ELEMENTEN ZIJN, WAAR NOODIG VERDUBBELD OF VERDRIEDUBBELD.

welke op die kraagsteenen rusten (fig. 27). Tevens dienen deze benedengedeelten om het zwaartepunt van het spant zoo laag mogelijk te brengen ten einde meer stabiliteit te verkrijgen, want men mag niet over het hoofd zien, dat de hoogte tusschen bovenkant gewelf en nok gemiddeld 19 M. bedraagt. De spanten staan 2.40 M. hart op hart waardoor er 3 spanten per gewelftravée van 7.20 M. worden verkregen. De kraagsteenen, die de dracht van het onderste deel van de spanten en van den basis van het bovengedeelte opnemen, zijn geplaatst ter hoogte der aanzet van de luchtbogen, die immers ten doel hebben de zijmuren te steunen tegen den zijdelingschen druk van de kap. De elementen voor deze spanten gebruikt, hebben steeds dezelfde doorsnede van 4 × 20 cM., welke bij vroegere gelegenheden werd toegepast, hoewel de spanning zoowel als vooral de hoogte hier aanmerkelijk grooter zijn. Echter zijn waar noodig de elementen verdubbeld of verdriedubbeld. Deze overal gelijke doorsneden geven de schaal aan van het geheele ontwerp.

Voor een hangar voor vliegtuigen is zelfs een spant van 52 M. spanning bestudeerd, waarvan alle elementen steeds van dezelfde doorsnede waren en waarbij ook de lengten niet grooter waren dan die welke reeds tevoren zijn toegepast.

De slotsom kan dus worden getrokken dat het met dit procédé mogelijk is van de eenvoudigste tot stoutsche eischen te verwezenlijken, waarbij de hoop wordt uitgesproken, dat de hier gekozen voorbeelden duidelijk mogen maken dat het systeem waard is een zoo groot mogelijke toepassing te vinden en het grootst mogelijke nut af te werpen.

Bij beschouwing van de resultaten verkregen bij de bestaande overkapping van de Cathedraal van Rheims wordt men practisch getroffen door de eenvoud, — en aesthetisch door het ruime, lichte, in één woord door het op en top Fransche effect dat werd bereikt.

Naar de nieuwsbladen vermelden heeft John D. Rockefeller Jr. met grootsche allure opnieuw een geweldig bedrag voor de voortzetting van de restauratie van de Cathedraal beschikbaar gesteld. Voor wat betreft de voortgang van de werkzaamheden van de overkapping over dwarsschepen en koor kunnen wij gerust zijn, en laten wij hopen dat, indien tevens aan den steenen romp met al zijn toebehooren wordt begonnen, op dit gansch andere gebied met gansch andere middelen een even treffend resultaat moge worden bereikt.

Juni-Juli '27. S. DE CLERCQ.
den Haag. Architect.

RAPPORT RIJKSGECOMMITTEERDEN EINDEXAMENS 1926—1927 VAN DE M.T.S. TE SNEEK.

Aan het Bestuur der Middelbaar Technische school voor de Bouwkunde te Sneek.

Mijne Heeren!

Als mede-gecommitteerde bij het dit jaar gehouden eindexamen Uwer school vermeen ik in de eerste plaats Uw college nog mede te moeten deelen, dat ik mij geheel kan vereenigen met het rapport door den Directeur der school over dit examen uitgebracht.

Maar ook acht ik mij verplicht daaraan toe te voegen, dat ik bij deze gelegenheid een bijzonder gunstigen indruk gekregen heb van de wijze, waarop aan de school de leerstof behandeld wordt en de verkregen resultaten.

Uiteraard is er voor gezorgd, dat het theoretisch onderwijs op het peil gebracht wordt, voor het M.T.O. in het algemeen aangewezen en dat niettegenstaande slechts zeer bescheiden hulpmiddelen ten dienste staan.

Men zou kunnen zeggen: de leerlingen leveren het bewijs, dat zij hebben leeren denken. Zij hebben de algemeene ontwikkeling gekregen, noodig voor hen, die in de maatschappij boven den handwerksman staande, aan den arbeid leiding hebben te geven.

Zij hebben de parate kennis verworven, waarmede zij de theoretische quaesties kunnen oplossen, waarvoor zij in de praktijk gesteld zullen kunnen worden.

Maar het mooie in deze school is in het bijzonder, dat in alles doorstraalt het streven om verband te houden met de praktijk.

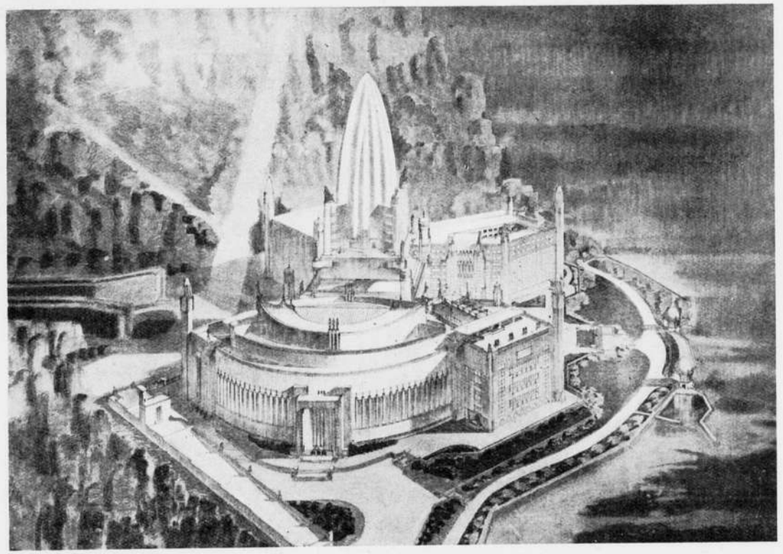

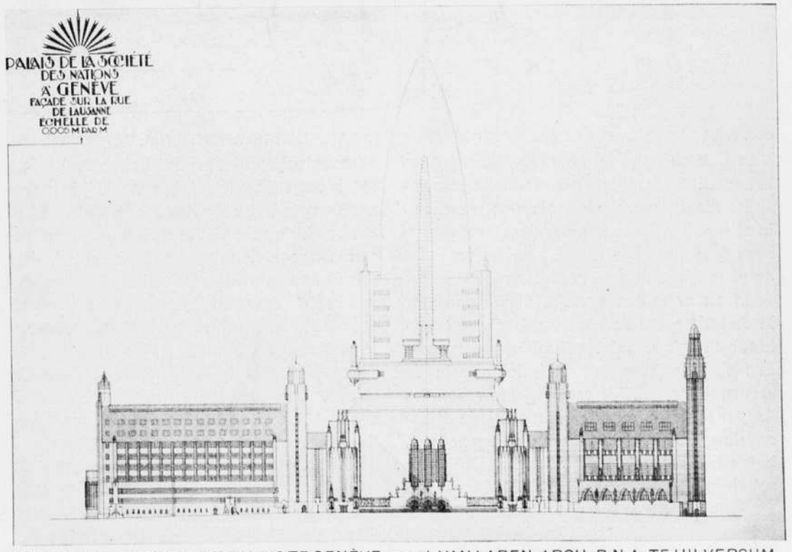

ONTWERP VOLKENBONDSPALEIS TE GENÈVE DOOR J. VAN LAREN. ARCH. B.N.A TE HILVERSUM.

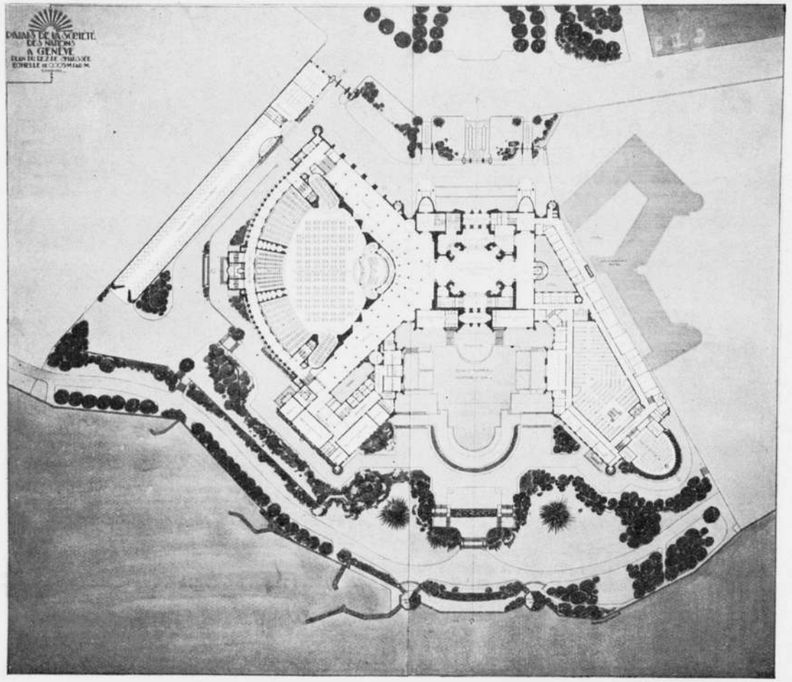

ONTWERP VOLKENBONDSPALEIS TE GENÈVE DOOR J. VAN LAREN, ARCH. B.N.A. TE HILVERSUM.

Van hoeveel nut het moge wezen jongelieden uitsluitend door onderricht in aansluitende leercursussen als het ware geheel binnen de schoolwanden tot middelbare technici te vormen, voor velen moet de praktijk zich daarna wel vreemd voordoen en er zullen er zijn, die er nimmer in te huis geraken.

Maar Sneek is het toevluchtsoord geworden van aankomende technici, die in de wegen der praktijk reeds geen vreemdeling meer zijn en die, dank zij de tijdsregeling voor de cursussen aangenomen, het contact met die praktijk ook in de schooljaren niet verliezen. Zoo moeten de jonge menschen aan Uwe school gevormd, wat hun bekwaamheid betreft, wel juist van dat gehalte zijn, waaraan de maatschappij bovenal behoefte heeft.

Nu brengt die vrijgelaten werktijd in den zomer nog het voordeel mede, dat het bezoeken der school voor de leerlingen uit een financiëel oogpunt beschouwd, het minst bezwarend wordt. Er wordt aldus gestreefd daaraan tegemoet te komen door vrijstelling van schoolgeld of verstrekking van beurzen, maar zeer zeker komt het democratisch karakter voor het M.T.O. aangewezen, alleen volkomen tot zijn recht bij aanhouding van het Sneeksche systeem.

Kan het zijn — heb ik mij afgevraagd — dat dit geheele practische wezen in Uwe school doorstralende, het gevolg is van de omstandigheid, dat zij zelve langs den natuurlijken weg zich ontwikkeld heeft, en niet als de andere scholen een kunstproduct is, ingevolge een regeling van hooger hand ontworpen en in het leven geroepen?

Hoe zulks ook moge wezen, vast staat bij mij dat met Uwe school een volksbelang van beteekenis gediend wordt en dat het dus wel zeer zou zijn te betreuren, als zij terwille van bezuiniging zou moeten worden opgeofferd.

J. A. MULOCK HOUWER.
A. W. C. DWARS.

ARCHITECT A. SCHADÉE.

1 Augustus 1927 gaat de Heer A. Schadée, Architect, afd. chef bij de Gemeentewerken van 's-Gravenhage, na een verband van 36 jaren, den Gemeentedienst verlaten.

Groot was het aantal werken, dat in het hierboven genoemd tijdsverloop onder hoofdleiding van den Heer Schadée tot stand kwam.

Tot de voornaamste werken behooren o.m.: 80 scholen, 1 slachthuis, 1 electriciteitsfabriek, 1 ziekenhuis, verschillende badhuizen en gebouwen voor de diensten van brandweer, politie, reiniging, telefoon en tram; voeg hierbij een 200-tal verbouwingen, groot en klein en men zal beseffen, dat de werkkring van den Heer Schadée er eene was van zeer grooten omvang; eene werkkring, die naast groote werkkracht, eene groote technische kennis en zeer veel studie vorderde.

Het heengaan van den Heer Schadée zal voorzeker dan ook als een groot verlies voor den gemeentedienst worden gevoeld, te meer, daar hij naast groote werkkracht, eene groote mate van bescheidenheid bezat en als mensch wist te steunen en raad te geven, wanneer steun of raad gevraagd werden.

C. B.

RECTIFICATIE.

In tabel 2 op pagina 255 is een drukfout blijven staan, n.l. „Rubber, geperst" moet zijn „Kurk, geperst".

BOUWKUNDIG WEEKBLAD EN ARCHITECTURA

COMMISSIE VAN REDACTIE: H. TH. WIJDEVELD VOORZITTER, J. P. MIERAS SECRETARIS-REDACTEUR. H. C. VERKRUYSEN REDACTEUR. C. J. BLAAUW, WIEGER BRUIN, J. C. MEISCHKE, C. B. POSTHUMUS MEYJES, Ir. A. J. VAN DER STEUR. RED.-ADRES WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM, TEL. No. 36736 POSTGIRO No. 122568.
ABONNEMENTSPRIJZEN BIJ VOORUITBETALING VOOR NEDERLAND f 10.—, BUITENLAND f 15.— 'S JAARS. ADVERTENTIËN 1—6 REGELS f 2.50, ELKE REGEL MEER f 0.40. BIJ CONTRACT BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN.
UITGEVERS EN BUREAUX VOOR ADMINISTRATIE MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5, DEN HAAG.

6 AUGUSTUS 1927. No 32

SIBERIE.

Een toeval is oorzaak, dat ik iets laat hooren uit dit prachtige land met eindelooze verten, waarin alle menschelijke uitingen gedoemd zijn tot minimale waarden te worden in de ontzaglijke ruimte. Waarom zou ik van hier schrijven over architektuur, terwijl de scheppingen van den mensch hier van zoo weinig belang zijn, of liever zoo'n volkomen andere waarde bezitten dan in Holland.

Architekt zijn wil in dit matelooze land vóór alles zeggen „eigen kleinheid beseffen". Dit is niet zoo gemakkelijk voor ieder te aanvaarden, als wel wenschelijk zou zijn. Begrijpelijk wordt deze moeilijkheid door het feit, dat de Hollandsche architekt tot zijn schade verwend is door het karakter van het Hollandsche landschap en de Hollandsche stad. Hij heeft het twijfelachtige voorrecht, dat hij met kleine middelen aan een bepaalde plaats een eigen karakter kan geven.

De Hollandsche atmosfeer is uiterst gevoelig voor de scheppingen van den mensch, welke ontvankelijkheid niet altijd de beste zijden van den architekt doet ontplooien. De overwinning op de natuur is te gauw bevochten, d.w.z. door den gevoeligen kunstenaar. Maar een architect behoort meer te zijn dan een gevoelig kunstenaar. De niet sterk gerichte mensch loopt kans in Holland te worden tot een smulpaap of grapjas in de architektuur, terwijl deze mensch in het gunstigste geval een verfijnd individualist wordt.

In dit weidsche land wordt de mensch door de ongelooflijke macht van de natuur behoed voor de uitingen van menschelijke zwakte, die tot grappige of individualistische architectuur leiden.

Het zakelijk aanvaarden zonder meer van de gestelde eischen is eerste wet voor den architekt in dit land, daar anders zijn werk onherroepelijk gedoemd is tot karikatuur te worden.

Dit geeft te denken. Wat hier vanzelfsprekend is, zou ook wel eens overal vanzelfsprekend kunnen zijn.

Wat hier onverbiddelijk door de natuur gedicteerd wordt, zou wel eens algemeene wet kunnen zijn. Is de veronderstelling misschien juist, dat de Hollandsche architektuur een verfrissching noodig heeft, waarbij zou blijken, dat het percentage der individualisten een schadelijk groot percentage vormt van de huidige Nederlandsche architekten, waardoor de zuivere groei van de bouwkunst wordt belemmerd en gehouden binnen de onfrissche broeikasatmosfeer.

Dit is geen verwijt aan de architekten. Het leven in de groote steden en de steeds kleiner wordende brokjes ongerepte natuur, maken het hem niet gemakkelijk zich te louteren. Groote ongerepte ruimte geeft die loutering ongevraagd en ongezocht. Maar waar vinden we die ruimte nog in Holland. In één dag bezichtig je al het werk van de „Amsterdamsche, Haagsche, Hilversumsche en Groningsche scholen" en discussieert en passant met alle vertegenwoordigers dier „scholen".

Hier had ik nog nooit het voorrecht een collega te zien, eenvoudig, omdat ik minstens 500 kilometers zou moeten reizen om er een te ontmoeten.

De natuur is hier de eenige en meest betrouwbare kracht. Deze is tevens een uiterst fel kritikus, zoo fel, dat ik sommige oogenblikken dolgraag al mijn werk nog eens opnieuw zou willen maken, omdat steeds duidelijker blijkt, dat het luisteren naar eigen stem een groote fout is, daar die stem nooit is opgewassen tegen de ijzeren noodzaak, waardoor de minst gecompliceerde en zuiverste werken ontstaan.

Welk toeval brengt me nu tot het uiten van deze opmerkingen.

Het is de roep der jongeren in Holland, die nog genoeg oerinstinkt bewaard hebben om te beseffen, dat we in Holland op den verkeerden weg zijn. Het gebrek aan ruimte maakt wederom, dat hun roep niet de machtige sonore klank bezit, die het samenstemmen van het geluid van een groep jonge mannen zou kunnen hebben. Maar toch heb ik de zuiverheid gevoeld in hun uitingen, al waren ze dan niet geheel vrij te pleiten van onzuivere bijklanken. Konden ze alle „8" en al degenen, die hetzelfde nieuwe grondbegrip over architektuur huldigen, eens een korte poos de schoonheid dezer verrukkelijk wijde steppen beleven. Konden zij die eindelooze zonnedagen en de onvergetelijke witte nachten hier meemaken. Wie hier de zwart-gouden zonsondergangen heeft gezien over de paarse golvende velden, waar de mensch nog geen uitingen van zijn geest vermocht te geven, die heeft een zoo groot besef gekregen van

de gevaren van de kultuur, dat zijn blik zich voorgoed anders richt. Beïnvloed door dergelijke atmosfeer zou de roep der jongeren anders geklonken hebben. Hun geluid zou iets van de schoonheid hebben gekregen van den zang der jonge soldaten, zooals we die hier in stille avonden hooren verweg over de rivier. In dezen zang klinkt het rythme van den tijd.
Ik weet nu zeker, dat we de beginselen dier jongeren moeten aanvaarden. Dat ze moeten strijden tegen groepen van arrivé's is goed. Daardoor hooren ze wat er zuiver is in hun stem en wat niet. Maar laten ze in hun werk met gerustheid de onopgesmukte noodzakelijkheid geven. Uit mijn raam over de rivier zie ik den grooten kolentoren, waarin en waaruit dag en nacht langs fijne draden hoog in de lucht de kolenwagens glijden. Volgens individualistisch begrip is die toren leelijk, maar hoe goed handhaaft hij zich in deze matelooze natuur. Samen met de hooge fabrieksschoorsteenen, die den toren flankeeren, geeft dit complex een zoo echt beeld van architektuur, dat ik niet geaarzeld heb deze schoorsteenen in het nieuwe uitbreidingsplan te projecteeren in de as van den hoofdweg. Deze schoorsteenen flankeeren nu den nieuwen burcht van den arbeid, die op het hoogste punt dit jaar gebouwd is. Het geheel is ongezocht en komt voort uit de situatie en de noodzakelijkheid. En als het geheele plan, waaraan circa 5 jaar gewerkt zal worden, klaar zal zijn, dan zal er een heel klein vlekje geworpen zijn in het landschap. Duizenden zullen er wonen, en toch is het maar een stip. Is het dan wonder, dat ons werk hier iets moet krijgen van het vanzelfsche, iets dat niet bedacht is, maar wat direkt uit de materie en de primaire behoeften ontsproten is. Maar.... ja.... spoedig hebben we in Holland het architektencongres. Mogen velen daardoor leeren beseffen, dat de toekomst niet ligt in die werken, die den officieelen naam van architektuur dragen. Dit zou het grootste succes van het congres zijn. Denk eens even verder aan den groep congresgangers, die in ernst gaan bespreken, of het niet gewenscht zou zijn den titel te beschermen van hen, die in alle eenvoud maken, wat noodig is.
Ook dit congres zal onverwachte gevolgen kunnen hebben voor diegenen, die de Hollandsche meren zullen verkiezen boven het bezoek aan onze „scholen". Deze spijbelaars zullen iets begrijpen van wat er hier dagelijks in den architekt omgaat.

Ir. J. B. VAN LOGHEM.

15 Juli 1927.

INGEZONDEN

GOED BEGREPEN OVERHEIDSBEMOEÏING?

Sedert eenigen tijd wordt de „Miss Blanche" reclame verzorgd door Vilmos Huszâr. Het karakter van deze reclame is zeer eenvoudig: op gele fond soms in rood en zwart het vrouwenkopje, de deformatie en tot simpele compositie geworden omwerking van de abominabele juffer die tot nog toe de Miss-Blanche reclame kenmerkte; soms een compositie in vierkant of rechthoek: rood-blauw-wit-zwarte vlakken; eenvoudige letters; frissche, goed „afgestemde" kleuren.
We zullen de „kunstwaarde" buiten beschouwing laten; bij objectieve beoordeeling is te erkennen: deze zakelijke reclame voldoet aan de eischen zooals die in ons land begrepen worden te zijn: de primaire elementen van goede straatreclame. De compositie van Huszar werkt tweedimensionaal en schaadt daardoor niet het plastisch karakter van de architectuur waarop ze wordt aangebracht. In elk geval is deze reclame, om haar zeer bescheiden te typeeren, niet te rekenen tot de minder dan middelmatige die geweerd dient of bemoeilijkt.
Evenwel meent de Afdeeling van Bouw- en Woningtoezicht te Amsterdam die te adviseeren heeft over de toelaatbaarheid van reclame in de straat correctief en werend te moeten optreden tegen deze Miss Blanche reclame.
Indien deze correctiedrang een gevolg was van de zeer hooge eischen die in Amsterdam overigens aan de aesthetische waarde van de reclame gesteld worden, dan zou men eenig bezwaar kunnen maken tegen de frikkige wijze waarop met rood krijt in de teekening „verbeteringen" worden aangegeven; men zou kunnen protesteeren tegen of zich vermaken over het adjectief „afschuwelijk" dat een der wethouders meende te moeten toekennen aan deze reclame; overigens zou men zich bij de correctieve methode en de afkeuring kunnen neerleggen, overwegend, dat de taakopvatting dezer lastige ambtenaren aan de aesthetische qualiteit van het geaccepteerde blijkbaar ten goede komt.
De bijgaande reproductie's demonstreeren het inzicht van de ambtenaren in de eischen van een straatreclame. Wie begrijpt waarom zij de vlakcompositie's van Huszâr „niet geschikt achten voor plaatsing tegen een gevel", waarom zijn reclame „alleen toelaatbaar op bouwschuttingen en dergelijke objecten van zeer tijdelijken aard" geoordeeld wordt, als men toelaat een oud geveltje aan het Spui te tatoueeren met perspectivisch geteekende doos?
Indien van de Miss Blanche reclame gezegd wordt, dat „deze reclame alleen toelaatbaar is op bouwschuttingen enz." wie begrijpt dan waarom de compositie op het vlak naast de van pijnen bevrijde juffer (zie afb.) toch nog in de verhouding van het middenvlak gewijzigd moest worden n.l. een paar centimeter verkleind?
Indien men kan constateeren in bijna iedere straat dat juist die reclames blijkbaar „goed" gekeurd worden die in strijd zijn met de elementaire eischen, (die driedimensionaal zijn, waarvan de kleuren zonder inzicht in de compositorische waarde van de kleur willekeurig gesteld zijn, die door deze eigenschappen gevel en stadsbeeld wanhopig vernielen) dan kan de vraag rijzen: zijn de ambtenaren die te adviseeren en de autoriteiten die te beslissen hebben over de toelating van reclame in Amsterdam voor hun taak berekend, tot beoordeeling en veroordeeling bevoegd en begrijpen zij hun taak juist? Inderdaad is overheidsbemoeiing in kunst een lastige quaestie. Ingesteld tot wering van het minder-dan-middelmatige, wordt (verwordt) ze soms de wering van 't meer-dan-middelmatige. Als afweer van het minder-dan-middelmatige moge ze nut hebben, als belemmering van het boven-het-middelmatige (en dus voor de meesten niet onmiddellijk acceptabele) uitgaande streeft overheidsbemoeiing haar doel voorbij. Aangezien de moed van den ambtenaar altijd iets kleiner zal zijn als de moed van den inventief sterken kunstenaar, ligt in alle overheidsbemoeiing die correctie tot haar taak rekent het gevaar, dat ze wordt: een belemmerende instelling die behalve dat ze het zwakke weert, ook het sterke verhindert zich te uiten.
In de praktijk wordt overheidsbemoeiing in kunst derhalve: een instituut tot bevordering van het middelmatige.
Het kan niet voldoende gewaardeerd worden, dat een firma die een groot deel van de straatreclame in haar dienst stelt zich voor laat lichten door een kundigen ontwerper. Er wordt in ons land juist door de veel reclame makende firma's meestal ergerlijk gezondigd tegen de elementaire eischen van reclame-in-het-stadsbeeld en men zou mogen verwachten, dat het belang van iedere poging tot verbetering ook door beoordeelings-commissies wordt ingezien. Indien zij echter blijken geven niet te begrijpen dat willekeur en autocratische bemoeilijking van een verheugende poging van een firma deze zal kunnen dwingen haar toevlucht te nemen tot de stijl van de van pijnenbevrijde dame, een meisje met een babyhoed, een fladderende wasch in een weitje of perspectivische reuzendoozen, die naar 't schijnt met minder moeite de goedkeuring erlangen, dan wordt het een keer te meer duidelijk, dat er ook in dit opzicht niet te onderschatten gevaren schuilen in de werking van beoordeelingscommissies. Deze ervaringen voeden het groeiend inzicht, dat de methode van overheidsbeoordeeling dient te worden herzien.
Wij komen binnenkort op de wenschelij-

STADSGEZICHTEN SPUI HOEK ROKIN.

STADSGEZICHTEN UTRECHTSCHESTRAAT HOEK PRINSENGRACHT.

STADSGEZICHTEN STADHOUDERSKADE HOEK FRANS HALSSTRAAT.

STADSGEZICHTEN UTRECHTSCHESTRAAT HOEK REMBRANDTSPLEIN.

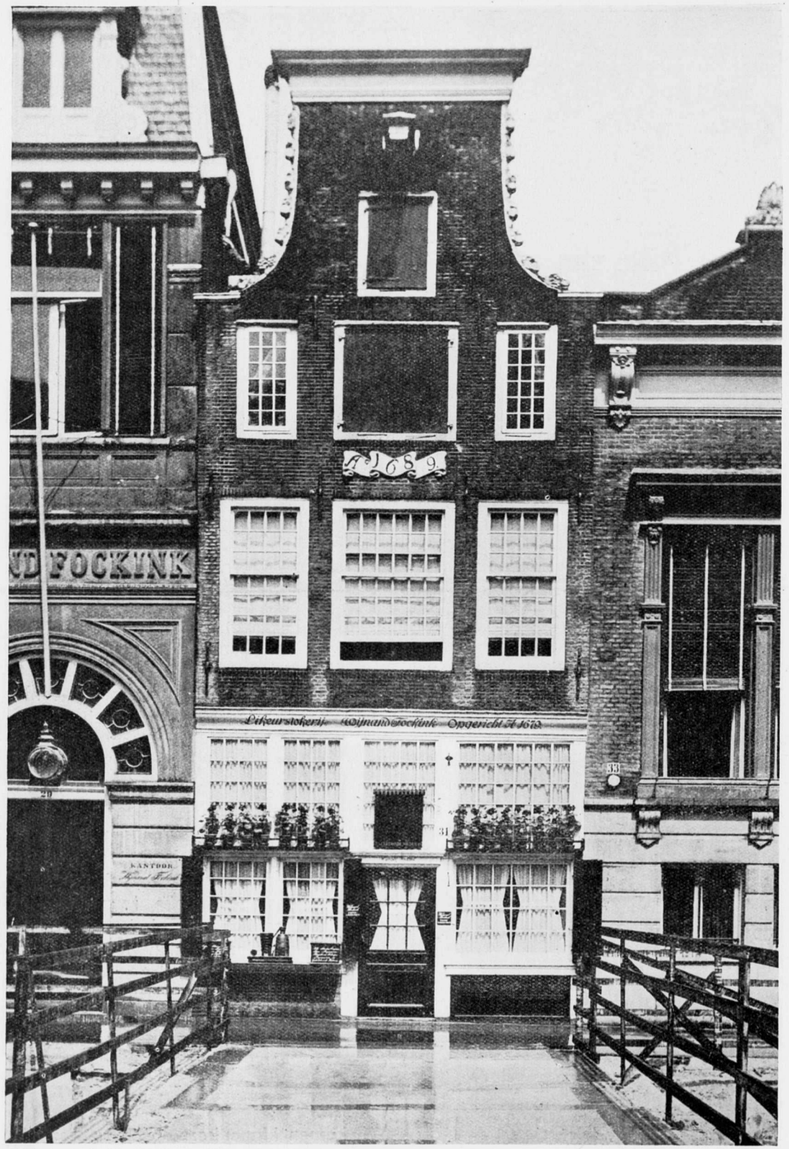

ke wijziging der beoordeelingsmethode terug. Voorloopig meenen we aan het genoemde recente geval te kunnen constateeren: de Amsterdamsche ambtenaren van Bouw- en Woningtoezicht blijken hun taak onjuist te begrijpen. P ■

AAN DEN LEZER.

Waarde Lezer!
Wanneer Uwe dagelijksche arbeid U bezwaart, doordat Uw teekenstift de vlucht van Uwe architectonische gedachten niet meer kan volgen, richt dan Uwe schreden naar de Pijlsteeg.

Wanneer de tegenslagen in Uw schoon beroep U het leven verzuren, zoek een zachte streeling en ga naar de Pijlsteeg.

Wanneer ge U van de bittere waarheid overtuigen wilt, dat de opborrelende stroom van nieuwe architectonische gedachten de kracht der oude niet kan fnuiken, denk dan eens aan de Pijlsteeg.

Wanneer ge met twijfel zijt vervuld omtrent het peil onzer hedendaagsche bouwkunst en ge wenscht U te vergewissen of hetzelve wel stijgt, zak dan af naar de Pijlsteeg.

Beste Lezer!
Wanneer ge op een congres flauw wordt in Uw mond bij een limonadedebat over stijlkunst en vrije aesthetiek, neem dan een hartversterking in de Pijlsteeg.

Wanneer ge dorst naar eenvoud en rust, dus wanneer ge eenvoudig dorst hebt, ga dan gerust naar de Pijlsteeg.

Wanneer ge van oordeel zijt dat de essence van de bouwkunst is opgedroogd in een nietszeggend formalisme, zeg dan niets, maar ga formeel wat niet opgedroogde essence halen in de Pijlsteeg.

Want! Lieve Lezer, de prachtige gevel van het aloude perceel Wijnand Fockink van 1689, is door slooping van de huizen ervóór aan de Damstraat zichtbaar geworden. J. P. M.

ZOMER-IDYLLE OP EEN ARCHITECTEN-BUREAU.

Of de zegeningen van een groot bedrijf.

Telefoongesprek, vrij naar „de Groene Amsterdammer".
rrrrrtt.
Spreek ik met de firma P. te H.?
. . . . . .
Hallo-hallo-hallo-hier fa. P. te H.
. . . . . .
Spreekt U al mijnheer?
Och toe juffrouw verbreek de verbinding nu eens niet.
. . . . . .
Juffrouw is een van de heeren er ook, die van de L-offerte afweet?
. . . . . .
Oogenblik . . . . . je.
. . . . . .
Mijnheer hier Arch. Jammerhout te A., bent U op de hoogte van de L-offerte betreffende het werk te H.?
. . . . . .
O, bedoelt U die, een oogenblikje, ik zal even dien persoon roepen.
. . . . . .
Hallo-hallo-hallo-hier fa. P. te H.
. . . . . .
Oh, juffrouw, ik wacht juist op den persoon, die de L-offerte van het werk te H. behandelt.
. . . . . .
Oogenblikje, ik zal U die afdeeling geven.
. . . . . .
Mijnheer, hier Arch. Jammer. . . . . .
. . . . . .
Spreekt U nog, U bent al over de drie minuten.
. . . . . .
Och toe juffrouw, laat ons nu even met rust.
. . . . . .
Juist mijnheer, U bedoelt die L-offerte inzake het werk te H., ja ziet U, degene, die dat behandeld heeft, is er op het oogenblik niet, met vacantie afwezig ziet U. . . . . .
. . . . . .

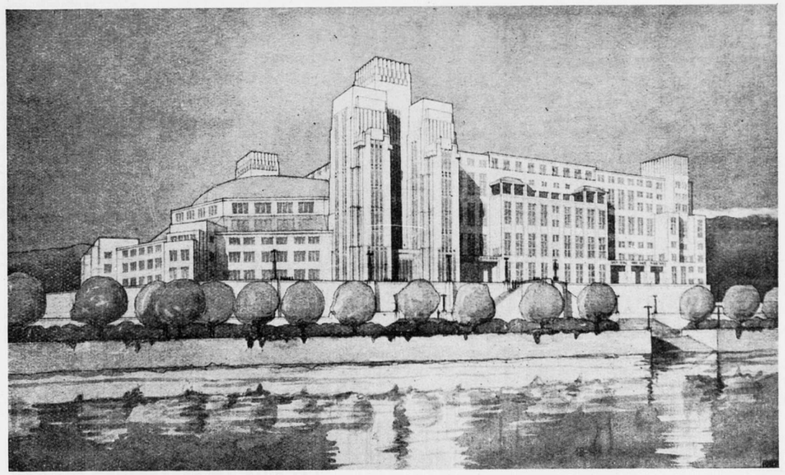

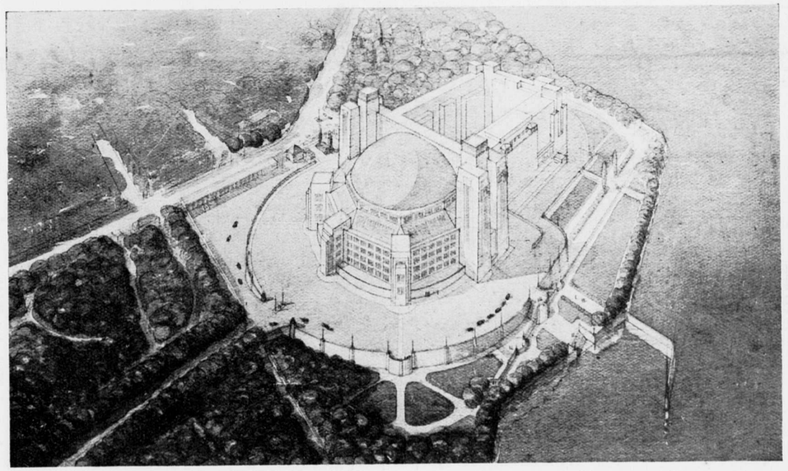

ONTWERP VOLKENBONDSPALEIS TE GENÈVE DOOR PH. J. HAMERS, ARCH. B.N.A. TE BUSSUM.

Ja maar, geeft U mij dan s.v.p. dengene, die hem vervangt, er is toch wel iemand die. . . . . .
. . . . . .

Hier fa. P. te H., waarover wenscht U te spreken?
. . . . . .
Mijnheer, inzake die prijsopgave over dat

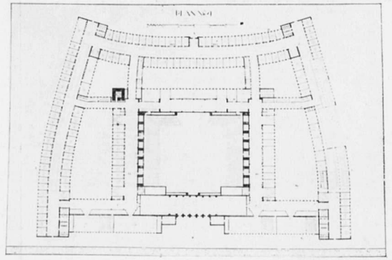

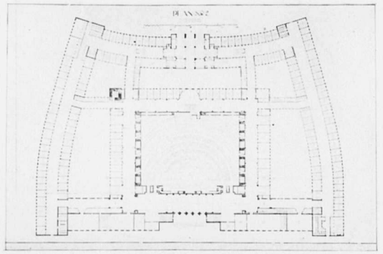

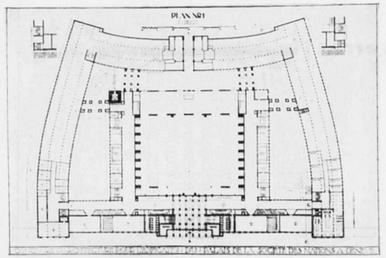

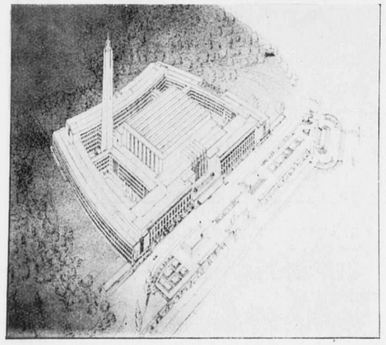

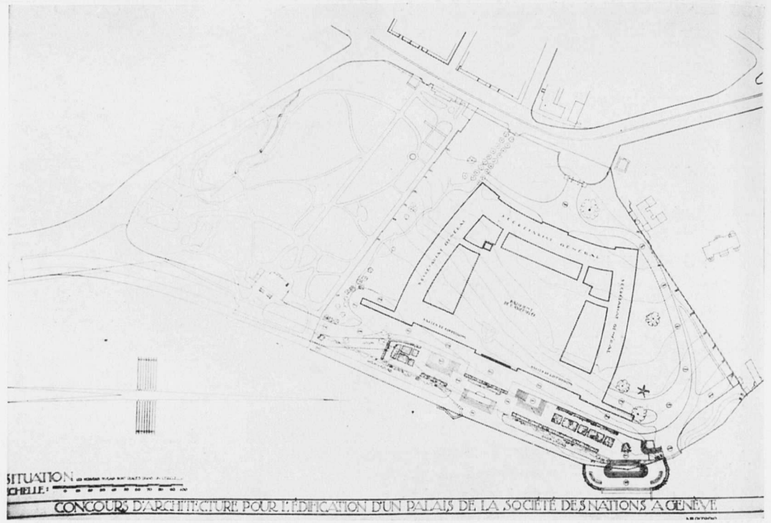

ONTWERP VOLKENBONDSPALEIS TE GENÈVE DOOR Ir. G. FRIEDHOFF, ARCH. B.N.A. TE HAARLEM.

werk te H., U weet wel, die kort geleden zoo uitvoerig besproken is.

. . . . . .

Oh, die, ja zeker mijnheer, één seconde, ik zal U verbinden met den afdeelingschef.

. . . . . .

Ja mijnheer, dat is een lastig geval, maar degene, die die prijsopgave behandeld heeft, is ineens ongesteld geworden, maar ik zal de opgave even krijgen . . . . . wat wilt U weten?

. . . . . .

Mijnheer, inzake Uwen levertijd, kunnen wij daar nu beslist zeker van zijn?

. . . . . .

De levertijd mijnheer, ja daar zie ik niets van staan in de opgave, maar mag ik even dengene vragen, die dat behandeld heeft?

. . . . . .

Maar, pardon mijnheer, ik dacht, ...

. . . . . .

Ja hallo-hallo-hallo. . . . . .

Bang, nu is het uit.

rrrrrtt. . . . . Mijnheer bent U klaar met H.??

. . . . . .

Ja juffrouw . . . . . definitief klaar! Gij zult niet vloeken . . . . kosten *f* 3.50!

A m s t e r d a m m e r.

INGEZONDEN.

Aan Collega Blaauw.

Het verschil tusschen Uw en mijn opvatting is niet zoo groot als U doet voorkomen: wij willen geen van beiden de rede noch het gevoel uitschakelen.

Ik acht primair: Inhoud.

En daarmede bedoel ik niet alleen de stoffelijke, maar ook de geestelijke.

Anders gezegd: ik wil ontwerpen van binnen naar buiten. VAN ROOD.

TENTOONSTELLINGEN.

WOERDEN. Tentoonstelling van schilder-, teeken- en edelsmeedwerk door W. Gestel, H. van Kempen en J. Kriege in de Nijverheidsavondschool te Woerden, alle werkdagen van 3—5 en 7—9 uur n.m. De tentoonstelling is geopend tot en met 14 Augustus.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD EN ARCHITECTURA

COMMISSIE VAN REDACTIE: H. TH. WIJDEVELD VOORZITTER, J. P. MIERAS SECRETARIS-REDACTEUR. H. C. VERKRUYSEN REDACTEUR. C. J. BLAAUW, WIEGER BRUIN, ... , C. B. POSTHUMUS MEYJES, Ir. A. J. VAN DER STEUR. RED.-ADRES WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM, TEL. No. 36736 POSTGIRO No. 122568. ABONNEMENTSPRIJZEN BIJ VOORUITBETALING VOOR NEDERLAND f 10.—, BUITENLAND f 15.— 'S JAARS. ADVERTENTIËN 1—6 REGELS f 2.50, ELKE REGEL MEER f 0.40. BIJ CONTRACT BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN. UITGEVERS EN BUREAUX VOOR ADMINISTRATIE MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5, DEN HAAG.

13 AUGUSTUS 1927. No 33

DE RUE MALLET STEVENS.

DOOR J. P. MIERAS.

Rue Mallet Stevens. . . . Rue Mallet Stevens. . . . Morgan Bank. . . .

In de gedachten-associatie, die deze beide namen — zij het heel flauw slechts — opwekken, zou bijna een stille, eigenlijk nog niet te bekennen hoop kunnen schuilen, dat eenmaal ook de moderne bouwkunst in Frankrijk waardeering zal vinden. Erkend is ze reeds. Officieel en heel plechtig werd de straat, — het is een doodloopend dwarsstraatje van de Rue du Docteur Blanche — geopend door niemand minder dan den heer Paul Léon, Directeur van Schoone Kunsten. Maar haar den naam van den architect te geven is nòg meer erkenning. Wie in Frankrijk erkend is, heeft in Parijs een boulevard, een avenue, een straat, een plein, of een brug die naar hem heet, of een portret in steen, of brons dat op hem lijkt.

Of heeft Parijs met den naam van déze straat eigenlijk geen raad geweten en haar in hemelsnaam maar naar den architect genoemd, in de zekerheid geen moeilijkheden te kunnen krijgen met latere dwarsstraten, want die zijn onmogelijk en in de stille hoop dat Mallet Stevens' proefneming bij deze ééne straat zal blijven. In elk geval, Mallet Stevens heeft nu zijn eigen straat en Charles Lemaresquier, die met zijn nieuw, in gemoderniseerden Gabriëlstijl, opgetrokken gebouw voor de Cercle Militaire, de kruising van de Boulevard Hausmann en de Boulevard Malesherbes, even „bestempelt", zal nog wat moeten wachten, eer hij over zijn eigen place of rond-point kan rijden.

Hij staat er intusschen niet slecht voor. Hij maakt meer furore dan zijn kubistische collega, en zijn „palais", in staat van wording, is reeds wijd en zijd bekend. De Rue Mallet Stevens is in Auteuil, maar waar? Niemand weet het. „Een pas officieel geopende straat meneer, de nieuwste van Parijs. Mal-let-Ste-vens." „Comment?" „Màl-lèt-Sté-vens? Nonnon, monsieur, n'existe pas." En een tikje meewarigheid met die Rue-Mal-let-Ste-vens is maar een schrale troost. Ook de sphinxen in de Tuilerieën en in de andere parken, — want wat is Parijs een sphinxenstad — konden het raadsel niet oplossen, hadden blijkbaar maling aan Mal-let-Ste-vens. Dan maar naar Auteuil. Auteuil beteekent hetzelfde als Utrecht of Arnhem, wat grootte betreft, dus wel een meer beperkte afbakening, maar nog altijd eenigszins ruim. De metro bracht mij midden in Auteuil, juist onder een intelligenten verkeersagent. Toen ik dus boven kwam, begon ik opnieuw mijn démarches voor de Rue Mallet Stevens. „Comment?" Ik voelde mijn versterkte hoop door mijn zenuwen zakken en alsof een schuldige gedachte mijn bleeke lippen moest passeeren, bracht ik uit: Mal-let-Ste-vens. De intelligente verkeersagent schoot 'm. „N'existe pas, monsieur. C'est la Rue Léon Bonnat, par ceci, à droite." Ha ha, eindelijk had ik een kans om ten minste quitte te worden. En op mijn beurt: „Comment?" En welk een voldoening van mijn wraaklust, toen mij tot tweemaal toe, zeer gearticuleerd werd verduidelijkt, dat de nieuwste, pas geopende straat à Auteuil, luisterde naar den naam van Lé-on-Bon-nat, Lé-òn-Bón-nàt. Ik bedankte den man oprecht, hetgeen hij met een joviale tik aan zijn pet dankbaar aanvaardde, hoewel hij met al zijn intelligentie had moeten beseffen, dat de stelligheid mijner verdedigde these over de nieuwste straat van Auteuil, door zijn opponentie eenigszins moest hebben geleden en dus menschelijkerwijs ook de zuivere oprechtheid van mijn dankbaarheid. Maar met dat al stond ik midden in Auteuil, bekend dus met de rue Léon Bonnat, maar waar was de Rue Mallet Stevens? Als het niet meer over de topographische boeg gaat, dan 't maar over de economische gegooid. Men begrijpe deze schoone beeldspraak, waar men aan toe is, als men de rue Mallet-Stevens zoekt en men kan niet verder komen dan de rue Léon-Bonnat. De burgers van de Rue Mallet Stevens, zoo overwoog ik, zullen eten en drinken, ergo, raadpleeg dus den slager, den groenteboer, wijnhandelaar, den kruidenier of den fruithandelaar. Maar noch de slager, noch de groenteboer, noch de wijnhandelaar, noch de beide laatste, wien ik tot het herinneren der laatste officieele doopplechtigheden in Auteuil trachtte te brengen, door het koopen van een pakje biscuit en een melon, hadden van Mallet Stevens of Leon Bonnat gehoord, maar alleen van Léon Daudet.

Daar stond ik dus nog steeds in Auteuil, belast en beladen, met een meloen —, als offer aan de moderne bouwkunst gebracht — en dáárom meegedragen.

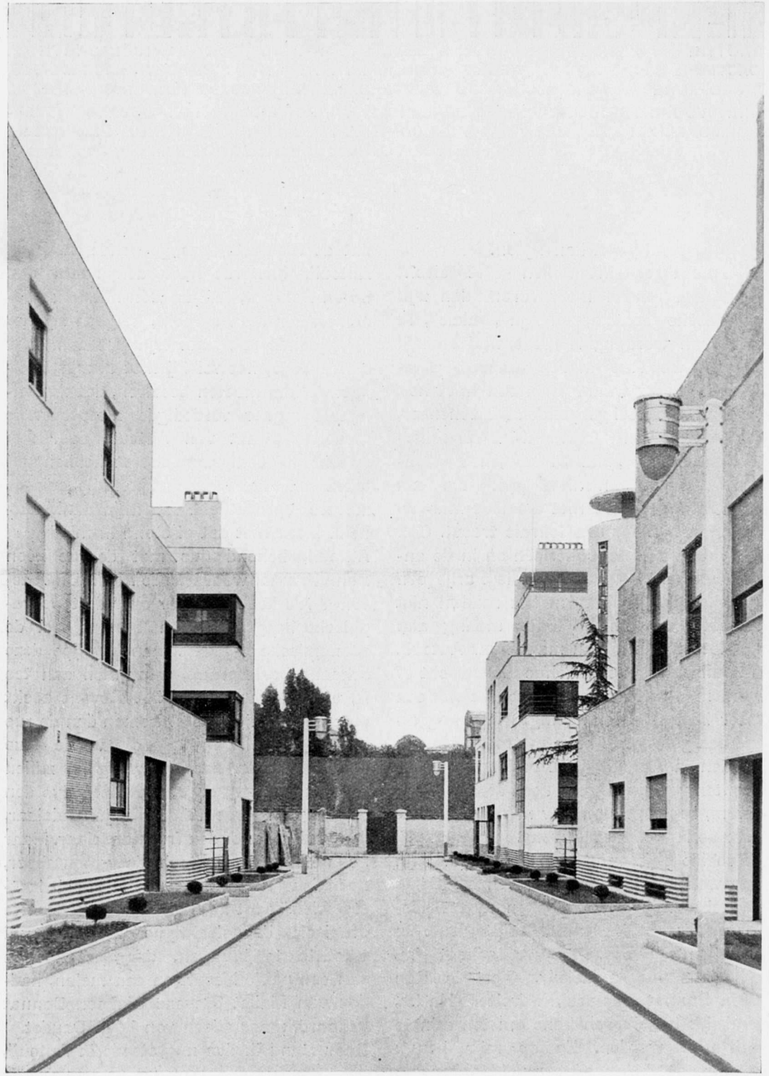

DE RUE MALLET STEVENS TE PARIJS. ARCHITECT R. MALLET STEVENS.

En met een opkomende angst voor de Rue Mallet Stevens, waarvan de bewoners wezens konden zijn die het stelden zonder groenten, zonder vleesch, zonder fruit en zonder drank. Ik begon glas architectuur te zien, met gelatine-menschen, geraamten met musculatuur van doorschijnende gelatine. Ik leed aan dwangvoorstellingen. Heel Auteuil werd glas, en achter mij voelde ik het loof van het Bois verstarren tot een kristallijn weefsel en de glazen zwanen van het Lac gleden over glanzende spiegels mij blazend tegemoet. Een rood gestifte gelatine mond lonkte mij met spookachtige grijns en ik zag duidelijk twee ribben in de gelatine massa van een elegant figuurtje zweven. Een skelet kwam met lange grijparmen op mij af.... Toen stond ik plots voor een doodgewonen Franschman, die zijn morgenwandelingetje genoot. Hij kende de straat ook niet, c'était dommage, très dommage. En toen zeide ik hem dat het een rue cubiste was. Eindelijk had ik de sleutel gevonden. De Rue Cubiste. Mais, oui, monsieur, cette rue extraordinaire, mais oui, c'est par la! En deze hoffelijke man wees mij de eerste dwarsstraat van de Avenue Mozart, waar wij stonden. Aan het eind daarvan is de rue du Docteur Blanche, en een zijstraatje daarvan, is de rue, tout à fait-extra-ordinaire. Ik bedank hem vriendelijk, en reeds van mij verwijderd, keerde hij zich nog eens tot mij om, om mij nogmaals te verzekeren, dat de rue tout-à-fait-extra-ordinaire was. Ik dacht nog even aan de Morgan-Bank.... Zoo kwam ik dus in de Rue Mallet Stevens. Het is, zooals reeds gezegd, een doodloopend straatje van misschien 70—80 M. lang, aan de eene zijde bebouwd met 2 huisblokken, aan de andere zijde met 3, waarvan er thans nog één in aanbouw is. De huizen zijn zoogenaamde heerenhuizen; zij zijn alle verschillend van indeeling en vorm, enkele hebben ateliers. Het bouwen van zulke woningen, hetgeen bij ons op groote schaal geschiedt, vindt te Parijs slechts sporadisch plaats.

En de pogingen zijn van zulk een kleinen omvang, dat ze met betrekking tot het vraagstuk tot het verbeteren van de woningtoestanden te Parijs eigenlijk niet mee kunnen tellen. De Rue Mallet Stevens heeft dan ook veel eerder het karakter van een demonstratie van moderne architectuur dan van een proefneming tot het scheppen van nieuwe woningen. De huizen van Mallet Stevens zijn in zekeren zin luxe huizen, dus vallen ze buiten het gebied van het eigenlijke woningvraagstuk. Een demonstratie dus van moderne architectuur. Of deze architectuur waarlijk modern is, zullen wij in het midden laten, als demonstratie van het werk van Robert Mallet Stevens is ze zeer geslaagd.

Tot de vraagstukken die de moderne architecten trachten tot oplossing te brengen, behoort dat van de karakteriseering van woning en haar onderdeelen.

Het wonen is hopeloos karakterloos geworden. Bij het publiek is het begrip „wonen" verloren gegaan. In huurhuizen zoowel als in private woningen, zien wij de „hal" en de „erker" als armzalige reminiscensen overgebleven, van wat eens ware wooncultuur was. In de hernieuwingspogingen van de architectuur treedt de karakteriseering van het „wonen" in de bouwkunstige schepping sterk op den voorgrond, soms tot in het overdrevene toe. Mallet Stevens is zeker niet over de grenzen heen gegaan. Als Franschman heeft hij begrip van een woning.

De Hollandsche architecten mogen voor de als officieel geldende Fransche hedendaagsche bouwkunst hun neus optrekken, zij zullen moeten erkennen, dat hun Fransche collega wat indeeling der woningen en de distributie daarvan aangaat, hen voor is. Het is steeds een genot de plannen der Immeubles te bekijken, zooals die thans bij massa's in Parijs en elders worden gebouwd. Niet alleen staat men verbluft over de vindingrijkheid om in de meest gecompliceerde gevallen goede en geraffineerde oplossingen te geven,

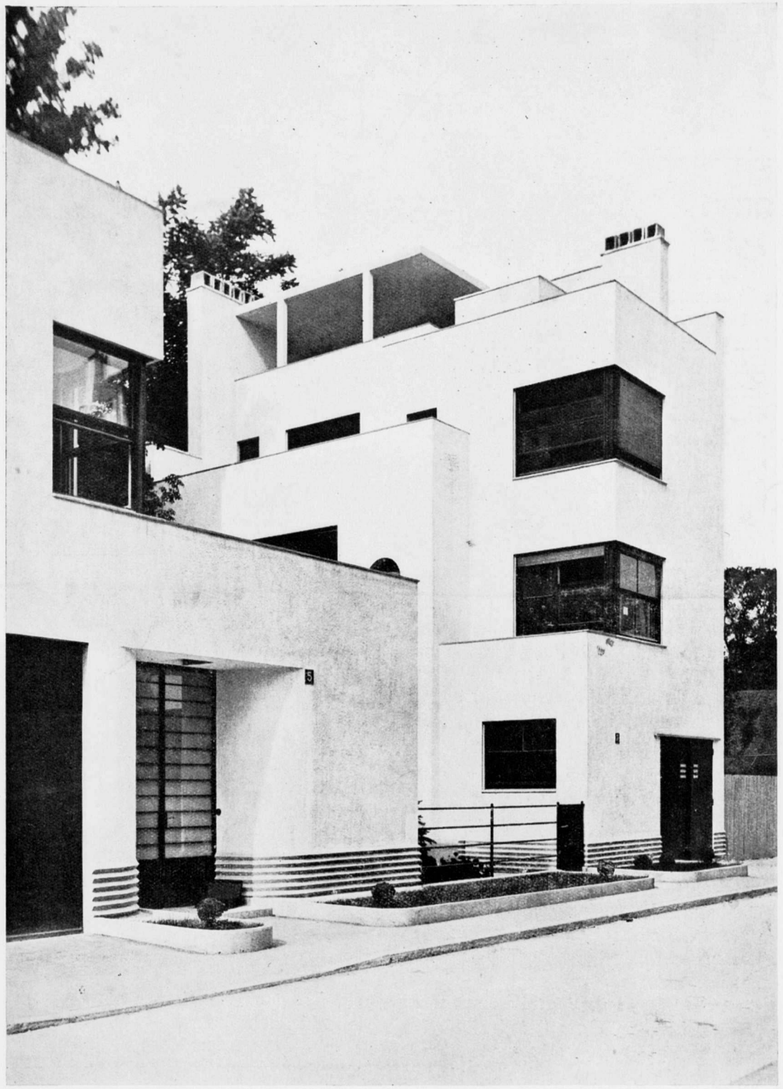

DE RUE MALLET STEVENS TE PARIJS. ARCHITECT R. MALLET STEVENS.

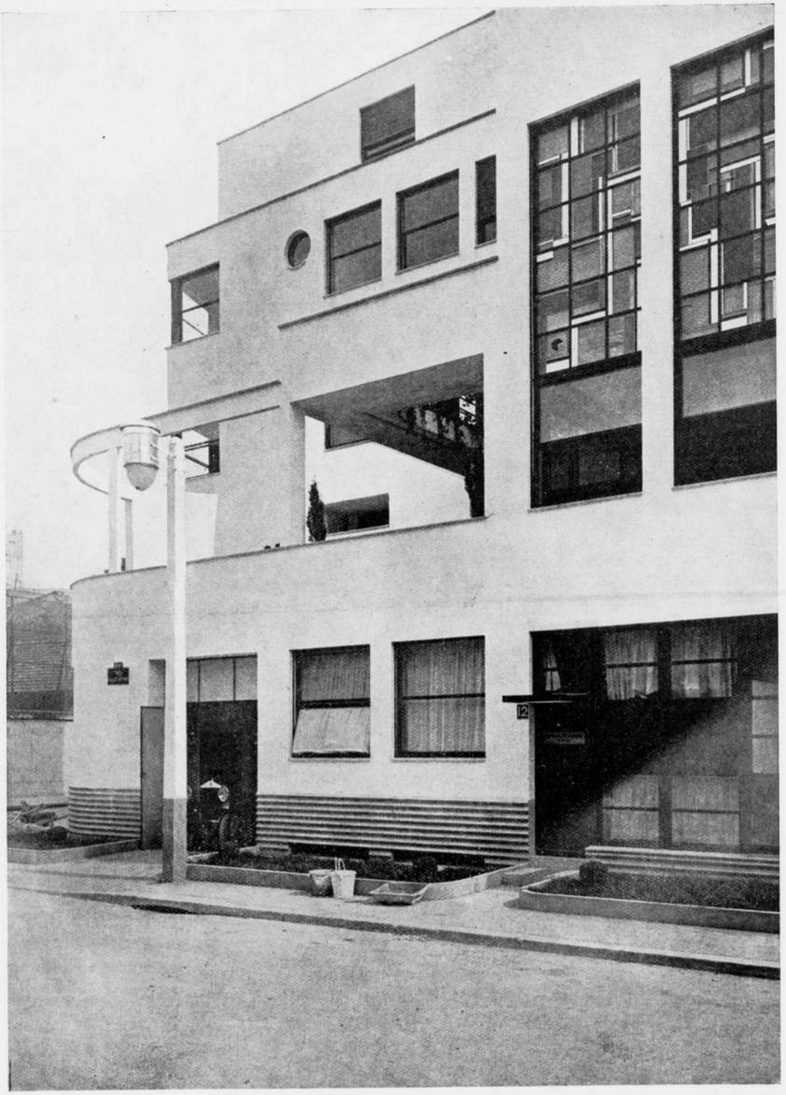

DE RUE MALLET STEVENS TE PARIJS. ARCHITECT R. MALLET STEVENS.

maar men moet ook erkennen dat die oplossingen van geschooldheid in het woonvraagstuk getuigen. Men merkt dit trouwens ook als men een appartement van een immeuble binnentreedt. Men kan ze lof toezwaaien voor de negatieve verdienste, de stomme ergerlijkheden en de ergerlijke stommiteiten, waarvan een Hollandsche huis vol is, te missen. Mallet Stevens heeft als Franschman, van huis uit reeds die eruditie die hem het scheppen van een goede woning makkelijk, voor hem haast vanzelf sprekend maakt.

Het is dan ook geen wonder dat in deze huizen zeer geslaagde voorbeelden te vinden zijn van alle mogelijke ruimten en combinaties daarvan, die voor het werken, rusten, eten en slapen, karakteristieke eigenschappen hebben. En het is ook geen wonder dat de hulp, die mechanische middelen tot het perfectionneeren van het „wonen", kunnen bijdragen, zoo krachtig mogelijk is gemaakt. . . . . .

Wat nu het algemeen aspect van deze huisblokken-eenheid betreft, die Rue Mallet Stevens heet, kan ik zeggen dat ik zelden zóó getroffen ben door de bekoring van strakheid en vlakheid in architectuur. Ik voelde niet alleen te staan tegenover het werk van een voortreffelijk architect, maar ook tegenover een werk, waarin de fijne geest van een oude cultuur nabloeit. Echte moderne architectuur, hoe nieuw en vreemdsoortig van vorm zij ook moge zijn, heeft steeds een ondefinieerbaar iets dat haar associeert met het beste van het oude. Het is of er over de kunstuitingen der volken een web ligt, dat al het mooie te zamen houdt en waarvan de draden de schoonheid van het oude in het nieuwe doen overvloeien. Een echt kunstwerk roept altijd gedachten aan een ander in U op, zonder dat ge zelfs vermoedens hebt waarom. En zoo riep dit kleine straatje herinneringen in mij op, aan de Jardin van het Hotel de Matignon. Ik kón dit architectuurbeeld, dat ik ééns zag, in dit straatje niet terughouden.

Ik was er zeker van te staan bij een der beste uitingen van het Fransche ras. De supérieure architectuur uit de 18e eeuw in de Rue de Varenne, en deze bouwkunst van Mallet Stevens zijn doortrokken van datzelfde gevoel, dat men alleen „gevoel voor architectuur" kan noemen. Want laten we het niet vergeten, met theorieën komt men nog niet tot een echt bouwwerk. De ware gave tot architectonisch scheppen komt eerst in het werk zelve uit. Het kan zelfs goed zijn in strijd met de theorie. Een architect moet ruim op gelegenheid krijgen zich te ontplooien, en alle banen, die er toe kunnen leiden dat het werk in handen van architecten komt, moeten vrijgemaakt worden. Is Mallet Stevens hier in zijn straat geheel zuiver op de graat? Hem is meermalen door de aanvoerders der avant-garde verweten, dat hij niet vrij genoeg is van decoratieve intenties, dat hij, voortgekomen uit de Hoffmann-Schule, het décoratieve nooit heeft losgelaten. Van de vorm-verstrakkings-leer is hij inderdaad een afvallige. De Rue Mallet Stevens is allesbehalve strak, zij is speelsch en bezit onmiskenbaar Wienerische affiniteiten. Reeds daardoor direct, omdat de muren van de kubus huizen, die voorgeven van beton en glas te zijn, geconstrueerd zijn uit gewone gaatsteenen en daarna gepleisterd. Dus half Beton Bau, half Putz-Bau.

Door deze constructiewijze mist deze architectuur het typisch karakter, dat echten betonbouw eigen is, de dynamische werking. In wezen — niet in vorm — is deze architectuur dan ook klassiek. Het klassieke is in de bouwkunst inderdaad ook meer constructie-wezen dan vorm en stijl. Vermoedelijk benader ik hiermede de oorzaak van de mogelijkheid van affiniteit tusschen 18e-eeuwsche bouwkunst en dit werk.

Maar ik moet het bij het benaderen houden. En liever dan deze teergevoelige plek verder te zullen aanraken zou ik nog wil-

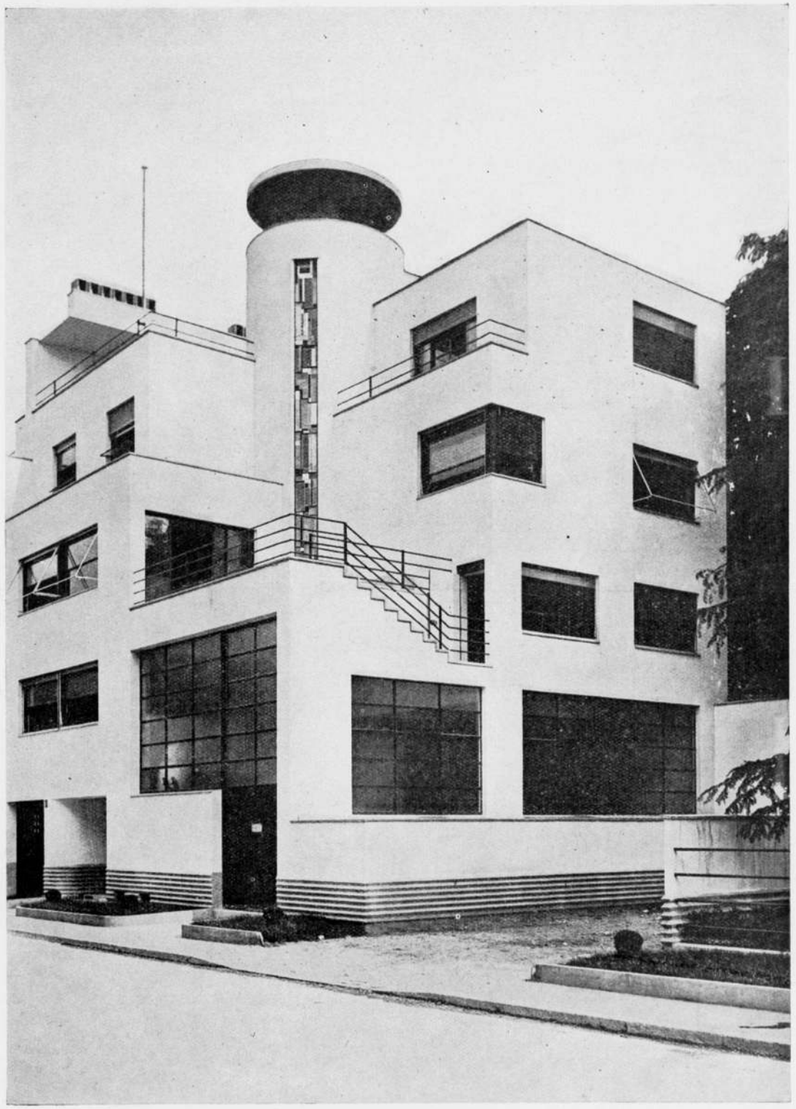

DE RUE MALLET STEVENS TE PARIJS. ARCHITECT R. MALLET STEVENS.

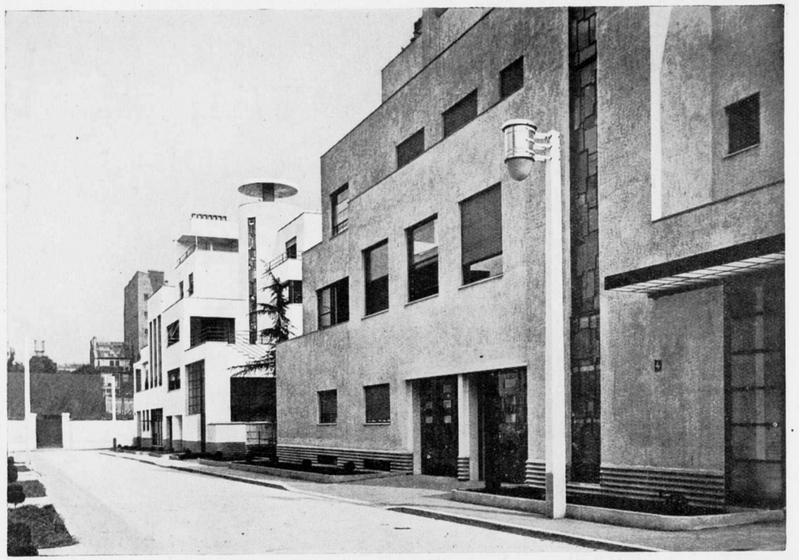

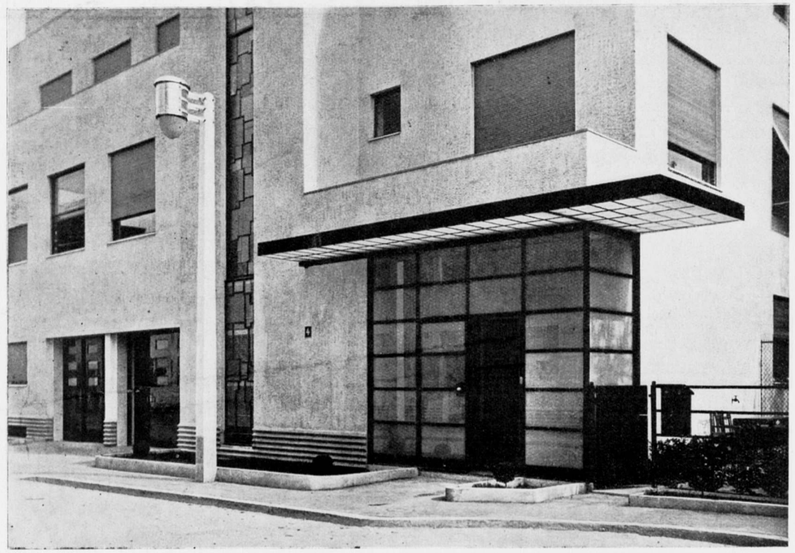

DE RUE MALLET STEVENS TE PARIJS. ARCHITECT R. MALLET STEVENS.

len vertellen dat de bekoring van de huizen van de Rue de Mallet Stevens ook voor een groot deel ligt in de nieuwigheid en in de prachtige uitvoering, want deze kan inderdaad zeer geroemd worden. Alles is prachtig afgewerkt en een strak vlak is werkelijk strak en vlak. Het smeed- en ijzerwerk is superieur, ook het schilderwerk is technisch buitengewoon verzorgd. Door dit al heeft deze straat de bekoring van het nieuwe. Maar het is de vraag of zij de bekoring van het oude ook kan krijgen. Bouwwerken moeten nu eenmaal oud worden en de toegepaste materialen moeten zoo zijn dat de tand des tijds ze niet schaadt maar het effect ervan verhoogt. De vrees is gewettigd dat binnen enkele jaren zoo'n straat als de Rue de Mallet Stevens, die natuurlijk ondanks alle onderhoud op den duur grauw en groezelig wordt door het verlies van haar frischheid van haar schoonheid zal inboeten. Als dit zoo is, dan is een dergelijke architectuur o.i. à priori veroordeeld, en daarmee is ook de bouwwijze veroordeeld waarvan deze bouwwerken voorbeelden zijn. Een bouwwerk is geen bijou dat in een kastje, beschermd tegen lucht en licht, kan worden bewaard. Een huis, hoe kostbaar ook gebouwd moet men prijsgeven aan weer en wind en de verderfelijke invloeden, die deze er op hebben. Een architect weet van te voren, dat zijn huis vuil wordt en hij heeft daar rekening mee te houden. De tijd maakt per slot van rekening iedere architectuur „schilderachtig". Eene architectuur die iedere schilderachtigheid verbannen wil, is onmogelijk. Het is in zekeren zin een fout in de moderne architectuur om het schilderwerk een hoofdfunctie daarbij te geven, zelfs het beste schilderwerk verliest binnen korten tijd zijn effect en daarmee gaat een hoofdelement van opzet in de architectuur teloor. Het schilderwerk van een huis dient voor het onderhoud maar niet primair voor het bereiken van het aesthetisch effect. Het heeft niet de beteekenis van een schoonheidscrème voor dames op een niet twijfelachtigen leeftijd. Zulke architectuur verlept spoedig en men moet dan al een zeer enthousiast aanhanger van de theorie zijn, om zich dan nog te kunnen wijsmaken dat de grauwgore muren, de afgebladderde verf, de gedeukte afgebrokkelde gebarsten details van het eens zoo fleurig en strakke bouwwerk nog schoonheidsontroering geven. Neen, ik geloof niet dat het palet waarvan de architecten zich bedienen uit tubes gedrukt kan worden. Ik benader hier weer een van die fundamenteele beginselen. Maar ook hier wensch ik teere plekken liever niet aan te raken. . . . J. P. M.

DE WERKBUND-TENTOONSTELLING IN STUTTGART

DOOR IR. A. H. VAN ROOD.

Prachtig van opzet!

Stuttgart laat op het mooie Weissenhof, hoog tegen de heuvels op, een zestigtal woningen bouwen die ontworpen zijn en ingericht worden door zeventien architecten van verschillenden landaard maar bezield door hetzelfde ideaal: „Sie bejahen die heutige Welt der Maschinen und Fahrzeuge und ihr Tempo, sie streben nach immer kühneren Gestaltungsmitteln, um die Erdenträgheit in Wirkung und Erscheinung schwebend zu überwinden. Exakt geprägte Form, Einfachkeit im Vielfachen, Gliederung aller Baueinheiten nach den Funktionen der Baukörper, der Strassen und Verkehrsmittel, Beschränkung auf typische Grundformen und ihre Reihung und Wiederholung." Zoo zegt Walter Gropius het wel typeerend in een artikel over „Normung und Wohnungsnot". Niet alleen zijn woorden zijn typeeren ook het gekozen drukwerk: veel dikke strepen, veel wijd-gezette zinnen, en vooral nergens een hoofdletter.

Dat laatste is goed te begrijpen van een Duitscher, d.w.z. een Westerling die veel houdt van lezen en van schrijven, maar die eeuwenlang dit betrekkelijk-onschuldig genoegen vergald zag door zwermen hoofdletters, ook waar die niet noodig waren.

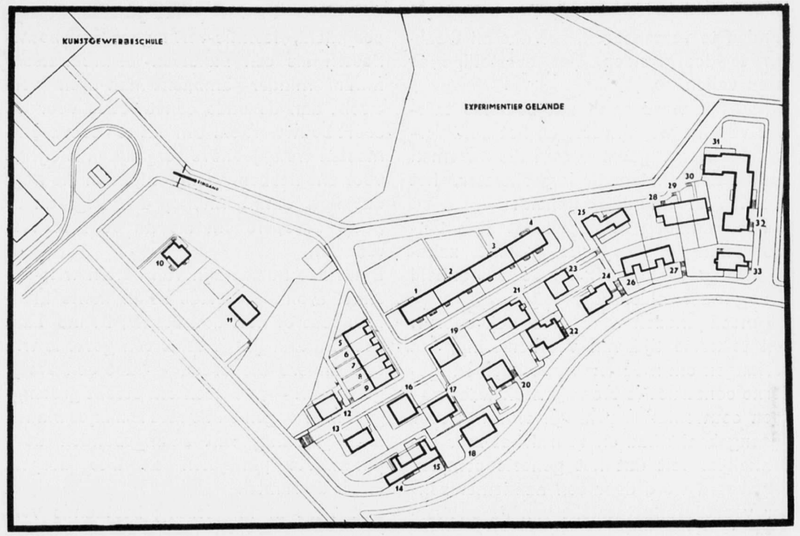

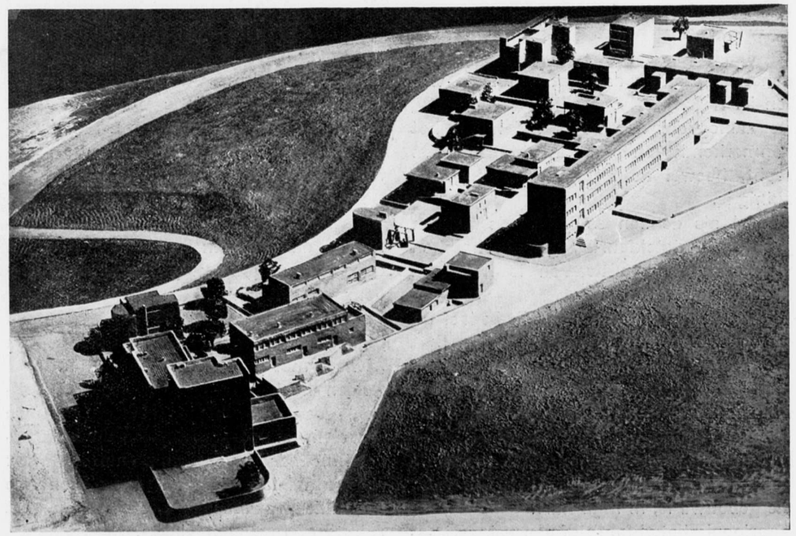

KOLONIE WEISSENHOF TE STUTTGART.

Een nieuwe geest is door de menschheid gevaren sedert het begin van de 19e eeuw; de machine, het socialisme en al wat daarvan het gevolg was brak door traditie

heen, gaf moed en kracht om kwellende banden te verscheuren, het hoe en waarom te doorgronden, het overtollige te laten vallen.

Natuurlijk werd vaak dat bekende tafereel van het waschwater en het kind vertoond; in dit geval waren die zwermen hoofdletters het vuile waschwater, het kind ..... de duidelijkheid!

En een analoog tafereel biedt deze tentoonstelling ons oog: de gezochte zakelijkheid is vaak grofheid, de schoonheid is nog maar zelden aanwezig.

De moeilijkheden waren dan ook enorm: een te korte tijd van voorbereiding, het verlangen om moderne materialen en moderne constructies toe te passen waar nog geen eeuwenlange praktijk ervaring over bijeengebacht had en vooral het zeer bedenkelijke feit dat het geheele complex uitgevoerd werd door een aannemer zonder voortdurend toezicht van de ontwerpers, ja, eigenlijk zonder éénig toezicht van die ontwerpers.

Ik wil aannemen dat een groot deel van de hartverscheurende slordigheden en constructiefouten aan dat laatste te wijten is.

De aanleg der kolonie is wel mooi; het kenmerkende van de situatie komt tot zijn recht, hoewel de terreinverkaveling vrij zuinig is.

Vooral als de zon schijnt en de reeksen groote, sterkgekleurde, hoog-geheschen vlaggen vroolijk uitwaaien is het beeld krachtig en vol leven.

Alle bouwblokken zijn plat; ik bedoel dit nu speciaal in letterlijken zin.

Waarvoor dat noodig of nuttig is weet ik niet.

Bijna alle gevelvlakken zijn verputzt; en dat geeft mij altijd een vies gevoel van stof in mijn vingertoppen en van verlangen naar een echte muur, die gemetseld, die gebouwd is, in mijn hart.

Voorloopig betwijfel ik of een vakwerk — van hout of van ijzer — zooals hier vaak werd toegepast, opgevuld met kurkplaten of houtzaagsel-cement-platen, afgedekt met eterniet of met putz bij dezelfde deugdelijkheid, isolatie-vermogens en bouwkosten als een baksteen- of breuksteenmuur minder ambachtsman-uren vereischt dan de oude constructies voor dit soort bouwwerken. Om dat te beoordeelen moeten we objectieve vergelijkende cijfers voor ons hebben. Wellicht komen die nog; dat ligt, dunkt me, op den weg van de „Stijl" broeders om die nu eens te verschaffen.

Bijna alle huizen zijn van buiten wit; een enkel architect verfde ze in lichte kleuren: rose of heel dun blauw; Bruno Taut heeft natuurlijk ge-taut: één gevel is wit, een andere bloedrood — zoo een beetje geronnen! —, de hoek om steekt groenigeel in je oogen en de rest is zakjes blauw, alles gelukkig wat saamgebonden door pik-zwarte platlijsten en dito dorpels onder de ramen.

Dat Taut in Magdeburg bestaande vervelende gebouwen met slechte verhoudingen en vies-grauw van stadsvuil vroolijk en belangwekkend maakte door krasse beverving kan ik waardeeren; dat van een kamer helverlichte wanden anders gekleurd worden dan de donkere kan ik toejuichen; maar het costuum der Amsterdamsche weesmeisjes was meer curieus dan mooi.

De plattegronden zijn het bestudeeren wel waard; vaak gaf het hellende terrein — dat een tuin veel lager liet liggen dan den toegangsweg langs de voordeur — gelegenheid en aanleiding voor verrassende oplossingen; en er bestond blijkbaar geen principaal die per se een „zwiet" met portes-brisées eischte.

Zelden hebben de ontwerpers hun vrijheid goed gebruikt; sporadisch zien we gewetensvol doorgedachte en uitgepuzzelde huis-indeelingen; merkwaardig vaak en brutaal is gezondigd tegen economie met huisvrouwstappen in de keuken, met ruimte of met wandvlakte.

De „Frankfurter Küche" is nergens overtroffen, zelden benaderd. Griezelig zijn de huizen van le Corbusier en Pierre Jeanneret; ik lees liever wat le Corbusier schrijft dan dat ik zijn bouwsels zou bewonen: een rechthoekige doos — zonder gedachte aan neerslag of oriëntatie — met de keukens op het Zuiden en blinde muren naar het mooiste uitzicht staat op en hangt over stijlen van twee kanaalijzers; van binnen ziet ge onfrissche kleuren tegen de wanden: modder-bruin, doodelijk-grijs, ijzermenie en zwartsel; ge moet zijdelings door deuren en gangen schuiven die zestig centimeter breed zijn; ruimte is „gewonnen" door bedden weg te schuiven onder kasten — zoodat luchten werd uitgesloten — en ruimte is vernield door kolommen in de kamers te zetten. (Wordt vervolgd).

MIDDELBARE TECHNISCHE SCHOOL VOOR DE BOUWKUNDE TE UTRECHT.

Aan de Middelbare Technische School voor de Bouw- en Waterbouwkunde te Utrecht, verwierven onderstaande candidaten het einddiploma:

Afdeeling Bouwkunde: A. N. v. Donkelaar, J. M. Groeneveld, S. P. P. de Man, H. M. Punthöler, D. A. te Strake en A. W. Wiesman te Utrecht; A. J. Dikstaal, A. Houtman, H. J. J. ter Linden, J. C. Maas en H. B. Toes te Hilversum; H. Amsink, Bussum; J. W. Groeneveit, Putten a/d Veluwe; H. J. C. v. Heusden, Oudenrijn; A. C. Kraneveld, Gouda; A. J. Langevoort, Apeldoorn; C. Chr. Vollinga, de Rijp; Chr. de Zwaan Jr., Amsterdam.

Drie candidaten werden afgewezen, terwijl omtrent drie candidaten de beslissing werd uitgesteld.

Afdeeling Waterbouwkunde: C. B. Bennink, J. N. Knierum, J. W. Limpens, J. F. W. Mooy, J. H. C. v/d Nieuwenhof, A. Sjoer en H. Waltz te Utrecht; G. H. v/d Brink en H. J. de Haan te Amersfoort; R. v/d Berg, Zuilen; J. P. Broekhoven, IJmuiden; H. G. de Klerk, Groenekan; C. Klip, Schoonhoven; F. A. Kok, Harderwijk; J. A. Vermey, Tandjong Priok, Java; en J. B. v. Gessel, Dieren.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD EN ARCHITECTURA

COMMISSIE VAN REDACTIE: H. TH. WIJDEVELD VOORZITTER, J. P. MIERAS SECRETARIS-REDACTEUR. H. C. VERKRUYSEN REDACTEUR. C. J. BLAAUW, WIEGER BRUIN, ... , C. B. POSTHUMUS MEYJES, Ir. A. J. VAN DER STEUR. RED.-ADRES WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM, TEL. No. 36736 POSTGIRO No. 122568. ABONNEMENTSPRIJZEN BIJ VOORUITBETALING VOOR NEDERLAND f 10.—, BUITENLAND f 15.— 'S JAARS. ADVERTENTIËN 1—6 REGELS f 2.50, ELKE REGEL MEER f 0.40. BIJ CONTRACT BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN. UITGEVERS EN BUREAUX VOOR ADMINISTRATIE MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5, DEN HAAG.

20 AUGUSTUS 1927. No 34

REISINDRUKKEN.

Een week is niet lang; een week is ook snel voorbij, een week is..... dikwijls toch voldoende om er eens even geheel en al uit te zijn. Naarmate de trein U verder wegtrekt van de plaats waar ge Uw werk hebt, naarmate de afstand tot Uw teekentafel grooter wordt, vervagen de te lage aannemingssommen, verdwijnen uit Uwe gedachten die hopelooze verzoeken „of er nog niet wat bij kan" en worden de herinneringen aan levertijden, die, plechtig beloofd, schriftelijk vastgelegd, en mondeling nog eens zwaar besproken, en die ondanks dat alles, dank zij héél vele, en héél kleine druklettertjes ergens achter in een heel lange prijsopgave, tóch nog mogelijk zijn; ik zeg, naarmate het regelmatig getik van de wielen op de rail-lasschen overgaat in die aangename rythmische cadans, als gevolg van groote snelheid, naar die mate glijden alle kleinere minder-prettige associaties aan ons werk, langzamerhand weg en bekruipt ons dat zoo behagelijke gevoel van „nu kan het mij niets meer schelen; j'y suis — j'y reste".

De non-stop-rit Brussel—Parijs is voor den naieven reiziger in ons dicht bevolkte land werkelijk even een sensatie, of liever begint het juist te worden, als de trein ineens met een hort en een stoot voor een onveilig sein staat, en dan is de sensatie, die van de snelheid dan, weer ineens weg.

Onze bestemming was inderdaad Parijs, dat onweerstaanbaar aantrekkelijke centrum van Europa, zoo niet van heel de wereld. Parijs, bij tijden beklemmend van schrille tegenstellingen, bij tijden zijn wufte elegance haast hinderlijk aan U opdringend, doch tenslotte steeds joyeus-grootsch, als weinig andere steden ter wereld.

FIG. 1. BANQUE FRANCO POLONAISE. RUE DES PYRAMIDES No. 15 TE PARYS.

Wat mij steeds weer zoo treft te Parijs, is de betrekkelijke ondergeschiktheid in vormgeving van de eigenlijke gevels, tot den geheelen straatwand. Deze façaden in hun „Parijschen stijl", zij zeggen individueel eigenlijk zoo weinig en toch werken zij als straatwand door hunne gelijkgestemdheid in hoofd-opzet zoo krachtig. Het centrum van Parijs, de onvergetelijkfraaie aanleg van de Place Vendôme, Place de la Concorde, de Rue de Rivoli e.a. is voor mij altijd zulk een overtuigend bewijs van het feit, dat bij een goeden stadsaanleg en een zuiver afgewogen verhouding der straatbreedten tot de hoogten, deze aanleg ten slotte van hooger orde is, dan het gebouw of de architectuur daarvan an und für sich.

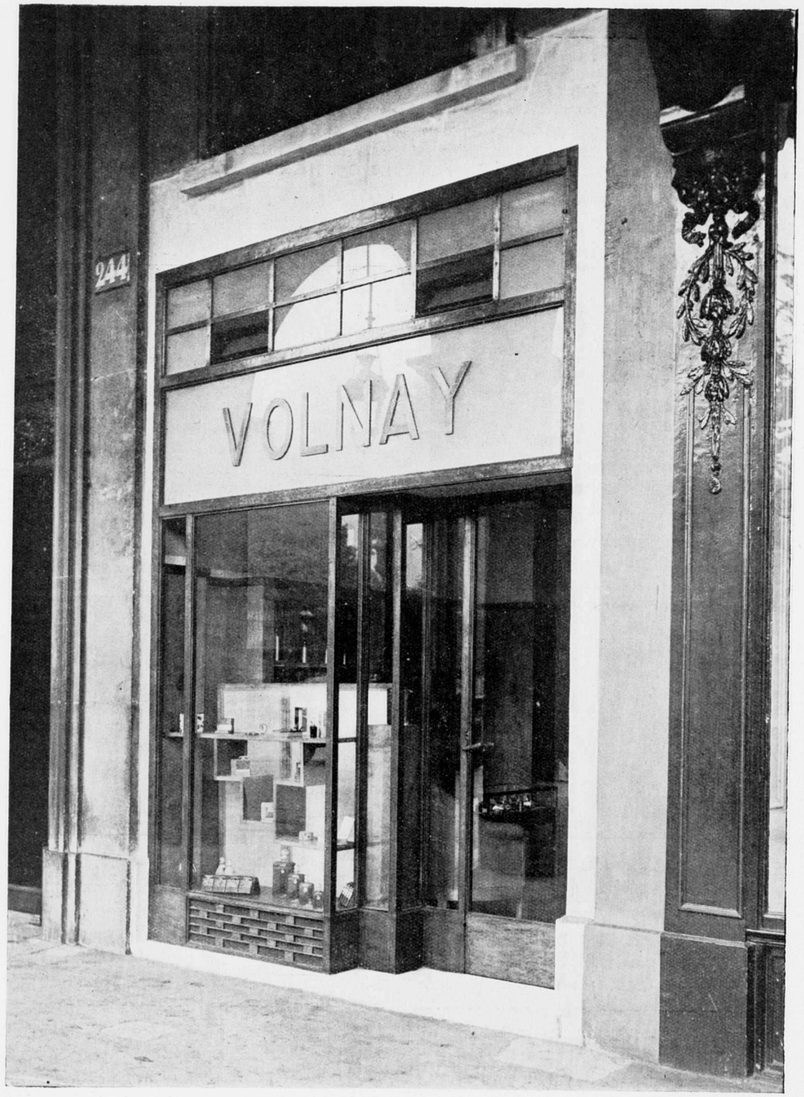

FIG. 2. PARFUMERIE-WINKEL. RUE DE RIVOLI 244 TE PARYS.

De tot stand gekomen doorbraak van de Boulevard Hausmann is nog niet geheel tot haar recht gekomen, wat betreft de bebouwingen ter weerszijden. Eenerzijds is die nog in vollen gang, terwijl de witte kalksteen van het pas voltooide hotel aan de andere zijde nog om den tand des tijds vraagt, om zijne architectonische banaalheid met het stemmige patina der wereldstad te overgieten.

Er heerscht te Parijs een groote bedrijvigheid in de bouwwereld, zoowel in het centrum als aan de peripherie, waar de oude vestinggordel plaats moet maken voor hooge flat-gebouwen.

Al wandelende treft men hier en daar eenige mooie nieuwe winkelpuien aan, die getuigen van, ik zoude haast zeggen modern-Nederlandsche opvatting, in den besten zin des woords. Zoo o.a. in de Rue de Rivoli Nr. 244, waar onder de arcaden, het oog geboeid wordt, door een voortreffelijke onsymmetrisch gehouden kleine pui, in gehamerd-blank-ijzer uitgevoerd. Zie afb. 2. Zoo neergeschreven, zoude men even een conflict kunnen gevoelen tusschen dit materiaal en het fijne aroma dat van de tentoongestelde parfumerieën, tot in de straat uitgeurde, waarbij onwillekeurig mijne gedachten uitgingen naar Roodenburg's fijn-gedetailleerde en plastisch-besneden houten pui van de fa. Boldoot in de Kalverstraat te Amsterdam; maar dit alles neemt niet weg, dat hier in de Rue de Rivoli een bizonder mooi specimen van een stalen winkelpui te bewonderen valt. Helaas ontbrak mij de gelegenheid, om den naam van den architect te weten te komen.

In de Rue des Pyramides Nr. 15, wordt het oog geboeid, door de in afb. 1 gereproduceerde pui van de „Banque-Franco-Polonaise". Een door zijn nieuwheid nog even wat kil aandoende, doch in zijn uiterst-sobere en wèl overwogen vormgeving, o.i. voortreffelijke oplossing van een nieuwe bank-pui onder een bovenbouw van het bekende rustige, doch tevens duffe Parijsche recept. De strakke en groot-gehouden hekwerken zijn in volkomen harmonie met de geheele conceptie, die, hoe modern ook van opvatting zijnde, zich zoo uitstekend aansluit bij den bovenbouw. Zeer tot mijn spijt vermochten noch de schilders, die ijverig en con-amore bezig waren de laatste hand aan het lakwerk van het interieur te leggen, noch de electricien, die met een lichtornament in zijn hand boven op een ladder stond te balanceeren, mij den naam van den architect te noemen.

De grootste verrassing, welke dit bezoek aan Parijs meebracht, was echter de „XVIIe Salon des Artistes Décorateurs", die in het Grand Palais aan de Champs Elysées gehouden wordt. Een tentoonstelling van kunstnijverheidsvoorwerpen, meubelkunst, trijpweverij enz., waarvan èn de geheele opzet èn de aard van het tentoongestelde getuigenis afleggen van de groote vooruitgang, of wil men zeggen ommekeer welke op dit gebied bezig is zich in Frankrijk te voltrekken.

De B. K. I. tentoonstelling welke kort geleden in het Stedelijk-Museum te Amsterdam gehouden werd, had hier in het Grand-Palais overgeplaatst, met het moderne Fransche-werk ik zou haast zeggen een harmonisch geheel gevormd, d.w.z. dat vóór alles de invloed van onze Nederlandsche nijverheids- en meubelkunstenaars, naast eenige frappante voorbeelden van Duitschen invloed, als hoofdindruk gevoeld werd. Wat de verlichtingstechniek en niet alléén techniek maar ook juist het combineeren van uit aesthetisch èn technisch opzicht mooie be- en verlichtingsornamenten betreft, zoo gevoelde men sterk de nawerking van hetgeen de Groote Parijsche tentoonstelling in 1925 a.h.w. experimenteel en schoorvoetend nog bood, doch daarna getoetst aan hetgeen de Duitschers in hun G.E.S.O.L.E.I. te Düsseldorf op dit gebied hebben gepreasteerd. De Kunst van het glasblazen, en het bewerken en persen van glas tot allerlei aardige vondsten manifesteerde zich direkt bij het binnenkomen aan de suggestief verlichte glazen fontein, ontwerp van Henry Favier, met medewerking van „Les solides lumineux". Dit geheele ornament, om het zoo even te noemen, is in ondoorzichtig melkachtig-brute glas uitgevoerd, waarbij de diffuse lichtverdeeling, door de op juisten afstand daarbinnen-in geplaatste gloeilampen, het geheel als een fraai-lichtend hoofdaccent deed spreken. [1])

Van de vele belangwekkende intérieurs mogen de overige hierbij gevoegde afbeeldingen getuigenis afleggen. De „coin de studio-fumoir", ontwerp van J. J. Adnet, uitgevoerd door de fa Saddier et ses fils, in gefineerd azijnhout, (zie afb. 4) zoowel als het charmante boudoir in gelakt citroenhout, door „het Louvre" uitgevoerd, met het damesbureautje in palissanderhout, beiden naar ontwerp van Etienne Kohlmann (zie afb. 5 en 3) geven een gaaf en zuiver afgewogen interieur te zien, van zeer moderne, ik zou haast zeggen internationale opvatting. Een streven, dat allereerst zich richt tot het object zelve en wars van alle ornament of spielerei in aangestoken krulletjes-naar-de-mal recht op het doel afgaat. Het meubel zelf is hoofdzaak en de vorm van dat meubel, in het begin nog zelfs onder voorbijstreving van het utiliteitsbegrip, is het doel waarin men zich uitleeft. Het merkwaardigste van deze tentoonstelling was o.i. het feit dat in hun meubelkunst van thans de Franschen òf wel gebruik makende van buitenlandsche ervaring, òf wel zulks intuitief vermijdende zich blijkbaar niet hebben uitgeleefd in het bizarre; alleen in de zucht om het „niemals dagewesene" te bereiken. Het ornament, dat bij vroegere stijlperioden haast onontbeerlijk was om een gaaf geheel te verkrijgen en dat als het ware van zelf kwam als verfijning van de eenmaal als goed aanvaarde grondgedachte is aan de huidige meubelkunst vreemd,

[1]) De opnamen 1 en 2 zijn van de hand van den heer J. P. Mieras, de overige zijn ontleend aan het tijdschrift "Art et Décoration".

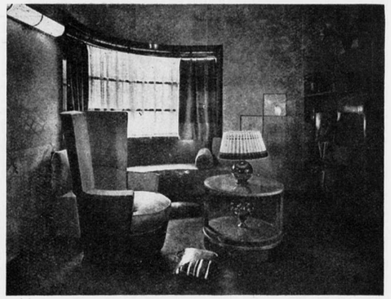

FIG. 3. BOUDOIR. ONTW. ETIENNE KOHLMANN.

misschien moet gezegd worden nog vreemd; de vorm, het profil, de plastische werking van het voorwerp zijn doel geworden. Wij grijpen terug naar het wezen van het object zelve, verfijnen en kneden dat tot in het uiterste; totdat daar ontstaan de zuivere en strakke lijnen, die niets te verbergen hebben, doch die in hun soms nog wat kille maar toch zuivere vormgeving een nieuw tijdstip in de interieurkunst inluiden.

De door „Het Louvre" voortreffelijk uitgevoerde slaapkamer naar het ontwerp van Etienne Kohlmann (zie afb. 6), laat in zijn bizonder fijn spel van lijn- en kleurenschema niet na een diepen indruk te geven van wat een begaafd kunstenaar, met dit nieuwe streven bezield, kan bereiken.

Ten slotte moge hier nog de aandacht gevestigd worden op de in afb. 7 gereproduceerde eetkamer voor een villa aan de Cote d'Azur, door Djo-Bourgeois, waarbij het meubilair in gelakt staal is uitgevoerd.

C. B. POSTHUMUS MEYJES.

Amsterdam, Juli 1927.

MEDEDEELINGEN VAN HET CONGRESCOMITÉ XX.

Nu de laatste weken voor het Congres zijn aangebroken, begint die eigenaardige koortsachtige bedrijvigheid het congresbureau te bevangen, die eigen is aan de voorbereiding van alle gebeurtenissen, welke over tal van schijven loopen en

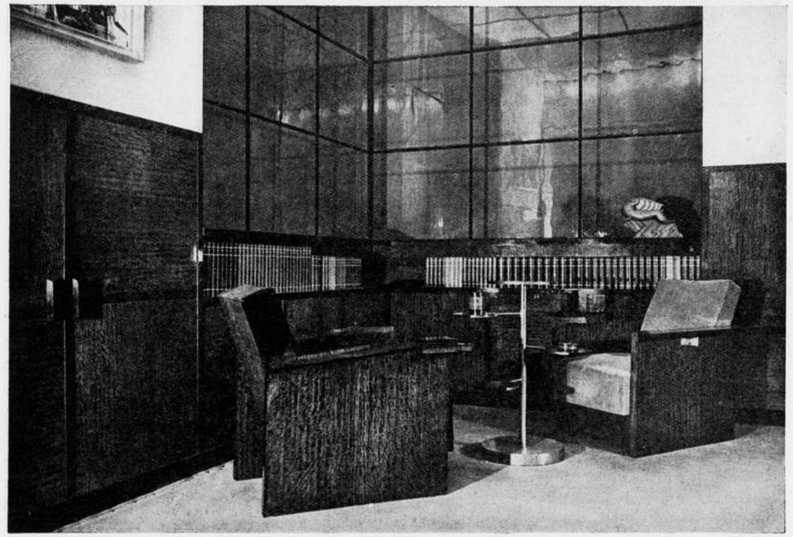

FIG. 4. STUDIO FUMOIR. ONTWERP J. J. ADNET.

FIG. 5. DAMESBUREAU. ONTWERP ETIENNE KOHLMANN.

tenslotte zich moeten oplossen in één plechtig moment, waarop alles — het koste wat het wil! — klaar moet zijn. Er komt in de zaken een zekere teekening; dagelijks komen de aanmeldingen van congresleden, brieven uit verschillende landen; het eerste honderdtal is sinds eenige dagen gepasseerd, en gaandeweg versnelt zich het tempo. Als de teekenen niet bedriegen, zullen wij de tweehonderd deelnemers een goed eind te boven gaan. Tot heden zijn inschrijvingen binnengekomen uit Nederland, België, Duitschland, Frankrijk, Engeland, Griekenland, Hongarije, Oostenrijk, Tsjecho-Slowakije, Roemenië, Noorwegen, Zwitserland, Lithauen en Spanje. In Italië is in zes plaatsen een inschrijving geopend voor een gemeenschappelijke reis, waarvan het resultaat ons na den 16den van deze maand zal worden medegedeeld.

Op de rondgezonden thema's kwamen antwoorden binnen uit Duitschland, Oostenrijk, Frankrijk, Italië, Denemarken, Zweden, Nederland, België, Spanje. Het meerendeel hiervan werd in vijf talen vertaald en gedrukt. Enkele rapporten, zooals een drietal van Italië, één van Nederland, alle rapporten van België, van Frankrijk en van Spanje, kwamen te laat binnen om nog deze complete bewerking te kunnen ondergaan. Zij zijn ten deele toch nog vertaald en zullen, voorzoover gereed, tijdens het Congres worden ter hand gesteld aan de deelnemers.

Het programma is thans gereed en in druk. Ook dit wordt in vijf talen uitgegeven. Ik laat het hieronder volgen.

Maandag 29 Augustus.

10 uur. Vergadering van het Comité Permanent des Congrès Internationaux des Architectes in de Grafelijke Zalen van het Binnenhof.

14 uur. Officieele opening van het Congres in de Ridderzaal.

16 uur. Eerste werkzitting ter behandeling van thema A.

19 uur. Gemeenschappelijke maaltijd in hotel „De Twee Steden".

21 uur. Officieele ontvangst door de regeering in de Ridderzaal.

Na afloop van de officieele ontvangst stelt het Bestuur van den Haagschen Kunstkring zijn Societeitszalen beschikbaar voor een prettig samenzijn.

Dinsdag 30 Augustus.

Pl.m. 9 uur. Vertrek van Station H. S. M. naar Rotterdam.

9.30 uur. Aankomst te Rotterdam, station Hofplein.

10 uur. Tweede werkzitting in de Societeit Doelen, ter behandeling der thema's B. en C.

13 uur. Noenmaal in de Societeit Doelen.

14 uur. Autotocht door de stad en boottocht door de havens, aangeboden door het Gemeentebestuur.

17 uur. Thee op het vliegveld Waalhaven.

19 uur. Gemeenschappelijk diner in de societeit Doelen.

21 uur. Ontvangst door het Gemeentebestuur op het Raadhuis.

Pl.m. 23 uur. Vertrek van station Hofplein naar 's-Gravenhage.

Woensdag 31 Augustus.

9 uur. Autotocht door 's-Gravenhage en omstreken. (Samenkomst op het Tournooiveld).

13 uur. Noenmaal in hotel „de Twee Steden".

14 uur. Vertrek per tram naar Delft.

Rondgang door Delft.

16 uur. Ontvangst door den Senaat van de Technische Hoogeschool.

Thee in de zalen der afdeeling Bouwkunde der T. H.

18 uur. Vertrek naar den Haag.

Des avonds zal door het Gemeentebestuur van den Haag een vuurwerk worden afgestoken ter viering van den verjaardag van H. M. de Koningin. Voor de congressisten wordt op de officieele tribune op het Malieveld een aantal plaatsen gereserveerd.

Donderdag 1 September.

Pl.m. 9 uur. Vertrek van station H. S. M. naar Amsterdam.

10 uur. Aankomst te Amsterdam C.S.

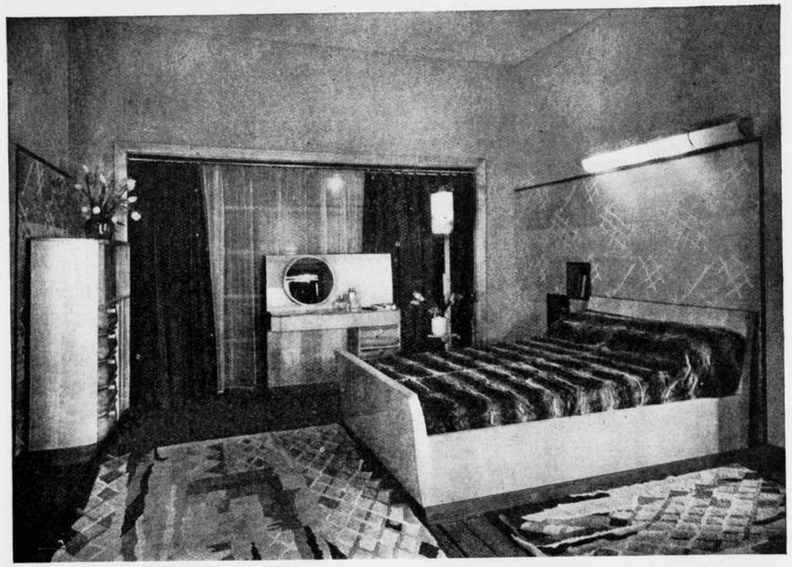

FIG. 6. SLAAPKAMER. ONTWERP ETIENNE KOHLMANN.

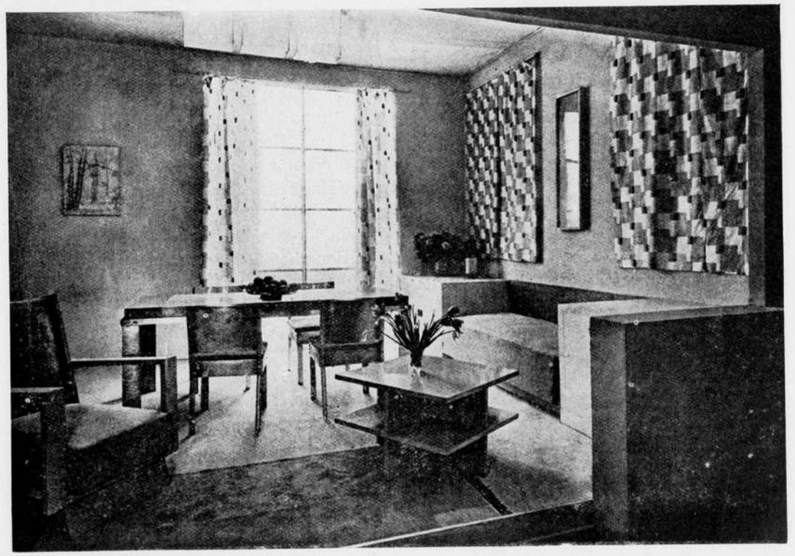

FIG. 7. EETKAMER. ONTWERP DJO BOURGEOIS.

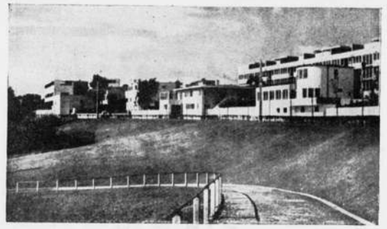

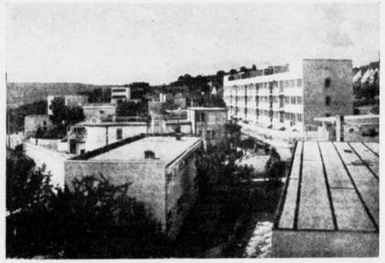

KOLONIE „DIE WEISSENHOF" STUTTGART.

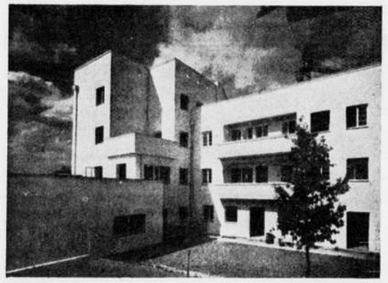

WOONHUIZENBLOK. PROF. PETER BEHRENS.

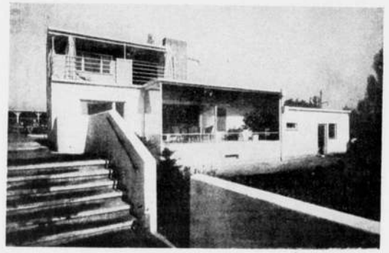

WOONHUIS. ARCH. PROF. ADOLF RADING.

10.30 uur. Derde werkzitting ter behandeling van thema D. in het Universiteitsgebouw Oude Manhuispoort.
13 uur. Noenmaal in Hotel Krasnapolsky.
14 uur. Vierde werkzitting ter behandeling van thema E. en lichtbeelden van moderne architectuur.
16.30 uur. Bezoek aan de Koopmansbeurs en ontvangst van de officieele gedelegeerden door het Gemeentebestuur.
21 uur. Feestavond in de Koningszaal van Artis, met ontvangst door het bestuur van den B. N. A.
Vrijdag 2 September.
9.15 uur. Autotocht door de nieuwe wijken, aangeboden door het Gemeentebestuur.
Samenkomst op den Dam.
13 uur. Noenmaal in het IJ-paviljoen.
14 uur. Boottocht door de havens en de grachten.
Zaterdag 3 September.
9 uur. Autotocht door de nieuwe wijken. (Samenkomst op den Dam).
11 uur. Vertrek van het Centraal Station naar Hilversum.
11.30 uur. Aankomst te Hilversum. Autotocht door de villaparken en het Spanderswoud, aangeboden door het Gemeentebestuur.
12.30 uur. Noenmaal in het Palace-hotel.
13.30. Voortzetting van de autotocht. Bezichtiging van gemeentelijke en particuliere gebouwen.
16.30. Thee in het Palace-hotel, aangeboden door het Gemeentebestuur.
17.30 uur. Vertrek van Hilversum naar Amsterdam.
20.30 uur. Galaconcert in het Concertgebouw.
Zondag 4 September.
19.30 uur. Feestmaal in de Koningszaal van Artis. Sluiting van het Congres.

Bij voldoende deelname zullen op den 1en September verschillende excursies worden georganiseerd, zooals naar Marken en Volendam, sluiswerken te IJmuiden, vliegveld Schiphol, enz. De gegevens hiervoor zullen tijdens het congres aan het Bureau worden bekend gemaakt.
Het Congresbureau zal tijdens het Congres gevestigd zijn:
Van 27—31 Augustus in de zalen van den Haagschen Kunstkring in de Grafelijke Zalen op het Binnenhof te 's-Gravenhage.
Van 1—4 September in het Universiteitsgebouw aan de Oude Manhuispoort te Amsterdam.

Het Bureau is geopend van 9—17 uur. Alle kaarten, toegangsbewijzen, insignes, programma's enz. benevens alle inlichtingen, op het Congres betrekking hebbende, zijn uitsluitend te bekomen op het Congresbureau, alwaar ook gelegenheid bestaat tot het wisselen van geld en het opnèmen van gelden op credietbrieven. Tijdens het Congres blijft de gelegenheid bestaan, op het bureau in te schrijven voor excursies en maaltijden, mits deze opgaven 24 uur van te voren geschieden.

De financieele positie van het Congres zal, naar wij hopen, geen verrassingen opleveren. Tot heden bleven de meeste uitgaven beneden de raming, terwijl de laatste tot heden nog niet verkregen subsidie, die van de gemeente Rotterdam, voorkomt op de agenda van de Raadsvergadering van 18 Augustus en, naar wij vertrouwen, bij het verschijnen van dit verslag wel reeds zal zijn goedgekeurd.
Op het garantiefonds kwamen sinds de vorige opgave nog twee inschrijvingen binnen.

Saldo vorige verantwoording	ƒ 3000.—
L. J. P. K.	„ 10.—
R. L. A. S.	„ 25.—
Totaal	ƒ 3035.—

Nog rest ons, tot die Nederlandsche collega's, waarvan wij nog niets vernamen, een laatste oproep te richten om zich alsnog als lid op te geven. Een groot aantal leden uit het eigen land is voor het bestuur zoowel als voor de buitenlandsche leden een bewijs van daadwerkelijke belangstelling. Ons land heeft uit de laatste vijf-en-twintig jaren van zijn bouwkunstige ontwikkeling genoeg te toonen van uitingen, waaruit de zich verjongende kracht van ons volk overtuigend blijkt. Als vanuit verschillende landen van Europa op ons de oogen worden gericht, omdat van hier nieuwe stimulansen uitgaan, heeft onze architectenwereld te begrijpen, dat hieruit zekere verplichtingen voortspruiten. Het Comité meent te mogen vertrouwen, dat de Nederlandsche collega's dit beseffen.
Nog een oproep. Bij het congresbureau kwamen eenige aanvragen in van collega's uit valuta-zwakke landen, die, zoo mogelijk, tijdens het Congres zouden willen worden ondergebracht bij Nederlandsche collega's. Het betreft hier slechts enkele gevallen, maar het Congresbureau houdt zich aanbevolen voor opgave van die collega's, zoowel in den Haag als in de hoofdstad, die in hun woning een buitenlandschen vakgenoot zouden willen herbergen.
Opgave hiervan, met vermelding van het aantal beschikbare bedden, wordt gaarne ingewacht bij het Congresbureau, Vondelstraat 19, Amsterdam W. v. d. S.

DE WERKBUND-TENTOONSTELLING IN STUTTGART

(VERVOLG VAN PAG. 298)

DOOR IR. A. H. VAN ROOD.

Met vlijt is gezocht naar nieuwe muurconstructies: vakwerken van hout, van normaalprofielijzer of van overhoeks-gestelde buizen met vierkante doorsnede onderling autogeen gelascht, worden gevuld of bekleed met asfaltpapier in meerdere lagen — al of niet gescheiden door luchtlagen — torfoleumplaten, cellenbeton, drijfsteen, enz. enz.
Op het Experimentier-Gelände — wordt daar werkelijk geëxperimenteerd of slechts reclame gemaakt? — vindt ge een groot aantal der b. b. constructies in doorsnede, plattegrond en aanzicht uitgestald.
Ik geloof wel dat de daarbij opgegeven isolatie-waarden theoretisch juist zijn, maar hoe staat het met aansluitingen aan vensters en deuren? Hoe met die waarden als het asfaltpapier broos wordt, het viltpapier door muizen is geperforeerd, het houten regelwerk krimpnaden gaat krijgen, de eternietbekleeding door kwajongens is kapotgegooid? Ziedaar weder mijn twijfel.
Een der voorstellen heeft me geïmponeerd: het Frankforter Montage-systeem van stadsarchitect May; hierbij wordt het huis in totaal zes dagen opgebouwd met behulp van een bouwkraan die groote stukken muur — b.v. 2 meter lang, 1 meter hoog en 0,25 meter dik — in verband opeenstapelt. Die stukken muur bestaan uit bimsbeton desnoods met vorsatz-beton bekleed.
Dit is echt bouwen. Helaas is de kleur weer grauw.
Hetzelfde kan ik zeggen van de Remy-bouwsystemen: drijfsteenblokken, al of niet met holten, vormen de muren; drijfsteenvormen of gewapende binnenplaten vormen de vloeren. —
Dat brengt mij tot al die nieuwe vloeren plafondconstructies: houtgraniet, torfoleum, celotex, estriek, bimsplaten, enz. enz. Zonder twijfel heel wat beter dan onze Hollandsche baddings met 21 mm. vurenhout er bovenop en een gestucadoord plafond ertegenaan.
Maar ook heel wat duurder.
Architect Feifel met zijn Zichzach-wanden en -vloeren geeft een nieuwe gedachte: stijlen of binten zijn geëlimineerd; planken worden in langsrichting tegen elkander aangespijkerd zóó dat ze in dwarsdoorsnede een zigzagfiguur vormen. Ik zie hier werkelijk materiaalbesparing in. —
Een interessant onderwerp is de beweegbare wand. Architect Janzen heeft in ons land het belang van deze constructie aangewezen, vooral in verband met zijn transformabele woning. Verscheidene ontwerpen op deze tentoonstelling zoeken in dezelfde richting.
Le Corbusier geeft wegschuivende schot-

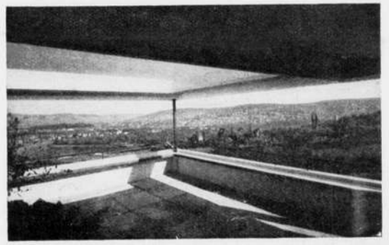

WOONHUIZEN. VANAF DAKTUIN. EN JEANNERET.

GEZICHT OP STUTTGART ARCHITECT LECORBOSIER

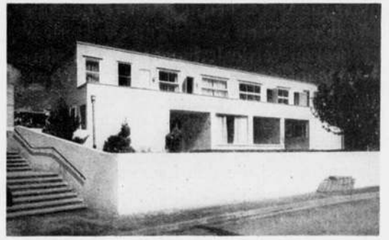

WOONHUIS. ARCH. PROF. DR. JOSEF FRANK WEENEN.

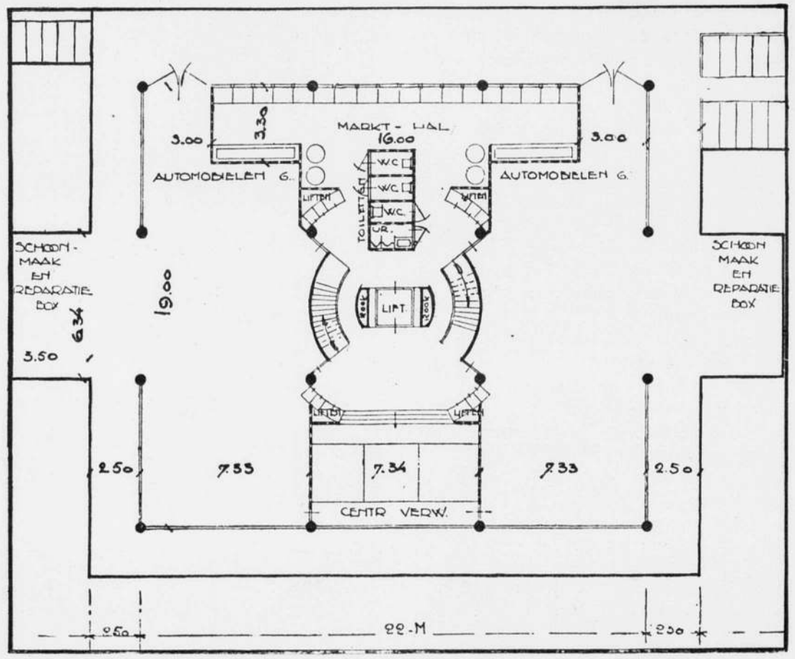

NIRWÂNA FLATS. ARCH. B. BYVOET, J. DUIKER EN J. C. WIEBENGA.

ten, gedeeltelijk met draaideur; Mart Stam geeft achter elkaar wegschuivende deuren die dus, gesloten, een verspringenden wand vertoonen; Bruno Taut koos de „Harmonikatür Dämon" van Hugo Becker uit Neumünster: in elkaar vouwende zeildoekschermen die er nu stevig uitzien maar die wel zullen barsten op den duur, en die een wand vormen met te sterk uitgesproken verticale lijnen; en dan zijn er de bekende zigzagsgewijs op elkaar opendraaiende deur-groepen.

De vraag is technisch natuurlijk best op te lossen; maar vormt zoo een constructie een wand die den bewoner voldoende gevoel van veilige afsluiting biedt?

Het onderwerp ramen en deuren viel me tegen. Ik had altijd met welbehagen gekeken naar de dubbele sponning en de lange pommels van de Duitsche deuren, al kon ik de, wel middeleeuwsch-constructieve, opgespijkerde sloten niet bewonderen. Tot mijn voldoening waren meestal die slordige hakerige opgespijkerde sloten vervangen door ingelaten dito, maar vaak was de dubbele sponning ook verdwenen; waarschijnlijk i.v.m. antistof overwegingen. De paneeldeur kwam, terecht, zelden voor; multiplex of opgespijkerd triplex of een tusschenvorm vormden mooie vlakken.

Er waren prachtige deurgrepen, d.w.z. prachtig van vorm; en ook, zooals in het huis II van Prof. Schneck, leuk maar niet mooi. Maar ik heb bezwaar tegen het veelvertoonde nikkel: dat is niet blijvend.

Waarom zoo weinig aluminium, eboniet of roestvrij ijzer?

Tot mijn verbazing zijn weinig ijzeren ramen toegepast; de Hollanders deden het wel, terecht. En bijna alle ramen draaiden naar binnen! Zelfs over keukenaanrechten heen!

Eén detail van Le Corbusier c.s. heb ik kunnen waardeeren: zijn gordijnroe vindt plaats in een sponning achter een overhangende plaat, zoodat de roe niet stoffig kan worden. Zijn horizontaal wegschuivende ramen zijn niet tocht- en regendicht.

Afschuwelijk is bijna overal de uitvoering van het loodgieterswerk; wat zegt ge van een gegoten geasfalteerde buis-sok die kalm boven den parketvloer uitkomt, en waarin ge de waschtafelafvoer ziet verdwijnen?

Het sanitaire materiaal is uiterst belangrijk: mooie vormen voor kranen met vloeiende stroomlijnen zoowel uit- als inwendig, economische half-baden, gummi douche-sproeiers maar vooral de prachtige, eenvoudige, beknopte druk-apparaten voor closetspoeling i.p.v. onze logge afschuwelijke stortbakken met bengelende ketting.

Bij de meubels vallen natuurlijk het eerste de Bauhaus-stoelen op; vernikkelde ijzeren gaspijpen, uit één stuk gebogen, vormen het geraamte; triplex of wel mat, gevlochten van paardenhaar, vormen zitting, rugleuning e.d.

Practisch? Ik betwijfel het standhouden van dat griezelige dunne laagje nikkel; waarom geen aluminium? De vorm is krachteloos.

Beter dunken mij de moderne Thonetmeubelen, gebogen uit beukenhout, waar nog wel meer moois uit te halen is dan nu gebeurt.

De Bauhaus-lampen zijn wel goed, maar ik heb toch niets gezien dat bij Gispen kan halen. Bijna alle meubelen missen het menschelijke, dat ze mijns inziens per se moeten behouden. Voor een groot deel is dat gemis te wijten aan de platheid der vlakken, en aan de wreede, domme scherpe hoeken.

Die hoeken .... och, ze zijn zoo zielig. En dan vooral nergens een „verkenning"; de vlakke deuren van kasten e.d. moeten — maar ze doen het niet! — precies vlak werken met de vlakke meubelvoorkanten. Die vlakte.... och die is zoo zielig.

Deze heele beweging, de Werkbund met zijn strijdleuzen, de Nederlandsche vereeniging van fabrikanten en artiesten, de stijl-groep, het Bauhaus.... deze heele beweging gaat den goeden weg.

Ziehier de wil, de moed en de kracht om ons uit het moeras van 1850 te heffen. Haar uitingen zijn alleen te begrijpen en te waardeeren als we het volgende overwegen: elke reactie gaat te ver; onze eerste vrije vrouwen waren in haar uiterlijk ook niet bekoorlijk, maar al haar zusters hebben ontzaglijk veel aan haar te danken;

ten tweede begrijpen wij allen dat de machine zijn glans nog moet vinden; en wij, levende wezens bezield door den Al-Geest, huiveren voor dat koude monster; en nu zijn er enkele optimiste naturen die „try to make the best of it" door zich op te schroeven tot verliefdheid op dat monster; en ten derde had elk leger zijn tros van minderwaardigen; dat er wordt meegedaan door lieden met een pijnlijk gebrek aan kennis èn aan kunde, dat er zijn die „épater le bourgeois", zegt niets tegen het heilige van dezen kruistocht. Als ik nu in mijn herinnering terugkijk, zie ik het werk van Peter Behrens, van Oud en van Scharoun ver uitsteken boven de rest; die drie zijn architecten.

Veel van het andere is in elkaar bedacht, maar het is geen kunstenaars-schepping.

Door plaatsgebrek kon in het vorige nummer de legende van het situatie plan van de kolonie „Weissenhof" te Stuttgart niet meer geplaatst worden. Wij laten hieronder de namen der architecten volgen, die op het plan op pag. 297 door nummers zijn aangegeven. De beide bovenste foto's op pag. 304 geven nog een algemeen aspect van de bebouwing van deze kolonie weer.

1—4 Mies van der Rohe, Berlin; 5—9 J. J. P. Oud, Rotterdam; 10 Victor Bourgeois, Brussel; 11—12 Prof. Ad. G. Schneck, Stuttgart; 13—15 Le Corbusier met Pierre Jeanneret, Genf-Paris; 16—17 Walter Gropius, Dessau; 18 Ludwig Hilberseimer, Berlin; 19 Bruno Taut, Berlin; 20 Prof. Hans Poelzig, Berlin; 21—22 Dr. Ing. Richard Döcker, Stuttgart; 23—24 Max Taut, Berlin; 25 Prof. Adolf Rading, Breslau; 26—27 Prof. Dr. Josef Frank, Wien; 28—30 Mart Stam, Rotterdam; 31—32 Prof. Peter Behrens, Berlin; 33 Prof. Hans Scharoun, Breslau.

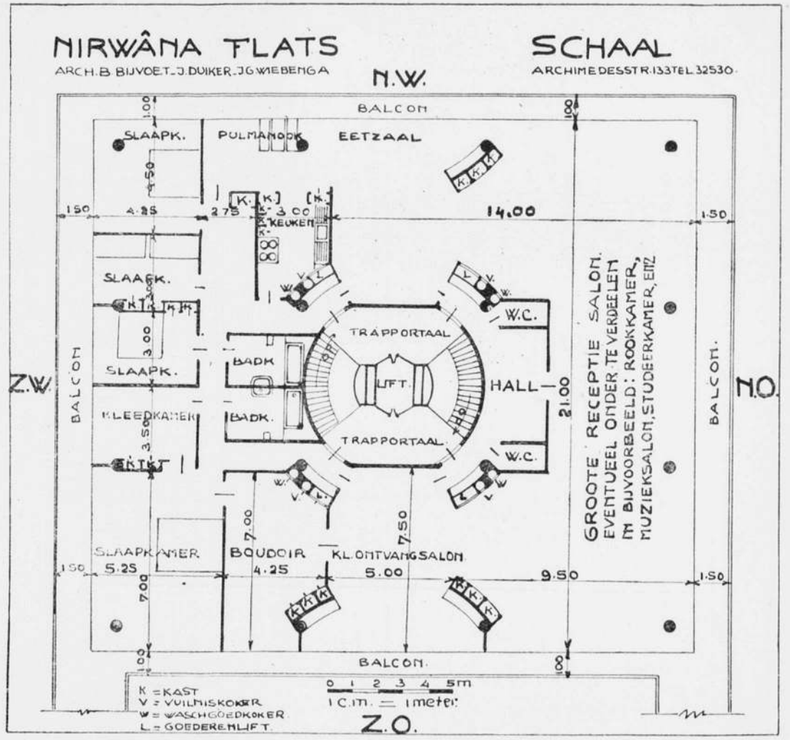

BIJ DE NIRWÂNAFLATS VAN DE HEEREN BIJVOET, DUIKER EN WIEBINGA

Als geen andere stad permitteert 's Gravenhage zich de luxe om zijn bevolking aangenaam te laten wonen.

Wat voor ieder burger uit overeenkomstige standen in de groote steden in binnen- en buitenland een meestal nimmer vervulden droom uitmaakt, is voor den Haagschen burger, en zelfs voor hen met een bescheiden beurs, een zeer gemakkelijk te bereiken ideaal, n.l. het bezit van een eigen huis.

Ik weet niet of de woningvoorziener, de bouwondernemer uit pure menschenliefde deze mogelijkheid schept. Het bouwen is

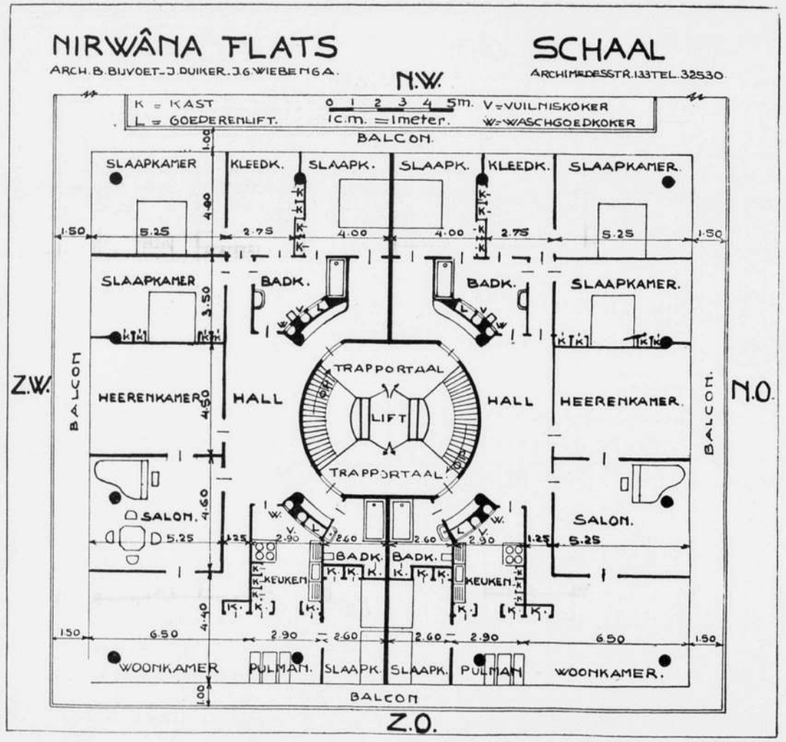

hier in het goede Haagje een zeer nuchter bedrijf en volgt als ieder goed zakenbedrijf de richting van den minsten weerstand. Dat is hier de horizontale.

Het is geenszins de bedoeling om het goed recht van het eengezinshuis hier aan te tasten, maar alles heeft z'n redelijke grens. Zien we hoe hier steeds weer prachtige natuurmonumenten ten offer vallen, eenvoudig worden vernield, om plaats te maken voor de veelal onbenullige gesloten woon- of villa (?) wijken, de laatste met het karakter, of liever het karakterlooze van die forensenstadjes die zonder eenige architectonische visie zoo maar incidenteel uit den grond zijn gerezen, naar geen andere wet dan die van vraag en aanbod, dan ontstaat een groote verkoeling tegenover deze „ideale woontoestand".

Over die gesloten woonwijken, deze bête aaneenrijging van minimumhuisjes, wijken waaruit de stompzinnige verveling iemand tegemoet komt waaien, praten we niet eens; evenmin over de technische complicaties die een dergelijke stedenbouw op den duur met zich mede moet brengen.

Zeker kan men instemmen met hen die het wonen in étage-huizen zooals onze tijd ze voortbrengt, met hun slechte geluids-isolatie, hun bekrompen binnenterreinen en al dergelijke kwalen, eigenlijk iets onmenschwaardigs vinden. Sommigen gaan zelfs zoo ver dat ze spreken van een ramp, van een vloek der beschaving. Wat er van zij, niet zoo gewaagd is de veronderstelling dat men over een 30 jaar de wijze waarop Den Haag zich in dezen tijd uitbreidt, ook als een ramp, als een vloek der beschaving zal aanmerken.

Een troost is in ieder geval dat het nageslacht ook zal moeten toegeven dat het niet aan pogingen heeft ontbroken om nieuwe woonwijzen ingang te doen vinden.

Eén van die pogingen is de flatwoning en in het bijzonder wel de hierbij gereproduceerde flats.

Bijzonder zijn deze woningen in de eerste plaats al door hunne groepeering. Deze wekt visies van een stedenbouw van grootsche allure. Geen straatwand, geen wand van een steenen verkeersgoot, ook geen kriebelig rythme van erkertjes en balconnetjes en minimale voortuintjes, altemaal genoegens waaraan men hier is verslaafd en zich aan te buiten gaat; maar een forsch rythme van plastisch werkende bouwblokken en ruime groene hoven. Geen benepen binnenhoven met drogend waschgoed, enz. Niets van den beklemmenden indruk van een menschenopeenstapeling. De ontwerpers hebben den moed gehad het uiterste te halen uit de moderne constructie-mogelijkheden van gewapend beton en glas.

Luchtig, als Chineesche pagoden veeren deze bouwwerken omhoog.

Over de zaligheden van te leven in dit Nirwâna vertelt de prospectus.

J. LUTHMANN.

INGEZONDEN.

Amsterdam, 15 Augustus 1927.

Geachte Redactie,

Het ingezonden stukje „Goed begrepen overheidsbemoeiing?" in No. 32 van Uw blad wekt, door gebruikmaking van onjuiste gegevens, een zoodanig verkeerden indruk van de werkzaamheden van mijn Dienst op reclamegebied, dat ik U om een kleine plaatsruimte moet verzoeken teneinde een en ander recht te zetten.

Van de vier foto's, welke „het inzicht van de ambtenaren in de eischen van een straatreclame" zouden demonstreeren, geven er twee (Utrechtschestraat en Stadhouderskade) afbeeldingen van objecten, welke allerminst de instemming van mijn Dienst hebben. Beide zullen verdwijnen, de eerste 1 September a.s., de andere eveneens nog dit jaar.

De foto Spui-Rokin demonstreert evenmin dat inzicht, zooals ik hieronder nader zal toelichten.

Het gaat er niet om, binnen zeer korten tijd, allerwege krachtig in bestaande toestanden ingrijpend, een volkomen aanvaardbaar stadsbeeld te forceeren. Het is integendeel zaak, de toestanden geleidelijk te verbeteren. Eerst moeten de allerergste misstanden verdwijnen, daarna komen minder belangrijke objecten aan de beurt. Rekening moet worden gehouden met groote belangen van verhuurders, welke nog tot een zekeren datum contracten hebben loopen. Herhaaldelijk wordt dan toegestaan, dat een reclame behouden blijft tot den afloop van het contract.

Het beginsel van een overgangsperiode in de Politieverordening in art. 42 op twee jaren gesteld, is uitgewerkt tot een langere periode, daar de hoofdgedachte moet blijven in de toekomst een behoorlijk stadsbeeld te verzekeren. Deze geleidelijke werkmethode heeft reeds goede resultaten opgeleverd: zie de gevels aan het Damrak (achterzijde Warmoesstraat), het Paleis voor Volksvlijt, de achterzijde der Galery. Ontsierende ontwerpen zijn reeds herhaaldelijk geweerd, zoo wordt gedeeltelijk preventief, gedeeltelijk repressief werkend, voortgegaan.

In zulk een overgangsperiode moet wel eens iets worden toegestaan, hetwelk niet de volle instemming heeft. Zoo is ook de reclame Spui-Rokin op te vatten als tijdelijke noodmaatregel, die slechts tijdelijk in werking blijft.

Wat de reclame op de schutting der Amsterdamsche Bank betreft, deze — trouwens zeer bescheiden — inmenging van mijn Dienst, was m.i. wel verantwoord, waar deze schutting zeer geruimen tijd zal staan.

De standpunten van den Heer Huszar en van mij zijn trouwens verschillend. Hij ziet alleen de reclame, niet in verbinding met het stadsbeeld; mijn taak is Burgemeester en Wethouders te adviseeren, in eerste instantie te waken tegen ontsiering van het stadsbeeld in zijn geheel; een op zichzelf aesthetisch zeer goed ontwerp kan door grootte, plaatsing en kleur een geheel stadsgezicht volkomen bederven.

Wat de Heer Huszar op dit gebied in Scheveningen en den Haag tot stand bracht, moge in een luchtige, mondaine badplaats op zijn plaats zijn (ook daaromtrent loopen de meeningen uiteen!), voor een stad met een karakter als Amsterdam, lijkt ons dit ontoelaatbaar.

Laten wij het erover eens zijn, dat èlk reclamebeoordeelend orgaan, hoe volkomen deskundig ook, steeds van vele zijden zal worden aangevallen. Trouwens tegenover den aanval hier bedoeld, staan verschillende betuigingen van instemming van deskundige zijde, die mij met vertrouwen den ingeslagen weg van deze overgangsperiode doen blijven volgen.

De Directeur van het Gemeentelijk Bouw- en Woningtoezicht,
TJADEN.

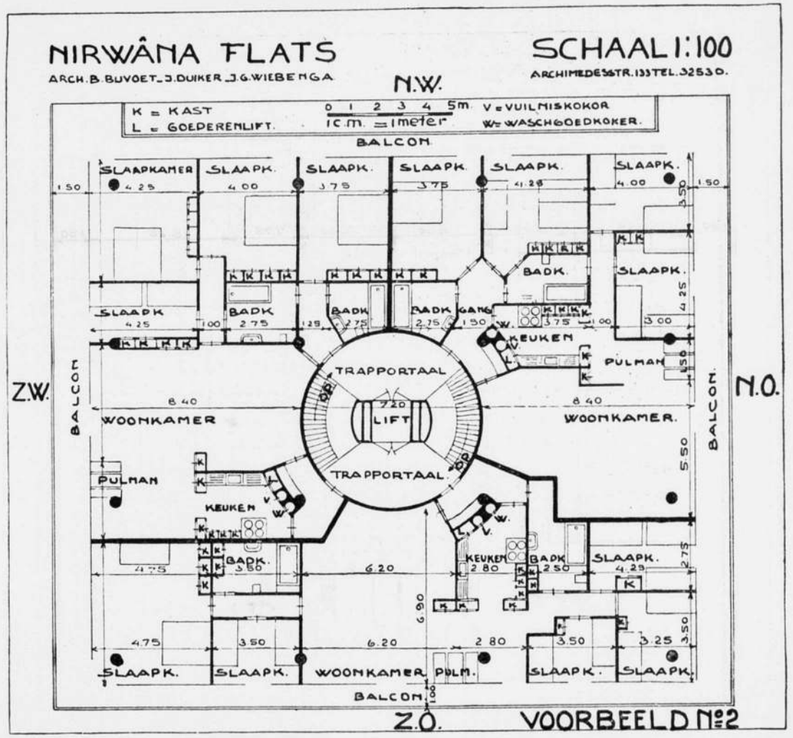

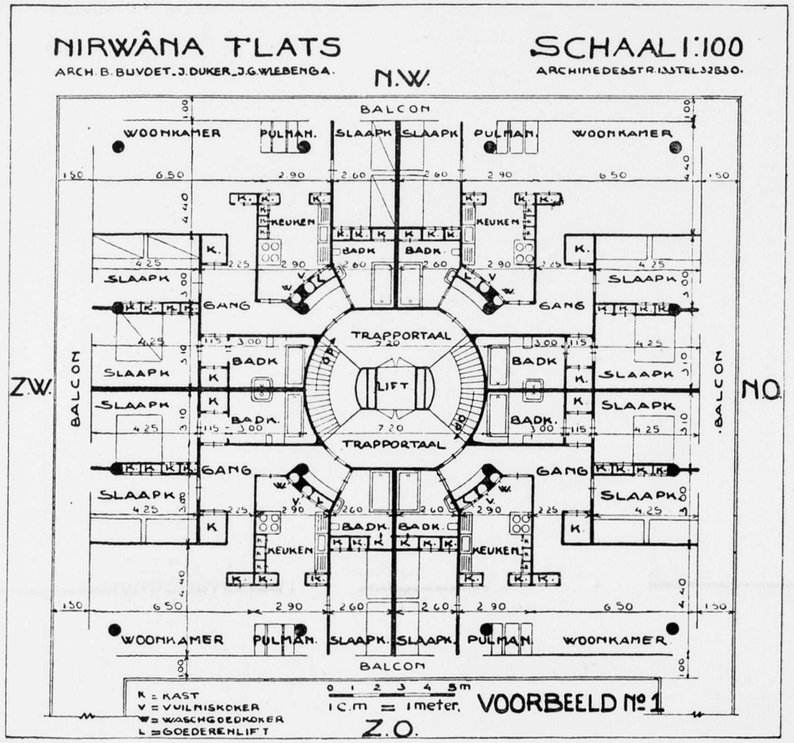

SAMENSTELLING VAN DE COMMISSIE VOOR DE INTERNATIONALE PRIJSVRAAGREGELING.

Jos. Th. J. Cuypers, Arch. B.N.A. Roermond, Voorzitter.
Mr. J. F. van Royen, 's Gravenhage.
H. L. Krop, Amsterdam.
H. van der Kloot Meyburg, Arch. B.N.A. Voorburg.
W. F. Gouwe, Directeur Instituut voor Sier- en Nijverheidskunst te 's-Gravenhage.
L. Bolle, Voorzitter Nederlandsche Kring van Beeldhouwers te Rotterdam.
C. N. van Goor, Arch. B.N.A. Rotterdam, Secretaris.

PRIJSVRAAG VOOR DE BEBOUWING VAN HET TERREIN AAN DE REINKENSTRAAT EN DEN KRANENBURGERWEG NABIJ DE LAAN VAN MEERDERVOORT TE 'S-GRAVENHAGE.

De redactie heeft van den Dienst der Stadsontwikkeling en Volkshuisvesting de beantwoording der ingekomen vragen betreffende deze prijsvraag ontvangen. Voor belangstellenden ligt deze lijst in het Bureau van den B.N.A., Weteringschans 102 ter inzage.

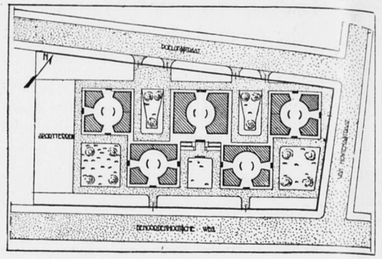

SITUATIEPLAN NIRWÂNA FLATS. ARCHITECTEN B. BYVOET, J. DUIKER EN J. G. WIEBENGA.

SPREUKEN.

DE NOODZAAK VAN HET ONNOODIGE.

Huï Dsï sprak tot Dschuang Dsï: „Gij spreekt van het onnoodige" Dschuang Dsï: „Eerst moet iemand het onnoodige erkennen, aleer men met hem van het noodige spreken kan. De aarde is wijd en groot, en toch heeft de mensch om te staan slechts zooveel plaats noodig, dat hij zijn voet daarop zetten kan. Wanneer echter onmiddellijk naast den voet een opening ontstond tot in de diepte van de onderwereld, ware hem dan de plaats waarop hij staat, nog van eenig nut?" .. Huï Dsï sprak: „Zij ware hem van geen enkel nut".
Dschuang Dsï sprak: „Daaruit blijkt duidelijk de Noodzakelijkheid van het onnoodige.

DE TOOVERPAARL.

De heer van de Gele Aarde wandelde aan gene zijde van de grenzen der wereld. Daar kwam hij op een zeer hoogen berg en overzag den kringloop van het wederkeerende. Toen verloor hij zijn tooverpaarl. Hij zond Inzicht uit, haar te zoeken, en ontving haar niet terug. Hij zond Scherpzinnigheid uit om haar te zoeken en ontving haar niet terug. Toen zond hij Zelfvergeten uit. Zelfvergeten vond haar. De heer van de Gele aarde sprak: „Zeldzaam voorwaar, dat juist Zelfvergeten instaat was, haar te vinden!"

BOUWKUNDIG WEEKBLAD EN ARCHITECTURA

COMMISSIE VAN REDACTIE: H. TH. WIJDEVELD VOORZITTER, J. P. MIERAS SECRETARIS-REDACTEUR. H. C. VERKRUYSEN REDACTEUR. C. J. BLAAUW, WIEGER BRUIN, ... , C. B. POSTHUMUS MEYJES, Ir. A. J. VAN DER STEUR. RED.-ADRES WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM, TEL. Nº. 36736 POSTGIRO Nº. 122568.
ABONNEMENTSPRIJZEN BIJ VOORUITBETALING VOOR NEDERLAND f10.—, BUITENLAND f15.— 'S JAARS. ADVERTENTIËN 1—6 REGELS f2.50, ELKE REGEL MEER f0.40. BIJ CONTRACT BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN.
UITGEVERS EN BUREAUX VOOR ADMINISTRATIE MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5, DEN HAAG.
27 AUGUSTUS 1927. **CONGRESNUMMER** Nº 35

WELKOM AAN DE BUITENLANDSCHE COLLEGA'S!

Nu bij het verschijnen van dit nummer onze collega's van de verschillende landen van Europa, onzen grond betreden, roepen wij hen een hartelijk welkom in ons midden toe!
Gij, architecten van zoovele naties, die van elkaar zooveel verschillen in geaardheid, in karakter, in temperament, en sommige Uwer zelfs in ras, gij zult bij ons bijkans gedurende een volle week vereenigd zijn, ter bespreking en ter behandeling van gewichtige vraagstukken Uw kunst en Uw beroep betreffende. Dit tezamen zijn zal geschieden in het vormverband van een „Congres".
Gij, die hier te zamen gekomen zijt, hebt blijk gegeven ruim en vooral diep te zien en de beteekenis van congressen niet te moeten geringschatten op grond van hun weinig direct tastbaar resultaat.
Gij hebt ruim gezien, omdat zonder een latent geworden resultaat, nooit een werkelijk kenbaar resultaat mogelijk zal zijn. Bovendien hebt ge diep gezien, omdat het ideaal van de architecten nooit een werkelijk tastbaar resultaat is, maar zich vervaagt in een verlangen naar geestelijke verheffing, waaraan iedere waardebepaling ten slotte vreemd is.
Het is ons, Nederlandsche architecten, een groote eer, U in ons midden te ontvangen. En, hoewel het voor den kunstenaar een verdienste is, te kunnen bogen op eigen origineele scheppingskracht, durven wij het gerust te bekennen, dat wij niet alleen de werken, die gij in verre gewesten schiep, met bewondering hebben gadegeslagen, maar dat wij ook niet ongevoelig zijn geweest voor den invloed en de inspiratie, die van Uw werken uitging. Wij schamen ons daarvoor niet, wetende dat onze eigen bouwkunst — des ondanks — een sterk nationaal karakter heeft behouden. Bovendien weten wij, en daarop zijn wij trotsch, dat onze bouwkunst U, in het buitenland, niet onverschillig heeft gelaten, en dat meermalen van U een méér waardeerend woord over ons werk werd gehoord dan in ons eigen land. Het is ons daarom een groote eer U langs onze oude en nieuwe bouwwerken te mogen rondleiden, om ze van nabij te leeren kennen. Wij hopen dat zij U een geestelijk genot mogen schenken, en na Uw thuisreis een lange aangename herinnering bij U mogen achterlaten.
Mocht U dan reeds het XIe Internationale Architectencongres voor U zelf als geslaagd willen beschouwen, wij Nederlandsche architecten zullen pas tevreden kunnen zijn, wanneer het ons zal mogen gelukken in deze week van samenzijn, de banden van vriendschap, die de beoefenaars der moederkunst tezamen moeten binden, voor altijd te hebben gelegd. Want met deze vriendschap zal behalve een menschelijk ideaal, ook in hoogste instantie de bouwkunst gediend zijn.
Het streven de bouwkunst te dienen, te doen ontwikkelen en te doen bloeien, zij ons aller doel. „Het is niet noodig te hopen om te beproeven, noch te slagen om vol te houden".
Laten wij U, geachte collega's uit het buitenland, mèt dit album, deze woorden van onzen Vader des Vaderlands ter herinnering mogen meegeven. Ter bereiking van zijn ideaal kan de architect, die steeds beproeft en nooit kan slagen, uit deze woorden steun en kracht putten.

LA BIENVENUE A NOS COLLEGUES ÉTRANGERS!

Au moment que cette édition se répand dans le pays nous souhaitons chaleureusement la bienvenue à tous nos confrères qui ont mis le pied sur le sol de notre patrie!
Vous autres architectes de différentes nations, si disparates de nature, de charactère, de tempérament et même de différentes races, vous voulez bien passer une semaine avec nous pour étudier et discuter des questions importantes qui regardent l'exercice de votre art et de votre métier. Cette réunion s'organisera pour ses occupations dans la forme d'un Congrès.
Vous tous, qui vous êtes rendus à notre invitation, vous avez fait preuve d'apprécier la valeur des congrès mieux qu'en mesurant les résultats directs, si difficiles à constater.
Vous avez le jugement large, parce que vous entendez qu'un résultat ne pourra jamais être atteint qu'après avoir passé dans l'état latent. En outre vous avez pénétré bien profondément dans l'essence, parce que l'idéal de l'architecte n'est pas dans un résultat réellement palpable, mais s'évanouit dans un désir de relèvement

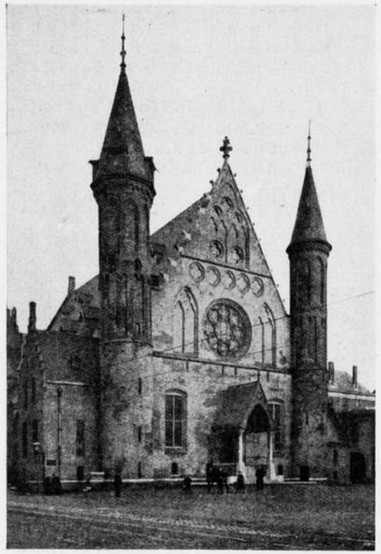

FIG. 1 EN 2.

FIG. 3

intellectuel, en dehors de toute appréciation.

Nous autres architectes des Pays-Bas estimons comme un grand honneur l'avantage de vous recevoir au milieu de nous. Quoique ce soit un avantage pour l'architecte de pouvoir se vanter de l'originalité de ses créations, nous avouons de plein gré, que nous admirons les oeuvres que vous avez créées dans des contrées lointaines, mais aussi que nous ne sommes pas restés insensibles à l'influence et l'inspiration qui émanent de vos oeuvres architecturales et n'en avons pas honte, sachant que notre architecture a conservé en dépit de ces influences appréciables, son caractère national très accentué. Du reste nous sommes fières de la certitude que notre architecture ne vous a pas laissés insensibles, et qu'une appréciation approbative nous est venue maintes fois de l'étranger quand nos propres compatriotes ne nous favorisaient pas autant. Nous apprécions donc hautement l'avantage de vous conduire devant nos oeuvres d'architecture ancienne et moderne, pour les étudier de près. Espérons qu'elles vous donneront une jouissance spirituelle et qu'elles laisseront dans votre esprit pour longtemps, après que vous serez rentrés chez vous, un souvenir agréable. Si vous voulez bien accepter déjà le XIe Congrès Internationale d'Architectes comme réussi pour vous, nous autres architectes des Pays-Bas ne pouvons être contents qu'après nous aurons réussi dans cette semaine de travail combiné, d'avoir renoué pour de bon les liens d'amitié qui doivent réunir les pratiquants de l'architecture — comme l'art qui rassemble sous son égide tous les autres. Cette amitié ne sera non seulement favorable à un idéal humain mais surtout à l'art de l'Architecture. Notre but commun est de servir l'architecture et de la faire prospérer. „Nullement n'est besoin d'espérer pour entreprendre, ni de vaincre pour persévérer".

Ces paroles de Guillaume le Taciturne — le Fondateur de notre indépendance nationale — nous vous les présentons avec cet album à vous, nos chers Collègues étrangers. L'Architecte qui essaie toujours et ne réussit jamais trouvera dans cette idée un soutien et la force pour atteindre son idéal.

EIN WILLKOMMEN DEN AUSLÄNDISCHEN KOLLEGEN!

Da beim Erscheinen dieser Nummer unsere Kollegen aus den verschiedenen Ländern Europas unseren Boden betreten, rufen wir ihnen ein herzliches Willkommen zu.

Architekten von so viel Nationen, die von einander durch Anlage, Charakter, Temperament, ja sogar durch die Rasse so verschieden sind, Sie werden fast eine Woche lang bei uns zur Besprechung und Behandlung wichtiger Ihre Kunst und Ihren Beruf betreffender Fragen vereinigt sein. Dieses Zusammensein soll in der Form eines „Kongresses" stattfinden.

Sie alle, die hier zusammengekommen sind, haben gezeigt einen weiten Blick und vor allem gute Einsicht zu haben, dass die Bedeutung von Kongressen trotz ihrer geringen direkt greifbaren Resultate nicht geringzuschätzen ist.

Sie haben weit gesehen, da ohne ein latent gewordenes Resultat niemals ein wirklich konkretes Resultat möglich sein wird. Ausserdem haben Sie tief gesehen, weil das Ideal des Architekten niemals ein wirklich greifbares Resultat ist, sondern sich verflüchtigt in ein Verlangen nach geistiger Erhebung dem schliesslich jede Wertbestimmung fremd ist.

Es ist für uns niederländische Architekten eine grosse Ehre, Sie in unserer Mitte zu empfangen. Und, obwohl für den Künstler ein Verdienst darin liegt, sich einer eigenen originellen Schöpfungskraft rühmen zu können, wagen wir ruhig zu bekennen, dass wir nicht nur die Werke, die Sie in fernen Gebieten schufen, mit Bewunderung betrachtet haben, sondern

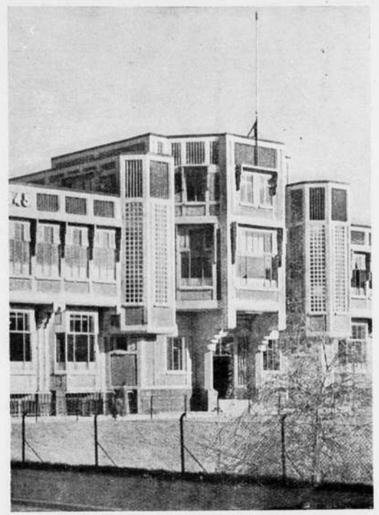

FIG. 4 EN 5.

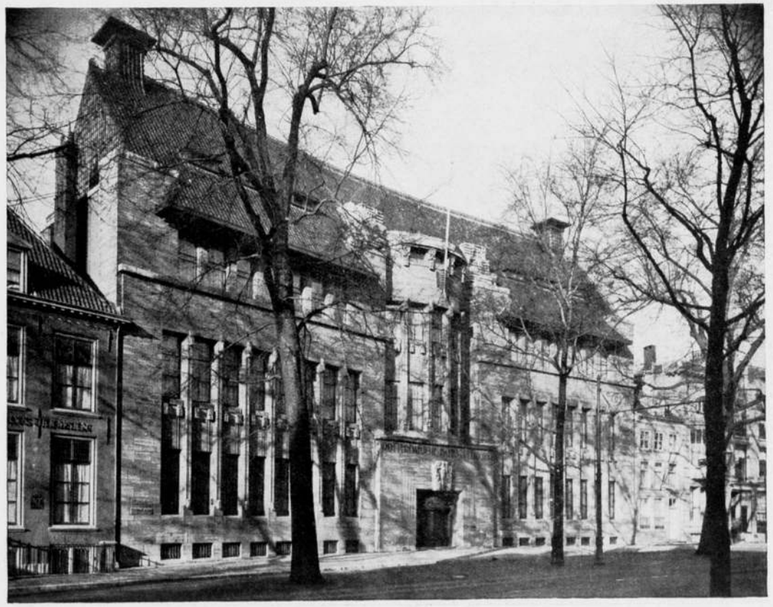

FIG. 6

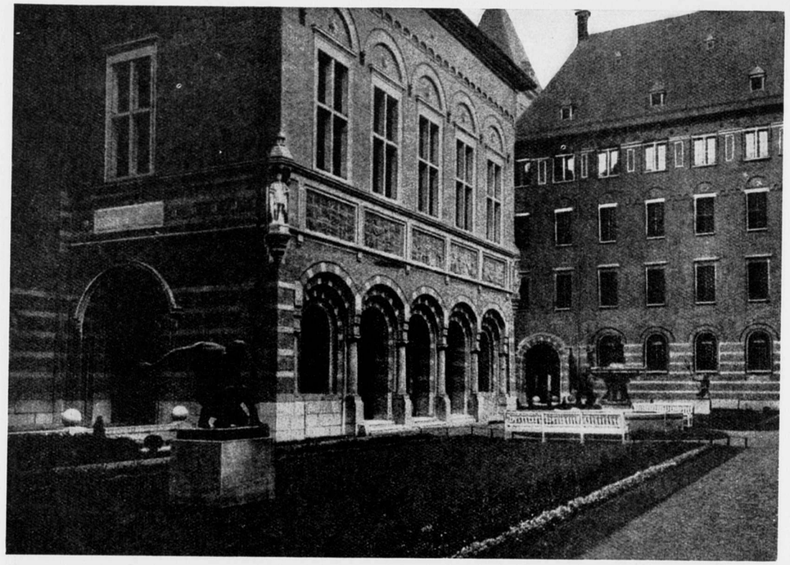

FIG. 7

FIG. 8

dass wir auch nicht unempfindlich waren für den Einfluss und die Inspiration, die von Ihren Werken ausging. Wir schämen und dessen nicht, da wir wissen dass unsere eigene Baukunst — trotzdem — einen stark nationalen Charakter bewahrt hat. Ausserdem wissen wir und sind stolz darauf, dass unsere Baukunst Sie im Auslande nicht gleichgültig gelassen hat und dass häufig bei Ihnen mehr Anerkennung über unser Werk laut wurde, als in unserem eigenen Lande. Es ist uns darum eine grosse Ehre, Sie zu unseren alten und neuen Bauwerken führen zu dürfen, damit Sie sie aus der Nähe kennen lernen. Wir hoffen, dass sie Ihnen einen geistigen Genuss bieten und nach Ihrer Rückreise eine langdauernde angenehme Erinnerung bei Ihnen zurücklassen mögen.

Wenn Sie für sich dann bereits den XI. Int. Arch. Kongress als gelungen bezeichnen wollen, wir niederländische Architekten werden erst dann zufrieden sein können, wenn es uns in dieser Woche des Zusammenseins gelingen wird, die Bande der Freundschaft, die die Ausüber der Mutterkunst vereinigen müssen, für immer gelegt zu haben. Denn mit dieser Freundschaft soll ausser einem menschlichen Ideal in höchster Instanz auch der Baukunst gedient werden.

Das Streben, der Baukunst zu dienen, sie zur Entwicklung und Blüte zu bringen, sei unser aller Ziel „Es ist weder nötig zu hoffen, zu versuchen, noch Erfolg zu haben, um durchzuhalten".

Gestatten Sie uns, verehrte Kollegen aus dem Ausland, Ihnen zugleich mit diesem Album diese Worte des Vaters unsres Vaterlandes zur Erinnerung mitgeben. Zur Erreichung seines Ideals kann der Architekt, der stets versucht und niemals Erfolg erzielen kann, aus diesen Worten Stütze und Kraft schöpfen.

WELCOME TO OUR FOREIGN COLLEAGUES!

Where with the publishing of this issue, colleagues from various foreign countries

set foot on our soil, we gladly welcome them most heartily in our midst.

You architects of many nations, different from each other in character, spirit and nature, some of you even in race, you will be assembled here and with us during almost an entire week in order to discuss and treat of important problems relating to your art and profession.

This reunion will take place in the form of a „congress". Those who have gathered here, prove to be of broad and wide vision and they do not belong to those who deride the significance of a congress, because of its few immediate results.

Your vision has been broad, because without latent results, no real results are possible. Your vision has also been wide, because the ideal of an architect is never a concrete result, but rather a desire for spiritual elevation of which it is extremely difficult to appraise the exact value.

We, Dutch Architects, consider it a singular honour to welcome you in our midst. Although it is the meritorious desire of every artist to be able to boast of his own original creative force, we readily admit that we not only admired what you created in far-off countries, but neither did we remain untouched by the influence and inspiration emanating therefrom. We are not ashamed to concede that our own architecture has retained its pronounced national character. We are also aware, and proudly admit, that our architecture has not been viewed with indifference abroad and oft times more appreciation of our efforts has been vouchsafed us by you than by our own countrymen.

We feel exceedingly honoured to be able to guide you along our edifices in order that you may get closer acquainted with our past and present. We fondly hope that after your homeward journey has been accomplished, there shall still dwell with you the remembrance of the joy it has given you.

Should you yourselves consider this as the crowning event of the XIth. Inter-

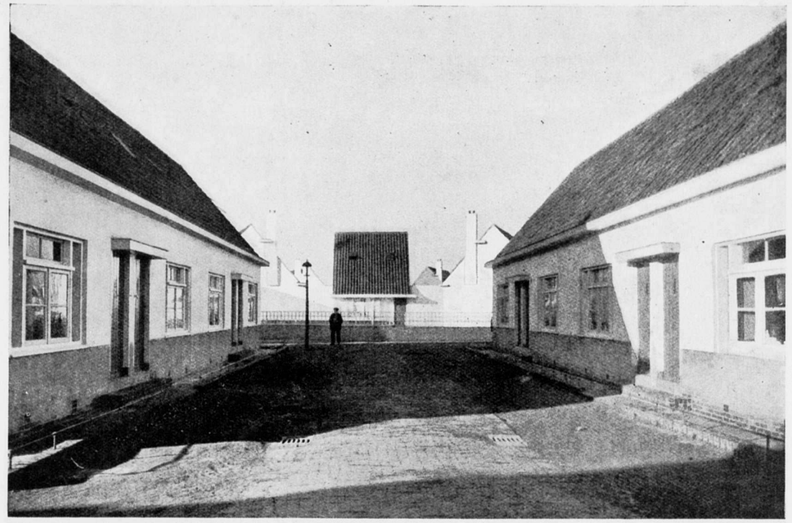

FIG. 9

FIG.10

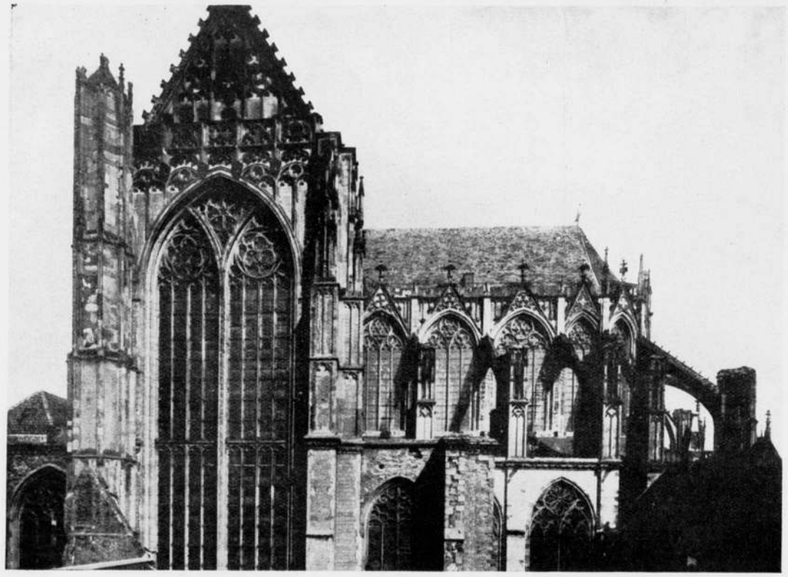

FIG.11

FIG.12

national Congress of Architects, we, Dutch Architects, shall not be content if it has not been our privelege to make more lasting the ties which should unite forever all those who practise the mother-art. Because this fellowship shall not only be propitious to the furtherance of purely human ideals, but also of the art of architecture in its highest instance.

Striving to serve the architectural art shall be our common purpose as well as its development and growth.

„Trust, effort or success are not essential in order to persevere."

It is this maxim of our national hero and Father of his country which together with this album we would have you carry home and remember.

The architect who forever tries without ever succeeding may derive solace and support from this maxim when he sets out to reach his ideals.

SIATE I BENVENUTI, O COLLEGHI FORESTIERI!

A mezzo di questo numero diamo ai nostri Colleghi delle diverse Nazioni d'Europa un cordiale saluto di benvenuti fra noi.

Per circa un' intera settimana vi riunite te qui, architetti di tante Nazioni, di variante indole, carattere, temperamento e alcuni anche, di razza, allo scopo di discutere e di trattare importanti questioni riguardanti la vostra arte ed il vostro mestiere.

E questa riunione avverrà sotto forma di „Congresso".

Voi tutti qui radunati, avete dato prova di vedere ampiamente, e sopratutto profondamente e di non dare poca importanza al significato dei congressi, in base ai pochi loro tangibili risultati diretti.

Voi avete ampiamente visto, perchè per dar prova di un vero risultato è necessario il sentimento del latente risultato.

Inoltre avete profondamente visto, perchè l'ideale degli architetti non è esternabile in una prova tangibile, bensì si confonde in un desiderio indefinibile di elevazione intellettuale.

Siamo veramente onorati di accogliervi fra noi e, sebbene sia un merito per l'artista di poter piegarsi alla propria originale forza creatrice, dobbiamo riconoscere di aver contemplato con ammirazione, non solo i lavori che avete creato nelle lontane Regioni, ma siamo stati sensibili all'influenza ed all'ispirazione che si diffuse dai lavori stessi. E con questo non intendiamo umiliarci, ben sapendo che la nostra architettura, nonostante ciò, ha mantenuto un carattere profondamente nazionale. Sappiamo, e di questo siamo orgogliosi, che all'estero la nostra architettura non vi ha lasciati indifferenti e che da voi, più che dai nostri connazionali è stata indirizzata una parola di aprezzamento al nostro lavoro.

E pertanto siamo molto tenuti di poter vi accompagnare attraverso le nostre vecchie e nuove costruzioni nell'intento di far vele conoscere da presso, nella speranza che voi possiate ritrarne un godimento spirituale di cui vi resti un lungo gradito ricordo.

Pur volendo benevolmente ritenere come riuscito l' XIo Congresso Internazionale degli Architetti, noi, Architetti olandesi, ci potremo dichiarare soddisfatti soltanto allorchè saremo giunti ad allacciare per sempre con voi quei vincoli d'amicizia che gli studiosi dell' arte moderna devono raggiungere. Per parte nostra riteniamo che questa amicizia, ad eccezione di un umano ideale, potrà essere utile alla nostra arte. Le nostre alte aspirazioni sono di servire l'architettura, di svilupparla e di farla fiorire, perchè: „Non è necessario sperare o sperimentare, nè riuscire per perseverare".

Permetteteci, Egregi Colleghi forestieri, di offrir vi questo album in memoria delle parole dettate dai nostri Padri. Da esse tutti gli Architetti possono ricavare l'appoggio e la forza a cui anelano ardentemente invano per raggiungere il loro ideale.

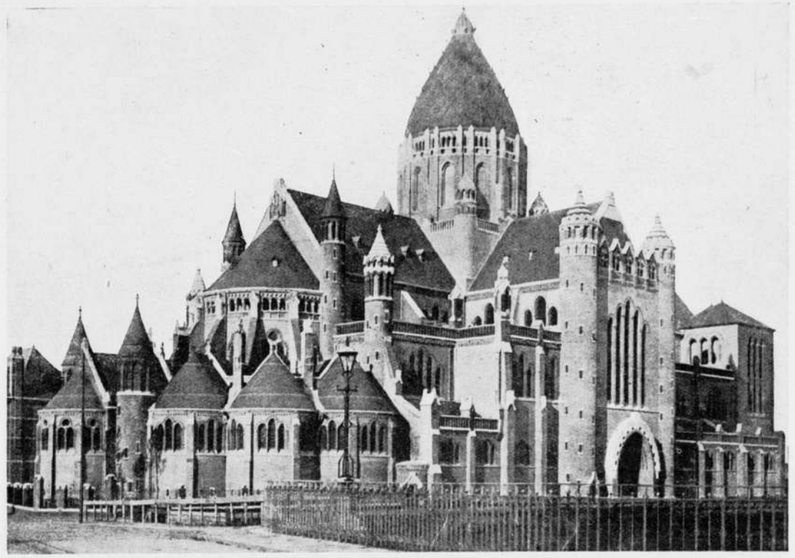

FIG.13

FIG.14

FIG.15

FIG.16

FIG.17
FIG.18

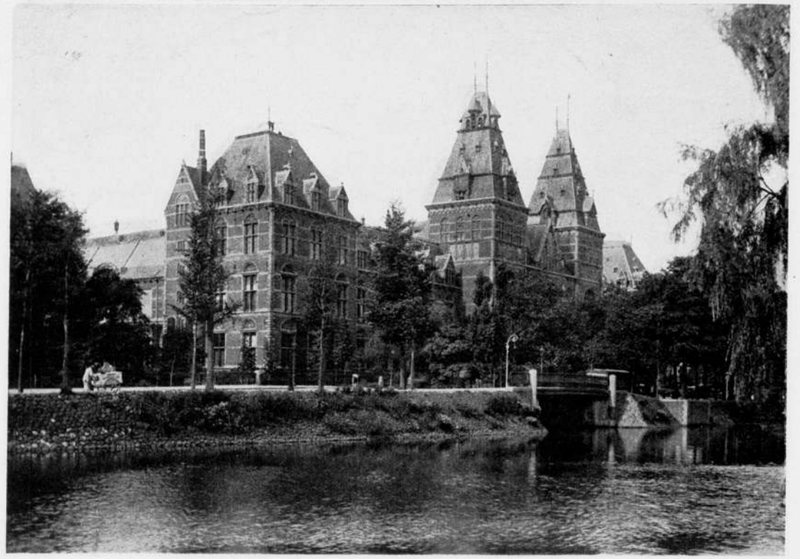

FIG.19

TOELICHTINGEN OP DE AFBEELDINGEN.

Fig. 1. De „Ridderzaal" te 's-Gravenhage.
Fig. 2. „St. Paschalis Baylon" Kerk te 's-Gravenhage. Arch. A. J. Kropholler, B.N.A.
Fig. 3. Vredespaleis te 's-Gravenhage. Arch. L. M. Cordonnier en Prof. Ir. J. A. G. van der Steur.
Fig. 4. Kantoorgebouw „De Nederlanden van 1845" te 's-Gravenhage. Arch. Dr. H. P. Berlage, B.N.A.
Fig. 5. Warenhuis „De Bijenkorf" te 's-Gravenhage. Arch. P. Kramer, B.N.A.
Fig. 6. Bankgeb. „Rotterdamsche Bankvereeniging" te 's-Gravenhage. Arch. Ir. H. F. Mertens, B.N.A.
Fig. 7. Binnenplaats Stadhuis te Rotterdam. Arch. Prof. Henri Evers.
Fig. 8. Tuindorp „Vreewijk" bij Rotterdam. Arch. Prof. Ir. M. J. Granpré Molière, Ir. J. P. Verhagen en A. J. Th. Kok.
Fig. 9. Woningbouw „Oud Mathenesse" te Rotterdam. Arch. J. J. P. Oud.
Fig. 10. Woonhuis te Rotterdam. Arch. Albert Otten, B.N.A.
Fig. 11. Dom te Utrecht. Prof. Dr. Ir. D. F. Slothouwer, B.N.A., Architect van de restauratie.
Fig. 12. Woningbouw „Daal en Berg" te 's-Gravenhage. Architect Jan Wils, B.N.A.
Fig. 13. „St. Bavokerk" te Haarlem. Arch. Ir. Jos. Th. J. Cuypers, B.N.A.
Fig. 14. Ingang Hoofdgebouw Technische Hoogeschool te Delft.
Fig. 15. Beurs te Amsterdam. Arch. Dr. H. P. Berlage, B.N.A.
Fig. 16. Gebouw „Nederlandsche Handel Maatschappij" te Amsterdam. Arch. K. P. C. de Bazel †.
Fig. 17. Gevel uit het jaar 1689, te Amsterdam.
Fig. 18. Grachtengezicht te Amsterdam.
Fig. 19. Het Rijksmuseum te Amstrdam. Arch. Dr. P. H. J. Cuypers †.
Fig. 20. Scheepvaarthuis te Amsterdam. Arch. J. M. van der Mey.
Fig. 21. Woningbouw te Amsterdam. Arch. Ir. Jan Gratama, B.N.A.

Fig. 22. Woningbouw te Amsterdam. Arch. M. de Klerk †.
Fig. 23. Woningbouw aan den Hoofdweg te Amsterdam. Arch. H. Th. Wijdeveld, B.N.A.
Fig. 24. Woningbouw aan de Jan Evertsenstraat te Amsterdam. Arch. J. F. Staal, B.N.A.
Fig. 25. Schoolgebouw te Hilversum. Arch. W. M. Dudok, B.N.A.
Fig. 26. Villa te Hilversum. Arch. J. W. Hanrath, B.N.A.
Fig. 27. Uitbreiding Stadhuis te Amsterdam. Bureau van den Stadsarchitect.

EXPLICATIONS DES ILLUSTRATIONS.

Fig. 1. Le „Ridderzaal" à la Haye.
Fig. 2. Eglise „St. Paschale Baylon" à la Haye, Arch. A. J. Kropholler, B.N.A.
Fig. 3. „Palais de la Paix" à la Haye, Arch. L. M. Cordonnier et Prof. Ir. J. A. G. van der Steur.
Fig. 4. Bureau de la Société d'Assurance sur la vie "de Nederlanden van 1845", à la Haye, Arch. Dr. H. P. Berlage, B.N.A.
Fig. 5. „De Bijenkorf" à la Haye, Arch. P. Kramer, B. N.A.
Fig. 6. Banque „Rotterdamsche Bankvereeniging" à la Haye, Arch. Ir. H. F. Mertens, B.N.A.
Fig. 7. Cour de l'Hotel de Ville à Rotterdam, Arch. Prof. Henri Evers.
Fig. 8. Cité-Jardin „Vreewijk" à Rotterdam, Arch. Prof. Ir. M. J. Granpré Molire, Ir. J. P. Verhagen en A. J. Th. Kok.
Fig. 9. Maison d'habitation „Oud Mathenesse" à Rotterdam, Arch. J. J. P. Oud.
Fig. 10. Maison à Rotterdam, Arch. Albert Otten, B.N.A.
Fig. 11. Cathédrale àUtrecht, Prof. Dr. Ir. D. F. Slothouwer, B.N.A., Architecte de la restauration.
Fig. 12. Maison d'habitations „Daal en Berg" à la Haye, Arch. Jan Wils, B.N.A.
Fig. 13. Cathédrale „St. Bavo" à Haarlem, Arch. Ir. Jos. Th. J. Cuypers, B.N.A.
Fig. 14. Entrée de l'édifice principal de

FIG. 20
EN 21

FIG. 22

3. 23

FIG. 24

l'Ecole Supérieure de Technique à Delft.
Fig. 15. La Bourse à Amsterdam, Arch. Dr. H. P. Berlage, B.N.A.
Fig. 16. Bureaux de la „Nederlandsche Handel Maatschappij" à Amsterdam, Arch. K. P. C. de Bazel †.
Fig. 17. Façade ancienne de 1689 à Amsterdam.
Fig. 18. Vieux ponts et canals à Amsterdam.
Fig. 19. Le Musée Nationale à Amsterdam, Arch. Dr. P. J. H. Cuypers †.
Fig. 20. Bureau de la Société de la Navigation à Amsterdam, Arch. J. M. van der Mey.
Fig. 21. Maison d'habitation à Amsterdam, Arch. Ir. Jan Gratama, B.N.A.
Fig. 22. Maison d'habitation à Amsterdam, M. de Klerk †.
Fig. 23. Maisons d'habitation à Amsterdam, Arch. H. Th. Wijdeveld, B.N.A.
Fig. 24. Maisons d'habitation à Amsterdam, Arch. J. F. Staal, B.N.A.
Fig. 25. Ecole à Hilversum, Arch. W. M. Dudok, B.N.A.
Fig. 26. Maison de Campagne à Hilversum, Arch. J. W. Hanrath, B.N.A.
Fig. 27. L'entension de l'Hotel de Ville à Amsterdam, Bureau de l'Architecte municipal.

VERZEICHNIS DER ABBILDUNGEN

Fig. 1. Der „Ridderzaal" im Haag.
Fig. 2. Kirche „St. Paschalis Baylon" im Haag. Arch. A. J. Kropholler, B.N.A.
Fig. 3. Friedenpalast im Haag. Arch. L. M. Cordonnier und Prof. Ir. J. A. G. v. d. Steur.
Fig. 4. Bürogebäude der „de Nederlanden van 1845" im Haag, Arch. Dr. H. P. Berlage, B.N.A.
Fig. 5. Warenhaus „De Bijenkorf" im Haag, Arch. P. Kramer, B.N.A.
Fig. 6. Bankgebäude „Rotterdamsche Bankvereeniging" im Haag, Arch. Ir. H. F. Mertens, B.N.A.
Fig. 7. Hof des Rathauses in Rotterdam, Arch. Prof. Henri Evers.
Fig. 8. Siedlung „Vreewijk" in Rotterdam, Arch. Prof. Ir. M. J. Granpré Molière, Ir. J. P. Verhagen und A. J. Th. Kok.
Fig. 9. Siedlung „Oud Mathenesse" in Rotterdam, Arch. J. J. P. Oud.
Fig. 10. Wohnhaus in Rotterdam, Arch. Albert Otten, B.N.A.
Fig. 11. Dom in Utrecht, Prof. Dr. Ir. D. F. Slothouwer, Architekt der Wiederherstellung.
Fig. 12. Siedlung „Daal en Berg" im Haag, Arch. Jan Wils, B.N.A.
Fig. 13. Dom „St. Bavo" in Haarlem, Arch. Ir. Jos. Th. J. Cuypers, B.N.A.
Fig. 14. Haupteingang der „Technischen Hoch-Schule" in Delft.
Fig. 15. Börse in Amsterdam, Arch. Dr. H. P. Berlage, B.N.A.
Fig. 16. Bürogebäude „Nederlandsche Handel Maatschappij" in Amsterdam, Arch. K. P. C. de Bazel †.
Fig. 17. Eine Fassade aus dem Jahre 1689 in Amsterdam.
Fig. 18. Alte Brücke über den Keizersgracht in Amsterdam.
Fig. 19. Reichsmuseum in Amsterdam, Arch. Dr. P. J. H. Cuypers †.
Fig. 20. Schiffartgebäude in Amsterdam, Arch. J. M. v. d. Mey.
Fig. 21. Wohnhäuse in Amsterdam, Arch. Ir. Jan Gratama, B.N.A.
Fig. 22. Wohnhäuser in Amsterdam, Arch. M. de Klerk †.
Fig. 23. Wohnhäuser in Amsterdam. Arch. H. Th. Wijdeveld, B.N.A.
Fig. 24. Wohnhäuser in Amsterdam. Arch. J. F. Staal, B.N.A.
Fig. 25. Schulgebäude in Hilversum. Arch. W. M. Dudok, B.N.A.
Fig. 26. Landhaus in Hilversum. Arch. J. W. Hanrath, B.N.A.
Fig. 27. Neubau am Amsterdamer Rathaus, Stadtbaurat.

SPECIFICATIONS OF THE ILLUSTRATIONS.

Fig. 1. „Ridderzaal", the Hague.
Fig. 2. Church of „St. Paschalis Baylon",

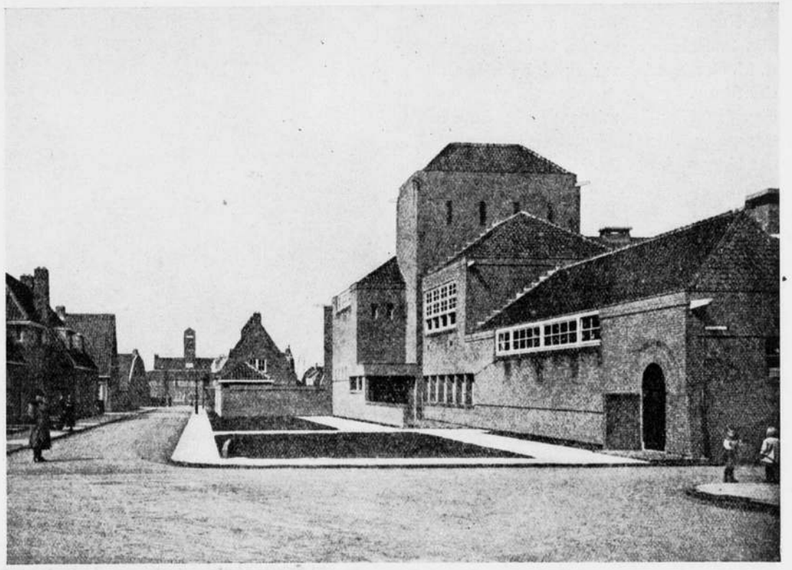

FIG. 2

FIG. 2

the Hague. Arch. A. J. Kropholler, B.N.A.
Fig. 3. Palace of Peace, the Hague, Arch. L. M. Cordonnier and Prof. Ir. J. A. G. van der Steur.
Fig. 4. Office-Premises of the Insurance Company „De Nederlanden van 1845", the Hague, Arch. Dr. H. P. Berlage, B.N.A.
Fig. 5. „Bijenkorf" Stores, the Hague, Arch. P. Kramer, B.N.A.
Fig. 6. Office-Premises „Rotterdamsche Bankvereeniging", the Hague, Arch. Ir. H. F. Mertens, B.N.A.
Fig. 7. Court-yaed of the Town-hall in Rotterdam, Arch. Prof. Henri Evers.
Fig. 8. Garden City „Vreewijk" near Rotterdam, Arch. Prof. Ir. M. J. Granpré Molière, Ir. J. P. Verhagen and A. J. Th. Kok.
Fig. 9. Dwellinghouses „Oud-Mathenesse" in Rotterdam, Arch. J. J. P. Oud.
Fig. 10. House in Rotterdam, Arch. Albert Otten, B.N.A.
Fig. 11. Cathedral at Utrecht, Prof. Dr. Ir. D. F. Slothouwer, B.N.A., architect of the restoration.
Fig. 12. Dwellinghouses „Daal en Berg", the Hague, Arch. Jan Wils, B.N.A.
Fig. 13. Church of „St. Bavo" at Haarlem, Arch. Ir. Jos. Th. J. Cuypers, B.N.A.
Fig. 14. Entrance of the principal building of the Technical Highschool, at Delft.
Fig. 15. The Exchange in Amsterdam, Arch. Dr. H. P. Berlage, B.N.A.
Fig. 16. Office Premises of the Netherland Trading Company in Amsterdam, Arch. K. P. C. de Bazel †.
Fig. 17. Facade dating of 1689 in Amsterdam.
Fig. 18. Old bridges and canals in Amsterdam.
Fig. 19. The National Museum in Amsterdam, Arch. Dr. P. H. J. Cuypers †.
Fig. 20. Office Premises „Het Scheepvaarthuis" in Amsterdam, Arch. J. M. van der Mey.
Fig. 21. Dwellinghouses in Amsterdam, Arch. Ir. Jan Gratama, B.N.A.
Fig. 22. Dwellinghouses in Amsterdam, Arch. M. de Klerk †.
Fig. 23. Dwellinghouses in Amsterdam,

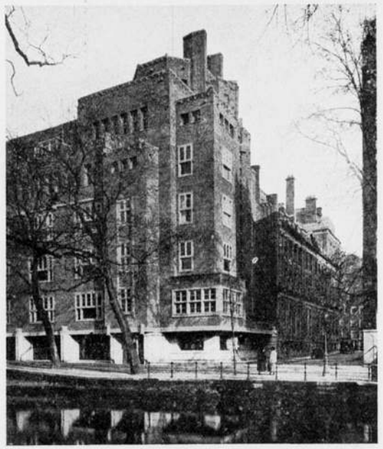

Arch. H. Th. Wydeveld, B.N.A.
Fig. 24. Dwellinghouses in Amsterdam, Arch. J. F. Staal, B.N.A.
Fig. 25. School Premises at Hilversum, Arch. W. M. Dudok, B.N.A.
Fig. 26. Country House at Hilversum, Architect J. W. Hanrath, B.N.A.
Fig. 27. Extension Town-Hall in Amsterdam, Office of the Town-Architect.

INDICE DELL' ILLUSTRAZIONI.

Fig. 1. „Ridderzaal" L'Aia.
Fig. 2. Chiesa „St. Pasquale Baylon" L'Aia. Arch. A. J. Kropholler, B.N.A.
Fig. 3. Palazzo della Pace, L'Aia. Arch. L. M. Cordonnier e Prof. Ing. J. A. G. van der Steur.
Fig. 4. Uffici della Soc. Assicur „de Nederlanden van 1845", L.Aia. Arch. Dott. H. P. Berlage, B.N.A.
Fig. 5. Grande Magazzino „de Bijenkorf", L'Aia. Arch. P. Kramer, B.N.A.
Fig. 6. Palazzo di Banca „Rotterdamsche Bankvereeniging". Arch. Ing. H. F. Mertens, B.N.A.
Fig. 7. Cortile del Municipio Rotterdam. Arch. Prof. Henri Evers.
Fig. 8. Citta-Giardino „Vreewijk" presso Rotterdam. Arch. Prof. Ing. M. J. Granpré Molière, Ing. J. P. Verhagen en A. Th. J. Kok.
Fig. 9. Abitazione popolare „Oud Mathenesse" Rotterdam. Arch. J. J. P. Oud.
Fig. 10. Stabile Signorile in Rotterdam. Arch. Albert Otten, B.N.A.
Fig. 11. Duomo di Utrecht. Prof. Dr. Ing. D. F. Slothouwer, Architetto di ristorazione.
Fig. 12. Casa d'abitazione „Daal en Berg" a L'Aia. Arch. Jan Wils, B.N.A.
Fig. 13. Chiesa San Bavo a Haarlem. Arch. Ing. Jos. Th. J. Cuypers, B.N.A.
Fig. 14. Ingresso alla Scuola Supériore Tecnica a Delft.
Fig. 15. Borsa di Amsterdam. Arch. Dott. H. P. Berlage, B.N.A.
Fig. 16. Palazzo di Soc. Mercantile Olandese, in Amsterdam. Arch. K. P. C. de Bazel †.
Fig. 17. Facciata dell' anno 1689.
Fig. 18. Veduto di un Canale in Amsterdam.
Fig. 19. Museo Nazionale Amsterdam. Arch. Dott. P. J. H. Cuypers †.
Fig. 20. Palazzo Navigazione, Amsterdam. Arch. J. M. van der Mey.
Fig. 21. Casa d'abitazione, Amsterdam. Arch. Ing. Jan Gratama, B.N.A.
Fig. 22. Casa d'Abitazione Amsterdam. Arch. M. de Klerk †.
Fig. 23. Casa d'Abitazione Amsterdam. Arch. H. Th. Wijdeveld, B.N.A.
Fig. 24. Casa d'Abitazione Amsterdam. Arch. J. F. Staal, B.N.A.
Fig. 25. Scuola elementare a Hilversum. Arch. W. M. Dudok, B.N.A.
Fig. 26. Villino a Hilversum. Arch. J. W. Hanrath, B.N.A.
Fig. 27. Ampliazione del Municipio, Amsterdam. Ufficio dell' Architetto Municipale.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD EN ARCHITECTURA
COMMISSIE VAN REDACTIE: H. TH. WIJDEVELD VOORZITTER, J. P. MIERAS SECRETARIS-REDACTEUR. H. C. VERKRUYSEN REDACTEUR. C. J. BLAAUW, WIEGER BRUIN, ... , C. B. POSTHUMUS MEYJES, IR. A. J. VAN DER STEUR. RED.-ADRES WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM, TEL. Nº. 36736 POSTGIRO Nº. 122568.
ABONNEMENTSPRIJZEN BIJ VOORUITBETALING VOOR NEDERLAND f 10.—, BUITENLAND f 15.— 'S JAARS. ADVERTENTIËN 1—6 REGELS f 2.50, ELKE REGEL MEER f 0.40. BIJ CONTRACT BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN.
UITGEVERS EN BUREAUX VOOR ADMINISTRATIE MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5, DEN HAAG.
3 SEPTEMBER 1927. Nº 36

EENE BELANGWEKKENDE UITSPRAAK VAN HET HOF TE AMSTERDAM.

Op eene recente rechterlijke beslissing, welke geacht mag worden voor architecten van groot belang te zijn, wensch ik in de kolommen van dit blad de aandacht te vestigen. Het betreft een arrest van het Hof te Amsterdam d.d. 19-1-1927, gepubliceerd in W. v. h. Recht d.d. 22-7-'27 en betreft de procedure tusschen den architect, den heer H. Th. Wijdeveld en de N.V. Panorama-Maatschappij te Amsterdam.
De feiten in deze procedure kwamen in hoofdzaak neer op het volgende: In het jaar 1921 kreeg de architect de heer Wijdeveld van de Panorama-Maatschappij opdracht tot het maken van een plan voor de verbouwing van het bekende Panorama-gebouw aan de Plantage Middenlaan te Amsterdam tot een volksschouwburg met ongeveer 2000 zitplaatsen. Aan deze opdracht gaf de heer Wijdeveld uitvoering, doordien hij reeds na korten tijd de door hem vervaardigde teekeningen van een voorloopig ontwerp voor de bedoelde verbouwing ter beschikking van de Panorama-Maatschappij stelde. Deze laatste liet daarop lichtdrukken van de teekeningen vervaardigen ten behoeve van de leden der Amsterdamsche Kunstcommissie, terwijl het plan vervolgens ter fine van goedkeuring bij Burgemeester en Wethouders van Amsterdam werd ingediend. Vervolgens had eene bespreking plaats tusschen de Panorama-Mij., den heer Wijdeveld en de Kunstcommissie. Daarna maakte de heer Wijdeveld,

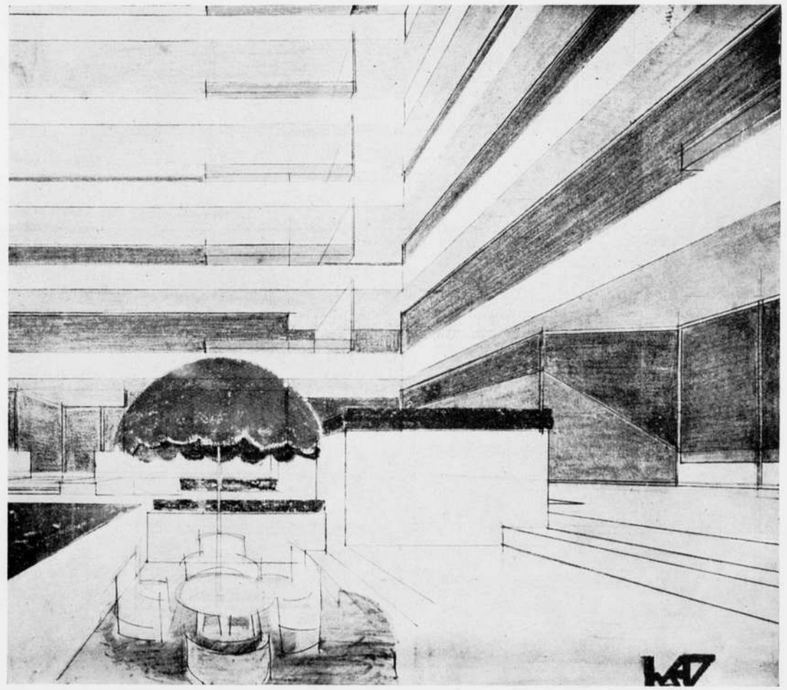

ARCH. B. BIJVOET, J. DUIKER EN J. G. WIEBENGA. NIRWANA FLATS DEN HAAG.

ingevolge opdracht van de Panorama-Mij., eene gedetailleerde kosten-begrooting op, welke sloot met een bedrag van anderhalf millioen gulden, zulks overeenkomstig de gecubeerde begrooting, welke reeds vroeger door den heer Wijdeveld was ingediend. Vervolgens werden voorloopig ontwerp en kosten-begrooting bij het Gemeente-Bestuur van Amsterdam ingediend, waarna de gevraagde toestemming tot de verbouwing werd verleend.
Tot eene uitvoering van deze plannen is het nooit gekomen. Degene, die in Amsterdam niet geheel „vreemdeling in Jeruza-

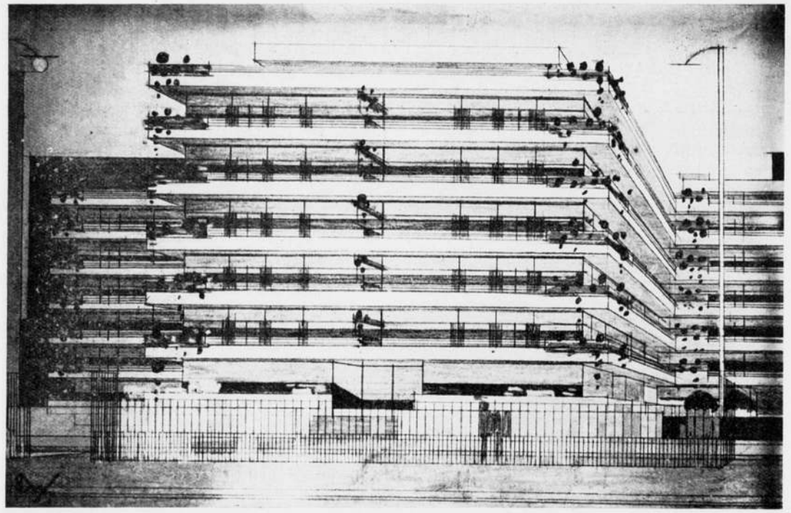

iem" is zal weten, dat men het schilderdoek „Jeruzalem" en daarna andere voorstellingen in het Gebouw Panorama op dezelfde wijze als weleer kan bewonderen. Tot eene verbouwing is het nooit gekomen. Tot zoover de feiten.

De heer Wijdeveld diende daarna voor het door hem vervaardigde voorloopig ontwerp, definitief ontwerp en kosten-begrooting zijne declaratie bij de Panorama-Mij. in en zulks geheel volgens den tabel voor de berekening van architecten-honorarium vastgesteld door de Mij. tot bevordering van Bouwkunst.

Deze declaratie werd door de Panorama-Mij. niet voldaan, waarna de heer Wijdeveld tot dagvaarding overging.

Alvorens de diverse verweermiddelen van de Panorama-Mij. te bespreken, zij medegedeeld dat de Rechtbank bij vonnis d.d. 27 Juni 1924 de vordering van den heer Wijdeveld toewees tot een bedrag ad ƒ 3200.—, zijnde ƒ 3000.— voor salaris en ƒ 200.— voor verschotten. De Rechtbank meende geen hooger bedrag te mogen toewijzen, omdat zij meende, dat slechts een v o o r l o o p i g ontwerp en slechts een g l o b a l e kosten-begrooting door den heer Wijdeveld waren gemaakt.

Het laat zich hooren, dat de heer Wijdeveld bezwaar had zich bij dit vonnis der Rechtbank neerteleggen en zich hiertegen van hooger beroep bij het Hof voorzag.

Het loont de moeite na te gaan, hoe de diverse verweermiddelen van de Panorama-Mij. stuk voor stuk door het Hof worden gewogen en te licht bevonden.

In de eerste plaats ontkende de Panorama-Mij. ooit eenige opdracht aan den heer Wijdeveld te hebben verstrekt om een voorloopig ontwerp te maken.

Dit verweer werd aanstonds door het Hof op grond van diverse schriftelijke bewijsstukken ter zijde gesteld. Ik zal den lezer de opsomming van deze bewijsstukken besparen, omdat deze, gelijk vanzelf spreekt, alleen voor het concrete geval beteekenis hebben.

Van meer algemeene strekking zijn echter de verdere verweermiddelen en de daaraan door het Hof gewijde woorden. Zoo beweerde de Panorama-Mij. verder, dat, wanneer de gegeven opdracht al mocht komen vast te staan, dit den heer Wijdeveld toch niet zou baten, daar de architect voor het uitsluitend vervaardigen van een v o o r l o o p i g ontwerp g e e n recht op loon heeft, tenzij uitdrukkelijk het tegendeel zij overeengekomen. Tot staving van deze stelling beriep de Panorama-Mij. zich op art. 4 van den Honorarium-tabel, uitgave 1915, welk artikel een scherp onderscheid zou maken tusschen „voorloopig ontwerp" en „ontwerp" en alleen voor geval een „ontwerp" niet wordt uitgevoerd eene honorariumregeling zou behelzen. Hieruit werd a contrario afgeleid, dat geen loon verschuldigd zou zijn indien slechts een „voorloopig ontwerp" was vervaardigd. De Panorama-Mij. trachtte deze stelling ingang te doen vinden met het betoog, dat de patroon eerst n a het ontvangen van het „voorloopig ontwerp" beoordeelen kan of het werk hem bevalt, terwijl de architect het in zijn macht zoude hebben zijn loon naar goeddunken op te voeren door een geheel buiten de grenzen der opdracht liggend ontwerp te maken en een belachelijk hooge bouwsom te begrooten.

Het Hof heeft dit standpunt kort en krachtig als onjuist afgewezen in de navolgende woorden:

„dat (immers) iemand die de diensten van „een architect als zoodanig oproept, door „die enkele daad rechtens de verplichting „aanvaardt hem loon te betalen voor zijn „arbeid en de architect alleen dán op hoop „van zegen werkt, wanneer zulks uitdruk-„kelijk zoude zijn overeengekomen."

Het bovenvermelde betoog, dat de architect zijn loon al heel gemakkelijk naar eigen goeddunken zou kunnen opvoeren, werd afgewezen omdat iedere overeenkomst t e g o e d e r t r o u w moet worden uitgevoerd en in het onderhavig geval van eenige kwade trouw bij den architect niet was gebleken.

Ook het beroep op de tegenstelling tusschen „voorloopig ontwerp" en „ontwerp" in art. 4 van den Honorarium-tabel werd door het Hof ter zijde gesteld, daar integendeel de vermelding in dezen tabel van telkens een afzonderlijk percentage als loon voor de vervaardiging van een „voorloopig ontwerp" geen zin zou hebben, indien deze werkzaamheid nimmer voor afzonderlijke belooning in aanmerking kwam. Ook wees het Hof in dit verband nog op de beteekenis van de artt. 2 en 3 van den tabel.

De hoofdvraag van de procedure was tenslotte, of de heer Wijdeveld voor de vervaardiging van het voorloopig ontwerp op de basis van den Honorarium-tabel de somma van ƒ 9000.— mocht berekenen, dan wel of de Rechtbank het bij het juiste eind had toen zij den tabel ter zijde stelde

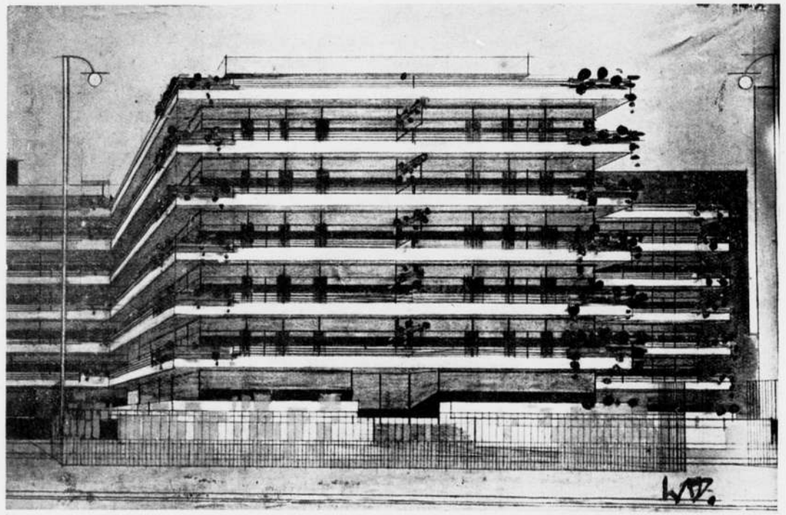

ARCH. B. BIJVOET, J. DUIKER EN J. G. WIEBENGA. NIRWANA FLATS DEN HAAG.

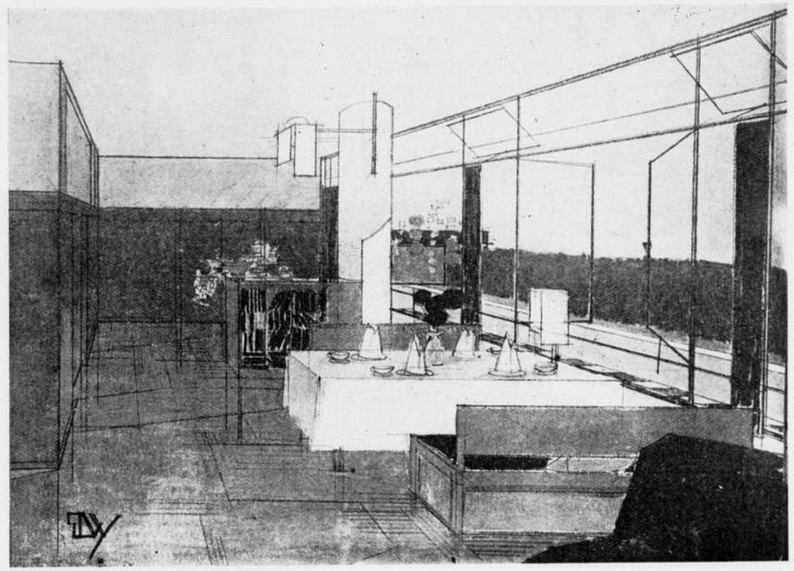

ARCH. B. BIJVOET, J. DUIKER EN J. G. WIEBENGA. NIRWANA FLATS DEN HAAG.

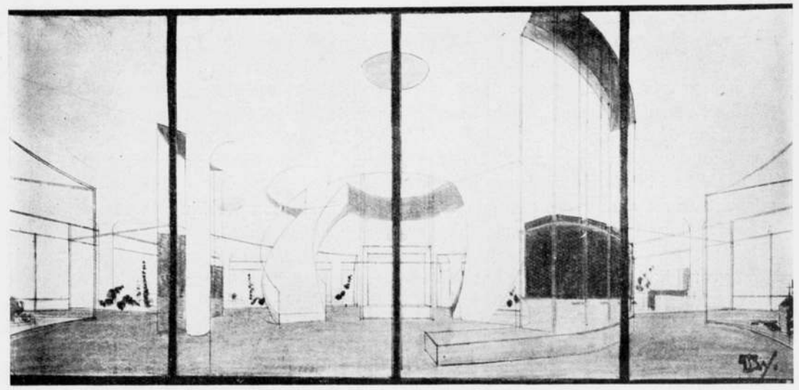

ARCH. B. BIJVOET, J. DUIKER EN J. G. WIEBENGA. NIRWANA FLATS DEN HAAG.

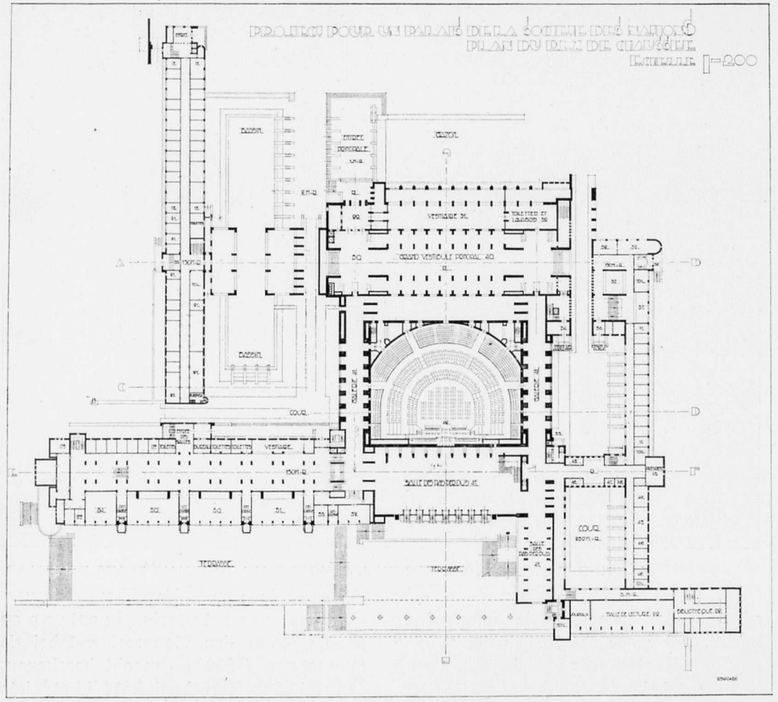

IR. J. DE BIE LEUVELING TJEENK. PROJECT VOLKENBONDSPALEIS TE GENEVE.

en er maar een slag naar deed door te verklaren „dat een bedrag van ƒ 3000.— voldoende is."

Van het grootste belang voor de beantwoording van deze vraag was het nu om na te gaan of de Honorarium-tabel in dit geval kon worden toegepast. De heer Wijdeveld had bij de aanvaarding van zijn opdracht verzuimd een exemplaar van dezen tabel aan de Panorama-Mij. over te leggen, gelijk art. 1 voorschrijft. Op dezen grond had de Rechtbank het beroep op den tabel gewraakt, daar de Panorama-Mij. tengevolge van dit verzuim niet vooraf kon weten waartoe zij zich verbond.

Het Hof is het met deze opvatting der Rechtbank niet eens en redeneert, dat het veronachtzamen van eene op zichzelf onbeteekenende formaliteit er nimmer toe mag leiden om regelen, die als algemeen gebruikelijke verkeers-regelen kunnen worden beschouwd, zonder meer buiten werking te stellen. Vooral gaat het niet aan om eene bepaling omtrent het bedrag van het loon, die van algemeene bekendheid is, buiten werking te stellen, alleen omdat eene onbeteekenende formaliteit is verzuimd. Waarlijk een frissche, gezonde geest spreekt uit deze woorden!

Het Hof wijst er bovendien nog op, dat gebleken is, dat de Panorama-Mij. er als regel een eigen architect op nahield, zoodat de heer Wijdeveld zeker mocht veronderstellen, dat de Panorama-Mij. wel door haar gewonen architect omtrent de usantiëele condities op de hoogte zou zijn gebracht. Tenslotte achtte het Hof te minder reden aanwezig in dit geval van het geldende tarief af te wijken, omdat het hier een bijzonder werk betrof, waarvoor slechts enkele architecten de vereischte kundigheid bezitten.

Een laatste vraag werd nog door de Panorama-Mij. aan de orde gesteld, om te trachten haar zinkend schip zooveel mogelijk boven water te kunnen houden. Zelfs, zoo redeneerde zij, al zoude de Honorarium-tabel in dit geval kunnen worden toegepast, dan staat daarmede nog niet vast dat het loonpercentage van 0,60% mag worden berekend over de begroote bouwsom van anderhalf millioen gulden, daar de percentages van het tarief, vermeld in den honorarium-tabel, slechts over werkelijke bouwsommen en niet over begroote bouwsommen mogen worden berekend.

Het Hof heeft deze vraag onbeantwoord gelaten vooreerst omdat het het bedrag ad ƒ 9000.— op zichzelf, geheel los van het tarief, billijk achtte en bovendien omdat de Panorama-Mij. zich van het voorloopig ontwerp had bediend, nadat zij wist, dat hiervoor een bouwsom van ƒ 1.500.000.— was begroot.

Deze beslissing, zoowel op zichzelf, als in wijze van motiveering overziende, kan men zeggen, dat deze getuigt van een streven de werkzaamheden van een geestelijk werker, in casu den architect, zooveel mogelijk te waardeeren.

Amsterdam. Mr. I. VAN CREVELD.

INGEZONDEN.

Wij ontvingen van een architect onderstaande mededeelingen:

IRREËELE PRACTIJKEN.

Nijmegen, Aug. 27.

Het is Allen bekend dat in het bouwbedrijf een groote malaise heerscht, ja zelfs groote werkloosheid.

Eensdeels zijn de tijdsomstandigheden daarvan oorzaak.

Te Nijmegen, misschien ook elders, wordt de toestand nog verergerd, daar door verschillende Rijks-, Genie-, en Gemeente ambtenaren veel particulier werk wordt verricht.

Dat is ten 1e een groote schade voor hen, die er een bestaan in moeten zoeken en ten 2e voor de Gemeentekas. Die ambtenaren werken óf belangeloos, óf zoogenaamd belangeloos óf tegen een veel te laag honorarium als gebruikelijk is.

Hierdoor worden de particuliere Architecten in hun toch al moeilijk bestaan ten zeerste geschaad.

Deze moeten al het mogelijke bewerkstelligen om productieven arbeid te verrichten om in hun onderhoud te kunnen voorzien. Nog moeilijker wordt het voor hen die personeel in hun dienst hebben.

Om bij Nijmegen nu eens te blijven, alwaar reeds door onderstaande Ambtenaren de aangegeven werken privé werden uitgevoerd;

1e. door den Directeur van het Bouw en Woningtoezicht, den Heer H. Rauch:
Een verbouwing en uitbreiding van de Evangelisch Luthersche Kerk.

2e. door den Techn. Ambtenaar van Gemeente Werken, den Heer Monshouwer:
een Gebouw voor Christelijke Belangen,
een Villa,
drie Middenstandswoningen,
twee gebouwen voor Ouden van dagen.

3e. door den Heer de Bruin, eveneens Techn. Ambtenaar van Gemeente Werken:
4 Middenstandswoningen.

4e. door den Opzichter der Genie, den Heer van Westreenen:
verschillende Middenstandswoningen,
Gebouw Besturenbond, enz.

Door bovengenoemde Heeren is gebouwd voor een totaal bedrag van ruim twee ton. Ergo een schade voor de Nijmeegsche Architecten en hun personeel van ongeveer vijftienduizend gulden.

Ook worden te Nijmegen door enkele hoofdambtenaren minder bevoegde technici aangewezen voor het uitwerken van eigenbouwersplannen. Deze werken dan

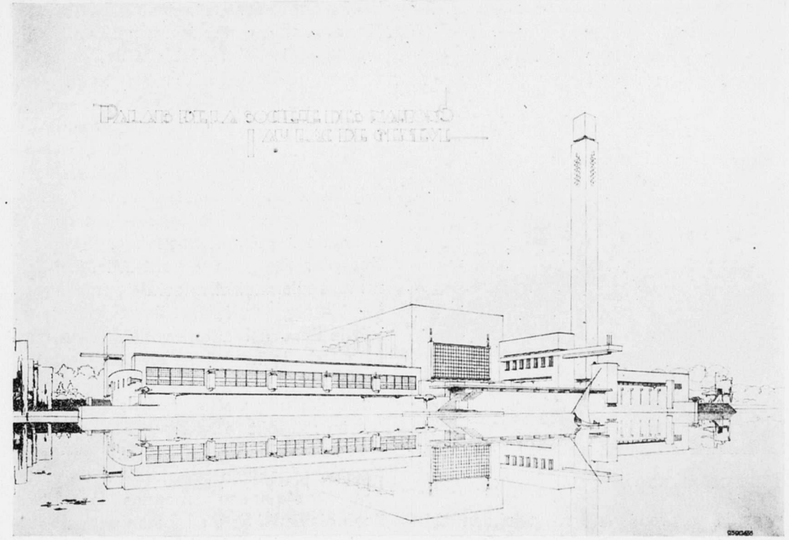

IR. J. DE BIE LEUVELING TJEENK. PROJECT VOLKENBONDSPALEIS TE GENEVE.

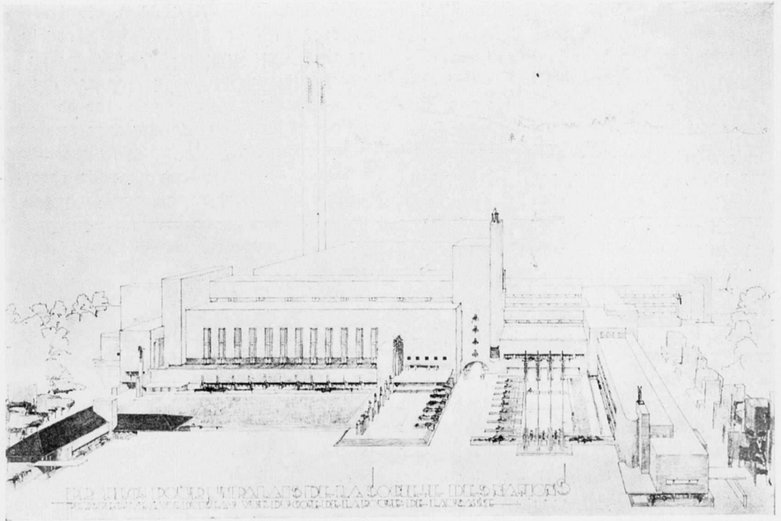

IR. J. DE BIE LEUVELING TJEENK. PROJECT VOLKENBONDSPALEIS TE GENEVE.

TELEFOONGEBOUW TE NEW YORK.

naar de gegevens van de z.g. schoonheidscommissie genoemde plannen uit.
Door deze willekeurige opvatting en bevoorrechting van enkele vrienden of kennissen zal het een ieder zeer begrijpelijk zijn, dat de veredeling der Bouwkunst te Nijmegen op een zeer laag peil staat.
Is het niet mogelijk dat van wege Uwe Bonden een actie tegen genoemde irreëele pactijken wordt gevoerd.

Onderschrift van de redactie.
Wij kunnen de juistheid van de hierin aangehaalde feiten niet nagaan, doch hebben gemeend in het algemeen belang het stuk te moeten opnemen en het door te sturen naar de besturen.

INGEZONDEN. SIBERIË.

Prettig, klaar en helder heeft van Loghem ons een beeld geschilderd van de grandiose verlatenheid en de ruimte en de stilte, en begrijpen wij allen wel, dat 't daar niet aangaat,..... persoonlijke ijdelheidjes te lanceeren, en dat 't daar allerminst op zijn plaats zou zijn, iets anders te bouwen, dan .... nuchterheden. Want juist die nuchterheden-op-hun-doelaf zijn als de hutten van de Eskimo's. Leukweg zonder pretentie.
Maar ... er is een „maar" aan verbonden. Wij allen kunnen niet als Johannes de Dooper of als Ingenieur van Loghem ... eclipseeren naar de eindelooze vlakte. (Trouwens als wij dat deden, dan was ook deze vlakte weer bevolkt, en was ons aller vlucht, op niets uitgeloopen).
Wij leven en hebben te leven hier.... Hier in een ontwrichte maatschappij. In 'n Maatschappij, die hoe langer hoe geraffineerder dreigt te ver-ont-zedelijken. En nu is 't allemaal allemachtig gemakkelijk, om te zeggen: „Bah ... ik ga er tusschen uit. Is dat 'n Maatschappij". Doch daarmee toon je hoogstens eigen zwakte!
Neen het is een geweldige plicht van ons allen, die nog werken willen en strijden, om met kracht te zuiveren en uitte roeien, al datgene wat ons in dezen maatschappelijken poel heeft doen afglijden. Niet als een Johannes de Dooper, doch als een Jezus moeten wij den durf hebben, midden in het heftige leven actief te zijn! Er kome een dictator. Met vluchtende menschen komen wij er niet. WILLEM C. BROUWER,
L'dorp. Vredelust.

NAAR AANLEIDING VAN HET TELEFOONGEBOUW TE NEW-YORK.

Welkome samenloop! Kort voor de publicatie van het nieuwe imposante telefoongebouw te New York in dit weekblad, kreeg ik — behoudens dezelfde foto — eenige afbeeldingen en teekeningen in handen, dank zij de bemiddeling van een dame, zoo juist uit Amerika terug.
De lezer wil de verzekering wel aannemen van deze belangstellende bemiddelaarster, dat de werkelijkheid deze afbeelding nog overtreft, vooral zooals dit gebouw oprijst van het water gezien.
Na de eerste sensatie der oprijzende wolkenkrabbers, moet de aanblik van zoo een gebouw tusschen de overigen wel een verrassing zijn.
Voorwaar, het is opmerkelijk: in dit land waar men zijn kracht enkel schijnt te zoeken in materiëele grootheid, waar elke maatstaf in hoeveelheden dollars en meters wordt aangelegd, waar alles in overtreffenden trap wordt uitgedrukt — waar alles the largest, the biggest, the most precious is in the world — het moet een wondere sensatie zijn in dit land zulk een bouwwerk te begroeten.
Belangrijk is Amerika voor ons, waar het zijn naakte ziel vertoont, ontdaan van alle prullerige Europeesche ornamentiek, waar het komt tot de bloote kern, waar het zich toont zoo het is, onbeschaamd in zijn nuchtere kracht en aanwending van de machtige middelen waar wij Europeanen tegen op staren of.... op neer zien al naar gelang onze gestemdheid.
En toch: de geest die enkel deze machtige middelen verheerlijkt zal sterven en plaats maken voor de scheppende krachten die deze middelen weten aan te wenden tot verwerkelijking van mogelijkheden, waar wij nog slechts van gedroomd hebben.
MAX SPEIJER.

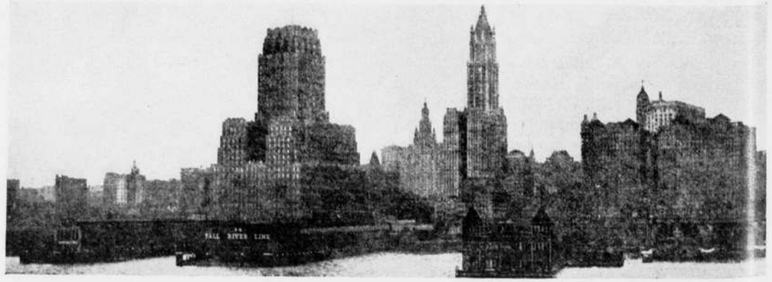

TELEFOONGEBOUW TE NEW YORK.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD EN ARCHITECTURA
COMMISSIE VAN REDACTIE: H. TH. WIJDEVELD VOORZITTER, J. P. MIERAS SECRETARIS-REDACTEUR. H. C. VERKRUYSEN REDACTEUR. C. J. BLAAUW, WIEGER BRUIN, ... , C. B. POSTHUMUS MEYJES, IR. A. J. VAN DER STEUR. RED.-ADRES WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM, TEL. Nº. 36736 POSTGIRO Nº. 122568.
ABONNEMENTSPRIJZEN BIJ VOORUITBETALING VOOR NEDERLAND f 10.—, BUITENLAND f 15.— 'S JAARS. ADVERTENTIËN 1—6 REGELS f 2.50, ELKE REGEL MEER f 0.40. BIJ CONTRACT BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN.
UITGEVERS EN BUREAUX VOOR ADMINISTRATIE MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5, DEN HAAG.
10 SEPTEMBER 1927. Nº 37

DE PRIJSVRAAG VOOR HET VOLKENBONDSPALEIS.

De Telegraaf meldt het volgende:
De Volkenbondsvergadering heeft besloten, dat het negatieve resultaat van de architectenprijsvraag voor den bouw van een nieuw volkenbondspaleis, naar het bureau van de Assemblée zal worden verwezen. Dit zal eerst over de kwestie beraadslagen, en bespreken wat er kan worden gedaan, nà de sluiting van de prijsvraag. Overwogen zal worden hetzij het uitschrijven van een nieuwe prijsvraag, het richten van uitnoodigingen aan enkele architecten tot het inzenden van een nieuw ontwerp, of wel het verstrekken van een definitieve opdracht aan enkele architecten om een nieuw ontwerp uit te werken. Deze laatste oplossing is evenwel weinig waarschijnlijk en zal zonder toestemming van de vierde commissie van de Assemblée, die voor de begrooting en de financiën, niet aangenomen kunnen worden.

HET ATELIERGEBOUW - LIBERTY TE AMSTERDAM DOOR A. J. v. d. S.

Aan de Kerkstraat heeft van Anrooy een nieuw ateliergebouw gebouwd voor Liberty. Niet iedereen, die in Amsterdam is of komt, wandelt door de Kerkstraat, die een secundaire gordelweg is, parallel aan de grachten — van oudsher straat van opslagplaatsen, koetshuizen, werkplaatsen en burgerwoningen. Naar den aard van zijn bestemming staat dit gebouw dus in een omgeving, waar het thuis hoort, maar ik zou willen zeggen, dat wie door de Leidsche straat komt, goed doet, bij den hoek van de Kerkstraat den blik zijwaarts te wenden om een merkwaardig stukje nieuwe architectuur te zien en — laat ons hopen — te genieten.

Zoo althans is het mij gegaan. Op een goeden dag viel mijn oog op het achter steigers verscholen bouwwerk en ik zag het spelende gewirwar van de betonnen „stijlen en regels" van de atelierramen, de geestige balconnetjes, waarachter nu de knalblauwe ijzeren deuren zoo pittig staan in de heldergele baksteenen muren, en de blinkende streep van de glazen bouwsteenen van het kaplicht; later die eigenwijze galg, die zoo nadrukkelijk aanwijst, dat er geheschen wordt — en dat heele geval is mij blijven boeien. Totdat de tijd daar was om er eens wat van te zeggen.

En nu die tijd daar is — ja, wat valt er nu nog te zeggen?
Het gebouw spreekt zijn eigen taal, die ten slotte duidelijk genoeg is. De onbevangenheid van deze improviseerende compositie, waarin alles speelsch schijnt, maar toch zoo conscientieus verantwoord is — men zie de wijze, waarop in het weefsel van den glaswand één dragende kolom is opgenomen, als 't ware licht is aangeduid — de pittige tegenstelling van het doorgaande glasvlak van de ateliersvensters en het nagenoeg gesloten trappenhuis; de zekerheid, waarmede ongelijksoortige openingen op de juiste plaatsen zijn gezet en, ondanks hun totaal verschillend karakter, de eenheid niet verbreken: het is alles overtuigend, ontwapenend en frisch. En het blijft je bij en je begroet een volgenden keer het gebouw met een blik van herkenning.

Van Anrooy, aan wien wij tot heden nog niet zoo heel veel werken te danken hebben, (maar die hij maakte — zooals het nog steeds boeiende interieur van Liberty's winkel, en de Humanitaire school te Laren — zijn van een eigen houding) is met dit nieuwe werk zeker niet beneden zijn kunnen gebleven. In het verrassende zit van veel kunstwerken de charme. Ook van dit gebouw. Maar ik meen, dat wij aan van Anrooy's werk te kort zouden doen door het alleen naar dezen maatstaf te meten. Van het alleen-maar-ongewone slijt te spoedig de fijne frischheid af. En ik heb in dit tintelende bouwwerk, naar ik meen, een diepere, geestelijke fijnheid kunnen bespeuren.

Ik vermeld tenslotte nog een paar zakelijke bijzonderheden, die de architect mij mededeelde. De onderbouw en de trappenhuizen zijn van gewapend beton; de ateliers hebben Rift-vloeren; de trappenhuizen Duratex-Egypto-vloeren. Het gebouw is voorzien van stalen ramen. De aanneemsom bedroeg f 58450, aannemer was de heer G. Lotgering Jr. te Amsterdam, opzichter de heer F. Gouwetor. De zonneschermen boven de beide winkelpuien werden door de firma W. H. Spiegel te Amsterdam geconstrueerd naar een eigen vinding van den architect. De parapluie-vormig uitspreidende armen draaien in een horizontaal vlak tegen elkaar en worden dan in hun geheel naar buiten geschoven door een draaibaar luikje in

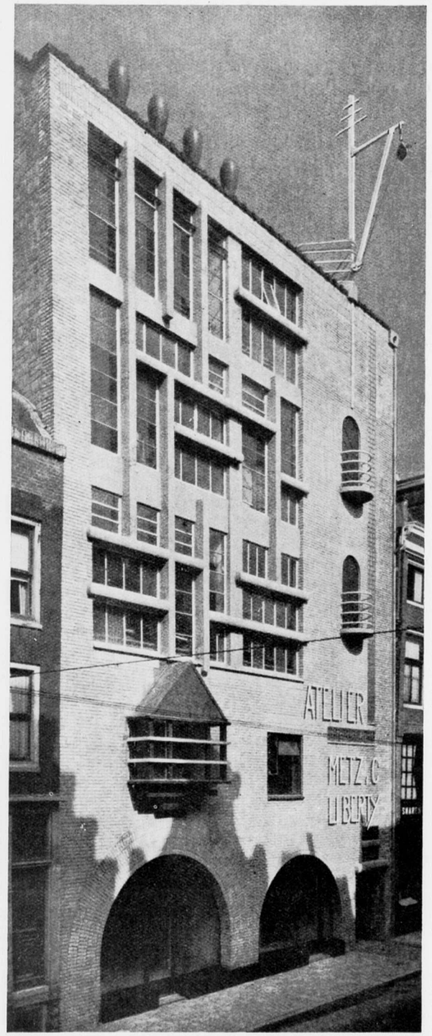

ATELIER GEBOUW „LIBERTY" TE AMSTERDAM. ARCH. H. A. VAN ANROOY, HILVERSUM, ARCH. B.N.A.

de winkelpui. Een verdienstelijke oplossing van een lastig probleem, waarmede elk architect op zijn tijd te kampen heeft.

CONGRESINDRUKKEN. DOOR J. P. M.

De eerste openbaring van het elfde Int. Arch. congres was, dat we een pracht ontvangzaal in ons land rijk zijn. Misschien was dat aan andere stervelingen alreeds lang bekend, maar voor ons was het feitelijk een ontdekking. Wij behooren niet tot die stervelingen, die tegenwoordig kunnen zijn bij de plechtige opening van de Staten Generaal. Wat men daarvoor wezen moet weet ik niet, maar men moet iets meer wezen dan een normaal mensch, die veertien of zestien uren op het Haagsche Binnenhof moet wachten, om ten slotte slechts de joyeuse zwaai van de gouden koets voor het portiek te mogen aanschouwen, en de rest te mogen gelooven. Het was derhalve zeer eervol in deze statige zaal nu eens aanwezig te mogen zijn. Laten we dus over dit geval niet siekeneurig wezen maar ons verheugen dat het alzoo heeft mogen geschieden. Het was inderdaad heel plechtstatig. Het was een historisch moment in de annalen der bouwkunst, het Comité Permanent met den Minister van Arbeid in haar midden, op de verheven zetels te zien tronen. En zulks niet alleen, maar ons vaderlandsch hart werd nog gesterkt door het treffende gezicht dat de Nederlandsche architecten zich blijkbaar heel wel en gemakkelijk gevoelen als zij tot een hoogte zijn geklommen als deze leden van het Com. Permanent. Ik vind dat men aan architecten die met zoo'n aangeboren talent zulke hooge plaatsen kunnen innemen in zulk deftig gezelschap, met een gerust hart groote opdrachten kan verleenen. M'n eerste congresindruk hield dus zij het eenigszins gemengd met het materieele, verband met de ideale tendenz om de opdrachten voor goede bouwwerken in handen te krijgen van goede architecten.

Onder dien indruk en in de stilte die van den aanvang van het congres vanaf de hooge kapspanten zwaar naar beneden drukte, werden sommige momenten uit het verleden in mij levendig.

Is het niet slechts 'n 10 jaar geleden dat architect van Loghem nog schreef over „Alle architecten aan de staatsruif", dat men den wensch koesterde de draagkracht van sommige architecten niet te boven te doen gaan en de magere buit zoo mogelijk te verdeelen en pijnlijk werd ik nog herinnerd aan de jaren waarin ons dierbaar vaderland erger dan door de Hoekschen en Kabeljauwen verdeeld werd door twisten over lijsten....

Plechtige plechtigheden maken een mensch contemplatief. De rust, de zacht gesproken woorden, de deftige gebaren, het diffuse licht, alles brengt je in een toestand van zachte mijmering, en de diamanten schitteringen door het mooie roosvenster daar hoog in de zaal, brengen zonnige tijden in je gedachten. Ik zag over de hoofden heen, een tempel verrijzen aan kunst gewijd: een bruid der materie.....

Het woord was inmiddels aan den Voorzitter, wien blijkbaar ook een behoefte sterk werd herinneringen op te diepen en Prof. Slothouwer herinnerde alzoo aan die banden die in den loop der eeuwen de bouwkunst in verschillende streken van Europa gebonden had, dank zij de groote kracht die in de middeleeuwen en in de renaissance van de centra dier bewegingen uitging. Hij wees er daarbij op dat het markante punt in de geschiedenis van onze bouwkunst vooral is gelegen in het feit, dat wij Hollanders geen voorkeur vertoonen voor de een of andere natie en dat wij door de eeuwen heen een artistieke verwantschap aan den dag legden voor de meeste landen die in de kunsthistorie een vooraanstaande rol gespeeld hebben. Het was een goede gedachte van den Congresvoorzitter om in zijn openingswoord er ook van te gewagen dat de architectuur, moeder van alle kunsten in onze maatschappij nog niet die plaats inneemt, welke zij verdient krachtens haar illustere geboorte. Dit moet anders worden en daartoe kan de internationale samenwerking medewerken. Het is duidelijk dat zulk een thèse iemand licht uit zijn mijmeringen wakker roept. Dat iemand met wijsgeerigen aanleg direct zijn ooren spitst en in de houding gaat staan. De toevoeging dat de pogingen in die richting gedaan door de vereenigingen van architecten van de groote landen van Europa en Amerika ons met dankbaarheid vervullen, werkte echter gelukkig direct als broom op bruisend kaliumsulfaat, en zoo vergleden enkele opstandige gedachten weer terug en konden wij onze mijmeringen weer vervolgen toen Minister Slotemaker de Bruine zijn openingsrede hield. Hij bracht ons direct weer in het verleden. Hij herinnerde aan de schitterende feesten, aan de schitterende maaltijden van de Ridders van het Gulden Vlies, die de Ridderzaal eertijds binnen zijn zalen zag aangericht, en waar wij koud van zouden blijven. Ik zag direct tournooien voor mijn geestesoog, bij deze woorden. Het Binnenhof was gevuld met een uitgelezen schare ridders in verblindende wapenrustingen. Een golvende stoet kwam onder de poorten van het Buitenhof door, en het electrische lampje van „denk om de tram" ging op. De fontein op het Binnenhof spoot stralen van 35 M. hoog en de druppels parelden in het zonlicht, dat ook middeleeuwsch was. Toen zei Minister Slotemaker de Bruine, dat hij als goed vaderlander eenige aarzeling had moeten overwinnen om de schromelijke verwaarloozing rond 1860 te schetsen, maar het kwam hem voor dat dit de eenige wijze was om de bouwkunst en haar voortbrengselen te typeeren. Deze passage in de rede van Prof. Sl. de Bruine gaf mij plots weer een sterken indruk, n.l., dat het verkeerd is de bouwkunst met haar voortbrengselen te identificeeren, zooals gewoonlijk helaas maar al te vaak wordt gedaan. Daarna bracht de minister hulde aan Dr. Cuypers, die de komst voorbereidde van een Berlage en vele andere Nederlanders. Spreker meende de vraag of de uitdrukking „la création d'une nouvelle architecture" die door Prof. Slothouwer werd gebezigd, recht van bestaan heeft, niet te moeten beantwoorden maar hij stelde met voldoening vast dat het volk en de bouwkunst bezig zijn elkaar weer te naderen. Minister Sl. de Bruine besloot zijn rede met de beste wenschen voor het congres. „Moge het U, bouwmeesters van alle oorden der wereld gegeven zijn in deze week van gemeenschappelijken arbeid eenige steenen aan te dragen voor het optrekken van het schoone gebouw, de woning der menschheid, welker lijnen ons in onze beste oogenblikken soms voor den geest staan". Hiermede was het congres geopend.

Mijn derden indruk was alzoo dat een intern. congres, dat een brug heet te slaan over alle kloven, die de volkeren scheidt, zelve geen brug is, want de geopende brug laat niemand door, en bij het geopende congres begint de sprekersreeks eerst goed. Mijn indruk is dus dat er op zoo'n congres sprake is van verkeersproblemen van te land en te water en de aanwezigheid van de twee stedebouwkundigen, Prof. Stübbe en Prof. Gurlitt werd mij direct duidelijk. De gezant van Oostenrijk was de eerste die over de geopende brug kwam. Hij sprak namens de Oostenrijksche architecten en wenschte het congresbestuur geluk met het congres, en vervolgens voerde het woord, de afgevaardigde van België, Hongarije, Finland, Italië, Portugal, Roemenië, Zweden, Tschecho-Slowakije, Polen, terwijl ook een afgevaardigde van de stad Budapest een uitnoodiging overhandigde van het Gemeentebestuur van Budapest om een besluit te nemen het volgende Congres in Budapest te houden, een uitnoodiging welke onder de aanwezigen dadelijk geheele instemming vond.

Toen was het woord aan M. Poupinel. Iedereen die betrokken is geweest bij de voorbereiding van het congres kent den heer Poupinel. Een veteraan op het gebied van internationale architectencongressen die jarenlang het secretariaat van het Comité Permanent des Architectes te Parijs heeft waargenomen.

Het was ons allen een vreugde dezen krassen en beminnelijken Franschman te kunnen begroeten en de hand te mogen drukken, en de eer die hem 's ochtends te beurt was gevallen om na zijn aftreden als effectief secretaris benoemd te worden tot secrétaire honoraire is zeker wel verdiend. M. de Poupinel gaf in zijn redevoering een uiteenzetting van het herstel van het Comité Permanent dat na den oorlog tijdelijk vervangen was door het Comité Central. Hij bracht hulde aan Dr. Cuypers dien hij op internationale congressen meermalen had ontmoet en voor wiens persoon en werk hij groote vereering had. Het laatste woord was aan den heer Wils die secretaris van de Nederlandsche delegatie van het Comité Permanent was, die zakelijke mededeelingen deed, die echter de plechtige stemming van de opening van het congres niet verstoorde. Ik heb den indruk dat de heer Wils als architect begrijpt wat sfeer is. Het is lang niet makkelijk, met doodnuchtere zakelijke mededeelingen de sfeer van de openingsplechtigheid niet te verstoren en bovendien de mijmeringen waartoe die sfeer aanleiding gaf, niet onzacht op de vlucht te jagen. Ik ben er zeker van dat architect Wils in het Stadion ook de noodige sfeer zal weten te scheppen, een fijne olympiade sfeer. Het was eigenlijk jammer dat deze opening nog niet een paar uren langer duurde, want het was waarlijk plechtig, maar zooals het meestal gaat, deze opening stierf wegens gebrek aan adem. En dat ademgebrek was blijkbaar nog niet heelemaal aangevuld, toen de eerste zitting begon in de Rolzaal waar het eerste thema aan de orde werd gesteld. Ik kreeg thans den stelligen indruk dat alles op rolletjes ging; ik zat plots op een plaats, waarop ik niet had gedacht te zullen gaan zitten, maar ik smaakte daarbij het genoegen de zaak

LE CONGRÈS. . . . . C'EST MOI.

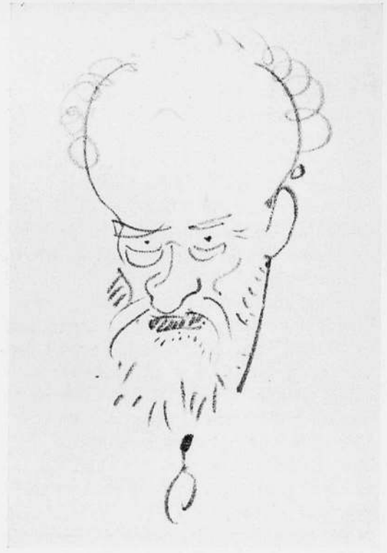

HET KOPSTUK VAN HET COMITÉ PERMANENT.

LE SECRÉTAIRE ÉTERNEL, C'EST MONSIEUR POUPINEL.

PROF. Dr. GURLITT VAN DE STÄDTEBAU.

PROF. ZOLTAN BALINT: IK EET H.O.

HET HOOFD VAN DEN RIJKSGEBOUWEN-DIENST: . . . . IK NIET. . . .

ARCHITECT VAN ROOD, ONZE OVEN-HOOG-RATIONALIST.

ONZE NESTOR.

PROF. MARTIN DÜLFER-OPERNFRESSER.

WIJDEVELD . . . . IK CELOTEX . . . .

J. P. M. . . . . IK BLIJF GEZOND . . . .

G. E. S. O. L. E. I.

BERMUDES, DÉLÉGUÉ DE PORTUGAL PRONONCE UN DE SES DISCOURS.

DIT IS PIET, MAAR HIJ LIJKT NIET.

MR. GHOBERT, HOOFD VAN DE BELGISCHE DELEGATIE.

thans eens van den anderen kant te bekijken. Mijn indruk was dat een internationaal arch. congres de eenige medaille is zonder keerzijde. Een congres heeft twee sculpturaal bewerkte zijden. Allebei even schoon. Om het anders te zeggen het is precies hetzelfde of men vóór of achter het congres staat, of nauwkeuriger uitgedrukt een congressist is van achteren precies hetzelfde als van voren. Wie hieromtrent meer wil weten, brenge een bezoek aan het Vredespaleis. Dit alles overdenkende volgde ik het debat over de Intern. Prijsvraagregeling.

Mijn indruk was dat het met prijsvraagregelingen nog lang niet botertje tot den boom is en dat de heer Jos. Cuypers de eenige was die een raad gaf die opgevolgd tot betere toestanden zou kunnen leiden. De heer Cuypers nl. gaf een uiteenzetting van de regeling van onze nationale prijsvragen en van de discipline waaronder de leden van de vereenigingen ten opzichte van die prijsvraagregelingen staan. De heer Cuypers raadde nu aan in de verschillende landen even strenge regelingen te treffen als hier in Holland en een even strenge discipline in te stellen. Als alle landen ten opzichte van deze materie nationaal onder een gelijke discipline staan, zal het niet moeilijk zijn om die discipline ook internationaal door te voeren. Dit was een wijze raad, maar helaas moet ik er als mijn indruk aan toevoegen dat mijn indruk is, verkregen door de afgevaardigden van de verschillende landen dat het nog wel eenigen tijd zal duren voordat in de meeste landen van Europa een systeem van kracht is als van onze P.P.C. En als men zoo hoort van de willekeur op prijsvraaggebied en de machteloosheid van de architecten daartegenover in verschillende landen, dan mag men Holland prijzen dat het een instituut heeft als de P.P.C. De P.P.C. mag dan wel eens worden aangevallen en zelfs wel eens worden verfoeid, de instelling van de P.P.C. heeft voor ons land zegenrijke gevolgen gehad, en ik ben er zeker van dat alle goede architecten in hun hart de werkzaamheden van de P.P.C. altijd zullen blijven prijzen.

Om 7 uur, was het aantreden voor het eerste diner in de Groote Zaal van de „Twee Steden". Of de Dames en Heeren nog eenigszins onder den indruk waren over het openingsgeval of dat zij niet gewend waren aan de Hollandsche groenten, en onze nieuwe aardappelen, of dat de dansvoorstellingen van de peintures murales, neigingen en verlangens opwekten, die voorloopig nog niet bevredigd konden worden, of dat de gekozen tafelvorm de suggestie opwekte dat wij Hollanders na het échec te Genève een Zweedsch project wenschten te doen prevaleeren, mijn indruk was dat de stemming er nog niet was. Ik was er van overtuigd dat onze gasten zich nog niet overgaven, een term die gezien de magere samenstelling van het menu, in dit geval pardonnable is. Het is ook best mogelijk dat er niets aan de hand was. Hoe het zij, het woord werd gevoerd door Baron van Lynden, Hoofd van den Rijksgebouwendienst, namens den Minister van Financiën, door den heer Quant, Wethouder van den Haag, die den Burgemeester vertegenwoordigde, en die beiden namens de regeering en het gemeentebestuur het congres hun beste wenschen aanboden voor zijn slagen. Prof. Wilhelm Kreis, waarvan ik den indruk heb dat hij snel indrukken opvangt en weergeeft, noemde Holland één groote, mooie, bloeiende bloementuin.

Of het waar is wat hij zegt weet ik niet, maar hij zette ons fijn in de blommetjes en hij had een geweldig succes. En ten slotte kwamen wij weer in de Ridderzaal, die in een bloementuin herschapen was, (zeker tot groote vreugde van Prof. Kreis). De avond in de Ridderzaal met de ontvangst van de regeering is een van de groote evenementen van het congres geworden. De zaal met haar prachtige verhoudingen, met haar overkapping, die in mysterieuze donkerten verloren gaat, gaf een feestelijk, doch niettemin plechtig ernstig aspect. En de vele buitenlanders, die gewend zijn dergelijke vertooningen te houden in pompeuze zalen van twijfelachtig gehalte met rommelige stuc malereien en onechte praal, waren merkbaar getroffen door het element van oprechtheid, waarheidszin, waardoor zich het hollandsche karakter direct aan hen openbaarde, want de Ridderzaal is schoon in haar nuchterheid, in haar constructieven ernst, en in de kinderlijke oprechtheid van haar architectonischen vorm. Hier spreekt de geest van Dr. Cuypers, en hier ook spreekt de geest van Berlage, en de Hollandsche architecten kwamen hier op hun best naar voren.

Velen maakten gebruik van de uitnoodiging van den Haagschen Kunstkring om te komen dansen in zijn zaal onder het gebouw. Het is daar onhebbelijk laat geworden. Deze pret was dom. Er zijn menschen die zich aan de hors d'oeuvres van een rijk voorzien menu al zoo te goed doen, dat zij met den tweeden of derden gang reeds uit de rails loopen. Ik kan niet anders dan de late dansers in den Haagschen Kunstkring met zulke gederailleerde eters vergelijken. Mijn indruk is dat men als architect gevoel moet hebben van de verhouding der onderdeelen ten opzichte van het geheel, mijn indruk is helaas, dat sommige architecten in hun levenswandel die goede architectonische verhoudingen niet kennen, en dat zij ze zelfs van de meesterlijk geproportioneerde Ridderzaal niet hebben kunnen leeren. Mijn eindindruk over dezen congresdag was dus dat ik aan een gelukkige ontwikkeling van onze moderne bouwkunst — voorloopig althans — twijfelen moet. Ik laat het nog in mijn vulpen ervan te gewagen of de overige dagen van het congres, dezen twijfel hebben kunnen verzachten.

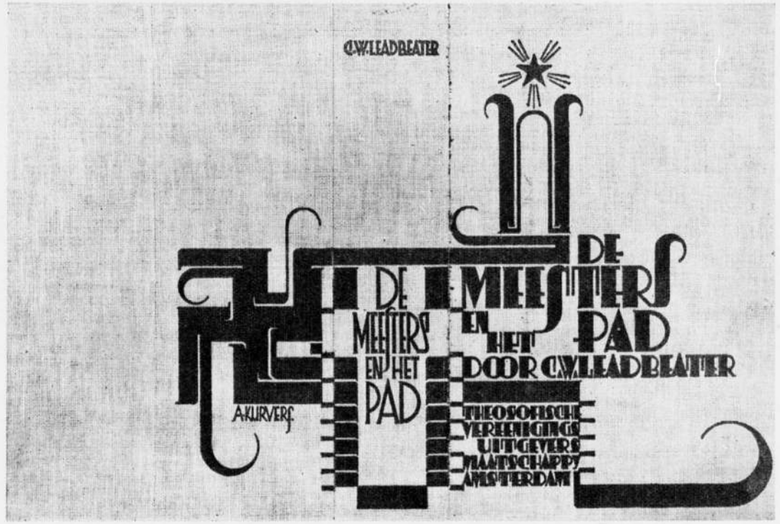

BOEKBAND, ONTWERP A. KURVERS.

PORTRETSCHETSEN IN DIT NUMMER

De portretschetsen in dit nummer zijn vervaardigd op het jongste Internationale Architectencongres door den heer Prof. Siegfried Teisz, architect te Weenen.

TENTOONSTELLINGEN.

Tentoonstelling van teekeningen, aquarellen, graphisch werk en visionaire verbeeldingen van S. Jessurun de Mesquita te Haarlem, Kenaupark 23. Opening Zaterdag 10 Sept. 9-5, ook 's Zondags. Duurt 14 dagen.

TENTOONSTELLING VAN SIER- EN BOUWKUNST.

In Maart en April 1928 zal te Parijs een tentoonstelling van sier- en bouwkunst worden gehouden onder auspiciën van de „Société Professionnelle d'architectes français."

De tentoonstelling zal twee afdeelingen hebben, n.l.:

1°. Bouw en woning (bouwkunst, bouwmaterialen, organisatie, buitendecoratie, binnendecoratie, verwarming, verlichting,

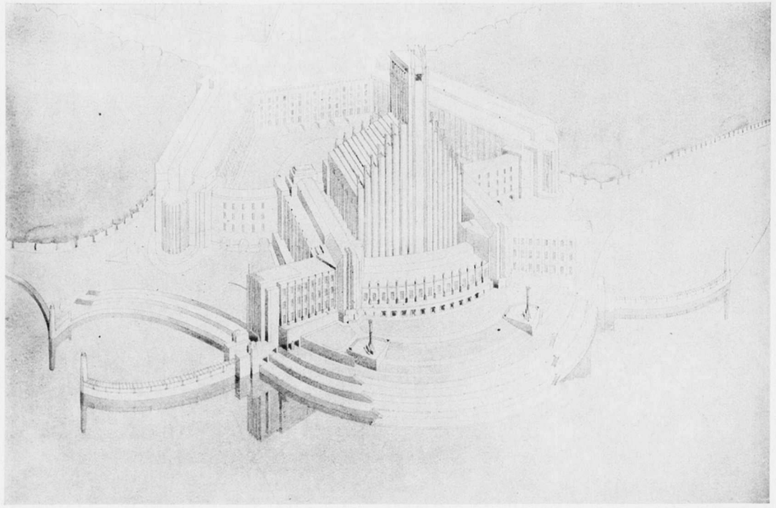

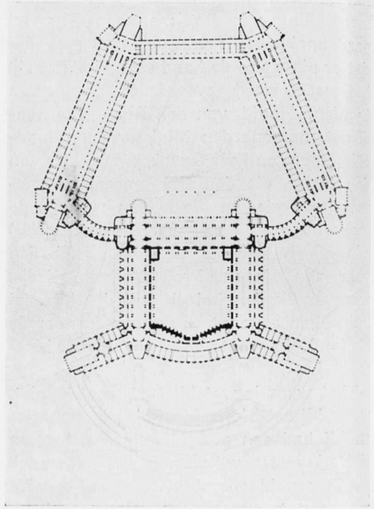

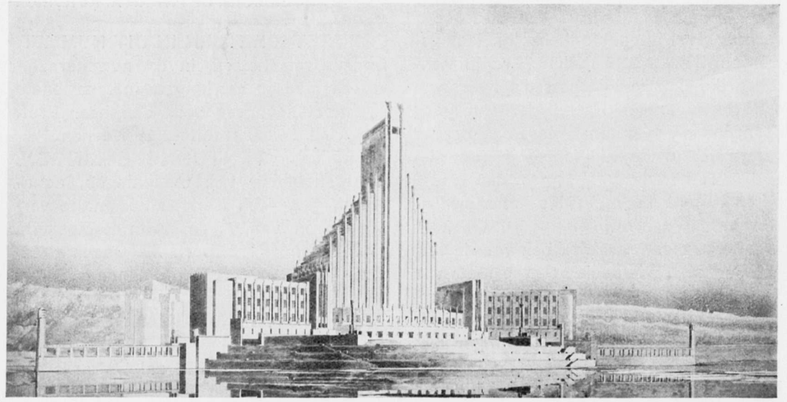

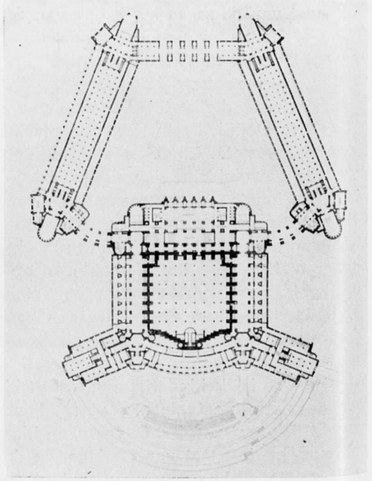

PROJECT VOOR HET GEBOUW VOOR DEN VOLKENBOND TE GENÈVE. ARCHITECT IR. D. ROOSENBURG B.N.A.

hygiëne van de woning, goedkoope woningen, meubileering en toebehooren, electriciteit en haar toepassingen) en

2°. Sierkunst (goudsmeedkunst, juwelierskunst, kostuums en modes, lederwaren, parfumerieën, boeken en tijdschriften, schilder-, beeldhouw- en graveerkunst).

Een exemplaar van het algemeen reglement dezer tentoonstelling ligt voor Nederlandsche belangstellenden bij de Afdeeling Handel en Nijverheid ter inzage.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD EN ARCHITECTURA

COMMISSIE VAN REDACTIE: H. TH. WIJDEVELD VOORZITTER, J. P. MIERAS SECRETARIS-REDACTEUR. H. C. VERKRUYSEN REDACTEUR. C. J. BLAAUW, WIEGER BRUIN, ... , C. B. POSTHUMUS MEYJES, IR. A. J. VAN DER STEUR. RED.-ADRES WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM, TEL. N°. 36736 POSTGIRO N°. 122568.

ABONNEMENTSPRIJZEN BIJ VOORUITBETALING VOOR NEDERLAND f 10.—, BUITENLAND f 15.— 'S JAARS. ADVERTENTIËN 1—6 REGELS f 2.50, ELKE REGEL MEER f 0.40. BIJ CONTRACT BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN. UITGEVERS EN BUREAUX VOOR ADMINISTRATIE MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5, DEN HAAG.

17 SEPTEMBER 1927. N° 38

DE St. ANTONIUSKERK TE BAZEL.

DOOR W. J. M. v. D. WIJNPERSSE.

(Als gevolg van de omstandigheid, dat het in No. 29 afgedrukte artikel van den heer v. d. Wijnpersse eenige storende afwijkingen vertoonde met de oorspronkelijke copy, herplaatsen wij hieronder het stuk, mede in verband met het feit, dat de heer v. d. Wijnpersse sindsdien gelegenheid heeft gehad de kerk persoonlijk te bezichtigen, hetgeen hem aanleiding gaf tot een „naschrift" Red.).

In het B. W. van 2 Juli j.l. bespreekt de heer Mieras een kerkbouw in gewapendbeton en gebruikt daarbij de uitdrukking: „het is vergeleken bij een kerk van „Cuypers om te rillen zoo afstootelijk, „maar als eerlijke uiting van een nieuwe „bouwwijze toch aantrekkelijk".

Het eerste deel van dezen zin zal wel geen tegenspraak uitlokken, maar de tweede helft moge hier aanleiding zijn om eenige opmerkingen te maken.

Zou de aantrekkelijkheid niet voortspruiten uit het feit, dat de vormgeving een raadsel is? Alles wat raadselachtig is, trekt aan; is het raadsel opgelost dan is de charme voorbij.

Zou ik een poging mogen doen, het raadsel voor een gedeelte op te lossen? Vergelijkt men het gewapendbeton met de natuurmaterialen hout en natuurlijke steen, dan mist het eerste de openhartigheid van de beide laatste. Men kan een constructie maken in gewapend beton, zóó dat het ijzer bijna geen rol speelt en het materiaal in vastheidseigenschappen nadert tot natuursteen, echter van veel geringeren weerstand. Men kan ook zóó construeeren, dat het ijzer domineert en men een verkapte ijzerconstructie maakt. De waarnemer weet niet, wat hij vóór zich heeft; moet hij zich instellen op steen of ijzer? Dit is het raadsel, dat nooit opgelost wordt, omdat men niet door het beton kan heenzien. Men mist een beoordeelingsbasis.

Vergelijkt men het naar het uitwendige met de 2 natuurmaterialen, dan mist het de fraaie kleur, de mogelijkheid tot detailleering van hout zoowel als van steen. Men denke zich den rijkdom van al het schoons, dat in hout en marmer is voortgebracht en plaatse daarnaast de nerf der houten bekisting, die nog de eenige verfraaiing (?) van de doodsche primitieve oppervlakken uitmaakt. Men krijgt dan hoogstens een gevoel van medelijden met het stuntelige beton.

De heer M. schrijft: „men leest de uit-„komsten van statische berekeningen „van de wanden af". Mij dunkt, dat de statische berekeningen hier op een voetstuk worden geplaatst, waarop zij geen recht hebben. Zij, die de statische berekeningen het best kennen, zullen het sterkst deze meening beamen, want een dikke mantel van zekerheid moet die arme berekeningen tegen disqualificatie behoeden. Zeker, zij hebben aan de eene zijde een groote verdienste, maar het is er ver van, dat zij de ziel van een constructie zouden zijn, — daarnaast is een groote plaats noodig voor het statische gevoel om tot de juiste vormen te komen. De gothiek is ontstaan zonder berekeningen, en alleen uit een sterk-ontwikkeld gevoel voortgekomen.

Misschien ware de bedoeling van den schrijver beter weer te geven in den vorm: de opzet van het gebouw is een uitdrukking van de natuurwetten, die onder den naam „statica" worden bedoeld. Waar dit het geval is, verkrijgt het gebouw een natuurlijke charme. De gothiek in haar vroegste periode bezit die eigenschap, maar alleen voor het materiaal steen, dat zich in statisch opzicht dáárdoor onderscheidt van gewapend beton, dat het alleen aan drukkrachten, niet aan doorbuiging, kan worden blootgesteld. De bekoorlijkheid, die uitgaat van het samenstel gevormd door conterforten, luchtbogen, graten, ranke kolommen, waarop de graten doorloopen, is voor een groot deel aan dit feit te danken, — het is in overeenstemming met het natuurijke gevoel van evenwicht, dat elk mensch bezit. Ook de zwellingen bij de Grieksche kolommen beantwoorden daaraan. De gevaarlijke plaats bij een kolom ligt op halverhoogte, niet aan het boven- of ondereinde.

Maar ook dat streven is bij het bedoelde gebouw niet merkbaar. Om een voorbeeld te noemen; de kolommen zijn geen geheel met den bovenbouw; het zijn langgerekte parallelopipeda, waar de overkapping niet uit voortkomt, zooals een tak uit een boom, maar waar de draagconstructie van het bovenvlak der ruimte koud bovenop ligt.

Het werkelijke karakter van het gewapend beton zou in enkele woorden zijn

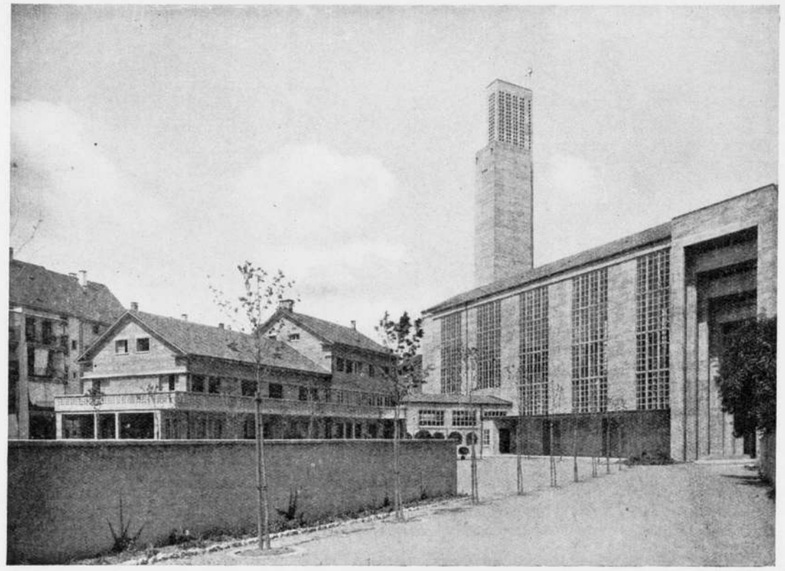

ST. ANTONIUSKERK TE BAZEL. ARCHITECT KARL MOSER TE ZÜRICH

saam te vatten op deze wijze: onbegrensde mogelijkheid tot constructie in eenheid, zooals noch bij natuurlijke steen, noch bij hout is te bereiken, gepaard aan weerstand tegen e l k e wijze van belasting. Zoodoende staat het veel dichter bij ijzer, dan bij de materialen waarbij schoonheidsindrukken kunnen worden te weeg gebracht, althans voor gebouwen. Deze eigenschappen komen eerst tot hun recht bij ingenieurswerken, b.v. bruggen. Maar dan nog blijft bevrediging, althans bij het meerendeel der bestaande werken, achterwege.

Want dan komt een andere eigenschap naar voren, namelijk het gemis aan weerstand „op den duur" tegen atmosferische invloeden. Hiermede bedoel ik in de eerste plaats het uitzetten bij vochtopname en het krimpen bij vochtverlies. Wordt het beton hiertegen niet beschermd, dan ontstaat een heen- en weergaande beweging langs een geraamte, een kern van ijzeren staven, die daaraan niet mededoen. Scheurvorming blijft dan niet uit; snel als in de omgeving nog andere invloeden werkzaam zijn, minder snel naar gelang het beton beter tegen afwisselend wateropname en waterverlies is gevrijwaard. Voor duurzaam werk, onbeschermd in de buitenlucht, duurzaamheid op langen termijn, is beton een te gebrekkig materiaal.

Er is nog een andere eigenschap, die voor kerkbouw niet mag worden voorbijgegaan. Bij versteening in het droge, zooals daar het geval is, krimpt het beton; de ijzeren kern echter niet. Zoodoende komen beide materialen in spanning en dit is waarschijnlijk de reden, dat dunne betonwanden (dekgewelf) resonneeren.

Dit alles overwegende, rijst de vraag: is het gewapend-beton wel waard om daarin naar nieuwe vormgeving te zoeken?

v. d. W.

NASCHRIFT.

Nadat het bovenstaande was geschreven, heeft schrijver dezes de kerk zelf bezocht. Hierbij heeft een ander gebrek van het gewapend beton sterk de aandacht getrokken, namelijk de onmisbaarheid van een afwerklaag tot het verkrijgen van strakke lijnen en werkelijk-platte vlakken. Want de beton-timmerman is een ruw werkman, overal zijn er stootende naden tusschen de planken. En bovendien moet de betonwerker, om gladde oppervlakken te verkrijgen, werken met dun beton, waardoor de staande wanden bij eenige hoogte van beteekenis zijdelings worden weggedrukt en de betonvlakken buikig inplaats van vlak worden. Het werk te Bazel geeft den indruk dat aan de bekisting veel zorg is besteed, maar ook daar valt het gemis aan strakheid der rechte lijnen op, en vindt men gladde vlakken naast grindnesten.

DE OUDSTE „EIGENBOUWERS"

DOOR Dr. F. H. FISCHER.

De moderne kunstbeschouwer, wiens kijk beheerscht wordt door het verleden, zij het ook wellicht negatief, is niet klaar met de studie der werken. Om te begrijpen wat ze beteekenen heeft hij zich duidelijk te maken, voor zoover dat gaat, met welke oogen het voorgeslacht ze bekeken heeft. Het lijkt mij de taak van den historicus, den niet-architect, deze zijde van het vak naar vermogen te belichten. Voor den aanvang onzer bouwkunst, toen de boer zijn eigen bouwmeester was, is dat bij het volslagen gebrek aan berichten wel zeer moeilijk; meer detectievenwerk dan wetenschappelijk onderzoek. Maar wij zullen het beproeven.

Besparen wij den lezer de gemeenplaatsen over grotbewoners, tenten en houthakkerskuilhutten, en zien wij aanstonds naar de oudste bouwers, die eenige vrijheid van beweging hadden, dat wil zeggen een plastisch materiaal, klei of steen, dan staan wij verbaasd van het gering gebruik, dat ze van hun mogelijkheden gemaakt hebben. Het gewone huis in het oude Oosten en in de daarmede gelijkstaande landen en tijden is rechthoekig en onversierd, zonder inwendige verdeeling. Blijkbaar vroeg de behoefte niet verder. Zindelijkheid, en zelfs comfort, zijn late aanwensels; sierlust zeer zeker niet, doch niet overal werd zij toegepast. In het geheele Zuiden en Oosten heerscht aanvankelijk de meening, dat men een huis heeft om zich af te zonderen, en niet om gebaren te maken tegen de straat. Hoe meer een volk in de buitenlucht leeft, des te minder voelt het voor gevels; tenzij dan aan monumenten. En natuurlijk hebben alle volken oorspronkelijk de buitenlucht als hun normaal verblijf beschouwd, en het huis als een toevlucht, een berging, de zuidelijke omdat de zon zoo hinderlijk scheen, de noordelijke omdat het binnen zoo donker was.

„Zoo komt het, mijn vriend Watson" zegt de detectieve, „dat ik van de aesthetische bedoeling van het oude boerenhuis in houtconstructie niet veel geloof". — In de Duitsche landen, waartoe ook het onze behoord heeft, kennen wij verscheidene historische hoeventypen, die aanspraak mogen maken op hooge antiquiteit. Maar hoe ver gaat die? De praehistorische huisurnen, en de afbeeldsels van barbarenwoningen op de triumfzuilen der Romeinsche keizers, vertoonen ronde hutten, die nog aan geen architectuur toe zijn. Alleen in westelijk Germanië vond men in het begin onzer jaartelling reeds huizen. Door hun onaanzienlijkheid werden de Romeinsche schrijvers getroffen. Tacitus, de uitvoerigste, wiens Germania in 98 verschenen is, spreekt er over met verachting. Het mooie boerenhuis, dat wij op de afbeeldingen der vijftiende eeuw reeds herkennen, bestond in zijn tijd blijkbaar nog niet. Dat is belangrijk, niet alleen als historisch feit. Want als de „mooie" boerenhuizen eerst later zijn ontstaan, dan is hun schoonheid het protest van een veel hoogeren cultuurtrap en daarmede een ander psychologisch type. Wij weten sinds lang dat naast het type van den bewusten schoonheidsdrang, die den „kunstenaar" doet ontstaan, een ander staat, dat van het onbewuste. De prachtige Saksische hoeven, die men op vele plaatsen van ons land vindt, zijn zonder eenige opzettelijke versiering; waar wij den vorm bewonderen, ziet de boer slechts een kapitaal pand. Dat hij aan den vorm vasthoudt beteekent even weinig als dat men in de warmte bij zijn sporthemd een das omdoet: niet uit schoonheidsdrang, maar omdat men zich anders op straat niet kan vertoonen. Toch zal niemand gelooven, dat die prachtige hoeve bij toeval ontstaan is; ligt niet het heele karakter van land en volk er in uitgebeeld? Het is spontane, onbewuste artisticiteit, die blijkbaar niet in den „mensch" zit, gelijk wij ook bij dit ons onderzoek weer leeren, doch in den „tijd" dat wil zeggen in het maatschappelijk bewustzijn, dat zich bij een bepaalden graad van concentratie onbewust uit. Wat de „mensch" voortbrengt, het vrije individu, dat leeren wij in zake bouwkunst van Tacitus: de eenige versiering dezer woningen, zegt hij ongeveer, is het bestrijken van enkele geveldeelen [1]) met glimmende verf, in vlakken en lijnen. — Wij zien hier het begin van de Duitsche gevelillustraties der Renaissance, ook al niet bijzonder exquis. In ieder geval was het barbaarsch, en daar die ververij ongetwijfeld aan de voorzijde gezeten heeft — wel te verstaan van naar alle zijden vrijstaand huis — had deze sierlust, psychologisch gezien, meer betrekking op het inwendige, waartoe de gevel voerde, dan op den buitenbouw. Heel natuurlijk. Wat kon aan de buitenzij den Germaan boeien? Waar voor ons, zelfs als wij geen stedeling zijn, de natuur een vreemde, geheimzinnig levende wereld is, was ze voor hem de platte alledaagschheid zelve. Op zijn erf vond men geen opzettelijk gekweekte bloem — de tuin is een Romeinsch import —; geen plantenornament komt vele eeuwen lang in de inlandsche sierkunst voor. De begrippen „landschap", „aspect", dus ook „gevel", bestonden voor hem niet. Alleen het dier was hem als een eigen iets, merkwaardig, en dierornamenten waren dan ook algemeen. Daarentegen vond hij binnen het haardvuur, den hoogen zetel voor man en vrouw, de lagere banken voor de overigen, en al wat hij als wapen en werktuig waardeerde; daar was alles vorm en eigenheid. Daarheen verwees ook de eenige versiering, die hij aan de buitenzijde aanbracht.

Vergelijken wij daarmede nu de bouwkunst der huidige natuurvolken, dan loopen wij groot gevaar ons te vergissen. Waar zij op zoo menig punt het oeroude bewaarden, vervallen wij licht in de fout, heel hun wezen voor primitief te verslijten. Echter hebben ze even lang bestaan als wij, en in die uitgestrekte tijdsruimte konden ze menigen trap bereiken, die toch nog beneden den onzen ligt. Zoo'n slaaphuis uit den Indischen archipel, waar alle mannen, of alle vrouwen, of enkel de gehuwden den nacht doorbrengen, is een gemeenschapsbouw, berustend op een niet geringen trap van sociale concentratie. Geen wonder dat het heel wat mooier is dan een oud-Germaansch huis, mooier ook dan menige zuid- of middel-Duitsche boerenhoeve. Wel waren ook die, toen ze ontstonden, concentratieprodukten, immers middelpunten van een vrij omvangrijk georganiseerd bedrijf. Maar toch is het individueele element daar veel grooter geweest dan ginds. Ik bedoel natuurlijk niet, dat de schoonheid altijd recht evenredig moet zijn aan den socialen concentratiegraad, maar wel durf ik aannemen, dat de machtelooze zelfstandigheid van zuidelijk Duitschland in het laatst der Middeleeuwen aan de huizen aldaar dat opgesierde, drukdoende gegeven heeft, waartegen de spontane schoonheid van het meer homogene Saksische-noorden gunstig afsteekt.

Een onderwerp als het onze, waarvoor de gegevens eigenlijk ontbreken, kan niet op

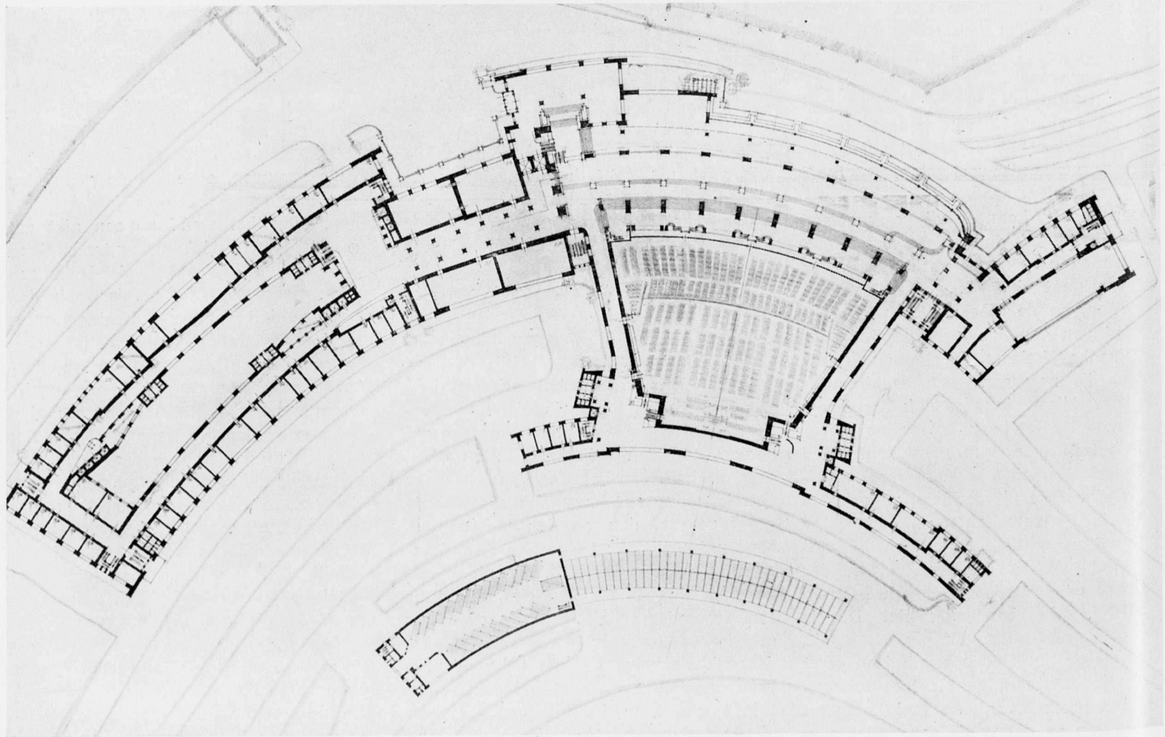

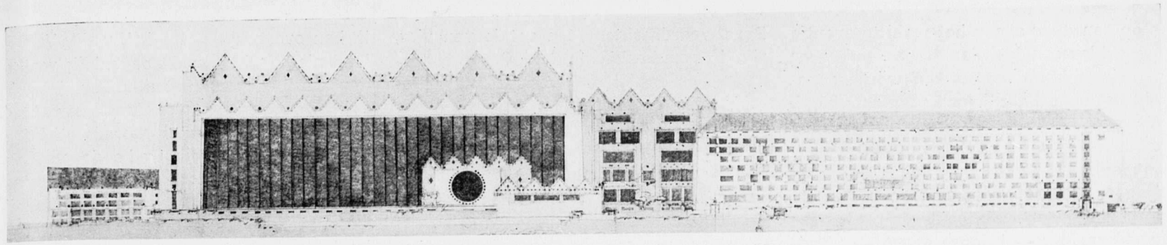

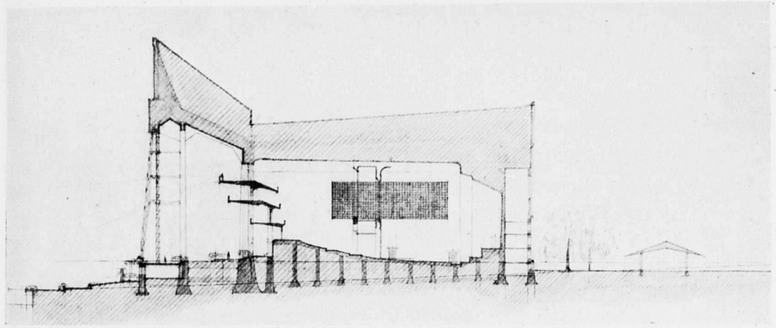

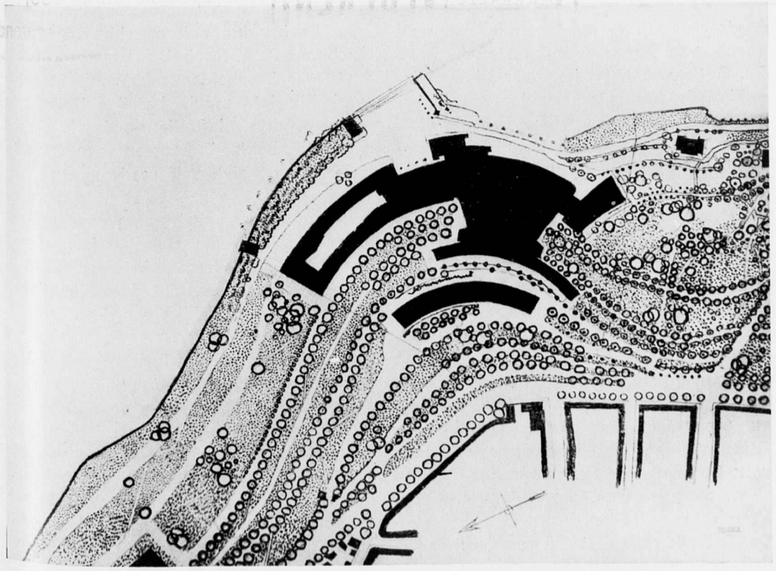

ONTWERP VOLKENBONDSPALEIS.
Het ontwerp voor een Paleis voor den Volkenbond te Genève, in bijgaande reproducties afgebeeld, is van den Heer Ir. Jos. Klijnen, architect B.N.A. te 's Gravenhage.

exacte manier worden uitgevoerd. Wij moeten tevreden zijn, wanneer algemeene inzichten, elders gewonnen, bij de gegevens blijken te passen. Tot nu toe ging dat heel goed. Op grond van het boven besprokene is de onderstelling geoorloofd, dat aan de periode van de onbewuste artisticiteit een andere is voorafgegaan, waarin alle zin voor architectonische schoonheid ontbrak. Vast staat voorts, dat de overgang van het eerste huizentype tot het tweede geschiedde door het samentrekken van hoofd- en bijgebouwen onder één dak. Want zoozeer zat men aan het éénkamerstelsel vast, dat men eeuwen lang voor elk bijzonder doel een bijzonder gebouwtje neerzette: schuur, stal, dorschhuis, badkamer, enz. En waarschijnlijk is, dat die vereeniging samenhing met een economische en daaruit voortkomende sociale concentratie.
Of het waar is, dat de badkamer tot woonvertrek is geworden, lijkt mij nog niet volkomen zeker, al is de naam: stove, Stube, dezelfde. De moeielijkheid zit voor mij in de inrichting der badkamer: een door kolen verhit steenen gewelfje, waarop water werd uitgegoten. Hoe weinig de oude Germanen ook aan meubels en kleeren bezeten hebben, toch lijkt de keuze van een dampbad als woonvertrek zonderling. Doch het is waar, van de dagelijksche ochtendbaden, waar Tacitus van spreekt, hoort men later niets. Misschien

is op den duur alleen het verhitte oventje overgebleven, dat dan inderdaad zeer gemakkelijk tot kachel kan worden, terwijl het oude haardvuur kookplaats bleef. Wanneer de zin voor architectonische schoonheid bij den Germaanschen boer ontwaakt is, valt vooralsnog niet te zeggen. Hoogst waarschijnlijk hebben de dorpen der dertiende eeuw er reeds zeer schilderachtig — in onze oogen — uitgezien. Maar het is de vraag, wat de tijdgenooten daarvan bemerkt hebben, om niet te spreken van de bewoners en bouwers, de eeuwig onbewusten. Lang nadat in de miniaturen der handschriften de liefde voor de bloem heerlijk opbloeide, ontbreekt ons elke afbeelding van een hoeve of dorp, terwijl de op het pittoreske beluste schilders der noordelijke Renaissance er aanstonds oog voor toonen. Misschien werpt een toekomstig onderzoek op dit vraagstuk eenig licht; voorloopig kan men zich niet onttrekken aan het vermoeden, dat de Middeleeuwer even blind is geweest voor de bekoring der boerenhofstede als zijn voorouders voor alle architektuur.

Dr. F. H. FISCHER.

[1]) Men is het er vrijwel over eens, dat hij met „quaedam loca" slechts de buitenzijde beoogen kan.

ONTVANGEN BOEKWERKEN

CEMENT. Voordrachten gehouden voor den Betonbond op 11 Maart 1927, te Amsterdam door: dr. G. Hägemann, dr. A. Guttmann, dr. R. Grün.
Moorman's periodieke pers, den Haag, 1927. Prijs f 1.50.
Op uitnoodiging van het Bestuur van den Betonbond hielden bovengenoemde heeren, leiders van Duitsche laboratoria voor het onderzoek onderscheidenlijk van portlandcement, ijzerportlandcement en hoogovencement eenige voordrachten met de bedoeling een inzicht te geven in de nieuwste begrippen en onderzoekingen omtrent verschillende cementsoorten.

Deze voordrachten, ten getale van vier, zijn in een boekje getiteld Cement, verzameld en door het Bestuur van den Betonbond in druk gegeven.
Dr. Hägermann geeft onder het hoofd „Die Entwicklung der Normen" een kort doch zakelijk overzicht van de historische ontwikkeling der verschillende proeven op vastheid, welke ten slotte tot de tegenwoordige normen hebben geleid en besluit deze voordracht met eene korte verhandeling over het maken van proefstukken.
In zijn voordracht „Ueber hochwertige Zemente" behandelt dr. Hägermann de eigenschappen van de z.g. edelcementen, snelbindende cementen welke na 2 of 3 dagen groote vastheid verkrijgen.
Dr. Hägermann vat in 't kort de voordeelen der edelcementen, in vergelijking met de gewone, als volgt samen:
1. Tijdbesparing.
2. Besparing op bekistingen en steigermateriaal.
3. Voldoen aan hooger eischen en dus kleiner afmetingen der bouwconstructies.
4. Grootere zekerheid tegen scheuren als gevolg van hoogere drukvastheid.
Dr. Guttmann heeft het over „das Kleingefüge des Zements" een doorwrocht betoog over de samenstelling van verschillende cementen; welk betoog zooveel mogelijk ontdaan is van chemische en theoretische uiteenzettingen.
Dr. Richard Grün vangt zijne rede „Ueber Zementverarbeitung" aan met de mededeeling dat de menschheid zich 7000 jaar bezig hield met het stichten van monumentale bouwwerken en dat het 5000 jaar geduurd heeft voor dat de bereiding van beton gelukte.
Na eene korte inleiding over historische bizonderheden aangaande de bereiding en toepassing van beton spreekt dr. Grün over de samenstellende deelen daarvan: Cement, toeslagen en water en tenslotte over den invloed van de warmte en chemische invloeden.
Dr. Grün besluit met de woorden:
Ik ben overtuigd, dat ook Uw rijk Vaderland niet slechts op dit oogenblik veel te danken heeft aan beton, maar daarvan ook in de toekomst veel kan verwachten en wel in het bizonder voor de stichting van die bouwwerken, welke de oude en beroemde stad Amsterdam, die beteekenis als havenstad verleenen, welke gij haar als een der hoofdsteden van Uw land toewenscht.
Het interessante boekje is van duidelijke afbeeldingen rijk voorzien, wij bevelen het allen, die een bizonder belang stellen in de bereiding en de toepassing van cement zeer ter lezing aan. H. H.

BIJ EEN WINKELBETIMMERING VAN G. A. ROOBOL, ARCHITECT TE AMSTERDAM.

In de Valeriusstraat te 's-Gravenhage staat een eenvoudig winkelhuis van Speyer, juwelier. De winkelpui is van het gewone banale type, zoodat men er voorbij loopt zonder er aandacht aan te schenken. Treedt men echter den winkel binnen dan ziet men heel iets anders.
Hier begint dan ook pas het werk van Architect G. A. Roobol.
Met zeer bescheiden middelen heeft hij werkelijk iets moois bereikt. Behangen wanden, dito plafonds en de vloer met linoleum bekleed hetgeen een ruimte geeft die op zich zelf reeds aangenaam aandoet. In deze ruimte staat een toonbank met glazen vitrines, welke zeer practisch zijn ingericht. Ook het kasregister een onmisbaar element in een winkel is zoodanig ingebouwd dat deze zijn dienst doet zonder het leelijke van dit algemeen gebruikelijk object.
Langs de wanden zijn kastjes met onderkasten zoodanig aangebracht dat zij hun bestemming duidelijk aantoonen. De leidingen, schakelbord en catrol voor rolluik zijn weggewerkt, terwijl de winkelkast zoodanig met gordijntjes is bespannen dat het uitzicht vanuit den winkel naar buiten niet onnoodig wordt belemmerd, terwijl men buiten voor de winkelpui

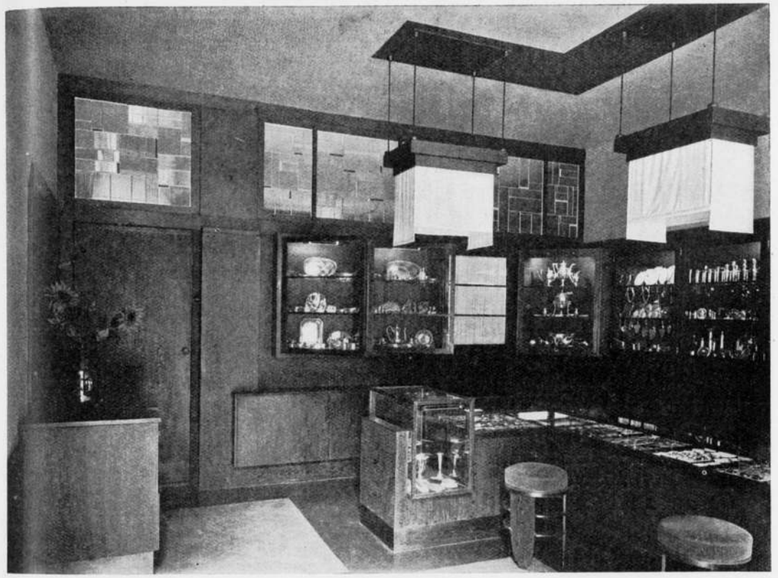

WINKELBETIMMERING. WINKELHUIS SPEYER TE 'SGRAVENHAGE. G. A. ROOBOL ARCH.

staande toch niet in den winkel kan zien. Tegen het plafond is juist boven de toonbank en daarmede strookende een plank aangebracht waaraan 2 lampekappen aan koorden hangen, welke de vitrines daaronder op een behoorlijke wijze verlichten; terwijl in een aparte vitrine en in de kasten langs de wanden aparte verlichting is aangebracht.
De betimmering is van eikenhout, paneelen van eiken triplex opgelegd, gebeitst in roode en zwarte kleur, waartegen het zilverwerk goed uitkomt. Twee krukjes van dito hout en eender gebeitst zijn aangenaam van vorm.
Het geheel doet aangenaam aan. Slechts één opmerking moet mij van het hart. Waarom eikenhout in deze kleuren gebeitst?
De eerste indruk dien ik kreeg was of ik in een winkel kwam die met mahoniehout was betimmerd. Dat men dit niet heeft gedaan zal wel zijn om het geld, doch als men een roode betimmering wil, moet men er ook het geld voor over hebben om daarvoor een houtsoort te nemen die uit zijn aard reeds deze kleur heeft en anders kiest men een andere kleur die hoort bij een minder kostbaar houtsoort.
Ik weet wel dat deze opmerking niet door iedereen gedeeld wordt onder de collega's doch ik kan het niet anders zien.
Overigens is deze betimmering zeer geslaagd.

's-Gravenhage, 12 Juni 1927.

J. W. MUNNIK,
Architect B.N.A.

BLADVULLING.

In dit nare gat plaatsen we wat.Maar wat?
Dat is juist het nare van het gat.

HET VOLKENBONDSPALEIS.

Een neutrale commissie benoemd.

De Volkenbondsvergadering heeft Zaterdag besloten, het vraagstuk van den bouw van het Volkenbondspaleis in handen te stellen van een commissie van vijf leden, die rechtstreeks in de voltallige Volkenbondsvergadering voorstellen hieromtrent zal moeten indienen. Deze commissie is samengesteld uit: Adatsji (Japan), Osuski (Tsjecho-Slowakije), Politis (Griekenland), Urrutia (Columbia) en Hilton Young (Engeland).
Men heeft in deze commissie opzettelijk slechts gedelegeerden gekozen uit landen, waaruit geen enkel bouwplan door de architecten-jury is bekroond. Aangezien deze heeren zelf geen architectonische bekwaamheden hebben, heeft de Volkenbondsvergadering hun uitdrukkelijk het recht gegeven om hetzij de internationale architecten-jury, hetzij eenige leden daarvan uit te noodigen, naar Genève te komen, teneinde hun deskundigen bijstand te verleenen.
De taak der commissie is zeer uitgebreid. Zij zal in de eerste plaats de bouwkosten van de verschillende inzendingen moeten onderzoeken en deze met het toegestane bouwcrediet vergelijken. Zij zal voorts zich de vraag moeten stellen, of het feit, dat een bouwplan het toegestane crediet overschreden heeft, dit plan van verdere beoordeeling zal moeten uitschakelen, dan wel of den ontwerper gelegenheid moet worden gegeven, het plan nog aan het bouwcrediet aan te passen. Zij zal de bekroonde plannen moeten toetsen aan het practische nut. Zij zal moeten overwegen de wenschelijkheid om de Volkenbondsvergadering een verhooging van het bouwcrediet voor te stellen, dan wel het plan voor den bouw van het Volkenbondspaleis dusdanig in te perken, dat men slechts een conferentiegebouw zal oprichten en het bestaande secretariaat in zijn tegenwoordigen vorm zal handhaven. En eindelijk zal de commissie antwoord moeten geven op de vraag, hoe te komen tot

de definitieve keuze van een plan, en aan wie deze beslissing moet worden toevertrouwd, indien de Volkenbondsvergadering niet meer er toe komen kan en met een definitieve keuze niet wil wachten tot het volgend jaar.

Naar ik verneem moet onder de uitdrukking „bekroonde ontwerpen", welke in het bijzonder het voorwerp van het onderzoek der commissie zullen vormen, worden verstaan alle 27 bouwplannen, die hetzij met een prijs, hetzij met een eervolle vermelding 1ste of 2de klasse bekroond zijn. De hieromtrent door de Volkenbondsvergadering genomen beslissing maakt geen onderscheid tusschen de eerste negen en de achttien andere bekroonde bouwplannen, zoodat ook de ontwerpen van onze Nederlandsche architecten Wijdeveld, Van Linge en Wouda & Luthmann opnieuw ernstig in overweging zullen worden genomen.

Intusschen heeft de commissie van vijf volkomen vrijheid om desgewenscht ook aan onbekroonde ontwerpen haar bijzondere aandacht te schenken. Hbl.

CONGRESINDRUKKEN, II DOOR J.P.M.

Nog gezegender dan de landman, die in de kwieke aria van de Jahreszeiten, na zijn werk volbracht te hebben, de vruchten van zijn arbeid zal plukken, ben ik, die nog vóór mijn akker volgezaaid te hebben, reeds de vrucht van mijn eerste korrels in de post op de ontbijttafel vond. Een briefje namelijk van het Kopstuk van het Comité-Permanent, ci-devant, Président du Comité d'Organisation, die mij mededeeling doet van de ontdekking gedaan door een congreslid, aussi charmante qu'aimable. De inhoud was als volgt: Nu wij allen weer gewoon op dreef zijn — na het vervullen van belangrijke functies op 't internationale Architecten Congres, hebben we op dezen Zaterdagavond voor onze teekenplank te genieten van Teisz Jr.'s portretten en het magistrale verhaal der plechtigheden. Wij zijn nog in de stemming. Maar voordat die stemming wellicht Dinsdag te Keulen op de Tagung van 't Verband Deutscher Architekten en Ingenieure Vereine, door splinternieuwe indrukken wordt te niet gedaan, deel ik U eene opmerking mede, die aan Uw speurzin kan zijn ontsnapt.

Het geheim van de methode waarom het zoo „op rolletjes" geloopen heeft, schijnt alleen ontdekt te zijn door het eenige vrouwelijke Congreslid — die dan ook een lierzang had voorbereid op de drie vlindervlugge, alleen tegenwoordige, jongste Amsterdamsche leden ad interim, van 't Comité Permanent, wier portretten zelfs niet waren te snappen.

Nu die lierzang door het weinig galante ingrijpen van een lang van stijlschen speecher werd onderschept, droeg zij mij op haar ontdekking mede te deelen aan onze leden Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst B.N.A., in welke richting, naast hunne officieele dankbaarheid aan autoriteiten enz., onze huiselijke intieme dankbaarheid moet gaan.

Ik ben den steller dezer regelen dankbaar voor de prikkeling van mijn speurzin en het geeft mij moed dit inderdaad magistrale verhaal te vervolgen.

De congreszitting van Dinsdag had plaats in de Groote zaal van de Doelen te Rotterdam, een bij uitstek geschikte gelegenheid om over de bij uitstek geschikte onderwerpen: „De wettelijke bescherming van den architectentitel" en „de bescherming van het Auteursrecht van den architect" te discussieeren, onder leiding van den heer Caluwaers, architect te Brussel. Uit de ingezonden rapporten over de wettelijke bescherming van den architectentitel en de daarop gegeven mondelinge toelichtingen staat voor mij vast, dat men bij de overdenking van dit vraagstuk veel verder en dieper moet gaan, dan stellingen op te bouwen die gebaseerd zijn op oppervlakkige, direct waarneembare feiten. De ingezonden referaten toch hebben duidelijk gemaakt dat met de wettelijke bescherming van den architectentitel niet alleen een maatschappelijk belang, maar een daarmede samenhangend cultureel belang is gemoeid. Wettelijke bescherming van den architectentitel blijkt te bestaan in vrijwel alle zuidelijke landen van Europa en in Hongarije. In de landen van midden-Europa en van het Noorden, is de wensch der architecten naar bescherming van hun titel niet vervuld. In Italië is de bescherming het volledigst, in Denemarken is een voorstel tot het beschermen van den architectentitel door de regeering afgewezen, omdat de wenschen in zake den architectentitel „niet erkend worden in het praktische leven en in de openbare meening". En als toelichting wordt erkend dat Denemarken dermate democratisch is, dat de openbare meening afkeerig is van iedere poging tot monopolisatie. Wij zien dus dat in autocratisch geregeerde landen de wenschen der architecten met betrekking tot deze materie volledig zijn vervuld, dat bij de democratisch geregeerde volken de bescherming stuit op een bepaalden afkeer van monopolisatie. De tegenkanting van de bescherming is dus een maatschappelijk instinct, die met de versterking van het democratisch bewustzijn in kracht zal toenemen. Hiermede samenhangend is de cultureele factor. In zeer grove trekken mag men wel zeggen dat in de laatste 2 eeuwen het cultureele centrum van Europa zich heeft verplaatst van het Zuiden- naar Midden-Europa. De regelingen van het maatschappelijk leven spelen in de centra van het cultureele leven een grootere rol, dan in die landen, waar dit leven verslapt is. Die regelingen hebben grooter affiniteit tot de zoo moeilijk na te speuren wegen, waarlangs het cultuurleven loopt.

De overwinning van de architecten in de zuidelijke landen met hun beschermden titel behaald, is even makkelijk bevochten als dat het in de overige landen moeilijk zal zijn om haar te behalen. Dit zeggen mij de congresthema's duidelijker dan het gevoelen dat de aangenomen vorm van het Congres wil uiten: „Que le titre et la profession d'architecte soient protégés par les lois d'état en chaque nation selon les désiderata du Congrès de Rome etc." En in het woordje „déjà" in de opmerking „Protection déjà officiellement pratiquée par l'Italie, l'Espagne, le Portugal, la Hongrie et la Jugoslavie", ligt voor mij slechts het optimisme, waarmede men bezield moet zijn om een zwaren strijd te winnen.

In tegenstelling met zijn titel is het werk van den architect bijna in alle landen wettelijk beschermd. Natuurlijk, zouden wij haast zeggen. Wat kan men van zulk een fatsoenlijke wereld als waarin wij leven, anders verwachten dan dat zij in haar rechtsregelen het fatsoen fatsoenlijk zal willen regelen of tenminste geregeld zal willen zien. Dat dit alles nog niet zoo is, ligt 'm hoofdzakelijk aan de toepassing der Auteurswetten. De heer Poupinel heeft blijkbaar deze materie met voorliefde bestudeerd en de door hem namens de Fransche architecten gedane voorstellen met betrekking tot een preciseering der details in de toepassing der Auteurswetten, werd met algemeene stemmen aangenomen. Een belangrijk punt roerde de heer Hugo George in het Oostenrijksche rapport aan over de schadeloosstelling aan den auteur van denkbeelden, die aan het algemeen ten goede moeten komen, zelfs tegen den wil van den auteur zelf in. Deze kwestie raakte een moeilijk probleem; in hoeverre een geestelijk eigendom particulier eigendom is of kan en mag zijn. Waarschijnlijk uit vriendelijkheid om aan een volgend congres ook een portie uit deze harde Weener te laten, bleef dit punt onaangeroerd liggen.

's Middags bezichtiging van Rotterdam, waarvan des morgens vóór den aanvang van de Sectievergadering de heer Verheul, in een gloedvolle rede, betoogd had dat deze stad haar hart in de Maas heeft liggen. Natuurlijk geef ik bij anatomische ontledingen ook gaarne het hart een eerste plaats, maar bij stedenanatomie, wensch ik toch ook altijd graag te weten, waar de hersenen, het centrale zenuwstelsel, de longen, en het darmkanaal liggen, waarschijnlijk in de onnoozele veronderstelling dat iedere stad dergelijke organen dient te hebben.

De rondritten hier en elders vonden plaats in autocars. Een lange file kronkelde uren achtereen door de steden, langs straten, kaden, over pleinen en bruggen. En hoewel het vaak fantastisch is soorten van schimmigheden over het stadsgewoel te zien heenschuiven, en te bedenken dat die schimmigheden wel eens gebouwen en zoo zouden kunnen zijn, lijkt mij dit moderne middel om steden en hare architectuur te bezien, toch geschikter voor Amerikaansche toeristen dan voor de deelnemers aan een Architectencongres. De nieuwste inventies van auto-cars hebben geen verbetering gebracht in de wijze van bekijken; de oppervlakkigheid, die als een kanker invreet in ons geestelijk leven, wordt er sterk mee aangekweekt. Een algemeene indruk kan ook verkregen worden door een nauwgezette bestudeering van één enkel geval. Bovendien bereikt men daarmee twee voordeelen, men geeft een i n zicht en daaruit een o v e r zicht.

Maar goed, van Rotterdam zagen we dan toch dat het een stad is, waarvan het hart de Maas is. Het tweede officieele diner des avonds, in de Groote Zaal van de Doelen, een bij uitstek geschikte gelegenheid voor een bij uitstek geschikte gelegenheid als een diner, was reeds veel geanimeerder dan dat van den eersten avond. Onze Congres-voorzitter had er slag van om de tongen los te krijgen van vurige sprekers, wier Italiaansch, Grieksch, en zelfs Japansch wij bewonderen. Wat wij bewonderden, wisten wij niet, maar er zijn ook vele bouwwerken die wij bewonderen, ofschoon wij er niets van snappen. De Italiaansche afgevaardigde sprak Italiaansch, omdat dit de taal van Dante, Bramante en Leonardo da Vinci was, hetgeen een logisch Hollander consequent Hollandsch deed spreken, omdat dit de taal van Rembrandt was. Hieruit ziet men dat Holland nog om iets anders trotsch kan zijn op Rembrandt dan vanwege het Rembrandtplein.

Dinsdagsavonds ontving het Gemeentebestuur van Rotterdam de congressisten op het stadhuis. Ontegenzeggelijk gaf dit nieuwe gebouw, in zijn fonkelende nieuwheid, met de schitteringen van zijn verguldsels en van de geslepen glasfacetten aan kandelabers en kronen een brillanten indruk. De stemming was feestelijk, huiselijk en hartelijk. De Burgemeester genoot er zichtbaar van te kunnen toonen, wat Rotterdam had tot stand gebracht in de donkere jaren van den oorlog, het was voor den aanwezigen bouwmeester Prof. Henri Evers, een gelukkige avond zoovele collega's uit alle landen in zijn schepping bijeen te zien. Een heerlijk ongedwongen verhouding was er tusschen gastheer en gasten, die al dadelijk tot uiting kwam, in de redevoeringen die de Burgemeester en Prof. Slothouwer hielden. Er moet een zeker geheim binnen de muren van dit gebouw schuilen, dat maakte dat deze ontvangst een der hartelijkste was van alle officieele plechtigheden.

Het was jammer dat de mise-en-scène tot gevolg had dat de aandacht werd afgetrokken van het muziekprogramma dat in de Burgerzaal werd uitgevoerd. De mooie voordracht van het: „Wilt heden nu treden" door Mevr. Both—Haas, door alle aanwezigen aangehoord, maakte een diepen indruk.

De Woensdag was een dag van rijden en reizen. 's Ochtends een zeer langen nonstop rit door den Haag en 's middags een bezoek aan Delft.

Over den Haag zijn de congressisten verrukt geweest. De afwisselingen, die deze stad biedt, maakten hen, die uit steden van de binnenlanden van Europa waren, uit streken van enkel heuvelland en dennenbosschen, opgetogen. Het is dan ook zeer bijzonder, om in een zoo'n korten tijd te kunnen genieten van de opeenvolging van patriciersstadswijken, villaparken, duinlandschappen, strand en zee, bosch, volksbuurten, weidelandschappen, fabriekswijken, tuindorpen enz. Menig mensch moet zich met minder afwisseling in zijn stad tevreden stellen.

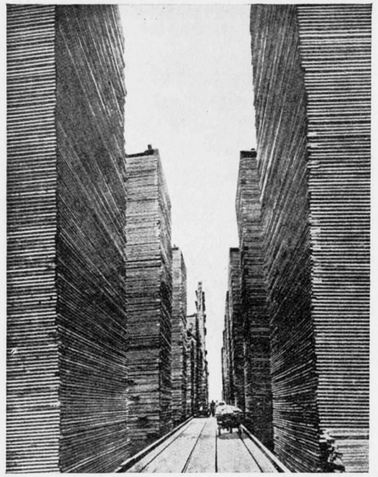

WOLKENKRABBERS VAN HOUT.

Dat het congres een bezoek moest brengen aan Delft, lag voor de hand. In het bezit van typisch Oud-Hollandsche stedeschoon spant Delft de kroon. Nergens hangen er nog zulke fijne stemmingen als in deze stad, nergens ook zijn er nog plekjes die zoo gaaf en ongeschonden zijn. In de Technische Hoogeschool recipieerde de Senaat en op de afdeeling Bouwkunde was een kleine expositie van teekeningen, waardoor de congressisten zich een idee kunnen vormen over het onderwijs aan onze Technische Hochschule.
's Avonds vuurwerk in Den Haag. Zoo verliep het congres in grootschen stijl. Toch was het hoogtepunt nog niet bereikt, eerst Donderdag zouden de congressisten naar Amsterdam komen.

J. P. M.

INGEZONDEN.

Het schijnt mij toe, dat het bestuur van A. et A. door den aan de gemeente Enschedé gerichten brief een gevaarlijken stap doet.

Het is nl. waarschijnlijk, dat de buitenwereld hier den indruk krijgt dat men een kleinen eigen kring tracht te bevoordeelen. (Zie artikel Corn. Veth). Dit zou omgaan zijn, indien b.v. tot een openbare prijsvraag geadviseerd was; de aanmoediging tot het geven van opdrachten aan een „aantal" architecten welke aan te wijzen zouden zijn door een commissie van hoogstaande en een onaantastbare reputatie-bezittende architecten, ware dan achterwege gebleven.
Het feit dat in de laatste jaren reeds enkele malen door toedoen van een architecten-college een openbare prijsvraag vermeden werd terwille van een meervoudige opdracht, is mede oorzaak van bovenbedoelde publieke opinie.

Met de meeste hoogachting,
MART. STAM.

Onderschrift van den heer C. J. Blaauw.
De Gemeenteraad van Enschedé heeft in zijne vergadering van 9 Aug. j.l. besloten als volgt:
B. en W. te verzoeken, in overleg met de Bouwcommissie:
A. den Raad van advies te dienen over de keuze van een beperkt aantal Nederlandsche architecten, welke zullen worden uitgenoodigd hun oordeel uit te spreken over de geschiktheid van de plaats van het tegenwoordige complex van gebouwen op den hoek van de Langestraat voor den bouw van een nieuw stadhuis en, bij geschiktbevinding, een plan te ontwerpen en in te zenden voor dien bouw;
B. voor de inzending der ontwerpen een vergoeding te bepalen.
Hieruit blijkt dat besloten werd tot een meervoudige opdracht.
Verder hield het besluit in, dat de uitgenoodigde architecten zich eerst hadden uit te spreken over de geschiktheid van het terrein. Dit is een onjuiste regeling. Stel u voor, dat er vijf architecten uitgenoodigd worden en dat b.v. drie het terrein wel geschikt vinden en twee niet, wat dan? Moeten die twee dan meedoen of moeten ze dan uitgeschakeld worden?
Het is dus het belang van de uit te noodigen architecten het terrein unaniem te verwerpen of te aanvaarden. Voor den juisten gang van zaken (gezien als architectonisch belang) is deze regeling fout. Wil men een meervoudige opdracht geven (met gelijke voorwaarden voor de uitgenoodigden) dan moet eerst het terreinvraagstuk opgelost worden. De logische oplossing is dat de beoordeeling van de geschiktheid van het terrein in handen gegeven wordt van een deskundige jury, die onafhankelijk van plaatselijke invloeden, hierover adviseert. Is het terrein aangewezen, dan kan dezelfde adviescommissie de verschillende eischen formuleeren, waaraan de uit te noodigen architecten hebben te voldoen, ze kan de architecten aanwijzen en kan later over de ingezonden ontwerpen advies uitbrengen.
Het Bestuur van A. et A. heeft, de omstandigheid in aanmerking genomen, dat tot een meervoudige opdracht besloten was, het Gemeentebestuur in dezen geest geadviseerd.
Hoe door dit volkomen neutrale advies de indruk gewekt zou kunnen worden, dat men een e i g e n kleinen kring tracht te bevoordeelen, is niet duidelijk en de veronderstelling zweemt naar de sfeer van verdachtmaking, zooals die ons uit het artikel van Corn. Veth bekend is.
Of het verder e e n f e i t genoemd mag worden dat in de laatste jaren enkele malen door toedoen van een architectencollege een openbare prijsvraag „vermeden" werd terwille van een meervoudige opdracht, valt te betwijfelen. Het geval „Enschede" is een voorbeeld van het feit dat de o p d r a c h t g e v e r s de openbare prijsvraag niet wenschen. Van de meervoudige opdracht kan gezegd worden, dat dit systeem b i j d e o p d r a c h t g e v e r s in den laatsten tijd in de mode is.
Men kan er over twisten welk systeem het beste is, doch het is onjuist de verwerping van openbare prijsvragen aan „architectencolleges" toe te schrijven.

C. J. BLAAUW.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD EN ARCHITECTURA

COMMISSIE VAN REDACTIE: H. TH. WIJDEVELD VOORZITTER, J. P. MIERAS SECRETARIS-REDACTEUR. H. C. VERKRUYSEN REDACTEUR. C. J. BLAAUW, WIEGER BRUIN, ... , C. B. POSTHUMUS MEYJES, Ir. A. J. VAN DER STEUR. RED.-ADRES WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM, TEL. No. 36736 POSTGIRO No. 122568.
ABONNEMENTSPRIJZEN BIJ VOORUITBETALING VOOR NEDERLAND f 10.—, BUITENLAND f 15.— 'S JAARS. ADVERTENTIËN 1—6 REGELS f 2.50, ELKE REGEL MEER f 0.40. BIJ CONTRACT BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN.
UITGEVERS EN BUREAUX VOOR ADMINISTRATIE MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5, DEN HAAG.

24 SEPTEMBER 1927. No 39

INLEIDING MET PARADOX DOOR J. P. M.

Met dit nummer opent de Redactie een serie van nummers, die aan bepaalde steden zullen zijn gewijd, en die op regelmatige tijden zullen verschijnen.
De lezer zal zich allicht na het doorlezen van het hierna volgende afgevraagd hebben, wat de Redactie met zulk een nummer bedoelt en wat zij zich voorstelt met zulke nummers te bereiken.
Wat dit laatste betreft, kan het antwoord kort zijn. Zij beseft met dezen arbeid niets te bereiken. Niets ende niets.
Het is duidelijk dat dit besef inderdaad de drijfveer is tot het samenstellen van dit nummer. Zonder die drijfveer is de verwezenlijking van zulk een nummer niet denkbaar.
Er zijn menschen die nog tot hun 69e jaar hopen professor te zullen worden. Er zijn ook menschen, die wijselijk reeds op hun dertigste jaar die hoop definitief hebben laten varen. Tot zulke wijze menschen behooren de leden van de redactie.
Wat bedoelt de redactie dan met dit nummer. Laten wij dadelijk verklaren, dat die bedoeling verder gaat dan die van een ongelukkigen deliriumlijder, die de boel kort en klein slaat, en afgemat neerzinkt te midden van de door hem geschapen ruines. Hoe paradoxaal het moge klinken, de redactie hoopt met deze nummers, opbouwend werk te verrichten. Wat zij doet, is niet de afbraak zelve, maar het afbrekende gedeelte van den opbouw.
Hoe meer en hoe nauwkeuriger men den toestand in onze diverse steden uit stedebouwkundig oogpunt nagaat, hoe duidelijker het wordt dat de pogingen om met het nieuwe verbeteringen te brengen, falen omdat van het oude te weinig wordt verwijderd.
Wie nieuw metselwerk aan oud hecht wil samenvoegen, diene niet te angstvallig te zijn met het behoud van het bestaande werk. Al het zwakke, vergane en ondeugdelijke materiaal, moet opgeruimd worden, zoodat slechts het gezonde oude werk zich verbinden kan met het nieuwe. In onze steden werkt men stedebouwkundig altijd met „bestaand werk". De mislukkingen van nieuwe stadsuitbreidingen zijn doorgaans daaraan te wijten, dat men het nieuwe met te korte vertandingen in het oude heeft willen inkassen. Men heeft te veel willen behouden en gedacht te kunnen behouden. De wensch was hierbij de vader van de gedachte.
Onze redactie bedoelt dus hoofdzakelijk te wijzen op die toestanden in de steden, die verhinderen dat er een goede aanhechting plaats vindt tusschen oud en nieuw. Het is eenvoudig ontzettend hoe ver de behoudzucht der menschen zich uitstrekt niet alleen, maar hoe benepenheid, bekrompenheid, schrielheid en krenterigheid in het opruimen van oude rommel de saneering van onze mooie steden in den weg staan. Daardoor zijn onze steden levende lijken. Van levende wezens, die ze vroeger waren, zijn ze als door de kanker ingevreten tot ziekelijke gedrochten, die bij eenige drukte als op marktdag een verhoogde kleur krijgen en zich dan in plaatselijke bladen of gidsen uitgeven voor bloeiende provinciesteden.
Evenals bij het levende vleesch operatief het gezonde vleesch van het ziekelijke moet worden gescheiden, radicaal en meedoogenloos diep, wil het leven behouden blijven, zoo moet ook een stad haar ziekelijkheid gezond maken door al wat niet goed is en ook nooit meer goed worden kan, weg te ruimen.
En zij moet ook vooral geen struisvogelpolitiek spelen, wat betreft het onderzoek naar de gesteldheid harer organen. Dit onderzoek eischt waarlijk geen kostbaar microscoop, maar een stel open en eerlijke oogen en. . . . een kleine klapcamera. Desnoods wil onze redactie die in den vorm van hare plaatjes wel leenen.
Zoo zal onze redactie dus aanwijzen wat voor het behoud verwijderd moet worden. Onder dit aanwijzen mag niet worden verstaan het op eenigerlei wijze richting geven aan het eigenlijke saneeringswerk, zelfs niet in hoofdlijnen. Daartoe mist onze redactie de bevoegdheid. Zij wil alleen als de medicus constateeren: „Dit vertrek is muf, denk aan Uw gezondheid", het verder aan den patient overlatend zijn maatregelen te nemen, die hem het herstel of behoud van zijn gezondheid kunnen mogelijk maken.
Zóó paradoxaal was dus haar meening niet, dat zij meende positief werk te verrichten, met het samenstellen van deze nummers.
Een paradox zou het alleen kunnen zijn dat men het amusant vindt met positief opbouwend werk toch nooit uit de modder te zullen geraken. Maar menschen boven de veertig, vinden dit geen paradox meer,

HET STATIONSPLEIN TE LEIDEN.

maar een levenswaarheid, die zij naar omstandigheden diep, kostelijk, tragisch, hübsch, ernstig of leuk vinden.

ONZE PROVINCIESTEDEN

DOOR H. TH. WIJDEVELD.

OPGEDRAGEN AAN HET GEMEENTEBESTUUR VAN ONZE SLEUTELSTAD.

Het was eens de trots der steden door hun toegangswegen en poorten, den binnentrekkenden de pracht te toonen van hun sterke veste, de hulde te bewijzen die men gasten biedt, of ook de ruime verkeersmogelijkheid te verzekeren, die men zijn medeburgers gaarne geeft. De toegangswegen tot de steden, de wegen naar de Markten, Raadhuis en Kerk, waren tevens de hartaders tot en door de stad. Maar de eeuw van de techniek zette den menschenstroom op de oude banen stop en ontwrichtte heel het stelsel van oervaderlijke wegen. De treinen raasden langs de steden en ontlastten zich op nooit verwachte plaatsen van meegevoerde reizenden, die langzaam tot ongehoorde massa's aangroeiden. De spoorwegen doorkruisen heden het geheele land en wij zijn ingesponnen in een weefsel van rails. Aan ontkomen is geen denken meer. De nieuwe technieken zijn erkend en de overgave is volkomen.

Deze overgave is echter met de stad nog in haar geheel als het eenmaal was met elk onderdeel in de wereld der gebruiksartikelen in den tijd der eerste technische overwinningen. Steden zijn nu nog als een olielamp die electrisch licht ging geven, als de fiacre die auto werd, als de trekschuit die motorische kracht in zich kreeg. Het is als een ongewone zenuwspanning in de wereld van voorheen; .... de wilde geest van de techniek gaat zich verschuilen in den ouden, stillen vorm, ... het wil nog niet. De schijnbare superioriteit van de nieuwe levensvisie heeft de overwinning behaald, maar de harmonische versmelting van oud en nieuw is nog niet als mogelijk erkend of gevonden. Het lichaam der steden is behoudzuchtig, de wroede vaderen reactionair, alom wikkend en wegend en toch voor „verbeteren door verwijderen" angstiger dan voor „ongeoganiseerde nieuwe aanbouw".

Kennen wij grooter verantwoordelijkheid dan toestemming geven tot Bouwen, kennen wij erger steden-schennis dan de Nieuwe Architectuur zelve? Vóórdat de richtlijnen der nieuwe wegen voor de stadsuitbreiding zijn vastgelegd, vóórdat besloten is tot den nieuwen uitleg, sluipt de grondspeculant en de eigenbouwer met zijn baksels van steen en kalk voorwaarts en plant de toegangswegen dicht. De overheid laat het nieuwe aangroeien zonder scherp gestelde eischen voor de benoodigde ruimtewerking, maar waakt angstvallig over datgene wat in de oude stad naar verdwijning snakt, behoudt karkassen die stervensmoede verzakken en belemmert daardoor jarenlang een goede innerlijke ontwikkeling.

Een angst voor waardeverlies, een tekort aan snel en zakelijk handelen, een gemis aan aesthetisch medevoelen, doet behouden wat eenmaal is opgericht, ... wat staat, staat voor een menschenleeftijd en langer!

De Nederlandsche provincie-steden toonen sterke voorbeelden van dezen angst en gemis aan ondernemingsgeest.

Sinds de spoorwegen ons land doorkruisen, hebben weinig steden de enorme waarde van dezen menschenstroom afleverende verkeersmogelijkheid in hun stedenbouw erkend.

Wijst mij de stad, die het juiste verband heeft gebracht tusschen haar binnenstadverkeer en de spoorweghalte aan de grens harer gemeente? Wijst mij de stad waar station, plein-van-ontvangst en wegencomplex naar haar voornaamste wijken in harmonische ontwikkeling tot elkaar zijn gebracht of waar de overheid met macht doorzette het onteigeningsprogramma ter verfraaiing der wegen voor haar millioenen keeren in- en uit-reizende burgers?

Kom in Dordrecht, de verlatenheid en burgerlijkheid komen u deprimeerend tegemoet. Stap in Delft uit, ... kent ge onverzorgder sluip-door kruip-door aankomst? Schiedam? Welk een lugubere stemming als de trein u achterlaat. Haarlem, waar het station in vastberadenheid schoone beloften doet, ontvangt u met een afwijzend gebaar op haar doodsch voorplein en ontoegankelijke versufte hoekstraatjes naar de schoone oude binnenstad. Is de ontvangst van Hilversum veel minder dan een Nederlandsch schandaal? Slaat ons de benauwenis niet om 't hart als we op het stationsvoorplein staan, omjoeld door koetsiers en chauffeurs .... die weten dat hier iedere reiziger verdwalen moet. „Wie hier binnentreedt laat alle hoop varen". Het klinkt als een paradox dat dit schoone oord, waar de pracht van architect Dudok's bouwwerken bloeit, deze spreuk nog in de sfeer van zijn stationsplein heeft geplaatst. Het stationsplein is de vestibule eener stad en een ruime ontvangst, geschikt ter rustige oriënteering, kan de belofte zijn van veel goeds, zelfs hoopvol stemmen!

Maar Leiden wil het tegendeel zijn. Ongeoriënteerd zijn, door chaos, depressie en wanhoop .... Ziehier de reiziger op het stationsplein te Leiden. Heeft dit station eigenlijk een plein? Is de voorzijde de ingang, de ingang een entrée, is de spoorbaan de weg of.... rijdt de trein op straat? Het is een allegaartje van onopgeloste vergeten emplacementen. Het is niets anders dan een zielig afgietsel van een geest die den klompenboer en koeiendrijver nauwelijks ontwassen is. De strijd tegen de vastgewortelde halfbakken architectuur, die een vreugdig frissche aankomst in den weg staat, kan niet fel genoeg aanwakkeren. Hier zou een cycloon voor de opruiming der belemmeringen (het station incluis) een zegen zijn.

Krachtig ingrijpen zouden wij wenschen, waar rustig burgerlijke opvattingen, boterwinkeltjes, oud-roest magazijnen, Zaandamsche poppenhuisjes voor het vreemdelingenverkeer, draaimolens en kermistenten, tramhuisjes en electrische tram, hun achterlijk of hinderlijk bedrijf op het stationsplein uitoefenen.

Hoe vreemd het moge klinken, maar het geweldige, alles beheerschende verkeersmiddel, de trein, heeft in een eeuw van zwoegenden, puffenden en hijgenden arbeid nog geen erkenning in den aanleg der steden verkregen. De Nederlandsche provincie-steden zijn niet oud-genoeg gebleven om zich het recht van volksreliquie te mogen toeëigenen, maar zij zijn ook niet medegegroeid met het snelle leven van deze eeuw.

Het schijnen zelfs bij voorkeur de Universiteitssteden te zijn, die in achterlijke bouwkundige inzichten, de kroon spannen. Geen schadelijker bewoners, dan de tijdelijk gevestigde studeerende jeugd en de Professoren. Zij schijnen tezeer gespecialiseerd te zijn in de wetenschappelijke studies, in de theorieën van het leven om zich om den directen groei of het aspect hunner studie-stad te kunnen bekommeren. De gezonde actieve en lachende geest, die snellen, levendigen voortgang verlangt (zoo zelfs dat hij in de stations, bruggen, wegen; — in de overheidsgebouwen, ja, in den geheelen stedenbouw tot uiting komt) schijnt in onze Universiteitssteden meer dan elders te versuffen. Wie een treffend voorbeeld zoekt, ga eens naar het ongelukkige Delft, waar geleerde vakgenooten de bouwkunde doceeren. Is het nieuwe Delft niet een hartverscheurend voorbeeld voor den modernen stedenbouw? Maar, ... Leiden spant de kroon! Het oude Leiden, met zijn opgedrongen studeerende jeugd, waarvoor nooit uit innerlijken drang een universiteit gebouwd is, schijnt wel doodelijk bevreesd voor elke vernieuwende gedachte en het feest bij het afscheid van den afgetreden Burgemeester had de jool moeten zijn voor een eindelijke bevrijding en voor de kans een beter leider binnen zijn veste te halen. Is er hoop voor Leiden sinds de nieuwe koers? Is het uitbreidingsplan onderhanden? Worden er plannen beraamd, die den Leidenaar, den polderbewoner, schoone wegen naar de zee openen, die hem van het prachtige Brasemermeer en schoone Kagerplassen doen genieten? Wordt er gedacht aan de verbinding met den Haag en de bosschen, komt ooit het „Leidsche Hout" tot stand; de eindelijke parken en kostelijke wandelwegen, die deze stad nooit heeft gekend?

Waarom moest Leiden drie eeuwen lang wachten op den bouw van een grootsch universiteitsgebouw om ten slotte gestraft te worden met zulk een academisch ziekenhuis, waarom moest Leiden juist de stad worden van de schoonste Rijksbezittingen aan kunst, terwijl er geen musea voor deze prachtige verzamelingen worden gebouwd? Waarom moest Leiden zoo suf, zoo dor, zoo dood, toch leven blijven?

□ □ □

Maar het nieuwe leven in ons land roept ons allen, en met ons de steden wakker, de nieuwe kracht komt nu zelfs van buiten naar binnen. Welnu, we zullen Leiden toevoeren wat ontbreekt, we zullen de stad wakker schudden, haar toeroepen: herleef en treed in de rij der werkende krachten, orden uw stad; — stel fabrieken waar zij noodig zijn, geef den arbeidenden den zegen van een schoone omgeving, geef den studeerenden een ideaal universiteits-centrum. Laat hen niet aan hun lot over, maar zorg naast de studie ook voor hun woningen. Richt u tot Katwijk en Wassenaar, tot alle omliggende Gemeenten en maak een „g e z a m e n l ij k" „g e w e s t e l ij k" uitbreidingsplan. Wil uw nieuwe Burgemeester iets voor u doen, laat hij dan wat versuft en dor is in uw ambtenarij verwijderen, nieuwe krachten oproepen, Leiden in de rij der groote steden stellen, en op den weg tusschen Amsterdam en Rotterdam nieuw leven brengen.

LEIDEN ALS UNIVERSITEITSSTAD

DOOR C. J. BLAAUW.

Bijna wel elke stad van eenige beteekenis verbindt aan den klank van haar naam eenige dadelijk te binnen schietende bij-

IETS MÉÉR DAN EEN NEDERLANDSCH SCHANDAAL.

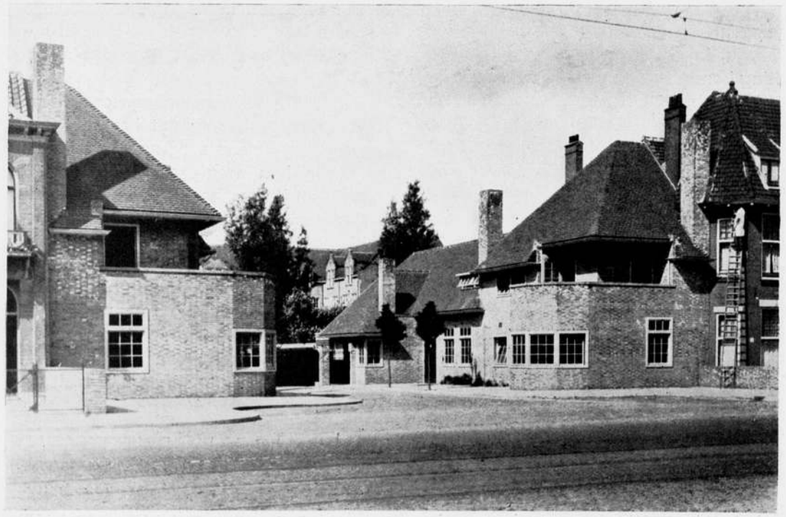

BOVEN: OUD LEIDEN UIT DE 17E EEUW. DE BIBLIOTHEEK VAN THYSIUS.
ONDER: NIEUW LEIDEN UIT DE 20E EEUW. TOEGANG TOT HET AC. ZIEKENHUIS.

zonderheden. Deze bijzonderheden liggen op verschillend gebied en al naar den aard of den stand van den mensch, die den naam van een stad uitspreekt valt het accent op bepaalde bijzonderheden. Zoo zal in die lagen des volks, waar de oefening van het verstand traditie werd, de naam „Leiden" zich dadelijk verbinden met de idee der wetenschap: de Hoogeschool. „Leiden" beteekent dus de Universiteit (voor den echten Leidenaar is Leiden ook tegen Utrecht, Amsterdam, Groningen, de Universiteit).

Wanneer we van bevoegde zijde hooren verzekeren, dat Leiden het geestelijk middenpunt van Nederlandsche Wetenschap is, dan moeten we dat zonder twijfel aanvaarden. Wanneer men nu echter zou denken dat deze overwegende geestelijke invloed in het uiterlijk van het stadje Leiden als kenbaar accent naar voren treedt, dan vergist men zich deerlijk. Leiden toont op geenerlei wijze zich als het geestelijk centrum, dat het op den klank af toch is. Van een universiteitscentrum (dat toch hier een architectonisch middenpunt zou moeten zijn) is geen sprake. De gebouwen zijn overal verspreid en vormen nergens een opmerkenswaard geheel. Deze opmerkingen worden gemaakt afgezien van de vraag der schoonheid. Leiden had nog een centrum kunnen hebben, dat niet schoon was, maar nu is het er in het geheel niet.

Thans de schoonheidsquestie: het spreekt wel vanzelf, dat, waar men nimmer noodig heeft gevonden, de uitbreidingen van de hoogeschool tot een geheel te vereenigen, men ook voor de aesthetische factoren weinig aandacht over had. Inderdaad de gebouwen van de Leidsche Universiteit zijn ongelooflijk leelijk en ... dor. Moest men het gehalte van de wetenschap naar de bouwkunst afmeten (de wetenschappelijke menschen hebben toch met deze officieele bouwkunst steeds genoegen genomen), dan zou de Leidsche wetenschap niet hoog aangeslagen worden.

Men staat er van te kijken, hoe de gebouwen van de Universiteit geplaatst zijn, zoo maar raak, zooals het toevallig uitkwam, tusschen particuliere woonhuizen of op ongelukkige hoeken of aan vergeten pleintjes. De bouwpolitiek schijnt hier geweest te zijn: Prof. K. moet een lab. hebben; opzichter, kijk eens naar een terreintje uit, niet te duur, niet te groot. De indruk is deze: Leiden heeft de Universiteit cadeau gekregen, maar heeft er in den „grond" nooit iets voor over gehad. Deze grondpolitiek is er oorzaak van dat de Universiteit aan Leiden's stadsbeeld geen ander cachet heeft gegeven dan dat van alom verspreide dorheid.

Dezelfde grondpolitiek heeft ook aan het enorme Academische Ziekenhuis het cachet gegeven van een hopelooze chaos. Hier zijn de gebouwen neergesmeten op een ongeschikt langgerekt terrein. Hoofdmomenten ontbreken, de gebouwen zijn te hoog, het terrein te klein. De architectuur is benauwend slecht, de bouwtechniek daarmede op één lijn.

Leiden als Universiteitsstad is een troosteloos beeld van officieele kortzichtigheid en krenterigheid. Nimmer heeft men daar begrepen, dat de beteekenis van een Leidsche Universiteit een breede ontplooiing van een gebouwencentrum gebood.

En waarom deze krenterigheid? Wie aan een belangrijk doel bouwt, weet, dat hij tevoren over groote terreinen moet kunnen beschikken. Voor groote, zich uitbreidende complexen is een groote reserve van gronden een vereischte. Kortzichtige zuinigheid is hier de grondslag van een groot gebrek aan cachet. Voor allen, die iets te zeggen hebben bij het tot stand komen van zulke complexen (het Rijk, de curatoren, de Senaat, enz.) zij Leiden in zijn troostelooze architectonische chaos een waarschuwend voorbeeld. Zie vooruit, zorg voor flinke terreinen, die een waardige ligging mogelijk maken en dan... voor goede architectuur.

VOORUITGANG ! ! DE BOUWKUNST DER BERUCHTE 19E EEUW VERGELEKEN MET DIE VAN DE 20E EEUW. BEELDEN UIT LEIDEN.

DE HOOFDENTRÉE VAN HET RIJKSMUSEUM VAN OUDHEDEN.

DE CHRIST. GEREFORMEERDE KERK.

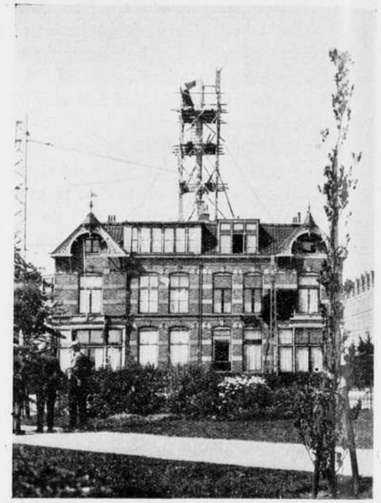

DE GENEZING VAN ALLERGISCHE ZIEKTE IN DE STEIGER.

NAAR AANLEIDING VAN EEN BEZOEK AAN DE LEIDSCHE MUSEA VAN OUDHEDEN DOOR H. C. VERKRUYSEN.

Het bezoeken van musea is eigenlijk een vreemde bezigheid en wie daarmede eenigszins vertrouwd is geraakt en niet zonder bespiegelenden en kritischen aanleg is, komt er licht toe, wanneer hij zich een vrij uitgebreid museumbezoek heeft voorgenomen, reeds bij voorbaat aan het peinzen te geraken over de bovengenoemde vreemdheid dier bezigheid. Die vreemdheid ligt in de eigenaardige functie in onzen tijd van het museum als zoodanig, dat inderdaad een eigen aard openbaart, die ons in wezen vreemd is, maar waaraan wij door gewoonte gewend zijn geraakt. Het museum is n.l. een verzamelplaats, een permanente opslagplaats van objecten, die uit het leven waar zij elk een eigen karakteristieke plaats innamen of bedoeld waren in te nemen, zijn weggerukt. Daardoor krijgen zij voor den in het volle leven staanden mensch iets verstards, iets onverwants. Het woord „museumstuk" duidt eenigszins cynisch gebruikt dan ook aan, dat het betrokkene eigenlijk niet meer meedoet en voor altijd is opgeborgen. Maar, al is het wel zoo, dat alleen die kunst, die uit het tegenwoordige leven en zijne karakteristieke elementen is gegroeid, voor ons volledig verstaanbaar kan zijn, en al wat daarbuiten valt en „historie" is geworden iets van dat bovengenoemde onverwante krijgt, toch kan gezegd worden en wórdt gezegd dat het ware kunstwerk buiten de historie staat, van alle tijden is en dus ook door alle eeuwen heen verstaanbaar zal blijven. In wezen is dat zoo, maar het wezenlijke van het kunstwerk heeft een vorm, den wezenlijken vorm dus, die vervuld is van de elementen van tijdgeest en het volk waaruit het is ontstaan. Inzooverre is er in oude kunstwerken vooral uit het Oosten, veel te beleven maar er blijft ook veel verborgen, zeker voor den gemiddelden mensch in onze kunstlooze periode.

In dezen verdeelden en in vele opzichten ontzinden tijd, waarin alleen nog het wetenschappelijke verstand een toekomst schijnt te hebben, is het kunstleven als algemeen cultureel verschijnsel onmogelijk geworden. Het is eigenlijk vanzelfsprekend, dat de verstandige geest in onze dagen van de musea, evenals van de meeste tentoonstellingen en voordrachten, gaarne studievelden maakt voor kennis van de historische ontwikkeling en het bijbrengen van feitenmateriaal. Een werkelijk verstaan van het kunstwerk brengt dat echter niet; daarvoor is niet alleen noodig beschouwen met meer of minder kennis van het betrokkene, maar wat men zou kunnen noemen, inschouwen, het doordringen tot het wezen. Daartoe behoort het kunstwerk echter op zijn plaats te zijn en het museum is voor het kunstwerk als het er op aankomt het verkeerde huis, dat temeer bloeit naarmate de tijd kunstloozer is en het kunstwerk in het rechte huis gemist wordt. Aangezien dit laatste het geval is

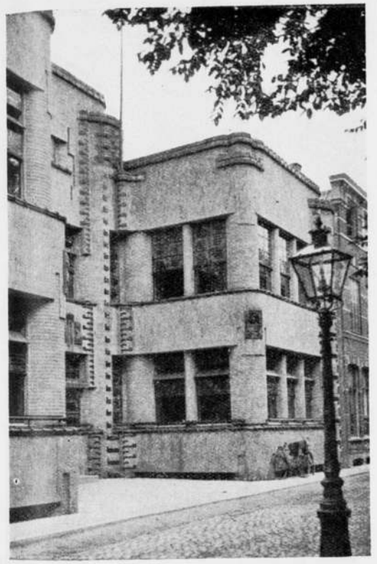

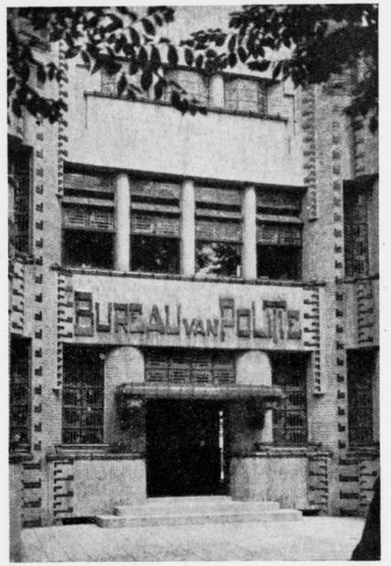

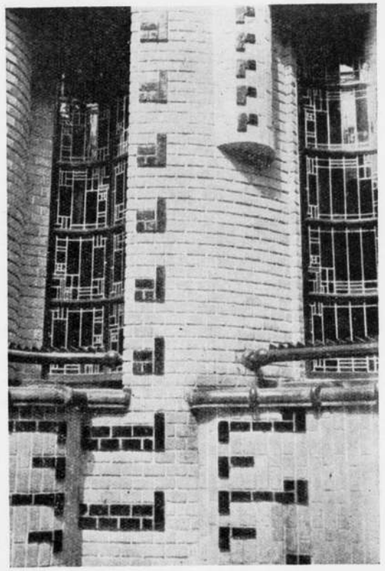

HET BUREAU VAN POLITIE. MET EEN FRAGMENT EN EEN DETAIL.

hebben wij het museum als noodwendigheid te aanvaarden. Men kan zich echter afvragen of die armelijke vergoeding voor het gemis van een werkelijke levende kunstcultuur wel aanvaard en dus naar behooren verzorgd wordt, zoodat het „vreemde" van het museumobject inzooverre dat mogelijk is, voor den museumbezoeker gaat leven in den glorieuzen ouden tijdgeest, waarin het ontstond? Want dat is m.i. de belangrijkste zijde van een museum van oudheden voor den belangstellenden leek.

Van deze gevoelens en gedachten vervuld heb ik eenige der Leidsche musea nog eens aandachtig bekeken; minder dus ter wille van een bezichtiging der geëxposeerde kunstwerken, dan wel om kennis te nemen van de wijze van expositie en de bedoelingen die daaruit spraken.

Waar tusschen alle leelijkheid, die zich allerwegen aan ons opdringt in onze lawaaierige wereld vol van ijdel en leeg gepraal, hier en daar een enkel huis is, waar kunstschatten zijn verzameld, dan is, zelfs dat enkele huis blijkbaar nog niet goed in te richten. Ieder die denkt aan de klem waarmede geëischt wordt dat wij ons zullen voelen burgers van een koloniale mogendheid, moet een gevoel van ontsteltenis en schaamte bekruipen bij het doorwandelen van het Aziatisch museum aan het Rapenburg te Leiden. Dit museum is waarlijk allerminst geschikt om iemand het werkelijk beleven en genieten van Oostersche kunst mogelijk te maken. In één vitrine in een der benedenzalen staan ruim tweehonderd kleine bronzen bij elkaar. Op een schoorsteenmantel waarop een in vergulde lijst gevatte spiegel rust, staan ongeveer oor aan oor negen natuursteenen indische koppen en op een drieledige stelling zijn 37 vrij groote steenen ganeça's en andere beelden geplaatst. Dit teveel van het goede wordt wel eenigszins getemperd door het feit dat men er vanwege de duisternis zoo goed als niets kan onderscheiden. Het geheel ziet er uit als de opstelling voor een aanstaande veiling en inderdaad is er in het geheele museum zoo goed als niets ter aanduiding der kunstwerken te ontdekken dan inventarisnummers. Een handige, voor den bezoeker inlichting gevende leiddraad, catalogus of iets dergelijks bestaat er niet. Dit museum met zijne reusachtige collecties in vele verdiepingen in duizenden exemplaren opgetast is toch als rijksmuseum gemeenbezit dat den Nederlander inlichting behoorde te geven over het aesthetisch vermogen der Aziatische landen, ook over zijn eigen kolonien; of is dit museum privébezit van een kleine kring van ingewijden? Dit gebouw is als het paleis van Doornroosje dichtgegroeid, in dit geval met kunstwerken en het slaapt. Moge het den

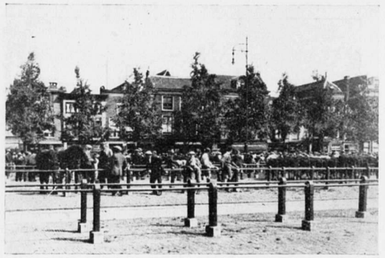

OP DE BEESTENMARKT.

AAN DE BEESTENMARKT.

DE ELECTRISCHE TREIN VAN 3 GROOTE ZWARE WAGENS IS IN AANTOCHT.

conservator, die naar wij vermoeden dagelijks op de bres staat in den strijd voor een behoorlijk ingericht museum waar ieder belangstellende iets aan kan hebben, nog eens gegeven zijn de voorwerpen behalve ze neer te zetten, ook te laten zien en dan zóó te laten zien dat zij zijn te beleven.

Die kans heeft het rijksmuseum van oudheden, waar o.m. de Egyptische kunst is ondergebracht, blijkbaar gehad en.... benut. Het is inderdaad verheugend te zien, hoe hier gepoogd is de werken zóó op te stellen, dat men deze onder zoo gunstig mogelijke voorwaarden van plaatsing en belichting in zich kan opnemen. Weliswaar zou er dan eigenlijk nog minder in iedere afdeeling moeten staan, maar dat zal wel praktisch onmogelijk geweest zijn in verband met de beschikbare ruimte. Bijna ongeloofelijk is het echter, waar toch de geheele opzet van een groote greep getuigt, dat de betimmering der expositieruimten op zoo ordinaire wijze is bewerkt, met ongevoelige timmermansprofielen en waarlijk idiote oplossingen, zooals de stukjes lijst onder de armelijke boogjes der doorgangen. Wanneer in plaats van de profielen-chaos, in technisch en aesthetisch verzorgde vormen de eternietplaten waren omlijst, dan ware zeker een schoon geheel te verkrijgen geweest. Zal men er nooit toe komen voor dergelijke opgaven een bekwaam architect om advies te vragen in plaats van maar den timmerman aan het werk te zetten? Afgezien van deze bedroevende en verwondering wekkende tekortkoming zijn er prachtige gedeelten in dit museum te waardeeren. De grafkapel en de mummieafdeeling kunnen zeker met de beste buitenlandsche musea in wijze van opstelling wedijveren. Hier is ook door de electrische verlichting het storende van de leelijke omgeving weggevallen.

Het museum heeft bovendien zeer verzorgd en goed geïllustreerde boekjes, die tot leiddraad bij het bezoek kunnen dienen; de kunstvoorwerpen zelf zijn, waar noodig voorzien van uitstekende opschriften en verklaringen. Zoo kan men in dit museum buitengewoon veel genieten en ook leeren. Het is werkelijk een enormen rijkdom, die Leiden herbergt, want het ethnografisch museum in de Breestraat bezit zalen vol voorwerpen van onze koloniën, van Amerika, Australië, Azië en Afrika. Hier wordt hard gewerkt aan de inrichting der zalen. Verlangend zien wij uit naar een beschrijvende catalogus der ongemeen boeiende stof, die het museum bevat en naar korte verklarende beschrijvingen bij de voorwerpen. Werelden ont-

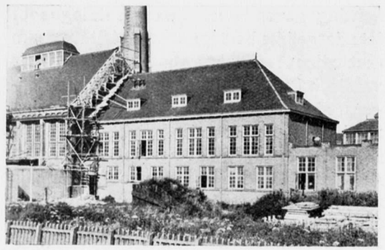

DE RESTAURATIE VAN HET IN AANBOUW ZIJNDE ZIEKENHUIS.

EEN LEIDSCH STADSGEZICHT IS BOEIENDER DAN VROUWELIJK SCHOON.

EEN ONZEDIGE VERSCHIJNING IN HET LEIDSCHE HOFJE.

SCHAPEN, TRAM, VRACHTAUTO, FIETS, MELKKAR, HANDKAR EN BOERHAVE.

EEN SCHOONHEIDSCOMMISSIE WORDT IN LEIDEN OVERBODIG GEACHT.

DIT WORDT IN LEIDEN EEN „PLEIN MET PLANTSOEN" GENOEMD.

sluiten zich hier voor den bezoeker; hier is echter het tentoongestelde zeker wel zoo vreemd voor den gemiddelden beschouwer, dat eene inleiding in de geestes- en gevoelssfeer der primitieve volken zeker noodig zal zijn. Alles bijeen genomen is het bedroevend te bedenken dat het Rijk zijn prachtige collecties, die toch in de eerste plaats hebben te dienen tot verheffing des volks in voor expositie ongeschikte woonhuizen opbergt en wij hopen dan ook zeer dat nog eens de tijd moge aanbreken dat ook de collecties van het Aziatisch museum een passend tehuis mogen vinden.

DE RECTORAATSREDE VAN PROF. Mr. E. M. MEYERS.

Het is een merkwaardige coïncidentie, dat de rede van Prof. Meyers bij de overdracht van het rectoraat aan de Universiteit te Leiden, die juist vóór het opmaken van dit nummer plaats vond, een scherpe critiek inhield, feitelijk één scherpe critiek was, op de organisatie van de Leidsche Universiteit, haar gebouwen en de behartiging van regeeringswege van haar onderwijs. Omdat de strekking van deze rede zoo treffend past in het kader van dit speciale nummer, drukken wij hierbij een gedeelte van het verslag der rede (uit het Hbd) af:

Uitvoerig sprak prof. Meyers in deze rede over de onderwijsgebouwen. Voor het eerst is in den afgeloopen cursus de nieuw ingestelde gebouwencommissie, bestaande uit twee curatoren en drie hoogleeraren, werkzaam geweest. Deze commissie heeft een plan ontworpen, dat meer ruimte voor collegekamers mogelijk maakt, dat rekening houdt met de noodige localiteiten voor de bureaux der universiteit en dat daarenboven grondig afrekent met den droevigen toestand van het gebouw in de Kloksteeg. Wat het ruime Academisch Ziekenhuis betreft, deelde spr. mede, dat de verwachting, dat in 1927 naast de kliniek voor kindergeneeskunde ook de klinieken voor oogheelkunde, keel-, neus- en oorheelkunde en verloskunde, alsmede het huishoudelijk gebouw in gebruik zouden kunnen worden genomen, niet zal worden verwezenlijkt. De minister heeft onlangs een Kamerlid geantwoord, dat de totale kosten van 't nieuwe Academisch Ziekenhuis 14 millioen gulden zullen bedragen, waarbij volgens prof. Meyers nog eenige millioenen wegens renteverlies buiten beschouwing zijn gelaten. Ware van den beginne af één centrale deskundige leiding aanwezig geweest, dan zou op de totale kosten heel wat bespaard kunnen zijn, meent spr. De ver-

HET UNIVERSITEITSGEBOUW.

DE BELANGSTELLING VAN DE LEIDSCHE JEUGD VOOR ONZE REDACTIE.

HET RAPENBURG.

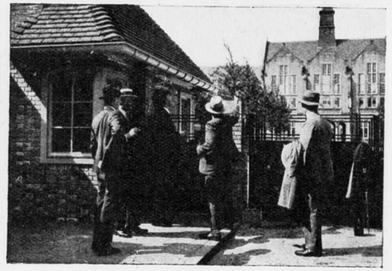

DISCUSSIE OVER EEN ZIEKENHUIS VAN F 190.000.000.-.

LIED OHNE WORTE.

HET BEROEMDE STADHUIS AAN DE BREESTRAAT.

anderingen van het Natuurkundig Laboratorium naderen haar voltooiing. Spr. memoreert in dit verband, dat uit de giften van de International Education Board van de Rockefeller Foundation opnieuw eenige belangrijke instrumenten voor het verrichten van cryogene onderzoekingen aangeschaft konden worden. Het verheugt spr. te kunnen melden, dat door de verbouwing een geschikt lokaal is vrijgekomen om de verzameling van het Historisch Museum van Natuurkundige Instrumenten te herbergen. Voor de Universiteits-bibliotheek, bepleit prof. Meyers een grooter budget, omdat op menig gebied het boekenfonds der bibliotheek niet meer op peil kan worden gehouden. Voorts stond spr. stil bij de reorganisatie van 's Rijks Ethnographisch Museum. Ondanks de aangebrachte verbetering zal de bestaande toestand slechts weinigen bevredigen. Plannen om het geheele museum in één gebouw onder te brengen zijn in voorbereiding.

Met voldoening maakte spr. daarna melding van het plan, door het Instituut-Kern opgevat, om cursussen in levende Oostersche talen te organiseeren, en hij wijst er vervolgens op, dat het toenemend internationalisme, de activiteit van de universiteit en haar leden steeds meer tot uiting doet komen. De internationale verdeeling van den arbeid bij het verrichten van wetenschappelijk onderzoek, acht spr. een der mooiste uitingen van dit internationalisme en hij wijst op de sinds jaren bestaande samenwerking van de Leidsche Sterrewacht met soortgelijke instellingen in het buitenland. Voordrachten van buitenlandsche geleerden nemen nog steeds in aantal toe en ook verschillende Leidsche hoogleeraren waren in het buitenland.

Na melding te hebben gemaakt van de onderscheidingen aan verschillende hoogleeraren ten deel gevallen, stond prof. Meyers stil bij zijn pogingen om de universiteit aan een haar passend bureau te helpen. De werkkring der twee pedellen, oorspronkelijk gedacht als decoratieve figuren bij plechtigheden en als boodschappenloopers der universiteit, is allengs een geheel andere geworden. Nog steeds wordt de universiteit administratief beheerd alsof wij een eeuw tevoren leefden, toen de gansche universiteit een gemoedelijk onderonsje was en zonder veel administratief beheer kon bestaan. Door den nood gedrongen hebben de pedellen een soort van bureau gevormd en zich daartoe op een voor den vreemdeling moeilijk te vinden plek — in de faculteitskamer der geneeskunde genesteld. Doordat de pedellen door dienstzaken niet geregeld op het bureau kunnen zijn, grootendeels ook door den chaos van paperassen, wordt de toestand daar onhoudbaar, meent prof. Meyers. De administratie der universiteit wordt gevoerd zonder behoorlijke organisatie, leiding of contrôle. Wel herbergt het academiegebouw ook nog het bureau van den secretaris van curatoren, doch dit achter driedubbele deur verschanste bureau is volgens de wet en Leidsche traditie nooit iets meer geweest, dan het bureau van curatoren, niet dat der universiteit.

Om proefondervindelijk aan te toonen, hoe onhoudbaar de toestand is en hoezeer een reorganisatie ook in het financieel belang van het rijk is, heb ik, aldus de rector, dit jaar datgene gedaan, wat een rector niet behoeft te doen en wat eigenlijk een rector niet past. Met steun van eenige ambtenaren der Rekenkamer ben ik als hoofdrechercheur op de betaling der college- en inschrijvingsgelden opgetreden; ambtenaren, bevoegd om procesverbaal op te maken, hebben het collegebezoek nagegaan; zij, die zonder inschrijvingskaart colleges bezochten of daarvan verdacht werden, heb ik voor mij geroepen. Het resultaat van dezen maatregel is geweest, dat het Rijk dit jaar ruim *f* 50,000 meer aan collegegelden ontvangt dan in vroegere jaren.

Al deze feiten zijn den autoriteiten voldoende bekend. Reeds maanden voor de aanvaarding van mijn rectoraat heb ik het departement op het onhoudbare van dezen toestand gewezen en de toezegging verkregen, dat in elk geval op de begrooting van 1927/1928 een memoriepost voor de reorganisatie van het bureau zou uit-

DE KOORNBRUG.

HET PALEIS VAN ACHMETT MEDINET NASSR-ED-DIN HADSCHI PASHA.

EEN AARDIG DOORKIJKJE DOOR GEBREK AAN ARCHITECTONISCHE VERZORGING BEDORVEN.

getrokken worden. Hoewel ik reeds in Maart gedetailleerde voorstellen tot hervorming heb gedaan, zal bij het lezen der begrooting morgen blijken, dat daarvoor geen post is uitgetrokken.

Spr. deelde verder mede, dat het gebouw der Leidsche universiteit, dat in het kadaster oorspronkelijk op naam der universiteit stond, door een eenzijdige overboeking op naam van den Staat is gebracht. Onmiddellijk zijn pogingen gedaan vanwege den Senaat om den ouden toestand te herstellen. Eerst deze maand is van het departement van financiën een beknopt weigerend antwoord ontvangen. Men krijgt zoo nu en dan wel eens den indruk, of overheidsadministratie niets anders is dan een vernuftig uitgedachte machine om persoonlijk initiatief te dooden. Zij leert toch den ambtenaar dat een doen, dat niet door een reglementair voorschrift gelast is, de bron van vele persoonlijke onaangenaamheden en vele risico's kan zijn, terwijl daarentegen het niet doen slechts dan voor hem gevaarlijk is, wanneer er een uitdrukkelijke ambtsplicht tot doen bestaat.

Eenzelfden indruk krijgt men somtijds, wanneer men de resultaten nagaat, die vele faculteiten bereiken, wanneer zij voor rechtmatige eischen opkomen. Noch een Romaansche, noch de Duitsche of de Engelsche taal zijn hier een professoraat waardig gekeurd. Eén lector in de Romaansche talen is alles, wat men te Leiden vindt. En dat, terwijl de studie der moderne talen in de laatste jaren een enorme vlucht heeft genomen. Terwijl vóór 45 jaar de Leidsche faculteit der letteren meer studenten telde dan de zusterfaculteiten der andere universiteiten tezamen, studeert thans niet meer dan een zesde der litteratoren te Leiden.

Eenzelfde gevaar dreigt bij de opleiding der Indische ambtenaren. Een der belangrijkste vakken voor den toekomstigen bestuursambtenaar, nl. tropische staathuishoudkunde, wordt te Leiden niet gedoceerd, hoewel het academisch statuut dit op één lijn stelt met koloniaal staatsrecht en verlangt, dat de candidaten in de indologische studie een werkcollege in de tropische staathuishoudkunde zullen volgen. Bij het in het leven roepen der Indische opleiding te Utrecht heeft men terecht het gewicht van dit vak beseft en daarvoor onmiddellijk zelfs twee hoogleeraren aangesteld. Laten wij hopen dat de morgen in te dienen begrooting ons op dit punt tenminste een aangename verrassing bereidt.

Spr. wees vervolgens op het sinds 1923 nog steeds onvervuld blijven van de vacature van prof. Van der Vlugt in de faculteit der rechtsgeleerdheid, hoewel deze niet-vervulling indertijd door de regeering als een tijdelijke maatregel met een beroep op de tijdsomstandigheden gerechtvaardigd was. Alle andere tijdelijke maatregelen zijn langzamerhand door de regeering ingetrokken, doch deze tijdelijke maatregel krijgt langzamerhand een blijvend karakter. Toch is het verlangen, dat de juridische faculteit weder haar vroegere sterkte krijgt, niet overdreven. Hoewel te Leiden meer juristen studeeren dan in Utrecht en Amsterdam samen, moet Leiden het met een juridischen hoogleeraar minder stellen dan Amsterdam en is het aantal te Leiden gelijk aan dat van Utrecht.

De rector bepleitte voorts de aanstelling van een tweeden hoogleeraar in de zoölogie, van een tweeden hoogleeraar in de geologie, van een hoogleeraar in de psychologie, de uitbreiding van het geologisch museum, aanstelling van lectoren voor een opleiding in het notariaat enz.

Spr. richt zich verder tegen het gansche stelsel van bestuur der Hoogeschool, dat over te veel schijven loopt: de faculteit, de curatoren, de afdeeling Hooger Onderwijs, de minister van onderwijs zelf en last not least, de onpersoonlijke macht, waarmede een hoogleeraar zelden in contact komt, maar die tegenwoordig alles kan tegenhouden, nl. het departement van Financiën. Men weet dan ook dikwijls niet waar het hokt en nog minder, waarom het hokt.

In 1815 heeft de Staat gemeend, dat hij de universiteit geheel onder overheidszorg moest plaatsen, omdat de Staat de gelden voor het onderwijs verstrekte. Dit stelsel heeft aan de universiteit een krachtige centrale leiding ontnomen en is ongeschikt om in steeds wisselende behoeften van een universiteit te voorzien.

HUP LEIDEN DOOR WIEGER BRUIN.

Aan de Aalmarkt in Leiden staat mooi gesitueerd de mooie Waag. Hij domineert de omgeving en dat valt hem niet moeilijk doordat de rest zoo suf, zoo heel weinig zaaks is. 't Zijn meest burgerhuisjes van 1700 tot nu, en een eindje verderop staat een gemeenteschool van diverse tientallen jaren geleden, die misschien de slechtste gevel heeft, ooit met klassieke motieven beplakt. Je gaapt als je hem ziet en nauwelijks laat zich denken dat die school iets anders kan voortbrengen dan toekomstige notarisklerken en drogisten, breischoolonderwijzeressen en Jaegerondergoederenwinkeljuffrouwen.

Laat nou net in die trieste boel de firma van Nelle een pand op den hoek van een steegje vernieuwen. Zooals het haar — haar architect — goed dacht als pakhuis en niet zooals vele Heemschutters het wel gewild zouden hebben. Leiden was in last toen dat witte, kantige geval daar in de buurt van de Waag was verrezen. Men leze wat de pers er van schreef!

Men zou willen dat hier aansluiting bij de omgeving was gezocht. Men zou gewild hebben dat de architect zoo karakterloos geweest was zich aan te passen bij de karakterlooze omgeving. En nou is daar in de rij van huizen als grauwe notarisklerken, drogisten, breischoolonderwijzeressen en Jaegerondergoederenwinkeljuffrouwen een kloeke „sport" in 't wit verschenen tot affront van Heemschut-oomes en Geillustreerde-pers-tantes, die dat een onzedige verschijning vinden in het Leidsche hofje.

Laten we blij zijn dat deze brutaliteit eens duidelijk de mieserigheid van de rest doet uitkomen. Laten we niet vragen of het mooi is of leelijk: het is m.i. noch het een, noch het ander. Maar het is een bewijs van leven, het is een overwinning op de dood (in de pot) van Leiden.

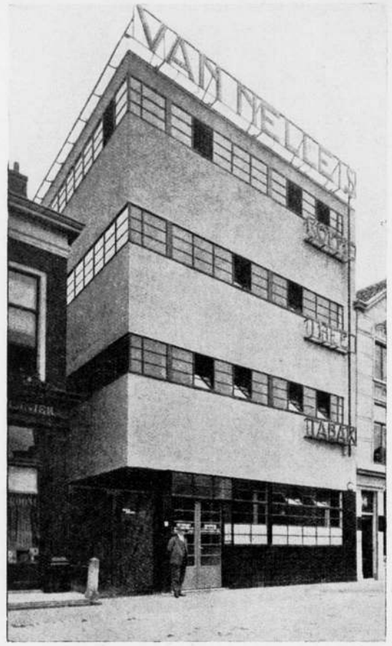

PAKHUIS VAN VAN NELLE.
ARCHITECT L. C. VAN DER VLUGT. B.N.A.

NAAR AANLEIDING VAN HET BEZOEK AAN LEIDEN. DOOR C. B. P. M.

De redactie-vergadering was voltallig, de bekende achterkamer op de Weteringschans, moet aan iemand, die daar, op die speciale vergadering, geruischloos zoude zijn binnengekomen, een verrassenden, ja zelfs ontstellenden aanblik hebben geboden. Niet dat er in de kamer zelve zooveel veranderd was; niet dat de rookzuilen, die uit het expresselijk daartoe gemaakte, neerschuivende bovengedeelte, van het opschuivende ondergedeelte van een der beide schuiframen, omhoog krinkelden, zooveel intenser waren dan anders; niet dat de planken op schragen, die anders zichtbaar plegen door te buigen, van de stapels copy, die voor opname (of misschien voor niet-opname) liggen te wachten, ditmaal geheel leeg- en aaneengeschoven waren, bedekt met tallooze Leidsche-foto's, ter grootte van een strek, kop, drie-klezoor, ja zelfs klis-klezoor, neen lezer, niet d à t was op die beruchte vergadering het huiveringwekkende, maar het was de sfeer, de beklemmende enerveerende sfeer, waarin zeven, deels kale, deels normale hoofden, doch alle, zonder uitzondering, bedekt met kleine dauwdropjes van inspanning, zich bogen over de genoemde foto-chaos, op de planken tafel uitgespreid. Slechts de eentonige, mitsgaders sonore stem van den croupier aan de speeltafel, ontbrak, om dit tafreel aan een wezenlijk speelhol te doen denken; doch juist daarom, om die akelige lange en stille stilte, maakte het geheel zulk een weerzinwekkenden indruk. Zelfs de heer Wijnand, bijgenaamd Fockink, veelal een vroolijke gast, vermocht ditmaal niet de stemming te verbreken.

Zeven mannen, in de kracht huns levens, vochten, ja kampten in beklemmende stilte, om uit den voornoemden chaos van gelatinebeelden copy te halen; copy naar aanleiding van het bezoek aan Leiden, copy vol van welmeenende belangstelling en waardeering, in het vele en zwoegende gejaag, in de tintelende en brillante energie; de uitbundige vreugde, die zoude m o e t e n getuigen van een bezoek aan een onzer, voorheen, zoo roemruchte en bloeiende provinciesteden.

Helaas,

des Leiden'sch lijden leden wij,
in stilte, met z'n zevenen.
en gij, die deze reeg'len leest, gij
lijdt toch zeker net als wij?

N.B. Voor eventueele druk-, zet-, spel-, en taalfouten, is, met uitsluiting van het bepaalde in de Vries en Te Winkel, Ten Bruggencate en Koenen, alléén het schudden van trein nr. A 7 aansprakelijk. (Zie § 100 der A.V.).

BOUWKUNDIG WEEKBLAD EN ARCHITECTURA

COMMISSIE VAN REDACTIE: H. TH. WIJDEVELD VOORZITTER, J. P. MIERAS SECRETARIS-REDACTEUR. H. C. VERKRUYSEN REDACTEUR. C. J. BLAAUW, WIEGER BRUIN, ... , C. B. POSTHUMUS MEYJES, Ir. A. J. VAN DER STEUR. RED.-ADRES WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM, TEL. No. 36736 POSTGIRO No. 122568. ABONNEMENTSPRIJZEN BIJ VOORUITBETALING VOOR NEDERLAND f 10.—, BUITENLAND f 15.— 'S JAARS. ADVERTENTIËN 1—6 REGELS f 2.50, ELKE REGEL MEER f 0.40. BIJ CONTRACT BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN. UITGEVERS EN BUREAUX VOOR ADMINISTRATIE MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5, DEN HAAG.

1 OCTOBER 1927. No 40

NA-BESCHOUWINGEN OVER HET INTERNATIONALE ARCHITECTEN-CONGRES. DOOR V. HUSZAR.

Een Congres, dat beoogt een vak en alles wat er mee in verband staat te behandelen, moet zoo objectief mogelijk te werk gaan en nooit belangen van den enkeling of van enkele groepen alleen behandelen. Hierop wordt echter maar zelden gelet en ook op dit Congres was dat te constateeren. Hoe zooiets gebeurt, wat er de oorzaak van is, kan men niet zoo gemakkelijk uitmaken, maar het is niet meer dan billijk vast te stellen, dat zij, die op het Congres de triomfaters, de gehuldigde architecten waren (Berlage, die een klassieke figuur is laat ik natuurlijk buiten beschouwing) geen recht hadden op die titels en die eerbewijzen en dat degenen, die wel geëerd hadden moeten worden, totaal genegeerd werden!

Deze „genegeerden" zijn bescheiden en gaan hun weg zonder veel bombarie, maar 't is onrechtvaardig tegenover hen, dat zij op deze wijze behandeld worden en tevens onrechtvaardig tegenover hun buitenlandsche collega's, die hierdoor verstoken werden van het zien van hun werk.

Wij willen hieronder eenige historische feiten laten volgen om de zaak zoo „zakelijk" mogelijk te behandelen.

Dit Architecten-Congres had, behalve vakkundige besprekingen, ten doel de moderne architectuur en den oorsprong en het gevolg daarvan in Holland te laten zien. De Hollandsche Architectuur geeft al jaren het voorbeeld van een rationeel, zuiver streven op een wijze, zooals in haast geen ander land gebeurt en waar het gebeurt, geschiedt dit onder den invloed uit Holland. Hierdoor worden wij in het buitenland erkend als het meest vooraan staande land, wat betreft architectuur (onder architectuur versta ik niet alleen bouwkunst, maar al wat daarmee in direct verband staat, zooals schilder-beeldhouwmeubel-kunst). De historische beteekenis van Berlage, de Bazel, Kromhout behoef ik hier niet te accentueeren, die is al over bekend, maar ik wil spreken over de jongeren, die de eigenlijke moderne architectuur zoowel theoretisch als practisch in het leven geroepen hebben.

In 1916 verscheen „De Stijl", een tijdschrift waarin de modernen hun ideeën en experimenten bespraken en lieten zien. De experimenten der modernen werden, al jaren voordat dit tijdschrift verscheen, met geringschatting en bespotting ontvangen. Dit is altijd zoo met nieuwe kunst geweest. Het doel van deze kleine groep was de architecturale kunst voor onzen tijd te herstellen.

De eerste architect medewerker was J. J. P. Oud. Hij liet zijn eerste ideeën zien: wat men nu noemt de kubistische bouwwijze. In dien tijd waren de thans triomfeerende z.g. moderne architecten nog in een periode waarin hun werk dagelijks van lijn veranderde en „Berlage-navolging" afwisselde met „Amsterdamsche School" en „Wiener Werkstätte-geliebäugel". Zij kwamen al spoedig daarna op het doode punt. Wij schilders, gingen met onze theorieën nog verder dan de vakman Oud, daar de natuur van den schilder nu eenmaal meer revolutionair is dan die van den (meer bezadigden) architect. Het toeval, als men ooit van een toeval spreken kan, wilde, dat in dienzelfden tijd van 't Hoff in Huis ter Heide een huisje bouwde, dat geheel verschilde van de toenmalige architectuur en zich aansloot bij de Stijl-groep.

De Amsterdammers de z.g. „Amsterdamsche school" streefde toen naar iets geheel tegenovergestelds, vergeleken bij de Stijlgroep en tusschen deze beide ontstond een levendige en belangwekkende strijd. De bovengenoemde „moderne eclecticisten" begluurden dien strijd, berekenend, speculeerend, waar er iets te profiteeren viel. Zij zijn in hun werk niet consequent, maar halen overal wat vandaan en zoeken, hoe op de gemakkelijkste wijze effect bereikt kan worden; op deze wijze een zuiver, ernstig streven misbruikend voor hun „spielerei". Zij hebben op deze goedkoope manier, helaas! dikwijls succes. Het is noodig dit goed in te zien, daar, als het zoo verder gaat, een algeheele verwording komt, die al dichterbij is dan wij misschien denken.

Mijn wijze vriend zegt: „Laat maar, het goede en ware komt toch terecht". Ja, daarmede ben ik het eens, maar het proces der verwording gaat zoo snel, nog sneller dan de verdere ontwikkeling der zuiverheid en vóór het te laat is, wil ik deze waarschuwende woorden schrijven: „Kijk beter rond, zie het zuivere en laat het zien; eerst dan kan men een juist oordeel vormen over den gezonden oorsprong der nieuwe architecturale kunst en haar gezonde ontwikkeling". V. H.

Onderschrift van de Redactie.

Aldus is vastgesteld door den Heer Huszar:

Er waren geëerden en genegeerden. Deze genegeerden hadden geëerd moeten worden en de geëerden genegeerd.

Verder een zakelijke beschouwing van historische feiten: Berlage een klassieke figuur.

Berlage, De Bazel en Kromhout, van voorhistorische beteekenis. En dan: In den beginne (1916) was „De Stijl" en de stijl was steil. En de stijl was bij Oud en Oud was bij „De Stijl". En daar was het Kubisme! Maar de schilders gingen nog verder, weliswaar niet met schilderen, maar met hunne theorieën.

En daar was een toeval: een huisje in „Huis ter Heide"en dit huisje was bij de stijl en „De Stijl" was (dadelijk) bij het huisje.

En daar waren de Amsterdammers en deze Amsterdammers waren van de stijl verlaten en daar was een groote strijd.

En daar stond op de groote Cornelis, genaamd Veth en hieuw alle strijdenden gelijkelijk aan stukken.

En daar was veel geraas en getier en..... de wereld was een hof van waan.

En terzijde van het gewoel verbleven de „moderne eclecticisten en gluurden en gluipten.

En deze gluipers slopen tusschen de rampzalige resten en ze stalen de beste stukken.

En het waren deze gl. en gl., die, zich dwaselijk omhangende met gestolen sier, gingen tot hun volk en werden geëerd als de Grooten der Aarde.

En daar was groot gehuil en knarsingen der tanden.

En zij die zagen, hoorden niet en die hoorden, waren stekeblind.

En het rechte was het onrechte en het onrechte was het rechte.

En de stijl was niet meer bij Oud en Oud niet meer bij „De Stijl" en de verwording was nabij.

Toen sprak een wijs man: „alles komt terecht".

En zoo sprak in den jare 1927 op de wijze van dezen wijze: DE REDACTIE.

XIe CONGRÈS INTERNATIONAL DES ARCHITECTES C. P. C. I. A.

Thème A.

Les concours d'architecture internationaux.

voeu:

Les architectes réunis à la Haye le 31 août 1927 au XIe Congrès International des Architectes approuvent le règlement établi à Rome au Congrès International de 1911 relatif aux concours Internationaux d'architecture.

Ils chargent le bureau du Comité Permanent international de proposer à une prochaine réunion d'adopter un article nouveau insistant sur le respect absolu du règlement par les membres de jury.

Thème B.

La protection légale du titre d'architecte.

voeu:

1. Que le titre et la profession d'architecte soient protégés par les lois d'état en chaque nation selon les désiderata du Congrès de Rome et charge le C.P.C.I.A. de faire une échange des textes des lois qui ont été approuvées par différents gouvernements (Protection déjà officiellement pratiquée par l'Italie, l'Espagne, le Portugal, la Hongrie et la Jugoslavie).

II. Que l'architecte qui possède de titre reconnu et protégé par la loi de sa nation ait le droit d'exercer librement la profession dans chaque pays du monde civilisé (Réciprocité).

Thème C.

La protection du droit d'auteur.

voeu:

1. Que l'exercise du droit d'auteur, et la propriété artistique ne soient subordonnés à l'accomplissement d'aucune condition ni formalité;

II. Que le droit exclusif de reproduction se prolonge au moins cinquante ans après la mort de l'auteur et de l'artiste au profit de ses ayants cause;

III. Que le droit exclusif de reproduction soit indépendant de la détention de l'objet matériel et soit conservé à l'artiste sauf convention contraire formelle;

IV. Que le droit moral de l'artiste soit sauvegarde;

V. Que l'architecture soit protégée avec la peinture et la sculpture et à l'égale de tous les arts grafiques.

VI. s'Il est permis de faire dans un but de critique, de polémique ou d'enseignement, des analyses ou courtes citations textuelles d'oeuvres littéraires ou artistiques publiées, tous les emprunts reconnus licites doivent être conformes au texte original ou à l'oeuvre artistique, et accompagnés de l'indication exacte de la source. (Titre de l'oeuvre, nom de l'auteur).

Thème D.

La Relation entre l'architecte-conseil et l'architecte-entrepreneur.

voeu:

Le Congrès constate que les délégués de tous les pays sont d'accord que la séparation entre les architectes et les entrepreneurs doit être bien nette. Il demande au C.P.C.I.A. de préparer le plus tôt possible un code international qui règle les rapports entre l'architecte et l'exécution de ses travaux et le coté moral de la profession afin de trouver une formule qui sera de rigueur dans tous les pays.

Les délégués officiels et les sections du C.P.C.I.A. sont priés de faire respecter cette décision.

Sur la proposition du C.P.C.I.A., le Congrès dans sa séance du 3 septembre 1927 prie les sections nationales de propager dans chaque nation la formation de chambres d'ordres, de syndicats ou de sociétés d'architectes, à l'exemple de l'Italie, de la Hongrie, de la Pologne et d'autres, qui indiquent clairement la différence entre la profession de l'architecte et celle de l'entrepreneur.

CONGRESINDRUKKEN, III. door J.P.M.

Donderdags kwamen de congressisten naar Amsterdam. De werkzitting vond plaats in de Aula van onze universiteit, een wel heel deftige naam voor een localiteit, wier knusse gemoedelijkheid slechts een rivale vindt in de bekende zaal van Salvatori aan den Binnen Amstel. Maar waardoor deze zaal het van de Aula wint, weet ik niet, maar zij wint het. Toch kan ik mij voorstellen, dat het Congresbestuur tot de Aula besloot.

Vasthoudende aan de traditie, was het Gemeentebestuur vertegenwoordigd door den persoon van den wethouder ter Haar, die de congressisten welkom heette en vertelde dat Amsterdam een mooie stad was. Ik heb den indruk dat afgaande op de officieele speechen, er geen enkele stad in Nederland is die een congres zou willen wijs maken, dat zij niet veel zaaks is. Het spijt mij in dit opzicht om begrijpelijke redenen, dat het congres geen bezoek heeft gebracht aan Leiden.

De werkzitting onder leiding van den heer Cart la Fontaine, was gewijd aan de behandeling van het onderwerp „De verhouding van den architect-adviseur en den architect-bouwer". In zekeren zin was de naam van dit onderwerp onjuist, en deed min of meer denken aan het scheppen van een gunstige verhouding tusschen het kaf en het koren. Ik wil hier met nadruk op wijzen dat ik met deze vergelijking meer bedoel de scheiding te accentueeren dan het kaf te vergelijken met den architect-bouwer. Iedereen heeft toch vooruit als het ware bij intuitie begrepen dat het hierbij ging om een onderscheiding van de twee functies, waarvan de eene een beroep en de andere een bedrijf is. Het was wel zeer teekenend dat de heele stemming van het congres er op gericht was om uit te spreken dat een scheiding van de twee functies noodzakelijk is. In alle landen blijkt men de moeilijkheid van de vermenging van de functies voor het aanzien van den architectenstand te beseffen. Behalve in Spanje, waar de arbeid van den architect een zuiver moreel karakter draagt welke hem verplicht voortdurend op te treden als scheidsrechter tusschen de belangen van den eigenaar en die van den aannemer. Bovendien maakt de Spaansche wetgeving een juridisch verschil tusschen den architect-leider en architect-aannemer.

Als wij het zoo oppervlakkig nagaan is Spanje wat betreft de oplossing van de vraagstukken ten aanzien van het beroep en de positie van den architect, de overige landen van Europa ver vooruit. Dit had m.i. aanleiding moeten zijn om het volgende congres weer eens in Spanje te houden.

Er schijnt daar een reuze hoop te leeren te zijn voor de architecten. Hoe het precies toegaat in de wereld weet ik niet, maar het is gewoonlijk zoo dat de eindvoorstellen die aangenomen worden, doorgaans van Italiaansche zijde komen.

Het voorstel was nu een motie, uitsprekende dat het congres het eens is over de wenschelijkheid van een scheiding tusschen den architect-adviseur en architect-bouwer, en het Comité Permanent verzoekende een internationale regeling voor te bereiden.

Des middags was het laatste thema aan de orde. De artistieke ontwikkeling der bouwkunst sinds 1900. Ik moet daarvoor verwijzen naar de beschouwingen in de verschillende rapporten ten beste gegeven. Ik wil alleen slechts constateeren dat het niet alleen voor het beroep en de positie van den architect aangenaam is als zoodanig in Spanje gedomiliceerd en werkzaam te zijn, maar dat ook de bouwkunst en hare voortbrengselen, om het zoo eens uit te drukken, prettig moeten zijn om te zien. We lezen: „de huidige bouwkunst beweegt zich op rustige wijze in een gezonde richting, welke de permanente bouwstoffen op haar werk doen waardeeren, en waarbij met lofwaardige bescheidenheid de lessen van het verleden worden benut."

Verschillende gedelegeerden hebben des middags in een tropische temperatuur kunnen genieten van enkele series afbeeldingen van bouwwerken van verschillende landen.

Een zaak die boven mijn verstand gaat is de neiging van het architectenpubliek om bij verschillende lantaarnplaatjes te gaan applaudiseeren. Ik geloof niet dat het mogelijk is dat men het nieuwste boekwerk van Prof. Wattjes doorbladerend, bij sommige afbeeldingen in de handen gaat klappen. Er zijn plaatjes geweest waarbij het gehoor enthousiast klapte, wien en wat gold deze huldebetooging, de architect die er niet was, en van wien ze nooit gehoord hadden, het bouwwerk of het lantaarnplaatje dat toevallig eens zonder krassen of vuile vlekken was. Is, vraag ik mij af, bouwkunst zoo hoog op te voeren, dat het enthousiasme nog andere — sterkere — vormen gaat aannemen, dat men met de armen gaat zwaaien en dat men gaat schreeuwen en gillen. Wie verklaart mij dit merkwaardige verschijnsel. Is het laten zien van afbeeldingen, van huisjes, van fabrieken, van een school, van een portiekje, en van een eeretrap, in staat architecten massaal te suggereeren, want dat is een feit, als er één klapt, dan klappen ze allemaal, ook al vergist de eene persoon zich, bijv. Ik wil de heeren er even op wijzen omdat uit sommige krantenverslagen zeer duidelijk spreekt dat men in het applaus dat bij het vertoonen van een plaatje ontstond, conclusies trekt ten aanzien van de waardeering. Het onbekend maakt onbemind, zoo heet het, maar het lijkt dat in de bouwkunst het onbekende juist genegenheid doet ontstaan. Ik wil er nog op wijzen dat door een fout in het mecaniek het meerendeel der plaatjes in spiegelbeeld werd vertoond. Reuzen applaus. Maar in spiegelbeeld gezien, veranderd de architectuur als verschijnsel.

De indeeling van het gebouw is bijv. heelemaal niet meer rationeel georiënteerd op de windstreken, maar het gehoor wist deze finesses niet en was enthousiast.

Zou ik daaruit moeten besluiten dat het voor de waardeering van de architectuur het beste is om maar niet in finesses te treden, je maar buiten de plattegronden te houden en vooral niet naar de situatie te vragen. Prof. Dr. Martin Dülfer leidde deze bijeenkomst met bewonderenswaar-

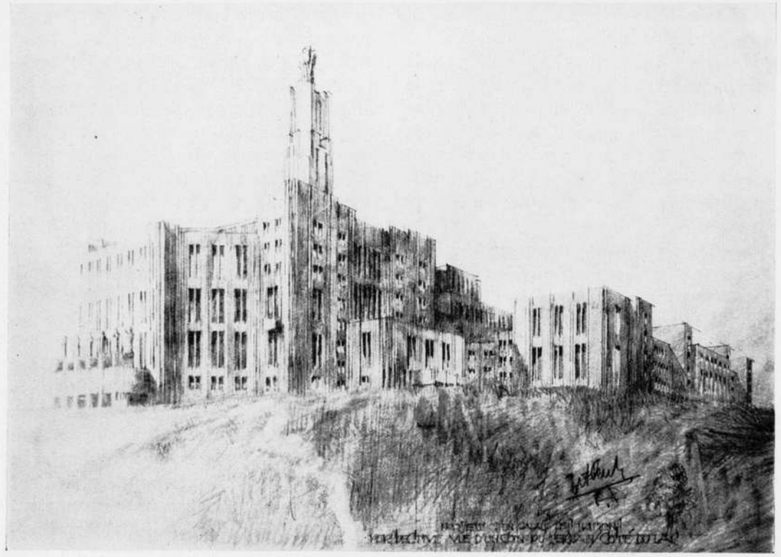

ONTWERP VOLKENBONDSPALEIS TE GENÈVE. ARCHITECT Ir. F. P. J. PEUTZ TE HEERLEN.

dige zelfbeheersching en iedereen was op slag opgefrischt toen hij de vergadering en daarmee ook het congres sloot.

Om half vijf samenkomst op de Beurs, in de zaal van de Kamer van Koophandel, waar het gemeentebestuur recipieerde. Een prachtgelegenheid om Dr. Berlage te huldigen. Dit is dan ook geschied en het applaus dat hem werd gebracht was hier zeker geen gevolg van massa suggestie, maar de uiting van de vereering, die ieder architect onzen Nestor (helaas, zegt hij, en zeggen ook wij) toedraagt.

De zaal van de Kamer van Koophandel eigent zich niet tot het houden van dergelijke recepties. Zij is daartoe zelve niet geschikt en de entrée ervan is ook niet representatief; ook nooit als zoodanig bedoeld. Men moet deze zaal niet bevolkt zien met een tweehonderd menschen die in alle richtingen door elkaar schuiven, daarvoor is zij ook te klein, maar men moet haar zien, in haar stille pracht met de groote tafels met statige stoelen en deftige inktkokers, rondom het monumentale stadswapen van het vloertapijt geschikt (niet de inktkokers, maar de tafels).

Welke strophe van Privas' liedje de congresvoorzitter in zijn openingsspeech in de Ridderzaal heeft geciteerd, weet ik niet meer, maar in dit stadium van het congres waarin de deelnemers onmiskenbare teekenen van vermoeidheid begonnen te vertoonen, begon ik eenigszins te twijfelen aan de bekende regels:

Si tu veux garder ta fièrté,
Ta belle humeur et ta santé
Travaille!

Wordt vervolgd.

VERKEERDE OVERHEIDSBEMOEIING.

Op rekening van het Internationaal Architectencongres moet onder meer geschoven worden, dat van Redactioneele zijde nog niet werd geantwoord op het stuk van den Heer Tjaden, Directeur van het Gemeentelijk Bouw- en Woningtoezicht te Amsterdam, dat eenige opheldering geeft omtrent overheidsbemoeiing i.z. reclame. Het stuk van den Heer Tjaden was het antwoord op een ander stuk, getiteld: „Goed begrepen overheidsbemoeiing?" van de hand van den Heer P.■ Het vraagteeken achter dezen titel beteekende, zooals uit het artikel bleek, dat voor „goed begrepen" gelezen moest worden: „verkeerd begrepen".

Konden wij uit het stuk van den heer P.■ alreeds vermoeden dat met de overheidsbemoeiing in deze iets niet in den haak was, de opheldering van den Heer Tjaden geeft ons van dit vermoeden thans de volledige bevestiging, wat ons aanleiding kon geven boven deze beschouwing te schrijven: „Verkeerde overheidsbemoeiing".

Het artikel van den Heer P. ■ toont aan, dat op het gebied van reclame in de stad Amsterdam tal van wanstaltigheden bestaan en getolereerd worden. We zouden zijn voorbeelden kunnen aanvullen met talrijke andere, waaronder ook de tallooze gevallen van beslist ordinaire reclame aan Gemeentelijke trampalen, lichtmasten, geplaatst onder contrôle, met toestemming van de Gemeente-zèlf.

Inderdaad doet het ridicuul aan, wanneer dezelfde Gemeente tegenover decoratieve kunstenaars schoolmeesterend meent te moeten optreden, als het gaat om een schuttingreclame. Hoe dit ook zij, dit is niet de hoofdzaak, doch een zaak waarover men tot in het oneindige kan twisten, zooals blijkt uit beide stukken, die op argelooze wijze zich op het onafzienbare terrein van „ik vind het wèl en ik vind het niet goed" bewegen.

De hoofdzaak is echter, dat er blijkbaar een „officieel" aesthetisch oordeel geveld wordt en wel door den „Dienst van het Bouw- en Woningtoezicht"!

De Heer Tjaden schrijft: „Laten wij het er over eens zijn, dat èlk reclamebeoordeelend orgaan, hoe volkomen deskundig ook, steeds van vele zijden zal worden aangevallen".

Zeer juist, maar .... laat ons hopen, dat de Heer Tjaden d i t nu met òns eens zal zijn: dat de dienst van het Bouw- en Woningtoezicht" op geenerlei wijze erkend kan worden als een d e s k u n d i g r e c l a m e b e o o r d e e l e n d o r g a a n. Deze „dienst" kan beoordeelen of de latten spijkervast zitten, of de stellage's hecht en sterk zijn, maar of uit aesthetisch oogpunt de reclame goed is, dit te beoordeelen, daartoe mist deze dienst ten eenenmale de bevoegdheid èn de deskundigheid.

We willen ons thans niet begeven op het terrein van het geheele vraagstuk der reclame. Laat ons slechts constateeren dat deze materie in Amsterdam nog niet geregeld is en wat er dan aan regeling bestaat (de beoordeeling) is een verkeerde regeling, waaraan zoo spoedig mogelijk een einde dient gemaakt te worden.

Red.

DE PRIJSVRAAG VOOR HET VOLKENBONDSGEBOUW.

Bij de bespreking van het voorstel van de vierde commissie inzake den bouw van het nieuwe volkenbondspaleis heeft Jhr. Loudon in de voltallige zitting van de Volkenbondsvergadering een amendement ingediend in dezen zin, dat de commissie, die, onder voorbehoud van nadere goedkeuring van haar besluit door den volkenbondsraad, een definitieve keuze zal hebben te doen, niet zou gebonden zijn aan de 9 ontwerpen, die tot de eerste categorie der bekroonde inzendingen behooren, doch haar keuze desgewenscht ook zou mogen vestigen op een der 18 inzendingen, die een eervolle vermelding tweede of derde klasse gekregen hebben. Volgens het amendement-Loudon zouden dus alle 27 bekroonde inzendingen nog een kans behouden uitverkoren te worden. Ofschoon Jhr. Loudon wel krachtige argumenten voor zijn voorstel aanvoerde en er op wees, hoe de wijze, waarop de

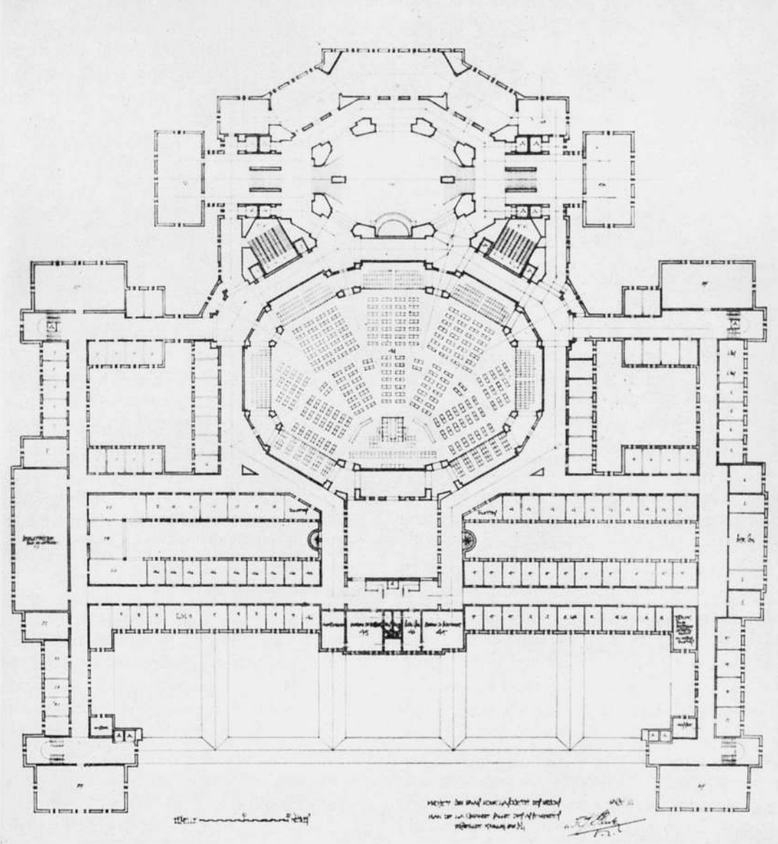

ONTWERP VOLKENBONDSPALEIS TE GENÈVE. ARCHITECT Ir. F. P. J. PEUTZ TE HEERLEN.

internationale architectenjury tot haar uitspraken was gekomen, niet rechtvaardigt, dat een zoo scherp onderscheid tusschen de 9 inzendingen van de eerste categorie bekroonden en de 18 overigen gemaakt zou worden, bleek weldra, dat er op aanneming van het amendement weinig kans bestond. Zoowel de speciale commissie van 5 leden (Adatci, Politis, Urrattia, Sir Hilton Young en Osuski), wier voorstel door de vierde commissie was overgenomen, alsook de budgetaire commissie zelf, bestreden het denkbeeld Loudon, omdat daardoor h.i. de taak der nieuwe commissie van 5 leden nog verzwaard zou worden. Ook Motta en de gedelegeerde van Australië, die de discussie over het voorstel-Loudon zelfs als ernstig tijdverlies brandmerkten, voegden zich bij de tegenstanders.

Het gevolg was dan ook, dat het amendement-Loudon slechts drie stemmen voor

zich verkreeg, n.l. die van Nansen, van den gedelegeerde van Paraguay en van Jhr. Loudon zelf.

De omstandigheid, dat onder de 18 inzendingen van de tweede en derde categorie, te wier behoeve het Nederlansch voorstel was ingediend, er drie Nederlandsche waren, verzwakte klaarblijkelijk den indruk van het betoog van den heer Loudon, aangezien men in de wandelgangen menigmaal de opmerking hoorde, dat de Nederlandsche delegatie blijkbaar niet uitsluitend door principieele overwegingen geleid werd, doch eenigszins een oratio pro domo hield.

Hoe het zij, in ieder geval zijn thans drie Nederlandsche inzendingen, die met een eervolle vermelding bekroond waren, voor goed van de baan.

De volkenbondsvergadering besloot voorts, dat de nieuwe commissie van vijf, die aan den volkenbondsraad een definitieve keuze zal hebben voor te leggen, bestaan zal uit vijf bovengenoemde personen, die aan deze volkenbondsvergadering rapport hebben uitgebracht. Het is zeer te hopen, dat deze 5 personen bij hun verdere werk geen overleg met de architectenjury of althans eenige leden daarvan zullen voorbijgaan. Men neemt in volkenbondskringen aan, dat twee van de 9 in aanmerking komende ontwerpen bijzonder goede kansen hebben om tenslotte uitverkoren te worden, n.l. dat van den te Rome wonenden Hongaar Vago, op welks ontwerp ook de bouwkundige medewerker van de N. R. C. in zijn beschouwingen over de tentoonstelling de speciale aandacht heeft gevestigd en het ontwerp van den Zwitserschen Parijzenaar Le Corbusier.

GEWAPEND BETON, ZIJNE VORMGEVING EN ZIJNE BESTENDIGHEID IN DE BUITENLUCHT.

In het Bouwkundig Weekblad van 17 September 1927 No. 38 geeft de heer W. J. M. v. d. Wijnpersse in een artikel over „De St. Antoniuskerk te Bazel" eenige beschouwingen over het hierbovenstaande onderwerp.

Ik waardeer verschillende zijner zaakkundige opmerkingen en ben het met hem eens, dat men in het geval van deze kerk, althans volgens de gepubliceerde afbeelding, de statische berekening niet „van de wanden kan aflezen". Met zijne conclusies omtrent vormgeving en bestendigheid in de buitenlucht kan ik mij echter minder vereenigen.

Het gewapend beton ontleent een groot deel zijner kracht aan zijn onzichtbaar binnenste, n.l. de ijzeren bewapening. Het is daardoor in architectonischen zin niet zoo eenvoudig, open en klaar als hout en steen. Zeker is dit in zijn soort een nadeel. Maar men kan het gewapend beton ook anders zien. Daarvoor vergelijke men het met de schoonste bouwconstructie op deze wereld: het menschelijke lichaam. Ook dit bestaat uit een krachtige kern, n.l. het geraamte, dat is omhuld door substanties, welke die kern aan het oog onttrekken, al kan men ze vermoeden. Is het menschelijk lichaam daarom als bouwvorm een leugen? Bij den mensch beschermt de omhulling het inwendige tegen schadelijke invloeden van buiten. Zoo ook beschermt bij gewapend beton de omhullende beton de kern, in casu het bewapeningsijzer, tegen roesten.

Wil het gewapend beton een eigen vormenspraak hebben — en ik sta tegenover de verwezenlijking daarvan niet zoo sceptisch als v. d. Wijnpersse, — dan zal die vorm anders moeten zijn dan bij steen of hout, welke homogene materialen zijn. Dan zal men in het heterogene, (beton en ijzer) de innerlijke kracht moeten aanvoelen, tevens het monoliet-karakter van beton tot uiting moeten brengen.

Een tweede opmerking betreft v. d. W.'s technische mededeeling: „Voor duurzaam werk, onbeschermd in de buitenlucht, duurzaamheid op langen termijn, is beton een te gebrekkig materiaal".

In hare algemeenheid acht ik deze bewering onjuist. Bij deskundig ontwerp en uitvoering zijn ook gewapendbetonwerken in de buitenlucht duurzaam te maken. Zeker zijn er verschillende uitgevoerde werken, die zich niet goed hebben gehouden; er zijn er echter ook, die dit wel gedaan hebben. De Gewapend Beton Staatscommissie van voor eenige jaren, is ook in geenen deele tot v. d. W.'s apodictische uitspraak gekomen. Men bedenke voorts, dat de studie, kennis en verbetering van dit nog nieuwe materiaal steeds toeneemt. Al geef ik gaarne toe, dat het gewapend beton zich in de buitenlucht niet van zijne sterkste zijde doet kennen.

V. d. Wijnpersse beëindigt zijn artikel met de vraag te stellen: „Is het gewapend beton wel waard om daarin naar nieuwe vormgeving te zoeken?"

Uit zijn betoog is op te maken, dat hij voor zich meent die vraag ontkennend te moeten beantwoorden. Ik achtte het gewenscht in het bovenstaande aan een tegengesteld oordeel uiting te geven.

Ir. G. J. MEIJERS.

VOLKENBONDSPRIJSVRAAG.

Wij ontvingen dezer dagen ons project uit Genève terug en moesten tot onze pijnlijke verbazing en teleurstelling constateeren, dat de een en twintig teekeningen dusdanig gehavend zijn, dat zelfs fotographieën ervan niet meer zijn te vervaardigen.

Het project was met de meeste zorg door ons verzonden, en elk blad afzonderlijk in flanel gewikkeld. De terugzending had blijkbaar plaats zonder gebruikmaking van onze verpakking, met het gevolg, dat het project onherstelbaar verminkt in ons bezit kwam.

Wij zouden het op prijs stellen te vernemen, of onze ervaring ook door andere inzenders wordt gedeeld. De redactie van het Bouwk. Weekbl. was zoo vriendelijk haar bemiddeling in deze toe te zeggen, en verzoeken wij alle eventueele aanmerkingen over de behandeling der projecten aan de Redactie te willen mededeelen.

DE CASSERES en MERKELBACH.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD EN ARCHITECTURA

COMMISSIE VAN REDACTIE: H. TH. WIJDEVELD VOORZITTER, J. P. MIERAS SECRETARIS-REDACTEUR. H. C. VERKRUYSEN REDACTEUR. C. J. BLAAUW, WIEGER BRUIN, ... , C. B. POSTHUMUS MEYJES, Ir. A. J. VAN DER STEUR. RED.-ADRES WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM, TEL. No. 36736 POSTGIRO No. 122568.
ABONNEMENTSPRIJZEN BIJ VOORUITBETALING VOOR NEDERLAND f 10.—, BUITENLAND f 15.— 'S JAARS. ADVERTENTIËN 1—6 REGELS f 2.50, ELKE REGEL MEER f 0.40. BIJ CONTRACT BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN.
UITGEVERS EN BUREAUX VOOR ADMINISTRATIE MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5, DEN HAAG.

8 OCTOBER 1927. No 41

EEN TEEKENTOESTEL

DOOR Dr. N. G. VAN HUFFEL (UTRECHT).

In 1778 verscheen een groot folio boek, getiteld: Beschrijving van een algemeenen Graphometer, zijnde een allernauwkeurigst werktuig, uitgevonden door A. G. Eckhardt, Lid van het Koninklijk Genootschap te Londen. Met Platen. 1e deel, in 's-Gravenhage 1778.

Het 2e deel waarin volgens de voorrede van het 1e stuk, het toestel zou worden beschreven, is vermoedelijk nimmer verschenen. Dit is althans ook de opvatting van Dr. W. Moll, den gemeente-archivaris te 's-Gravenhage, alwaar in het archief ook alleen het 1e stuk berust. Dit stuk bevat prenten, in kopergravure, naar teekeningen met den graphometer gemaakt. De voorrede gewaagt van de nauwkeurigheid, waarmede op schaal, moeilijke gevallen, snel worden uitgeteekend, en de afbeeldingen leggen daarvan de getuigenis af, z.a. de Venus de Medici in verschillende standen, een portret, en een fraai gezicht op den Vijverberg in den Haag. Het woord graphometer, en de opbouw van de teekening uit stippen, bracht mij op het denkbeeld van een toestel, dat misschien wel is, zooals de graphometer van Eckstein was, en waarmede in alle geval zeer snel en nauwkeurig op schaal kan worden geteekend. Ik heb dit toestel gemaakt, en er mede geteekend, en bevonden dat het zeker nog wel nut kan hebben, in gevallen, waar de fotografie ons in den steek laat, vooral voor detailleering van kerkinterieurs enz., doch ook voor terreinopnamen in de open lucht.

Eerst dacht ik aan een ruit en een vizier, een teekenmethode, die naar ik meen uit den tijd van Dürer dagteekent. Beziet men een voorwerp door een kleine opening, en plaatst men bijv. op $^1/_5$ van den afstand een ruit, zoo kan men daarop vrij snel en nauwkeurig een teekening van het voorwerp, op schaal 1 : 5 aanbrengen. De teekeningen gemaakt, met den graphometer, wijzen op een systematische oplossing van het geval in seriën puntjes, en dat bracht mij op het volgende denkbeeld. Als men een voorwerp bekijkt door een nauwe opening — vizier — en men veronderstelt in een verticaal vlak tusschen voorwerp en vizier een beweeglijken index, zoo kan men dien index op alle punten van het voorwerp instellen. Is het nu mogelijk deze instelling in het verticale vlak, te transporteeren in het horizontale vlak, en bevindt zich aldaar een vel teekenpapier, zoo kan men dus de beweging van den index, copieeren, in het horizontale vlak en aldus de verlangde teekening maken. Dit wordt nu zeer gemakkelijk bereikt met het volgende toestel.

Ik nam een gewone teekenplank A B C D en een teekenhaak T. Deze was ingekort op de lengte van het bord en, het afgezaagde stuk loodrecht op den haak bevestigd.

Het verticale gedeelte was 25 cm. hoog. Stel nu, dat langs dat verticale deel een index beweegbaar is, zoo bestrijkt deze index een verticale lijn, in het uit te teekenen object gezien. Maar stelt men den index op een of ander punt van het verticale deel in, en beweegt men nu den

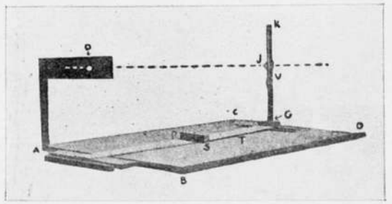

geheelen teekenhaak, langs de zijde AB van het bord, zoo volgt de index een horizontale lijn in het voorwerp.

Is de afstand van vizier tot index $= \frac{1}{n}$ van dien van vizier tot voorwerp, zoo beschrijft dus de indexpunt al de punten waaruit het voorwerp is opgebouwd op schaa' $\frac{1}{n}$, als men systematisch den index langs de verticale lat verplaatst, en het geheele toestel langs AB. Nu is het nog maar de kwestie, om de beweging van den index te transponeeren in het horizontale vlak. Daartoe maakte ik een schuifje S dat langs den haak T, zeer lichtloopend verschuifbaar is. Schuifje S en Index I zijn nu verbonden door een draad garen, horizontaal langs den haak loopend tot een kleine opening G in de verticale lat, daarachter langs tot een rolletje K bovenop de lat, aan de voorzijde eindigende in een gewichtje. Aan den achterkant van de verticale lat, is aan dezen draad de spitse index bevestigd, geknipt van een stukje carton. Het is duidelijk dat nu elke beweging van den index nauwkeurig in het horizontale vlak van de teekenplank wordt overgebracht. Het horizontale markeerpunt, is eenvoudig het snijpunt P van

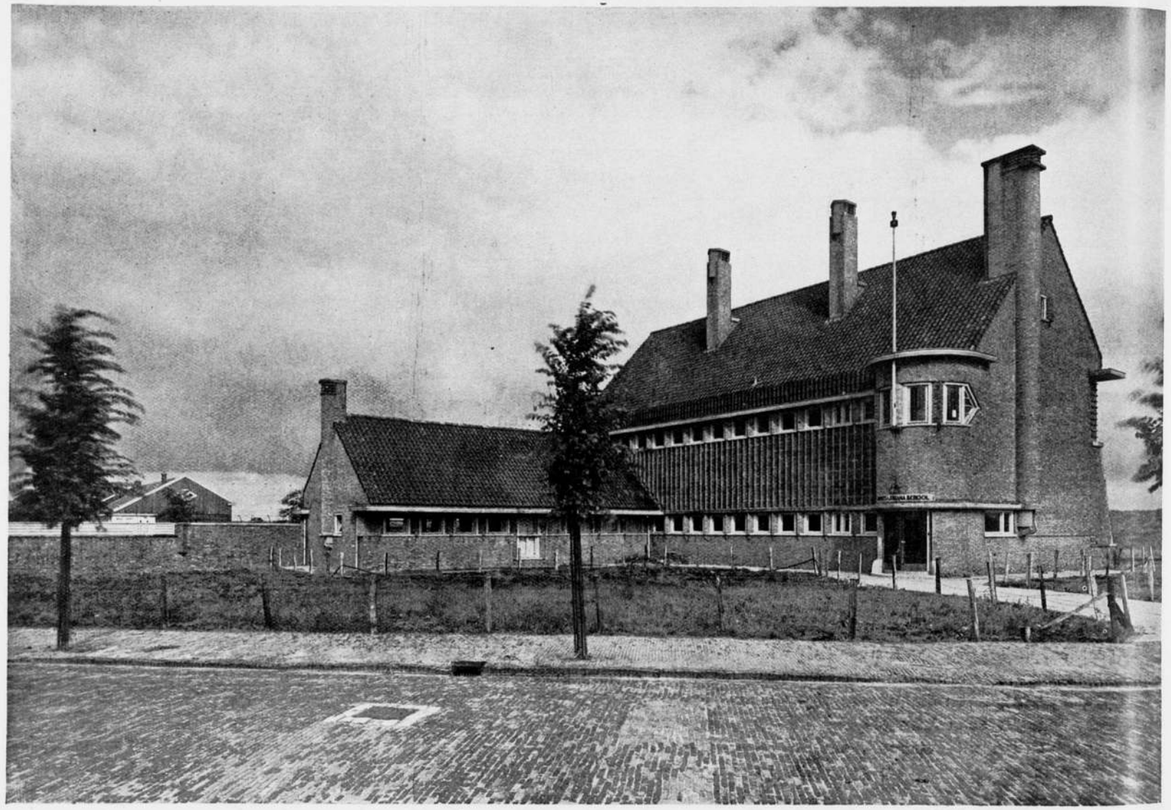

SCHOOLGEBOUW IN HET TUINDORP BIJ OOSTZAAN. ARCHITECT TH. J. LAMMERS ARCH. B.N.A.

Haak en Schuifje. Beweegt men den haak langs AB zoo volgt P in het horizontale vlak, de beweging van I langs een horizontale lijn. Beweegt men het schuifje langs den haak, zoo volgt het snijpunt P in het horizontale vlak loodrecht op de eerste richting, de beweging van I in verticale richting. De coördinaten van I in het verticale vlak, worden dus door P nauwkeurig op het papier dat de teekenplank bedekt gecopieerd, eenvoudig door met een potlood, een puntje te markeeren op het snijpunt P. De behandeling is uiterst eenvoudig, en het resultaat wordt snel, en met groote nauwkeurigheid bereikt.

Men stelt het toestel op behoorlijke hoogte in, plaatst zich met het oog voor de vizieropening O, brengt de rechterhand aan het schuifje S en neemt het potlood in de linkerhand. Nu stelt men alles in op een beginpunt in het voorwerp, en volgt dan systematisch, elke lijn, die men copieeren wil, door systematisch schuifje, en haak te verplaatsen, telkens het door den index aangewezen punt, met een potloodstipje bij P aangevend. Het resultaat is volmaakt, daar geen fout in de proporties mogelijk is. Bij het in teekening brengen van voorwerpen op afstand, gebouwen, enz., kan men met betrekkelijk zeer weinig punten volstaan. Ik teekende een zeer ingewikkeld Javaansch houten beeld uit, het ging snel, en het resultaat was verbluffend nauwkeurig. Ingewikkelde boogconstructies in kerken, kan men er in zeer korten tijd, correct mede in teekening brengen.

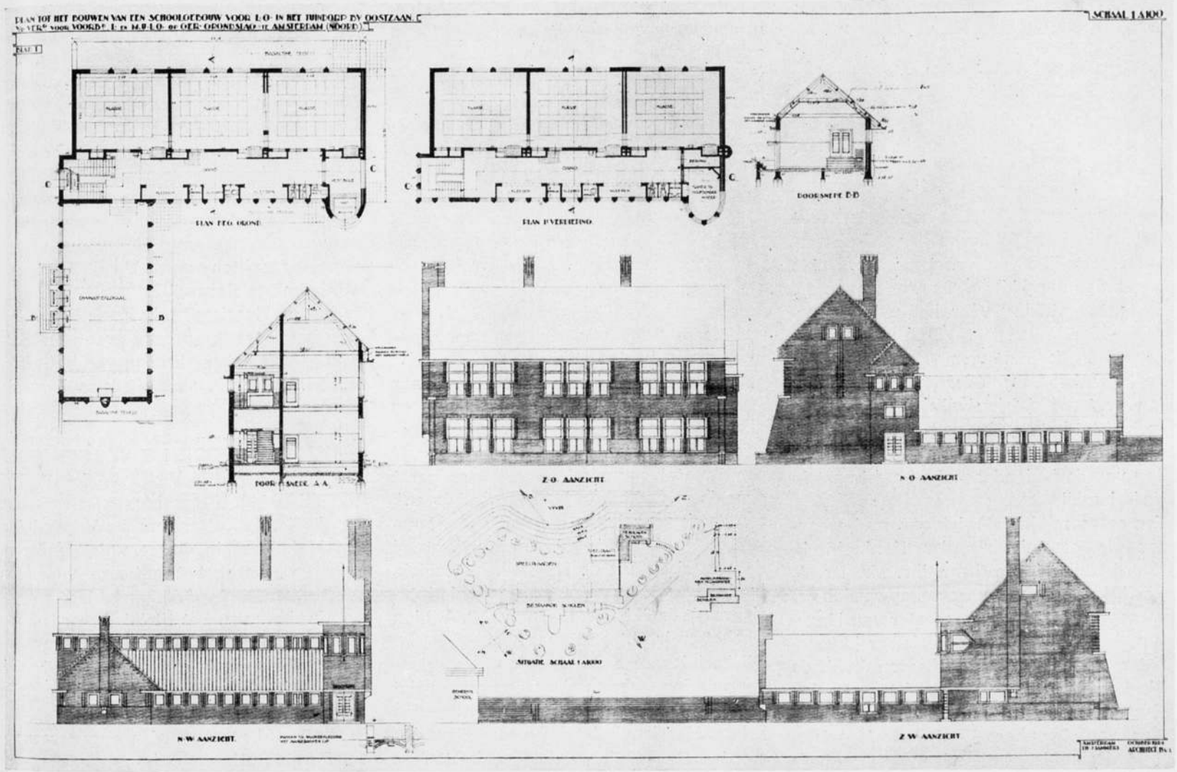

SCHOOLGEBOUW IN HET TUINDORP BIJ OOSTZAAN. ARCHITECT TH. J. LAMMERS. ARCH. B.N.A.

HUMUSZUUR IN VEENWATER.

Af en toe leest men in de technische pers, dat het aanmaakwater voor beton- en metselspecie gevaar kan opleveren als het humuszuur bevat, — een organisch zuur dat o.a. in veenwater voorkomt. Er worden dan beschouwingen gehouden betreffende hinderlijke bestanddeelen van het water en de middelen ter bestrijding, — maar bij welk gehalte die stoffen beginnen gevaar op te leveren, wordt niet vermeld. De gemeente Amsterdam schrijft (of schreef) een vettere specie voor als „veenwater gevaar kan opleveren", — maar wanneer is dat?

Een werk in een veenderij was voor mij aanleiding hier op nader in te gaan en — hoe eenvoudig ook — was het resultaat zoo bevredigend, dat het melding verdient.

Dat slootwater uit de veenderij, waar overvloedig gelegenheid was tot opname van humuszuur, was met geen mogelijkheid als zuur aan te toonen (lakmoesoplossing); in deze zwakke oplossing was het veilig als „onschuldig" te beschouwen! Bij nadere overweging is het ook niet te verwonderen. Door de groote waterhoeveelheid, waarin het zuur zich ontwikkelt, heeft onmiddellijk een sterke verdunning plaats.

Anders is het in streken, waar het veen hooger gelegen is. Daar heeft men een beperkte hoeveelheid en dan nog stilstaand water, zoodat — ik heb een ervaring te Capelle in Noord-Brabant op het oog — het water reeds door den smaak als zuur te erkennen is. Of zelfs dan het water gevaar oplevert voor beton, is een open vraag, alleen door proefnemers te beantwoorden.

v. d. W.

ARCHITECTUUR TENTOONSTELLING KRING „HAARLEM".

Op de kringvergadering van 4 October kon het bureau van den kring meerdere mededeelingen doen over de Architectuurtentoonstelling.

Deze zal gehouden worden in de Statenzaal van het Prinsenhof te Haarlem, van 22 tot en met 30 October a.s.

Op Zaterdag 22 October zal de tentoonstelling in het bijzijn van genoodigden op eene feestelijke wijze geopend worden te 3 uur des namiddags. Op werkdagen zal de tentoonstelling voor het publiek toegankelijk zijn van 10 tot 5 en van 8 tot 10 uur en op de Zondagen van 2 tot 5 uur.

Op Maandag 24 October heeft de heer Ir. Jan Gratama zich welwillend beschikbaar gesteld tot het houden van een voordracht met lichtbeelden, getiteld, „De ontwikkeling van de hedendaagsche bouwkunst in Nederland."

Een eerecomité heeft zich gevormd, waarvan de commissaris der Koningin in Noord-Holland, de heer Jhr. Mr. Dr. A. Röell, het eere-voorzitterschap op zich genomen heeft. De burgemeester van Haarlem, de heer C. Maarschalk, is bereid voorzitter te zijn, terwijl de heeren Ir. J. de Bie Leuveling Tjeenk, voorzitter van den Tentoonstellingsraad, L. C. Dumont, directeur van Openbare Werken te Haarlem, M. A. Reinalda, wethouder van Openbare Werken, te Haarlem en Prof. Dr. Ir. D. F. Slothouwer, voorzitter van den B.N.A., leden van dit comité zijn.

Het bureau van den kring, de heeren Maurits Plate, Ir. P. F. de Bordes en Ir. G. Friedhoff, vormen het uitvoerend comité, waartoe zij bereids in eene vorige vergadering van den kring werden uitgenoodigd.

Ook over den finantieelen opzet kon het bureau ter vergadering eenige mededeelingen doen aan de leden. De toezeggingen van het gemeentebestuur van Haarlem, van het bestuur van den B.N.A., van de leden van den kring, individueel, en van eenige plaatselijke vereenigingen en particulieren, waren van dien aard dat de beGROOTE UITGAVEN GEDEKT WAREN. De baten, in den vorm van entrées, zijn moeilijk te schatten. Deze zijn vastgesteld op f 0.50 voor de tentoonstelling en op f 0.75 voor den voordrachtavond, met 50% reductie voor de leden van de subsidieerende vereenigingen en voor de leerlingen van de Middelbare scholen te Haarlem.

De tentoonstelling zal vooreerst omvatten eene serie foto's (alle uniform van maat 0.36 × 0.48 M.) van architectuur en interieurkunst, afgestaan door den Tentoonstellingsraad. Deze was na de tentoonstelling te Parijs in 1925 in het bezit gekomen van de foto-collectie, die aldaar was geexposeerd; korten tijd geleden werd de collectie aangevuld met afbeeldingen naar werk van lateren datum. Daar niet voor alle foto's een plaats kon worden ingeruimd benoemde de Tentoonstellingsraad een tweetal commissies, welke, na eerst over de aanvulling te hebben geadviseerd, een keuze voor de tentoonstelling te Haarlem deden. Voor de architectuur bestond de commissie uit de H.H. W. M. Dudok, Ir. J. Klynen en J. F. Staal; voor de interieurs uit de H.H. W. F. Gouwe, C. A. Lion Cachet en Ir. S. van Ravestein.

Bij besluit van eene voorafgaande ledenvergadering was reeds afgesproken, dat reproducties naar werk van leden van den kring „Haarlem" niet geëxposeerd zouden worden. Daarmede werd bedoeld, dat deze tentoonstelling niet het karakter zou dragen van eene reclame voor het werk dezer leden, maar wel, zoo er van reclame gesproken kon worden, dan zou het eene voor den architectenstand in zijn geheel zijn. Door het gemeentebestuur en ook door vele anderen is deze geste inderdaad zeer gewaardeerd.

Deze foto-collectie dus wordt in eigen land voor het eerst te Haarlem getoond en zal vermoedelijk wel de belangstelling wekken van de vakgenooten in en buiten Haarlem. Voorts zal er eene inzending zijn van de afdeeling Openbare Werken te Haarlem, eene serie foto's en teekeningen van bouwkundige en van civiele werken.

Diverse beeldhouwwerken van H. A. van den Eijnde, Theo van Rijn, Pieter van Gelder, S. Klinkenberg, M. Andriessen e.a., zullen deze tentoonstelling opluisteren en daaraan een meer intiem aanzien geven.

Bovendien heeft het tentoonstellingscomité een belangrijke toezegging ontvangen van de directie van „de Kerkuil" te Haarlem van voorwerpen van kunstnijverheid van diversen aard, en van Mevrouw C. Polvliet—van Hoogstraten voor meerdere tapijten van de Tapijt Knooperij „Kinheim" te Beverwijk.

De kring „Haarlem" rekent als belooning voor hare moeite op eene groote belangstelling van het publiek en van collega's, zoowel uit Haarlem als uit de omliggende gemeenten.

PRIJSVRAAG DOOR DE VEREENIGING „BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP" TE ROTTERDAM.

Uitgeschreven in opdracht van de Eerste Rotterdamsche Vereeniging van Makelaars in Onroerende goederen.

Gevraagd wordt het ontwerp voor een omslag van een vereenigingsblad.

De afmeting van het titelblad wordt hoog 28½ cM., breed 22½ cM.

Dit titelblad moet bevatten een hoofd, waarvan de hoogte niet grooter mag zijn dan de helft der pagina.

In dit hoofd moet worden opgenomen:

1e. Eerste Rotterdamsche vereeniging van makelaars in onroerende goederen.

2e. Jaargang No. Datum en Nummer.

Het ontwerp wordt verder geheel vrijgelaten, doch moet kunnen worden uitgevoerd in één kleur en bij voorkeur voor cliché geschikt zijn.

De kleur van het papier kan door den ontwerper worden aangegeven.

De ontwerpen moeten op ware grootte of veelvoud geteekend zijn en opgezet op karton worden ingezonden.

De vereeniging beoogt de belangen van hare leden in hun bedrijf van makelaar in Onroerende Goederen, waartoe o.m. behoort het koopen, verkoopen, huren, verhuren en administreeren van gebouwen, bouwterreinen, enz. voor derden.

Uitgeloofd worden:

Een Eerste Prijs van 100 Gulden.
„ Tweede „ „ 50 „
„ Derde „ „ 25 „

De jury voor deze prijsvraag bestaat uit de Heeren:

Ph. v. d. Heijden, (lid der Makelaarsvereeniging) Rotterdam.
Ir. M. C. A. Meischke, b.i., Rotterdam.
Jaap Gidding, Dec., Rotterdam.
D. J. v. d. Laan, Dec., Rotterdam.
A. H. v. Koot, Int.-Arch., Rotterdam.

Inlichtingen kunnen schriftelijk worden gevraagd tot 15 October aan het adres van het onder 5 genoemde jury-lid, Hondiusstraat 14a, Rotterdam, en zullen door de jury beantwoord worden in het „Bouwkundig Weekblad en Architectura".

Exemplaren van dit programma zijn kosteloos verkrijgbaar bij den Secretaris, Hondiusstraat 14a.

Namens het Bestuur,
J. P. LOGEMANN, Voorzitter.
A. H. VAN KOOT, Secretaris.

Noot. Het programma voor de prijsvraag kwam te laat in, om nog in het vorige weekblad te kunnen worden opgenomen. Nu de publicatie eerst heden plaats vindt, heeft de Jury het goedgevonden dat de oorspronkelijke termijn tot het vragen van inlichtingen wordt verlengd tot 15 October.

III NATIONAAL VEILIGHEIDSCONGRES 1927.

VEILIG IN HET BOUWBEDRIJF.

Op 18 en 19 Nov. a.s. zal in het gebouw „Parkzicht" te Amsterdam het 3e Nat. Veiligheidscongres worden gehouden met het volgende (voorloopige programma).

Vrijdagochtend, 18 November 1927:
Welkomstwoorden van den Voorzitter Dr. N. M. Josephus Jitta.
Opening van het Congres door den Burgemeester van Amsterdam.
Voordracht door C. J. Ph. Zaalberg, Directeur-Generaal van den Arbeid, over: „Veiligheidswetgeving voor het bouwbedrijf".
Discussies.
Voordracht door ir. J. P. Josephus Jitta, Ingenieur bij de Rijkswaterstaat, over: „Het bouwen van de schutsluis te IJmuiden".
Discussies.
Vrijdagmiddag, 18 November 1927:
Voordracht door A. Lodder Nzn., technisch ambtenaar bij de Arbeidsinspectie, over: „De veiligheid op het bouwwerk".
Discussies.
Voordracht door....., over: „Arbeids- en vermoeidheidsbesparende werkwijzen in het bouwbedrijf".
Discussies.
Zaterdagochtend, 19 November 1927.
Voordracht door J. N. Hendrix, Voorzitter van de Onderlinge Risico-Vereeniging voor het Aannemersbedrijf, over: „De werkgever, de werknemer en de veiligheid op het bouwwerk".
Discussies.
Voordracht door E. Sinoo, Secretaris van den Algemeenen Nederlandschen Bouwarbeidersbond, over: „De werkgever, de werknemer en de veiligheid op het bouwwerk".
Discussies.
Zaterdagmiddag, 19 November 1927.
Voordracht door J. A. Kasberg, technisch ambtenaar bij de Arbeidsinspectie, over: „Electrische installaties op bouwwerken in verband met het gevaar van den electrischen stroom".
Discussies.
Voordracht door P. M. Lijdsman, Directeur der Middelbaar Technische School te Utrecht, over: „Het onderwijs in de veiligheid en de gevaren van het bouwbedrijf".
Discussies.

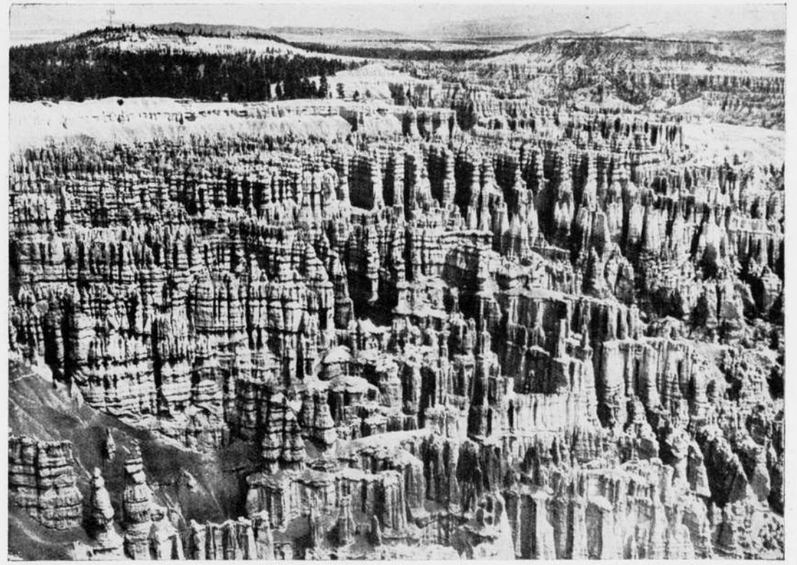

GEEN VOOR-INDISCHE TEMPELS, MAAR ROTSEN IN UTAH, BRYCE CANON (N.-AMERIKA).

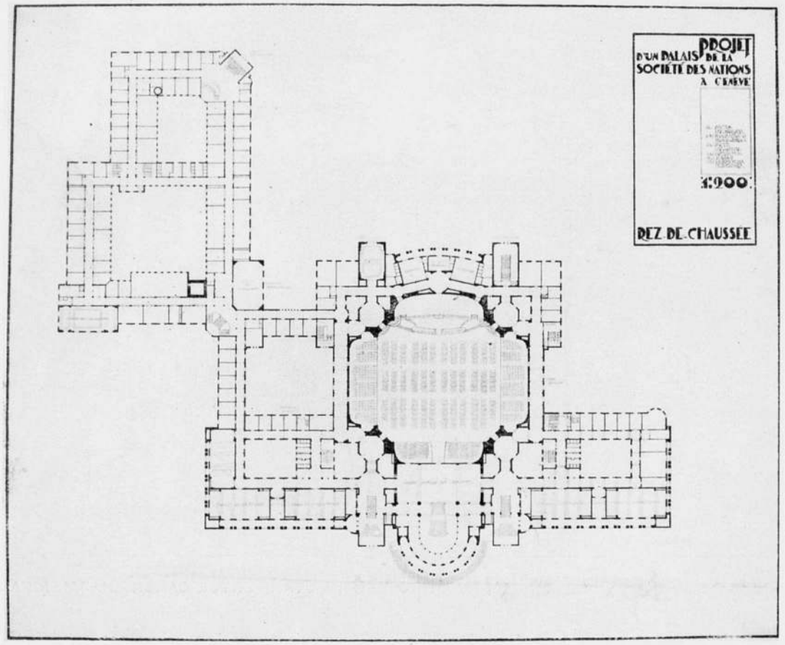

ONTWERP VOLKENBONDSPALEIS TE GENÈVE DOOR IR. H. SANGSTER. HET TEEKENWERK AAN DIT PROJECT WERD VERRICHT DOOR DEN HEER IR. J. LEUPEN.

INGEZONDEN

Aan de Redactie!

Mijne Heeren. Hoewel ik getwijfeld heb of ik in mijn functie als Voorzitter beter mijn bezwaren binnenskamers kan behandelen meen ik, waar het de algemeene leiding van ons blad betreft, de voorkeur te moeten geven aan de openbaarheid.

Welke redenen de Heer Huszar gehad moge hebben voor zijn zonderling denkbeeld alsof er architecten genegeerd waren — ik ben overtuigd dat alle plaatselijke commissies, die de bezoeken regelden, het tegendeel gaarne zouden bewijzen — het valt niet te ontkennen dat zijn nabetrachting ernstig gemeend was. In plaats van dit stuk, zonder meer, ter kennis te brengen van de organisatoren van het Congres meent de Redactie op een wijze, die tegenover den Heer Huszar zeker niet te pas komt, met zijn stuk en zelfs met de bewoordingen daarvan, te mogen spotten. Ik ben overtuigd dat velen met mij zich hierover hebben geërgerd en ik acht het mijn plicht dit te Uwer kennis te brengen.

D. F SLOTHOUWER.

Onderschrift van de Redactie.

Het spijt ons dat het den heer Slothouwer ontgaat, waarom het stukje van den heer Huszar door ons werd beantwoord op de wijze, waarop zulks geschiedde. Bovendien achten wij ons verplicht te zeggen, dat de aanval op onze redactioneele leiding niet gemotiveerd en onbehoorlijk is.

DE REDACTIE.

ONTVANGEN BOEKWERKEN.

Mededeelingen van de Mij. Wegenbouw te Utrecht, Stationsstraat 2.

Asfaltbeton, zijn samenstelling en wijze van toepassing.

Brochure No. 1.

Bovengenoemde Maatschappij stelt zich voor belangrijke wetenswaardigheden uit hare ervaring op wegenbouwkundig gebied te publiceeren, niet uitsluitend om daarmede reclame te maken, maar veel meer om op deze wijze bij te dragen tot de verspreiding van technische kennis, die op ervaring berust, om zoodoende mede te werken tot de goede oplossing van het wegenvraagstuk in Nederland. (Zie voorwoord).

In hare eerste brochure bespreekt de Maatschappij Asfaltbeton, andere onderwerpen zullen volgen.

De brochures zijn op aanvrage kosteloos te verkrijgen aan het hoofdkantoor te Utrecht, of aan de bijkantoren te Amsterdam, Leeuwarden en Maastricht.

Brochure No. 1 is verdeeld in de volgende hoofdstukken:

I. Wat is asfaltbeton?
II. Samenstelling v. asfaltbeton Utrecht.
III. Wijze van bereiding en aanleg.
IV. Eischen voor de fundeering.
V. Gebruikswaarde.
VI. Duurzaamheid.
VII. Onderhoud.

Uit beide laatste hoofdstukjes halen we eenige cijfers aan.

De Maatschappij deelt omtrent de duurzaamheid van asfaltbeton mede, dat in Amerika en andere landen eenige wegvakken reeds 30 à 40 jaar oud zijn, bij een goede behandeling van den door haar gepropageerden weg concludeert zij tot een levensduur van 40 jaar.

Voor het onderhoud zijn twee systemen denkbaar: de weg aan zijn lot overlaten en de dekking vernieuwen als ze geheel versleten is of wel de deklaag op peil houden, door nu en dan de oppervlaktebehandeling te herhalen.

Aan het laatste systeem geeft de Maatschappij de voorkeur, zij geeft als norm aan een oppervlaktebehandeling eens in de 3 à 5 jaar, bij de tegenwoordige prijsverhoudingen wordt dat 3 à 5 cent per M². wegdek per jaar aan onderhoudskosten.

De brochure, voorzien van eenige goede foto's van uitgevoerde werken, besluit met eene grafische voorstelling van het aantal M². asfaltweg door de Maatschappij sedert 1923 aangelegd of in uitvoering.

Brochure No. 1 telt slechts 15 bladzijden en is dus niet bedoeld als diepgaande studie van het wegenvraagstuk in 't algemeen, noch van het asfaltweg-vraagstuk in 't bizonder, de mededeelingen zullen echter den bouwkundige, die belangstelt in genoemde vraagstukken en in hetgeen de Maatschappij presteert, zeker interesseeren.

H. H.

Nieuwe Nederlandsche Bouwkunst, fotographische afbeeldingen bijeengebracht en van inleiding voorzien door Prof. Ir. J. G. Wattjes, 2e bundel, Uitgevers Maatschappij „Kosmos".

Op het oogenblik hebben de architecten over gebrek aan belangstelling voor hun werk in de litteratuur niet te klagen. Het aantal monographieën over moderne bouwwerken wordt bijna maandelijks grooter. Niet alleen in ons land, maar zelfs in het buitenland durven de uitgevers-maatschappijen zich aan publicaties over Hollandsche bouwkunst te wagen. De bekende bundel fotographische afbeeldingen, die onder den naam van Nieuw Nederlandsche Bouwkunst, vóór enkele jaren, werd bijeengebracht door Prof. Wattjes, is kort geleden gevolgd door een tweeden. Deze bundel doet in uitvoering voor den eersten niet onder, hij bevat talrijke bijzonder fraaie afbeeldingen van bouwwerken. Daarmede voldoet de uitgaaf aan den voornaamsten eisch, die haar gesteld werd. En zonder nu in het minst afbreuk te willen doen aan de beteekenis van deze uitgave, zou ik een enkele opmerking willen maken.

Prof. Wattjes heeft met dezen tweeden bundel gevolg gegeven aan zijn voornemen, geuit in de voorrede van den eersten bundel, dezen te doen vervolgen. Thans uit hij de hoop een derden bundel te kunnen publiceeren. Wordt deze verwezenlijkt, dan hebben wij het voordeel in deze uitgave een goede documentatie te verkrijgen van de huidige architectuur, maar we krijgen nooit een totaalbeeld van onze moderne bouwkunst. Wij weten, dat hetgeen deze bundels bieden, onvolledig is. Zelfs deelt Prof. Wattjes openhartig mede, dat hij de keuze eenigszins willekeurig heeft moeten bepalen, (soms geleid door typographische overwegingen). Hij geeft te kennen zijn verzameling zooveel mogelijk een objectief karakter te willen geven. Maar naar onze meening vergeet hij, dat ondanks zijn openhartige verklaringen van het tegendeel, elke bundel, vóór het verschijnen van zijn nakomeling, toch een subjectief karakter heeft, in ieder geval de suggestie daaraan wekt. En de objectiviteit, die Prof. Wattjes wil bereiken, wordt in volstrekten zin nooit bereikt, omdat in zijn systeem, de verzameling steeds zou moeten worden vervolgd. Want mocht na den 3en bundel de uitgave worden stopgezet, dan zal het alsdan verkregen boekwerk, ondanks alles, een totaal beeld van onze hedendaagsche bouwkunst geven, maar op een wijze die de auteur niet heeft bedoeld.

In zekeren zin staat Prof. Wattjes dus voor een dilemma, maar moeilijk zijn de verwikkelingen ervan niet. Zelfs als hij

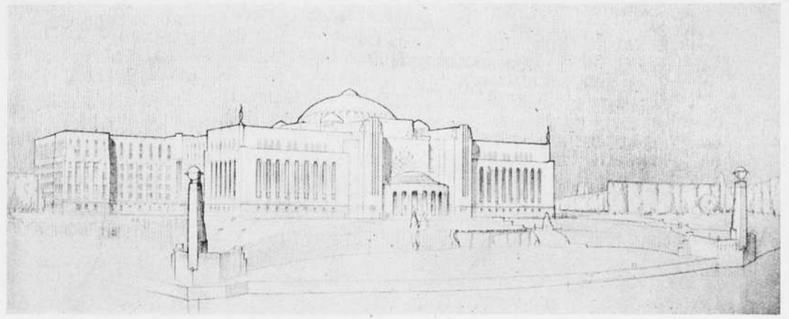

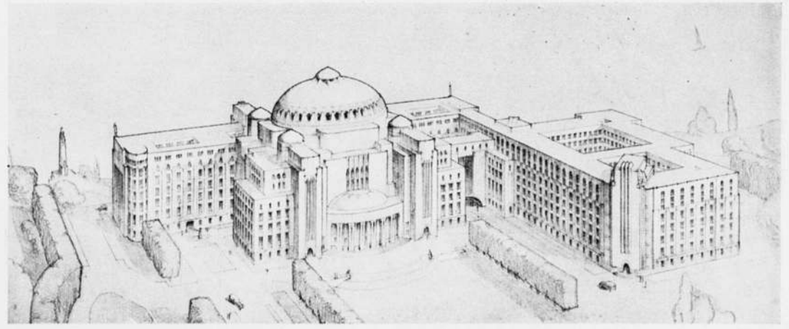

ONTW. VOLKENBONDSPALEIS TE GENÈVE D. IR. H. SANGSTER. TEEKENINGEN V. IR. J. LEUPEN.

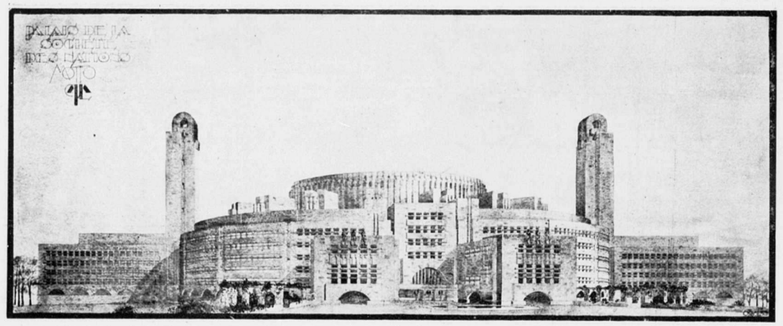

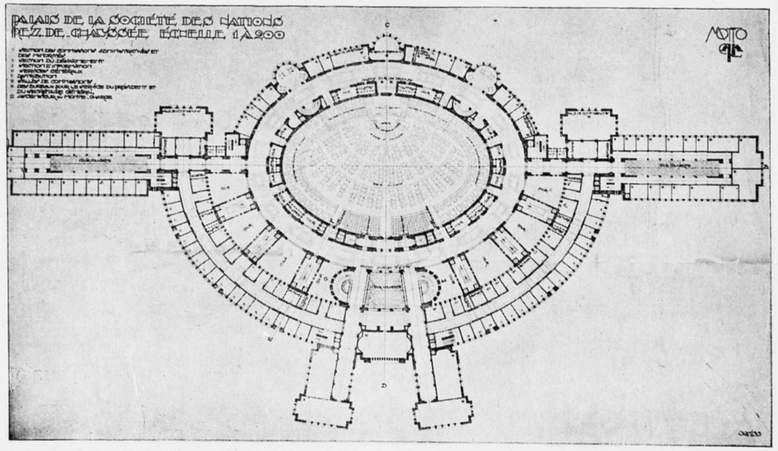

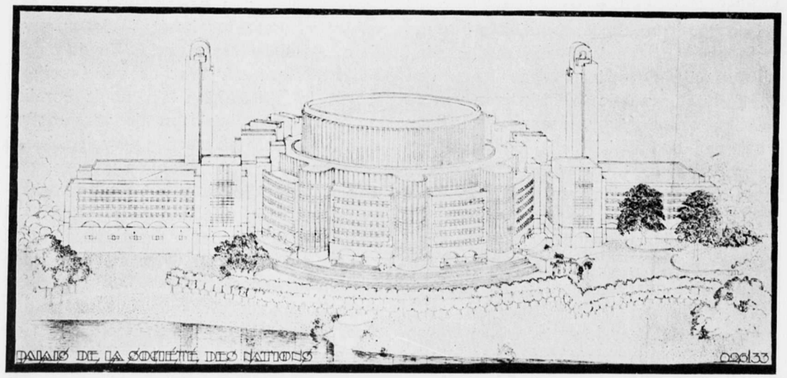

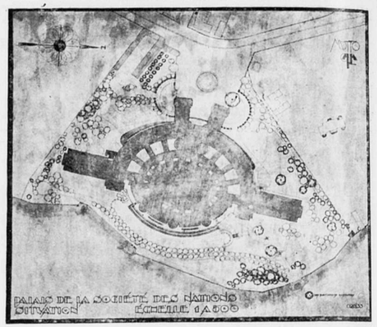

ONTWERP VOLKENBONDSPALEIS DOOR IR. H. F. MERTENS. ARCHITECT B. N A.

kiezen zou, door zijn zin naar objectiviteit, tot in lengte van dagen de bundels te blijven vervolgen, zullen wij zijn keuze kunnen waardeeren, omdat wij er de zekerheid mee krijgen, in deze uitgave een uitstekende documentatie te bezitten van onze hedendaagsche architecten. Zooals men weet is het werk uitgegeven door de Uitgevers Maatschappij „Kosmos" te Amsterdam. J. P. M.

TENTOONSTELLINGEN.

AMSTERDAM. J. S. Fetter & Co., Weteringschans 79, tentoonstelling van werken van den Poolschen Kunstschilder Arthur Markowicz, de tentoonstelling is geopend tot en met 15 October.

Maatschappij „Arti et Amicitiae". Tentoonstelling van teekeningen en beeldhouwwerken, vervaardigd door Leden der Maatschappij, opening Zaterdag 8 October.

's-GRAVENHAGE. Kon. Kunstzaal Kleykamp. Tentoonstelling van Antiquiteiten en schilderijen uit de verzameling Baud E. A., welke collectie zal worden geveild op Dinsdag 11 October te 10.30. Kijkdagen, Zaterdag 8, Zondag 9, Maandag 10 October van 10 tot 4 uur. Catalogus op aanvraag.

ROTTERDAM. Huize van Hasselt, Schiedamschesingel 35. Tentoonstelling van werk door W. van Dort, geopend tot 11 October.

Idem. Tentoonst. v. werk door Nelly Goedewaagen (in de serre), geopend tot 22 Oct.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD EN ARCHITECTURA

COMMISSIE VAN REDACTIE: H. TH. WIJDEVELD VOORZITTER, J. P. MIERAS SECRETARIS-REDACTEUR. H. C. VERKRUYSEN REDACTEUR. C. J. BLAAUW, WIEGER BRUIN, ... , C. B. POSTHUMUS MEYJES, IR. A. J. VAN DER STEUR. RED.-ADRES WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM, TEL. Nº. 36736 POSTGIRO Nº. 122568.
ABONNEMENTSPRIJZEN BIJ VOORUITBETALING VOOR NEDERLAND f 10.—, BUITENLAND f 15.— 'S JAARS. ADVERTENTIËN 1—6 REGELS f 2.50, ELKE REGEL MEER f 0.40. BIJ CONTRACT BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN.
UITGEVERS EN BUREAUX VOOR ADMINISTRATIE MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5, DEN HAAG.

15 OCTOBER 1927. Nº 42

HET NIEUWE RAADHUIS TE HILVERSUM.

Het zou onjuist zijn te ontkennen dat dit nummer is saamgesteld om den persoon van Architect Dudok, immers het behelst een warme aanbeveling van meer dan dertig Nederlandsche architecten en andere kunstenaars, die zonder uitzondering den wensch te kennen gaven dat het nieuwe Hilversumsche-raadhuis gebouwd zou worden naar de bekende ontwerpen van den Gemeente-architect. Voor wien echter goed luistert stijgt deze spontane uiting boven den persoon van Dudok uit en krijgt door zijn algemeenen en gelijken toonaard een hoogere beteekenis.

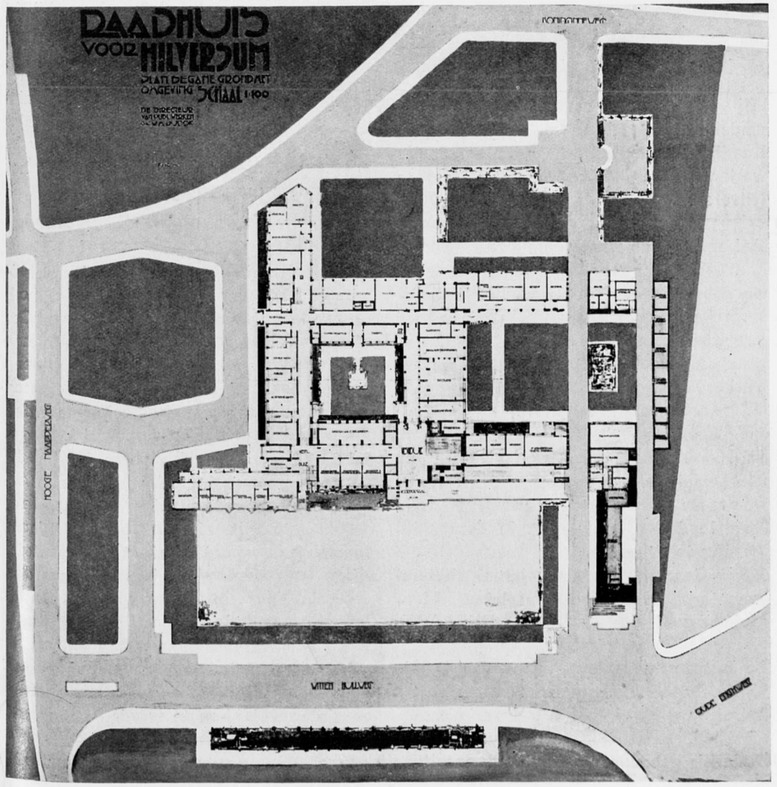

Hier is een der weinige voorbeelden in ons land, waar een stad de hand van een meester in het Bouwen heeft vrijgelaten en daardoor temidden harer natuurlijke charme een architectonische lijn trok die haar schoonheid tot edele styleering bracht.

En toch is het alsof bij het vernemen van Hilversum's plannen tot den Raadhuisbouw de harten even sneller klopten en deze dertig uitroepen deed hooren omdat een stille vrees in de architecten-wereld heerscht, dat bij de voltooiïng van Hilversum's roemrijke daden voor de Bouwkunst, heden de juiste weg nog niet gevolgd zal worden. Laten wij hopen dat deze vrees ongegrond is. . . . . Maar, indien dit nummer van ons Nationaal Architecten Weekblad echter toch iets mocht kunnen bijdragen tot het totstandkomen van het Raadhuis onder Dudoks leiding, is het doel bereikt; . . . . immers wij wenschen den bloei van deze Natuurstad in Schoonheid, wij willen haar zien als een voorbeeld voor heel Nederland en als een les voor de Hoofdstad. Door haar zal Amsterdam, dat vol schaamte naar zijn voorsteden uitgroeit, wellicht ter elfder ure gaan inzien dat verre vooruitzichten, wel overwogen uitbreidingen, breede wegen

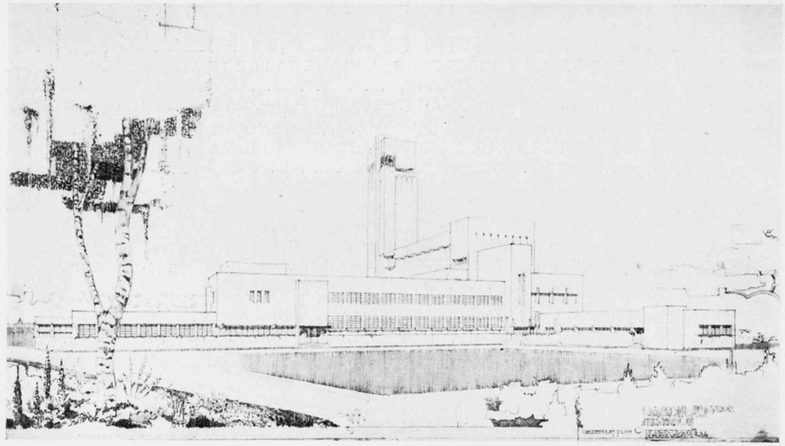

en lanen, prachtige parken en verzorging der omgevende wateren, noodig zijn om in lengte van dagen haar burgers een ruime en schoone uittocht te verzekeren. Wij willen Onzen tijd maken tot een tijd van verstandhouding tusschen de steden onderling; wij weten dat de tijd van Heden is de tijd van uitgroeiïng der steden tot de ineenvloeiïng hunner grenzen. Deze tragiek tot schoonheid omtevormen is de taak van de Leiding der steden! Burgemeester en wethouders zullen voorstellen en uitvoeren, de Raad zal wikken en wegen en..... het Raadhuis zal de zetel zijn dezer machtige leiders. Het is 't Brein van de Stad!

Welnu wij prijzen het dagelijksch Bestuur van Hilversum dat den durf heeft en het juiste inzicht, den zetel te geven een waardige plaats, een schoonen vorm en een verheven doel, want Hilversum bouwt zich een roem van steen en glas, van beton en ijzer; Hilversum schenkt Nederland een bedevaarts-oord voor wie in Europa met liefde voor de moderne-architectuur bezield is; Hilversum stelt zich onder de belangrijkste steden van ons land. ...Moge de Hilversumsche Raad spoedig aldus beslissen. H. TH. WIJDEVELD.

Wij verheugen ons met Dudok dat hij nu eindelijk in staat zal worden gesteld het Raadhuis te bouwen, dit zoo'n belangrijk werk voor hem zelf en voor de Gemeente Hilversum. H. A. v. ANROOY.

Er kon, voor de ontwikkeling onzer bouwkunst zeker geen belangrijker voorstel worden gedaan, dan dat van het Hilversumsche Gemeentebestuur. Want het zal den genialen architekt van het Raadhuisplan eindelijk in staat stellen, aan het werk, waarin zich al zijn „kunnen" openbaart, ook gestalte te geven.

En daarmee zal de Gemeente Hilversum, reeds nu om de prachtige architectuur van Dudok bekend en benijd, dan een der schoonste monumenten bezitten, welke de Nederlandsche bouwkunst in dezen tijd vermag te scheppen.

Moge daarom de Raad zich uitsluitend krachtens deze overweging laten leiden, en beslissen! H. P. BERLAGE.

De ontwerpteekeningen voor den Raadhuisbouw te Hilversum hebben op mij den indruk gemaakt van een gave architectonische idee. Uit de laatste werken van Dudok is gebleken, dat hij zijne architectonische ideeën met voor onzen tijd zeldzame zekerheid weet te verwezenlijken. Daarom zie ik met verlangen de verwezenlijking van Dudok's Raadhuisplan tegemoet. Wordt het plan uitgevoerd, dan zal Hilversum zich gelukkig mogen achten als de bezitter van het schoonste moderne raadhuis in Nederland.

C. J. BLAAUW.

Waarom die haast; waarom noopt gij ons met enkele volzinnen vast te leggen, waar, met een subtiel betoog, ingaand op allerlei fijne bijzonderheden, pas benaderd zou kunnen worden, welk een groote en diepe ontroering dit werk zal kunnen brengen? En dan, het is toch onmogelijk te verwachten, dat onze tijd, met al z'n apparatuur, in gebreke zal blijven, hier het apparaat van een begenadigde bezieling te erkennen en er de consequenties van te aanvaarden, vroom en in gemoede, omdat het niet anders kan, omdat het niet anders mag.

J. BOTERENBROOD.

De voorzienigheid moet het goed met Hilversum hebben voorgehad, toen D u d o k er benoemd werd tot Directeur van Gemeentewerken, voorbestemd om een nieuw raadhuis te bouwen. Want zijn ongemeene begaafdheid als architect was toen nog het geheim der goden, kon zeker door den Raad niet bevroed worden. Wel zeer gelukkig te prijzen is Hilversum dus, dat die nieuwe directeur in weinig jaren zijn architectonisch meesterschap bewees. Maar gelukkig te prijzen is ook Dudok, die daartoe zoo ruimschoots in staat werd gesteld. Moge hem thans de gelegenheid worden gegeven door uitvoering van zijn Raadhuisontwerp de kroon op zijn werk te zetten en Hilversum zijn „Stadtkrone" te geven, een raadhuis beter en schooner dan men 't zich destijds heeft kunnen denken en dat zal blijken te worden het eerste s e r e n e groote werk onzer jonge bouwkunst. WIEGER BRUIN.

Met groote instemming en daaraan evenredig enthousiasme las ik het voorstel van Burgemeester en Wethouders van Hilversum tot den bouw van een raadhuis, Hilversum waardig.

Ik ben overtuigd dat dit, door den Gemeenteraad te bekrachtigen initiatief, zoowel door het tegenwoordig als door het nageslacht ten zeerste zal gewaardeerd worden en dat daarmede onzen genialen collega Dudok de gelegenheid gegeven wordt aan Hilversum een monumentaal raadhuis en aan ons Nederland een specimen van volwaardige hedendaagsche bouwkunst te schenken.

P. G. BUSKENS.

Aan het hoofd van gemeente-werken staat gewoonlijk een civiel-ingenieur, wiens grootste belangstelling veelal uitgaat naar wegen, kanalen, kaaien en derg. Behalve bij grootere steden, die zich voor burgerlijke bouwkunde een aparten dienst kunnen veroorloven, is de architectonische werkzaamheid in onze Gemeenten aan ondergeschikten overgelaten die, de goeden niet te na gesproken, dikwijls blijken voor die taak niet berekend te zijn.

Waar nu de Gemeente Hilversum aan het hoofd van haren technischen dienst een vooraanstaand architect heeft gesteld, die, zonder de civiele zijde van zijn werkkring te verwaarloozen, op het gebied van de bouwkunde zijn sporen heeft verdiend, — moge zij hem in staat stellen zijn plannen voor het Raadhuis in vollen omvang te verwezenlijken.

Het zal blijken dat de Gemeente daarmede zich zelve het meeste siert.

S. DE CLERCQ.

Bij gelegenheid van de Beursprijsvraag werd de Dombouwmeester van St. Stephan te Weenen Friedrich von Schmidt in het bijna voltooide Rijksmuseum rondgeleid door een jong Hollandsch architect. Het volgend jaar op eene studiereis te Weenen werd de laatste in het Nieuwe

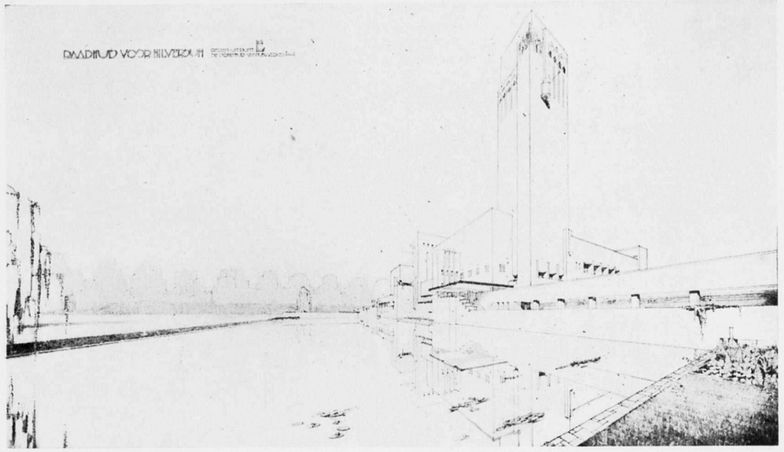

Raadhuis door den grijzen bouwmeester rondgevoerd, die daarbij zijn wel en wee verhaalde en tot besluit:

Cuypers was wel gelukkig dat zijn ontwerp voor het Rijksmuseum niet door den invloed van commissoriale bevelen werd verschrompeld. Al die fouten waartoe ik werd gedwongen zijn aan dergelijke bemoeiingen te danken.

Moge Hilversum en de bouwmeester Dudok eerlang de vreugde beleven van een zuiver kunstwerk tot stand te hebben gebracht. JOSEPH TH. J. CUYPERS.

Voor dengene, die zich ernstig rekenschap heeft gegeven van de oorzaken van het pessimisme en de denkmoeheid in de laatste helft der 19e eeuw en hiervan tengevolge banale uitbeelding en ongezonde romantiek in de architectuur, voor dien is de rationeele moderne bouwkunstige opleving een groote vreugde.

Immers, de heldhaftige strijders hiervoor zijn voor ons pioniers in de worsteling om een nieuwe, klare gemeenschap en de dragers van datgene, wat er in a l l e kringen van de samenleving naar voren komt, n.l. het zoeken naar verdieping in leven en werken.

Op bijzondere hooge wijze vervulde Dudok en het bestuur van Hilversum deze taak. Dat de stadhuisbouw de bekroning vorme van dit voor de cultuur zoo belangrijk werk.

G. FEENSTRA, Arch. B.N.A.

Het Raadhuisplan heb ik niet bestudeerd en dus kan ik er geen oordeel over uitspreken; maar het zal ongetwijfeld wel zeer goed zijn. Want Dudok behoort tot de beste architecten van Europa en hij is een der weinigen, die in hedendaagschen geest iets zeer moois kan maken.

De Gemeente Hilversum zal daarom groot en verstandig doen, haar roem te verhoogen, door aan Dudok den bouw van zijn inderdaad grootsche en fraaie schepping op te dragen. JAN GRATAMA.

U verlangt van mij „per omgaande in maximum tien regels" mijn gevoelens over een zoo delicaat project? Maken zoo!

PH. J. HAMERS.

Van de vele gemeentebesturen in ons land, die een „Raadhuisvraagstuk" tot eene oplossing moeten brengen, is er voor

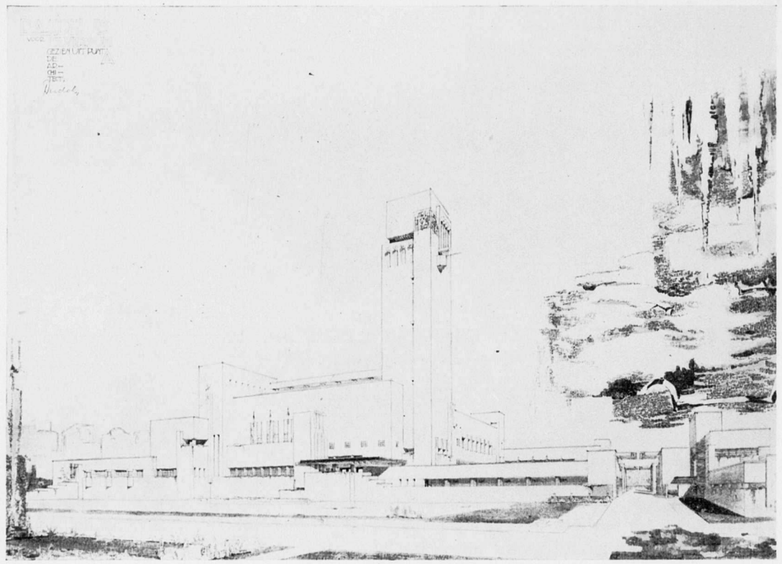

den Hilversumschen Raad thans een benijdenswaardige mogelijkheid zich met één daad de zekerheid te verschaffen, dat hij binnen enkele jaren in een waardig gebouw zal zetelen.
B. en W. achten den financieelen toestand der Gemeente voldoende sterk thans den bouw te beginnen, een terrein is reeds voor dezen bouw bestemd en aangewezen is de bouwmeester, die reeds een voortreffelijk ontwerp maakte. Het is als een voorrecht voor een Gemeentebestuur te beschouwen onder zulke buitengewoon gelukkige omstandigheden tot een Raadhuisbouw te kunnen besluiten.

A. R. HULSHOFF.

De Raadhuisbouw te Hilversum zal zijn: niet alleen een hulde aan de hedendaagsche Nederlandsche Bouwkunst maar tevens een hulde aan de Mannen die de beteekenis van een bouwmeester voor een vooruitgaande Gemeente inzagen en een kracht als architect Dudok aan zich wisten te verbinden.

L. J. P. KOOKEN.

Voor Hilversums gemeenteraad een hartelijken gelukwensch, dat haar raadhuis door Dudok als een der eerste en modernste van dezen tijd gebouwd zal worden. Voor Dudok een waarachtig verdiend en groot geluk, een kroon op zijn werken. Voor de architecten een onmisbaren levenden steun voor de toekomst.
Voor de nieuwe gedachten in de bouwkunst een bewijs van haar machtigen onafwijsbaren invloed op onze samenleving en de openbare erkenning ervan.

P. KRAMER.

Zou ik niet gretig aan uw verzoek voldoen, ik, die „verbaasd het rijzend wonder heb zien wassen", sedert Dudok jaren geleden voor het destijdsche „Architectura" me schroomvallig vroeg of eene beschouwing van zijn hand over „Kazernebouw" in dat blad mocht verschijnen?
Den snel Meester geworden Bouwkunstbegenadigde de gelegenheid te geven zijn stadhuis-ontwerp te realiseeren, zou dat niet een voltooiende daad zijn in den schakel van werken, waarop reeds nu Hilversum terecht trotsch kan zijn?
Ik twijfel er niet aan. Het zàl gebeuren! Maar goed zou het zijn als de Raad ook vastlegt dat, mocht na jaren doch tijdens Dudok's leven eene uitbreiding of verandering noodig blijken, hij Dudok en Dudok alleen daarbij betrekken zal, opdat zijn werk niet beduimeld worde door gevoellooze Strebers, ten ongerieve van zijn monument als weergalooze eenheid, tot blaam der dàn heerschende beschikkers.

W. KROMHOUT.

Naar mijn meening geven B. en W. van Hilversum, door hun voorstel aan den raad het ontwerp raadhuis van Dudok te doen uitvoeren, blijk, beter de cultureele belangen van hun gemeente te begrijpen dan menig college van grootere steden. Ik hoop dan ook ten zeerste dat het voorstel wordt aangenomen.

HILDO KROP.

Door aanneming van Dudok's raadhuisplan heeft de raad van Hilversum gelegenheid daadwerkelijk mee te werken aan de ontwikkeling der hedendaagsche bouwkunst, een gelegenheid, zooals leeken zelden geboden wordt; dat zij deze niet ongebruikt voorbij laat gaan.

E. v. LINGE.

Nu de Hilversumsche Raad voor eene beslissing staat betreffende de uitvoering van het Raadhuisproject van Architect Dudok, maak ik gaarne gebruik van de gelegenheid welke de Redactie mij biedt om nog eens aan mijn bijzondere waardeering voor dat project uiting te geven. De verwezenlijking van dit schoone plan wordt door vele bouwmeesters in binnen- en buitenland met warme belangstelling tegemoet gezien omdat zij er vele van hun idealen in belichaamd vinden.

J. LUTHMANN.

Ten zeerste zou 't mij verheugen als Dudok binnen afzienbaren tijd zijn geesteskind zou kunnen materialiseeren zoodat ook wij, buitenstaanders, ervan zullen kunnen genieten. Voorzoover als van „scholen" gesproken kan worden lijkt mij de „school" van Dudok groote levensvatbaarheid te bezitten omdat daarbij het zuivere beginsel van ruimte-omsluiting op den voorgrond staat, los van decoratieve-omhang en uiterlijk vertoon.

HERM. v. d. KLOOT MEIJBURG.

Hilversum dankt aan architect Dudok den grooten roep over de schoonheid van hare openbare gebouwen, die thans in heel Europa van haar uitgaat. Laten wij hopen dat straks Dudok Hilversum zou mogen danken voor den steun dien de raad hem als weerklank van de stem der geheele bevolking geven zal en die hem zal moeten sterken bij zijn verderen arbeid aan het Raadhuisplan. Want alleen met dien steun zal hij zich volledig met algeheele overgave kunnen wijden aan den zoo subtielen arbeid van de uitvoering van zijn zoo beloftenvol project.

J. P. MIERAS.

Alleen reeds wanneer men had meegemaakt het enthousiasme waarmee de Jury voor Architectuur in 1925 te Parijs, waarin 21 naties vertegenwoordigd waren, Dudoks werk en niet 't minst zijn Stadhuis, ontving — zou men vurig wenschen dat dat werk gerealiseerd zou worden. Des te sterker wordt dit gevoeld wanneer men Dudok's grootsche kunst van nabij kent.

WILLEM VAN DER PLUIJM.

Het is van harte te wenschen, dat de schoone daad, die het Gemeente Bestuur van Hilversum verrichtte, door het voorstel aan de orde te stellen, om architect Dudok gelegenheid te geven, op onbekrompen wijze, zijn Raadhuisplannen ten uitvoer te brengen, met succes bekroond moge worden, opdat daardoor een bouwwerk ontsta, dat voor de nieuwe Nederlandsche bouwkunst, van blijvende en cultureele beteekenis zal zijn, en dat niet na zal laten, Hilversum, in versterkte mate, in het centrum der moderne bouwkunst-uitingen te stellen.

C. B. POSTHUMUS MEYJES.

Het zou ongetwijfeld allen die in de ontwikkeling der Hollandsche architectuur belang stellen, zéér verheugen, wanneer Dudok's schoone conceptie voor het nieuwe Raadhuis te Hilversum, zou worden uitgevoerd. Daardoor zou tevens één van onze allerbeste architecten de gelegenheid verkrijgen, om een kunstwerk tot stand te brengen, dat, afgaande op het ontwerp, een der belangrijkste bouwwerken kan worden van onzen tijd.

R. N. ROLAND HOLST.

Dudoks ontwikkeling tot architect vanaf zijn genie-officiers-opleiding, door de perioden van Berlagiaanschen en Piet Kramers invloed heen, is een onafgebroken streven tot ontplooiing en zuivering van zijn aangeboren sterk talent.
Dit streven is een prachtig, hartversterkend schouwspel; en het Hilversumsche Stadhuis wordt daarvan een glorieuse bekroning.

A. H. VAN ROOD.

De Gemeente Hilversum gaf door de ontworpen en uitgevoerde bouwwerken van haren Bouwmeester Dudok een voorbeeld voor moderne Nederlandsche architectuur.
Nu binnenkort over het voorstel van den Raadhuisbouw beslist zal worden, lijkt het daarom vanzelfsprekend op den ingeslagen weg voort te gaan. In het belang ook van Hilversum en de juiste oplossing, den talentvollen Bouwmeester de uitvoering van zijn project op te dragen.

A. P. SMITS.

Ik aarzel niet Dudok onzen eersten bouwmeester te noemen capabel een monumentaal Raadhuis te bouwen, in onzen tijd, zooals de architecten van Veere, Middelburg, Leiden en Delft b.v. het deden in den hunnen. Ik wil niet denken aan de kans, dat vele kleine overwegingen, voor het oogenblik mogelijk deugdzaam, voor de toekomst zeker waardeloos, te zamen één groot besluit kunnen tegenhouden, het besluit waarmede Hilversum zich levend zal houden in de genegenheid der na-ons-komenden.

J. F. STAAL.

De beteekenis van Dudok voor de architectuur van dezen tijd ligt voor mijn gevoel in het rusteloos zoeken, en vaak zoo schoon bereiken, van een zuiver evenwicht tusschen de radicale verstandelijkheid, die zonder omzien mogelijkheden der moderne techniek aanvaardt en dienstbaar maakt, en de steeds wakkere en levende gevoeligheid, die behoedt voor verstarring. Zijn streven, dat de architectuur zoekt in haar wezenlijke tweeledigheid van abstracte ruimte- en massacompositie eenerzijds, vormenzuiverheid en technische volmaking anderzijds, wordt steeds minder en minder te grijpen in het enge kader van bepaalde leuzen of van starre dogma's. En weet die niet in te deelen ongrijpbaarheid is het de tintelende en levende openbaring van het beste van onze nieuwe Nederlandsche architectuur. Wij Nederlandsche architecten noemen hem met trots een der onzen.
Dat Hilversum hem de gelegenheid bood tot een zoo ruime ontplooiing van zijn groeiende talenten, beteekent een geluk voor Dudok zoowel als voor zijn stad. En wanneer Hilversum straks besluiten zal tot den bouw van het groote werk, waarin de saamhoorigheid van Dudok met de stad, die met zijn naam nu reeds onverbreekbaar verbonden is, zich ten volle zal uiten, mogen wij dezen gelukwensch drieledig maken: Dudok, Hilversum, en de Nederlandsche bouwkunst.

A. J. v. d. STEUR.

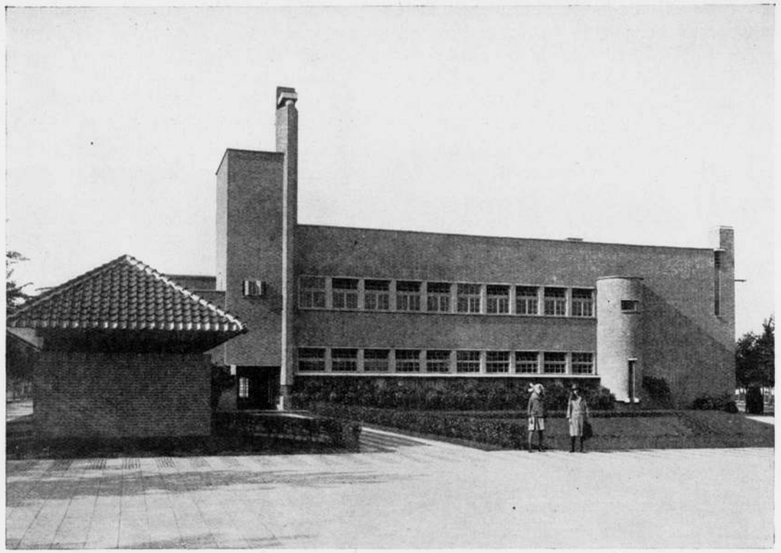

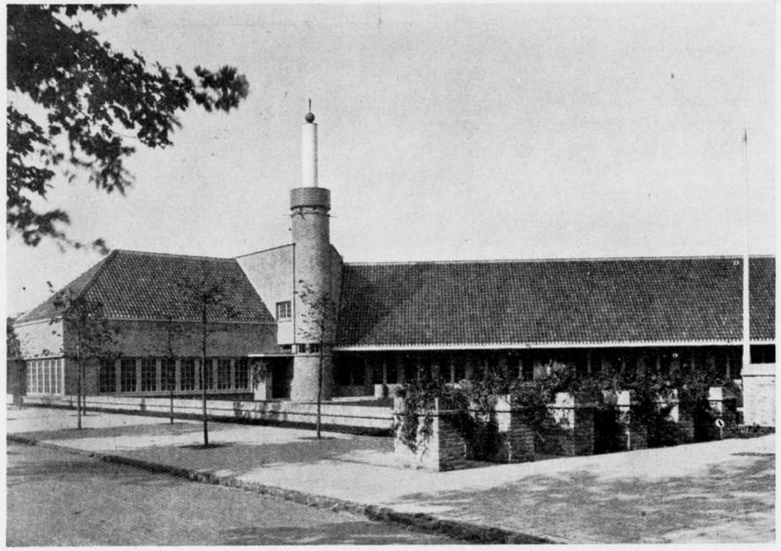

SCHOLENCOMPLEX AAN DE EGELANTIERSTRAAT TE HILVERSUM. ARCH. W. M. DUDOK.

Goede wijn behoeft geen krans, enz. enz...

J. DE BIE LEUVELING TJEENK.

Hilversum ligt als een oase in de eindelooze dorheid der provinciaalsche architectonische woestijnen. Wie zal dus niet met vreugde begroeten het besluit om het gebouw, waarin zich het leven der burgerij centraliseert te maken tot een waardig middelpunt voor deze wakkere gemeente. Dan zal Hilversum in deze voor vele grootere gemeenten een voorbeeld kunnen zijn van hetgeen door gezond inzicht is te bereiken. Behalve hulde aan den bouwmeester Dudok zal die ook gebracht moeten worden aan het Gemeentebestuur van Hilversum wanneer besloten zal worden het raadhuisproject uit te voeren.

H. C. VERKRUYSEN.

De Raadhuisbouw in Hilversum is zeer urgent, daarom vertrouw ik dat de Gemeenteraad niet zal aarzelen te besluiten tot den bouw van een nieuw Raadhuis, volgens de ons allen bekende projecten van den Gemeentearchitect W. M. Dudok. Hierdoor zou niet alleen de Gemeente in het bezit komen van een gebouw, waardig als zetel van het Gemeentebestuur en hare verschillende diensten, maar zou tevens de Nederlandsche Bouwkunst verrijkt worden met een moderne monumentale schepping. **E. VERSCHUYL.**

Uit verschillende architectuurperioden, ook uit die welke nog niet zoo ver achter ons liggen zijn bouwwerken aan te wijzen die bij uitstek voor elke dier perioden als representatief zijn te beschouwen.
De tegenwoordige architectuurperiode kan nog niet wijzen op zulk een bouwwerk. Door het voorstel van B. en W. van Hilversum om thans over te gaan tot uitvoering van den Raadhuisbouw ontworpen door Dudok, kan het totstandkomen van zulk een representatief gebouw verwezenlijkt worden. Het is daarom van het grootste belang voor de moderne

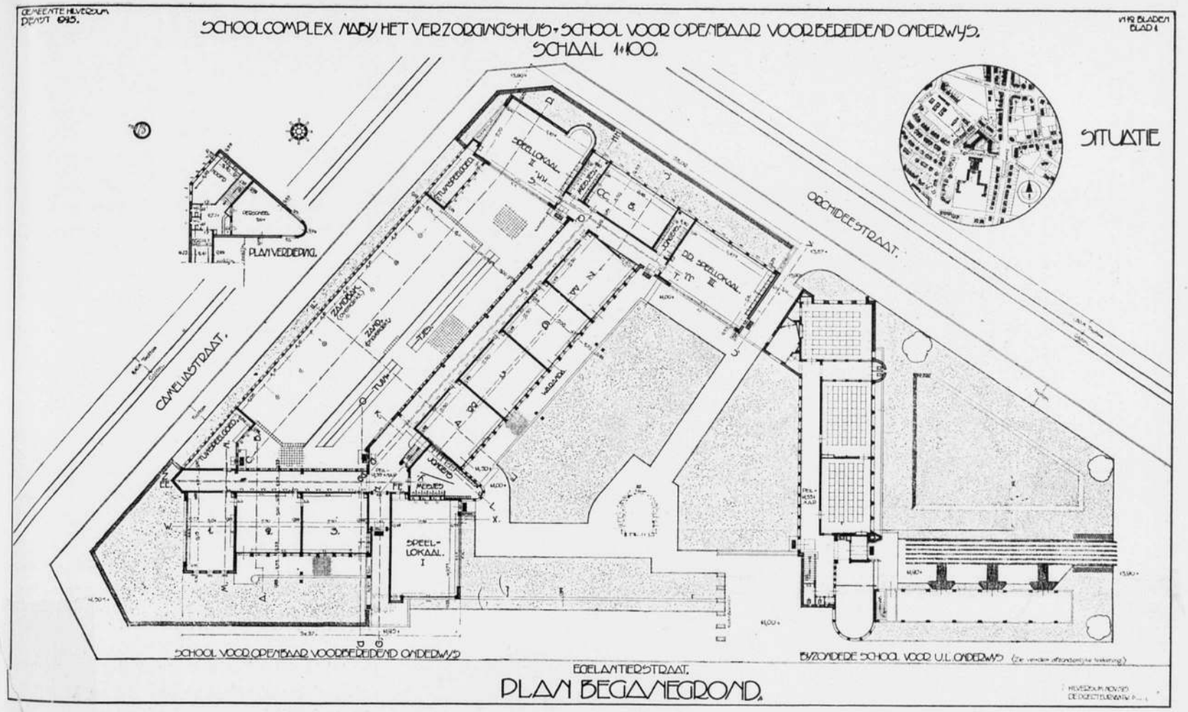

PLATTEGROND VAN HET SCHOLENCOMPLEX AAN DE EGELANTIERSTRAAT TE HILVERSUM. ARCH. W. M. DUDOK.

bouwkunst dat de gemeenteraad van Hilversum dit voorstel aanneemt.

G. VERSTEEG.

De innerlijke waarde van een samenleving kan men van haar uiterlijke verschijning aflezen.
Hilversum maakt aldus op den beschouwer den indruk bewoond en bestuurd te zijn door een bevolking, die, op een wijze zooals bij individuen alleen door innerlijke beschaving wordt verkregen, dit mooie, oude Gooische dorp op harmonische wijze tot een Gemeente van groote innerlijke waarde en beteekenis heeft doen ontwikkelen.
Wegen, parken, plantsoenen en gebouwen getuigen ervan. Dat zij Dudok gelegenheid gaf deze ontwikkeling te leiden was een gevolg van de bovengenoemde eigenschappen. De bouw van het stadhuis, het hart der Gemeente, door dezen bouwmeester zal een noodzakelijk gevolg zijn van deze aanwezige eigenschappen.
Het zal zijn het zetten van het middelpunt in een cirkel die reeds getrokken is.

A. H. WEGERIF Gzn.

Er is geen bouwmeester, wiens werk met zooveel oprechte belangstelling gezien wordt door alle Nederlandsche collega's en ook door die uit het buitenland, als Dudok.
Dat komt wel, omdat zijn werk zoo eenvoudig en puur is, zoo vanzelfsprekend en menschelijk.
Tenslotte geloof ik, dat al wat Dudok tot dusver bouwde, nog maar een belofte is en hij bij zijn Raadhuis die belofte gaat inlossen.
De Nederlandsche bouwkunst zal een belangrijke bladzijde toegevoegd krijgen aan haar geschiedenis als Dudok's Raadhuis er zal staan. **JAN WILS.**

Dudok's Raadhuis zal aan Hilversum geven het representatieve centrum, waaraan het, als voornaamste Gemeente van het Gooi, behoefte heeft. De sublieme schoonheid van dit gebouw zal daarvan een waardig symbool zijn. **WORMSER.**

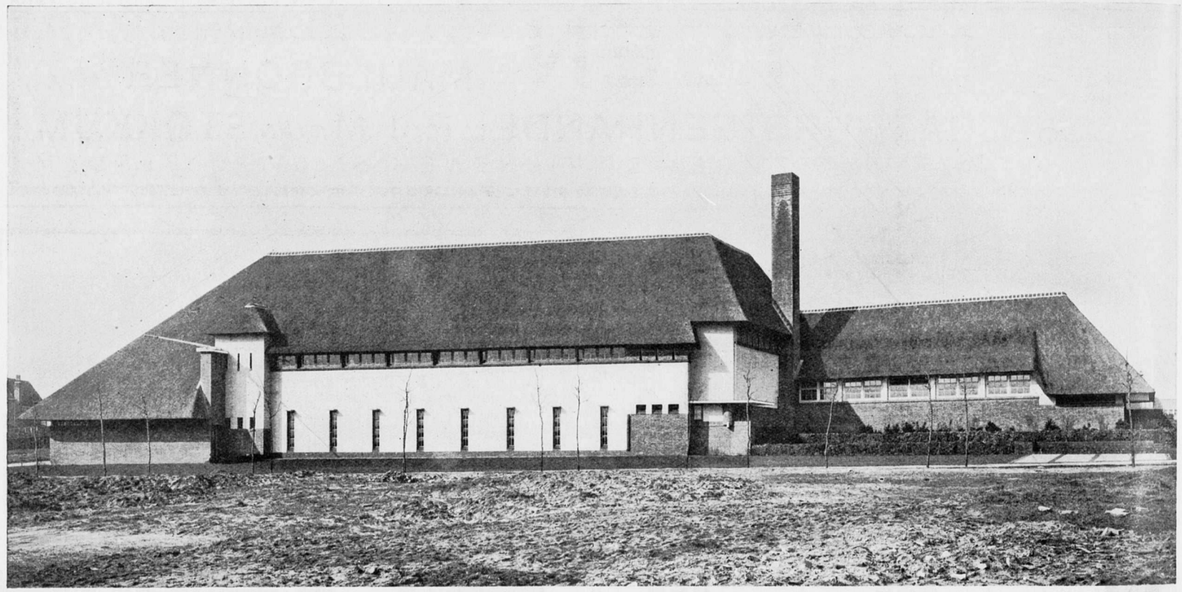

L. O. SCHOOL AAN DE FABRICIUSLAAN TE HILVERSUM. ARCHITECT W. M. DUDOK.

Dudok's Raadhuis voor Hilversum, een schepping vol schoone belofte, waarvan de verwerkelijking, onze hedendaagsche Nederlandsche bouwkunst met een waardig monument zou verrijken.

H. WOUDA.

In de lijn van de ontwikkeling van een moderne Nederlandsche Bouwkunst is het Hilversumsche Raadhuis voor mij een culminatiepunt in een groeiproces, waarin met en door grondige verdieping in alle architectonische gegevens in hun vollen driedimensionalen omvang een geheel van evenwichtige harmonie kan ontstaan, waarin nóch het zakelijke werd teruggedrongen door artistieke uitbundigheid, nóch het levende element verloren ging in koel-bewuste zakelijkheid.

H. T. ZWIERS.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD EN ARCHITECTURA

COMMISSIE VAN REDACTIE: H. TH. WIJDEVELD VOORZITTER, J. P. MIERAS SECRETARIS-REDACTEUR. H. C. VERKRUYSEN REDACTEUR. C. J. BLAAUW, WIEGER BRUIN, ... , C. B. POSTHUMUS MEYJES, IR. A. J. VAN DER STEUR. RED.-ADRES WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM, TEL. Nº. 36736 POSTGIRO Nº. 122568.
ABONNEMENTSPRIJZEN BIJ VOORUITBETALING VOOR NEDERLAND f 10.—, BUITENLAND f 15.— 'S JAARS. ADVERTENTIËN 1—6 REGELS f 2.50, ELKE REGEL MEER f 0.40. BIJ CONTRACT BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN.
UITGEVERS EN BUREAUX VOOR ADMINISTRATIE MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5, DEN HAAG.

22 OCTOBER 1927. Nº 43

BAROK EN KLASSICISME.

Men spreekt sinds jaar en dag van het Antieke Barok en het Antieke Rococo, en niet ten onrechte, naar mij wil schijnen. Doch hetzij men die termen toelaat of vermijdt, de zaak blijft dezelfde. Westersche kunstenaars, die tegen de stijlopvatting van de genoemde perioden in het eigen land in verzet kwamen, hebben daartegenover de Oudheid ten voorbeeld genomen, en nu gaan wij, door den aard der dingen gedwongen, die voorbeelden zelf barok en rococo noemen. Een eigenaardige toestand!

Maar er is meer. De Renaissance is de navolging der Romeinen bij uitnemendheid; de toonaangevende binnenarchitekten van het Barok echter noemen hun ontwerpen „à la Romaine". Vraagt men naar de bijbehoorende buitenarchitectuur, dan toont men ons sterk klassiceerende gebouwen, zooals het Hôtel des Invalides te Parijs, waarvan de afbeeldingen ook in werken over het Klassicisme te vinden zijn. Wel is waar bestaat er nog een andere, — daarvan totaal verschillende! — barokarchitectuur: de Duitsche van Dientzenhofer, Vischer von Erlach, Poppelmann enz., doch die valt chronologisch samen met het Rococo, dat niets daartegenover heeft te stellen.

De grondoorzaak van al die verwarring ligt ongetwijfeld in de valsche voorstelling, die men zich tot betrekkelijk kort van de Antieke kunst gemaakt heeft. Grieksch en Romeinsch werden niet onderscheiden, en alle vormen en elementen der Oudheid dooreen gebruikt. Toch verschilde de bouwkunst uit den tijd van Perikles van die van Nero niet slechts als een Romaansche kerk van een in Jezuietenstijl, doch ook als een middeleeuwsche burcht van een jachtslot der Renaissance. De omgeving van den zuilentempel was een andere dan die van Nero's gouden huis of van de woningen te Pompeji. Wat wij van de Grieksche bouwkunst kennen zijn wijdblinkende prachtgebouwen, die niets anders dan een ver verleden gemeen hebben met de huizen der stad; de grootsche paleizen uit den tijd der Caesars komen daarentegen voort uit een traditie, die al gewoon is in straten te bouwen.

Wat moesten de Romeinen, of liever hun Grieksche architecten, doen toen men aan den privaatbouw eischen van schoonheid ging stellen?

Onze Westersche maatschappij is uit de kultuur der stad ontstaan; daar had het woonhuis ten langen leste eigen vormen verkregen, waarvan men bij de architectuur der paleizen kon uitgaan. De oude wereld daarentegen was nooit losgemaakt van de open lucht en het platte land; haar stadshuizen keerden der straat geen gevel toe; men leefde op de binnenplaats of op de markt. Het westersche huis van het einde der Middeleeuwen heeft aanvankelijk de Gotiek der kerken tot voorbeeld genomen, en is daarop zelfstandig verder gegaan; de antieke tempels waren als vrijstaande gebouwen gedacht; hun aard ontkende de stad, hun vormen waren voor geen patriciërswoning te gebruiken. De antieke architecten stonden dus voor een lastig probleem, toen de bankiers en staatslieden van Rome hun opdrachten verleenden. Waar moesten ze een uitgangspunt vinden?

De weerstand bezwijkt het eerst op de zwakste plaats. Lang voor zij particuliere gevels bouwden waren ze er in geslaagd de binnenzijde der huizen te versieren. De traditie der zuil was te sterk, dan dat ze die hadden kunnen vergeten. Maar kleine zuiltjes aan muren, zonder de functie van dragen, geven vanzelf het aanzijn aan het paneel. En dat werd, zoover de armelijke resten ons laten oordeelen, het motief, ook voor den buitenbouw. Deuren en vensters werden omlijst door randen en zuilen, en de zoo ontstane vakken vormden het constructieve element van den gevel. Zie — bij gebrek aan beter — de weer van het paleis afgeleide theaters der keizers en hun triomfbogen. Toen daarentegen de Italiaansche bouwmeesters der Renaissance geroepen werden, het paleis huns tijds te scheppen, hadden ze voor den gevel geen navolging noodig. Hun eigen vaderland had reeds met het woonhuizentype een begin gemaakt. Het Italiaansche renaissance-paleis vertoont zoomin paneelen als het woonhuis van het noorden; de vensters staan in de muren, doch construeeren hen niet. Maar de Italiaansche oplossing was niet zoo gelukkig als de Nederlandsche, ze was te doodsch. Toen men, sedert de tweede helft der zestiende eeuw, in de Romaansche landen de antieke methode uit behoefte aan grooter rijkdom ging bestudeeren, ontmoette men het paneel- en casettesysteem, en zoo ontstond het ar-

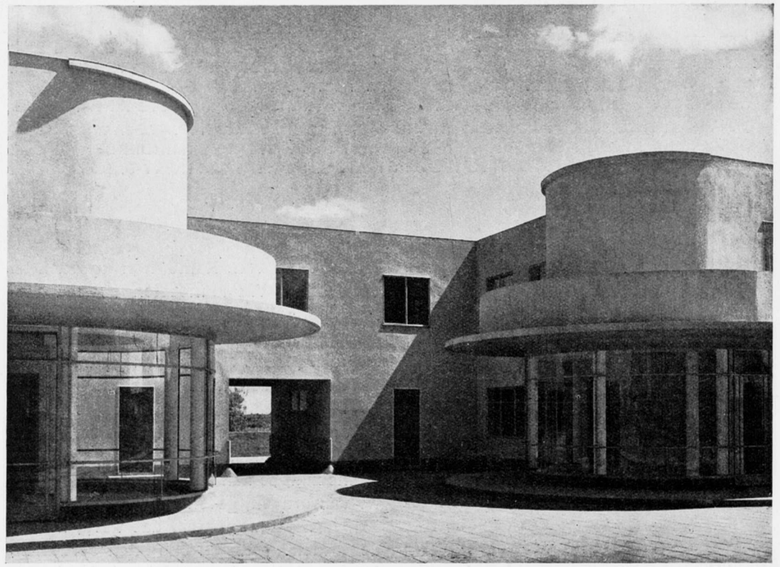

GEMEENTELIJKE WONINGBOUW TE HOEK VAN HOLLAND. ARCHITECT J. J. P. OUD.

chitectonische Barok. Ik loochen geenszins dat een drang tot samenvatten de eenigszins vervelende gewoonte van het naastelkaar verdringen ging. Maar Giacomo della Porta's gevel van Il Gesù zit vol paneelen.

Natuurlijk werd dit naar zijn oorsprong binnenmuurmotief ook aan het inwendige rijkelijk toegepast.

Men was aldus zeer ver af gekomen van wat men in zijn onverstand nog steeds als het summum van klassieke schoonheid beschouwde: den zuilentempel.

Het was de treurige verdienste van het klassicisme in engeren zin, dat van ± 1800, hierop terug te komen. Een peripteros als de Madeleine te Parijs is onzinnig, niet zoozeer —men moet het eerlijk toegeven — om de zuilenwanden, als wel om het dak. Een Grieksche zuilentempel was als een top gedacht, staande op een voetstuk of heuvel. Het was een bekroning, geen gebouw. In de vlakte gebruikten de Grieken meer muren dan zuilen. In een westersche stad beteekent de zuilenwand onvermijdelijk het dragen van een gevaarte; en daar ziet men dan het onnoozele driehoekje.

Het Barok, als bijzonder verschijnsel, is de behoefte aan lichamelijkheid en beweging. Zijn onze boven gegeven beschouwingen juist, dan werd die behoefte in de eigenlijke architectuur bevredigd aan andere antieke vormelementen dan de Renaissance had aangewend, namelijk aan het paneelenstelsel, de verdeeling van de gevel in rechthoeken, die deuren en vensters omsluiten, en die gewoonlijk niet in één plat vlak liggen, doch vóór- en achteruit springen ter verlevendiging en geleding. Terwijl echter dit uit de schamele resten meer geraden dan gevonden vormbeginsel met zulk een vrijheid werd toegepast, dat men van een natuurlijke en gezonde ontwikkeling kan spreken, wierp het Klassicisme der eeuw rondom 1800 zich op de meer Grieksche, de minst aanpasbare motieven der oude kunst, en voerde aldus onder de vlag van den eenvoud een dood element in, verdragelijk slechts en verdragen als tegenwicht tegen de sentimentaliteit der gelijktijdige Romantiek. Iets goeds heeft die periode alleen daar volbracht, waar het Klassicisme zich zelf ontrouw werd of miskende, en tot oude barokmotieven terugkeerde.

Wellicht heb ik later gelegenheid een paar voorbeelden daarvan te bespreken.

Dr. F. H. FISCHER.

VITAGLAS EN SANALUXGLAS.

DOOR Ir. P. H. ENDT.

Vergeleken bij de luiken en varkensblazen der middeleeuwen was ons vensterglas een geweldige vooruitgang, waarmede we eeuwen lang buitengewoon tevreden geweest zijn. Onze bescheiden wenschen naar verbetering golden bijzaken zooals een grootere ruit of een vlakker oppervlak. Pas de moderne wetenschap heeft ons geleerd dat vensterglas maar een heel onvolmaakt materiaal is, en dat het zonlicht dat door onze ruiten valt, maar een slappe groc is van de onvervalschte origineele zonnestralen.

De natuurkundige weet thans dat stralen met een kleinere golflengte dan het zichtbare violet door gewoon glas worden geabsorbeerd of totaal teruggekaatst, in elk geval niet worden doorgelaten. De medicus weet dat hij longzieken niet achter glas, maar in de open lucht in de zon moet leggen, en dat de bacterie-doodende werking van het zonlicht door glas sterk wordt verminderd. De landbouwer ten slotte weet, dat zijn kasplanten niet in alle opzichten kunnen wedijveren met die uit den vollen grond, en dat ze maar al te zeer neiging hebben om uit hun kracht te groeien. Wij weten dit zelfs zoo goed, dat het woord „kasplant" in het spraakgebruik een meer algemeene beteekenis heeft gekregen.

Uit dit alles heeft men de conclusie getrokken, dat deze stralen van het ultraviolette spectrumgebied voor alle levende wezens van vitaal belang moeten zijn, en op deze conclusie heeft men reeds lang geleden lichtbronnen geconstrueerd, kunstmatige zonnen, die een groot aantal ultraviolette stralen uitzenden, en die in bepaalde ziektegevallen als therapie worden aangewend. Thans gaat men verder en wil ook den gezonden de onvervalschte zonnestralen in huis brengen, door een glassoort te vervaardigen die de stralen van kleinere golflengte niet tegenhoudt. Op het eerste gezicht lijkt dit laatste inderdaad de logische konsekwentie van de waardeering der ultra-violette stralen en de aangewezen weg tot verbetering van ons vensterglas. Vooral voor het gebruik in ziekenhuizen, sanatoria, scholen en dergelijke zou het voordeel voor de gezondheid opwegen tegen de hooge kosten van aanschaffing. In Engeland is het Staatstoezicht op de Volksgezondheid bezig, door proeven in scholen zich een inzicht te vormen over de gunstige werking van het glas op de algemeene gezondheid der kinderen. Zoolang echter niet door langdurige proeven op zeer veel materiaal deze gunstige werking onweerlegbaar is aangetoond, ben ik geneigd, mij te houden aan de meening van verschillende „stralen-medici", dat voor den gezonden mensch het voordeel van dit glas praktisch gesproken nihil is.

Behalve op andere, biologische, overwegingen is dit oordeel ook gefundeerd op het volgende rekensommetje. In het zonlicht, en vooral in het diffuse daglicht komt slechts een klein percentage van de hoeveelheid lichtstralen voor rekening van het ultra-violette spectrum. (Stralen met een kleinere golflengte dan 2800 Angström-eenheden worden in het diffuse daglicht zelfs geheel door de atmosfeer geabsorbeerd). Deze stralen worden niet geheel, maar slechts voor een klein percentage door het speciale glas doorgelaten. (Zie hieronder). En dan vinden deze

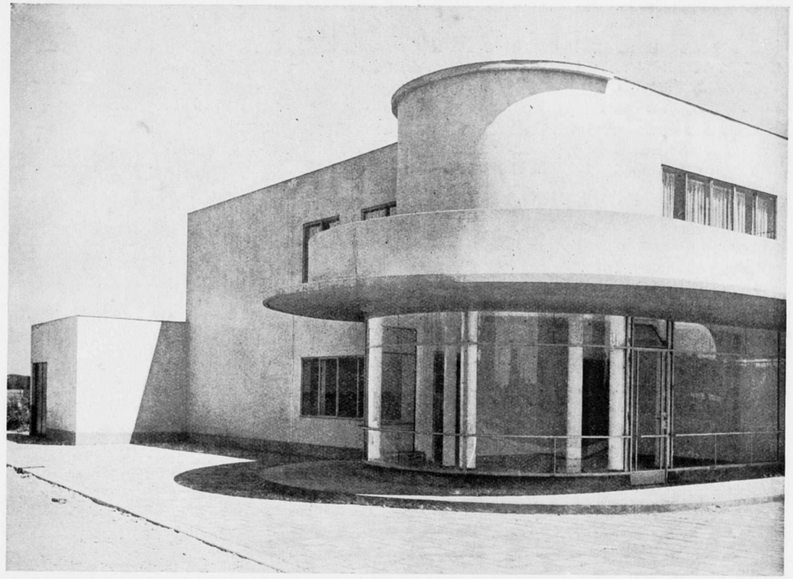

GEMEENTELIJKE WONINGBOUW TE HOEK VAN HOLLAND. ARCHITECT J. J. P. OUD.

stralen van gering doordringingsvermogen ten slotte zulk een klein gedeelte onbedekte huid, waarop zij kunnen inwerken, dat de gunstige werking onmogelijk groot kan zijn.

Voor het gebruik als broeiglas of in dierenhokken staat de zaak zeer veel gunstiger. Hier komt inderdaad elke doorgelaten straal tot zijn recht, maar op dit gebied zal dit glas wel niet de concurrentie kunnen opnemen tegen het veel goedkoopere „Windolite". Dit nieuwe materiaal, bestaande uit een doorzichtig celluloidachtig vliesje, versterkt door dun ijzergaas, laat n.l. ook ultraviolette stralen door en kan daarbij geknipt en gebogen, en met een speciaal vernis geplakt worden. Ik weet niet, of in de praktijk het gaas voldoende tegen roesten beveiligd is, maar indien dit zoo is, dan lijkt me Windolite een materiaal, dat zijn hoogeren prijs, vergeleken met broeiglas, meer waard is dan de nieuwe speciaalglassoorten.

Over de doelmatigheid van dit glas is dus het laatste woord nog niet gezegd, maar afgezien van deze strijdvraag kan het een architect overkomen, evenals het mij overkwam, dat hij voor de taak gesteld wordt, dit glas te keuren. Het lijkt me daarom niet ondienstig, mijne ervaringen op dit gebied te publiceeren; tevens zal ik hieraan enkele vergelijkende cijfers vastknoopen omtrent de beide mij bekende soorten speciaalglas, die op het oogenblik in den handel zijn.

Het meest bekend is het Engelsche Vitaglas, vervaardigd door Chance Bros & Co. Ltd. te Smethwick, Birmingham; daarnaast wordt door de „Tafel-, Salin- und Spiegelfabriken" Fürth Bayern het Sanaluxglas gemaakt op recept en onder contrôle van Zeiss Jena. Beide fabrikaten hebben een vertegenwoordiger in Neder-

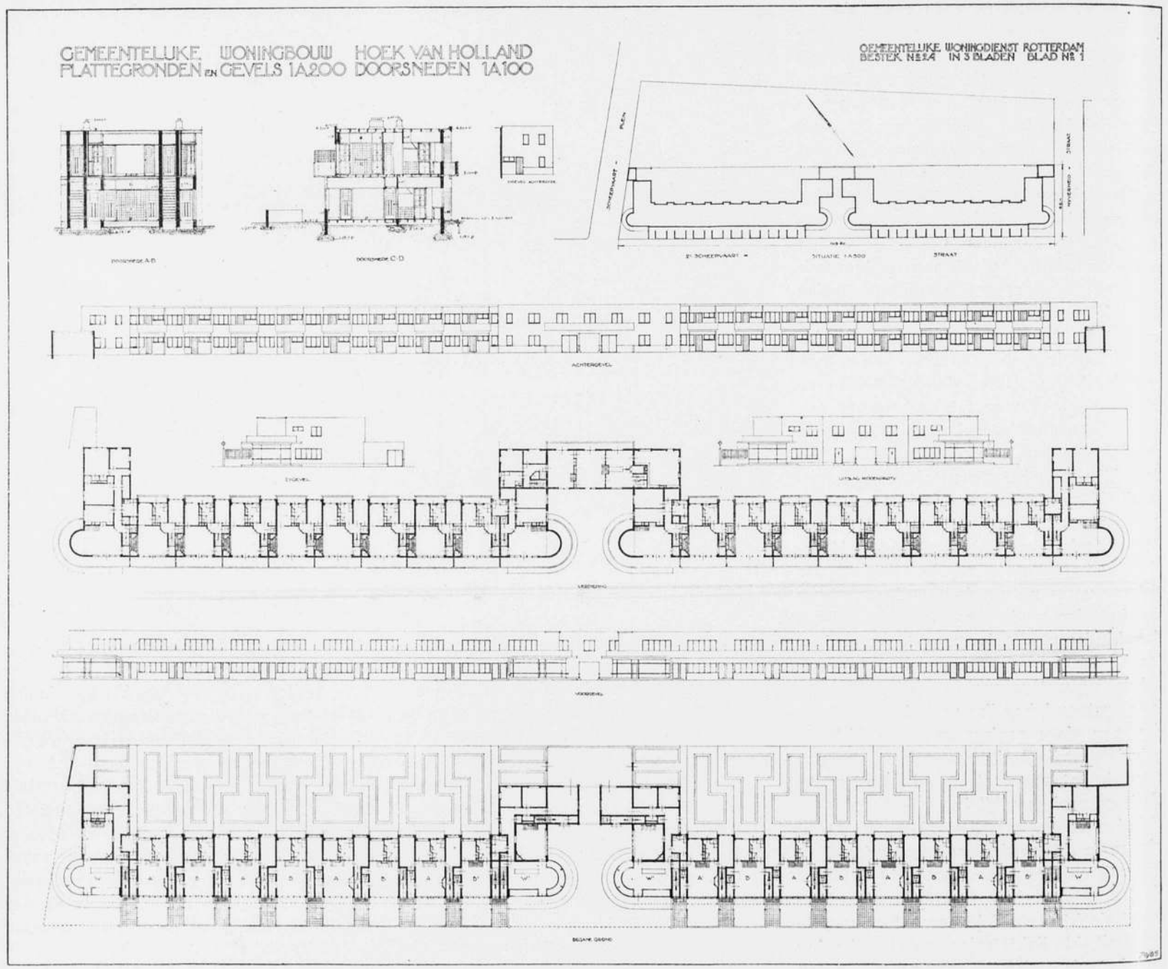

GEMEENTELIJKE WONINGBOUW TE HOEK VAN HOLLAND. ARCHITECT J. J. P. OUD

land. De ruiten worden precies op maat geleverd, maar laten zich ondanks het hoogere kwartsgehalte nog goed met den diamant snijden.

Het Vitaglas is op het oog onmiddellijk te herkennen door een flauw groenige kleur; op de breuk is het intens zeegroen, een kleur die zich duidelijk onderscheidt van het groen van gewoon glas. Het wordt geleverd in afmetingen van ten hoogste 100 × 150 c.M.; de kleinere ruiten ongeveer 2 m.M. dik, de grootere 3 m.M. Het oppervlak is over het algemeen uitstekend vlak en kan bijna met spiegelglas vergeleken worden; storende oneffenheden komen zelden voor. Naast het gewone glas wordt nog een blank kathedraalglas vervaardigd.

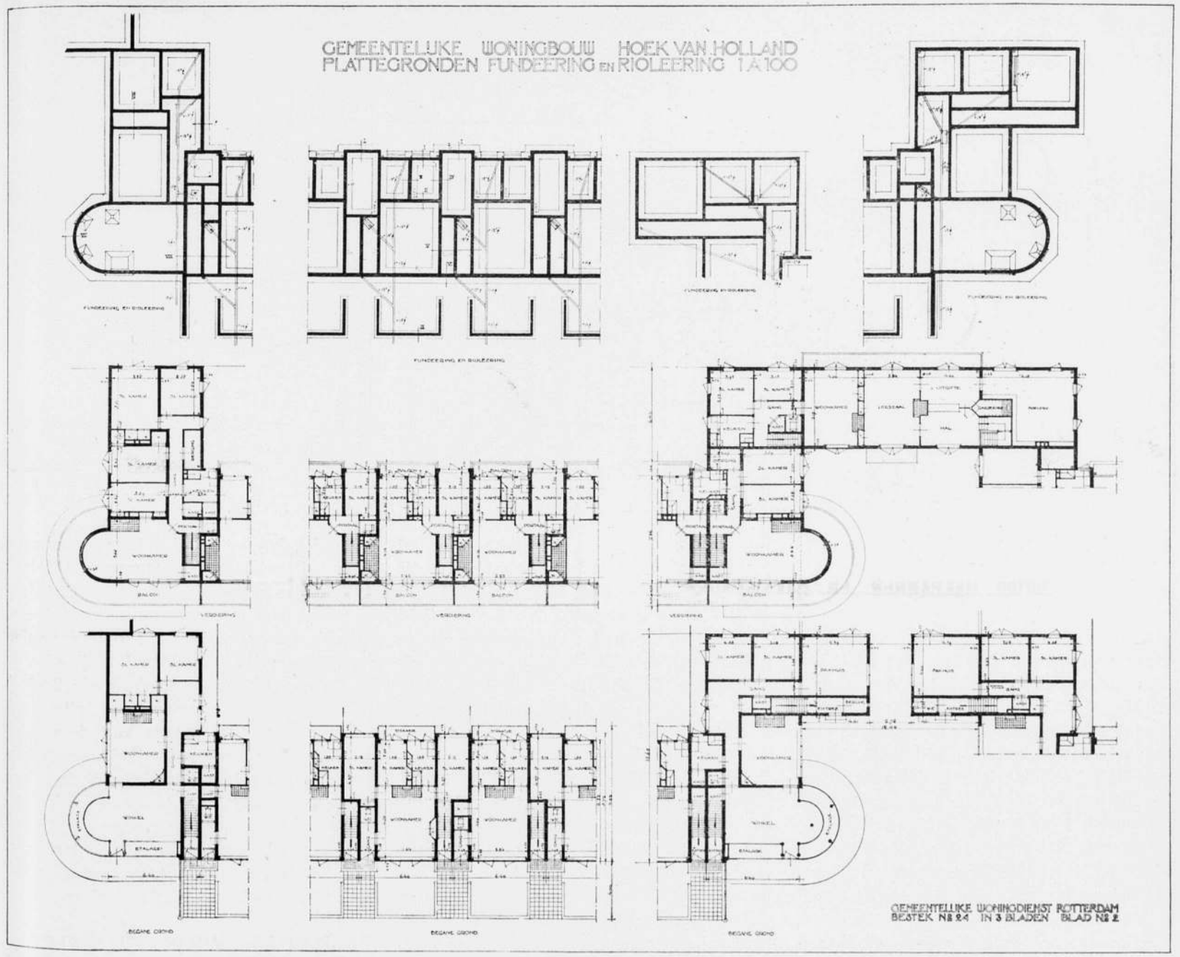

GEMEENTELIJKE WONINGBOUW TE HOEK VAN HOLLAND. ARCHITECT J. J. P. OUD.

Sanaluxglas is niet altijd zoo gemakkelijk van gewoon glas te onderscheiden als Vitaglas. Volgens prospectus is het op de breuk volkomen kleurloos. Een monster kwam hiermee overeen, maar van een groote partij die ik later ontving, waren slechts enkele ruiten blank, de meeste meer of minder sterk groen op de breuk, en hier was in kleur geen onderscheid met gewoon glas. De kwaliteit van het glas, beschreven als prima enkel dik, liet nog al wat te wenschen, waarschijnlijk tengevolge van nog niet geheel overwonnen fabrikage-moeilijkheden (de fabriek is pas hiermede begonnen). Een tweede zending, ter vervanging van de afgekeurde ruiten, was veel beter. Maximum-afmetingen worden niet opgegeven; in verband met de geringe dikte (2 m.M.) zal het gewenscht zijn, de afmetingen niet te groot te maken. Het zou in de praktijk

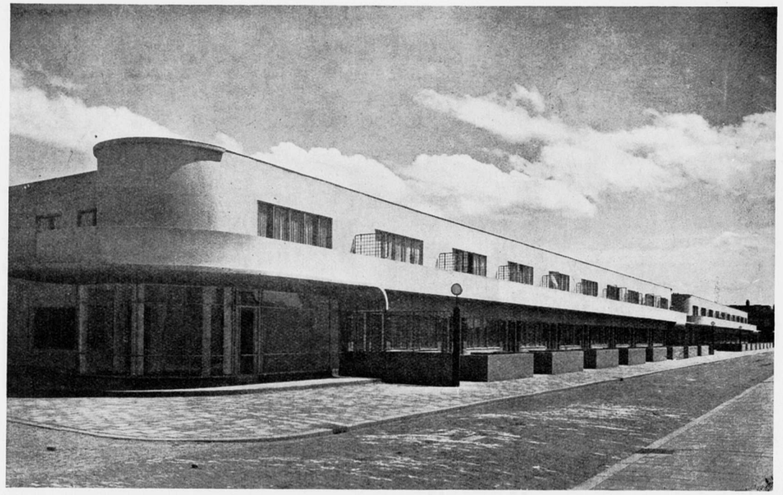

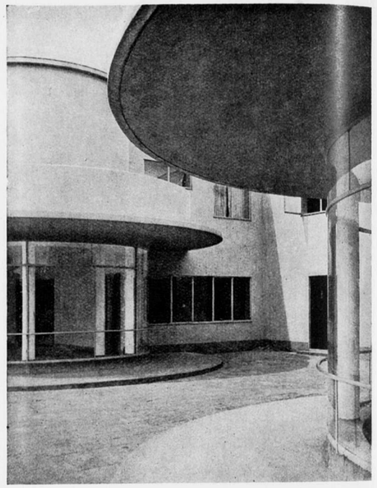

GEMEENTELIJKE WONINGBOUW TE HOEK VAN HOLLAND. ARCHITECT J. J. P. OUD.

een wezenlijke verbetering van het Sanaluxglas beteekenen, indien het, evenals met Vitaglas het geval is, wat minder in uiterlijke eigenschappen met gewoon glas overeenkomend gemaakt kon worden. Waar monster en levering van Sanaluxglas zulke groote verschillen vertoonden, voelde ik mij niet verantwoord, het te accepteeren zonder spectroscopisch onderzoek. Dit onderzoek vond plaats in het Physisch Laboratorium te Utrecht, waar ik met groote welwillendheid voortgeholpen werd. Hier bleek de identiciteit van de spectra van monster en levering, en ofschoon de tijd ontbrak voor een kwantitatief onderzoek van het doorlatingsvermogen bij verschillende golflengten, valt uit de gemaakte spectrumfoto's toch wel een ruwe schatting te maken van het doorgelaten percentage stralen. Te gelijker tijd werden ook de uitkomsten der kwantitatieve bepalingen bekend, die Dr. Coebergh heeft gemaakt omtrent Vitaglas, zoodat ik thans in staat ben, de optische eigenschappen van Vitaglas en Sanaluxglas te kunnen vergelijken.

De stralen die voor het leven van het meeste belang worden geacht, zijn die met een golflengte tusschen 3100 en 2900 A°. De doorlaatbaarheid voor licht houdt bij gewoon glas ongeveer op bij een golflengte van 3200 A°. (de verschillende glassoorten loopen zeer weinig uiteen); bij Sanaluxglas houdt het op bij 2850 A°., bij Vitaglas bij 2590 A°. In de prospectus van Sanaluxglas wordt weliswaar een spectrumfoto bijgegeven, die bij 2750 A°. nog licht vertoont, maar bij het door mij onderzochte glas was op de duidelijk afgeteekende kwiklijn van 2804 A°. geen spoor van licht meer te vinden.
De doorgelaten percentages stralen van verschillende golflengte bij de verschillende glassoorten kan men het best overzien in onderstaande tabel:

	Golflengten in A°.					
	3340	3130	2964	2894	2804	2590
Gewoon glas	20-32	0 minstens	0	0	0	0
Sanaluxglas.	92	72	25	5	0	0
Vitaglas . .	92	72	—	—	20	0

Men ziet dus dat het doorlatingsvermogen voor ultraviolette stralen van Vitaglas belangrijk grooter is dan van Sanaluxglas, en wanneer men aan deze stralen waarde hecht, dan krijgt men voor den hoogeren prijs van Vitaglas (V-glas is ongeveer 1½ maal zoo duur als S-glas) inderdaad meer stralen voor zijn geld. Maar pas als de waarde van deze glassoorten voor onze gezondheid onomstootelijk is aangetoond, zullen wij ons deze hoogere prijzen, ook voor huiselijk gebruik met vreugde getroosten, zooals wij met vreugde ons gratis slootwater vaarwel zegden, zoodra we een abonnement op de waterleiding konden krijgen.

PRIJSVRAAG VOOR EEN DIPLOMA-ONTWERP VOOR DE VEREENIGING „VOOR VAK EN KUNST" TE DORDRECHT.

Ter gelegenheid van haar 40-jarig jubileum, schrijft bovengenoemde Vereeniging, welke zich het bevorderen der belangen voor Vak en Kunst ten doel stelt, een prijsvraag uit voor een diploma-

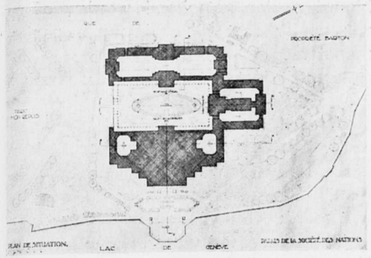

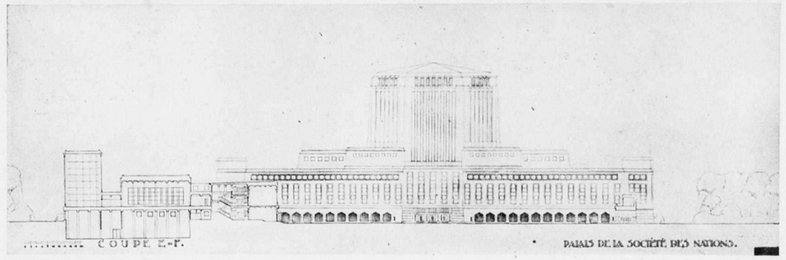

ONTWERP VOOR EEN PALEIS VAN DEN VOLKENBOND TE GENÈVE.
Bijgaand ontwerp is ingezonden door den heer Ir. A. H. van Rood. Architect B.N.A.

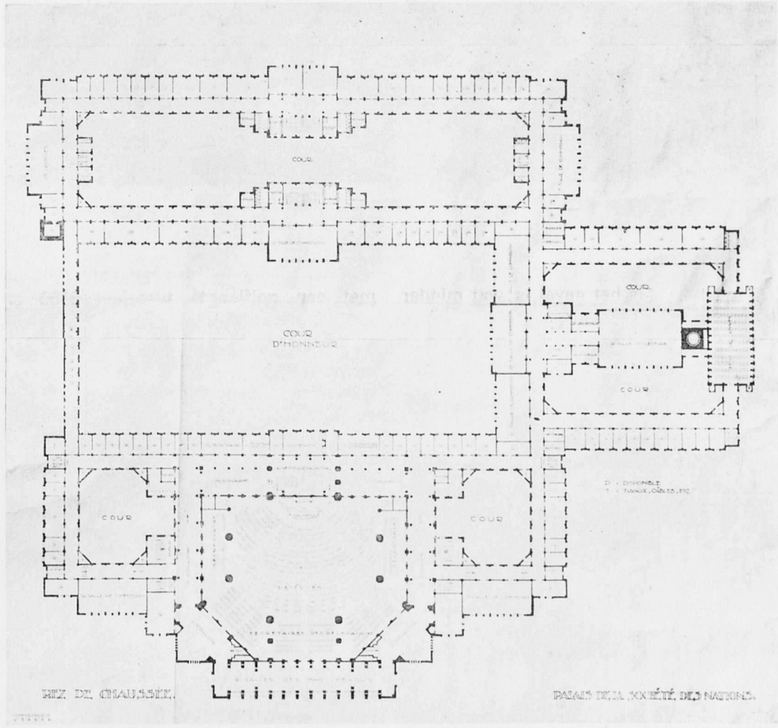

ontwerp, hetwelk zal worden uitgereikt na te houden wedstrijden in de navolgende vakken:
Bouwkunde, timmeren, metselen, stucadoren, lood- en zinkbewerken, smeden, huis- en decoratieschilderen, glas in lood zetten, meubelmaken, instrumentmaken, photografeeren, radio, huisvlijt, vrouwenhandarbeid en de graphische vakken.
Programma.
Het ontwerp moet het volgend duidelijk opschrift bevatten:
Vereeniging „Voor Vak en Kunst" te Dordrecht, opgericht 1 April 1887.
Vakwedstrijd gehouden ter gelegenheid van het veertig-jarig bestaan.

Diploma.

Uitgereikt aan .....
Voor inzending in de afdeeling.....
De Jury. Het Bestuur.

De ontwerpers zijn geheel vrij in de wijze waarop zij dit opschrift in hun ontwerpen zullen verwerken.
De teekeningen mogen worden uitgevoerd in 2 kleuren, buiten papierkleur, en moeten als lijncliché kunnen worden gereproduceerd. Ze moeten een afmeting hebben van 30 × 40 c.M. en op stevig carton ter grootte van 45 × 55 c.M. worden opgezet.
Er worden uitgeloofd: een eerste prijs van ƒ 80.— en een tweede prijs van ƒ 50.—.
Exemplaren van het volledige programma zijn op franco aanvrage, kosteloos verkrijgbaar bij den heer R. W. Kennedy, Reeweg 95, Dordrecht.

Voor het Bestuur der Vereeniging „Voor Vak en Kunst",
A. SCHOTEL, Voorzitter.
H. BRAND, Secretaris.

VEREENIGING BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP.

PRIJSVRAAG door de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam uitgeschreven in opdracht van de Eerste

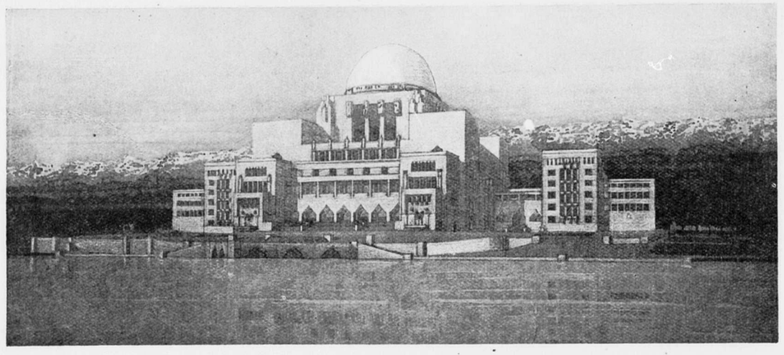

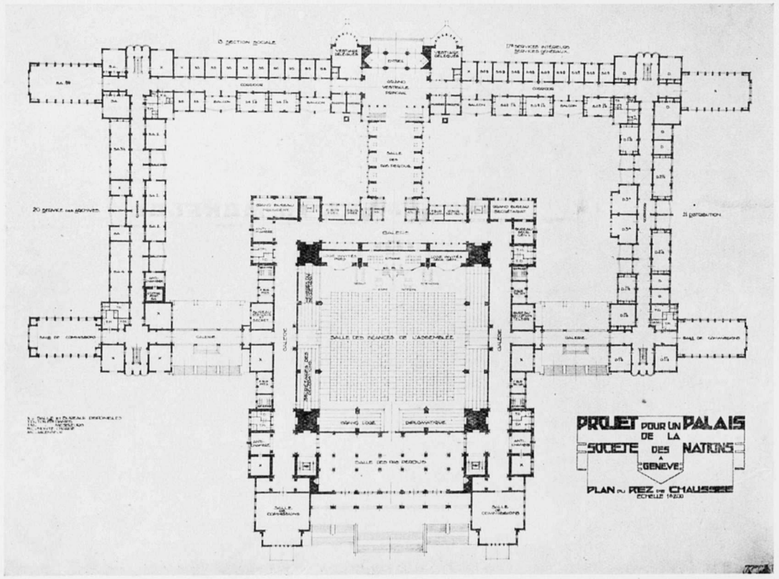

ONTWERP VOLKENBONDSPALEIS TE GENÈVE. ARCH. CHARLES ESTOURGIE TE NIJMEGEN.

Rotterdamsche Vereeniging van Makelaars in Onroerende Goederen.

Vragenlijst.

Vraag No. 1: Is de bedoeling dat het ontwerp slechts de helft der pagina beslaat en de rest blanco gelaten is voor advertentiën?

Antwoord: Ja.

Vraag No. 2: Mag om het onderste deel ook een rand loopen?

Antwoord: Neen.

Vraag No. 3: Mag het ontwerp op gekleurd papier geteekend worden of op wit papier met bijvoeging van papiermonsters?

Antwoord: Het ontwerp moet, zoowel in teekening als kleur, geheel de uitvoering weergeven, zooals die bedoeld is.

Vraag No. 4: Moet tevens bij den titel opgenomen worden de vermelding van Redactie, Gironummer, enz., enz.?

Antwoord: Neen. Alleen wat in het programma gevraagd wordt.

Vraag No. 5: Is het de bedoeling dat de uitvoering in één of meer kleuren mag zijn?

Antwoord: In het programma staat uitdrukkelijk „één kleur".

Vraag No. 6: Zoo er reeds eene kleur voor het omslag is bepaald, welke is deze dan?

Antwoord: Niet bepaald. Moet door ontwerper worden aangegeven.

Namens de Jury,

A. H. VAN KOOT, Secretaris.

TENTOONSTELLINGSRAAD VOOR BOUWKUNST EN VERWANTE KUNSTEN.

In het voorjaar van 1928 zal te Parijs worden gehouden eene internationale tentoonstelling, Exposition des Arts Décoratifs du Bâtiment et de l'Habitation.

De Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen wendde zich tot den Tentoonstellingsraad met verzoek zijn meening over deze tentoonstelling Hem kenbaar te maken, waarop de Raad antwoordde, dat z.i. de tijd van voorbereiding ten eenenmale te kort is om een goede Nederlandsche inzending bijeen te brengen. De Minister heeft zich met dit advies vereenigd en geen aanleiding gevonden een officiëele inzending te bevorderen.

In verband hiermede brengt de Tentoonstellingsraad ter kennis dat zij, die niettemin aan deze tentoonstelling willen deelnemen, zich rechtstreeks kunnen wenden tot den Secretaris-Generaal van de Tentoonstelling, den Heer G. Lecuyer, 2—4 Rue Lefebre, Paris 15e.

Voor den Tentoonstellingsraad,

J. DE BIE LEUVELING TJEENK, Voorzitter.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD EN ARCHITECTURA

COMMISSIE VAN REDACTIE: H. TH. WIJDEVELD VOORZITTER, J. P. MIERAS SECRETARIS-REDACTEUR. H. C. VERKRUYSEN REDACTEUR. C. J. BLAAUW, WIEGER BRUIN, ... , C. B. POSTHUMUS MEYJES, Ir. A. J. VAN DER STEUR. RED.-ADRES WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM, TEL. No. 36736 POSTGIRO No. 122568. ABONNEMENTSPRIJZEN BIJ VOORUITBETALING VOOR NEDERLAND f 10.—, BUITENLAND f 15.— 'S JAARS. ADVERTENTIËN 1—6 REGELS f 2.50, ELKE REGEL MEER f 0.40. BIJ CONTRACT BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN. UITGEVERS EN BUREAUX VOOR ADMINISTRATIE MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5, DEN HAAG.

29 OCTOBER 1927. No 44

CONGRESINDRUKKEN (SLOT)

DOOR J. P. M.

Toen, om zoo te zeggen om klokslag zes minuten over negenen, de heer Buskens met een kort woord de aanwezigen welkom heette, voelden deze zich plots weer — bijna onmogelijk zeker — op grond staan, die zoo echt normaal gewoon weg grond van de aarde, van deze onze aarde is. Je te bewegen in een ruimte van spookachtige spelonken, met bleeke lange lichttongen, somber grijze naar voren hellende wandvlakken, overwoekerd door een vegetatie van fantastische bloemen, het besef te krijgen, niet tegenover een visioen, maar er midden in te staan, dit maakt dat een eenvoudig nuchter, hoewel hartelijk, welkomstwoord je in een enkele seconde over een afstand van eenige lichtjaren weer naar je plaats op de aarde, waar je was, terugvoert. Wat intusschen niet de directe bedoeling was. De heer Wijdeveld trachtte dan ook direct weer zijn toehoorders eenige planeten ver weg te verplaatsen, door in verschillende talen een aantal gedachten te verklanken. Zijn energieke poging gelukte volkomen, want inderdaad vroeg niemand, „wat het beduidde", welke prozaische vraag overigens een dichterlijke vorm van rechtvaardigheid had kunnen zijn. De ademhalingslooze stilte, waaronder het Spreek-Wonder-Wijdeveld werd aangehoord, was letterlijk natuurlijk, bovennatuurlijk, maar werd in werkelijkheid slechts gestoord door de tram in de Plantage.

Het was bepaald een inzinking toen wij daarna eenige liederen hoorden voordragen door Mevrouw Berkhout, begeleid door haar echtgenoot, en toen wij Djodjana eenige dansen zagen uitvoeren bij gamelanmuziek. Het werd weer beter toen Brandl de gasten deed verstommen van ongelooflijke schrik, door met een doodnuchter gezicht het Largo van Händel zeer breed en een of andere priestermarsch, onhebbelijk martiaal uit zijn fameuze harmonika te trekken. Het verschil tusschen de hemelsche genietingen van daarnet en deze cocktail van namaak Vermouth en synthetische jenever, was ook wèl groot. De congres-voorzitter herstelde daarna het verstoorde evenwicht door alles met een verbluffende snelheid tot waarlijk klassieke verhoudingen terug te brengen, hetgeen vooral de congresleden der Zuidelijke landen razend enthousiast maakte. Na het bioscopie kwam het Maskerspel. Het gaf aanleiding tot ontelbare vragen. Wat moest het voorstellen! Verklap ik een geheim als ik meedeel dat het geheele spel een kunstzinnige verbeelding van een sociologisch vraagstuk inhield, met name dat van de verschillen in de huwelijks- en andere verhoudingen tusschen de sexen in de deelnemende landen aan het congres? Voor wie dit wist, was het spel dus volkomen duidelijk.

Tien minuten later was alles weer aardsch normaal. De architecten van binnen- en buitenland dansten met goddelijke schepseltjes in hun armen, en bewogen zich op het rythme van heerlijk dol-makende Jazzmuziek langs lijnen van geleidelijkheid, als die hunner architectuur.

Van den Vrijdag heb ik slechts een flauwen indruk. Hoewel ik daartoe niet verplicht ben, heb ik er geen bezwaar tegen te melden, dat die flauwe indruk bovendien nog ongunstig was. Zelfs heb ik niet de verplichting te zeggen dat dit woord „ongunstig" niet onmeedoogend de karakteristiek van de flauwte van mijn indruk weergeeft.

Maar van Zaterdag heb ik den sterken indruk gekregen, dat de excursie van dezen dag de clou van het heele congres is geweest.

Wat Rotterdam, den Haag en Amsterdam niet hebben gekund, heeft Hilversum klaargespeeld. Het heeft de congresleden opgetogen gemaakt. Ik schrijf dit natuurlijk voor de volle honderd procent toe aan Dudok's architectuur, maar voor de rest zeker aan de Hilversumsche natuur. Niet architectuur alleen, kan de dammen doorbreken die het gevoelsleven van verschillende volksmentaliteiten inperken. Maar de dijk der vooroordeelen zwicht doorgaans wel onder den druk van de machtige bekoring van architectuur en natuur samen.

's Avonds had in de geheel gevulde zaal van het Concertgebouw het Galaconcert plaats. Waar in de muziek sommige kunstwerken zoo volledig internationaal eigendom zijn geworden, was het een tikje jammer dat uit een artistieke overweging van deze omstandigheid geen gebruik is gemaakt.

De Zondag was oorspronkelijk uitsluitend bestemd voor het eind-diner, maar de congressisten werden later nog in de

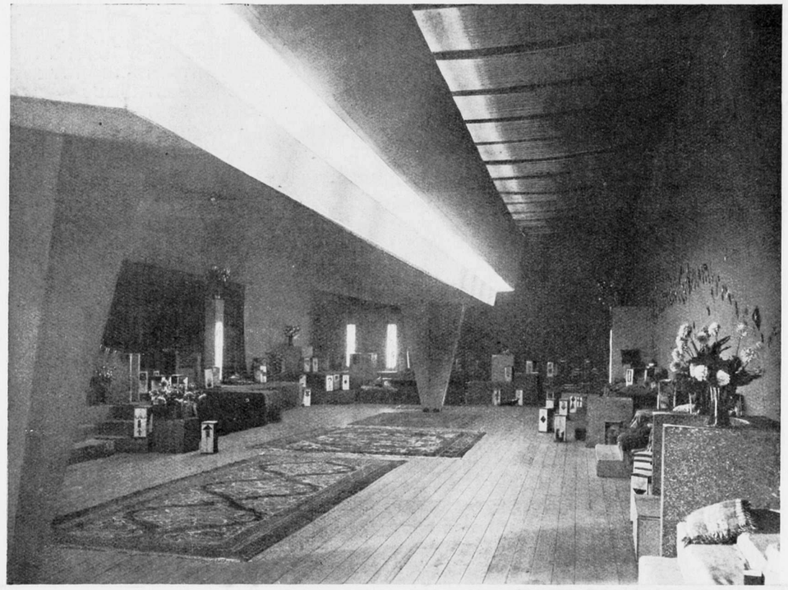

DE KONINGSZAAL VAN ARTIS OP DEN FEESTAVOND VAN HET CONGRES.

gelegenheid gesteld dien dag uitstapjes te maken naar Marken en Volendam of IJmuiden. Of niet enkele congressisten de trip to Volendam het aardigste hebben gevonden van alles wat ze meemaakten? Wie zal 't zeggen. Zelf zegt men zooiets niet in gezelschap. De schaduwzijde van de kunst is, dat zij neiging heeft onder hen die haar beoefenen, valsche schaamte te kweeken. Ieder weet wat het kost, om op dit punt deugdzaam te zijn. Daarom kijken architecten, als ze over Marken en Volendam hooren spreken, de andere kant uit. Dat wendt het gevaar af voor zedelijke kortsluiting. Het eind-diner was alleraardigst door de inventie van de ballonnen. Dit doodnuchtere bedenksel is de oorzaak geweest van het verdachte gemak, waarmede de délégués der verschillende naties in hun redevoeringen hun verpletterende lof over het congres, over Holland, en zelfs over de Hollandsche Bouwkunst verkondigen. Dit kinderspel heeft gemaakt, dat oordeelvellingen over onze bouwkunst, van een standpunt dat dateert uit het steentijdperk, plots zóó geavanceerd waren, dat bijna de levensbeschouwingen van het Neo-Grec er doorheen trilden.

En zoo ging het congres na zijn einde met onontkoombaar fatalisme zijn slot tegemoet in wat men met de grootste rechtvaardigheid de onschuldigste waanzin des tijds kan noemen, nu Pawlowa er ongeveer net zoo over denkt.

BIJ DE PLAATJES.

De booswichten, die een ernstig Congres tot een feestjool durfden te maken, waren Kuipers, Wijdeveld, Kramer, Boeken en v. d. Steur.

Materieel werden zij daarbij vrijwillig geholpen door de firma's Alberts, Koekoek, v. 't Ende en Overeynder, Scholte, 't Woonhuis voor de tapijten, Staal en Co en Groeneveld v. d. Poll voor 't licht en de frissche lucht.

ARCHITECTUUR-TENTOONSTELLING GEWESTELIJKE KRING „HAARLEM" VAN DEN B.N.A. DOOR J. P. M.

De korte duur van deze Tentoonstelling, en juist van Zaterdag tot Zaterdag, is oorzaak dat voor hen, die haar niet bezochten, deze beschouwing geen aanmoediging meer kan inhouden, dit alsnog te doen. Niet alleen uit courtoisie jegens de Tentoonstellingscommissie, de Haarlemsche architecten Plate, de Bordes en Friedhoff, die zich voor de inrichting zeer veel moeite getroostte, maar toch zeker ook omdat deze tentoonstelling iets te zien gaf, en een bijzonderheid had, die haar eenigszins afwijkend van andere tentoonstellingen maakte. Deze tentoonstelling, op initiatief van den Kring Haarlem gehouden, heeft voor dezen Kring zuiver een ideëele beteekenis gehad, want de leden van den Kring zelf, hebben geen werk ingezonden. Zij hebben gemeend, zooals bij de opening de heer Plate in zijn inleiding te kennen gaf, door deze geste de tentoonstelling op een hooger plan te brengen, alle persoonlijke reclame ten eenemale uit te schakelen en de tentoonstelling daardoor slechts ten nutte te doen zijn voor den architectenstand in zijn geheel. Haar bijzonderheid lag in de algemeenheid van het overzichtsbeeld dat zij van de huidige, dat is de architectuur van 1900 tot nu toe — gaf. De foto's waren van den Tentoonstellingsraad, welke collectie voor deze gelegenheid met een 40-tal afbeeldingen van nieuw werk was verrijkt. In 144 groote foto's werd zoodoende de Nederlandsche bouwkunst gedemonstreerd.

Er bestaat blijkbaar een zekere vrees dat het publiek tot een onjuisten kijk op onze bouwkunst zal komen, wanneer zij voorgelicht wordt door persoonlijke voorkeur. Het publiek is echter op alle andere gebieden aan deze persoonlijke voorkeur gewend en zelf neemt het alle hulpmiddelen te baat om het wereldgebeuren zoo subjectief mogelijk te ondergaan; door eigen kranten, door eigen radio-zenders enz. Ik geloof niet dat het publiek een bepaald verlangen heeft naar objectieve voorlichting.

Ten eerste is de gebrekkigheid er van altijd voelbaar, en ten tweede verlangt ook het publiek naar de prikkel van het persoonlijke element. Met dit streven naar objectiviteit, in de voorlichting van het publiek wat betreft de bouwkunst, onderschat men de instincten, in de volkspsyche. Het resultaat zal juist tegengesteld zijn aan wat men wenschte te bereiken.

Laten wij na deze terloopsche opmerking, nog mededeelen dat de Tentoonstellingscommissie zeer erin geslaagd is, de Statenzaal te veranderen in een prettige tentoonstellingsruimte. Het aangrenzende vertrek bevatte een inzending van het bureau van Openbare Werken. Een groote verzameling kunstnijverheids voorwerpen afgestaan door de „Kerkuil", tapijten van de weverij „Kinheim" en verschillende beeldhouwwerken vormden een dankbaar tegenwicht voor de foto's. Mogen wij tenslotte hier het woord van Prof. Slothouwer, die in zijn openingsrede het initiatief van den Kring „Haarlem" een blijk van gezond optimisme noemde, vastleggen. Voor de overige Kringen van den B.N.A. en voor allen, die ten aanzien van de middelen ter bevordering van de bouwkunst, eenige neiging tot pessimisme aan den dag leggen.

VEREENIGING v. VOORTGEZET EN HOOGER BOUWKUNSTONDERWIJS.

XVIIIde Jaarverslag 1926—'27.

De Cursus 1926—'27 geeft aanleiding tot de volgende mededeelingen:

Het aantal deelnemers bedroeg 46, verdeeld als volgt:

1e jaar 11, 2e jaar 17, 3e jaar 9, 4e jaar 9.

Het einddiploma werd uitgereikt aan de heeren A. van der Vorst, H. J. Berning en J. C. Slebos, van den cursus 1925—'26.

Wegens benutting van de Aula der Rijksacademie voor een ander doel was het niet mogelijk deze plechtigheid, waaraan

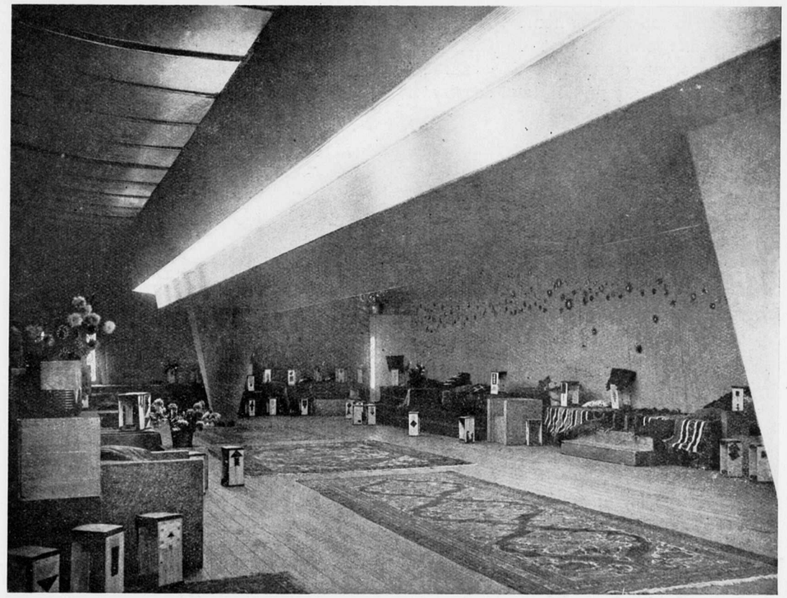

DE KONINGSZAAL VAN ARTIS OP DEN FEESTAVOND VAN HET CONGRES.

tevens de jaarlijksche tentoonstelling is verbonden, aldaar te houden. Wij bieden onzen besten dank aan den heer Directeur van het Stedelijk Museum, den heer C. W. Baard, voor de gelegenheid ons geboden in het museum onder zijne directie, — alwaar twee zalen voor enkele weken te onzer beschikking werden gesteld.

De leiding van het groot-ontwerp in het 4e jaar was dit jaar toevertrouwd aan den heer H. Th. Wijdeveld.

Het Archief van cliché's en photo's betreffende ontwerpen, die door Gediplomeerden voor den Cursus zijn vervaardigd, werd door de zorg van den heer A. P. Smits verder uitgebreid.

In dit Cursusjaar hebben wij melding te maken van het overlijden van prof. dr. Jhr. T. Six, Lid van onzen Raad van Toezicht, aan wien onze Vereeniging veel dank verschuldigd is. De heer Ir. A. de Bie Leuvelink Tjeenk werd bereid gevonden als Lid van den Raad van Toezicht tot onze Vereeniging toe te treden.

Wegens het bereiken van den 65-jarigen leeftijd nam de heer T. van der Laars met ingang van den cursus 1927—'28 afscheid van onze Vereeniging, terwijl ook de heer H. A. van den Eynde wegens overdrukke bezigheden zich genoopt zag zijne lessen niet voort te zetten. Aan beide heeren betuigt de Vereeniging, bij besluit van de Algemeene Vergadering op 19 Juli 1927 haar dank voor de toewijding, waarmede zij hunne krachten in dienst van den Cursus hebben gegeven.

Ook aan den beambte A. van Walen werd onder dankzegging voor zijne trouwe diensten, wegens het bereiken van den 65-jarigen leeftijd eervol ontslag verleend.

Evenals het vorige jaar werd in de plaats van den heer C. Rol, die nog door ziekte zijn functiën niet kon vervullen, de heer J. B. Heukelom bereid gevonden diens

taak tijdelijk op zich te nemen.
Het gewone contact met de Club van Gediplomeerden en met de Afgevaardigden van het 2e, 3e en 4e jaar had plaats.

Bestuur.

Bij het begin van den nieuwen cursus, 1 October 1926, waren het Bestuur, de Commissiën en het Docentenpersoneel samengesteld als volgt:

a). Raad van Toezicht:
Dr. H. P. Berlage Nzn.
Prof. R. N. Roland Holst.

b). Aangewezen door de Gemeente Amsterdam:
A. R. Ophorst.

c). Algemeen Bestuur:
* Jan de Meyer, Voorzitter.
* W. J. M. v. d. Wijnpersse, Secretaris.
* Prof. Willem v. d. Pluym, Penningm.
C. J. Blaauw, (voor A. et A.).
\+ B. T. Boeyenga, (idem).
* Jos. Th. J. Cuypers,(voor den B.N.A.).
* N. Lansdorp, (idem).
\+ W. Kromhout Czn.
\+ J. L. M. Lauweriks.
\+ A. P. Smits.

d). Dagelijksch Bestuur:
De namen der leden zijn hierboven met een sterretje (*) aangeduid.

e). Onderwijscommissie.
De namen der leden zijn met een kruisje (+) aangegeven.

f). Overgangscommissie:
Jan de Meyer.
W. J. M. van de Wijnpersse.
A. W. C. Dwars.
J. Boterenbrood.

g). Toelatingscommissie:
Jan de Meyer.
W. J. M. van de Wijnpersse.
A. P. Smits.

h). Beambten.

Als Administrateur was de heer P. Maas werkzaam. Hij heeft met ijver en toewijding die functie vervuld. Als nevenbeambten verleenden hun hulp: de heer G. A. Heeren, concierge van de Rijks-academie, de heer Kruisbrink, concierge der H.B.S. Weteringschans en onze bode de heer A. van Walen.

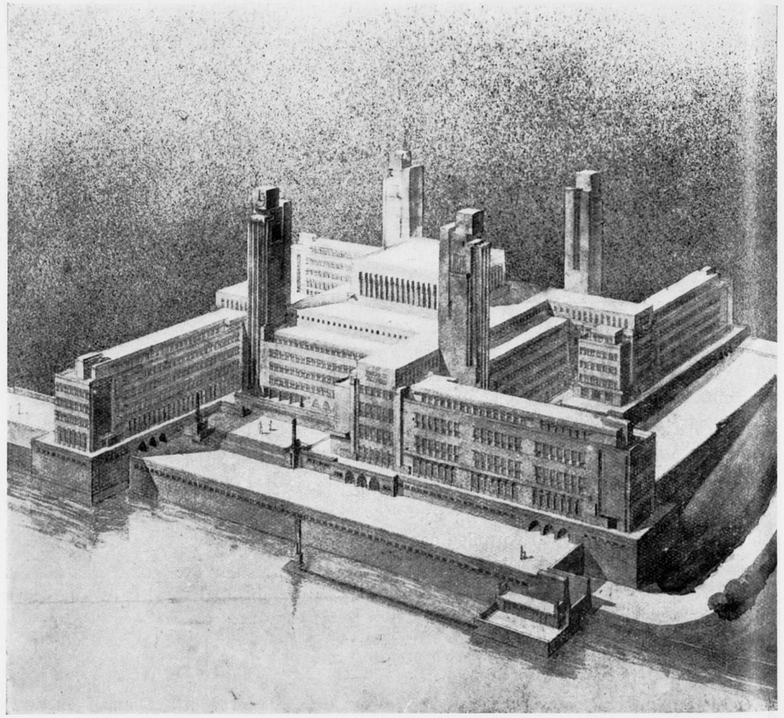

ONTW. VOLKENBONDSPALEIS TE GENÈVE. ARCH. A. BAKKER EN L. v. HERWIJNEN, DORDRECHT.

Docenten.

Aan den cursus doceerden 20 docenten.
J. Boterenbrood (klein ontwerp 3).
Ir. A. W. C. Dwars (gewapend beton, 1, 2 en 3).
H. A. van den Eynde (bouwbeeldhouwwerk en modelleeren 3, 4).
Ir. M. F. H. Gebhard (Verlichting 2).
Ir. J. Gratama (klein ontwerp 1 en 2).
Ir. W. A. de Graaf (Rioleering en Verkeer 3).
W. H. de Groot (praktische schoonheidsleer 2 en 3).
J. B. Heukelom (elementaire versiering 2 en 3).
J. Jongert (muurschilderkunst 4).
A. Keppler (woningbouw 3).
T. van de Laars (heraldiek 2).
N. Lansdorp (interieur 1).
K. van Leeuwen (bouwkundig handteekenen 1, 2 en 3).
Jan de Meyer (klein ontwerp, acoustiek en belichting, karakteristiek der stijlen 1, 2, 3 en 4).
J. J. P. Oud, (stijl 3 en 4).
Willem van der Pluym (karakteristiek der stijlen 2, 3 en 4 hedendaagsche bouwkunst).
A. P. Smits (verband huis en tuin 1 en 2).

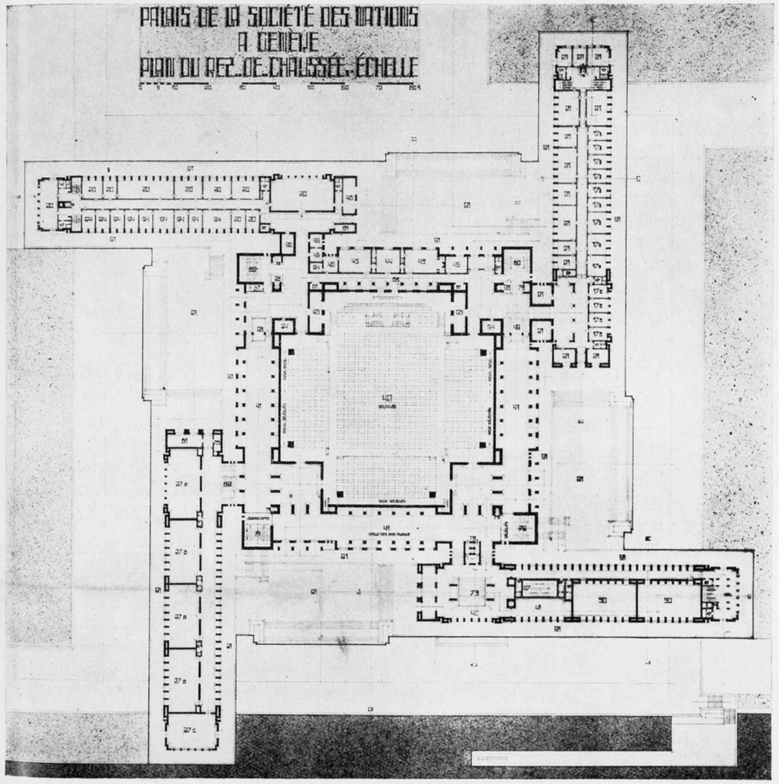

ONTW. VOLKENBONDSPALEIS TE GENÈVE. ARCH. A. BAKKER EN L. v. HERWIJNEN, DORDRECHT.

Dr. M. H. J. Schoenmaekers (beeldend denken 3 en 4).
H. Th. Wijdeveld (interieur 2, 3, grootontwerp).
W. J. M. van de Wijnpersse (statica 1, 2 en 3).

Leermiddelen.

De eigendommen van de Vereeniging t.w. de boekerij, de lantaarnplaatjes, gipsafgietsels van verschillende leeringredienten bevinden zich in goeden staat. Dit bezit onderging een kleine uitbreiding.
De eerste 3 categorieën zijn ondergebracht in de Rijks Academie, terwijl de laatste over de verschillende gebouwen, waar de colleges worden gegeven, zijn verspreid.

Duur van den Cursus.

De eerste cursusavond werd gegeven in October 1926, de laatste in Mei 1927.

Lokalen.

De lessen worden gegeven voor het Hooger Bouwonderwijs in 2 zalen der Rijksacademie, voor het Voortgezet Bouwkunstonderwijs in twee lokalen der Hoogere Burgerschool in de Weteringschans; door vriendelijke tusschenkomst van den Hoogleeraar Directeur der Rijks-Academie; het archief der Vereeniging was ondergebracht in een vertrek der Rijks-Academie.

Namens het Dagelijksch Bestuur,
JAN DE MEYER, Voorzitter.
W. J. M. VAN DE WIJNPERSSE, Secretaris.

BOEKBESPREKING.

Zwei Wohnhäuser von Le Corbusier und Pierre Jeanneret, durch Alfred Roth. Akadem. Verlag Dr. Fr. Wedekind & Co., Stuttgart.

Over de woonhuizen van Le Corbusier en Jeanneret in Weissenhof op de tentoonstelling te Stuttgart is een aardig boekje verschenen.
Die twee woonhuizen van Le Corbusier; voor den spitsburger: het hoogtepunt van de heele Siedlung wat belachelijkheid aangaat,
voor den snob: het ideaal om zich dwaas op te verlieven,
voor den architect: een raadsel en een openbaring.
Het Raadsel: Waarheen gaat de „Internationale Architectuur"?
De Openbaring: Ziet dit alles is mogelijk bij den man van de „machine à habiter", die „leider so romantisch eingestellt ist", (zie Kurt Schwitters in de I10). Die uitspraak „La maison est une machine à habiter" „een huis is een woonmachine", is wel een gevaarlijke uitspraak van den grooten profeet: gevaarlijk om de onnoozelen van de wijs te brengen, maar toch treffend juist. Het hangt er maar alléén van af of men den klemtoon legt op „machine" of op „wonen" en ook van wat men bij die woorden denkt, van meer niet. Voor den geestelijken burgerman is een machine iets nuchters, dat thuis hoort in eene fabriek, voor den modernen kunstparasiet iets verbluffend ingewikkelds met raderen en stangen; voor beiden is wonen niet meer een zich behelpen te midden van een overvloed van overtolligheden. Maar een machine kan ook een bescheiden dienaar zijn, die alles met volmaakte bereidwilligheid en bekwaamheid voor den mensch verricht en wonen.... dat is een der belangrijkste functies van de levens-

kunst; wonen kan op velerlei wijzen opgevat worden, ook.... op de manier van Le Corbusier. En om aan die velerlei woonverlangens te gemoet te komen, zoowel aan de normale der velen als aan de bijzondere der enkelen, daarvoor zijn de architecten, en niet om gevels te teekenen. Maar ik wilde in het geheel niet schrijven over die woonhuizen, noch over de beschouwingen van Le Corbusier; ik wilde alleen maar even de aandacht vestigen op het bovengenoemde boekje met de vele goede foto's en de humoristisch aandoende teekeningen van den architect.

„Es kommt die Zeit der Architekten" staat ergens in den tekst van Alfred Roth, op wellicht de beste pagina van het boekje. Die tijd moèt komen, al ziet het er hier in Nederland op het oogenblik niet erg naar uit, en al schamperde een collega uit Amsterdam dat dit werk nu wel het einde van alle architectuur was. A. B.

STUDIEPRIJSVRAGEN DOOR DE VEREENIGING „BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP" TE ROTTERDAM UITGESCHREVEN IN 1927.

1e Prijsvraag: Paviljoen voor Watersporten.

Onderwerp. Gevraagd wordt het ontwerp voor een paviljoen met bootenhuis, inloophaven en aanlegsteigers ten behoeve van een watersportvereeniging met circa 100 leden en een gezamenlijk bezit van 50 groote en kleine zeilbooten, 25 motorbooten en 15 snelroeibooten, cano's enz.

Gevraagd worden: Een situatieteekening op schaal 1 à 500.

De platte gronden, gevels en doorsneden op schaal 1 à 100.

Een gevel-detail op schaal 1 à 20, uit te voeren in kleur.

Een perspectiefteekening van het geheel.

Uitgeloofd worden:

Eerste prijs: Zilveren medaille der vereeniging met 75 Gulden. Tweede prijs: Bronzen medaille der vereeniging met 40 Gulden. Derde Prijs: Eervolle vermelding.

2e Prijsvraag: Tentoonstellingskiosk.

Onderwerp. Gevraagd wordt het ontwerp voor een tentoonstellingskiosk ter grootte van ± 12 M²., te plaatsen in de open lucht.

In de kiosk moeten worden ondergebracht: Een bergruimte voor verkoopartikelen, een kleedkast en een keukenspoelkast ter gezamenlijke oppervlakte van 3M².

De kiosk moet aan drie zijden gelegenheid bieden voor den verkoop van kleine luxe artikelen en bij slecht weder door glas worden afgesloten, zonder den verkoop geheel te belemmeren.

Gevraagd worden: Platte grond, aanzichten en doorsneden op schaal 1 à 20.

Een belangrijk detail op schaal 1 à 10 in kleur.

Uitgeloofd worden:

Eerste Prijs: Bronzen medaille der vereeniging met 25 Gulden. Tweede Prijs: Eervolle vermelding met 10 Gulden. Derde Prijs: Eervolle vermelding.

Algemeene Bepalingen.

De deelneming aan deze prijsvraag is opengesteld voor alle Nederlandsche Bouwkundigen.

De Jury voor deze prijsvragen bestaat uit de Heeren:

J. P. L. Hendriks, Architect te Rotterdam.
Ir. M. P. J. H. Klynen b.i., te 's-Gravenhage.
M. Lockhorst, Architect te Rotterdam.
Dr. Ir. J. H. Plantenga b.i., Architect te Wassenaar.
Ir. A.van der Steur b.i., Arch. te Rotterdam.

Inlichtingen kunnen schriftelijk worden gevraagd, tot 1 Februari 1928, aan het adres van het Jurylid M. Lockhorst, Schiedamscheweg 154 te Rotterdam, en zullen door de Jury beantwoord worden in het „Bouwkundig Weekblad".

Exemplaren van dit programma zijn, tegen betaling van 1 Gulden (bijdrage in de kosten van tentoonstelling en terugzending), verkrijgbaar bij den secretaris van „Bouwkunst en Vriendschap", Hondiusstraat 14a, Rotterdam.

Namens het Bestuur:
J. P. LOGEMANN, Voorzitter.
A. H. VAN KOOT, Secretaris.

ARCHITECTEN, TEGEN BEDERF BEWAARD.

In het „Nieuwe Dagblad" lezen wij:

„De bekende vleeschwarenzaak van de firma J. de Bay en Zn. heeft aan het Middellandplein een filiaal geopend voor de bediening van haar uitgebreide Westelijke clientèle.

De winkel is geheel naar de eischen des tijds ingericht, met een ruime koelkast, waar de diverse architecten tegen bederf worden bewaard.

De etalage, die veel bekijks trekt, is gevuld met kunstgewrochten van het moderne slagersbedrijf.

Bij de opening, Donderdagavond j.l. werden de noodige bloemstukken aangedragen die den winkel, die een zeer frisschen en netten indruk maakt, momenteel een feestelijken aanblik geven. Een zaak, die zich tusschen de vele concurrenten, die deze buurt telt, wel zal handhaven."

HET HOFPLEINONTWERP BERLAGE-DE ROODE NIET AANNEMELIJK.

Wij lezen in het Hbld. van 27 Oct.:

„B. en W. hebben de betrokken commissiën gehoord over het vereenvoudigd Hofpleinplan Berlage-De Roode. Aan de hand van de door de genoemde commissie uitgebrachte adviezen hebben B. en W. op 11 Oct. j.l. in een vergadering, waarin naast den adjunct-directeur der gemeentewerken ook de stads-architekt tegenwoordig was, hun standpunt tegenover dit plan bepaald. Zij zijn daarbij tot de conclusie gekomen, dat bedoeld plan, bij alle waardeering voor de aesthetische qualiteiten, geen oplossing biedt, die aannemelijk is. Zij hebben daarom aan de directie der gemeentewerken opdracht verstrekt om op zeer korten termijn, nl. binnen drie maanden, een nieuw plan in te dienen, nadat de genoemde functionarissen den wensch hadden uitgesproken zelf een plan te mogen maken, waarbij zij volkomen vrijheid zouden hebben om de Delftsche Poort ter plaatse al dan niet te behouden."

BOUWKUNDIG WEEKBLAD EN ARCHITECTURA

COMMISSIE VAN REDACTIE: H. TH. WIJDEVELD VOORZITTER, J. P. MIERAS SECRETARIS-REDACTEUR. H. C. VERKRUYSEN REDACTEUR. C. J. BLAAUW, WIEGER BRUIN, ... , C. B. POSTHUMUS MEYJES, Ir. A. J. VAN DER STEUR. RED.-ADRES WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM, TEL. No. 36736 POSTGIRO No. 122568.
ABONNEMENTSPRIJZEN BIJ VOORUITBETALING VOOR NEDERLAND f 10.—, BUITENLAND f 15.— 'S JAARS. ADVERTENTIËN 1—6 REGELS f 2.50, ELKE REGEL MEER f 0.40. BIJ CONTRACT BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN.
UITGEVERS EN BUREAUX VOOR ADMINISTRATIE MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5, DEN HAAG.

5 NOVEMBER 1927. No 45

HUIZE „LYDIA" AAN HET ROELOFHARTPLEIN TE AMSTERDAM. ARCH. J. BOTERENBROOD.

HUIZE „LYDIA" TE AMSTERDAM. ARCHITECT J. BOTERENBROOD.

DOOR J. P. MIERAS.

Er zijn in den loop der tijden tal van bouwwerken gemaakt, die — om verschillende redenen — ware kluifjes zijn voor den geschiedvorscher. Daar zijn de pyramiden, die niettegenstaande het pakhuisvullende aantal schrifturen, dat er aan gewijd is, nog steeds het raadsel van hun structuur in zich weten te verbergen. Daar is het Erechtheion, waarvan de schoone bouwval vraagstukken doet rijzen, waarmede de meest spitsvondige archeoloog niet verder komt. Daar is Venetië's Dogenpaleis welks architectonische verschijning thans doorgrond is als te zijn de botsing van Oost tegen West, of van West tegen Oost, diepzinnig vraagstuk, waar dit marmeren tresor zich opperbest bij schijnt te bevinden. Daar zijn.... ja nog zoovele wonderwerken, die in hun steenen massa's geheimenissen verbergen, die den menschelijken speurzin prikkelen.

En zonder nu het hierbij gaande werk, met één der bovengenoemde te willen vergelijken, hebben wij het gevoel — een gevoel dat overigens niet zonder een zweem van amusement is, — dat ook dit bouwwerk eenmaal weleens tot die rij van half onverklaarbare kunstgewrochten zou kunnen behooren, die aan het gilde van de kunsthistorici zoo niet het recht van bestaan dan toch een reden van bestaan verschaffen. Wat voor hen overigens misschien of waarschijnlijk zelfs het zelfde beteekent. Want niet over een eeuw, of over een halve eeuw, maar reeds nu, is het een teere vraag, welke geestelijke afwijking aan dit samenstel van massa's, van afgebroken, door-elkaar geschoven muurbrokken, van raamreeksen zonder begin en zonder eind, van daken en platten, griezelig dunne steunpuntjes en zwaar duwende beeren, schuld heeft, een afwijking van de in dezen tijd zoo streng geetiketteerde richtingen van het rationalisme, het impressionisme, het futurisme, het Corbusionisme, enz. Laten wij toch direct constateeren dat de architect van dit gebouw geen der, met zooveel altruisme en onverbleekbare inkt bewerkte paden van den modernen Nederlandschen architectonischen lusthof heeft bewandeld. Zoek affiniteiten met Berlage, ge vindt ze niet, zoek associaties met de Klerk en Kramer, ge doet het vruchteloos, zoek verband met Oud, ge begint er niet aan. Deze is te monumentaal, gene is te speelsch fantastisch, die is te klaar en te nuchter. Maar geeft het buitenland dan geen aanwijzingen? Is Europa niet een

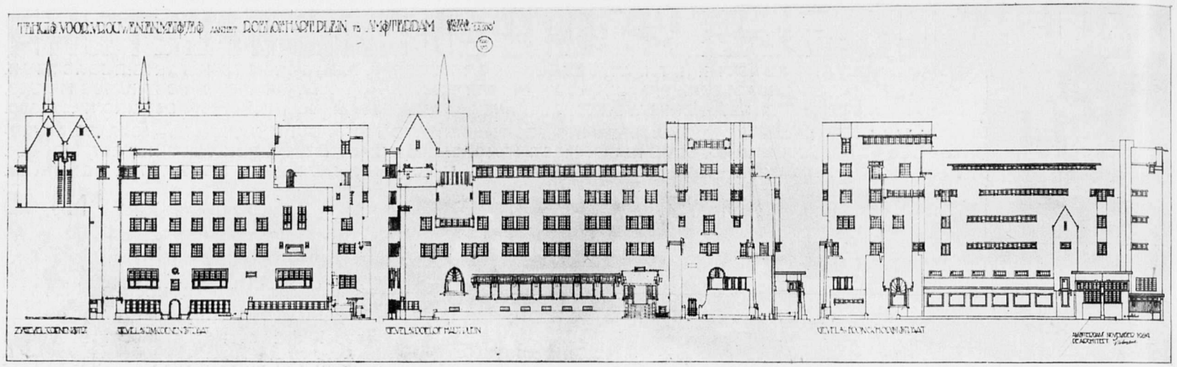

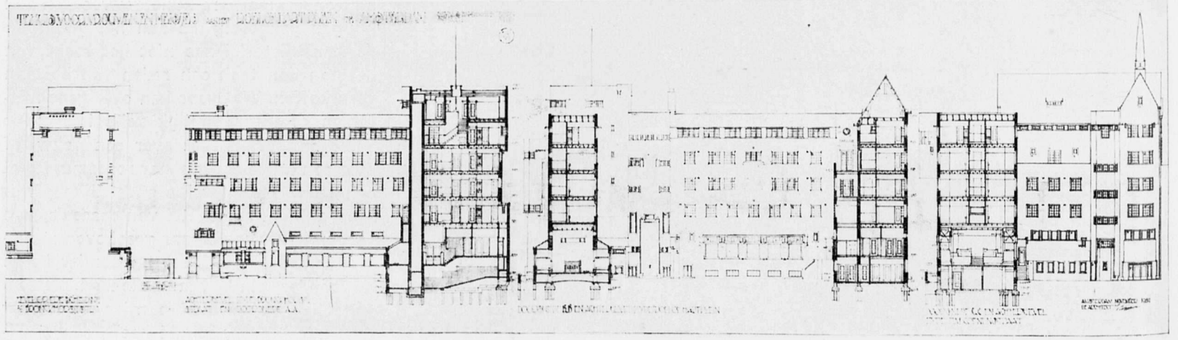

HUIZE „LYDIA" TE AMSTERDAM. ARCHITECT J. BOTERENBROOD.

klein gewest, waarin de stammen, bevreesd voor hun cultureelen ondergang, geestelijken steun zoeken bij elkaar, om een bolwerk te vormen tegen den machtigen drang van het morgenland.
Krachtig werkt niet alleen Dessau, waar een „objectieve basis" voor de kunst der naaste toekomst wordt gelegd, maar ook Högers Chile-Haus is een actief element, dat stralen uitzendt, en Poelzig's gewrochten toch ook, al liggen zijn stralen wellicht in het donkere spectrum. Bij de ultra's. Waarlijk, dit bouwwerk gnuift nu reeds de vorschers tegemoet, die straks, als onze tijd geschiedenis is, „nieuwste geschiedenis", hopeloos zullen snuffelen, om ten slotte uitkomst te vinden in een het wetenschappelijk publiek zoo voortreffelijk imponeerende dooddoener, die hypothese heet.
Die hypothese dan legt vast, dat dit gebouw waarlijk Hollandsch is. Dit staat vast, reeds nu. Als nieuw bouwwerk, geniet dit gebouw, reeds nu een groote mate van waardeering, zeg, populariteit, omdat het zoo echt, eerlijk Hollandsch is. Het publiek heeft over het algemeen een goed instinct om factoren van de eigen volksaard te onderscheiden, zonder dat het daarvan verklaringen kan geven. Dit is ook heel moeilijk. Men kan makkelijker de volksaard van andere nationaliteit omschrijven, dan de eigene. Ongetwijfeld is voor het Hollandsche uiterlijk de dakvorm van gewicht. Architect Boterenbrood heeft het massieve gesloten bouwwerk weten te eindigen met een zeer bewogen lijn tegen de lucht. De luchtlijn is zeer teekenend voor een bouwwerk. Ruskin onderscheidde Noordelijke en Zuidelijke bouwkunst naar gelang van de hellingshoek van het dakvlak.
Hij leefde vóór de invoering van het platte dak in de Noordelijke landen! Maar het platte dak heeft de architectuur een on-

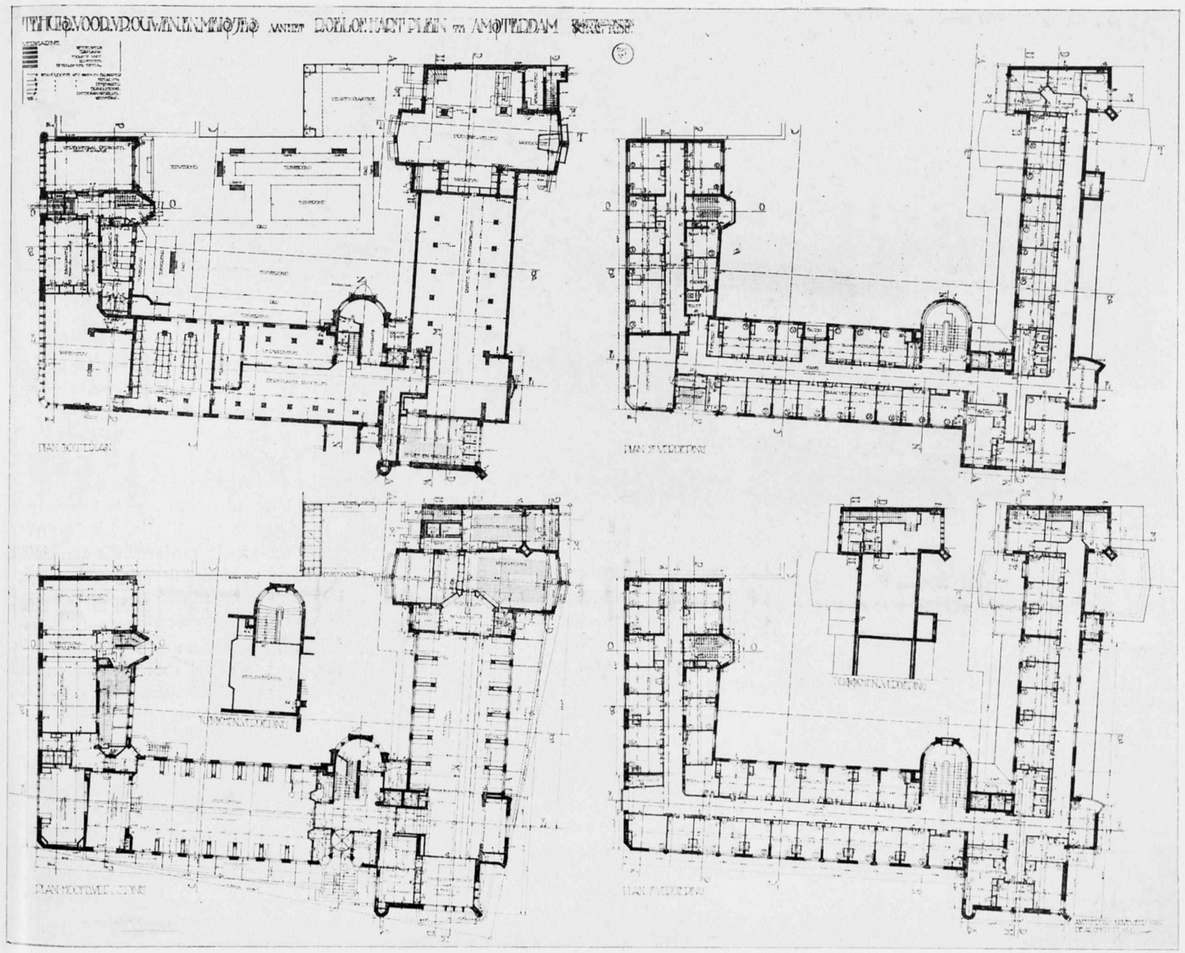

HUIZE „LYDIA" TE AMSTERDAM. ARCHITECT J. BOTERENBROOD.

derscheidingselement ontnomen ..... of er aan toegevoegd! Dit zal de tijd moeten uitmaken. De pogingen van de architecten om het platte dak een bevredigende oplossing te geven, in het kader van het typisch Hollandsche: de bewogen luchtlijn, geschieden doorgaans in de methode van een (geforceerde) hoog en laagbouw. De massiviteit van het geheel wordt daar vaak aan opgeofferd.
Dit is bij Huize Lydia niet het geval. Aan de projectieteekeningen van den gevel kan men zien hoe de romp van het bouwwerk geheel in takt is gebleven. Dat de afsluiting een combinatie is van een plat en een hellend dak lijkt ons niet zoo erg. Een dak is geen menschenhoofd, waarop inderdaad de combinaties van een gedeelte krullebos-

HUIZE „LYDIA". GEVEL AAN DE COENENSTRAAT. ARCHITECT J. BOTERENBROOD.

en een gedeelte glad-gepomadeerde haren, wat vreemdsoortig – hoewel ook misschien niet geheel onaesthetisch — zou staan.

Het Hollandsche element zit voorts ook in de fijne gemoedelijkheid der compositie. Dit is het kenmerk der goede Hollandsche bouwkunst, zelfs van het Paleis op den Dam. Dit duidt er wel op dat de Hollandsche architectuur meer Germaansch dan Latijnsch is.

Dit karakter zit ook in de architectuur der Hollandsche koppen, zooals wij die kennen uit de beste portretten van Jan Veth en van Toorop. Het gemoedelijke is door de fijnheid opgevoerd tot een hoogere rang, tot iets warm menschelijks.

Bovendien heeft de geheele Hollandsche architectuur, een voorkeur verrassingen te brengen, iets te laten zien dat men niet verwacht. Daarin schuilt een niet-klassiek element. De klassieke kunst is niet verrassend, kan ook niet verrassend zijn, de strenge orde liet dat niet toe. De Hollandsche bouwkunst, die van de Gothiek dateert, is altijd wat Gothisch gebleven. Huize-Lydia zit vol verrassingen. Hier een ijle steunpuntenreeks, die zwaar moet zijn,daar te midden van rechte geledingen, een rond gebogen lijntje, ginds onverwacht een torentje,verder plots een dakje. Dit is geen persoonlijke liefhebberij van dezen architect, maar het is een algemeene neiging. Persoonlijk is misschien de neiging, om het aanbrengen van zulke details, tot een soort sport te maken.

De hypothese — bovengenoemd — zal voorts constateeren dat dit bouwwerk, of liever de manier van bouwen van zijn architect, verwantschap vertoont met die van Ostberg in zijn Stockholm's Raadhuis. Met het constateeren van deze verwantschap wordt men intusschen niet veel wijzer, want ook Ostberg is de begaanbare paden een beetje te buiten gegaan. Met deze verwantschap bedoelen wij het volgende: Ostberg's Raadhuis is een schepping, die haar ontstaan niet heeft te danken aan een bepaalde visie, die, vastgelegd in een concreet ontwerp, streng en „zakelijk" werd uitgevoerd, gematerialiseerd.

Ostberg heeft zijn ontwerp meer als een „Leitmotief" gebruikt om verschillende — latere — gedachten te ontwikkelen en uit te werken. Hij is daarmede waarschijnlijk soms wel eens van den goeden weg afgedwaald, soms ook wel van den slechten op den goeden weg gekomen. Zijn bouwwerk werd een troetelkindje, dat steeds warmer en inniger gekoesterd werd. Het was tijdens de vrij lange periode, onderhevig aan de veranderende gevoelens van den architect, die hij niet schroomde door te voeren in een ontwerp, dat geheel anders van opzet was. Vergelijk hierbij de werkmethode van Olbrich, bij wiens dood, men alle werkteekeningen van Tietz gereed vond liggen. Of onze De Bazel, die een „ontwerp" met zulk een groote verantwoording uitvoerde. Ontwerp en uitvoering waren bij hen één. Bij Ostberg's Raadhuis waren ontwerp en uitvoering zoo goed en kwaad als 't ging, één. Er worden romans geschreven, die in opzet een gelukkig einde nemend, ten slotte met een ongelukkigen afloop door den auteur de wereld worden ingestuurd. Toch kan zulk een roman een gaaf kunstwerk zijn. Zoo is het ook met bouwwerken, wier uitvoering nog een nieuw proces, na het ontwerp-proces, meemaakt. De uitvoering is niet meer de 20-malige vergrooting van de werkteekeningen 1 à 20, maar het wordt een zelfstandige arbeid. Er komt een persoonlijk element in het werk, de architect raakt met zijn handen de materie!

Dit nu is bij den bouw van Huize Lydia zeer sterk het geval geweest, en dat heeft het waarschijnlijk gemaakt dat dit bouwwerk in al zijn deelen, zoo levendig, zoo kleurrijk, zoo bezield is. Dit wil niet zeggen dat dit gebouw vlekkeloos, volmaakt is, dat het geen gebreken zou vertoonen. Maar hier hebben wij te midden van zooveel architectuur, die geboren is uit leuzen en phrasen, ontsproten is aan het intellect, die even belangwekkend is als leelijk, en even koud als hard, een brok bouwkunst, dat getuigt van gevoel, dat mooi is, zelfs daar waar het niet „belangrijk" is, en dat warm is en vol gloed.

Natuurlijk weten wij allen dat in dit werk de problemen die de moderne tijd aan de

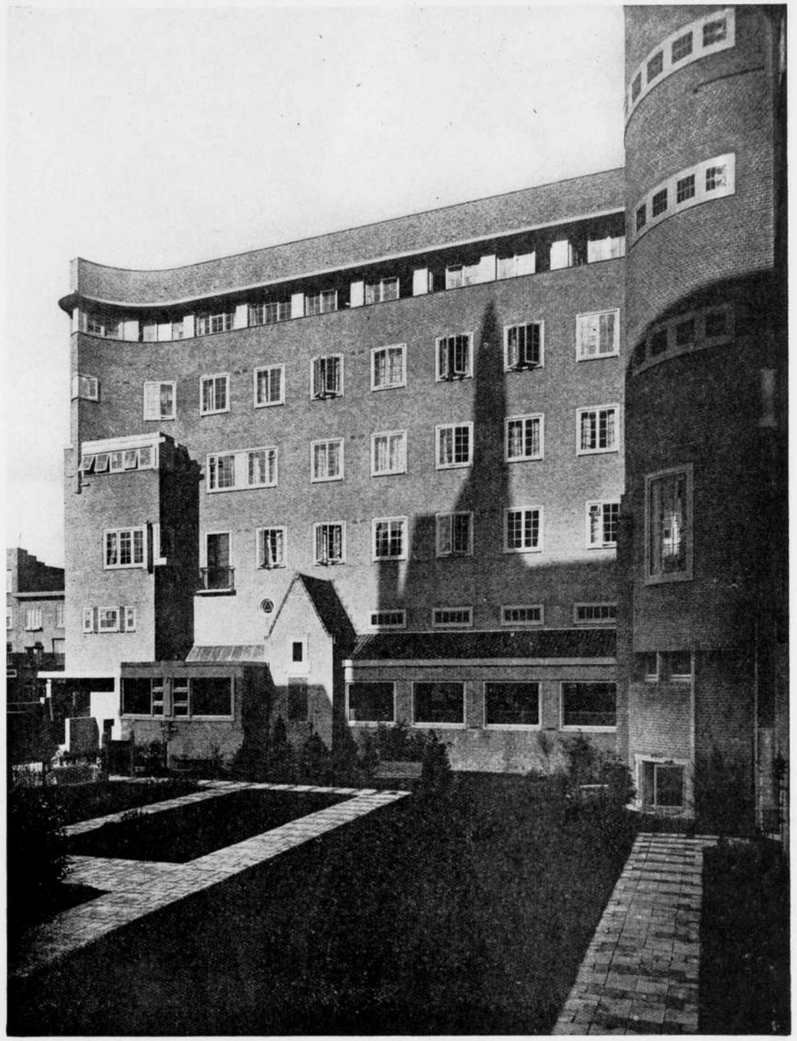

HUIZE „LYDIA". BINNENPLAATS MET TORENTJE. ARCHITECT J. BOTERENBROOD.

bouwkunst stelt, onaangeroerd zijn gelaten. We weten allen dat dit bouwwerk, te midden der woedende baren, rustig staat, maar veilig op de rots. We hoeven niet te verhelen, dat de moderne bouwkunst verder grijpen wil en in haar beste uitingen

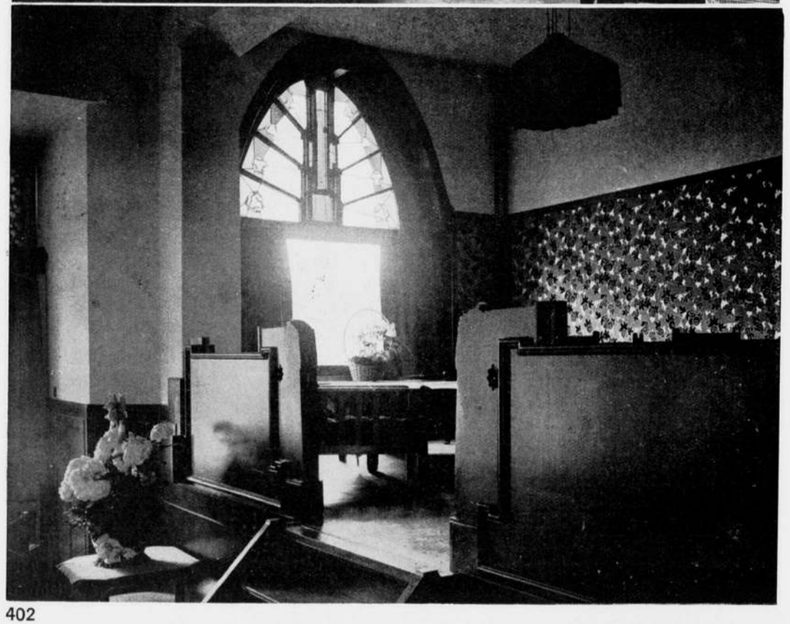

verder grijpt. Maar als wij, op deze enkele uitzonderingen na, van al die pogingen het schamele resultaat zien in wat grijs grauwe wanden en meters en meters spiegelglas, dan grijpt de geestelijke leegte, koude en armoede ons zóó aan, dat we naar warmte hunkeren.
Gelukkig dan dat wij die nog in onze hedendaagsche kunst èrgens kunnen vinden!

Dit gebouw, dat de bestemming heeft R.K. meisjes en dames tijdelijk huisvesting te geven, d.i. slaapgelegenheid in aparte vertrekjes en verblijf en eetgelegenheid in gemeenschappelijke zalen, is ook inwendig van dezelfde geest doortrokken die er van buiten afstraalt. Het is er vroolijk en licht, er hangt een fijne rustige stemming, men struikelt er niet over gevaarlijke „Gestaltungs" buitenissigheden.
Het geheim van de bekoring van dit geheele bouwwerk schuilt in het sterk persoonlijk karakter, dat in en achter alle onderdeelen zit, maar nergens naar voren treedt. Nergens ziet men opvallende details, naamkaartjes van den kunstenaar. Dit gebouw, dat een ontelbaar aantal verschillende bouwelementen en motieven bevat, is geen uitstalkast van evenzooveel bijzonderheden. Het bijzondere ligt in het simpele en het gewone, dat ook persoonlijk kan zijn!
Ten slotte dit. Als na jaren de geschiedvorscher een vergeeld exemplaar van dit nummer van de stoffige zolder eener bibliotheek mocht halen, laat hij dan, dit lezende, in zijn hypothese omtrent de geestelijke gesteldheid van dit gebouw, tevens vastleggen, dat in den jare 1927 een plein-dominant niet zijn waarde ontleende aan zijn omvangrijkheid, brute kracht en donderend geweld, maar aan zijn stille ingetogenheid, zijn fijne smaak en nederige eenvoud. Dat kan de architecten van dàn wellicht de ergerlijke vergissingen besparen, als waar wij nù soms nog aan blootstaan.

HUIZE „LYDIA". CONVERSATIEZAAL EN PODIUM. ARCHITECT J. BOTERENBROOD.

EERE-LIDMAATSCHAPPEN BUND DEUTSCHER ARCHITEKTEN.

De Bund Deutscher Architekten heeft in zijn bijeenkomst te Hamburg op 7 September de architecten Dr. H. P. Berlage, Ir. Jos. Th. J. Cuypers, W. M. Dudok, Prof. Dr. Ir. D. F. Slothouwer en Jan Wils benoemd tot Ausserordentlichen Mitgliedern des Bundes Deutscher Architekten.

HET BOUWVEILIGHEIDSCONGRES, te Amsterdam op 18 en 19 November 1927.
De Algemeen Secretaris van het Bouwveiligheidscongres, dat georganiseerd is door het Bestuur van het Veiligheidsmuseum, deelt ons mede, dat de officieele Programma's spoedig aan hen, die zich als lid van dit Congres opgaven, zullen worden gezonden.
De lijst van sprekers bevat de volgende namen:
C. J. Ph. Zaalberg, Directeur-Generaal van den Arbeid, over: „Veiligheidswetgeving voor het Bouwbedrijf".
Ir. J. P. Josephus Jitta, Ingenieur bij den Rijkswaterstaat, over: „Het bouwen van de schutsluis te IJmuiden".
A. Lodder Nzn., technisch ambtenaar bij de Arbeidsinspectie, over: „De veiligheid op het bouwwerk".
Prof. Ir. R. L. A. Schoemaker, Hoogleeraar aan de Technische Hoogeschool te Delft, over: „Arbeids- en vermoeidheidsbesparende werkwijzen in het bouwbedrijf".
J. N. Hendrix, Voorzitter van de Onderlinge Risico-Vereeniging voor het Aannemersbedrijf, over: „De werkgever, de werknemer en de veiligheid op het bouwwerk".
E. Sinoo, Secr. van den Alg. Nederlandschen Bouwarbeidersbond, over: „De werkgever, de werknemer en de veiligheid op het bouwwerk".
J. A. Kasberg, technisch ambtenaar bij de Arbeidsinspectie, over: „Electrische in-

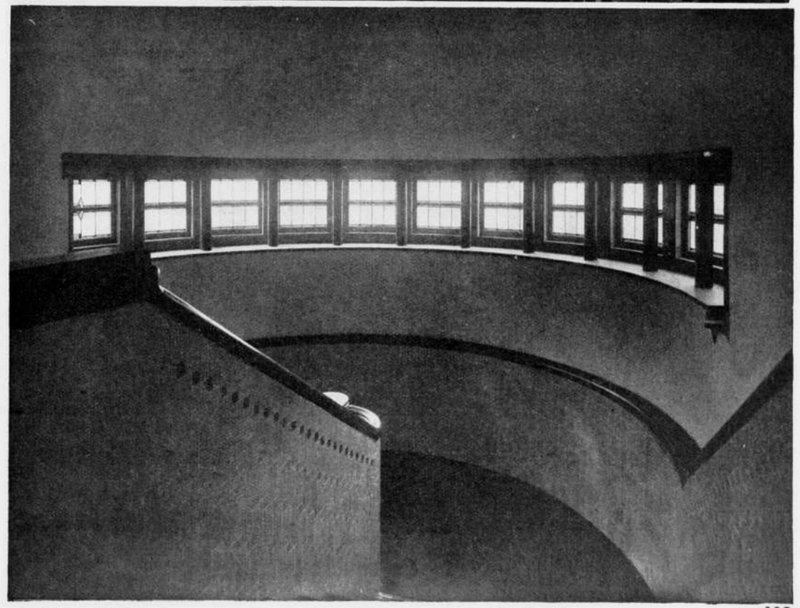

HUIZE „LYDIA". EETZAAL EN TRAPPENHUIS. ARCHITECT J. BOTERENBROOD.

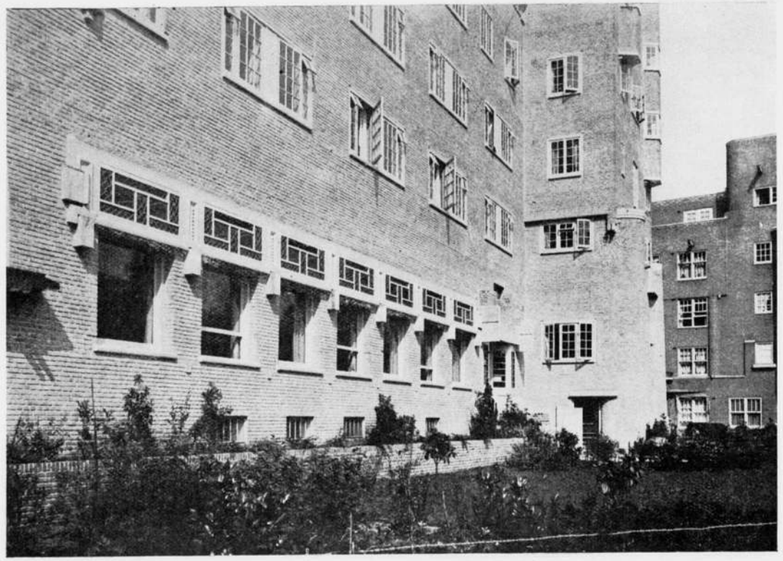

HUIZE „LYDIA". FRAGMENT VAN DEN GEVEL AAN HET ROELOFHARTPLEIN. ARCHITECT J. BOTERENBROOD.

stallaties op bouwwerken in verband met het gevaar van den electrischen stroom". P. M. Lijdsman, Directeur der Middelbaar Technische School te Utrecht, over: „Het onderwijs in de veiligheid en de gevaren van het bouwbedrijf".
De Burgemeester van Amsterdam heeft zich bereid verklaard het Congres te openen.
De namen der sprekers, zoowel als de onderwerpen die hier ter sprake worden gebracht, geven waarborg, dat dit Congres aan de veiligheid in het bouwbedrijf ten goede zal komen.
Inteekenbiljetten of nadere inlichtingen worden door den Secretaris, adres Veiligheidsmuseum, Hobbemastraat 22, Amsterdam (telef. 22060) gaarne verstrekt.

TENTOONSTELLINGEN.

AMSTERDAM. Frans Buffa & Zonen, Tentoonstelling van schilderijen door Fransche Meesters, Boudin, Bonvin, Corot, Carrière, Daubigny, Degas, Delacroix, Diaz, Dupré, Fantin Latour, Géricault, Harpignies, Jacque, Jongkind, Michel, Mettling, Monticelli, Claude Monet, Pissaro, van Dongen, Vollon, Ziem, geopend tot 15 November.
Firma J. S. Fetter & Co., tentoonstelling van schilderijen en aquarellen van Mariette Lydis, geopend tot 19 November.

Stedelijke Museum. De Club van gediplomeerden Hooger Bouwkunst Onderwijs heeft besloten tot het houden van een tentoonstelling van uitgevoerde en studiewerken der laatste jaren. Het doel der vereeniging is o.a. door het houden van tentoonstellingen en lezingen de practische resultaten van het verworven diploma in den uitgebreidsten zin meer bekendheid te geven.
Voor deze tentoonstelling heeft men de beschikking verkregen over eenige benedenzalen van het Stedelijk Museum te Amsterdam. Zij zal aldaar worden gehouden van 5 tot 20 dezer.
De heeren Dr. H. P. Berlage, W. Kromhout, C. W. H. Baard, Prof. Roland Holst, Ir. A. R. Hulshoff, Jan de Meijer en Mr. H. K. Westendorp hebben zich bereid verklaard, zitting te nemen in het eerecomité.

's-GRAVENHAGE. Kunsthandel Sala, Noordeinde 27a, tentoonstelling van portretten door Mevr. M. Payne Best, geopend tot 19 November.
Kunsthandel Kleykamp, Kleine Salons, tentoonstelling van grafisch werk, teekeningen en schilderijen door J. M. Graadt van Roggen, geopend tot 20 November.
Id. tentoonstelling van schilderijen door Johan de Vries, geopend tot 20 November.

LEIDEN. Oostenrijksche tentoonstelling in de Lakenhal, gedurende de maand November. Aan deze tentoonstelling zal een afdeeling Oostenrijksche architectuur worden toegevoegd. 150 foto's en teekeningen van het werk van 21 Architecten.

WASSENAAR. Tentoonstelling van werken van S. Jessurun de Mesquita (aquarellen, teekeningen, graphische werken) in de kunstzaal „de Rietvink" te Wassenaar, halte Stoeplaan, bij de Kievit (H.T.M.), geopend tot 6 November.

RIJKSACADEMIE VAN BEELDENDE KUNSTEN.
De wedstrijd in de schoone bouwkunst (prix de Rome) zal op 28 November beginnen. De jury is als volgt samengesteld: Prof. R. N. Roland Holst, voorzitter; Prof. W. A. E. van der Pluym, secretaris; Prof. Ir. G. J. Granpré Molière, Ir. A. R. Hulshoff, W. Kromhout, Ir. J. Limburg, J. F. Staal, en (voor den proefkamp) W. J. M. van de Wijnpersse.
De aanmelding bij den hoogleeraar-directeur der Academie is opengesteld tot 1 November.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD EN ARCHITECTURA
COMMISSIE VAN REDACTIE: H. TH. WIJDEVELD VOORZITTER, J. P. MIERAS SECRETARIS-REDACTEUR. H. C. VERKRUYSEN REDACTEUR. C. J. BLAAUW, WIEGER BRUIN, ... , C. B. POSTHUMUS MEYJES, Ir. A. J. VAN DER STEUR. RED.-ADRES WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM, TEL. No. 36736 POSTGIRO No. 122568.
ABONNEMENTSPRIJZEN BIJ VOORUITBETALING VOOR NEDERLAND f10.—, BUITENLAND f15.— 'S JAARS. ADVERTENTIEN 1—6 REGELS f2.50, ELKE REGEL MEER f0.40. BIJ CONTRACT BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN.
UITGEVERS EN BUREAUX VOOR ADMINISTRATIE MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5, DEN HAAG.
12 NOVEMBER 1927. No 46

KRONIEK VAN DE WEEK DOOR J. P. M.

Hofplein en Nieuwe Centrale te Rotterdam. Dienst van Stadsontwikkeling te Amsterdam. Station te Leiden. Westminster Abdy.
Het berichtje, opgenomen in No. 44, over het besluit van B. en W. van Rotterdam met betrekking tot het Hofpleinvraagstuk, zal bij velen een gevoel van bevreemding hebben opgewekt. Het vereenvoudigd Hofpleinplan Berlage-de Roode is, gelijk het eerste Berlage-Burgdorffer, niet aannemelijk verklaard, ook door den Stadsarchitect en den adjunct-directeur van Gemeentewerken. Deze hebben toen den wensch uitgesproken zelf een plan te maken, waarbij zij volkomen vrijheid zouden hebben de Delftsche Poort ter plaatse al dan niet te behouden. Indien het persbericht de gang van zaken goed heeft weergegeven, beteekent dit dat de nieuwe ontwerpers de Delftsche Poort niet ter plaatse wenschen te behouden, daartoe althans geen uiterste pogingen zullen doen. Officieel drukt men dat uit door den wensch uit te spreken, volkomen vrijheid te hebben om, enz. enz. Uit de twee plannen van Dr. Berlage weten wij dat het behoud van de Delftsche Poort groote moeilijkheden met zich brengt. Berlage's 1e Hofpleinplan werd ietwat uitzonderlijk, door de Delftsche Poort, die hij alleen uit piëteit heeft willen behouden. Hij heeft daarmede de bevolking van Rotterdam, die gehecht is aan 't monument, een dienst willen bewijzen. Het is niet aan te nemen dat Dr. Berlage uit een andere overweging op het behoud van de Poort stond. Nu blijken echter B. en W. geen bezwaar meer te hebben tegen een eventueele afbraak of verplaatsing van de Poort, want ze geven een opdracht aan ontwerpers, die deze mogelijkheid vóóruit bedingen. Maar dan was het een moreele plicht geweest, waarvan B. en W. zich tegenover Dr. Berlage, die zich zooveel jaren intensief met het Hofplein heeft bezig gehouden, gemakkelijk hadden kunnen kwijten, om Dr. Berlage te verzoeken al was 't maar in schets, hun een plan te maken van het Hofplein zonder de Delftsche Poort, of met een verplaatste Delftsche Poort. Dit had op zijn hoogst een nieuwe vertraging in de oplossing gebracht van misschien eenige maanden en Rotterdam wellicht een uitstekend ontwerp voor het plein bezorgd! Het is jammer dat het Gemeentebestuur dit blijkbaar heeft vergeten toen de Directie van Gemeentewerken den wensch uitsprak, waarvan hun hart blijkbaar heel vol moet zijn geweest.
Voor den historieschrijver is het weggelegd eens uit te zoeken hoe het niet precies met de beide Berlage-plannen voor het Hofplein is toegegaan, en waarom beide tenslotte niet aannemelijk waren.
De dan inmiddels verschenen studies over de mentale gesteldheid van de stadsbesturen onzer groote steden in het begin der 20e eeuw zullen goede bronnen worden voor dien toekomstigen geschiedschrijver.
En dan lezen we in het voornaamste nieuws van „de Telegraaf" dat Rotterdam een electrische centrale gaat bouwen voor 16 millioen! Een volkenbondspaleis voor stroom!
In Amsterdam staat een afzonderlijke afdeeling van P. W., een nieuwe Dienst van Stadsontwikkeling, op stapel. Of dit schip ooit heelhuids de helling af zal loopen, staat te bezien, want er schijnt nogal ernstige oppositie te zijn tegen dezen dienst, als afdeeling van P. W. De voorkeur schijnt uit te gaan naar een afzonderlijken Dienst voor Stadsontwikkeling. Binnenkort wordt deze zaak afgewikkeld. Aan het Station te Leiden zullen eenige verbouwingen worden uitgevoerd. Er zullen eenige nieuwe bureaux worden bijgebouwd. Wie onze overzichtsfoto van het Stationsplein te Leiden in ons Leidsche nummer bekijkt, zal tot de conclusie komen dat het inderdaad nog mogelijk is daar eenige bouwsels neer te zetten.
De Westminster Abdy moet worden verbouwd, want er kan geen doode meer in. Het plan is een kloostergang te bouwen rond de Kerkeraadskamers en evenwijdig loopend aan de kapel van Hendrik IV. Aan dit eerwaardige monument te gaan veranderen, is waarlijk geen peuleschilletje. Het plan kost 1½ millioen. Een goedkooper plan à 7 ton, betreft het bouwen van een zijbeuk aan de Noordzijde, dus van buiten zichtbaar! Een interessant vraagstuk voor den architect. Zullen de bezitters van de Pugin-medaille er ook zoo over denken?

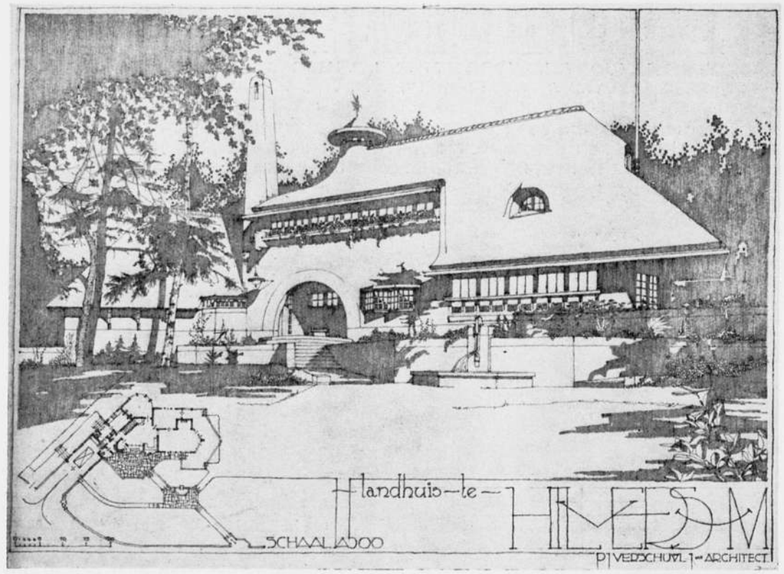

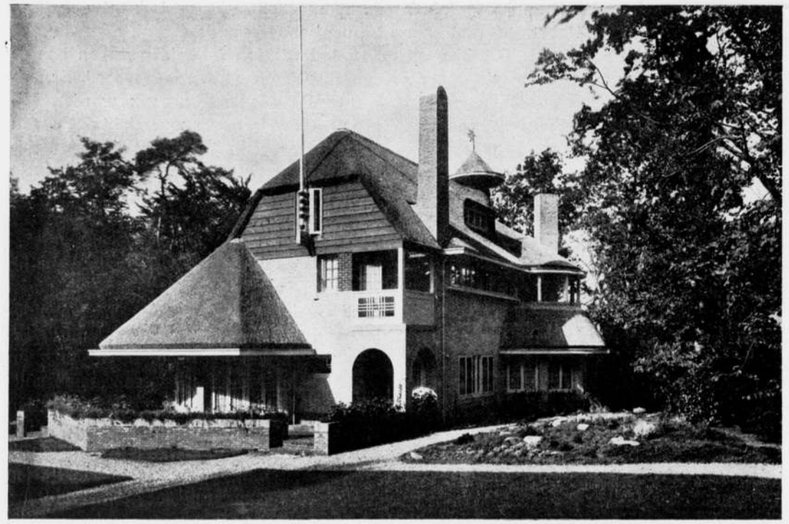

LANDHUIS TE HILVERSUM. ARCHITECT P. J. VERSCHUYL.

DE TENTOONSTELLING VAN WERKEN VAN GEDIPLOMEERDE ARCHITECTEN H. B. O. TE AMSTERDAM. *)

DOOR C. B. POSTHUMUS MEYJES.

De club van gediplomeerde architecten van het Instituut voor Hooger Bouwkunst Onderricht te Amsterdam, dus van hen die dientengevolge de initialen H. B. O. achter hun naam voeren, heeft besloten een tentoonstelling te houden van het werk harer leden. Dank zij de bereidwilligheid van den heer Baard, directeur van het Stedelijk Museum, kon men beschikken over een vijftal zalen in dat gebouw; zoodat deze architecten in de gelegenheid zijn te toonen in welke mate de vruchten van het Hooger Bouwkunst Onderwijs te Amsterdam, in uitgevoerd werk van recenten datum, tot rijpheid zijn gekomen. Indien men zich uit vrije beweging naar een tentoonstelling begeeft, en vooral naar een op bouwkundig gebied, dan zijn de verwachtingen altijd min of meer gespannen door het verlangen, naar hetgeen daar te aanschouwen zal zijn; doch indien men zich derwaarts begeeft, als gevolg van een voorafgaande toezegging om van een zoodanige tentoonstelling een kort verslag te zullen uitbrengen, dan groeit dat verlangen uit, tot een soort nieuwsgierigheid, waaraan het gevaar van eenige subjectiviteit in de beoordeeling immer inhaerent is.

Nu heeft iedere tentoonstelling, uit den aard van haar wezen, hare bezwaren, omdat hetgeen wordt uitgestald, tot op zekere hoogte buiten het verband van zijn eigenlijke bestemming daar aanwezig is. Dit geldt in sterke mate voor tentoonstellingen op bouwkundig gebied, zooals de onderhavige, waar in hoofdzaak teekeningen en enkele foto's datgene moeten weergeven, wat deel uitmaakt van de werkelijkheid i.c. de drie-dimensioneele bouwkunstuitingen. Dit bezwaar zal wel nooit te vermijden zijn, al vormen eenige op schaal vervaardigde maquette's een benaderenden overgang tot de werkelijkheid.

Wat wij daarnaast, in eerste instantie op dergelijke tentoonstellingen te zien krijgen en op deze in het bizonder, zijn de uitingen van teeken-vaardigheid; ja veelal zelfs van teekentalent, waaraan een zekere virtuositeit niet te ontzeggen valt. Nu bestaat het gevaar, dat dit teekentalent, waarvan deze tentoonstelling de onmiskenbare bewijzen geeft, zooals in de vlotte aquarel van een hefbrug te Kopenhagen, waarbij de namen F. W. Dekker, N. Ch. Dekker en Ir. A. G. F. Smit waren aangegeven; in de piquante schets van den heer P. Brouwer inzake de prijsvraag voor villabouw te Baarn, zoomede in de knappe inktteekening van den heer J. van Laren voor een winkelhuis van de fa. Greeve te Hilversum; dat dit teekentalent op hooger peil staat, dan de intrensieke waarde van het voorgestelde object. Men moet echter respect hebben voor de liefde en toewijding waarmede de op deze tentoonstelling aanwezige teekeningen, in het algemeen genomen, zijn behandeld, terwijl die veelal getuigen van harden en volhoudenden arbeid, zooals b.v. de fabuleus groote teekeningen van den heer van Laren, inzake zijn project voor een volkenbondspaleis te Genève.

Waar de leden dezer H. B. O.-club zich in de hoeveelheid van het ingezondene niet onbetuigd hebben gelaten, en daarmede vijf zalen goed voorzien zijn, is het niet wel doenlijk, om alles te beschrijven. Wij bepalen ons daarom tot eenige grepen uit het tentoongestelde; waarbij in het bizonder dat werk, onwillekeurig, onze aandacht trok, dat, ook afgezien van de wijze van wedergave, in teekening, aquarel of foto, dat ééne ondefinieerbare „iets" in zich droeg, dat wars van de zucht tot gewildheden of in het werk ingevlochten stille propaganda voor het eigen Ik, zich dienend stelt in de blijheid van te mogen geven van het beste wat in ons is. En als wij aldus speurend rondzien, dan komt er even een gevoel van teleurstelling over ons; en is er veel, dat in eerste oogopslag door een zekere bravour in de behandeling trekt, doch waarvan bij nadere beschouwing het streven naar moderniteit een gebrek aan fijn gevoel en gedegen smaak, niet vermag te verbergen. In dit verband komt het ons voor, dat deze tentoonstelling even het gevaar aantoont van een te veel op effect-bejag berekende architectuur, die in de onuitputtelijke bron van nieuwe vormgeving in vaak ondergeschikte details bevrediging zoekt, waaronder de gaafheid van het eigenlijke ontwerp veelal te lijden heeft.

*) Deze tentoonstelling blijft geopend tot en met Zondag 20 Nov. a.s.

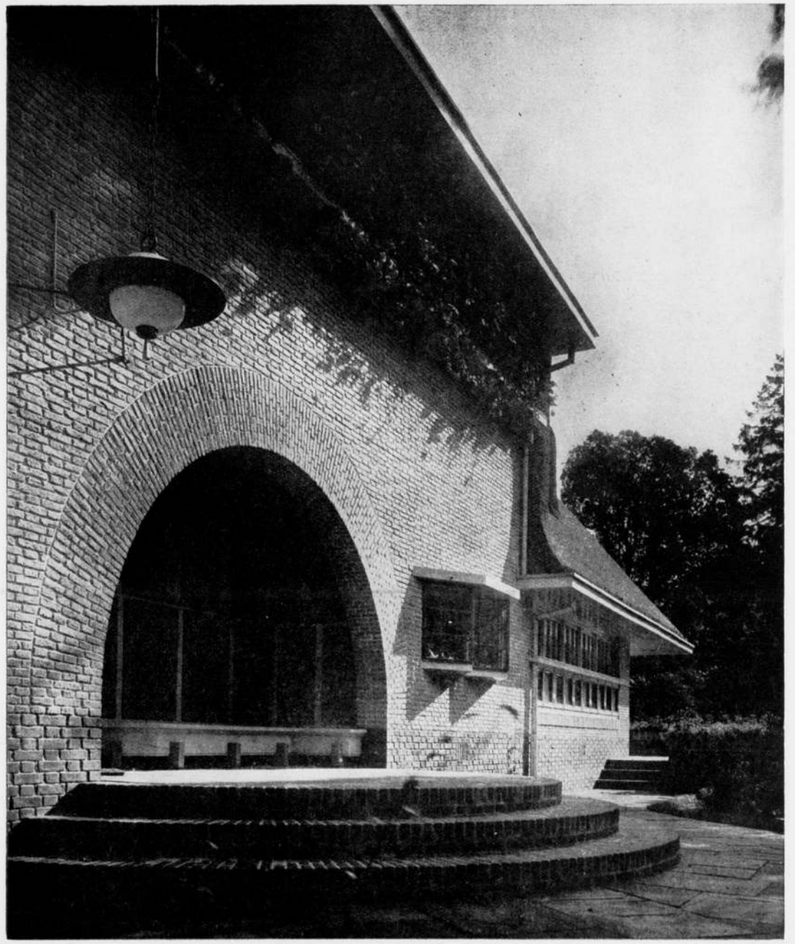

DETAIL VAN HET LANDHUIS TE HILVERSUM. ARCHITECT P. J. VERSCHUYL.

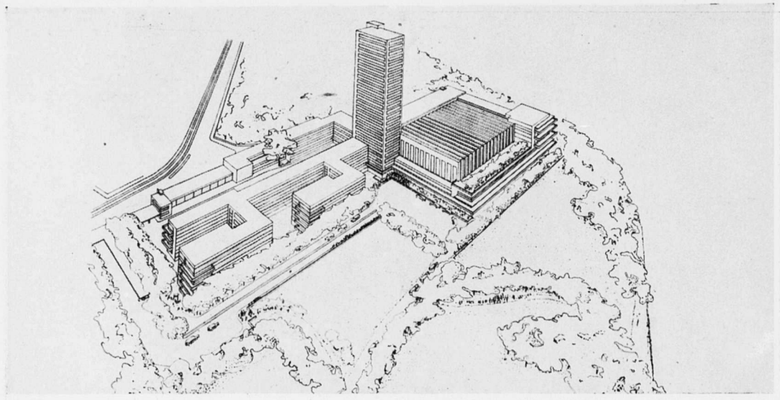

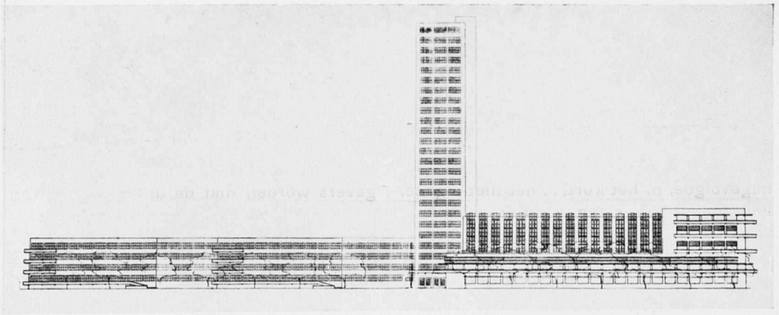

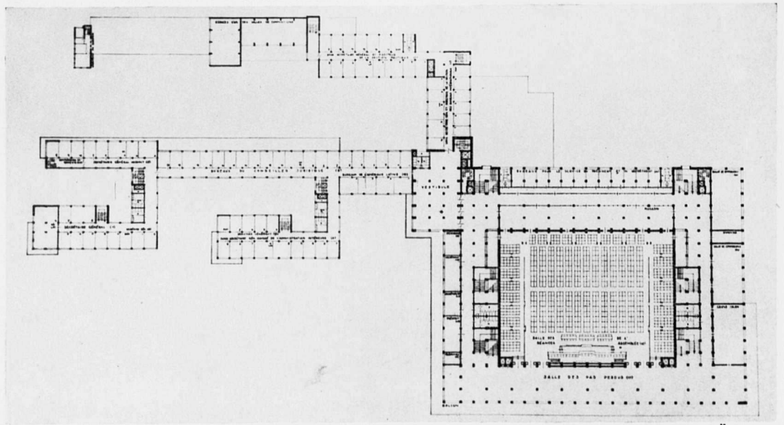

408 ONTW. VAN HET VOLKENBONDSPALEIS TE GENÈVE. ARCH. HANNIBAL NAEF TE ZÜRICH.

Dick Greiner siert den ingang met een maquette en teekening voor een klokketoren in het betondorp, waaruit een duidelijk begrip en zuivere aanvaarding van den aard van dit vlakke en strakke materiaal goed tot uiting komen. Hoeveel inniger stemt echter zijn uitnemend gebouw voor de zeilvereeniging te Aalsmeer, dat zich zoo stil vereenigt, met het fijne sentiment, van ons wijde en wazige polderlandschap.

Als waardige tegenhanger hiervan toont Boeyinga hoe met eenvoudige middelen een dorps-kerkje is te maken, dat zonder zich op te dringen, zoo dood-simpel en vanzelfsprekend met het mooie duinlandschap te Bergen is samengegroeid, en waarvan toch zulk een stille bekoring uitgaat, gelijk wij die ondergaan, van de mooie oude dorpskerkjes in Friesland, Groningen en elders. Een paar geestige teekeningetjes van kleine landhuizen in crayon opgewerkt, bewijzen dat vooral voor een dergelijk object, zulk een wedergave niet van onwaarde zal zijn bij de beoordeeling door den opdrachtgever.

G. A. Roobol toont zich met zijn in felle kleuren opgewerkte perspectieven minder ingetogen en zijn werk doet een zeker recalcitrant en onstuimig streven vermoeden. Naast een foto van Maison Bordelaise, dat zoo sterk in de Leidsche straat domineert, achten wij hem gelukkiger in zijn ontwerp voor een blok woonhuizen aan het Hekelveld.

In een klein hoekje hangt een kleine foto van een hoekwinkelpand, met woonhuizen aan den Ringdijk, hoek Willem Beukelstraat, van de hand van den heer J. C. Teunissen Hzn. Hoewel een geringe stugheid in het geheel niet te ontkennen valt, is het o.i. te betreuren dat dit gave en ingetogen werk, zulk een ondergeschikte plaats is toebedeeld. De kleinheid van de foto's en de bescheidenheid van de plaats waar deze hangt is omgekeerd evenredig aan de eenvoudige en sobere oplossing die aan dit werk charme geeft.

Van den heer N. C. Dekker zijn verschei-

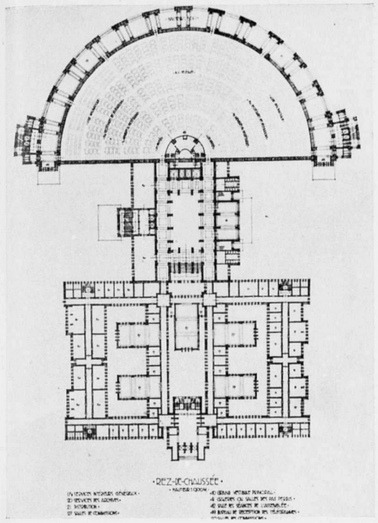

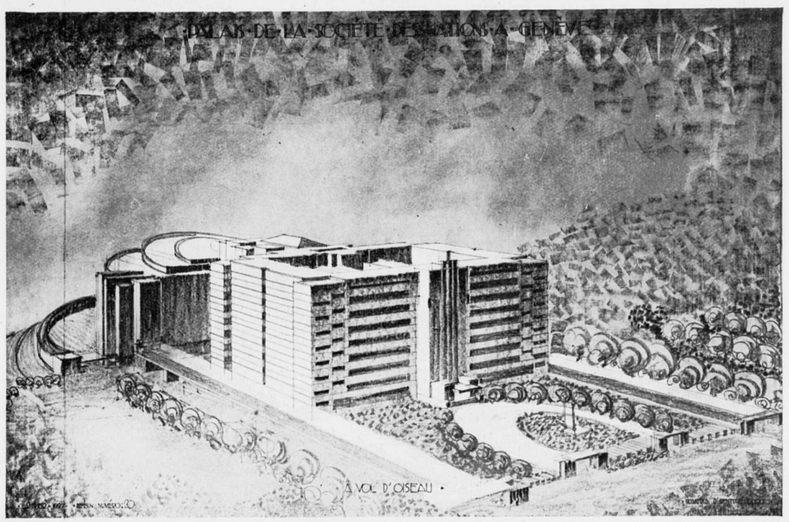

ONTWERP VOOR EEN PALEIS VAN DEN VOLKENBOND. ARCH. DE HEER CORNELIS v. GELDER TE HAARLEM EN PAULUS POLET TE AMSTERDAM.

dene litho's naar potloodschetsen aanwezig van klokketorens en oude intieme kijkjes in en om kerken in ons land en in het Vlamenland; daaraast een knap ontwerp voor negen woningen aan de Maasstraat en Biesboschstraat, waarvan de rustige en harmonische raamgroepeering aangenaam aandoen.

Eindigen wij deze beschouwing, door te wijzen op het werk van den heer Ferd. B. Jantzen, die ook het aardige affiche voor deze tentoonstelling ontwierp, en wiens wijkgebouw voor de Ned. Herv. Gemeente aan den Admiraal de Ruyterweg en zijn ontwerp voor een plat-afgedekt kerkgebouw te Sloterdijk, zeker mede tot het beste gerekend kunnen worden, van hetgeen ter tentoonstelling aanwezig is.

Amsterdam, November 1927.

OVER JONGE ARCHITECTEN.

DOOR A. J. v. D. S.

Wie als jong architect zijn werk begint, is tè vol van het vele aangeleerde, aangeprate, door aanschouwing in naaste en verdere omgeving bewust of onbewust nagevolgde, in het kort... het niet-eigene, dan dat hij het vermogen bezit, door deze veelheid heen de essentie van zijn vak te grijpen. Studie in architectuur heeft als vanzelf een zekere overspanning van het nog min of meer embryonale scheppend vermogen tot gevolg. De studie van het groot ontwerp, dat in negen van de tien gevallen — als object gezien — ver boven de krachten van den jongen ontwerper ligt, maar waarvan hij vaak de essentieele moeilijkheden zwakker voelt, naarmate zijn virtuositeit op de teekenplank sterker is ontwikkeld, moet dan ook gezien worden als een introductie tot het verstaan van de techniek van het ontwerpen, van het materiaal, waaruit dit zich in wezen opbouwt, maar nooit mag eenig ontwerp uit studietijd getoetst worden op zijn absolute volkomenheid als plan op zichzelf.

En zoo komt de jonge architect in het leven te staan met een groote bagage van niet-eigene vormvoorstellingen. Het is nu eenmaal niet anders: zijn eerste opdrachtgevers worden met de uiting van die onvoldragen voorstellingen opgescheept, en dit verklaart — naast angst voor onervarenheid in technisch opzicht — veel van den schroom van onze opdrachtgevers om in zee te gaan met een jong architect. Elk jong architect moge zijn eerste opdrachtgevers in eere houden! Zij waagden zich, willens en wetens, aan een sprong in het duister.

Het is voor een jonge kracht, die in zijn eerste ontwikkeling verkeert, moeilijk om zelf te bepalen, in hoeverre datgene, wat hij als nieuw verworven — en ditmaal eigen — bezit, dierbaar koestert, werkelijk en ten volle eigen is. De op hem aanstormende invloeden zijn en blijven machtig. Maar er is nu tegenover deze invloeden het belangrijkste tegenwicht van het uitvoerende werk. Sterker drukt het bewustzijn van verantwoordelijkheid voor de eigen uiting, wanneer deze uiting straks publiek eigendom is. In dat verantwoordelijkheidsbesef ligt een dieper

UIT „DIE KORALLE". POESIE DER TECHNIK. FOTO VAN E. O. HOPPÉ.

stimulans voor persoonlijkheidsontwikkeling dan in het uitvieren van fantasieën, die de realiteit niet tot bodem hebben.
Niet alleen in materieelen zin, zeker evenzeer in geestelijk opzicht, behoeft de jonge architect uitvoerend werk.

JAPAN EN DE BOUWKUNST.

De Internationale Architectenbond in Japan heeft het volgende manifest opgesteld:
I. Wij willen op den grondslag van het menschelijk leven de ontwikkeling der bouwkunst nauwkeurig onderzoeken.
II. Wij willen den stijl bouwen, welke uit de ontwikkeling van het menschelijk leven voortvloeit.
III. Wij willen met het oog op de oplossing van de bouwkundige vraagstukken in Japan met gelijkgezinde architecten in alle landen tot het gemeenschappelijk doel samenwerken.
Het programma luidt als volgt:
I. Bij den opbouw van den stijl moet men noch de traditioneele vormen nabootsen noch aan eenige nationaliteit in engeren

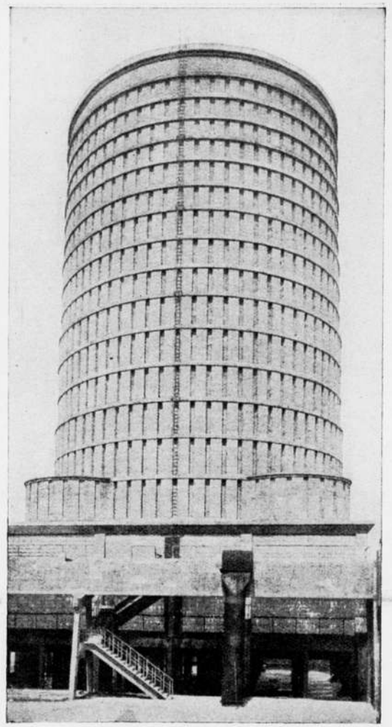

KOELTOREN TE TROTTENDORF IN OOSTENRIJK.

zin vasthouden, doch de bouw moet uit den stand, den aard en de behoeften van onzen tijd worden ontwikkeld.
II. Onze arbeid omvat onderzoekingen en voortbrengselen op alle gebieden, welke het menschelijk leven betreffen, waarvan de bouwkunst het middelpunt is.
III. Teneinde onze beginselen en stellingen te verwerkelijken moeten niet enkel tentoonstellingen en lezingen worden gehouden, doch moet ook een instituut voor onderzoek en ontwikkeling worden gesticht.
De internationale architectenbond in Japan heeft den heer J. J. P. Oud te Rotterdam tot eerelid benoemd, omdat „de jonge Japansche architecten de kracht

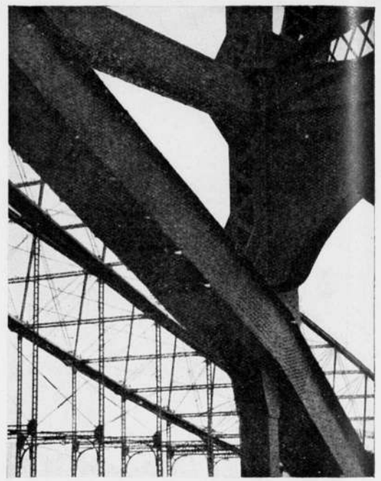

UIT „DIE KORALLE". POESIE DER TECHNIK. FOTO VAN E. O. HOPPÉ.

en schoonheid van zijn werk liefhebben, bewonderen en vereeren".
De bond organiseert zijn eerste internationale tentoonstelling van bouwkunst te Tokio en Osaka en heeft den heer Oud uitgenoodigd, ontwerpen, plannen, schetsen of foto's in te zenden. N. R. Cr.

TENTOONSTELLINGEN.

AMSTERDAM. Frans Buffa & Zonen, Tentoonstelling van schilderijen door Fransche Meesters, Boudin, Bonvin, Corot, Carrière, Daubigny, Degas, Delacroix, Diaz, Dupré, Fantin Latour, Géricault, Harpignies, Jacque, Jongkind, Michel, Mettling, Monticelli, Claude Monet, Pissaro, van Dongen, Vollon, Ziem, geopend tot 15 November.
Firma J. S. Fetter & Co., tentoonstelling van schilderijen en aquarellen van Mariette Lydis, geopend tot 19 November.
's-GRAVENHAGE. Kunsthandel Kleykamp, Kleine Salons, tentoonstelling van grafisch werk, teekeningen en schilderijen door J. M. Graadt van Roggen, geopend tot 20 November.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD EN ARCHITECTURA
COMMISSIE VAN REDACTIE: H. TH. WIJDEVELD VOORZITTER, J. P. MIERAS SECRETARIS-REDACTEUR. H. C. VERKRUYSEN REDACTEUR. C. J. BLAAUW, WIEGER BRUIN, ... , C. B. POSTHUMUS MEYJES, Ir. A. J. VAN DERSTEUR. RED.-ADRES WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM, TEL. No. 36736 POSTGIRO No. 122568.
ABONNEMENTSPRIJZEN BIJ VOORUITBETALING VOOR NEDERLAND f10.—, BUITENLAND f15.— 'S JAARS. ADVERTENTIEN 1—6 REGELS f2.50, ELKE REGEL MEER f0.40. BIJ CONTRACT BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN.
UITGEVERS EN BUREAUX VOOR ADMINISTRATIE MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5, DEN HAAG.
19 NOVEMBER 1927. No 47

KRONIEK VAN DE WEEK DOOR J. P. M.

Rectificatie. Volkenbondspaleis te Genève. Prijsvraag Allebéplein? De schilderijen van de Rotterdamsche Burgerzaal.
Van een drukfout. Door het telefonisch dicteeren van enkele passages in de kroniek van de vorige week is daarin een malicieuse drukfout geslopen, daar waar wij den historieschrijver met het uitzoeken van de beide Berlage-plannen van het Hofplein hebben bedacht. Het is niet onze bedoeling geweest om te veronderstellen dat zij dit niet precies zouden doen. Het woordje „niet" in dien zin moet worden vervangen door „nu".
De Volkenbond is met zijn plan om zich een paleis op te richten nog lang niet gelukkig. Zooals men weet heeft de Volkenbondsraad in September opdracht gegeven aan een commissie van vijf leden, een keuze te doen uit de projecten. De buitenstaander heeft nader meenen te kunnen begrijpen dat de keuze voor de commissie van vijf beperkt is tot de negen projecten die een prijs kregen van frs. 12000,—, ofschoon hij aanvankelijk had kunnen meenen dat de keuze der commissie ruimer zou zijn. Thans vernaemt men uit Genève, dat deze commissie hare beslissing tot 19 December heeft verdaagd, teneinde verdere technische inlichtingen te kunnen inwinnen, zoodat de Volkenbondsraad in zijn bijeenkomst in December geen besluit zal kunnen nemen. Volgens een bericht aan de Voss. Zeitung is in de Commissie zelve bovendien oneenigheid ontstaan over den aard en de strekking van de aan haar verleende opdracht. Inmiddels bestoken verschillende architectenvereenigingen de commissie, die uit niet-deskundigen bestaat, met allerlei adressen, waarin men bidt en smeekt om toch een modern project te kiezen of waarin haar kort en bondig één bepaald project, dat van le Corbusier, als het eenige goede plan, warm wordt aanbevolen.
Voorts gaan er stemmen op, — één der Zwitsersche architectenvereenigingen dringt hierop aan, — om de plaats gehad hebbende prijsvraag als een voorloopige te beschouwen en onder de 9 prijswinners van frs. 12000.— een nieuwe definitieve prijsvraag uit te schrijven.
Het beeld dat de voorbereiding van het paleis voor den Volkenbond geeft is verre van verkwikkelijk.
Wie in het normale leven dingen doet, die met betrekking tot dit paleis in Genève voorkomen, heeft zich zelf alreeds allang uitgeschakeld uit den kring van verstandig doende menschen. Als er een fout wordt gemaakt dan is het noodig die fout te herstellen, maar dit kan nooit gebeuren door dan de eene fout op de andere te stapelen. De grootste fout is gemaakt door de Jury, en zoolang als men uit een soort van struisvogelpolitiek de kernoorzaak van de betreurenswaardige beslissing van de jury niet wil zien, zoolang zal het in Genève bij duistere machinaties blijven.
Burgemeester en Wethouders van Amsterdam hebben naar het Handelsblad schrijft het voornemen voor de bebouwing van het August Allebéplein een ideeënprijsvraag uit te schrijven. Op het Allebéplein zou, zooals bekend is, het Academiegebouw komen als een afsluiting van den hoofdverkeersader van Plan Zuid, de Minervalaan. Maar deze Minervalaan is nu haar begin en haar eind kwijt, want ook het Zuiderstation komt niet ter plaatse waar Dr. Berlage het projecteerde. Een straat dus zonder einde en zonder begin, en van de andere kant ingeslagen zonder begin en zonder eind. Dit is precies iets voor een ideeën-prijsvraag. Laten wij intusschen hopen dat het Gemeentebestuur meer succes met deze prijsvraag zal oogsten dan met die van het Rokin en van de Damlantaarns. B. en W. van Amsterdam toonen zich wel zeer onbaatzuchtig ten opzichte van een systeem dat voor de architecten aantrekkelijk is, maar waarvan zij zelf nog niet erg de vruchten hebben kunnen plukken.
De heer Verheul heeft zich bij het laatste begrootingsdebat in den Rotterdamschen Raad beklaagd over de schilderingen van Thorn Prikker in de Burgerzaal van het Stadhuis. „Die dingen hooren niet in die mooie zaal", zeide hij. Volkomen terecht. Die dingen hooren er niet, ze passen niet in de zaal. Iedereen is het eens met den heer Verheul. Zij die de zaal mooi vinden en de schilderingen leelijk en zij die de zaal leelijk vinden en de schilderingen mooi. Het is èn voor het karakter van de zaal èn voor den geest van de schilderingen, jammer dat zij tezamen zijn. Ze zullen altijd blijven bien étonnés de se trouver ensemble.

VERSLAG VAN DE EXAMENS VOOR BOUWKUNDIG OPZICHTER 1927.

Dit jaar bestond de Commissie van Onderwijs uit de heeren: P. Vorkink, Voorzitter; Ir. G. J. Meyers, Vice-Voorzitter; J. P. Mieras, Secretaris; J. Bouman, H. B. van Broekhuizen, H. v. d. Kloot Meyburg, Ir. W. de Vrind Jr. en Ir. W. K. de Wys, terwijl de navolgende heeren als gedelegeerde leden van de examen-commissie in de beoordeelingscommissie hebben zitting genomen:

P. J. den Breeje, Ir. W. C. van Goor, Ir. Jos. Klynen, C. v. d. Linde, Jan van der Valk en M. Vrijenhoek.

Als gedelegeerde van het Bestuur van den B.N.A. trad op de heer E. Verschuyl te Hilversum.

De Examen-Commissie was samengesteld uit de volgende dames en heeren:

G. Albers, J. D. Aris, A. P. v. Assendelft, A. Bakker, Kr. v. d. Berg, Pl. v. d. Berg, B. van Bilderbeek, P. J. den Breeje, J. Broeren, C. Broerse, H. Bunders, J. Coenraad, J. Doets, Ir. A. W. C. Dwars, H. H. J. Egbers, Mevr. Ir. B. Einthoven, H. Evers, H. van Eyden, J. Th. v. Gerven, K. van Geyn, Ir. W. C. van Goor, J. B. v. d. Haar, H. H. Hendriks, N. Hollander, G. de Hoog Hzn., D. R. Hueting, Ir. Jos. Klynen, L. Koerts, Alb. Kool, A. P. Koster, Th. J. Lammers, J. van Laren, P. Leith, Ir. J. v. d. Linden, C. v. d. Linde, G. A. H. Loogman, J. P. Logemann, J. B. Lürsen, H. Masselink, D. Meintema, J. Moerman, J. Molenaar, Mej. Ir. J. Mulder, H. W. Nyman, Ir. W. Ouëndag, M. Plate, J. Roosing, Mr. E. H. P. Rosenboom, J. Th. v. Rossum, G. L. J. Schönbeck, J. H. Schoorel, Jhr. Ir. G. C. Six, J. C. Slagter, M. Springer, J. C. Speelman, Ir. A. J. v. d. Steur, A. Th. Stornebrink, Ir. H. Thunnissen, A. J. v. d. Tol, H. Sutterland, Ir. B. A. Verhey, H. W. Valk, J. v. d. Valk, J. H. v. d. Veen, A. J. Verbeek, G. Versteeg, M. Vryenhoek, B. de Wilde, Jac. Wormser, Ir. G. W. Wttewaall.

Het schriftelijk gedeelte van het examen Bouwkundig Opzichter en het voorbereidend examen, werd dit jaar gehouden van 4 tot en met 7 April, in de 3e en 4e Ambachtsschool te Amsterdam. Het mondeling gedeelte van het definitief examen, dat afgenomen werd in de 3e Ambachtsschool, vond plaats op 12, 13 en 14 April. Naar aanleiding van een verzoek van de directeuren der Ambachtsscholen werden de examens, die in vroegere jaren eerder plaatsvonden, eenige weken later gehouden.

Een woord van dank aan het Bestuur van de Vereeniging „Maatschappij voor den Werkenden Stand" afd. Ambachtsscholen alsmede aan de beide directeuren, voor hunne loyale medewerking, is hier zeker op zijn plaats.

De eindvergadering van de beoordeelingscommissie had plaats op Vrijdag 29 April 1927.

Aan het voorbereidend examen hebben dit jaar deelgenomen 239 candidaten, terwijl 11 candidaten zich tijdens het examen terugtrokken. 61 candidaten hebben met gunstig gevolg dit examen kunnen afleggen. Aan het definitief examen namen deel 34 candidaten, terwijl ook hier tijdens het examen 3 candidaten zich terugtrokken. Aan slechts 7 candidaten kon het diploma van Bouwkundig Opzichter B.N.A. worden uitgereikt.

BESCHOUWING OVER HET INGELEVERDE WERK.

A. VOORBEREIDEND EXAMEN.

Teneinde een globaal overzicht te kunnen vormen over de waardecijfers, welke aan de candidaten voor hun examenwerk zijn toegekend, heeft de Commissie staten samengesteld, van het aantal keeren dat de waardecijfers van 1-10 in de verschillende vakken zijn toegekend.

Deze staat is voor het voorbereidend examen, als volgt:

Waardecijfers:	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10*)	Aantal onvoldoenden	Aantal voldoenden
Fundeering	11	11	26	37	22	30	43	30	12	6	107	121
Steenconstructies	32	87	51	23	10	13	7	3	2	—	203	25
Houtconstructies	5	24	20	48	41	40	31	14	5	—	138	90
Kapconstructies	1	1	12	61	39	41	43	25	5	—	114	114
IJzerwerk	3	20	37	39	57	50	19	3	—	—	156	72
Dakbedekking	12	20	27	46	62	44	16	1	—	—	167	61
Gereedschappen	3	15	18	25	51	55	48	11	1	1	112	116
Bouwmaterialen	1	4	18	45	62	67	21	8	2	—	130	98
Beschr. Meetkunde	57	25	12	17	16	52	14	14	8	13	127	101
Handteekenen	1	8	17	65	2	95	31	7	2	—	93	135
Opstel	1	4	25	37	34	59	52	14	2	—	101	127
Rekenen	11	13	19	12	9	34	25	13	29	63	64	164
Stelkunde	13	33	27	53	16	18	19	14	9	26	142	86
Meetkunde	3	2	14	8	13	139	3	11	10	25	40	188
Statica	45	24	34	20	4	14	45	10	15	17	127	101

*) De beteekenis der cijfers is als volgt: 1 zeer slecht — 2 slecht — 3 zeer onvoldoende — 4 onvoldoende — 5 bijna voldoende — 6 voldoende — 7 ruim voldoende — 8 goed — 9 zeer goed — 10 uitmuntend.

FUNDEERING.

Ten aanzien van het examenvak Fundeering blijkt uit vorenstaanden staat dat de grootste fractie der examinandi een 7 voor dit vak behaalde, terwijl nog aan 30 candidaten een 8, aan 12 een 9, en aan 6 zelfs een 10 kon worden gegeven. Opmerkelijk is echter tegenover dit gunstige resultaat een vrij hoog aantal van het waardecijfer 4 nl. 37 en 26 van het waardecijfer 3. Het aantal van het waardecijfer 5 is in deze groep betrekkelijk gering, 22. Met betrekking tot het aantal van het cijfer 5, zou de commissie willen opmerken dat uit het geringe aantal, de gevolgtrekking mag worden gemaakt, dat de opgave voor de candidaten niet te zwaar is geweest. Anders zou het aantal waardecijfers 5 hooger zijn geweest, ten koste van de fracties der hoogere cijfers.

STEENCONSTRUCTIES.

Een geheel ander aspect vertoont de groepeering der waardecijfers bij het vak Steenconstructies. De grootste fractie wordt gevormd door het waardecijfer 2 nl. 87 stuks, waarop volgt de 3 met 51 stuks en de 1 met 32 stuks. Ongeveer 75% der candidaten kregen dus minder dan het waardecijfer 4. Het cijfer 5 werd slechts aan 10 candidaten toegekend. Waar in de examenopgaaf uitsluitend oplossingen werden gevraagd van elementaire constructies, zonder eenige bijzondere moeilijkheid, kan de Commissie uit dit zeer slechte resultaat van het examenwerk slechts concludeeren, dat de candidaten voor dit belangrijke onderdeel van het bouwambacht buitengewoon slecht zijn voorbereid. Dit resultaat wijst op een schromelijke verwaarloozing van een vak, dat technisch tot één der voornaamste behoort voor den aanstaanden bouwkundigen opzichter. Tijdens het examen is het de commissie gebleken dat de candidaten hunne zorg besteedden aan het uitvoerig teekenen van het voorgevel. Zij zijn echter tijdig gewaarschuwd geworden hun aandacht te wijden aan het constructieve gedeelte van de opgave, dus voornamelijk de horizontale doorsnede met het bovenaanzicht van het steenverband. Het feit dat de meeste candidaten niettemin deze doorsneden blanco hebben gelaten, wijst er op dat zij niet bij machte zijn geweest om de opgave uit te werken.

HOUTCONSTRUCTIES.

De uitwerkingen der twee opgaven voor houtconstructies zijn door de examinatoren gewaardeerd met één cijfer. Uit den overzichtstaat blijkt dat het totaal resultaat zeer onbevredigend is. Slechts 40% der candidaten heeft een voldoend cijfer behaald. 41 candidaten behaalden het cijfer 5.

KAPCONSTRUCTIES.

Gunstiger is het resultaat van het examenvak Kapconstructies. Weliswaar vormt het cijfer 4 wederom de grootste fractie, van 61 candidaten. Maar hier tegenover staat het feit dat de 6, 41 malen, de 7, 43 maal, de 8, 25 maal en de 9, 5 maal werd toegekend. Intusschen meent de commissie erop te moeten wijzen dat de opgave h.i. het minimum inhoudt wat van de candidaten bij dit examenvak kan worden geëischt.

IJZERWERK.

Dit vak door de candidaten sinds vele jaren als het stiefkind beschouwd, bracht in tegenstelling tot de vorige examens een iets beter resultaat, al is het resultaat op zich zelf heel onbevredigend. De opgaaf laat duidelijk uitkomen, dat de commissie getracht heeft haar zoo eenvoudig als eenigszins mogelijk was te maken. Het zal niet mogelijk zijn, gezien de beperktheid van de stof, bij volgende examens dezelfde eenvoudigheid van onderwerp te behouden. De bestudeering van dit voor den bouwkundig opzichter zoo gewichtig onderdeel van zijn vak, zal dus zeker ernstiger moeten worden opgevat, wil dit vak voor de candidaten niet een struikelblok blijven.

DAKBEDEKKING.

Het feit dat hierbij de 5 verreweg het grootste aantal malen is toegekend (62 maal) moet de commissie toeschrijven aan de onduidelijke wijze, waarop de meeste candidaten een voorstelling hebben gegeven van de gevraagde constructies, waardoor de examinatoren zich geen voldoend oordeel over de kennis der candidaten hebben kunnen vormen. Juist bij het teekenen van dakbedekkingsconstructies speelt de wijze van voorstelling een groote rol. De wijze, waarop de meeste candidaten in een samenstel van strepen voorstellingen hebben willen suggereeren van de constructies van leien, lood en zink, was doorgaans zoo onduidelijk, dat onmogelijk tot een goed inzicht van deze constructies kon worden geconcludeerd. Willen de candidaten er zich voor vrijwaren, ondanks hun voldoende kennis, de kans te loopen op een laag cijfer op hun examens, dan zullen zij zich een duidelijke voorstellingsmethode bij dit onderdeel der bouwtechniek goed eigen moeten maken.

GEREEDSCHAPPEN.

Het resultaat van dit examenvak is niet onbevredigend. De grootste fracties komen in den overzichtstaat voor de cijfers 5, 6 en 7.

Het was de commissie een voldoening te bemerken dat enkele candidaten zich bij dit vak als vlotte teekenaars ontpopten.

BOUWMATERIALEN.

Bij dit vak is de eindindruk van het resultaat onbevredigend, en het moet worden betreurd dat meer dan de helft der candidaten een onvoldoend cijfer kregen.

De commissie moet erop wijzen dat de belangrijkheid van dit vak voor den a.s. bouwk.-opzichter zoo groot is, dat op den duur op dit examen voor de kennis der candidaten een strengere maatstaf zal moeten worden aangelegd, zoowel voor de theoretische als voor de practische zijde van het vak.

BESCHRIJVENDE MEETKUNDE.

De merkwaardige constellatie van de cijfers voor dit vak toegekend, vloeit in dit geval niet voort uit het karakter der opgaaf. Vaak toch kan men constateeren, dat het vraagstuk of goed of niet goed wordt opgelost en blijken de hoogste fracties der cijfers te liggen bij de lage waardecijfers en bij de hooge. Dit is bij het laatste examen niet het geval geweest. De grootste fracties worden gevormd door het cijfer 1 en het laagste voldoende cijfer 6. De commissie kan slechts constateeren dat de kennis van de candidaten op dit gebied zeer gering was. De opgave was naar haar meening zeker niet te gecompliceerd. Het vak zelve moet als theorie-vak voor den bouwkundige hoog aangeslagen worden. Ernstige bestudeering van de grondbeginselen van dit vak zal voor hen, die zich aan dit examen willen onderwerpen, noodzakelijk zijn.

HANDTEEKENEN.

Als oorzaak van het weinig bevredigende resultaat van dit examenvak meent de commissie te moeten zien de opvatting der candidaten, die dit vak van ondergeschikt belang beschouwen. Voor het grootste deel was het ingeleverde werk onbeholpen. Het gaf duidelijk te zien dat de candidaten zich in het handteekenen niet geoefend hadden. Blijkbaar wordt het terloops vervaardigen van enkele teekeningen voldoende geacht. De Commissie moet er op wijzen, dat slechts dan een gunstig resultaat is te bereiken, wanneer de candidaten zich onder deskundige leiding regelmatig oefenen. Eerst dan zal men in staat zijn van een plastische voorstelling een nauwkeurige weergave te maken. De opgaaf bestond dit jaar voor alle candidaten uit eenzelfde stilleven van twee houten blokken. De stand dier blokken was voor alle candidaten verschillend, terwijl bijzondere perspectivische moeilijkheden werden vermeden.

OPSTEL.

De commissie heeft ook bij dit onderdeel van het examen gebrek aan oefening kunnen constateeren. Uit den aard der zaak verwacht zij niet dat alle candidaten het talent hebben goede opstellen te maken. Dezulken zijn uitzonderingen. Men mag echter aannemen dat bij gestadige oefening elke candidaat een opstel kan schrijven zonder schromelijke taalfouten.

De commissie is van oordeel, dat het zich behoorlijk uiten in een schriftelijk stuk van een gediplomeerd opzichter moet worden geëischt.

REKENEN.

Het resultaat is bevredigend. In aanmerking moet worden genomen dat de opgaven niet zwaar waren.

STELKUNDE.

Onvoldoende kennis van de elementaire beginselen moet ook als oorzaak worden aangemerkt van het onbevredigende resultaat van het vak stelkunde. Dit resultaat is onvoldoende.

MEETKUNDE.

Het groote aantal malen dat de 6 werd toegekend (139 maal) houdt verband met het aantal vraagstukken der opgave. De 6 werd toegekend, wanneer de candidaten 2 van de 3 vraagstukken voldoende had opgelost. Op grond hiervan kan de commissie het resultaat bevredigend noemen. Neemt men hierbij de eenvoudigheid der opgaven in aanmerking dan zullen de candidaten hun studie op dit gebied moeten verbeteren, wil het resultaat niet spoedig afnemen.

STATICA.

Over het algemeen genomen niet zeer gunstig, geeft het overzicht van de toekenning der waardecijfers toch den indruk dat de candidaten zich wel voor dit vak voorbereiden. Immers de getallen 45, 10, 15 en 17 voor de waardecijfers 7, 8, 9 en 10 wijzen erop, dat een belangrijke groep candidaten de statica ernstig heeft bestudeerd.

Voor een groot aantal candidaten zullen de wiskundige vakken moeilijkheden blijven geven, wanneer zij niet trachten zich de grondbegrippen eigen te maken. Door het gemis van hechte grondslagen voor hun kennis is de opbouw daarvan verward en op het examen laat hun parate kennis hen maar al te dikwijls in den steek, wanneer zij hopen zich daarmede uit de moeilijkheden te kunnen redden.

B. DEFINITIEF EXAMEN.

Waardecijfers (Schriftelijk):	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Aantal onvoldoenden	Aantal voldoenden
Fundeering	—	3	1	6	4	12	3	1	1	—	14	17
Steenconstructies	2	5	7	8	8	—	1	—	—	—	30	1
Houtconstructies	2	10	7	5	1	4	2	—	—	—	25	6
IJzerconstructies	—	7	2	8	4	6	4	—	—	—	21	10
Rioleering	—	1	1	7	5	8	5	1	3	—	14	17
Opmeten	—	—	2	8	7	8	—	5	1	—	17	14
Gew. beton	—	—	—	—	2	7	9	8	5	—	2	29
Vastheidsleer	—	1	2	6	4	5	5	5	3	—	13	18
Begrooting	—	1	3	10	4	4	1	3	4	1	18	13
Bouwwetgeving	—	3	5	10	6	4	—	2	1	—	24	7

(Mondeling).

											Aantal onvoldoenden	Aantal voldoenden
Grondwerken	—	—	1	3	2	6	9	6	4	—	6	25
Steenconstructies	—	—	3	7	7	4	5	4	1	—	17	14
Houtconstructies	—	1	2	5	4	12	5	2	—	—	12	19
IJzerconstructies	—	—	1	4	4	9	7	5	1	—	9	22
Dakbedekking	1	1	2	1	9	12	1	4	—	—	14	17
Stucadoor etc.	—	1	4	5	2	10	3	3	2	1	12	19
Bouwmaterialen	—	—	—	2	7	6	7	8	1	—	9	22
Meet- en waterpasinstrumenten	—	1	1	7	4	5	5	6	2	—	13	18
Gereedschappen	—	—	—	3	2	5	11	6	4	—	5	26
Leiding en installaties	—	—	1	6	7	4	4	6	2	1	14	17
Eerste Hulp bij Ongelukken	—	—	—	1	4	10	7	7	2	—	5	26

In dezen staat valt in de eerste plaats op, dat noch de zeer lage cijfers, noch de hooge cijfers vele malen zijn toegekend. De waardeering van het schriftelijk werk en op het mondeling examen zijn in hoofdzaak verdeeld over de cijfers 4, 5, 6 en 7.

Deze omstandigheid zou als gevolg kunnen hebben, dat het resultaat van het examen „niet onbevredigend" behoefde te worden genoemd, ware het niet dat drie zeer voorname technische vakken een verschuiving van het „middelmatige" naar het „onvoldoende" aanwijzen, nl. de schriftelijke vakken Steenconstructies, Houtconstructies en IJzerconstructies.

De Commissie betreurt het dat juist de kennis in deze voor den bouwkundigen opzichter zoo belangrijke onderdeelen van het vak bij de candidaten beslist onvoldoende moet worden beschouwd.

Zij is van oordeel dat voor de verhooging van het peil van den bouwkundigen opzichter alles gedaan moet worden wat tot verbetering van deze onvoldoende kennis kan leiden. De uitwerking der opgaven voor steenconstructies, toonde ten duidelijkste aan, dat het meerendeel der candidaten zelfs geen begrip heeft van het samenstellen van goed metselverband. De kennis van constructies als gevraagd bij de beide opgaven voor houtconstructies en ijzerconstructies, mag naar de meening van de commissie van een gediplomeerd opzichter worden gevergd. In de opgaven steekt geen enkele moeilijkheid, die de algemeenheid van de constructiewijze zou hebben vervormd tot een bijzonder geval. Toch staat de opzichter in de praktijk vrijwel uitsluitend voor bijzondere gevallen, waarvoor hij, met toepassing van de algemeene elementaire constructiemethoden, een oplossing moet vinden.

Het zal dus zeker ook binnen het kader van dit examen vallen, de kennis van den opzichter betreffende het oplossen van bijzondere gevallen te toetsen.

Hoewel de commissie zich niet over de wijze van de beoordeeling met betrekking tot het toekennen der diploma's kan uitlaten, wil zij er alleen op wijzen, dat sommige candidaten met een hoog totaal generaal van hun cijfers niet konden worden gediplomeerd, op grond van hun onvoldoende cijfers bij de schriftelijke hoofdvakken.

Waar bijkans voor alle vakken de toegekende waardecijfers eenzelfde groepeering vertoonen, acht de commissie het na de bovenstaande algemeene beschouwing niet noodig, over alle vakken een aparte bespreking te houden. De cijfers van dezen overzichtstaat zijn voor zichzelf sprekend genoeg. *)

*) Een exemplaar van dit verslag is afzonderlijk te verkrijgen aan het Bureau van den B. N. A. Weteringschans 102.

GEHEIMEN VAN DE BOEKENMARKT

DOOR H. Th. W.

Holland is actief! 1928 zal niet alleen het jaar van de Olympiade zijn, maar tevens dat der uitgevers. Brochures kondigen aan en Circulaires doen reeds een aanval, ... natuurlijk omdat alle uitgevers slechts bedacht zijn op de ontwikkeling van den armen leek. De kunstzin moet er in! Men volge slechts deze voorbeelden:

1

De conservator van het museum „Meelman" heeft met een der grootste uitgevers in Nederland een contract afgesloten waarin is vastgelegd een complete geïllustreerde encyclopedie van de moderne sier- en nijverheidskunst uittegeven. Naar wij vernemen, ontvangt de schrijver dezer encyclopedie een honorarium van f 37.50 per deel, hetgeen, gezien de concurrentie in dit vak, boven den standaard-prijs uitgaat. De uitgave, die den naam zal dragen „VOOR IEDER", zal bestaan uit 27 deeltjes in octavo en tegen den prijs van f 1.25 p. d. bij alle boekhandelaren verkrijgbaar zijn.

2

„Handleiding voor het Doctoraal". Dit is de titel van een serie werkjes die bij de uitgeversfirma „De Zogge" het licht zal zien. Zij behandelt vele methoden voor afgestudeerden voor het behalen van het Doctoraal. Als voorbeeld vermeldt het prospectus dat de eerste uitgave breedvoerig zal behandelen de bekende disser-

taties over „De Invloed der Nederlandsche Architectuur op den Kasteelbouw in Zuid-Frankrijk" en „Hoe de Muselmannen den Spitsboog veroverden". Ook in de volgende uitgaven zullen vele voorbeelden voor dissertaties voor H.H. Ingenieurs en Architecten volgen.

3

„De Walvisch", Uitgeverij voor Schoone Kunsten, heeft twee leerlingen van de avondschool voor Nijverheidskunst bereid gevonden een breed opgezette studie te schrijven over de grootmeesters der decoratieve schilderkunst in Nederland. Zij zullen in samenwerking een grootsch werk tot stand brengen dat in een reeds lang gevoelde behoefte voorziet. Het is de bedoeling een serie van deze boeken uittegeven en reeds heeft de Directeur van de gasfabriek te Eemnes-binnen toegezegd twee vervolgbanden te schrijven; hiervan zal de eerste de weefkunst behandelen, terwijl de tweede een grondige studie over gebrand glas in lood belooft te worden.

4

In begin 1928 zal een cyclus ter perse gaan uitgegeven door de bekende firma „Benova Diva" te Amsterdam. Hij zal behandelen den groei van het Intérieur sinds 1922. Een deeltje zal gewijd worden aan „De Lamp". (De Staande, de Hangende, de Booglamp en Piano-lamp, de Looplamp, de Ganglamp en de Lantaarn). Een ander deeltje zal gewijd worden aan „De Stoel" (van Zetel tot Kruk). 35 vooraanstaande Nederlandsche Kunstenaars zijn aangezocht als medewerkers terwijl Professor Tré Verlée elk deeltje van een inleidend woord zal voorzien.

5

De Americaan E. R. G. Macceeli student aan de Harvard University te Oxford U.S. heeft op zijn doorreis door Holland besloten een boek te schrijven over Nederlandsche Bouwkunst. Door een griepaanval in Hotel des Indes te bed gehouden, maakt hij van die gelegenheid gebruik om van daaruit de Nederlandsche architecten met zijn plan in kennis te stellen. Na aanvrage van de ledenlijst van den B.N.A., heeft hij deze Nederlandsche Kunstenaars verzocht, foto's van hun werk in te zenden aan Hotel des Indes, Chambre 723 la Haye.

6

De Duitsche Uitgeversfirma „Der Nebenbuhler" heeft zijn reizigers naar Holland gezonden. Zij beoogen den stand der Nederlandsche Architectuur optenemen en zijn bereid het „Oeuvre" van alle Architecten uit te geven. De inleidingen voor deze uitgaven zullen geschreven worden door een der beide (bij „Der Nebenbuhler") vastaangestelde Dr: Philologen. Het aantal pagina's en de illustraties zullen gelijken tred houden met het aantal advertenties die door bemiddeling van den betreffenden architect een plaats in het boek zullen vinden.

7

Uit een brief van een uitgever ... „Deze bevriende zijde maakte mij erop attent, dat u door uw langdurige studie op het gebied van stationsbouw als aangewezen is over dit onderdeel van de Architectuur een boek te schrijven, wij meenden echter onze serie te moeten aanvangen met een werk over moderne ziekenhuizen en stellen daarom voor dat u eerst over dit onderwerp een boek schrijft. Over het honorarium hopen wij spoedig tot overeenstemming te komen. Wij kunnen u echter heden reeds melden dat u kunt rekenen op een bedrag groot f 120.— (wij stellen ons voor een geïllustreerd werk van pl.m. 300 pagina's).....

8

Zooals bekend mag zijn, heeft Professor Manesco zijn studie over het moderne Tooneel in Holland gereed. Daar zijn professorale taak hem bond aan zijn Vaderstad Madrid, heeft hij zich van daaruit in bezit gesteld van het Illustratie-Materiaal voor dit omvangrijke werk. Uit de prospectus van den Hollandschen uitgever blijkt duidelijk de diepgaande studie die Professor Manesco zich getroostte. Het werk wordt verlucht met vele illustraties naar ontwerpen van Lensves, Badeloch, Gijsbrecht van Amsel en andere bekende kunstenaars uit de moderne Nederlandsche Theaterbeweging.

9

In samenwerking met het 14-daagsch tijdschrift „De KAMER" geeft de Uitgeversmij: „De Nauwebrug" een cyclus uit, getiteld: „De Stijl van Nu". Zij beoogt met deze uit 40 deeltjes bestaande uitgave, jongen architecten, aankomenden kunstnijveraars en kunstzinnigen leeken een steun te geven bij hun studie van het Intérieur. 180 van de beste Nederlandsche Architecten hebben reeds hun adhaesie met deze uitgave betuigd.

10

De politieke vertegenwoordiger van Nederland in Fulmagije heeft zijn vacantie bij familie in den Haag doorgebracht en van die gelegenheid gebruik gemaakt, een volledige studie van de Moderne Nederlandsche Architectuur te maken. Hij verlangt ernaar door een rijk geïllustreerde uitgave onze Architectuur in Fulmagije bekendheid te geven. Uit zijn schrijven aan alle Nederlandsche grootmeesters gericht, waarin hij hun verzocht om toezending van foto's, nemen wij de volgende zinsnede over: „Daar de Heer Meijenburg alhier mij uw architectuur warm heeft aanbevolen neem ik de vrijheid u te verzoeken mij eenige foto's van uw werk toe te zenden, liefst met een verklarende toelichting".

11

In verband met het schrikkeljaar, heeft de bekende firma Scheur besloten voor 1928 een kalender uit te geven, met 366 afbeeldingen van moderne bouwkunst. Ieder blad brengt een afbeelding in groene of blauwe tint, met opgaaf van bijzonderheden van het bouwwerk, de gestalte van de maan en de getijden.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD EN ARCHITECTURA

COMMISSIE VAN REDACTIE: H. TH. WIJDEVELD VOORZITTER, J. P. MIERAS SECRETARIS-REDACTEUR. H. C. VERKRUYSEN REDACTEUR. C. J. BLAAUW, WIEGER BRUIN, ... , C. B. POSTHUMUS MEYJES, Ir. A. J. VAN DER STEUR. RED.-ADRES WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM, TEL. Nº. 36736 POSTGIRO Nº. 122568. ABONNEMENTSPRIJZEN BIJ VOORUITBETALING VOOR NEDERLAND f 10.—, BUITENLAND f 15.— 'S JAARS. ADVERTENTIEN 1—6 REGELS f 2.50, ELKE REGEL MEER f 0.40. BIJ CONTRACT BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN. UITGEVERS EN BUREAUX VOOR ADMINISTRATIE MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5, DEN HAAG.

26 NOVEMBER 1927. Nº 48

A. VAN WALEN †.

Nog geen jaar geleden werd de Heer van Walen door ons Genootschap gepensionneerd, moest hij zich van zijn werkzaamheden voor het Genootschap terugtrekken om een welverdiende rust te gaan genieten. Deze inderdaad welverdiende rust is na korte poos overgegaan tot de eeuwige rust:

Wij hadden van Walen gaarne langer verpoozen toegewenscht, doch het lot wilde niet wachten ... en thans herdenken wij met eerbied de langdurige en onverflauwde plichtsbetrachting van dezen eenvoudigen werker, wiens trouw en toewijding voor ons Genootschap voorbeeldig mogen heeten. Wij hebben de zekerheid, dat wij deze woorden van waardeering kunnen zeggen namens alle Leden, die van Walen kenden, namens alle Besturen (en dat waren er vele), die met van Walen samenwerkten. Bij zijn verscheiden brengen verleden en heden van ons Genootschap een eeresaluut aan van Walen's trouw, de toekomst zal hem met weemoed blijven gedenken.

Het Bestuur van A. et A.

KRONIEK VAN DE WEEK DOOR J. P. M.

Herman Muthesius †. Museumgebouw te 's-Gravenhage. Prettige papa's. Dauerausstelling te Berlijn. Commissie opgehoogde grond te A'dam. Nationaal veiligheidscongres. Handel in erfpachtsgronden.

In het laatste nummer van „die Baugilde" lezen wij het bericht dat op 26 October Herman Muthesius tengevolge van een verkeersongeluk is overleden. Muthesius, de sympathieke, echt-Duitsche architect, had ook hier vele vrienden. In zijn boeken sprak hij een taal, die eenvoudig en goed verstaanbaar was, en zijn woorden hadden meer invloed dan veel met meer felheid geschreven propaganda voor de moderne bouwkunst. Wie kent niet zijn groot werk over het Engelsche landhuis! Deze uitnemende studie is van groote beteekenis geweest, want zij verscheen juist in den tijd, toen de moderne bouwkunst, onder invloed van Duitschland, gevaar ging loopen, zekere poëtische factoren van het „wonen", uit het oog te verliezen. Merkwaardig dat juist een Duitscher dit gevaar zag en er op wees en nog merkwaardiger is het dat Muthesius zelf in zijn werk, wat het interieur betreft, het gevaar niet wist te ontsnappen. Dat heeft hem niet de plaats doen innemen, welke men oorspronkelijk in de moderne beweging, voor hèm bestemd zag. Maar hij was een tüchtiger architect, die wist wat bouwen was. Zijn naam zal hier in dankbare herinnering bekend blijven.

B. en W. van Den Haag deelen in de Mem. v. Antw. op de begrooting mede dat zij spoedig met voorstellen zullen komen inzake de plannen van het Museumgebouw. Tot goed begrip van deze zaak noteeren wij hierbij, dat het gaat om een plan, dat Dr. H. P. Berlage in het jaar 1920 heeft ontworpen en dat Jan. 1921 in Pulchri in den Haag te bezichtigen was. Deze opfrissching van het geheugen is wellicht niet overbodig.

In Amerika heeft men zulk een geheugenopfrissching niet noodig, men doet alles snel en goed. En als minister Mellon's nichtje trouwt, laat papa met het oog op deze gelegenheid een paviljoen bouwen voor 250.000 gulden, met een geweldige balzaal, omringd door een speciaal aangelegd sprookjesland van tropische tuinen. Het is bepaald prettig zoo'n papa te hebben. Voor een architect.

In Berlijn komt een bouwkunsttentoonstelling die 10 jaren zal duren. Een

„Dauerausstellung". Een Ausdauer-dauerausstellung dus! De bladen spreken alleen over de kosten (15 millioen mark) maar nog niet over hetgeen de tentoonstelling zal zijn. Wat houdt het in de huidige architectuur 10 jaar uit?

In de hoofdstad hebben B. en W. een commissie ingesteld, die tot taak zal hebben het vraagstuk van het bouwen al of niet op verhoogden grond te bestudeeren. Leden zijn: de waarnemend directeur der P. W., Ir. W. A. de Graaf; de directeur van het Gem. Bouw- en Woningtoezicht, Ir. M. E. A. Tjaden; de directeur van den Gem. Woningdienst, Ir. A. Keppler; de directeur van den G. G. en G. D., L. Heijermans; de hoofdinspecteur van de Volkshuisvesting, Ir. H. van der Kaa te 's-Gravenhage; de hoofdingenieur-directeur van den Prov. Waterstaat van Noord-Holland, Jhr. Ir. C. J. A. Reigersman te Haarlem; de voorzitter van de Gezondheidscommissie, E. I. van Itallie; W. C. Deenik Zzn., lid der Gezondheidscommissie; A. W. Bos, oud-directeur der P. W.; als lid, tevens secretaris, de hoofdingenieur, hoofd van afd. Grondexploitatie bij den dienst der P. W., Ir. J. L. Inckel.

Waar is in deze commissie de particuliere architect?

Op 18 en 19 Nov. had te Amsterdam het Nationaal Veiligheidscongres plaats, waarop belangrijke kwesties werden besproken. De eindconclusie waartoe het congres kwam, was dat het noodig is te komen tot toenemende rationalisatie van het bouwbedrijf, in het belang van de veiligheid, tot vermindering van zorgeloosheid en onkunde bij de belanghebbenden, tot praktische veiligheidsmaatregelen en tot het opgeven van ontdekte gevaren.

En ten slotte is in de hoofdstad een geval ontdekt van handel in erfpachtgronden, waarbij een architect betrokken is, die een hem door de gemeente ter bebouwing in erfpacht gegeven terrein, heeft „overgedragen" aan een bouwmaatschappij, tegen een som, waarmede de quitantie voor de teekeningen was verhoogd. Deze som was *f* 1000.—. Het Gemeenteraadslid Klaas de Vries heeft B. en W. hierover vragen gesteld. Wethouder Abrahams stelt een nauwkeurig onderzoek in. Het is te hopen dat er eindelijk eens paal en perk kan worden gesteld aan transacties van hen, die zich niet schamen daarmede den heelen architectenstand naar omlaag te halen.

WIJSBEGEERTE DER MODERNE BOUWKUNST

DOOR Dr. F. H. FISCHER.

Onder „modern" versta ik een richting, die niet uit innerlijke noodzakelijkheid geboren werd, doch uit de behoefte aan iets nieuws, de hoop, voeling te krijgen met den eigen tijd. Het is niet aangenaam zulk een richting te moeten inslaan; niemand doet het voor zijn pleizier. Maar het kan noodzakelijk zijn, en wellicht tot belangrijke dingen voeren. Men zal mij wel nauwelijks tegenspreken, dat het geheele gebied der kunst thans in die noodzakelijkheid verkeert. Het lijkt mij nuttig, er, wat de bouwkunst betreft, de philosophie eens van te doordenken, niet vergetend, dat wijsbegeerte het slechtste onzer kenmiddelen is, en daarom zeer bescheiden behoort te zijn.

De bouwkunst heeft indertijd aan de impressionistische en expressionistische beweging geen deel genomen. In hoeverre zou ze het kunnen doen, of heeft ze het misschien reeds gedaan? Dat, of eigenlijk alleen het eerste, is de vraag, die ik hier wil behandelen. In de peintuur, waaruit die begrippen ontstonden, beteekent impressionisme het accentueeren van die elementen, die voor den waarnemer het beeld karakteriseeren. Met sneeuw beladen overhangende boomkruinen worden bijvoorbeeld veel te groot, te schuin en te duidelijk geschilderd. Daar een architekt niet de natuur, doch een van uiterlijke noodzakelijkheden afhankelijk geestesbeeld weergeeft, kan dat voor hem slechts de relevatie der constructieve bestanddeelen beteekenen. Want het opzettelijk „schilderachtig" maken van een huis is zoo précair en sentimenteel, dat het, als beginsel, terzijde gezet kan worden. Expressionisme is trouwens de natuurlijke vijand van het „schilderachtige". Wij moeten ons een gebouw in dien stijl dus als het tegendeel van het achttiendeeeuwsche Klassicisme voorstellen: geen ramen, deuren, muur- en dakverhoudingen, die er uitzien, alsof ze slechts toevallig, door de natuurlijke elegantie der hand, een aantrekkelijken indruk wekken, doch een ingang, die uitnoodt, een dak, dat moederlijk dekt, een vensterrij, die ijverig verlicht.

Wat is nu, voor een schilder, expressionisme? Alle kunst is uitdrukking; niet dat kan er dus mee bedoeld zijn. Men zou, op het woord afgaande, ook het impressionisme zoo wel kunnen noemen, daar het toch de indrukken van den kunstenaar met een de objectieve waarheid niet achtende duidelijkheid uitdrukt. Dat ware echter een verkeerde, een woordphilosophie. Het expressionisme bedoelt een stap verder te gaan. Terwijl de impressionist het voor hem karakteristieke van een landschap, een kop, in de picturale schoonheid naar voren brengt, offert de expressionist die schoonheid op, en streeft alleen naar de uitdrukking zijner idee. Hij is eigenlijk geen schilder meer; hij gebruikt de middelen der schilderkunst overwegend of uitsluitend ten bate van het intellectueel opgevatte karakter. De expressionist is de rationalist onder de schilders.

Passen wij het aldus gewonnen begrip op de bouwkunst toe, dan vinden wij daar geen wezenlijk onderscheid van het impressionisme. Het accentueeren van de bestemming van het gebouw, van de constructieve elementen, brengt er het karakter van naar voren, juist als de expressionistische schilder doet. Men houde, om dat te begrijpen, slechts twee dwaallichtjes goed in het oog. Het eerste betreft de accentueering, niet van de constructieve elementen van het gebouw als schepping, doch als timmermans- en metselaarswerk. Ook dat is ongetwijfeld een beginsel. Ik noem het, ter onderscheiding van de constructieve, de technische uitdrukking. De bouwmeester kan haar negeeren, zooals in de Gothiek, of duidelijk laten uitkomen, gelijk zoo dikwijls, en vooral nu, naar mij schijnt; maar met rationalisme en expressionisme, zoo men die termen wil handhaven in hun gebruikelijken zin, heeft het niets te maken. De schilderkunst is hier nu eenmaal de naamgeefster, en daar noemt men het accentueeren der physieke constructie van een kop of een landschap geen expressionisme, doch klassicisme. Ik zeg er geen kwaad van; ik zeg alleen dat het buiten ons onderwerp valt.

Het tweede dwaallicht schijnt over de bouwmeesterlijke willekeur, bijvoorbeeld vensters opzettelijk bijeen groepeeren, balkons of randen buiten noodzaak aanbrengen. Ook hier onthoud ik mij zorgvuldig van een oordeel, maar expressionisme is het niet. Integendeel. Want het karakter van het gebouw of van zijn techniek wordt op deze wijze niet uitgedrukt, doch verloochend. De bouwmeester bekommert er zich niet meer over; hij wil een mooien gevel, waar de natuurlijke voorwaarden niets moois, of althans niets nieuws, veroorloven. Hij voert zijn voornemen uit, natuurlijk met uitdrukking van zijn gevoel — dat doet elk kunstenaar — niet echter met expressionistische middelen, doch met picturale. Het beteekent de invoeging van het „schilderachtige", naar ouden smaak, ter bedekking van een leelijke waarheid.

De moderne bouwkunst der Amsterdamsche School gaat, geloof ik, die richting uit, en is dus niet expressionistisch en niet klassiek. Men ziet wel hier en daar een zware steenen lap op een muurhoek gezet, maar dat kan niet duren, want het bereikt het tegendeel van hetgeen het beoogt: zulk een hoek ziet er uit alsof hij kaduuk was, en op order van de brandweer versterkt werd. In het algemeen aanvaardt men de dingen, zooals ze zijn: een al te plastisch materiaal, en een al te weerbarstige praktische noodzaak. De toevlucht is: het onvermijdelijke maken, er aan groepeeren wat gaat, er aan toevoegen wat de beurs veroorlooft, en het geheel zoo „schilderachtig" mogelijk componeeren. Een Barok voor huurwoningen en kantoren.

RUIMTEVERWARMING MET GAS.

DOOR P. J. G. NELL TE 'S GRAVENHAGE.

Wanneer men den blik vooruit richt ziet men een belangrijke wijziging in de wijze van verwarming onzer woon- en bedrijfsruimten naderen en wel in de naaste toekomst.

Om deze uitspraak goed verstaanbaar te maken is een terugblik noodig.

Toen een 60 jaren geleden onze voorouders het vraagstuk van de ruimteverwarming nog lieten oplossen door den handwerksman, zou dezelfde uitspraak, met de centrale verwarming als visioen, even onwaarschijnlijk geklonken hebben, als zij nu klinkt in het oor van dengene, die min of meer buiten het vraagstuk staat.

Toch heeft het stelsel van centrale verwarming zich een zeer belangrijke plaats veroverd en een ruimte ingenomen, die niemand het in die dagen zou hebben toegedacht.

De oorzaak ligt in beginsel wel in de veel grootere brandstofeconomie, die op deze wijze kon verkregen worden.

De bouwkundige van tegenwoordig stelt zich geheel op centrale verwarming in bij het maken van zijn ontwerpen en geeft dit stelsel heden wel den voorrang.

Of dit wel juist is moet tegenwoordig in twijfel worden getrokken op gezag van de meest bevoegden in het buitenland.

Bij de toeneming van het brandstoffenverbruik wordt een meer economisch verbruik een steeds dringender eisch en daarom wordt de techniek meer en meer gesteld voor het vraagstuk om daarvoor middelen te vinden, want de noodzakelijkheid dringt om het brandstofverbruik van ons eigen land te dekken zonder invoer van kolen uit het buitenland. Deze noodzakelijkheid zal zich wel gaan uiten in eene prijspolitiek, welke de omstandigheden ons zullen opdringen en die ons hoe dan ook naar de dekking met eigen middelen of althans naar een ruilpolitiek van gelijkwaardige hoeveelheden met het buitenland zal heendringen.

Het krachtigste middel tot verbruiksbeperking als gevolg van meer economische benutting is zonder twijfel gelegen in het gebruik van gas als brandstof.

De mogelijkheid om de voordeelen van centralisatie te vereenigen met de gerieven van lokalisatie wordt eigenlijk alleen maar geboden door verwarming met electriciteit en met gas. Beiden laten toe een ideale distributie en bezitten een schier onbegrensd aanpassingsvermogen.

Een groot verschil bestaat er echter tusschen de benutting van het warmtevermogen der brandstof bij gebruik van electriciteit en van gas als medium. In het eerste geval komt rond 12% en in het tweede rond 68% nuttig ter beschikking van den warmteverbruiker.

Dit verschil is zoo groot, dat van opheffing door middel van technische verbeteringen, waarvoor beide stelsels, zij het in ongelijke mate, nog openstaan wel geen sprake kan zijn.

Tot uiting komt dit en zal dit wel blijven komen in de bedrijfskosten, die thans inderdaad een dergelijke verhouding vertoonen en zullen blijven vertoonen.

Dat door de electriciteitsbedrijven wordt getracht met behulp van uitzonderingstarieven hierin verandering te brengen, kan slechts zeer beperkte strekking hebben zoolang het electriciteitsverbruik voor warmtedoeleinden klein blijft in verhouding tot het overige normaal betaalde verbruik. Zoodra dit verbruik belangrijk zou worden, zouden de tarieven automatisch in normale banen worden teruggebracht.

Niet alzoo met gas als verwarmingsmid-

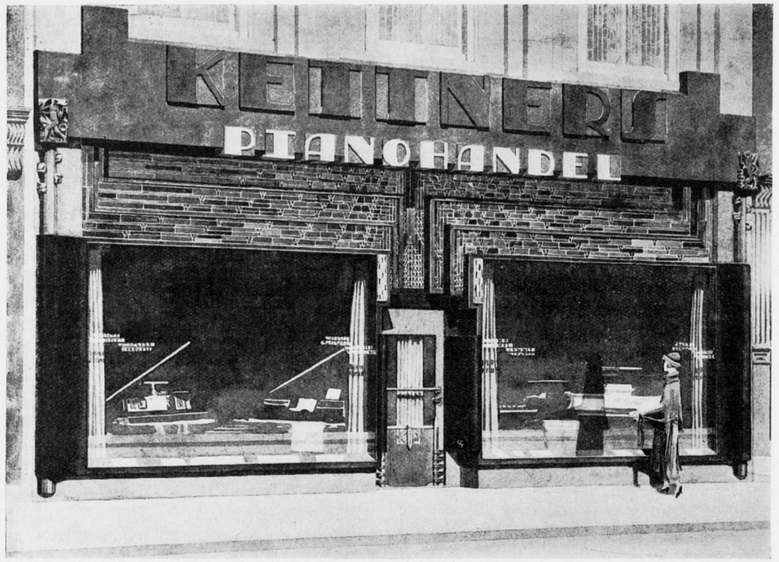

WINKEL TE UTRECHT. ARCH. J. F. STAAL. B.N.A.

del, want met toeneming van het verbruik en centraliseering van de bereiding kunnen tariefsverlagingen worden verwacht, die grooten invloed kunnen uitoefenen.

Een verdere uiteenzetting van de oorzaken waarom verwarming met gas in de toekomst een zeer groote, zoo niet de grootste plaats onder de verwarmingsmiddelen zal gaan innemen, zou ons verder voeren dan de aard van dit tijdschrift toelaat.

Hier kan volstaan worden met de bouwkundige kringen opmerkzaam te maken op de verwachtingen, die op dit gebied moeten worden gesteld.

In de toekomst zal het noodzakelijk worden, dat de architect in zijne ontwerpen rekening houdt met de mogelijkheid van het aanbrengen van gastoevoerleidingen en afvoerleidingen voor verbrandingsproducten in alle vertrekken van een gebouw.

Met opzet spreek ik van alle vertrekken, want het is een nog algemeene gewoonte om woonhuizen in een deel van de kamers met rookkanalen te voorzien en een belangrijk deel van die vertrekken geheel zonder dit hulpmiddel te laten.

Ook hier staan wij nog tegenover een overblijfsel van vroegere tijden toen onze voorouders zich vergenoegden met het verwarmen van slechts enkele vertrekken in een huis, waarin sedert de invoering van de centrale verwarming een groote verandering is gekomen.

Bij tal van gebouwen kan bovendien het verwarmen van alle ruimten om utiliteitsredenen niet worden nagelaten.

De inbouw van gasleidingen naar alle vertrekken kan in den regel zonder bezwaar plaats hebben in een nieuwbouw en de soliditeit van ijzeren buisleidingen naast de eischen, die groote gasbedrijven daaraan tegenwoordig stellen, is van dien aard, dat van eenigerlei gevaar of bezwaar door deze leiding geen sprake kan zijn.

De inbouw van afvoerkanalen kan ook nauwelijks als een bezwaar worden aangemerkt.

De wijdte van een gaskachelafvoerkanaal is niet groot, en richt zich naar de grootte van het te verwarmen vertrek, het is aan weinig vervuiling blootgesteld en ontvangt slechts afgassen, die een zeer matige temperatuur hebben. De uitsparing in muren van matige dikte is mogelijk en bovendien bestaan er reeds kokervormige materialen, die zich voor inbouw leenen, zoodat de gebruikelijke voluminеuse schoorsteenboezems niet behoeven te worden gehandhaafd.

Wellicht is het dan tevens mogelijk wegen te vinden om de gaskachel een andere plaats te geven dan in het midden van een zijwand juist op de plaats waar het meeste behoefte bestaat aan vrije vloerruimte en vrij muurvlak.

De leelijke „schoorsteenmantel" zou door de gaskachel misschien uit de wereld kunnen worden geholpen. Het is mij altijd moeilijk gevallen, dit veel ruimte innemende relict van den ouden schouw mooi te vinden, en de doelmatigheid van een nis waarin vroeger vuur brandde en die nu door een ijzeren plaat aan het oog wordt onttrokken ontgaat mij geheel.

Al is van een streven tot verwijdering van dit overblijfsel in de bouwkunde reeds iets merkbaar een krachtige ernstig gemeende poging moet nog worden gedaan en zal in de handen van bekwame bouwkundigen ongetwijfeld slagen.

Ten slotte mag ik nog wel op een eigenaardige verwachting wijzen, waarmede de bouwkundige rekening kan houden.

Uit de meteorologie is bekend, dat de weersverschijnselen periodiek optreden en dat ieder verschijnsel in den regel in kortere of langere tijdruimten versterkt of verzwakt optreedt.

Eenigen tijd geleden is in de meteor. litteratuur gewezen op een periodiek optreden van strenge winters, waarvoor een hoofdperiode van circa 90 jaar met een onderperiode van circa 45 jaar werd genoemd.

Nemen wij nu nota van het feit dat omstreeks 1850 en 1890 perioden van strenge winters zijn opgetreden, dan zou men mogen verwachten, dat de kans open is op een strenge periode omstreeks 1940. Wij zijn juist dicht genoeg bij dit jaar om ook de verwarming met gas te hulp te roepen om de grootere warmtebehoefte, die dan ontstaat, zoo te dekken dat de bewoning van onze huizen geriefelijk en gezond kan zijn.

's-Gravenhage, November 1927.

DE VERDERE STADSONTWIKKELING

DOOR E. HELDRING.

Met groote ingenomenheid las de Redactie onderstaand artikel van den heer E. Heldring in het Handelsblad van 21 Nov.

De Gemeenteraad zal eerlang voor een beslissing worden gesteld, welke voor de verdere ontwikkeling van Amsterdam van de grootste beteekenis moet geacht worden, n.l. de instelling van een dienst voor de stadsontwikkeling en de stadsuitbreiding. Dat het inzicht in de noodzakelijkheid van een dergelijken maatregel bij Burgemeester en Wethouders gerijpt is, verdient toejuiching. Diep te betreuren is slechts, dat men hem niet reeds tientallen jaren geleden genomen heeft.

Welke prachtige kansen tot verfraaiing van het stadsbeeld zijn in de laatste halve eeuw niet ongebruikt gelaten, welke zonden heeft men niet tegen de eischen van een goeden stadsuitleg begaan! Mogen het Centraalstation en de spoorweggordel benoorden de stad ons opgedrongen zijn, eenige poging om den weg vrij te houden voor een verplaatsing van het centrum van treinverkeer naar zijn natuurlijke ligging — het Zuiden — is niet gedaan, integendeel men heeft het knellende pantser aan de Noorderzijde hechter dan ooit gesmeed, terwijl de nog in het plan-Berlage voorkomende oriëntatie op een Zuiderstation meer en meer verdoezeld geraakt.

De aanleg van havens in het Oosten is goed gezien geweest, maar het geven van groote uitbreiding aan het woonkwartier benoorden het IJ met zijn daaruit voortvloeiende vraagstukken van verbinding met de oude stad is met die ligging niet in overeenstemming te brengen.

Het sloopen der wallen en poorten, het neerhalen van schilderachtige molens met als present voor het nageslacht de Pijp en dergelijke geestelooze verschrikkingen, het hopeloos bederf der Amsteloevers tot bij Zorgvlied (slechte zwammen schieten thans weer voorbij het Kalfje buiten de gemeentegrens in den vorm van landschapstorende optrekjes uit den grond), het onvoldoend aanbrengen van groen en open ruimten in de oude en de nieuwe stad, de aanleg van het Museumkwartier met gewrongen en onvoldoende uitwegen naar de binnenstad en naar „Zuid", de halve afkurking van den Oostelijken verkeersweg langs het Rokin door het Industria-gebouw, het onbenut laten van de gedempte Elandsgracht, waarvan het dempen geen zin had, zonder dat de aldus gemaakte breede straat tot een van de zoo bitter noodige verkeersaders tusschen binnen- en buitenstad werd, het ontwerpen van een plan-Zuid, dat in de uitvoering geheel overhoop gehaald werd, zonder dat van eenigen samenhang met andere nieuwe stadsgedeelten, voornamelijk met West, bleek, de uitbreiding der stad met loslating van het prachtig net van waterwegen der oude stad, waardoor het goederenvervoer onnoodig duur gemaakt en een karakteristiek element van schoonheid verwaarloosd werd — dit zijn enkele der groote flaters, waarvan sommige onherstelbaar, die tegen de economische en aesthetische eischen van stadsontwikkeling te boekstaven zijn.

De architectonische zijde van het vraagstuk heeft in ons tijdperk oplossingen gevonden, die onze bewondering afdwingen, maar steeds werden incidenteele besluiten genomen, welke bewezen dat de stedebouwkundige visie van den onverbrekelijken samenhang en van toekomstige eischen ontbrak. Men liet maar begaan

„DE STRAAT", HOUTSNEDE v. MAX THALMANN OP DEN OMSLAG VAN „DER QUERSCHNITT".

en stapelde er van overheidswege de noodige verkeerdheden op. De stadsuitbreiding brengt steeds problemen mede: die te Amsterdam zijn ten gevolge van gebrek aan leiding en vooruitziendheid in het verleden slechts ingewikkelder geworden. Ik noem slechts enkele, als de vestiging der verdere woonkwartieren, in verband met de reserveering van ruimte voor uitbreiding van haven en industrieterreinen en het aanleggen van parken, het verkeersvraagstuk in de binnenstad, de verbindingen tusschen binnen- en buitenstad en met omliggende en verder afliggende gemeenten, de verbinding met de overzijde van het IJ, de waterweg tusschen Amstel en IJ, het behoud van hetgeen ons aan oud stadsschoon blijft en van natuurschoon in onze omgeving — in de eerste plaats de Amsteloevers tot Ouderkerk. Dat men zich heden ten dage nog niet goed van den onmisbaren samenhang bewust is, blijkt o.a. uit de mededeeling van B. en W., dat men aan de bebouwing van het Vijgendam-terrein vasthoudt. Deze aankondiging is formeel in orde, want, er is een raadsbesluit van die

strekking, maar indien B. en W. er zich rekenschap van gaven, dat die bebouwing een zeer ernstige belemmering voor de goede oplossing van het vraagstuk van het verkeer tusschen den Dam en de Indische buurt, de Muiderpoort- en Transvaalkwartieren, thans langs Rokin, Amstelstraat, Utrechtschestraat enz. geperst, k a n zijn, dan zouden zij allicht gewezen hebben op de wenschelijkheid, bedoeld raadsbesluit nog eens te laten bekijken in het licht van het onvermijdelijk komende plan der toekomstige verkeerswegen in de binnenstad (dit weer in samenhang met de verbindingswegen met de buitenstad en de toegangswegen van elders).

Is in deze omstandigheden het voorstel van B. en W. juist wat wij hebben moeten? Neen. B. en W. stellen een afdeeling voor de stadsontwikkeling en uitbreiding voor o n d e r den directeur van Publieke Werken. Al leefden de verschillende diensten ten stadhuize in de aandoenlijkste harmonie, dan zou het onjuist zijn, het orgaan, aan hetwelk men de coördinatie van alle vraagstukken, de stadsontwikkeling betreffende, het ontwerpen van aanbevelenswaardige oplossingen toevertrouwt, ondergeschikt aan één dienst te maken. Immers zijn taak is van aard primair aan die der andere. Deze kunnen indien men de onheilen van vroeger in de toekomst wil vermijden, om zoo te zeggen, slechts aan den gang gaan, wanneer de dienst der stadsuitbreiding — nadat hij op zijn beurt door de andere nopens hunne wenschen en eischen is voorgelicht — de lijnen heeft aangegeven en deze door den gemeenteraad zijn goedgekeurd. Die zeer voorname dienst, aan het hoofd waarvan een praktisch en met verzienden blik begiftigd man moet staan, heeft ook bij een ideale samenwerking tusschen de directeuren het prestige der Ebenbürtigkeit noodig en zijn hoofd moet niet de ondergeschikte zijn van een van hen, ook niet van dien van Publieke Werken, die hoezeer ook ontwerpend en scheppend op zijn gebied, zijn taak binnen het kader verrichte, dat door het gemeentebestuur op advies van den dienst der Stadsontwikkeling en uitbreiding wordt vastgesteld. Daarmede zal hij zijn handen vol hebben. Het hoofd der Stadsontwikkeling werke dus zelfstandig naast den nog te benoemen directeur van Publieke Werken onder den wethouder en hebbe o.a. de uitgifte van gronden onder zich.

Het is te hopen, dat deze zeer noodige wijzigingen in den gedachten maatregel aangebracht zullen worden. De verantwoordelijkheid tegenover volgende geslachten is groot. Een voortaan harmonisch groeiend, schoon grooter Amsterdam is ondanks al de verloren kansen nog mogelijk, maar dan zette men er zich ook aan, zonder in een gebrekkige regeling de kiem der mislukking te leggen.

INGEZONDEN

DOOR A. OTTEN.

BESTUURSVERKIEZING B.N.A.

Van de voorloopige candidatenlijst voor de a.s. bestuursverkiezing hebben niet minder dan a c h t van de t w a a l f leden voor een candidatuur bedankt.

Ik meen de aandacht te moeten vestigen op het feit, dat thans alle nu aftredende bestuursleden zich verkiesbaar hebben gesteld, hetgeen eerst niet het geval was. Aan dit verheugend feit zal het bovengenoemde bedanken wel niet vreemd zijn.

VEREENIGING „BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP" ROTTERDAM.

Op de door de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" uitgeschreven prijsvraag voor een „Omslag voor het Vereenigingsblad van de E e r s t e R o t t e r d a m. s c h e M a k e l a a r s V e r e e n i g i n g" zijn ingekomen 66 antwoorden; onder Motto's:

Moor — Graficus — Eenvoud I — Sambo — Arti — Babbit — Driehoek geteekend — Cirkel doorstreept — Andante — Los — Inspiratie — 5-11-'27 — HF in 2 vierkanten — Example — Wop — Evera — Stef — Verbinding — C. J. W. — A. — Vijf — Landhuis a — Landhuis b — Swastika — Ingevulde driehoek (geteekend) — M. — Eenvoud II — Vomytoko — Schakel — B. — 2 — Zwart, Wit I — Hans — Matheus 7 : 19 — Valladolid — Water — Rex — Groen — Z. — R. — November — Aandacht — De Schakel — Zakelijk — Zwart, Wit II — E. M. O. — Aum — Amsterdam — Stadhuis — W 1 — W 2 — Silhouet 1 — Silhouet 2 — Handel — Perspectief — Atlantis — Swastika cirkel — Geestvermogens — Eenvoud III — 't Kan ook anders — Keerpunt — Eenvoud IV — Gebouw in de hand van de makelaars — Pam — en een zonder motto.

De Jury heeft de prijzen als volgt toegekend:

Eerste Prijs Motto „M", inzender L. Spekman, Hoornsche dijk 124b, Groningen.

Tweede Prijs Motto „W" 2, inzender J. Bos, Acaciastraat 6, den Haag.

Derde Prijs Motto „Landhuis" b, inzender P. Th. Pijper, Willebrordusstraat 79b.

Eervolle Vermeldingen aan:

Motto „WOP", inzender W. Heynen, Reinoudsingel 30, Venlo.

Motto „Andante", inzender P. J. Th. Schuhmacher, Kerkstraat 321,Amsterdam.

Motto „Valladolid", inzender G. Holt, Rokin 68, Amsterdam.

Uit de Nieuwe Rott. Courant vernemen wij, dat betreffende de gehouden prijsvraag voor de bebouwing aan de Reinkenstraat te 's-Gravenhage, de Jury aan geen der ingezonden ontwerpen een eersten prijs heeft kunnen toekennen.

Twee tweede prijzen, ieder van *f* 900.— zijn toegekend aan de ontwerpen, ingezonden onder de motto's „Evolutie" en „Top op".

Vijf derde prijzen, ieder van *f* 300.— aan de ontwerpen „K.R.", „Maduro", „Laban", „Klimax" en „Colonade".

Het rapport der Jury zal in den loop der maand worden gepubliceerd.

De tentoonstelling van de ontwerpen zal Vrijdag 9 December a.s. in perceel Raamweg 8 worden geopend, bij welke gelegenheid tevens de prijzen zullen worden uitgereikt.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD EN ARCHITECTURA

COMMISSIE VAN REDACTIE: H. TH. WIJDEVELD VOORZITTER, J. P. MIERAS SECRETARIS-REDACTEUR. H. C. VERKRUYSEN REDACTEUR. C. J. BLAAUW, WIEGER BRUIN, ... , C. B. POSTHUMUS MEYJES, Ir. A. J. VAN DER STEUR. RED.-ADRES WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM, TEL. No. 36736 POSTGIRO No. 122568. ABONNEMENTSPRIJZEN BIJ VOORUITBETALING VOOR NEDERLAND f 10.—, BUITENLAND f 15.— 'S JAARS. ADVERTENTIEN 1—6 REGELS f 2.50, ELKE REGEL MEER f 0.40. BIJ CONTRACT BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN. UITGEVERS EN BUREAUX VOOR ADMINISTRATIE MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5, DEN HAAG.

3 DECEMBER 1927. No 49

KRONIEK VAN DE WEEK

DOOR J. P. M.

De Wagenbrug te 's Gravenhage. — De Amsterdamsche Schoonheidscommissie. Het slot van de Wagenbruggeschiedenis is eerlang te wachten. B. en W. doen het voorstel om thans nu de tram niet meer door de Wagenstraat loopt, van de brug een vaste brug te maken. Het ontworpen project is zoodanig, lezen wij in het voorstel, dat de brug haar tegenwoordige breedte van 16 M. kan behouden. Maar hoe staat het met de hoogte. Men weet dat de brug 's avonds op bepaalde uren een tweetal treden hooger ligt dan de straat. Dan is de doorvaart voor hoog beladen schepen mogelijk, maar het rijverkeer over de brug is gestremd. Hoe hoog komt het wegdek van de brug, als zij vast wordt. Zooals in den uitzonderingsstand? Maar dan is dat voor modern stadsverkeer wel wat hoog!

En tegelijkertijd ongeveer dus met de Wagenbrug te 's-Gravenhage heeft de samenstelling van de Amsterdamsche Schoonheidscommissie haar beslag gekregen. Overigens, er ligt tusschen beide aangelegenheden geen verband.

De Amsterdamsche Schoonheidscommissie nu, de gereorganiseerde, of liever half gereorganiseerde, want de reorganisatie betrof alleen het architecten element, het levende element in de Commissie, bestaat ook weer uit 18 leden, terwijl de wethouder van P. W. voorzitter is.

Deze 18 leden zijn nu als volgt gekozen: 4 architectleden, door B. en W. benoemd na overleg met den B.N.A., (de heeren Ir. J. Gratama, Prof. Dr. Ir. D. F. Slothouwer, Jan de Meyer en J. F. Staal), 4 architect leden, door B. en W. benoemd na overleg met A. et A. (de H.H. P. Vorkink, C. J. Blaauw, H. Th. Wijdeveld en W. M. Dudok), 1 architect lid, benoemd door B. en W. (de heer Ir. A. R. Hulshoff, die dus niet als Stadsarchitect q.q. zitting heeft), 1 schilder, door B. en W. gekozen uit een voordracht om beurt opgemaakt door Arti en St. Lucas (de heer H. M. Krabbé), 1 beeldhouwer, door B. en W. gekozen uit een voordracht opgemaakt door den Ned. Kring van Beeldhouwers, (de heer J. Polet), 1 oudheidkundige, uit een tweetal opgemaakt beurtelings door het Genootschap Amstelodamum, en door het Kon. Oudheidkundig Genootschap, (de heer Dr. J. F. M. Sterck), 1 tuinarchitect, door B. en W. gekozen (de heer J. R. Koning), 1 sierkunstenaar, gekozen door B. en W. uit een tweetal, opgemaakt door de V.A.N.K. (de heer Willem Penaat), 4 in het stadsschoon belangstellende leeken, rechtstreeks benoemd door B. en W.)de heeren Herman van den Eerebeemt, Dr. F. W. Hudig, Mr. A. E. von Saher en Henri Polak).

Dit College krijgt thans tot taak, behalve de gewone Schoonheidscommissie aangelegenheden als daar zijn, advies uit te brengen over den aard en de wijze van bebouwing van stadsgedeelten, schema van bebouwingen van bouwblokken, het graven, en dempen van grachten, en aanleggen, en rooien en weer aanleggen van beplantingen, enz., enz., het samenstellen van een lijst, bevattende een opgave van bouwwerken, welke behouden dienen te blijven, om hun architectonische waarde (zooals het Pesthuis), als typische uiting van een bepaalde richting in de bouwkunst (het nieuwe gebouw voor de Girodienst) of hun beteekenis in verband met de omgeving (het Standbeeld van Rembrandt). De drie z.g. gevelcommissies van de oude commissie zijn vervangen door 1 gevelcommissie.

Deze maatregel om, waar het bleek dat de zaken al niet soepel genoeg liepen met 3 subcommissies, dit aantal te verminderen tot één, lijkt absurd. Men moet hierbij echter bedenken dat de werkzaamheid van de Groote Schoonheidscommissie voor Amsterdam zich slechts uitstrekt over de binnenstad. De rest van Amsterdam staat onder architectonische curateele van de beroemde Windstreken-commissies. De Groote Schoonheidscommissie heeft dus onder zich de hervorming van de oude stad, een subtiele zaak, waarvoor men haar zeker de beste wenschen bij haar arbeid mag meegeven. De gevelcommissie bestaat uit de heeren J. Gratama, Jan de Meyer en J. F. Staal, met plaatsvervanger de heer P. Vorkink.

Ten slotte hebben betrokkenen beroep tegen de adviezen van deze commissie. De commissie van beroep is thans samengesteld uit de heeren: Ir. A. R. Hulshoff, W. M. Dudok en Mr. D. Hudig.

Volledigheidshalve zij hier nog vermeld dat de Commissie Zuid bestaat uit de heeren: Ir. A. R. Hulshoff, J. F. Staal en P. Vorkink, en de Commissie voor West, Noord en Oost uit de heeren: Ir. Jan Gratama, P. Vorkink en N. Lansdorp.

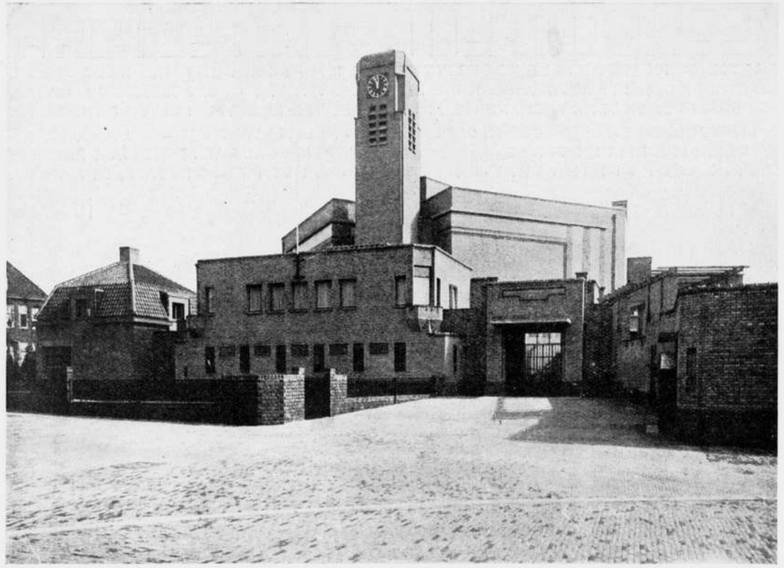

FIRST CHURCH OF CHRISTIAN SCIENTIST TE 'S-GRAVENHAGE. ARCHITECT Dr. H. P. BERLAGE.

DOOR ALBERT M. VAN ROOD.

Bij ontleding van dit merkwaardige werk blijkt het volgende:
dank zij de largesse van den Directeur van het Bouwtoezicht werd het mogelijk op een eigenaardig gevormd terrein — zoowel eigenaardig wat betreft horizontale als verticale projectie — in een hoek tusschen beek en daarover voerenden weg een complex van 4 samenhoorende objecten te zetten: kerk, vergaderzaal, school en kosterswoning. De kerk, in beginsel een centraalgebouw maar in sectorvorm, geeft beknopt en doelbewust plaats aan de toehoorders, die gericht zitten naar de tribune. Boven deze tribune verheft zich een toren, klein van afmeting maar groot van uitdrukking, en beteekenisvol van plaats, zoowel t.o.v. het geheele complex als in de situatie der wegen. Daarvoor in de as ligt de vergaderzaal. De school, zich vleiend langs de beek uit welker water ze als oprijst, maakt een scherpen hoek met de kerk-as; in dezen hoek is ruimte voor voorplein en kerkingang gevonden. De kosterswoning, aan de andere zijde van de kerk, staat in directe verbinding met de groote vestibule.
Deze opzet is typisch-onklassiek: elk der bovengenoemde elementen heeft zijn eigen massa en zijn eigen afdekking, zoodat ze zich scherp van elkaar onderscheiden.
En dit bracht groote winst: het bouwwerk spreekt zich duidelijk naar buiten uit; een beeld van sterke afwisseling is gevormd; elk object kan zonder vooropzetting zijn meest geëigende raamvormen krijgen.
Ziehier gewerkt als Saarinen twintig jaren geleden probeerde, maar nu veel zuiverder want in èchter samenhang met de indeeling.
Het bezwaar als achterzijde dezer gulden penning, is: tekort aan eenheid; het geheel is wat gecompliceerd. En het is niet

gelukt de massa der kosterswoning harmonieus met het totaal en goed van verhouding in zichzelf te krijgen.
Bij betreding van het inwendige wordt ge getroffen door de zakelijkheid, die door enkelen „abstracte bouwkunst" wordt genoemd: een muur is een muur, een kolom een kolom, een balk een balk.
Zijn die ruimten, die deuren, die wanden dus onversierd, kaal als bij een stal? Neen: leesbare — hear, hear! — zorgvuldig ontworpen letters voor geschriften, moedig gekleurde staalbuizen voor lichtgeleidingen, zakelijk geconstrueerde zitbanken met erkenning van onze moderne materialen zooals profielijzer, nadrukkelijk aangewezen hang- en sluitwerk, dus de onmisbare dienende onderdeelen, zijn opgeheven tot in het gebied der schoonheid niet door er ornament op te plakken maar door ze een schoonen vorm en kleurtegenstelling te geven.
Vooral binnen treffen de eigenaardige lichtopeningen: het zijn geen ramen bezet met glas, maar het zijn — tenminste in de kerkruimte — vakken wand samengesteld uit glazen doozen. Het licht komt daardoor diffuus, zonder richting; de opening vervalt als zoodanig. Buiten werken ze voor mijn gevoel niet gelukkig: de groene omrandingen doen venijnig tegen de mooie gele baksteen, en de pijlerlooze hoeken geven niet het noodige vertrouwen in stabiliteit dat binnen gewekt wordt door de daar zichtbare achtergestelde betonkolommen.

En dan komt de vraag bij je op: is dit nu een kerk?
Ik durf daar geen antwoord op te geven. Wel weet ik dat hier op heldhaftige wijze gestreden is tegen zinlooze overlevering, tegen verslappende tendenzen van het verleden en de zoo verleidelijke stem van gekende schoonheid om met de materialen en constructie-systemen van onzen eigen tijd levenden precies en alleen maar dat te bouwen, wat de opgave stelde.
Dit beteekent een aanvaarding van moeie-

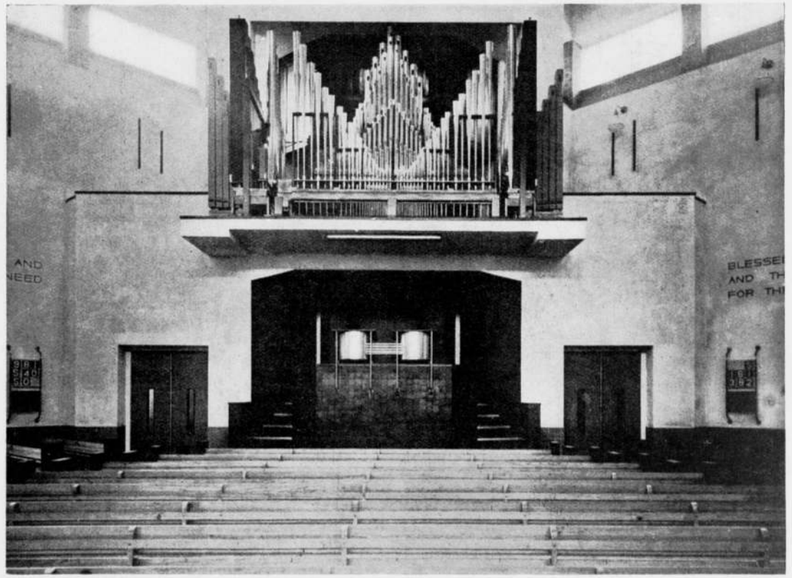

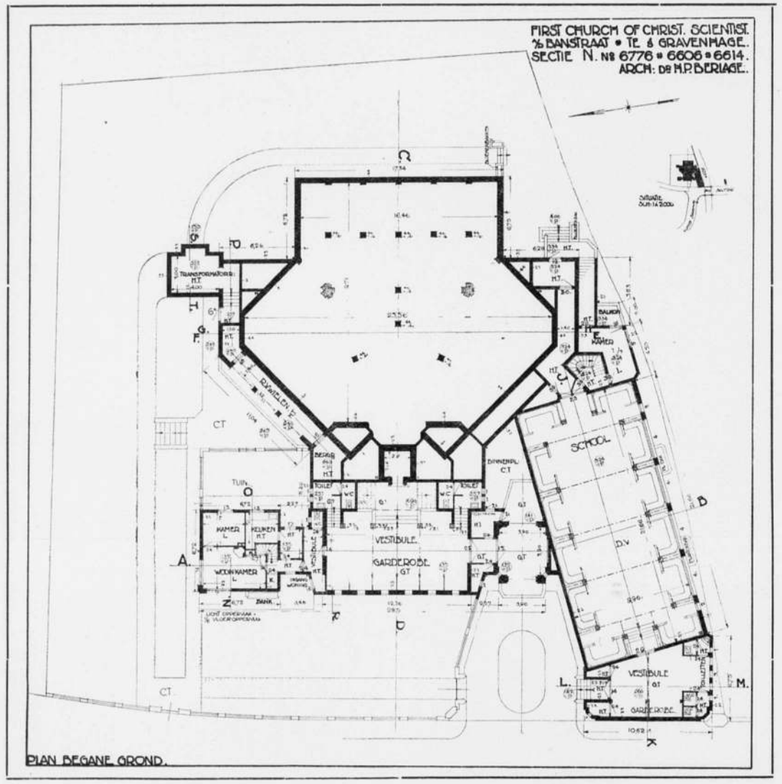

lijkheden, een verwerping van goedkoop succes en een karakterkracht waarvan de belooning boven het tijdelijke uitgaat en waartoe slechts de grootsten in staat zijn.

OPENING VAN HET GEBOUW DER RIJKSACADEMIE VAN BEELDENDE KUNSTEN.

Op Woensdag jl. had de opening van het hernieuwde Gebouw van de Rijksacademie plaats. Helaas kunnen wij over deze plechtigheid geen mededeeling doen, aangezien onze Redactie geen gelegenheid heeft gekregen er bij tegenwoordig te zijn.

LANDELIJKE BOUWKUNST

DOOR Ir. A. J. VAN DER STEUR.

Dudok heeft eens zijn eigen werk te Hilversum bescheidenlijk gekenschetst als kamermuziek. De aantrekkelijke vergelijking met het muzikale, die hierin ligt, zou men verder kunnen doortrekken en in de landelijke bouwkunst het volkslied kunnen zien.

Is het een toeval, dat de landelijke bouwkunst nog steeds haar vastgewortelde tradities heeft mogen behouden in die landen, waar ook de oude volksgewoonten, de folklore, het volkslied! — nog in wezen zijn? Zweden en Denemarken, Polen en Hongarije. En dat de landelijke bouwkunst haar totalen ondergang heeft moeten beleven in de landen, waar de folklore ten onder ging en de plattelander weinig meer werd dan een slappe karikatuur van een stedeling?

Holland heeft weinig of geen folklore meer — ijverige propagandisten doen al hun best om de schamele resten ervan nieuw leven in te blazen. Of het lukken zal?

Ik zag dezen zomer in een dorpje op de Veluwe tijdens een feest een vertooning van oude boerendansen, met groote toewijding door een geestdriftig Montessorionderwijzeres ingepompt aan een twintigtal boerenjongens en -meisjes. Het resultaat was van een wezenlooze harkerigheid zonder eenige vreugde of leven. Zoo is het Hollandsche volk zijn eigen oud karakterschoon vergeten en op zijn feesten bralt het de laatste Jazz met ontstellend platte en banale Hollandsche woorden en meent, dat dit feestvreugde is!

Is het in onze landelijke bouwkunst veel anders gesteld? Wat onze hedendaagsche architectuur bevat aan levenwekkende elementen, komt uit de steden, wordt van uit de steden naar het land overgeplant, en waar de directe invloed van die steden of van de daaraan verwante geestelijke centra (het Gooi b.v.) ophoudt, heerscht de volkomen woestenij, waarin óf z.g. „moderne" architectonische vondsten op jammerlijke wijze gekarikaturiseerd worden, óf het bestaan van eenig architectonisch streven onbekend schijnt te zijn. Van aanknooping aan eenigerlei traditie van architectonischen aard geen spoor. Een kleine vacantietocht in het Oosten van ons land heeft mij dit weer eens met onmiskenbare duidelijkheid voor oogen gesteld.

Het moet goed worden begrepen, dat deze toestand meer dan bedroevend is. En dat hier een ontzaglijk cultuurveld braak ligt, waarop nog slechts de allereerste beginpogingen tot ontginning in den vorm van provinciale adviescommissies e.d. hier en daar zijn begonnen.

Ik vond aanleiding om deze zaak te berde te brengen in de ontvangst van een paar interessante boekjes uit Denemarken: Jaarverslagen over 1925 en 1926 van de vereeniging „Bedre Byggeskik", hetgeen zooveel beteekent als „Betere Bouwwijze", een vereeniging, die zich sinds haar oprichting in 1915 ten doel stelt, opvoedend te werk te gaan inzake de landelijke bouwkunst. Zij doet dit op twee wijzen: in de eerste plaats door de stichting van een, over het geheele land werkzaam, adviesbureau, dat te vergelijken is met onze Adviescommissie in Noord-Holland, in de tweede plaats door het houden van cursussen, waar den plattelandsbouwkundigen eenige beginselen van gezonde architectuur worden bijgebracht.

Hierbij staat de gedachte van aansluiting aan nog bestaande tradities op den voorgrond. Men maakt zich niet druk over problemen, men zoekt niet „sich mit neuzeitlichen Forderungen in zeitgemässer Tonngebung auseinanderzusetzen" — men zoekt geen armelijke imitaties van wat voor andere verhoudingen zijn vaak nog maar betrekkelijke en experimenteele waarde bezit. Men zoekt alleen: gewoon te bouwen, men zoekt het landelijke bouwwerk naar zijn bescheiden aard zijn bescheiden taal te doen spreken van eenvoudige massawerking van vier muren en een dak; een deur en een raam op de juiste plaats, niet te groot en niet te klein. Meer niet — het woord architectuur komt er nauwelijks bij te pas.

Van „modern" te spreken is in dit verband een bespotting en een wanbegrip. Want de simpele grootheid, die in het werkelijke landleven ligt — denk aan Hamsun's „Hoe het groeide" — staat daar buiten. En zoo zal ook de architectuur, die van dat leven de uiting is, daar buiten staan, als zij tenminste waarlijk zuiver, eenvoudig en groot, als het leven zelf is, wordt begrepen. De rustelooze jacht van het stadsleven wordt hier opgeheven in den

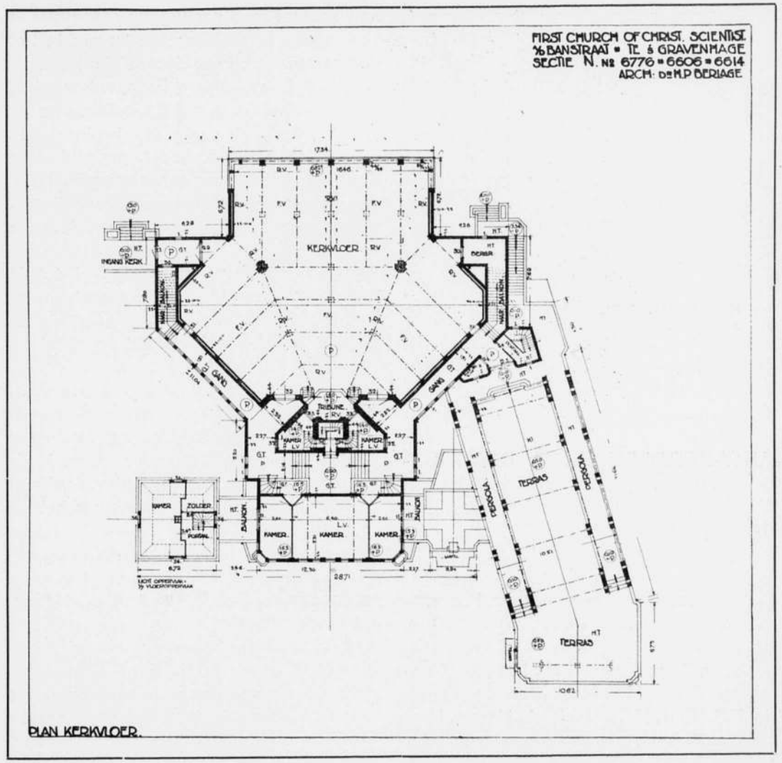

deinenden maatgang der jaargetijden, die komen en gaan, jaar in, jaar uit, geslacht na geslacht. Traditie beteekent hier: de oerkracht van het leven zelf.

Zooals boven gezegd: traditie, tenminste in architectonischen zin, ontbreekt in ons land vrijwel geheel. En de taak van Holland's „Bedre Byggeskik" is daarom des te moeilijker, voorloopig zelfs schijnbaar hopeloos. Het is in ons land nog vrijwel ondenkbaar, dat zelfs maar een klein aantal plattelands bouwkundigen doordrongen zouden geraken van de noodzaak van verandering. Zooals alles thans bij ons, moet ook hier de stuwing uitgaan van de steden, van de stedelingen, van de stadsche architecten Ook dit maakt de zaak niet gemakkelijker, want diep is de kloof, die bij ons stad en land scheidt.

Daarom frappeerde het mij bijzonder, in deze boekjes een aantal gevallen te zien vermeld van bouwkundigen, die zich vrijwillig bij „Bedre Byggeskik" hadden aangemeld om hun ontwerpen te doen kritiseeren ofwel ze onder haar leiding uit te werken. Wij zijn nog ver verwijderd van een dergelijk contact, want in ons land wordt eerst de dwang van overheidswege, de miserabele ambtelijke dwang, de — met alle respect en alle waardeering — gebrekkige schoonheidscommissie (en dan

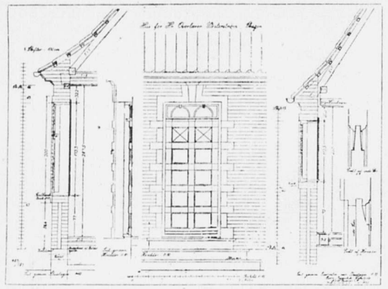

UIT HET JAARVERSLAG VAN „BEDRE BYGGESKIK".

nog vaak hoè schoorvoetend, en hoè wankel van positie!) langzamerhand erkend als noodzakelijk Er is nog veel te doen!

JURY-RAPPORT PRIJSVRAAG BEBOUWING REINKENSTRAAT HOEK KRANENBURGWEG TE 'S-GRAVENHAGE.

Tijdig ingekomen waren de volgende 73 ontwerpen:

A, A, Agitato, Aquarius, Aspect, Barcarole, Bebouwing, Bep 1927, Build, C, City, Claire, Climax, Colonnade, Combinatie, Contour, Cor, Corrie, D.H., D.L., De Driesprong, 23, 21, Effiency, Energia, Evolutie, F.N., Flat, H.D., Haaksch, Henny, Hergerob, Hoekpunt, Hors Concours, Ido, Incognito, I.K., K.R., Kop op, Lijn Elf, Laban, Mabùro, N.N., Negreb, Noordzee, Ora et, Orare Laborare, Pax, Pluk mij, Prettig Wonen, Quatre Mains, R.Z., Reveille, S, S.B., S.V., Semper Crescendo, Spenta Maingus, Stadsvolksdienstdorpje, Studie, Suez, Taima Varim, Tenu Kuragon, Toekomst, 32, Vitré, Waarom Daarom, Wedstrijd, XX, 7, 715, Zonzij, Zug.

Een voorloopige beschouwing ter verkrijging van het noodige overzicht gaf den indruk, dat er veel goed werk was geleverd; al was een derde gedeelte beneden het peil, te stellen voor dit object, gebleven.

De vraag was niet gemakkelijk te beantwoorden tengevolge van den eisch om aan aesthetische zoowel als economische verlangens te voldoen; het terrein in het programma aangeduid met de letter D mocht tot een hoogte bebouwd worden, die vaak aanleiding gaf tot leelijke massaverhoudingen. Een gedeelte der inzenders heeft deze moeilijkheden omzeild door daar een bebouwing te ontwerpen, lager dan hetgeen toegelaten was; maar die oplossingen waren niet van een voldoende economie!

Anderen bouwden terrein D vol tot de hoogtegrens; maar dat was meestal minder gelukkig!

Slechts enkelen gelukte het èn mooi èn economisch te ontwerpen.

Daartegenover stond, dat de groote vrijheid, welke den mededingers geboden is ten opzichte van de indeeling der bouwblokken, een zeer gunstige — en in de praktijk van het architectenleven uiterst zelden voorkomende — omstandigheid is te noemen.

De volgende 22 inzendingen vielen bij een eerste schifting uit, daar ze getuigden van onvoldoende beheersching der betreffende materie:

Agitato, Aspect, Bebouwing, Build, Combinatie, Corrie, D. H., F. N., Haaksch, Hors Concours, Negreb, Noordzee, Orare Laborarè, Pax, Prettig Wonen, Reveille, Studie, Toekomst, Waarom Daarom, Wedstrijd, 7 en 715.

De overgebleven ontwerpen werden getoetst aan de voorwaarden van het programma en van de Bouwverordening der Gemeente 's-Gravenhage.

Aan bovenbedoelde voorwaarden bleken niet te voldoen de 3 inzendingen: Flat, N.N. en Ora et.

Bij een volgende schifting werd 32 inzendingen van prijswinnen uitgesloten wegens onvoldoende kwaliteiten.

Met een enkel woord willen wij trachten uit te drukken, wat voor ieder dezer ontwerpen fataal is geweest. Dit wil niet zeggen, dat er geen andere bezwaren, naast het genoemde, werden gezien. Het wil nog minder zeggen, dat er slechts

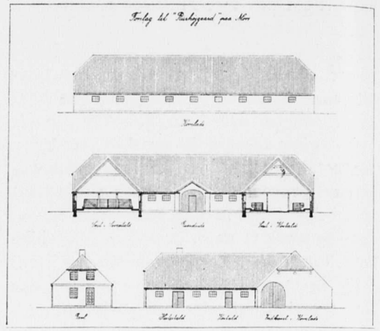

UIT HET JAARVERSLAG VAN „BEDRE BYGGESKIK".

tekortkomingen bij deze uitgeschiften werden opgemerkt. Integendeel! Veel is ervan te waardeeren geweest; in het algemeen stonden deze ontwerpen op een hoog peil. Enkele malen in die mate, dat wij onze bewondering voor die goede kwaliteiten niet hebben willen verzwijgen.

Incognito vertoont weinig geslaagde massa-verhouding, evenals Hoekpunt, Quatre Mains, Claire, Pluk mij, R. Z., 32, H. D., S., J. K., 23, Lijn Elf, 21, Vitré en S. B.

Effiency rammelt met en van de ramen, evenals Aquarius.

Taïma Varim is wat zwaar, en weinig beschaafd.

C mist harmonie in zichzelf: de hellende daken passen kwalijk bij de gedeelten die plat zijn afgedekt; aan ditzelfde euvel lijden A (45), XX, Bep 1927 en Henny.

City is wat zwaar; D. L. mist eenheid van behandeling, terwijl de opstijgende accenten fout doen.

Zonzij vertoont een wat te opdringerige architectuur; bij bestudeering der plattegronden blijkt de bewoning weinig aangenaam te zullen zijn.

Zug is een eigenaardig ontwerp; de jury kan de charlestonachtige — kordaat volgehouden — vormgeving niet waardeeren.

Semper Crescendo heeft zeer beschaafde kwaliteiten; het mist echter voldoende eenheid.

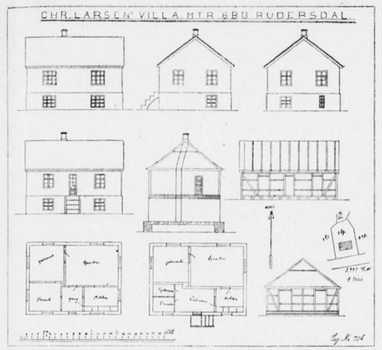

UIT HET JAARVERSLAG VAN „BEDRE BYGGESKIK". INGEZONDEN ONTWERP.

Hergerob toont een vaste hand; de vormgeving lijkt redegevend, maar is dat meer uiterlijk dan innerlijk: de sloffen, waarop de galerij-pijlers staan, zijn uiterst onpractisch, de verdeeling der groote ramen in den kop rammelt, de lichtkap en dakvlakbeëindigingen zijn niet juist opgelost.

Stadsvolksdienstdorpje maakt den indruk ontworpen te zijn door iemand, die de omgeving niet kent; de Côte d'Azur met gloeiende luchten, waartegen de donkere cypressen afsteken, is ver verwijderd van de Reinkenstraat. Dat neemt niet weg, dat vondsten te genieten zijn in dit ontwerp. Jammer, dat gespot is met economie en practische bewoonbaarheid.

S. V. is een knap ontwerp met een fatale fout; het hoofdmoment, de hoek, is onjuist van uitdrukking.

Spenta Maingus toont een sympathieke behandeling met prachtige verhoudingen in meerdere partijen, maar voldoet niet als bouwmassa.

Zoo blijven dan de volgende ontwerpen over, waaruit de prijswinnaars moesten worden gekozen. De meeste van deze komen in kwaliteit vrijwel overeen, zoodat het moeilijk was tot een billijke beslissing te geraken.

Cor geeft als toelichting twee geestige modellen, van platen triplex en spiegelglas op elkaar geplakt. Is het gewenscht zware steunpunten midden in een badkamer te zetten, dank zij welke misplaatste ultra-constructie het vertrek overmatig verlicht kan worden? Is het toe te laten het karakter van woning en de mogelijkheid van economische verwarming moedwillig te negeeren ten koste van een hyper-gevel naar buiten toe? Neen.

Ido is duidelijk van opzet. De massa is naar boven niet mooi afgesloten. De Spielereien doen afbreuk.

Energia heeft verscheidene goede kwaliteiten. De plattegrond is onbeholpen, het detail interessant, behalve de kopbeeindiging. Het is een raadsel, dat de mooi geteekende perspectiefschetsen van dezelfde hand zijn als de onbeholpen aquarel.

Contour zit stevig in elkaar; jammer dat het detail te grof is. Een mooi model is met eenvoudige middelen tot stand gebracht.

Barcarole, met knappe perspectieven, is weloverwogen. De kop is wat opdringerig van vorm.

Suez geeft een gevoelige compositie met mooie verhoudingen; de sculptuur doet wat slap. De oplossing is niet voldoende economisch door de lage kopbebouwing. De slappe perspectief staat in behandeling achter bij de andere teekeningen.

A (24) doet harmonieus, behalve de raamgroep in de 2e verdieping op terrein D, welke groep misleidend van uitdrukking is. De verhoudingen zijn knap. Behandeling der afdekkingen is vlot, meer vlot dan belangrijk.

De Driesprong, mooi van massa, klaar en beslist van vormgeving, mist eenheid in de muur-dammen.

Tenu Kuragon is van een levendige vormgeving, die echter belangrijkheid mist.

Climax, met kranig-geteekende perspectief, treft door vlotheid. Deze ontaardt hier en daar in gebrek aan ernst.

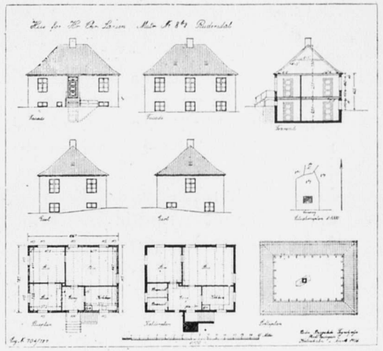

UIT HET JAARVERSLAG VAN „BEDRE BYGGESKIK". VERBETERD ONTWERP.

Laban, met goede perspectief, is een sterke eenheid. Jammer dat de mooie toren fout geplaatst is. Het constructiesysteem, in de toelichting opgegeven, is voor deze lage bouwwerken niet economisch; een gevolg van dit systeem is het plakwerk der gevels, dat twijfel baart.

Mabùro, met indrukwekkende massa's, geeft een minder geslaagden plattegrond.

Colonnade treft door mooie verhoudingen. Jammer, dat de hoektoren fout van hoogte en van plaats is.

K. R., treffend door de goede verzorging der geheele inzending, geeft een mooie maar weinig economische oplossing. Uitdrukking der woonruimten mist eenheid.

Evolutie is goed van bouw-massa en fraai van detail, maar niet geheel bevredigend van indeeling. De vormgeving spreekt van talent.

Kop op is van een groote beslistheid door den monumentalen plattegrond, de standvastigheid waarmede de eenvoudige middelen zijn toegepast en de ernstige uitdrukking. Deze laatste heeft tot stugheid geleid. Bij nadere beschouwing blijkt, dat de winkels letterlijk en figuurlijk wel een beetje in het gedrang zijn gekomen en de ramen vaak onpractisch geplaatst en gevormd zijn.

Na ampele overweging werd eenstemmig

besloten geen eersten prijs toe te kennen.
Bij meerderheid van stemmen werd het beschikbare bedrag als volgt verdeeld:
Kop op en Evolutie krijgen ieder een tweeden prijs groot ƒ 900.—, K. R., Colonnade, Mabùro, Laban, en Climax krijgen ieder een derden prijs groot ƒ 300.—.
De Jury is van meening, dat Kop op het meest voor uitvoering in aanmerking komt, doch alleen na herziening.

De Rapporteur,
ALBERT H. VAN ROOD.

RAPPORT DER JURY.

Over de Prijsvraag voor een ontwerp voor een omslag van een blad voor de EERSTE ROTTERDAMSCHE VEREENIGING VAN MAKELAARS IN ONROERENDE GOEDEREN, uitgeschreven door de VEREENIGING „BOUWKUNST en VRIENDSCHAP" te Rotterdam.
Met voldoening mocht de Jury constateeren dat voor deze prijsvraag groote belangstelling was en de kwaliteiten der inzendingen van dien aard zijn, dat de prijsvraag als zeer goed geslaagd kan worden beschouwd.
66 Ontwerpen zijn ingekomen.
Een belangrijk deel moest buiten beoordeeling blijven, omdat deze niet beantwoordden aan de voorwaarden van het programma en aan de gegeven antwoorden op de ingekomen vragen, welke antwoorden zijn gepubliceerd in het Bouwkundig Weekblad van 22 October 1927.
Het eerste wat uitviel, was eene inzending onder eigen naam.
Vervolgens vielen af die ontwerpen, waarvoor meer dan de toegelaten oppervlakte was gebruikt (soms is het geheele blad beteekend) of welke door een rand geheel waren omlijnd.
Opmerkelijk is, dat op een enkele uitzondering na, allen de helft of meer ruimte hadden gebruikt; minder oppervlakte — wat wel was toegestaan — kwam vrijwel niet voor.
Ook het toevoegen van kleurstalen papier — terwijl de ingezonden teekening in andere kleur was uitgevoerd — kon niet worden toegelaten, omdat dit geen zuiver beeld geeft van de uitvoering.
Weer anderen hadden de redactie naar eigen goedvinden aangevuld of de geheele redactie weggelaten, met de bedoeling, deze in het zetsel op te nemen.
Eén inzender heeft zelfs uitgevoerde werken ingesloten, wat de geheimhouding opheft, terwijl het prijsvraaginstituut niet voor reclamedoeleinden mag worden gebruikt.
Zelfs ingesloten verzoeken om de uitvoering, door deelnemers die hiervoor opzettelijk hunne stukken hadden ingezonden, zijn niet uitgebleven.
Om al deze redenen vielen af:
1. zonder motto en vervolgens de Motto's — Graficus — Arti — △ Driehoek (geteekend) — Ø Cirkel (doorstreept) — 5,11,'27 — Example — Verbinding — P.J.W. — Vijf — ▲ Driehoek (ingevuld) — Eenvoud II — Mattheus 7 : 19 — Aandacht — November — Zakelijk — Zwart, Wit II — E.M.O. — Aum — Stadhuis — Silhouet II — Atlantis — Swastika ⊞ (cirkel) — Eenvoud III — 't Kan ook anders — Keerpunt — Eenvoud IV — 't Gebouw in de hand van de makelaars — totaal 28 stuks.
Motto — Stadhuis — waaraan de tekst ontbreekt, moet meer in het bijzonder genoemd worden als een zeer minutieus werk, waarvan het ontwerp in twee karakters was gehouden.
Het is echter zeer knap uitgevoerd uitsnijwerk en op zichzelf zeer te prijzen.
Van de Motto's — Vijf en Driehoek (ingevuld) — is het zeer te betreuren dat het programma niet is aangehouden, ze hebben beide goede kwaliteiten.
Bij de eerste schifting werden, op grond van onvoldoende kwaliteiten, afgevoerd de Motto's — Moor — Eenvoud I — Babbit — Los — Inspiratie — ⟨H⟩⟨F⟩ H. F. (in 2 vierkanten) — „A" — ⊔⊢ Swastika (geteekend) — Vomytoko — Schakel — „8" — „2" — Water — Rex — De Schakel — W. 1 — Silhouet 1 — Handel — Perspectief — Geestvermogens — Pam. Totaal 21 stuks, zoodat voor de eindbeoordeeling 17 stuks overbleven. Voor de tweede schifting werd, behalve met het karakter van het ontwerp, ook rekening gehouden met de plaatsing van advertenties, wat in de meeste gevallen op de ontwerpen een zeer afbrekenden invloed zou hebben. Uit de overgebleven 17 stuks werden gekozen de Motto's:
Andante — Wop — Landhuis b — „M" — Valladolid — „W. 2"; waarvan de Jury van oordeel was dat zij geheel aan de eischen van het programma voldoen. Bij de tweede schifting vielen dus af de Motto's:
Sambo — Evera — Stef — K. M. K. — Zwart, Wit I — Hans — Groen — „Z" — „R" — Amsterdam — terwijl Landhuis a — uitviel omdat twee gelijke ontwerpen in verschillende kleuren, gemerkt a. en b. ingezonden waren, waarvan b. als de beste, bij de beoordeeling is aangehouden.
Motto — Hans — is zonder advertentieopdruk zeer goed, maar zal zonder twijfel met advertenties zeer veel van zijn waarde verliezen. (Wordt vervolgd).

RAADHUISBOUW TE HILVERSUM.

De Gemeenteraad van Hilversum heeft met op één na algemeene stemmen besloten tot den bouw van het Raadhuis. Tevens werd daarbij besloten het bouwwerk in eigen beheer uit te voeren.
Wij wenschen den heer W. M. Dudok geluk dat hem de gelegenheid wordt gegeven, zijn talenten in den bouw van dit monumentale werk te ontplooien en tevens gaat onze dank naar het Stadsbestuur van Hilversum, dat tot dit groote bouwwerk besloot. Red.

TENTOONSTELLINGEN.

ROTTERDAM. Huize van Hasselt, Schiedamschesingel 35. Tentoonstelling van werken door Co Breman en J. Briedé, geop. van 30 Nov. tot 20 Dec. 1927. Op werkd. van 10-5 u. 's Zondags van 11-4 u.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD EN ARCHITECTURA
COMMISSIE VAN REDACTIE: H. TH. WIJDEVELD VOORZITTER, J. P. MIERAS SECRETARIS-REDACTEUR. H. C. VERKRUYSEN REDACTEUR. C. J. BLAAUW, WIEGER BRUIN, ... , C. B. POSTHUMUS MEYJES, Ir. A. J. VAN DER STEUR. RED.-ADRES WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM, TEL. Nº. 36736 POSTGIRO Nº. 122568.
ABONNEMENTSPRIJZEN BIJ VOORUITBETALING VOOR NEDERLAND f 10.—, BUITENLAND f 15.— 'S JAARS. ADVERTENTIEN 1—6 REGELS f 2.50, ELKE REGEL MEER f 0.40. BIJ CONTRACT BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN.
UITGEVERS EN BUREAUX VOOR ADMINISTRATIE MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5, DEN HAAG.
10 DECEMBER 1927. Nº 50

KRONIEK VAN DE WEEK DOOR J. P. M.

Huisvesting Musea in den Haag. Stadsontwikkeling dienst te Amsterdam. Studie beurzen voor reizen naar Amerika.
B. en W. van den Haag zijn thans met een voordracht gekomen, waaruit, bij aanneming, automatisch het bouwen van een museum zal voortvloeien. De plannen van het groote Museum, van 7½ millioen zijn van de baan. De Commissie van advies heeft thans vastgesteld dat er noodig is:
a. een museum voor moderne kunst, schilder- en beeldhouwkunst en kunstnijverheid van ± 1800 tot heden, aansluitend aan de verzamelingen in het Mauritshuis; b. een museum voor oude kunstnijverheid; c. een prentenkabinet; en de ruimte voor tijdelijke tentoonstellingen welke ruimte bestemd is, om geleidelijk voor uitbreiding van het onder a. genoemde museum te dienen. Kosten 2½ millioen. B. en W. vragen nu machtiging van den Raad, om over te gaan tot de voorbereiding van een museum als boven geschetst, met daarvoor een crediet van f 10.000. Het in 1920 voor het museum bestemde terrein aan de Stadhouderslaan blijft daarvoor bestemd.
En het Monument voor Juliana van Stolberg zal in 1929 hoogstwaarschijnlijk worden onthuld. In een berichtje in „De Tel." lezen wij dat de ontwerpers tot het besluit zijn gekomen, om den oorspronkelijken rechthoekigen vorm van het monument uit een artistiek oogpunt niet te handhaven. Hoewel dat voor een insider volkomen duidelijk is, zal een leek, dit lezende, zich toch misschien afvragen, uit welk oogpunt de rechthoekige vorm van het kunstwerk indertijd gekozen werd.
In de hoofdstad begint het voorstel van B. en W. om onder Publieke werken een afdeeling Stadsontwikkeling te stichten, de gemoederen in beweging te brengen. In het Handelsblad verschenen een 2-tal voortreffelijke artikelen, van de hand van de heeren Heldring en Crena de Jongh, die het instellen van een afzonderlijken dienst bepleiten.
Thans heeft ook de Groep Groot-Amsterdam, in een uitvoerig adres aan den Raad zijn gevoelens weergegeven en er op aangedrongen de nieuwe dienst niet als een afdeeling van een der bestaande diensten te organiseeren. Het adres vindt men in extenso in dit nummer. Ik hoop de Groep Groot Amsterdam niet te kort te doen, als ik haar beken, dat het woordje „wellicht", dat aan het gebrek van vaste leiding aan de Stadsuitbreiding, nog een vleugje hoop op het tegendeel openlaat, me heeft geamuseerd. Inmiddels verneemt het Handelsblad dat door een aantal raadsleden een voorstel zal worden ingediend met de strekking, een afzonderlijken gemeentedienst met eigen leider in te stellen voor „Stadsontwikkeling". Het is jammer in deze zaak, dat we geheel onkundig worden gehouden van de argumenten van B. en W., om geen afzonderlijken dienst te maken. We vernemen alleen van de andere zijde waarom een afzonderlijke dienst noodig is. Daardoor komen de vereischten, waaraan de dienst en zijn Directeur zullen moeten voldoen, meer dan in dit stadium van de zaak misschien wenschelijk is naar voren.
Het gaf den A'damschen medewerker aan „Ons Eigendom", aanleiding tot een geestig stukje, waarin hij de volgende advertentie aanraadt: „Bekwame en nette dictator gevraagd". De schrijver geeft een opsomming van de capaciteiten, die de voorstanders van een afzonderlijken dienst van den man eischen. Ten slotte luidt het: „Blijft alleen nog het vraagstuk der kosten". Men zou het niet zeggen, maar er zijn grenzen aan de capaciteit van Amsterdams schatkist. En daarom zal het wonder, dat wij verwachten, nog een finantieel wonder moeten zijn ook — omdat hij anders maar weinig zal kunnen beginnen.
Het Institut américain des architectes heeft een studiebeurs beschikbaar gesteld om ieder jaar een jong architect (tusschen 25 en 35 jaar oud) in de gelegenheid te stellen een reis naar Amerika te maken om de architectuur te bestudeeren en de Amerikaansche bouwconstructies. Het bedrag voor de reis beschikbaar, is 1500 dollar. Men moet een architectendiploma hebben, om in aanmerking te kunnen komen. Zou zooiets in ons land ook mogelijk zijn. Zoo nu en dan leest men van studiebeurzen, waarvan men een reisje kan maken om in Frankrijk oude romeinsche aquaducten en romaansche kerkportalen te schetsen. Zou het niet beter zijn hier mee op te houden en meer gelegenheid te geven aan jonge talentvolle architecten om hun constructieve kennis te verrijken, waarvoor Amerika m.i. zeer aangewezen lijkt. Bij den huidigen stand van onze archi-

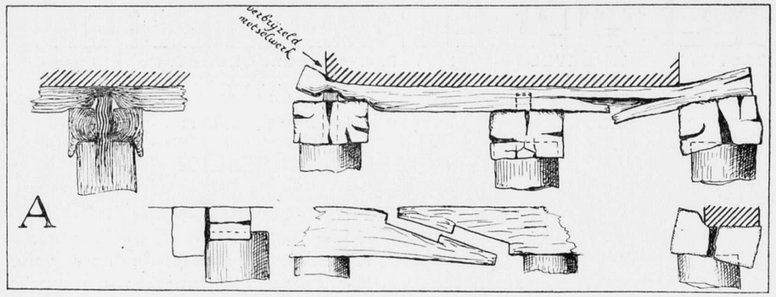

FIG. 1. BESCHADIGING VAN KESPEN, VLOERPLANKEN EN SCHUIFHOUTEN.

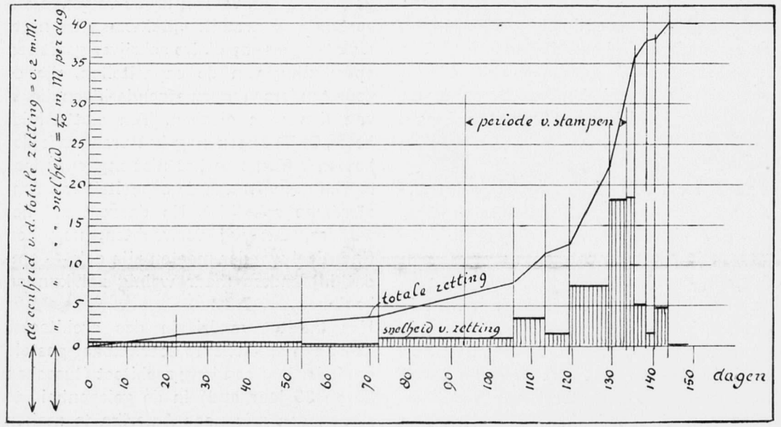

FIG. 3. ZETTINGEN.

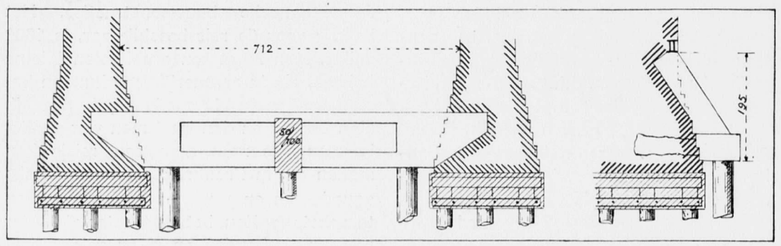

FIG. 5. VERBINDING VAN NIEUWE BETONPALEN AAN HET FONDAMENT.

tectuur — in alle bescheidenheid — wordt het toch ook tijd, dat de technische kwaliteit van onze bouwwerken ook eindelijk eens boven A.P. komt. Ik bedoel voor beurzen die op A.P. of niet veel hooger liggen.

HERSTELLING VAN EEN BESCHADIGDE PAALFONDEERING.

DOOR W. J. M. VAN DE WIJNPERSSE.

Hoewel het gebruik van houten kespen en houten fondeeringplaten meer en meer in onbruik raakt wegens de bekende gebreken, zal die toepassing van hout juist om hare gebreken nog vele jaren aandacht vragen. Evenzoo zal de vraag, op welke wijze daarin verbetering te brengen, actueel blijven. Eene desbetreffende ervaring moge hier worden medegedeeld.

Het betreft een tamelijk-jonge paalfondeering, 45 jaren oud, van houten palen en naaldhouten kespen. Het gebouw is een kerk met toren. Scheuren in het metselwerk, de scheeve stand der kerkbanken, vormden de waarschuwing, dat iets niet in orde was. De wind nam bij een kleinen storm de torenkap af en stortte meteen een brok metselwerk naar beneden. Een klein gedeelte van den vloer viel in, zonder dat daarvoor een uitwendige oorzaak kon worden aangewezen.

Bestaande scheuren werden wijder, nieuwe vormden zich. Deze taal liet aan verstaanbaarheid niets te wenschen over. Aan een bouwkundig opzichter werd opdracht gegeven den toestand der houten fondeering te onderzoeken. Dit bezoek aan de ruimte onder de kluizen, die over de volle uitgestrektheid van het kerkgebouw den vloer droegen, deed denken aan „der Taucher" als deze uit den bodem van den draaikolk opgestegen zijn indruk weergeeft: „da unten ist es fürchterlich".

Fig. 1 geeft eenige types van vormverandering, die het houtwerk had ondergaan, gebroken kespen zoowel over de lengterichting als radiaal, op zij gesprongen schuifhouten, als stopverf in elkaar gedrukte fondeeringplanken, palen niet onder maar naast het metselwerk enz.

Van de mogelijke oorzaken voor dezen treurigen toestand was de weekheid van het kespenhout in een krachtrichting ± vezel wel de duidelijkste. Daarna was de slordigheid der uitvoering, tengevolge waarvan de palen voor een aanmerkelijk deel niet op hun goede plaats stonden, een tweede oorzaak.

Als een normale beschadiging kan de schets A fig. 1 gelden, waarbij de indrukking der kesp méér bedroeg dan de maximumindrukking van de vloerplank. Dit maximum kan wegens de verhouding ¼ tusschen het soortelijk gewicht van droog hout en het absolute soortelijk gewicht 0.4 : 1.6, niet meer bedragen dan ¾ der plankdikte. Bijgevolg was de pen geknikt, met welk verschijnsel de zijdelingsche scheuring van tal van kespen overeenkomt.

Waren er palen verzakt? Het verschil in peil tusschen de borsten van verschillende palen bedroeg slechts enkele millimeters. Een vergelijking tusschen belaste en onbelaste palen van een zelfde groep (kolom of conterfort) kan daarover geen zekerheid geven. De verschillen waren met een enkele uitzondering zoo gering, dat zij op rekening van een slordige uitvoering konden worden gesteld.

Was het bouwwerk tot rust gekomen of nog in beweging? Het ruimer worden van sommige scheuren wees op het laatste.

Besloten werd op de ergste plaats — de toren met zijn naaste omgeving — scherpe waarnemingen te verrichten. Aan de 4 hoeken werden ijzeren pijpen tot eenige meters diepte in het zand, gelegen op ± 9 M. onder het maaiveld, gedreven; — tegenover elke pijp een ijzeren nok in de torenmuren bevestigd, — en de afstandsverminderingen tusschen pijp en nok gemeten met behulp van meetwiggen, die een verandering van $^1/_{20}$ m.M. gemakkelijk waarneembaar maakten. Het resultaat van deze metingen gedurende 160 dagen is in fig. 3 aangegeven. Daarbij bleek al dadelijk, dat de toren werkelijk in beweging was.

In deze grafische voorstelling is zoowel de toename der totale zetting, die na 160 dagen 16 m.M. bereikte, als de snelheid der zetting aangegeven, — en zeker mag de verandering in deze snelheid merkwaardig worden genoemd. Alvorens de oorzaak van de sterke variatie te bespreken, moge eerst de wijze van herstel worden medegedeeld.

Tegenover de groote samendrukbaarheid in een richting loodrecht op de vezel, staat de vrijwel onvervormbaarheid in een richting volgens de lengterichting, m.a.w. de vastheid van het kopschhout. In deze richting is de saneering van den toestand gezocht. Zonder dat eenig stutwerk noodig was, — het was trouwens op den weeken veenbodem toch niet mogelijk stutten te plaatsen, — werd onder de houten fondeering een plaat van gewapend beton aangebracht, rustende op een stelsel van E ijzers, die in de palen werden ingelaten, fig. 4. Op deze plaat werd het fondament door middel van een betonaanvulling gesteund, waartoe de houten plaat grootendeels werd weggenomen. Zoodoende konden ook de palen buiten het fondament dienstbaar worden gemaakt. Het kopschhout is niet zwaarder belast dan de strengste bouwverordening toelaat. De desbetreffende berekening is zeer eenvoudig. De belasting per paal werd ten hoogste 13 ton. Is dit bedrag van dien aard dat niet aan verzakking behoeft te worden gedacht? Eenige jaren geleden is in het weekblad „de Ingenieur" hierover een uitvoerige gedachtenwisseling geweest, die uitgaande van het vreemde verschijnsel, waarbij nagenoeg onbelaste palen verzakten, verloopen is in vernuftige theoretische beschouwingen, waarbij het contact met de praktijk wel eens in het gedrang is gekomen. Voor dat vreemde verschijnsel zijn hier geen aanwijzingen aanwezig, de palen hebben 6 à 7 M. veen en daarna nog 7 à 8 M. zand. Het eenige, wat vertrouwen verdient, is wat proefbelastingen-tot-verzakkens-toe geleerd hebben en dan komt men tot bedragen van 45 à 78 ton per paal. Dat verzakken is echter geen acuut verschijnsel; vóór de groote daling komt, die verzakking heet, vinden kleine elastische zettingen plaats en voor de stabiliteit is het noodig, met de werkelijke belasting voldoende ver van die grenswaarden af te blijven. Wat men wil toelaten is dus — zoolang men niet aan stedelijke verordeningen is gebonden — een kwestie van persoonlijk inzicht.

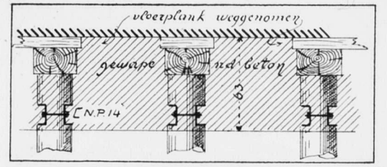

FIG. 4. VERSTERKING VAN DE HOUTEN FONDEERING.

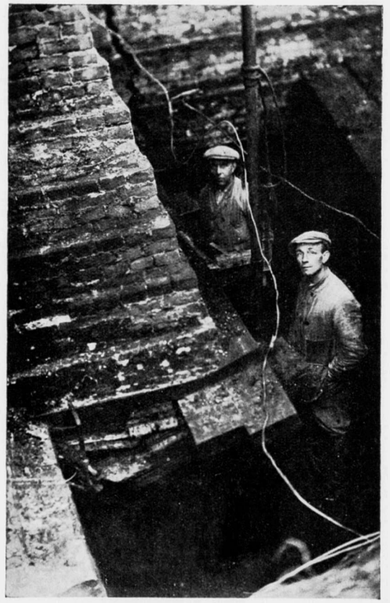

FIG. 2. FONDAMENT VAN EEN CONTERFORT, GEBROKEN KESP, DE TE VER NAAR RECHTS GEPLAATSTE PALEN DRAGEN NIETS MEER, HET CONTERFORT HANGT AAN DEN TOREN. DE DRADEN ZIJN VAN DE ELECTR. VERLICHTING ONDER HET FONDAMENT, DE STAANDE PIJP IS EEN WAARNEMINGSMERK VOOR DE ZETTINGEN.

B. T. BOEYINGA. ARCHITECT B.N.A. AMSTERDAM. KERKGEBOUW TE BERGEN (N.H.)

Zooals hierboven reeds werd aangestipt, was de toestand bij den toren het ergst. Merkwaardig is zooals er technici zijn, die hun geheele leven aan dergelijke bouwwerken hebben gewerkt en de taal der zettingen niet verstaan. Want de gewel-dige scheuren, fig. 2, die in minder hevige mate reeds bestonden toen de torenkap afwoei, waren den hersteller der kap geen bezwaar geweest om het gewicht van den toren met 120 ton te vergrooten.

Toen de metingen aantoonden, dat de toren in beweging was, werd besloten het aantal palen te vergrooten. Door het wegsloopen van de kluizen kwamen 7 houten palen vrij; voorts werden 12 betonpalen dik 35 c.M. in den grond gedrukt, zonder te heien. Zoodoende kon de belasting worden verminderd tot 13 ton voor een houten paal en 30 ton voor een betonpaal. Hoe de druk zich in werkelijkheid zal verdeelen, is vanzelf niet uit te maken, — de genoemde getallen geven slechts een voorstelling van het toelaatbare.

Ook bij deze houten palen werd de gewapend-beton vloer van fig. 4 toegepast, waarbij de samendrukbaarheid van het kespenhout werd uitgeschakeld.

We komen nu tot het vreemde verloop van de snelheids-kromme in fig. 3. De betonpalen zijn cylinders met uitwendige diameter van 35 c.M. en inwendig 13 c.M. Als de paal op diepte was gekomen, d.i. in casu vermoedelijk 2 à 3 M. onder de punten der houten palen, werd het water in de binnenruimte toegelaten tot volle hoogte en door het water blikken busjes met beton neergelaten. Dit beton werd met een blokje zwaar 150 K.G. aangestampt, zoolang tot het beton niet verder kon worden weggestampt, — een bewerking, die zeer doeltreffend kan worden genoemd om het zand onmiddellijk onder den betonpaal vast te leggen.

De periode, waarin dit aanstampen is geschied, is mede in fig. 3 aangegeven.

Mij dunkt, dat de sterke vermeerdering en het plotseling ophouden der zetting aan deze trillingen moeten worden toegeschreven. Dan is het merkwaardig welken invloed deze geringe mechanische werkingen, verdeeld over een oppervlak van 10 × 10 M², op het geweldige torenlichaam, dat meer dan 2000 ton weegt, hebben uitgeoefend. Dat de snelheidsveranderingen eerst eenige dagen na den aanvang van het stampen begonnen en ook eenige dagen na de beëindiging van het stampen ophielden, heeft niets vreemds. Bij het luiden van een torenklok hoort men de eerste oogenblikken van het luiden ook niets, terwijl de klok nog eenigen tijd doorklepelt nadat het luiden heeft opgehouden.

Ik ben eenigszins huiverig het vorenstaande mede te deelen, omdat men het licht als een bezwaar van het toegepaste systeem zou kunnen aanmerken. Ik geloof niet, dat zulks billijk zou zijn. Men zou om billijk te zijn een vergelijking tusschen verschillende systemen moeten maken en dit ligt niet in mijne bedoeling. Er was nog een andere oorzaak voor de zetting, die vóór bedoelde periode alleen werkzaam was, — namelijk het uitdrogen van het kespenhout, dat gedurende den tijd van waarneming en nog een paar maanden tevoren boven water is geweest. Fig. 5 geeft een voorstelling van de wijze, waarop de houten en betonpalen werden dienstbaar gemaakt tot ondersteuning van het torenfondament.

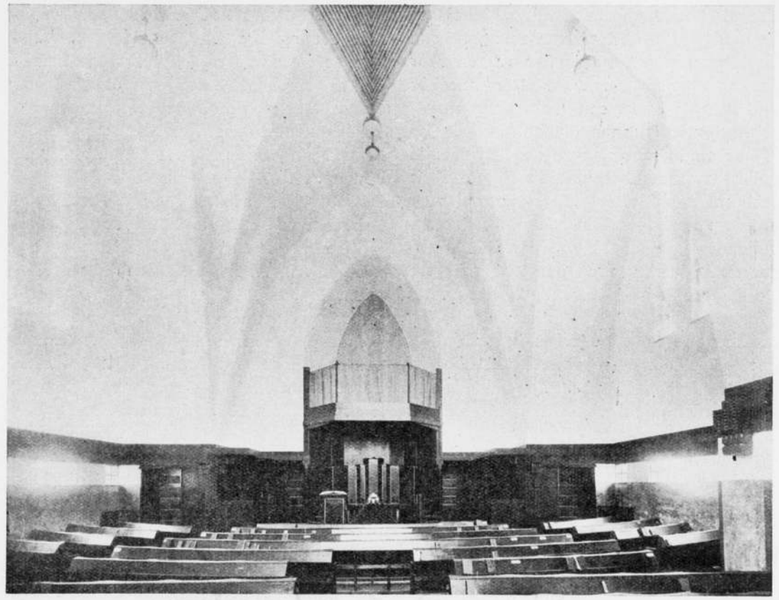

B. T. BOEYINGA. ARCHITECT B.N.A. AMSTERDAM. INTERIEUR KERKGEBOUW BERGEN (N.H.).

DE OPENING VAN HET GEBOUW DER RIJKSACADEMIE VOOR BEELDENDE KUNSTEN.

Het is de Redactie gebleken, dat het korte stukje over de opening van de Rijks-Academie bij sommige lezers den indruk gewekt heeft, alsof minder vriendelijke gevoelens tegenover de Academie aan de Redactie dit stukje ingegeven hadden.

Hieruit blijkt dat somtijds ten onrechte meer verstaan wordt dan gezegd wilde zijn, omdat in tegendeel bij de Redactie zonder eenig voorbehoud de meest sympathieke gevoelens tegenover deze instelling en tegenover de verjonging, die ze thans ondergaat, bestaan.

Wanneer dan ook eenige ontstemming over het ontbreken van een uitnoodiging in de Redactie gevoeld werd, was dit eerder toe te schrijven aan vriendelijke gevoelens, die lichtelijk teleurgesteld waren, dan aan het tegendeel.

De Redactie was nl. gaarne vertegenwoordigd geweest bij de opening van de vernieuwde Academie, omdat ze het aangenaam gevonden zou hebben ook in het blad van de architecten en verwante kunstenaars, hierover te kunnen schrijven.

Waar het onze bedoeling is den onjuisten indruk, dien ons stukje gewekt mocht hebben, weg te nemen, kunnen we hieraan nog toevoegen, dat van den B.N.A. en van A. et A. de Besturen uitgenoodigd waren de opening van het vernieuwde gebouw bij te wonen en ook aan deze uitnoodiging gehoor gegeven hebben. REDACTIE.

RAPPORT DER JURY

Over de Prijsvraag voor een ontwerp voor een omslag van een blad.

(Vervolg van pag. 430).

Van de tweede groep, hadden velen het ontwerp opgevat als een geïllustreerde advertentie, terwijl het meerendeel niet voldoende rust in het ontwerp had weten te leggen, om het tegenover opdruk te doen domineeren.

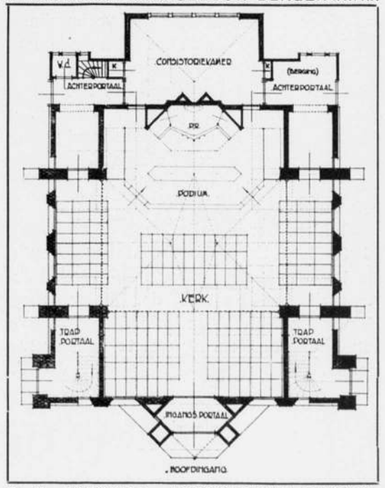

B. T. BOEYINGA. KERKGEBOUW BERGEN. PLATTEGROND.

Vooral het opvallende van „Makelaars Vereeniging" wat toch van zelf sprekend eisch was, moest meermalen wijken voor het opvallende „Eerste Rotterdamsche" wat evengoed voor een verzekeringsmaatschappij zou kunnen dienen.

Bij de eindbeslissing was de Jury in zijn geheel van oordeel, dat de Eerste Prijs toekomt aan Motto - „M" - zoowel voor ontwerp als kleurstelling, terwijl het opvallende - Makelaars - bewijst dat inzender de bedoeling goed heeft begrepen.

De Tweede Prijs Motto - „W"2. - houdt het voortreffelijk uit als domineerend hoofd, ook tegenover opgedrukte advertenties, doch mist door de regelmatige rangschikking der letterreeksen, het opvallende van de woorden „Makelaars Vereeniging".

De Derde Prijs Motto - Landhuis b. - geeft symbolisch wel goed uitdrukking aan het karakter der vereeniging, doch blijft in kwaliteit achter bij de vorigen.

Ook in de Motto's - Wop - Andante en Valladolid - meent de Jury kwaliteiten aanwezig, die haar doen besluiten, elk als prijs een eerv. verm. toe te kennen. Zij vertoonen meerdere of mindere verdiensten, zoowel door letterindeeling als verhouding. Motto - Andante - mist het opvallende van het woord - Makelaars - doch is overigens goed geslaagd. Motto -Wop - heeft een zeer goede en harmonische letterverdeeling.

Resumeerende is de Jury eenparig van oordeel de bekroningen als volgt te moeten toekennen: Eerste Prijs Motto „M" 100 Gulden. Tweede Prijs Motto „W" 2 50 Gulden. Derde Prijs Motto „Landhuis" 25 Gulden. Eerv. Verm. Motto „Wop"; Motto „Andante"; Motto „Valladolid"; en stelt het Bestuur der Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" voor, hieraan haar goedkeuring wel te willen verleenen.

DE JURY.

AAN DEN RAAD DER GEMEENTE AMSTERDAM.

Naar aanleiding van de mededeeling van Burgemeester en Wethouders in de Memorie van Beantwoording op het Voorloopig Verslag betreffende de Gemeentebegrooting voor het jaar 1928, in welke mededeeling het College zijn standpunt aangeeft over de wijze, waarop de belangen der stadsontwikkeling moeten worden verzorgd,hebben de ondergeteekenden, als vertegenwoordigers van de Groep Groot-Amsterdam, de eer het volgende onder de aandacht van Uwen Raad te brengen.

Betreurende, dat in de vorige jaren wellicht aan de stadsuitbreiding de vaste leiding ontbroken heeft, vereischt voor dit, zooals B. en W. terecht zeggen, uiterst gewichtige deel der gemeentetaak, hebben ondergeteekenden met groote voldoening kennis genomen van het voornemen, thans een orgaan in het leven te roepen, dat aan de stadsontwikkeling en stadsuitbreiding leiding zal hebben te geven.Uw Raad wordt thans voor een van de meest belangrijke beslissingen gesteld, die tot in de verre toekomst reikt; wordt immers de grondslag niet goed gelegd, dan zullen de gevolgen niet uitblijven, gevolgen, die in dezen meestal van onherstelbaren aard zullen zijn De vele voorzieningen, welke bij een uitbreiding als Amsterdam vertoont, behooren te worden getroffen, moeten in een weloverwogen verband passen. De stadsontwikkeling is, naar de overtuiging van ondergeteekenden, van primairen aard. Alle gemeentediensten, zoowel die der Publieke Werken, de Woningdienst en het Bouw- en Woningtoezicht als de Havendienst, het Trambedrijf, het Marktwezen en andere diensten worden in het bijzonder in de laatste jaren in verband met de groote stadsuitbreiding voor uiterst gewichtige vraagstukken gesteld, die elk voor zich oplossing vragen volgens de inzichten en den stand der techniek van het oogenblik. Nimmer echter zullen deze oplossingen in tegenstelling tot elkaar mogen zijn of een juiste ontwikkeling der stad in de toekomst mogen belemmeren. Zij moeten — hoe belangrijk elk op zich zelf ook is — passen in het geheel der maatregelen, noodig om aan Amsterdam in de toekomst haar meest doeltreffenden en tevens schoonsten vorm te verzekeren.

Groot en ingewikkeld zijn de vraagstukken, die zich hierbij voordoen, evenals de belangen die naar voren komen. Het is duidelijk, dat de leiding daarvoor moet worden toevertrouwd aan een krachtige hand, aan een man met groote kennis, met helder inzicht en een vooruitzienden blik. Maar bovenal zal de aan te wijzen leider over groote bevoegdheden moeten beschikken. Zijn de door hem voor te bereiden beslissingen van primairen aard,dan zal de onder hem ressorteerende dienst niet ondergeschikt kunnen zijn aan een der andere diensten, met wien hij voortdurend contact zal moeten hebben. Als gelijke zal de Directeur naast de leiders der andere diensten moeten staan; zijn gezag zal niet afhankelijk mogen zijn van een boven hem gestelden hoofdambtenaar.

Alleen aldus georganiseerd is te verwachten, dat het nieuw te scheppen orgaan de zoo belangrijke diensten zal kunnen bewijzen, welke in het belang onzer stad zoo dringend noodig zijn; alleen op deze voorwaarde zal het bovendien mogelijk zijn, de persoon met de vereischte bekwaamheden voor deze hoogst belangrijke functie te vinden.

Daarbij zij er hier nog op gewezen, dat de nieuwe dienst geen uitgebreid personeel behoeft en niet van grooten omvang zal behoeven te worden, omdat de uitvoering tot de taak der verschillende diensten blijft behooren. Wij beschouwen dit als een voorwaarde om de ontwikkeling der stad in haar geheel te kunnen overzien. Met den meesten aandrang meenen daarom ondergeteekenden Uwen Raad te moeten verzoeken den Dienst der Stadsontwikkeling en Stadsuitbreiding zoodanig te regelen, dat hij de leiding kan geven en de bevoegdheid verkrijgt, die hem door zijn aard toekomt, m.a.w. dezen dienst zelfstandig onder een eigen Directeur en niet als afdeeling van een der bestaande diensten te organiseeren.

A'dam, 30 Nov. 1927. Heerengracht 388.

F. KRANENBURG.

J. DE BIE LEUVELING TJEENK.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD EN ARCHITECTURA

COMMISSIE VAN REDACTIE: H. TH. WIJDEVELD VOORZITTER, J. P. MIERAS SECRETARIS-REDACTEUR. H. C. VERKRUYSEN REDACTEUR. C. J. BLAAUW, WIEGER BRUIN, ... , C. B. POSTHUMUS MEYJES, Ir. A. J. VAN DER STEUR. RED.-ADRES WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM, TEL. Nº. 36736 POSTGIRO Nº. 122568. ABONNEMENTSPRIJZEN BIJ VOORUITBETALING VOOR NEDERLAND f 10.—, BUITENLAND f 15.— 'S JAARS. ADVERTENTIEN 1—6 REGELS f 2.50, ELKE REGEL MEER f 0.40. BIJ CONTRACT BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN. UITGEVERS EN BUREAUX VOOR ADMINISTRATIE MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5, DEN HAAG.

17 DECEMBER 1927. Nº 51

KRONIEK VAN DE WEEK DOOR J. P. M.

Dienst Stadsontwikkeling Amsterdam. Museum Theater. Dr. Berlage naar Amerika. Pro Domo.

Hoewel deze kroniek zich verder zeker niet leent, om daarin de behandeling van het bij uitstek gewichtige vraagstuk van de instelling — al dan niet — van een Dienst van Stadsontwikkeling te Amsterdam, onder te brengen, moeten wij volledigheidshalve, toch nog vermelden dat de motieven van B. en W., om geen afzonderlijken Dienst in te stellen, thans bekend zijn. In het avondblad van „De Telegraaf" van 7 Dec. j.l. zijn ze gepubliceerd. Zooals te verwachten was, is het hoofdmotief van B. en W., de ondoenlijkheid, de onmogelijkheid om den man te vinden, die de capaciteiten heeft om het overstelpende complex van vraagstukken op te lossen. B. en W. achten dit onoverkomelijke bezwaar reeds geheel afdoende om van een afzonderlijken Dienst af te zien. B. en W. zeggen „dat er in Nederland geen man te vinden is, die aan zijn verleden ook maar eenigermate het gezag kan ontleenen, om te staan als een werkelijke — zij het dan niet officieele — leider boven de andere directeuren en hun naaste ondergeschikten, die ook niet de eerste de beste zijn". Ik geloof, dat een objectieve beoordeeling van dit argument welhaast niet mogelijk is. En wordt het argument daardoor niet eerder een zienswijze dan een argument? Dezelfde argumentatie zou kunnen worden toegepast wanneer het geldt een burgemeestersvacature van A'dam of Rotterdam. Toch worden er burgemeesters benoemd. Naast dit hoofdbezwaar komen B. en W. met het bezwaar, dat het ondoenlijk zal blijken een juiste begrenzing aan te geven van de taak van den nieuwen Dienst en die van P. W. Publieke Werken wordt, zeggen zij, „het technisch bureau, de intellectueele timmerman, waar besteld wordt voor den principaal „Stadsontwikkeling". Bij voorbaat vreezen B. en W. dus wrijving. Wie eenigszins bekend zijn met de verhoudingen „ten Stadhuize", kunnen zich die angst van B. en W. eenigermate indenken. Maar hoe dan wel? B. en W. meenen P. W. te moeten uitrusten met een nieuw te stichten afdeeling stadsontwikkeling en een dienst, voortgekomen uit de vereeniging van Bouw- en Woningtoezicht en den Woningdienst. Is dit geschied, dan zullen B. en W. liefde, verdraagzaamheid, harmonie en hartelijkheid in de verhoudingen prediken, en „in samenwerking zal aldus eenmaal „Groot-Amsterdam opgebouwd kunnen worden". Voilà tout. B. en W. zullen het echter ons niet kwalijk nemen, dat, evenals zij huiverig zijn voor nieuwe wrijving, wij als Amsterdammers huiverig zijn voor de toekomst, als Groot-Amsterdam gefundeerd zal zijn op een ethiek, die heel mooi is, maar waarin niemand gelooft.

B. en W. zijn met hun argumenten voor een afdeeling Stadsontwikkeling onder P.W. naar het ons voorkomt, niet heel gelukkig geweest. En wij ontkomen niet aan den indruk dat het hier niet gaat om het gemis aan een persoon, maar aan een teveel aan personen. Helaas schijnt ook dit groote gemeentebelang niet in een sfeer die boven ieder persoonlijk belang uitgaat, behartigd te kunnen worden.

De Museum Theater plannen zijn opgegeven. Weg illusie! Inmiddels worden de pogingen om een theater op het Museumplein te bouwen, toch nog voortgezet, maar op een andere finantieele basis.

Dr. Berlage gaat in het voorjaar van 1928 naar Amerika. Hij gaat er voordrachten houden en tevens een cursus geven in de teekenzaal van de Universiteit van Ann Anbor te Michigan. Een tijdelijk professoraat dus. Dr. Berlage meende het aanbod te moeten aannemen in het belang van de internationale aaneensluiting, en ook omdat hij behoefte heeft om zoo nu en dan eens over de grenzen van ons kleine land uit te kijken. Tweemaal bravo voor den 70 jarige, die op grond van deze overwegingen nog zulk een opdracht aanvaardt. Wij wenschen hem goede reis en „Good luck".

En nu Pro Domo. Het „Vaderland" schrijft in zijn bouwrubriek van j.l. Zaterdagavond „Het Bouwkundig Weekblad Architectura, dat dwars tegen alle aesthetisch begrip in op 14 bladzijden advertenties slechts 6 pagina's tekst brengt, enz." Hier moet toch een omissie zijn ingeslopen, om dat nu zoo eens te zeggen. Vermoedelijk zal het de bedoeling zijn geweest te schrijven, dat onze redactie dwars tegen alle aesthetisch begrip van 1866 ingaat. Inderdaad gaat zij daar dwars tegen in, en het is lang niet makkelijk daar tegen in te gaan. Intusschen is het nogal amusant dat een dagblad deze opmerking maakt. Maar dit tusschen haakjes.

BIJZ. SCHOOL VOOR G. L. O. AAN DEN MATHENESSERDIJK TE ROTTERDAM.
ARCHITECT CORNS. HOOGEVEEN B.N.A. ROTTERDAM.

BESCHRIJVING.

De hierbij gaande foto's en teekeningen geven een beeld van de Bijz. School voor G. L. Onderwijs aan den Mathenesserdijk No. 23 te Rotterdam, welke door ondergeteekende is gebouwd in 1926—'27.

De voorwaarden voor de gevelarchitectuur door B. en W. te Rotterdam vastgesteld voor den Mathenesserweg waren ook nog van toepassing op het perceel waar deze school gebouwd is, en eischten dat de gevel geheel ontworpen moest worden door het Bureau Brinkman en v. d. Vlugt. Verschillende omstandigheden hebben er echter toe geleid, dat in dit geval, dank zij de medewerking van den Heer v. d. Vlugt, het hoofdschema van den gevel is vastgesteld bij onderling overleg na wederzijds gemaakte schetsen.

De gevel is opgetrokken van geelgrijze genuanceerde klinkers, met dorpels van grijs graniet, terwijl de gevel afgedekt is met zwart verglaasde muurvorsten.

Het inwendige van het gebouw is hoogst eenvoudig doch duurzaam bewerkt en in frissche pittige kleuren geverfd.

Het gebouw wordt met kachels in de lokalen verwarmd, daar centrale verwarming voor deze school door B. en W. niet werd bekostigd.

CORN. HOOGEVEEN,
Arch. B.N.A.

LANDELIJKE BOUWKUNST.

In een artikel „Landelijke Bouwkunst" van de hand van Ir. A. J. van der Steur, voorkomende in het Bouwkundig-Weekblad-Architectura van 3 Dec. l.l., wordt er op gewezen, dat in ons land in vergelijking met Denemarken, nog wel heel weinig wordt gedaan met het bijbrengen van de beginselen van gezonde architectuur aan de plattelandsbouwkundigen.

Wij kunnen dit gedeeltelijk toestemmen, doch wellicht mag er hier ter plaatse eens gewezen worden wat op dit gebied in het Oosten van ons land in de laatste jaren alzoo wordt verricht. Daarmede zijn velen, en is ook blijkbaar Ir. van der Steur, minder goed bekend.

Het Geldersch Genootschap tot Bevordering en Instandhouding van de schoonheid van Stad en Land, deelde een drietal jaren geleden aan alle Gemeentebesturen van Gelderland mede, dat één van de middelen om het doel van het Genootschap — het in ongerepten staat houden van de schoonheid van de provincie Gelderland — te bereiken zou zijn, door het oefenen van invloed op de architectuur, op de uitwendige samenstelling en op het uitwendige aanzien van de gebouwen, welke in de provincie zullen worden geplaatst. Een gedeelte uit dit schrijven mogen hieronder nog een plaatsje vinden.

„Het zal geen betoog behoeven, dat een gebouw, waarvan vormen en kleuren niet in een zekere overeenstemming zijn met de omgeving, waarin het geplaatst is, de harmonie, de rust, de wijding van die omgeving op de meest brutale en ongevoelige wijze kan verstoren; vele eenmaal mooi, doch nu verknoeide plekjes in ons gewest leveren helaas evenzoo vele bewijzen voor de juistheid dezer opvatting.

Wil men de schoonheid van Gelderland zooveel mogelijk bewaren, dan is voor alles noodig, dat ernstige aandacht wordt geschonken aan hetgeen er gebouwd, en zeker niet het laatst aan hetgeen er in de landelijke deelen der provincie gebouwd wordt.

In de groote steden kunnen de daar gevestigde bekwame bouwmeesters hunnen invloed doen gelden; op het platteland echter is men niet zelden van bekwame voorlichting verstoken en gewoonlijk aangewezen op de daar woonachtige bouwkundigen.

Deze vinden hunne opleiding in den regel op de teekenscholen in verschillende gemeenten gevestigd, waarom voor het doel van ons Genootschap van het allergrootste belang is, dat het onderwijs op bedoelde scholen aan hooge eischen beantwoordt.

In de eerste plaats is noodig, dat de leeraren aan dergelijke scholen verbonden, zijn bekwame, ontwikkelde, met oog en gevoel voor schoone vormen en kleuren toegeruste bouwkundigen, opdat van hen de zoozeer noodige beschavende en verheffende invloed op de leerlingen kan uitgaan.

Ook is het van groot belang, dat de schoolprogramma's op de juiste wijze zijn saamgesteld en de teekenvoorbeelden op den hoogst van den tijd gehoudenen met zorg gekozen worden.

Nu zal het voor een College van Burge-

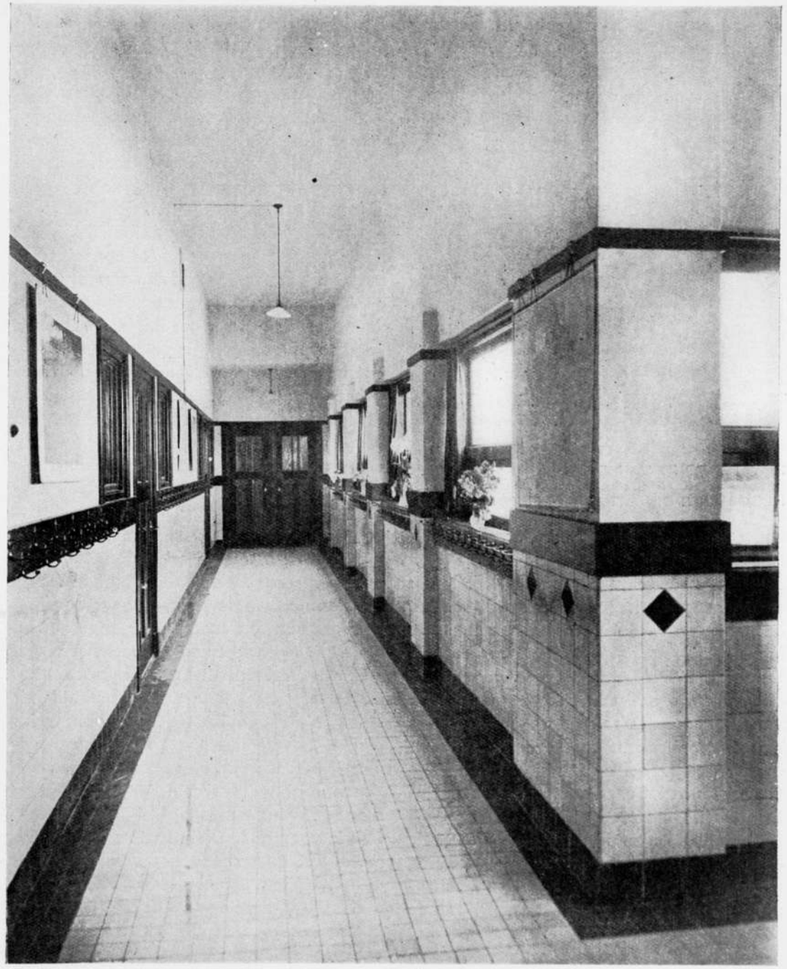

BIJZ. SCHOOL VOOR G. L. O. AAN DEN MATHENESSERDIJK TE ROTTERDAM.
ARCHITECT CORNS. HOOGEVEEN B.N.A. ROTTERDAM.

meester en Wethouders in den regel zeer moeilijk zijn om zonder betrouwbare deskundige voorlichting zorg te dragen, dat hunne teekenscholen beantwoorden aan de eischen welke in voorgaande regelen worden ontwikkeld.

Het zal niet alleen zeer moeilijk zijn, doch dikwijls onmogelijk blijken ook al houdt men rekening met de hulp, welke de Rijksinspectie natuurlijk gaarne verleent, doch die uiteraard slechts een incidenteel karakter kan dragen. Het is daarom, dat

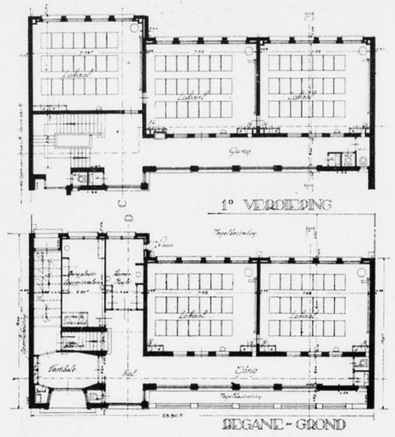

PLATTEGROND VAN DE BIJZ. SCHOOL VOOR G. L. O. TE ROTTERDAM, ARCHITECT CORNS. HOOGEVEEN B.N.A. TE ROTTERDAM.

het Geldersch Genootschap besloot eene Commissie in te stellen, bestaande uit de heeren: J. L. B. Keurschot, H. B. van Broekhuizen, W. Kromhout Cz., F. H. Jacobsen en H. J. Kranenborg, aan welke is opgedragen de gemeentebesturen in Gelderland van voorlichting te dienen in alle aangelegenheden, de teekenscholen van de gemeente rakende."

Deze Commissie is nu reeds meermalen in de gelegenheid gesteld verschillende Gemeente- en Schoolbesturen van advies te dienen.

In het begin van het jaar 1926 meende deze Commissie hare werkzaamheden nog verder te moeten uitstrekken en het Bestuur van het Geldersch Genootschap te moeten voorstellen, over te gaan tot het uitgeven van een boekje, waarin wenken worden gegeven, welke een gunstigen invloed zouden kunnen hebben op de vormgeving van nieuwe gebouwen in deze provincie.

Het Genootschap steunde dit voornemen krachtig, met als gevolg, het verschijnen van het boekwerkje „De kunst van bouwen" geschreven door Ir. P. H. Endt.

De Commissie stelde enkele exemplaren kosteloos en meerdere tegen een geringe vergoeding ter beschikking van de Besturen van Dag- en Avond-Nijverheidsscholen, ter uitreiking aan de leerlingen van de hoogste klassen dezer scholen.

Bovendien werd dit boekje voor een luttel bedrag verkrijgbaar gesteld aan allen, die daar belang in stelden.

Nu is het een gelukkig verschijnsel, dat nadien niet alleen door vele schoolbesturen heel wat exemplaren zijn aangevraagd, doch ook dat vele plattelandsbouwkundigen toezending van exemplaren hebben verzocht. Het boekje is er zoo goed ingegaan, dat binnen het jaar de oplage bijna geheel is uitgereikt en het Genootschap reeds overweegt, over te gaan tot een tweeden druk.

Wij vleien ons met de hoop, dat de invloed van dit boekje, het gestelde doel zeer zeker nader zal brengen. Behalve dit, is de hiergenoemde Commissie dit jaar er toe overgegaan te werken op de wijze, zooals volgens Ir. van der Steur in Denemarken ook wordt gedaan, waar door het houden van cursussen der plattelandsbouwkundigen, eenige beginselen van gezonde architectuur worden bijgebracht.

De Commissie houdt in verschillende plaatsen in de provincie lezingen, waar tevens aan de hand van lichtbeelden gewezen kan worden op de voorbeelden van goede architectuur, ook wat betreft de meer eenvoudige onderdeelen daarvan.

Het is voor onze Commissie zeer verheugend, dat juist bij de z.g. vaklieden door deze lezingen belangstelling voor de architectuur wordt opgewekt en zij van deze groep, aanvragen ontvangt tot het houden van een lezing.

Dat in de lezing en bij het toonen van de lantaarnplaatjes, ook in ruime mate er op wordt gewezen, hoe wenschelijk het is „het landelijke bouwwerk naar zijn bescheiden aard zijn bescheiden taal te doen spreken, van eenvoudige massawerking", is wel te begrijpen.

Het komt onze Commissie voor, dat ook hierdoor in de goede richting wordt gewerkt.

Zij vleit zich tevens met de hoop, dat door het bovenstaande eenigszins is aangetoond, dat al mag het dan nog niet zoo goed zijn als in Denemarken, het Oosten van ons land begonnen is met, om het nog braakliggend, ontzaglijk cultuurveld, zooals Ir. van der Steur het noemt, tot groei en bloei te brengen.

H. B. VAN BROEKHUIZEN,
Secretaris van de Onderwijs-Commissie van het Geld. Genootschap enz.

RUIMTEVERWARMING MET GAS

DOOR P. J. G. NELL TE 'S-GRAVENHAGE.

Naar aanleiding van een uit den lezerskring van dit blad opgekomen vraag geef ik hier een vervolg op mijn artikel in No. 48.

In genoemd artikel sprak ik meer concreet over vraagstukken, die met de verwarming door gas samenhangen, in het huidige artikel zal ik behandelen eenige vraagstukken verbonden aan de indirecte verwarming met gas, ook wel centrale verwarming met gas als brandstof genoemd.

Vóór alles moeten wij ons even voorstellen, dat de z.g. centrale verwarming berust op het streven om de in één stookplaats opgewekte warmte te distribueeren over de verschillende vertrekken van een (of meer) gebouwen en dat als dragers van de warmte-energie meestal gebruik wordt gemaakt van water of stoom, minder veelvuldig van lucht.

Tusschen vuurhaard en verbruiksplaats moet dus een medium ingeschakeid worden,dat als drager van de warmte-energie dient. De eigenschappen van dit medium leggen aan de toepassing zekere beperkingen op, die in sommige gevallen kunnen worden bestreden door gebruik van een afzonderlijken energievorm. Men denke hier aan de centrale verwarming met door een pomp gedreven wateromloop.

Naar die beschouwing is het in de steden geleverde steenkolengas een stelsel van centrale verwarming.

In de gasfabriek heeft een bepaalde behandeling van de primaire brandstof plaats, waardoor gasvormige producten vrijkomen en daarnevens nog andere gasvormige, vloeibare en vaste stoffen worden afgescheiden, welke bij gebruik van dezelfde brandstof in een vuurhaard, ten deele zonder nuttige warmteopbrengst voor ons verloren gaan.

Het bereide gas kan op eenvoudige wijze en met hulpmiddelen, die bijna overal aanwezig zijn, zonder belangrijk verlies, naar iedere verbruiksplaats afzonderlijk geleid worden en is daar dan oogenblikkelijk en onafhankelijk van andere verbruiksplaatsen beschikbaar.

Deze eigenschappen zullen aan de zoogenaamde lokaalverwarming met gas op den duur een voorsprong op andere verwarmingsstelsels verschaffen.

De verwarming met electrische energie, of beter gezegd het gebruiken van electrische energie als drager en overbrenger van warmte-energie van een centraalpunt naar de afzonderlijke woonruimten zou boven gas nog voordeelen hebben, indien de 5 à 6 maal grootere verliezen, die bij het opwekken en distribueeren van dezen energievorm aanvaard moeten worden, de toepassing niet volkomen onmogelijk maakten.

Hier mag ik op dit vraagstuk niet verder ingaan, omdat ik er reeds in mijn vorig artikel over sprak.

Waar bovendien nog geen aanwijzingen bestaan, die wijzen op de mogelijkheid van een voldoende wijziging in de verhoudingen tusschen gas en electriciteit, zal het gebied verwarming in de toekomst voor de gasindustrie bestemd zijn.

In vergelijking met zwarte brandstoffen heeft gas ook een voorsprong, die een groote belofte voor de toekomst inhoudt.

Dat in de kringen der gastechniek algemeen van lokaalverwarming de grootste verwachtingen worden gekoesterd volgt uit het vorenstaande vanzelf.

Intusschen heeft zich het stelsel van centrale verwarming in de laatste 30 jaren bij ons zeer ingeburgerd en is dit stelsel met de inrichting en het gebruik van allerlei gebouwen zoo samengegroeid, dat het in vele gevallen en wel voornamelijk in groote gebouwen, moeilijk gemist kan worden. Voor de gasindustrie is het dus zaak ook dit stelsel in hare actie te betrekken en de voorwaarden te bestudeeren, waaronder gas op de meest gunstige wijze als brandstof kan dienen.

Wij hebben gezien, dat deze toepassing hier op neer komt, dat de door één gasvlam ontwikkelde warmte op een passende wijze door een gebouw wordt gedistribueerd. De wijze van distributie is bekend, niet immer wordt overwogen, dat bij deze distributie gerekend moet worden op verliezen, die niet of onvoldoende aan het doel medewerken. Met name moeten hier genoemd worden de warmteverliezen in de warmwater- of stoomleidingen door het gebouw, welke in den regel 5 tot 10% bedragen en die van den ketel.

Wanneer men wil toepassen, centrale verwarming en daarbij gas als brandstof gebruiken, kunnen zich twee gevallen voordoen: òf men staat voor een aanwezige installatie met ketel voor vaste brandstof, òf men heeft een nieuwe installatie te bouwen.

In het eerste geval kan in den ketel een gasbrander met toebehooren gebouwd worden, waarbij redelijk nuttig effect kan verkregen worden. De op deze wijze reeds omgebouwde installaties wijzen daarop. De ingenieurs Crone en Schimpff te Essen hebben met zulke installaties proeven genomen in vergelijking met door cokes gestookte ketels.

Het nuttig effect van gegoten ijzeren ketels met gasvuur en gebruik van gas onder den gewonen gasdruk uit de leidingen bedroeg bij een proefduur van 8 uren met volbelaste ketel 85%, bij een ketel met cokes gestookt in denzelfden tijd 68%.

Bij deze proef is de met cokes gestookte ketel waarschijnlijk deskundig bediend, zoodat het nuttig effect hooger is uitgevallen, dan in gemiddelde gevallen.

Zeer algemeen wordt aangenomen en ook door proeven ondersteund, zie o.a. adviezen uitgebracht op het Eerste Nederl. Congres voor Warmtetechniek, dat het gemiddelde rendement van een met cokes gestookte ketel voor centrale verwarming 40% is.

Stelt men de vrijkomende verbrandingswaarde van gietcokes op 6800 W.E. per Kg. dan zal daarvan gemiddeld 2720 W.E. nuttig aan de installatie ten goede komen.

Van een M³. gas met een verbrandingswaarde van 4200 W.E., waarvan 3800 W.E. in voelbare warmte in den ketel kan worden omgezet, komt $3800 \times 0{,}85 =$ rond 3200 W.E. aan de installatie ten goede, want uit proeven is gebleken, dat het nuttig effect van den met gas gestookten ketel bij gedeeltelijke belasting niet lager behoeft te zijn en dat de stoker geen invloed kan uitoefenen door zijn wijze van behandeling als bij cokes.

Uit deze cijfers volgt, dat iedere Kg. cokes vervangen moet worden door $\frac{2720}{3200} =$ 0,88 M³. gas.

Nemen wij aan dat 1 Kg. gietcokes vrij in de bergplaats 2 cents kost dan zou het gas $\frac{2}{0{,}88} = 2{,}27$ cts. mogen kosten.

Bij het gebruik van gas kan door het aanbrengen van een temperatuurregelaar, die reageert op de temperatuur van een daartoe gekozen vertrek nog een besparing van 20% worden bereikt, zoodat daaruit een gasprijs van 2,83 cts. volgt.

De besparing, die bereikt wordt door het wegvallen van alle bediening, van bergruimte voor cokes en van het administreeren van den cokesinkoop (bij groote gebouwen, flatwoningen enz.) kan op $\frac{1}{2}$ tot 1 cent per M³. verbruikt gas worden gesteld. Aannemende $\frac{3}{4}$ cent zou de M³. gas dus circa 3,6 cent per M³. mogen kosten om gelijkheid in brandstofprijs met gietcokes te bereiken.

In de groote gemeenten van ons land wordt wel een gasprijs berekend van 4

cent per M³. met een vastrechtbedrag per maand.
Bij groote installaties, als die waarnaar een Uwer lezers vraagt, speelt het bedrag van het vastrecht omgeslagen over het groote gasverbruik een zoo geringe rol, dat daarmede de verbruiksprijs nauwelijks verhoogd wordt.
Het kleine verschil tusschen den werkelijk betaalden prijs en den boven aangeduiden gewenschten prijs kan in vele gevallen aan het gebruik van gas de voorkeur doen geven.
In vele gevallen wordt de cokes voor centrale verwarming vermengd met andere zwarte brandstoffen b.v. anthraciet om voordeeliger uitkomsten te bereiken.
Hoewel anthraciet per nuttige warmteeenheid meer kost dan cokes, kan het vooral in ketels van geringe grootte nuttig zijn om de cokes met anthraciet te vermengen, omdat laatstgenoemde brandstof lichter ontbrandt en men een kleiner vuur kan onderhouden in tijden van beperkte warmtebehoefte.
In ketels, die eigenlijk te klein zijn voor de warmtebehoefte van de installatie en die dus meer moeten worden geforceerd, terwijl tevens de inwendige ruimte te klein is voor de warmtebehoefte van den nacht, kan anthraciet ook van nut zijn, omdat eerstens een felle verbranding mogelijk is en tweedens in hetzelfde volume meer verbrandingswarmte kan worden opgehoopt. Een H.L. cokes weegt circa 55 Kg., een H.L. anthraciet 70 Kg. met een circa 10% hoogere verbrandingswaarde per Kg.
Deze gevallen zijn echter uitzonderingen of behooren dit te zijn, want in een goed geproportioneerde installatie mogen deze gebreken niet voorkomen.
De vermenging met anthraciet kan nuttig of doelmatig zijn, in de beschreven gevallen zal zij in warmtetechnischen zin niet gunstig kunnen wezen, omdat een overbelaste ketel geen gunstig rendement zal kunnen geven en omdat het hooge aschgehalte van het anthraciet wel tot een langzame verbranding zal kunnen leiden, die echter met geringen luchttoevoer geschiedt en dus onvolkomen kan zijn.
Juist in die gevallen kan inrichten van de betreffende installatie voor gas voordeelig zijn, en kan het van belang zijn om door een deskundige te doen vaststellen of daarin voordeelen kunnen schuilen.
Samenvattend kan men zeggen, dat bij een gasprijs van 3,6 cent per M³. de kosten van verwarming met gas en met gietcokes in eene centraleverwarmingsinstallatie van goeden bouw gelijk staan, en dat bij de gasprijzen, die in vele groote gemeenten voor dergelijk gebruik gerekend worden de bedrijfskosten 10 tot 20% hooger uitvallen dan met gietcokes.
Wanneer men komt te staan tegenover het vraagstuk van warmtelevering aan gemeenschappelijke woningen, flatwoningen zooals een vrager aanvoert, is een vergelijking tusschen gas en vaste brandstoffen zeer belangrijk.
Men kan hier kiezen tusschen: 1e. centrale verwarming met vaste brandstof, 2e. dezelfde met gas en 3e. lokaalverwarming met gas.
De keuze tusschen 1 en 2 wordt beheerscht door het vraagstuk van de gezamenlijke brandstofkosten, in het eerste geval vermeerderd met bedieningskosten, kosten van bergruimte en administratie, in het tweede geval zonder of bijna geheel zonder nevenkosten, maar met een hoogeren brandstofprijs.
Een factor hierbij is nog de kans op schommeling in den brandstofprijs der zwarte brandstoffen, daartegenover geen evenredige verhooging in den gasprijs bij stijging van den kolenprijs, maar wel een kans op verlaging van den gasprijs in de toekomst naarmate het gebruik van deze brandstof toeneemt.
Voor een bepaald geval met zijne bijzondere eischen moeten de cijfers voor beide stelsels tegenover elkaar worden gesteld.
Hier moet even worden vermeld, dat een nieuw te bouwen installatie van speciaal voor gas ingerichte ketels wordt voorzien en dat de prijs daarvan wel hooger is dan voor gewone ledenketels, maar dat het verschil in prijs de geheele installatie niet van beteekenis beïnvloedt.
In dit verband verdient het 3e stelsel zeker overweging.
Op den voorgrond staat, dat door het vervallen van de leidingen voor warmtedistributie geen warmteverliezen optreden.
Doordat iedere verbruiker zich individueel van warmte voorziet naar eigen behoefte is geen bediening of controle meer noodig.
De hoofdgasmeter komt te staan in een kleine localiteit van den eigenaar, die contracteert met de gasfabriek.
In iedere woning wordt een tusschenmeter, ingericht als muntmeter geplaatst, waardoor iedere bewoner het gas voor den algemeenen lagen prijs kan betrekken en de eigenaar dezen prijs zoo kan regelen, dat hij vergoeding vindt voor de algemeene installatiekosten.
Eventueel leegstaande woningen behoeven des winters niet tegen invriezen beschermd te worden en absorbeeren geen warmte uit het algemeene stelsel.
De installatie van iedere woning, welke daarvan ook de grootte zij, behoeft met inbegrip van kachels, haarden, radiators enz. niet meer te kosten dan wat centrale verwarming kost. Bij nieuwbouw zullen de aanlegkosten zich om een bedrag van *f* 150,— per vertrek bewegen.
Tegenover het wegvallen van den bouw van een verwarmingskelder met schoorsteen en brandstofberging komen de kosten van eenvoudige afgaskanalen, die met de tegenwoordig beschikbare materialen in de muren kunnen worden aangebracht en die geen kosten van belang kunnen veroorzaken.
Met een dergelijk stelsel hebben de bewoners tegen denzelfden lagen prijs gas beschikbaar ook voor andere gewone doeleinden als koken en badwaterbereiding.
De afrekening met de bewoners vervalt en de eigenaar is geheel vrij van risico en administratieven arbeid.
Den Haag, December '27.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD EN ARCHITECTURA
COMMISSIE VAN REDACTIE: H. TH. WIJDEVELD VOORZITTER, J. P. MIERAS SECRETARIS-REDACTEUR. H. C. VERKRUYSEN REDACTEUR. C. J. BLAAUW, WIEGER BRUIN, ... , C. B. POSTHUMUS MEYJES, Ir. A. J. VAN DER STEUR. RED.-ADRES WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM, TEL. No. 36736 POSTGIRO No. 122568.
ABONNEMENTSPRIJZEN BIJ VOORUITBETALING VOOR NEDERLAND f 10.—, BUITENLAND f 15.— 'S JAARS. ADVERTENTIEN 1—6 REGELS f 2.50, ELKE REGEL MEER f 0.40. BIJ CONTRACT BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN.
UITGEVERS EN BUREAUX VOOR ADMINISTRATIE MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5, DEN HAAG.
24 DECEMBER 1927. No 52

C. B. POSTHUMUS MEYJES.

De heer C. B. Posthumus Meyjes heeft wegens drukke werkzaamheden bedankt voor het lidmaatschap van de Commissie van Redactie.
Met den heer Posthumus Meyjes gaat een lid uit de redactie, die zich beijverde den collegialen geest onder haar leden te bevorderen en te versterken.
Wij danken hem voor zijne toewijding maar .... zullen hem niettemin niet laten vergeten dat hij ons toezegde, als hij daartoe gelegenheid heeft, ons bijdragen voor het blad te zullen zenden.

KRONIEK VAN DE WEEK DOOR J. P. M

Royaards Schouwburg. Adres van „de 8". Prijsvraag Museumbouw te München. Breede brievenbussen. Volkenbonds paleis.
De vorige week is het project van de heeren Prof. Dr. Ir. D. F. Slothouwer en Prof. Oscar Strad voor de Royaards Schouwburg, welke aan het Kleine Gartmanplantsoen zal komen, door de Schoonheidscommissie goedgekeurd.
„Er is overeenstemming bereikt tusschen de architecten en de commissie" luidde het officieele bericht. Op z'n Europeesch gesproken loopt het thans met de voorbereiding van dit belangrijke werk vlot. Binnenkort zal het project worden gepubliceerd.
De Architecten Kern „De 8" heeft zich tot den Raad van Amsterdam gewend, om in flinke mannelijke bewoordingen duidelijk te maken dat het met de stadsontwikkeling van Amsterdam „het Mekka van den Woningbouw", mis is.
De opvatting van de stadsontwikkeling is „principieel verkeerd", voor de gemeenschap van Amsterdam's burgers „funest", de resultaten zijn dan ook „slecht", de financieele schade, als gevolg van de verkeerde opvatting, nl. die, waarbij het aesthetisch standpunt vóór al het andere geldt, is „zeer belangrijk", (desgewenscht door „De 8" in cijfers geprecisieerd uit te drukken), en berust op „onvoldoende sociaal bewustzijn van velen, bij de stadsontwikkeling betrokken". De Kern beveelt dan ook aan, van de volkshuisvesting meer zaak van bouw-economie dan van bouwkunst te maken, de belangen van de gemeenschap boven die van personen of groepen te stellen, de stedebouw gewoonweg als „werkelijke stedebouw" te „aanvaarden", hetgeen millioenen zal „kunnen" besparen, welke beschikbaar kunnen komen voor andere zaken, hetgeen dan een „groot voordeel voor Amsterdam, zoowel materieel als ideëel zal beteekenen".
Aan dit adres zit een aantrekkelijke kant. Ik bedoel niet zoozeer het financieele schandaaltje met de volkshuisvesting, waarover — op een wenk slechts — „door cijfers gestaafde mededeelingen" zullen worden gedaan, minder nog de ideëele voordeelen, voor de gemeenschap van Amsterdam's burgers, dan wel de millioentjes, die „de 8" ter tafel zullen kunnen tooveren.
Is dit aantrekkelijk, of niet?
Wordt het usance dat de Jury bij een prijsvraag geen beslissing neemt, en den prijsvraaguitschrijver met de gebakken peren (d.z. de onrijpe projecten) laat zitten? In München moet een bibliotheek en een „Saalgebäude" aan het Museum worden gebouwd. Het Museum van von Seidl ligt op het Museuminsel midden in de Isar, dat geheel voor de vergrooting mocht worden benut. Een ideeën-prijsvraag werd uitgeschreven, waarop 131 antwoorden inkwamen. Geen eerste prijs, maar verdeeling van het prijzenbedrag in groepen. Hoogst interessant geval. Architectonisch, stedebouwkundig. Der Baumeister, het bekende maandschrift onder redactie van den bekenden Prof. Dr. Ing. Hermann Jansen, geeft in zijn nummer van deze maand een overzicht van de resultaten.
Een der groote bladen verzocht het Bestuur van den B.N.A. te bevorderen, dat de architecten in hun bouwwerken brievenbussen laten maken, die groot genoeg zijn om de postzendigen te verzwelgen.
Met het oog op het a.s. nieuwe formaat van het Weekblad, lijkt het me goed, op de noodzakelijkheid van een breede brievenbus te wijzen en daarmede — al is het uit grof eigenbelang — de grootere brievenbusactie te steunen.
Het laatste nieuws uit Genève meldt, dat de Commissie, die het project voor het Volkenbondspaleis moet uitkiezen, ten slotte toch maar het meest voor een Italiaansch project voelt .... Dit kan toch eigenlijk niemand d e z e Commissie kwalijk nemen. De N. R. Cr. schrijft: „Men begint toch meer en meer te gelooven, dat de Commissie het niet zal wagen, om het Ultra moderne bouwplan van den

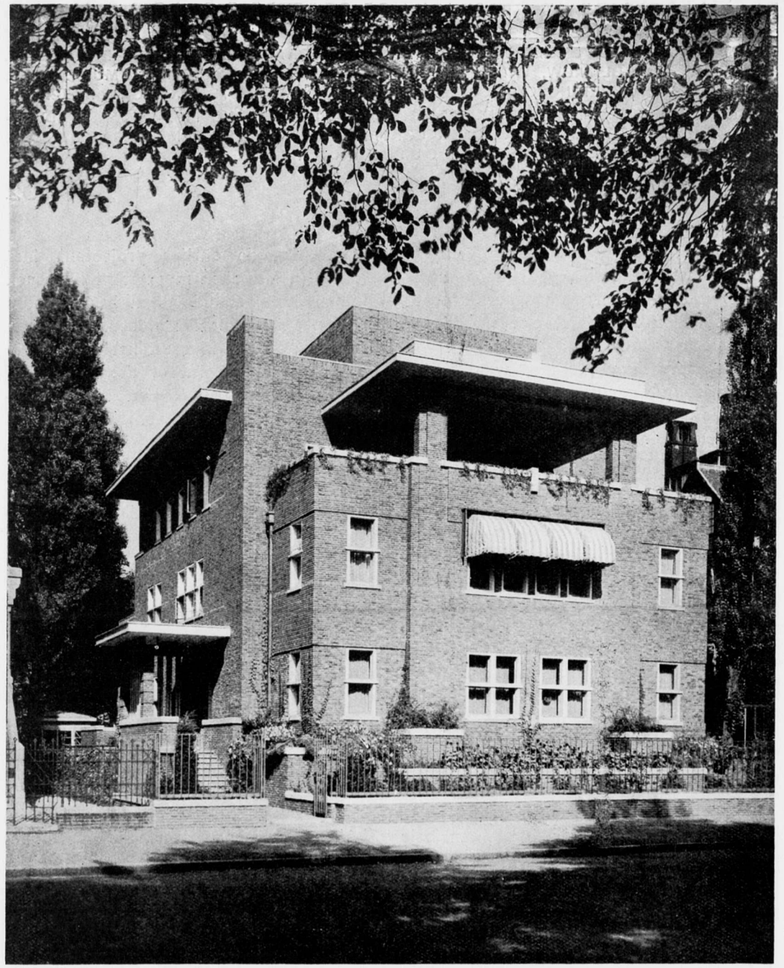

WOONHUIS AAN HET MUSEUMPLEIN TE A'DAM. ARCH. IR. J. DE BIE LEUVELING TJEENK B.N.A.

Fransch-Zwitser Le Corbusier, aan den Raad aan te bevelen. Daarentegen schijnt Sir Eric Drummond thans te ijveren voor de keuze van het plan van den Hongaar Vago, die te Rome woont en wiens plan Italiaanschen stijl verraadt."

HET ENGELSCHE LANDHUIS.

Tusschen de paleizen der rijken en de hutten der armen staat het stadswoonhuis en boerenhoeve. In onze dagen wordt het midden tusschen die twee weer ingenomen door het burgerlijk landhuis, de villa en het villatje. Een kwart eeuw geleden was daar nog niet veel van te zien. De heerenhuizen der buitenplaatsen waren, voor zoover ze niet tot de kategorie „paleizen der rijken" behoorden, fantasiegebouwen zonder stijl. Vrij staande hadden ze een voor- en een achterdeur, en aan alle zijden vensters, zooals vensters altijd geweest waren sinds het type der stadswoning ontstond: langwerpige rechthoeken, op gelijkmatige afstanden van den ingang of van elkander. Men kon de huishoeken torenachtig laten uitspringen, of andere dergelijke dingen doen, die klaarblijkelijk de verveling poogden te verzachten, en men kon een of meer veranda's aanbrengen; een nieuw type, iets anders dan een herinnering aan Fransche grootheid, van een gezellig theezitje voorzien, bereikte men niet. Het bleef bij de twee oude huizentypen: de hoeve, hoofdzakelijk op het bedrijf ingericht, en het straathuis, waar de woonvertrekken meer en meer de werkplaats uit verdrongen hebben, zoodat de rationeele eentonigheid ontstond, die aan slapen, koken, eten en zitten nu eenmaal eigen is. Het stadshuis, al spoedig aan drie zijden ingebouwd, moest architectonisch wel tot een gevel met achterstuk terugzinken.

In één land van Europa is dat ten deele anders geweest. In Engeland heeft de boerenhoeve zich opgewerkt tot burgerlijk landhuis, sedert de overwinning der kroon in den oorlog der Rozen — geëindigd 1485 — vrede en veiligheid ten platten lande redelijk wel verzekerde. Het is hier de plaats niet om na te gaan, waarom in het land van den oudsten en grootsten handelsbloei ten noorden der Alpen de beteekenis der agrarische machten zoo groot gebleven is. Ik herinner slechts aan het feit, dat daar, en daar alleen, voor zoover ik weet, een agrarische middelklasse ontstaan is, gelijkelijk voeling houdend met de boeren en met den hoogen adel. Dat is het, waar Engeland zijn degelijk parlementarisme aan te danken heeft, terwijl overal elders een wanverhouding tusschen stad en land het politiek evenwicht nimmer tot rust laat komen. Een agrarische middenklasse, uit lageren adel en welvarende burgers samengesteld, onderhield het contact van de stedelijke beschaving met de natuur, en schiep het burgerlijk landhuis.

Dat geeft ons gelegenheid tot een interessante waarneming. In de steden, weten we, is het huizentype zoo sterk veranderd, zoo volkomen aan de nieuwe eischen aangepast, dat men moeite heeft, er nog iets van de oude hoeve in terug te vinden. Daarmede verdween ook die eigenaardige schoonheid, die de boer onbewust voortbracht, terwijl alleen de stedeling ze geniet. Geen beter voorbeeld van spontanen schoonheidsdrang bestaat er, dan die huizen, die geheel niet onder naïeve praalzucht geleden hebben, daar ze nagenoeg onversierd zijn. Hoe zou, vraagt men allicht, ons huis er hebben uitgezien, wanneer het zich op den ouden grondslag tot stedelijke woning had ontwikkeld? Berust die boerenschoonheid, zooals ik ze nu maar noemen zal, op een zuiver organisch beginsel, dat onder allerlei modificaties met aesthetisch effect is vol te houden, of was het in wezen „primitief", en dus niet voort te zetten?

Het Engelsche landhuis kan ons daar antwoord op geven, want het bleef genoeg in de oude verhoudingen, en had zich tevens genoegzaam aan hoogere levenseischen aan te passen.

De constructie is hoogst eenvoudig, en typisch boersch. Op een steenen muurtje, dat de vochtigheid beneden zich laat, ligt een balk; een tweede is basis der eerste verdieping, en tusschen die twee loopen rechtopstaande latten, terwijl voor de hoeken natuurlijk stevige palen genomen

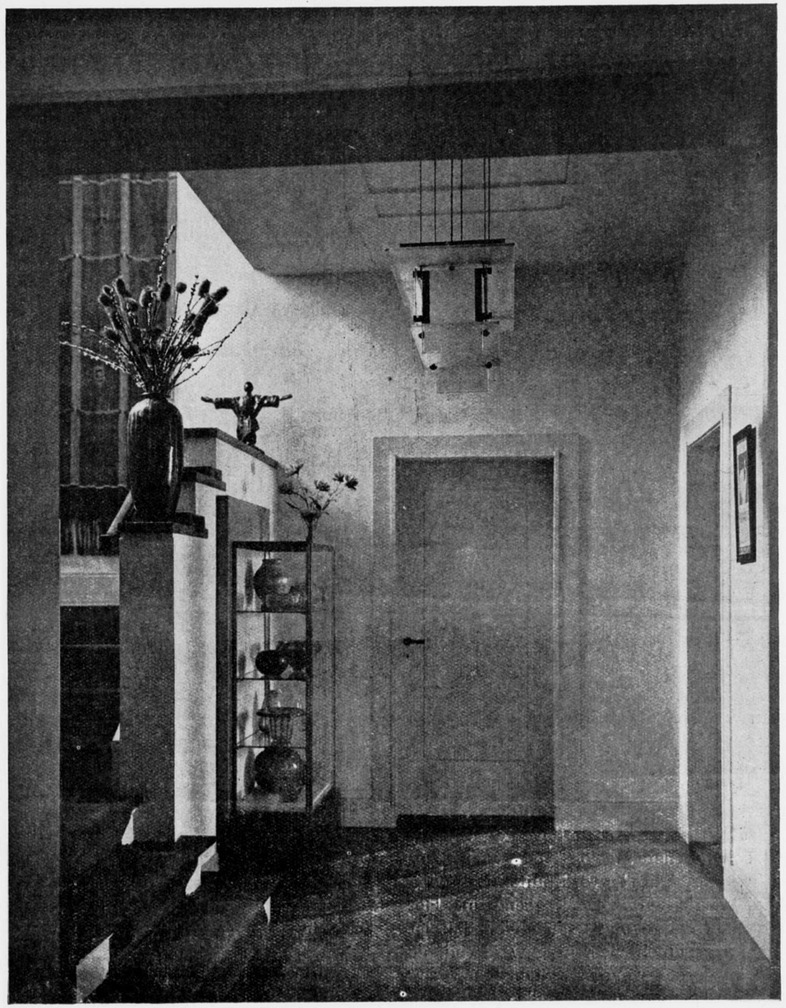

HAL IN HET WOONHUIS A.H. MUSEUMPLEIN TE A'DAM. ARCH. IR. J. DE BIE LEUVELING TJEENK B.N.A.

worden. De eerste étage, soms ook de tweede, hangt over, om niet al het regenwater langs de onderpui te krijgen. Het dak loopt, insgelijks overstekend, schuin naar boven toe. Doch twee eigenschappen geven aan het huis eerst zijn karakter. De eerste is een echte erfenis van het ver verleden, toen het gebouw uit de samen-

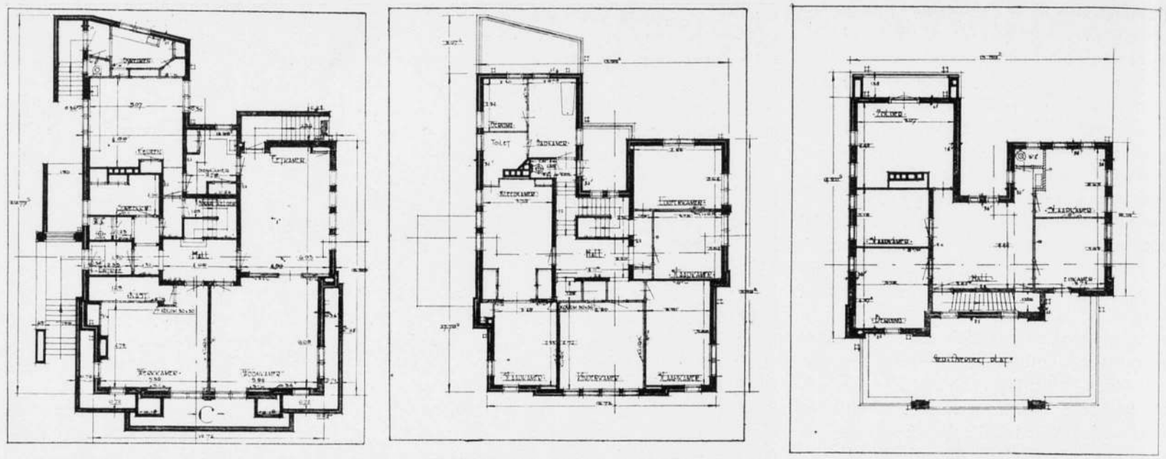

PLATTEGRONDEN VAN HET WOONHUIS AAN HET MUSEUMPLEIN TE AMSTERDAM. ARCH. IR. J. DE BIE LEUVELING TJEENK B.N.A.

groeiïng van verscheidene eenkamerhuisjes ontstond: het is onregelmatig van grondvlak, en heeft voorkeur voor uitsprongen, zoowel langs de geheele hoogte van den gevel als over een heele of halve étage. De tweede hangt, naar ik vermoed, met de eerste samen: de plaatsing der vensters.

De boerenhoeve is daar gemeenlijk slecht van voorzien. Het bijeenhokken om te eten of te slapen geschiedt aanvankelijk zonder eenige behoefte aan ruimte, waar die openluchtmenschen den dag door meer dan genoeg van krijgen. Veeleer wordt het knusse, nog liever de warmte gezocht. Vensterweelde heeft voor menschen, die toch alle werk buiten of op den deel verrichten, geheel geen zin. Het Engelsche landhuis, voor onder dak levende gezinnen bestemd, werd bij de plaatsing der vensters dus door geen traditie belemmerd. Bovendien bestonden er nog geen groote vensterruiten voor het gewone gebruik. Een raam was een netwerk van elkaar rechthoekig of schuin snijdende latten en staafjes, waartusschen kleine stukjes glas waren vastgezet. Men was dus aan geen vorm of afmeting gebonden. Maar er bestond wel een verleiding, een constructieve voorbestemming. Zoo'n huis immers toonde den beschouwer niets zoo duidelijk, om niet te zeggen opdringend, als zijn geraamte. Het vulsel tusschen de latten werd er niet overheen glad gestreken. Men zag de zware dwarslagen onder de étages, de groote en kleine uitsprongen, en op elk muurvlak de rechtstaande, gewoonlijk ook dwarsverbonden steunlatten in het vulsel. Ze waren letterlijk gestreept. Hoe natuurlijk nu voegden zich de vensters daar in! Men ziet dan ook overal groote venstervlakken, òf eenvoudig als parten van het muurvlak, wanneer dit groot was, òf zich uitstrekkend over de geheele breedte van een uitsprong. Een venster was dus niet, zooals in het stadshuis, een gat in den muur, doch een doorzichtig gemaakt stuk daarvan. Waar men ze in de stad zorgvuldig door smalle muurvlakreepen liet omlijsten, liepen ze ginds bijna altijd tot aan voorsprongranden, of tot die van het groote muurvlak, waarin ze stonden. Zonder de bontheid van hun traliewerk en glasklompjesschittering ware dat aesthetisch ondragelijk geweest in de zwaar gestreepte gevels.

Zoo ontstond die „gearceerde" bewegelijkheid van knusse dakjes en dingetjes, die het Engelsche landhuis van den ouden tijd tot het toppunt van schilderachtigheid maakte. Ontleedt men echter de bekoring, die er ondanks een tikje sentimenteele overdrijving van uitgaat, dan moet men erkennen, dat het lieve van al dat primitieve houtwerk gemeenlijk alleen voortkomt uit de gedachte aan de boerderij, het eenvoudige landleven, het bescheiden bestaan in een bloeiende natuur. Alles dus oude kost. Het constructieve boeit eigenlijk niet, het herinnert aan iets boeiends, aan de pastorale. Er zat geen element met een toekomst in. Ik ben hier zoo zeer aan een enge plaatsruimte gebonden, dat ik op dit thema nu niet voort kan gaan; doch met een enkel gebaar wijs ik naar de groote „Halls" en „Houses", die op dien grondslag zijn opgetrokken; hun eenige weg is geweest: steeds verder van het landhuistype af, en steeds volledíger overgave aan de buitenlandsche Renaissance. De spontane boerenschoonheid kon niet groeien tot bewuste kunst. Dr. F. H. FISCHER.

SCHOONHEIDSCOMMISSIES.

DOOR G. FRIEDHOFF.

In den gewestelijken kring Haarlem is dit onderwerp den laatsten tijd herhaaldelijk besproken naar aanleiding van het ontbreken van een dergelijke commissie in onze stad en het onderwerp is weer min of meer actueel, nu de B.N.A. een verzoekschrift aan den raad heeft ingediend, wel niet direct tot het instellen van een schoonheidscommissie, dan wel om advies te mogen verstrekken in deze aangelegenheid. Naar uit een desbetreffend antwoord, gegeven op de laatste vergadering van de besturen van den B.N.A. en de gewestelijke kringen blijkt, stelt de B.N.A. zich nu op het standpunt, dat zoolang van een bescherming van den architectentitel en van het beroep nog geen sprake is de schoonheidscommissie de eenige, zij het dan ook voorloopige, oplossing is om erger te voorkomen. Met andere woorden, zoodra de titel en het beroep beschermd zouden zijn, is de schoonheidscommissie overbodig. Deze zienswijze is naar mijne meening logisch en volgt ook uit het ontstaan der schoonheidscommissies. Wanneer we n.l. daarover het boekje naslaan, dat door het gemeentebestuur van Laren (N.H.) in 1925 is uitgegeven ter gelegenheid van het 12½ jarig bestaan der welstandsbepaling in de bouwverordening, waaruit de eerste schoonheidscommissie in ons land is ontstaan, zien we op blz. 27 staan: „En bovenal ligt de groote waarde der onderhavige maatregelen hierin, dat zij prophylactisch werken, d.w.z. zij voorkomen kwaad. Wie bouwen wil te Laren, weet bij voorbaat, dat een minderwaardig ontwerp geen kans heeft toegelaten te worden, dat slechts het project van een goeden architect in aanmerking kan komen, en zal zich dus met zijn opdracht tot zulk een wenden. Van speculatieve eigenbouwerij is te Laren dan ook in het geheel geen sprake meer."

Wanneer de schoonheidscommissies zich in het algemeen in deze zelfde richting hadden ontwikkeld, zouden er vermoedelijk door de architecten niet zooveel bezwaren gevoeld worden tegen een schoonheidscommissie, welke bezwaren den laatsten tijd steeds meer naar voren komen, juist nu de „volgende massa" net aan het begrip „schoonheidscommissie" schijnt toe te zijn. In den kring Haarlem b.v. was er geen één warme voorstander van de schoonheidscommissie, wel een bewijs, dat die bezwaren niet licht geteld moeten worden, al zijn die volgens een uitlating van een collega in het B. W. (blz. 218) niet steekhoudend, tenminste zijn die hem nooit gebleken. Er zijn hoorende dooven en ziende blinden, maar ook menschen die slechts hooren en zien wat ze willen hooren en zien. Maar met deze struisvogelpolitiek komen we niet verder.

Wat zijn de bezwaren, die men zoo algemeen voelt, dat onder architecten een bepaalde weerzin tegen schoonheidscommissies groeiende is? Een van de voornaamste is wel de opvatting van sommige schoonheidscommissies of leden er van, welke opvatting is weergegeven in een verslag van de vergadering van A. et A. in het B. W. blz. 210 waar o.a. staat: „De S.cie. heeft tot taak beoordeeling niet alleen, maar ook de keuring van het geesten product van den architect". „Het feit dat de architect zichzelf (?) een schoonheidscommissie verkoos stempelt het wezen daarvan tot een stelsel van zelfcontrôle op zijn arbeid".

Dit staat diametraal tegenover wat naar mijn meening tot de oprichting aanleiding heeft gegeven: het weren van onverantwoordelijke eigenbouwerij en het trachten aan serieuse architecten opdrachten te doen verstrekken. (Zie o.a. de 6de conclusie betreffende schoonheidscommissies B. W. 1924 blz. 386: „Tot de taak der S. C. behoort tevens het bevorderen dat opdrachten in handen komen van bevoegde krachten") en deze opvatting moet m.i. een fatalen invloed hebben op de ontwikkeling der architectuur.

Hoe wil men in een tijd, waarin de opvattingen zóó uiteen loopen, dat in het bovenbedoelde artikel o.a. wordt erkend, dat het oordeel van architecten onderling zoo scherp is, hoe wil men dan elkaars werk niet alleen bij wijze van studie becritiseeren, maar zich met den rechtersmantel tooien en er een veto over uitspreken? Dat kan alleen wanneer er één begrip, een eenheid omtrent de groote lijnen, waarin de bouwkunst zich moet ontwikkelen bestaat, doch er zijn nu fundamenteele verschillen, die nog niet te overbruggen zijn. In een dergelijk stadium werkt de macht van den één over den ander storend op de ontwikkeling van onze bouwkunst, ze zet kwaad bloed en werkt de eventueel komende eenheid in hooge mate tegen.

Immers van wien neemt men wenken aan? Ten eerste van iemand, dien men hoogacht, bovendien moet deze geheel op de hoogte zijn van wat men zelf wil, m.a.w. het moet een goede bekende zijn, die „begrijpend" oordeelt en dan nog zal het voorkomen, dat het oordeel niet gedeeld wordt. Dat heb ik zelf meerdere malen ondervonden bij onderlinge critiek van bevriende zijde over eigen werk. Dikwijls zal je er je voordeel mee kunnen doen, maar ook even dikwijls zal je er niet mee instemmen, hetzij dat je de opmerkingen niet geheel begrijpt, kunt „aanvoelen", of wel dat ze terdege begrepen worden, maar dat je het er niet mee eens bent en wie is dan gerechtigd zijn eigen oordeel boven dat van andere gelijkwaardige collega's te stellen? Zelfs boven dat van collega's of vrienden, die men zijn mindere weet? Ook dit is mij gebleken, dat opmerkingen over eigen werk, gegeven in de beste vriendschapsverhouding door vakgenooten, die ik hoog boven mij voelde, niet door mij konden en m o c h t e n worden overgenomen omdat ik ze zelf niet meevoelde. Hetzij dat dit kwam omdat ik dat hoogere standpunt niet kon begrijpen, hetzij dat ik nu eenmaal een andere opvatting had, die met hoog en laag niets te maken had! Wanneer in dergelijke omstandigheden wen-

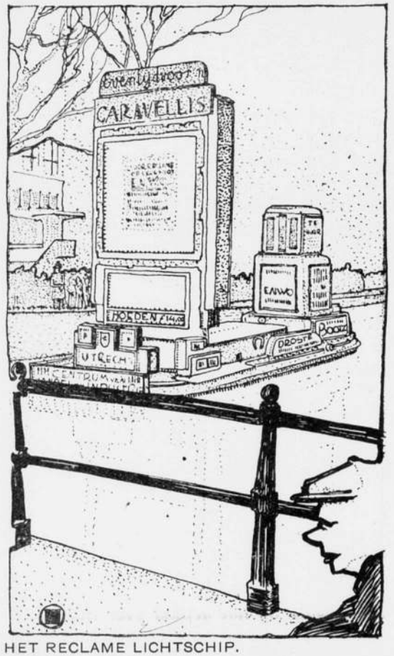

HET RECLAME LICHTSCHIP.

ken niet steeds worden aanvaard (en ik voel me op dit gebied geenszins een uitzondering) hoe moet het dan gaan, wanneer deze worden gegeven door hen wier gedachtenwereld men principieel niet mee kàn voelen, of door hen wier oordeel men niet acht, of door een volslagen onbekende? De kans, dat deze opmerking geen doel treft moet wel heel groot zijn. Wordt deze dan gegeven in een uiterst welwillenden vorm, zooals ik eenigen tijd geleden vernam uit een fijn-ironisch gesteld artikel in het R. K. vakblad „Mededeelingen", dat gebruikelijk is in onze Residentie, dan zal die uitwerking misschien niet tegenovergesteld zijn, d.w.z. men zal probeeren te begrijpen, mede te werken, doch wordt deze kort en zakelijk in den geest van meerderheidswaan gegeven, dan is natuurlijk alle eventueele goede invloed veranderd in zijn tegendeel.

Ik heb geprobeerd om aan te toonen dat de tijd ongeschikt is om elkaars werk, het werk van vakgenooten, collega's, juist te beoordeelen. Wàt zijn nu de vakgenooten, de collega's? Dat is natuurlijk een groote moeilijkheid, zoolang er geen beroeps- en titelbescherming is. Maar is deze moeilijkheid niet meer theoretisch dan practisch? Zijn degenen die men beschermen wil, niet ook nu reeds aanwezig? De schoonheidscommissies moeten onderscheid maken tusschen bonafide architecten en tusschen beunhazen! Soms zal de scheiding misschien moeilijk zijn, omdat men nog geen maatstaf heeft, doch daarom moeten in de schoonheidscommissies menschen plaats nemen met ruimen blik, geen op de spits gedreven aesthici (van welke richting ook) doch waarlijk „menschen". Anonieme beoordeeling is absoluut mis. Om een uiterste te nemen (wat zeker voorkomen kan) een oogenschijnlijk gelijkwaardig ontwerp zou worden ingediend door een zeer begaafd en bekend architect en door een aankomend bouwkundige. Dat maakt in wezen een groot verschil, omdat wat de eerste doet het resultaat is van langdurige studie en ervaring en wat de laatste doet geen resultaat doch een probeersel is, wat niet gelijk beoordeeld k a n worden. Den eerste mogen we, indien dit door hem gewenscht wordt, niet belemmeren in de uitvoering daarvan; den laatste zoonoodig zeker wel.

Door de be- en veroordeeling van werk van serieuse architecten is de beunhazerij in de hand gewerkt. Wat n.l. terecht in de Larensche brochure staat, dat iedereen weet alleen succes te hebben, wanneer hij bij een goeden architect aanklopt, gaat nu dikwijls niet meer op, integendeel, als men een persoonlijkheid kiest zal men groote kans op veel misère hebben. Het beste is een handigen teekenaar te nemen, die alle gewenschte veranderingen netjes, correct en billijk aanbrengt!

Zou het niet gewenscht zijn om, evenals op de laatste vergadering van den B.N.A. een instructie voor de redactie is vastgesteld, er ook één vast te stellen voor leden van schoonheidscommissies? Al ontveins ik me niet, dat al dergelijke instructies overbodig zijn wanneer de right man on the right place is, meen ik dat de praktijk op het oogenblik om iets dergelijks vraagt. Als uitgangspunt moet m.i. dan dienen, dat het werk van werkelijke architecten niet veroordeeld kan worden, hoogstens in samenwerking met den architect besproken. Is het geval dubieus of de architect al dan niet „bevoegd" is, dan lijkt de keus mij niet lastig: we beschouwen hem, bij zoo weinig verschil met anderen, als wel bevoegd.

In vele gevallen is het onderscheid groot genoeg tusschen hen, die men verantwoordelijk kan stellen voor hun werk en hen wien men deze verantwoordelijkheid niet mag overlaten. Een scheppend kunstenaar moet zelf de volle verantwoording van zijn werk dragen en niet deelen met of overdragen aan een lichaam, dat constante wisselingen van personen en inzichten ondergaat.

RECLAMELICHTSCHIP door W. ELAND.
EEN NED. VINDING.

Dezer dagen is een nieuwe Nederlandsche vinding, voor welke octrooi verkregen is, in alle voornaamste landen van Europa en de Vereenigde Staten, op een der Amsterdamsche grachten voor het eerst in werking gesteld.

Het is een reclame-lichtpaleisje, een uitvinding van den heer J. Johanknegt Mzn., en mee tot stand gebracht onder de technische leiding van J. W. Pootjes Jr.; een gevaarte van metaal en van strak gespannen doorschijnbaar papier, van bizondere samenstelling, waarop groote Ned. firma's en ook de Jaarbeurs hun lichtgevende visitekaartjes (van eenige vierkante meters grootte!) hebben gehecht.

De dir. van het Amsterdam's Bouw- en Woningtoezicht Ir. Tjaden noemde deze drijvende reclametoestel: „een nachtvlinder, die overdag onopvallend rust neemt", en in deze qualificatie ligt inderdaad de waarde van deze Nederlandsche vinding; immers de tegenstand der stedelijke autoriteiten tegen de groote lichtreclames geldt maar zeer zelden en zeer weinig hare verschijning bij donker boven de huizen der stad of er tegen aan, hij geldt hare verschijning overdag, als zij de mooie lijnen van een stadsbeeld door hare geraamten leelijk verstoren! De heer Johanknegt heeft nu een schip bedacht, waarin het heele toestel (in- en opklapbaar) overdag verdwijnt, zoodat waar 's avonds een veelkleurige advertentie-libel uit het Duizend-en-Een-Nacht der reclame haar vurig beeld in 't water weerspiegelde, daags een onopvallende zolderschuit tegen de kade gemeerd schijnt.

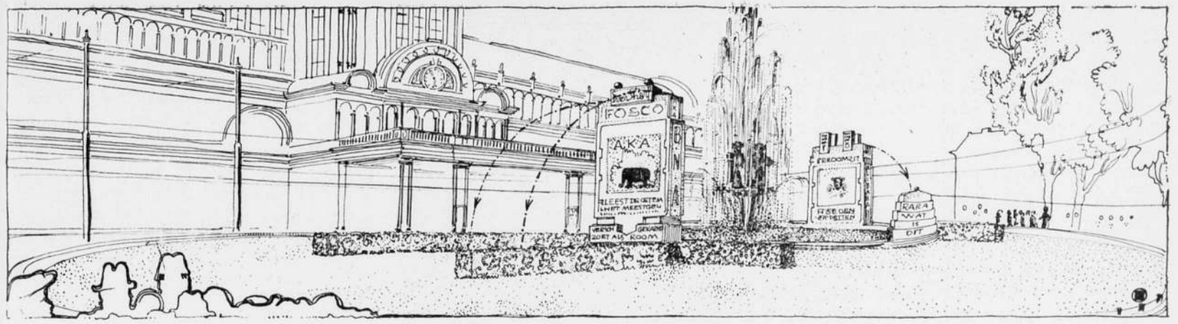

DE LICHTKLAPKLEP. FREDERIKSPLEIN TE AMSTERDAM.

Het spreekt vanzelf, dat veel studie aan de verwerkelijking van deze idee is voorafgegaan. Wat mij nu getoond werd is aldus in een paar woorden te omschrijven: Op een plat schip van 16 m. lengte en 5 m. breedte ziet men zich verheffen een 8 meter hoogen projectietoren en een 12 meter hoogen opstand, die de projecties (stilstaande beelden en films) op een scherm van circa 4 × 4 opvangt. Behalve dit projectiescherm heeft het reclameschip aan alle zijden kleurige transparanten, in 't geheel een oppervlakte van 175 M². De voor de transparanten dienende lampen hebben een sterkte van 40.000 watt, terwijl de projectielantaarn een lichtsterkte heeft van eenige millioenen kaarsen.

Het aardige is nu, dat de projectietoren zoowel als de opstand kunnen worden neergeschoven en neergeklapt. Dat gaat niet zoomaar, want de eerste weegt 4000, de tweede 3000 kilo, het geschiedt door electromotoren. De projectietoren is drieledig. Bovenin heeft men de projectiecabine, een aardig kamertje voorzien van alle gemakken, en dit kamertje schuift men, als de lichtvlinder slapen gaat, in de ledige schacht er onder, waarna cabine plus schacht afdalen in de laatste schacht, of met deze nog dieper in den onderbuik van 't schip, dat immers overdag ook onder de laagste bruggen moet kunnen passeeren!

De opstand met het projectiescherm wordt door middel van een motorisch beheerschten hefboom plat op de schuit gelegd.

Is het heele geval overdag nog te hoog, dan zorgt de aanwezige pompinstallatie voor een vulling van de watertanks en het scheelt dan niet veel, of de vlinder wordt een onderzeeër gelijk.

De heer Johanknegt heeft maatregelen genomen, dat deze pompinstallatie ook vier fonteinen en een waterval kan in beweging zetten, welke natuurlijk onder allerlei prismatisch licht den „tooverschijn" van het geheel moeten vergrooten.

Eventueele straatsteenen van de lieve jeugd op de kaden en grachtwallen springen door de bizondere gespannen papierstof der reclames als tegen een trommel terug. Voor de grachtsteden, waar men terecht jaloersch is op de stemmige schoonheid van zijn stadsbeeld, is dit reclamemiddel inderdaad een trouvaille.

DE LICHTKLAPKLEP. door H. Th. W.

In vervolg op het artikel over het Lichtschip meenen wij ook de aandacht te mogen vragen voor een andere uitvinding op het gebied van lichtreclame. Hoewel het toevallig uitgelekt geheim van dezen eveneens bizonderen aandachtvrager ons in staat stelt in een teekening de opvatting en vormgeving er van weer te geven, wordt het auteursrecht er niet door geschonden. Trouwens het zal niet lang duren of Amsterdam zal deze sierende reclame op een van haar pleinen uitgevoerd zien, want, zijn wij goed ingelicht, dan is men reeds bezig met de voorbereidingen en wanneer de schutting die de Gemeente om het geraamte liet plaatsen, weggenomen is, zullen wij des avonds den eersten concurrent van het Lichtschip waarnemen. Het is de „Licht-klap-klep". Zooals de reproductie laat zien, is de gedachte uniek. De teekening geeft slechts een vaag idee van de opvatting der uitvinders daar zij gemaakt is uit het geheugen en

naar een aquarel die in het bezit van de uitvinders zelve is. In uitvoering zal zij de hier gegeven voorstelling verre overtreffen, omdat de kleuren-werking bizonder wordt verhoogd door de aardige vinding om de schijnwerpers apparaten die de reclame-lichtbeelden op het witte doek der beiden licht-klap-kleppen moeten werpen, waterdicht te maken en deze in het midden onder een fontein te plaatsen. De lichtstralen die in wisselende kleuren door het vallende water schieten zullen des avonds een fantastisch aspect bieden. (Het eigenaardige en door de gezondheidscommissie nog niet goedgekeurde, is het plan om de operateurs in duikerpakken bij de toestellen te zetten).

Bij goed bestudeeren der teekening zal men ontdekken dat de licht-klap-kleppen over dag zonder eenige moeite kunnen verdwijnen en de stippellijn geeft aan op welke wijze dit geschiedt. Indien werkelijk dit systeem wordt toegepast zal onze stadstuin-architect met geschoren hagen, gras en losse bloemen mede werken tot het verkrijgen van een verzorgd en aesthetisch geheel.

Als stijl denken de uitvinders toe te passen het zelfdragend, overgrijpend Cubisme en het aantrekkelijke is het feit, dat de beide groote „vleugels", niet gelijkvormig zijn.

Gelukkig dat deze geniale vondsten op het gebied der avond-reclame geen schade doen aan het nachtelijk aspect van Amsterdam. Zonder deze reclame was het toch maar avond en de duisternis is donker.

PUBLIEKE BESTEDING VAN GEWAPEND-BETONWERKEN.

Den 15den November 1927 werd te Amsterdam een vergadering gehouden, waar door vrijwel alle in Nederland gevestigde firma's, welke zich in het bijzonder toeleggen op de uitvoering van gewapend-betonwerken, met alg. stemmen het besluit werd genomen, het door hen ingenomen standpunt in zake het inschrijven naar publieke bestedingen te handhaven.

Ter verduidelijking volgt hieronder het

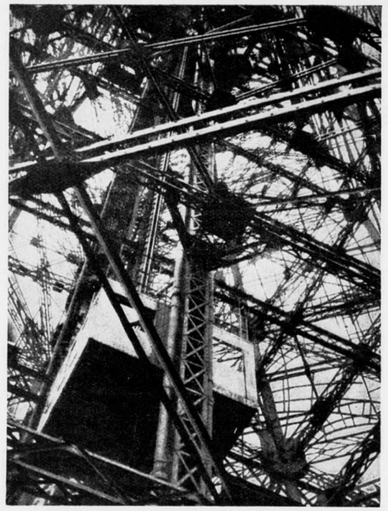

DIT IS GEEN FANTASIE, ZEGT DE „UHU". MAAR EEN FOTO VAN DEN EIFELTOREN.

indertijd opgestelde communiqué:

Door een groot aantal firma's, welke zich in het bijzonder toeleggen op de uitvoering van werken in gew. beton is op 4 Nov. 1926 een vergadering gehouden te A'dam. Het doel dezer bijeenkomst was de bespreking van de middelen, welke zouden kunnen leiden tot beperking van die bestedingen van gewapend betonwerken, waarbij ook onbevoegden gelegenheid krijgen in te schrijven en bij welker uitvoering later de Gewapend-Beton-Voorschriften 1918 zeer dikwijls in het gedrang komen. Immers wordt bij bovengenoemde aanbestedingen, vooral bij particuliere werken, dikwijls lukraak ingeschreven door aannemers, die niet beschikken over wetenschappelijk en goed geschoold uitvoerend personeel.

Voor een aannemer op dit speciaal gebied mag het uitgesloten worden geacht bij publieke bestedingen een loonend werk aan te nemen, indien hij er prijs op stelt de Gewapend-Beton-Voorschriften 1918 van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs in vollen omvang te handhaven en hij tevens in staat moet zijn de volle verantwoordelijkheid (technisch en financieel) voor de soliditeit van het door hem uit te voeren werk te dragen.

De voor hen noodzakelijke staf van ingenieurs, technici en uitvoerders brengt oogenschijnlijk eenige verhooging der bouwkosten mede; deze staf is echter noodzakelijk ter voorkoming van groote moeilijkheden bij de uitvoering en ter vermijding van de vaak veel hoogere kosten voor herstel van gebreken.

In de overtuiging, dat de belangen van dit groote deskundigheid vereischende onderdeel van het bouwvak ten zeerste worden geschaad door de geschetste wijze van besteding, hebben de vergaderden unaniem besloten ter verbetering van dezen wantoestand werkzaam te blijven en o.a. het inschrijven naar publieke bestedingen van particuliere werken zooveel mogelijk te beperken.

HET PALEIS VOOR DEN VOLKENBOND. De beslissing.

Vanmorgen is de beslissing inzake den bouw van een nieuw paleis voor den Volkenbond gevallen. De commissie van vijf, onder voorzitterschap van Adatsji, die deze week vergaderd heeft, heeft heden haar keuze laten vallen op het ontwerp van den Zwitser Flegenheimer en den Franschman Nenot, aldus de overwinning gevend aan de inzendingen van de oude school. De commissie heeft deze firma echter uitgenoodigd, haar plan nog te herzien in samenwerking met drie andere architecten, die tot de eerst bekroonde negen prijswinnaars behooren, namelijk Vago (Hongarije), Lefèvre (Frankrijk) en Bruggi (Italië), die ook alle drie geacht kunnen worden tot de oude school te behooren.

De moderne inzendingen van Le Corbusier en van den Duitscher en Zweed, de met den eersten prijs bekroonde inzenders, zijn thans geheel uitgeschakeld. (N. R. Cr.)

BOUWKUNDIG WEEKBLAD EN ARCHITECTURA

COMMISSIE VAN REDACTIE: H. TH. WIJDEVELD VOORZITTER, J. P. MIERAS SECRETARIS-REDACTEUR. H. C. VERKRUYSEN REDACTEUR. C. J. BLAAUW, WIEGER BRUIN, ... , C. B. POSTHUMUS MEYJES, Ir. A. J. VAN DER STEUR. RED.-ADRES WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM, TEL. No. 36736 POSTGIRO No. 122568. ABONNEMENTSPRIJZEN BIJ VOORUITBETALING VOOR NEDERLAND f 10.—, BUITENLAND f 15.— 'S JAARS. ADVERTENTIEN 1—6 REGELS f 2.50, ELKE REGEL MEER f 0.40. BIJ CONTRACT BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN. UITGEVERS EN BUREAUX VOOR ADMINISTRATIE MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5, DEN HAAG.

31 DECEMBER 1927. No 53

KRONIEK VAN DE WEEK DOOR J. P. M.

De beslissing, die te Genève genomen is, met betrekking tot den bouw van het Volkenbondspaleis, zal maar weinigen kunnen bevredigen. Het plan van Nénot en Flegenheimer is er een van den ouden onvervalschten academischen stempel. Een Academie des Beaux-Arts project. Misschien met de enkele goede eigenschap van zulk een project, maar zeker met alle kwade. We kunnen dit als gevolg van onze ervaring beweren. Immers, die honderden residenties, hotels, bankgebouwen enz., die in de metropolen naar het geijkte schema van Parijs zijn gebouwd, geven ons geenerlei emotie meer, we loopen ze voorbij, zonder dat we ze zien. De eenige hulde, die we ze kunnen brengen is, dat ze ons meer vervelen dan ergeren. We zijn geneigd het nieuwe Volkenbondspaleis in die hulde te laten deelen. Daarmede is onze belangstelling voor dit nieuwe bouwwerk van bijna 10 millioen gulden, vrijwel uitgeput. Mogelijk wordt het nog belangwekkend te zien hoe — ter wille van diplomatieke belangen — niet minder dan 8 architecten, alle van klassieke gezindheid zonder Duitsch te zijn, gezamenlijk het eindproject zullen vaststellen. Dit kunstgewrocht zal voor de Maart vergadering van den Volkenbondsraad uitgebroed moeten worden.

Het eenige wat nog voor de toekomst van belang is — afgescheiden van de stellig te verwachten pogingen om den Volkenbondsraad te bewegen het gekozen project niet te accepteeren — lijkt ons de analyse van het verloop van deze laatste groot opgezette internationale prijsvraag. Dit verloop is allesbehalve bevredigend geweest. Van het begin af tot het eind toe regende het kritiek, en klachten. En vooral nu de beslissing zóó is gevallen, ontkomt men niet aan den indruk dat de geheele prijsvraag een farce is geweest. De Volkenbond had veel meer waardeering geoogst als hij direct aan Nénot een opdracht had verleend. Het argument, dat een academisch project à la Nénot met recht internationaal kan worden genoemd, had die opdracht sterk kunnen verdedigen. Nu moet zulk een project worden aanvaard, omdat na een „eerlijke" wedkamp onder de beste architecten der wereld, na „lang beraad", de keuze daarop is gevallen. Het rechtsgevoel van hen, die aan deze aardigheid, hun tijd, energie en geld hebben geofferd, komt echter wel in opstand tegen de hooge ethische opvattingen, die de Volkenbond voorgeeft te huldigen.

Het is natuurlijk erg makkelijk om te zeggen, dat ze dan maar niet mee hadden moeten doen, temeer omdat de loop van zaken met groote kans van juistheid vooraf kon worden voorspeld. Maar daarmede miskent men m.i. den hartstocht van den architect voor zijn kunst. Juist in dezen hartstocht, in dezen lust om zich te werpen op een mooie opgaaf, niettegenstaande de geringe kansen van belooning, zit het element dat de architectuur als cultureele uiting zoo levend maakt. Van deze lust zal de architectuur groeien, niet van de koele, naargeestige berekening of er een „kans" is. En de Nederlandsche architecten kunnen hun collega's, wier werk straks in het Stedelijk Museum te Amsterdam zal prijken, niet dankbaar genoeg zijn voor hun d a a d van medewerking.

Juist omdat die daad van medewerking altijd moet blijven bestaan, omdat de lust, de vreugde om te scheppen aangewakkerd moet worden, moet in de toekomst vermeden worden, dat de mededingers zich voelen beetgenomen te zijn.

Want wanneer deze teleurstelling omslaat in het gevoel bedot te zijn, dan werkt deze uitslag fnuikend op het scheppingsvermogen. Daarom lijkt het mij een taak van de internationale architecten samenwerking het verloop van deze prijsvraag te onderzoeken. Niet om de fouten zelf, die aan het licht kunnen komen, maar om de verbeteringen, om de wijzigingen in organisatie, die bij een volgende gelegenheid de fouten kunnen vermijden.

Laat de Volkenbond asjeblief geen kostbaar plaatwerk uitgeven met de ingezonden projecten, of over het definitieve project. Maar laat de Volkenbond een blauwboek uitgeven, over alles wat met betrekking tot deze prijsvraag heeft plaats gevonden, zuiver documenteel. Een blauwboek, niet alleen zoo blauw, maar ook zoo klaar en doorschijnend als het water, dat de terrassen van het volkenbondspaleis eenmaal zal omspoelen.

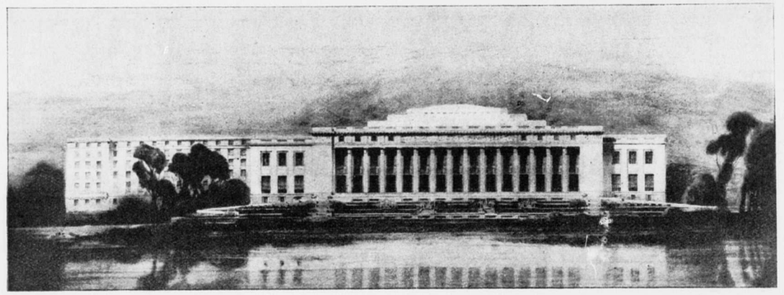

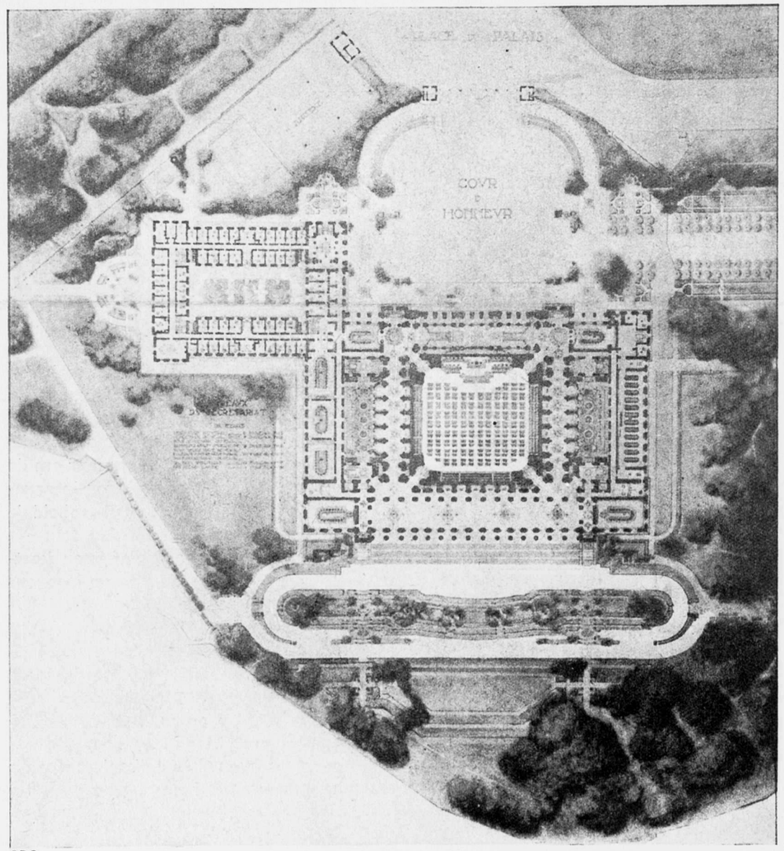

HET VOLKENBONDSPALEIS TE GENÈVE.

Wij geven hierbij nog eens weer het project van de architecten Paul Nénot en Julien Flegenheimer dat zal worden uitgevoerd.

Het definitieve plan zal worden vervaardigd door de genoemde architecten in samenwerking met de architecten Prof. Giuseppe Vago te Rome, Carlo Broggi te Rome en Camille Léfèvre te Parijs.

PRIJSVRAAG BEBOUWING REINKENSTRAAT HOEK KRANENBURGWEG TE 'S-GRAVENHAGE.

DOOR W. HARTMAN.

Na een bezoek aan de tentoonstelling van bovengenoemde prijsvraag en het lezen van het Jury-rapport, verlaat men ook hier deze tentoonstelling met een gevoel van groote teleurstelling.

Zéér dikwijls, maar mijns inziens zeker bij deze prijsvraag is dit voor een belangrijk deel te wijten aan de houding der Jury.

Het is maar al te bekend, dat de taak eener jury altijd ondankbaar en hare positie uiterst hachelijk is, daar eigenlijk alleen de 1e prijswinner of de bestbekroonden het oordeel der jury op prijs weten te stellen. Maar juist omdat wij dit weten moet de jury m.i.z. haar taak ernstiger opvatten.

De motiveering waarom deze jury ontwerpen bekroond heeft en andere niet, is werkelijk verrassend en in vele gevallen niets zeggend.

Over het algemeen is de critiek kort, maar bij een enkele meer uitgebreide beoordeeling wordt in de meeste gevallen (ten goede of ten kwade) gesproken over het teekenwerk of de perspectieven, maar zelden over de bouwkundige waarde van een ontwerp.

Is hier werkelijk architectuur beoordeeld? Of heeft men hier gelijk teekenonderwijzers goede en slechte cijfers gegeven voor het teekenwerk?

Waarom heeft de jury ontwerpen met werkelijk belangrijke architectonische fouten of oneconomische oplossingen, zooals zij zelf in haar rapport zegt, bekroond?

Heeft de jury zich ook hier niet laten verleiden door mooie teekeningen of hunne goede verzorging?

Heeft Berlage ons al niet geleerd, dat het nooit om de teekeningen, maar om het ontwerp gaat?

In het jury-rapport treft men, om slechts enkele voorbeelden te noemen, de volgende beoordeelingen aan:

B.v. „Climax", met kranig-geteekende perspectief, treft door vlotheid. Deze ontaardt hier en daar in gebrek aan ernst". (Werd met een derden prijs bekroond). Is hier het teekenwerk of het ontwerp beoordeeld?

„Laban", met goede perspectief, is een sterke eenheid. Jammer dat de mooie toren fout geplaatst is. Het constructiesysteem in de toelichting opgegeven, is voor deze lage bouwwerken niet economisch, enz."

Een fout geplaatste-toren en een constructie-systeem, dat niet economisch is, hoe kan de jury daarvoor waardeering hebben?

„Colonnade" treft door mooie verhoudingen. Jammer, dat de hoektoren fout van hoogte en van plaats is".

Ook hier een totaal verkeerd geplaatste toren.

Over de mooie verhoudingen of over het mooi zijn van een toren valt natuurlijk ook te discussieeren, maar daar wil ik het hier niet over hebben, dit is een kwestie van persoonlijke appreciatie en persoonlijk gevoel.

Verder nog deze beoordeeling:

„R.K." treffend door de goede verzorging der geheele inzending, geeft een mooie-maar weinig economische oplossing. Uitdrukking der woonruimten mist eenheid". Is ook hier de goede verzorging der inzending bekroond en niet het ontwerp? Waarom zwijgt de jury waar het betreft de beoordeeling der architectuur? Is deze hoekoplossing niet een slechte imitatie van een mij bekend woningblok? Ja, dan hebben wij nog het ontwerp onder het motto „Kop op", dat volgens de meening der Jury het meest voor uitvoering in aanmerking komt, doch alleen na herziening. Waarom werden ook niet een tweetal projecten, die m.i.z. stedebouwkundig de juiste toren-oplossing gaven n.l. in de gezichtslijnen der beide verkeerswegen, voor herziening voorgedragen? Hun architectuur was zeker niet slechter als van „Kop op".

Is van „Kop op", dat met zijn stugge-kop, waar geen greintje fantasie in schuilt en die met zijn botten snuit vierkant de L. v. Meerdervoort in kijkt, wel iets goeds te verwachten?

Bij een prijsvraag is de tijd welke daaraan besteed mag worden in de meeste gevallen te kort om een goed voldragen project te kunnen verwachten en vooral in dit geval is door het onnoodig laten inkten van alle teekeningen, de tijd voor het maken van het ontwerp, vrij kort geweest.

Een Jury moet m.i.z. met het onvoldragen zijn der projecten rekening houden; zij zal echter aan het ingezonden werk kunnen zien of de ontwerper architectonische kwaliteiten bezit of niet.

Laat mij, voor een goed begrip, er even op wijzen, dat ik geen mededinger aan deze prijsvraag ben; echter heb ik van nabij een mijner collega's hieraan zien werken met een ernst, zorg en liefde voor zijn teekeningen, die mijn sympathie wekte. Dit zullen, gezien de verzorgde teekeningen, zeer velen gedaan hebben en het is juist de onverschillige houding van Jury en prijsvraaguitschrijfster (die zeer waarschijnlijk de expositie verzorgd heeft), tegenover den arbeid van anderen, die mij noopte het bovenstaande te schrijven. Met welk een geringen eerbied zijn hier de teekeningen behandeld, zij werden meedoogenloos met groote draadnagels aan de wanden gespijkerd, zelfs daar waar de inzenders zich de moeite genomen hadden om lusjes of ringen aan te brengen voor het ophangen der teekeningen; ook waren de hoeken zwaar beschadigd door de onverschillige behandeling die zij te verduren hadden.

Laten de architecten toch voor het werk van hunne collega's in spe wat meer eerbied toonen; zij hebben daar recht op.

Gezien het bovenstaande is ook hier weer ten duidelijkste gebleken, dat een prijsvraag als een lot uit de loterij beschouwd moet worden, zoowel wat de jury, de inzendingen en de inzenders betreft.

JURYRAPPORT BETREFFENDE DE INGEKOMEN ONTWERPEN OP DE DOOR DE VEREENIGING „VAK EN KUNST" TE DORDRECHT UITGESCHREVEN PRIJSVRAAG VOOR EEN DIPLOMA VOOR TE HOUDEN VAKWEDSTRIJDEN TER GELEGENHEID VAN HAAR 40-JARIG BESTAAN.

Op 1 December 1927 waren op deze prijsvraag ingekomen 65 inzendingen, bevattende 68 ontwerpen, onder de motto's:

1. S.O.S.; 2. Een mooi doel; 3. Laat; 4. Jubila; 5. Scilla; 6. Chronos; 7. Risico; 8. Ambacht; 9. Paars; 10. Eenvoud 1; 11. Eenvoud 2; 12. Nelly; 13. Toren; 14. Animo; 15. F. L.; 16. Rood; 17. Frisol; 18. Zonnestralen; 19. Rina; 20. Durf; 21. Gothiek; 22. Elk wat wils; 23. de Flor; 24. Namge; 25. Damast; 26. 1927 A; 27. 1927 B; 28. B 2; 29. Hoop; 30. Dordrecht; 31. Jubileum; 32. R.; 33. Driekleur; 34. F.; 35. Trio; 36. Blauw; 37. Vuurtoren; 38. Havédéwéh; 39. Gilde; 40. Kleurspeling; 41. Kewi; 42. 26; 43. Cliché; 44. Graficus; 45. Diep; 46. Bawla; 47. Evenredig; 48. Lijn; 49. Orange-blanche-bleu; 50. G.; 51. Brinio; 52. Dordt; 53. Rato; 54. Lijn en kleur; 55. Dessin; 56. Constructie; 57. 45°; 58. Zwart-Rood; 59. Jacate; 60. Kril; 61. Wim; 62. V. en K.; 63. Klein begonnen; 64. Obbe; 65. B 1; 66. Kritiek; 67. Cascate; 68. Paars en Goud.

Over de kwantiteit viel niet te klagen; terwijl na beschouwing bleek dat, behoudens de enkele zich niet boven 't middelmatige verheffende ontwerpen, de kwaliteit zich op tamelijk peil bevond.

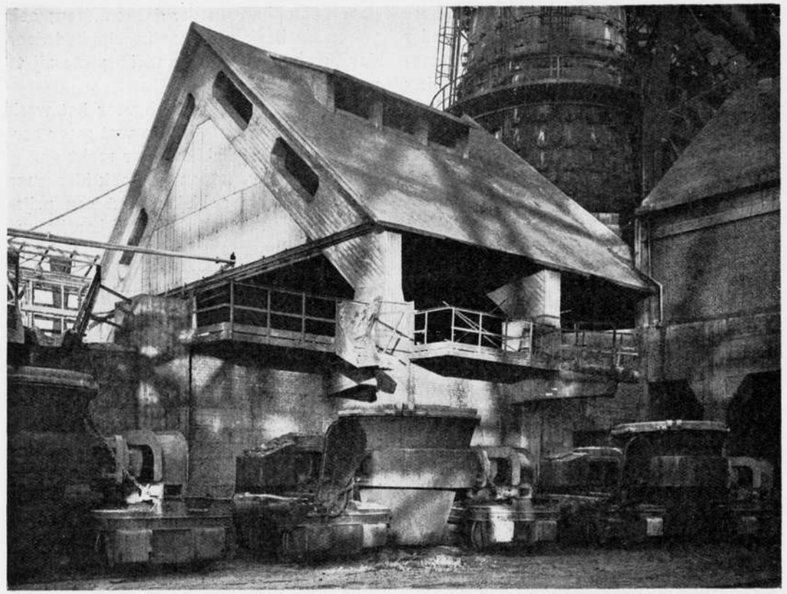

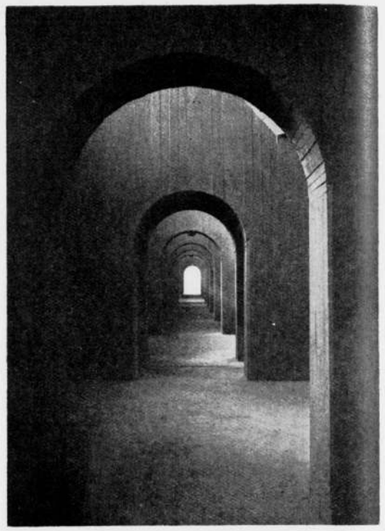

HOOGOVENHUIS EN EEN DOORLOOP IN DE ERTSBUNKERS VAN HET HOOGOVENBEDRIJF TE VELZEN. ARCH. Ir. A. H. VAN ROOD. B.N.A.

In 't algemeen moet als een gebrek beschouwd worden, dat de ontwerpers te weinig rekening hebben gehouden met het feit, dat een diploma dan eerst een diploma is, wanneer de noodige handteekeningen en bijschriften daarop gesteld zijn en deze in 't ontwerp moeten passen en niet als een noodzakelijk kwaad er bij gevoegd schijnen te zijn.

Als niet voldoende aan het programma werden direct ter zijde gelegd, de ontwerpen met de motto's: S.O.S., Een mooi doel, Laat, Jubila, en Scilla, welke meer dan de twee gestelde kleuren hadden.

Bij de eerste schifting vielen uit die ontwerpen, waarvan alleen maar kon worden gezegd dat ze niet kwamen boven 't middelmatige. De motto's zijn: Chronos, Risico, Ambacht, Paars, Eenvoud 1, Eenvoud 2, Nelly, Toren, Animo, F. L., Rood, Frisol, Zonnestralen, Rina, Durf, Gothiek, Elk wat wils, de Flor en Namge.

Bij de tweede schifting vielen uit die ontwerpen, welke wel is waar meer of minder verdienstelijke eigenschappen bleken te bezitten; doch in geen geval voor eene bekroning in aanmerking konden komen. De motto's hiervan zijn: Damast, 1927 A, 1927 B, B 2, Hoop, Dordrecht, Jubileum, R., Driekleur, F., Trio, Blauw, Vuurtoren, Havédéwéh, Gilde, Kleurspeling, Kewi, 26, Cliché, Graficus, Diep, Bawla, Evenredig, Lijn, Orange-blanche-bleu, G., Brinio, Dordt, Rato, Lijn en kleur, Dessin, Constructie, 45°, Zwart-Rood, Jacate, Kril, Wim, V. en K., Klein begonnen, Obbe.

Hierna bleven over de ontwerpen met de motto's: B 1, Kritiek, Cascate, en Paars en Goud.

Deze ontwerpen bleken alle genoegzaam verdienste te bezitten om meer nauwgezet onderling te worden vergeleken, teneinde daaruit te kiezen die, welke voor eene bekroning in aanmerking zouden komen.

Na deze beschouwing kende de jury toe:

den Eersten Prijs, met algemeene stemmen, aan 't ontwerp met motto: B 1;

den Tweeden Prijs, na stemming, aan 't ontwerp met motto: K r i t i e k ;

een Eervolle Vermelding aan 't ontwerp met motto: C a s c a t e;

een Eervolle Vermelding aan 't ontwerp met motto: P a a r s en G o u d.

„B 1."Het geheel geeft juist weer wat van een diploma mag worden verlangd.

De gelegenheid voor het plaatsen van de vereischte bijschriften is op de juiste wijze gelaten. Het teekenwerk getuigt van veel vaardigheid; echter geven de zes koppen op e e n rij, welke tezamen als versierd vak zeer goed in 't geheel passen, niet op duidelijke wijze weer, wat de ontwerper ermede wil voorstellen. Ook het op de gedane wijze aangeven van de cijfers 8, is wel wat gezocht.

„K r i t i e k." Het met veel zwier opgezette hoofd getuigt van veel vaardigheid, waarbij de attributen zeer verdienstelijk zijn verwerkt. Het geheel mist echter het

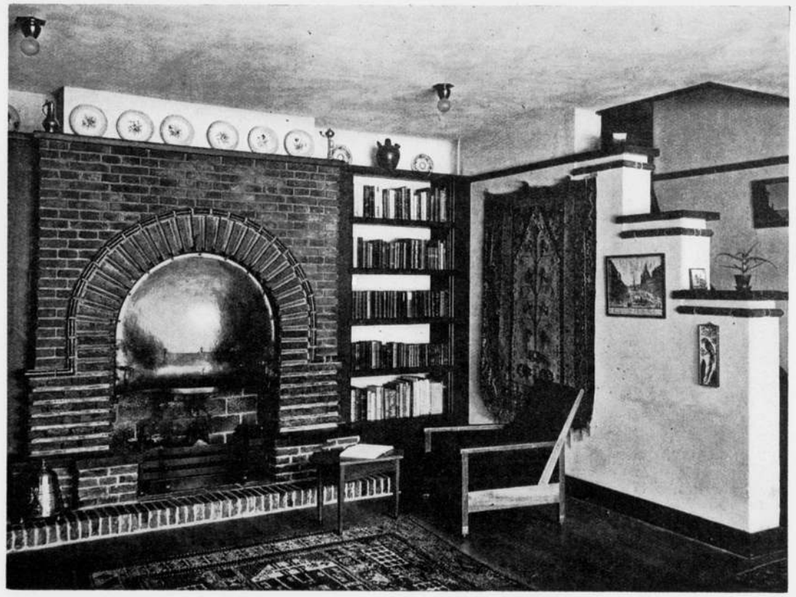

GEVEL EN INTERIEUR VAN EEN HEERENHUIS AAN DE PIETER DE HOOGHSTRAAT TE ROTTERDAM. ARCHITECT Ir. A. H. VAN ROOD. B.N.A.

karakter van een diploma, daar er te weinig plaats voor het stellen van de handteekeningen van jury en bestuur is gelaten. Ook het tweemaal gebruik maken van het woordje „voor", alleen maar om te vullen, geeft geen juiste oplossing.

„C a s c a t e." Precieus geheel maar wat verward, hetgeen nog meer zou uitkomen als de daarvoor bestemde ruimten met handteekeningen zouden zijn ingevuld.

„P a a r s e n G o u d." Geeft een duidelijke allegorische voorstelling der vereeniging „Vak en Kunst". De naast deze voorstelling geteekende bijschriften met onder elkaar geplaatste letters, doen veel afbreuk aan 't geheel.

„O b b e." Het geheel geeft goed weer wat een diploma moet zijn; de attributen zijn goed verwerkt, maar het opschrift is verwarrend. De keuze van kleuren is niet gelukkig te noemen.

„V. e n K." Is te veel een reclame voor het artikel diploma.

„K l e i n b e g o n n e n." Streng ontwerp, echter niet voldoende opgelost. Wel is niet onverdienstelijk getracht de vereeniging „Vak en Kunst" door bekende symbolen weer te geven.

„W i m." Wat onrustig, geeft geen gelukkige verdeeling.

„J a c a t a." Beschaafd ontwerp, waarbij gebruik is gemaakt van bekende motieven.

„K r i l." Van dit ontwerp geldt hetzelfde als voor het vorige, alleen is het sterker van kleur.

„Z w a r t-R o o d". Te arm van verdeeling.

„45°". Zuiver geteekend, van bekende motieven is te veel gebruik gemaakt.

„C o n s t r u c t i e". Doet te veel aan uitknipsels denken.

„D e s s i n". Heeft te veel het karakter van glas in lood.

„L i j n e n K l e u r". Is te veel affiche en en te zwaar.

„R a t o". Is te stijf, terwijl de kleur minder gelukkig is.

„Dordt". Is te veel affiche.

„B r i n o". Doet te veel denken aan een affiche.

„G." Maakt, niettegenstaande fijne kleuren zijn gebruikt, een onrustigen indruk; geeft echter op eenvoudige wijze allegorische motieven.

„O r a n g e-B l a n c h e-B l e u". Is te grof en als indeeling slecht.

„L i j n." Past als compositie van diploma niet meer in dezen tijd en doet meer denken aan een versierden omslag.

„E v e n r e d i g." Is te grof en niet mooi van kleur.

„B a w l a." Is technisch goed geteekend, maar is te weinig kunst.

„D i e p." Zeer verdienstelijk teekenwerk, maar het wapen en het gedeelte bouwwerk zijn te onevenwichtig en niet in overeenstemming met de overige verdeeling van het dipoma.

„G r a f i c u s." Beantwoordt niet aan het doel van een diploma, is te grof van opzet.

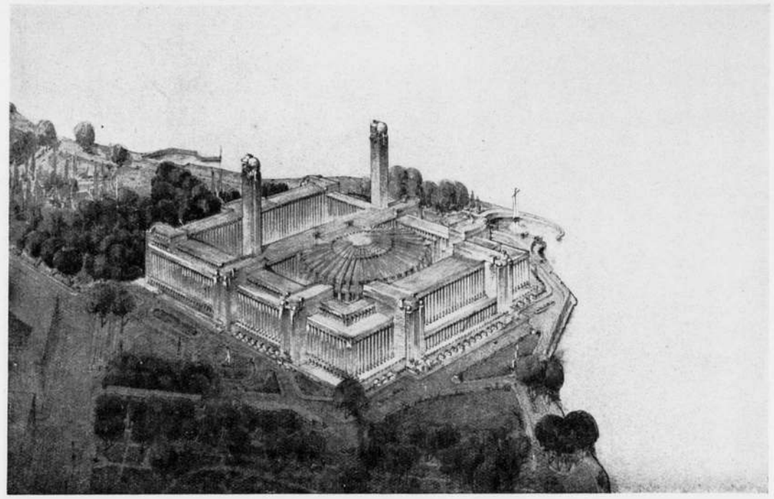

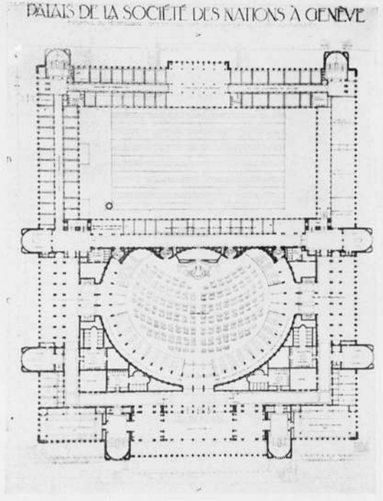

ONTWERP VOOR HET PALEIS VOOR DEN VOLKENBOND TE GENÈVE. DOOR Ir. H. T. ZWIERS, ARCHITECT B.N.A.

„C l i c h é." Is te gewoon en te stijf.

„2 6." Is te technisch; de afwerking is keurig en de kleur goed.

„K e w i." Is geen compositie voor een diploma, leent zich meer voor handwerkversiering.

„K l e u r s p e l i n g." Is mooi van kleur, maar te grof van compositie.

„G i l d e". Heeft verdienste als teekenwerk, maar past als compositie niet meer in onzen tijd.

„H a v é d é w é h." Als teekenwerk verdienstelijk, maar doet denken aan een reeds lang afgesloten periode.

„V u u r t o r e n." Is geen diploma, terwijl het gebruiken van een opschrift voor afsluiting van den onderrand niet gelukkig is te noemen.

„B l a u w." De schaaf en het penseel, welke als symbolen voor Vak en Kunst gebruikt zijn, komen niet voldoende tot hun recht. Ook bij dit ontwerp is het gebruiken van een opschrift voor afsluiting van den onderrand, niet gelukkig.

„T r i o." Heeft meer het karakter van reclameplaat, is te schreeuwerig van kleur, terwijl ook de rangschikking van de letters niet goed is.

„F." Maakt een beschaafden indruk, maar is als compositie te slap, hoewel de letters goed verdeeld zijn.

„D r i e k l e u r." Is te onbeschaafd. Dat handteekeningen dwars door de vlakverdeeling geplaatst moeten worden, is werkelijk een fout.

„R." Is meer reclamebiljet dan diploma, hoewel de verdeeling interessant is.

„J u b i l e u m." Is goed van compositie, maar het hinderlijk afbreken van woorden is niet juist. Ook het wapen van Dordrecht is fout.

„D o r d r e c h t." Is te technisch van opvatting.

„H o o p." Is te grof van compositie; zou zich beter leenen voor reclameplaat.

„B 2." Heeft getracht de opgave van het programma met moderne attributen op te lossen, waarin vrijwel is geslaagd, hoewel de verdeeling zeer stijf is.

„1927 A." Is te simpel van opvatting, hoewel het teekenwerk verdienste heeft.

„1927 B." Hiervoor geldt hetzelfde als voor 't ontwerp met motto „1927 A".

„D a m a s t." Hierbij valt te betreuren dat dit ontwerp reeds bij tweede schifting moest worden terzijde gelegd, wegens het gebruiken van gespat gouden ondergrond, waarop het onmogelijk is met schriftinkt handteekeningen te plaatsen.

Dordrecht, 13 Dec. '27. De Jury:

J. P. LOGEMANN, Voorzitter.
R. W. KENNEDY, Secretaris.
A. BAKKER.
M. DIJKWEL.
S. H. WIJNHOVEN.

TENTOONSTELLINGSRAAD VOOR BOUWKUNST EN VERWANTE KUNSTEN.

PRIJSVRAAG GENEVE.

De tentoonstelling van Nederlandsche ontwerpen ingezonden voor de prijsvraag voor een paleis voor den Volkenbond te Genève, zal worden gehouden van 21 Januari—5 Februari 1928 in het Sted. Museum te Amsterdam.

OFFICIEELE MEDEDEELINGEN VAN DE VEREENIGINGEN

12 MAART 1927. Nº. 11.

ALGEMEENE NATIONALE PRIJSVRAAGREGELEN VOOR BOUW-, BEELDHOUW-, AMBACHTS- EN NIJVERHEIDSKUNST.

VASTGESTELD DOOR DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST, BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN B.N.A. TE AMSTERDAM,
HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA A. ET A. TE AMSTERDAM,
DE VEREENIGING BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP B. EN V. TE ROTTERDAM,
DE NEDERLANDSCHE VEREENIGING VAN AMBACHTS- EN NIJVERHEIDSKUNST V.A.N.K. TE 'S-GRAVENHAGE.
DE NEDERLANDSCHE KRING VAN BEELDHOUWERS N. K. v. B. TE AMSTERDAM,
CONSTITUEERENDE VEREENIGINGEN (C. V.).

HOOFDSTUK. I. ALGEMEENE BEPALINGEN.

Art. 1. Een prijvraag, als in deze Algemeene Nationale Prijsvraagregelen (A.N.P.) bedoeld, wordt geacht uitgeschreven te zijn wanneer twee of meer personen tegelijkertijd worden uitgenoodigd of toegelaten tot een wedstrijd voor het leveren van ontwerpen voor eenzelfde onderwerp op het gebied van Bouw-, Beeldhouw-, Ambachts- en Nijverheidskunst.

Uitgezonderd zijn de gevallen van „meervoudige opdracht" waarbij aan alle deelnemers, het volle honorarium voor den geleverden arbeid wordt vergoed volgens de honorariumregelingen die door de Constitueerende Vereenigingen zijn vastgesteld of nog vastgesteld zullen worden. In twijfelachtige gevallen beslist de in Hoofdstuk VII te noemen Permanente Prijsvraag Commissie. (P.P.C.)

Art. 2. Het doel van een prijsvraag moet in 't algemeen geacht worden te zijn het door vergelijking van een aantal oplossingen voor eenzelfde onderwerp, verkrijgen van een vóór-ontwerp, dat als grondslag voor het daarnaar te maken definitieve uitvoeringsontwerp moet dienen.

In verband hiermede moet bij de prijsvraag alle overbodige arbeid vermeden worden, en alleen datgene worden gevraagd wat onmisbaar is te achten om het beoogde doel te bereiken en voldoende is om het de Jury mogelijk te maken zich een juiste voorstelling van het geprojecteerde en van de bekwaamheden van den ontwerper te vormen.

In 't algemeen zullen details op grooter schaal dan de ontwerpteekeningen, perspectief-teekeningen, modellen en dergelijke slechts dan gevraagd worden, wanneer zij voor het juist begrip van het ontwerp van bizonder belang zijn.

Kostenbegrootingen zullen als regel slechts globaal en alleen in bizondere gevallen gedetailleerd gevraagd worden.

Art. 3. Er kunnen worden uitgeschreven:

a. uitvoeringsprijsvragen, als voorbereiding tot de uitvoering van eenig bouw-, beeldhouw-, ambachts- of nijverheidskunstwerk.

b. ideeënprijsvragen, als voorbereiding tot de uitvoering van eenig kunstwerk, waarbij het te verkrijgen materiaal gezamenlijk, als leiddraad wordt gebruikt, ter voorbereiding van een uitvoeringsplan of van een prijsvraag als onder a. genoemd. Deze prijsvragen zullen in het algemeen slechts kunnen worden uitgeschreven door Openbare lichamen, ten behoeve van openbare werken, van grooten omvang.

c. studieprijsvragen, welke niet als voorbereiding tot de uitvoering van een kunstwerk, doch tot studie van de medewerkers aan de prijsvraag bedoeld zijn. Deze prijsvragen zullen in het algemeen worden uitgeschreven door Vereenigingen die zich de bevordering van kunst of kunstonderwijs ten doel stellen.

Bij deze studie-prijsvragen zijn de bepalingen dezer regelen, omtrent prijzenbedrag, honoreering en verzekering niet van toepassing.

Art. 4. De sub a en b in art. 3 bedoelde prijsvragen kunnen zijn

I. Openbare prijsvragen waarbij de mededinging voor iedereen is opengesteld, al of niet met uitsluiting van bepaalde categorieën.

II. Besloten prijsvragen waarbij een beperkt aantal mededingers wordt uitgenoodigd.

Combinatie van beide stelsels zal in het algemeen uitgesloten zijn doch is in bijzondere gevallen, ter beoordeeling der P. P. C., toelaatbaar.

Art. 5. Bij de prijsvragen bedoeld in I en II voor onderwerpen van omvangrijken aard is het gewenscht de beantwoording der prijsvraag in twee gedeelten te doen geschieden (gesplitste prijsvraag) n.l. in:

a. Voor-wedstrijd, waarbij uitsluitend schets-ontwerpen worden gevraagd.

b. Eind-wedstrijd, waarbij meer uitgewerkte ontwerpen, eventueel met globale of gedetailleerde kostenbegrootingen worden gevraagd van hen, die bij den voorwedstrijd daartoe zijn aangewezen.

HOOFDSTUK II. HET PROGRAMMA.

Art. 6. Het programma zal door den prijsvraaguitschrijver in overleg met de Jury, of de P.P.C. of met beiden worden vastgesteld en door de Jury zijn onderteekend, alvorens tot publicatie zal worden overgegaan; om geldig te zijn moet het door de P.P.C. zijn goedgekeurd, welke goedkeuring in het programma moet vermeld worden.

Het programma moet bij voorkeur kosteloos verkrijgbaar zijn.

Art. 7. Het programma moet duidelijk de bedoeling der prijsvraag uitspreken en nauwkeurig de gestelde voorwaarden omschrijven, waarbij facultatieve wenschen zooveel mogelijk vermeden dienen te worden.

Art. 8. Het programma zal voorts bevatten:

a. bij bouwkundige prijsvragen of die op het gebied van de beeldhouwkunst die daarvoor in aanmerking komen, volledige inlichtingen omtrent terreinsgesteldheid, ligging, plaatselijke voorschriften, of eene duidelijke verwijzing naar verordeningen en dergelijke, daarop betrekking hebbende gegevens.

b. indien bij de, onder a genoemde prijsvragen de stichtingskosten genoemd worden, de wijze waarop de kostenbegrooting moet worden gemaakt, 't zij per M³. inhoud van het gebouw, 't zij door berekening van hoeveelheden materiaal enz., in welk laatste geval een staat van ter plaatse geldende eenheidsprijs aan het programma moet worden toegevoegd.

c. een opgaaf van de verlangde teekeningen, de schaal en de wijze waarop zij moeten worden geteekend, benevens de maximum-afmetingen, eventueele omlijsting enz., het aantal en de schaal der modellen en details daarvoor.

d. de hoegrootheid der uit te loven prijzen en de beschikking die de Jury ten aanzien der toekenning kan nemen.

e. de hoegrootheid der schadeloosstelling aan den eerstbekroonde, bijaldien deze door bijzondere omstandigheden niet belast wordt met de uitvoering van zijn ontwerp.

f. de wijze en het tijdstip waarop de prijzen en eventueel de schadeloosstelling zullen worden uitgereikt.

g. de honoreering bij uitvoering van bekroonde of niet bekroonde ontwerpen. Voor bouwkundige prijsvragen zal daarbij aangeduid worden de klasse waarin het werk wordt gerangschikt.

h. de namen en de kwaliteit der Juryleden, met aanduiding van de wijze en het tijdstip waarop de Jury haar rapport uitbrengt.

i. de bepaling dat de inzendingen anoniem moeten zijn en een motto als herkenningsteeken moeten dragen en de anonimiteit vóór de uitspraak der Jury niet opgeheven mag worden.

k. de datum en de wijze van inzending en bepalingen omtrent de tentoonstelling; de verzekering tegen schade en de terugzending der ontwerpen.

l. de wijze waarop en den tijd, gedurende welken, inlichtingen door de mededingers kunnen worden gevraagd en verkregen, hoe de publicaties inzake de prijsvraag, het juryrapport, en eventueele reproductie van bekroonde of andere ontwerpen in vakbladen of kunsttijdschriften zullen geschieden en waar het programma verkrijgbaar is.

m. de bepaling dat, voorzoover niet reeds in het programma opgenomen, de A.N.P. op de prijsvraag van toepassing zullen zijn.

n. de bepaling, dat de inzenders zich aan de bepalingen van het programma en de uitspraak van de jury onderwerpen.

o. de bepaling, dat, behoudens het bij l bepaalde, de auteursrechten van de inzenders zullen worden geëerbiedigd.

HOOFDSTUK III. DE JURY.

Art. 9. De jury wordt benoemd door den prijsvraag-uitschrijver, desverlangd geadviseerd door de Permanente Prijsvraag-Commissie, genoemd in Hoofdstuk VII. De jury zal uit een oneven aantal leden en in meerderheid uit deskundigen bestaan.

Bij bouwkundige prijsvragen zal die meerderheid uit architecten bestaan.

Bij prijsvragen van anderen dan zuiver bouwkundigen aard, kan de meerderheid in hoofdzaak bestaan uit vertegenwoordigers van andere kunstvakken, of ingenieurs en overigens uit architecten.

Bij prijsvragen op het gebied van beeldhouw-, ambachts- en nijverheidskunst, zal de meerderheid bestaan uit beoefenaars dezer kunsten of uit hen, die door den aard van het door hen bekleede ambt of op andere door de P. P. C. erkende gronden, geacht kunnen worden, deskundigen te zijn, met dien verstande dat in de jury in ieder geval een beoefenaar van het vak op welks gebied de prijsvraag wordt uitgeschreven, zitting heeft.

Art. 10. Bij langdurige ontstentenis van een lid der jury, waardoor de afwikkeling der prijsvraag aanzienlijk zou worden vertraagd, kan met inachtneming van het bepaalde in art. 9 een plaatsvervangend lid ter keuze der jury door den prijsvraag-uitschrijver worden benoemd.

Bij deze vervanging zal er op gelet worden dat de samenstelling der jury ten opzichte van de daarin vertegenwoordigde richtingen op kunstgebied, niet gewijzigd wordt, ter beoordeeling der P. P. C.

Voor een plaatsvervangend lid gelden dezelfde bepalingen, als voor de gewone jury-leden.

Art. 11. Door het aannemen der benoeming verklaren de jury-leden, dat zij noch middellijk, noch onmiddellijk materieel belang bij den uitslag van den wedstrijd hebben en geen opdracht zullen aanvaarden voor uitvoering van het werk dat het onderwerp der prijsvaag was of daaruit mocht voortvloeien.

Art. 12. Alle leden van de jury ontvangen van den prijsvraaguitschrijver een vooraf te bepalen honorarium, benevens vergoeding van reis- en verblijfkosten; de rapporteur geniet een nader vast te stellen extra honorarium. De jury zal zich in overleg met en voor rekening van den prijsvraag-uitschrijver hulpkrachten kunnen assumeeren, wanneer de omvangrijkheid harer werkzaamheden daartoe aanleiding geeft.

Art. 13. De jury zal met betrekking tot den prijsvraag-uitschrijver en de mededingers alles in het werk stellen, om een regelmatig verloop der prijsvraag te verzekeren.

Art. 14. Bij de beoordeeling der ontwerpen gaat de jury na of deze aan de eischen van het programma voldoen. Wanneer bij eenig ontwerp wezenlijke afwijkingen van het programma vallen te constateeren, kan zulk een ontwerp niet voor bekroning in aanmerking komen.

Wanneer tengevolge van zulk een afwijking eene bizonder goede oplossing van het vraagstuk is verkregen, kan de jury zulk een ontwerp voor uitvoering aanbevelen zonder dat de verplichting tot schadeloosstelling aan den eerstbekroonde vervalt, indien deze niet met de uitvoering mocht worden belast. De jury is in zulk een geval verplicht hare zienswijze in haar rapport te motiveeren.

Voor zoover bij de inzending op de prijsvraag, ontwerpen voorhanden zijn, die aan de eischen der prijsvraag voldoen en die op zichzelf voldoende artistieke kwaliteiten hebben, zullen de uitgeloofde prijzen aan de relatief beste ontwerpen worden toegekend. Alleen wanneer de jury van oordeel is, dat geen der ingekomen ontwerpen voor bekroning in aanmerking kan komen, kan zij een deel der voor de prijzen beschikbaar gestelde som, doch niet minder dan de helft, onder de beste ontwerpen verdeelen.

Art. 15. De jury zal haar uitspraak in een rapport motiveeren en zooveel mogelijk over alle, doch in elk geval over de ontwerpen der laatste schifting, gedétailleerde beschouwingen leveren. De jury laat bij die beoordeeling buiten beschouwing alle teekeningen, modellen als anderszins, die niet door het programma zijn gevraagd, terwijl deze onderdeelen eener inzending niet worden tentoongesteld.

Voor het vaststellen der eind-conclusie zal de jury voltallig moeten aanwezig zijn. Het jury-rapport zal zooveel mogelijk tegelijk met de jury-uitspraak, doch in elk geval vóór de opening der tentoonstelling uitgebracht worden en ter lezing liggen.

Art. 16. De jury neemt alle hare besluiten met gewone meerderheid van stemmen. Na de uitspraak zal de naambrief, behoorende bij het eerstbekroonde ontwerp door, of namens den prijsvraaguitschrijver in tegenwoordigheid van de jury worden geopend.

Voor het openen van de naambrieven der overige bekroonde ontwerpen wordt de toestemming van de desbetreffende inzenders geëischt.

Art. 17. Het bureau van inlichtingen wordt gevormd door de jury. Inlichtingen worden slechts schriftelijk gevraagd en door het bureau in overleg met den prijsvraaguitschrijver, gegeven gedurende een in het programma vast te stellen tijd, zoodanig gekozen, dat na afloop daarvan voldoende tijd voor de beantwoording der prijsvraag overblijft.

De vragen, of een résumé daarvan, met de daarop te geven antwoorden worden zoo spoedig mogelijk gepubliceerd in de daarvoor in het programma aangewezen bladen.

Bij besloten prijsvragen zal in den regel den uitgenoodigden in een samenkomst met den prijsvraaguitschrijver en de jury, gelegenheid worden gegeven tot het vragen en ontvangen van inlichtingen, waarvan een schriftelijk résumé zal worden vastgesteld, waarvan elk der uitgenoodigden een exemplaar ontvangt, en dat geacht zal worden deel uit te maken van het prijsvraagprogramma.

Indien een uitgenoodigde anoniem wenscht te blijven zal hij vragen schriftelijk kunnen stellen en zal de beantwoording daarvan worden opgenomen in het voornoemde résumé.

HOOFDSTUK IV. PRIJZEN EN BEKRONINGEN.

Art. 18. Voor de bepaling van het prijzenbedrag zal rekening worden gehouden met de uitvoeringskosten, van het betrokken kunstwerk, den in het programma van de mededingers gevorderden arbeid en de waarde die de keuze uit een aantal ontwerpen, in elk op zich zelf staand geval voor den prijsvraaguitschrijver bezit.

Voor de bepaling der prijzen bij bouwkundige prijsvragen zijn vijf schalen vastgesteld voor de navolgende klassen:

Klasse A, gebouwen en gebouwencomplexen van eenvoudigen aard met zich meermalen herhalende compositieelementen en niet ingewikkelde ruimteverdeeling en details.

Klasse B, a. gebouwen, waarbij in een klein bestek, veel ruimteverdeeling en verscheidenheid van details gevorderd wordt;

b. gebouwen van monumentalen aard, waarbij het probleem der ruimte-ontwikkeling van meer dan gewone beteekenis is en waarbij met veel bijzondere eischen, betrekkelijk het gebruik der verschillende ruimten, rekening moet worden gehouden.

Klasse C, monumenten, restauratie's van gebouwen en interieurs, voor zoover deze een overwegend bouwkundig karakter dragen.

Klasse D, Volkswoningbouw.

Klasse E, Stadsuitbreidingsplannen.

Deze normen zullen in het algemeen als maxima gelden; de P.P.C. beoordeelt in elk geval afzonderlijk of met geringere bedragen zal kunnen worden volstaan, of dat in bijzondere gevallen, waarin omvangrijke werkzaamheden van de mededingers gevraagd worden, termen aanwezig zijn deze bedragen hooger te stellen.

Art. 19. Ingeval het bedrag der uit te loven prijzen niet is vastgesteld in overleg met de P.P.C. blijft niettemin aan haar het oordeel over de juistheid van het bedrag in verband met de klassificatie van het bouwwerk en de hoegrootheid der bouwsom, en in gevallen van volkswoningbouw, van het aantal typen.

In alle gevallen waarin geen bouwsom is aangegeven en het bedrag der prijzen niet in overleg met de P.P.C. is vastgesteld, beslist deze laatste over de juistheid van het bedrag.

Art. 20. Bij een gesplitste prijsvraag, zal ieder mededinger, die tot den eindwedstrijd zal worden toegelaten, een vooraf bepaald gelijk bedrag, als belooning worden toegekend, onafhankelijk van de uitgeloofde prijzen voor den eindwedstrijd.

Dit bedrag zal niet kleiner zijn dan dat van den laagsten prijs en het totaal dezer bedragen zal niet minder dan het derde, en niet meer dan het twee vijfdegedeelte zijn van het totaal der, in de prijsvraag uitgeloofde prijzen.

Het totaal bedrag van belooningen en prijzen wordt vastgesteld overeenkomstig het in artikel 18 bepaalde en is, voor de beide gedeelten der prijsvraag, in zijn geheel evengroot als wanneer een enkel-

voudige prijsvraag ware uitgeschreven.

Art. 21. Bij besloten prijsvragen zal ieder uitgenoodigd architect, die aan die uitnoodiging gevolg heeft gegeven een vooraf te bepalen honorarium ontvangen; dit bedrag zal niet lager dienen te zijn dan:

Indien een volledig ontwerp met uitgewerkte begrooting wordt verlangd, de helft en indien een schetsontwerp wordt verlangd, een vierde gedeelte van het daarvoor in bovenbedoelde tabellen aangegeven prijzenbedrag, en met dien verstande dat niet minder dan het totale prijzenbedrag over het aantal uitgenoodigden gelijkelijk worde verdeeld, bijaldien in de voornoemde gevallen minder dan 2 respectievelijk 4 mededingers tot den wedstrijd worden uitgenoodigd.

Art. 22. Voor prijsvragen op het gebied van beeldhouw-, ambachts- en nijverheidskunst zal het prijzenbedrag, zoolang daarvoor geen tabellen door de desbetreffende vakvereenigingen zijn vastgesteld, door de besturen dezer Vereenigingen, in overleg met de P. P. C. worden bepaald.

Art. 23. Uitreiking der prijzen, eventueel schadeloosstelling (art. 8e) zal geschieden binnen een maand na uitspraak der jury. Behalve de eerstbekroonde is geen inzender verplicht, den hem toegekenden prijs te aanvaarden.

Prijzen zullen niet worden uitbetaald aan die bekroonden, die hun naam niet bekend wenschen te maken.

In geen enkele prijsvraag zal het bedrag der toegekende prijzen in mindering komen van het bij eventueele uitvoering door den bekroonde te genieten honorarium.

HOOFDSTUK V. OPDRACHT, SCHADELOOSSTELLING, EIGENDOMSRECHT.

Art. 24. Als beginsel wordt aangenomen, dat het werk van den door de jury eerstbekroonde onder diens leiding zal worden uitgevoerd, onder geen andere bepalingen dan die der honorarium-regelingen, door de C.V. vastgesteld of nog vast te stellen. Voor bouwkundige prijsvragen gelden hiervoor de tabellen opgenomen in de Algemeene Regelen, betreffende de rechtsverhouding tusschen architecten en opdrachtgevers, samengesteld door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Bond van Nederlandsche Architecten (B.N.A.) respectievelijk de tabellen voor Volkswoningbouw en Stadsuitbreidingsplannen, met medewerking van of door den B.N.A. vastgesteld.

Voor prijsvragen op het gebied der beeldhouw-, ambachts- en nijverheidskunst, zal dit honorarium, zoolang door de desbetreffende vakvereenigingen nog geen tabellen zijn vastgesteld, voor elk geval op zich zélf, door de besturen dezer vereenigingen, in overleg met de P.P.C. worden bepaald.

Indien de prijsvraag-uitschrijver behalve het eerst-bekroonde ontwerp nog andere, al of niet bekroonde ontwerpen wil doen uitvoeren, dan gelden ten aanzien van deze ontwerpen dezelfde bepalingen omtrent uitvoering, leiding en honoreering als voor het eerstbekroonde ontwerp.

Een uitvoering van de, in de vorige alinea van dit art. bedoelde ontwerpen zal alleen mogen geschieden indien tevens en vooraf het eerstbekroonde is uitgevoerd.

Art. 25. Ingeval de prijsvraaguitschrijver, ingevolge bijzondere omstandigheden, ter beoordeeling van de jury en met beroep op de P.P.C. bij verschil van inzicht hierover, de eerstbekroonde niet met de uitvoering van diens ontwerp wenscht te belasten zal deze een schadeloosstelling ontvangen, die, bij bouwkundige prijsvragen, niet kleiner zal zijn dan het bedrag van den eersten prijs.

Bij prijsvragen op het gebied der beeldhouw-, ambachts- en nijverheidskunst, zal dit bedrag, zoolang daarvoor door de desbetreffende Constitueerende Vereenigingen nog geen regeling is getroffen door de besturen dier Vereenigingen in overleg met de P.P.C. worden vastgesteld. Ingeval bij laatstbedoelde prijsvragen, tot uitvoering van een ander als het eerstbekroonde ontwerp wordt overgegaan, zal daarvoor alleen in aanmerking kunnen komen een ontwerp dat door de jury bekroond of op haar advies is aangekocht. Elke door den prijsvraaguitschrijver ondernomen uitvoering van een ander ontwerp als in de vorige alinea bedoeld, zal niet beschouwd kunnen worden als resultaat van de prijsvraag, maar als eene willekeurige handeling van den prijsvraaguitschrijver, die in strijd is te achten met de bedoeling die bij het uitschrijven der prijsvraag heeft voorgezeten.

Art. 26. Voor het geval, dat de eerst-bekroonde in eene bouwkundige prijsvraag naar het oordeel der jury geen voldoenden waarborg kan geven, dat hij in staat is geheel zelfstandig den bouw die het onderwerp der prijsvraag was, te leiden, zal hij zich op zijne kosten in gemeen overleg met den prijsvraaguitschrijver, gehoord de jury, hulpkrachten toevoegen, of deze op nader overeen te komen voorwaarden vanwege den prijsvraag-uitschrijver aanvaarden.

Art. 27. In een besloten bouwkundige prijsvraag zal, indien tot uitvoering wordt overgegaan, deze altijd aan den eerst-bekroonde worden opgedragen, onder de bepalingen van de door de C.V. vastgestelde of nog vast te stellen honorarium-regelingen, of bij gebreke van dien, of de voorwaarden door de besturen der desbetreffende C. V. in overleg met de P. P. C. vast te stellen, zonder aftrek van het bedrag aan hem, als uitgenoodigd deelnemer verschuldigd.

Art. 28. De ten volle bekroonde inzendingen worden na overdracht van de uitgeloofde prijzen het eigendom van den prijsvraag-uitschrijver.

Art. 29. Elk prijsvraag-ontwerp blijft het geestelijk eigendom van den vervaardiger. Voor uitvoering, afbeelding, publicatie, of tentoonstelling anders, dan in het programma is vastgelegd, zal steeds zijne medewerking vereischt worden.

Bij prijsvragen op het gebied der beeldhouw-, ambachts- en nijverheidskunst, geldt dit ook ten opzichte van het, naar het ontwerp uitgevoerde werk.

HOOFDSTUK VI. INZENDING, TENTOONSTELLING, VERZEKERING, TERUGZENDING.

Art. 30. Alle ontwerpen moeten op den in het programma genoemden datum en aan het daarbij aangegeven adres vrachtvrij worden ingezonden onder een kenteeken of motto dat op alle bij de inzending behoorende stukken en de emballage moet voorkomen.

Art. 31. Bij elke inzending zal in afzonderlijke, behoorlijk gesloten omslagen moeten worden gevoegd:

a. een door den ontwerper onderteekende verklaring, luidende:

„Ondergeteekende, inzender van het ontwerp motto „.....” verklaart dat dit ontwerp zijn geestelijk eigendom is”.

b. een correspondentie-adres.

Op de buitenzijde dezer omslagen moeten respectievelijk de woorden „naambrief” en „correspondentie-adres” worden geplaatst.

Het onder b. genoemde omslag zal vóór de uitspraak der jury door haar alleen mogen worden geopend, wanneer het onvermijdelijk is om door tusschenkomst van den correspondent, met den ontwerper in briefwisseling te treden.

Het schrift op de teekeningen, van bijbehoorende stukken en eventueele correspondentie mag niet zijn het handschrift van den ontwerper.

De inzender mag vóór de uitspraak der jury zijne anonimiteit niet opheffen op straffe van uitsluiting van de beoordeeling van zijn ontwerp door de jury.

Art. 32. Bij een gesplitste prijsvraag zal aan ieder der uitgenoodigden voor den eindwedstrijd, door tusschenkomst van zijn correspondent, zijn schetsontwerp, door de jury en den prijsvraag-uitschrijver gewaarmerkt, ter nadere uitwerking voor den eindwedstrijd worden teruggezonden met, onder verplichting van geheimhouding, de algemeene beschouwingen van de jury en datgene wat op zijn ontwerp in het bijzonder betrekking heeft. De schetsontwerpen worden volledig weer gevoegd bij de zending van de ontwerpen voor den eindwedstrijd.

Art. 33. Als datum van inlevering wordt beschouwd de dagteekening van het bewijs der verzending, dat desverlangd moet worden overgelegd.

Inzenders buiten Nederland in Europa woonachtig, zijn verplicht tegelijk met de afzending van hun ontwerp, telegrafisch daarvan kennis te geven aan het adres van inlevering, waarbij het overleggen van het bewijs van afzending verplichtend is.

De ontwerpen van inzenders buiten Europa woonachtig, moeten, op den in het programma vermelden datum aan het adres der inlevering ingekomen zijn.

Art. 34. Elke inzending, die niet uiterlijk op den dag voor de sluiting der prijsvraag, in het programma vastgesteld, blijkt verzonden te zijn geweest, zal, behoudens het in de vorige alinea bepaalde, buiten beschouwing blijven, en onmiddellijk aan het correspondentieadres worden teruggezonden. Zoo spoedig mogelijk en bij voorkeur binnen een week na den datum van inlevering worden de motto's gepubliceerd.

Art. 35. Alle ontwerpen met bijbehoorende stukken worden in een daarvoor passende localiteit gedurende zulk een tijdsverloop tentoongesteld, dat alle mededingers redelijkerwijze geacht kunnen worden in de gelegenheid te zijn geweest de tentoonstelling, welke tijdig moet zijn aangekondigd, te bezoeken en op zoodanige wijze dat elk ontwerp behoorlijk bezichtigd en van het juryrapport kennis genomen kan worden.

De toegang tot de tentoonstelling zal voor de mededingers kosteloos zijn, waartoe aan hen door middel van het correspondentieadres een toegangsbewijs, dat gedurende de geheele tentoonstelling geldig blijft, wordt gezonden.

Bij een gesplitste prijsvraag: (voor- en eindwedstrijd) zullen de schetsontwerpen van den voorwedstrijd eerst na den eindwedstrijd worden tentoongesteld, waarbij de jury-rapporten ter inzage liggen.

Art. 36. Van den dag van ontvangst af tot den dag van terugzending zullen alle ingekomen inzendingen voor een in het programma te noemen bedrag door den prijsvraag-uitschrijver tegen alle schade worden verzekerd. Niet in het programma gevraagde stukken blijven buiten deze verzekering.

Art. 37. Alle inzendingen, behalve de volledig bekroonde, worden met de ongeopende naambrieven en verklaringen enz. vrachtvrij aan de correspondentieadressen teruggezonden binnen een in het programma te noemen termijn.

HOOFDSTUK VII. DE PERMANENTE PRIJSVRAAG-COMMISSIE.

Art. 38. De Permanente Prijsvraagcommissie is een zelfstandig lichaam en bestaat uit 4 leden van welke twee architecten, een beeldhouwer en een beoefenaar der ambachts- en nijverheidskunst.

De architecten worden aangewezen door de Besturen van de bouwkundige vereenigingen.

De beeldhouwer door de Besturen der vereenigingen die zich op het gebied der beeldhouwkunst bewegen en de beoefenaar der ambachts- en nijverheidskunst, door de vereenigingen die de behartiging der belangen op het gebied der ambachts- en nijverheidskunst beoogen. Wanneer zich bij het bestaand aantal Constitueerende Vereenigingen anderen voegen, dan bepaalt de P. P. C. tot welke groep zij gerekend worden te behooren.

Art. 39. Zij heeft tot taak:

1e. te bevorderen dat, bij het uitschrijven van prijsvragen, de bepalingen dezer regelen worden toegepast, waartoe zij zich ter beschikking stelt van den prijsvraaguitschrijver en deze, desgewenscht, adviseert, omtrent de voorbereiding der prijsvraag, en benoeming der jury. Zij is daartoe in de ruimste mate bevoegd tot elke handeling, die haar nuttig voorkomt, om bij de voorbereiding van eene prijsvraag, de waarborgen voor eene goede afwikkeling te scheppen, doch is in geen enkel opzicht

verantwoordelijk voor die afwikkeling zelve.
2e. De A. N. P. ter algemeene kennis te brengen, met name bij die lichamen en personen, op wier weg het ligt prijsvragen uit te schrijven.
3e. Kennis te nemen van de programma's der prijsvragen, welker uitschrijving zij verneemt, deze aan de A. N. P. te toetsen en eventueel zich te richten tot den prijsvraaguitschrijver, indien het programma daartoe aanleiding geeft.
4e. Hare bemiddeling aan te bieden, daar waar haar ter kennis komt dat een prijsvraag zal worden uitgeschreven en de aandacht op de A. N. P. te vestigen en in verband daarmede hare diensten te bewijzen waar deze gevraagd worden.
5e. Te adviseeren omtrent het al of niet wenschelijke van mededinging aan een uitgeschreven prijsvraag en dit advies in de Pers te publiceeren.
6e. Aan de C. V. te rapporteeren omtrent elken wedstrijd op kunstgebied dat door de A. N. P. bestreken wordt, wanneer zij meent dat daartoe aanleiding bestaat.
7e. Materiaal te verzamelen, waardoor de kennis van wat op prijsgebied voorvalt, vermeerderd kan worden.
8e. Geschillen te berechten die uit de afwikkeling van prijsvragen mochten voortvloeien.
Art. 40. Indien in eenig prijsvraag-programma bepalingen voorkomen die, hoewel in strijd met den letter der A.N.P., naar het oordeel der P.P.C. niet strijden tegen den geest ervan of tegen de bedoeling, die bij de samenstelling der regelen heeft voorgezeten, of wanneer de letterlijke toepassing der regelen tot onnoodigen omslag en kosten voor den prijsvraaguitschrijver zouden kunnen leiden, heeft de P.P.C. de bevoegdheid bij haar advies daarmede rekening te houden en eventueel tot modificatie op ondergeschikte punten, bij de toepassing der regelen te adviseeren.
Art. 41. De leden der commissie onthouden zich van mededinging in een prijsvraag, en aanvaarden geen opdracht voor de uitvoering van het werk, dat het onderwerp der prijsvraag was of daaruit mocht voortvloeien. Niet meer dan één hunner kan in een jury zitting hebben.
Art. 42. De uitschrijver van een prijsvraag, die te zijner voorlichting en hulp de tusschenkomst van de P.P.C. verlangt, zal, ingeval de werkzaamheden der commissie zich dientengevolge verder uitstrekken dan het geven van advies alleen, de daaruit voortvloeiende kosten, vergoeden.
Art. 43. Indien er een geschil ontstaat over de afwikkeling van een prijsvraag, waarvan het programma door de P.P.C. is goedgekeurd, tusschen de daarbij betrokkenen, zal de P.P.C. indien partijen daartoe het verlangen te kennen geven het geschil berechten en een bindend advies geven.
Indien een der partijen zulk een advies verlangt is de andere partij gehouden zich daarnaar te voegen.
De P.P.C. bepaalt voor elk geval op zich zelf de wijze van berechting, doch stelt in ieder geval partijen in de gelegenheid hare zienswijze over het geschil schriftelijk en zoo noodig mondeling toe te lichten.
Partijen zijn verplicht aan de P.P.C. de inlichtingen te geven die zij voor de behandeling van het geschil behoeft.
Eventueele kosten op de procedure vallende zullen, door partijen naar evenredigheid hunner schuld, gedragen worden en zullen in het advies der P.P.C. worden vermeld.
Art. 44. De werkzaamheden en de bevoegdheid der commissie, benevens de wijze van verkiezing, en het aftreden harer leden, worden geregeld bij huishoudelijk reglement, door de Constitueerende Vereenigingen goed te keuren.

HOOFDSTUK VIII. SLOTBEPALINGEN.

Art. 45. De A. N. P. zullen om de 5 jaar worden herzien op de wijze als bij het huishoudelijk reglement is geregeld. Tusschentijdsche wijzigingen kunnen door de P.P.C. of een der C.V. worden voorgesteld en zullen op dezelfde wijze behandeld worden.
Art. 46. De C.V. en de vereenigingen die de A. N. P. hebben aanvaard, verklaren dat zij als hunne meening uitspreken:
1o. dat wanneer de C. V. of die welke deze regelen aanvaard hebben, of een of meer van hare leden worden aangezocht om te dienen van advies in eene uit te schrijven prijsvraag, zij die aanvragen zullen behandelen in overleg met de P. P. C. of zich in ieder geval vóór de publicatie van het programma met de P. P. C. in verbinding zullen stellen (zie art. 6).
2o. dat elk vakbeoefenaar en in de eerste plaats ieder lid der C. V. zich behoort te onthouden van mededinging in een prijsvraag aan welker voorbereiding hij een belangrijk aandeel heeft gehad.
3o. dat een lid der C. V. op eenigerlei wijze betrokken in eene besloten prijsvraag of een meervoudige opdracht, gehouden is daarvan mededeeling te doen aan de P. P. C. en haar desverlangd die inlichtingen te geven, die haar in staat stellen te beoordeelen of, in geval van een besloten prijsvraag, het programma voldoet aan de A. N. P. en in geval van een meervoudige opdracht, voldaan is aan het in art. 1 bepaalde omtrent het honorarium.
4o. dat het niet geoorloofd is:
a. dat een lid der C. V. zich, hetzij als lid der jury, hetzij bij de samenstelling van het programma, zal inlaten met eenige prijsvraag, waarbij de algemeene strekking dezer regelen voor de prijsvragen niet behoorlijk in acht wordt genomen;
b. dat een lid der C. V. mededingt in een openbare of besloten prijsvraag voordat op het programma een gunstig advies door de P. P. C. is uitgebracht.
c. dat een lid der C. V. medewerkt in een meervoudige opdracht indien in de daarvoor gestelde voorwaarden niet is voldaan aan het bepaalde in art. 1 alinea 2 ter beoordeeling der P. P. C.

Samengesteld en goedgekeurd in Juni

1910, herzien in October 1911, in 1914, in 1921 en in 1927 door de Constitueerende Vereenigingen zijnde:

De Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Bond van Nederlandsche Architecten B. N. A. te Amsterdam,

P. G. Buskens, Voorzitter.
E. J. Kuipers, Secretaris.

Het Genootschap „Architectura et Amicitia" A. et A. te Amsterdam,

C. J. Blaauw, Voorzitter.
J. G. Boterenbrood, Secretaris.

De Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" B. en V. te Rotterdam,

J. Heijink, Voorzitter.
A. H. van Koot, Secretaris.

De Nederlandsche Vereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst, V. A. N. K. te 's-Gravenhage,

Mr. J. F. van Royen, Voorzitter.
N. P. de Koo, Secretaris.

De Nederlandsche Kring van Beeldhouwers,

L. Bolle, Voorzitter.
Theo van Reyn, Secretaris.

HUISHOUDELIJK REGLEMENT VOOR DE PERMANENTE PRIJSVRAAGCOMMISSIE.

Art. 1. De Permanente Prijsvraagcommissie bestaat uit 4 leden welke volgens Art. 38 der A.N.P. door de Besturen der C.V. worden aangewezen, behoudens in de nader in dit reglement aangegeven gevallen.
Telken jare treedt een lid af dat herkiesbaar is, doch, behoudens het in de volgende alineae bepaalde, niet langer dan 4 achtereenvolgende jaren zitting kan hebben. Van deze laatste bepaling kan, op voorstel van een of meer der C.V. worden afgeweken indien ten minste twee derden van het aantal C.V. dit wenschelijk acht en met dien verstande dat de zittingsduur van het betrokken lid telkens met niet meer dan een periode van 4 jaren verlengd kan worden.
Art. 2. Voor de verkiezing van een 't zij periodiek 't zij tusschentijds aftredend lid, beveelt de P.P.C. een candidaat aan de betrokken C.V. aan.
Indien het bestuur dezer C.V. binnen 4 weken na die aanbeveling, niet van het tegendeel doet blijken, dan wordt de door de P.P.C. gestelde candidaat als benoemd aangemerkt.
Indien het Bestuur van de betrokken C.V. den door de P.P.C. gestelden candidaat niet overneemt doch zelf een candidaat stelt geeft zij daarvan bericht aan de P.P. C. Neemt deze den candidaat niet over dan moet de leden-vergadering der betrokken C.V. over de beiderzijds gestelde candidaten uitspraak doen.
Indien de door de P.P.C. gestelde candidaat den vertegenwoordiger van meer dan eene vereeniging is en deze wordt door de meerderheid der Besturen van de betrokken C.V. overgenomen, dan is de candidaat gekozen geacht.
Indien de meerderheid der besturen dezer C.V. den candidaat der P.P.C. niet overneemt, dan beraden zich deze besturen over een gemeenschappelijken candidaat en geven daarvan bericht aan de P.P.C. Neemt deze den door de C.V. gestelden candidaat niet over, dan moeten de ledenvergaderingen der C.V. over de gestelde candidaten uitspraak doen en is die candidaat benoemd die door de meerderheid der C.V. werd gekozen.
Art. 3. Wanneer de P. P. C. in haar geheel aftreedt dan geeft zij daarvan kennis aan de C. V. die in gemeen overleg de verkiezing van een nieuwe P. P. C. regelen, met inachtneming van het navolgende:
De leden van de nieuwe P. P. C. worden benoemd door de ledenvergaderingen der C. V. uit dubbeltallen door de besturen op te maken.
Voor de verkiezing der vertegenwoordigers van meer dan eene vereeniging, beraden de betrokken besturen zich over één, resp. twee gemeenschappelijke dubbeltallen, waaruit de ledenvergaderingen de keuze doen.
De candidaten die in meerderheid der ledenvergaderingen worden gekozen worden als benoemd beschouwd.
Elk lid der P. P. C. blijft in functie tot zijn opvolger zitting heeft genomen.
Art. 4. Het werkjaar van de P. P. C. loopt van 1 Januari tot 31 December.
Art. 5. De P. P. C. wijst uit haar midden een Voorzitter en een Secretaris-penningmeester aan en verdeelt onderling de werkzaamheden. Laatstgenoemde zal altijd uit de architecten worden gekozen.
Art. 6. De Voorzitter leidt de vergaderingen, welke door hem in overleg met de andere commissieleden worden belegd; hij onderteekent met den Secretaris-penningmeester de daarvoor in aanmerking komende stukken.
Art. 7. De Secretaris-penningmeester houdt aanteekening van het verhandelde in de vergaderingen, voert in overleg met den Voorzitter de correspondentie en maakt jaarlijks een verslag op van de werkzaamheden der P. P. C., waarvan een exemplaar aan elk der C. V. wordt gezonden.
Hij bewaart alle ingekomen en houdt copie der uitgaande stukken, en is belast met de zorg voor alles wat tot het archief der P. P. C. kan geacht worden te behooren.
Al naar den aard der aan de orde komende zaken bereidt hij, in overleg met het daarvoor in aanmerking komende lid der P.P.C. de behandeling daarvan voor.
Hij beheert de aan de P. P. C. toevertrouwde gelden, doet alle betalingen en geeft jaarlijks rekening en verantwoording van zijn gehouden beheer, dat voor zijne décharge de goedkeuring der besturen van de C. V. moet hebben.
Art. 8. Jaarlijks benoemt om de beurt volgens vast te stellen rooster het bestuur van een der C. V. een commissie van 2

leden tot het nazien der rekening en verantwoording van den Secretaris-penningmeester, welke commissie ingeval van goedkeuring der rekening, daarvan aan de P. P. C. kennis geeft en bij niet goedkeuring schriftelijk rapport aan de besturen der C. V. uitbrengt. De kosten op de verificatie der rekening vallende zullen verantwoord worden op de jaarrekening der P. P. C.

Art. 9. De P.P.C. vergadert zoo dikwijls zij dit noodig oordeelt, doch minstens eens per jaar voor de vaststelling van haar jaarverslag, de jaarrekening en de regeling van de aftreding. Deze vergadering wordt gehouden in de eerste helft van de maand Januari van het jaar volgende op dat waarop het jaarverslag betrekking heeft; binnen 2 weken na die vergadering moeten de stukken in de vorige alinea genoemd, ter kennis der Constitueerende Vereenigingen zijn gebracht. Indien binnen een maand na ontvangst der stukken, door de C.V. geen aanmerkingen daarop zijn gemaakt, worden zij geacht goedgekeurd te zijn.

Art. 10. Voor het nemen van een besluit is de medewerking van alle commissieleden vereischt. Stemming over personen heeft met gesloten briefjes, over zaken mondeling plaats.

Art. 11. De onkosten der P.P.C. worden, voorzoover zij niet volgens art. 42 der A. R. direct ten laste van den prijsvraaguitschrijver komen, gelijdelijk gedragen door de C.V.

De kosten door de leden der P.P.C. te maken voor het bijwonen der vergaderingen enz. worden uit de kas vergoed.

Art. 12. Indien de herziening der A.N.P. bedoeld bij art. 45 daarvan, wordt ondernomen, dan zal deze worden voorbereid en geleid door de P.P.C., welke daartoe tijdelijk wordt uitgebreid met 5 leden, waartoe elk lid der C.V. een harer bestuursleden aanwijst.

Het concept der voorgestelde wijzigingen wordt door de C.V. behandeld en al of niet gewijzigd aan de P.P.C. teruggezonden, die, met eventueel gemaakte opmerkingen rekening houdend, een nieuw concept opstelt, dat in een vergadering der P.P.C. behandeld en definitief vastgesteld wordt.

Art. 13. Het reglement wordt om de vijf jaar herzien door de P.P.C.

Tusschentijdsche wijzigingen kunnen op voorstel der P.P.C. of een of meer der C.V. worden aangebracht en behoeven evenals de vijfjaarlijksche herzieningen, om van kracht te zijn, de goedkeuring der C.V.

Aldus opgemaakt in de vergadering der Permanente Prijsvraag-Commissie van 27 April 1911 herzien in 1914 in 1921 en in 1927.

H. v. d. KLOOT MEYBURG, Voorzitter.
C. N. VAN GOOR, Secr.-Penningm.
W. F. GOUWE,
L. BOLLE.

N.B. De toelichting op deze voorstellen zal in het volgend nummer verschijnen.

ADRES: WETERINGSCHANS 102.

Waaraan te denken en waarop te letten.

De fusie van de weekbladen dreigt op administratieve verwarringen uit te loopen. Dit succes hebben we nooit voorzien. We geven toe dat de zaak ingewikkeld begint te worden. Adres B.N.A., adres A. et A., telefoon B.N.A , telefoonnummer A. et A., adres Redactie, adres Mouton, telefoon Mouton, postrekening B.N.A., postrekening A. et A., postrekening Redactie, postrekening Mouton. Je stort uit wanhoop nog liever in den Amstel, dan op de juiste postrekening.

Een afgevaardigd lid van A. et A. betaalt zijn contributie op het telefoonnummer van de Redactie.

Een B.N.A.-lid telefoneert met het postgironummer van A. et A.

Men moet dus op het volgende letten.

1. Bureau B.N.A. Weteringschans 102, telefoon (zie pag. 73 van de laatste Gids) 36736. Postrekening 71518.
Voor het Genootschap A. et A. kan men aan dit adres, noch op een der nummers terecht.

2. Bureau Redactie Bouwkundig Weekblad en Architectura. Weteringschans 102, telefoon 36736. Postrekening 122508.
Uitsluitend voor redactiezaken.

3. Bureau Abonnementen en Advertenties, firma Mouton en Co., Den Haag, Herderstraat 5, telefoon 17554, postrekening 9710.
Uitsluitend voor abonnementen en advertenties.

Het abonnementsgeld moet dus gestort worden op postrekening No. 9710.

ADMINISTRATIEADRES P. C. HOOFTSTRAAT 53, AMSTERDAM.

BESTUUR, COMMISSIES.

BESTUUR: C. J. Blaauw, Voorzitter, H. Th. Wijdeveld, Vice-Voorzitter, J. Boterenbrood, 1e Secretaris, J. Zietsma, 2e Secretaris, P. Vorkink, Penningmeester, J. F. Staal, lid.

REDACTIE-WENDINGEN: C. J. Blaauw, W. M. Dudok, H. Krop, J. F. Staal, P. Vorkink en H. C. Verkruysen.

REDACTIE COMMISSIE WEEKBLAD: C. J. Blaauw, W. Bruin, H. C. Verkruysen en H. Th. Wijdeveld.

COMMISSIE VAN ONDERZOEK: Ir. J. B. v. Loghem, Ir. D. Roosenburg en P. Vorkink.

OFFICIEELE MEDEDEELINGEN VAN DE VEREENIGINGEN

19 MAART 1927. Nº. 12.

TOELICHTING BIJ HET CONCEPT-VOORSTEL TOT WIJZIGING DER ALGEMEENE PRIJSVRAAGREGELEN.

De voorgestelde wijziging is het gevolg:

1o. van de toetreding van den Nederlandschen Kring van Beeldhouwers als Constitueerende Vereeniging.

2o. van de gebleken noodzakelijkheid om sommige bepalingen van de vigeerende A.N.P. die bij hunne toepassing soms tot moeilijkheden aanleiding gaven, te verbeteren en meer aan gewijzigde inzichten daaromtrent, aan te passen.

3o. om de wijze van werken der P.P.C., die in de practijk gebleken is vruchtbaar te zijn, nader in het reglement te regelen en daarbij de mogelijkheid van grooter continuiteit te scheppen, dan het vigeerende reglement mogelijk maakt en de taak der P.P.C. uit te breiden.

Door de toetreding van den Nederlandschen Kring van Beeldhouwers tot de C.V., waardoor het gebied, dat door de A.N.P. bestreken wordt, met een geheel nieuw element werd vergroot, bleek het noodig om, nog meer dan dit, bij de toetreding van de V.A.N.K. het geval was geweest, een groot aantal bepalingen der A.N.P. om te werken, uit te breiden, of door andere bepalingen te vervangen.

De P.P.C. stelde zich daarbij de vraag of het niet gewenscht zou zijn een geheel nieuw schema te ontwerpen voor de regelen die voor alle prijsvragen zonder onderscheid zouden behooren te gelden met toevoeging van afzonderlijke regelingen voor de verschillende rubrieken van prijsvragen waarop de A.N.P. van toepassing zullen zijn, doch bij nadere overweging van dit denkbeeld bleek dat er toch voldoende overeenstemming bestond bij een groot deel der eischen, die bij de verschillende categorieën van prijsvragen moeten worden gesteld, om deze, met behoud van de tegenwoordige indeeling der A.N.P., overzichtelijk te kunnen redigeeren. Daarbij meende zij dat het als een voordeel was te beschouwen, wanneer ook in den vorm, waarin de regelen zijn vervat en die langzamerhand een zekere bekendheid heeft verkregen, een bepaalde continuiteit kon worden gehandhaafd.

De commissie besloot dan ook de herziening in laatstgenoemden zin te ondernemen en de redactie der bepalingen zoodanig te kiezen dat niet, bij toetreding van meerdere vereenigingen, tot de Constitueerende Vereenigingen, wederom een wijziging onvermijdelijk zou zijn.

Bij de volgende toelichtingen op de verschillende wijzigingen, zullen telkens de overwegingen, die tot de wijziging aanleiding gaven, naar voren worden gebracht, zoodat de Commissie zich van verdere algemeene beschouwingen daarover meent te kunnen onthouden.

De wijzigingen van meer ondergeschikten of redactioneelen aard zijn buiten beschouwing gebleven.

WIJZIGINGEN.

Art. 3. Het kwam de commissie wenschelijk voor om de, in dit artikel vastgelegde verdeeling der prijsvragen te wijzigen in overeenstemming met wat de practijk hierbij heeft geleerd.

Tusschen de beide rubrieken: uitvoerings- en studieprijsvragen is gebleken een tusschenvorm noodig te zijn die reeds meermalen werd toegepast en die ook reden van bestaan heeft.

Dit is de vorm van prijsvraag waarbij het niet mogelijk is om, als bij een gewone uitvoeringsprijsvraag, in een programma nauwkeurig de eischen voor een welomlijnd voor uitvoering bestemd geval, vast te leggen, maar waarbij het integendeel juist te doen is om materiaal te verkrijgen om tot zulk een concreet geval te kunnen komen.

Als een typisch geval van deze soort prijsvraag moge worden gewezen op de Rokinprijsvraag te Amsterdam, die hoe ook over het directe resultaat daarvan moge worden gedacht, het vraagstuk toch binnen nauwere grenzen heeft gebracht en het mogelijk heeft gemaakt zich een denkbeeld te vormen van wat al of niet voor verwezenlijking vatbaar is te achten.

In verband hiermede heeft de Commissie gemeend deze soort prijsvragen den naam van „Ideeënprijsvraag" (een begrip dat al een zeker burgerrecht heeft verkregen), te geven.

Het spreekt van zelf dat voor deze soort prijsvragen geen prijzentabel kan worden opgesteld, omdat hierbij zelden of nooit van een uitvoeringssom — die den grondslag voor een tabel zou moeten vormen — kan worden uitgegaan.

Evenmin zal altijd den eerstbekroonde in zulk een prijsvraag de opdracht tot uitvoering van zijn ontwerp kunnen worden gewaarborgd.

De P.P.C. zal dus in elk geval op zich zelf, de uit te loven prijzen moeten toetsen aan den, van den mededinger gevorderden arbeid en de wijze waarop en de mate waarin de eerstbekroonde bij eene eventueele uitvoering van het werk betrokken zal kunnen worden, hebben te beoordeelen.

Art. 4. Behalve de in de eerste alinea van dit artikel, voor zich zelf sprekende wijzigingen, is in de derde alinea eene wijziging aangebracht die de Commissie wenschelijk acht in verband met de onmogelijkheid om de vigeerende bepaling in alle gevallen te handhaven, en ook omdat zij de overwegingen waarin de bepaling haar steun vond, niet krachtig genoeg acht om tegen de bezwaren, die aan het behoud der bepalingen zijn verbonden, op te wegen.

Die grond was dat de concurrentievoorwaarden niet voor alle deelnemers aan de prijsvraag volkomen gelijk zijn wanneer een zeker aantal hunner, door de uitnoodiging tot mededinging financieel in een gunstiger conditie is dan de overigen.

De Commissie is echter van meening dat dit, ook bij handhaving der bepaling niet het geval is, uit hoofde van de zeer verschillende maatschappelijke positie, waarin de mededingers verkeeren en van hun persoonlijke eigenschappen in geestelijk en lichamelijk opzicht.

Zij acht het bovendien begrijpelijk dat, bij prijsvragen voor belangrijke werken, die door de overheid worden uitgeschreven, deze de zekerheid moet bezitten dat een zeker aantal krachten, van wie het niet waarschijnlijk is dat zij aan een openbare prijsvraag zouden medewerken en op wier mededinging hoogen prijs wordt gesteld, bij de prijsvraag betrokken worden, zoodat zij in ieder geval de kans op het verkrijgen van waardevolle oplossingen van het vraagstuk, verhoogt en bevordert dat de gelden, die uit de openbare kas voor zulk een prijsvraag beschikbaar worden gesteld, ook voor bruikbaar materiaal worden besteed.

Art. 9. Door de schrapping van de laatste regels van alinea 3 en het vervangen daarvan door een nieuwe slotalinea wordt de redactie van het artikel verbeterd.

Wat deze slotalinea zelve betreft, merkt de Commissie op dat haar, bij prijsvragen op het gebied van beeldhouw-, ambachts- en nijverheidskunst, is gebleken dat de mededingers aan die prijsvragen het niet zoo noodzakelijk achten als de architecten het voor bouwkundige prijsvragen doen, dat de meerderheid der jury uit vakbeoefenaars bestaat. Zij hechten integendeel meer waarde aan het objectieve oordeel van diegenen, die door hun ambt of functie, tot een juiste en onbevooroordeelde uitspraak over de waarde van een kunstwerk, bevoegd zijn te achten, zonder dat zij zelve het betreffende kunstvak beoefenen.

Voor het kiezen van dergelijke personen tot jurylid geeft de gekozen redactie de gelegenheid.

Art. 10. De toevoeging aan dit artikel vindt zijn grond in de overweging dat een mededinger die zijn werk wel wil zien beoordeeld door een jury, waarvan de samenstelling in het programma is vastgelegd, dit wellicht niet wenscht te doen, wanneer deze samenstelling van aard verandert.

Art. 14. De wijziging in de eerste regels van de derde alinea van dit artikel behoeft geen toelichting.

Bij de verdere wijziging van dit artikel, heeft de overweging voorgezeten dat de mogelijkheid moet openstaan om, indien geen volledige bekroning kan worden gegeven, meer dan de helft van het prijzenbedrag over andere ontwerpen te verdeelen.

De Commissie is van oordeel dat in ieder geval de helft van dit prijzenbedrag behoort te worden uitgekeerd en dat de mogelijkheid om in het geheel geen prijzen uit te keeren, niet moet blijven bestaan.

De practijk bij prijsvragen leert, dat ook nimmer de inzending op prijsvragen die volgens de A. N. P. werden uitgeschreven, waarbij dus behoorlijke voorwaarden voor den wedstrijd aanwezig waren, het behoud van de bestaande bepalingen omtrent het uitkeeren van het prijzenbedrag, rechtvaardigt.

De Commissie meende ook ten dezen geen onderscheid te moeten maken tusschen de verschillende categorieën van prijsvragen en schrapte, in verband daarmede de laatste alinea van dit Artikel.

Art. 17. De wijziging in alinea 2 van dit artikel, sluit zich ook weder aan bij de, door de practijk geijkte methode, waardoor een herhaald en daardoor niet overzichtelijk publiceeren van vragen en antwoorden, met de daaraan onvermijdelijk verbonden, onnoodige herhalingen, vermeden kan worden.

Wat de wijziging van de beide laatste alinea's van dit artikel betreft, heeft ook hier de practijk bewezen dat de voorgestelde wijziging doeltreffend werkt.

Voor hen die tegenover de jury liever anoniem wenschen te blijven in de besloten prijsvraag, blijft de gelegenheid daartoe open.

Art. 18. De voorgestelde aanhef van dit artikel geeft eene algemeene omschrijving van de beginselen waarnaar het prijzenbedrag wordt vastgesteld, wat vooral voor de niet bouwkundige prijsvragen, waarvoor tot nu toe nog geen tabellen werden vastgesteld, noodzakelijk is te achten.

De laatste alinea van dit artikel werd geschrapt omdat zij daar niet op haar plaats is en is vervangen door Art. 22 (nieuw) dat geen toelichting behoeft.

Art. 24. De wijziging in de eerste alinea van dit artikel werd aangebracht om haar op alle prijsvragen van toepassing te maken.

Die van de tweede alinea heeft, zoolang nog geen honorariumregelingen voor beeldhouw en ambachts en nijverheidskunst zijn vastgesteld ten doel dat de bepalingen omtrent de hoegrootheid van het honorarium en de wijze waarop dit genoten zal worden, uit het overleg tusschen de besturen der desbetreffende vereenigingen en de P. P. C. moeten worden geboren.

Het komt daarom de Commissie niet ondienstig voor om in deze toelichting een enkel woord te wijden aan het beginsel, dat, naar hare meening, bij die honoreering dient voor te zitten, omdat vaak, bij opdrachten en in prijsvraagprogramma's voor kunstwerken van dezen aard, bepalingen voorkomen, die den kunstenaar tot leverancier maken, niet alleen van het werk zijner handen, maar ook vaak van belangrijke bijkomende werken, die geheel buiten zijn vak liggen, met alle risico's daaraan verbonden, en mogelijk daaruit voortvloeiende ongewenschte verhoudingen.

De Commissie is van meening dat als beginsel dient te gelden dat den kunstenaar

in ieder geval een passend honorarium voor zijn arbeid worde gewaarborgd, dat onafhankelijk van eenige levering wordt genoten, en dat niet wordt verwikkeld met eene winst op de levering van het door hem of onder zijn leiding uit te voeren werk.

Het spreekt echter van zelf dat, indien de aard en de omvang van het kunstwerk, de letterlijke toepassing van dit beginsel niet rechtvaardigen, eene afwijkende regeling mogelijk moet zijn, en dat daarmede ook bij prijsvragen in ieder geval op zich zelf, rekening zal moeten worden gehouden en daarvoor in het programma eene regeling dient te worden aangegeven.

Art. 25. Het vigeerende artikel Art. 24, betreffende de schadeloosstelling die den eerstbekroonde moet worden uitgekeerd, als een ander ontwerp als het zijne wordt uitgevoerd, betrof alleen bouwkundige prijsvragen, waarbij het wel voor de hand ligt dat den prijsvraaguitschrijver vrijheid wordt gelaten om een ontwerp dat hem, ofschoon door een jury bekroond, niet aanstaat, ook niet te doen uitvoeren.

Hiertegenover staat echter de billijkheidsoverweging dat de door de bekroning opgewekte verwachting bij den ontwerper, om ook de opdracht tot uitvoering te krijgen, op eenigerlei wijze vergoed wordt, wanneer hij in die verwachting wordt teleurgesteld.

De practijk heeft geleerd dat, in 't algemeen, bij bouwkundige prijsvragen, de prijsvraaguitschrijver zich bij het oordeel der jury neerlegt ook als hijzelf een andere keuze uit de ingezonden ontwerpen zou hebben gedaan, en de autoriteit van de jury boven zijn persoonlijk inzicht stelt. Bij prijsvragen op ander gebied is dit echter niet in diezelfde mate het geval en meent de leek zijn oordeel niet bij dat van de jury ten achter te moeten stellen. Integendeel acht hij, voor het doel dat hij met zijn prijsvraag beoogt (zeer vaak van commercieel of reclame-karakter) zijn eigen oordeel meer maatgevend dan dat van ieder ander.

Wanneer echter eenmaal aan een jury het oordeel over het ingezonden werk is opgedragen, gaat het niet aan om dit oordeel, mir nichts dir nichts, op zijde te schuiven.

De bekroonde mededingers in de prijsvraag, die hun ontwerpen inzonden in de overtuiging dat deze door deskundigen zouden worden beoordeeld en dat ook het door hen bekroonde ontwerp tot uitvoering zou worden gebracht, mogen verlangen dat de moreele voordeelen aan eene bekroning verbonden hen niet ontgaan ten bate van een niet bekroond mededinger in den wedstrijd, als gevolg van eene willekeurige handeling van den prijsvraaguitschrijver.

In verband hiermede meende de Commissie de mogelijkheid van uitvoering van een ander als een bekroond ontwerp wat meer te moeten beperken dan dit bij bouwkundige prijsvragen practisch mogelijk blijkt te zijn, en de uitvoering van niet bekroonde ontwerpen als gevolg van de prijsvraag te moeten uitsluiten.

Art. 38. De wijzigingen in dit artikel houden verband met het toetreden van den Nederlandschen Kring van Beeldhouwers tot de Constitueerende Vereenigingen, en met de mogelijke toetreding van meerdere Vereenigingen, die daartoe in aanmerking zouden kunnen komen.

De Commissie meent dat de P.P.C. niet uitgebreid moet worden naar mate er meerdere C.V. toetreden. Voor de uitoefening van haar functie acht de Commissie het noodzakelijk dat hare werkwijze niet door een groot aantal commissieleden, te omslachtig wordt. Niet het aantal C.V. of, om rationeel te zijn, het aantal leden dier C.V. moet de maatstaf zijn voor het aantal leden der P.P.C. maar dat van de gebieden die door de A.N.P. bestreken worden, opdat voor elke prijsvraag een deskundige in de Commissie zetelt om, met kennis van zaken, over de verhoudingen op het speciale gebied van de prijsvraag, te oordeelen.

Dat er in de P.P.C. twee architecten en één vertegenwoordiger voor elk der andere kunstgebieden zitting zullen hebben, vindt zijn grond in de werkwijze der Commissie zooals die zich in den loop van haar bestaan van zelf heeft ontwikkeld en noodig is gebleken om een snelle afdoening van prijsvraagaangelegenheden mogelijk te maken.

Deze werkwijze bestaat hierin dat de Secretaris, al naar den aard der aan de orde komende zaken, met het daarvoor in aanmerking komende medelid van de P.P.C. de behandeling daarvan voorbereidt.

De P.P.C. meent dat een architect voor deze functie meer geschiktheid bezit dan een vertegenwoordiger van andere kunstvakken, omdat deze in 't algemeen wel voldoende begrip heeft van de zusterkunsten om de daarop betrekking hebbende prijsvraag te kunnen voorbereiden, doch omgekeerd bij den beoefenaar der zusterkunsten, geen voldoende technische kennis wordt aangetroffen voor de voorbereiding van een architectonische prijsvraag, en deze bij de afwikkeling daarvan te veel van het architect-medelid afhankelijk zou zijn.

Art. 39. Dit artikel is uitgebreid met een gedeelte van Art. 1 (oud) van het huishoudelijk reglement. Het kwam de Commissie logisch voor om de omschrijving van de taak der Commissie in haar geheel in de A.N.P. op te nemen.

Art. 40. Dit artikel is het, uit het huishoudelijk reglement overgenomen Art. 2 (oud) dat, naar de meening der Commissie in de A.N.P. tehuis behoort.

Art. 43. Dit artikel is de uitwerking van het sub 8o, in Art. 40 opgenomen punt van de taak der P.P.C., waaraan ten vorigen jare de behoefte is gebleken, bij een conflict dat tusschen een prijsvraaguitschrijver en een mededinger in een prijsvraag was uitgebroken.

HUISHOUDELIJK REGLEMENT.

De oude artikelen 1 en 2 zijn overgegaan naar de A.N.P.

Art. 1 (nieuw). De nieuwe redactie van dit artikel sluit zich aan bij het bepaalde in Art. 38 der A.N.P.
De wijziging in het aantal zittingsjaren werd aangebracht ter vereenvoudiging der aftreding van de leden der Commissie. De mogelijkheid om den zittingsduur van een lid te kunnen verlengen werd geschapen door den wensch om de continuiteit in de uitoefening van een functie in de Commissie, in het belang van haar arbeid te kunnen vergrooten, doch dit zal, uit den aard der zaak, alleen dan geschieden, wanneer bizondere omstandigheden dit wenschelijk maken en de meerderheid der C.V. van die wenschelijkheid overtuigd is.
Art. 2 en 3 (nieuw). De bestaande regeling der verkiezing van de leden der P.P.C. komt de Commissie te ingewikkeld voor en zou door het toetreden van meerdere C.V. onuitvoerbaar worden.
De gedachtengang, die bij de voorgestelde wijziging heeft voorgezeten is, dat alleen bij algeheele aftreding van de P.P.C. de ledenvergaderingen der C.V. de leden der P.P.C. aanwijzen en de groepen der C.V. die zich op hetzelfde gebied bewegen zich over een gemeenschappelijke (respectievelijk 2) candidaten verstaan, doch dat de periodieke vervanging der leden door de Besturen der C.V. wordt geregeld en dat alleen bij verschil van gevoelen tusschen die besturen en de P.P.C. omtrent deze vervanging, de ledenvergaderingen der C.V. weder beslissen.

De Herzienings-Commissie

H. v. d. KLOOT MEIJBURG, Voorzitter.
C. N. VAN GOOR, Secretaris.
W. F. GOUWE, lid.
L. BOLLE, „
J. C. MEISCHKE, toegevoegd lid door den B.N.A.
JAN DE MEIJER, toegevoegd lid door A. et A.
A. H. VAN KOOT, toegevoegd lid door B. en V.
N. P. DE KOO, toegevoegd lid door V.A. N.K.
J. ALTORF, toegevoegd lid door N.K.B.

KORT VERSLAG VAN DE LEDENVERGADERING VAN 11 MAART 1927.

De vergadering was druk bezocht. Tegen de 60 leden waren aanwezig, onder wie de nieuwe leden de heeren W. P. Meijer uit Oosterbeek en J. H. v. d. Veen uit Amsterdam, die door den Voorzitter met eenige vriendelijke woorden werden geïnstalleerd. De Voorzitter deelde mede dat op het Congres voor Warmte-techniek van 17 Febr. j.l., waarop hij den B.N.A. vertegenwoordigde, besloten is een soort vademecum met technische gegevens voor centrale verwarming samen te stellen. De B.N.A. werd daarbij aangezocht voor de te benoemen commissie een drietal zijner leden aan te wijzen. Het Bestuur stelde voor te benoemen de heer C. B. Posthumus Meyjes, Pierre Cuypers en den Voorzitter van den B.N.A., wier benoeming door de vergadering werd goedgekeurd.
Uitvoerig werd gesproken over het verzoek van het Ned. Olympisch Comité om een afgevaardigde te benoemen in het Comité voor het Concours d'Art, welke aan de Olympiade van 1928 zal verbonden zijn. Het Bestuur heeft zich op het standpunt gesteld dat de B.N.A. aan een kunst„wedstrijd" niet zijn medewerking moet verleenen. De vergadering vereenigde zich met het standpunt van het Bestuur. Mocht er echter naast het Concours d'Art een tentoonstelling worden georganiseerd, dan is er geen bezwaar dat aan het tot stand komen van deze tentoonstelling de B.N.A. zijn medewerking verleent.
Voorts deelde de Voorzitter mede dat er van de Commissie van Onderwijs een verzoek is ingekomen het Koninklijk Instituut van Ingenieurs uit te noodigen een vertegenwoordiger te benoemen in de Commissie van Onderwijs, waardoor het diploma B.N.A. meer waarde zal kunnen krijgen. Dit verzoek werd toegestaan. In verband met deze uitbreiding der Commissie werd besloten het aantal vertegenwoordigers van de bouwkundige technici op twee te houden.
Nadat de Voorzitter zijn mededeelingen gedaan had, hield de heer Gratama zijn interpellatie, waartoe de vergadering hem toestemming verleende. De kwestie was aldus: De heer Gratama maakte in een schrijven aan het Bestuur bezwaar tegen de wijze van het behandelen van de motie op de vergadering van 18 Dec. 1926. Hij achtte de wijze van behandelen onjuist, en uitte verschillende bedenkingen tegen het beleid van den Voorzitter. Ten slotte vroeg hij zijn brief met het antwoord van het Bestuur te publiceeren in het B. W. e. A.
Het Bestuur achtte de zaak goed behandeld en omdat het schrijven min of meer een critiek was op het beleid van den Voorzitter, verzocht het den Voorzitter de zaak tegenover den heer Gratama eenvoudig recht te zetten.
In het vertrouwen dat de heer Gratama met de verduidelijking van de zaak zou accoord gaan en dus zou inzien dat zijn voorstellingswijze niet juist was, meende het Bestuur dat publicatie gevoegelijk achterwege kan blijven en schreef dat de correspondentie niet zou worden opgenomen.
De zaak wordt mondeling toegelicht door den heer Gratama en den heer Buskens. Deze laatste deelt mede, dat het Bestuur een verzoek van de leden tot publicatie van stukken in het algemeen natuurlijk inwilligt. In dit speciale geval was het echter even „natuurlijk" de brieven niet te publiceeren.

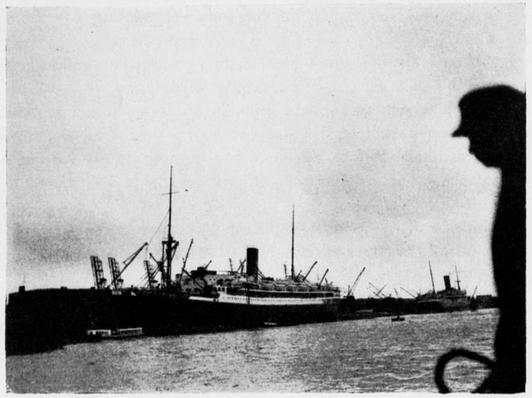

DE P. C. HOOFT EN EEN ANDER HOOFD.

PROMENADE OP HET DEK.

HET UITZICHT VANAF HET DEK IS INTERESSANT.

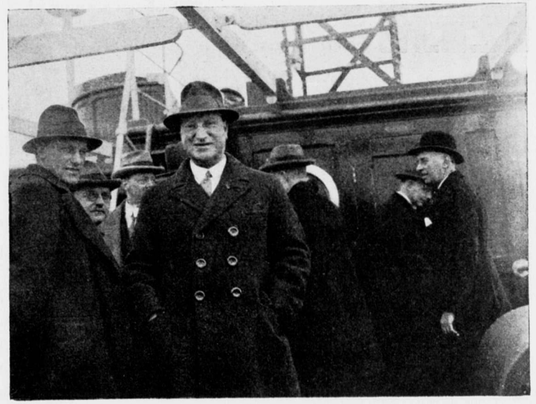

EENIGE KOPSTUKKEN ONDER DE ARCHITECTEN.

Met de toezegging dat publicatie dus altijd bevorderd zal worden, sluit de Voorzitter de interpellatie.
Tot lid van de Schoonheidscommissie te Den Haag werd benoemd Ir. Jos. Klijnen, met 27 stemmen, tegen Dr. Ir. J. H. Plantenga, 25 stemmen van de 52 uitgebrachte geldige stemmen. Aangezien de heeren van Rood en Limburg, op de 1e voordracht geplaatst, bericht zonden een eventueele benoeming niet te kunnen aanvaarden, zal hiervoor een nieuwe nominatie door de C. d. V. worden opgemaakt.
De brandende kwestie architect-bouwer-lid van den B.N.A., vormde het hoofdpunt van de agenda. De heer Gratama deelde mee thans onder andere omstandigheden dan in het vorige jaar voor de positie van architect bouwer te pleiten. Spreker heeft namelijk zijn positie bij de bouwmaatschappij H.A.G.A. gewijzigd en hij is thans uitsluitend architect adviseur bij de H.A.G.A. Spreker wil voor den architect bouwer propaganda maken in den B.N.A. Uitvoerig zet hij het belang van deze positie voor de bouwkunst uiteen. De B.N.A. moet het vraagstuk niet uit het oog verliezen, zelfs al zou vraag 1 worden afgestemd.

De Voorzitter deelt mede dat het de bedoeling is van het Bestuur op de volgende vergadering een Commissie te benoemen, die het geheele vraagstuk zal bestudeeren.
De beantwoording van vraag 1 is echter daarvan onafhankelijk. Ze geeft slechts de richting aan welke de bestaande commissie in moet slaan bij het omwerken der statuten bij de aanhangige statutenwijziging.
Het niet bestaan van verband tusschen het een en het ander was velen onbegrijpelijk en leek hun onmogelijk.
Na zeer lange discussie is het duidelijk geworden dat een besluit, dat dienstig is voor een commissie, die over een maand met practische voorstellen moet komen, niet bindend behoeft te zijn voor een commissie die zal nagaan, welke de positie van den architect-bouwer, beiden uit maatschappelijk en cultureel oogpunt in de toekomstjaren zal zijn of zal kunnen zijn.
De vergadering gaf op vraag 1 een bevestigend antwoord, d.w.z. de commissie voor de statutenwijziging houdt er rekening mee dat het lidmaatschap van den B.N.A. niet vereenigbaar is met het architect-bouwerschap.

SAMENSTELLING KRING BUREAU HAARLEM.
Voorzitter: M. Plate.
Secretaris: Ir. P. F. de Bordes, Jordensstraat 72, Haarlem.
3e lid: Ir. G. Friedhoff.

ADMINISTRATIEADRES P. C. HOOFTSTRAAT 53, AMSTERDAM.

LEDENVERGADERING, te houden op Dinsdagavond 29 Maart 1927, des avonds 8 uur, in het gebouw Heystee, Heerengracht 545.

Agenda:
1. Notulen.
2. Ingekomen stukken.
3. Pensioenregeling voor den Heer A. van Walen.
4. Bespreking Hooger Bouwkunst Onderwijs.
5. Ballotage der voorgestelde leden: H. J. A. Bylard, Voorburg, G. D. Jansen, Amsterdam, A. V. Hartogh, Amsterdam en N. Schrier, Heemstede.
6. Installatie der aangenomen leden: K. J. Mynarends, J. v. d. Linden, b. i., Mart. Jansen, Edm. Nysten, W. Vermeulen, allen te Amsterdam, H. W. van Kempen, Bloemendaal, Jozef Cantré, Blaricum en F. J. A. den Tex, Bilthoven.
7. Rondvraag.
8. Sluiting.

MEDEDEELINGEN OMTRENT „WENDINGEN".
De overeenkomsten met den uitgever, den Heer C. A. Mees te Santpoort en den drukker, de firma Ipenbuur & van Seldam te Amsterdam, inzake het maandblad Wendingen, zijn tot stand gekomen. De verschijning van het eerste nummer kan binnen eenige dagen tegemoet worden gezien. Het tweede nummer is alreeds in bewerking gegeven, terwijl voor de regelmatige verschijning van de volgende nummers de noodige voorbereidingen zijn getroffen. De redactie-commissie bestaat uit de Heeren: C. J. Blaauw, J. F. Staal, H. C. Verkruysen, H. Krop, W. M. Dudok en P. Vorkink. Het secretariaat der redactie wordt gevoerd door den Heer H. C. Verkruysen te Heemstede.

MEDEDEELING VAN DEN PENNINGMEESTER VAN HET GENOOTSCHAP A. ET A.
De leden worden er aan herinnerd, dat de eerstvolgende weken over de contributie zal worden beschikt. Men wordt dringend verzocht bij eerste aanbieding te voldoen, ter vermijding van onnoodige inningskosten. In verband met de hooge kosten door het Genootschap aan Wendingen besteed, is het Bestuur genoodzaakt bij niet voldoening van de contributie, de toezending van Wendingen aan het in gebreke blijvende lid, dadelijk te staken.

MEDEDEELINGEN VAN HET GENOOTSCHAP.
Als buitenleden zijn door het Bestuur aangenomen de Heeren E. M. Jaarsma, Sierkunstenaar te Hilversum en J. de Vries, Bouwkundig teekenaar te Utrecht.